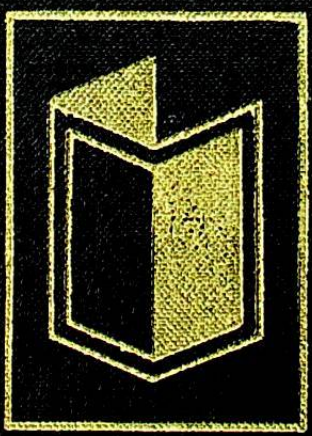
ئەدەبیەتی نوێکەشی لوبنانی

سلێمانی ئەدەبیاتی

نەزەریيە ئۇگىنىش

لۇغىتى

مىللەتلەر نەشرىياتى

本书根据上海辞书出版社1983年12月第1版上海第1次印刷版本翻译出版。

بۇ كىتاب شاڭخەي لۇغەت نەشرىياتى تەرىپىدىن 1983 ـ يىل 12 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان 1 ـ نەشرى شاڭخەي 1 ـ باسمىسىغا ئاساسەن تەرجىمە ۋە نەشر قىلىندى.

مەسئۇل مۇھەررىر: ئەركىنجان
مەسئۇل كوررېكتور: ھەمرا ھاسىل

نەزەرىيە ئۆگىنىش لۇغىتى

شاڭخەي لۇغەت نەشرىياتى تەرىپىدىن تۈزۈلدى
تەرجىمە قىلغۇچىلار: قېيۇم ۋاھىت، تېيەن شىباۋ، ئەخمەت پاسار
نەشر قىلغۇچى ۋە تارقاتقۇچى: مىللەتلەر نەشرىياتى
ساتقۇچى: جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى: مىللەتلەر باسما زاۋۇتى
1990 ـ يىل 9 ـ ئايدا 1 ـ قېتىم نەشر قىلىندى
1990 ـ يىل 9 ـ ئايدا 1 ـ قېتىم بېسىلدى
باھاسى: 10.00 يۈەن

前言

كىرىش سۆز

بۇ لۇغەت «قىسقىچە ئىجتىمائىي پەنلەر لۇغىتى» دىن تاللاپ تۈزۈلدى. «قىسقىچە ئىجتىمائىي پەنلەر لۇغىتى» 1982-يىل 9 - ئايدا نەشرىياتىمىز تەرىپىدىن نەشىر قىلىنغان، 1 مىليون 700 نەچچە مىڭ خەتلىك 5000 دىن ئارتۇق ئاتالغۇ كىرگۈزۈلگەن، ئوتتۇرا ھال لۇغەت ئىدى. ئۇنىڭ دائىرىسى بىرقەدەر كەڭ، ھەجمى بىرقەدەر چوڭ بولغانلىقى ئۈچۈن، كەڭ كىتابخانلارنىڭ، بولۇپمۇ ئاساسىي قاتلام كادىرلىرىنىڭ ماركسىزم نەزەرىيىسىنى ئۆگىنىش جەھەتتىكى ئېھتىياجىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنىڭدىكى ماركسىزمنىڭ ئۇچ تەركىبىي قىسمى ۋە ئۇچ مەنبەسىگە دائىر ماددىلارنى مۇشۇ كىتاب قىلىپ تۈزۈپ چىقتۇق.

«قىسقىچە ئىجتىمائىي پەنلەر لۇغىتى»نىڭ باش مۇھەررىرى سۇڭ يۈەنفاڭ، مۇئاۋىن باش مۇھەررلىرى گوجيافۇ، چاۋ فېڭدۇر. بۇ لۇغەتكە تاللاپ كىرگۈزۈلگەن ماددىلارنى ئاساسلىق تۈزگۈچىلەر (تۈزگەن ماددىلىرىنىڭ سانى بويىچە تەرتىپلىدى): چاۋ فېڭ، پەن جىڭشۈەن، شۇ چىڭكەي، ۋاڭ خۇالىياڭ، سۇڭ سۇن، گو جيافۇ، شۇ شىشياڭ، جاڭ جياجۈن، ياڭ زۇشى، لىيۇ جاۋرۇي، گاۋ ۋېي، يەن چىڭلۇڭ.

شاڭخەي لۇغەت نەشرىياتى

1982 - يىل 12 - ئاي

前言

كىرىش سۆز

بۇ لۇغەت «قىسقىچە ئىجتىمائىي پەنلەر لۇغىتى» دىن تاللاپ تۈزۈلدى. «قىسقىچە ئىجتىمائىي پەنلەر لۇغىتى» 1982-يىل 9 - ئايدا نەشرىياتىمىز تەرىپىدىن نەشىر قىلىنغان، 1 مىليون 700 نەچچە مىڭ خەتلىك 5000 دىن ئارتۇق ئاتالغۇ كىرگۈزۈلگەن، ئوتتۇرا ھال لۇغەت ئىدى. ئۇنىڭ دائىرىسى بىرقەدەر كەڭ، ھەجمى بىرقەدەر چوڭ بولغانلىقى ئۈچۈن، كەڭ كىتابخانلارنىڭ، بولۇپمۇ ئاساسىي قاتلام كادىرلىرىنىڭ ماركسىزم نەزەرىيىسىنى ئۆگىنىش جەھەتتىكى ئېھتىياجىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنىڭدىكى ماركسىزمنىڭ ئۇچ تەركىبىي قىسمى ۋە ئۇچ مەنبەسىگە دائىر ماددىلارنى مۇشۇ كىتاب قىلىپ تۈزۈپ چىقتۇق.

«قىسقىچە ئىجتىمائىي پەنلەر لۇغىتى»نىڭ باش مۇھەررىرى سۇڭ يۈەنفاڭ، مۇئاۋىن باش مۇھەررلىرى گوجيافۇ، چاۋ فېڭدۇر. بۇ لۇغەتكە تاللاپ كىرگۈزۈلگەن ماددىلارنى ئاساسلىق تۈزگۈچىلەر (تۈزگەن ماددىلىرىنىڭ سانى بويىچە تىزىلىدى): چاۋ فېڭ، پەن جىكشۈەن، شۇ چىككەي، ۋاڭ خۇالياڭ، سۇڭ سۇن، گو جيافۇ، شۇ شىشياڭ، جاڭ جياجۈن، ياڭ زۇشى، لىيۇ جاۋرۇي، گاۋ ۋېي، يەن چىكلۇڭ.

شاڭخەي لۇغەت نەشرىياتى

1982 - يىل 12 - ئاي

لۇغەتنىڭ تۈزۈلۈشى ھەققىدە

1. بۇ لۇغەتكە جەمئىي 1·007 ئاتالغۇ كىرگۈزۈلدى. ئاتالغۇلار ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى. لۇغەتنىڭ ئاخىرىغا «خەنزۇچە - ئۇيغۇرچە ماددىلار ئاچقۇچى» قوشۇمچە قىلىندى.

2. كۆپ مەنىلىك ئاتالغۇلار ❶ ❷ ❸ قاتارلىق رەقەملەر بىلەن كۆرسىتىلىپ، مەنىلەر بويىچە ئايرىم - ئايرىم چۈشەندۈرۈلدى، ئەمما نەزەرىيە ئۆگىنىشىگە بىۋاستە ئالاقىدار مەنە تۈرلىرى بىلەنلا چەكلەندى.

3. بەزى ئاتالغۇلارنى باشقا ئاتالغۇلارغا قاراپ يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا چۈشىنىشكە توغرا كېلىدۇ. ئەگەر پايدىلىنىشقا توغرا كېلىدىغان ئاتالغۇ شۇ ماددىنىڭ چۈشەندۈرۈلىشىدە ھازىر بولغان بولسا، شۇ ئاتالغۇنىڭ ئوڭ تەرەپ ئۈستىگە *بەلگىسى قويۇلدى؛ ئەگەر پايدىلىنىدىغان ئاتالغۇ شۇ ماددىنىڭ چۈشەندۈرۈلىشىدە ھازىر بولمىغان بولسا، تېپىش ئاسان بولسۇن ئۈچۈن چۈشەندۈرۈلۈشنىڭ ئاخىرىدا ئىزاھات بېرىلدى ھەمدە شۇ ئاتالغۇ بار بەتنىڭ نومۇرى كۆرسىتىلدى. (پايدىلىنىدىغان ئاتالغۇلاردىن شۇ ماددىغا يېقىن كېلىپ، تېپىش ناھايىتى ئاسان بولغانلىرىغا بەت نومۇرى كۆرسىتىلمىدى).

مۇندەرىجە

ئا

ئابستراكت ئەمگەك 1
ئاخىرقى مەھسۇلات..... 1
ئادام سەمت 2
ئاددىي ئەمگەك ۋە مۇرەكـ
كەپ ئەمگەك 4
ئاددىي تاۋار ئىشلەپچىقـ
رىشى 6
ئاددىي تەكرار ئىشلەپچـ
قىرىش 7
ئاددىي قىممەت شەكلى..... 8
ئاددىي ھەمكارلىق 9
ئارا مەھسۇلات 9
ئارتۇقچە پايدا 10
ئارتۇقچە قوشۇمچە قىممەت... 12
ئاساس 13
ئاساسىي زىددىيەت..... 14
ئاساسىي قانۇن 15
ئاساسىي قۇرۇلۇش 17
ئاغمچىلىق 19
ئاك 20
ئاكلىقلىق 21
ئالەم 21
ئالەم قاراش 23
ئالدىن كۆرەرلىك 23
ئالماشتۇرۇش 24
ئالماشتۇرۇش قىممىتى..... 26
ئالاھىدە قانۇنىيەت..... 27
ئالاھىدە ئىقتىسادىي رايون... 27
ئالاھىدە ئىقتىسادىي قانۇـ
نىيەت 29
ئاممۇي لۇشيەن 29
ئاممۇي نۇقتىنەزەر..... 30
ئانتاگونىيە 31
ئانتاگونىيىسز زىددىيەت ... 31
ئانتاگونىيىلىك زىددىيەت ... 32
ئانتىروپولوگىزم 33

ئانتنومىيە 35
ئاۋاتلىق 36
ئاۋانسى كاپىتال 36
ئائىلە 37
ئايرىم ئەمگەك ۋاقتى ۋە
ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك
ۋاقتى 38
ئايرىم قىممەت 41
ئايرىم قىممەت شەكلى..... 41
ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش باھا-
سى ۋە ئىجتىمائىي ئىش-
لەپچىقىرىش باھاسى..... 41
ئايرىملىق ۋە ئۇمۇميلىق... 42
ئايلىنىش نەزەرىيىسى..... 44

ئە

ئەخلاق 46
ئەركىن ئەمگەكچى 47
ئەركىن رىقابەت 48
ئەركىن كاپىتالىزم 49
ئەركىنلىك 50
ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىس-
مانىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىد-
دىكى پەرق 52
ئەقلىي بىلىش 54
ئەقلىيلىق..... 55
ئەقلىچىلىق 55
ئەمەلىي ئىش ھەققى 57
ئەمەلىيەت 57
ئەمگەك 58
ئەمگەك باھاسى 61
ئەمگەك بىلەن تۆلىنىدىغان
يەر ئىجارىسى 62
ئەمگەك تالونى 63
ئەمگەك جەريانى 64
ئەمگەك سىجىللىقى 64
ئەمگەك شارائىتى 65
ئەمگەك قورالى 66
ئەمگەك قىممىتى 66
ئەمگەك قىممىتى نەزەرىيىسى... 68
ئەمگەك كۈچى 69
ئەمگەك كۈچى تاۋار 70
ئەمگەك كۈچىنىڭ باھاسى... 72
ئەمگەك كۈچىنىڭ قىممىتى... 72
ئەمگەك مەزگىلى 74
ئەمگەك مەھسۇلاتى 75
ئەمگەك مۇسابىقىسى..... 76

ئەمگەك مۇلازىمەتچىلىكى ... 76
ئەمگەك ئوبيېكتى 76
ئەمگەك ئونۇمدارلىقى 77
ئەمگەك ۋاستىلىرى..... 80
ئەمگەككە قاراپ تەقسىم
قىلىش 81
ئەمگەكنىڭ ئىجتىمائىيـ
لىشىش 84
ئەمگەكنىڭ ئىككى ياقلىـ
ملىقى 84
ئەمگەكچى ئاممىنىڭ سوتسىيا-
لىستىك كوللېكتىپ مۇلۇك
چىلىكى 86
ئەمگەكچى ئاممىنىڭ قىسمەن
كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكى... 86

پ

بابىق 87
باج 90
باراۋەرلىك 91
بازار ئارقىلىق تەڭشەش ...93
باشقۇرۇش ئىلمى 95
باغلىنىش 97
باكۇنىنچىلىق 98
بانكا پايدىسى 99
بانكا كاپىتالى 100
باھا 101
باھا نىسبىتى 102
باھا ئۆلچىمى 103
بايلىق 104
بەش بولۇش. تۆت گوزەل... 106
بوش كاپىتال 108
بۇ دۇنيالىق ۋە ئۇ دۇنـ
يالىق 108
بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنـ
قىلابى 109
بۇرژۇئا دېموكراتىيسى 111
بۇرژۇئا دىكتاتۇرىسى 112
بۇرژۇئا سوتسىيالىزمى..... 113
بۇرژۇئا كىشىلىك تۇرمۇش
قارىشى 114
بۇرژۇئا كلاسسىك سىياسىي
ئىقتىسادى 115
بۇرژۇئا ھوقۇقچىلىقى 117
بۇرژۇئا ئىنقىلابى 119
بۇيرۇق خاراكتېرلىك
پىلان 121

بۇيرۇقۇازلىق 122
بۇيۇملاشقان ئەمگەك 122
بۆلگونچىلىك 124
بىرنەشتىنچىلىق 125
بىتەرەپچىلىك 125
بىر پوتونلوك 125
بىر تەرەپلىمىلىك 126
بىر مەنبەچىلىك 126
بىر نۇقتىچىلىق 127
بىر نىك ئىككىگە بۆلونوشى... 127
بىر لەشمە توزۇمى 128
بىر لىك سەپ 130
بىرىنچى تۇركوم 132
بىرىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجـ
تىمائىي ئىش تەقسىماتى... 132
بىرىنچى كەسىپ 133
بىرىنچى ئىنتېرناتسىونال... 134
بىلگىلى بولماسلىق نەزەـ
رىيسى 136
بىلگىلى بولۇش نەزەرىيسى... 137
بىلىش 138
بىلىش نەزەرىيسى 140
بىلىم 142
بۇاستە تەجرىبە 143
بۇاستە سېزىم 144
بۇاستە كۆزىتىش 145
بۇاستە ئىجتىمائىي ئەمگەك... 146
بيۇروكرات كاپىتال 148
بيۇروكرات كاپىتالىزم..... 149
بيۇروكراتلىق 150

پ

پائالىيەتچان ئىنقلابىي ئىنـ
كاس نەزەرىيىسى 151
پاتېنت 152
پارازىتلىق ئىستېمال 153
پارتىيە 154
پارلامېنت كورىشى 155
پايدا 156
پايدا نىسبىتى 157
پايدا نىسبىتىنىڭ تۆۋەنلەپ
بىرىش قانۇنىيىتى 159
پايدىسىدىن پىرسەنت قالـ
دۇرۇش 162
پايدىنى تۆتكە بۆلوش..... 163
پايدىلىنىش، چەكلەش، ئۆزـ
گەرتىش سياسىتى 164

پەرق 165
پەلسەپە 167
پەلسەپىدىكى ئاساسىي مەسىلە 170
پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى... 171
پرولېتارىيات ئىنقىلابى..... 175
پرولېتارىياتنىڭ نامراتلىشىشى 175
پرودۇنچىلىق 177
پۇقرا 179
پۇل 179
پۇل بەلگىسى 181
پۇل بىلەن تۆلىنىدىغان ئىشھەقتى 181
پۇل بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسى 182
پۇل پاخاللىقى 183
پۇل تىجارىتى كاپىتالى..... 184
پۇل شەكلى 185
پۇل كاپىتال 186
پۇل مۇئامىلە دوكانلىرى... 187
پۇل مۇئامىلە كاپىتالى ... 189
پۇل ئوبوروتى 191
پۇل ئېتىقادچىلىقى 192
پۇلنىڭ ئوبوروت سۈرئىتى... 194
پۇلنىڭ ئوبوروت قانۇنىنىيىتى 194
پېتتى 196
پىلانلىق ئىگىلىك 198

ت

تار مەھكىمىچىلىك 200
تارقاقچىلىق 200
تارىخ دەۋر قىلىدۇ نەزىرىيىسى 201
تارىخ دىئالېكتىكىسى 203
تارىخ قاراش 203
تارىخىي ماتېرىيالىزم 205
تارىخىي ئىدېئالىزم 206
تاسادىپىي قىممەت شەكلى... 208
تاشقى سەۋەب نەزەرىيىسى... 208
تاكتىكا 208
تاۋار 209
تاۋار ئالماشتۇرۇش 212
تاۋار تەمىناتى بىلەن تاۋار ئېھتىياجىنىڭ مۇناسىۋىتى... 213
تاۋار تىجارىتى كاپىتالى... 214

تاۋار چىقىرىش 214
تاۋار كاپىتال 216
تاۋار ئوبوروتى 216
تاۋار ئېتىقادچىلىقى 218
تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى 220
تاۋار ئىگىلىكى 221
تاۋارنىڭ ئىككى ئامىلى ... 222
تەبىئەت دىنالېكتىكىسى 224
تەبىئەت قاراش 226
تەبەقە 227
تەبىئىي پەن ماتېرىيالىزمى... 227
تەبىئىي ئىش تەقسىماتى ... 228
تەپەككۇر 229
تەجرىبە 230
تەجرىبىدىن خالىيلىق نەزەرىيىسى 231
تەجرىبىدىن خالىيلىق ۋە تەجرىبىدىن تاشقىرىلىق 232
تەجرىبىچىلىك 233
تەدرىجىي تەرەققىيات..... 235
تەرەققىيات 236
تەرەققىيات قاراش..... 237
تەرەققىيات ۋاستىلىرى..... 238
تەسەۋۋۇر 238
تەستىق 239
تەسلىمچىلىك..... 239
تەسىر 240
تەسىرات 240
تەشكىلي لۇشيەن 240
تەقدىرچىلىك 240
تەقسىمات 241
تەكرار ئىشلەپچىقىرىش..... 243
تەكشۇرۈپ تەتقىق قىلىش... 244
تەك تەقسىماتچىلىق..... 246
تەك تەقسىماتچىلىق كومىتېتى نىزامى 247
تەك قىممەت شەكلى 248
تەك قىممەتتە ئالماش تۇرۇش 249
تەك قىممەتتە بولمىغان ئالماشتۇرۇش 250
تەڭپۇڭلۇق 252
تەڭپۇڭلۇق نەزەرىيىسى..... 253
تەمىنات توزۇمى 254
تەننەرخ 255
تەننەرخ باھاسى 256
تەھلىل قىلىش ۋە ئومۇمىي لاشتۇرۇش 258

تروتسكىچىلىق 259
تربىت 261
تولدۇرما سودا 262
تۇراقسىز كاپىتال 264
تۇراقسىز ئوشۇق ئاھالە ... 265
تۇراقلىق كاپىتال 265
تۇراقلىق كاپىتالنىڭ يېگىلىنىشى 266
تۇرغۇن ئوشۇق ئاھالە..... 268
تۇرغۇنلۇق 268
تۇرگوت 270
تۇرمۇش ۋاستىلىرى 272
تۇغما ۋە ناتۇغما 272
تۈيغۇ 273
تۈيغۇ پەرۋەرلىك 274
تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ... 275
تۆلەش ۋاستىسى 277
توپ زىددىيەت..... 279
توپ ئىقتىسادىي قانۇنىيەت... 279
توگونلوك نۇقتا 280
تېخنىكا ئىنقىلابى 280
تېخنىكا يېگىلاش 281
تېخنىكىنى ئۆتونوپ بېرىش... 281
تىلسىماتچىلىق 282
تىنىچ يول بىلەن ئۆزگەرتىش 284

ج

جازانە كاپىتالى 286
جازانەخورلۇق 287
جانلىق ئەمگەك 287
جانلىنىش 288
جاھالەتپەرەسلىك..... 289
جاھانگىرلىك 289
جەمئىيەت 292
جەمئىيەت مەلوكچىلىكى..... 293
جۇغراپىيىلىك سىياسەت ئىلمى 294
جۇغراپىيىلىك مۇھىت ھەممىنى بەلگىلەيدۇ نەزەرىيىسى... 295
جۇغلانما فوندى 296
جۇغلانما نىسبىتى 297
جىسمانىي يېقىندىلىق 298

چ

چاكنا تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەرىيىسى 300

چاكنا ماتېرىيالنزم..... 301
چەت ئەلگە ئىجارىگە بېرىش
تۈزۈمى 302
چەكسىزلىك ۋە چەكلىمىلىك... 303
چەكلىمىلىك 304
چوڭ خەنزۇچىلىق 304
چوڭ دۆلەت شوۋىنىزمى ... 306
چوڭ مىللەتچىلىك 306

خ

خارابلىشىش 308
خاسلىق 308
خامچوتتىكى قىزىل رەقەم... 308
خەلق 308
خەلق دېموكراتىيسى دىكتا
تۈرىسى 309
خەلق ئىچىدىكى زىددىيەت... 312
خەلق ئىگىلىكى 315
خەلق ئىگىلىكى پىلانى..... 316
خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە
كەلتۈرۈش دەۋرى ... 317
خەلق ئىگىلىكىنى تېخنىكا
جەھەتتىن ئۆزگەرتىش... 320
خەلق ئىگىلىكىنى ھەر تەرەپ
لىمە تەڭپۇڭلاشتۇرۇش ... 321
خەلق ئىگىلىكىنى ھەربىيلەشـ
تۈرۈش 322
خەلق ئىگىلىكىنىڭ پىلانلىق،
نىسبەت بويىچە راۋاجلـ
نىش قانۇنىيىتى 323
خەلق ئىگىلىكىنىڭ جان
تومۇرى 325
خەلق ئىگىلىكىنىڭ نىسبەت
مۇناسىۋىتى 326
خەلقئارا مونوپول تەشـ
كىلات 328
خۇداپەرەسلىك 329
خۇداسىزلىق 330
خۇسۇسىي ئەمگەك ۋە ئىجتـ
مائىي ئەمگەك 331
خۇلاسە چىقىرىش 333
خېرىدارلىق ئىقتىدارى بولغان
تەلەپ 334
خىيالىي سوتسىيالىزم 335
خىيالىي كاپىتال 338
خىيالىي كومۇنىزم 340

د

دەريجەلىك يەر دارامتى... 341
دەريجەلىك يەر ئىجارىسى... 341
دەللال كاپىتال 343
دوگمىچىلىق 344
دۇنيا پۇلى 345
دۇنيا قاراش 345
دۇنياۋى ئىقتىسادىي
كرىزىس 346
دۆلەت 348
دۆلەت باشقۇرۇش فوندى... 350
دۆلەت توزۇلمىسى 350
دۆلەت جۇغلانمىسى 351
دۆلەت سوتسيالىزمى 351
دۆلەت شەكلى 353
دۆلەت كاپىتالىزمى 354
دۆلەت ماشىنىسى 356
دۆلەت مونوپول كاپىتا-
لىزمى 356
دۆلەت مولوكچىلىكى 358
دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش... 359
دۆلەتچەرەسلىك 359
دوشمەن 360
دۇشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇ-
رىسىدىكى زىددىيەت ... 361
دېتېرمىنىزم 362
دېموكراتىزم 364
دېموكراتىك ئىسلاھات..... 365
دېموكراتىيە 365
دېموكراتىيە - مەركەزلەش-
تۇرۇش توزۇمى 367
دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ... 369
دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمچە
بىلىش نەزەرىيىسى 371
دىئالېكتىكا 372
دىكتاتۇرا 375
دىن 376
دىنىي ھاكىمىيەتچىلىك..... 379

ر

روھ 381
رىقابەت 381
رىقابەت ۋە ئىشلەپچىقىرىش-
تىكى ھۆكۈمەتسىزلىك قا-
نۇنىيىتى 382
رىكاردو 384

ز

زاپاس سانائەت ئارمىيسى... 387
زامان - ماكان قارىشى ... 388
زامان ۋە ماكان 388
زورلۇق بىلەن قىلىنىدىغان
ئىنقىلاب 389
زۆرۈر ئەمگەك 391
زۆرۈر مەھسۇلات 393
زۆرۈرىيەت ئالىمى ۋە ئەر-
كىنلىك ئالىمى 394
زۆرۈرىيەت ۋە ئەركىنلىك... 396
زىددىيەت 397
زىددىيەت قانۇنىيىتى 398
زىددىيەتنىڭ ئالاھىدىلىكى... 398
زىددىيەتنىڭ ئومۇميلىقى... 399

س

ساپ ئوبوروت خراجىتى... 401
ساختا كۆرۈنۈش 401
ساددا چىنلىق نەزەرىيىسى... 402
ساددا دىئالېكتىكا 402
ساددا ماتېرىيالىزم 404
ساقلاش ۋاستىسى 405
سان بىلەن سۈپەتنىڭ ئۆز-
گىرىش قانۇنىيىتى 406
سان ئۆزگىرىشى 407
سان ئۆزگىرىشىنىڭ سۈپەت
ئۆزگىرىشىگە ئايلىنىشى
قانۇنىيىتى 407
سانائەت 407
سانائەت ئارمىيىسى 409
سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكى
ئوتتۇرىسىدىكى پەرق ... 410
سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكى
ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇ-
قارشىلىق 412
سانائەت پايدىسى 412
سانائەت كاپىتالى 413
سانائەت ئىنقىلابى 414
سانائەتلەشتۈرۈش 416
سەزگۈ 416
سەكرەش 417
سەنئەت 418
سەنمىنجۇيى 419
سەۋەب ۋە نەتىجە 421

ستاخانوۋچىلىق ھەرىكىتى ... 423
ستالىن 423
ستراتېگىيە 428
سوتسيال جاھانگىرلىك 429
سوتسيال دېموكراتىزم 430
سوتسيال شوۋىنىزم 431
سوتسيالىزم 432
سوتسيالىزمنىڭ توپ ئۇقتىسى
دىنى قانۇنىيىتى 436
سوتسيالىزمنىڭ ماددىي
ئاساسى 438
سوتسيالىستىك ئەمگەك مۇ
سابىقسى 439
سوتسيالىستىك تاۋار ئىش
لەپچىقىرىشى 440
سوتسيالىستىك جۇغلانما ... 442
سوتسيالىستىك دەۋرىدىكى
بەر ئىجارىسى 443
سوتسيالىستىك دۆلەت مولوك
چىلىكى 444
سوتسيالىستىك دۆلەت ئىخ
تىيارىغا ئېلىش 444
سوتسيالىستىك دۆلەت ئە
گىلىكى 445
سوتسيالىستىك دېموك
راتىيە 447
سوتسيالىستىك سانائەتلەشتۈرۈش 449
سوتسيالىستىك قانۇنچىلىق... 450
سوتسيالىستىك قۇرۇلۇش... 452
سوتسيالىستىك قۇرۇلۇش
باش لۇشيەنى 453
سوتسيالىستىك كوللېكتىپ
مولوكچىلىك 454
سوتسيالىستىك كوللېكتىپ
ئىگىلىك 455
سوتسيالىستىك مەنىۋى مە
دەنىيەت 457
سوتسيالىستىك مولوك
چىلىك 460
سوتسيالىستىك ھەمكارلىق... 461
سوتسيالىستىك ئومۇمىي خەلق
مولوكچىلىكى 462
سوتسيالىستىك ئومۇمىي مو
لوكچىلىك 463
سوتسيالىستىك نۇركەرتىش... 463
سوتسيالىستىك ئىشلەپچىقى
رىشنىڭ مەقسىتى 465

سوتسیالستیك ئىگىلىك ... 466
سوتسیالستیك ئىنقىلاب ... 467
سودا 469
سودا پایدىسى 470
سودا كاپىتالى 472
سودىگەرلەر كاپىتالى 473
سۇبستانسیه 473
سۇبیېكت ۋە ئوبیېكت 475
سۇبیېكتىپ پائالیه تچانلىق... 475
سۇبیېكتىپ دىئالېكتىكا 476
سۇبیېكتىپ ۋە ئوبیېكتىپ ... 477
سۇبیېكتىپ ئىدىئالىزم 478
سۇبیېكتىپچىلىق 479
سۇبیېكتىپلىق 479
سوپىەت 480
سوپىەت بىلەن سانىنىڭ بىر-
بىرىگە ئۆزگىرىش قانۇ-
نىيىتى 481
سوپىەت ئۆزگىرىشى 483
سىتۇپلىش سىياسىتى 484
سىتۇپلىش يىلى 485
سىن - سىمون 486
سىرتتىن تېخىنىكا قوبۇل
قىلىش 488
سىسموندى 490
سىندىكات 492
سىندىكالىزم 493
سىنىپ 494
سىنىپىي ئاڭ 497
سىنىپىي جەمئىيەت 497
سىنىپىي زىددىيەت 498
سىنىپىي كۆز قاراش 500
سىنىپىي كۆرەش 500
سىنىپىي مەيدان 502
سىنىپىيلىق 503
سىياسەت 503
سىياسىي كۆرەش 505
سىياسىي لۇشيەن 506
سىياسىي ھوقۇق 507
سىياسىي ئىقتىساد 507

ش

شەخسىي ئىستېمال 512
شەخسىيەتچىلىك 513
شەرت 514
شەكىل 514
شەكىلسىز خوراش 515

شەكسللىك خوراش 516
شەكسلۇازلىق 516
شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدىكى پەرق 517
شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقار-شىلىق 519
شوۋقىزم 519
شوبھىسىلىك 520
شېرىكچىلىك توزۇمى 521
شىللىك 523
شىۋجىڭجۇيى 525

غ

غايە 527
غەيرىي ئەقلىيلىق 528
غەيرىي دىنىي مەزھەپ 528
غەيرىي مادىدىكى ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى 529
غەيرىي مادىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى 529

ف

فابىئان جەمئىيىتى 531
فابىئان سوتسىيالىزمى 532
فاشىزم 532
فوند 534
فۇنكسىيىلىك كاپىتال 535
فۇرىيې 535
فېئودالىق توزۇم 537
فېئودالىق جەمئىيەت 537
فېئودالىق يەر مۇلۇكچىلىكى 540
فېئودالىق يەر ئىجارىسى... 541
فېئودالىزم 542
فېيىرباخ 542
فىشت 545

ق

قارار چىقىرىش بىلەن ئىجرا قىلىشنى بىر لەشتۇرۇش... 548
قارىمۇقارشى تەرەپلەر ... 549
قارىمۇقارشى تەرەپلەرنىڭ بىر لىكى ۋە كۈرەشى قانۇنىيىتى 549
قارىمۇقارشىلىق 550
قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىر لىكى قانۇنىيىتى 551

قان - تەر توزۇمى 553
قانۇن 555
قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش... 557
قانۇنچىلىق 560
قانۇنسىيەت 562
قەرز كاپىتالى 564
قەغەز پۇل 565
قەغەز پۇلىنىڭ ئوبوروت
قانۇنىيىتى 566
قەھرىمانلىق تارىخ قاراش... 567
قوراللىق كۈرەش 568
قوشما توزۇم 569
قوشۇمچە ئەمگەك 569
قوشۇمچە پايدا 571
قوشۇمچە قىممەت 571
قوشۇمچە قىممەت تەلىماتى... 574
قوشۇمچە قىممەت قانۇ-
نىيىتى 576
قوشۇمچە قىممەت مىقدارى... 579
قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى... 580
قوشۇمچە مەھسۇلات 581
قول سانائەتنى سوتسىيا-
لىستىك ئۆزگەرتىش ... 583
قول سانائەتنى كوپىراتىپ
يىلەشتۇرۇش 585
قۇلدارلار مولوكچىلىكى ... 585
قۇلدارلىق توزۇمى 586
قۇللۇق توزۇم 586
قۇللۇق جەمئىيەت 586
قۇيرۇقچىلىق 588
قۇيما پۇل 589
قىرائەتخانلىق پەلسەپىسى... 590
قىس مەھسۇلات 591
قىسقا مۇددەتلىك باھا كېلى-
شىمى 591
قىسمەن سوپەت ئۆزگىرىشى... 593
قىسمەن كوللېكتىپ مولوك
چىلىك 595
قىممەت 595
قىممەت بەلگىسى 597
قىممەت شەكلى 597
قىممەت قانۇنىيىتى 599
قىممەت مىقدارى 602
قىممەت ئۆلچىمى 603
قىممەتداش 604

ك

كاپىتال 605

كاپيتال جاهانگيرلىك 607
كاپيتال چىقىرىش 607
كاپيتال ئوبوروتى 609
كاپيتال ئۈستىدىكى 610
كاپيتالنىڭ ئايلىنىش سۈرئ
ئىتى 611
كاپيتالنىڭ ئايلىنىشى 613
كاپيتالنىڭ توپلىنىشى 615
كاپيتالنىڭ تېخنىكىلىق قۇ
رۇلمىسى 616
كاپيتالنىڭ جۇغلىنىشى 617
كاپيتالنىڭ دەۋر قىلىشى ... 618
كاپيتالنىڭ قىممەت قۇرۇل
مىسى 619
كاپيتالنىڭ مەركەزلىشىشى ... 620
كاپيتالنىڭ ئورگانىك قۇ
رۇلمىسى 622
كاپيتالنىڭ ئىپتىدائىي جۇغ
لىنىشى 623
كاپيتالىزم 625
كاپيتالىزمنىڭ ئاھالە قانۇ
نىيىتى 625
كاپيتالىزمنىڭ توپ ئىگىسى
دىي قانۇنىيىتى 626
كاپيتالىزمنىڭ ئېگىزلىگى
زىددىيىتى 626
كاپيتالىستلار مۇاۋىچىلىكى... 628
كاپيتالىستىك ئاددىي تەكرار
ئىشلەپچىقىرىش 628
كاپيتالىستىك ئاددىي ھەم
كارلىق 630
كاپيتالىستىك تاۋار ئىش
لەپچىقىرىشى 631
كاپيتالىستىك تەكرار ئىش
لەپچىقىرىش دەۋرى..... 633
كاپيتالىستىك توزۇم 634
كاپيتالىستىك جەمئىيەت ... 634
كاپيتالىستىك جۇغلانمىنىڭ
ئومۇمىي قانۇنىيىتى..... 638
كاپيتالىستىك دەرىجىلىك
يەر ئىجارىسى 639
كاپيتالىستىك دۆلەت ۋ
لوكچىلىكى 639
كاپيتالىستىك دۆلەت ئىختى
يارلىغا ئېلىش 640
كاپيتالىستىك دېھقانچىلىق
مەيدانى 642
كاپيتالىستىك ساناتئە تلەش

تۆرۈش 643
كاپىتالىستىك سودا - سانائى-
ئەقلى سوتسىيالىستىك تۈزۈ-
گەرتىش 644
كاپىتالىستىك كارخانا قول
سانائىتى 646
كاپىتالىستىك كېڭەيتىلگەن
تەكرار ئىشلەپچىقىرىش... 648
كاپىتالىستىك ماشىنلاشقان
يېرىك سانائەت 649
كاپىتالىستىك مولوكچىلىك... 651
كاپىتالىستىك ئىشخانا 653
كاپىتالىستىك يەر مولوكچە-
لىكى 653
كاپىتالىستىك يەر ئىجا-
رىسى 655
كاپىتالىستىك ئىپوتېكا 656
كارتېل 658
كارخانا باشقۇرۇش 659
كارخانا ئىگىسىنىڭ كىرىمى... 661
كاززاپلىق 662
كاسسا مەسىلىسى 663
كاساتچىلىق 664
كاپىتالىستىك 665
كانت 667
كائوتسكىچىلىق 670
كەسپىي ئەخلاق 671
كوللېكتىپ جۈغلانمىسى 673
كوللېكتىپ مولوكچىلىك..... 673
كوللېكتىپ ئىگىلىك 673
كوللېكتىپچىلىق 674
كومېناتسىيە 674
كوممۇنىزم 674
كوممۇنىزمچىلار ئىتتىپاقى... 677
كوممۇنىستىك ئەخلاق 678
كوممۇنىستىك ئەمگەك 679
كوممۇنىستىك پارتىيە 680
كوممۇنىستىك دۇنيا قاراشى... 682
كوممۇنىستىك شەنبىلىك خا-
لىس ئەمگەك 682
كوممۇنىستىك كىشىلىك تۈر-
مۇش قاراشى 683
كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىئو-
نال 684
كونا جەمئىيەتنىڭ ئىنقى-
لابى 684
كونا ماتېرىيالىزم 684
كونېرند 684

كولكرىت ئەمگەك 686
كولكرىت ھەقىقەت 687
كولكرىتىلىق ۋە ئابستراكسىيە 688
كۆپ مەنىلىك 690
كۆتۈرە ئېلىش توزۇمى..... 690
كورەش 690
كېسناي 691
كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش 693
كېڭەيگەن قىممەت شەكلى... 695
كېلىشتۇرمىچىلىك 696
كېيىنچىلىق 698
كېيىنكى كېيىنچىلىق 700
كىتابىازلىق 702
كىرىزىس چىقىرىش 703
كىشىلىك تۇرمۇش پەلسەپىسى 703
كىشىلىك تۇرمۇش قاراش... 704
كىشىلىك ھوقۇقى 705

گ

گىراۋدان 708
گوللىنىش 709
گېگېل 709

ل

لاسالچىلىق 714
لوگىكا 715
لوگىكا ئىلمى 716
لۇشيەن 717
لېنىن 718
لېنىنىزم 729
لىبىرالىزم 729

م

ماتارىپ 731
مابلى 732
ماتېرىيالىزم 733
ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكا... 735
ماددا 737
ماددىي خوراش 738
ماددىي مەدەنىيەت 738
ماددىي مەنپەئەت 739
ماددىي مەنپەئەت پرىنسىپى

سىبى 740
ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارـ
ماقلىرى 741
ماددىي ئىشلەپچىقىرىش سا ـ
ھەسى 741
ماركس 742
ماركسىزم 751
ماركسىزم دىنالېكتىكسى ... 751
ماركسىزم ـ لېنىنىزم 751
ماركسىزمچە بىلىش نەزىـ
رىيىسى 755
ماركسىزمچە پەلسەپە 755
ماركسىزملىق سىياسىي ئىقـ
تىساد 757
مالتۇسچىلىق 761
مالىيە 762
مالىيە دوكالىسرى 764
مالىيە زومىگرى 764
مالىيە كاپىتالى 765
مالىيە گۇرۇھى 766
مالىيەدىكى قىزىل رەقەم... 767
ماھىيەت ۋە ھادىسە 767
ماۋزىدۇك 769
ماۋزىدۇك ئىدىيىسى 781
مايىللىقنى سىناش 783
مەجبۇرىيەت 784
مەدەنىيەت 785
مەدەنىيەت ـ مائارىپ سەھىيە
فونىدى 786
مەدرىس پەلسەپىسى 787
مەرىپەت پېنى 788
مەزمۇن ۋە شەكىل 788
مەزھەپچىلىك 790
مەقسەتچىلىك 791
مەلىكلىك ئەمگەك ۋە مەلـ
كسىز ئەمگەك 792
مەنبە 793
مەنچىلىك 794
مەنسۇى خوراش 794
مەنسۇى مەدەنىيەت 794
مەھەللۇازلىق 795
مەھرۇم قىلىش 796
مەھسۇلاتقا بىرلەشتۇرۇپ
ھەق ھېسابلاش مەسـۇـ
لىيەت توزۇمى 797
مەۋجۇدىيەت 797
مور 797
مورىللى 799

مومىنت 800
مونوپول باها 800
مونوپول تەشكىلات 802
مونوپول كاپىتال 803
مونوپول كاپىتالىزم 804
مونوپولىيە 804
مونوپولىيەدىن ئىلگىرىكى
كاپىتالىزم 805
مونوپولىيىلىك پايدا 805
مونوپولىيىلىك يەر ئىجارە-
سى 806
مۇئەييەنلىك 807
مۇتلەق ئاھالە ئوشۇقچىلىقى... 807
مۇتلەق پەرمان 808
مۇتلەق تەۋ تەقسىماتە-
چىلىق 809
مۇتلەق روھ 809
مۇتلەق قوشۇمچە قىممەت... 811
مۇتلەق ھەقلىقەت ۋە نىسپىي
ھەقلىقەت 813
مۇتلەق ئىددىيە 814
مۇتلەق يەر ئىجارىسى..... 815
مۇتلەقچىلىك 817
مۇتلەقلىك ۋە نىسپىيلىك... 818
مۇستەملىكىچىلىك 819
مۇقەررەرلىك ۋە تاسادە-
پىيلىق 821
مۇقىم ئۆسۈم 822
مۇكاپات پۇلى 823
مۇلازىمەتچىلىك 825
مۇناسۋەتسىز كارخانا..... 826
مۇۋازىنەتچىلىك 827
مېتافىزىكا 827
مېتافىزىكىلىق ماتېرىيالىزم... 829
مېتودولوگىيە 831
مېخانىك ماتېرىيالىزم..... 831
مېخانىكىلىق 832
مىقدار 833
مىللەت 834
مىللەتچىلىك 835
مىللىي ئازاولىق ھەرىكىتى... 837
مىللىي بايلىق 838
مىللىي دارامەت 838
مىللىي دېموكراتىك ئىنـ
قىلاب 840
مىللىي كاپىتال 841
مىلىتارىزم 842

ن

ناتۇرال ئىش ھەققى 844
ناتۇرال ئىگىلىك 844
ناتۇرال يەر ئىجارىسى..... 846
نارودنىكلىق 847
نەرسىنى نەرسىگە ئالماشتۇ-
رۇش 848
نەزەريە 849
نوپۇسۇناسلىق 850
نورمىدىن تاشقىرى پايدا... 851
نورمىدىن تاشقىرى قوشۇمچە
قىممەت 852
نورمىنال ئىش ھەققى ۋە ئە-
ھەلىي ئىش ھەققى 852
نېپىسان 853
نېگىزلىك زىددىيەت 853
نېپىس كىلاسسىك پەلسە-
پىسى 854
نىسبەتنىڭ بۇزۇلۇشى 856
نىسپىي قوشۇمچە قىممەت ... 857
نىسپىي قىممەت شەكلى..... 859
نىسپىي ئوشۇق ئاھالە..... 860
نىسپىيچىلىك 862
نىسپىيلىك 863
نىكاھ 864

ھ

ھازىرقى زامان كاپىتا-
لىزمى 866
ھازىرقى زامان كاپىتالىزمنىڭ
توپ ئىقتىسادىي قانۇ-
نىيىتى 866
ھاسىلىي دارامەت 867
ھاكىمۇتلەقلىق 867
ھاكىمىيەت 868
ھاكىمىيەت شەكلى 868
ھالاۋەت ۋاستىلىرى 869
ھايات ۋاستىلىرى 870
ھەربىي كومۇنىزم 871
ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا
ئىشلەش، ھەركىمگە ئە-
مگىكىگە قاراپ تەقسىم
قىلىش 872
ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا
ئىشلەش، ھەركىمگە ئېھ-

تىياجىغا قاراپ ھەسسىم
قىلىش 873
ھەرىكەت 875
ھەققەت 877
ھەققەتنى ئەمەلىيەتتىن
ئىزدەش 878
ھەمكارلىق 879
ھوقۇق 880
ھوقۇقنى جايلارغا بۆلۈپ
بېرىش 881
ھوقۇقنى مەركەزگە مەركەز-
لەشتۈرۈش 882
ھۆكۈم 883
ھۆكومەت بىلەن خۇسۇسىيلار
شىركەتلىكى 884
ھۆكومەتسىزلىك 886
ھېسسىي بىلىش 888

ئۇ

ئوبۇروت 889
ئوبوروت خىراجىتى 890
ئوبوروت ساھەسى 891
ئوبوروت فوندى 892
ئوبوروت كاپىتالى 892
ئوبوروت ۋاستىسى 892
ئوبوروت ۋاقتى 893
ئوبېيكتىپ چىنلىق 895
ئوپېيكتىپ دىئالېكتىكا 895
ئوبېيكتىپ ھەققەت 896
ئوبېيكتىپ ئىدېئالىزم 897
ئوبېيكتىپچىلىق 897
ئوتتۇرىچە پايدا 898
ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى ... 899
ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى
قانۇنىيىتى 900
ئوتتۇرىچە (ئومۇمىي) پايدا
نىسبىتىنىڭ تۆۋەنلەپ بې-
رىش قانۇنىيىتى 902
ئوخشاش ئىشقا ئوخشاش ھەق
بېرىش 902
ئوخشاشلىق 903
ئورتاق ئىقتىسادىي قانۇ-
نىيەت 905
ئورتاقلىق ۋە خاسلىق..... 905
ئوشۇق ئاھالە 906
ئوشۇقچە كاپىتال 906
ئومۇملاشقان قىممەت
شەكلى 907

ئومۇمي پايدا نسبتى ... 907
ئومۇمي پايدا نسبتى قانۇ-
نىيىتى 907
ئومۇمي خەلق مولوكچىلىكى... 907
ئومۇمي قانۇنىيەت 908
ئومۇمي قىممەت شەكلى ... 908
ئومۇمي قىممەتداش 910
ئومۇمي مېھرىبانلىق 911
ئومۇمي ھەقىقەت 912
ئومۇمي ئىجتىمائىي مەھ-
سۇلات 912
ئومۇمي ئىشلەپچىقىرىش
باھاسى 913
ئومۇميلىق ۋە قىسمەنلىك... 914
ئوۋچى 915

ئۇ

ئۇتوپىيە 918
ئۇششاق بۇرژۇئازىيە سوتسىيا-
لىزمى 918
ئۇششاق تاۋار ئىشلەپچىقى-
رىشى 919
ئۇششاق تاۋار ئىگىلىكى ... 920
ئۇششاق خوجايىن مولۇك
چىمايمىك 920
ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش ... 920
ئۇرۇش 921
ئۇرۇش مەزگىلىدىكى كومۇ-
نىزم 923
ئۇرۇقداشلىقچە دېھقان ئىگە-
لىكى 924
ئۇقۇم 925

ئۆ

ئۆتكۈنچى دەۋردىكى باش
لۇشيەن 927
ئۆزگەرمەس كاپىتال 928
ئۆزگىرىش 929
ئۆزگىرىشچان كاپىتال..... 930
ئۆزى ئىختىيار قىلىش -
ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈ-
زۈش پىرىنسىپى 931
ئۆزىدىكى سىنىپ ۋە ئۆزى
ئوچۇن سىنىپ 932
ئۆزىدىكى نەرسە ۋە بىز
ئوچۇن نەرسە 934

ئۆسۇم 935

ئۆسۇم پىرسەنتى 936

ئۆسوم پىرسەنتىنىڭ تۆۋەنلەپ
بېرىش قانۇنىيىتى 937

ئۆسومجان كاپىتال..... 938

ئۆلچەم 938

ئۆلچەم باغلىنىشىنىڭ توكۇد
لوك سىزىقى 939

ئو

ئوچ چوڭ پەرق 941

ئوچ خىل ھوقۇقنى ئايرى-
ۋېتىش 941

ئوچ ھۆكومىلوك فورمۇلا ... 943

ئوچىنچى قېتىملىق كەلگۈسى
تىمائي ئىش تەقسىماتى... 944

ئوچىنچى كەسىپ 945

ئوچىنچى ئىنتېرناتسىونال... 947

ئوزلوكسىز ئىنقىلاب نەزە-
رىيىسى 949

ئوزۇلمىلىك ۋە ئوزلوكسىز-
لىك 951

ئوستۇرۇلما 952

ۋ

ۋاستىلىك تەجرىبە..... 953

ۋاقتىغا قاراپ بېرىلىدىغان
ئىش ھەققى 953

ۋەتەنپەرۋەرلىك 955

ئې

ئېتىقادچىلىق 956

ئېغىر سانائەت 956

ئېكسپلاتاتسىيە 957

ئېكسپلاتاتسىيە نىسبىتى ... 959

ئېنگىلس 959

ئېھتىماللىق ۋە رېئاللىق ... 968

ئېھتىياجغا قاراپ تەقسىم
قىلىش 969

ئى

ئىپتىدائي جامائە توزۇمى... 970

ئىپتىدائي جامائە مولوكچە-
لىكى 970

ئىپتىدائىي جەمئىيەت ... 971
ئىپتىدائىي مەھسۇلات 974
ئىجارە توزۇمى 974
ئىجارە ھەققى 975
ئىجارىكەش كاپىتالىست ... 975
ئىجتىمائىي ئاڭ 975
ئىجتىمائىي ئەخلاق 975
ئىجتىمائىي ئەمگەك..... 977
ئىجتىمائىي پەن 977
ئىجتىمائىي توپ زىددىـ
يەت 978
ئىجتىمائىي توزۇم 980
ئىجتىمائىي زاپاس فوند ... 980
ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك... 981
ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك
ۋاقتى 982
ئىجتىمائىي سۇغۇرتا فوندى... 982
ئىجتىمائىي فورماتسىيە ... 982
ئىجتىمائىي قىممەت ۋە ئايـ
رىم قىممەت 983
ئىجتىمائىي كاپىالىەت فونـ
دى..... 984
ئىجتىمائىي كاپىتال 985
ئىجتىمائىي ماددىي تۇرمۇش
شارائىتى 986
ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەت ۋە
ئىجتىمائىي ئاڭ 987
ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت ... 988
ئىجتىمائىي ئىدىئولوگىيە ... 989
ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى... 990
ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش
باھاسى 992
ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش
خىراجىتى 992
ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش
كوچى 993
ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش
مۇناسىۋىتى 993
ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ
ئىككى چوڭ تۈركۈمى ... 993
ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي تۈـ
زۈم 995
ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي فورـ
ماتسىيە 995
ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي قۇـ
رۇلما 997
ئىچكى سەۋەب ۋە تاشقى
سەۋەب 998

ئەرقەچىلىق 999
ئىستېمال 1000
ئىستېمال فوندى 1002
ئىستېمال قىممىتى 1003
ئىستېمال ۋاستىلىرى 1004
ئىستىخىيىلىك ماتېرىيالىزم... 1005
ئىستىخىيىلىك ۋە ئاڭلىقلىق... 1006
ئىسلاھاتچىلىق 1007
ئىش كۈنى 1008
ئىش ھەققى 1010
ئىش ھەققى توزۇمى 1012
ئىش ئورنى مەسئۇلىيىتى تۇ-
زۇمى 1012
ئىشقا قاراپ بېرىلىدىغان
ئىش ھەققى 1014
ئىشچى - دېھقانلار ئىتتى-
پاقى 1015
ئىشچى - كاپىتالىستلار كە-
ئەشمىسى 1017
ئىشچىلار بىرلەشمىچىلىكى... 1018
ئىشچىلار بىلەن كاپىتالىستلار
ئوتتۇرىسىدىكى كوللېكتىپ
توختام 1019
ئىشسىزلار نىسبىتى 1020
ئىشلەپچىقىرىش 1021
ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى ۋە
غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش
ئەمگىكى 1023
ئىشلەپچىقىرىش باھاسى ... 1025
ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئۇ-
غۇلانغۇچىلار نىسبىتى ئەمە-
گەك ھەققى فوندى ... 1026
ئىشلەپچىقىرىش جەريانى... 1027
ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرلىك
ئوبوروت خىراجىتى ... 1028
ئىشلەپچىقىرىش خراجىتى... 1028
ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى ... 1029
ئىشلەپچىقىرىش فوندى..... 1029
ئىشلەپچىقىرىش قورالى ... 1029
ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالى... 1031
ئىشلەپچىقىرىش كوچىسى ... 1032
ئىشلەپچىقىرىش مەقسىتى ... 1034
ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋە-
تى..... 1035
ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى
ئىشلەپچىقىرىش كوچىنىسىغا
خاراكتېر بېگە چوقۇم ئۇيغۇر
لىشىش قانۇنىيىتى 1038

ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى
قىي 1041
ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى
كىرىزىسى 1043
ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى ... 1044
ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى
رى 1045
ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى
ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەدەن
مەدەنىي ئاۋۋال ئېشىش
قانۇنىيىتى 1046
ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا
بولغان خۇسۇسىي مولۇك
چىلىك 1048
ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا
بولغان مولۇكچىلىك ... 1051
ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە
بولغان ئومۇمىي مولۇك
چىلىك 1053
ئىشلەپچىقىرىش ۋاقتى 1055
ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمالى ... 1056
ئىشلەپچىقىرىش ئىلاھاتى... 1058
ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىش
فوندى 1059
ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەخسۇسلىقى
شىشى 1060
ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەركەزلىك
شىشى 1061
ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ھۆكومەتنىڭ
سىزلىكى 1062
ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىي
ئىيلىشىشى 1062
ئىشلەۋاتقان ئەمگەكچىلەر
ئارمىيىسى 1064
ئىقتىساد 1065
ئىقتىسادتىن تاشقىرى زور-
لۇق 1066
ئىقتىسادشۇناسلىق 1067
ئىقتىسادۋازلار 1068
ئىقتىسادۋازلىق 1068
ئىقتىسادىي ئەندىزە..... 1069
ئىقتىسادىي بازىس ۋە ئوستۇ-
قۇرۇلما 1072
ئىقتىسادىي پىشاك 1073
ئىقتىسادىي تەدبىر 1074
ئىقتىسادىي تەركىب 1076
ئىقتىسادىي توزۇلمە 1077
ئىقتىسادىي توزۇم 1077

ئىقتسادىي چېكىنىش 1078
ئىقتسادىي دەۋر 1078
ئىقتسادىي قانۇن 1078
ئىقتسادىي قانۇنىيەت..... 1078
ئىقتسادىي قۇرۇلما..... 1080
ئىقتسادىي كاتېگورىيە ... 1082
ئىقتسادىي كۆرەش 1083
ئىقتسادىي كېڭەيمچىلىك... 1084
ئىقتسادىي كرىزىس 1085
ئىقتسادىي ماتېرىيالىزم ... 1088
ئىقتسادىي مەسئۇلىيەت تو-
زۇمى 1089
ئىقتسادىي مۆلچەر 1089
ئىقتسادىي مېخانىزم 1091
ئىقتسادىي نەتىجە 1092
ئىقتسادىي ھېسابات 1094
ئىقتسادىي ئونوم 1096
ئىككى مەنبەچىلىك 1096
ئىككى نۇقتىچىلىق 1097
ئىككى ياقلىملىق 1098
ئىككىگە بۆلۈش ئۇسۇلى ... 1099
ئىككىنچى توركوم 1099
ئىككىنچى قېتىملىق كەلگ ئىجـ
تىمائىي ئىش تەقسىماتى... 1099

ئىككىنچى كەسىپ 1100
ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونال... 1101
ئىگىلىك باشقۇرۇش 1103
ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلـ
مىسى 1104
ئىگىلىك تىكلەش پايدىسى... 1105
ئىگىلىكنى قايتا تەشكىلـ
لەش 1107
ئىلغارلىق - مۇۋاپىقلىق تەتـ
قىقاتى 1108
ئىلغاش 1110
ئىلمىي باشقۇرۇش 1111
ئىلمىي سوتسىيالىزم 1112
ئىلمىي كومۇنىزم 1114
ئىلىم - پەن 1114
ئىمتىياز 1116
ئىناۋەتلىك پۇل 1117
ئىنتېرناتسىئونالىزم 1119
ئىنتىزام 1120
ئىنسان تەبىئىتى نەزەرـ
يىسى 1121
ئىنسانپەرۋەرلىك 1123
ئىنقىلاب 1125
ئىنقىلاب تەرەققىياتىنىڭ

باسقۇچلىۇقى نەزەرىيە سى 1127
ئىنقىلابنىڭ بۇرژۇئوش ياسىشى توغرىسىدىكى نەزەرىيە 1127
ئىنكار 1128
ئىنكارنى ئىنكار قىلىش قانۇنىيىتى 1128
ئىنكارچىلىق 1131
ئىنكاس 1132
ئىنكاس نەزەرىيىسى 1133
ئىدىئالىزم 1134
ئىدىئالىستىك دىئالېكتىكا ... 1135
ئىدىيە 1137
ئىدىيىۋى كۆرەش 1138

ي

ياتلىشىش 1140
يالىلانما ئەمگەك 1142
ياللانما ئەمگەكچى 1143
ياللانما قوللۇق توزۇم ... 1144
يەر باھاسى 1144
يەر كاپىتالى 1145
يەر ئىجارىسى 1146
يەر ئىجارىسى ئوچون ھاشارغا ئىشلەش 1147
يەرنى دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش 1147
يەرلىك مىللەتچىلىك 1149
يەككە ئەمگەكچىلەر مولوكچىلىكى 1149
يەككە مولوكچىلىك 1150
يەككە ئىگىلىك 1150
يوشۇرۇن ئوشۇق ئاھالە ... 1151
يۇقىرى مونوپولىيىلىك پايدا 1152
يوزەكلىك 1153
يوكسلىش 1154
يېتەكچى خاراكتېرلىك پىلان 1154
يېرىم دۆلەت 1155
يېرىم سوتسىيالىستىك ئىگىلىك 1156
يېرىم مۇستەملىكە، يېرىم فېئودالنىق جەمئىيەت ... 1157
يېزا ئىگىلىك سوتسىيالىزمى 1158

يېزا ئىگىلىك كاپىتالىستى... 1159
يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش
شىددىكى مەسئۇلىيەت
توزۇمى 1160
يېزا ئىگىلىكى 1160
يېزا ئىگىلىكىنى سوتسىيا-
لىستىك ئۆزگەرتىش ... 1161
يېزا ئىگىلىكىنى كاپىتالىزم
يولىغا سېلىش 1164
يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسە
يىلەشتۇرۇش 1165
يېزا ئىگىلىكىنى كوللېكتىپلاش
تۈرۈش 1165
يېزا ئىگىلىكىنى ئىجتىمائىيە
لاشتۇرۇش 1165
يېڭى يىلەن كونىنىڭ ئالا
مىشىشى 1166
يېڭى دېموكراتىزم 1167
يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب... 1168
يېڭى مۇستەملىكىچىلىك ... 1168
يېڭى ئىقتىسادىي سىياسەت... 1169
يېنىك سانائەت 1170
يېگانە توزۇم 1171
يىللىق پايدا نىسبىتى 1171
يىللىق ئوشۇمچە قىممەت
نىسبىتى 1171

ئا

ئابستراكت ئەمگەك 抽象劳动 «كونكرېت ئەمگەك» نىڭ ئەكسى. كونكرېت شەكىللىرى ساقىت قىلىنغان ئومۇمىي، پەرقسىز ئىنسان ئەمگىكى. يەنى ئادەمنىڭ ئەقلىي ۋە جىسمانىي قۇۋۋەتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا سەرپ قىلىنىشى. بارلىق ئەمگەكنىڭ كونكرېت شەكىللىرىنى ساقىت قىلۋېتىپ، ئابستراكت ئەمگەك نۇقتىسىدىن كۆزەتكەندە، تېرىش، توقۇش، قۇرۇش، تاۋلاش دېگەنگە ئوخشاش كونكرېت ئەمگەكلەرنىڭ پەرقى قالمايدۇ. سۈپەت جەھەتتە ئوخشاش بولغاچقا، سان جەھەتتىن سېلىشتۇرغىلىمۇ بولىدۇ. تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى شارائىتىدا، *ئەمگەكنىڭ ئىككى ياقلىمىلىقىنىڭ بىر تەرەپى بولغان ئابستراكت ئەمگەك تاۋارنىڭ قىممىتىنى شەكىللەندۈرىدۇ، كىشىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا ئۆزئارا ئەمگەك ئالماشتۇرىدىغان ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلىرىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ.

ئاخىرقى مەھسۇلات 最终产品 رەسمىي ئىستېمالغا كىرگىچە بولغان جەريانىدا ئەمگەك جەريانىنى تەرتىپى بويىچە بۆلۈنىدىغان ئەمگەك مەھسۇلاتلىرى ئىچىدە ئاخىرقى باسقۇچتا تۇرغۇچى مەھسۇلات. ئۇ ئىپتىدائىي مەھسۇلات ۋە ئارا مەھسۇلات بىلەن قاتارلىشىدۇ. ئاخىرقى مەھسۇلاتنىڭ دائىرىسى ھەققىدە نەزەرىيىچىلەرنىڭ ئوخشاشمايدىغان قاراشلىرى بار:

بىرىنچى قاراش ــ تۈرمۇش ئىستېمالىغا ئىشلىتىلىدىغان ئەمگەك مەھسۇلاتلىرىدا ئاخىرقى مەھسۇلاتلىق خاراكتېرىگە ئىگە بولالايدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە، بىرەر مەھسۇلات (مەسىلەن، پاختا يىپ، ماشىنا)گەرچە مۇنۇ بىر ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىن چىقىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن يەنە ئەمگەك ئوبيېكتى ياكى ئەمگەك ۋاستىسى سۈپىتىدە ئىككىنچى بىر ئىشلەپچىقىرىش جەريانىغا كىرىدىغان بولسا، ئاخىرقى مەھسۇلاتلىق خاراكتېرىگە ئىگە بولالمايدۇ. ئىككىنچى قاراش ــ ئاخىرقى مەھسۇلات تۈرمۇش ۋاستىلىرىنى، ئەمگەك ۋاستىلىرىنى ھەمدە قورال ـ ياراقلا ئوخشاش سىنىپىي كۈرەش ۋاستىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشى كېرەك. دېمەك، ئەمگەك ئوبيېكتى سۈپىتىدە ئىشلەپچىقىرىش جەريانىغا قايتىدىن كىرمەيدىغانلىكى مەھسۇلات ئاخىرقى مەھسۇلاتلىق خاراكتېرىگە ئىگە بولىدۇ. ئۇچىنچى قاراش ــ ئاخىرقى مەھسۇلات يۇقىرىدا ئېيتىلغانلاردىن باشقا ئېكسپورت مەھسۇلاتلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئېلىشى لازىم. چۈنكى، ئېكسپورت ئەشيالىرى بىر دۆلەتنىڭ خەلق ئىگىلىكى ئۈچۈن ئاخىرقى مەھسۇلاتلىق خاراكتېرىگە ئىگە.

ئادام سمت 亚当·斯密 (Adam Smith, 1723—1790) ئەنگلىيە بۇرژۇئا كلاسسىك سىياسىي ئىقتىسادىنىڭ ۋەكىلى. شوتلاندىيەدىكى بىر تاموژنا ئەمەلدارىنىڭ ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئالىي مەكتەپلەردە ئەدەبىيات، ئىستېلستىكا، لوگىكا، ئەخلاق، پەلسەپە (جۈملىدىن ئېتىكا ۋە ئىقتىسادىي نەزەرىيە بىلەن مالىيە مەسىلىسى توغرىسىدىكى سىياسەتشۇناسلىق)لەردىن دەرس ئۆتكەن. ئۇ ئىشخانا قول سانائىتى دەۋرىدە چوڭ مۇۋەپپەقىيەت قازانغان سىياسىي ئىقتىسادشۇناس» بولۇپ ھېسابلىنىدۇ

(«ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 ـ توم، 386 ـ بەتتىكى 44 ـ ئىزاھاتىن). ئۇ 1776 ـ يىلى ئۆزىنىڭ ئەڭ مۇھىم ئەسىرى بولغان «مىللىي بايلىقنىڭ خاراكتېرى ۋە ئۇنىڭ ھاسىل بولۇشى ھەققىدىكى تەتقىقات» يەنى «مىللىي بايلىق تۇغرىسىدا» نى ئېلان قىلىپ، بىرقەدەر مۇكەممەل بولغان بۇرژۇئا سىياسىي ئىقتىساد سىستېمىسىنى ھەممىدىن بۇرۇن ئوتتۇرىغا قويىدى. ئۇنىڭ بىر پۈتۈن ئىدىيىسىنىڭ چېقىش نۇقتىسى بۇرژۇئازىيىنىڭ مەنپەئەتپەرەسلىك تەبىئىتىنى مەڭگۈ ئۆزگەرمەيدىغان «ئىنسان تەبىئىتى» دەپ، كاپىتالىستىك تۈزۈمنى مۇڭاپىق ۋە مەڭگۈلۈك تۈزۈم دەپ قاراشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭ ئىقتىسادىي ئىدىيىسىنىڭ مەركىزىي مەزمۇنى «مەيلىگە قويۇۋېتىش»تىن ئىبارەت، ئۇ فېئودال كۈچلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ قالدۇقلىرىنى، شۇنىڭدەك سودا ئەلاچىلىقىنى نەزەرىيە جەھەتتىن چوڭقۇر تەنقىد قىلدى، كاپىتالىزمنىڭ ئەركىن تەرەققىي قىلدۇرۇشىنى تەلەپ قىلدى. مىللىي بايلىقنىڭ كۆپىيىشىدە ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان ئامىل ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ ئۆسۈشى ئىكەنلىكىنى، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ ئۆسۈشى بولسا، ئىش تەقسىماتىنىڭ نەتىجىسىدىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بەردى. ئالماشتۇرۇش، پۇل، قىممەت ۋە باھالارنى بايان قىلىپ، ئەمگەكنىڭ قىممەتنى بەلگىلەيدىغانلىقى ھەققىدىكى نەزەرىيىنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويىدى، ئەمگەك بارلىق تاۋارلارنىڭ ئالماشتۇرۇش قىممىتىنى ئۆلچەيدىغان ھەقىقىي ئۆلچەم دەپ قارىدى. بۇ ئۇنىڭ ئىقتىسادشۇناسلىق جەھەتتىكى مۇھىم تۆھپىسى. لېكىن ئۇ تاۋار ئىشلەپچىقىرىدىغان ئەمگەكنىڭ خاراكتېرىنى ھەقىقىي چۈشەن

مىدى، شۇڭا ئۇ، تاۋارنىڭ قىممىتىنى شۇ تاۋارنى ئالماشتۇرۇش داۋامىدا سېتىۋالىدىغان ياكى ئىشلەتكۈچىلەر ئەمگەك مىقدارى بەلگىلەيدۇ، دەپمۇ قارىدى، يەنە، قىممەت ئىش ھەققى، پايدا ۋە يەر ئىجارىسىدىن ئىبارەت ئۈچ خىل كىرىمدىن تەركىب تاپىدۇ دەپمۇ قارىدى، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇ ئەمگەك قىممىتى نەزەرىيىسىدىن چەتنەپ چاكىنا كىرىم قىممىتى نەزەرىيىسىگە ئۆتتى ـ دە، كېيىنكى چاكىنا ئىقتىسادشۇناسلىقنىڭ ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى نەزەرىيىسىگە يول باشلاپ بەردى. ئۇنىڭ ئىككى ياقلىمىلىققا ئىگە بولغان قىممەت نەزەرىيىسىگە مۇۋاپىق ھالدا ئۇنىڭ ئىش ھەققى، پايدا نەزەرىيىسىدىمۇ تۇغرىلىق بىلەن خاتالىق، ئىلمىي قاراشلار بىلەن چاكىنا تەركىبلەر ئارىلىشىپ كەلگەن. مەسىلەن، ئۇ ھەم ئىش ھەققىنى ئەمگەك مەھسۇلاتىنىڭ بىر قىسمى دەپ قاراپ، ئىش ھەققى بىلەن پايدىنىڭ، پايدا بىلەن يەر ئىجارىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىقنى ئېچىپ بەردى، ھەم ئىش ھەققىنى ئەمگەكنىڭ باھاسى ۋە ئىشچىلارنىڭ پۈتۈن ئەمگەكنىڭ ھەققى دەپ قارىدى؛ ھەم پايدىنى ئەمگەكچىلەر ياراتقان قىممەتنىڭ بىر قىسمى دېدى، ھەم پايدىنى ئاۋانس كاپىتالنىڭ ھەققى دېدى. ئۇنىڭ يەنە «ئەخلاق ـ پەزىلەت ھەققىدە» قاتارلىق مۇھىم ئەسەرلىرىمۇ بار.

ئاددىي ئەمگەك ۋە مۇرەككەپ ئەمگەك 简单劳动和复杂劳动 ئاددىي ئەمگەك ھېچقانداق مەخسۇس تەربىيە تەلەپ قىلمايدىغان، ئاددىي ئەمگەكچىلەرنىڭ ھەرقانداقى شۇغۇللىنالايدىغان ئەمگەكنى بىلدۈرىدۇ. مەسىلەن،

ئوتۇن كەسلەش، توپا قېزىش، سۇ ئەكىلىش دېگەنگە ئوخشاش. مۇرەككەپ ئەمگەك تەربىيە تەلەپ قىلىدىغان ئەمگەكتۇر، مەسىلەن، ھەيكەلتاراشلىق، كىمخاب توقۇش، سائەت رېمونت قىلىش، قۇرۇلۇشنى لايىھىلەش دېگەنگە ئوخشاش. رىكاردو بۇ ھەقتە ئىپتىدائىي قاراشقا ئىگە بولغان، ئۇ مۇنداق دېگەن: «ئەمگەك نىڭ سۈپىتىگە ئەمگەكچىلەرنىڭ بىرقەدەر پىشىش دەرىجىسىگە ۋە كۆچلۈكلۈك دەرىجىسىگە قاراپ باھا بېرىش بازاردا قىلچە تەس ئىش ئەمەس ... زەرگەرنىڭ بىر كۈنلۈك ئەمگىكى ئىلگىرى ئاددىي ئەمگەكچىنىڭ بىر كۈنلۈك ئەمگىكىدىن قىممەتتەك توختىغان بولسا، ھازىرمۇ قىممەتتەك توختاۋېرىدۇ.» مۇرەككەپ ئەمگەك قاتلانغان ئاددىي ئەمگەك مەنىسىگە ئىگە، بىر سائەتلىك مۇرەككەك ئەمگەك بىرقانچە سائەتلىك ئاددىي ئەمگەككە باراۋەر كېلىدۇ. تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى شارائىتىدا، ۋاقتى ئوخشاش بولغان مۇرەككەپ ئەمگەك ئاددىي ئەمگەككە قارىغاندا كۆپرەك قىممەت يارىتىدۇ. مەلۇماتلىق ۋە ماھارەتلىك ئەمگەكچىلەرنى تەربىيىلەشكە كېتىدىغان خىراجەت ئاددىي ئەمگەكچىلەرنى قامداىدىغان خىراجەتتىن كۆپ بولىدۇ؛ مۇرەككەپ ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەقىقى ئاددىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئەمگەكچىلەرنىڭ ئىش ھەققىدىن ئۇستۇن بولىدۇ. تاۋار قىممىتىنىڭ مىقدارىنى ھېسابلاشتا، ھەممە مۇرەككەپ ئەمگەك ئاددىي ئەمگەككە سۈندۇرۇلىدۇ، بىرلا ۋاقىتنى مۇنداق ھېسابات بازار رىقابىتى ئارقىلىق ئىشلەپچىقارغۇچىلاردىن يوشۇرۇن، ستىخىيىلىك ھالدا ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى ۋە پەن ـ مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسى

ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ھەرقايسى ئەللەردە ئاددي ئەمگەكنىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ.

ئاددي تاۋار ئىشلەپچىقىرىش 简单商品生产 يەنى «ئۇششاق تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى»، ئۇ ئۇششاق خۇسۇسىي مۇلۈك چىلىكىنى ۋە يەككە ئەمگەكنى ئاساس، باشقا مەھسۇلاتلارغا ئالماشتۇرۇشنى مەقسەت قىلىپ ئېلىپ بېرىلىدىغان مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىشى. مەسىلەن، يەككە دېھقانلارنىڭ ئۆز ئېھتىياجىنى قاندۇرىدىغان مەھسۇلاتلاردىن باشقا مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىشى ۋە يەككە قول سانائەتچىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىشى شۇ جۈملىگە كىرىدۇ، ئۇ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى شارائىتىدا ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك شارائىتىدا پەيدا بولغان ۋە راۋاجلانغان. «ئىشلەپچىقىرىشنىڭ يېزا ئىگىلىكى ۋە قول سانائەت دېگەن ئىككى ئاساسىي تارماقلا بۆلۈنۈشى ئارقىسىدا، ئالماشتۇرۇشنى بىۋاستە مەقسەت قىلغان ئىشلەپچىقىرىش، يەنى تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى بارلىققا كەلدى» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - تۇم، 159 - بەت)، قۇللۇق جەمئىيەت ۋە فېئودالىق جەمئىيەتتە، ئۇ كۆپرەك راۋاجلاندى. ئۇ ئۇسكۇنە - جابدۇقلىرى ئاددىي، كۆلىمى تار، باشقۇرۇلۇشى تارقاق، تاشقى ھەمكارلىقىنى ۋە ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى ئىچكى ئىش تەقسىماتىنى چەتكە قاقىدىغان، باشقىلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشتىن خالىي بولغان ئىشلەپچىقىرىشتۇر. ئاددىي تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ئۆز مەھسۇلاتلىرىنى ئۆزىگە كېرەكلىك باشقا مەھسۇلاتلارغا ئالماشتۇرۇش ئۈچۈن ساتىدۇ، يەنى ئېلىش ئۈچۈن ساتىدۇ. خۇسۇسىي

ئەمگەك بىلەن ئىجتىمائىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت ساقلانغانلىقى ئۈچۈن، تاۋارلارنى بەزىدە سېتىش مۇمكىن بولماي قالىدۇ، سېتىش مۇمكىن بولمىغان تاۋارلارنىڭ قىممىتى رېئال لاشمايدۇ. ئاددىي تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى قىممەت قانۇنىيىتىنىڭ قوماندانلىقىدا بولىدۇ. ئايرىم ئەمگەك سەرپىياتى ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىدىن تۆۋەن بولغانلار رىقابەتتە پايدىلىق ئورۇندا تۇرىدۇ؛ ئۇنىڭ ئەكسىچە بولغاندا، رىقابەتتە مەغلۇپ بولىدۇ. ئاددىي تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلار رىقابەت داۋامىدا توختىماستىن ئىككى قۇتۇپقا بۆلۈنۈپ تۇرىدۇ، يەنى ئاز سانلىق كىشىلەر نۇرغۇنلىغان تاۋار ۋە پۇلنى ئىگىلەپ كاپىتالىستلارغا ئايلىنىدۇ، كۆپ سانلىق كىشىلەر پرولېتارلارغا ئايلىنىدۇ، بۇ ھال كاپىتالىستىك مۇناسىۋەتلەرنى پەيدا قىلىدۇ. ئاددىي تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى كاپىتالىستىك تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تارىخىي ئۆتمۈشىدىكى بولغانىدى، ئەمما ئاددىي تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىمۇ تامامەن تۈگەپ كەتكىنى يوق. ئۇششاق تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتىمۇ مەلۇم ۋاقىتقىچە ساقلىنىپ تۇرىدۇ. «ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش» (920 - بەت)قا قاراڭ.

ئاددىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش 简单再生产 ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنىڭ ئەسلىدىكى كۆلەمدە تەكرارلىنىشى. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، بارلىق قوشۇمچە مەھسۇلاتلار شەخسىي ئىستېمالغا سەرپ قىلىنىدۇ، جۇغلانما تۇپلانمايدۇ، يەنى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە ئەمگەك كۈچلىرى ئارتتۇرۇلمايدۇ، ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى ئۆزگەرتىلمەيدۇ. ئاددىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ

ئاساسى ۋە باش نۇقتىسى. شۇڭا، كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشقا ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ ۋە مالىيە كۈچىنى ئورۇنلاشتۇرۇشتا هەمىدىن بۇرۇن ئاددي تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئېهتىياجىنى تەمىن ئېتىشكە تىرىشىدۇ. «تەكرار ئىشلەپچىقىرىش» (245 — بەت)قا قارالسۇن.

ئاددي قىممەت شەكلى 简单的价值形式 «ئايرىم قىممەت شەكلى» ياكى «تاسادىپىي قىممەت شەكلى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ بىر تاۋارنىڭ قىممىتى تاسادىپىي هالدا باشقا بىر تاۋار ئارقىلىق ئىپادىلىنىدىغان قىممەت شەكلىدۇر. ئۇ ئېپتىدائىي جەمئىيەتتە بارلىققا كەلگەن. ئېپتىدائىي جامائىلەر ئارىسىدا مەھسۇلاتلار ئېشىپ قالغان چاغلاردىلا ئاندا - ساندا نەرسە بىلەن نەرسە ئالماشتۇرۇش پەيدا بولغان، ئالماشتۇرۇلىدىغىنى ئايرىم تاۋاردىنلا ئىبارەت بولغان. ئۇنىڭ تەڭلىك ئىپادىسى: X مىقدارلىق تاۋار A = Y مىقدارلىق تاۋار B، مەسىلەن، ئىككى گەز كاناپ = تۆت كۈرە بۇغداي، ئالدىنقى تاۋار يەنى كاناپ ئۆز قىممىتىنى باشقا بىر تاۋار يەنى بۇغداي بىلەن ئالماشتۇرۇلۇش ئارقىلىق نىسپىي هالدا ئىپادىلەپ، نىسپىي قىممەت شەكلىدىن ئۇرۇن ئالغان؛ كېيىنكى تاۋار ئالدىنقى تاۋارنىڭ قىممىتىنى ئىپادىلىگۈچى ماتېرىيال بولۇپ، تەڭ قىممەت شەكلىدىن ئۇرۇن ئالغان. ئاددي قىممەت شەكلى قىممەت شەكلىنىڭ تەرەققىياتى جەريانىدىكى ئېپتىدائىي باسقۇچ، يەنى پۈل شەكلىنىڭ تۆرەلمىسىدۇر، ئەمما ئۇ بارلىق قىممەت شەكىللىرىنىڭ ئاساسىي ئامىللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، ئىككى گەز كاناپ = تۆت مىسقال ئالتۇن دېگەن شۇ قىممەت

نىڭ پۇل شەكلىنىڭ مەزمۇنىنى يوشۇرۇپ تۇرىدۇ. تۇنجى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىدىن كېيىن، تاۋار ئالماشتۇرۇش دائىملىق ھادىسىگە ئايلىنىشقا باشلىغان. ئەمما ئاددىي قىممەت شەكلى شارائىتىدا، A تاۋارنىڭ ئىگىسى B تاۋارنى لازىم تاپمسا، ئالماشتۇرۇش يوق گەپ بولاتتى.شۇڭا، ئالماشتۇرۇشنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، ئاددىي قىممەت شەكلى كېڭەيگەن قىممەت شەكلىگە ئايلاندى.

ئاددىي ھەمكارلىق 简单协作 ھەمكارلىق شەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ بىرمۇنچە كىشىلەرنىڭ بىرلا ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا، ئىش ئايرىشماي، بىر خىل ئەمگەك بىلەن تەڭ شۇغۇللىنىشىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى بىرقەدەر تۆۋەن بولغان شارائىتتا ئومۇمىيۈزلۈك قوللىنىلغان، يېقىنقى زاماندىكى يىرىك ئىشلەپچىقىرىشتىمۇ چوڭ رول ئويناۋاتىدۇ. ماركس: «يېگانە ئەمگەكچىلەر كۈچلىرىنىڭ مېخانىك ھالدا جەم قىلىنىشى پارچىلاپ بولمايدىغان بىرلا مەشغۇلاتنى (مەسىلەن، ئېغىرلىق كۆتۈرۈش، چىغىر غالتەك ئايلاندۇرۇش، يوللاردىكى توساقلارنى ئېلىپ تاشلاشقا ئوخشاش ئىشلارنى) بىرمۇنچە كىشىلەرنىڭ قولى بىلەن بىرلا ۋاقىتتا ئورۇندىشىغا ھاسىل بولىدىغان ئىجتىمائىي كۈچتىن ماھىيەت جەھەتتە پەرقلىنىدۇ... ئۇ ھەمكارلىق ئارقىلىق شەخسنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنى ئاشۇرۇپلا قالماي، بەلكى بىر خىل ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنى بەرپا قىلدى» دەپ كۆرسەتكەنىدى («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 ـ توم، 362 ـ بەت).

ئارا مەھسۇلات 中间产品 رەسمىي ئىستېمالغا ئۆتـ

كىچە بولغان جەريانىدا ئەمگەك جەريانى تەرتىپى بويىچە بۆلۈنىدىغان ئەمگەك مەھسۇلاتلىرى ئىچىدە ئارا باسقۇچتا تۇرىدىغان مەھسۇلات. ئۇ دەسلەپكى مەھسۇلاتلار بىلەن ئاخىرقى مەھسۇلاتلارنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. پولات ماتېرىياللىرى، پاختا يىپ، ھەر خىل ماشىنا زاپچاسلىرى دېگەنگە ئوخشاشلار بۇنىڭ مىسالىدۇر. بۇلار تۆمۈر رۇدىسى، پاختا قاتارلىق دەسلەپكى مەھسۇلاتلار ئاساسىدا ئىشلىنىدۇ. لېكىن، بۇلار تېخى تۇرمۇش ۋاستىلىرى سۈپىتىدە تۇرمۇش ئىستېمالىغا بۇۋاستە ئۆتەلمەيدۇ، بۇلارنى ئەمگەك ۋاستىلىرى قىلىپ، ئىشلەپچىقىرىشتا بىۋاستە ئىشلەتكىلىمۇ بولمايدۇ. بۇلار ئاخىرقى مەھسۇلات بولۇپ قېلىشتىن ئىلگىرى يەنە ئەمگەك ئوبيېكتىغا ئايلىنىپ، يېڭىباشتىن ئەمگەك جەريانىغا ئۆتىدۇ. ماركس بۇ خىلدىكى مەھسۇلاتلار ئۈستىدە توختالغاندا مۇنداق دېگەن: «ئەمگەك ئۆزىنىڭ مەھسۇلاتىنى يەنە خام ئەشيا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدىغان دەرىجىگىلا يەتكۈزىدۇ. بۇنداق خام ئەشيا يېرىم تەييار مەھسۇلات دېيىلىدۇ، ئارا مەھسۇلات دېيىلسە تېخىمۇ مۇۋاپىق بولۇشى مۇمكىن.» («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 ـ تۇم، 207 ـ بەت)

ئارتۇقچە پايدا 超额利润 «نورمىدىن تاشقىرى پايدا» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ تاۋارنىڭ ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش باھاسى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسىدىن تۆۋەن بولۇشى ئارقىسىدا قولغا كېلىدىغان، ئوتتۇرىچە پايدىدىن ئېشىپ كەتكەن پايدىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ ئارتۇقچە قوشۇمچە قىممەتنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى. كاپىتالىستنىڭ جەمئىيەتتە، رىقابەت ۋە قوشۇمچە قىممەت قا-

ئۇنىيىتىنىڭ رول ئويناشى ئارقىسىدا، كاپىتالىستلار ئوتتۇرىچە پايدىغا ئېرىشىش بىلەنلا قالماي، ھامان ئارتۇقچە پايدىغا ئې- رىشىشكىمۇ تىرىشىدۇ. يېڭى تېخنىكىدىن ئەڭ بالدۇر پايدىلانـ غان ئايرىم كارخانىلارنىڭ ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى شۇ ئىشلەپچې- قىرىش تارمىقىنىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىدىن يۇقىرى بولىدۇ، شۇ سەۋەبتىن، مەھسۇلاتنىڭ ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش باھاسى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسىدىن تۆۋەن بولىدۇ، ئەمما تاۋار يەنىلا ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسى بويىچە سې- تىلىدۇ، شۇنداق قىلىپ ئارتۇقچە پايدا قولغا كېلىدۇ. كارخا- نىلارنىڭ كۆپچىلىكى يېڭى تېخنىكىدىن ئومۇمىي تۈردە پايدىلـ نىپ، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى ئۆستۈرگەندىن كېيىن، تاۋارنىڭ ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسى شۇنىڭغا ئەگىشىپ تۆۋەنـ لەيدۇ، يېڭى تېخنىكىدىن ئەڭ بالدۇر پايدىلانغان كارخانىلار بۇرۇنقىدەك ئارتۇقچە پايدىغا ئېرىشەلمەيدۇ، بۇرۇنقىدىنمۇ يې- ڭىراق تېخنىكىدىن پايدىلانغان باشقا كارخانىلار ئۆز نۆۋىتىدە ئارتۇقچە پايدىغا ئېرىشىدىغان بولىدۇ. ئارتۇقچە پايدا قوغلـ شىش بىر تەرەپتىن كاپىتالىستلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش تېخنـ يكىسىنى ئۆزلۇكسىز تاكامۇللاشتۇرۇشىغا تۈرتكە بولۇپ، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ ئۆسۈشىگە ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا پايدا يەتكۈزىدۇ؛ يەنە بىر تەرەپتىن، كا- پىتالىستلارنى ئارتۇقچە پايدىسىنى ساقلاپ قېلىش مەقسىدە تېخنىكا سىرىنى بار كۈچى بىلەن مەخپىي تۇتۇشقا، ئىلغار پەن - تېخنىكىنى ئوماڭلاشتۇرۇش ۋە تەتبىق قىلىشنى چەكلەش- كە مەجبۇر قىلىپ، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ ئومۇمىي تۈرىدە ئۆ-

سۇشىكە ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تېز تەرەققىي قىلىشىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا، كانچىلىق، دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئوخشاش كاپىتالىستىك كارخانىلار، يەر باشقۇرۇش مونوپولىيىسى ۋە خۇسۇسىي يەر مۇلۈكچىلىكى مونوپولىيىسى مەۋجۇت بولۇپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئەركىن رىقابەت ئېلىپ بارالمايدۇ، مەھسۇلاتنىڭ ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش باھاسى بىلەن ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسىنىڭ سالدۇسىدىن ھەمدە ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسى بىلەن قىممەتنىڭ سالدۇسىدىن ھاسىل بولغان ئارتۇقچە پايدا دەرىجىلىك يەر ئىجارىسى ۋە مۇتلەق يەر ئىجارىسى بولۇپ ئۆزگىرىدۇ.

ئارتۇقچە قوشۇمچە قىممەت 超额剩余价值 «نورمىدىن تاشقىرى قوشۇمچە قىممەت» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. كاپىتالىستلار تاۋارنىڭ ئايرىم قىممىتىنى ئىجتىمائىي قىممىتىدىن تۆۋەنلىتىپ ئېرىشىدىغان قوشۇمچە قىممەت يېڭى تېخنىكىدىن ئەڭ بالدۇر پايدىلانغان ئايرىم كاپىتالىستىك كارخانىلارنىڭ ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى شۇ كارخانىلارنىڭكىگە ئوخشاش تاۋارلارنى ئىشلەپچىقارغۇچى باشقا كارخانىلاردىكى ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنىڭ تاۋەتتىكى سەۋىيىسىدىن يۇقىرى، تاۋارلىرىنىڭ ئايرىم قىممىتى ئىجتىمائىي قىممىتىدىن تۆۋەن بولىدۇ، ئەمما ئۇ كارخانىلار ئۆز تاۋارلىرىنى يەنىلا ئىجتىمائىي قىممىتى بويىچە ساتىدۇ، مۇنداق كارخانىلاردىكى كاپىتالىستلار شۇنىڭ بىلەن ئارتۇقچە قوشۇمچە قىممەتكە ئېرىشىدۇ. شۇ بىر قىسىم ئارتۇقچە قوشۇمچە قىممەتنىمۇ ئىشچىلارنىڭ ئەمگىكى يارىتىدۇ، ئۇ زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىنى قىسقارتىش، شۇنىڭغا يارىشا قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتىنى

ئۇزارتىش نەتىجىسىدە ھاسىل بولىدۇ. بۇ ئايرىم كاپىتالىستلار ئۇچۇن ئېيتقاندا ۋاقىتلىق ھادىسىدۇر، چۇنكى، يېڭى تېخنىكىدىن پايدىلىنىش ئومۇملاشقان ھامان، ئاشۇ تاۋارلارنىڭ ئىجتىمائىي قىممىتى شۇنىڭغا ئەگىشىپ تۆۋەنلەيدۇ، يېڭى تېخنىكىدىن ئەڭ بالدۇر پايدىلانغان كاپىتالىستمۇ ئەمدى ئارتۇقچە قوشۇمچە قىممەتكە ئېرىشەلمەيدىغان بولۇپ قالىدۇ. ئەمما پۈتكۈل جەمئىيەت ئۇچۇن ئېيتقاندا، يېڭى تېخنىكىلار ھامان ئۇزۇلمەي مەيدانغا كېلىپ تۇرىدۇ، ئەمدى بۇرۇنقىدىنمۇ يېڭىراق تېخنىكىلاردىن پايدىلانغان كاپىتالىستلار ئارتۇقچە قوشۇمچە قىممەتكە ئېرىشىدۇ. ئارتۇقچە قوشۇمچە قىممەت قوغلىشىش كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىكى ئىشلەپچىقىرىش ۋە تېخنىكا تەرەققىياتىنىڭ مۇھىم تۇرتكىلىك ئامىلىدۇر، ئەمما كاپىتالىستلار ئارتۇقچە قوشۇمچە قىممەتكە داۋاملىق ئىگە بولۇش ئۇچۇن، تېخنىكا سىرىنى بار كۈچى بىلەن مەخپىي تۇتىدۇ، بۇ ھال ئۇزۇنتىدە، كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىكى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ. بۇ كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ ئىپادىلىرىدىن بىرىدۇر.

ئاساس 根据 ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكىدا شەيئىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە تەرەققىي قىلىشىغا ئاساس بولىدىغان تۆپ ئامىلنى بىلدۈرىدۇ. ئاساس شەيئىنىڭ ئىچكى زىددىيەتلىرىنى ئىبارەت. تاشقى زىددىيەت ئاساس بولالمايدۇ، ئۇ ئاساسقا يارەمچى ۋە تۇرتكە بولغۇچى *شەرتلا بولالايدۇ. ھەرقانداق شەيئىنى تەتقىق قىلىشتا، ئۇنىڭدىكى ئاساسقا ئالاھىدە

ئەھمىيەت بېرىش كېرەك، ئەمما ئاساسىنى ئۆز ئالدىغا يېگانە دەپ ھېسابلىماي، ئۇنى شەرت بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ئويلىنىش لازىم.

ئاساسي زىددىيەت 主要矛盾 مۇرەككەپ شەيئىلەرنىڭ تەرەققىيات جەريانىدا يېتەكچى ۋە ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان زىددىيەت. شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ ھەر بىر باسقۇچىدا پەقەت بىر خىل ئاساسي زىددىيەت بولىدۇ، قالغان زىددىيەتلەرنىڭ ھەممىسى ئىككىنچى ئورۇندىكى زىددىيەت بولىدۇ. ئاساسي زىددىيەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە راۋاجلىنىشى ئىككىنچى ئورۇندىكى زىددىيەتلەرنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە راۋاجلىنىشىنى بەلگىلەيدۇ ياكى ئۇنىڭغا تەسىر قىلىدۇ. ھالبۇكى، ئىككىنچى ئورۇندىكى زىددىيەتلەرنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە راۋاجلىنىشى ئاساسي زىددىيەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە راۋاجلىنىشىغىمۇ تەسىر قىلىدۇ. ئاساسي زىددىيەت شەيئىلەرنىڭ تەرەققىيات جەريانىغا باشتىن-ئاياغ سىڭگەن بولۇشى مۇمكىن، جەريانىنىڭ مەلۇم باسقۇچىدا ھەل بولۇپ كېتىشى ياكى ئىككىنچى ئورۇندىكى زىددىيەتكە ئايلىنىپ قېلىشىمۇ مۇمكىن. مەسىلەن، ئىلىمىزدە يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب مەملىكەت بويىچە غەلبە قىلغان ۋە يەر تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىش مەملىكەت بويىچە ئورۇنداشقاندىن كېيىن، ئىشچىلار سىنىپى بىلەن بۇرژۇئازىيە ئوتتۇرىسىدىكى، سوتسىيالىزم يولى بىلەن كاپىتالىزم يولى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت دۆلىتىمىزدىكى ئاساسي زىددىيەت بولۇپ قالدى؛ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسي مۇلۇكچىلىككە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش

كىرگۈزۈش ئاساسي جەھەتتىن ئورۇندالغاندىن كېيىن بولسا، دۆلىتىمىزدىكى ئاساسي زىددىيەت يەنە ئۆزگىرىپ، خەلقنىڭ كۈنسايىن ئېشىۋاتقان ماددىي ۋە مەدەنىي ئېھتىياجى بىلەن قالاق ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتكە ئايلاندى. ھەرقانداق مۇرەككەپ بىر شەيئىنى تەتقىق قىلغاندا ئۇنىڭدىكى ئاساسي زىددىيەتنى تۇتۇۋېلىش كېرەك، ئۇنداق قىلمىغاندا زىددىيەتنى ھەل قىلىشنىڭ چارىسىنى تاپقىلى بولمايدۇ. ئاساسي زىددىيەت بەزىدە *نېگىزلىك زىددىيەتنىڭ ئۆزى بولىدۇ، بەزىدە نېگىزلىك زىددىيەت بولمايدۇ.

ئاساسي قانۇن 宪法 دۆلەتنىڭ تۈپ قانۇنى، ئۇ ھۆكۈمران سىنىپ ئىرادىسىنىڭ ئىپادىسى، سىنىپىي دىكتاتۇرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىكى مۇھىم قورال. ئاساسي قانۇندا بىر دۆلەتنىڭ ئەڭ نېگىزلىك پرىنسىپال مەسىلىلىرى، مەسىلەن، دۆلەت تۈزۈمى، ئىجتىمائىي ئىقتىساد تۈزۈمى، دۆلەت ئاپپاراتى، ھاكىمىيەتنىڭ تەشكىلىي شەكلى، پۇقرالارنىڭ ئاساسىي ھوقۇق ھەم مەجبۇرىيەتلىرى دېگەنگە ئوخشاشلار بەلگىلەنگەن بولىدۇ. ئاساسي قانۇن ئەڭ يۇقىرى قانۇن كۈچىگە ئىگە، ئۇ ئادەتتىكى قانۇن چىقىرىش پائالىيىتىگە دەلىل ۋە ئاساس بولۇپ بېرىدۇ، ئاساسي قانۇنغا خىلاپ كېلىدىغان قانۇن ئىناۋەتسىز بولىدۇ. ئاساسي قانۇننى تۈزۈش ۋە ئۆزگەرتىش، ئومۇمەن، ئالاھىدە بەلگىلەنگەن رەسمىيەت بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ، ئەمما ئاز سانلىكى دۆلەتلەردە ئۇنى ئادەتتىكى قانۇن چىقىرىش رەسمىيىتى بويىچە ئېلىپ بارىدىغان ئەھۋالمۇ بار. ھازىرقى زامان مەنسىدىكى ئاساسي قانۇن بۇرژۇئازىيىنىڭ فېئودالىزمغا قارشى كۈ-

رىشى جەريانىدا بارلىققا كەلگەن. ئەنگلىيىنىڭ ئاساسي قانۇنى ئەڭ بالدۇرقى بۇرژۇئا ئاساسي قانۇنىدۇر. ئۇ دۆلەتنىڭ بىر پۈتۈن، بىرقەدەر مۇكەممەل تۈپ قانۇنى بولماستىن، بەلكى ھەرقايسى دەۋرلەردە ماقۇللانغان تۈرلۈك قانۇن ھۆججەتلىرى ۋە نىزاملىرىدىن تەركىب تاپقان. ئامېرىكىنىڭ 1781 - يىلدىكى «فېدېراتسىيە نىزامى» ۋە 1787 - يىلدىكى «ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى ئاساسي قانۇنى»، فرانسىيىنىڭ 1791 - يىلدىكى ئاساسي قانۇنى ئەڭ بالدۇرقى رەسمىي بۇرژۇئا ئاساسي قانۇنلىرىدۇر. بۇ ئاساسي قانۇنلار بۇرژۇئا ئىنقىلابى دەۋرىدە، فېئودالىزمغا قارشى كۈرەشتە ئىجابىي رول ئويناغان، لېكىن تېگى - تەكتىدىن ئالغاندا، ئۇ ئاساسي قانۇنلار ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكنى، كىشىنىڭ كىشىنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىشىنى، سىنىپىي ئانتاگونىيىنى، مىللىي تەڭسىزلىكنى ۋە باشقىلارنى ئاساس ۋە ئالدىنقى شەرت قىلغان. ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلابىدىن كېيىن، سوۋېت روسىيىسىنىڭ 1918 - يىلى ئېلان قىلىنغان ئاساسي قانۇنى ئىنسانىيەت تارىخىدا تۇنجى سوتسىيالىستىك ئاساسي قانۇن بولدى. 1936 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدا «ستالىن ئاساسي قانۇنى» دەپ ئاتالغان يېڭى ئاساسي قانۇن تۈزۈلدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ۋاقىتلىق ئاساسي قانۇن رولىنى ئويناپىدىغان «جۇڭگو خەلق سىياسي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ئومۇمىي پروگراممىسى» ئېلان قىلىندى. 1954 - يىلدا ئۆتكۈزۈلگەن 1 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدىن بۇيان، ئېلىمىزدە ئىلگىرى - ئاخىر تۆت ئاساسي قا-

لۇن، يەنى 1954 -، 1975 -، 1978 -، 1982 - يىللىرىدىكى ئاساسي قانۇنلار تۈزۈلدى. بۇنىڭ ئىچىدە بىرقەدەر مۇكەممەللەشكەن 1954 - يىلدىكى ئاساسي قانۇن بولدى، 1975 - 1978 - يىللىرىدىكى ئاساسي قانۇنلار شۇ چاغدىكى تارىخي شارائىتنىڭ چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن ھېچقانچە مۇكەممەل بولۇپ كېتەلمىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ 1982 - يىل 12 - ئايدا 5 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 5 - يىغىنىدا ماقۇللانغان يېڭى ئاساسي قانۇنى ئىلىمىزنى يۈكسەك مەدەنىيەتكە ۋە يۈكسەك دېموكراتىيىگە ئىگە سوتسىيالىستىك دۆلەت قىلىپ قۇرۇش روھىنى گەۋدىلەندۈردى.

ئاساسي قۇرۇلۇش 基本建设 سوتسىيالىستىك خەلق ئىگىلىكى تارماقلىرىدا تۇراقلىق مۇلۇكنىڭ تەكرار ھاسىل قىلىنىشى. ئۇ قۇرۇلۇش خاراكتېرىگە قاراپ ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ئۆزگەرتىپ قۇرۇش، كېڭەيتىپ قۇرۇش ۋە يېڭىدىن قۇرۇش دېگەنلەرگە بۆلۈنىدۇ. ئىقتىسادىي رولىغا قاراپ، ئۇنۇمدار قۇرۇلۇش ۋە ئۇنۇمسىز قۇرۇلۇش دېگەنلەرگە بۆلۈنىدۇ، ئالدىنقىسى ماددىي ئىشلەپچىقىرىشقا ئىشلىتىلىدىغان ۋە ماددىي ئىشلەپچىقىرىشقا بىۋاسىتە خىزمەت قىلىدىغان قۇرۇلۇشلارنى كۆرسىتىدۇ، ئۇ سانائەت قۇرۇلۇشى (مەسىلەن، زاۋۇت بىنالىرى، كان قۇدۇقلىرى قۇرۇلۇشى، ماشىنا - ئۇسكۇنىلەرنى سىنىۋېلىش ۋە قۇراشتۇرۇش دېگەنگە ئوخشاش)، بىناكارلىق ۋە گېئولوگىيىلىك بايلىق چارلاش ئىشلىرى قۇرۇلۇشى (مەسىلەن، ئىش — قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىشقا كېرەكلىك بىنالار، ئىسكىلاتلار قۇرۇلۇشى، قۇرۇلۇش، چارلاش ئۇسكۇنىلىرىنى سىنىۋېلىش)، دېھقانچىلىق،

ئورمانچىلىق ۋە سۇ قۇرۇلۇشى (مەسىلەن، دېھقانچىلىق مەيدانلىرى، سۇ ئامبارلىرى، كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش ئىنشائاتلىرى قۇرۇلۇشى)، ترانسپورت، پوچتا ـ تېلېگراف قۇرۇلۇشى (مەسىلەن، تۆمۈريول، تاشيول، پورت قۇرۇلۇشى، پويىز ـ ئاپتوموبىل، پاراخوت ـ كېمىلەرنى سېتىۋېلىش)، سودا ۋە ماددىي ئەشيا تەمىناتى تارماقلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى (مەسىلەن، ماگىزىن، ئىسكىلاتلار قۇرۇلۇشى) دېگەنلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ كېيىنكىسى خەلقنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇشىغا خىزمەت قىلىدىغان قۇرۇلۇشلارنى، جۈملىدىن تۇرار ـ جاي، مەكتەپ، دوختۇرخانا، يەسلى، كىنو ـ تىياتىرخانا شۇنىڭدەك دۆلەت مەمۇرىي ئورگانلىرىنىڭ ۋە خەلق تەشكىلاتلىرىنىڭ ئۆي ـ ئىمارەتلىرى، ئۇسكۇنە ـ جابدۇقلىرى قاتارلىق قۇرۇلۇشلارنى كۆرسىتىدۇ. ئاساسي قۇرۇلۇش جەريانى: قۇرۇلۇش بەلگىلەش، قۇرۇلۇشقا ئورۇن تاللاش، چارلاش ـ لايىھىلەش، ئۇسكۇنە سېتىۋېلىش، قۇرۇلۇش ئىشىنى ئۈيۇشتۇرۇش، ئىشلەپچىقىرىشقا تەييارلىق كۆرۈش، ئاخىرىدا قۇرۇلۇشنى پۈتكۈزۈش، تەكشۈرۈپ تاپشۇرۇۋېلىش، ئىشلىتىشكە ئۆتكۈزۈپ بېرىش دېگەنلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاساسي قۇرۇلۇش ئوبدان ئېلىپ بېرىلسا، تەكرار ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇپ، خەلق ئىگىلىكىنىڭ ھەرقايسى تارماقلىرىنىڭ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەپ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى مۇۋاپىق جىپسلاشتۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تېخنىكا سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈپ، خەلقنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرغىلى بولىدۇ. ئاساسي قۇرۇلۇش كۆلىمى جەمئىيەت تەييارلاپ بېرەلەيدىغان ئەمگەك كۈچلىرىگە، ئىشلەپ

چىقىرىش ۋاستىلىرىگە ۋە تۇرمۇش ۋاستىلىرىگە ئۈيغۇن كېلىشى لازىم.

ئاغمچىلىق 机会主义 ئەسلى فرانسۇزچە opportunisme دېگەن سۆزدىن كەلگەن، بۇ سۆزنىڭ مەنىسى «مۇرەسسەلىشىش» ياكى «ئۆتكۈزۈپ تۇرۇش» دېگەندىن ئىبارەت بولۇپ، 19 - ئەسىردە فرانسىيە سىياسىي سەھنىسىدىكى تۇراقلىق كۆز قارىشى بولمىغان، ئەھۋالغا قاراپ ئىش كۆرىدىغان پارتىيىلەر ۋە سىياسەتۋازلار مۇشۇ سۆز بىلەن سۈپەتلەنگەن. كېيىن بۇ سۆز ئىشچىلار ھەرىكىتىدە ياكى پرولېتارىيات پارتىيىسىدە پەيدا بولغان ماركسىزم - لېنىنىزمنىڭ تۈپ پرىنسىپلىرىغا خىلاپلىق قىلىپ، كۆز ئالدىدىكى ۋاقىتلىق مەنپەئەت بىلەن بىر مەزگىللىك مۇۋەپپەقىيەتنىلا دەپ پرولېتارىياتنىڭ تۈپ مەنپەئىتىنى قۇربان قىلىۋېتىدىغان سىياسىي پىكىر ئېقىمىنى كۆرسىتىدىغان بولىدى. ئاغمچىلىق بۇرژۇئا ياكى ئۇششاق بۇرژۇئا ئىدىيىسىنىڭ ئىپادىسى. ئاغمچىلىقنىڭ ئىككى خىل ئىپادىۋى شەكلى بولىدۇ: بىر خىلى «سول»چىل ئاغمچىلىق، ياكى تېز مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشقا ئالدىراپ، سۇبيېكتىپ كۆچنى ۋە ئاممىنىڭ ئېڭىنى كۆپ تۇرۇپ، دۈشمەننىڭ كۆچنى ۋە ئوبيېكتىپ قىينىچىلىقنى سەل چاغلاپ ۋە ئۇنىڭغا سەل قاراپ، تەۋەككۈلگە ھەرىكەت قىلىش، ياكى پارتىيە ئىچىدىكى دۈشمەننىڭ كۆچىنى مۇبالىغە قىلىپ، پارتىيە ئىچىدە دەھشەتلىك كۆرەش، رەھىمسىز زەربىنى يولغا قويۇش ۋە باشقىلار. يەنە بىر خىلى ئوڭچىل ئاغمچىلىق، ئىدىيە جەھەتتە كۆز ئالدىدىكى ئەمەلىي ئەھۋالدىن كېيىن قېلىپ، ئۆزگەرگەن ئوبيېكتىپ ئەھۋالغا ماسلىشىپ ئىلگىرىلىيەلمەي قې-

لمش، ھەتتا چېكىنىشكە ئۇرۇنۇش، سىنىپىي كۈرەش ياكى پار-
تىيە ئىچىدىكى كۈرەشتە پرىنسىپتىن ۋاز كېچىپ، كۈرەش قە-
لىشقا جۈرئەت قىلالماسلىق. «سول»چىل ۋە ئوڭچىل ئاغما-
چىلىقنىڭ ئورتاق خۇسۇسىيتى سۇبېيېكتىپ بىلەن ئوبيېك-
تىپنى بىر - بىرىدىن ئايرىۋېتىش، بىلىش بىلەن ئەمەلىيەتنى
بىر - بىرىدىن بۆلۈۋېتىشتىن ئىبارەت.

ئاڭ 意识 يۈكسەك دەرىجىدە ئۇيۇشقان ئالاھىدە ماددە-
نىڭ، يەنى ئادەم مېڭىسىنىڭ قابىلىيىتى ۋە خۇسۇسىيىتى، ئۇ
ئوبيېكتىپ دۇنيا توغرىسىدا كىشىلەردىلا بولىدىغان سۇبېيېكتىپ
تەسىرات. ئاڭ ئەمگەك ئاساسىدا تىل بىلەن تەڭ بارلىققا كەل-
گەن، ئۇ باشتىنلا ئىجتىمائىي ھەرىكەتنىڭ مەھسۇلى بولغان.
تەپەككۇر قورالى بولغان ئادەم مېڭىسى مۇرەككەپ فىزىئولوگ-
يىلىك، فىزىكىلىق ۋە خىمىيىلىك جەريانلارغا ئىگە، ئەمما بۇ
تېخى ئاڭنىڭ مەنبەسى ئەمەس، كىشىلەر ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت
داۋامىدا ئوبيېكتىپ دۇنيا بىلەن ئالاقە باغلىغاندىلا، ئاندىن
ئاڭ ھاسىل بولىدۇ. ئاڭ تۇيغۇ، سېزىم، تەسىرات دېگەنگە ئوخ-
شاش ھېسسىي شەكىللەرنى شۇنىڭدەك ئۇقۇم، ھۆكۈم،
خۇلاسە ۋە ئوبرازلىق تەپەككۇر دېگەنگە ئوخشاش ئەقلىي شە-
كىللەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ھېسسىي شەكىللەر ئاساسىدا ئەق-
لىي شەكىللەر بارلىققا كېلىدۇ. ماددىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا،
ئاڭ ئىككىلەمچىدۇر، ئەمما ئۇ ماددىنى پاسسىپ يول بىلەن ئە-
مەس، پائالىيەتچانلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئىجتىمائىي ئە-
مەلىيەت داۋامىدا ۋۇجۇدقا كەلگەن ئاڭ كىشىنىڭ ھەرىكىتىگە،
ئوبيېكتىپ دۇنيانى مەقسەتلىك، نىشانلىق، ئالدىن كۆرەرلىك

بىلەن ئۆزگەرتىشكە يېتەكچىلىك قىلالايدۇ. ئوبيېكتىپ ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن بولغان ئاڭ ماددىي تەرەققىيات جەريانى ئۈچۈن غايەت زور تۈرتكىلىك رول ئويناپدۇ، خاتا ئاڭ توسقۇنلۇق قىلىش رولىنى ئويناپدۇ. سىنىپلار مەۋجۇت جەمئىيەتتە، ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى ئەكس ئەتتۈرگۈچى *ئىدېئولوگىيە ئومۇمەن سىنىپىيلىققا ئىگە بولغان بولىدۇ. تىزگىنلەش نەزەريىسى، ئۈچۈر - خەۋەر نەزەريىسى ۋە ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى قاتارلىق پەن - تېخنىكىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، بەزى «سۈنئىي ئەقلىي قابىلىيەت»لەر بەزى جەھەتلەردە ئادەم مېڭىسىنىڭ قابىلىيىتىدىنمۇ ئېشىپ كەتتى، ئەمما ئومۇمىي نۇقتىدىن ئالغاندا، ئۇنىڭ ئادەم مېڭىسىدىن ئېشىپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس، ئادەم ئېڭىنىڭ ئورنىنى پۈتۈنلەي ئىگىلىشى تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس. ئىدېئالىستلار ئاڭنى ماددىغا بېقىنمايدىغان مۇستەقىل سۇبىستانسىيە، ماددا ئاڭدىن تۇغۇلغان دەپ دەۋا قىلىدۇ. مارکسىزمچە بولغان ماتېرىيالىستلار ئاڭنى ئوبيېكتىپ رېئاللىقنىڭ ئىنكاسى دەپ مۇئەييەنلەشتۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئومۇمەن ئالغاندا ئاڭنىڭ پائالىيەتچانلىق رولىغا سەل قارىغان، چاكىنا ماتېرىيالىستلار بولسا ئاڭ بىلەن ماددىنى تەڭ ئورۇنغا قويغان. پەقەت دىئالېكتىك ماتېرىيالىزملار ئاڭنىڭ مەنبەسى، ماھىيىتى ۋە رولى ھەققىدىكى مەسىلىنى ئىلمىي يوسۇندا ھەل قىلدى.

ئاڭلىقلىق 自觉 «ئىستىخىيىلىك ۋە ئاڭلىقلىق» (1006 - بەت)قا قارالسۇن.

ئالەم 宇宙 زامان جەھەتتە ئېيتىداسىمۇ، ئىنتىھاسىمۇ

بولمايدىغان، ماكان جەھەتتە چېكى بولمايدىغان كەڭ ماددىي دۇنيانىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى. ئىدىئالىزم ئالەمنىڭ ئوبيېكتىپلىقىنى تۆپتىن ئىنكار قىلىپ، ماددىي دۇنيانى ئاڭنىڭ مەھسۇلى دەپ قارايدۇ. دىنىي ئىلاھىيەت ئالەمنى بەندىلەرنىڭ پانى دۇنياسى ۋە خۇدالارنىڭ باقى دۇنياسى دەپ ئايرىپ، خۇدا يارالتقۇچىلىقىنى تەشەببۇس قىلىدۇ. مېتافىزىكا ۋە چاكىنا تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەرىيىسى ئالەمدىكى جەمئىي نەرسە ئۆز ئالدىغا يەككە-يېگانە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، مەڭگۈ ئۆزگەرمەيدۇ، ئۆزگىرىش بولغان ھالەتتىمۇ، ئۇ پەقەت تاشقى سەۋەبتىن كېلىپ چىققان مىقدارنىڭ كۆپىيىشى ياكى ئازىيىشىدىن ۋە ئورۇننىڭ ئالمىشىشىدىن ئىبارەت بولىدۇ، دەپ ھېسابلايدۇ؛ بەزىلەر ئالەم چەكلىك بولىدۇ دېگەننى تەرغىپ قىلىدۇ. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمنىڭ قارىشىچە، ئالەم — كىشىلەرنىڭ ئېڭىغا بېقىنماي مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان ماددىي دۇنيا، ئۇ ئۆزىگە خاس قانۇنىيەت بويىچە مەڭگۈ ھەرىكەت ۋە تەرەققىيات ھالىتىدە تۇرىدۇ؛ ئالەمنىڭ ئىپادىلىنىش شەكلى ھەم خىلمۇخىل بولىدۇ، ھەم بىردەك بولىدۇ، ئۇنىڭ بىرلىكى ئۇنىڭ ماددىيلىقىدا بولىدۇ؛ ئالەم زامان جەھەتتىنمۇ، ماكان جەھەتتىنمۇ چەكسىز بولىدۇ. ئاسترونومىيىنىڭ تەرەققىياتىغا ۋە كۆزىتىش - ئۆلچەش تېخنىكىسىنىڭ يۈكسىلىشىگە ئەگىشىپ، كىشىلەر رادىئوتېلىسكوپنىڭ ياردىمى بىلەن يەر شارىدىن 10 مىليارد نۇر يىلى يىراقلىقتىكى ئاسمان جىسىملىرىنى كۆزىتەلەيدىغان بولدى، شۇنىڭ بىلەن ئىنسانلارنىڭ ئالەمنىڭ چەكسىزلىكىگە بولغان تونۇشى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتى.

ئالەم قاراش 宇宙观 يەنى «دۇنيا قاراش» (1345-يەت).

ئالدىن كۆرەرلىك (预见) شەيئى، ئەھۋال تۇغۇلۇشتىن ياكى سېزىلىشتىن بۇرۇن قىلىنغان پەرەز ياكى ھۆكۈم. ئۇ كىشىلەرنىڭ سۇبيېكتىپ پائالىيەتچانلىقىنىڭ مۇھىم بىر ئىپادىسى. ئىلمىي ئالدىن كۆرەرلىك ئەمەلىيەت جەريانىدا سېزىلگەن تەجرىبە سەۋەب - نەتىجە باغلىنىشىغا ئاساسەن، تەرەققىياتنىڭ يۆزلىنىشى ۋە ئاقىۋىتىنى ئالدىن توغرا مۆلچەرلەش دېمەكتۇر. مەسىلەن، مېندېلىيېۋ ئاتوم ئېغىرلىقىنىڭ ئۆزگىرىشىگە قاراپ، ئېلېمېنتلارنىڭ دەۋرىي جەدۋىلىنى تۈزۈپ چىققان ھەمدە ئېلېمېنتلار دەۋرىي جەدۋىلىنى رەتكە تىزىش ئارقىلىق يېڭى خىمىيىۋى ئېلېمېنتلارنىڭ تېپىلىدىغانلىقىنى ئالدىن كۆرگەن. ماركس بىلەن ئېنگېلس كاپىتالىزمنىڭ مۇقەررەر يوقىلىدىغانلىقى، كوممۇنىزمنىڭ جەزمەن غەلىبە قىلىدىغانلىقى توغرىسىدىكى ئىجتىمائىي قانۇنىيەتنى ئەركىن كاپىتالىزم دەۋرىدىلا كۆرگەن. بارلىق ئىلمىي نەزەرىيە ۋە ئىنقىلابىي تەلىماتلارنىڭ قۇدرىتى كۆپ ھاللاردا كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئەمەلىيىتىگە ئىلمىي ئالدىن كۆرەرلىك بىلەن يېتەكچىلىك قىلالايدىغانلىقىدا ئىپادىلىنىپ كەلدى. ئىلمىي بولغانلىكى ئالدىن كۆرەرلىك ئىنسانلارنىڭ ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت ئۈستىدە يەكۈنلىگەن بىلىش جەۋھەرلىرى؛ ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتتىن ئايرىلغانلار سۇبيېكتىپ قۇرۇق پەرەز قىلىشنىلا بىلىپ، ئىدىئالىستىك مۆلچەرگە بەند بولۇپ قالىدۇ. ئىلمىي ئالدىن كۆرەرلىك ئەمەلىيەت شارائىتىنىڭمۇ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ، ستالىن:

«ماركس ۋە ئېنگېلسنىڭ نەقەدەر دانا مۇتەپەككۇرلاردىن بولۇ-شىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنىڭ مونوپولىيىدىن بۇرۇنقى كاپىتا-لىزم دەۋرىدە تۇرۇپ، 50 يىلدىن كېيىنكى، يەنى راۋاج تاپقان مونوپولىيە كاپىتالىزمى دەۋرىدىكى پرولېتارىيات كۈرىشى ۋە پرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ ھەممە ئىمكانىيەتلىرىنى ئالدىن كۆرۈشنى تەلەپ قىلىش ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس» دېگەنلىدى («ستالىن ئەسەرلىرى»، 8 - توم، 272 - بەت) ئىلمىي ئالدىن كۆرەرلىك بىلەن سۇبيېكتىپ قۇرۇق پەرەزنى ئەمەلىيەتنى ئۆلچەم قىلىپ پەرقلەندۈرگەن ھەمدە بۇرۇنقى ئالدىن كۆرەرلىكنى ئەمەلىيەت تەرەققىياتىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن ئۆزلۈكسىز تۈزىتىپ ۋە تولۇقلاپ بارغانلىقى، ئىلمىي نەزەرىيە ۋە ئىنقىلابىي تەلىمات-نى راۋاجلاندۇرغىلى بولىدۇ. ھازىرقى زامان پەن - تېخنىكىسى-نىڭ ئۇچقاندەك تەرەققىياتى ھەرخىل ئالدىن كۆرەرلىكنى تېخىمۇ كەڭ دائىرىدە، تېخىمۇ توغرا شەكىللەندۈرۈش ئۈچۈن تېخىمۇ كۆپ پايدىلىق شەرت - شارائىت ھازىرلىماقتا.

ئالماشتۇرۇش 交换 كىشىلەرنىڭ ئۆز پائالىيەتلىرىنى ياكى ئەمگەك مەھسۇلاتلىرىنى بىر بىرى بىلەن ئالماشتۇرۇش جەر-يانى. ئالماشتۇرۇشنىڭ ئاساسى ئەمگەك تەقسىماتىدۇر. دەسلەپتە، ئىپتىدائىي جامائەلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدا، كىشىلەر تەبىئىي ئىش تەقسىماتى بىلەن ھەرمەكەت قىلاتتى، بەزىلەر ئوۋچىلىق قىلسا، بەزىلەر يېغىچىلىق قىلاتتى، يەنى مەھسۇلات ئالماشتۇر-ماي، پەقەت پائالىيەت ئالماشتۇراتتى. مەھسۇلات ئالماشتۇرۇش كىشىلەرنىڭ پائالىيەت ئالماشتۇرۇش يولىدىكى بىر خىل شەكىل ئىدى، ئۇ دەسلەپتە نەرسە بىلەن نەرسىنى بىۋاستە ئالماشتۇرۇش

شەكلىدە ئىپتىدائىي جامائەلەر ئوتتۇرىسىدا پەيدا بولغانىدى. مەھسۇلات باشقا - باشقا مۇلۈكدارلار ئوتتۇرىسىدا ئالماشتۇرۇلغاندىن كېيىنلا تاۋارغا ئايلىنىدۇ. تاۋار ئالماشتۇرۇش ئىشلەپچىقارغۇچىلار ئوتتۇرىسىدىكى، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئىشلەپچىقىرىشقا باغلىق بولغان تەقسىمات ۋە ئىستېمال ئوتتۇرىسىدىكى كۆۋرۈك، ئۇ ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنىڭ بىر ھالقىسى. بىرىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىدىن كېيىن يەنى كۆچمەن قەبىلىلەر باشقا ئادەملەر توپىدىن ئايرىلىپ چىققاندىن كېيىن، تاۋار ئالماشتۇرۇش ئەمگەك ئالماشتۇرۇشنىڭ دائىملىق شەكلى بولۇپ قالغانىدى. ئىككىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىدا قول سانائەت يېزا ئىگىلىكىدىن ئايرىلىپ چىقتى، ئالماشتۇرۇشنى بىۋاسىتە مەقسەت قىلغان تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى شۇنىڭ بىلەن بارلىققا كەلدى، تاۋار ئالماشتۇرۇش دائىرىسىنىڭ كېڭىيىپ بېرىشى ئارقىسىدا پۇل پەيدا بولدى. تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشى ۋە ئالماشتۇرۇشنىڭ گۈللىنىشى ئارقىسىدا ئۇچىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى ئەمەلگە ئاشتى، بىر قىسىم كىشىلەر ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، مەخسۇس تاۋار ئالماشتۇرۇش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان سودىگەرلەر سىنىپى بولۇپ شەكىللەندى. ئالماشتۇرۇشنىڭ خاراكتېرى، شەكلى ۋە دائىرىسىنى ئىشلەپچىقىرىش بەلگىلەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇ ئىشلەپچىقىرىشقا ئەكس تەسىر كۆرسىتىپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتىغا يا تۈرتكە بولىدۇ، يا توسالغۇ بولىدۇ. ئالماشتۇرۇش يولى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە

ئېرىشمەي تۇرۇپ ھەرقانداق ئىشلەپچىقىرىشنى ئېلىپ بارغىلى بولمايدۇ؛ شۇنداقلا مەھسۇلات ئالماشتۇرۇپ تۇرۇلمىسا، ھەرقانداق ئىشلەپچىقىرىش توختاپ قالىدۇ. تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى ۋە تاۋار ئالماشتۇرۇش سوتسىيالىزم شارائىتىدىمۇ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ئالماشتۇرۇشنى كەڭ راۋاجلاندۇرۇش ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈشتە ۋە خەلقنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشتا مۇھىم رول ئويناىدۇ. كەلگۈسى كوممۇنىزم جەمئىيىتىنىڭ يۇقىرى باسقۇچىغا بارغاندا، تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى ۋە تاۋار ئالماشتۇرۇش مەۋجۇت بولۇشتىن قالغان تەقدىردىمۇ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تېخىمۇ مەخسۇلىشىشى ئارقىسىدا، ئالماشتۇرۇش ھەرىكىتى تېخىمۇ كەڭ راۋاج تاپىدۇ.

ئالماشتۇرۇش قىممىتى 交换价值 قىممەتنىڭ ئىپادىلىنىش شەكلى. دەسلەپتە تۇرلۇك ئېھتىياج قىممەتلىرىنىڭ ئۆزئارا ئالماشتۇرۇلۇشىدىكى مىقدار نىسبىتى بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن، بىر گەز كاناپ = ئىككى كۈرە بۇغداي بولسا، ئىككى كۈرە بۇغداي بىر گەز كاناپنىڭ ئالماشتۇرۇش قىممىتى بولىدۇ. ئاخىرى تاۋار بىلەن پۇلنىڭ ئالماشتۇرۇش نىسبىتى يەنى باھا بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن: بىر گەز كاناپ = ئىككى مىسقال ئالتۇن. سۈپىتى ھەر خىل بولىدىغان تاۋارلارنى، ئېھتىياج قىممىتى سۈپىتىدە، مىقدار جەھەتتىن سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ، ئەمما قىممەت سۈپىتىدە بولسا، ھەر خىل تاۋار ماھىيەتتە پۈتۈنلەي ئوخشاش بولىدۇ، ئۇلارنى ئۆزئارا سېلىشتۇرغىلى ھەم ئالماشتۇرغىلى بولىدۇ. قىممەتنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكى تاۋار ئالماشتۇرۇشنىڭ نىسبىتىنى چەكلەپ تۇرىدۇ قىممەت — تاۋارغا

سىڭگەن ئومۇمىي، پەرقسىز ئىنسان ئەمگىكى، تاۋارنىڭ ئۆزىدە ئەزەلدىن بار نەرسە، ئۇ ئالماشتۇرۇش قىممىتى يەنى بىر خىل تاۋار بىلەن باشقا بىر خىل تاۋارنىڭ ئالماشتۇرۇش نىسبىتى ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ، دېمەك، قىممەت ئالماشتۇرۇش قىممىتىنىڭ مەزمۇنى، ئالماشتۇرۇش قىممىتى قىممەتنىڭ شەكلى بولىدۇ. «قىممەت شەكلى» (597 - بەت)گە قاراڭ.

ئالاهىده قانۇنىيەت 特殊规律 «ئومۇمىي قانۇنىيەت»نىڭ ئەكسى. ئۇ چوڭراق دائىرىگە نىسبەتەن ئىپتىقاندا، كىچىك رەڭ دائىرىدىكى شەيئىگە خاس قانۇنىيەتتۇر. بۇنىڭ تەپسىلاتى ھەققىدە «ئومۇمىي قانۇنىيەت» (908 - بەت)گە قاراڭ.

ئالاهىده ئىقتىسادىي رايون 经济特区 ئىپلىمىزدە، ئىقتىسادىي جەھەتتە ئالاهىده سىياسەت ۋە باشقۇرۇش ئۇسۇلى يولغا قويۇلغان، ئاساسەن چەت ئەل مەبلەغنى قوبۇل قىلىش يولى بىلەن قۇرۇلۇش ئىلىپ بېرىلىۋاتقان رايونلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئالاهىده رايونلارنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات يۆلىنىشى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىمىزنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن بېكىتىلىدۇ. بۇ رايونلاردا، بىز مەبلەغ سېلىشنى خالايدىغان چەت ئەل سودىگەرلىرىگە زۆرۈر يەر تەييارلاپ بېرىمىز، تىجارەت ۋە تۇرمۇش جەھەتتىن قولايلىق تۇغدۇرۇپ بېرىمىز، لېكىن يەر بىزنىڭ ئىگىدارچىلىقىمىزدا بولىدۇ. ئالاهىده رايونغا كىلىپ مەبلەغ سالغۇچى چەت ئەل سودىگەرلىرىنىڭ ئىپلىمىزنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىغا ھۆرمەت قىلىشى، ئىپلىمىزنىڭ قانۇن، سىياسەتلىرىگە ۋە ھۆكۈمىتىمىزنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە ئەمەل قىلىشى ھەمدە توختامنى ئىجرا قىلىشى شەرت قىلىنىدۇ. ھازىرقى باشقۇرۇش ئۇسۇلى

ئاساسەن مۇنۇلاردىن ئىبارەت: چەت ئەل سودىگەرلىرى ئۆز ئال-
دىغا مەبلەغ سېلىپ باشقۇرۇش؛ جۇڭگو - چەت ئەل شېرىكلىشىپ
باشقۇرۇش، پايدا - زىيانغا تەڭ ئىگە بولۇش؛ ھەمكارلىشىپ
باشقۇرۇش يەنى چەت ئەل سودىگەرلىرى مەبلەغ ۋە ئۇسكۇنە،
بىز يەر ۋە ئادەم كۈچى چىقىرىش؛ خام ماتېرىيالنى پىششىقلاپ
ئىشلەپ بېرىش، قوشۇمچە تولدۇرما سودا ئېلىپ بېرىش، بۇنىڭ
دا، ئۇمۇمەن چەت ئەل سودىگەرلىرى ئۇسكۇنە، خام ماتېرىيال
ۋە مەھسۇلات نۇسخىلىرىنى يەتكۈزۈپ بېرىدۇ، بىز زاۋۇت بىنا-
لىرى ۋە ئادەملەرنى تەييارلاپ، شۇ ماتېرىياللارنى پىششىقلاپ
ئىشلەپ ۋە قۇراشتۇرۇپ، كاسىنا ھەققى ئالمىز ھەمدە ئۇسكۇنە-
لەرنىڭ دىرى ۋە ئۆسۈمىنى مۇددەتكە بۆلۈپ كاسىنا ھەققى
بىلەن قايتۇرىمىز. ئېلىمىزدىكى ئالاهىده ئىقتىسادىي رايونلار
دۇنيادىكى بىرمۇنچە دۆلەتلەر ۋە رايونلاردا بەرپا قىلىنغان
ئېكسپورت مالليرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش رايونلىرىغا قارىغاندا،
ئىگىلىك باشقۇرۇش ئۇسۇلىدا ئوخشاپ كەتكەندەك قىلىغىنى
بىلەن ماهىيەت جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ، ئۇ كاپىتالىستىك دۇنيا
ئىقتىسادىي سىستېمىسىغا كىرمەيدۇ. ئالاهىده ئىقتىسادىي رايونلار
ئارقىلىق ئىش كۆرۈش نەتىجىسىدە، چەت ئەل مەبلىغىدىن پايدە-
لىنىش، سىرتتىن ئۇسكۇنە، باشقۇرۇش تەجرىبىسى ۋە ئىختىساس-
لىق خادىملارنى قوبۇل قىلىش، مالىيە كىرىمى ۋە تاشقى پېرې-
ۋوت كىرىمىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئاسانلىق تۇغۇلىدۇ. شۇڭا ئۇ
چەت ئەل مەبلىغىنى سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئۈچۈن خىزمەت
قىلدۇرۇشنىڭ بىر خىل شەكلى، چەت ئەل سودىگەرلىرىنىڭ ئالاهە-
ده رايونلىرىمىزغا سالغان كاپىتالى دۆلەت كاپىتالىزمى خاراك-

تەرىنى ئالىدۇ. ھۆكۈمەتسىز 1979 - يىل 9 - ئايدىن باشلاپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ گۇاڭدۇڭنىڭ شېنجېن، جۇخەي، شەنتۇ رايونلىرىدا ۋە فۇجيەننىڭ شامېن شەھىرىدە مەلۇم دائىرىنى بېكىتىپ، ئالاهىده ئىقتىسادىي رايونلارنى سىناق تەرىقىسىدە بەرپا قىلىشقا كىرىشكەنىدى.

ئالاهىده ئىقتىسادىي قانۇنىيەت 特有经济规律 «ئىقتىسادىي قانۇنىيەت» (1078 - بەت)كە قارالسۇن.

ئاممىۋى لۇشيەن 群众路线 پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ ئۆزىنىڭ ئاممىۋى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىگە دائىر مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىشتىكى تۈپ پوزىتسىيىسى ۋە رەھبەرلىك ئۇسۇلى. ئاممىۋى نۇقتىئىنەزەرنىڭ كونكرېت تەتبىق قىلىنىشى. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى: ھەممە ئىشتا ئاممىنى كۆزدە تۇتۇش، ھەممە ئىشتا ئاممىغا تايىنىش، ئاممىدىن ئېلىپ، ئاممىغا قايتۇرۇش دېگەنلەردىن ئىبارەت. ئاممىۋى تارىخنىڭ ياراتقۇچىسى، پارتىيە ئاممىنىڭ مەنپەئىتىنى دەپ ياشايدۇ ۋە كۆرەش قىلىدۇ؛ ئاممىدىن ئايرىلىدىغان بولسا، پارتىيىنىڭ بارلىق كۆرەشلىرى ۋە غايىسى ئەمەلگە ئاشمايلا قالماستىن، بەلكى ئەھمىيىتىنى يۇقىتىدۇ. ماۋ زېدۇڭ ماركسىزملىق بىلىش نەزەرىيىسى بىلەن پارتىيىنىڭ ئاممىۋى لۇشيەننىنى بىرلەشتۈرۈپ، پارتىيە ئۆزىنىڭ ئاممىغا رەھبەرلىك قىلىپ ئېلىپ بارىدىغان ھەممە ئەمەلىي خىزمەتلىرىدە «ئاممىدىن ئېلىپ، ئاممىغا قايتۇرۇش» ئۇسۇلىنى قوللىنىشى لازىم، يەنى «ئاممىنىڭ پىكرىنى (چېچىلاڭغۇ، سىستېمىسىز پىكرلەرنى) مەركەزلەشتۈرۈپ (تەتقىق قىلىش ئارقىلىق مەركەزلەشتۈرۈلگەن، سىستېمىلىق پىكرلەرگە ئايلاندۇرۇپ)،

يەنە ئاممىا ئىچىگە ئېلىپ بېرىپ، تەشۋىق قىلىپ، چۈشەندۈرۈپ، ئاممىنىڭ پىكرىگە ئايلاندۇرۇپ. ئاممىنى قەتئىي ئىجرا قىلدۇرغان ۋە ھەرىكىتىدە كۆرسىتىدىغان قىلىش ھەمدە بۇ پىكىرلەرنىڭ توغرا ياكى ناتوغرىلىقىنى ئاممىنىڭ ھەرىكىتىدە سىناش لازىم. ئاندىن كېيىن يەنە ئاممىدىن مەركەزلەشتۈرۈپ، يەنە ئاممىغا قايتۇرۇپ قەتئىي ئىجرا قىلىش لازىم. مۇشۇ تەرىقىدە چەكسىز تەكرارلىنىۋەرسە، بىر قېتىمقىسىدىن يەنە بىر قېتىمقىسى تېخىمۇ توغرا، تېخىمۇ جانلىق، تېخىمۇ مەزمۇنلۇق بولىدۇ» دەپ كۆرسەتكەنىدى («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - تۇم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 196 - بەت). ئاممىۋى لۇشيەن پارتىيىنىڭ تەشكىلات خىزمىتىدىكى تۈپ پرىنسىپ، بولۇپمۇ پارتىيە ھاكىمىيەت بېشىدىكى پارتىيىگە ئايلانغاندا، ئاممىۋى لۇشيەن زور ئەھمىيەتكە ئىگە. ئاممىۋى لۇشيەندە چىڭ تۇرۇش ئۇچۇن، بيۇروكراتلىققا، بۇيرۇقچىلىققا ۋە قۇيرۇقچىلىققا قارشى تۇرۇش شەرت.

ئاممىۋى نۇقتىئىنەزەر 群众观点 پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ خەلق ئاممىسىغا مۇئامىلە قىلىشتىكى نۇقتىئىنەزىرى. لىيۇ شاۋچى «پارتىيە توغرىسىدا» دېگەن ئەسىرىدە ئۇنى يەغنىچاقلاپ: «ھەممە ئىشتا خەلق ئاممىسىنى كۆزدە تۇتۇش نۇقتىئىنەزىرى، ھەممە ئىشتا خەلق ئاممىسى ئالدىدا جاۋابكار بولۇش نۇقتىئىنەزىرى، ئاممىنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئازاد قىلىشىغا ئىشىنىش نۇقتىئىنەزىرى، خەلق ئاممىسىدىن ئۆگىنىش نۇقتىئىنەزەرى — ئەنە شۇلار بىزنىڭ ئاممىۋى نۇقتىئىنەزىرىمىز، خەلق ئاممىسىنىڭ ئىلغار قوشۇنىنىڭ خەلق ئاممىسىغا مۇئامىلە قىلىشتىكى نۇقتىئىنەزىرىدۇر. يولداشلىرىمىز ئەنە شۇ نۇقتىئىنەزەرلەرگە ئىگە بولسا،

ئەلە شۇ ئاممىۋى نۇقتىنىنەزەرلەرنى مۇستەھكەم، ئېنىق تەكلىسە، ئاندىن خىزمەت جەريانىدا ئېنىق ئاممىۋى لۇشيەنگە ئىگە بولالايدۇ، ئاندىن توغرا رەھبەرلىك قىلالايدۇ» دېگەنىدى. ئاممىۋى نۇقتىنىنەزەر تارىخىي ماتېرىيالىزمنىڭ ئاساسىي پرىنسىپلىرىدىن بىرى، شۇنداقلا پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلەرنى تۈزۈشتىكى ئاساسىي چېقىش نۇقتىلىرىدىن بىرى.

ئانتاگونيه 对抗 زىددىيەتنىڭ ئىككى تەرىپى جىددىي توقۇنۇشۇپ قالىدىغان كۆرەش شەكلى. ئۇ، زىددىيەت كۆرىنىشنىڭ ھەممە شەكلى ئەمەس، بەلكى بىر خىل شەكلى. ئانتاگونىيلىك زىددىيەتتىن مۇقەررەر ھالدا ئانتاگونيه پەيدا بولىدۇ، ئانتاگونىيسىز زىددىيەتتىن ئومۇمەن ئانتاگونيه پەيدا بولمايدۇ. سىنىپىي جەمئىيەتتە دۈشمەنلىشىدىغان سىنىپلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئانتاگونيه سىنىپىي كۆرەشتىن ئىبارەت بولىدۇ، ئۇ راۋاجلىنىپ مەلۇم باسقۇچقا يەتكەندە، مۇقەررەر ھالدا تاشقى ئانتاگونيه (تاشقى توقۇنۇش) شەكلىنى قوللىنىپ زىددىيەتنى ھەل قىلىدۇ، كونا بىرلىكنى بۇزۇپ تاشلاپ، يېڭى بىرلىكنى بەرپا قىلىدۇ، بۇ ئىنقىلاب دەپ ئاتىلىدۇ. تەبىئەت دۇنياسىدا مەخلۇقلار ئوتتۇرىسىدىكى ئاجىزلارنى كۈچلۈكلەر يېيىش، ياشاش ئۈچۈن رىقابەتلىشىشمۇ ئانتاگونيه بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ.

ئانتاگونيسىز زىددىيەت 非对抗性矛盾 «ئانتاگونىيەلىك زىددىيەت»نىڭ ئەكسى. ئىجتىمائىي ھاياتتا تۈپ مەنپەئىتى بىر بولغان سىنىپلار ياكى گۇرۇھلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئانتاگونيسىز زىددىيەت دېگەن گەپ بىلەن خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتنىڭ خاراكتېرىنى چۈشەندۈرۈشكە بولى-

دۇ، لېكىن ئانتاگونىيسىز زىددىيەت بىلەن خەلىق ئىچىدىكى زىددىيەتنى بىر قاتاردا قويۇشقا بولمايدۇ، چۈنكى ئالدىنقىسى پەلسەپىۋى كاتېگورىيە، كېيىنكىسى سىياسىي كاتېگورىيە، ئۇلار-نىڭ مەزمۇنىمۇ ئوخشىمايدۇ، دائىرىسىنىڭ كەڭ - تارلىقىمۇ ئوخشىمايدۇ. ئانتاگونىيسىز زىددىيەتنى پەقەت ئانتاگونىيسىز كۈرەش شەكلى بىلەن ھەل قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئىجتىمائىي ھاياتتا، ئىدىيىۋى مەسىلىلەردە، بۇ دېموكراتىك ئۇسۇل، تەنقىدىي ئۇسۇل ۋە تەربىيە بېرىپ قايىل قىلىش ئۇسۇلىنى كۆرسىتىدۇ. ئانتاگونىيسىز زىددىيەت ئانتاگونىيلىك كۈرەش يولى بىلەن بىر تەرەپ قىلىنىدىغان بولسا، زىددىيەت ھەل بولۇش ئۈياقتا تۇرسۇن، ئىش چاتاق بولۇپ قالىدۇ. مۇئەييەن شارائىتتا، ئانتاگونىيىسز زىددىيەت ئانتاگونىيلىك زىددىيەتكە، ئانتاگونىيلىك زىددىيەت ئانتاگونىيسىز زىددىيەتكە ئايلىنىشى مۇمكىن. زىددىيەت خاراكتېرىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ كۈرەش شەكلىنىمۇ ئۆزگەرتىش لازىم.

«ئانتاگونىيىسىز زىددىيەت»نىڭ ئەكسى. ئىجتىمائىي ھاياتتا تۈپ مەنپەئەتلىرى بىر - بىرىگە قارىمۇقارشى بولغان سىنىپلار ياكى گۇرۇھلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى بىلدۈرىدۇ. ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپ بىلەن ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغۇچى سىنىپنىڭ زىددىيىتى، ئومۇمەن ئېيتقاندا، ئانتاگونىيلىك زىددىيەت بولىدۇ؛ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى ئىككى سىنىپ ئوتتۇرىسىدىكى ياكى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغۇچى بىر سىنىپنىڭ ئىچىدىكى ھەرقايسى گۇرۇھلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتمۇ مەلۇم شەرت ئاستىدا ئانتاگونىيىلىك زىددىيەت بولىدۇ. ئانتاگونىيىلىك

对抗性矛盾

زىددىيەتنى ئانتاگونىيلىك كۆرەش شەكلى ئارقىلىق ھەل قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. «شەيئىلەرنىڭ كونكرېت تەرەققىياتىغا ئاساسەن، ئەسلىدە ئانتاگونىيسىز بولغان بەزى زىددىيەتلەر راۋاجلىنىپ ئانتاگونىيلىك زىددىيەتكە ئايلىنىدۇ؛ شۇنىڭدەك ئەسلىدە ئانتاگونىيلىك بولغان بەزى زىددىيەتلەر راۋاجلىنىپ ئانتاگونىيسىز زىددىيەتكە ئايلىنىدۇ.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 598 - بەت) كۆرەش شەكلىنى زىددىيەت خاراكتېرىنىڭ ئۆزگىرىشىگە قاراپ ئۆزگەرتكەندىلا، ئاندىن زىددىيەتنى توغرا ھەل قىلغىلى بولىدۇ. پەلسەپىدە ئېيتىلىدىغان ئانتاگونىيلىك زىددىيەت بىلەن سىياسىي جەھەتتە ئېيتىلىدىغان دۈشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ھەم باغلىنىشلىق، ھەم پەرقلىق بولىدۇ. دۈشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ھامان ئانتاگونىيلىك زىددىيەت بولىدۇ، ۋەھالەنكى، ئانتاگونىيلىك زىددىيەت دۈشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ، مەسىلەن، دۈشمەننىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بەزى زىددىيەتلەرمۇ ئانتاگونىيلىك زىددىيەت بولىدۇ.

ئانتروپولوگىزم 人本主义 نېمىسچە Anthropolo gismus نىڭ مەنە تەرجىمىسى بولۇپ، «ئادەمشۇناسلىق» دەپمۇ تەرجىمە قىلىنىدۇ. گرېكچە antropos ۋە logos دىن كەلگەن بۇ سۆز ئادەم ۋە تەلىمات دېگەن مەنا بېرىدۇ. ئادەتتە كۆزدە تۇتۇلىدىغان ئادەمشۇناسلىق ماتېرىيالىزمى، يەنى ئادەمنى بىئولوگىك ئادەمگە ئايلاندۇرۇپ قويىدىغان بىر خىل مېتافىزىكىلىق ماتېرىيالىزم تەلىماتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، 19 - ئەسىردە ئوتتۇرىغا

گېرمانىيەلىك فېيېرباخ بىلەن روسىيەلىك چېرنىشېۋسكىلار بۇنىڭ ۋەكىللىرى. چاكىنا ماتېرىيالىزم بىلەن ئومۇمىي ماتېرىيالىزم دېگەن سۆزنى ئىشلىتىشتىن قاچقانلىقى ھەتتا ئۇنىڭغا قارشى تۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ پەلسەپىسىنى «ئانتروپولوگىزم» ياكى «پەلسەپىدىكى ئانتروپولوگىزم پرىنسىپى» دەپ ئاتىغان. چېرنىشېۋسكىمۇ ئۆزىنىڭ ماتېرىيالىستىك تەلىماتىنى «ئانتروپولوگىزم» دەپ ئاتىغان ۋە ئۆزىنىڭ پەلسەپە ئەسىرىگە «پەلسەپىدىكى ئانتروپولوگىزم قائىدىلىرى» دەپ نام بەرگەن. ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى روھ بىلەن تەننى مۇستەقىل ئىككى سۇبستانسىيە قىلىپ ئايرىشقا قارشى تۇرىدۇ، روھنى بىرلەمچى دەپ قارايدىغان ئىدېئالىستىك نۇقتىئىنەزەرگە قارشى تۇرىدۇ. لېكىن، ئۇلار بىلىدىغان ئادەم ئىجتىمائىي ئادەم ئەمەس، بەلكى بىئولوگىيەلىكى تەبىئىي ئادەم، ئابستراكت ئادەم، ئومۇمىي ئادەمدىنلا ئىبارەت. ئۇلار ئادەمنى كونكرېت تارىخقا، ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتكە باغلاپ كۆزەتمىگەنلىكى ئۈچۈن، ئادەمنىڭ ئىجتىمائىيلىقىنى كۆرەلمىدى. لېنىن: ئانتروپولوگىزم «ماتېرىيالىزم توغرىسىدىكى ئانچە توغرا بولمىغان يۇزەكى بايانىدىنلا ئىبارەت» دەپ كۆرسەتكەن («لېنىن ئەسەرلىرى»، 38 - توم، 78 - بەت). ھازىرقى زامان بۇرژۇئا پەلسەپىسىدە، ئانتروپولوگىزم دېگەن ئاتالغۇ بەزى ئىدېئالىست پەيلاسوپلار تەرىپىدىن بۇرمىلاندى. مەسىلەن، گېرمانىيەلىك ھادىسەشۇناس شىللېر بىلەن فاشىزم نەزەرىيىچىسى كلاگېس «پەلسەپىدىكى ئانتروپولوگىزم» ياكى «تەن بىلەن روھنىڭ بىر پۈتۈن گەۋدىسى»نى

ئوبيېكت قىلغان «ئادەمشۇناسلىق» ياكى «خاراكتېرشۇناسلىق» (نېمىسچە Charakterologie) ھەققىدە ھە دەپ گەپ سالتتى. ئۇلارنىڭ ئاغزىدىكى ئانتروپولوگىزم ئەقىلچىلىكنى ۋە ئىرقچىلىقنى تەرغىپ قىلمىغان بىر خىل ئىدېئالىستىك نەزەرىيىدىن ئىبارەت.

ئانتىنومىيە 二律背反 گېرمانىيە پەيلاسوپى كانت ئىشلەتكەن سۆز. بۇ بىر - بىرىنى ئىستىسنا قىلمىغان لېكىن ئوخشاشلا ئىسپاتلىغىلى بولمىغان ئىككى قائىدە ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى كۆرسىتىدۇ. كانت ئادەمنىڭ ئىقتىدارى ھېسسىي، ئىدراكىي، ئەقلىي بىلىشتىن ئىبارەت ئۈچ باسقۇچلۇق بولىدۇ. ئەقلىي بىلىش ئەڭ يۇقىرى بىلىش ئىقتىدارىدۇر دەپ قارايدۇ. ئۇنىڭچە، ئەقىل «ئۆزىدىكى نەرسە»نى يەنى ھېسسىياتنىڭ سىرتىدىكى ماددىي دۇنيانى بىلىشكە ئىنتىلگەندە مۇقەررەر ھالدا ھەل قىلغىلى بولمايدىغان زىددىيەتكە پېتىپ قالارمىش، بۇنداق زىددىيەتنى ئۇ ئانتىنومىيە دەپ ئاتىغان ۋە ئانتىنومىيىنى تۆۋەندىكى تۆت گۇرۇپپىغا بۆلۈپ كۆرسەتكەن: (1) تېزىس: دۇنيا زامان ۋە ماكان جەھەتتە چەكلىك؛ قارشى تېزىس: دۇنيا زامان ۋە ماكان جەھەتتە چەكسىز. (2) تېزىس: دۇنيادىكى ھەممە نەرسە يەككە، بۆلۈنمەس نەرسىلەردىن تەركىب تاپقان؛ قارشى تېزىس: دۇنيادا يەككە نەرسە يوق، ھەممە نەرسە مۇرەككەپ بولىدۇ ۋە بۆلۈنىدۇ. (3) تېزىس: دۇنيادا ئەركىنلىك بار؛ قارشى تېزىس: دۇنيادا ئەركىنلىك يوق، ھەممە نەرسە مۇقەررەرلىكتىن ئىبارەت. (4) تېزىس: دۇنيادا دەسلەپكى سەۋەب بار؛ قارشى تېزىس: دۇنيادا دەسلەپكى

سەۋەب يوق. شۇنداق قىلىپ، كانت ئانتىنومىيە ئادەمنىڭ بىلىش ئىقتىدارى چەكلىك بولىدىغانلىقىنى، شەيئىلەرنىڭ ماھىيىتىنى بىلگىلى بولمايدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى دەپ قارىدى، شۇنىڭ بىلەن ئۆزىنىڭ بىلگىلى بولماسلىق نەزەرىيىسىنى ئىسپاتلىغان بولۇپ، ئەقلىنى پەستكاغا چۈشۈرۈپ، دىنىي ئېتىقادقا ئورۇن قالدۇردى. لېكىن ئۇنىڭ بىلىش جەريانىدىكى زىددىيەت ئۇستىدە قىلغان مۇھاكىمىسى كېيىنكى كۈنلەردە گېرمانىيە كلاسسىك ئىدېئالىستىك دىئالېكتىكىسىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن مەلۇم تۈرتكىلىك رول ئويناندى.

ئاۋاتلىق 繁荣 يەنى «يۈكسىلىش» (1154 - بەت).

ئاۋانس كاپىتال 预付资本 垫支资本 كاپىتالىست قوشۇمچە قىممەت ئۈندۈرۈش ئۈچۈن ئالدىن ئاۋانس بېرىدىغان كاپىتال. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ۋە ئەمگەك كۈچلىرىنى سېتىۋېلىشقا سەرپ قىلىنغان ھەممە كاپىتالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋە تىجارەت قىلىش جەريانىدا، كاپىتالىست بارلىق ئاۋانس كاپىتالنى قايتۇرۇۋېلىش بىلەنلا قالماي، بەلكى قوشۇمچە قىممەتكە ئىگە بولىدۇ. كاپىتالىست ئاۋانس كاپىتال ئارقىلىق ئىگە بولغان قوشۇمچە قىممەتنىڭ بىر قىسمىنى ھامان شەخسىي ئىستېمالىغا سەرپ قىلىدۇ، مەلۇم ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، كاپىتالىستنىڭ نەچچە يىللىق ئىستېمال ئومۇمىي سوممىسى ئۇنىڭ ئاۋانس كاپىتالىنىڭ ئومۇمىي مىقدارىدىن ئېشىپ كېتىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ ئىستېمالىنى قوشۇمچە قىممەت تەمىنلەپ تۇرمايدىغان بولسا، ئاشۇ بىر قىسىم ئاۋانس كاپىتالى پۈتۈنلەي خوراپ تۈگەيدۇ. ھەمدە،

تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىن ئالغاندا، كاپىتالىستنىڭ بارلىق كاپىتالىنى ئىشچىلار ياراتقان قوشۇمچە قىممەت تەشكىل قىلىدۇ.

ئائىلە 家庭 نىكاھ مۇناسىۋىتى، قانداشلىق مۇناسىۋىتى ياكى بېقىش مۇناسىۋىتى ئارقىسىدا بارلىققا كەلگەن ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ ئىجتىمائىي ھايات تەشكىلاتى. ئۇ كىشى ھەم تار مەنىگە ئىگە. تار مەنىدە بىر ئەر - بىر خوتۇنلۇق يەكلەك ئائىلىنى (تاق جورىلىق ئائىلىنى) بىلدۇرىدۇ، كىشى مەنىدە، توپ نىكاھ تۈزۈمى مەيدانغا كەلگەندىن كېيىنكى ھەر خىل ئائىلە شەكىللىرىنى، جۈملىدىن قانداشلىق ئائىلە، پۇنالۇئال ئائىلە (قانداشلىقتىن كېيىن تۇرىدىغان ئائىلە)، جۈپ جورىلىق ئائىلە ۋە بىر ئەر - بىر خوتۇنلۇق يەكلەك ئائىلىنى بىلدۇرىدۇ. ئائىلە بىلەن نىكاھ بىر - بىرىگە زىچ باغلانغان، نىكاھ ئائىلىنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشىدىكى ئالدىنقى شەرت، ئائىلە نىكاھلىنىشنىڭ نەتىجىسى. نىكاھ ئىگە دەسلەپكى ئائىلە مۇناسىۋىتىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدۇ، ئۇنىڭدىن ئاتا - ئانا، ئوغۇل - قىز قاتارلىق باشقا ئائىلە ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت بارلىققا كېلىدۇ. ئائىلىنىڭ رولى، خاراكتېرى، شەكلى، تۈزۈلۈشى ۋە ئۇنىڭغا باغلىنىشلىق بولغان ئەخلاق قارىشى ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ تۇرلۇكچە بولىدۇ. سىنىپىي جەمئىيەتتە، تۇرلۇك سىنىپقا خاس ئائىلە مۇناسىۋىتىمۇ تۇرلۇكچە بولىدۇ. ئەرنىڭ ئايال ئۈستىدىن ھۆكۈمرانلىق قىلىشى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى خۇسۇسىيلار ئۆزلەشتۈرگەن جەمئىيەتتىكى ئائىلە مۇناسىۋىتىگە خاس ئالاھە-

دىلىكتۇر. جۇڭگونىڭ فېئودالىزم جەمئىيىتىدە، «ئاتا - بالىنىڭ ئەركانىي، ئەر - خوتۇننىڭ ئەركانى» دېگەنمۇ تەسىرى ناھايىتى چوڭقۇر يىلتىز تارتقان. بۇرژۇئا ئائىلە مۇناسىۋىتى، ماھىيىتىدىن ئالغاندا، پۇل مۇناسىۋىتى ئاساسىغا قۇرۇلغان. سوتسىيالىستىك ئائىلە مۇناسىۋىتى ئەرلەرنى ئەزىز، ئايالىلارنى خار بىلىدىغان، پەرزەنتلەرنىڭ مەنپەئىتىگە سەل قارايدىغان ھەممە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ ئائىلە مۇناسىۋىتىدىن پۈتۈنلەي پەرقلىنىدۇ، ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى ئەر - خوتۇنىنىڭ ئائىلىدە داراۋەر ئورۇنغا ئىگە ئىكەنلىكى، ئەر - خوتۇننىڭ بىر - بىرىنى سۆيۈش، بىر - بىرىنى ھۆرمەت قىلىش، ئۆزئارا ياردەملىشىش، بىر - بىرىنى بېقىش ۋە چوڭلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ، بالىلارنى بېقىش مەجبۇرىيىتىنى ئۆتەيدىغانلىقى بىلەن روشەن كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدۇ.

ئايرىم ئەمگەك ۋاقتى ۋە ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى

个别劳动时间和社会必要劳动时间 ئايرىم ئەمگەك ۋاقتى دېگەن ئايرىم تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچى مەلۇم بىر تاۋارنى ئىشلەپ چىقىرىشتا سەرپ قىلىدىغان ئەمگەك ۋاقتىنى كۆرسىتىدۇ؛ ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى دېگەن جەمئىيەتتە ئۆتۈۋاتقان نورمال ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىدا، ئەمگەكنىڭ ئوتتۇرىچە مەلىكىلىك دەرىجىسى ۋە سىجىللىقىدا، مەلۇم بىر خىل ئىستېمال قىممىتىنى ئىشلەپ چىقىرىش ئۈچۈن سەرپ قىلىنىدىغان ئەمگەك ۋاقتىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئىككىسى بىر - بىرى بىلەن زىت بولۇپ، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى ئۆستۈرۈشكە تۈرتكە بولىدۇ. ئۇنىڭدا ئاددىي ئەمگەك ۋاقتى ھېسابلاش

بىرلىكى قىلىنىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى، ئەمگەكنىڭ مەلىكىلىك دەرىجىسى ۋە سىجىللىقى قاتارلىقلار ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ ئوخشاش بىر خىل تاۋارنى ئىشلەپ چىقىرىشتا سەرپ قىلىدىغان ئايرىم ئەمگەك ۋاقتىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. ۋەھالەنكى، تاۋارنىڭ قىممەت مىقدارى ئايرىم ئەمگەك ۋاقتىغا ئەمەس، ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىغا باغلىق بولىدۇ. مەسىلەن، ئەسۋاب - ئۈسكۈنىلەر، تېخنىكا مەلىكىلىك دەرىجىسى قاتارلىق جەھەتلەردىكى پەرق تۈپەيلىدىن بىر كىشىلىك ئايلىنى ئىشلەپ چىقىرىشتا كېتىدىغان ۋاقىت بىر سائەتتىن بەش سائەتكىچە، ئادەتتە ئۇچ سائەت بولىدىغان بولسا، مۇشۇ ئۇچ سائەت ۋاقىت بىر كىشىلىك ئايلىنى ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ ئىجتىمائىي ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى بىلەن تەتۇر تاناسىپ بولۇپ، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنىڭ ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ قىسقىرايدۇ. 18 - ئەسىرنىڭ بېرىنچى يېرىمىدا ئەنگلىيىدە نەشر قىلىنغان «پۇلنىڭ ئۆسۈمى، بولۇپمۇ زايومنىڭ ئۆسۈمى ھەققىدىكى بەزى قاراشلار» دېگەن ئىمزاسىز كىتابتا مۇنداق دېيىلگەن: «ئۇلار (تۇرمۇشتا ئېھتىياجلىق بۇيۇملار) بىر - بىرى بىلەن ئالماشتۇرۇلىدىغان ۋاقىتتا، ئۇلارنىڭ قىممىتى ئۇلارنى ئىشلەپ چىقىرىشتا زۆرۈر بولغان ۋە ئادەتتە سەرپ قىلىنىپ كەتكەن ئەمگەك مىقدارىغا باغلىق بولىدۇ.» («ماركس - ئېڭگېلس ئەسەرلىرى» 23 - تومنىڭ 52 - بېتىدىكى بەت ئاستى ئىزاھىدا كەلتۈرۈلگەن نەقىل) بۇ نۇقتىنى زەردە،

ئەمەلىيەتتە، ئايرىم ئەمگەك ۋاقتى بىلەن ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى پەرقلەندۈرۈلگەن. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىدىكى تاۋار ئىگىلىكىدە تاۋار ئىشلەپ چىقىرىشتىكى ئايرىم ئەمگەك ۋاقتىنىڭ ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىغا ئايلىنىشى بازاردىكى ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق سېخىيلىك ھالدا ئەمەلگە ئاشىدۇ. ئايرىم ئەمگەك ۋاقتى ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىدىن ئاز بولىدىغان تاۋارنى ئىشلەپ چىقارغۇچى رىقابەتتە پايدىلىق ئورۇندا تۇرىدۇ ۋە ئارتۇقچە پايدىغا ئىگە بولىدۇ؛ ئايرىم ئەمگەك ۋاقتى ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىدىن ئارتۇق بولىدىغان تاۋارنى ئىشلەپ چىقارغۇچى رىقابەتتە پايدىسىز ئورۇندا تۇرىدۇ ۋە بىر قىسىم خۇسۇسىي ئەمگەكنى زايا كەتكۈزۈپ قويىدۇ، ھەتتا ۋەيران بولىدۇ. شۇڭا، ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى دېگەن بۇ كاتېگورىيە تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ئۈچۈن ناھايىتى زور ئەھمىيەتكە ئىگە. سوتسىيالىزم شارائىتىدىكى تاۋار ئىشلەپچىقىرىشىدا تاۋار ئىشلەپ چىقىرىشتىكى ئايرىم ئەمگەك ۋاقتى بىلەن ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى ئوتتۇرىسىدىكى ئانتاگونىيە تۈگىتىلدى، لېكىن زىددىيەت يەنىلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، بۇ ئاساسەن كارخانىلارنىڭ تېخنىكا سەۋىيىسى ۋە ئىگىلىك باشقۇرۇش سەۋىيىسى قاتارلىقلارنىڭ ئوخشاش بولمايدىغانلىقى، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ تەكشى بولمايدىغانلىقى سەۋەبىدىن، تاۋار ئىشلەپ چىقىرىشتىكى ئايرىم ئەمگەك ۋاقتىنىڭ ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىدىن پەرزىلىرىنىڭ يوقىرى، پەرزىلىرىنىڭ تۆۋەن بولىدىغانلىقىدا

ئىپادىلىنىدۇ. بۇ زىددىيەتنىڭ تۇغرا تەھلىل قىلىنىشى ۋە بىر تەرەپ قىلىنىشى ئىقتىسادىي ھېسابات‌تا ۋە كارخانىلارنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇشىغا پايدىلىق بولىدۇ، ئارقىدا قالغان كارخانىلارنىڭ ئىلغار كارخانىلارغا يېتىشۇبلىشىغا تۈرتكە بولۇشقا پايدىلىق بولىدۇ. ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىنىڭ يەنە بىر مەنىسى بار، جەمئىيەتنىڭ تۈرلۈك مەھسۇلاتلارغا بولغان ئېھتىياجىنى قانىدۇرۇش ئۈچۈن ئومۇمىي ئىجتىمائىي ئەمگەك ۋاقتىنىڭ تېگىشلىك تارماقلارغا بۆلۈنىدىغان قىسمىنى بىلدۈرىدۇ. بۇنى ئالدى بىلەن سىموندى سەزگەن. ماركس ئىلمىي شەرھلىگەن. «ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك» (981 - بەت) كە قارالا.

ئايرىم قىممەت 个别价值 «ئىجتىمائىي قىممەت ۋە ئايرىم قىممەت» (983 - بەت)كە قارالا.

ئايرىم قىممەت شەكلى 个别的价值形式 يەنى «ئاددىي قىممەت شەكلى» (8 - بەت).

ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش باھاسى ۋە ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسى 个别生产价格和社会生产价格 كاپىتالىزم شارائىتىدا بىر ئىشلەپچىقىرىش تارمىقىدىكى ئايرىم تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچى مەلۇم بىر خىل تاۋارنى ئىشلەپ چىقىرىشتا سەرپ قىلغان ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتىگە ئوتتۇرىچە پايدا قوشۇلسا، بۇ ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش باھاسى بولىدۇ؛ جەمئىيەتتىكى ئوتتۇرىچە ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىدا مەلۇم بىر خىل تاۋارنى ئىشلەپ چىقىرىش ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتىگە ئوتتۇرىچە پايدا قوشۇلسا، ئىجتىمائىي

ئىشلەپچىقىرىش باھاسى يەنى «ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسى» بولىدۇ. ئادەتتە دېيىلىدىغان «ئىشلەپچىقىرىش باھاسى» ئەنە شۇ. ھەرقايسى تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى ئوخشاش بولمايدۇ، بىر خىلدىكى تاۋارنى ئىشلەپ چىقىرىشتا كېتىدىغان خىراجىتىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. شۇڭا، ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش باھاسىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. بازار باھاسى ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش باھاسىنى چۆرىدىگەن ھالدا تەۋرىنىپ تۇرمايدۇ، بەلكى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسىنى چۆرىدىگەن ھالدا تەۋرىنىپ تۇرىدۇ. ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش باھاسى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسىدىن تۆۋەن تاۋارلارنى ئىشلەپ چىقارغۇچىلار رىقابەتتە پايدىلىق ئورۇندا تۇرۇپ، ئارتۇقچە پايدىغا ئىگە بولىدۇ؛ ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش باھاسى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسىدىن ئۇستۈن تاۋارلارنى ئىشلەپ چىقارغۇچىلار رىقابەتتە پايدىسىز ئورۇندا تۇرىدۇ ـ دە، ئاز پايدا ئالىدۇ، ھەتتا زىيان تارتىدۇ. كاپىتالىستلار ئارتۇقچە پايدىغا ئىگە بولۇش ئۈچۈن، يېڭى تېخنىكا ئۇسكۇنىلىرىنى ئىشلىتىشكە كۈچىنىڭ بارىچە تىرىشىدۇ، نەتىجىدە كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى ئۆزگىرىپ، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسى تۆۋەنلەپ بارىدۇ.

ئايرىملىق ۋە ئومۇميلىق 个别和一般 ئايرىملىق يەككە شەيئىلەرنى ياكى چوڭراق دائىرىگە قارىتا ئېيتقاندا كىچىكرەك دائىرىدىكى شەيئىلەرنى كۆرسىتىدۇ، شەيئىلەردىكى خاسلىقنىمۇ كۆرسىتىدۇ؛ ئومۇميلىق بارلىق شەيئىلەرنى ياكى كىچىكرەك دائىرىگە قارىتا ئېيتقاندا چوڭراق دائىرىدىكى

شەيئىلەرنى كۆرستىدۇ، شەيئىلەردىكى ئورتاقلىقنىمۇ كۆرستىدۇ. ئايرىملىق بىلەن ئۇمۇميلىقنىڭ پەرقى نىسپىي بولىدۇ. مەسىلەن، «سوتسيالىستىك دۆلەت» «دۆلەت»كە نىسبەتەن ئېيتقاندا ئايرىملىق بولىدۇ؛ «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى» گە نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۇ يەنە ئۇمۇميلىق بولىدۇ. لېنىن ئايرىملىق بىلەن ئۇمۇميلىقنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئەتراپلىق تەھلىل قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى: ئايرىملىق چوقۇم ئۇمۇميلىق بىلەن باغلانغان ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇمۇميلىق پەقەت ئايرىملىق ئىچىدىلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، پەقەت ئايرىملىق ئارقىلىقلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ھەرقانداق ئايرىملىق (قانداقلا بولمىسۇن) ئۇمۇميلىق بولىدۇ. ھەرقانداق ئۇمۇميلىق ئايرىملىق (بىر قىسىم ياكى بىر تەرەپ، ياكى ماھىيەت) بولىدۇ. ھەرقانداق ئۇمۇميلىق ھەممە ئايرىم شەيئىلەرنى پەقەت ئۇمۇمىي ھالدىلا ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ھەرقانداق ئايرىملىقنى ئۇمۇميلىق تولۇق ئۆز ئىچىگە ئېلىپ كېتەلمەيدۇ ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار». («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، 713 - بەت) ئىنسانلار بىلىش ھەرىكىتىنىڭ تەرتىپىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ھەمىشە ئالدى بىلەن ئايرىم شەيئىلەرنى بىلىمىز، پەيدىنپەي ئۇمۇمىي شەيئىلەرنى بىلىشكە ئۆتىمىز؛ ئاندىن كېيىن يەنە ئۇمۇمىي شەيئىلەر ھەققىدىكى بىلىشنى يېتەكچى قىلىپ تۇرۇپ، تېخى بىلمىگەن ياكى تېخى چوڭقۇر بىلمىگەن تۇرلۇك ئايرىم شەيئىلەرنى داۋاملىق بىلىمىز، شۇ ئارقىلىق ئۇمۇمىي شەيئىلەر ھەققىدىكى بىلىشنى تولۇق لايىمىز، بېيىتىمىز ۋە راۋاجلاندۇرىمىز. ئايرىم شەيئىلەردىن

ئومۇمىي شەيئىلەرگە ئۆتۈش، ئومۇمىي شەيئىلەردىن يەنە ئايرىم شەيئىلەرگە ئۆتۈشتەك دەۋرىي تەكرارلىنىش (قاتتىق ئىلمىي ئۇسۇل بىلەنلا بولىدىغان بولسا) ئارقىلىق، ئىنسانلارنىڭ بىلىشى ئۇزلۇكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ ۋە چوڭقۇرلىشىدۇ. ئومۇمىيلىق بىلەن ئايرىملىقنى بىرلەشتۈرۈش ناھايىتى مۇھىم خىزمەت ئۇسۇلى ھېسابلىنىدۇ. سوتسىيالىستىك كارخانىلارنىڭ ھەممىسىدە ئىشلەپچىقىرىشنى ئاشۇرۇش — ئىقتىسادچىللىقنى يولغا قويۇش ئومۇمىي پىرىنسىپ بولىدۇ؛ بەزى كارخانىلارنىڭ بۇ ئىشنى قانداق ئىشلىشىگە كەلسەك، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي پىرىنسىپنى ئۆز كارخانىلىرىنىڭ كونكرېت ئەھۋالى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ تەتقىق قىلىشىغا توغرا كېلىدۇ.

ئايلىنىش نەزەريىسى 循环论 مېتافىزىكىلىق تەرەققىيات قاراشلىرىدىن بىرى. ئۇ شەيئىلەر تەرەققىياتىدا سان ئۆزگىرىشلا بولىدۇ، سۈپەت ئۆزگىرىشى بولمايدۇ، شەيئىلەر پەقەت ئۇزلۇكسىز تەكرارلىنىپ، ئاددىي ھالدا باشتىن قايتىلىنىپ تۇرىدۇ دەيدىغان قاراش. بۇ ماھىيەتتە شەيئىلەر تەرەققىياتىنى ئىنكار قىلغانلىق. «جۇ سۇلالىسى پالنامىسى» بېشارەت كەلمىسى»دە: «تۇزلەك بولمىسا، ئېگىزلىك بولماس، بارماق بولمىسا، كەلمەك بولماس» دېيىلگەن. «لاۋزى» دېگەن كىتابتا: «چوڭۇپ كەتكىنى غايىب بولۇر، غايىب بولغىنى يىراقلىشۇر، يىراقلاشقىنى ئەسلىگە قايتىپ كېلۇر» (25 - باب) دېيىلگەن، بۇ سۆزلەر شەيئىلەر ئىنكار يولى بىلەن دەۋرىي خاراكتېرلىك ئۆزگىرىش دەرىجىسىگە يېتىدۇ دېگەن پىكىرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولسىمۇ، لېكىن ھەممىسلا

ئايلىنىش نەزەريىسى خاھىشىدىن خالى ئەمەس. قەدىمىي يۇنانلىق ھېراكلىت تەبىئەتنىڭ ھەرىكىتىنى «ئوتتىڭ مەدەنگە، مەدەننىڭ سۇغا، سۇنىڭ تۇپراققا ئايلىنىشى» ۋە «تۇپراقنىڭ سۇغا، سۇنىڭ مەدەنگە، مەدەننىڭ ئوتقا ئايلىنىشى»، باشتىن قايتىلىنىپ تەكرارلىنىشىدىن ئىبارەت دەپ قارىغان. ئەمەلىيەتتە بولسا، شەيئىلەرنىڭ تەرەققىيات دەۋرىدە مەلۇم ئالامەتلەر تەكرار يۈز بەرسىمۇ، لېكىن ئۇ قىسمەن ئالامەتلەرنىڭ تەكرارلىنىشىدىن ئىبارەت، يەنە كېلىپ ئۇ ئايلىنىش بولماستىن، بەلكى بۇرۇنقىدىن يۇقىرىراق زېمىندىكى تەكرارلىنىشتىن ئىبارەت. شەيئىلەر تەرەققىياتى تۆۋەن باسقۇچتىن يۇقىرى باسقۇچقا، ئاددىيدىن مۇرەككەپكە قاراپ بۇرما شەكلىدە ئۆرلەپ بارىدىغان ھەرىكەتتۇر. ئايلىنىش نەزەريىسىنىڭ جەمئىيەت تارىخى ساھەسىگە تەتبىق قىلىنىشى *تارىخ دەۋر قىلىدۇ نەزەريىسى دېمەكتۇر.

ئە

ئەخلاق 道德 مەلۇم جەمئىيەتتە كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ۋە شەخسلەر بىلەن جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەرتىپكە سېلىشنى كۆزلەپ تەشەببۇس قىلىنغان ھەربىر ھەرىكەت مىزانلىرىنىڭ يىغىندىسى. ئەخلاق تۈرلۈك شەكىلدىكى تەربىيە ۋە جامائەت پىكرىنىڭ كۈچى ئارقىلىق كىشىلەرنى ياخشىلىق ۋە يامانلىق، شەرەپ ۋە ئۇياتلىق، ھەققانىيەت ۋە ھەققانىيەتسىزلىك دېگەنگە ئوخشاش چۈشەنچىلەرگە ئىگە قىلىدۇ ھەمدە كىشىلەر ئۆنى مۇئەييەن ئادەت ۋە ئەنئەنگە ئايلاندۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ھەرىكىتىگە يېتەكچى ۋە قوماندان قىلىدۇ. ئەخلاق قانۇندىن پەرقلىنىدۇ، مەجبۇرلاش خاراكتېرىدە بولمايدۇ، خاراكتېرى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان بۇ ئىككى خىل ھەرىكەت مىزانى ئىجتىمائىي ھاياتتا بىر - بىرىگە ماسلىشىدۇ، بىر - بىرىنى تولۇقلايدۇ. ئەخلاق مەلۇم جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي بازىسى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ ھەمدە مەلۇم جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي بازىسى ئۆچۈن خىزمەت قىلىدۇ. ھەرقانداق ئەخلاق تارىخىي خۇسۇسىيەتكە ئىگە، مەڭگۈ ئۆزگەرمەيدىغان، ھەممە جەمئىيەتكە ئۇيغۇن كېلىدىغان ئەخلاق يوق. سىنىپلار مەۋجۇت جەمئىيەتتە، ئەخلاق كۆچلۈك سىنىپىيلىققا ئىگە، ھۆكۈمران سىنىپنىڭ ئەخلاقى ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرغۇچى

ئەخلاق بولىدۇ. ھەممە ئېكسپلاتاتسىيىچى سىنىپلارنىڭ تەشەببۇس قىلغان ئەخلاقى شۇ سىنىپلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قوغداش ۋە مۇستەھكەملەش قورالىدۇر، ئەمگەكچى خەلقلا ئىنسانىيەت تارىخىدىكى ئېسىل ئەخلاقىي پەزىلەتلەرنىڭ ئىجادكارىدۇر. پرولېتارىيات ئەخلاقى پرولېتارىيات ۋە ئەمگەكچى خەلق مەنپەئىتىنىڭ ئىنكاسى، ئىنسانىيەت تارىخىدىكى ئەڭ ئۇلۇغ، ئەڭ ئالىجانناب ئەخلاق. «كوممۇنىستىك ئەخلاق» (678- بەت) قا قاراڭ.

ئەركىن ئەمگەكچى 自由劳动者 يەنى «يالالانما ئەمگەكچى»، «يالالانما قۇل». ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدىن ئايرىلغان، ئەمگەك كۈچىنى سېتىپ تىرىكچىلىك قىلىدىغان ئەمگەكچى ئىشچى. ئۇلار، بىر تەرەپتىن، فېئودالالىق جىسمانىي بېقىندىلىق مۇناسىۋىتىدىن ئازاد بولغانلىقى، ئۆزىنىڭ ئەمگەك كۈچىگە «ئەركىن» ئىگە بولالايدىغانلىقى، ئەمگەك كۈچىنى تاۋار قاتارىدا ھەرقانداق بىر كاپىتالىستقا ساتالايدىغانلىقى بىلەن يانچىلاردىن پەرقلەنسە، يەنە بىر تەرەپتىن، ھەممە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدىن مەھرۇم بولغان، ئەمگەك كۈچىدىن باشقا ھېچنېمىسى قالمىغان دەرىجىدە «ئەركىن» بولۇپ كەتكەن. شۇ سەۋەبتىن، ماركس: «بۇ يەردە دېيىلىۋاتقان ئەركىنلىك قوش مەنىگە ئىگە» دېگەن («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 ـ توم، 192 ـ بەت). ئەمەلىيەتتە، ئەمگەكچىلەر ئۆز ئەمگەك كۈچىنى ساتقان ھامان، ئۆزىگە ئۆزى ئىگە بولۇش ئەركىنلىكىدىن مەھرۇم بولىدۇ، «خۇددى ئۆز تېرىسىنى بازارغا سېلىپ سېتىۋەتكەندەك، خەقنىڭ خالىغانچە ئەيلىشىگە قاراپ

تۇرماقتىن باشقا ئامال بولمايدۇ» (يۇقىرىقى كىتاب، 200 - بەت).

ئەركىن رىقابەت 自由竞争 كاپىتالىستلارنىڭ مەبلەغ سېلىش ئەركىنلىكى بولغان شارائىتتا ئېلىپ بارىدىغان رىقابىتى. كاپىتالزمنىڭ مونوپولىيىدىن ئىلگىرىكى تۈپ ئىقتىسادىي ئالامىتى. 16 - ئەسىردىن 19 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرىغىچە بولغان مەزگىل كاپىتالىزمنىڭ ئەركىن رىقابەت دەۋرى ھېسابلىنىدۇ. فېئودالىلىق بۆلۈنمىنىڭ يوقىلىشى، كەسىپداشلىق تۈزۈمىنىڭ پارچىلىنىشى ۋە ئىچكى بازارنىڭ شەكىللىنىشى ئەركىن رىقابەتكە تارىخىي شارائىت يارىتىپ بەردى. كاپىتالنىڭ تارماقلار ئىچىدىكى رىقابىتى ئايرىم كاپىتالىستلارنى ھەددىدىن ئارتۇق قوشۇمچە قىممەتكە ئېرىشتۈردى. كاپىتالنىڭ تارماقلار ئارىسىدىكى رىقابىتى ئارقىسىدا ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى شەكىللەندى. ئەركىن رىقابەت كاپىتالنىڭ توپلىنىشى ۋە مەركەزلىشىشنى تېزلەتتى، ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ مەركەزلىشىشگە سەۋەب بولدى، بۇ ھال تەرەققىي قىلىپ مەلۇم باسقۇچقا بېرىپ مونوپولىيىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. كاپىتالىزم 19 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرىدىن ئېتىبارەن ئەركىن رىقابەت باسقۇچىدىن پەيدىنپەي مونوپولىيە باسقۇچىغا ئۆتتى. مونوپولىيە ئىقتىسادىي ھاياتتا ھۆكۈمرانلىق ئورۇنغا چىققاندىن كېيىن، كاپىتالنىڭ ھەرقايسى تارماقلار ۋە ھەرقايسى كارخانىلار ئوتتۇرىسىدا ئەركىن يۆتكىلىشى تەسلىشىپ قالدى، شۇنداقتىمۇ رىقابەت مەۋجۇت بولۇپ تۇرىۋەردى ۋە تېخىمۇ جىددىيلەشتى.

ئەركىن كاپىتالىزم 自由资本主 «مونوپولىيەدىن ئىلگىرىكى كاپىتالىزم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئەركىن رىقابەت ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرىدىغان كاپىتالىزم. ئۇ مونوپول كاپىتالىزمدىن پەرقلىنىدۇ، كاپىتالىزم تەرەققىيات تارىخىنىڭ يۇكسىلىش باسقۇچى ھىسابلىنىدۇ. كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى دەسلەپتە ياۋروپادىكى فېئودالىزم جەمئىيىتىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە بىخلىنىپ چىققانىدى، بۇرژۇئازىيە فېئودالىلىق تۈزۈمنى تارمار قىلغاندىن كېيىن، ئەركىن كاپىتالىزم غەربىي ياۋروپادا ئومۇمىيۈزلۈك ئورناشتى ۋە راۋاج تاپتى. 19 - ئەسرنىڭ 60 - يىللىرىدىن 70 - يىللىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا تازا پەللىگە يەتتى. قوشۇمچە قىممەت قانۇنىيىتى ۋە قىممەت قانۇنىيىتىنىڭ تەسىرى ئارقىسىدا، كاپىتال ھېچقانداق چەكلىمىگە ئۇچرىمايدىغان قارىغۇلارچە ئەركىن يۆتكىلىدىغان، مەھسۇلاتلار ئەركىن سېتىلىدىغان بولدى. ئەركىن رىقابەت، بىر تەرەپتىن، كاپىتالىستلارنى تېخنىكىنى ئۆزلۈكسىز ياخشىلاپ، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى ئۆستۈرۈشكە مەجبۇر قىلسىمۇ، يەنە - تېخنىكىنىڭ ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرىنىڭ ئىنتايىن تېز راۋاجلىنىشىغا تۈرتكە بولغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، پۈتكۈل جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھۆكۈمەتسىزلىكنى ئەۋج ئالغۇزۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى كرىزىسنى پەيدا قىلدى. بۇرژۇئازىيە ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ئەركىن رىقابەتكە يارىشا، سىياسىي ئىدىيە جەھەتتە، فېئودال ئىستىبدادىغا قارشى تۇرۇپ، «ئەركىنلىك»، «باراۋەرلىك» ۋە بۇرژۇئا دېموكراتىيىسىنى يولغا قويۇشنى تەشەببۇس قىلدى. ئەركىن

رىقابەتنىڭ مونوپولىيىنى كەلتۈرۈشكە سەۋەبچى بولىدىغانلىقى مۇقەررەر ئىدى، مونوپولىيە ھۆكۈمران ئورۇنغا چىققاندىن كېيىنلا، ئەركىن كاپىتالىزم مونوپول كاپىتالىزمغا يەنى جاھانگىرلىككە ئايلاندى. سوتسىيالىزم ئىدىئولوگىيە تارىخىدا، 18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا ئۆتكەن فرانسۇز خىيالىي كومىۇنىزمچى بابېف كاپىتالىستىك ئەركىن رىقابەت ئۈستىدە ئوچۇق - ئاشكارا تەنقىد يۈرگۈزگەن ھەم رىقابەتنىڭ ئاقىۋىتى مونوپولىيە بولىدۇ دەپ ھۆكۈم قىلغانىدى. ماركس كاپىتالزمنىڭ ئەركىن رىقابەت ئاساسىدىكى ئىقتىسادىي قانۇنىيىتىنى تولۇق دەللىلىدى ۋە مۇشۇ ئاساستا ئەركىن رىقابەت ئاساسىدىكى كاپىتالزمنىڭ مونوپول كاپىتالىزمغا ئۆتۈشىنىڭ مۇقەررەرلىكىنى كۆرسىتىپ بەردى، ۋەھالەنكى، بۇ نەزەرىيە لېنىننىڭ قولىدا ئاخىرقى ھېسابتا تۈگەللەندى. «كاپىتالىستىك جەمئىيەت» (634 - بەت)كە قارالا.

ئەركىنلىك 自由 ❶تېگى لاتىنچە libertas، ئىسارەت ئاستىدىن ئازاد بولۇش دېگەن مەنىدىكى سۆز. سىياسىي جەھەتتە، ئەركىنلىك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتە كىشىلەرنىڭ كاپالەتكە ئىگە قىلىنغان ياكى ئېتىراپ قىلىنغان ئەركى بويىچە پائالىيەت قىلىش ھوقۇقىنى بىلدۈرىدۇ. ئەركىنلىك كونكرېت بولىدۇ، ئۇ تۈرلۈك تارىخىي ۋە سىنىپىي مەزمۇنلارغا ئىگە. قەدىمىي رىم دەۋرىدىكى سىپارتاكچى قۇللار قوزغىلىڭىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئەركىنلىك قۇلدارلارنىڭ ۋەھشىي زۇلمى ۋە قوللۇق ئاسارىتىدىن ئازاد بولۇشنى بىلدۈرىدۇ. بۇرژۇئا ئىنقىلابىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئەركىنلىك «ئىنسانپەرۋەرلىك

ئازادلىقى»، «كىشىلىك ھوقۇقىغا كاپالەتلىك قىلىش»، «سودا ئەركىنلىكى» ۋەھاكازالارنى بىلدۈرىدۇ، ئۇنىڭدا فېئودال مۇستەبىتلىكنىڭ ئاسارىتىنى پاچاقلاپ تاشلاش، كاپىتالىستلارنى كاپىتالىزمنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئەركىنلىكىگە، ئىشچىلارنى ئەمگەك كۈچىنى سېتىش ئەركىنلىكىگە ئىگە قىلىش تەلەپ قىلىنغان. سىنىپىي جەمئىيەتتە، ئەركىنلىك ھامان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئىگىدارچىلىق ۋە سىياسىي جەھەتتىكى ھۆكۈمرانلىق بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭدىن پەقەت بىر قىسىم كىشىلەرلا بەھرىمەن بولالايدۇ؛ ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ ئەمگەكچى خەلقنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش ئەركىنلىكى بولىدىكەن، ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئېكسپلاتاتسىيەدىن خالىي بولۇش ئەركىنلىكى بولمايدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك ۋە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى بەرپا قىلىنغان سوتسىيالىزم جەمئىيىتىدىلا، كىشىلەرنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكىنى ھەقسىزي ئەركىنلىككە ئىگە قىلغىلى بولىدۇ. دۆلىتىمىزدە، پۇقرالار جىسمانىي ئەركىنلىككە، سۆز، خەت - ئالاقە، مەتبۇئات، يىغىن ئۆتكۈزۈش، تەشكىلاتلارغا ئۇيۇشۇش، مۇراسىم ئۆتكۈزۈش، نامايىش قىلىش، دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكىگە ۋە باشقا ئەركىنلىكلەرگە ئىگە، شۇنداقلا بۇ ئەركىنلىك قانۇنىي ۋە ماددىي كاپالەتكە ئىگە. ئەركىنلىك نىسپىي بولىدۇ، ھېچقانداق چەكلىمىگە ئۇچرىمايدىغان مۇتلەق ئەركىنلىك بولمايدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، ئەركىنلىك بىلەن ئىنتىزام بىر پۈتۈن گەۋدىنىڭ زىتلىشىپ تۇرغان ئىككى تەرىپى، ئۇلار ھەم زىت، ھەم بىر، خەلق كەڭ ئەركىنلىكىگە

ئىگە بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە سوتسىيالىستىك ئىنتىزام بىلەن ئۆزىنى چەكلەپ تۇرىدۇ.❷ پەلسەپىدە ئەركىنلىك زۆرۈرىيەتنى بىلىش ۋە ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئۆزگەرتىش مەنىسىدە كېلىدۇ. ئۇنىڭ تەپسىلاتى ھەققىدە «زۆرۈرىيەت ۋە ئەركىنلىك» (396 - بەت)كە قارالا.

ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىكى پەرق 脑力劳动和体力劳动的差别 ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىنىڭ تەرەققىي قىلىشى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنىڭ مەيدانغا كېلىشى ۋە جەمئىيەتنىڭ سىنىپلارغا بۆلۈنۈشى ئارقىسىدا پەيدا بولغان. ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئارقىسىدا ئوشۇق مەھسۇلات مەيدانغا كەلگەندىن كېيىن، بىر قىسىم كىشلەر جىسمانىي ئەمگەكتىن ئايرىلىپ، مەخسۇس ئەقلىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. ئىپتىدائىي جامائە يىمىرىلگەن مەزگىلدە، ئىجتىمائىي ۋەزىپە ئۆتىگۈچى كىشلەر، مەسىلەن، ئاقساقال، كاھىن قاتارلىقلار ھەممىدىن ئاۋۋال ئەمگەكچىلەردىن ئايرىلىپ چىقىپ، ئاشۇ پەرقنىڭ بىخ ھالىتىنى پەيدا قىلدى. ئۇ دۆلەتنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە پەن - مەدەنىيەتنىڭ راۋاجلىنىشى بىلەن بىللە راۋاجلىنىپ، ئۆز نۆۋىتىدە ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ۋە پەن - مەدەنىيەت ئىشلىرى ئۈچۈن زور تۈرتكىلىك رول ئويناندى. خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك جەمئىيىتىدە، دۆلەت ھاكىمىيىتىنى ۋە

پەن ـ مەدەنىيەتنى ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرغان ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپ ئوڭچە ئىگىلىدى، بۇ كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئەقلىي ئەمگەكچىلەر، ئومۇمەن، ھۆكۈمران سىنىپ ئۈچۈن خىزمەت قىلىپ، جىسمانىي ئەمگەكچىلەر بىلەن قارىمۇ قارشى ئورۇندا تۇرىدۇ. ماركس: «ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى ئەقلىي كۈچنىڭ جىسمانىي ئەمگەكتىن ئاجرىلىشى، ئەقلىي كۈچنىڭ ئەمگەكنى ئىدارە قىلغۇچى كاپىتال ھۆكۈمرانلىقىغا ئايلىنىشى ماشىنىنى ئاساس قىلغان يېرىك سانائەت داۋامىدا ئىشقا ئاشتى» دېگەنىدى («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 ـ توم، 464 ـ بەت). جىسمانىي ئەمگەكنىڭ ماشىنىنىڭ بېقىندىسىغا ئايلىنىشى ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىقنىڭ كەسكىن ئىپادىسى. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك ئورنىتىلىپ، ئەمگەكچى خەلق جەمئىيەتنىڭ ئىگىسىگە ئايلاندى، ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت سىنىپىي قارىمۇ ـ قارشىلىق مۇناسىۋىتى بولۇشتىن قالدى، سوتسىيالىزم ئۈچۈن خىزمەت قىلغۇچى ئەقلىي ئەمگەكچىلەر جىسمانىي ئەمگەكچىلەر بىلەن بىر قاتاردا ئەمگەكچى خەلقنىڭ بىر قىسمى بولۇپ قالدى، ئەمما ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىكى ماھىيەتلىك پەرق ھېلىمۇ مەۋجۇت. بۇ ئەمگەكلەر ئوتتۇرىسىدا مەدەنىيەت ـ تېخنىكا سەۋىيىسى، ئەمگەك شارائىتى، تۇرمۇش شارائىتى دېگەنگە ئوخشاش چەھەتلەردە ساقلىنىۋاتقان ماھىيەتلىك پەرقلەر ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى

يۇقىرى دەرىجىدە راۋاجلانغان، ئەمگەكچى خەلقنىڭ مەدەنىيەت، ئىلىم - پەن ساۋادى ئومۇميۈزلۈك ئۆسكەن، ماددىي بايلىق ئىنتايىن مول دەرىجىگە يەتكەن شارائىتتىلا يوقىلىشى مۇمكىن.

ئەقلىي بىلىش 理性认识 ئۇقۇم، ھۆكۈم ۋە خۇلاسە چىقىرىش ئارقىلىق ھاسىل بولىدىغان بىلىش. ئۇ شەيئىلەرنىڭ ماھىيىتىنى ۋە ئىچكى باغلىنىشنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ، ئەمەلىيەت داۋامىدا كىشىنىڭ ھېسسىي ماتېرىياللىرى ئۇزلۇكسىز كۆپىيىدۇ، ھېسسىي بىلىش ئۇزلۇكسىز راۋاجلىنىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئۇ مېڭىسىدە تەپەككۇر قىلىش داۋامىدا ناچىرنى ئېلىپ تاشلاپ، ياخشىسىنى ئىلغۇالىدىغان، ساختىسىنى ئېلىپ تاشلاپ، چىنىنى ساقلاپ قالىدىغان، بۇنىڭدىن ئۇنىڭغا ئۆتىدىغان، تاشقىرىسىدىن ئىچكىرىسىگە كىرىدىغان يېڭىباشتىن ئىشلەپ چىقىش جەريانىنى باشتىن كەچۈرۈپ، بىلىشتىكى بىرىنچى سەكرەشنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ، يەنى ھېسسىي بىلىشتىن ئەقلىي بىلىشنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدۇ. ئەقلىي بىلىش شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ قانۇنىيىتىنى ئىگىلەپ، ئەمەلىيەتكە يېتەكچىلىك قىلىش رولىنى ئويناىيدۇ. ئەقلىي بىلىشنى تېرىشىپ راۋاجلاندۇرۇش ھەممە ئىلىم - پەننىڭ ۋەزىپىسى. بىلىشنىڭ ئومۇمىي تەرەققىياتىدىن قارىغاندا، ئىنسانلار ئەقلىي بىلىشنى، تېگى - تەكتىدىن ئالغاندا، ھېسسىي بىلىش تەرەققىياتىدىن ھاسىل قىلىدۇ. مەلۇم بىر كىشىنىڭ بىلىش تەرەققىياتىدىن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ ھېسسىي بىلىشكە ئىمكان قەدەر كۆپرەك ئىگە بولۇشى ئەقلىي بىلىشنى راۋاجلاندۇرۇشتا مۇھىم رول ئويناىيدۇ؛ ئەمما ئەقلىي بىلىشنى ۋاستىلىك تەجرىبىلەردىن ھاسىل قىلىشمۇ

ئىنتايىن زۆرۈر. ئەقلي بىلىشنىڭ ھېسسي بىلىشكە تايىنىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماسلىق ئىدىئالىزىمغا پېتىپ قالغانلىق بولىدۇ؛ ئەقلي بىلىشنىڭ مۇھىملىقىغا سەل قاراش مۇتەئەسسىپلەرچە تار قاراش بولىدۇ، ئۇنۇ بىلىشنىڭ تەرەققي قىلىشىغا، ئىلىم ـ پەننىڭ يۇكسىلىشىگە توسقۇنلۇق قىلىدۇ.

ئەقلىيلىق 理性 ئادەتتە ئۇقۇم، ھۆكۈم، خۇلاسە دېگەنگە ئوخشاش تەپەككۇر شەكلى ياكى تەپەككۇر پائالىيىتىنى بىلدۇرىدۇ.

ئەقلىچىلىق 论理唯 ❶ بىلىش نەزەريىسىدە «تەجرىبىچىلىك» نىڭ قارىشىنى بولغان تەلىمات، ئۇ ئەقلي بىلىشنىلا ئىشەنچلىك دەپ ئېتىراپ قىلىپ، ئەقلي بىلىشنىڭ ھېسسي تەجرىبىگە بېقىنىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ. ئۇ ماتېرىيالىزمچە ئەقلىچىلىق ۋە ئىدىئالىزمچە ئەقلىچىلىق دەپ ئايرىلىدۇ. ماتېرىيالىزمچە ئەقلىچىلىقنىڭ ۋەكىلى سپىنوزا، ئۇ قانۇنىيەتنىڭ ئوبيېكتىپ بولىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىدۇ، قانۇنىيەتنى پەقەت ئەقىلا ئىگىلىيەلەيدۇ، بىلىشنىڭ ئوبيېكتى ئوبيېكتىپ مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان تەبىئەت دۇنياسىدۇر دېگەننى قۇۋۋەتلەيدۇ. ماتېرىيالىزمچە ئەقلىچىلىق بىلىش ئوبيېكتىنىڭ يەنى تەبىئەت دۇنياسىنىڭ ئوبيېكتىپلىقىنى ئېتىراپ قىلغانلىقى ئۈچۈن ماتېرىيالىزمغا كىرىدۇ، ئۇ ئېتىقادنى بىلىمدىن ئۈستۈن قويغان دىنىي ئىدىيىنى قارشى كۆرەشتە ئىجابىي رولىنى ئويناغان، ئەمما ئۇ ئەقلىنىڭ رولىنى بىر تەرەپلىمە ھالدا مۇبالىغە قىلغانلىقى ئۈچۈن مېتافىزىكىغا ياتىدۇ، ئۇ بىر پۈتۈن بىلىش نەزەريىسىدىن ئالغاندا خاتا،

ئۇ ئەمەلىيەتتە ئەقىلنى سۇبيېكتىپنىك ئۆزىدىن تۇغۇلىدىغان نەرسە دەپ قاراشقا ئېلىپ بارىدۇ، ئىدېئالىزمغا يول قويىدۇ. ئىدېئالىزمچە ئەقىلچىلىق روھ بىرلەمچى دېگەننى ئالغا سۈرىدۇ، ھېسسىي تەجرىبىنى كەم سۈندۈرىدۇ، ھەقىقەتنى كىشىلەر مېڭىسىدە ئەزەلدىن بار نەرسە دەپ ھېسابلايدۇ. مەسىلەن، پلاتون بىلىش ئەسلەشكە باراۋەر، ئۇ روھتا ئاللىقاچان بارلىققا كەلگەن ئەقىلنى ئويغىتىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس دەپ ھېسابلىغان؛ دېكارت ئوچۇق - چۈشىنىشلىك ئۇقۇمنىڭ ئۆزى ھەقىقەتتۇر، ئەقىل ھەر بىر كىشىدە تۇغما بولىدۇ، تەبىئەت بولسا، «مەن پىكىر قىلغاچقا مەن مەۋجۇت» دېگەن قائىدىدىن خۇلاسىلەپ چىقىرىلغان دېگەن قاراشتا بولغان. دېئالېكتىك ماتېرىيالىزمچە بىلىش نەزەرىيىسى مادىدىن ئاڭغا دېگەن بىلىش يولىدا چىڭ تۇرۇش ئاساسىدا، ماتېرىيالىزمچە ئەقىلچىلىقنىڭ بىر تەرەپلىمىلىكىگە خاتىمە بەردى، ئىدېئالىزمچە ئەقىلچىلىقنىڭ خاتا ماھىيىتىنى ئېچىپ تاشلىدى. ❶ ئومۇمىي مەنىدە تەپەككۇر ۋە دۇنياقاراشتا ئەقىلغە بەكرەك ئەھمىيەت بېرىشنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ بىلىش نەزەرىيىسىدە ئىپادىلەنگەندىن تاشقىرى، پسىخولوگىيە، ئەخلاقشۇناسلىق، ئىستېتىكا دېگەنگە ئوخشاش ساھەلەردىمۇ ئىپادىلىنىدۇ. ئۇ پسىخولوگىيىدە ئادەتتە «ئەقىل نەزەرىيىسى» دەپ تەرجىمە قىلىنىدۇ، ئۇ ئەقلىي كۈچنىڭ پىسخىك رولىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويىدۇ، مەسىلەن، سپىنوزا ئىرادىنى ئەقىل دەپ خۇلاسىلەيدۇ. ئەخلاقشۇناسلىقتا، ئۇ ئەخلاقىي پائالىيەتنىڭ ئەقلىي مۇددىئاسىنى ۋە ئەقلىي پىرىنسىپىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويىدۇ. ئىستېتىكىدا،

ئۇ ئىجادىيەتنىڭ ئەقلىي خاراكتېرىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويىدۇ. ئۇلارنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى ئەقلاغە ئىشىنىش، ئەقلىي ھۆكۈمنىڭ چۈشىنىشلىك بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىش، دەللىلەش كۆچىگە ئىشىنىشتىن ئىبارەت.

ئەمەلىي ئىش ھەققى 实际工资 «نورمىنال ئىش ھەققى ۋە ئەمەلىي ئىش ھەققى» (852 - بەت) غە قارالا.

ئەمەلىيەت 实践 ئىنسانىيەتنىڭ تەبىئەتنى، جەمئىيەتنى ۋە ئادەمنىڭ ئۆزىنى مەقسەتلىك ئۆزگەرتىش يولىدىكى بارلىق ئەمەلىي پائالىيىتى. ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتى باشقا ھەممە پائالىيەتنى بەلگىلەيدىغان تۈپ ئەمەلىيەت. ئۇنىڭدىن باشقا سىنىپىي كۈرەش، سىياسىي ھايات، ئىلىم - پەن ۋە سەنئەت پائالىيىتى ۋەھاكازالارمۇ ئەمەلىيەت قاتارىغا كىرىدۇ. ئەمەلىي پائالىيەتنىڭ ھەممىسى ئىجتىمائىي تارىخىي پائالىيەتتۇر، ئۇنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى خەلق ئاممىسى، شەخسلەرنىڭ ئەمەلىيىتى ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتنىڭ تەركىبىي قىسمى. پەلسەپە تارىخىدا، «ئەمەلىيەت» دېگەن سۆز تۈرلۈك پەلسەپە سىستېمىسىدا باشقا - باشقا مەنە ئىپلىپ كەلدى. مەسىلەن، جۇڭگونىڭ قەدىمكى زامانىدىكى كۇڭزىچىلارنىڭ پەلسەپىسىدە «ئۆز ئالدىغا تەربىيىلىنىش» ئەمەلىيەت دەپ ئاتالغان؛ گېگېلنىڭ «ئەمەلىيىتى» مۇتلەق ئىدىيىنىڭ بىر تەرەققىيات ھالقىسىدىن ئىبارەت بولغان؛ فېيېربا خلار «ئەمەلىيەت» دەپ يېيىش - ئىچىش، يۇرۇش - تۇرۇش پائالىيەتلىرىنى ۋە سودا قىلىپ پايدا تېپىش پائالىيىتىنى كۆزدە تۇتقان؛ سۇيىئىستېمالچىلارنىڭ «ئەمەلىيەت» دېگىنى شەخسلەرنىڭ مۇھتقا پاسسىپ ماسلىشىش پائالىيىتىدىن

ئىبارەت. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ئىلمىي ئەمەلىيەت ئۇقۇمىنى تۇنجى قېتىم بىلىش نەزەرىيىسىگە سىلىپ مۇنۇلارنى ئوچۇق كۆرسەتتى: ئەمەلىيەت — بىلىش پائالىيىتىنىڭ ئاساسى؛ بىلىش ئەمەلىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ تەرەققىي قىلىدۇ؛ ئەمەلىيەت ھەقىقەتنى سىنايدىغان بىردىنبىر ئۆلچەم؛ ئەمەلىيەت ئۇقتۇرۇنەزەرى — بىلىش نەزەرىيىسىنىڭ بىرىنچى ۋە تۈپ ئۇقتۇرۇنەزەرى. بۇنىڭ بىلەن بىلىش نەزەرىيىسى پەلسەپە تارىخىدا ئىلگىرى بولۇپ باقمىغان ئىنقىلابىي ئۆزگىرىش ياسىدى.

ئەمگەك 劳动 كىشىلەرنىڭ ئەمگەك ۋاستىلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئەمگەك ئوبيېكتىنى ئۆزگەرتىپ، ئۇنى ئۆز ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلاشتۇرۇش يولىدىكى مەقسەتلىك پائالىيىتى. ئەمگەك كۈچىنىڭ ئىپادىسى ۋە ئىشلىتىلىشى. ئەمگەك ئىنسانلارنىڭ شەكىللىنىش جەريانىدا ھەل قىلغۇچ رول ئوينىغان. ئىنسانلارنىڭ بۇۋىسى — ئادەمسىمان مايمۇن ئۆزاق مۇددەتلىك ئەمگەك ئەمەلىيىتىدىلا قورال ياسىيالايدىغان ئادەمگە ئايلانغان. ئىنسانلار ئەمگىكى ئاڭلىق، مەقسەتلىك ھەم ئىشلەپچىقىرىش قورالىنى ياساش ۋە ئىشلىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇش بىلەن خاراكتېرلەنگەن پائالىيەت بولۇپ، ھايۋاناتلارنىڭ تەبىئىي ئىقتىدارىدىن بولغان ھەرىكىتى بىلەن پەرقلىنىدۇ. ئەمگەك ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە تەرەققىي قىلىشىدىكى ئاساسلىق تۈپ شەرت. ماركس مۇنداق دەيدۇ: «ھەرقانداق بىر مىللەت ئەمگەكنى توختىتىپ قويىدىغان بولسا، بىر يىل ئەمەس، بىرنەچچە ھەپتە توختىتىپ قويغان

ھالەتتىمۇ ھالاك بولماي قالمايدۇ» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم، 368 - بەت). ئەمگەك ماددىي ۋاستىلەرنى ئىشلەپ چىقىرىش جەريانىدىكى بىر مۇھىم ئامىل، ئۇ ئەمگەك ۋاستىلىرى ۋە ئەمگەك ئوبيېكتى بىلەن قوشۇلغاندا جەمئىيەتكە كېرەكلىك ماددىي بايلىقلارنى ئىشلەپ چىقىرالايدۇ، شۇڭا ئۇ ماددىي بايلىق مەنبەلىرىدىن بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. «ئەمگەك» مەڭگۈلۈك كاتېگورىيە، ئۇ تۈرلۈك ئىجتىمائىي تۈزۈم شارائىتىدا ھەر خىل ئىجتىمائىي خۇسۇسىيەتكە ئىگە. قۇللۇق تۈزۈمى، فېئودالىق تۈزۈم ۋە كاپىتالىستىك تۈزۈم شارائىتىدا، ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچىلار ئەمگەك قىلمايدۇ، ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنغۇچى ۋە زۇلمەت ئاستىدا ياشىغۇچى ئەمگەكچىلەر ئەكسىچە «پەسكەشلەر» دەپ قارىلىدۇ، شۇ سەۋەبتىن، ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچىلار بىلەن ئەمگەكچىلەر ئوتتۇرىسىدا كەسكىن قارىمۇقارشىلىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ؛ ئۇنىڭدىن باشقا، ئەقلىي ئەمگەكچىلەرنىڭ بىر قىسمى ئىگىلىك باشقۇرۇش ۋە ئۇستۇرۇلما ساھەسىدە ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچىلار سىنىپى ئۈچۈن خىزمەت قىلىپ بەرگەچكە، ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدا قارىمۇقارشىلىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ؛ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىدىكى تاۋار ئىگىلىكى شارائىتىدا، خۇسۇسىي ئەمگەك بىلەن ئىجتىمائىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىمۇ قارىمۇقارشىلىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. سوتسىيالىزم ئىدىئولوگىيە تارىخىدا، كامپانېللار بىرىنچى بولۇپ ئەمگەك شەرەپلىك دېگەن پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويغان، ئۇ «قۇياش

شەھىرى» دېگەن ئەسىردە «ھەر بىر ئادەم قانداقلا ئىشقا قويۇلغان بولمىسۇن، ئۇنى شەرەپ بىلىپ ئادا قىلىدۇ» دەپ تەسۋىرلىگەن. ئەمما بۇ، غايىۋى جەمئىيەتكە تەلپۈنۈشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك يولغا قويۇلۇپ، ئېكسپلاتاتسىيە تۈزۈمى يوقىتىلغان، ئىشلىمىگەنلەر چىشلىمەيدىغان ھەم ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەيدىغان ھەركىمگە ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپى يولغا قويۇلغان، شۇنىڭ نەتىجىسىدە، ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى بىلەن ئەمگەكچى، ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي ئەمگەك، خۇسۇسىي ئەمگەك بىلەن ئىجتىمائىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىق يوقالدى، ئەمگەك ھەر بىر جەمئىيەت ئەزاسى ئۈچۈن ئۆتەشكە تېگىشلىك بۇرچ ۋە شەرەپلىك ئىشقا ئايلاندى. لېكىن كونىچە ئەمگەك تەقسىماتى تېخى مەۋجۇت، ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىكى ماھىيەتلىك پەرق تېخى مەۋجۇت، جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئەمگەك ھېلىمۇ تىرىكچىلىك قىلىشنىڭ ۋاستىسىدىنلا ئىبارەت. كەلگۈسىدە، كومۇنىزم جەمئىيىتىگە كىرگەندىن كېيىن، كىشىلەرنى ئۆزىۋېرىپ بىرلا خىل پائالىيەت بىلەن شۇغۇللىنىشقا مەجبۇر قىلىدىغان كونىچە ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى يوقىلىدۇ، شۇنداق قىلىپ، ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي ئەمگەكنىڭ ماھىيەتلىك پەرقىمۇ يوقىلىدۇ، ئەمگەك تىرىكچىلىك ۋاستىسى بولۇپلا قالماي، بەلكى كىشىلەرنىڭ ھاياتىدىكى بىرىنچى ئېھتىياج بولۇپ قالىدۇ.

ئەمگەك باھاسى 劳动价格 ❶ بۇرژۇئا كلاسسىك سىياسىي ئىقتىسادىغا خاس ئاتالغۇ. ئەمگەك كۆچى باھاسىنىڭ بۇرمىلاپ كۆرسىتىلىشى. «ئەمگەك قىممىتى»گە قاراڭ. ❷ ئەمگەك كۆچىنىڭ ھەر سائەتلىك باھاسىنى بىلدۈرىدۇ. ماركس بۇ ئۇقۇمنىڭ يارىدىمى بىلەن كاپىتالىستلارنىڭ ئىشچىلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش دەرىجىسىنى ئېچىپ تاشلايدۇ. بۇ ئۇقۇم ئىشچىلارنىڭ سائىتىگە ئالىدىغان ئىش ھەققى سوممىسىنى ئىپادىلەيدۇ. بۇنى ھېسابلاش ئۈسۈلى ئەمگەك كۆچىنىڭ كۈنلۈك قىممىتىنى ئەمگەك كۈنىنىڭ سائىتىگە بۆلۈشتىن ئىبارەت. مۇئەييەن ئەمگەك سىجىللىقى شارائىتىدا، ئەمگەك كۆچىنىڭ كۈنلۈك قىممىتىنى ئىككى يۈەن، ئەمگەك كۈنىنىڭ ئۇزۇنلۇقىنى ئون سائەت دەپ پەرەز قىلساق، ئەمگەك باھاسى 2/10 يۈەن= 0.2 يۈەن بولىدۇ. ئەمگەك كۆچىنىڭ كۈنلۈك قىممىتى ئۆزگەرمىگەن شارائىتتا، ئەمگەك كۈنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ياكى قىسقىرىشى، ئەمگەك سىجىللىقىنىڭ ئېغىرلىشىشى ۋە يېنىكلىشىشى سەرپ قىلىنغان ئەمگەك مىقدارىدا ئۆزگىرىش پەيدا قىلىدۇ، شۇنىڭغا يارىشا ئەمگەك باھاسىدىمۇ ئۆزگىرىش پەيدا قىلىدۇ. ئەمما ئىش ھەققىنىڭ كۆپىيىشى ۋە كېمىيىشى ئەمگەك باھاسىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن مۇرەككەپ، چىگىش مۇناسىۋەتتە بولىدۇ. ئەنگلىيە ئىقتىسادشۇناسى ۋېست 1826 - يىلى مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: «ئىش ھەققىنىڭ ئېشىشى ئەمگەك باھاسىنىڭ ئۆرلىشىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشى ناتايىن. ئەمگەك ۋاقتى ئۇزۇنراق ۋە ئەمگەك جىددىيرەك بولغان ئەھۋالدا، ئىش ھەقىنى زور دەرىجىدە ئاشۇرۇلغان تەقدىردىمۇ، ئەمگەك باھاسى ئۆزگەرمەي ئۆز پېتى

تۇرۇۋېرىشى مۇمكىن.» («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى» 23 ـ توم، 595 — 596 ـ بەتلەردىكى ئىزاھاتا كەلتۈرۈلگەن نەقىل) ماركس ۋاقىتقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى بىلەن ئەمگەك باھاسىنىڭ مۇناسىۋىتىنى ھەر جەھەتتىن دەللىلەپ، كاپىتالىستلار رەھىمسىز ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىۋاتقان شارائىتىتا، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئەمگەكنى كۆپ قىلغانسېرى پۇلنى ئاز تاپىدىغانلىقى ۋە پۇلنى ئاز تاپقانسېرى ئەمگەكنى كۆپ قىلىشقا مەجبۇر بولىدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ مۇشۇنداق يامان سۈپەتلىك ئايلىنىش داۋامىدا ئېچىنىشلىق ھالغا چۈشۈپ قالىدىغانلىقىنى چوڭقۇر ئېچىپ تاشلىغان. «ۋاقىتقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى» (1953 — بەت)غە قارالا.

劳役地租 ئەمگەك بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسى

«يەر ئىجارىسى ئۈچۈن ھاشارغا ئىشلەش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. فېئو-داللىق يەر ئىجارە شەكلىنىڭ بىرى. ئۇ، دېھقانلار (ياكى يانچىلار)نىڭ بەلگىلەنگەن ۋاقىت ئىچىدە، ئۆزلىرىنىڭ ئىشلەپ چىقىرىش قوراللىرى بىلەن پومېشچىكلار بىۋاستە باشقۇرۇۋاتقان يەرلەردە ھەقسىز ئەمگەك قىلىپ بېرىشكە مەجبۇر بولغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ يەر ئىجارىسىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى سەۋىيىسى بىرقەدەر تۆۋەن بولغان ۋە ئېپتىدائىي ئەمگەك ئۈسۈلى ئاساس قىلىنغان شارائىتتىكى فېئودالىق جەمئىيەتنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە قوللىنىلغان ئەڭ ئاددىي شەكلى. ئەمگەك بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسى شەكلىدە، پومېشچىكلارنىڭ يېرى ئىككى قىسىمغا بۆلۈنەتتى: ئۇلۇشلۇك يەر دەپ ئاتالغان بىر قىسىم يەرلەر دېھقانلارنىڭ تېرىشىغا بۆلۈپ بېرىلىپ، مەھسۇلات

دېھقانلارغا تەئەللۇق قىلىناتتى؛ يەنە بىر قىسمى پومېشچىكلار-
نىڭ بەۋاستە باشقۇرۇشىدا بولۇپ، دېھقانلار شۇ يەرلەرنى
تېرىپ بېرىشكە مەجبۇر قىلىناتتى، ئۇنىڭ پۇتۇن مەھسۇلاتى
پومېشچىكلارنىڭ ئىلكىدە قالاتتى. ئۇنىڭدىن باشقا، دېھقانلار
يەنە پومېشچىكلارنىڭ پارچە - پۇرات ئىشلىرىنى ھەقسىز قىلىپ
بېرەتتى، ئۇنىڭدىن بوش قالغان چاغلاردا ئاندىن ئۆزلىرىنىڭ
ئۇلۇشلۇك يەرلىرىدە ئىشلىيەلەيتتى. دېھقانلارنىڭ زۆرۈر ئەمگە-
كى بىلەن قوشۇمچە ئەمگىكى زامان ۋە ماكان جەھەتتە پۈتۈن-
لەي ئايرىۋېتىلگەنىدى، دېھقانلار ئۇلۇشلۇك يەرلىرىدىكى
ئىشلارغا تارتىشىپ، پومېشچىكلارغا ھەقسىز ئىشلەپ بېرىشكە
قىلچە قىزىقمايتتى، سۈسلۇق قىلىش، قېچىپ كېتىش يوللىرى
بىلەن قارشىلىق كۆرسىتەتتى. ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش
كۈچلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ۋە سىنىپىي زىددىيەتنىڭ كەسكىن
لىشىشىگە ئەگىشىپ، ئۇنىڭ ئورنىنى ناتۇرال يەر ئىجارىسى
بارا - بارا ئالدى.

ئەمگەك تالونى 劳动券 ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ جەمئىي
يەتكە قىلىپ بەرگەن ئەمگەك مىقدارىنى ئىسپاتلايدىغان ۋە
جەمئىيەتتىن ئۆزىگە ئىستېمال بۇيۇملىرى ئېلىشىغا ئاساس
بولۇپ بېرىدىغان ئىسپات قەغىزى. ئۇ 1832 - يىلى 9 - ئايدا،
ئۇۋېننىڭ لوندوندا بەرپا قىلغان ئەمگەك مەھسۇلاتلىرىنى ئادىل
ئالماشتۇرۇش بازىرىدا ئىشلىتىلگەن. ئالماشتۇرۇش بازىرى ئىش-
لەپ چىقارغۇچىلار تاپشۇرغان مەھسۇلاتنى ئەمگەك ۋاقتىغا سۈندۈ-
رۈپ، ئەمگەك سائىتىنى بىرلىك قىلغان ئەمگەك تالونى
تارقىتىدۇ؛ ئەمگەك تالونىنىڭ ئىگىسى شۇنىڭ بىلەن ئالماشتۇ-

رۇش بازىرىنىڭ ئىسكىلاتىدىن تەڭ مىقداردا ئەمگەك سىڭدۈرۈ-گەن باشقا مەھسۇلاتلارنى ئالالايدۇ. ئوۋېن ئەمگەك تالونىنى بىۋاستە ئىجتىمائىي ئەمگەك ئاساسىدا سىناق قىلغان، كاپىتالىس-تىك تاۋار ئىگىلىكى شارائىتىدا، ئوۋېنىنىڭ سىنىقى ئاخىر مەغلۇپ بولغان. ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىسى جون گرىي ئوۋېنىنىڭ ئەمگەك تالونىنى ئەمگەك پۇلىغا ئۆزگەرتكەن. ماركس، تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى ئاساسىدا «ئەمگەك پۇلى»نى يولغا قويۇش «چاكىنا خام خىيال»دىن باشقا نەرسە ئەمەس، دەپ كۆرسەتكەن («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 ـ توم، 112 — 113 ـ بەتلەر، ئىزاھ [50]). ماركس «گوتا پروگراممىسىغا تەنقىد»تە كاپىتالىزم جەمئىيىتىدىن ئەمدىلا تۆرىلىپ چىققان كوممۇنىزم جەمئىيىتىدە، تاۋار پۇل مەۋجۇت بولۇشتىن قالماقچا، ھەربىر ئىشلەپ چىقارغۇچى ئەمگەك كۈۋاھنامىسى بويىچە ئىجتىمائىي زاپاستىن ئۆزى قىلغان ئەمگەك مىقدارىغا چۈشلۈق بىر قىسىم ئىستېمال بۇيۇملىرىنى ئالالايدۇ، دەپ پەرەز قىلغا-نىدى. ئاشۇ «كۈۋاھنامە» ماھىيەتتە ئەمگەك تالونىدۇر، لېكىن كېيىنكى ئەمەلىيەت كوممۇنىزمنىڭ باشلانغۇچ باسقۇچىدا يەنى سوتسىيالىزم جەمئىيىتىدە، تاۋار ئىشلەپچىقىرىشىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشقا بولمايدىغانلىقىنى ئىسپاتلىغاچقا، بۇ پەرەز ئەمەلگە ئاشماي قالغان.

ئەمگەك جەريانى 劳动过程 «ئىشلەپچىقىرىش جەريانى» (1027 ـ بەت) غا قارالا.

ئەمگەك سەجىللىقى 劳动强度 ئەمگەكنىڭ ئېغىرلىق ۋە جىددىيلىك دەرىجىسى. ئەمگەك سەجىللىقىنىڭ ئوخشىماسلىقى

تۇپەيلىدىن، ئەمگەك كۈچىنىڭ بىرلىك ۋاقىت ئىچىدە سەرپ قىلىنىشىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. ئوخشاش ئەمگەك ۋاقتى ئىچىدە، ئەمگەك سىجىللىقى ئاشۇرۇلسا، تېخىمۇ كۆپ مەھسۇلات ئىشلەپ چىقارغىلى بولىدۇ. ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى ئۆستۈرۈلسە، بىرلىك مەھسۇلاتتىكى ئەمگەك مىقدارىنى ئازايتقىلى بولىدۇ، بۇنىڭ ئەكسىچە، ئەمگەك سىجىللىقىنى ئاشۇرۇش بىلەن بىرلىك مەھسۇلاتتىكى ئەمگەك مىقدارىنى ئازايتقىلى بولمايدۇ؛ ئۇ ماھىيەتتە ئىش كۈنىنى ئۇزارتقانلىق بولىدۇ، ئەمگەك سەرپىياتى مەھسۇلاتنىڭ ئېشىشىغا قاراپ كۆپىيىپ بارىدۇ. ئەمگەك سىجىللىقىنى ئاشۇرۇش ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچىسىنىپلارنىڭ قوشۇمچە مەھسۇلات ياكى قوشۇمچە قىممەت ئۈندۈرۈۋالىدىغان ئۇسۇللارنىڭ بىرى. كاپىتالىستلارنىڭ قولىدا، ماشىنا ئەمگەك سىجىللىقىنى ئاشۇرۇشتا مەجبۇرىي ۋاستە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ستانوكلارنىڭ ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇش ۋە كېڭەيتىش يولى بىلەنمۇ، ئىشچىلار باشقۇرىدىغان ماشىنىلارنىڭ سانىنى كۆپەيتىش يولى بىلەنمۇ ئەمگەكنىڭ ئېغىرلىق ۋە جىددىيلىك دەرىجىسىنى ئاشۇرغىلى بولىدۇ. ئەمگەك سىجىللىقىنى ئاشۇرۇش ئىش كۈنىنى ئۇزارتقانغا ئوخشاشلا، ئەمگەك كۈچىنىڭ تېز خورۇشىغا سەۋەب بولىدۇ، نورمال چەكتىن ئاشۇرۇۋېتىلسە، ئەمگەكچىلەرنىڭ ئۆمرى قىسقىراپ كېتىدۇ. ھەرقايسى ئەللەرنىڭ ئىقتىسادىي ۋە تارىخىي ئەھۋالى پەرقلىق بولغاچقا، ئوتتۇرىچە ئەمگەك سىجىللىقىمۇ ئوخشىمايدۇ. ئەمگەك سىجىللىقىنى يەكلىتىش سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تۈپ تەلىپى.

ئەمگەك شارائتى 劳动条件 ئەمگەكچىلەر ئەمگەكتە

پايدىلىنىدىغان ماددىي شارائىت، يەنى "ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى، بىخەتەرلىك ـ تازىلىق شارائىتلىرى (مەسىلەن، ھارارەتنى تەڭشەش ۋە چاڭ ـ توزاڭنى تازىلاش ئەسلىھەلىرى، ھاۋا يەڭگۈشلەش ئۈسكۈنىلىرى ۋە ھەر خىل بىخەتەرلىك تەدبىرلىرى) ۋە باشقىلار.

ئەمگەك قورالى 劳动工具 يەنى «ئىشلەپچىقىرىش قورالى» (1029 ـ بەت).

ئەمگەك قىممتى 劳动价值 بۇرژۇئا سىياسىي ئىقتىسادىغا خاس ئاتالغۇ. ئەمگەك كۈچى قىممىتىنىڭ بۇرمىلاپ كۆرسىتىلىشى. كلاسسىك ئىقتىسادشۇناسلاردىن پېتتى، سمىت ۋە رىكاردولار بۇ ھەقتە مۇلاھىزە يۈرگۈزگەن. رىكاردو مۇنداق دېگەن: «ئەمگەكنىڭمۇ ئىپلىپ ساتقىلى بولىدىغان ھەممە سان جەھەتتىن كۆپەيتكىلى ياكى ئازايتقىلى بولىدىغان باشقا ھەرقانداق بۇيۇمنىڭكىگە ئوخشاش تەبىئىي باھاسى ۋە بازار باھاسى بولىدۇ.» («سىياسىي ئىقتىساد ۋە باج قائىدىلىرى»، شاڭخەي نەشرىياتىنىڭ 1962 ـ يىل نەشرى، 77 ـ بەت)، كلاسسىك سىياسىي ئىقتىساد ئەمگەك قىممىتى نەزەرىيىسىگە نەزەرىيىۋى ئاساس سالدىيۇ، ئەمما ئەمگەك كۈچىنىڭ قىممىتىنى ئەمگەك قىممىتى قىلىپ بۇرمىلاپ كۆرسەتتى. كېيىنكى كۈنلەردە ئۇ چاكىنا سىياسىي ئىقتىسادشۇناسلارنىڭ قولىغا ئۆتۈپ، كاپىتالىستىك ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنى ياقلاشقا خىزمەت قىلدۇرۇلغان. چاكىنا سىياسىي ئىقتىسادشۇناسلار ئىش ھەققى ئەمگەكنىڭ قىممىتىگە باراۋەر، ئىشچىلارنىڭ ھەممە ئەمگىكى ھەقلىق ئەمگەك دېگەن پەتۋا بىلەن كاپىتالىستىك ئېكسپىلاتاتسىيىنىڭ

ماھىيىتىنى يېتىقان. خوددى ماشىنىنىڭ ئىقتىدارى ماشىنىنىڭ ئۆزىدىن پەرقلەنگىنىگە ئوخشاش، ئەمگەكمۇ ئەمگەكنىڭ كۆچىدىن پەرقلىنىدۇ. ئەمگەك ــ قىممەتنىڭ گەۋدىسى ۋە خاس ئۆلچىمى، ئەمما ئۇنىڭ ئۆزىدە قىممەت ۋە باھا يوق، ئۇنى تاۋار قاتارىدا ساتقىلى بولمايدۇ. ئەمگەك ئەمگەكنىڭ كۆچىنىڭ سەرپ قىلىنىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، ئۇنىڭ مۇستەقىل مەۋجۇدىيەت شەكلىنى ئېلىشى مۇمكىن ئەمەس. تاۋار بازىرىدا كاپىتالىستلارغا بۇيۇمىنى قارىمۇقارشى بولۇپ تۇرغان نەرسە ئەمگەك ئەمەس، ئەمگەكچى. ئىشچىلارنىڭ ساتقىنى ئەمگەك ئەمەس، ئۆزلىرىنىڭ ئەمگەك كۈچى. ئەگەر ئەمگەكنىڭمۇ قىممىتى بولىدىغان بولسا ھەم تەك قىممەتتە ئالماشتۇرۇلىدىغان بولسا، كاپىتالىستلار قوشۇمچە قىممەتكە ئېرىشەلمەيدۇ، بېيىش مەنبەسىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ، كاپىتالىستنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشى ۋە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىمۇ مۇمكىن بولماي قالىدۇ. ئەنگلىيە ئىقتىسادشۇناسى ھودگىسكىن 1827 - يىللا: «ئەمگەك تاۋار ئەمەس، قىممەتنىڭ بىردىنبىر ئۆلچىمى... ھەممە بايلىقنىڭ ياراتقۇچىسىدۇر» دەپ توغرا كۆرسەتكەن. («ماركس ــ ئېنگېلس ئەسەرلىرى» 23 - تومنىڭ 587 - بېتىدىكى ئىزاھتىن ئېلىندى). ماركس ئەمگەك كۆچىدىن ئىبارەت ئالاھىدە تاۋارنىڭ قىممىتى ۋە ئىستېمال قىممىتىنى بىرىنچى بولۇپ نامايان قىلدى، ھەمدە «ئەمگەك قىممىتى»، «ئەمگەك باھاسى» دېگەن سۆزلەرنىڭ مەۋھۇم سۆز ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بەردى. «ئەمگەك كۆچىنىڭ قىممىتى» ۋە «ئىش ھەققى[1]» (1010 - بەت)لەرگە قارالسۇن.

ئەمگەك قىممىتى نەزەريىسى 劳动价值论 تاۋارنىڭ

قىممىتىنى ئەمگەك يارىتىدىغانلىقى ۋە بەلگىلەيدىغانلىقى توغرىسىدىكى نەزەريە. بۇنىڭغا دائىر پىكىرلەرنى ئەنگلىيە بىلەن فرانسىيەدە بولۇپ ئوتتۇرىغا قويغان، سىمىت ئۇنى سىستېمىلىق ھالدا دەللەپ، «ئەمگەك ئومۇميلىقى» ھەممە تاۋارنىڭ ئالماشتۇرۇش قىممىتىنى ئۆلچەيدىغان ھەقىقىي ئۆلچەم دەپ تەكىتلىگەن ھەمدە ئۆزىنىڭ پۈتكۈل ئىقتىسادىي نەزەريىسىنى شۇنىڭغا جانلىق باغلىغان. لېكىن ئۇ ئىزچىللىقى بولغان ۋە ئىلمىي ئاساستىكى ئەمگەك قىممىتى نەزەريىسىنى بەرپا قىلالمىغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ، كاپىتالىزم جەمئىيىتىدىن ئىلگىرى، تاۋارنىڭ قىممىتىنى شۇ تاۋار سېتىۋالالايدىغان ياكى ئېرى - بېرى قىلالايدىغان ئەمگەك بەلگىلەيتتى، كاپىتالىستنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئۈسۈلى شارائىتىدا، ئۇ ئىش ھەققى، پايدا ۋە يەر ئىجارە سىدىن ئىبارەت ئۈچ خىل دارامەتتىن تەركىب تاپىدىغان بولدى، دەپ قارىغان. ريكاردو سىمىتچە ئەمگەك قىممىتى نەزەريىسىنىڭ چولتىلقىي ۋە خاتالىقىنى مەلۇم دەرىجىدە تۈگىتىپ، تۇغرا مەزمۇنلىرىغا ۋارىسلىق قىلىپ، ئەمگەك قىممەتىنى بەلگىلەيدۇ دېگەن قائىدىدە چىڭ تۇرغان ھەمدە ئەمگەك قىممىتى نەزەريىسى مەركەز قىلىنغان ئىقتىسادىي نەزەريە سىستېمىسىنى بەرپا قىلغان، لېكىن ئۇ قىممەت بىلەن ئىشلەپچىقىرىش باھاسىنى ئارىلاشتۇرۇۋېتىپ، پايدا مەسىلىسىنى قىممەت قانۇنىيىتى بويىچە چۈشەندۈرۈشكە كەلگەندە يەڭگىلى

بولمايدىغان قىينىچىلىقلا دۇچ كەلگەن. كلاسسىك ئىقتىساد-شۇناسلارنىڭ ھەممىسى قىممەتنىڭ ماھىيىتى ۋە قىممەت يارىتىدىغان ئەمگەكنىڭ ئىجتىمائىي خاراكتېرىنى چۈشەنمىگەن، تاۋار ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئەمگەكنىڭ ئىككى ياقلىمىلىقىنىڭ تېگىگە يېتەلمىگەن، ئەمگەك بىلەن ئەمگەك كۈچىنى ئارىلاشتۇرۇۋەتكەن. ماركس كلاسسىك ئىلمىي ئىقتىسادنىڭ قىممەت نەزەرىيىسىدىكى ئىلمىي تەركىبىنى قوبۇل قىلىپ، چاكىنا قىسمىنى تەنقىد قىلىپ، ئىلمىي ئاساستىكى ئەمگەك قىممىتى نەزەرىيىسىنى بەرپا قىلدى. ماركس تاۋارنى تەھلىل قىلىشتىن باشلاپ، تاۋار ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئەمگەكنىڭ ئىككى ياقلىمىلىقىنى دەللىلەپ، قىممەتنىڭ ئۆزى ماھىيەتتە بىر خىل ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئىكەنلىكىنى كۆرسەتتى. ئۇ قىممەتنىڭ ئىپادىلىنىش شەكىللىرىنى ۋە قىممەت قانۇنىنىڭ تەلەپلىرى بىلەن رولىنى كۆزىتىپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىدىكى تاۋار ئىگىلىكىنىڭ تۈپ زىددىيەتلىرىنى ۋە تاۋار ئىقتىسادچىلىقىنى ئاشكارىلىدى ھەمدە قوشۇمچە قىممەتنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە ماھىيىتى مەسلىسىنى ئەمگەك قىممىتى نەزەرىيىسى ئاساسىدا ھەل قىلىپ، كاپىتالىستىك ئېكسپلاتاتسىيىنىڭ سىرىنى ئېچىپ تاشلىدى.

ئەمگەك كۈچى 劳动力 ئادەمنىڭ ئەمگەك ئىقتىدارى، يەنى ئادەمنىڭ جىسمانىي ۋە ئەقلىي قۇۋۋەتىنىڭ يىغىندىسى. ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچىدە ھەل قىلغۇچ رول ئويناي-دىغان ئامىل. «ئەمگەك كۈچى» بىلەن «ئەمگەك» ھەم باغلىنىشلىق،

ھەم پەرقلىق ئۇقۇم. ئەمگەك ئەمگەك كۆچمىنىڭ ئىستېمال قىلىنىشى ياكى ئىشلىتىلىشىدىن ئىبارەت. ھەرقانداق ئىجتىمائىي فورماتسىيىدە، ئىشلەپچىقىرىش جەريانى ھامان ئەمگەك كۆچمىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە تەسىر كۆرسىتىش جەريانى. ئەمگەك كۆچىدىن ئايرىلسا، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ ئۆزى ھېچقانداق نەرسە يارىتالمايدۇ. لېكىن ئەمگەك كۆچلا بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بولمىسا، ئوخشاشلا ئىشلەپچىقىرىش ئېلىپ بارغىلى بولمايدۇ. خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدىكى جەمئىيەتتە، ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار ھامان ئەمگەك كۆچىنى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئۆزلەشتۈرۈش يولى بىلەن ئىگىلىۋالىدۇ. خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنىڭ شەكلى ھەر خىل بولغاچقا، ئەمگەك كۆچىنى ئىگىلەش ئۇسۇلىمۇ تۈرلۈك بولىدۇ. قۇلدارلار ئەمگەك كۆچىنى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ۋە ئەمگەكچىلەر (قۇللار)نى ئۆزلەشتۈرۈش يولى بىلەن ئىگىلىۋالىدۇ. ئەمگەكچىلەرنىڭ ئەمەس ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئۆزلەشتۈرۈۋالغان كاپىتالىستلار ئەمگەك كۆچىنى تاۋار ئورنىدا سېتىۋېلىش يولى بىلەن ئىگىلىۋالىدۇ. سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا، ئەمگەكچىلەر ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ خوجايىنى بولىدۇ، ئەمگەك كۆچى ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچىلارنىڭ ئىختىيارىدا بولمىدىغان ئەھۋال بولمايدۇ. «ئەمگەك كۆچى تاۋار»غا قارىڭ.

ئەمگەك كۆچى تاۋار 劳动力商品 سودا - سېتىق ئوبيېكتى قاتارىدا بازارغا سېلىنىدىغان ئەمگەك كۆچى. ئۇ كاپىتالىستىك جەمئىيەتكە خاس ھادىسە. ئۇنىڭ ئۆزى بىرخىل ئالاھىدە

تاۋار. قۇلدارلارنىڭ گەپ قىلالايدىغان قورالى بولغان قۇللار ۋە يانچىدارلارغا جىسمانىي جەھەتتە بېقىندىغان يانچىلار ئۆزلىرىنىڭ ئەمگەك كۈچىنى ساتالمايدۇ، شۇڭلاشقا، ئۇلارنىڭ ئەمگەك كۈچى تاۋار ھېسابلانمايدۇ. ئەمگەك كۈچىنى تاۋارغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ئىككى شەرت كېرەك: (1) ئەمگەكچىلەر جىسمانىي ئەركىنلىككە ئىگە بولغان، ئۆزلىرىنىڭ ئەمگەك كۈچىگە ئىگە بولالايدىغان ۋە ئۇنى بەلگىلىك ۋاقىت بويىچە سېتىپ تۇرالايدىغان بولۇشى كېرەك؛ (2) ئەمگەكچىلەر ھەممىدىن قۇرۇق قالغان، تۇرمۇشىنى قامداش ئۈچۈن، ئەمگەك كۈچىنى سېتىشقا مەجبۇر بولىدىغان بولۇشى كېرەك. بۇ ئىككى شەرت فېئودال لىق تۈزۈم پاچاقلانغان ۋە زور مىقداردىكى ئۇششاق ئىشلەپچىقارغۇچىلار خانىۋەيران بولغان شارائىتتا يەنى كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ۋۇجۇدقا كەلگەن شارائىتتا ھازىرلىنىدۇ. ئەمگەك كۈچى تاۋار سۈپىتىدە قىممەتكە ۋە ئىستېمال قىممىتىگە ئىگە. ئۇنىڭ قىممىتى ئىشچىنىڭ ئۆزىنى ۋە ئائىلىسىنى قامداشقا كېتىدىغان تۇرمۇش ۋاسىتىلىرىنىڭ قىممىتىگە ۋە زۆرۈر تەلىم ـ تەربىيە خراجىتىگە باراۋەر كېلىدۇ؛ ئۇنىڭ ئىستېمال قىممىتى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئۇ ئىستېمال قىلىنغاندا ئۆز قىممىتىدىنمۇ كۆپرەك قىممەت يارىتالايدۇ، ئاشۇ ئېشىپ كەتكەن قىسىم كاپىتالىستلار تەرىپىدىن ھەقسىز ئىگىلەپ كېتىلگەن قوشۇمچە قىممەت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئەمگەك كۈچىنىڭ تاۋارغا ئايلىنىپ كېتىشى بىلەن تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى بېقىندا ئورۇندىن ئۆزگىرىپ ئومۇملاشقان ۋە ھۆكۈمرانلىق ئورۇندا تۇرىدىغان شەكىلگە كۆچكەن. كلاسسىك ئىقتىساد-

شۇنا سلار ئەمگەكنى تاۋار دەپ قاراپ، ئەمگەك كۆچى تاۋارنىڭ ماھىيىتىنى يېپىپ خاتا قىلغان. ئەمگەك ئەمگەك كۆچمەنلىك ئىستېمال قىلىنىشى ياكى سەرپ قىلىنىشىدىن ئىبارەتكى، ئۇنىڭ ئۆزى قىممەتكە ئىگە ئەمەس، تاۋار ئەمەس. ماركس ئەمگەك كۆچى تاۋارنى بىرىنچى بولۇپ ئىلمىي ئاساستا دەللىلەپ، قوشۇمچە قىممەت نەزەريىسىنى ياراتقان. «ئەمگەك كۆچمەنلىك قىممىتى»گە قارالسۇن.

ئەمگەك كۆچمەنلىك باھاسى 劳动力价格 ئەمگەك كۆچى قىممىتىنىڭ پۇل شەكلىدىكى ئىپادىسى، يەنى يالالانما ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەققى. «ئىش ھەققى❶» (1010 - بەت)غە قارالسۇن.

ئەمگەك كۆچمەنلىك قىممىتى 劳动力价值 يالالانما ئەمگەك تۇزۇمى شارائىتىدا ئەمگەك كۆچىنى ھاسىل قىلىش ۋە تەكرار ھاسىل قىلىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئىجتىمائىي ئوتتۇرىچە ئەمگەك. كاپىتالىزم تۇزۇمى شارائىتىدا، ئەمگەك كۆچىمۇ تاۋار ھېسابلىنىدۇ، ئۇ باشقا تاۋارغا ئوخشاش قىممەت ۋە ئىستېمال قىممىتىگە ئىگە. ئەمگەك كۆچىنى قامداش ئۈچۈن مۇئەييەن مىقداردا تۇرمۇش ۋاستىلىرى كېرەك. ئەمگەك كۆچمەنلىك قىممىتىنى ئاشۇ تۇرمۇش ۋاستىلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىش ئۈچۈن كەتكەن ئەمگەك ۋاقتى بەلگىلەيدۇ، ئۇ: (1) ئىشچىلارنىڭ سەرپ قىلغان جىسمانىي ۋە ئەقلىي كۆچىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان تۇرمۇش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتىنى، (2) كاپىتالىستنىڭ ئىشلەپچىقىرىشقا كېرەكلىك يېڭى ئەمگەك كۆچلىرىنى ئۈزلۈكسىز تولۇقلاپ تۇرۇش يۈزىسىدىن ئىشچىلارنىڭ ئائىلە ئەزالىرىنى. بىۋاسىتە ئۈچۈن زۆرۈر بولغان

تۇرمۇش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتىنى، (3) مەلىكىلىك ئەمگەكچىلەر بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن ئىشچىلارنى تەربىيىلەش ۋە يېتىشتۈرۈش. كە كېتىدىغان خىراجەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كاپىتالىزم تۇزۇمى شارائىتىدا، ئەمگەك كۈچىنىڭ باھاسى ــ ئەمگەك كۈچى قىممىتىنىڭ پۇل شەكلىدىكى ئىپادىسى، ئىش ھەققى ــ ئەمگەك كۈچى قىممىتىنىڭ ياكى ئەمگەك كۈچى باھاسىنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى. ئەمگەك كۈچىنىڭ قىممىتى ھەرقايسى ئەللەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى سەۋىيىسى، تەبىئىي شارائىتى ۋە تۇرمۇش ئادىتىنىڭ ئوخشىماسلىقى تۈپەيلىدىن ھەر خىل بولىدۇ، ئۇ تارىخىي ۋە ئەخلاقىي ئامىللارنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقى بىلەن باشقا تاۋارلارنىڭ قىممىتىدىن پەرقلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئەڭ تۆۋەن چېكى ئەمگەك كۈچىنىڭ ناماـ يەندىسى، يەنى ئادەمنىڭ جىسمانىي قۇۋۋىتىنى قامداش ئۈچۈن كەم بولسا بولمايدىغان تۇرمۇش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتى. ئەگەر مۇشۇ چەكتىن تۆۋەنلەپ كەتسە، ئەمگەك كۈچىنىڭ رولى پەقەت خۇنۈك ھالەتتە جارى بولىدۇ. ئەمگەك كۈچىنىڭ ئىسـ تېمال قىلىنىشى ھېسابىدىكى ئەمگەك قىممەت ۋە قوشۇمچە قىممەت يارىتالايدۇ، ئۇ قىممەتنىڭ نەق گەۋدىسى ۋە خاس ئۆلچىمى، ئەمما ئۇنىڭ ئۆزى تاۋار ئەمەس، قىممەتكىمۇ ئىگە ئەمەس؛ ئەمگەك كۈچىنىڭ قىممىتى «ئەمگەك قىممىتى» دېيىلىدىغان بولسا، ئۇ كىشىلەردە گويا ھەممە ئەمگەك ھەقلىق ئەمگەك بولىدىغاندەك بىر ساختا تەسىرات پەيدا قىلىدۇ ـ دە، كاپىتالنىڭ ماھىيىتىنى يېپىش رولىنى ئويناپىدۇ. سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا، ئەمگەكچىلەر ئىشلەپچىقىرىش

ۋاستىلىرىنىڭ ئىگىسى بولىدۇ، ئەمگەك كۈچى تاۋار ھېسابلانـ مايدۇ، شۇڭا «ئەمگەك كۈچىنىڭ قىممىتى» دېگەن كاتېگورىيىمۇ بولمايدۇ. «ئەمگەك قىممىتى»گە قارالا.

ئەمگەك مەزگىلى 劳动期间 بىرەر مەھسۇلاتنىڭ ئىشلەپ چىقىرىش ئۈچۈن كېتىدىغان ئىش كۈنىنىڭ ئومۇمىي سانى. ئىشلەپچىقىرىش ۋاقتىنىڭ ئەڭ ئاساسلىق قىسمى. ئۇ ئىش كۈنىدىن پەرقلىنىدۇ، ئىش كۈنى دېگەن ئەمگەكچىنىڭ بىر سوتكىدا قىلغان ئەمگەك ۋاقتىنى كۆرسىتىدۇ. ئەمگەك مەزگىلىنىڭ ئۇزۇن - قىسقىلىقى مەھسۇلاتنىڭ خاراكتېرى، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ كۆلىمى ۋە ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنىڭ تەرەققىيات دەرىجىسىگە باغلىق. ئومۇمەن ئېيتقاندا، چوڭ - چوڭ قۇرۇلۇشلارنىڭ ئەمگەك مەزگىلى ئادەتتىكى قۇرۇلۇشلارـ نىڭ ئەمگەك مەزگىلىدىن، ئېغىر سانائەت مەھسۇلاتلىرى ئۈچۈن كېتىدىغان ئەمگەك مەزگىلى يېنىك سانائەت مەھسۇلاتلىرى ئۈچۈن كېتىدىغان ئەمگەك مەزگىلىدىن ئۇزۇن بولىدۇ. ئۇ ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى بىلەن تەتۇر تاناسىپتا بولىدۇ، يەنى ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى قانچە يۇقىرى بولسا، ئەمگەك مەزگىلى شۇنچە قىسقا بولىدۇ؛ ئەكسىچە، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى قانچە تۆۋەن بولسا، ئەمگەك مەزگىلى شۇنچە ئۇزۇن بولىدۇ. باشقا شەرت - شارائىتلىرى ئوخشاش بولغان ئەھۋالدا، ئەمگەك مەزگىلى قانچە ئۇزۇن بولسا، كېتىدىغان ئەمگەك مىقدارى ۋە كاپىتال (مەبلەغ) شۇنچە كۆپ بولىدۇ، كاپىتال (مەبلەغ)نىڭ ئوبوروتى شۇنچە ئاستا بولىدۇ. ئەمگەك مەزگىلىنى قىسقارـ تىش — كاپىتالىستلارنىڭ ئېكسپلاتاتسىيىنى كۈچەيتىش،

قوشۇمچە قىممەت قوغلىشىش يولىدىكى ۋاستىلىرىدىن بىرى، سوتسىيالىزم شارائىتىدا، ئەمگەك مەزگىلىنى قىسقارتىش ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنى ئۆستۈرۈشتە ۋە كارخانىلارنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇشىنى ياخشىلاشتا زور ئەھمىيەتكە ئىگە.

ئەمگەك مەھسۇلاتى 劳动产品 قىسقارتىپ «مەھسۇلات» دەپ ئاتىلىدۇ. كىشىلەرنىڭ مەقسەتلىك ئىشلەپ ياراتقان، كىشىلەرنىڭ مەلۇم ئېھتىياجىنى قاندۇرالايدىغان بۇيۇم. ئادەتتە ماددىي مەھسۇلات كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى رولىغا قاراپ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە ئىستېمال ۋاستىلىرى دەپ ئىككى چوڭ تۈرگە ئايرىلىدۇ. ماددىي ئەشيالارنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىشى ئىنسانلار جەمئىيىتى مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشنىڭ ۋە تەرەققىي قىلىشنىڭ ئاساسى. ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ ۋە پەن ـ تېخنىكىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، مەھسۇلاتلار تۈرى، ئىقتىدارى، سۈپىتى ۋە باشقا جەھەتلەردىنمۇ ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلىپ بارىدۇ. ئۇ مەڭگۈلۈك ئىقتىسادىي كاتېگورىيىگە كىرىدۇ ھەم ھەرقانداق ئىجتىمائىي فورماتسىيىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىۋېرىدۇ. ھەرقانداق مەھسۇلات ئىستېمال قىلىنمىغىچە ئۇنىڭ مەھسۇلات ئىكەنلىكى ئاخىرقى ھېسابتا دەللىلەنمىگەن بولىدۇ، شۇڭا ماركس مۇنداق دەيدۇ: «مەھسۇلات ئىستېمال داۋامىدىلا ئاخىرقى ھېسابتا ۋۇجۇدقا چىقىدۇ» («ماركس ـ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 ـ توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 158 ـ بەت). ئەمگەك مەھسۇلاتىنىڭ ھەممىسى ماددىي بايلىق ھېسابلىنىدۇ،

ئەمما ماددىي بايلىقنىڭ ھەممىسى ئەمگەك مەھسۇلاتى بولۇپ ۋەرمەيدۇ، بايلىقلار ئىچىدە ساپ تەبىئىي نەرسىلەرمۇ بار. تاۋار ئىگىلىكى شارائىتىدا، ئەمگەك مەھسۇلاتى تاۋار شەكلىنى ئالىدۇ.

ئەمگەك مۇسابىقىسى 劳动竞赛 «سوتسىيالىستىك ئەمگەك مۇسابىقىسى» (439 - بەت) نىڭ قىسقارتىپ ئاتىلىشى.

ئەمگەك مۇلازىمەتچىلىكى 劳务 يەنى «مۇلازىمەتچىلىك» (825 - بەت).

ئەمگەك ئوبيېكتى 劳动对象 كىشىلەر ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا ئەمگەك سىڭدۈرۈشكە تېگىشلىك بارلىق نەرسىلەر. ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ ماددىي ئامىللىرىدىن بىرى. ئۇنىڭ ئەمگەك ۋاستىلىرى بىلەن بىرلىشىشىدىن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋۇجۇدقا كېلىدۇ. ئۇ تەبىئىي نەرسە ۋە ئەمگەك بىلەن پىششىقلانغان خام ئەشيا دېگەن ئىككى چوڭ تۈرگە ئايرىلىدۇ. ئالدىنقىسى قېزىلمىۋاتقان كۆمۈر، مەدەنلەرنى، تۇتۇلۇش ئالدىدا تۇرغان بېلىق ۋە قۇشلارنى، ئۆزلەشتۈرۈلۈۋاتقان بوز يەرلەر، ئوتلاقلارنى ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەرنى كۆرسىتىدۇ، كېيىنكىسى ئىگىرىلىۋاتقان پاختا، يېپىنى، ماشىنىسازلىقتىكى پولات ماتېرىياللىرى ۋە شۇ قاتاردىكى نەرسىلەرنى كۆرسىتىدۇ؛ بەزى نەرسىلەر ئىشلەپچىقىرىشتىكى رولىنىڭ ئوخشىماسلىقى تۈپەيلىدىن بەزىدە ئەمگەك ۋاستىسى قىلىنسا، بەزىدە ئەمگەك ئوبيېكتى قىلىنىدۇ. ئات بىلەن كالىنى ئالساق، قوشقا يېكى ھارۋىغا قېتىلغاندا ئەمگەك ۋاستىسى بولىدۇ، بوغۇزلانغاندا

ئەمگەك ئوبيېكتى بولىدۇ. كاپىتالىزم ۋۇجۇدقا چىقىش ئالدىدا، تەبىئىي خام ئەشيالار ۋە ئىپتىدائىي تەبىئىي كۈچلەر ئاساسلىق ئەمگەك ئوبيېكتى ئىدى. كاپىتالىزم ۋۇجۇدقا چىقاندىن كېيىن، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشى ۋە پەن - تېخنىكىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ماددىلارنىڭ بىرمۇنچە يېڭى خۇسۇسىيەتلىرى ئۇزلۇكسىز تېپىلىپ تۇردى، سۈنئىي ماتېرىياللار، بىرىكمە ماتېرىياللار ۋە كۆپ تەركىبلىك ماتېرىياللار كۆندىن - كۈنگە كۆپەيدى، نېفىت، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، قۇياش ئېنېرگىيىسى، يەر ئىستىقلىقى ئېنېرگىيىسى، دولقۇن ئېنېرگىيىسى ۋە باشقۇرۇلىدىغان يادرونىڭ يېغىلىش ئېنېرگىيىسى قاتارلىق ئېنېرگىيىلەردىن پايدىلىنىش ئىشى كۈندىن - كۈنگە كېڭەيدى، جەمئىيەت ئىختىيارىدىكى ئەمگەك ئوبيېكتىمۇ كۈندىن - كۈنگە كۆپەيدى. ئىشلەپچىقىرىش قورالىرى ۋە باشقا مەھسۇلاتلارنىڭ ھەممىسى ئەمگەك ئوبيېكتلىرىدىن ياسالغان. ئەمگەك ئوبيېكتلىرىنىڭ تۈرى، مىقدارى ۋە سۈيىتى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ۋە ئىشلەپچىقىرىش قورالىرىنىڭ تەرەققىياتىغا بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ، خام ئەشيانىڭ ياخشى - ناچارلىقى، ئۇرۇقنىڭ سۈپەتلىك - سۈپەتسىزلىكى، مەدەننىڭ ئۇنۇملۇك - ئۇنۇمسىزلىكى ۋە باشقىلار ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىغىمۇ زور تەسىر كۆرسىتىدۇ. باشقا جەھەتلەردىكى شەرت - شارائىت ئوخشاش بولغان ئەھۋالدا، ئەمگەك ئوبيېكتى قانچە ياخشى بولسا، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ.

ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى 劳动生产率 ئەمگەكچىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمى. يەنى بىرەر مەھسۇلاتنى ياكى پۈتۈن

مەھسۇلاتنى ئىشلەپ چىقىرىش جەريانىدىكى ئەمگەك ئۈنۈمى. ئۇنى ئەمگەكچىلەرنىڭ بىرلىك ۋاقىت ئىچىدە ئىشلەپ چىقارغان مەھسۇلات مىقدارى (مەھسۇلات قىممىتى) بىلەن ياكى بىرلىك مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىش ئۈچۈن كېتىدىغان ئەمگەك ۋاقتى بىلەن كۆرسىتىش مۇمكىن. بىۋاستە ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ ھەرقايسىسىنىڭ ئەمگەك ئۈنۈمى بويىچە ھېسابلانسا، شەخسلەرنىڭ ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى بولىدۇ؛ كارخانىنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۈنۈمى بويىچە ھېسابلانسا، كارخانىنىڭ ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى بولىدۇ؛ پۈتۈن جەمئىيەتنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۈنۈمى بويىچە ھېسابلانسا، ئىجتىمائىي ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى بولىدۇ. بىرىنچىسى بىلەن ئىككىنچىسى ئايرىم ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئىجتىمائىي ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئىلغارلىق بىلەن قالاقلىقنى ئۆلچەيدىغان تۈپ ئۆلچەم. ئايرىم ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى ئىجتىمائىي ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىدىن يۇقىرى بولسا، تاۋار ئىشلەپ چىقىرىش ئۈچۈن كېتىدىغان ئايرىم ئەمگەك مىقدارى ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك مىقدارىدىن تۆۋەن بولىدۇ، ئەكسىچە بولسا، ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك مىقدارىدىن يۇقىرى بولىدۇ. ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنىڭ ئۆزگىشى مەھسۇلاتتىكى جانلىق ئەمگەكنىڭ تېجەلگەنلىكى ۋە بۇيۇملاشقان ئەمگەكنىڭ ئاشقانلىقىدىن، يەنە كېلىپ جانلىق ئەمگەكنىڭ تېجىلىش مىقدارىنىڭ بۇيۇملاشقان ئەمگەكنىڭ ئېشىش مىقدارىدىن كۆپ بولىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى بىرلىك ۋاقىت ئىچىدە ئىشلەپ چىقىرىلىدىغان مەھسۇلات مىقدارى

بىلەن ئوڭ تاناسىپتا بولىدۇ، يەنى ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى قانچە يۇقىرى بولسا، مەھسۇلات مىقدارى شۇنچە كۆپ بولىدۇ؛ ئۇ بىرلىك مەھسۇلاتقا سىڭدۈرۈلگەن ئەمگەك مىقدارى بىلەن تەتۇر تاناسىپتا بولىدۇ، يەنى ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى قانچە تۆۋەن بولسا، ئەمگەك مىقدارى شۇنچە كۆپ بولىدۇ. ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ سەۋىيىسى، ئالدى بىلەن، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسىگە باغلىق؛ ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ ئوخشاش بولمىغان باسقۇچلىرىدا، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ سەۋىيىسى ئوخشاش بولمىغاچقا، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ سەۋىيىسىمۇ ئوخشاش بولماي كەلدى. يەن - تېخنىكىنىڭ ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ، بولۇپمۇ ئىشلەپچىقىرىش قورالىلىرىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسى، ئىشلەپچىقىرىش تەشكىلاتلىرى ۋە ئەمگەك تەشكىلاتلىرىنىڭ شەكلى، ئەمگەكچىلەرنىڭ ئەمگەك ئاكتىپلىقى ۋە مەلىكلىك بولۇش دەرىجىسى، تۈرلۈك تەبىئىي شارائىتلار (ئالايلۇق، يەرنىڭ ھوسۇللۇق بولۇش - بولماسلىقى، ھاۋا رايىنىڭ ياخشى - يامانلىقى، رۇدىنىڭ ئۇنۇملۇك - ئۇنۇمسىزلىكى) ۋە باشقىلار ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ سەۋىيىسىنى بەلگىلەيدىغان ئاساسلىق ئامىللاردۇر. بۇلارنىڭ ئىچىدە پەن - تېخنىكىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ ئامىللار ئوخشاش بولمىغان جەمئىيەتتە ھەر خىل رول ئويناپىدۇ ۋە ھەر خىل ئەھمىيەتكە ئىگە بولىدۇ. ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمى شارائىتىدا، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى ئاشۇرۇش جەريانى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپنىڭ ئەمگەكچى خەلق ئۈستىدىكى ئېكسپىلاتاتسىـ

يىسىنى كۆچەيتىش، قىشۇمچە مەھسۇلات ياكى قوشۇمچە قىممەتنى كۆپەيتىش جەريانى بولىدۇ. سوتسيالىزم شارائىتىدا، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى ئاشۇرۇش بىلەن خەلق ئامىسىنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش ئوتتۇرىسىدا بىردەكلىك بولىدۇ. لېنىن مۇنداق دېگەن: «ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى، تېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا، يېڭى ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ غەلىبىسىنى كاپالەتلەندۈرىدىغان ئەڭ مۇھىم، ئەڭ ئاساسىي نەرسە.» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم، 16 - بەت) ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى بەزى چاغلاردا «ئەمگەكنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈچى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئەمگەك ۋاستىلىرى 劳动资料 كىشىلەرنىڭ ئەمگەك ئوبيېكتىنى ئۆزگەرتىش ياكى ئۇنىڭغا تەسىر كۆرسىتىش يولىدا پايدىلىنىدىغان بارلىق ماددىي ئەشيالار ۋە ماددىي شارائىتلار. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش قورالىرىنى ۋە ئەمگەك ئوبيېكتلىرىنى قاچىلاش ئەسۋابى قاتارىدىكى نەرسىلەرنىي، مەسىلەن، ئۆتكۈزگۈچى نەيچە، بوتۇلكا، تۇك ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ماركس ئالدىنقىسىنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىسكىلىت سىستېمىسى ۋە مۇسكۇل سىستېمىسىغا، كېيىنكىسىنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ قان تومۇرى سىستېمىسىغا ئوخشاتقان. كەڭ مەنىدە ئېيتقاندا، ئۇ يەنە ئەمگەك داۋامىدا زۆرۈر بولغان باشقا ماددىي شەرت - شارائىتلار (مەسىلەن، زاۋۇت بىناسى، كانال، يول قاتارلىقلار)نىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇ نەرسىلەر ئەمگەك جەريانىغا بىۋاستە قېتىلمىغىنى بىلەن، لېكىن

كەم بولۇپ قالسا، ئەمگەك جەريانىنى داۋاملاشتۇرغىلى يەكسى تولۇق داۋاملاشتۇرغىلى بولمايدۇ. ئەمگەك ۋاستىلىرى ئىچىدە، ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى، بولۇپمۇ مېخانىك ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى ئەڭ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. تاش قورال، مىس قورال، تۆمۈر قورال، ماشىنا سىستېمىسىنى ۋە ھازىرقى زامانىدىكى ئاتوم ئېنېرگىيىسىدىن پايدىلىنىش، ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى قاتارلىقلارنى بەلگە قىلغان ئەمگەك ۋاستىلىرىنىڭ تەرەققىيات تارىخى ئىنسانلارنىڭ تەبىئەتنى كونترول قىلىش يولىدىكى ئىقتىدارىنىڭ تەرەققىيات جەريانىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئەمگەك ۋاستىلىرى ئىنسانلار ئەمگەك كۈچىنىڭ تەرەققىياتىنى ئۆلچەيدىغان ئۆلچىگۈچ بولۇپلا قالماي، بەلكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان كۆرسەتكۈچتۇر. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بىلەن ھەم باغلىنىشلىق بولغان، ھەم پەرقى بولغان ئۇقۇم. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىدىكى ماددىي ئامىلنى كۆرسىتىدۇ، ئەمگەك ۋاستىلىرىنىمۇ، ئەمگەك ئوبيېكتلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ ئەمگەك ۋاستىلىرى بولسا ئەمگەك ئوبيېكتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ. «ئىشلەپچىقىرىش قورالى» (1029 - بەت)غا قارالسۇن.

ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش 按劳分配 شەخسىي ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭ سوتسىيالىستىك تەقسىمات پرىنسىپى. سوتسىيالىزمنىڭ ئاساسىي بەلگىلىرىدىن بىرى. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنى ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ. ئومۇمىي ئىجتىمائىي مەھسۇلاتنىڭ

جەمئىيەت ئۇچۇن زۆرۈر قىسىملىرى چىقىرىۋېتىلگەندىن كېيىن، ئىستېمال بۇيۇملىرى ئەمگەكچىلەرنىڭ جەمئىيەتكە قوشقان ئەمگىكىنىڭ مىقدارى ۋە سۈپىتىگە قاراپ تەقسىم قىلىنىدۇ، كۆپ ئىشلىگەنلەر كۆپ ئالىدۇ، ئاز ئىشلىگەنلەر ئاز ئالىدۇ، ئىشلىمىگەنلەر چىشلىمەيدۇ. سېن - سىمونچىلارنىڭ ئەمگەك ۋە قابىلىيەتكە قاراپ ھەق ھېسابلاش دەيدىغان خىيالىي لايىھىسىدە، فۇرىيېچىلارنىڭ ئىستېمال بۇيۇملىرىنى ئەمگەككە، كاپىتالغا ۋە بىلىمگە قاراپ تەقسىم قىلىدىغان «فالانستېر» جەمئىيىتى توغرىسىدىكى خىياللىرىدا ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش توغرىسىدىكى پىكرىنىڭ بىخلىرى بار ئىدى. ئۇۋېننىڭ «ئادىل ئالماشتۇرۇش بازىرى» دېگىنىمۇ «كەم - كۆتسىز» ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش پىكرىنى ئەكس ئەتتۈرگەنىدى. ماركس يېڭىچە ئىجتىمائىي تەقسىمات تۈزۈمىنى ئىلمىي يوسۇندا دەلىللىدى ۋە «كاپىتال»دا ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپىنى تۇنجى قېتىم ئوتتۇرىغا قويىدى، ئۇ مۇنداق كۆرسەتكەنىدى: ئومۇمنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە تايىنىپ ئىشلەپچىقىرىش ئېلىپ بارىدىغان «ئەركىن ئادەملەر بىرلەشمىسى» دە «ئەمگەك ۋاقتى ئۆز نۆۋىتىدە ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ ئومۇمىي ئەمگەكتە ئىگىلەيدىغان ئۆز ئۇلۇشىنى ھېسابلاش ئۆلچىمى بولىدۇ ۋە شۇ سەۋەبتىن، ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلاتنىڭ شەخسىي ئىستېمال قىسمىدا ئىگىلەيدىغان ئۆز ئۇلۇشىنى ھېسابلاش ئۆلچىمىمۇ بولىدۇ» («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 - توم، 96 - بەت). ماركس بۇنى «گوتا پروگراممىسىغا تەنقىد» دېگەن ئەسىرىدە يەنىمۇ

ئىلگىرىلەپ، سىستېمىلىق، چوڭقۇر بايان قىلدى. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى سەۋىيىسى چەكلىك بولغانلىقى، ئىجتىمائىي مەھسۇلاتلار ئىنتايىن مول دەرىجىگە تېخى يەتمىگەنلىكى، سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكى، شەھەر بىلەن يېزا، ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدا پەرق مەۋجۇت بولۇپ تۇرغانلىقى، بۇرژۇئا ئىدىيىسىنىڭ تەسىرى ۋە كونا ئادەت كۈچلىرى مەۋجۇت بولۇپ تۇرغانلىقى، ئەمگەك كىشىلەر تۇرمۇشىدا بىرىنچى ئېھتىياجغا ئايلانمىغانلىقى ئۈچۈن، تەقسىماتنى ئېھتىياجغا قاراپ ئەمەس، ئەمگەككە قاراپ ئېلىپ بېرىشقىلا بولىدۇ. بۇ سوتسىيالىزمغا خاس ئىقتىسادىي قانۇنىيەت. بۇ، يالالانما ئەمگەكنى ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنى تۈپتىن ئىنكار قىلغانلىق، تەڭ تەقسىماتچىلىقنى تۈپتىن ئىنكار قىلغانلىق، شۇنداقلا سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىكنى كونكرېت ئىشقا ئاشۇرغانلىق، سوتسىيالىستىك ماددىي مەنپەئەت پىرىنسىپىنى تولۇغرا گەۋدىلەندۈرگەنلىك بولىدۇ. بۇ، ئەمگەكچىلەرنىڭ سوتسىيالىستىك ئاكتىپلىقىنى قوزغاشتا، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى ئۆستۈرۈشتە كاتتا رول ئويناىدۇ. ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپىنىڭ يولغا قويۇلغانلىقى ئەمگەككە قاراپ ھەق ئالىدىغان سوتسىيالىستىك تەڭلىكنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلغانلىقى بولىدۇ، ئەمما، كىشىلەرنىڭ ئەمگەك قابىلىيىتى ئوخشاش بولمىغانلىقى، ئائىلە نوپۇسى ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئەمگەكچىلەرنىڭ دارامىتى ۋە ئەمەلىي تۇرمۇش سەۋىيىسىمۇ پەرقلىق بولىدۇ، يەنى كۆرۈنۈشتە تەڭلىك، ئەمەلىيەتتە

تەڭسىزلىك مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. دېمەك، ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش ئىپادىلىگەن «باراۋەرلىك ھوقۇقى، پرىنسىپ بويىچە، يەنىلا بۇرژۇئا ھوقۇقچىلىقىدۇر» (« ماركس ـ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 ـ توم، 11 ـ بەت). كوممۇنىزمدا بولىدىغان ئېھتىياجغا قاراپ تەقسىم قىلىشقا سېلىشتۇرغاندا بۇنىڭ ئۆزى بىر «نۇقسان» بولسىمۇ، لېكىن سوتسىيالىزم باسقۇچىدا ئۇنىڭدىن خالىي بولۇش مۇمكىن ئەمەس. ئىش ھەققى، گۈكفۇك، مۇكاپات سىممىسى دېگەنگە ئوخشاشلار ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىشنىڭ كونكرېت شەكىللىرىدۇر.

ئەمگەكنىڭ ئىجتىمائىيلىشىشى 劳动社会化 تارقاق بولغان يەككە ئەمگەكنىڭ ئۆزئارا باغلىنىشلىق ئورتاق ئەمگەك كە ئايلىنىش جەريانى. ئۇ *ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىشىشىغا ياندىشىپ ۋۇجۇدقا كېلىدۇ ۋە تەرەققي قىلىدۇ.

ئەمگەكنىڭ ئىككى ياقلىمىلىقى 劳动的二重性 تاۋار ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئەمگەككە خاس كونكرېت ئەمگەك ۋە ئابستراكت ئەمگەكتىن ئىبارەت ئىككى خىل خۇسۇسىيەت. ئوخشاش بىر ئەمگەكنىڭ ئايرىلماس ئىككى تەرىپى. كونكرېت ئەمگەك ئەمگەكچىلەرنىڭ ھەر خىل ئەمگەك ئوبىيېكتلىرىغا تۇرلۈك ئەمگەك قورالى بىلەن ئىشلەپ، ئوخشاش بولمىغان ماددىي مەھسۇلاتلارغا ئېرىشىش يولىدا ئېلىپ بارىدىغان مۇئەييەن تۇردىكى ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتى بولۇپ، خىلمۇ-خىل ئىستېمال قىممىتىنى يارىتىدۇ، كىشىلەرنىڭ ھەر خىل ئىستېمال ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرىدۇ، ئادەم بىلەن تەبىئەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ؛ ئابستراكت ئەمگەك ئىنسانلارنىڭ

پەرقسىز جىسمانىي ۋە ئەقلىي سەرپىياتى بولۇپ، تاۋار قىممىتىنى شەكىللەندۈرىدۇ، ئۇ ئەمگەكنىڭ كونكرېت شەكلىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، ئوخشاش بولغان تاۋارلاردىكى ئەمگەكنى پەقەت مىقدار جەھەتتىنلا پەرقلىنىدىغان قىلىپ قويىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش ئۈچۈن سېلىشتۇرغىلى بولىدىغان ئاساس يارىتىدۇ ۋە كىشىلەر بىلەن كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا ئۆزئارا ئەمگەك ئالماشتۇرىدىغان ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنى گەۋدىلەندۈرىدۇ. ماركس مۇنداق دەيدۇ: «ھەممە ئەمگەك، بىر تەرەپتىن قارىغاندا، ئىنسانلار ئەمگەك كۈچىنىڭ فىزىئولوگىيە مەنىسىدىكى سەرپىياتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ؛ ئۇ ئىنسانلارنىڭ پەرقسىز ئەمگىكى ياكى ئابستراكت ئەمگىكى سۈپىتىدە تاۋار قىممىتىنى شەكىللەندۈرىدۇ. ھەممە ئەمگەك، باشقا بىر تەرەپتىن قارىغاندا، ئىنسانلار ئەمگەك كۈچىنىڭ مۇئەييەن مەقسەت ئۈچۈن بەلگىلىك شەكىلدە قىلغان سەرپىياتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ؛ ئۇ ئۇنۇملۇك كونكرېت ئەمگەك سۈپىتىدە ئىستېمال قىممىتىنى ھاسىل قىلىدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 - توم، 60 - بەت) ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئاساس قىلىنغان تاۋار ئىگىلىكى شارائىتىدا، تاۋاردا گەۋدىلىنىدىغان ئەمگەكنىڭ ئىككى ياقلىملىقى *خۇسۇسىي ئەمگەك بىلەن ئىجتىمائىي ئەمگەكنىڭ زىددىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئەمگەكنىڭ ئىككى ياقلىملىقى ماركسنىڭ زور كەشپىياتى. بۇ كەشپىيات تاۋار ئىگىلىكىنىڭ ئىچكى زىددىيىتىنى ئۆزۈل - كېسىل ئېچىپ تاشلاپ، *ئەمگەك قىممىتى نەزەرىيىسى ئۈچۈن ئىلمىي ئاساس ياراتتى. ئەمگەك

نىڭ ئىككى ياقلىمىلىقىنى بىلىش سىياسىي ئىقتىسادنى ئۆزلەشتۈرۈشنىڭ تۈگۈنى.

ئەمگەكچى ئاممىنىڭ سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكى 社会主义劳动群众集体所有制 «سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك» (1454 - بەت)نىڭ تولۇق ئاتىلىشى.

ئەمگەكچى ئاممىنىڭ قىسمەن كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكى 劳动群众部分集体所有制 قىسقارتىپ «قىسمەن كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. يەككە مۇلۇكچىلىكتىن كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىككە ئۆتۈشنىڭ شەكلى. ئۇ ئېلىمىزدە يېزا ئىگىلىكىنى سوتسىيالىستىك ئاساستا ئۆزگەرتىش داۋامىدا باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپىنىڭ مۇلۇكچىلىك شەكلى سۈپىتىدە كەڭ يولغا قويۇلغان. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە ئىگىدارلىق قىلىش ۋە دارامەتنى تەقسىم قىلىش جەھەتلەردە، سوتسىيالىستىك تەركىبىمۇ بار، خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك تەركىبىمۇ بار. «يېرىم سوتسىيالىستىك ئىگىلىك» (1156 - بەت) كە قاراڭ.

ب

بابېق 巴贝夫 (Gracchus Babeuf, 1760—1797)، ئەسلى ئىسمى فرانسۇا نوئېل (François Noël). فرانسىيە لىك ئىنقىلابچى، خىيالىي كوممۇنىزمنىڭ ۋەكىلى. دېھقان ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، 15 يېشىدىن باشلاپلا ئۆزىنى ئۆزى قامدىغان. 1785 - يىلى فېئودالىلىق يەر قانۇنى مەسلىھەتچىسى بولۇپ تەيىنلەنگەن. 1789 - يىلى فرانسىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابى باشلانغاندىن كېيىن، تەشۋىقات - تەرغىبات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. 1793 - يىلى پارىژغا كۆچۈپ بېرىپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ پارىژ شەھەرلىك تەمىنلەش ئىدارىسىدە ۋەزىپە ئۆتىگەن، شۇ ۋاقىتتىكى ھەر خىل چوڭ ئىقتىسادىي مەسىلىلەرگە ئىنتايىن پىششىق ئىدى. رۇسسو، مورېللى قاتارلىقلارنىڭ تەسىرى بىلەن خىيالىي كوممۇنىزم يولىغا ماڭدى. 1794 - يىل 9 - ئايدا رادىكال گېزىت «ئاخبارات ئەركىنلىكى گېزىتى»نى چىقاردى (كېيىن «خەلق مۇنبىرى گېزىتى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن). 1795 - يىل 2 - ئايدا ئىسىق ئايچىلارغا قارشى تۇرغانلىقى ئۈچۈن تۇرمىگە تاشلاندى. شۇ يىلى تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن پائالىيىتىنى مەخپىي ئېلىپ بېرىشقا مەجبۇر بولدى. 1796 - يىل 3 - ئايدا

مەخپىي ئىنقىلابىي تەشكىلات «باراۋەرلىك جەمئىيىتى»نى قۇرۇپ، چوڭ بۇرژۇئازىيىنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان «نازارەتچى ھۆكۈمەت»نى قوراللىق قوزغىلاڭ ئارقىلىق ئاغدۇرۇپ تاشلاشنى تەشەببۇس قىلدى. 1796 - يىل 5 - ئايدا بىرىنىڭ خائىنلىق قىلىشى بىلەن قولغا ئېلىنىپ، ئىككىنچى يىلى 5 - ئايدا ئۆلتۈرۈلدى. بابىق مۇنۇلارنى تەشەببۇس قىلدى: بارلىق كىشىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا ياش ۋە جىنس پەرقىدىن تاشقىرى، باشقا پەرق بولماسلىقى كېرەك؛ باراۋەرلىك — تەبىئىي ھوقۇقنىڭ تۈپ ئاساسىي پرىنسىپى، ھەممە ئەمگەكچىلەرنىڭ مەنپەئىتى خۇسۇسىي مۈلۈككە، مۈلۈككە خۇسۇسىيلار ئىگىدارلىق قىلىش تۈزۈمىنى يوقاتقاندىلا ئاندىن باراۋەرلىككە كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ؛ ئىنقىلابنىڭ مەقسىتى ئەمگەكچىلىكنى يوقىتىپ، ھەممە ئادەمنىڭ بەختىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭ ئارزۇسىدىكى جەمئىيەت «باراۋەرلىك جۇمھۇرىيىتى» ئىدى. ئۇ ئىستېمال بۇيۇملىرىنى تەقسىم قىلىش مەسىلىسىنى بىرىنچى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە مەسىلە دەپ قارىغاچقا، ئۇنىڭ تەشەببۇس قىلغان كوممۇنىزمى ئورتاق ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدىغان كوممۇنىزم ئەمەس، بەلكى ئىستېمال بۇيۇملىرىنى تەقسىم قىلىش بىلەن چەكلىنىدىغان كوممۇنىزم ئىدى. ئۇ مۇنۇلارنى تەشەببۇس قىلدى: جۇمھۇرىيەتتە پۇقرالار كوممۇنىسى قۇرۇش، مۈلۈككە ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقىنى ۋە خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىكنى بىكار قىلىش، تەڭ تەقسىم قىلىشنى يولغا قويۇش؛ كوممۇنىستىك ئىقتىسادى يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىش، ھەر خىل قول سانائەت كەسىپلىرى بىلەن

شۇغۇللىنىشىنى قوشۇمچە قىلىش، ئۇنى كومموننىڭ ئەزالىرى كوللېكتىپ باشقۇرۇش؛ قېرى، كېسەل، مېيىپلەردىن باشقا بارلىق كىشىلەر ئەمگەك قىلىش مەجبۇرىيىتىنى ئۆتەش، كوممۇنا ئۆز ئەزالىرىنىڭ كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەك، تۇرار-جاي ۋە داۋالىنىش مەسىلىلىرىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش؛ كوممۇنىلارنىڭ مەركىزىي ئورگىنى ھەرقايسى كوممۇنىلاردىكى ئەمگەك ۋە ماددىي ئەشيالارنى پىلان بويىچە بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇش، تاشقى سودىنى ئۆز قولىدا تۇتۇش. ئۇ كوممۇنىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا ئۇمىدنى مائارىپ بىلەن ئەقلىنىڭ راۋاجلىنىشىغا باغلاپ قويغىلى بولمايدۇ دېگەن قارىشى بىلەن ئىلگىرىكى خىيالپەرەسلەردىن پەرقلىنىدۇ. ئۇ زورلۇق كۈچ ئارقىلىق مەۋجۇت تۈزۈمنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئەمگەكچىلەرنىڭ ھاكىمىيىتىنى قۇرۇشنى تەشەببۇس قىلدى. ئۇنىڭ ئارزۇسىدىكى جۇمھۇرىيەتتە «گىراژدان» دەپ ئاتىلىدىغان ئەمگەكچىلەردىلا سىياسىي ھوقۇق بولاتتى، مۇلۈكدارلار سىياسىي ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىنغان بولاتتى. ئۇنىڭ ئىدىيىسى شۇ ۋاقىتتىكى تېخى پىشىپ يېتىلمىگەن پرولېتارىياتنىڭ مەنپەئىتى ۋە تەلىپىنى ئەكس ئەتتۈردى، بۇنىڭ 19 - ئەسىردىكى فرانسىيە، گېرمانىيىدىكى خىيالىي سوتسىيالىزمچىلارغا بولغان تەسىرى ناھايىتى چوڭ بولدى. ماركس ۋە ئېنگېلس باشباشتا ناھايىتى ئۇستۇن باھا بېرىپ، ئۇنىڭ تەلىماتىنى «پۈتكۈل كونا دۇنيا تەرتىپىنى قوغدىغۇچى ئىدىيە دائىرىسىدىن ھالقىغان ئىدىيە» دەپ قارىدى («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 2 - توم،

152 - بەت). لېكىن ئۇ تەسەۋۋۇر قىلغان «كوممۇنىستىك كوممۇنا» تەك تەقسىماتچىلىق، زاھىتلىق ئاساسىدا ئىدى. ئۇنىڭ ئاساسىي ئەسىرى «مەڭگۈلۈك يەر تىزىملىكى»دىن ئىبارەت.

باج 税收 دۆلەت ئۆز رولىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئېھتىياجىنى كۆزدە تۇتۇپ، كارخانا ۋە شەخس قاتارلىقلاردىن قانۇنىدىكى بەلگىلىمىلەر بويىچە يىغىۋالىدىغان پۇل ۋە ماددىي نەرسە. ئۇ دۆلەتنىڭ مىللىي دارامەت تەقسىماتىغا ۋە تەكرار تەقسىماتىغا قاتنىشىش ئۈسۈللىرىدىن بىرى. دۆلەتنىڭ مالىيە كىرىمىنىڭ مەنبەسى. ئېنگېلس دۆلەت مەيدانىغا كەلگەندىن كېيىن، «بۇ ئومۇمىي ھاكىمىيەتنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، پۈقرالاردىن خىراجەت - باج ئېلىشقا موھتاج بولغان» دەپ كۆرسەتكەن («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم، 167 - بەت). دەسلەپتە ئۇ تارتۇق سېلىق تاپشۇرۇش شەكلىدە بارلىققا كەلگەن، كېيىن جان بېجى، يەر سېلىقى دېگەنگە ئوخشاشلار بارلىققا كەلگەن. تاۋار - پۇل مۇناسىۋىتى راۋاج تاپمىغان قۇللۇق جەمئىيەتتە باج ئۈچۈن ئاساسەن نەرسە ئېلىنغان. فېئودالىزم جەمئىيىتىدە قول سانائەت ۋە سودىنىڭ ئۇزلۇكسىز تەرەققىي قىلىشى ئارقىسىدا، باج ئۈچۈن بارا - بارا پۇل ئېلىنىدىغان بولغان. كاپىتالىزم جەمئىيىتىگە كەلگەندە، تاۋار - پۇل مۇناسىۋىتى يۇقىرى دەرىجىدە راۋاجلانغانلىقى ئۈچۈن، باج ئۈچۈن پۇل ئېلىش ئاساس قىلىنغان. تۇرلۇك ئىجتىمائىي تۈزۈم شارائىتىدا، باجمۇ تۇرلۇك خاراكتېرگە ئىگە. كاپىتالىستىك ئەللەردىكى باج بۇرژۇئازىيىنىڭ ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن،

ئەمگەكچى خەلقنى ئادەتتىن تاشقىرى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىشى دېمەكتۇر، ئۇنىڭ تۈرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، مالىيە كىرىمىدە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ، ئۇ «ھۆكۈمەت ئاپپاراتىنىڭ ئىقتىسادي ئاساسى»غا ئايلانغان («ماركس ـ ئېنگېلس تالانما ئەسەرلىرى»، 3 ـ توم، 22 ـ بەت). سوتسىيالىستىك دۆلەتتىكى باج مەبلەغ توپلاپ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى تەمىن ئېتىشنىڭ مۇھىم ۋاستىسىدۇر؛ ئۇ ئاساسەن سوتسىيالىستىك كارخانىلارنىڭ ساپ دارامىتىدىن كېلىدۇ ۋە دۆلەت خامچوتى بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇش ئارقىلىق پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ دائىم ئېشىپ بارىدىغان ماددىي ۋە مەدەنىي ئېھتىياجى ئۈچۈن پىلانلىق سەرپ قىلىنىدۇ.

باراۋەرلىك 等平 كىشىلەرنىڭ جەمئىيەتتە تەڭ ئورۇندا تۇرۇشى، سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت قاتارلىق جەھەتلەردە تەڭ ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇشىنى كۆرسىتىدۇ. باراۋەرلىكنىڭ ئوخشاش بولمىغان تارىخىي مەزمۇنى ۋە سىنىپىي مەزمۇنى بولىدۇ. مەسىلەن، مىلادىدىن بۇرۇنقى 1 ـ ئەسىردە كىچىك ئاسىيادا يۈز بەرگەن قۇللار قوزغىلىڭىدا بايلارمۇ بولمايدىغان، كەمبەغەللەرمۇ بولمايدىغان، قۇللارمۇ بولمايدىغان، خوجىلارمۇ بولمايدىغان «قۇياش دۆلىتى»نى قۇرۇشتەك باراۋەرلىك ئىدىيىسى ئوتتۇرىغا قويۇلغان. جۇڭگو فېئودالىق جەمئىيىتىدە بولۇپ ئۆتكەن دېھقانلار قوزغىلىڭىدا «بايلىق بىلەن كەمبەغەللىكنى، ئەزىزلىك بىلەن خارلىقنى تەڭشەش» قاتارلىق تەشەببۇسلار ئوتتۇرىغا قويۇلغان. 18 ـ ئەسىردە بولۇپ ئۆتكەن فرانسىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابىدا، فېئودال مۇستەبتىلىككە ۋە تەبىقە

تۆزۈمىگە قارىتىپ «باراۋەرلىك» شوئارى ئوتتۇرىغا قويۇلغان، «كىشىلىك ھوقۇقى خىتابنامىسى»دە: «قانۇن ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەر» دەپ جاكارلانغان. شۇ ۋاقىتتا بۇ ئىدىيىلەر ئىلغار ئەھمىيەتكە ئىگە ئىدى، لېكىن ئۇلارنىڭ ئورتاق خۇسۇسىيىتى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى ساقلاپ قېلىش شەرتى ئاستىدا باراۋەرلىكنى ئەمەلگە ئاشۇرماقچى بولۇشتىن ئىبارەت ئىدى. بۇرژۇئازىيە تەرغىپ قىلغان كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ئاساسىدىكى باراۋەرلىك شەكلىدىكى باراۋەرلىك بولۇپ، ئەمەلىيەتتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغىنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش بىلەن ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنىش، ئېزىش بىلەن ئېزىلىش مۇناسىۋىتىدىن ئىبارەت. ئۇششاق بۇرژۇئا مۇتەپەككۇرلىرى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىدا مۇلۇككە ئىگىدارلىق قىلىش جەھەتتىكى ۋە جىسمانىي جەھەتتىكى باراۋەرلىك ھوقۇقىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى، تەقسىمات جەھەتتە، تۇرمۇش جەھەتتە تەڭ تەقسىماتچىلىقنى يولغا قويۇشنى تەشەببۇس قىلدى، بۇ جەمئىيەت تەرەققىيات قانۇنىيىتىدىن ئايرىلغان، ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان بىر خىل قۇرۇق خىيال. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاغدۇرۇلغان، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك يوقىتىلغان بولغاچقا، خەلق دۆلەتنىڭ خوجىسى بولۇپ قالدى، سىياسىي جەھەتتە ئۇلار باراۋەرلىك ئورۇندا تۇرىدۇ. ئىقتىسادىي جەھەتتە ئۇلاردا ئۆز قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەيدىغان

باراۋەر مەجبۇرىيەت ۋە ئەمگەكسىگە قاراپ ھەق ئالىدىغان باراۋەرلىك ھوقۇقى بار. بىراق، ئەمگەكچىنىڭ جىسمانىي ۋە ئەقلىي كۈچى ئوخشاش بولمىغاچقا، قىلغان ئەمگەكنىڭ سان ۋە ساپاسى ئوخشاش بولمىغاچقا، ھەر بىر كىشىنىڭ ئائىلە يۈكىمۇ ئوخشاش بولمىغاچقا، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىدە مۇقەررەر ھالدا پەرق بولىدۇ، سوتسىيالىزمدا بۇ يېتەرسىزلىكتىن ساقلانغىلى بولمايدۇ، بۇنى «ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، ھەركىمگە ئېھتىياجىغا قاراپ تەقسىم قىلىش» پرىنسىپى يولغا قويۇلىدىغان كومۇنىزم جەمئىيىتىگە بارغاندىلا تۈگەتكىلى بولىدۇ. ماركسىزم، سىنىپلارنى ۋە سىنىپىي پەرقلەرنى يوقاتقاندىلا، ھەقىقىي، ماھىيەتلىك باراۋەرلىكنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئېنگېلىس مۇنداق دەيدۇ: «پرولېتارىياتنىڭ باراۋەرلىك تەلىپىنىڭ ئەمەلىي مەزمۇنى سىنىپلارنى يوقىتىش تەلىپىدىن ئىبارەت بولىدۇ. بۇ دائىرىدىن ھالقىپ چىققان ھەرقانداق باراۋەرلىك تەلىپى مۇقەررەر ھالدا بىمەنىلىككە ئېلىپ بارىدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 146 - بەت)

بازار ئارقىلىق تەڭشەش 市场调节 ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەلۇم نىسبەت بويىچە ئېلىپ بېرىلىشى ئۈچۈن، ئىجتىمائىي ئەمگەكنىڭ ھەرقايسى تارماقلارغا تەقسىم قىلىنىشىنى بازار مېخانىزمى ئارقىلىق تەڭشەش. قىممەت قانۇنىيىتى رولىنىڭ كونكرېت ئىپادىلىنىشى. قىممەت قانۇنىيىتى تاۋارنىڭ ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك مىقدارى ئاساسىدا بەلگىلەنگەن ئىجتىمائىي قىممىتى بويىچە ئالماشتۇرۇلۇشىنى

تەلەپ قىلىدۇ، يەنى تاۋارنىڭ باھاسى بىلەن قىممىتىنىڭ بىردەك بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ، لېكىن بۇنى تەمىنلەش - تەلەپ تەڭپۇڭلىشىپ تۇرغان ئەھۋالدىلا ئەملگە ئاشۇرغىلى بولىدۇ؛ ۋەھالەنكى، تەمىنلەش بىلەن تەلەپنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش ئۇچۇن، ئىشلەپچىقىرىشنى ئوبيېكتىپ نىسبەتكە مۇۋاپىق كېلىدىغان ھالدا ئېلىپ بېرىشقا توغرا كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۇچۇن، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش ئوبيېكتىپ نىسبەتكە مۇۋاپىق كەلمەي قالغان ۋاقتىدا، قىممەت قانۇنىيىتى باھانىڭ قىممەتتىن چەتلەپ كېتىشىنىڭ تەمىنلەش بىلەن تەلەپكە بولغان تەسىرى ئارقىلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ ھەرقايسى تارماقلار ئارىسىدا تەقسىم قىلىنىشىنى تەڭشەپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئوبيېكتىپ نىسبەتكە مۇۋاپىق كېلىدىغان يۆنىلىش بويىچە راۋاجلىنىدىغان قىلىدۇ. كاپىتالىزم شارائىتىدا ئىجتىمائىي ئېقتىسادنى تەڭشەشنىڭ بىردىنبىر شەكلى بولغان بازار ئارقىلىق تەڭشەش ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھۆكۈمەتسىزلىك ۋە ئېقتىسادىي كىرىزىسلەرگە ياندىشىپ، ئىشلەپ چىقارغۇچىلاردىن يوشۇرۇن، ستىخىيىلىك ھالدا ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىزم شارائىتىدا، ئۇ دۆلەت پىلانىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، پىلانلىق ئىگىلىكنىڭ قوشۇمچە ۋاستىسى سۈپىتىدە پولغا قويۇلىدۇ. دۆلىتىمىزدە سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىدىكى پىلانلىق ئىگىلىك يولغا قويۇلىدۇ. پىلان ئاساسىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئوبوروت — ئېلىمىز خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، بىر قىسىم تاۋارلارنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىشى ۋە ئوبوروت قىلىنىشىنى پىلانغا ئالماي

بازار ئارقىلىق تەڭشەشكە رۇخسەت قىلىنىدۇ، يەنى ئوخشاش بولمىغان مەزگىللەردىكى كونكرېت ئەھۋاللارغا ئاساسەن، دۆلەتنىڭ بىر تۈتاش پىلانلىشى بىلەن، مەلۇم دائىرە ئاجرىتىلىپ، قىممەت قانۇنىيىتىنىڭ ستىخىيىلىك ھالدا تەڭشەش رولىنى ئوينىشىغا رۇخسەت قىلىنىدۇ. بۇ پىلانلىق بولمىغان ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئوبوروتنىڭ قوشۇمچىسى بولۇپ ئۇنىڭغا بېقىنىپ، يانداشپىلا تۇرىدۇ، شۇنداقتىمۇ ئۇ يەنىلا زۆرۈر ۋە پايدىلىق ۋاستە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. دۆلەت خەلق ئىگىلىكىنىڭ نىسبەت بويىچە ماسلىشىپ راۋاجلىنىشىنى ئىگىلىكى پىلانىنىڭ ئومۇملاشتۇرۇپ تەڭپۇڭلاشتۇرۇشى ۋە بازار ئارقىلىق تەڭشەشنىڭ قوشۇمچە رولى ئارقىلىق كاپالەتلەندۈرىدۇ. مەملىكەت بويىچە بىر پۈتۈن بازارنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش، ئىشلەپچىقىرىش ۋە باشقۇرۇش جەھەتتە كارخانىلارغا مەلۇم ھوقۇق بېرىش، بازار ئەھۋالىنى مۆلچەرلەپ تۇرۇشنى كۆچەيتىش قاتارلىقلار سوتسىيالىزم شارائىتىدا بازار ئارقىلىق تەڭشەشنىڭ زۆرۈر شەرتلىرى. ئۇ كەلگۈسىدە ئىنسانلار كومپۇنىستىك جەمئىيەتكە ئۆتۈش جەريانىدا تاۋار، پۇللارنىڭ يوقىلىشىغا ئەگىشىپ يوقىلىدۇ.

باشقۇرۇش ئىلمى 管理科学 20 - ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرى ئاخىرىدا ۋە 50 - يىللىرىنىڭ باشلىرىدا *ئىلمىي باشقۇرۇش ئاساسىدا تەرەققىي قىلىپ بارلىققا كەلگەن ئىلىم. ئىلمىي باشقۇرۇش ئىشلەپچىقىرىش سۈرئىتىنى تېزلىتىشنى، تەننەرخنى تۆۋەنلىتىشنى ۋە ئۇنۇمنى ئۆستۈرۈشنى مەقسەت قىلغان بولسا، باشقۇرۇش ئىلمى ئىگىلىك فاكتورىنى ۋە نىشانە

نى بەلگىلەش ئارقىلىق ئىشنى يۈكسەلدۈرۈشكە كۆپرەك ئەھمىيەت بەردى. باشقۇرۇش ئىلمى باشقۇرۇش ھەققىدىكى تەتقىقاتنى مەشغۇلات ئۇسۇلى، مەشغۇلات سەۋىيىسى ئۇستىدىكى تەتقىقات ساھەسىدىن ئىلمىي ئۇسۇلدا تەشكىللەش ئۇستىدىكى تەتقىقات ساھەسىگە كېڭەيتتى؛ شۇنىڭ بىلەن بىللە، ھازىرقى زامان پەن - تېخنىكىسىنىڭ يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى قوبۇل قىلىپ، پىلان قۇرۇش ئىلمى، سىستېما تېخنىكىسى، ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى قاتارلىقلاردىن تەتقىقات ئۇسۇلى ۋە ۋاستىسى سۈپىتىدە پايدىلاندى. ئۇ پايدىلىنىپ كېلىۋاتقان ماتېماتىكا سايمانلىرى ۋە ئۇسۇللىرى مۇنۇلار: ماتېماتىكىلىق پىلان — بۇ سىزىقلىق پىلان، سىزىقسىز پىلان، پۈتۈن سانلىق پىلان، ھەرىكەتچان پىلان ۋە نىشانلىق پىلان دېگەنلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ ئۆچىرەت نەزەريىسى — بۇ ئۆچىرەتتە تۇرۇش ۋاقتىنى قىسقارتىپ، مۇلازىمەت ئۇنۇمىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، ئۆچىرەتتە تۇرۇپ كۈتۈش مەسىلىسىنى مەخسۇس تەتقىق قىلىدۇ؛ ئىسكىلاتنا ساقلاش نەزەريىسى — بۇ زاكاز قىلىنىدىغان ۋە ساقلىنىدىغان مال مىقدارىنى ۋە ۋاقتىنى توغرا ئىگىلەشنى تەتقىق قىلىدۇ؛ ئىشلەپچىقىرىش پىلانى ۋە كونترولى — بۇ قۇراشتۇرۇش لىنىيىسىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش ئۇسۇلى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدۇ؛ سۈپەت كونترولى — بۇ كۆپىنچە ستاتىستىكا ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلگە تاللاپ، سۈپەت تەكشۈرىدۇ؛ تەقلىد ئىلمى — بۇ كۆپىنچە ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسىدىن پايدىلىنىپ ئەمەلىي ئىش ئەھۋالىنى تەقلىد قىلىدۇ؛ تەدبىر

كۆرۈش لەزەرىيىسى — بۇ مەخسۇس ئەڭ توغرا فاكتجېن ۋە لۇشىيەن بەلگىلەشنى تەتقىق قىلىدۇ؛ باغلانما تەھلىل — بۇ مەشغۇلات ۋاقتىنى پارچىلاش ۋە بەلگىلەشتە كۆپ پايدىلىق؛ باشقۇرۇش ئاخبارات سىستېمىسى — بۇ ئۇچۇر - ئاخبارات نىڭ توغرا ۋە تېز يەتكۈزۈپ تۇرۇش بىلەن باشقۇرۇشقا ۋاقتىدا يارىدەم بېرىدۇ.

باغلىنىش 联系 شەيئىلەرنىڭ ئۆچكى قىسمىدىكى بىر - بىرىگە زىت ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا ۋە شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان ئالاقە. باغلىنىش ئۇمۇمىي يوسۇندا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ئېنگېلس مۇنداق دېگەنىدى: «كۆز ئالدىمىزدا تۇرغان پۈتكۈل تەبىئەت دۇنياسى بىر سىستېمىنى، يەنى تۇرلۇك جىسىملار ئۆزئارا باغلانغان بىر پۈتۈن گەۋدىنى تەشكىل قىلغان ..... بۇ جىسىملار بىر - بىرىگە باغلانغان بولىدۇ، يەنى ئۇلار بىر - بىرىگە تەسىر كۆرسىتىپ تۇرىدۇ ھەمدە دەل شۇنداق بىر - بىرىگە تەسىر كۆرسىتىش ھەرىكەتنى تەشكىل قىلىدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 492 - بەت) باغلىنىش بولۇپ تۇرغانلىقى ئۈچۈنلا ھەرىكەت بارلىققا كەلگەن، شۇنداقلا شەيئىلەر ھەرىكتىنىڭ قانۇنىيىتى بارلىققا كەلگەن. شۇ سەۋەبتىن ئېنگېلس شەيئىلەر ھەرىكتىنىڭ ئۇمۇمىي قانۇنىيىتىنى ئېچىپ بەرگۈچى دىئالېكتىكىنى «ئۇمۇمىي باغلىنىش توغرىسىدىكى پەن» دەپ ئاتىغان (يۇقىرىقى كىتاب، 521 - بەت). شەيئىلەرنىڭ باغلىنىشى ئۆچكى باغلىنىش ۋە تاشقى باغلىنىش، ماھىيەتلىك باغلىنىش ۋە ماھىيەتسىز باغلىنىش،

مۇقەررەر باغلىنىش ۋە تاسادىپىي باغلىنىش، ئاساسىي ئورۇندىكى باغلىنىش ۋە ئىككىنچى ئورۇندىكى باغلىنىش، بىۋاستە باغلىنىش ۋە ۋاستىلىك باغلىنىش دېگەنگە ئوخشاش خىلمۇ-خىل بولىدۇ، ئۇلارنىڭ شەيئىلەرنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە تەرەققىي قىلىشىدا ئويناىدىغان رولى ئوخشاش بولمايدۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ھۆكۈمرانلىق رولنى ئويناىدىغىنى ئىچكى، ماھىيەتلىك ۋە مۇقەررەر باغلىنىشتۇر.

باكۇنىنچىلىق 又主宁枯巴 19 - ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىدا باكۇنىننى ئاساسىي ۋەكىل قىلغان ھۆكۈمەتسىزلىك پىكىر ئېقىمى. ئۇ مۇتلەق شەخسىي ئەركىنلىكنى تەرغىپ قىلىدۇ. «باراۋەرلىك ــ ئەركىنلىكنىڭ مۇتلەق زۆرۈر شەرتى» دېگەن نۇقتىنەزەرنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، «سىنىپلار سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي جەھەتتە باراۋەر» دېگەننى تەرغىپ قىلىدى. ۋاربسلىق قىلىش ھوقۇقى خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ۋە ئىجتىمائىي تەڭسىزلىكنىڭ ئاساسى دەپ قاراپ، ۋاربسلىق قىلىشنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى «ئىجتىمائىي ئىنقىلابنىڭ چىقىش نۇقتىسى» قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدى. ھەرقانداق دۆلەتكە قارشى تۇردى، ھەرقانداق نوپۇزنى ئىنكار قىلدى، ھەرقانداق دۆلەت ۋە نوپۇز «ئەركىنلىكنى تۇنجۇقتۇرىدۇ» دەپ قارىدى. ھازىرقى زامان جەمئىيىتىدىكى جىنايەتلەرنىڭ يىلتىزى كاپىتالىستىك تۈزۈم ئەمەس، دۆلەتنىڭ ئۆزى دېگەننى تەرغىپ قىلدى. پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىغا قارشى تۇرۇپ، «ئەگەر پرولېتارىيات ھاكىمىيەتنى تارتىۋالىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا، ئۇمۇ ئۆزىنى ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان ۋە ئېكسپىلاتاتـ

سىيە قىلىدىغان سىنىپقا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ» دەپ قارىدى. بىر كۈندىلا دۆلەتنى يوقىتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا مۇتلەق ئەركىنلىك ئاساسىدىكى، ھۆكۈمەتسىز ھالەتتىكى جەمئىيەتنى دەسسىتىش خام خىيالىدا بولدى. پرولېتارىياتنىڭ تەشكىللىك ھالدا سىياسىي كۈرەش قىلىشىغا قارشى تۇرۇپ، «بارلىق سىياسىي ھەرىكەتلەردىن پۈتۈنلەي ۋاز كېچىش»، لۇكچەك پرولېتارلار ۋە ۋەيران بولغان دېھقانلارنى ئاساس قىلغان «پۈتۈن خەلق قوزغىلىڭى» غا تاينىپ تۇرۇپ، «ئىجتىمائىي ھېساب ـ كىتاب» قىلىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى تەشەببۇس قىلدى. ئۇ كاپىتالىزم شارائىتىدا ۋەيران بولغان ئۇششاق خوسۇسىي مۇلۇكچىلەرنىڭ ئۆمىدسىزلەنگەن روھىي ھالىتىگە لۇكچەك پرولېتارلارنىڭ ئېڭىنى ئارىلاشتۇرۇپ ئەكس ئەتتۈرگەن، بۇ ناھايىتى چوڭ بۇزغۇنچىلىق خاراكتېرىگە ئىگە ئىدى. باكۇنىنچىلىقنىڭ ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش ئۇستۇنلۇكتە تۇرغان ئىتالىيە، ئىسپانىيە، شۆبتسارىيە قاتارلىق دۆلەتلەردە ۋە فرانسىيەدىكى بەزى رايونلاردا تەسىرى چوڭقۇراق بولدى. ئۇنىڭ نەزەرىيىسى بىلەن تاكتىكىسى ماركس بىلەن ئېنگېلسنىڭ قاتتىق تەنقىدىگە ئۇچرىدى.

بانكا پايدىسى 银行利润 بانكا كەسپىنى ئېلىپ بېرىپ ئېرىشىدىغان پايدا. ئۇ بانكا تارقاتقان قەرز پۇل ئۆسۈمىدىن ئامانەت قويۇلغان پۇل ئۆسۈمىنى چىقىرىۋەتكەندىن كېيىن قالغان قالدۇقتىن تەركىب تاپىدۇ. كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە، بانكا كاپىتالىستلىرى ئېرىشىدىغان بانكا پايدىسى فۇنكسىيىلىك كاپىتالىستلار ئالغان

قەرزى ئۈچۈن ئۆسۈم شەكلىدە بەرگەن بىر قىسىم پايدىدىن ئىبارەت، ئۇ سانائەت پايدىسى، سودا پايدىسى دېگەندەك ئوخشاشلا، سانائەت ئىشچىلىرى ياراتقان قوشۇمچە قىممەتنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، ئۇنىڭغا بانكا كاپىتالىستلىرى بانكا يالالغان خىزمەتچىلەرنىڭ قوشۇمچە ئەمگىكى ئارقىلىق ئېرىشىدۇ، ئۇنىڭ پايدا نىسبىتى ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتىگە يېقىن كېلىدۇ. كاپىتالىزم جاھانگىرلىك باسقۇچىغا قەدەم قويۇپ، پۇل مۇئامىلە كاپىتالى ۋۇجۇدقا كەلگەندىن كېيىن، بانكا كاپىتالىستلىرى ئوتتۇرىچە پايدا ئېلىشقا قانائەت قىلماي، يۇقىرى مونوپولىيىلىك پايدا ئېلىشقا بېرىلىدىغان بولدى. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، دۆلەت بانكىسىنىڭ پايدىسىنى قەرز پۇل ئالغۇچى ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى بىلەن سودا تارماقلىرى بېرىدۇ، ئۇ مادديي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىدىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ جەمئىيەت ئۈچۈن قىلغان ئەمگىكى ياراتقان مەھسۇلات قىممىتىنىڭ بىر قىسمىدۇر.

بانكا كاپىتالى 银行资本 كاپىتالىستلار بانكا كەسپىنى يولغا قويۇش ئۈچۈن ئىگىلىمەي تۇرغان كاپىتال. ئۇ ئاساسەن نەق پۇل (ئالتۇن ۋە بانكا بېلىتى) ۋە ھەر خىل باھالىق چەكلەر (سودا بېلەتلىرى، زايوم، خەزىنە چېكى، تۇرلۈك پاي چېكى ۋە كۆچمەس مۈلۈكنى رەھنگە قويۇش تالونى ۋە باشقىلار)دىن تەركىب تاپىدۇ. ئۇ ئىگىدارلىق ھوقۇقىغا قاراپ ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ: بانكا ئىگىلىرىنىڭ ئۆز كاپىتالى، بۇ بانكا كاپىتالىدا ناھايىتى ئاز نىسبەتنى ئىگىلەيدۇ؛ قەرز ئالغان كاپىتال، يەنى بانكا سىرتىدىن قوبۇل

قىلىنغان ھەر خىل ئامانەت پۇل، بۇ بانكىنىڭ تىجارەت كاپىتالىنى تەشكىل قىلىدۇ، ئۇ بانكا كاپىتالىدا ناھايىتى كۆپ نىسبەتنى ئىگىلەيدۇ. بانكا بېلىتى تارقاتقان بانكىلار ئۇچۇن ئېيتقاندا، بانكا بېلىتىمۇ بانكا كاپىتالىنىڭ ئىچىگە كىرىدۇ. بانكا كاپىتالى كاپىتالىستىك ئىقتىسادىي تەرەققىياتتا مۇھىم رول ئويناپدۇ، ئۇ تارقاق كاپىتاللارنى مەركەزلەشتۈرۈپ، ھۇنكسىيە لىك كاپىتالىستلارغا قەرز پۇل بېرىپ، كاپىتالنىڭ مەركەزلە شىشى ۋە جۇغلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش، كاپىتالنىڭ ئايلىنىشىنى تېزلىتىش ئۇچۇن خىزمەت قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بانكا كاپىتا- لىستلىرى ھۇنكسىيىلىك كاپىتالىستلاردىن بىر قىسىم پايدا ئايرىۋېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولىدۇ («بانكا پايدىسى» غا قاراڭ). جاھانگىرلىك باسقۇچىغا قەدەم قويغاندىن كېيىن، بانكا مونوپول كاپىتالى سانائەت مونوپول كاپىتالىغا قوشۇلۇپ، پۇل مۇئامىلە كاپىتالىغا ئايلانىدى، شۇنىڭ بىلەن بانكا ئادەتتىكى ۋاستە چىدىن ھەممىگە قادىر مونوپولىيىچىگە ئايلاندى.

باھا 价格 تاۋار قىممىتىنىڭ پۇل بىلەن ئىپادىلىنىشى، تاۋار بىلەن پۇلنىڭ ئالماشتۇرۇلۇش نىسبىتى. مەسىلەن، بىر چاپان 15 يۈەنگە سېتىلغان بولسا، 15 يۈەن شۇ چاپاننىڭ باھاسى بولىدۇ. تەمىنلەش بىلەن تەلەپ ئۆزگەرمىگەن شارا- ئىتتا، پۇلنىڭ قىممىتىمۇ ئۆزگەرمىگەن تەقدىردە تاۋارنىڭ باھاسى تاۋارنىڭ قىممىتى بىلەن توغرا تاناسىپ بولىدۇ، يەنى تاۋارنىڭ قىم- مىتى قانچە يۇقىرى بولسا، ئۇنىڭ باھاسىمۇ شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ، تاۋارنىڭ قىممىتى قانچە تۆۋەن بولسا، ئۇنىڭ باھاسىمۇ شۇنچە تۆ- ۋەن بولىدۇ؛ ئەكسىچە بولغاندا، تاۋارنىڭ قىممىتى ئۆزگەرمىسە،

تاۋارنىڭ باهاسى پۇلنىڭ قىممىتى بىلەن تەڭ تاناسىپ بولىدۇ، يەنى پۇلنىڭ قىممىتى قانچە يۇقىرى بولسا، تاۋارنىڭ باهاسى شۇنچە تۆۋەن بولىدۇ، پۇلنىڭ قىممىتى قانچە تۆۋەن بولسا، تاۋارنىڭ قىممىتى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ. ئاددىي تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى شارائىتىدا باها بازاردىكى تەمىنلەش بىلەن تەلەپنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، ستىخىيىلىك هالدا قىممەت دائىرىسىدە ئېگىز - پەس بولۇپ تۇرىدۇ؛ كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە، تاۋارنىڭ قىممىتى *ئىشلەپچىقىرىش باهاسىغا ئايلانغاچقا، باها ئىشلەپچىقىرىش باهاسى دائىرىسىدە ئېگىز - پەس بولۇپ تۇرىدۇ. بازاردا تەلەپ تەمىنلەشتىن ئۈستۈن بولسا، باها ئۆرلەپ قىممەتتىن يۇقىرى ئىشلەپچىقىرىش باهاسىدىن ئېشىپ كېتىدۇ؛ بازاردا تەمىنلەش تەلەپتىن ئۈستۈن بولسا، باها تۆۋەنلەپ قىممەتتىن يۇقىرى ئىشلەپچىقىرىش باهاسىدىن چۈشۈپ كېتىدۇ. باهانىڭ قىممەتتىن يۇقىرى ئىشلەپچىقىرىش باهاسىدىن ئايرىلىپ كېتىشى دائىملىق هادىسىدۇر، لېكىن ئومۇمىيەت جەهەتتىن ئېيتقاندا، يۇقىرىلىق بىلەن تۆۋەنلىك بالانس بولۇپ تۇرىدۇ، تاۋار باهاسىنىڭ ئومۇمىي مىقدارى يەنىلا قىممەتنىڭ ئومۇمىي مىقدارى بىلەن باراۋەر بولىدۇ. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە، مۇهىم تاۋارلارنىڭ بازار باهاسىنى دۆلەت ئىقتىسادىي قانۇنىيەت ۋە باها سىياسىتىگە ئاساسەن پىلانلىق هالدا بەلگىلەيدۇ.

باها نسبتی 价比 بىر خىل تاۋار باهاسى بىلەن يەنە بىر خىل تاۋار باهاسىنىڭ نىسبىتى. مەسىلەن: 1 جىڭ پاختىنىڭ باهاسى 1 يۈەن، 1 جىڭ قارا ئاشلىقنىڭ باهاسى

0.1 يۈەن بولسا، بۇ ئىككى خىل تاۋارنىڭ باها نىسبىتى 10:1 بو-لىدۇ، يەنى پاختىنىڭ باهاسى قارا ئاشلىق باهاسىنىڭ 10 ھەسسە سىدىن ئىبارەت بولىدۇ. ئاساسلىقى سانائەت - يېزا ئىگىلىك تاۋارلە-رىنىڭ باها نىسبىتى، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ باها نىسبىتى ۋە سانائەت بۇيۇملىرىنىڭ باها نىسبىتى دېگەنلەر بار.

باها ئۆلچىمى 价格标准 مەلۇم مېتال مىقدارىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان پۇل بىرلىكى ۋە ئۇنىڭ تەڭ بۆلۈنۈشى. ئۇ پۇلنىڭ ئىجتىمائىي ۋەزىپىسىگە ــ قىممەت ئۆلچىمىگە ئوخ-شىمايدۇ، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى تاۋارنىڭ قىممىتىنى ئۆلچەش ۋە ئىپادىلەش بولماستىن، بەلكى پۇلدىكى مېتال مىقدارىنى مەلۇم ھېسابلاش بىرلىكى ئارقىلىق ھېسابلاشتىن ئىبارەت، ئۇ پۇلنىڭ تېخنىكىۋى ۋەزىپىسىدۇر. باها ئۆلچىمى، دەسلەپتە، ئالماشتۇرۇش داۋامىدا ستىخىيىلىك ھالدا شەكىللەنگەن، كېيىن قانۇن ئارقىلىق بەلگىلەندى. مەسىلەن، كونا جۇڭگودىكى كۈمۈش تەڭگىنىڭ خەزىنە تارازىسىدىكى ئېغىرلىقى 7 مىسقال 2 پۇڭ بولۇپ، 8.9 ئۇلۇشى يەنى 6.408 مىسقالى ساپ كۈمۈش ئىدى؛ بىر يۈەن 10 ئوغا، بىر مو 10 پۇڭغا بۆلۈنەتتى. خۇددى جاڭ، گەز، سۇڭلار نەرسىنىڭ ئۇزۇنلۇقىنى بىر خىل ئۆلچەم بىرلىكىدە ئىپادىلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغىنىغا ئوخشاش، باها ئۆلچىمى ھەر خىل تاۋارلارنىڭ قىممىتىنى بىر خىل پۇل بىرلىكىدە ئىپادىلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ، شۇنداق قىلىپ پۇل قىممەت ئۆلچىمى بولۇش ۋەزىپىسىنى تېخىمۇ ياخشى ئادا قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە

بولۇپ، تاۋارنىڭ قىممىتىنى ئۇنۇملۇك ھالدا ئۆلچەيدۇ. مەسىلەن: بىر پاپياق = بىر يۈەن بىر مو بىر پۇڭ دېگەندەك. پۇل (ئالتۇن ياكى كۈمۈش)نىڭ قىممىتىنىڭ ئۆزگىرىشى پۇل بىلەن تاۋارنىڭ نىسبەت مۇناسىۋىتىگە تەسىر يەتكۈزىدۇ، لېكىن باھا ئۆلچىمىگە تەسىر يەتكۈزمەيدۇ، 10 سەر ئالتۇن ھەرقاچان 1 سەر ئالتۇنىنىڭ 10 ھەسسىدىن ئىبارەت بولىدۇ. دەسلەپ پۇل بىرلىكى ئومۇمەن ئېغىرلىق بىرلىكى بىلەن بىردەك بولاتتى (مەسىلەن، بىر فوند ستېرلىڭ بىر قاداق كۈمۈشكە باراۋەر ئىدى)، كېيىن دۆلەتلەر قىممىتى توشمايدىغان پۇللارنى قۇيغانلىقى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش سەۋەبلەر بىلەن پۇل بىرلىكى بارا - بارا ئۆزىنىڭ ئېغىرلىق بىرلىكىدىن ئايرىلىپ قالدى.

بايلىق 财富 يەنى «ماددىي بايلىق»، «مىللىي بايلىق»، «ئىجتىمائىي بايلىق»نىڭ قىسقارتىپ ئاتىلىشى. ئىستېمال قىممىتىدىن ھاسىل بولغان ماددىي سۇبستانسىيە. ئۇ ھەرقانداق ئىجتىمائىي فورماتسىيىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان، ئومۇمەن كونكرېت ئەمگەكنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە تەسىر كۆرسىتىشى ئارقىسىدا ھاسىل بولىدىغان، بارلىق ئەمگەك مەھسۇلاتلىرىنى (مەسىلەن، ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى، خام ئەشيا - ماتېرىياللار، ئىستېمال بۇيۇملىرى قاتارلىقلارنى) ۋە ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ئىشلىتىلىدىغان ياكى ئىشلەپچىقىرىشتا ئىشلىتىلىش ئېھتىمالى بولغان تەبىئىي بايلىقلارنى (مەسىلەن، يەر، كان بايلىقلىرى، ئورمان، سۇ مەنبەلىرى قاتارلىقلارنى) ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ئىجتىمائىي ماددىي

ۋاستىلەرنىڭ يىغىندىسىدىن ئىبارەت. ئەمگەك ماددىي بايلىق نىڭ بىردىنبىر مەنبەسى ئەمەس. پېتتى مۇنداق دەيدۇ: «ئەمگەك بايلىقنىڭ ئاتىسى، يەر بايلىقنىڭ ئانىسى.» تەبىئەت ئەمگەككە ماتېرىيال تەييارلاپ بېرىدۇ، ئەمگەك ماتېرىيالنى بايلىققا ئايلاندۇرىدۇ، شۇڭا تەبىئىي بايلىق بىلەن ئەمگەكنىڭ بىرلىشىشى هەممە ماددىي بايلىقنىڭ مەنبەسى بولىدۇ. مۇلازىمەتچىلىك خاراكتېرىدىكى نوقۇل ئەمگەك ئۇنۇم كۆرسىتەلىسىمۇ، ئەمما ماددىي بايلىق يارىتالمايدۇ. ئادەتتىكى ئەھۋالدا، ئىجتىمائىي بايلىق ئەمگەك مىقدارى، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى بىلەن ئوك تاناسىپ بولىدۇ، يەنى ئۇ ئەمگەك مىقدارىنىڭ كۆپىيىشى ۋە ئازىيىشىغا ياكى ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ ئۆسۈشى ۋە تۆۋەنلىشىگە ئەگىشىپ كۆپىيىدۇ ياكى كېمىيىدۇ؛ لېكىن ئەمگەكنىڭ ئومۇمىي مىقدارى ئۆزگەرمىگەن شارائىتتا، ئىجتىمائىي بايلىق مول هوسۇللۇق يىلى كۆپىيىدۇ، كەم هوسۇللۇق يىلى ئازىيىدۇ. تاۋار ئىگىلىكى هۆكۈم سۈرگەن شارائىتتا، بايلىق قىممەت ۋە ئىستېمال قىممىتىنىڭ بىرلىكى بولۇپ هېسابلىنىدۇ، هەممە بايلىق قىممەت ئارقىلىق نامايان بولىدۇ. تېخى ئىشلەپچىقىرىش جەريانىغا ئۆتمىگەن ۋە تېخى ئىچىلمىغان تەبىئىي بايلىقلار يوشۇرۇنۇپ ياتقان ماددىي بايلىق هېسابلىنىدۇ. ئىنسانىيەتنىڭ مەدەنىيەت بىلىمى، تەجرىبىلىرى، تېخنىكا ـ ماهارەتلىرى ۋەهاكازالار جەمئىيەتنىڭ مەنۇى بايلىقى بولىدۇ. ماركس مۇنداق دەيدۇ: «هازىرقى ئاهالىنىڭ مەلىكىلىك دەرىجىسى هامان ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى بولىدۇ، شۇ سەۋەبتىن بايلىق

مىنك ئاساسلىق جۇغلانمىسى بولىدۇ.» («مارکس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 26 - توم، 3 - قىسىم، 325 - بەت) بايلىق تارىخىي تەرەققىياتىنىڭ جۇغلانمىسى بولۇپ، ھازىرقى بايلىق ئومۇمىي ئىجتىمائىي مەھسۇلاتتىن پەرقلىنىدۇ، ھەمدە مادداي ۋاستىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئومۇمىي ئىجتىمائىي مەھسۇلات بولسا جەمئىيەتتە مۇئەييەن مەزگىل (مەسىلەن، بىر يىل) ئىچىدە ھاسىل قىلىنغان مادداي ۋاستىلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ مۇلۇكچىلىكى ئوخشاش بولمىغاچقا، بايلىقنى ئۆزلەشتۈرۈش شەكلىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ.

بەش بولۇش، تۆت گۈزەل 五讲四美 مەدەنىيەتلىك بولۇش، ئەدەبلىك بولۇش، پاكىز بولۇش، تەرتىپلىك بولۇش، ئەخلاقلىق بولۇش ۋە قەلبى گۈزەل، سۆزى گۈزەل، ھەرىكىتى گۈزەل، مۇھىتى گۈزەلنىڭ ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتىلىشى. ئۇ ئېلىمىزدىكى سوتسىيالىستىك مەنىۋى قۇرۇلۇشنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. ئۇ مەملىكەتلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى، مەملىكەتلىك ئايالىلار بىرلەشمىسى قاتارلىق توققۇز ئورۇن 1981 - يىل 2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى بىرلىكتە چىقارغان «مەدەنىيەتلىك، ئەدەبلىك بولۇش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا چاقىرىق»تا ئوتتۇرىغا قويۇلغان. «چاقىرىق»تا «تۆت گۈزەل» مۇنداق چۈشەندۈرۈلگەن: (1) قەلبى گۈزەل بولۇش دېگەنلىك ئىدىيە، ئەخلاق ۋە پەزىلەت جەھەتتە تەرىبيىلىنىشكە ئېتىبار بېرىش، پارتىيە رەھبەرلىكىنى ۋە سوتسىيالىستىك تۈزۈمنى قوغداش، «ۋەتەننى سۆيۈش، تۈز كۆڭۈل بولۇش، سەمىمىي

بولۇش»، دۆلەتنىڭ شەنىگە ۋە كىشىلىك ئىززىتىگە دەخلى يەتكۈزىدىغان ئىشلارنى قىلماسلىق، ئۆز مەنپەئىتىنى دەپ باشقىلارغا زىيان يەتكۈزمەسلىك، ساختىپەزلىك قىلماسلىق دېگەنلىك بولىدۇ؛ (2) سۆزى گۈزەل بولۇش دېگەنلىك سىلىق سۆزلەرنى ئىشلىتىش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش، «مۇلايىم، سىپايە، كەمتەر بولۇش»، قوپال، سەت گەپلەرنى قىلماسلىق، تاكاللاشماسلىق، خەقنى رەنجىتىدىغان يامان گەپلەرنى قىلماسلىق دېگەنلىك بولىدۇ؛ (3) ھەرىكىتى گۈزەل بولۇش دېگەنلىك خەلقە، جەمئىيەتكە پايدىلىق ئادەم بولۇش، «ئەمگەكچان، چىقىشقاق، ئىنتىزاملىق بولۇش»، كوللېكتىپنىڭ مەنپەئىتىگە زىيان يەتكۈزمەسلىك، ئومۇمنىڭ مۈلكىگە بۇزغۇنچىلىق قىلماسلىق، جەمئىيەت تەرتىپىنى بۇزماسلىق دېگەنلىك بولىدۇ؛ (4) مۇھىتى گۈزەل بولۇش دېگەنلىك شەخسىي تازىلىقنى، ئائىلە، ئىش ئورنى ۋە ئاممىۋى مەيدانلارنىڭ تازىلىقىنى ياخشى قىلىش، مۇھىتى «پاكىز، رەتلىك، كۆكەرتىلگەن بولۇش»، كۆرۈنگەن يەرگە تۈكۈرمەسلىك، شۆپۈك، قەغەزلەرنى قالايمىقان تاشلىماسلىق، دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلارغا زىيان سالماسلىق دېگەنلىك بولىدۇ. «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل» ھەرىكىتىگە ئىككى يىللىق ئەمەلىيەت ئارقىلىق «ئۈچنى قىزغىن سۆيۈش» يەنى ۋەتەننى قىزغىن سۆيۈش، سوتسىيالىزمنى قىزغىن سۆيۈش، پارتىيىنى قىزغىن سۆيۈش مەزمۇنى قوشۇلدى.

1983 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۈچنى قىزغىن سۆيۈش پائالىيىتى مەركىزىي كومىتېتى قۇرۇلدى.

بوش كاپىتال 闲置资本 «يوشۇرۇنۇپ ياتقان پۇل كاپىتال» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ ئوبوروت جەريانىدا ئۆنكسىيىلمك كاپىتالىدىن ئايرىلىپ پۇل شەكلىدە تۇرۇپ تۇرغان كاپىتال. ئۇ مۇنۇلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: (1)تۇراقلىق كاپىتال ئىستېمالغا سېلىنغاندىن تارتىپ يېڭىلانغانغا قەدەر، ئۇنىڭ ناتۇرال شەكلى (مەسىلەن، ماشىنا، زاۋۇت بىناسى قاتارلىقلار)نىڭ ئۇپراش دەرىجىسى بويىچە پەيدىنپەي ئاجرىتىۋېلىنىدىغان ئامورتىزاتسىيە فوندى؛ (2) تۇراقسىز كاپىتال تەركىبىدىكى ھەرقايسى قىسىملارنىڭ ئوبوروت مەزگىلىنىڭ ئۇزۇن ـ قىسقىلىقى ئوخشاش بولمىغانلىقى تۈپەيلىدىن، تاۋار سېتىلىپ بولغاندىن كېيىن تېخى خام ئەشيا ـ ماتېرىيال سېتىۋېلىشقا ئىشلىتىلمىگەن ھەم ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەققى ھېسابىدا چىقىم قىلىنمىغان شۇ بىر قىسىم پۇل كاپىتال؛ (3) كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن جۇغلانغان، ئەمما تېخى ئىشلەپچىقىرىشقا سېلىنمىغان پۇل كاپىتال. ئاشۇ بوش كاپىتال بانكا ئارقىلىق يىغىلىپ ۋە توپلىنىپ، ئاندىن ئۆنكسىيىلمك كاپىتالىستلارنىڭ پايدىلىنىشىغا قەرز ئورنىدا بېرىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ قەرز كاپىتالنىڭ مۇھىم مەنبەسى بولۇپ قالىدۇ.

بۇ دۇنيالىق ۋە ئۇ دۇنيالىق 此岸性和彼岸性 نېمىسچە Diesseitigkeit ۋە Jenseitigkeit دېگەن سۆزلەرنىڭ مەنە تەرجىمىسى. گېرمانىيە پەيلاسوپى كانت قوللانغان سۆز. كانت كىشىلەرنىڭ ئېڭىدىن ئايرىلغان ھالدا مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان «ئەسلى زات»نىڭ بارلىقىنى ئېتىراپ قىلىپ، ئۇنىڭ «ئۆزىدىكى نەرسە» دەپ

ئاندى، ئۇ پىلانلىق بولمايدىغان، تەجرىبىدىن تاشقىرى يەنى تەجرىبىدىن ھالقىغان دۇنيا بولغاچقا، ئۇ ئۇ دۇنيالىق بولدۇ دەپ قارىدى. كانچە، «ئۆزىدىكى نەرسە» كىشىلەرنىڭ سەزگۈ ئەزالىرىغا تەسىر كۆرسىتىش يولى بىلەن ھېسسىي تەسەۋۋۇر يەنى «ئۆزىدىكى نەرسە»نىڭ «ھادىسە»سىنى پەيدا قىلىدۇ، بۇ كىشىلەرنىڭ سۇبيېكتىپ بىلىش ئىقتىدارىنىڭ مەھسۇلى، كىشىلەرنىڭ بىلىش ئىقتىدارى «ھادىسە»نىلا بىلىشكە يېتىدۇ، «ھادىسە» بۇ دۇنيالىق بولدۇ. كانت «بۇ دۇنيالىق» بولغان «ھادىسە» بىلەن «ئۇ دۇنيالىق» بولغان «ئەسلى زات»نىڭ ئوتتۇرىسىدا ھالقىپ ئۆتكىلى بولمايدىغان بىر ھاڭ بار دەپ قارىدى. ماركس «فېيېرباخ توغرىسىدا تېزىس»تا «بۇ دۇنيالىق» دېگەن سۆزدىن پايدىلىنىپ تۇرۇپ، كىشىلەر تەپەككۇرىنىڭ رېئاللىقىنى ۋە كۆچىنى كۆرسىتىپ بەردى، تەپەككۇرنىڭ شەيئىلەرنىڭ ھادىسىدىن ئۆتۈپ، ماھىيەتنى بىلىۋالالايدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بەردى.

بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابى 资产阶级民主革命

قىسقارتىپ «دېموكراتىزملىق ئىنقىلاب» ياكى «دېموكراتىك ئىنقىلاب» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ ئوبيېكتى — فېئودال پومېشچىكلار سىنىپى ۋە فېئودالىزملىق مۇستەبىت تۈزۈم، ئۇ بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان تارىخىي شارائىتقا بىنائەن، بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىك قىلغان دېموكراتىك ئىنقىلاب ۋە پرولېتارىيات رەھبەرلىك قىلغان دېموكراتىك ئىنقىلاب دېگەن ئىككى خىلغا ئايرىلىدى. بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىك قىلغان دېموكراتىك ئىنقىلاب يەنى *بۇرژۇئا ئىنقىلابى «كونا دېموكراتىك ئىنقىلاب»

دەپمۇ ئاتىلىدۇ. پرولېتارىيات رەھبەرلىك قىلغان دېموكراتىك ئىنقىلاب «يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب» يىاكى «خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ئۇ جاھانگىرلىك ۋە پرولېتارىيات ئىنقىلابى دەۋرىدە مەيدانغا كەلدى. تارىختا تۇنجى قېتىم پرولېتارىيات رەھبەرلىك قىلغان دېموكراتىك ئىنقىلاب 1905 — 1907 - يىللىرىدىكى روسىيە ئىنقىلابى بولدى. 1917 - يىلدىكى ئۆكتەبر ئىنقىلابىنىڭ غەلبىسى بىلەن پرولېتارىياتچە سوتسىيالىستىك دۇنيا ئىنقىلابىنىڭ يېڭى ئەسىرى باشلاندى. يېڭى تارىخىي شارائىتتا، مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكە، يېرىم فېئودالىق دۆلەتلەردە بولغان فېئودالىزمغا قارشى ئىنقىلاب ھەمىشە جاھانگىرلىككە، يەنى خەلقئارا بۇرژۇئازىيىگە قارشى تۇرۇش ئىشى بىلەن بىۋاستە باغلىنىشلىق بولۇپ كەلدى ۋە شۇ سەۋەبتىن جاھانگىرلارنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىدى، سوتسىيالىستىك دۆلەتلەر بىلەن خەلقئارا پرولېتارىياتنىڭ قوللىشىغا ئېرىشتى. شۇ دۆلەتلەردىكى پرولېتارىيات رەھبەرلىك قىلغان دېموكراتىك ئىنقىلاب يېڭى، پرولېتارىياتچە سوتسىيالىستىك دۇنيا ئىنقىلابىنىڭ بىر قىسمى بولدى. بۇ ئىنقىلاب ئىجتىمائىي خاراكتېر جەھەتتە ئاساسىي جەھەتتىن يەنىلا بورژۇئا دېموكراتىزملىق ئىنقىلابى بولۇپ، كاپىتالىزم تەرەققىياتى ئۈچۈن يول ئېچىش ئۇنىڭ ئوبيېكتىپ تەلىپىدۇر؛ ئەمما ئۇنىڭ رەھبىرى بۇرژۇئازىيە ئەمەس، پرولېتارىيات، ئۇنىڭ مەقسىتى كاپىتالىستىك جەمئىيەت قۇرۇش ئەمەس، بەلكى بىرىنچى باسقۇچتا يېڭى دېموكراتىك جەمئىيەت قۇرۇش، شۇڭا ئۇ ئۆز نۆۋىتىدە سوتسىيالىزم

تەرەققىياتى ئۇچۇن تېخىمۇ كەڭ يول ئاچتى، جۇڭگودىكى دېموكراتىك ئىنقىلاب 1919 - يىلدىكى 4 - ماي ھەرىكىتىدىن بۇرۇن، مەسىلەن، 1911 - يىلدىكى شىنخەي ئىنقىلابى بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىك قىلغان كونا دېموكراتىك ئىنقىلاب ئىدى؛ 4 - ماي ھەرىكىتىدىن كېيىن، پرولېتارىيات رەھبەرلىك قىلغان يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب بولدى.

بۇرژۇئا دېموكراتىيسى 资产阶级民主 بۇرژۇئازىيە نىڭ سىياسىي تۈزۈمىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ بۇرژۇئازىيە بەھرىمەن بولىدىغان دېموكراتىيە. بۇرژۇئازىيە ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىشتىن بۇرۇن، «ئىگىلىك ھوقۇقى خەلقتە»، «ئەركىنلىك، باراۋەرلىك»، «قانۇن ئالدىدا ھەممە كىشى باراۋەر» دېگەنگە ئوخشاش تەشەببۇسلارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، فېئودال تەبىقە چىلىك ئىمتىيازىغا ۋە مۇستەبىت پادىشاھلىق تۈزۈمگە قارشى تۇرغانىدى. ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، بۇرژۇئا دېموكراتىيسى بۇرژۇئا دىكتاتۇرىسىنىڭ شەكىللىرىدىن بىرى بولدى. بۇرژۇئا دېموكراتىيىسى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا ئەڭ مۇكەممەل دېموكراتىيە بولغانىدى، ئۇ فېئودال مۇستەبىتلىكنىڭ كۈشەندىسى سۈپىتىدە، تارىختىكى چوڭ ئىلگىرىلەش بولغانىدى، بۇرژۇئا پارلامېنت تۈزۈمى، ئومۇمىي سايلام تۈزۈمى، ئىككى پارتىيىلىك (ياكى كۆپ پارتىيىلىك) تۈزۈمى، پۇقرالارنىڭ ھەر خىل ئەركىنلىك ھوقۇقىدىن بەھرىمەن بولۇشى دېگەنگە ئوخشاشلار ئۇنىڭ ئاساسىي ئىپادىسىدۇر. بۇرژۇئازىيە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئۆزلەشتۈرگەن، دۆلەت ھاكىمىيىتىنى

ئىگىلەپ تۇرغان شارائىتتا، دېموكراتىيىدىن يالغۇز بۇرژۇئازىيە بەھرىمەن بولىدۇ، كەڭ ئەمگەكچى خەلق دېموكراتىيە ھوقۇقىدىن بەھرىمەن بولۇش جەھەتتە تۇرلۇك چەكلىمىلەرگە ئۇچراپ، ئەمەلىيەتتە ھوقۇقسىز ئورۇندا تۇرىدۇ. كەڭ ئەمگەكچى خەلق بۇرژۇئازىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ۋە زۇلۇمىغا قارشى قوزغالغاندا، بۇرژۇئا دىكتاتۇرلىقىدىكى دۆلەت ھاكىمىيىتى ھامان دېموكراتىيە نىقابىنى يىرتىپ تاشلاپ، ئوچۇقتىن - ئوچۇق باستۇرىدۇ. تارىخ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، بۇرژۇئا دېموكراتىيىسىنىڭ ئورنىنى مۇقەررەر يوسۇندا سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە ئىگىلەيدۇ.

بۇرژۇئا دىكتاتۇرىسى 资产阶级专政 بۇرژۇئازىيىنىڭ دۆلەت ماشىنىسىغا تايىنىپ، پرولېتارىيات ۋە باشقا ئەمگەكچى خەلق ئۇستىدىن يۈرگۈزگەن ھۆكۈمرانلىقى. بۇرژۇئا دۆلەتلىرىنىڭ سىنىپىي ماھىيىتى. ئۇ فېئودالىق مۇستەبىت تۈزۈمنى ئاغدۇرۇش ئاساسىدا تىكلەنگەن بولۇپ، كاپىتالىزمنىڭ گۈللىنىش دەۋرىدە تەرەققىيەرۋەرلىك تۈسنى ئالغاندى. ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى — ئىچكى جەھەتتە كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى قوغداش، ئۆز ئېلىدىكى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغۇچى سىنىپلارنىڭ قارشىلىقىنى باستۇرۇش، پۈتكۈل بۇرژۇئازىيىنىڭ ئومۇمىي ئىشلىرىنى ئىدارە قىلىش، بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىچكى زىددىيەتلىرىنى تەڭشەش؛ تاشقى جەھەتتە ئۆز ئېلىدىكى بۇرژۇئازىيىنىڭ مەنپەئىتىنى باشقا ئەللەرگە تاجاۋۇز قىلىش يولى بىلەن كۆپەيتىش ياكى ئۆز ئېلىنى باشقا ئەللەرنىڭ تاجاۋۇزىدىن قوغداش. كاپىتالىستىك

مەملىكەتلەر يولغا قويغان ئاساسىي قانۇنلۇق، پادىشاھلىق تۈزۈمىنىڭمۇ، دېموكراتىك جۇمھۇرىيەت تۈزۈمىنىڭمۇ، زۇڭتۇڭلۇق تۈزۈمىنىڭمۇ، كابىنەت تۈزۈمىنىڭمۇ ماھىيىتى بۇرژۇئا دىكتاتۇرىسىدىن ئىبارەت. ئۇلار «دېموكراتىيە»، «ئەركىنلىك»نى ھەرقانچە يولغا قويغىنىدەكمۇ، پرولېتارىيات ۋە ئەمگەكچى خەلقنىڭ بۇرژۇئازىيىنىڭ تۈپ مەنپەئىتىگە زىيان يەتكۈزۈشىگە، كاپىتالىزمنىڭ تۈپ تۈزۈمىگە چېقىلىشىغا ھەرگىز يول قويمايدۇ.

资产阶级社会主义 بۇرژۇئا سوتسيالىزمى

«مۇتەئەسسىپلىك سوتسيالىزمى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ سوتسيالىزمنى نىقاب قىلغان بۇرژۇئا ئىسلاھاتچىلىق پىكىر ئېقىملىرىدىن بىرى. ئۇنىڭ ۋەكىللىرى فرانسىيىلىك پرۇدونغا ئوخشاش كىشىلەر ئىدى. ئۇلار كاپىتالىستىك خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك ۋە يالالنما ئەمگەك تۈزۈمى كېرەك، ئۇنىڭدىن مۇقەررەر تۇغۇلىدىغان كۆرەش كېرەك ئەمەس؛ كاپىتالىستىك تۈزۈم كېرەك، بۇ جەمئىيەتنى ئىنقىلابىيلاشتۇرىدىغان ۋە يېمىرىپ تاشلايدىغان ئامىللار كېرەك ئەمەس؛ يالالنما ئەمگەكنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدىغان بۇرژۇئازىيە كېرەك، ئىنقىلاب قىلىدىغان پرولېتارىيات كېرەك ئەمەس دېگەنلەرنى تەشەببۇس قىلغان. شۇڭا ئىشچىلارنىڭ سىياسىي كۆرەش ئېلىپ بېرىشىغا قارشى تۇرۇپ، ئىجتىمائىي ئىسلاھات پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بېرىش، مەسىلەن، تۈرلۈك خەير - ساخاۋەت ئىشلىرىنى يولغا قويۇش، كەمبەغەللەرنى قۇتقۇزۇش ئورۇنلىرى، ئەمگەكچىلەر سىنىپى پاراۋانلىق جەمئىيىتى، فابرىكا ھەمكارلىق ئۇيۇشمىسى دېگەنلەرنى قۇرۇشقا ئوخشاش پائالىيەتلەرنى

ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق، ئىشچىلارنى ئازدۇرۇپ ئىنقىلابىي كۈرەشتىن ۋاز كەچتۇرۇش، سىنىپىي زىددىيەتنى يۇمشىتىش، كاپىتالىزم جەمئىيىتىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنى ئەمىن ئېتىش خىيالىدا بولغان. «بۇرژۇئا سوتسىيالىزمىنىڭ ماھىيىتى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئۇ ھازىرقى زامان جەمئىيىتىدىكى بارلىق بالايىئاپەتلەرنىڭ ئاساسىنى شۇ پېتى ساقلاپ قېلىشنى، ئەينى زاماندا يەنە بۇ بالايىئاپەتلەرنى تۇغدۇرۇشنى ئۈمىد قىلىدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 856 - بەت)

بۇرژۇئا كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى 资产阶级人生观

بۇرژۇئازىيىنىڭ كىشىلىك تۇرمۇشىغا بولغان تۇپ قارىشى. ئۇ بۇرژۇئا دۇنياقارىشىنىڭ تەركىبىي قىسمى. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى — شەخسىيەتچىلىك، ھەممىدە «مەن»نى كۆزدە تۇتۇش، ھەممىدە شەخسىنى مەركەز قىلىش. ئۇ پايدىلا بولسا دۇم چۈشۈش، ئۆزىنىڭ شەخسىي مەنپەئىتىنىلا كۆزلەش، ئۆز نەپسىنى دەپ باشقىلارغا زىيان سېلىش، تاپاۋەت ۋە راھەت قوغلىشىپ، ۋاستە تاللاپ ئولتۇرماستىن خالىغانچە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش، بۇزۇپ - چېچىش دېگەنلەرنى كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ قەدىر - قىممىتى ۋە نىشانى دەپ بىلىدۇ. گۇللىنىش دەۋرىدە تۇرغان بۇرژۇئازىيە ئىمپېرىئالىزمغا ئازادلىقنى تەرغىپ قىلىپ، شەخسىيەتچىلىك ئاساسىدىكى كىشىلىك تۇرمۇش قارىشىنى تەشەببۇس قىلغان، بۇ تەشەببۇس ھېچقانداق ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇش مەنىسىدىن ئالغاندا، مەلۇم تەرەققىيپەرۋەرلىككە ئىگە ئىدى. پرولېتارىيات ئىنقىلابى

جۇش ئۇرۇپ راۋاجلانغاندىن كېيىن، بۇرژۇئا كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى زاۋالغا يۈز تۇتقان سىنىپنىڭ ئىدىئولوگىيىسىگە ئايلىنىپ، ئىنتايىن چىرىك ۋە بۇزغۇنچى تۈس ئالدى.

بۇرژۇئا كلاسسىك سىياسىي ئىقتسادى 资产阶级古典政治经济学 قىسقارتىپ «كلاسسىك ئىقتسادشۇناسلىق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ پرولېتارىيات بىلەن بۇرژۇئازىيە ئوتتۇرىسىدىكى سىنىپىي كۈرەش تېخى راۋاجلانمىغان دەۋردە ئەنگلىيە، فرانسىيىلەردىكى ياش بۇرژۇئازىيە مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلغان ئىقتسادىي نەزەرىيە. ئۇ 17 - ئەسرىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا مەيدانغا كەلدى، 19 - ئەسرنىڭ باشلىرىدا كامالغا يەتتى. ئەنگلىيىدە ئۇنى پېتتى باشلاپ بەردى، سىمىت كۆپلەپ راۋاجلاندۇردى، رىكاردو ئاخىرىغا يەتكۈزدى. فرانسىيىدە ئۇنى بۇ ئاگىلىپىر باشلاپ بەردى، دېھقانچىلىق ئەلاچىلىقى تەرەپدارلىرى كېنىي، تۇرگولار راۋاجلاندۇردى، سىسموندى ئاخىرىغا يەتكۈزدى. ئۇلار ياش بۇرژۇئازىيىنىڭ كاپىتالىزمنى راۋاجلاندۇرۇش تەلىپىگە يارىشا، كاپىتالىزمنىڭ فېئودالىزمغا قارىغاندا ئەۋزەللىكىنى دەللىلەپ، فېئودالىق ئىمتىيازغا ۋە سودا ئەلاچىلىقى تەرەپدارلىرىنىڭ ئىقتسادىي ھاياتىغا دۆلەت ئارىلاشىۋىن دەيدىغان تەشەببۇسىغا بار كۈچى بىلەن قارشى تۇردى، ئۇلار ئىقتسادنىڭ ماسلىشىشى ۋە گۈللىنىشى ئىقتسادىي ئەركىنلىكىگە باغلىق دەپ ھېسابلاپ، «ئەركىن رىقابەت» شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇلار كاپىتالىزم شارائىتىدا بايلىقنىڭ ھاسىل قىلىنىشى، ئالماشتۇرۇلۇشى ۋە تەقسىم قىلىنىشى قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىپ، كاپىتالىستىك ئىقتسادنىڭ ئېچكى

باغلىنىشنى شەرھلەپ بېرىشكە ئۇرۇنۇپ كۆردى، بۇ مەلۇم ئىلمىيلىككە ئىگە. ئۇلارنىڭ كۆرسەتكەن مۇھىم خىزمىتى شۇ بولدىكى، نەزەريە تەتقىقاتىنى ئوبوروت ساھەسىدىن تۇنجى قېتىم ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىگە بۇرىدى؛ ئەمگەك قىممىتى نەزەريىسىگە ئاساس سالدى؛ شۇ ئاساستا، قوشۇمچە قىممەتنىڭ پايدا، يەر ئىجارىسى ۋە ئۆسۈم دېگەنگە ئوخشاش كونكرېت شەكىللىرىنى مەلۇم دەرىجىدە تەتقىق قىلدى؛ شۇ كەملەردىكى سىنىپىي كۆرەش شارائىتى يول قويغان دائىرىدە، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ئۈستىدە مەلۇم تەتقىقاتلارنى ئېلىپ بېرىپ، سىنىپ قۇرۇلمىسىنى ۋە سىنىپىي قارىمۇقارشىلىقنى دەسلەپكى قەدەمدە ئاشكارىلىدى. بىراق، بۇرژۇئاچە مەيدان ۋە دۇنياقاراشنىڭ چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن، ئۇلار كاپىتالىزمنىڭ پەيدا بولۇش، راۋاجلىنىش ۋە يوقىلىش قانۇنىيەتىنى ھەقىقىي رەۋىشتە بىلەلمىدى، بەلكى كاپىتالىزمنى تەبىئىي، كىشىلىك تەبىئىتىگە ئۇيغۇن مەڭگۈلۈك ئىجتىمائىي تۈزۈم دەپ ھېسابلىدى ھەمدە يۈزەكى ھادىسىلەرنى كۆزىتىش بىلەنلا توختاپ قالدى، شۇڭا ئۇلارنىڭ نەزەريىسى بەزى چاكىنا ئامىللاردىن خالىي بولالمىدى. ماركس بىلەن ئېنگېلس كلاسسىك ئىقتسادشۇناسلارنىڭ تەتقىقات مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە تەنقىدىي ۋارىسلىق قىلىپ، ماركسزملىق سياسىي ئىقتسادنى ۋۇجۇدقا كەلتۈردى، شۇنىڭ بىلەن سياسىي ئىقتسادتا ئىنقىلابىي ئۆزگىرىش يۈز بەردى. كلاسسىك ئىقتسادشۇناسلىقنىڭ چاكىنا ئامىللارنى كېيىنرەك شۇنىڭ ئورنىغا دەسسىگەن چاكىنا سياسىي ئىقتساد راۋاجلاندۇردى. پرولېتارىيات بىلەن بۇرژۇ-

ئازىيە ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەش كۈندىن - كۈنگە روشەن ۋە تەھلىكىلىك تۈس ئالغان 19 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىغا كەلگەندە، كىلاسسىك ئىقتىسادشۇناسلىقنىڭ ئورنىنى بۇرژۇئا چاكنا سىياسىي ئىقتىسادى ئىگىلىدى.

بۇرژۇئا ھوقۇقچىلىقى 资产阶级权利 ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان كاپىتالىستىك خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن، شەكىلدە باراۋەرلىك، ئەمەلىيەتتە باراۋەرسىزلىك ھوقۇقى. ئۇ شەكىل جەھەتتىمۇ، ئەمەلىيەتتىمۇ باراۋەرسىزلىكنى ئىپادىلەيدىغان فېئودالىلىق ئىمتىيازدىن پەرقلىنىدۇ. كاپىتالىزم شارائىتىدا، كاپىتالىستلارنىڭ ئەمگەك كۈچلىرىنى ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ قىممىتىگە قاراپ سېتىۋېلىشى، يالالانما ئەمگەكچىلەر يارانقان قوشۇمچە قىممەتنى تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇشتىن ئىبارەت باراۋەرلىك شەكلى ئاستىدا ھەقسىز ئۆزلەشتۈرۈۋېلىشى ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرسىزلىكنى يوشۇرۇپ تۇرىدۇ. بۇرژۇئا ھوقۇقچىلىقى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان كاپىتالىستلار خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ، ئەمما مۇلۈكچىلىك ساھەسىدىلا چەكلەنمەيدۇ. «بۇرژۇئا ھوقۇقچىلىقى» ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ شەخسلەرنىڭ خۇسۇسىي مۇلكى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. سوتسىيالىزم بولسا، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئومۇمنىڭ مۇلكىگە ئايلاندۇرىدۇ. مۇشۇ دائىرىدە، پەقەت مۇشۇ دائىرىدىلا، «بۇرژۇئا ھوقۇقچىلىقى» مەۋجۇت بولۇشتىن قالىدۇ.» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 252 - بەت) بىراق، سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك ئومۇمىي خەلق مۇلۈكچىلىكى، كوللېكتىپ

مۇلۈكچىلىك دېگەنگە ئوخشاش شەكىللەرگە ئىگە بولۇپ تۇرغان شارائىتتا، بۇرژۇئا ھوقۇقچىلىقى تاۋار ئالماشتۇرۇش ۋە ئىستېمال بۇيۇملىرىنى تەقسىم قىلىش قاتارلىق ساھەلەردە داۋاملىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ماركس «گوتا پروگراممىسىغا تەنقىد» دېگەن ئەسىرىدە شۇنداق كۆرسىتىدۇكى، ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش يولىغا قويۇلغان شارائىتتا، ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭ ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ئوتتۇرىسىدىكى تەقسىماتىدا، تاۋارنى تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش پرىنسىپى ھۆكۈم سۈرىدۇ. تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش ئالماشتۇرغۇچى ئىككى تەرەپنىڭ ھوقۇقتا باراۋەر-لىكىنى ئېتىراپ قىلىشنى ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ، ھەر ئىككى تەرەپ ئۆز مەھسۇلاتىنى قارشى تەرەپنىڭ تەڭ قىممەتتىكى مەھسۇلاتىغا ئالماشتۇرۇشقا ھوقۇقلۇق، ئەمما، ئىشلەپ چىقار-غۇچىلارنىڭ شەرت ـ شارائىتى بىر ـ بىرىدىن پەرقلەنگەنلىكى، سەرپ قىلغان ئايرىم ئەمگىكى پەرقلىق بولغانلىقى ئۈچۈن، تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش ھەربىر ئايرىم ئالماشتۇرۇشتا ئەمەس، ئوتتۇرىچە ساندىلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، شەكىل جەھەتتىكى باراۋەرلىك ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرسىزلىكنى يوشۇرۇپ تۇرىدۇ. ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپى بويىچە، ھەركىم ئۆز ئەمگىكىگە لايىق مەھسۇلاتقا ئىگە بولىدىغان باراۋەرلىك ھوقۇقىغا ئىگە، ئەمما ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ ئىش قابىلىيىتى پەرقلىق بولغانلىقى ئۈچۈن، ئېرىشىدىغىنىمۇ پەرقلىق بولىدۇ؛ شۇنىڭدەك، باقىدىغان جان سانى ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن ھەر بىر ئائىلە ئەزاسىنىڭ ئېرىشىدىغان ئىستېمال بۇيۇم-لىرىمۇ تەڭ بولمايدۇ، بۇ يەردىكى باراۋەرلىك ھوقۇقى

پرىنسىپ بويىچە يەنىلا بۇرژۇئا ھوقۇقچىلىقىدىن، يەنى شەكىلدە باراۋەرلىك، ئەمەلىيەتتە باراۋەرسىزلىك ھوقۇقىدىن ئىبارەت. بۇنىڭدىن خالىي بولۇش مۇمكىن ئەمەس، چۈنكى «ھوقۇق جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسىدىن ۋە جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلما تىزگىنلەپ تۇرغان مەدەنىيەت تەرەققىياتىدىن مەڭگۈ ھالقىپ كېتەلمەيدۇ.» («ماركس ـ ئېنگېلس تالانما ئەسەرلىرى»، 3 ـ توم، 12 ـ بەت) سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە بۇ ھوقۇقنىڭ پايدىلىنىش قىممەت قانۇنىيىتىنىڭ ۋە ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش قانۇنىيىتىنىڭ رولىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئىجتىمائىي مەھسۇلاتلارنىڭ تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش پرىنسىپى بويىچە ئالماشتۇرۇلۇشىغا كاپالەتلىك قىلىشقا ھەمدە ئىستېمال بۇيۇملىرى تەقسىماتىدا ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، كۆپ ئىشلىگەنلەر كۆپ ئېلىش، ئاز ئىشلىگەنلەر ئاز ئېلىش، ئىشلىمىگەنلەر چىشلىمەسلىك پرىنسىپىنى ئىجرا قىلىشقا پايدىلىق. كوممۇنىزم جەمئىيىتىگە يېتىپ، «ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، ھەركىمگە ئېھتىياجىغا قاراپ تەقسىم قىلىش» پرىنسىپى يولغا قويۇلغاندىلا، بۇرژۇئا ھوقۇقچىلىقى ئاندىن مەۋجۇت بولۇشتىن قالىدۇ، كىشىلەر ئاندىن شەكىل جەھەتتىكى باراۋەرلىكتىن ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرلىككە قەدەم قويىدۇ.

بۇرژۇئا ئىنقىلابى 资产阶级革命 يەنى بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىك قىلغان دېموكراتىك ئىنقىلاب. ئۇنىڭ مەقسىتى فېئودالىلىق تۈزۈمىگە قارشى تۇرۇپ، بۇرژۇئا دىكتاتۇرىسىنى ئورنىتىپ، كاپىتالىزم تەرەققىياتىغا توسقۇنلۇق قىلىدىغان توسالغۇلارنى تۈگىتىش. 17 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرلىرىدا بولغان

ئەنىلىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابى، 18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا بولغان فرانسىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابى ۋە باشقىلار ئەنە شۇنىڭ جۈملىسىگە كىرىدۇ. لېنىن مۇنداق كۆرسەتكەن: «فېئودالىق تۈزۈم ئىچىدە ئۆسۈپ يېتىلگەن بۇرژۇئا ئىنقىلابى ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئۇ ۋۇجۇدقا كېلىشتىن بۇرۇنلا كونا تۈزۈم ئىچىدە يېڭى ئىقتىسادىي تەشكىلاتلار ئاستا - ئاستا پەيدا بولۇۋاتاتتى، بۇلار فېئودالىزم جەمئىيىتىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى ئاستا - ئاستا ئۆزگەرتىپ باراتتى. بۇرژۇئا ئىنقىلابى ئالدىدا پەقەت بىرلا ۋەزىپە بار ئىدى، ئۇ بولسىمۇ كونا جەمئىيەتنىڭ ھەممە كىشىلىرىنى ئېلىپ تاشلاش، چۆرۈۋېتىش ۋە بۇزۇۋېتىش ئىدى.» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 454 - بەت) بۇرژۇئا ئىنقىلابى ئادەتتە بۇرژۇئازىيىنىڭ ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىشى بىلەن ئاياغلىشىدۇ. ئۇنىڭ نەتىجىسىدە، بۇرژۇئا دىكتاتۇرىسى پومېشچىكلار سىنىپى دىكتاتۇرىسىنىڭ ئورنىغا دەسسەيدۇ، كاپىتالىستىك تۈزۈم فېئودالىق تۈزۈمنىڭ ئورنىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ ئىنسانىيەت تارىخىدىكى چوڭ بىر ئىلگىرىلەش بولۇپ، ئىجتىمائىي ئىشلەپ چىقىرىش كۈچلىرىنىڭ مەلۇم تارىخىي مەزگىلدىكى تېز تەرەققىياتى ئۈچۈن يول ئاچىدۇ. مۇشۇ مەنىدىن ئالغاندا، «بۇرژۇئازىيە تارىختا ناھايىتى ئىنقىلابىي رول ئوينىغانىدى» دېيىشكە بولىدۇ («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 435 - بەت) لېكىن بۇرژۇئا ئىنقىلابى، تېگىدىن ئالغاندا، بىر ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپنىڭ سىياسىي ھۆكۈمرانلىقى ئورنىغا باشقا بىر ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى، بىر ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمنىڭ

ئوررۇغا باشقا بىر ئېكسپلاتاتسىيە تۈزۈمىنى دەسستىدىغان ۋە شۇ سەۋەبتىن كونا دۆلەت ماشىنىسىنى پاچاقلاشنى ئاساسىي شەكىل قىلماي، تولا ھاللاردا ئىلاھات شەكلى بىلەن ئەمەلگە ئاشىدىغان ئىنقىلاب، بۇرژۇئازىيە ئىنقىلاب جەريانىدا فېئودالىزم كۈچلۈرىگە ئىشچى ـ دېھقانلارنىڭ كۈچىدىن پايدىلىنىپ قارشى تۇرىدۇ، ئەمما ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، كۆپىنچە، پومېشچىك، ئاقسۆڭەكلەر بىلەن مۇرەسسەلىشىپ، ئىشچى ـ دېھقان ئەمگەكچى ئاممىنى بىرلىكتە ئېزىدۇ.

بۇيرۇق خاراكتېرلىك پلان 指令性计划 سوتسىيالىستىك دۆلەتتە ئىگىلىكنى پىلانلىق باشقۇرۇش شەكىللىرىنىڭ مۇھىم بىرى. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، دۆلەت ۋە پىلانغا مەسئۇل ھەر دەرىجىلىك تارماقلار ئۆزىگە قاراشلىق ئورۇنلارغا مەجبۇرلاش كۈچىگە ئىگە پلان كۆرسەتكۈچى چۈشۈرىدۇ، قاراشلىق ئورۇنلار ئۇنى ئىجرا قىلىشى، ۋاقتىدا ئورۇندىشى شەرت. ئۇنى سۇبېيېكتىپ سەۋەب بىلەن ئورۇندىيالمىغانلار ئىقتىسادىي جازاغا ياكى قانۇنىي جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ. بۇنداق پىلاننى ئورۇنداشقا كېرەكلىك ئېنېرگىيە ۋە مۇھىم خام ئەشيا ـ ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلەشكە دۆلەت كاپالەتلىك قىلىدۇ، ئىشلەپچىقىرىلغان مەھسۇلاتنى دۆلەت بىر تۇتاش سېتىۋالىدۇ. بۇنداق پلان ئاساسلىقى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى، دۆلەت پلانىغا ۋە خەلق تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە ئىستېمال ۋاستىلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىشقا ۋە تەقسىم قىلىشقا، بولۇپمۇ ئومۇمىي ئىقتىسادىي ۋەزىيەتكە مۇناسىۋەتلىك تايانچ كارخانىلارغا ئۇيغۇن كېلىدۇ. كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى ئىگىلىككە ئېھتىياجغا

قاراپ، بۇيرۇق خاراكتېرلىك بەزى كۆرسەتكۈچلەر، مەسىلەن، ئاشلىق ۋە باشقا مۇھىم يېزا ئىگىلىك - قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى بۇيرۇق بىلەن سېتىۋېلىش، ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىش كۆرسەتكۈچلىرى چۈشۈرۈلىدۇ.

بۇيرۇقۇازلىق 命令主义 ئاممىا ئىختىيار قىلىش پرىنسىپىغا خىلاپلىق قىلىپ، بۇيرۇقچىلىققا تايىنىپ ئىش كۆرىدىغان خاتا خاھىش. بيۇروكراتىلىقنىڭ بىر خىل ئىپادىسى. ئۇنىڭ ئاساسىي خۇسۇسىيىتىنى ئەمەلىي ئەھۋالغا ۋە ئاممىنىڭ ئاڭ سەۋىيىسىگە قارىماي، مەسىلىلەرنى ئۆزىنىڭ سۇبيېكتىپ ئارزۇسى ئاساسىدا بەلگىلەشتىن ھەمدە ئاددىي، قوپال ئۇسۇل قوللىنىپ، مەمۇرىي بۇيرۇققىلا تايىنىپ، ئاممىنى ئۆز رايىغا خىلاپ ئىشلارنى ياكى تېخى چۈشىنىپ يېتەلمىگەن ئىشلارنى قوبۇل قىلىشقا مەجبۇرلاشتىن ئىبارەت. مۇنداق قىلىقلارنىڭ بەزىلىرى ئاممىنىڭ مەنپەئىتىگە تۆپتىن خىلاپ كېلىدىغان ياكى ئەمەلىي ئىمكانىيەتتىن پۈتۈنلەي ئايرىلىغان بولغاچقا، ئاممىا ئۇنى قوبۇل قىلالمايدۇ؛ بەزىسى بىر قىسىم ئاممىنىڭ مەنپەئىتىگە مەلۇم دەرىجىدە ۋەكىللىك قىلغىنى بىلەن، يەنە بىر قىسىم ئاممىنىڭ كاللىسىدىن ئۆتمەيدۇ؛ بەزىسى كەڭ ئاممىنىڭ مەنپەئىتىگە ئۇيغۇن بولسىمۇ، لېكىن ئاڭ سەۋىيىنىڭ چەكلىمىسى ياكى باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، ئاممىا ئۇنى ھازىرچە قوبۇل قىلىپ كېتەلمەيدۇ؛ ۋەھاكازا. بۇيرۇقۇازلىق مۇقەررەر ھالدا پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئاممىا بىلەن بولغان ئالاقىسىنى بۇزۇپ، خىزمەتنى زىيانغا ئۇچرىتىدۇ ھەم يامان تەسىر پەيدا قىلىدۇ.

بۇيۇملاشقان ئەمگەك 物化劳动 «ئىنسانىي ئەمگەك

ئەمگەك» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. «جانلىق ئەمگەك»نىڭ سېلىشتۇرمىسى. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە ياكى بارلىق مەھسۇلاتلارغا سىڭدۈرۈلگەن ئىنسان ئەمگىكى. ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنىڭ ھەرقاندىقى جانلىق ئەمگەكنى مۇئەييەن ئەمگەك ۋاستىلىرى ئارقىلىق ئەمگەك ئوبيېكتلىرىغا ئۆتكۈزۈش جەريانى يەنى جانلىق ئەمگەكنىڭ بۇيۇملىشىش جەريانىدۇر؛ ئەمگەك جەريانىنىڭ نەتىجىسى ئەمگەك مەھسۇلاتىدىن يەنى بۇيۇملاشقان ئەمگەكتىن ئىبارەت. ئادەتتە ئىككى خىل مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ: بىرى ئەمگەك جەريانىدىكى ماددىي شارائىت يەنى ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا تەسىر كۆرسىتىدىغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدە ئىلگىرى كىشىلەرنىڭ ماددىي شەكىلدە تۇراقلىشىپ قالغان ئەمگىكى مەۋجۇت، شۇڭا ئۇ تەسىر كۆرسىتىۋاتقان جانلىق ئەمگەككە نىسبەتەن، «ئۆتكەن ئەمگەك» ياكى جانسىز «ئەمگەك» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ جانلىق ئەمگەكتىن ئايرىلسا بۇزۇلۇپ كېتىدۇ، مەسىلەن، تۆمۈر داتلىشىدۇ، ياغاچ چىرىيدۇ. يېڭى ئەمگەك جەريانىنىڭ ئاياغلىشىشى بىلەن، ئەمگەك ئوبيېكتى بىر خىل ئىستېمال قىممىتىدىن باشقا بىر خىل ئىستېمال قىممىتىگە ئۆزگىرىدۇ، ئۇنىڭدا گەۋدىلەنگەن بۇيۇملاشقان ئەمگەكنىڭ پۈتۈن قىممىتى يېڭى مەھسۇلاتقا يۆتكىلىدۇ؛ ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرىنى ئىشلەپچىقىرىشتا كۆپ قېتىم ئىشلەتكىلى بولىدۇ، ئۇنىڭدا گەۋدىلەنگەن بۇيۇملاشقان ئەمگەك قىممىتى ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرىنىڭ ئۇپراش دەرىجىسىگە نىسبەتلىشىپ، قىسمەن ھالدا يېڭى مەھسۇلاتقا كۆچۈپ تۇرىدۇ. كاپىتالىزم

شارائىتىدا، «كاپىتال جانسىز ئەمگەكتۇر، ئۇ خۇددى قانخورەك، جانلىق ئەمگەكنىڭ قېنىنى شوراش ھېسابىدىلا ھايات تۇرالايدۇ، جانلىق ئەمگەكنىڭ قېنىنى قانچىكى كۆپ شورىسا، ئۇنىڭ ھاياتى شۇنچە ئۇزۇغۇپ تۇرىدۇ» («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 - توم، 260 - بەت). يەنە بىرى بارلىق ئەمگەك جەريانىنىڭ نەتىجىسى سۈپىتىدە، بارلىق مەھسۇلاتنا بۇيۇملاشقان ئىنسان ئەمگىكىنى يەنى ئەسلى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدە بۇيۇملاشقان ئەمگەكنىڭ كۆچىكەن قىسمىنىمۇ، يېڭىدىن سېلىنغان جانلىق ئەمگەكنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىنسان ئەمگىكىنى كۆرسىتىدۇ؛ بۇ چاغدا ئىنسان ئەمگىكى بۇيۇم بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن بولىدۇ، شۇ سەۋەبتىن، بۇيۇملاشقان ئەمگەك يېڭى مەھسۇلاتنى (جۈملىدىن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بىلەن ئىستېمال ۋاستىلىرىنى) كۆرسىتىدۇ، تاۋاردا بۇيۇملاشقان ئەمگەك مىقدارى قىممەتنى بەلگىلەيدۇ.

بۆلگۈنچىلىك 分裂主义 بىر دۆلەت، بىر پارتىيە، بىر تەشكىلات، بىر سىياسىي ھەرىكەت قاتارلىقلارنىڭ ئىچكى قىسمىدا سىستېمىلىق ئېلىپ بېرىلىدىغان بۆلگۈنچىلىك پەيدا قىلىش ھەرىكىتى. بۇ ھەرىكەت ئومۇمەن گۇرۇھ ئۇيۇشتۇرۇپ ئەسكىلىك قىلىش، تەشكىلسىز ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىشتىن ۋاز ئاجلىنىپ، مەخپىي مەزھەپ، گۇرۇھ تەشكىللەش، ھەتتا بىر پارتىيىدە يەنە بىر مەركەز پەيدا قىلىشقىچە بېرىپ يېتىدۇ. بۆلگۈنچىلىك مەزھەپچىلىك بىلەن زىچ ئالاقىدار بولىدۇ. خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىدىكى ۋە پرولېتارىيات پارتىيىسىدىكى بۆلگۈنچىلىك، كۆپ چاغلاردا، سىياسىي جەھەتتىكى ئاغمىچىلىق، شيۇجېڭجۇيىچىلىق

ۋە ئىككى يۈزلىمىلىك ھەربىكەتلەر بىلەن باشلانغىلىق بولىدۇ. ئاغمىچىلار، شيۇجېڭجۇيىچىلار، كۆپىنچە، پارتىيىنىڭ توغرا لۇشيەن ۋە توغرا سىياسەتلىرىنى ئۆزگەرتىش ئۇچۇن ئاستىرتتىن سۇيىقەستلىك شۇملۇقلارنى قىلىدۇ، مەزھەپچىلىك ۋە بۆلگۈنچىلىك ھەربىكەتلىرىنى ئېلىپ بارىدۇ.

بىر نىشتىپىنچىلىق 伯恩施坦主义 «شيۇجېڭجۇيى» (525 - بەت)كە قارالا.

بىتەرەپچىلىك 中派主义 ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونالنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى، سولچىلار بىلەن ئوڭچىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى «بىتەرەپ» مەيدانىدا تۇرغىمىز دەيدىغان، پارتىيە ئىچىدە «تىنچلىق» ۋە بىرلىكنى ساقلاشنى تەلەپ قىلىدىغان بىر خىل يوشۇرۇن ئاغمىچىلىق. بۇ 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى، 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ماركسىزمچىلار بىر نىشتىپىنچىلىق ۋە مىللىرانچىلىققا قارشى تۇرۇۋاتقان ۋاقىتتا پەيدا بولۇشقا باشلىغان. كاۋتسكى بۇنىڭ ئاساسىي ۋەكىلى. گېرمانىيىلىك گائازې، فرانسىيىلىك لونگې، ئەنگلىيىلىك فىلىپ سنودون، ئامېرىكىلىق موررىس ھىلكۇت، ئىتالىيىلىك تۇراتى، شۋېتسارىيىلىك روبېرت گرىم، ئاۋسترىيىلىك ۋىكتور ئادىلېر، روسىيىلىك ئاكسېلرود قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى بىتەرەپچىلىك تەرەپدارلىرى ئىدى. «كاۋتسكىچىلىق» (670 - بەت) قا قارالا.

بىر پۈتۈنلۈك 统一体 - بىرىگە زىت ئىككى تەرەپنىڭ مۇئەييەن شارائىتتا بىر - بىرىنى تەقەززا قىلىشىدىن ھاسىل بولغان شەيئى. يەنى نىسپىي تۇرغۇنلۇق ھالىتىدە تۇرۇۋاتقان شەيئى. ھەرقانداق بىر پۈتۈنلۈك زىددىيەتنى

ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ، قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكىدىن ئىبارەت بولىدۇ. زىددىيەتلەر ھەرىكىتىنىڭ بىر تەرەپلىمە جەريانى بولىدۇ. زىددىيەتلەر ھەرىكىتى تۈگۈنلۈك نۇقتىسىغا بېرىپ يەتمىگەن چاغدا، شەيئىدە سان ئۆزگىرىشسىلا بولىدۇ، بىر پۈتۈنلۈك ساقلىنىپ تۇرىدۇ؛ زىددىيەتلەر ھەرىكىتى تۈگۈنلۈك نۇقتىسىغا بېرىپ يەتكەن ھامان، شەيئىدە سۈپەت ئۆزگىرىشى يۈز بېرىپ، بىر پۈتۈنلۈك پارچىلىنىدۇ، بۈزۈلىدۇ ـ دە، ئورنىنى يېڭى بىر پۈتۈنلۈك ئىگىلەيدۇ. شۇڭا ھەرقانداق كونكرېت بىر پۈتۈنلۈك شەرتلىك، ۋاقتلىق، نىسپىي بولىدۇ.

بىر تەرەپلىملىك 片面性 زىددىيەتنىڭ بىر تەرىپىنىلا كۆرۈپ، يەنە بىر تەرىپىنى كۆرمەيدىغان پىكىر قىلىش ئۇسۇلى. مېتافىزىكىنىڭ بىر خىل ئىپادىسى. شەيئىلەرنىڭ ھەممىسىدە زىددىيەت بولىدۇ، زىددىيەتلەرنىڭ ھەممىسىدە ئىككىسى تەرەپ بولىدۇ. زىددىيەتنىڭ بۇ تەرىپىنىمۇ كۆرۈپ، ئۇ تەرىپىنىمۇ كۆرۈپ، ئەتراپلىق كۆزىتىپ، ئومۇمىي جەھەتتىن پىكىر يۈرگۈزگەندىلا، ئاندىن ئۇنى توغرا بىلگىلى ۋە مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلغىلى بولىدۇ. ئەگەر بىر تەرەپنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇنى ھەدەپ كۆپتۈرۈپ، قالغان تەرەپ بىلەن كارى بولمايدىغان، بىر تەرەپنى پۈتۈنلۈك دەپ قارايدىغان پوزىتسىيە تۇتساق، بىلىش جەھەتتە ۋە خىزمەتتە گەپسىز خاتالىشىپ قالىمىز.

بىر مەنبەچىلىك 论元一 دۇنيانىڭ مەنبەسى بىرلا دەپ قارايدىغان پەلسەپىۋى تەلىمات. ماتېرىيالىزمچە بىر مەنبەچىلىك دۇنيانىڭ مەنبەسى ماددا دەپ قارايدۇ، ئىدېئالىزمچە بىر مەنبەچىلىك دۇنيانىڭ مەنبەسى روھ دەپ قارايدۇ. ماتېرىيالىزم-

چە بىر مەنبەچىلىك ئىچىدە، دۇنيانىڭ مەنبەسى ماددا دېگەن نۇقتىنىزەرنى دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمچە بىر مەنبەچىلىكلا ئىلمىي ئىسپاتلىدى ۋە ئەتراپلىق ئىزچىللاشتۇردى.

بىر نۇقتىچىلىق 论点一 ماۋ زېدۇڭنىڭ مېتافىزىكىغا، بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئاساسىي ئالامەتلىرىدىن بىرى بولغان بىر تەرەپلىمىلىككە قارىتا ئېيتقان ئاممىباب سۆزى، «بىر نۇقتىچىلىق قەدىمدىن تارتىپ بولۇپ كەلگەن، ئىككى نۇقتىچىلىقمۇ قەدىمدىن تارتىپ بولۇپ كەلگەن. مېتافىزىكا بىلەن دىئالېكتىكا دېگەن ئەنە شۇ.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 5 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 584 — 585 - بەتلەر)

بىر نىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈشى 一分为二 — بۇ جۇڭگودىكى قەدىمكى سۆز. شىمالىي سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن شاۇ يۇڭ «پالنامە، پال شەرھلىرى»دىكى «پالنامىدە ئېيتىلىدىغان تەبىيجىددىن مۇئەننەس، مۇزەككەر ھاسىل بولىدۇ» دېگەن سۆزنى چۈشەندۈرگەندە مۇشۇ سۆزنى ئىشلەتكەن («ئەلنى ئىدارە قىلىش نىڭ ئالىي مىزانى، شەيئىلەرنى كۆزىتىش. قوشۇمچە 1 - قىسىم» غا قارالسۇن). جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن جۇ شى قاتارلىق كىشىلەرمۇ بۇ سۆزنى قوبۇل قىلىپ ئىشلەتكەن. بۇنىڭدا ساددا دىئالېكتىكىنىڭ ئاممىللىرى بولسىمۇ، لېكىن ئىدېئالىزمنىڭ پۈرىقىمۇ خېلى كۈچلۈك. «بىر نىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈشى» دېگەن سۆز ماركسىزملىق ئەسەرلەردىن لېنىننىڭ «دىئالېكتىكا مەسىللىرى توغرىسىدا» دېگەن ئەسىرىنىڭ 1949 - يىلدىكى خەنزۇچە تەرجىمىسىدە ئەڭ بالدۇر ئىشلىتىلگەن، تەرجىمىدە لېنىننىڭ دىئالېكتىكىنىڭ ماھىيىتى توغرىسىدىكى

تەبىرى «بىرنىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈشى ۋە بىزنىڭ ئۇنىڭدىكى زىددىيەتنىڭ تەركىبىي قىسىملىرىنى بىلىشىمىز» دەپ ئىلىنغان. ماۋ زېدۇڭ 1957 - يىلى مۇنداق دېگەن: «بىرنىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈشى — ئومۇمىي ھادىسە. دىئالېكتىكا دېگەن مانا شۇ.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 5 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 920 - بەت) ماۋزېدۇڭ كېيىن بۇنى كۆپ قېتىم بايان قىلدى ۋە تەتبىقلىدى ھەمدە «بىرنىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈشى» لېنىنىنىڭ «پەلسەپە خاتىرىلىرى»دە ئوتتۇرىغا قويۇلغانلىقىنى ئوقۇملاشتۇردى. شۇنىڭ بىلەن «بىرنىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈشى» دېگەن سۆز تەدرىجىي كەڭ تارقالدى. ماركسزمدا ئىپتىلىدىغان «بىرنىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈشى» جۈملىسىگو پەلسەپە تارىخىدا ئىپتىلغان «بىرنىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈشى»دىن پرىنسىپال پەرق قىلىدۇ. بۇنىڭ مەنىسى، ھەرقانداق بىر پۈتۈن شەيئى بىر - بىرىنى چەتكە قاقىدىغان ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ ۋە قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى بولىدۇ. ھەرقانداق بىر پۈتۈن شەيئىدە ئىككى ياقلىمىلىق بولىدۇ؛ يەنى زىددىيەتنىڭ ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ، دېگەنلىكتىن ئىبارەت.

بىرلەشمە تۈزۈمى 联合制 combinatus دېگەن سۆزنىڭ مەنە تەرجىمىسى، «كومبىناتسىيە» دېگەن ئاھاڭ تەرجىمىسىمۇ بار. ئۇ كاپىتالىزم شارائىتىدا ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەركەزلەشتۈرۈش ئۇسۇللىرىدىن بىرى. ئۇتۇرلۇك ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىغا مەنسۇپ بولغان ۋە ئىشلەپچىقىرىشتا بىر - بىرىگە باغلانغان بىرمۇنچە كارخانىلارنىڭ بىر كارخانا بولۇپ بىرلىشىشنى بىلدۈرىدۇ. لېنىن مۇنداق دېگەنىدى: «ئەڭ يۇقىرى

باستۇچقا يەتكەن كاپىتالىزم شۇنداق بىر ئىنتايىن مۇھىم ئالاھىدىلىككە ئىگە بولدى، ئۇ بولسىمۇ ئاتالمىش بىرلەشمە تۈزۈمى، يەنى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان سانائەت تارماقلىرىنى بىر كارخانىغا بىرلەشتۈردى، بۇ تارماقلار بىر بولسا نۆۋەت بويىچە خام ئەشيالارنى پىششىقلاپ ئىشلەيدۇ (مەسىلەن، رۇدىدىن چۆيۈن تاۋلاش، چۆيۈندىن پولات تاۋلاش، ئېھتىمال، پولاتتىن تۈرلۈك مەھسۇلات ئىشلىشىمۇ مۇمكىن)، بىر بولسا باشقا تارماقلار ئۈچۈن قوشۇمچە رول ئوينايدۇ (مەسىلەن، ئېشىپ قالغان ماتېرىياللارنى ياكى قوشۇمچە مەھسۇلاتلارنى پىششىقلاپ ئىشلەش؛ ئوراش بۇيۇملىرىنى ئىشلەش ۋە باشقىلار).» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، 741 - بەت) بىرلەشمە تۈزۈمنىڭ ئەڭ مۇھىم تەشكىلىي شەكلى تربىست. بۇنداق كارخانىنىڭ ئاساسىي ئارتۇقچىلىقى شۇكى، ئۇ بىرمۇنچە تارماقلاردىكى ئىشلەپچىقىرىشنى بىرلەشتۈرگەنلىكى ئۈچۈن، پايدا نىسبىتىنى تېخىمۇ مۇقىملاشتۇرالايدۇ؛ ئىقتىسادىي قۇدرىتى زور بولغاچقا تۈرلۈك يېڭى تېخنىكا ۋە يېڭى ھۈنەر - سەنئەتتىن ئۈزلۈكسىز پايدىلىنالايدۇ؛ تاۋار ئېلىپ - سېتىشتا ئارىلىقتىكى ھالقىلارنى ئازايتىپ، ئوبوروت خىراجىتىنى تېجەپ قالالايدۇ؛ خام ئەشيا - ماتېرىياللاردىن ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئۇسكۇنىلىرىدىن تولۇق پايدىلىنىش ئىمكانىيىتىنى يارىتالايدۇ ۋەھاكازا. دېمەك، يەككە كارخانىلارغا سېلىشتۇرغاندا، بىرلەشمە كارخانىلار رىقابەتتە ئۈستۈن ئورۇندا تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي ئۈستۈنلۈكىگە تايىنىپ، يات كارخانىلارنى چەتكە قېقىپ ۋە ئۆزىگە قوشۇۋېلىپ، يۇقىرى مونوپولىيىلىك پايدا ئۇندۇرۇۋالالايدۇ. بىرلەشمە

تۈزۈمنىڭ تەرەققىياتى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىشىش سەۋىيىسىنى تېخىمۇ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئاز سانلىق يېرىك كارخانىلارغا تېخىمۇ مەركەزلەشتۈرۈپ، كاپىتالىزمنىڭ نېگىزلىك زىددىيىتىنى كۈچەيتتى. سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىدا بىرلەشمىنىڭ يولغا قويۇلۇشى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر يۆنىلىشىدۇر، شۇڭا كارخانىلارنىڭ بۇنداق تەشكىلىي شەكلى سوتسىيالىزم شارائىتىدىمۇ يولغا قويۇلىدۇ. ئەمما ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ خاراكتېرى ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن، سوتسىيالىزم شارائىتىدىكى سانائەت ئىشلەپچىقىرىش بىرلەشمىلىرى بىلەن كاپىتالىزم شارائىتىدىكى بىرلەشمىلەرنىڭ خاراكتېرى ۋە مەقسىتى تۈپتىن پەرقلىنىدۇ.

بىرلىك سەپ 统一战线 پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ مۇئەييەن تارىخىي شارائىتتا، ئاساسىي دۈشمەنگە قارشى تۇرۇش مەقسىتىدە، باشقا ئىنقىلابىي سىنىپلار، ئىنقىلابىي پارتىيىلەر ۋە تەشكىلاتلار بىلەن ھەمدە ئىتتىپاقلىشىش مۇمكىن بولغان بارلىق كۈچلەر بىلەن تۈزگەن ئىتتىپاقى. بىرلىك سەپنى مۇستەھكەملەش ۋە راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، پرولېتارىيات پارتىيىسى ئىدىيە جەھەتتە، سىياسىي جەھەتتە ۋە تەشكىلىي جەھەتتە ئۆز مۇستەقىللىقىنى ساقلاپ قېلىشى، ئىنقىلابتىكى رەھبەرلىك ھوقۇقىنى چىڭ تۇتۇشى لازىم. بىرلىك سەپ ئىچىدە، ھەممىدە بىرلىشىپ، كۈرەشنى ئىنكار قىلىشتىنمۇ، ھەممىدە كۈرەش قىلىپ، بىرلىشىشنى ئىنكار قىلىشتىنمۇ ساقلىنىپ، بىرلىشىش سىياسىتى بىلەن كۈرەش قىلىش سىياسىتىنى بىرلەشتۈرۈپ يولغا قويۇشى

لازىم. ئېلىمىزدىكى ئىنقىلابىي بىرلىك سەپ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ئۇزاق داۋام قىلغان ئىنقىلابىي كۈرەشلەر داۋامىدا مەيدانغا كەلدى ۋە راۋاجلاندى، ئۇ ئىشچىلار سىنىپى رەھبەرلىك قىلىدىغان، ئىشچى ـ دېھقانلار ئىتتىپاقىنى ئاساس قىلغان خەلق ئامما سىنىڭ كەڭ ئىتتىپاقىدۇر. بۇ بىرلىك سەپ تۇرلۇك تارىخىي دەۋرلەرنى باشتىن كەچۈردى، مەسىلەن، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرىدە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىك سەپ بولدى، ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدىن تارتىپ يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى ۋاقىتلاردا خەلق دېموكراتىك بىرلىك سېپى بولدى ۋە باشقىلار. بىرلىك سەپ ئېلىمىز ئىنقىلابىدا ئىزچىل تۇردە مۇھىم بىر «ئەڭگۈشتەر» بولۇپ كەلدى، شۇنداقلا ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىدىغان مۇھىم بىر «ئەڭگۈشتەر» بولدى. ھازىرقى باسقۇچتا، ئېلىمىزدە ئىككى بىرلىك سەپ بار، ئۇنىڭ بىرى خەلقئارا دائىرىدىكى زومىگەرلىككە قارشى بىرلىك سەپ، يەنە بىرى دۆلىتىمىز دائىرىسىدىكى ۋەتەنپەرۋەرلىك بىرلىك سېپى. بۇ بىرلىك سەپنىڭ كېيىنكىسى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىك قىلىدىغان، دېموكراتىك پارتىيە ـ گۇرۇھلار ۋە خەلق تەشكىلاتلىرى قاتناشقان، بارلىق سوتسىيالىستىك ئەمگەكچىلەرنى، سوتسىيالىزمنى ھىمايە قىلىدىغان ۋەتەنپەرۋەرلەرنى ۋە ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىدىغان ۋەتەنپەرۋەرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىرلىك سەپتۇر. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى «ئۇزاقتىچە بىللە ياشاش، ئۆزئارا

نازارەت قىلىش»، «بىر - بىرىدىن سىر يوشۇرماسلىق، باشقا كىشىلەرنى تەلگە كۆرۈش» قاتارلىقلار چېكىتۈرۈپ، دېموكراتىك پارتىيە - گۇرۇھلار، پارتىيە - گۇرۇھسىز دېموكراتىك زاتلار، ئاز سانلىق مىللەت زاتلىرى ۋە دىنىي ساھەدىكى ۋەتەنپەرۋەر زاتلار بىلەن بولغان ھەمكارلىقنى كۈچەيتىپ، بىرلىك سەپنى ھەممە تەرىپىچانلىقلار بىلەن يەنمۇ مۇستەھكەملەيدۇ ۋە كۈچەيتىدۇ.

بىرىنچى تۈركۈم 第一部类 ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئىشلەپ چىقارغۇچى تارماقلارنىڭ ئومۇمىي ئاتالىشى. ئۇنىڭ تەپسىلاتى ھەققىدە «ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىككى چوڭ تۈركۈمى» (893 - بەت)گە قارالسۇن.

بىرىنچى قېتىملىق كەلگە ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى 第一次社会大分工 ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ كېيىنكى دەۋرىدە كۆچمەن قەبىلىلەرنىڭ ئادەتتىكى قەبىلىلەردىن بۆلۈنۈپ چىققانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئالدىنقى باسقۇچىدا، ئىنسانلار ئاساسەن تاشقا ئوخشاش ئاددىي ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرىدىن پايدىلىنىپ، تەبىئىي ئىش تەقسىماتى ئاساسىدا، يېغىمچىلىق ۋە ئوۋچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. ئىپتىدائىي ئادەملەر ئۇزاق داۋام قىلغان ئوۋچىلىق ئەمەلىيىتى ئارقىلىق، ھايۋانلار (ئىت، چوشقا، قوي، كالا، ئات ۋە باشقىلار)نى بېقىش ۋە كۆپەيتىشنى ئۆگەنگەن، شۇنداق قىلىپ، بەزى قەبىلىلەر چارۋا مال بېقىشقا مۇۋاپىق جايلاردا مەخسۇس چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان ۋە ئاخىر ئادەتتىكى قەبىلىلەردىن بۆلۈنۈپ چىقىپ، كۆچمەن چارۋىچى قەبىلىلەرگە ئايلانغان. كېيىنچە، كۆچمەن قەبىلىگە ئايلانمىغان

باشقا قەبىلىلەر ئىپتىدائىي دېھقانچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇپ، دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشنى ئاساس قىلغان دېھقانچىلىق قەبىلىلىرىگە ئايلانغان. بۇنداق ئىش تەقسىماتى ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى ئۆستۈرۈپ، كىشىلىك جەمئىيىتىنىڭ ماددىي ئىشلار مەنبەسىنى كېڭەيتكەن، ئەمگەك مەھسۇلاتلىرى ئېشىپ قالىدىغان ئەھۋال يۈز بېرىپ، قەبىلىلەر ئوتتۇرىسىدا تاۋار ئالماشتۇرۇش پەيدا بولغان، بۇ ھال خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئۈچۈن ماددىي ئاساس يارىتقان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئەرلەر چارۋا مال بېقىش ۋە ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىدا ئاساسىي ئورۇندا تۇرغاچقا، ئائىلە دىمۇ ھۆكۈمران ئورۇنغا چىقىپ قالغان، بۇ ھال ئىپتىدائىي جەمئىيەتتىكى ئۇرۇقداشلىق تەشكىلاتىنىڭ ئانىلىق تۈزۈمىدىن ئاتىلىق تۈزۈمگە ئۆتۈشىگە تۈرتكە بولغان.

بىرىنچى كەسىپ 第一产业 «بىرىنچى قېتىملىق كەسىپ»، «بىرىنچى تارماق» (Primary sector) دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ غەربنىڭ ھازىرقى زامان بۇرژۇئا ئىقتىسادشۇناسلىرى ئىقتىسادىي يۈكسىلىشنىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسىغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى تەتقىق قىلىش ئۈچۈن خەلىق ئىگىلىكى بويىچە ئايرىغان ئۇچ تارماقنىڭ بىرى. ئەڭ باشتا دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق، ئۆڑچىلىق دېگەنلەرنى بىلدۈرەتتى. كېيىنچە ئۇنىڭ دائىرىسى تولۇقلاندى ۋە تەڭشەلدى، مەسىلەن، بۇرۇن ئىككىنچى كەسىپكە تەۋە بولغان كانچىلىق بىرىنچى كەسىپكە كىرگۈزۈلدى. تەرەققىي تاپقان كاپىتالىستىك ئەللەردە، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق،

بىلىقچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى ماشىنىلاشتۇرۇلغانلىقى ئۈچۈن، بىرىنچى كەسىپ مەھسۇلات قىممىتىنىڭ بۇرژۇئا ئىقتىسادشۇناسلىقى بويىچە ھېسابلانغان خەلق ئىگىلىكى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى ئۇزلۇكسىز تۆۋەنلەپ كەتتى، شۇ كەسىپتە ئىشقا ئورۇنلاشقانلارنىڭ سانى ئۇزلۇكسىز ئازىيىپ كەتتى. «ئۇچىنچى كەسىپ» (945 - بەت)كە قارالسۇن.

بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونال 第一国际 يەنى «خەلقئارا ئىشچىلار جەمئىيىتى». خەلقئارا پرولېتارىياتنىڭ ئاممىۋى خاراكتېرلىك تۇنجى ئىنقىلابىي تەشكىلاتى. ئۇ 1889 - يىلى ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونال قۇرۇلغاندىن كېيىن، بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونال دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان. 19 - ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىدا، ياۋروپادا ئىشچىلار ھەرىكىتى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندى، پرولېتارىيات خەلقئارا ئىنتېرناتسىئونالىزىمنى كۈچەيتىشنى ھەمدە تەشكىللىك خەلقئارا ئالاقە ئورنىتىشنى بارغانسېرى بەكرەك تەلەپ قىلدى، بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونال ئەنە شۇ ئاساستا مەيدانغا كەلدى. 1864 - يىل 9 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، ئەنگلىيە ئىشچىلىرى لوندوندىكى سانت مارتىن زالىدا قۇرۇلتاي ئۆتكۈزدى، قۇرۇلتايغا فرانسىيە، گېرمانىيە، ئىتالىيە ۋە پولشا قاتارلىق ئەللەردىكى ئىشچىلار ۋەكىل ئەۋەتتى. ماركس قۇرۇلتايغا تەكلىپ بىلەن قاتناشتى ھەمدە ھەيئەت رىياسەتكە سايلاندى. قۇرۇلتاي فرانسىيە ئىشچىلىرىنىڭ تەشەببۇسىنى ماقۇللاپ، خەلقئارا ئىشچىلار جەمئىيىتى قۇرۇشنى جاكارلىدى ھەمدە ئەنگلىيە، فرانسىيە، گېرمانىيە، ئىتالىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىكى ئىشچىلارنىڭ 21 ۋەكىلدىن تەركىب تاپقان باش

ھەيئەتنى مەركىزىي رەھبەرلىك ئاپپاراتى قىلىپ سايلىدى. ماركس گېرمانىيە ئىشچىلىرىنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە باش ھەيئەت تەركىبىگە سايلىنىپ، گېرمانىيە مۇخبىر كاتىپلىقىنى ئۈستىگە ئالدى ھەمدە «خەلقئارا ئىشچىلار جەمئىيىتىنى قۇرۇش خىتاب نامىسى»نى ۋە «خەلقئارا ئىشچىلار جەمئىيىتىنىڭ ۋاقتىلىق نىزامنامىسى»نى يېزىپ چىقتى، بۇ خىتابنامە ۋە نىزامنامىدە ئىنتېرناتسىئونالنىڭ ۋەزىپىسى ھەرقايسى ئەللەر ئىشچىلىرىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، ئىشچىلار سىنىپىنى تولۇق ئازاد قىلىش ۋە ھەممە سىنىپىي ھۆكۈمرانلىقنى يوقىتىش يولىدا كۈرەش قىلىش تىن ئىبارەت دەپ ئېنىق كۆرسىتىلدى. ئۇنىڭدا ئىنتېرناتسىئونالنىڭ تەشكىلىي پرىنسىپى دېموكراتىيە - مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمىدۇر، ئاساسى قاتلام تەشكىلاتلىرى شۆبىلەردۇر، ئالىي ھوقۇقلۇق ئورگىنى قۇرۇلتايدۇر، قۇرۇلتاي يېغىنى ئارىلىقىدا باش ھەيئەت (مەركىزىي ئىجرائىي ئورگان) تۇر دېگەنلەر بەلگىلەندى. بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونال ماركس بىلەن ئېنگېلسنىڭ يېتەكچىلىكىدە، ھەرقايسى ئەللەردىكى ئىشچىلار سىنىپى قوشۇنىنى ئىتتىپاقلاشتۇردى، ئىلمىي سوتسىيالىزمنى تەرغىب قىلدى؛ ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ۋە ئۇنىڭ پارتىيىسىنىڭ كۈرەش پروگراممىسىنى ۋە تاكتىكىلىق پرىنسىپلىرىنى شەرھلىدى، ئىشچىلار ھەرىكىتىنىڭ بىر تۈركۈم مۇنەۋۋەر كادىرلىرىنى يېتىشتۈردى؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھەر خىل ئاغمىچىلارغا قارشى قەتئىي كۈرەش قىلدى: دەسلەپىدە مۇھىمى پرۇدونچىلىققا قارشى كۈرەش قىلدى، شۇنىڭدەك، لاسسالچىلىقنى ۋە ئىشچىلار بىرلەشمىچىلىكىنى پاش قىلدى ۋە تەنقىد قىلدى؛ كېيىنكى ۋاقىتتا، مۇھىمى

باكۇنىنچىلىققا ۋە ئۇنىڭ گۈرۈھىغا قارشى كۈرەش قىلدى، بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونالنىڭ باش ھەيئىتى تۇرۇشلۇق جايىنى 1872 - يىل 10 - ئايدا نيۇ يوركقا كۆچۈردى. بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونال 1871 - يىلى پارىژ ئىشچىلار قوزغىلىڭىنى پائال قوللىدى. پارىژ كوممۇنىسى مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئىشچىلار ھەرىكىتى سۇسلىشىپ قالدى، بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونالنىڭ ھەرقايسى ئەللەردىكى شۆبىلىرىنىڭ كۆپچىلىكى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى، 1872 - يىلىدىكى گائاگا قۇرۇلتىيىدىن كېيىن، بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونال ئەمەلىيەتتە پائالىيىتىنى توختاتتى، شۇڭا 1876 - يىل 7 - ئايدا ماركسنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، ئامېرىكىنىڭ فىلادېلفىيە شەھىرىدە ئاخىرقى بىر قۇرۇلتاي ئۆتكۈزۈلۈپ، بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونالنىڭ تارقىتىلغانلىقى رەسمىي جاكارلاندى. بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونال جەمئىي بەش نۆۋەت قۇرۇلتاي، ئۇچ نۆۋەت ۋەكىللەر يىغىنى ئۆتكۈزدى.

بىلگىلى بولماسلىق نەزەرىيىسى 不可知论 ئىنگلىزچە agnosticism نىڭ مەنە تەرجىمىسى. بۇ ئىنسانلارنىڭ دۇنيانى بىلەلەيدىغانلىقى ياكى ئۇزۇل - كېسىل بىلەلەيدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىدىغان، بىلگىلى بولۇش نەزەرىيىسىگە قارىمۇقارشى بولغان پەلسەپىۋى تەلىمات. بۇ ئاتالغۇنى ئەنگلىيىلىك ھېكسلېي 1869 - يىلى بىرىنچى بولۇپ ئوتتۇرىغا قويغان. بۇنداق ئىدىيە قەدىمكى زامانىدىلا بارلىققا كەلگەنىدى. مەسىلەن، «بىز بىلىدۇق، دېگەن نەرسىنى بىلمىگەنلىكىمىزنى، بىز بىلمىدۇق دېگەن نەرسىنى بىلگەنلىكىمىزنى كىم بىلىۋېلىپتۇ؟» («جۇاڭزى. شەيئىلەرنى رەتكە سېلىش توغرىسىدا») ئەنگلىيىلىك يۇم بىلەن گېرمانىيىلىك كانت

يېقىنقى زامان ياۋروپادىكى بىلگىلى بولماسلىق نەزەرىيىسىنىڭ مۇھىم ۋەكىللىرى. يۇم كىشىلەرنىڭ بىلگىنى ئۆزلىرىنىڭ ھېسسىياتىدىنلا ئىبارەت، ھېسسىياتنىڭ سىرتىدىكى ساھە بىلگىلى بولمايدىغان ساھەدۇر دەپ ئۇزۇپ ئېيتقان؛ كانت ئوبىيېكتىپ دۇنيانى تېگىگە يەتكىلى بولمايدىغان «ئۆزىدىكى نەرسە» دەپ بىلىپ، كىشىلەر شەيئىلەرنىڭ ھادىسىسىنلا بىلەلەيدۇ، ماھىيىتىنى بىلەلمەيدۇ دەپ قارىغان؛ ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى ھېسسىياتنىڭ ئاڭ بىلەن تاشقى دۇنيانى ئايرىپ تۇرىدىغان توسۇق دەپ قارايدۇ. بىلگىلى بولماسلىق نەزەرىيىسى تاكى ھازىرغىچە سۆرىلىپ كېلىۋاتىدۇ، غەربنىڭ بەزىبىر بۇرژۇئا پەيلاسوپلىرى ئىنسانلار بىلىش ئىقتىدارىنىڭ مۇتلەق چېكىنى ئىسپاتلىماقچى بولۇپ، پەننىڭ تەرەققىياتىدىكى يېتەرسىزلىكلەردىن داۋاملىق پايدىلىنىپ كېلىۋاتىدۇ. بىلگىلى بولماسلىق نەزەرىيىسىگە ئەمەلىيەت ئەڭ كۈچلۈك رەددىيە بېرىدۇ. ئىنسانلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغان ئەمەلىيىتى كىشىلەرنىڭ بىلىشى ئوبىيېكتىپ ئەمەلىيەتكە ماس كېلىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. ئىنسانلار ئەمەلىيىتىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، كىشىلەرگە تېخى بىلىنمىگەن نەرسىلەر ئازقا - ئازدىن بىلۋېلىنغان نەرسىلەرگە ئايلىنىدۇ.

بىلگىلى بولۇش نەزەرىيىسى 可知论 دۇنيانى بىلگىلى بولىدۇ دەپ قارايدىغان پەلسەپىۋى تەلىمات. ئۇ بىلگىلى بولماسلىق نەزەرىيىسى بىلەن قارىمۇقارشى. ماتېرىيالىستلار ۋە ئۆزۈل - كېسىل ئىدېئالىستلار بىلگىلى بولۇش نەزەرىيىسىنى تەشەببۇس قىلىدۇ. قەدىمكى جۇڭگودا ئۆتكەن ماتېرىيالىست شۈنزى مۇنداق دېگەن: «بىلىش ئىنسانلارنىڭ خۇسۇسىيىتىدۇر،

بىلىنىش مەۋجۇدات‌لارنىڭ قانۇنىيىتىدۇر.» («شۇنزى. تەربىيە نىش») يېقىنقى زاماندا ئۆتكەن مېتافىزىك ماتېرىيالىستلاردىن گېرمانىيىلىك فېيېرباخ بىلگىلى بولۇش نەزەرىيىسىدە چىقىپ تۇردى، لېكىن ئۇ ئەمەلىيەتنىڭ بىلىش داۋاملىقىدىكى ئورنىنى ۋە رولىنى چۈشەنمىدى، دۇنيانى نېمە ئۈچۈن بىلگىلى بولىدىغانلىقىنى ھەل قىلمىدى. گېگېلنىڭ ئوبيېكتىپ ئىدېئالىزمچە پەلسەپىسىدىكى بىلگىلى بولۇش نەزەرىيىسىنىڭ ئەسلى مەنىسى «مۇتلەق ئىدىيە» ئۆزىنى ئۆزى بىلىدۇ دېگەنلىكتىن ئىبارەت. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ئەمەلىيەت نۇقتىسىنەزىرىنى بىلىش نەزەرىيىسىدىكى بىرىنچى ۋە تۈپ - ئاساسىي نۇقتىسىنەزەر ھېسابلاپ، بىلگىلى بولۇش نەزەرىيىسىنى ئىلمىي ھالدا شەرھلەپ بەردى. كىشىلەرنىڭ شەيئىلەرنى ئۇلارنىڭ ئۆز قانۇنىيىتى بويىچە يېڭىباشتىن ھاسىل قىلالىغانلىقى ۋە ئۆز مەقسىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرالىغانلىقى كىشىلەرنىڭ شۇ شەيئىلەر ئۈستىدىكى بىلىشىنىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. مەلۇم باسقۇچتا ئادەمنىڭ بىلىش ئىقتىدارى چەكلىك بولىدۇ، لېكىن ئىنسانىيەت دەۋرىنىڭ ئۆزلۈكسىز سىستېمىسىدا، ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتنىڭ ئۆزلۈكسىز راۋاجلىنىشى داۋامىدا، ئادەمنىڭ بىلىش ئىقتىدارى چەكسىز بولىدۇ، تېخى بىلۈپلىنمىغان شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى ئاخىرقى ھېسابتا بىلىنىدۇ.

بىلىش 认识 ئادەم مېڭىسىنىڭ ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئىنكاس قىلىشى. تۇيغۇ، ئىدراك، تەسەۋۋۇر، تەپەككۇرلەرنىڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇپ ئىپتىلىشى. ئۇ ھېسسىي بىلىش بىلەن ئاقلىي بىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىنسانلار دۇنيانى بىلەلەيدۇ،

بىلەلمەمدۇ دېگەن مەسىلىنى دائىرە قىلغان ھالدا، بىلگىلى بولۇش نەزەرىيىسى بىلەن بىلگىلى بولماسلىق نەزەرىيىسىنىڭ قارىمۇقارشىلىقى شەكىللەندى. ئالدىنقىسى ئادەملەرنىڭ بىلىش ئىقتىدارىنى تەھقىقلەشتۈرۈپ، ئادەملەر دۇنيانى بىلەلەيدۇ دەپ قارايدۇ. كېيىنكىسى ئادەملەرنىڭ بىلىش ئىقتىدارىدىن گۇمانلىنىپ ھەتتا ئۇنى ئىنكار قىلىپ، ئادەملەر دۇنيانى بىلەلمەيدۇ ياكى ئۇزۇل - كېسىل بىلەلمەيدۇ دەپ قارايدۇ. بىلىشنىڭ مەنبەسى ۋە ماھىيىتى قاتارلىق مەسىلىلەرنى دائىرە قىلغان ھالدا ماتېرىيالىزم بىلەن ئىدېئالىزمنىڭ قارىمۇقارشىلىقىمۇ مەۋجۇت بولۇپ كەلدى. ئوبيېكتىپ ئىدېئالىزم بىلىشنى مەلۇم «مۇتلەق ئىدىيە»نىڭ ياكى ئىلاھنىڭ پائالىيىتى دەپ قارايدۇ، سۇبيېكتىپ ئىدېئالىزم بىلىشنى ئادەمنىڭ سۇبيېكتىپ ھېسسىياتى دەپ قارايدۇ، ماتېرىيالىزم بىلىشنى ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ ئادەمنىڭ مېڭىسىگە تەسىر قىلىشى ئارقىلىق شەكىللەنگەن بىر خىل ئىنكاس دەپ قارايدۇ. بىلىشنىڭ جەريانى مەسىلىسىنى دائىرە قىلغان ھالدا دىئالېكتىكا بىلەن مېتافىزىكىنىڭ قارىمۇقارشىلىقىمۇ مەۋجۇت بولۇپ كەلدى. ئۇنداق قارىمۇقارشىلىق ھەر خىل ماتېرىيالىستىك بىلىش نەزەرىيىلىرىدىمۇ مەۋجۇت بولۇپ كەلدى. مېخانىك ماتېرىيالىزمچە بىلىش نەزەرىيىسى بىلىشنى رەسىم تارتقاندەك بىر قېتىمدا ئورۇندىلىدىغان مېخانىك ئىنكاس دەپ قارايدۇ، بۇنداق مېتافىزىكىلىق نۇقتىنەزەر بىلىش تەرەققىياتىنىڭ دىئالېكتىكىلىق جەريانىنى چۈشەنمەيدۇ. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم بىلىشنى پائالىيەتچان بىر خىل ئىنكاس، ئادەمنىڭ ئىجتىمائىي ئەمەلىيىتى

بىلىشنىڭ ئاساسى ۋە مەقسىتى، شۇنداقلا، بىلىشنىڭ توغرا - توغرا ئەمەسلىكىنى سىناپبېقىش ھەرىكىتىنىڭ ئۆلچەم دەپ قارايدۇ؛ بىلىش جانلىق بىۋاستە كۆزىتىشتىن ئابستراكت تەپەككۇرگە، ئابستراكت تەپەككۇردىن ئەمەلىيەتكە ئۆتىدىغان دىئالېكتىكىلىق جەريانىدىن ئىبارەت؛ توغرا بىلىشكە ئىگە بولۇش ئۈچۈن، كۆپىنچە، بىلىش تەرەققىياتىنىڭ كۆپ قېتىملىق تەكرارلىنىشىدىن ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ، دەپ قارايدۇ.

بىلىش نەزەرىيسى 认识论 بىلىش پائالىيىتىنىڭ ماھىيىتىنى ۋە ئۇنىڭ راۋاجلىنىش جەريانىنى تەتقىق قىلىدىغان پەلسەپىۋى نەزەرىيە. ھەر خىل پەلسەپە سىستېمىلىرىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسىملىرىدىن بىرى. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى بىلىشنىڭ سۇبېيېكتى بىلەن ئوبېيېكتىنىڭ مۇناسىۋىتىنى، ھېسسىي بىلىش بىلەن ئەقلىي بىلىشنىڭ تەرەققىياتىنى، ھەقىقەتنىڭ ماھىيىتىنى ۋە ئۇنىڭ راۋاجلىنىش جەريانى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بىلىش نەزەرىيىسىدە بىلگىلى بولۇش نەزەرىيسى بىلەن بىلگىلى بولماسلىق نەزەرىيىسىنىڭ قارىمۇقارشىلىقى مەۋجۇت بولۇپ كەلدى. بىلگىلى بولماسلىق نەزەرىيىسىنى تەرغىپ قىلىپ، دۇنيانى بىلىش مۇمكىنلىكىنى ئىنكار قىلىدىغان ئىنتايىن ئاز ساندىكى پەيلاسوپلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۇزۇل - كېسىل ئىدىئالىزم ۋە تۇرلۇك ماتېرىيالىزملارنىڭ ھەممىسى دۇنيانى بىلگىلى بولىدىغانلىقىنى تەھقىقلەشتۈرىدۇ. بىلىش نەزەرىيىسىدە ماتېرىيالىزم بىلەن ئىدىئالىزمنىڭ قارىمۇقارشىلىقىمۇ مەۋجۇت بولۇپ كەلدى. ئىدىئالىستىك بىلىش نەزەرىيىسىنىڭ ئالدىنقى شەرتى ماددىي دۇنيانىڭ ئوبېيېكتىپ چىنلىقىنى ئىنكار قىلىش،

بىلىش ئادەم مېڭىسىنىڭ ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئىنكاس قىلىشى ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلىشتىن ئىبارەت. مەسىلەن، پىلاتون بىلىم ئادەمنىڭ روھىنىڭ تۇغما «ئەقىل»نى ئەسلىشى دەپ قارىدى، گېگېل ئادەمنىڭ بىلىشى مۇتلەق ئىدىيىنىڭ ئۆز - ئۆزىنى بىلىشى دەپ قارىدى، بېركلى بىلەن ماخ بىلىش سۇبيېكتىپتا ئۆز - ئۆزىدىن پەيدا بولغان تەجرىبە دەپ قارىدى، ئۇلار ئاڭدىن ماددىغا ئۆتىدىغان بىلىش لوشيەنىدە چىڭ تۇردى. ماتېرىيالىستىك بىلىش نەزەرىيىسى ماددىي دۇنيا كىشىلەرنىڭ ئېڭىغا بېقىنماي مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان ئوبيېكتىپ چىنلىق، ئادەمنىڭ ئوبيېكتىپ دۇنيا ھەققىدىكى بىلىشى بىر خىل ئىنكاس، سۆرەتتىنلا ئىبارەت دەپ قارىدى. ئۇنىڭ ھەر خىل مەزھەپلىرىنىڭ بەزى مەسىلىلەردىكى كۆز قاراشلىرىمۇ ھەر خىل، ھەتتا ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا پرىنسىپال ئىختىلاپلارمۇ بار، لېكىن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ماددىدىن ئاڭغا ئۆتىدىغان بىلىش لوشيەنىدە چىڭ تۇردى. بىلىش نەزەرىيىسىدە دىئالېكتىكا بىلەن مېتافىزىكىنىڭ قارىمۇقارشىلىقىمۇ مەۋجۇت بولۇپ كەلدى. ماركسزمدىن بۇرۇنقى ماتېرىيالىستىك بىلىش نەزەرىيىسى ئادەمنىڭ بىلىش مەسىلىسىنى ئادەمنىڭ ئىجتىمائىيلىقىدىن، ئادەمنىڭ تارىخىي تەرەققىياتىدىن ئايرىلغان ھالدا كۆزىتكەن، بىلىشنىڭ ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتكە بولغان بېقىندىلىق مۇناسىۋىتىنى ۋە بىلىش تەرەققىياتىنىڭ دىئالېكتىكىلىق جەريانىنى چۈشەنمىگەن، بىۋاسىتە كۆزىتىش ئاساسىدىكى پاسسىپ ئىنكاس نەزەرىيىسى ئىدى. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمچە بىلىش نەزەرىيىسى ئەمەلىيەتنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇپ ۋە دىئالېكتىكىنى بىلىش نەزەرىيىسىگە

تەتبىق قىلىپ، كونا ماتېرىيالىستىك بىلىش نەزەرىيىسىنىڭ يېتەرسىزلىكىنى تۈگەتتى، ئادەمنىڭ بىلىش پائالىيىتىنىڭ ماھىيىتىنى ۋە ئۇنىڭ راۋاجلىنىش قانۇنىيىتىنى ئىلمىي ئاساستا ئېچىپ بەردى، بىلىش نەزەرىيىسىدىكى تۈپ ئاساسىي مەسىلىنى توغرا ھەل قىلدى. ھازىرقى زامان پەن - تېخنىكىسىنىڭ تەرەققىياتى بىلىشنىڭ سۈبيېكتى ۋە ئوبيېكتىدا، ۋاستىسى ۋە ئۇسۇلىدا غايەت زور ئۆزگىرىش پەيدا قىلدى، بۇ ئۆزگىرىش ئەرنى تەتقىق قىلىش، يەكۈنلەش ۋە پەلسەپە جەھەتتىن ئومۇمىلاشتۇرۇش بىلىش نەزەرىيىسىدىكى يېڭى مەسىلە بولۇپ قالدى.

بىلىم 知识 ئىنسانلارنىڭ بىلىش نەتىجىسى. ئۇ كىشىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈرىشى، سىنىپىي كۈرەش ۋە ئىلمىي تەجرىبە ئەمەلىيىتىدىن ھاسىل بولىدۇ. بىلىمۇ خۇددى ئىقتىدارغا ئوخشاش كىشىلەرنىڭ بىلىش كاتېگورىيىسىگە كىرىدۇ. تەجرىبە — بىلىمنىڭ ئىپتىدائىي فورماتسىيىسى؛ سىستېمىلىق ئىلمىي نەزەرىيىلا بىلىمنىڭ بىرقەدەر مۇكەممەل فورماتسىيىسى ھېسابلىنىدۇ. تەبىئەتكە ۋە پەن - تېخنىكىغا دائىر تۈرلۈك مەخسۇس بىلىم تەبىئىي پەن جۈملىسىگە كىرىدۇ؛ ئىنسانىيەت جەمئىيىتىگە ئائىت تۈرلۈك مەخسۇس بىلىم ئىجتىمائىي پەن جۈملىسىگە كىرىدۇ. كىشىلەرنىڭ مۇشۇ ئىككى تۈركۈم بىلىم ئاساسىدا دۇنيا ئۈستىدە شەكىللەنگەن ئومۇمىي نۇقتىئىنەزەرى، ئومۇمىي قارىشى (يەنى دۇنياقاراش) پەلسەپە دېمەكتۇر. كونا ماتېرىيالىستلار بىلىمنى شەخسلەرنىڭ بىلىش جەھەتتىكى تىرىشچانلىقىنىڭ ۋە شەخسىي تەجرىبىنىڭ نەتىجىسى دەپ چۈشىنىدۇ. ماركسىزملىق پەلسەپە بىلىمنىڭ ماھىيىتىنى ئەمەلىيەتنىڭ ئىج-

تىمائىيلىقى نۇقتىسىدىن چۈشىنىدۇ ۋە بىلىمنى پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ بىلىش جەۋھىرى دەپ قارايدۇ. ھەرقانداق بىلىم، ئەمەلىيەتنىڭ سىنىقى ئارقىلىق، ئۆزىنىڭ ئوبيېكتىپ شەيئىنى ئىلمىي يوسۇندا ئەكس ئەتتۈرگەنلىكىنى ئىسپاتلىغاندىلا، توغرا ۋە ئىشەنچلىك بىلىم ھېسابلىنالايدۇ. ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتنىڭ ئەۋلادتىن ئەۋلادقا داۋام ئېتىشى بىلەن بىلىمنىڭ يەنىمۇ غىندىسى ۋارىسلىق قىلىنىش، تەنقىد قىلىنىش داۋامىدا ئۆزلۈكسىز توپلىنىپ ۋە تەرەققىي قىلىپ بارىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئىنسانلارنىڭ بىلىمى بارغانسېرى دۇنيانى بىلىش ۋە دۇنيانى ئۆزگەرتىش يولىدىكى كۈچلۈك قورال بولۇپ قالدى. 17 - ئەسىردە بولۇپ ئۆتكەن ئەنگلىيىلىك پەيلاسوپ فرانسىس بېكون ئۆزىنىڭ «يېڭى قورال» دېگەن ئەسىرىدە «بىلىم كۈچ دېمەكتۇر» دېگەن شوئارنى تۇنجى قېتىم ئوتتۇرىغا قويغان.

بۋاسته تەجرىبە 直接经验 كىشىلەرنىڭ ئۆز ئەمەلىيىتى ئارقىلىق ھاسىل قىلىنغان تەجرىبە. ئادەمنىڭ بىلىمى يا بىۋاسىتە تەجرىبىدىن، يا ۋاستىلىك تەجرىبىدىن ھاسىل بولىدۇ. بىلىمنىڭ ئومۇمىي يىغىندىسىدىن ئېيتقاندا، ھەرقانداق بىلىم بىۋاسىتە تەجرىبىدىن كېلىدۇ؛ مەن ئۇچۇن ۋاستىلىك تەجرىبە بولغىنى باشقىلار ئۈچۈن بىۋاسىتە تەجرىبىدۇر. بىلىم ھاسىل قىلىش ۋە ئۇنى كۆپەيتىپ بېرىشتا بىۋاسىتە تەجرىبىلەرنى ئىمكانقەدەر كۆپرەك ئىگىلەش ھەرقانداق شەخس ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. ۋاستىلىك تەجرىبىگىلا ئىگە بولۇپ، قىلچە بىۋاسىتە تەجرىبىگە ئىگە بولمىغاندا، بىلىم مۇكەممەل ۋە چوڭقۇر بولالمايدۇ. لېكىن ھەرقانداق ئادەمنىڭ

بۇاستە ئەمەلىيىتى ھامان چەكلىك بولىدۇ، بۇاستە تەجرىبە گەلا ئىگە بولۇپ، ۋاستىلىك تەجرىبىگە ئىگە بولمىغاندا، بىلىم جۇزئىي، چالا ھالەتتە تۇرۇپ قالىدۇ. كىمكى بۇاستە تەجرىبە بىلەنلا قانائەتلىنىپ، ۋاستىلىك تەجرىبىنى رەت قىلىدىغان بولسا، ئۇ بۇرنىنىڭ ئۇچىنىلا كۆرىدىغان، كونا قېلىپتىن چىقالمايدىغان تەجرىبىچىلەردىن بولۇپ قالىدۇ. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋاستىلىك تەجرىبە بىلەن بۇاستە تەجرىبىنى ئەمەلىيەت ئاساسىدا بىرلەشتۈرۈپ، بىرقەدەر مۇكەممەل بولغان بىلىمنى ئالغا سۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

بۇاستە سېزىم 直觉 ئادەتتە ھەقىقەتنى مەنتىقي خۇلاسە چىقىرىش باسقۇچىدىن ئۆتمەيلا بۇاستە بىلىش ئىقتىدارى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ياۋروپا تىلىدا، بۇ سۆز لاتىنچە intuitio (مەنىسى «تىكىلىپ قاراش») دېگەن سۆزدىن كەلگەن. بۇ سۆز پەلسەپە ئاتالغۇسى سۈپىتىدە ھەر خىل مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ماركستىن ئىلگىرىكى پەيلاسوپلار بۇاستە سېزىمنى پەۋقۇلئادده بىلىش پائالىيىتى دەپ قارىغان. 17 - ئەسىردىن 18 - ئەسىرگىچە، غەربىي ياۋروپادىكى ئەقىلچىلىك تەرەپدارلىرى ئۇنى ئەقلىي پائالىيەتلەرنىڭ بىرى دەپ ھېسابلىغان. مەسىلەن، دېكارت بۇاستە سېزىم ئارقىلىق يەشمە خۇلاسىنىڭ باشلىنىشى بولغان، شەك - شۈبھىسىز ۋە ئېنىق بىلىنىپ تۇرغان ئۇقۇمنى تاپقىلى بولىدۇ، دەپ قارايدۇ؛ سپىنوزا «بۇاستە سېزىلىدىغان بىلىم» ئۇچىنچى خىل بىلىم، بۇاستە سېزىم ئەقلىي خۇلاسىدىن ئۇستۈن تۇرىدىغان ھەم ئەقلىي بىلىمنى تۇغەللەيدىغان ئەقلىي ئىقتىدارىدۇر، شۇ ئارقىلىق چەكسىز سۈبستانسىيىنى

ياكى تەبىئەتنىڭ ماھىيىتىنى نونۇپ يەتكىلى بولىدۇ، دەپ قارايدۇ؛ لېنىن بۇاستە سېزىم ئۆز - ئۆزىدىن مەلۇم ئەقلىي ھەقىقەت (مەسىلەن «A — A دۇر»)نى بىلىش ئىقتىدارىدىن ئىبارەت، دەپ ھېسابلايدۇ. ھازىرقى زامان بۇرژۇئا پەلسەپىسىدە (مەسىلەن، بېرگسوننىڭ بۇاستە سېزىمچىلىقىدا)، بۇاستە سېزىم غەيرىي ئەقلىيلىق نۇقتىسىنەزىرى ئاساسىدا ئەقىل بىلەن قارىمۇ-قارشىلاشتۇرۇپ قويۇلغان، ئىنسانلارنىڭ بۇاستە سېزىمى ھايۋاناتنىڭ تۇغما ئىقتىدارىغا ئوخشاپ كېتىدۇ، دەپ تەكتىلەنگەن؛ بۇاستە سېزىم چۈشىنىشكىلا بولىدىغان ئەمما ئىپادىلەشكە بولمايدىغان بىر خىل تۇغما، سىرلىق «چۈشىنىش» ئىقتىدارى دۇر، ئۇنى ئىشقا سېلىش بىلەن ئالەمنىڭ روھىي ماھىيىتىنى بۇاستە ئۆزلەشتۈرگىلى بولىدۇ، دەپ قارالغان. پسىخولوگىيىدە بۇاستە سېزىم ھەقىقەتنى سەزگۈرلۈك بىلەن بۇاستە پەرەز قىلىۋالالايدىغان بىلىش ئىقتىدارى، ئۇ ھاسىل قىلىنغان بىلىم ۋە تەجرىبىلەرنى ئاساس قىلىدۇ، دەپ قارىلىدۇ.

بۇاستە كۆزىتىش 直观 ❶ ئوبىيېكتىپ شەيئى بىلەن بۇاستە ئۇچرىشىش ئارقىلىق ھاسىل قىلىنغان ھېسسىي بىلىش. ئۇ تۇيغۇ، سەزگۈ ۋە تەسەۋۋۇرنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ جانلىقلىق، كونكرېتلىق ۋە بۇاستىلىك خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. لېكىن، ئومۇمىيلىقنى ئەمەس، ئايرىملىقنىلا كۆرۈش، ماھىيەتنى ئەمەس، ھادىسىنىلا كۆرۈش ئۇنىڭ چوڭ چەكلىمىلىكى ھېسابلىنىدۇ. شەيئىنى توغرا بىلىش ئۈچۈن جانلىق، بۇاستە كۆزىتىش بىلەن قوچىدىن ئابستراكت تەپەككۇر بىلەن قوچىغا ئۆتۈش كېرەك.❷ كونا ماتېرىيالىستلار بىلىشنىڭ ئوبىيېكتىپ دۇنيانى ئەمەلى

يەت ئاساسدا تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈشتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى چۈشەنمەي، ئۇنى ئەينەكتە ئۆز ئەكسىنى كۆرگەندەك ئىش دەپ قارىغان، بۇمۇ «بىۋاستە كۆزىتىش» دەپ ئاتىلىدۇ.

بىۋاستە ئىجتىمائىي ئەمگەك 直接社会劳动 جەمئىيەت بىۋاستە ئېتىراپ قىلغان ئەمگەك. ئۇ تاۋار ئىشلەپچىقىرىشىدىن پۈتۈنلەي پەرقلىنىدىغان ئىشلەپچىقىرىش شەكلىنى ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ. تاۋار ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئەمگەك كونكرېت ئەمگەك ۋە ئابستراكت ئەمگەكتىن ئىبارەت ئىككى ياقلىمىلىققا ئىگە، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدىكى تاۋار ئىگىلىكىدە، ئۇ خۇسۇسىي ئەمگەك بىلەن ئىجتىمائىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ھەرقايسى خۇسۇسىي ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى ئىشلەپ چىقارغان ئومۇمىي تاۋار ئالدى بىلەن مۇئەييەن ئىستېمال قىممىتى بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ، ئۇنىڭ قىممىتى ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق يەنى تاۋار سېتىلغاندىن كېيىن ئاندىن ئەمەلگە ئاشىدۇ، ئۇنى ئىشلەپ چىقارغان ئەمگەكمۇ ئومۇمىي ئابستراكت ئىنسان ئەمگىكى ھالىتىگە كېلىدۇ، ئاشۇ خۇسۇسىي ئەمگەك ئومۇمىي ئىجتىمائىي ئەمگەكنىڭ تەركىبىي قىسمى بولۇپ مۇئەييەنلىشىدۇ ـ دە، ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى سىستېمىسىغا كىرەلەيدۇ. بۇ ـ ئەگرى ـ توقاي جەريان. ئەگەر مەلۇم تاۋار ئالماشتۇرۇشقا قاتناشتۇرۇلمسا، ئۇنى ئىشلەپ چىقارغان ئەمگەك ئابستراكت ئەمگەك بولالمايدۇ ـ دە، ئومۇمىي ئىجتىمائىي ئەمگەكنىڭ تەركىبىي قىسمىمۇ بولالمايدۇ. لېكىن ئومۇمىي قىممەتداش بولغان پەۋقۇلئاددە تاۋار ـــ پۇل ئۇ قاتارغا كىرمەيدۇ، چۈنكى

ئۇ قىممەتنىڭ نامايەندىسى، ئۇنىڭ بىلەن ھەرقانداق تاۋارنى سېتىۋالغىلى بولىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا ھەرقانداق تاۋارنىڭ قىممەتكە ئىگە - ئىگە ئەمەسلىكى پۇل بىلەن ئىسپاتلىنىدۇ، شۇڭا، پۇلنىڭ تەبىئىي شەكلى ھەم قىممەت شەكلى بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ، ئۇنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان كونكرېت ئەمگەكمۇ ئابستراكت ئەمگەك شەكلىنى ئالىدۇ، ئۇنى ئىشلەپچىقىرىدىغان خۇسۇسىي ئەمگەك تەبىئىي يوسۇندا جەمئىيەت تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنىدۇ، دېمەك ئۇ بۇاستە ئىجتىمائىي شەكىلدىكى ئەمگەك بولۇپ تونۇلىدۇ. خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا، ناتۇرال ئىگىلىكتىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بۇاستە ئىجتىمائىي ئەمگەك جۇملىسىگە كىرىدۇ. سوتسىيالىزم جەمئىيىتىدە، ئومۇمىي تاۋار ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئەمگەكمۇ ئابستراكت ئەمگەك شەكلىدە، ئوبوروت ساھەسى ئارقىلىق، ئومۇمىي ئىجتىمائىي ئەمگەكنىڭ تەركىبىي قىسمى بولالايدۇ، شۇڭا، ئاساسەن بۇاستە ئىجتىمائىي ئەمگەك جۇملىسىگە كىرمەيدۇ؛ لېكىن بۇ ئەمگەك بىر تۇتاش پىلان ئاستىدا ئىلىپ بېرىلىدىغانلىقى ۋە ئىشلەپچىقىرىشتا پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجى كۆزلەنگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇ بۇاستە ئىجتىمائىي خاراكتېر ئالىدۇ. تاۋار بىلەن پۇل يوقالغان كومۇنىزم جەمئىيىتىگە بارغاندا، ئېنگېلس ئېيتقاندەك: «جەمئىيەت ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە ئىگە بولغان ھەمدە ئۇلارنى بۇاستە ئىجتىمائىيلاشقان شەكىلدە ئىشلەپ چىقىرىشقا تەتبىقلىغان ھامان، ھەربىر ئادەمنىڭ ئەمگىكى، ئۇنىڭ پەۋقۇلئاددە ئىشلىتىلىش ئورنىنىڭ ھەرقانچە ئوخشىماسلىقىدىن قەتئىينەزەر، باشلىنىشىدىلا بۇاستە ئىجتىمائىي ئەمگەك بولىدۇ.»

(«ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 348-بەت)

بيۇروكرات كاپىتال 官僚资本 يەرلىك مۇستەملىكە، يېرىم فېئودال للىق ئەللەردىكى دۆلەت مونوپول كاپىتالى. ئۇ جاھانگىرلىكنىڭ تاۋارلىرىنى تۆكمە قىلىپ سېتىش، سىرتقا كاپىتال چىقىرىش ۋە باشقىلارنىڭ بايلىقلىرىنى بۇلاپ - تالاش ئېھتىياجىغا يارىشا، پومېشچىك - دەللال بۇرژۇئازىيە دېكتاتۇرلىقىدىكى دۆلەت ھاكىمىيىتىنىڭ كۈچىگە تايىنىپ راۋاج تاپقان. ئۇ سانائەت ئىشچىلىرىنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلغاندىن باشقا، يەنە سىياسىي ئىمتىيازدىن پايدىلىنىپ، ھە دەپ قەغەز پۇل تارقىتىش، دۆلەت ئىچىدە ۋە سىرتتىن قەرز ئېلىش ۋە سودا ھايانكەشلىكى قاتارلىق يوللار ئارقىلىق كەڭ ئەمگەكچى خەلقنى تالان - تاراج قىلىدۇ، شەھەر ئۇششاق بۇرژۇئازىيىسىنى ئېزىدۇ، مىللىي بۇرژۇئازىيىگە زىيان سالىدۇ. كونا جۇڭگودا، چىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئەجنەبىيلەرنى ئۇلىغە قىلغۇچى چوڭ بيۇروكراتلىرى 19 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىدە قۇرغان تۆرلۈك شەكىلدىكى زامانىۋى ھەربىي كارخانىلار ۋە مۇلكى كارخانىلار بيۇروكرات كاپىتالنىڭ دەسلەپكى شەكلى ئىدى. شىمال مىلىتارىستلىرى ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىلدە، بيۇروكرات كاپىتال داۋاملىق راۋاج تاپتى ھەمدە پۇل مۇئامىلە مونوپولىيىسىگە قاراپ مېڭىش يۈزلىنىشى كۆرۈلدى. گومىندا ڭ ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋردە، بيۇروكرات كاپىتال ناھايىتى تېز كۆپىيىپ كەتتى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، بيۇروكرات كاپىتال تەرەققي قىلىپ ئەڭ يۇقىرى پەللىگە يەتتى، دەللال - فېئودال

دۆلەت مونوپول كاپىتالىزمى شەكىللەندى. 10 — 20 مىليارد دوللارلىق مال ـ مۇلۈككە ئىگە جياڭ جېيشى، سۇڭ زىۋېن، كۇڭ شياڭشى، چېن لىفۇ ـ چېن گوفۇلاردىن ئىبارەت تۆت چوڭ جەمەت پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئىقتىسادىي جان تومۇرىنى ئىلكىگە ئالدى. دۆلىتىمىز قۇرۇلۇش ھارپىسىدا، بيۇروكرات كاپىتال مەملىكەت بويىچە تەخمىنەن سانائەت كاپىتالىنىڭ ئۇچتىن ئىككى قىسمىنى، زاۋۇت ـ كان ۋە قاتناش ـ ترانسپورت ساھەسىدىكى تۇراقلىق مۇلۈكنىڭ 80 پرسەنتىنى ئىگىلەپ، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ پۇل مۇئامىلە ئىشلىرىنى مونوپول قىلىپ، تۆمۈريول ترانسپورتى، تاشيول ترانسپورتى، ھاۋا ترانسپورتىنى شۇنىڭدەك كېمە تونناژىنىڭ 44 پىرسەنتىنى كونترول قىلىۋېلىپ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئېغىر توسقۇنلۇق قىلغانىدى. 1949 ـ يىلى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق ھۆكۈمىتى بيۇروكرات كاپىتالنى مۇسادىرە قىلىپ، سوتسىيالىستىك دۆلەت ئىگىلىكىنى بىۋاستە بەرپا قىلىپ، ئاساسلىق ئىقتىسادىي جان‌تومۇرنى خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرلىقىدىكى دۆلەتنىڭ ئىلكىگە ئېلىپ، سوتسىيالىستىك ئىنتىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئۈچۈن ماددىي ئاساس سالدى.

بيۇروكرات كاپىتالىزم 官僚资本主义 يېرىم مۇستەملىكە، يېرىم فېئودالىق ئەللەردىكى دەللال ـ فېئودال دۆلەت مونوپول كاپىتالىزمى. كونا جۇڭگودا، چەت ئەل جاھانگىرلىكى بىلەن، ئۆزىمىزدىكى فېئودال پومېشچىكلار سىنىپى ۋە كونا بايي دېھقانلار بىلەن زىچ تىل بىرىكتۇرۇشنى ئۆزىنىڭ ئالامىتى قىلغان بيۇروكرات كاپىتالىزم جۇڭگونىڭ ئىجتىمائىي ئىشلەپ

چىقىرىش كۆچلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئېغىر توسقۇنلۇق قىلدى. جۇڭگو خەلقى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ئۇزاق مۇددەت ئىنقىلابىي كۈرەش ئېلىپ بېرىپ، 1949 - يىلى جاھانگىرلىك، فېئودالىزم ۋە بيۇروكرات كاپىتالىزمنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىدى. «بيۇروكرات كاپىتال»غا قارا.

بيۇروكراتلىق 官僚主义 ئەمەلىيەتتىن ۋە ئاممىدىن ئايرىلىپ، ئاممىنىڭ مەنپەئىتى بىلەن كارى بولماي، بۇيرۇق چۈشۈرۈشنىلا بىلىدىغان يامان ئۇسۇل. قورساق تويغۇزۇشنىلا بىلىپ، ھېچنېمە بىلەن كارى بولماسلىق، ئەمەلىي ئەھۋالنى چۈشەنمەسلىك، ئاممىنىڭ دەردىگە يەتمەسلىك، ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ، دېموكراتىيىنى بېسىش، ھەتتا ئۆكتەملىك قىلىپ، ئۆزى بەگ - ئۆزى خان بولۇۋېلىش قاتارلىقلار ئۇنىڭ ئىپادىلىرىدۇر؛ تارماقلارنى قاتمۇقات، ئاپپاراتلارنى كېلەكسىز، قاتلامنى ناھايىتى كۆپ قىلىۋېتىپ، ئۆزئارا تارتىشاق ئۇيناىدىغان، ئادەم كۆپ، ئىش ئاز بولۇپ قالىدىغان، مۇئاۋىنلىق ۋەزىپىدىكىلەر ۋە قورۇق مەنسەپلەر ھەددىدىن زىيادە كۆپ بولۇپ كېتىدىغان، ئىش ئۇنۇمى ناھايىتى تۆۋەن بولىدىغان ئەھۋاللارمۇ شۇ ئىستىللار قاتارىغا كىرىدۇ. بۇيرۇقۇازلىق، ئالاقۇازلىق، لاۋازىماچىلىق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىستىللارمۇ بيۇروكراتلىقنىڭ ئىپادىسى، بيۇروكراتلىق دۆلەتنىڭ پەيدابولۇشى بىلەن پەيدا بولغان، ئۇزاقتىن بېرى داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان مۇرەككەپ ئىجتىمائىي ھادىسە. سوتسيالىزم جەمئىيىتىدىكى بيۇروكراتلىق ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپقا خاس ئادەت كۆچىنىڭ ئىنكاسى، ئۇنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا كەلتۈرىدىغان زىيىنى ناھايىتى چوڭ.

پ

پائالىيەتچان ئىنقىلابىي ئىنكاس نەزەريىسى 能动的革命的反映论 يەنى دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمچە ئىنكاس نەزەريىسى، ماركسىزملىق بىلىش نەزەريىسى. ئۇ تەجرىبىدىن خالىيلىقنى تەكتىلەيدىغان ئىدېئالىستىك نەزەريىدىنمۇ، پاسسىپ، بىۋاستە كۆزىتىشنى تەكتىلەيدىغان كونا ماتېرىيالىستىك ئىنكاس نەزەريىسىدىنمۇ پەرقلىنىدۇ. ماۋ زېدۇڭ دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمچە ئىنكاس نەزەريىسىنى ھەممىدىن ئاۋۋال پائالىيەتچان ئىنقىلابىي ئىنكاس نەزەريىسى دەپ تەرىپلىدى. ئۇ: ماركس: «كىشىلەرنىڭ ئېڭى ئۇلارنىڭ مەۋجۇدىيىتىنى بەلگىلىمەيدۇ، بەلكى كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيىتى ئۇلارنىڭ ئېڭىنى بەلگىلەيدۇ» دېگەنىدى. ئۇ يەنە: «ئىلگىرىكى پەيلاسوپلار دۇنيانى ھەر خىل ئىزاھلاپ كەلدى، لېكىن گەپ دۇنيانى ئۆزگەرتىشتە» دېگەنىدى. بۇ — ئاڭنىڭ مەۋجۇدىيەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى مەسىلىسىنى ئىنسانىيەت تارىخى بارلىققا كەلگەندىن بۇيان بىرىنچى قېتىم توغرا ھەل قىلغان ئىلمىي ھۆكۈم، كېيىنرەك لېنىن تەرىپىدىن چوڭقۇر جارى قىلدۇرۇلغان پائالىيەتچان ئىنقىلابىي ئىنكاس نەزەريىسىنىڭ تۈپ نۇقتىسىنى زىرىدۇر» دەپ كۆرسەتتى («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم،

ئۇيغۇرچە نەشرى 610 - بەت). پائالىيەتچان ئىنكاس نەزەرىيىسى ماددا ئاڭنىڭ مەنبەسى دېگەننى ئېتىراپ قىلمىدۇ، ئاڭنىڭ ماددىنى بىلىشى مۇمكىنلىكىنىمۇ ئېتىراپ قىلمىدۇ، ئۇ كىشىلەرنىڭ بىلىشنى سۇبېيېكتىپنىڭ ئۆزىدىن تۇغۇلمايدۇ، بەلكى ئوبيېكتىپ دۇنيانىڭ ئىنكاسى دەپ ھېسابلايدۇ. بۇ بۇاستە كۆزىتىش يولى بىلەن بولىدىغان پاسسىپ ئىنكاس بولماستىن، ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتتىن ھاسىل بولىدىغان پائالىيەتچان ئىنكاستۇر. بىلىشنىڭ پائالىيەتچانلىقى ھېسسىي بىلىشتىن ئەقلىي بىلىشكە پائال سەكرەيدىغانلىقىدا ئىپادىلىنىپلا قالماي، ئۇنىڭدىنمۇ مۇھىمى ئەقلىي بىلىشتىن ئىنىقلابىي ئەمەلىيەتكە پائال سەكرەيدىغانلىقىدىمۇ ئىپادىلىنىدۇ.

پاتېنت 专利 بىر خىل كەشپىياتنى يارىتىقۇچىنىڭ يالغۇز ئۆزى بەھرىمان بولىدىغان ۋە مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان ھوقۇقى. پاتېنت تۈزۈمى يولغا قويۇلىدىغان دۆلەتلەردە، ئومۇمەن، پاتېنت قانۇنى تۈزۈلىدۇ. يېڭى، يارىملىق ۋە ئىجادىي بولغانلىقى كەشپىياتلار (جۈملىدىن ئىختىرا، يېڭى تېپتىكى لايىھە ۋە تاشقى كۆرۈنۈش لايىھىسى قاتارلىقلار) ئۈچۈن پاتېنت ئېلىشقا ئىلتىماس قىلسا بولىدىغانلىقى بەلگىلىنىدۇ. پاتېنت ئېلىش ئۈچۈن ئىلتىماس قىلغۇچى كەشپىياتىنىڭ تېخنىكىۋى مۇھىم نۇقتىلىرىنى ئاشكارا ئېلان قىلىپ، خەقتىن پىكىر ئېلىشى، رەسمىيەتنى بەجا كەلتۈرۈشى كېرەك. پاتېنت تەستىقلانغاندىن كېيىن، ئىختىراچى پاتېنت ھوقۇقىغا ئىگە بولىدۇ، بۇ ھوقۇق مۇھلىتى بويىچە مۇھاپىزەت قىلىنىدۇ.

باشقىلار شۇ كەشپىياتنىڭ قائىدىسى، تۇزۇلۇشى ۋە تېخنىكىسىدىن پايدىلانماقچى بولسا، پاتېنت ئىگىسىگە پاتېنتتىن پايدىلىنىش ھەققىنى بېرىشى لازىم، ئۇنداق قىلمىسا، پاتېنت ھوقۇقىغا دەخلى يەتكۈزگەن بولىدۇ. بىر خىل شەكىلسىز مۇلۈك بولغان پاتېنتقا مۆھلىتى ئىچىدە ۋارىسلىق قىلىشقا، ئۇنى ئۆتۈنۈپ بېرىشكە، گۆرۈگە قويۇشقا بولىدۇ. پاتېنت مۆھلىتى توشسىلا، شەخسنىڭ ئىگىدارچىلىقىدىكى نەرسىدىن جامائەت مۈلكىگە ئايلىنىدۇ.

پارازىتلىق ئىستېمال 寄生性消费 ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىن ئايرىلىپ، ئېكسپىلاتاتسىيە كىرىمىگە تايىنىپ، چىرىك، ئەيش ـ ئىشرەتلىك تۇرمۇش كەچۈرىدىغان كىشىلەرنىڭ ئىستېمالى. ھېچقانداق ئۇنۇملۇك ئەمگەككە قاتنىشمايدىغان، كۈن بويى بىكارتاپلىق قىلىپ، پۈتۈنلەي ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى سىنىپقا تايىنىپ جان باقىدىغان ئېكسپىلاتاتسىيىچىلەر گويا پۈتۈنلەي ئۆز ئىگىسىدىن ئۇزۇق ئېلىش يولى بىلەن جان باققۇچى پارازىت قۇرۇتلارغا ئوخشىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئىستېمالى پارازىتلىق ئىستېمال دەپ ئاتالغان. ئۇ زاۋالغا يۈز تۇتقان سىنىپلارنىڭ تىرىكچىلىك خۇسۇسىيىتى. ئۇلارنىڭ ئىستېمالى ئەمگەكچى خەلقنىڭ قوشۇمچە ئەمگىكى يارىتقان بايلىقتىن كېلىدۇ، جاھانگىر دۆلەتلەردىكى پاي ئۆسۈمىگە تايىنىپ جان باقىدىغان سۈتخورلار ئەنە شۇ جۈملىگە كىرىدۇ. جاھانگىر دۆلەتلەردە پاي ئۆسۈمىگە تايىنىپ جان باقىدىغان سۈتخورلار تەبىقىسى ئۇزلۇكسىز كۆپەيمەكتە. بۇ جاھانگىرلارنىڭ پارازىتلىقى ۋە

چىرىكلىكىنىڭ گەۋدىلىك ئىپادىلىرىدىن بىرى.

پارتىيە 政党 مەلۇم سىنىپ، تەبىقە ياكى ئىجتىمائىي گۇرۇھنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ھەم شۇ يولدا كۈرەش قىلىدىغان سىياسىي تەشكىلات. ئۇ ئىجتىمائىي ئىقتىساد ۋە سىنىپىي كۈرەشنىڭ مۇئەييەن تەرەققىيات باسقۇچىنىڭ مەھسۇلى، شۇنداقلا سىنىپىي كۈرەش ۋە ئىجتىمائىي سىياسىي-ئىقتىسادىي پائالىيەتلەرنى ئىلىپ بېرىش قورالى. ئۇ ئۆزى ۋەكىللىك قىلغان سىنىپ، تەبىقە ۋە ئىجتىمائىي گۇرۇھ ئۈچۈن ئوخشاشمىغان دەرىجىدە تەشكىلاتچىلىق، رەھبەرلىك ۋە يادرولۇق رولىنى ئويناپىدۇ. لېنىن مۇنداق دېگەنىدى: «سىنىپلارنىڭ سىياسىي كۈرىشىنىڭ ئەڭ مۇكەممەل، ئەڭ تولۇق ۋە ئەڭ روشەن ئىپادىسى — پارتىيىنىڭ كۈرىشىدۇر.» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 151 - بەت) يېقىنقى زاماندا ئەڭ بالدۇر بارلىققا كەلگەن پارتىيە 17 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرى ئەنگلىيىدە قۇرۇلغان خۇيگ پارتىيىسى (ئاساسەن بۇرژۇئازىيە ۋە يېڭى ئاقسۆڭەكلەر مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلاتتى) ۋە تورى پارتىيىسى (ئاساسەن فېئودال ئاقسۆڭەكلەر مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلاتتى) ئىدى. جۇڭگودا بۇرژۇئازىيىنىڭ پارتىيە تەشكىل قىلىشى سۇن جۇڭسەننىڭ 1894 - يىلى جۇڭگونى گۈللەندۈرۈش جەمئىيىتىنى قۇرغان ۋاقتىدىن باشلانىدى. ماركس بىلەن ئېنگېلس 1847 - يىلى لوندوندا قۇرغان كوممۇنىزمچىلار ئىتتىپاقى پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ دەسلەپكى ئۇلگىسى ئىدى. جۇڭگودا پرولېتارىيات پارتىيىسى — جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 1921 - يىلى قۇرۇلدى.

پارلامېنت كۆرىشى 会斗会议 بۇرژۇئا پارلامېنتىدا بولۇپ تۇرىدىغان ھەرقايسى پارتىيىلەر ۋە مەزھەپلەر ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەش، پارلامېنت ــ بۇرژۇئازىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىش قورالى، پارلامېنت كۆرىشى، ئادەتتە، بۇرژۇئازىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى كېلىشتۈرىدىغان بىر خىل ئۇسۇل. ھەرقايسى پارتىيىلەر ۋە مەزھەپلەر ئۆزلىرىنىڭ سىياسىي تەسىرىنى كېڭەيتىش، ئۆزلىرى ۋەكىللىك قىلغان سىنىپ، تەبىقە ياكى گۇرۇھلارنىڭ مەنپەئىتىنى قوغلا كەلتۈرۈش ياكى قوغداش ئۈچۈن، پارلامېنتتا ئۆزلىرىنىڭ كۆز قاراشلىرىنى بايان قىلىدۇ، ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتى، ئەمىر ـ پەرمانى، دۆلەتنىڭ خامچوتى قاتارلىقلار ئۈستىدە مۇنازىرە قىلىدۇ. ئەھۋال بەك مۇرەككەپ بولغاچقا، پارلامېنت كۆرىشىنىڭ شەكلى ۋە ئۇنىڭ دۆلەتنىڭ سىياسىي ھاياتىدىكى ئورنى ھەم ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتىگە بولىدىغان تەسىرى ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ سىياسىي تۈزۈمىنىڭ ئوخشاش بولمىغانلىقىغا، ھەرقايسى سىياسىي كۈچلەر ئوتتۇرىسىدىكى كۈچ سېلىشتۇرمىسىنىڭ ئوخشاش بولمىغانلىقىغا قاراپ ئوخشاش بولمايدۇ. ماركسىزم ـ لېنىنىزم مۇنداق دەپ قارايدۇ: مەلۇم شارائىتتا پرولېتارىيات پارتىيىسى پارلامېنت مۇنبىرىدىن پايدىلىنىپ، ئىنقىلابىي تەشەببۇسلارنى تەشۋىق قىلىش، بۇرژۇئازىيىنىڭ ئەكسىيەتچىل ماھىيىتىنى پاش قىلىش، خەلقنى تەربىيىلىشى، ئىنقىلابىي كۈچلەرنى توپلىشى ۋە كېڭەيتىش ئۈچۈن پارلامېنت كۆرىشىگە قاتنىشىشى كېرەك. لېكىن، پارلامېنت كۆرىشى ھەل قىلغۇچ كۆرەش شەكلى ئەمەس. پرولېتارىيات

پارتىيىسى سىنىپىي كۆرەشنى پارلامېنت كۆرىشى بىلەن چەكلەپ قويسا بولمايدۇ، پارلامېنت كۆرىشىنى پرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ ئورنىغا قويسا بولمايدۇ.

پايدا 利润 ❶ كاپىتالىزم شارائىتىدىكى پايدا قوشۇمچە قىممەتنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى، تاۋار قىممىتىنىڭ تەننەرخ باھاسىدىن ئېشىپ كەتكەن ئېشىندىسى. بۇ ئېشىندا كاپىتالىستلار ئۆزگىرىشچان كاپىتال بىلەن سېتىۋالغان ئەمگەك كۈچلىرى ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا يارالتقان قوشۇمچە قىممەتتىن ھاسىل بولىدۇ، لېكىن كۆرۈنۈشتە كاپىتالىستلارنىڭ پۈتۈن ئاۋانس كاپىتالىدىن ھاسىل بولغان ئۆندۈرمىسى بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. ماركس مۇنداق دەيدۇ: «قوشۇمچە قىممەت پۈتۈن ئاۋانس كاپىتالنىڭ ئىدىيىۋى مەھسۇلى سۈپىتىدە پايدىدىن ئىبارەت ئۆزگەرگەن شەكلىنى ئالغان.» (ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 25 ـ تۇم، 44 ـ بەت) شۇنىڭ ئۈچۈن، قوشۇمچە قىممەت بىلەن پايدىنىڭ ئۆزى بىر نەرسە، پەقەت شۇلا يېرى ئوخشىمايدۇكى، قوشۇمچە قىممەت ئۆزگىرىشچان كاپىتالغا، پايدا بولسا پۈتۈن ئاۋانس كاپىتالغا قارىتىلغان. قوشۇمچە قىممەت پايدىنىڭ ماھىيىتى، پايدا قوشۇمچە قىممەتنىڭ ھادىسات شەكلى. قوشۇمچە قىممەت پايدىغا ئايلاندۇرۇلغاچقا، تاۋار قىممىتى تەننەرخ باھاسى بىلەن پايدىنىڭ قوشۇلمىسىغا باراۋەر كېلىدۇ. پايدىدىن ئىبارەت بۇ كاتېگورىيە ئۆزگىرىشچان كاپىتالنىڭ قوشۇمچە قىممەتنىڭ مەنبەسى ئىكەنلىكىنى يوققا چىقىرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن كاپىتالىستنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيە

نىڭ ماھىيتىنى يېتىدۇ. ❶ سوتسيالىزم شارائىتىدا، كارخانىلارنىڭ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىپ تاپقان دارامىتىدىن تەننەرخ ۋە باج تۆتۈپ قېلىنغاندىن كېيىنكى ئېشىندا پايدا ھېسابلىنىدۇ. ئېلىمىزدە، دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ پايدىسى يەنى ساپ دارامىتى پايدا بىلەن باجنىڭ قوشۇلۇشىدىن تەركىب تاپىدۇ. ئۇ ئەمگەكچى خەلق جەمئىيەت ئۈچۈن يارىتقان، سوتسيالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىش ۋە خەلقنىڭ تۇرمۇش پاراۋانلىقىنى ياخشىلاش مەقسىتىدە ئىشلىتىلىدىغان قىممەت بولۇپ، كاپىتالىستىك پايدا بىلەن ماھىيەت جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ. ئۇ سوتسيالىستىك جۇغلانما بىلەن ئىجتىمائىي ئېھتىياج فوندىنىڭ ئاساسىي مەنبەسى، شۇنداقلا كارخانىلارنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش نەتىجىسىنى ئۆلچەيدىغان مۇھىم بەلگىلەردىن بىرى.

پايدا نىسبىتى 利润率 ❷ كاپىتالىزم شارائىتىدا، قوشۇمچە قىممەت بىلەن پۈتۈن ئاۋانس كاپىتالنىڭ نىسبىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ قوشۇمچە قىممەت نىسبىتىنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى. ئۇ كاپىتالنىڭ كۆپىيىش دەرىجىسىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ فورمۇلىسى:

$$\text{پايدا نسبتى} = \frac{\text{قوشۇمچە قىممەت}}{\text{ئۆزگەرمەس كاپىتال + ئۆزگىرىشچان كاپىتال}} \times 100\%$$

پۈتۈن ئاۋانس كاپىتال ئۆزگىرىشچان كاپىتالدىن كۆپ بولغاچقا، پايدا نىسبىتى ھامان قوشۇمچە قىممەت نىسبىتىدىن تۆۋەن بولىدۇ، ئۇ كاپىتالىستلارنىڭ ئىشچىلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش دەرىجىسىنى تولۇق ئەكس ئەتتۈرەلمەيدۇ.

ئەگە ئاز مىقداردىكى ئاۋانس كاپىتال بىلەن ئەگە كۆپ مىقداردا پايدا ئېلىش كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تۈپ مەقسىتى، ئەگە يۇقىرى پايدا نىسبىتى قوغلىشىش كاپىتالىستلارنىڭ بارلىق ھەرىكەتلىرىنىڭ ھەل قىلغۇچ تۈرتكۈچىسى. پايدا نىسبىتىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكىنى بەلگىلەيدىغان ۋە ئۇنىڭغا تەسىر كۆرسىتىدىغان ئامىللار مۇنۇلاردىن ئىبارەت: (1) قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى. باشقا شەرت - شارائىت ئوخشاش بولغان ئەھۋالدا، قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى قانچە يۇقىرى بولسا، پايدا نىسبىتىمۇ شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ، بۇ ئىككىسى ئوڭ تاناسىپ بولىدۇ، قوشۇمچە قىممەت نىسبىتىنى ئۆستۈرەلەيدىغانلىكى ئامىللار (مەسىلەن ئىش ۋاقتىنى ئۇزارتىش، ئەمگەك سىجىللىقىنى ۋە ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنى ئاشۇرۇش ۋە باشقىلار) پايدا نىسبىتىنىمۇ ئۆستۈرەلەيدۇ. (2) كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى. قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى ئۆزگەرمىگەن ئەھۋالدا، كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى قانچە تۆۋەن بولسا، پايدا نىسبىتى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ، بۇ ئىككى نەرسە بىر - بىرىگە قارشى تەرەپكە قاراپ ئۆزگىرىدۇ. (3) كاپىتالنىڭ ئوبوروت سۈرئىتى. باشقا شەرت - شارائىتلار ئوخشاش بولغان ئەھۋالدا، كاپىتالنىڭ ئوبوروتى قانچە تېز ۋە بىر يىلدا ئىشلەپ چىقىرىدىغان قوشۇمچە قىممەتنىڭ ئومۇمىي مىقدارى قانچە كۆپ بولسا، يىللىق پايدا نىسبىتى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ. (4) ئۆزگەرمەس كاپىتالنىڭ تېجەپ ئىشلىتىلىشى. ئۆزگەرمەس كاپىتال چىقىمى قانچە ئاز بولسا، پايدا نىسبىتى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ.

❶ سوتسىيالىزم شارائىتىدا، كارخانىلارنىڭ ئىقتىسادىي پائالىيىتىنىڭ ئۇنۇمىنى تۇرلۈك نۇقتىدىن ئەكس ئەتتۈرىدىغان پايدا نىسبىتى ئاساسەن تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت: (1) تەننەرخ پايدا نىسبىتى، بۇ كارخانىلارنىڭ مۇئەييەن مەزگىل ئىچىدىكى مەھسۇلات سېتىش پايدىسى بىلەن مەھسۇلات سېتىش تەننەرخىنىڭ نىسبىتىنى كۆرسىتىدۇ. (2) مەبلەغ پايدا نىسبىتى، بۇ كارخانىلارنىڭ مۇئەييەن مەزگىل ئىچىدىكى ئومۇمىي پايدا سوممىسى بىلەن ئىشلىتىلگەن ئومۇمىي مەبلەغ مىقدارىنىڭ نىسبىتىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ كارخانىلارغا سالغان مەبلەغنى قايتۇرۇۋېلىش ۋاقتىنى ھېسابلاش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. (3) مەھسۇلات قىممىتى پايدا نىسبىتى، بۇ كارخانىلارنىڭ مۇئەييەن مەزگىل ئىچىدىكى ئومۇمىي پايدا سوممىسى بىلەن ئۇنىڭغا مۇناسىپ مەھسۇلات قىممىتىنىڭ نىسبىتىنى كۆرسىتىدۇ. (4) ئىش ھەققى پايدا نىسبىتى، بۇ كارخانىلارنىڭ مۇئەييەن مەزگىل ئىچىدىكى ئومۇمىي پايدا سوممىسى بىلەن ئومۇمىي ئىش ھەققى مىقدارىنىڭ نىسبىتىنى كۆرسىتىدۇ. كارخانىلارنىڭ ئىقتىسادىي پائالىيىتىنىڭ ئۇنۇمىگە پايدا نىسبىتى بىلەن باھا بەرگەندە، كارخانىلارنىڭ تاشقى ئامىللىرىنىڭ، مەسىلەن، باھانىڭ قىممەتتىن چەتلىشىش دەرىجىسىنىڭ، تەبىئىي شارائىتىنىڭ ياخشى - يامانلىقى ۋەھاكازالارنىڭ ئۇنىڭغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى ساقىت قىلىش لازىم.

پايدا نىسبىتىنىڭ تۆۋەنلەپ بېرىش قانۇنىيىتى **利润率趋向下降的规律** «ئوتتۇرىچە (ئومۇمىي) پايدا نىسبىتىنىڭ تۆۋەنلەپ بېرىش قانۇنىيىتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بۇ يەردە پايدا نىسبەتنىڭ ئىجتىمائىي كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ تۆۋەنلەپ بېرىش مۇقەررەرلىكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. كاپىتالىزم شارائىتىدا، كاپىتالىستلار ئوشۇق پايدا قوغلىشىش ۋە رىقابەتتە ئۇستۇنلۈككە ئىگە بولۇش ئۈچۈن، يېڭى تېخنىكىنى ئىشقا سېلىپ، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنى ئۆستۈرۈپ، تاۋار ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتىنى ئازايتىشقا تىرىشىدۇ. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ھەرقايسى ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىدىكى كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى ئۈزلۈكسىز ئۆسۈپ بارىدۇ ـ دە، ئىجتىمائىي كاپىتالنىڭ ئوتتۇرىچە ئورگانىك قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆسۈشىگە سەۋەبچى بولىدۇ. شۇ تەرىقىدە كۆپىيىپ بارىدىغان ئومۇمىي ئىجتىمائىي كاپىتال مىقدارىدا، ماشىنا، خام ئەشيا ـ ماتېرىيال قاتارلىقلارغا سەرپ قىلىنىدىغان ئۆزگىرىمەس كاپىتالنىڭ ئۆسۈشى ئەمگەك كۈچى سېتىۋالىدىغان ئۆزگىرىشچان كاپىتالنىڭ ئۆسۈشىدىن تېزرەك بولىدۇ، شۇنىڭ نەتىجىسىدە ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى تۆۋەنلەپ كېتىدۇ. بۇ كاپىتالىستلارنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق بولمىغان ئوبىيېكتىپ يۇزلىنىش. لېكىن ئوتتۇرىچە پايدا نىسبەتنىڭ تۆۋەنلەپ كېتىشى ھېچقاچان قوشۇمچە قىممەت نىسبەتنىڭ تۆۋەنلەپ كېتىشىدىن ۋە ئىشچىلارنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيىگە ئۇچراش دەرىجىسىنىڭ يەكۈنلەپ قېلىشىدىن دېرەك بەرمەيدۇ، شۇنداقلا كاپىتالىستلارنىڭ ئالىدىغان پايدا مىقدارىنىڭ ئازىيىشىدىنمۇ دېرەك بەرمەيدۇ. چۈنكى كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى ئومۇمىي كاپىتال مىقدارىنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ ئۆسۈپ تۇرسىمۇ،

تۆزگىرىشچان كاپىتالنىڭ مۇتلەق مىقدارى ئېشىپ بېرىۋېرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن قوشۇمچە قىممەت مىقدارىمۇ، پايدىنىڭ مۇتلەق مىقدارىمۇ كۆپىيىدۇ. پايدا نىسبتىنىڭ تۆۋەنلەپ كېتىشى ۋە پايدا مىقدارىنىڭ كۆپىيىپ بېرىشى كاپىتالنىڭ جۇغلىنىش جەريانىدا تەڭ پەيدا بولىدىغان ئىككى تەرەپ. كاپىتالىستىك ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتىنىڭ تۆۋەنلىشىنى ناھايىتى ئاستا بولىدۇ، چۈنكى پايدا نىسبىتىنىڭ تۆۋەنلىشىگە توسقۇنلۇق قىلىپ تۇرىدىغان بىرمۇنچە ئامىللار بولىدۇ: كاپىتالىستلارنىڭ ئىشچىلارغا بولغان ئېكسپلاتاتسىيىسىنىڭ كۈچىيىشى قوشۇمچە قىممەت نىسبىتىنى ئاشۇرىدۇ؛ ماشىنا، خام ئەشيا ـ ماتېرىيال قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتى ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنىڭ ئۆسۈشى بىلەن تۆۋەنلەپ كېتىدۇ؛ نىسپىي ئوشۇق ئاھالىنىڭ كۆپ مىقداردا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى كاپىتالىستلارنىڭ ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەققىنى تېخىمۇ تۆۋەنلىتىشگە ھەمدە ئىشچىلارنىڭ سالامەتلىكىنى قۇربان قىلىش ھېسابىغا ئۆزگەرمەس كاپىتالنى تېجەپ قېلىشىغا ئىمكانىيەت تۇغدۇرۇپ بېرىدۇ؛ تاشقى سودىنىڭ تەرەققىياتى كاپىتالىستلارنى ئىقتىسادى قالاق دۆلەتلەر بىلەن بولغان سودىدىن غايەت كۆپ پايدا ئېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. بۇ قانۇنىيەتنىڭ رولى كاپىتالىزم جەمئىيىتىدىكى تۇرلۈك زىددىيەتلەرنى (مەسىلەن، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ كېڭىيىشى بىلەن قىممەتنىڭ ئېشىشى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت، ئاھالە ئوشۇقچىلىقى بىلەن كاپىتال ئوشۇقچىلىقى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ۋە ئىشلەپچىقىرىشنىڭ زور تەرەققىي قىلىشى بىلەن

ئەمگەكچىلەر ئاممىسىنىڭ نامراتلىشىشى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ۋەھاكازالارنى) كۈچەيتىدۇ، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ تارىخىي چەكلىمىلىكىدىكى ۋە ۋاقىتلىقلىقىنى ئوچۇق كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

پايدىدىن پىرسەنت قالدۇرۇش 利润留成 «پايدىدىن پىرسەنت ئاجرىتىش»، «پايدىدىن پىرسەنت ئېلىش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. دۆلەت كارخانىلىرى ھاسىل قىلغان پايدىنى دۆلەت بىلەن كارخانا ئوتتۇرىسىدا تەقسىم قىلىش تۈزۈمىنىڭ بىر خىلى. يەنى كارخانىلار ھاسىل قىلغان پايدىدىن بىر قىسمىنى دۆلەت بەلگىلىگەن نىسبەت بويىچە ئۆز ئىختىيارىغا ئېپقېلىشىغا بولىدۇ. بۇ تۈزۈم 1958 - يىلدىن ئېتىبارەن ئېلىمىزدە يولغا قويۇلغانىدى. قالدۇرۇلىدىغان پىرسەنت جايلارنىڭ، كەسىپلەرنىڭ ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتنىڭ ھەرقايسى مەزگىلدىكى ئەھۋالى قاتارلىقلارغا قاراپ پەرقلىنىدۇ. سانائەت كارخانىلىرىنىڭ پايدىدىن قالدۇرۇلىدىغان پىرسەنتى، 1958 - يىلدىكى بەلگىلىمە بويىچە، ئاساسەن تۆت خىل خىراجەت (يەنى تېخنىكىۋى - تەشكىلىي تەدبىرلەر خىراجىتى، يېڭى تېپتىكى مەھسۇلاتلارنى سىناپ ياساش خىراجىتى، ئەمگەك مۇھاپىزىتى تەدبىرلىرى خىراجىتى ۋە ئاز مىقداردىكى تۇراقلىق مۇلۈكلەرنى سېتىۋېلىش خىراجىتى) ئۈچۈن، تۇرلۇك مۇكاپات پۇلى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەر پاراۋانلىقى ئۈچۈن ئىشلىتىلەتتى؛ ھازىرقى بەلگىلىمە بويىچە، بۇ كارخانىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتى فوندى (ئاساسەن ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكا تەدبىرلىرى، ئوسكۇنە

سېتىۋېلىش، يېڭى مەھسۇلاتلارنى سىناپ ياساش، ئىلمىي تەتقىقات ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەش قاتارلىق ئىشلار)، كوللېكتىپ پاراۋانلىق فوندى (ئاساسەن ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ياتاق سېلىپ بېرىش ۋە ھەر خىل مەدەنىيەت - پاراۋانلىق ئەسلىھەلىرى قۇرۇش ئىشلىرى) ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى مۇكاپاتلاش فوندى (ئاساسەن ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئۆزىنى مۇكاپاتلاش) ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. 1983 - يىلدىن باشلاپ دۆلەت كارخانىلىرىدا پايدىنىڭ ئورنىغا باج ئېلىش چارىسى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى. بۇ چارە بويىچە، ئومۇمەن پايدا ئېلىپ تۇرىدىغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چوڭ ۋە ئوتتۇرا تىپتىكى كارخانىلاردا ھاسىل قىلىنغان پايدىدىن ئاۋۋال مۇئەييەن نىسبەتتە تاپاۋەت بېجى ئېلىنىدىغان، باج ئېلىنغاندىن كېيىنكى پايدا دۆلەت بىلەن كارخانىلار ئوتتۇرىسىدا تۈرلۈك شەكىلدە مۇۋاپىق تەقسىم قىلىنىدىغان بولدى.

پايدىنى تۆتكە بۆلۈش 四马分肥 دۆلىتىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش دەۋرىدە مىللىي كاپىتالىستىك سودا - سانائەتكە قارىتا بەلگىلەنگەن بىر خىل پايدا بۆلۈش چارىسى. دۆلىتىمىز 1953 - يىلىدىن باشلاپ مىللىي كاپىتالىستىك كارخانىلارنىڭ تاپقان ھالال پايدىسىنى دۆلەتنىڭ تاپاۋەت بېجى، كارخانىنىڭ جامائەت فوندى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پاراۋانلىق - مۇكاپات فوندى، كاپىتال تەرەپنىڭ پاي ئۆسۈمىدىن ئىبارەت تۆتكە بۆلۈشنى بەلگىلىدى. كاپىتال

تەرەپنىڭ پاي ئۆسۈمى ئومۇمەن كارخانا پايدىسىنىڭ 25% ئەتراپىدا بولدى. ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى كارخانىلاردا پاي ئۆسۈمى يەنە ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلارنىڭ پاي نىسبىتى بويىچە تەقسىم قىلىندى. مۇشۇنداق چارە يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، كاپىتالىستلارنىڭ ئىشچىلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشى مەلۇم دەرىجىدە چەكلەندى، لېكىن كاپىتالىستلارنىڭ پايدىسى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ ئۆزلۈكسىز كۆپەيدى، بۇ ھال دۆلەتنىڭ مەبلەغ جۇغلىشىغا ۋە ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ئاكتىپلىقىنى يەنىمۇ جارى قىلدۇرۇشىغا تەسىر يەتكۈزدى، كارخانىلارنى ۋە كاپىتالىستلارنى تېخىمۇ ياخشى ئۆزگەرتىشكىمۇ پايدىلىق بولمىدى. 1956 - يىلى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكى پۈتۈن كەسىپلەر بويىچە يولغا قويۇلغاندىن كېيىن بۇ چارە مۇقىم ئۆسۈم بېرىش تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلدى.

پايدىلىنىش، چەكلەش، ئۆزگەرتىش سىياسىتى 利用、限制、改造政策 دۆلىتىمىزنىڭ مىللىي كاپىتالىستىك سودا - سانائەت ئۈستىدە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىش يولىدىكى ئاساسىي سىياسىتى. بۇ سىياسەت ئېلىمىزدە پرولېتارىيات ھاكىمىيەتنى ۋە خەلق ئىگىلىكىنىڭ جان تومۇرىنى ئىلكىگە ئالغان شارائىتتا، مىللىي كاپىتالىستىك ئىگىلىكنىڭ ئىككى خىل رولى ۋە مىللىي بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىككى يۈزلىمىلىكى كۆزدە تۇتۇلغان ھەم سېتىۋېلىش سىياسىتى ۋە دۆلەت كاپىتالىزمى سىياسىتى توغرىسىدىكى ماركسىزم - لېنىنىزمچە ئىدىيە تەتبىق قىلىنغان

ھالدا تۇزۈلگەن. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى دۆلەت مەمۇرىيەت ئورگانلىرىنىڭ باشقۇرۇشى، دۆلەت ئىگىلىكىنىڭ رەھبەرلىكى ۋە ئىشچىلار ئاممىسىنىڭ نازارىتى ئارقىلىق كاپىتالىستىك سودا - سانائەتنىڭ دۆلەت پىلانى ۋە خەلق تۇرمۇشىغا پايدىلىق ئىجابىي رولىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارنىڭ دۆلەت پىلانى ۋە خەلق تۇرمۇشىغا پايدىسىز سەلبىي رولىنى چەكلەپ، ئۇلارنى پەيدىنپەي ئۆزگەرتىپ ھەر خىل شەكىلدىكى دۆلەت كاپىتالىزمى ئىگىلىكىگە ئايلاندۇرۇشتىن ئىبارەت؛ پايدىلىنىش، چەكلەش، ئۆزگەرتىش سىياستى ئۆزئارا جانلىق ماسلاشتۇرۇلغان بىر پۈتۈنلۈك، ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنى، كاپىتالىستىك ئىگىلىكنى سوتسىيالىستىك ئىگىلىككە ئۆزگەرتىشنى، بۇرژۇئا ئۇنسۇرلىرىنى ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ياشايدىغان ئەمگەكچى قىلىپ ئۆزگەرتىشنى ئۆزىنىڭ ئاخىرقى مەقسىتى قىلىدۇ. بۇ سىياسەتنى ئىزچىللاشتۇرۇش جەريانىدا، چەكلەش بىلەن چەكلەشكە قارشى تۇرۇش ئوتتۇرىسىدا كۈرەش بولۇپ تۇرىدۇ. 1956 - يىلغا كەلگەندە، مىللىي كاپىتالىستىك سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئىشى ئېلىمىزدە ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇندالدى.

پەرق 差异 كەسكىنلەشمىگەن زىددىيەتنى بىلدۈرىدۇ. ماۋ زېدۇڭ مۇنداق دېگەنىدى: «دۇنيادىكى ھەرقانداق پەرقنىڭ ئۆزىدە زىددىيەت بار، پەرقنىڭ ئۆزى زىددىيەت دېمەكتۇر.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 577 - بەت) بۇ يەردە تاشقى پەرق ئەمەس،

ئىچكى پەرق كۆزدە تۇتۇلغان. تاشقى پەرق دېگىنىمىز شۇكى، «تۇرلۇك شەيئىلەر ئۆزلىرىنىڭ ئەسلى ھالىتى بويىچە ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل تۇرىدۇ، باشقا شەيئىلەر بىلەن باغلىنىش ياساشقاندىن كېيىن، بىر - بىرىنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلمايدۇ، شۇڭا مۇنداق باغلىنىش ھەر ئىككىسى تەرەپ ئۈچۈن تاشقى باغلىنىش بولىدۇ.» (گېگېل: «كىچىك لوگىكا»، 117 - پاراگراف) ئىچكى پەرق دېگىنىمىز شۇكى، «ھەربىر تەرەپ ئىككىنچى تەرەپ بىلەن باغلىنىش ياساش داۋامىدىلا ئۆزىگە خاس [ماھىيەتلىك] مۇئەييەنلىككە ئېرىشەلەيدۇ، شۇ بىر تەرەپ ئىككىنچى تەرەپنى ئەكس ئەتتۈرگىنىدىلا، ئۆزىنى ئەكس ئەتتۈرەلەيدۇ» (يۇقىرىقى كىتاب 119 - پاراگراف). ئىچكى پەرقنى زىددىيەتنىڭ ئىپادىلىنىش شەكىللىرىدىن بىرى دەپ مۇئەييەنلەشتۈرگەندىلا، زىددىيەتنىڭ ئومۇمىيلىقىنى ئاندىن ھەقىقىي چۈشىنىشكە بولىدۇ، بولمىسا، مەلۇم شەيئىدە، مەلۇم ۋاقىتتا پەرقلا بولىدۇ، زىددىيەت بولمايدۇ دېگەن خاتا تونۇشقا كېلىپ، مېتافىزىكىنىڭ تەسىرىدىن قۇتۇلۇش مۇمكىن بولماي قالىدۇ. پەرق بىلەن زىددىيەت سېلىشتۇرۇپ سۆزلىنىدىغان چاغلاردىمۇ بولىدۇ، بۇنداق چاغدا ئېيتىلغان زىددىيەت پەرق راۋاجلىنىپ كەسكىنلەشكەنلىكىنىڭ نەتىجىسىنى بىلدۈرىدۇ. لېنىن مۇنداق دېگەنىدى: «پەرق بىلەن زىددىيەتنىڭ ئۆزىنىلا ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئومۇمىي ھادىسىدە پەرقنىڭ زىددىيەتكە ئۆزگىرىشى ئەكس ئەتمەيدۇ، لېكىن بۇ ئۆزگىرىش ھەممىدىن مۇھىم نەرسە ھېسابلىنىدۇ.» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 38 - توم 149 - بەت)

پەلسەپە 哲学 تېگىلاتىنچە philosophia، دانىشمەنلىككە ئاشىق بولماق دېگەن مەنىدىكى سۆز. دانىشمەنلىك ئالمى بولغان پەلسەپە دۇنيا قاراش توغرىسىدىكى تەلىمات، كىشىلەرنىڭ پۈتكۈل تەبىئەت، جەمئىيەت ۋە تەپەككۇر توغرىسىدىكى تۈپ قاراشلىرى سىستېمىسى، يۈكسەك دەرىجىدە ئابستراكسىيىلەنگەن ئىجتىمائىي ئىدېئولوگىيە. پەلسەپىدىكى تۈپ مەسىلە تەپەككۇرنىڭ مەۋجۇدىيەتكە، روھنىڭ ماددىغا بولغان مۇناسىۋىتى مەسىلىسىدۇر. مۇشۇ مەسىلىنى يانداپ يېزىز بەرگەن تۈپ ئىختىلاپلار سەۋەبىدىن قەدىمدىن ھازىرغىچە جۇڭگودا ۋە چەت ئەللەردە بولۇپ ئۆتكەن ھەممە پەلسەپىۋى ئېقىملار ئىككى چوڭ لاگېرغا بۆلۈندى. روھنى دۇنيانىڭ مەنبەسى دەپ دەۋا قىلغۇچىلار، روھنى بىرلەمچى دەپ جەزىم قىلغۇچىلار ئىدېئالىزم لاگېرىغا مەنسۇپ بولدى؛ ماددىنى دۇنيانىڭ مەنبەسى دەپ ئېتىراپ قىلغۇچىلار، ماددىنى بىرلەمچى دەپ جەزىم قىلغۇچىلار ماتېرىيالىزم لاگېرىغا مەنسۇپ بولدى. ماتېرىيالىزم ھەمىشە ئىلغار سىنىپنىڭ ئىنقىلابىي تەلەپلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ كەلدى، ئىدېئالىزم كۆپ ھاللاردا مۇتەئەسسىپ ياكى ئەكسىيەتچى ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ مەنپەئىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ كەلدى. ماتېرىيالىزم بىلەن ئىدېئالىزمنىڭ تۇغۇلۇشىدا سىنىپىي يېلتىزدىن باشقا، بىلىش نەزەرىيىسى جەھەتتىكى يېلتىزمۇ بار. ماتېرىيالىزم كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت جەريانىدا ئوبيېكتىپ دۇنيا ھەقتىدە مەيدانغا كەلگەن ھەقىقىي بىلىشىدۇر؛ ئىدېئالىزم بىلىشنىڭ مەلۇم بەلگىسىنى، مەلۇم تەرەپنى ۋە مەلۇم قىسمىنى دۇبالىغە قىلىش

ۋە مۇتلەقلەشتۇرۇش بىلەن ئوبيېكتىپ ئەمەلىيەتتىن چەتلىشىش
نەتىجىسىدۇر. ماتېرىيالىزم بىلەن ئىدېئالىزمنىڭ كۆرىشى ۋە بۇ
كۆرەش بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەن دىئالېكتىكا بىلەن مېتا-
فىزىكىنىڭ كۆرىشى بەزىدە ئىنقىلابىي سىنىپ بىلەن ئەكسىيەتچى
كۈچلەر ئوتتۇرىسىدىكى مەنپەئەت توقۇنۇشىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ
(ئەمەلىيەتتە ئۇ سىنىپىي كۆرەشنىڭ بىر قىسمى)؛ بەزىدە
يېڭىلاش بىلەن كونىلىق ساقلاش، ئىلغار بىلەن چولتا قاراش
ئوتتۇرىسىدىكى ئىدىيەۋى كۆرەشنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. پەلسەپە
ساھەسىدىكى كۆرەش قەدىمدىن تا ھازىرغىچە ئىلگىرىلەپ
چەت ئەللەردىمۇ ئۇزلۇكسىز داۋام قىلىپ كەلدى. جۈملىدىن
ساددا ماتېرىيالىزم ۋە ستىخىيىلىك دىئالېكتىكا ئىدىيىسى
ناھايىتى بۇرۇنلا مەيدانغا كەلگەن. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىدېئا-
لىزم ۋە مېتافىزىكىمۇ بارلىققا كەلگەن، چۈنچىلىۋە، جەنگو دەۋرلىرىدە
ھەممە ئېقىملارنىڭ بەس - بەستە سايرىشى پەلسەپە تەرەققىياتى
ئۈچۈن ناھايىتى زور تۈرتكىلىك رول ئويناغان. ئىككى مىڭ
يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت داۋام قىلغان فېئودالىزم جەمئىيىتىدە،
كۆڭزىچىلىق ئىدىيىسىدىكى ئىدېئالىزم ۋە مېتافىزىكا ھۆكۈمران
ئورۇننى ئىگىلىگەن، شۇنداقتىمۇ ماتېرىيالىزم ۋە دىئالېكتىكا
تۇنجۇقۇپ كەتمەي، باشتىن - ئاخىر كۈرەش داۋامىدا
راۋاجلىنىپ كەلگەن. ياۋروپادا، قەدىمىي يۇنان ۋە رىم پەلسەپە
ئىدىيىسى ئىنتايىن باي مەزمۇنغا ئىگە بولغان. ئوتتۇرا
ئەسرلەرگە كەلگەندە، مەدرىس پەلسەپىسى ھۆكۈمران ئورۇننى
ئىگىلىگەن، پەلسەپە «ئىلاھىيەتنىڭ كەنىزىكى» بولۇپ قالغان.

15 — 16 - ئەسرلەردە مەدرىس پەلسەپىسى دەلىللەنگەن پەننىڭ

تەنقىدىگە ئۇچرىغان، ماتېرىيالىستىك پەلسەپە ئىدېئالىزمغا قارشى كۈرەشتە خېلى راۋاجلانغان. 17، 18 - ئەسىرلەردىكى ياۋروپادا، خىلمۇخىل تۈرلەرگە بۆلۈنگەن تەجرىبە پەنلىرى تېخىمۇ گۈللەنگەنلىكى، بۇرژۇئا ئىنقىلابى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلانغانلىقى ئۈچۈن، مېتافىزىكىلىق، مېخانىكىلىق ماتېرىيالىزم ئەنگلىيە، فرانسىيە قاتارلىق ئەللەردە خېلىلا راۋاج تاپقان؛ 18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىغا ۋە 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغا كەلگەندە، نېمىس كلاسسىك پەلسەپىسىدە گېگېلنىڭ دىئالېكتىك ئىدېئالىزمى ۋە فېيېرباخنىڭ مېتافىزىكىلىق ماتېرىيالىزمى كەينى - كەينىدىن مەيدانغا كېلىپ، پەلسەپە غايەت زور ئۆزگىرىش ياسايدىغان تارىخىي ۋەزىپىگە دۇچ كەلدى. 19 - ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرىدا، ماركس بىلەن ئېنگېلس پرولېتارىياتچە كۆرەش ئەمەلىيىتىگە بۇۋاستە قاتنىشىش ئاساسىدا، تەبىئىي پەننىڭ يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇپ، ئىنسانىيەتنىڭ پەلسەپىۋى ئىدىيە ساھەسىدە ئېرىشكەن ماتېرىيالىلىرىغا ۋە بارلىق ئېسىل مەدەنىيەت مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە تەنقىدىي ۋارىسلىق قىلىپ، نېمىس كلاسسىك پەلسەپىسىنى ئۆزگەرتتى، ئىنسانىيەت تارىخى بويىچە ئەڭ ئىلغار پەلسەپە — دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزمنى بەرپا قىلدى. ھازىرقى زامان پەن - تېخنىكىسىنىڭ ئۇچقانداق يۈكسىلىشى ئارقىسىدا، ماركسىزملىق پەلسەپىنىڭ يېڭى ئوزۇق ۋە يېڭى تۈس ئېلىشى ھەمدە پۈتۈن دۇنيا پرولېتارىياتىنىڭ ئوبيېكتىپ دۇنيانى ۋە سۇبيېكتىپ دۇنيانى ئۆزگەرتىش يولىدىكى ئۇلۇغۋار كۈرىشىنى

تەبخسىۇ قۇدرەتلىك ھاياتىي كۈچ بىلەن ئالغا سۈرۈشى چوقۇم.

پەلسەپىدىكى ئاساسىي مەسىلە 哲学基本问题 «پەلسەپىدىكى تۈپ مەسىلە» ياكى «پەلسەپىدىكى ئالىي مەسىلە» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ تەپەككۇر بىلەن مەۋجۇدىيەتنىڭ مۇناسىۋىتى مەسىلىسىنى بىلدۈرىدۇ. دۇنيادىكى ھەممە ھادىسىلەر، تەكتىدىن ئالغاندا، ماددىي ھادىسىلەر ۋە روھىي ھادىسىلەر دەپ گەن ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ، ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدىكى مەسىلە پەلسەپە ھەممىدىن ئاۋۋال جاۋاب بېرىشكە تېگىشلىك مەسىلىدۇر، شۇنداقلا پەلسەپىدىكى باشقا مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشنىڭ ئالدىنقى شەرتىدۇر. تەپەككۇر بىلەن مەۋجۇدىيەتنىڭ مۇناسىۋىتى مەسىلىسى مۇنداق ئىككى تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: (1) قايسىسى بىرلەمچى، يەنى قايسىسى دۇنيانىڭ مەنبەسى دېگەن مەسىلە. مۇشۇ مەسىلىگە بېرىلگەن تۈرلۈكچە جاۋاب پەلسەپىدىكى ئاساسىي ئېقىملارنى ئايرىشنىڭ بىردىنبىر ئۆلچىمىدۇر. ماددىنىڭ بىرلەمچى، روھنىڭ ئىككىلەمچى ئىكەنلىكىدە چىڭ تۇرۇپ، دۇنيانىڭ مەنبەسى ماددا دېگەننى جەزم قىلغانلار ماتېرىيالىزم ئېقىمىغا مەنسۇپ بولىدۇ؛ روھنى بىرلەمچى، ماددىنى ئىككىلەمچى دېگەننى قۇۋۋەتلەپ، دۇنيانىڭ مەنبەسىنى روھ دەپ ھۆكۈم قىلغانلار ئىدېئالىزم ئېقىمىغا مەنسۇپ بولىدۇ. (2) تەپەككۇر مەۋجۇدىيەتنى بىلەلەمدۇ - يوق، يەنى دۇنيانى بىلىشكە بولامدۇ - يوق دېگەن مەسىلە. مۇشۇ مەسىلىگە بېرىلگەن تۈرلۈكچە جاۋابقا بىنائەن، بىلگىلى بولۇش نەزەرىيىسى ۋە بىلگىلى بولماسلىق نەزەرىيىسى مەيدانغا كەلدى. دېئالېكتىك ماتېرىيالىزم پەلسەپىدىكى ئاساسىي مەسىلىنى ئىلمىي يوسۇندا

ھەل قىلدى. ئۇ ماددىنىڭ بىرلەشچى، روھنىڭ ئىككىلەنچى ئە-كەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىپ، ھەممە ئىدېئالىزمدىن چەك - چېكىرا ئاجرىتىش بىلەنلا قالماي، بەلكى روھنىڭ ماددىغا كۆرسىتىدە-غان ئەكس تەسىرىنى مۇئەييەنلەشتۈردى ھەمدە ئەمەلىيەت ئۇقتۇمىنەزىرى بىلەن دىئالېكتىكىلىق ئۇقتۇمىنەزەرنى بىلىش نە-زەرىيىسىگە سىڭدۈرۈپ، پائالىيەتچان ئىنقىلابىي ئىنكاس نەزەر-يىسىنى بەرپا قىلدى، ھەم بىلكىلى بولماسلىق نەزەرىيىسىگە ئۆزۈل - كېسىل رەددىيە بەردى، ھەم مېتافىزىكىلىق ماتېر-يالىزمدىن چېگرا ئاجراتتى. تەپەككۇر بىلەن مەۋجۇدىيەتنىڭ مۇناسىۋىتى مەسىلىسى ئىنسان بىلىشىدە باشتىن - ئاياغ مە-ۋجۇت بولىدۇ. ئۇنى توغرا چۈشىنىش ۋە ئىگىلەش دۇنيانى بە-لىش ۋە دۇنيانى ئۆزگەرتىشتە ھەممىدىن مۇھىم شەرتتۇر.

پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى 无产阶级专政 «ئىشچىلار سىنىپى دىكتاتۇرىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. سوتسىيالىستىك دۆلەتنىڭ سىنىپىي ماھىيىتىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ دىكتاتۇرا پرولېتارىيات (كوم-مۇنىستىك پارتىيە ئارقىلىق) رەھبەرلىكىدە، ئىشچى - دېھقانلار ئىتتىپاقىنى ئاساس قىلىپ، كەڭ خەلق ئاممىسى بىلەن، ئىتتى-پاقلىشىپ، سوتسىيالىستىك ئىنقىلابقا قارشى چىققان، سوتسى-يالىستىك قۇرۇلۇشقا بۇزغۇنچىلىق قىلغان دۈشمەن سىنىپلار ۋە دۈشمەن كۈچلەرگە يۈرگۈزۈلىدىغان دىكتاتۇرا. ماركسىزمنىڭ قا-رىشچە، ئىنقىلابنىڭ تۈپ ئاساسىي مەسىلىسى — دۆلەت ھا-كىمىيىتى مەسىلىسى؛ پرولېتارىيات ئىنقىلابنىڭ غەلىبە قىلغان-لىقىنىڭ تۈپ ئاساسىي ۋە ئەڭ مۇھىم ئالامىتى پرولېتارىيات-نىڭ بۇرژۇئازىيىنىڭ قولىدىن دۆلەت ھاكىمىيىتىنى ئىنقىلابىي

كۆرەش ئارقىلىق تارتىۋېلىپ، ئۆزىنى ھۆكۈمران سىنىپ قىلىپ ئۈيۇشتۇرۇپ، بۇرژۇئا دۆلەت ماشىنىسىنى پاچاقلاپ تاشلاش ئاساسىدا پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى بەرپا قىلغانلىقىدىن ئىبارەت. ماركس بىلەن ئېنگېلس 1848 - يىلى «كوممۇنىستىك پارتىيە ئىتابنامىسى»دىلا پرولېتارىياتنىڭ ئۆز سىياسىي ھۆكۈمرانلىقىنى بەرپا قىلىش توغرىسىدىكى ئىدىيىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ماركس 1850 - يىلى ئۆزىنىڭ «1848 - يىلىدىن 1850 يىلغىچە فرانسىيىدە بولغان سىنىپىي كۆرەش» دېگەن ئەسىرىدە پرولېتارىياتنىڭ سىنىپىي دىكتاتۇرىسى مەسىلىسىنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇپ، بۇنداق دىكتاتۇرا بارلىق سىنىپىي پەرقلەرنى يوقىتىش نىشانىغا يېتىشتىكى مۇقەررەر ئۆتكۈنچى باسقۇچ دەپ كۆرسەتكەن. ماركس 1852 - يىل 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ج.ۋېيدېمېيېرغا يازغان خېتىدە ئۆزىنىڭ بۇرژۇئا مۇتەپەككۇرلىرىدىن پەرق قىلىدىغان يېڭى تۈھپىسى «سىنىپىي كۆرەش مۇقەررەر ھالدا پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىغا ئېلىپ بارىدۇ» («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 4 - توم، 332 - بەت)غانلىقى قاتارلىق نۇقتىئىنەزەرلەرنى ئىسپاتلىغانلىقىدا ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەن. ماركس 1875 - يىلى «گوتا پروگراممىسىغا تەنقىد» دېگەن ئەسىرىدە يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا مۇنداق دەپ ئېنىق كۆرسەتكەن: «كاپىتالىزم جەمئىيىتى بىلەن كوممۇنىزم جەمئىيىتى ئوتتۇرىسىدا ئالدىنقىسى كېيىنكىسىگە ئايلىنىدىغان بىر ئىنقىلابىي بۇرۇلۇش دەۋرى بولىدۇ. بۇ دەۋرگە مۇناسىپ سىياسىي جەھەتتىكى بىر ئۆتكۈنچى دەۋرمۇ بولىدۇ، بۇ دەۋردىكى دۆلەت پەقەت پرولېتارىياتنىڭ ئىنقىلابىي

دىكتاتۇرىسىلا بولىدۇ.» («ماركس ـ ئېنگېلس تاللانما ئەسەر-لىرى»، 3 ـ توم، 21 ـ بەت) لېنىن روسىيە ئىنقىلابىغا رەھ-بەرلىك قىلىش ۋە ئاغمىچىلىققا قارشى كۈرەش قىلىش داۋامىدا ماركسىزمنىڭ پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى توغرىسىدىكى نەزەر-يىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ ۋە ئۇنى راۋاجلاندۇرۇپ، سوۋېت ھا-كىمىيىتىدىن ئىبارەت دۆلەت شەكلىنى ياراتتى، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى رەھبەرلىك قىلغۇچى پرولېتارىيات بىلەن رەھبەر-لىك قىلىنغۇچى دېھقانلار سىنىپى قاتارلىقلارنىڭ ئالاھىدە شە-كىلدىكى سىنىپىي ئىتتىپاقى بولىدىغانلىقىنى بەلگىلەپ بەردى، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى سىنىپىي جەمئىيەتتە دېموكراتىيىنىڭ ئالىي شەكلى، كۆپ سانلىق كىشىلەر (ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنغۇ-چىلار)نىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان پرولېتارىيات دې-موكراتىيىسىنىڭ شەكلى ئىكەنلىكىنى ئالاھىدە كۆرسىتىپ بەردى ۋە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنىڭ ۋەزىپىسىنى يەنىمۇ ئىلگىرىلە-گەن ھالدا روشەنلەشتۈرۈپ بەردى. پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى توغرىسىدىكى نەزەرىيە ماركسىزم ـ لېنىنىزمنىڭ جەۋھىرى. پرو-لېتارىيات دىكتاتۇرىسىنىڭ تارىخىي ۋەزىپىسى ئاساسەن مۇنۇلار-دىن ئىبارەت: ئاغدۇرۇلغان ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار ۋە دۈشمەنلەشكۈچى بارلىق كۈچلەرنىڭ قارشىلىقى ۋە بۇزغۇن-چىلىقىنى باستۇرۇش، تاشقى دۈشمەنلەرنىڭ تاجاۋۇزچىلىق ۋە ئاغدۇرمىچىلىق ھەرىكەتلىرىدىن مۇداپىئە كۈرۈش، شۇنىڭ بىلەن ئىنقىلابنىڭ مېۋىسىنى قوغداش ۋە مۇستەھكەملەش؛ جەمئىيەتنى ئەتراپلىق ۋە چوڭقۇر ئۆزگەرتىپ، بارلىق ئېكسپلاتاتسىيە تۈ-زۈملىرى ۋە ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنى يوقىتىش؛

ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى زور دەرىجىدە راۋاجلاندۇرۇش، سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ۋە ئۇستىقۇرۇلمىسى مۇكەممەللەشتۈرۈش ۋە راۋاجلاندۇرۇش ھەمدە مۇشۇ ئاساستا بارلىق سىنىپىي پەرقلەرنى يوقىتىش، ئاساسەن ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ راۋاجلىنىشى يېتەرلىك بولمىغانلىقىدىن كېلىپ چىققان بارلىق زور ئىجتىمائىي پەرقلەر ۋە ئىجتىمائىي تەڭسىزلىكلەرنى يوقىتىش؛ يۇكسەك سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت ۋە يۇكسەك سوتسىيالىستىك دېموكراتىيىنى بەرپا قىلىپ، خەلقنى دۆلەتنىڭ ھەقىقىي خوجىسىغا ئايلاندۇرۇش ۋە ئۇلارنى ئېكسپلاتاتسىيە تۈزۈمى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك تۈزۈمىدىن شەكىللەنگەن كونا ئىدىيە، كونا ئادەتلەردىن پەيدىنپەي قۇتۇلدۇرۇپ، كوممۇنىستىك ئېڭىنى ئۆزلۈكسىز ئۆستۈرۈپ، ئورتاق غايە، ئورتاق ئەخلاق ۋە ئورتاق ئىنتىزامنى بارا - بارا شەكىللەندۈرۈپ، كوممۇنىزمغا ئۆتۈش ئۈچۈن ھەر تەرەپتىن شەرت ھازىرلاش. پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى ئىنسانىيەت تارىخىدا ئەڭ ئۇلغاۋ ۋە ئەڭ ئاخىرقى بىر خىل دىكتاتۇرا بولۇپ، ئۆزىنىڭ تارىخىي ۋەزىپىسىنىڭ ئورۇندىلىشىغا ئەگىشىپ، بارا - بارا يوقىلىدۇ. ئۇنىڭ ناھايىتى كۆپ شەكىللىرى بولىدۇ، ھەر قايسى دۆلەتلەر قانداق شەكىلدە قوللىنىشىنى ئۆز دۆلىتىنىڭ ئىجتىمائىي تارىخىي شارائىتلىرى ۋە ئىنقىلابنىڭ راۋاجلىنىش جەريانىغا قاراپ بەلگىلەيدۇ. جۈملىدىن كوممۇنىستىك پارتىيىسى مارکسىزم - لېنىنىزمنىڭ ئاساسىي پرىنسىپلىرىنى ئىجادىي تەتبىق قىلىپ، ئۇنى جۈملىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈپ،

خەلق دېموكراتىيىسى دېكتاتۇرىسى تەلىماتىنى ئوتتۇرىغا قويدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى خەلق دېموكراتىيىسى دېكتاتۇرىسى، ماھىيەتتە، پرولېتارىيات دېكتاتۇرىسىدۇر. «خەلق دېموكراتىيىسى دېكتاتۇرىسى» (309 - بەت) غا قارالا.

پرولېتارىيات ئىنقلابى 无产阶级革命 يەنى «سوتسىيالىستىك ئىنقلاب» (467 - بەت).

پرولېتارىياتنىڭ نامراتلىشىشى 无产阶级贫困化 كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە پرولېتارىياتنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتە نامراتلىشىپ بېرىشى. كاپىتالىزمدا ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتى قوشۇمچە قىممەتنى ئەڭ كۆپ دەرىجىدە قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت بولىدۇ، ئېكسپلاتاتسىيە قىلىشنىڭ چېكى بولمايدۇ. قوشۇمچە قىممەت قانۇنىيىتى ۋە كاپىتالىستىك جۇغلانمىسىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتىنىڭ قوماندانلىقىدا، كاپىتالىستلار كاپىتال جۇغلانمىسىنى چەكسىز كېڭەيتىدۇ، ئىلغار تېخنىكىنى قوللىنىپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ كۆلىمىنى كېڭەيتىپ، كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسىنى ئۈزلۈكسىز ئۆستۈرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن، كۆپلىگەن ئىسپىي ئوشۇق ئاھالە شەكىللىنىدۇ. نەتىجىدە «بىر قۇتۇپتا بايلىق توپلىنىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە بىر قۇتۇپتا يەنى ئۆزىنىڭ مەھسۇلاتىنى كاپىتال سۈپىتىدە ئىشلەپ چىقىرىدىغان سىنىپ تەرەپتە نامراتلىق، ئەمگەك ئازابى، خارلىنىش، نادانلىق، مەدەنىيەتسىزلىك ۋە ئەخلاقىي جەھەتتىكى چۈشكۈنلىشىش توپلىنىدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 - توم، 708 - بەت) ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ كۈندىن - كۈنگە

ئۆسۈشى ئارقىسىدا، ئىشچىلارنىڭ ئىش كۈنىدىكى زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى قىسقىراپ، قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتى ئۇزىرايدۇ، شۇنداق قىلىپ، قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى ۋە قوشۇمچە قىممەت مىقدارى ئۇزلۇكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ، پرولېتارىيات كىرىمىنىڭ پۈتكۈل مىللىي دارامەتتە تۇتقان سالمىقى ئۇزلۇكسىز تۆۋەنلەيدۇ، يەنى پرولېتارىيات نىسپىي نامراتلىشىدۇ. كاپىتالىزمنىڭ تەرەققىياتى جەريانىدا پرولېتارىياتنىڭ مۇتلەق نامراتلىششىمۇ دائىم كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ. لېنىن گېرمانىيە ئىشچىلىرىنىڭ 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىكى تۇرمۇش ئەھۋالىغا ئاساسەن مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: «ئىشچىلارنىڭ نامراتلىشىشى مۇتلەق بولىدۇ، يەنى ئۇلار بارغانسېرى كەمبەغەللىشىدۇ، تۇرمۇشى تېخىمۇ يامانلىشىدۇ، يېمەك - ئىچمىكى تېخىمۇ ناچارلىشىدۇ، قورسقىنى توينغۇزۇشى تېخىمۇ قىينىلىشىدۇ، تۇرار - جايى تېخىمۇ تارلىق قىلىپ گەمىلەر ۋە كەپىلەردە تىقىلىشىپ ياشاشقا مەجبۇر بولىدۇ.» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 18 - تۇم، 430 - بەت) دېمەك، ئىشچىلارنىڭ تۇرمۇشىغا كېرەكلىك نەرسىلەرنىڭ باھاسى ئۇزلۇكسىز ئۆرلەيدۇ، باج - سېلىق داۋاملىق كۆپىيىدۇ، ئەمەلىي ئىش ھەققى كۆنسايىن تۆۋەنلەيدۇ ۋە تۇرار - جاي شارائىتى بارغانسېرى ناچارلىشىدۇ؛ ئىش كۈنى ئۇزىرايدۇ، ئەمگەك سىجىللىقى ئاشىدۇ ۋە ئەمگەك شارائىتى يامانلىشىدۇ؛ ئىشسىز، يېرىم ئىشسىزلار كۆپىيىدۇ ۋە ئىشسىزلىق ۋاقتى ئۇزىرايدۇ، كۆكمامراتلار كۆپىيىدۇ ۋە باشقىلار. بۇ ھال ئىقتىسادىي كرىزىس مەزگىلىدە تېخىمۇ روشەن ئىپادىلىنىدۇ. تەرەققىي تاپقان بەزى كاپىتالىستىك دۆلەتلەردە، نامراتلىق چېكىدىن تۆۋەن تۇرۇ-

مۇش كەچۈرۈڭ اتقانلارنىڭ كۆپىنچە بېرىشىمۇ پرولېتارىياتنىڭ مۇتلەق نامراتلاشقانلىقىنىڭ بىر خىل ئىپادىسى. پرولېتارىياتنىڭ نامراتلىشىشى كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىكى سىنىپىي زىددىيەت ۋە سىنىپىي كۈرەشنىڭ كەسكىنلىشىپ بېرىشىغا سەۋەبچى بولىدۇ.

پرۇدونچىلىق 义主东蒲 19 - ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرىدا فرانسىيە ئىشچىلار ھەرىكىتىدە ھۆكۈم سۈرگەن ئىسلاھاتچىلىق، ھۆكۈمەتسىزلىك پىكىر ئېقىمى. ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەكىلى پرۇدون بولغاچقا شۇنداق ئاتالغان. ئۇ ئىدېئالىستىك بەلىش نەزەرىيىسى ۋە ئىدېئالىستىك تارىخ قاراشنى تەرغىپ قىلغان، ئىقتىسادىي كاتېگورىيىلەرنى تارىخىي ھادىسە بولغان، ماددىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مۇئەييەن تەرەققىيات باسقۇچىغا مۇناسىپ بولغان ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ نەزەرىيىسىنى ئىپادىسى دەپ بىلمەي، ئەزەلدىن مەۋجۇت، مەڭگۈلۈك ئىدىيە دەپ ھېسابلىغان ھەمدە بۇ مەڭگۈلۈك ئىدىيە ئاز سانلىق «ئىجتىمائىي تالانت ئىگىلىرى» ياراتقان ياكى خۇدانىڭ بېشارىتى قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسىدۇر، خەلق ئاممىسى شۇ ئىدىيە ئۆز تەرەققىياتىنى كۆزلەپ ئىشقا سالىدىغان قورالدۇر دەپ ھېسابلىغان. ئۇ شەخسلەر مۇلۇكچىلىكىنى ئاساس قىلغان «ھەمكارلىق تۈزۈمى»دىكى جەمئىيەت قۇرۇشنى، كاپىتالىستىك خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنىڭ ئورنىنى ئۇششاق خۇسۇسىيلار مۇلۇكچىلىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش يولى بىلەن ئىگىلەشنى قۇۋۋەتلىگەن، زامانىۋى سانائەت، پار ماشىنىسى، توقۇمىچىلىق ماشىنىسى قاتارلىقلاردىن تامامەن ۋاز كېچىپ، كاپىتالىستىك جەمئىيەتنى ئۇششاق قول سانائەت ئۇسۇلىغا چېكىنىدۇرۇش كويىدا بولغان. ئۇ «ئايرىۋاشـ

لاش بانكىسى» قۇرۇپ، ئىشچىلارغا ئۆزىمىز قەرز تارقىتىپ، ئىشچىلارنىڭ كوپىراتىپ، ئىشخانا ياكى كىچىك زاۋۇت قۇرۇشنى يارىدەم بېرىش ئارقىلىق ئىشلەپچىقارغۇچىلارنى ئايرىۋاشلاشنى «باراۋەرلىك» ئاساسىدا ئېلىپ بېرىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش پرولېتارىياتنى ئازاد قىلىشنىڭ تۆپ يولى دەپ قارىغان. ئۇ ھۆكۈمەتسىزلىكنى تەرغىپ قىلىپ، ھەرقانداق دۆلەت ھۆكۈمىتىگە، ھەممە نوپۇزغا، ھەممە قانۇنغا قارشى تۇرغان. ئۇ سىنىپىي مۇرەسسەنى تەرغىپ قىلىپ، سىياسىي كۈرەشكە ۋە زورلۇق ئاساسىدىكى ئىنقىلابقا قارشى تۇرغان. پرۇدونچىلىق كاپىتالىزمنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىغان ئۇششاق بۇرژۇئازىيىنىڭ خانە ۋەيران بولۇش تەقدىرىدىن قۇتۇلۇشقا ئىنتىلىش روھىنى ۋە ئارزۇسىنى مەركەزلىك ھالدا ئەكس ئەتتۈرگەن. ماركس پرۇدونىنىڭ «نامراتلىق پەلسەپىسى»نى «ئۇششاق بۇرژۇئاز سوتسىيالىزمىنىڭ قانۇنى» دەپ ئاتىغان («ماركس - ئېنگېلس تالانما ئەسەرلىرى» 2 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 247 - بەت). شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، پرۇدونچىلىق كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنى جەمئىيەتكە ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان مەڭگۈلۈك قانۇنىيەت ھېسابلاپ، كاپىتالىستىك تۈزۈمنى ساقلاپ قېلىش ۋە مۇستەھكەملەش ئۈچۈن، ئۇنى تىنچ يول بىلەن ئىسلاھ قىلىشنى قۇۋۋەتلىگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇ بۇرژۇئا سوتسىيالىزمى قاتارىغا كىرگۈزۈلگەن. پرۇدونچىلىق فرانسىيىدىن باشقا، ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش ئۇستۇنلۇكىنى ئىگىلىگەن ئىتالىيە، ئىسپانىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىمۇ كەڭ تارقالغان. ماركس بىلەن ئېنگېلس «پەلسەپە نامراتلىقى»، «ئۆي - جاي مەسىلىسى توغ

رسمدا» دېگەنگە ئوخشاش ئەسەرلىرىدە پرۇدونچىلىقنى چوڭقۇر تەنقىد قىلغان. 1 ـ ئىنتېرناتسىئونالنىڭ ئالدىنقى دەۋرىدە، مارکسزمچىلار پرۇدونچىلىققا قارشى كەسكىن كۈرەش ئېلىپ بارغان. پارىژ كوممۇنىسىدىن كېيىن، پرۇدونچىلىقنىڭ ئىشچىلار ھەرىكىتىدىكى تەسىرى ئاساسىي جەھەتتىن تۈگىتىلگەن.

پۇقرا 国民 ئۆز دۆلىتى تەۋەلىكىگە ئىگە كىشىلەر. ئادەتتە ئۇ گراژدان بىلەن مەنداش سۆز. يەنى ئۆز دۆلەت تەۋەلىكىگە ئىگە بولغان، قانۇن بويىچە ھوقۇقتىن بەھرىمان بولغان ۋە مەجبۇرىيەتنى ئۈستىگە ئالغان كىشىلەر. ئېلىمىزدە، پۇقرا بىلەن خەلق باشقا ـ باشقا ئۇقۇم: خەلق دۈشمەنىنىڭ ئەكسى بولغان سىياسىي ئۇقۇم؛ پۇقرا ئېلىمىز تەۋەلىكىگە ئىگە كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

پۇل 货币 مۇقىم ھالدا *ئومۇمىي قىممەتداش سۈپىتىدە رول ئويناۋاتقان پەۋقۇلئاددە تاۋار. ئۇ ئېتىبارىي جەمئىيەتنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە، ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىنىڭ ۋە تاۋار ئالماشتۇرۇش ئىشىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، تاۋارلار قاتارىدىن ئۆز ـ ئۆزىدىن ئايرىلىپ چىققان نەرسە. ئومۇمىي قىممەتداش بولۇش رولىنىڭ قايسىبىر تاۋارغا مۇقىملىشىشىدا، دەسلەپتە تاساددىپىيلىق بار ئىدى. چارۋا مال، تېرە، قۇلۇله قېپى، گەزمال ۋە مېتاللار ئوخشاش بولمىغان رايونلاردا پۇلنىڭ رولىنى ئۆتىگەنىدى. (مەسىلەن، ئېلىمىزنىڭ يېمن ـ جۇ زامانىسىدا چىشمان قۇلۇله قېپى شۇنداق ئىدى)، كېيىن بارا ـ بارا ئالتۇن ـ كۈمۈشكە ئوخشاش قىممەتلىك مېتاللارغا مۇقىملاشتى. ئالتۇن ـ كۈمۈش سۈپىتى

تەكشى، پارچىلاشقا ئەپلىك، ھەجمى كىچىك، قىممىتى يۇقىرى، چىداملىق ۋە ئېلىپ يۈرۈشكە ئەپلىك دېگەنگە ئوخشاش ئارتۇقچىلىققا ئىگە، ھېچقانداق تاۋار ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيدۇ، ماركس مۇنداق دەيدۇ: «ئالتۇن - كۈمۈش پۇل بولۇپ يارالغان ئەمەس، ئەمما پۇل بولۇپ قېلىشى تەبىئىي.» («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 13 - توم، 145 - بەت) ئالتۇن ۋە كۈمۈش باشقا تاۋارغا ئوخشاش ئىستېمال قىممىتىگە ۋە قىممەتكە ئىگە. لېكىن پەۋقۇلئاددە تاۋار سۈپىتىدە، باشقا تاۋارلار بىلەن ئىككى تەرەپتە پەرقلىنىدۇ: (1) باشقا تاۋارلارنىڭ قىممىتى پۈتۈنلەي ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ، پۇل بولسا بايلىقنىڭ ئومۇمىي نامايەندىسى بولۇپ، ئىجتىمائىي ئەمگەكنى بەۋاستە گەۋدىلەندۈرىدۇ. (2) باشقا تاۋارلارنىڭ ئىستېمال قىممىتى ئۆزىنىڭ تەبىئىي خۇسۇسىيىتى بىلەن كىشىلەرنىڭ مۇئەييەن ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشتىنلا ئىبارەت، ھالبۇكى، پۇل مۇشۇ خۇسۇسىيەتتىن باشقا، يەنە ئۆزىنىڭ ئالاھىدە ئىجتىمائىي رولى تۈپەيلىدىن ھاسىل بولىدىغان ئىستېمال قىممىتىگە ئىگە يەنى ئۇ ئومۇمىي قىممەتداش سۈپىتىدە ھەرقانداق تاۋارنى سېتىۋېلىشقا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭ قىممەت ئۆلچىمى، ئوبوروت ۋاستىسى، ساقلاش ۋاستىسى، تۆلەش ۋاستىسى ۋە دۇنيا پۇلى دېگەن بەش خىلى ۋەزىپىسى بار، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئالدىنقى ئىككى خىلى ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى. تاۋار ئىشلەپچىقارغۇچىلار پۇلنىڭ ياردىمى بىلەن ئەمگەك مەھسۇلاتلىرىنى ئۆزئارا ئالماشتۇرىدۇ، ئالاقە ئورنىتىدۇ، پۇل تاۋار ئىشلەپچىقارغۇچىلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنى ئەكس

ئەتتۇرىدۇ. پۇلنىڭ پەيدا بولۇشى بىلەن، تاۋار ئالماشتۇرۇش مالنى مالغا ئالماشتۇرۇش باسقۇچىدىن پۇلنى ۋاستە قىلغان ئالماشتۇرۇش باسقۇچىغا ئۆتىدۇ، سېتىش بىلەن ئېلىش زامان ۋە ماكان جەھەتتىن ئايرىپ تاشلىنىدۇ، شۇ ۋەجىدىن، ئۇنىڭدا كرىزىس يوشۇرۇنۇپ تۇرىدۇ.

پۇل بەلگىسى 货币符号 «قىممەت بەلگىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. مېتال پۇل ئورنىدا ئوبوروت ۋاستىسى بولۇش ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەچى قىممەت بەلگىسى ياكى سىمۋولى. ئۇ ئوبوروت جەريانىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى. پۇل ئوبوروت ۋاستىسى بولۇپ ۋەزىپە ئۆتەش داۋامىدا، تىجارەتچىلەر ئارىسىدا توختىماي قولدىن ـ قولغا ئۆتۈپ تۇرىدۇ، سودىلاشقۇچى ئىككى تەرەپ ئۇنىڭ بەلگىلىك قىممەتكە ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىدىكەن، ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ قىممىتى بار ـ يوقلۇقى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايدۇ. ئوبوروت داۋامىدا ئۇپراپ كەتكەن *قۇيما پۇل ئوبوروت ۋاستىسى بولۇش ۋەزىپىسىنى ئۆتەۋېرىدۇ، دېمەك، ئاشۇ قۇيما پۇل پۇل بەلگىسى خاراكتېرى ئالغان. ئاخىر، پۇل ئوبوروتىنىڭ ئوبيېكتىپ تەلىپىگە يارىشا، دۆلەت نامىدىن ئوبوروت ۋاستىسى بولۇش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدىغان تولۇق قىممەتكە ئىگە مېتال پۇل ئورنىغا قىممەتكە توشمايدىغان قۇيما پۇل قۇيۇلغان ياكى پەقەت قىممەت بەلگىسى بولغان قەغەز پۇل تارقىتىلغان.

پۇل بىلەن تۆلىنىدىغان ئىش ھەققى 货币工资 «ناتۇرال ئىش ھەققى»نىڭ سىلىشتۇرمىسى. پۇل شەكلىدە تۆلىنىدىغان ئىش ھەققى. ئىشچىلار ئىش ھەققى ئورنىدا

ئالغان پۇلغا تۇرمۇش ۋاستىلىرى سېتىۋالىدۇ. مال باھاسىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە باشقا ئامىللار تۆپەيلىدىن، پۇل بىلەن تۆلىنىدىغان ئىش ھەققىنىڭ ئۆزگىرىشى ئۇنىڭغا كېلىدىغان تۇرمۇش ۋاستىلىرى مىقدارىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن پۈتۈنلەي ئوخشاش بولمۇرمەيدۇ. شۇڭا پۇل بىلەن تۆلىنىدىغان ئىش ھەققى نومىنال ئىش ھەققىدىنلا ئىبارەت بولۇشى مۇمكىن. «نومىنال ئىش ھەققى ۋە ئەمەلىي ئىش ھەققى» (852 - بەت) غە قارالا.

货币地租 پۇل بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسى

فېئودالىق يەر ئىجارىسى شەكىللىرىدىن بىرى. پومېشچىكلارنىڭ دېھقانلارنىڭ قوشۇمچە ئەمگىكىنى پۇل شەكلىدە ئىگىلىگەنلىكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. فېئودالىزم جەمئىيىتىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە، تاۋار ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتى ۋە ناتۇرال ئىگىلىكىنىڭ پارچىلىنىشىغا ئەگىشىپ، خىلمۇخىل زىبۇ زىننەت بۇيۇملىرىنى سېتىۋېلىشنى تەمە قىلغان پومېشچىكلار دېھقانلارنىڭ ئەمگەك قىلىپ بېرىشى ۋە نەرسە بېرىشى بىلەن قانائەتلەنمەي، نۇرغۇن پۇلغا مۇھتاج بولۇپ قالغانىدى، شۇ سەۋەبتىن، ناتۇرال يەر ئىجارىسىنىڭ ئورنىنى پۇل بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسى ئالدى. پۇل بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسى شارائىتىدا، دېھقانلارنىڭ پومېشچىكلارغا بولغان جىسمانىي بېقىندىلىق مۇناسىۋىتىنىڭ ئورنىنى توختاملاشقان پۇل مۇناسىۋىتى پەيدىنپەي ئالدى؛ دېھقانلار ئىجارە تاپشۇرۇش ئۈچۈن دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ بىر قىسمىنى سېتىشقا ياكى قەرز ئېلىشقا مەجبۇر بولغاچقا، سودا كاپىتالىنىڭ ۋە جازانمخور كاپىتالنىڭ

ئېكسپېلاتاتسىيىسىگە كۆپرەك ئۇچرايدىغان بولدى؛ تاۋار - پۇل ئىگىلىكىنىڭ تەسىرى ۋە قىممەت قانۇنىيىتىنىڭ ستىخىيىلىك رولى ئارقىسىدا، دېھقانلار بارغانسېرى ئىككى قۇتۇپقا قاراپ ھۆلۈرۈشكە باشلىدى. پۇل بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسىنىڭ ئەۋج ئېلىشى فېئودالىلىق ناتۇرال ئىگىلىكىنىڭ كۆندىن - كۈنگە تاۋار - پۇل ئىگىلىكىگە تارتىلىشىغا تۈرتكە بولدى، فېئودالىلىق تۈزۈمنىڭ كاپىتالىستىك تۈزۈمگە كۆچۈشىنى تېزلەتتى. كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە، يېزا ئىگىلىك كاپىتالىستلىرىمۇ يەر ئىگىلىرىگە پۇل شەكلىدە ئىجارە تاپشۇرىدۇ. ئۇ يېزا ئىگىلىك ئىشچىلىرى يارىتقان ۋە كاپىتالنىڭ ئوتتۇرىچە پايدىسىدىن ئېشىپ كەتكەن قوشۇمچە قىممەت بولۇپ، ماھىيەت جەھەتتە فېئودالىلىق يەر ئىجارىسىدىن پۈتۈنلەي پەرقلىنىدۇ. ئادەتتە پۇل بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسى دېگەندە، ئومۇمەن فېئودالىلىق يەر ئىجارىسىنى كۆرسىتىدۇ، ئۇ ناتۇرال يەر ئىجارىسىگە نىسبەتەن ئېيتىلغان.

پۇل پاخالىلىقى 通货膨胀 تارقىتىلغان پۇلنىڭ مىقدارى تاۋار ئوبوروتى ئۈچۈن ھەقىقىي زۆرۈر بولغان پۇل مىقدارىدىن ئېشىپ كېتىشى ئارقىسىدا پۇلنىڭ كۈرسى چۈشۈپ كېتىش ھادىسىسى. پۇل دېگىنىمىز ئوبوروتتا ئېھتىياتقان پۇلنى بىلدۈرىدۇ. ئەمما پۇل پاخالىلىقى قەغەز پۇل ئېھتىياتقان شارائىتتىلا يۈز بېرىدۇ. چۈنكى، قەغەز پۇل دۆلەت مەجبۇرىي ئاقتۇرىدىغان قىممەت بەلگىسى، تارقىتىلغان قەغەز پۇل پۈتۈنلەي ئوبوروت ساھەسىدىن ئورۇن ئالىدۇ، ئۇ ئۆزى قىممەتكە ئىگە بولغان ۋە ساقلاش ۋاستىسى بولۇپ، ئوبوروتتا

ئېقىۋاتقان پۇلنىڭ مىقدارىنى ئۆز - ئۆزىدىن تەڭشەپ تۇرىدىغان قىممەت باھالىق ئالتۇن - كۈمۈش پۇللارغا ئوخشىمايدۇ. ئەگەر قەغەز پۇلنىڭ تارقىلىش مىقدارى تاۋار ئوبوروتى ئۈچۈن ھەقىقىي زۆرۈر بولغان پۇل مىقدارىدىن ئېشىپ كېتىدىغان بولسا، قەغەز پۇلنىڭ كۇرسى چۈشۈپ، مال باھاسى ئۆرلەپ كېتىدۇ. شۇڭا، پۇل پاخاللىقى ئادەتتە ئومۇمىي مال باھاسى سەۋىيىسىنىڭ ئۆزلۈكسىز ئۆرلەپ بېرىشىنى بىلدۈرىدۇ.

پۇل تىجارىتى كاپىتالى **货币经营资本** پۇل ئوبوروتىغا دائىر تۈرلۈك تېخنىكىۋى كەسىپلەر (مەسىلەن پۇل تېگىشىش، كاسسىرلىق، ئامانەت ساقلاش، بوغالتىرلىق ۋە باشقىلار) بىلەن مەخسۇس شۇغۇللىنىدىغان كاپىتال. سودا كاپىتالى شەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ تاۋار - پۇل مۇناسىۋىتىنىڭ ۋە بازار دائىرىسىنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، پۇل ئوبوروتىنىڭ ئېھتىياجىغا يارىشا ۋۇجۇدقا كەلگەن. پۇل تېگىشىش كەسپى ۋە ئالتۇن - كۈمۈش سودىسى — پۇل تىجارىتىنىڭ ئىپتىدائىي شەكلى. كاپىتالنىڭ جەمئىيەتتىدىن ئىلگىرىكى پۇل تىجارىتى بىلەن كاپىتالنىڭ جەمئىيەتتىدىكى پۇل تىجارىتى ئوخشىمايدۇ. كاپىتالنىڭ جەمئىيەتتە، تاۋار ئىگىلىكىنىڭ ئۆزلۈكسىز تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، پۇل ئوبوروتى نەتىجىسىدە تۈرلۈك تېخنىكىۋى كەسىپلەر كۆندىن - كۈنگە كۆپەيىپ ۋە مۇرەككەپلىشىپ بارىدۇ، سانائەت كاپىتالى بىلەن سودا كاپىتالىنىڭ بۇ ساھەدىكى كەسىپلەرنى ئۆز ئالدىغا ئورۇنداپ كېتىشى بارغانسېرى تەسلىشىدۇ، شۇ سەۋەبتىن، مۇشۇ كەسىپلەرگە بېرىپ تۇرغان ئاۋانس كاپىتال مۇستەقىللىشىپ پۇل تىجارىتى

كاپىتالغا ئايلىنىدۇ. پۇل تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كاپىتالىستلار سانائەت كاپىتالىستلىرى ۋە سودا كاپىتالىستلىرىنى مۇشۇ كەسىپلەرنى باشقۇرۇشقا سەرپ قىلىدىغان كاپىتالنى تېجەپ قېلىپ، ئوبوروت خىراجىتىنى ئازايتىپ، پايدا نىسبىتىنى ئاشۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن سانائەت ئىشچىلىرى ياراتقان قوشۇمچە قىممەتتىن بىر قىسمىنى ئۇلىشىپ، ئوتتۇرىچە پايدىغا ئېرىشەلەيدۇ.

پۇل شەكلى 货币形式 ھەممە تاۋارنىڭ قىممىتى مۇقىم ھالدا بىر خىل پەۋقۇلئاددە تاۋار بىلەن ئىپادىلەيدىغان قىممەت شەكلى. ئۇ ئەڭ تەرەققىي تاپقان قىممەت شەكلىدۇر. ئومۇمىي قىممەت شەكلىدە، رايون ۋە شارائىتنىڭ ئوخشىماسلىقى تۈپەيلىدىن، ئومۇمىي قىممەتداش بولغان تاۋار ئۇراقلىق بولمايدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، بولۇپمۇ ئىككىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىدىن كېيىن، يەنى قول سانائەت بىلەن ئىگىلىكىدىن ئايرىلىپ چىققاندىن كېيىن، ئالماشتۇرۇشنى بۇاستە مەقسەت قىلغان تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى بارلىققا كەلدى، تاۋار ئالماشتۇرۇش تېخىمۇ راۋاج تاپتى، بازار كېڭىدىن - كېڭىگە كېڭەيدى. قىممەتداش بولىدىغان تاۋارنىڭ ئۇراقسىزلىقى بىلەن تاۋار ئالماشتۇرۇش تەلىپى ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت تۇغۇلدى. تاۋار ئىگىلىكىنىڭ راۋاجلىنىشى ئومۇمىي قىممەتداشلىق رولىنى بىرەر تاۋارغا مۇقىملاشتۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. شۇنىڭ بىلەن پۇل شەكلى ۋۇجۇدقا چىقتى. تارىختا چارۋا مال، تېرە، قۇلۇلە قېپى، رەخت ۋە مېتاللارغا ئوخشاش بىرمۇنچە تاۋارلار پۇلنىڭ

رولىنى ئويناىغان، شۇلارنىڭ ئىچىدە ئالتۇن بىلەن كۈمۈش سۇپىتى تەكشى، پارچىلاش ئاسان، ھەجمى كىچىك، قىممىتى يۇقىرى، ئۆزى چىداملىق ھەم ساقلاشقا ئەپلىك دېگەندەك ئارتۇقچىلىققا ئىگە بولغاچقا، ئاخىر ئومۇمىي قىممەتداش بولۇش ۋەزىپىسى ئالتۇن - كۈمۈش قاتارلىق قىممەتلىك مېتاللارغا مۇقىملاشتۇرۇلدى. ئۇنىڭ فورمۇلىسى تۆۋەندىكىچە:

تۆت مىسقال ئالتۇن = ئىككى گەز كاناپ ياكى تۆت كۆرە بۇغداي ياكى ئۇچ جىڭ چاي ياكى بىر قوي

ۋە باشقىلار

بىرەر تاۋار قىممىتىنىڭ پۇل تاۋاردىكى ئىپادىسى باھا شەكلىدۇر. پۇل شەكلى بىلەن ئومۇمىي قىممەت شەكلىنىڭ ماھىيەتلىك پەرقى يوق. ئۇ تاۋار ئالماشتۇرۇشنى زور دەرىجىدە ئىلگىرى سۈردى، شۇنداقلا تاۋار ئىگىلىكىدىكى زىددىيەتنىمۇ كۈچەيتتى.

پۇل كاپىتال 货币资本 پۇل شەكلىدە مەۋجۇت كاپىتال. پۇلنىڭ ئۆزى كاپىتال بولمايدۇ، پەقەت ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش قورالى سۈپىتىدە پايدىلىنىلغاندىلا ئاندىن كاپىتالغا ئايلىنىدۇ. تارىختا پۇلنى ئېكسپلاتاتسىيە ۋاستىسى قىلغان تۇنجى كاپىتال شەكلى جازانە كاپىتالى ئىدى، جازانىخورلار پۇل قەرز بېرىش ئارقىلىق ئۇششاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنى

يۇقىرى ئۆسۈم بىلەن بەۋاستە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلاتتى، جا-
زانە كاپىتالى ئاساسەن قۇللۇق جەمئىيەت ۋە فېئودالىزم
جەمئىيىتىدە مەۋجۇت ئىدى. كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە، پۇل كا-
پىتال ــ سانائەت كاپىتالىنىڭ ئايلىنىش جەريانىنىڭ بىرىنچى
باسقۇچىدىكى يەنى سېتىۋېلىش باسقۇچىدىكى ئىپادىلىنىش
شەكلىدۇر. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ۋە
ئەمگەك كۈچىنى سېتىۋېلىپ، قوشۇمچە قىممەت ھاسىل قىلىش
ئۈچۈن شەرت ـ شارائىت يارىتىشتىن ئىبارەت. بۇ چاغدىكى
پۇل كاپىتال ھەم پۇلنىڭ سېتىۋېلىش ۋاستىسى ۋە تۆلەش
ۋاستىسى بولۇش ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىدۇ، ھەم كاپىتالنى
كۆپەيتىش ئۈچۈن شارائىت يارىتىدىغان كاپىتالغا خاس پولغا
ئىگە بولىدۇ. پۇلنىڭ كاپىتال بولۇپ رول ئوينىشىغا ئىمكان
بېرىدىغان تۆپ شەرت ــ ئەمگەك كۈچىنى سېتىش ـ سېتىۋې-
لىش. كاپىتالىزمنىڭ تەرەققىي قىلىشى بىلەن پۇل كاپىتال
سانائەت كاپىتالىنىڭ ئايلىنىشىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، مۇستەقىل
*قەرز كاپىتالى بولۇپ شەكىللىنىدۇ، ئەمما يەنىلا سانائەت
كاپىتالىغا تەۋە بولىدۇ ھەمدە قوشۇمچە قىممەت بۆلۈشۈشكە
قاتنىشىدۇ.

پۇل مۇئامىلە دوكالىرى 金融寡头 «مالىيە دوكالىرى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. پۇل مۇئامىلە كاپىتالىنى ئىلكىدە
تۇتۇپ، خەلق ئىگىلىكىنىڭ جان تومۇرىنى ۋە سىياسىي ھۆكۈم-
رانلىق ھوقۇقىنى تىزگىنلەپ تۇرغان مونوپول كاپىتالىستلار
ياكى گۇرۇھلار. «دوكا» سۆزى گرېكچە oligarchia دېگەن
سۆزدىن كەلگەن، ئاز سانلىق كىشىلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقى دېگەن

مەنىدىكى سۆز. پۇل مۇئامىلە دوكالىرىنىڭ پۇل مۇئامىلە كاپىتالى ئاساسىدا ۋۇجۇدقا كېلىشى جاھانگىرلىكىنىڭ تۆپ ئىقتىسادىي ئالامەتلىرىدىن بىرى *شېرىكچىلىك تۈزۈمى پۇل مۇئامىلە دوكالىرىنىڭ ئىقتىسادىي ھۆكۈمرانلىقىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ ئاساسىي ۋاستە. ئانا شىركەتنىڭ بالا شىركەتلەرگە، بالا شىركەتلەرنىڭ نەۋرە شىركەتلەرگە شېرىكلىشىش يولى بىلەن دەرىجىمۇدەرىجە ئارىلىشىشى ۋە ئۇلارنى قاتلاملىقاتلام كونترول قىلىشى ئارقىلىق، باشقىلارنىڭ ئۆز كاپىتالىدىن نۇرغۇن ھەسسە ئارتۇق كاپىتالىنى نەپرى - بەرى قىلغىلى بولىدۇ؛ ئۇنىڭدىن باشقا، يەنە كارخانا قۇرۇش، باھالىق چەك تارقىتىش، دۆلەت زايومىنى باشقۇرۇش، دۆلەتنىڭ زاكىزىنى ھۆددىگە ئېلىش، سىرتقا كاپىتال چىقىرىش قاتارلىق يوللار بىلەنمۇ يۇقىرى مونوپول پايدا ئالغىلى بولىدۇ. پۇل مۇئامىلە دوكالىرى دۆلەت ماشىنىسىنى كونترول قىلىپ، ئۇنى ئۆز مەنپەئىتىگە خىزمەت قىلدۇرۇش ئۈچۈن ھۆكۈمەتنىڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرىگە گۇماشتا تەيىنلەيدۇ ياكى ھۆكۈمەتنىڭ تەدبىر كۆرگۈچى ئەربابلىرىنى سېتىۋالىدۇ. 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، ئامېرىكىدىكى ئون چوڭ مالىيە گۇرۇھى (روكفېللېر، مورگان، ئامېرىكا بانكىسى، بىرىنچى ئامېرىكا بانكىسى، چىكاگو، بوستون، مېلون، دېكساس، دېۋپون، كلېۋېلاند)، ياپونىيەدىكى ئالتە چوڭ مالىيە گۇرۇھى (مىتسۇبىش، سۇمىموتو، مىتسۇي، فۇجى، سانۋا، بىرىنچى دەۋەتچىلىك بانكىسى)، غەربىي گېرمانىيەدىكى ئۈچ چوڭ بانكا (گېرمانىيە بانكىسى، دېرېسدېن بانكىسى ۋە سودا بانكىسى) شۇنىڭدەك فارېبن مالىيە گۇرۇھى،

زىمىنىس مالىيە گۇرۇھى، كرۇب مالىيە گۇرۇھى قاتارلىقلار دۇنيا بويىچە داڭلىق پۇل مۇئامىلە دوكالىرىدىن ئىدى. پۇل مۇئامىلە دوكالىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى كاپىتالىزمغا خاس ھەممە زىددىيەتلەرنى كۈندىن - كۈنگە كەسكىنلەشتۈرۈۋەتتى.

پۇل مۇئامىلە كاپىتالى 金融资本 «مالىيە كاپىتالى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بانكا مونوپول كاپىتالى بىلەن سانائەت مونوپول كاپىتالىنىڭ قوشۇلۇپ ياكى ئارىلىشىپ ئۆزئارا شىدىن ھاسىل بولغان كاپىتال. ئەركىن كاپىتالىزم باسقۇچىدا سانائەت كاپىتالى ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرغان بولسا، كاپىتالىزم مونوپولىيە باسقۇچىغا كىرگەندىن كېيىن ئەھۋال ئۆزگىرىپ، پۇل مۇئامىلە كاپىتالى ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرىدىغان بولدى. پۇل مۇئامىلە كاپىتالى ۋە پۇل مۇئامىلە دوكالىرىنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى ۋە ھۆكۈم سۈرۈشى جاھانگىرلىكنىڭ تۈپ ئىقتىسادىي خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرى. ئاۋستىرىيىلىك ئىقتىسادشۇناس ھىلفېردىڭ مۇنداق دەيدۇ: «پۇل مۇئامىلە كاپىتالى بانكىنىڭ ئىلكىدە تۇرغان، سانائەت ئىگىلىرى پايدىلىنىدىغان كاپىتالدۇر.» لېنىن، بۇ تەبىرنىڭ چالا يېرى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ۋە كاپىتالنىڭ مەركەزلىشىشى ئارقىسىدا مونوپولىيە پەيدا بولغانلىقى كۆرسىتىلمىگەنلىكىدە، دەپ كۆرسىتىدۇ («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، 768 - بەتكە قارالسۇن). ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەركەزلىشىشى ئارقىسىدا سانائەت مونوپولىيىسى كېلىپ چىقتى، بۇ پۇل مۇئامىلە كاپىتالىنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشىدىكى ئاساس. سانائەت كارخانىلىرىنىڭ يۈكسەك دەرىجىدە مەركەزلىشىشى ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمىنىڭ كېڭىيىشى نەتىجىسىدە پۇل كاپىتالـ

لىغا بولغان ئېھتىياج زور دەرىجىدە ئاشىدۇ، پۇل كاپىتالى ۋاقىتلىق بىكار تۇرۇپ قالىدىغان ئەھۋالمۇ پات - پات بولۇپ تۇرىدۇ، بۇ ھال سانائەت كارخانىلىرىنىڭ بانكىغا تەقەززا بولۇشىغا سەۋەبچى بولىدۇ. سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ مەرـ كەزلىشىش تۇپەيلىدىن كۆنسايىن كېڭىيىپ بېرىۋاتقان بانكا كاپىتالى ۋە بانكا كەسپى بارغانسېرى رىقابەتتە ئۇستۇنلۈككە ئېرىشكەن چوڭ بانكىلارنىڭ قولىغا مەركەزلىشىدۇ - دە، بانـ كىنىڭ مەركەزلىشىشى ۋە مونوپولىيىسىگە سەۋەبچى بولىدۇ. بۇنىڭ ئارقىسىدا بانكا بىلەن ئىشلەپچىقىرىش كارخانىلىرىنىڭ مۇناسىۋىتىدە تۈپ ئۆزگىرىش پەيدا بولىدۇ، بانكا تۆلەش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان ئاددىي ۋاستىچىدىن ھەممىگە قادىر مونوپولىيىچىگە ئايلىنىدۇ، دۆلەت ئىچىدىكى پۇل كاپىتال، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە خام ئەشيا مەنبەلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ئىلكىگە ئالىدۇ ۋە كونترول قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن كارخانىلارغا تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ، ھەتتا كارخانىلارنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلىيەلەيدۇ. بانكا مونوپول تەشكىلاتى بىلەن سانائەت مونوپول تەشكىلاتى بىر - بىرىنىڭ پاي چېكى ۋە قەرز چېكىنى سېتىۋېلىپ، بىر - بىرىگە پايچىك بولىدۇ ھەمدە بىر - بىرىنىڭ مۇدىرىيىتىگە ئادەم قاتناشتۇرۇپ، خادىملارنى ئالماشتۇرۇش ۋە تىزگىنلەشنى كۈچەيتىدۇ، شۇنداق قىلىپ، بانكا كاپىتالى بىلەن سانائەت كاپىتالىنىڭ بىر - بىرىگە سىڭىشىپ، بىر گەۋدە بولۇپ قوشۇلۇپ، ئارىلىشىپ ئۆسۈشى بىلەن پۇل مۇئامىلە كاپىتالى ۋۇجۇدقا كېلىدۇ («پۇل مۇئامىلە دوكالىرى»غا قارالسۇن).

پۇل ئوبوروتى 货币流通 پۇلنىڭ تاۋار ئالغۇچىلار بىلەن ساتقۇچىلار ئوتتۇرىسىدا قولدىن ـ قولغا توختىماي ئۆتۈپ تۇرۇش ھەرىكىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ تاۋار ئوبوروتىنىڭ نەتىجىسى ھەمدە تاۋار ئوبوروتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. ئوبوروت داۋامىدا، پۇل بىلەن تاۋارنىڭ ئورنى ئالمىشىدۇ، تاۋار شۇ ھامان ئوبوروت ساھەسىدىن چىقىپ كېتىپ، ئىستېمال ساھەسىگە كىرىدۇ، ھالبۇكى پۇل ئوبوروت ساھەسىدە قېلىۋېرىدۇ ۋە ھەر دائىم ھەرىكەت ھالىتىدە تۇرىدۇ. ئوبوروتتىكى پۇل مىقدارى ئوبوروتتىكى تاۋار مىقدارىغا ماس كېلىشى شەرت. ئوخشاش بولمىغان ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىدە، ئوبوروتنىڭ شەكلى ۋە رولىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. ئاددىي تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ئۆز تاۋارلىرىنى باشقىلارنىڭ تاۋارىغا تېگىشىش مەقسىتىدە ساتىدۇ، يەنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن ساتىدۇ؛ ئوبوروت شەكلى «تاۋار ــ پۇل ــ تاۋار»دىن ئىبارەت، ئۇنىڭ ئىپتىداسى بىلەن ئىنتىهاسى ئىستېمال قىممىتى ئوخشاش بولمىغان نەرسە، ئۇنىڭدا پۇل پەقەت ۋاستىلىك رول ئوينايدۇ. كاپىتالىزم شارائىتىدىكى پۇل ئوبوروتى بولسا پۇلدىن باشلىنىپ، پۇل بىلەن ئاياغلىشىدۇ، ئۇنىڭ ھەرىكەت شەكلى «پۇل ــ تاۋار ــ پۇل»دىن ئىبارەت، ئۇ شۇنداق خۇسۇسىيەتكە ئىگەكى، خۇددى ئارىستوتېل «پۇلنىڭ كۆپىيىشى» ئۈستىدە تەھلىل يۈرگۈزۈپ كۆرسىتىپ ئۆتكىنىدەك: «پۇل ئاشۇنداق ئالماشتۇرۇشنىڭ ئىپتىداسى ۋە ئىنتىهاسىدۇر، ئۇنىڭدا سۈپەت پەرقى بولمايدۇ.» تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلار سېتىش ئۈچۈن ئالىدۇ، ئالماشتۇرۇشتا ئوخشاش بولمىغان ئىستېمال قىممىتىگە

ئىگە بولۇشنى مەقسەت قىلمايدۇ؛ لېكىن ئوبوروتنىڭ ئىپتىدا-سى بەلەن ئىنتىهاسىدا مىقدار ئوخشاش بولمىدىغان بولىدۇ. ئۇنداق ئوبوروتنىڭ ئەھمىيىتى بولمايدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ توغرا ئىپادىلىنىش شەكلى «پۇل — تاۋار — تېخىمۇ كۆپ پۇل» بولۇشى كېرەك. بۇ يەردە پۇل ۋاستىلىك رول ئويناپلا قالماي، بەلكى كاپىتال سۈپىتىدە ئوبوروتقا قاتنىشىدۇ، يەنى كاپىتال ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىدە ئۈندۈرۈۋالغان قوشۇمچە قىممەتنى ئەملىگە ئاشۇرىدۇ. پۇل ئوبوروتى بىر تەرەپتىن تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى ۋە تاۋار ئالماشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرسە، يەنە بىر تەرەپتىن ئېلىش بىلەن سېتىشنى ئايرىپ، كۆپرەك سېتىپ ئازراق ئېلىش ئۈچۈن ياكى سېتىۋالماي پەقەتلا سېتىش ئۈچۈن شارائىت تەييارلايدۇ. ئوبوروت داۋامىدا يوشۇرۇنۇپ تۇرغان ئىقتىسادىي كرىزىسنىڭ پارتلاش ئىمكانىيىتى، كاپىتالىزمغا كىرگەندىن كېيىن رېئاللىققا ئايلىنىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدىكى پۇل ئوبوروتى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك ئاساسىدا پىلانلىق ئېلىپ بېرىلىدۇ، ئۇ ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئىستېمالنى راۋانلاشتۇرۇشتا ئىجابىي رول ئويناىدۇ.

پۇل ئېتىقادچىلىقى 货币拜物教 كىشىلەرنىڭ پۇلغا دىن مۇرىتلىرىنىڭ بۇتقا سەجدە قىلغىنىدەك سەجدە قىلىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك ئاساسىدىكى تاۋار ئىگىلىكىنىڭ مەھسۇلى، *تاۋار ئېتىقادچىلىقىنىڭ تەرەققىياتى. پۇلغا ھەرقانداق تاۋار سېتىۋالغىلى بولغاچقا، پۇل سۈپىتىدە رول ئويناۋاتقان ئالتۇن-

كۆمۈش كويا ھەرقانداق بايلىقنىڭ ئورنىنى ئالالايدىغان تەبىئىي خۇسۇسىيەتكە، كىشىلەرنىڭ تەقدىرىنى ئېرى - بېرى قىلالايدىغان سىرلىق كۈچكە ئىگە بولغاندەك بىر خىل ساختا ھادىسە پەيدا بولغان. غەربىي جەن سۇلالىسىدىكى لۇباۋ «پۇلنىڭ ھېكمىتى ھەققىدە» دېگەن ئەسىرىدە: «پۇل بولسا، خەۋپىتە قالغان ئادەم ئامان، ئۆلۈمگە مەھكۇم ئادەم ھايات قالار، پۇلدىن ئايرىلسا، ئەزىز زاتلار ھېقىر بولۇپ، بىگۇناھلار ئۆلۈمگە مەھكۇم بولۇپ كېتەر» دېگەن. ھەممە ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت پۇل بىلەن بولىدىغان سودا - سېتىق مۇناسىۋىتى بولۇپ كەتكەن كاپىتالستىك جەمئىيەتتە، پۇل ئېتىقادچىلىقى تېخىمۇ ئەۋج ئالدى. ئەمەلىيەتتە پۇلنىڭ ئىجتىمائىي بايلىقنىڭ ئومۇمىي نامايەندىسى بولۇپ، كىشىلەرنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلىيەلىشى مېتالنىڭ تەبىئىي خۇسۇسىيىتىدىن ئەمەس، بەلكى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىدىكى مۇئەييەن ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتىن بولغان. مور: ئۇتوپىيە جەمئىيىتىدە «ھۆكۈمەت بىنالىرىدىكى ۋە شەخسلەرنىڭ ئۆيلىرىدىكى تەرەت قاچىلىرى ۋە باشقا يۇندا قاچىلىرىمۇ ئالتۇن - كۈمۈشتىن ياسىلار» دېگەن («ئۇتوپىيە»، شاڭۋۇ نەشرىياتىنىڭ 1959 - يىل نەشرى، 78 - بەت)، بۇ، پۇل ئېتىقادچىلىقى ئۈستىدە قىلىنغان تەنقىد، ئەمما ئۇ كىشىلەرنىڭ نېمە ئۈچۈن پۇلغا چوقۇنىدىغانلىقىنىڭ ئىجتىمائىي يىلتىزىنى چۈشەنمەيتتى. ماركس *قىممەت شەكلىنى تەھلىل قىلىش ئارقىلىق تاۋار پۇل ئۈستىدە تارىخىي تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، پۇلنىڭ ۋە پۇل ئېتىقادچىلىقىنىڭ سىرىنى تەلتۆكۈس

ئېچىپ تاشلىدى.

پۇلنىڭ ئوبوروت سۈرئىتى 货币流通速度 بىرلىك پۇلنىڭ مۇئەييەن مەزگىل ئىچىدىكى ئوتتۇرىچە ئوبوروت نۆۋىتى سانى. مەسىلەن، بىر يىل ئىچىدە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن قولدىن قولغا ئۆتۈپ ئۇچ قېتىم ئايلانسا، پۇلنىڭ ئايلىق ئوبوروت سۈرئىتى ئۈچ نۆۋەت بولىدۇ. ئوبوروت ۋاستىسى بولۇپ ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان پۇلنىڭ مىقدارى مۇئەييەن بولسا، پۇلنىڭ ئوبوروت سۈرئىتىنى تاۋار ئوبوروت سۈرئىتى بەلگىلەيدۇ. باشقا ئامىللار ئۆزگەرمىگەن ئەھۋالدا، پۇلنىڭ ئوبوروت سۈرئىتى قانچە ئاستا بولسا، ئوبوروتتا تەلەپ قىلىنىدىغان پۇلنىڭ مىقدارى شۇنچە كۆپ بولىدۇ؛ پۇلنىڭ ئوبوروت سۈرئىتى قانچە تېز بولسا، ئوبوروتتا تەلەپ قىلىنىدىغان پۇلنىڭ مىقدارى شۇنچە ئاز بولىدۇ («پۇلنىڭ ئوبوروت قانۇنىيىتى»گە قارالسۇن).

پۇلنىڭ ئوبوروت قانۇنىيىتى 货币流想规律 ئوبوروتتا كېرەكلىك پۇل مىقدارىغا دائىر قانۇنىيەت. مۇئەييەن مەزگىل ئىچىدە، تاۋار ئوبوروتىغا كېتىدىغان پۇل مىقدارى پۈتۈن تاۋارنىڭ ئومۇمىي باھاسىنى بىرلىك پۇلنىڭ ئوتتۇرىچە ئوبوروت نۆۋىتى سانىغا بۆلۈش نەتىجىسىگە باراۋەر كېلىدۇ. پۇل ئوبوروتى تاۋار ئوبوروتىنىڭ نەتىجىسى. پۇلنىڭ ئوبوروت سۈرئىتى ئۆزگەرمىگەن شارائىتتا، ئوبوروتتىكى تاۋار مىقدارى قانچە كۆپ بولسا ياكى تاۋارنىڭ باھاسى قانچە يۇقىرى بولسا، ئوبوروتقا كېتىدىغان پۇل مىقدارى شۇنچە كۆپ بولىدۇ. نېسىگە سېتىلىدىغان تاۋارنىڭ ئومۇمىي باھاسىغا، بىر - بىرىگە يېغۇزلۇۋېتىلىدىغان ئومۇمىي تۆلەمگە نەق

پۇل كەتمىگەچكە، ئۇنى تاۋارنىڭ ئومۇمىي باھاسىدىن چىقىرىۋېتىش كېرەك؛ ئەكسىچە، ئۇنىڭغا قەرەلى توشقاندا تۆلىنىدىغان پۇلنىڭ ئومۇمىي تۆلەمنى قوشۇش كېرەك. مۇشۇ ھېسابنىڭ نەتىجىسى مۇئەييەن مەزگىل ئىچىدىكى ئوبوروتتا پۇل تەلەپ قىلىدىغان تاۋارنىڭ ئومۇمىي باھاسىنىڭ ئومۇمىي سوممىسى بولىدۇ. مۇئەييەن مەزگىل ئىچىدە، تاۋارنىڭ ئومۇمىي باھاسى ئۆزگەرمىگەن شارائىتتا، پۇلنىڭ ئوبوروت سۈرئىتى قانچە تېز بولسا، ئوبوروتتا تەلەپ قىلىنىدىغان پۇل شۇنچە ئاز بولىدۇ، پۇلنىڭ ئوبوروت سۈرئىتى قانچە ئاستا بولسا، ئوبوروتتا تەلەپ قىلىنىدىغان پۇل شۇنچە كۆپ بولىدۇ. تاۋارنىڭ ئومۇمىي مىقدارى ۋە پۇلنىڭ ئوبوروت سۈرئىتى ئۆزگەرمىگەن شارائىتتا، پۇلنىڭ ئوبوروت مىقدارى بىلەن تاۋار قىممىتى ئوڭ تاناسىپتا بولىدۇ، يەنى تاۋار قىممىتىگە قاراپ ئۆرلەپ ياكى چۈشۈپ تۇرىدۇ؛ پۇل قىممىتى بىلەن تەتۈر تاناسىپتا بولىدۇ، يەنى پۇلنىڭ قىممىتى ئۆرلىسە تۆۋەنلەيدۇ، پۇلنىڭ قىممىتى تۆۋەنلىسە ئۆرلەيدۇ. ئۇنىڭ فورمۇلىسى مۇنداق:

مۇئەييەن مەزگىل ئىچىدىكى تاۋار ئوبوروتىغا كېتىدىغان پۇل مىقدارى = پۇتون تاۋار- نىسىگە سېتىلىدىغان بىر - بىرىگە يېگۈ- قەرەلى توشقان نىڭ ئومۇمىي - غان تاۋارنىڭ - زۇۋۇېتىلىدىغان + دا تۆلىنىدىغان باھاسى ئومۇمىي باھاسى ئومۇمىي تۆلەم ئومۇمىي تۆلەم

بىرلىك پۇلنىڭ ئوتتۇرىچە ئوبوروت تۆۋەت سانى

مېتال پۇل *ساقلاش ۋاستىسى بولۇش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغاچقا، پۇلنىڭ ئوبوروت مىقدارىنى ستېخىيىلىك ھالدا تەڭشەپ تۇرالايدۇ. قەغەز پۇل مۇنداق ئىقتىدارىدىن قالغان. «قەغەز پۇلنىڭ ئوبوروت قانۇنىيىتى» (566 - بەت)گە قارالا.

پېتتى 配第 (William Petty، 1623 — 1687)

ئەنگلىيە كلاسسىك سىياسىي ئىقتىسادىنىڭ ئاساسچىسى. ئۇ ئەنگلىيەدىكى ھامفىشىردا بۇزۇچى ھۈنەرۋەن ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئائىلە ئەھۋالى قىيىن بولغانلىقتىن ئۇچۇن، 14 يېشىدىلا سىرتقا چىقىپ تىرىكچىلىك قىلغان. 1649 - يىلى ئوكسفوت داشۇسىدە تىببىي پەنلەر دوكتورى ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن، پروفېسسور ۋە ئارمىيە دوختۇرى بولغان. بارونلۇق نامىنى ئالغان ھەمدە ئېرلاندىنىڭ يەر ئۆلچەش باش نازارەتچىسى بولغان. ئۇمرىنىڭ ئاخىرىدا بۇرژۇئازلاشقان يەر ئاقسۆڭەكلىرىدىن بىرى بولۇپ كەتكەن. ئۇ ئىقتىسادىي پەننىڭ تەتقىقات ئوبيېكتىنى ئوبوروت ساھەسىدىن ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىگە يۆتكىگەن ھەمدە ئىقتىسادىي ھادىسىلەرنى ستاتىستىكا ۋە ماتېماتىكا ئۇسۇلى بىلەن تەھلىل قىلىپ، ئىقتىسادىي تەرەققىياتنىڭ ئىچكى «تەبىئىي قانۇنىيەت»لىرىنى تېپىشقا تىرىشقان. ئۇ ئەمگەك قىممىتى نەزەرىيىسىنىڭ بەزى تۈپ قائىدىلىرىنى بىرىنچى بولۇپ ئوتتۇرىغا قويۇپ، باھانى «سىياسىي باھا» (يەنى بازار باھاسى) ۋە «تەبىئىي باھا» (يەنى قىممەت) دەپ ئايرىغان، ئۇ، ئەگەر ئىشلەپچىقىرىشتا سەرپ قىلىنغان ۋاقىت ئوخشاش بولسا، بىر ئۇنسىيە كۈمۈش بىر بۇشېل بۇغداينىڭ «تەبىئىي باھاسى» بولىدۇ، دېگەن، ئۇنىڭ سىياسىي ئىقتىسادقا قوشقان مۇھىم تۆھپىسى ئەنە شۇ. بىراق ئۇ قىممەتنىڭ ئالماشتۇرۇش قىممىتى ۋە باھادىن بولغان پەرقىنى بىلمىگەن، تاۋار ھاسىل قىلغۇچى ئەمگەكنىڭ ئىككى ياقلىمىلىقىنى چۈشەنمىگەن، شۇنىڭدەك قىمەتداشلارنى ھاسىل قىلغۇچى ئەمگەكنىڭ بىۋاستە ئىجتىمائىي

ئەمگەككە ئايلىنىشىدىكى سەۋەبىنىمۇ چۈشەنمىگەن. ئۇ ئەمگەكنى بىرى ئالتۇن - كۈمۈش ھاسىل قىلىدىغان، ئالماشتۇرۇش قىممىتىنى بەۋاستە ھاسىل قىلىدىغان ئەمگەك، يەنە بىرى باشقا تاۋارلارنى ھاسىل قىلىدىغان، ئىستېمال قىممىتىنىلا ھاسىل قىلىدىغان، مەھسۇلاتى ئالتۇن - كۈمۈش بىلەن ئالماشتۇرۇلغاندىلا ئالماشتۇرۇش قىممىتىنى ھاسىل قىلالايدىغان ئەمگەك دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىغان. ئۇ يەنە ئىش ھەققى ئىشچىلارنىڭ تۇرمۇشىنى قامداش ئۈچۈن كېرەكلىك ئىستېمال ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتىدۇر دېگەن قاراشنىمۇ ئوتتۇرىغا قويغان، ئۇ يەر ئىجارىسىنى يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى قىممىتىنىڭ ئىش ھەققى ۋە ئۇرۇق خىراجىتى تۈتۈپ قېلىنغاندىن كېيىنكى قالدۇقى دەپ ھېسابلىغان ھەمدە يەر ئىجارىسىدىن پايدا دېگەن ئۇقۇمنى ھاسىل قىلىپ، ئىپتىدائىي قوشۇمچە قىممەت نەزەرىيىسىنى ئوتتۇرىغا قويغان. بىراق ئۇ يەر ئىجارىسىنى قوشۇمچە قىممەتنىڭ ئوتتۇرىچە پايدىدىن ئېشىپ كەتكەن قالدۇقى، قوشۇمچە قىممەتنىڭ ئالاھىدە تۈرى دەپ چۈشەنمىگەن. ئۇ قىممەت بىلەن ئىستېمال قىممىتىنى ئايرىۋالالمىغانلىقى ئۈچۈن ئەمگەك قىممىتى نەزەرىيىسىنى باشتىن - ئاخىرغىچە بىر قېلىپتا ئىزچىل لاشتۇرالمىغان، يەرمۇ، ئەمگەكمۇ قىممەتنىڭ مەنبەسىدۇر دەپ قارىغان ۋە شۇ سەۋەبتىن يەر ئىجارىسىنى يەرنىڭ ئۈنۈمى دەپ ھېسابلىغان ھەمدە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ كۆپىيىشى بىلەن قىممەتنىڭ كۆپىيىشىنى ئارىلاشتۇرۇۋەتكەن. ئۇنىڭ «باج توغرىسىدا»، «سىياسىي ئارىفمېتىكا»، «ئېرلاند سىياسىتىگە تەھلىل»، «پۇل توغرىسىدا قىسقىچە مۇلاھىزە» دېگەن

مۇھىم ئەھۋاللىرى بار.

پلانلىق ئىگىلىك 计划经济 خەلق ئىگىلىكى دۆلەتنىڭ بىر تۇتاش پلانىنىڭ يېتەكچىلىكىدە نىسبەت بويىچە ماسلىشىپ راۋاجلىنىدىغان ئىگىلىك تۈزۈمى. بۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى بىكار قىلىپ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنى بەرپا قىلىش ئاساسىدا يولغا قويۇلىدۇ. ئېنگېلس مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «پرولېتارىيات ئىجتىمائىي ھوقۇقنى قولغا ئالىدۇ ھەمدە بۇ ھوقۇقتىن پايدىلىنىپ بۇرژۇئازىيىنىڭ چاچىلىدىن ئايرىلىپ چىقىپ ئىجتىمائىيلاشقان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى جامائەت مۇلكىگە ئايلاندۇرىدۇ. ... شۇنىڭدىن كېيىن، ئالدىن تۈزۈلگەن پلان بويىچە ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش مۇمكىنچىلىككە ئايلىنىدۇ». («ماركس-ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3-توم، 443-بەت) پلانلىق ئىگىلىك شارائىتىدا، دۆلەت سوتسىيالىزمنىڭ ئاساسىي ئىقتىسادىي قانۇنىيىتى، خەلق ئىگىلىكىنىڭ پلانلىق ۋە نىسبەت بويىچە راۋاجلىنىش قانۇنىيىتى ۋە باشقا ئىقتىسادىي قانۇنىيەتلەرنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، تولۇق تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئاساسىدا ئىلمىي، بىر تۇتاش خەلق ئىگىلىكى پلانىنى تۈزۈپ چىقىدۇ. دۆلەت ئىگىلىك پلانىنىڭ ئومۇملاشتۇرۇپ تەڭپۇڭلاشتۇرۇشى ۋە بازار ئارقىلىق تەڭشەشنىڭ يارەمچى رولى ئارقىلىق ھەر جەھەتتىكى نىسبەت مۇناسىۋەتلىرىنى تەڭشەپ، خەلق ئىگىلىكىنىڭ نىسبەت بويىچە ماسلىشىپ راۋاجلىنىشىنى كاپالەتلەندۈرىدۇ. پلانلىق ئىگىلىك سوتسىيالىستىك تۈزۈمنىڭ

ئەۋزەللىكىنىڭ ئىپادىسى، پىلانلىق ئىگىلىكتە ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ ۋە مالىيە كۈچىنى تېجەپ ۋە ئۈنۈملۈك پايدىلىنىپ، پەن ـ تېخنىكىنى تېز راۋاجلاندۇرۇپ، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنى نىسبەت بويىچە يۇقىرى سۈرئەت بىلەن راۋاجلاندۇرغىلى ۋە مۇشۇ ئاساستا خەلقنىڭ ماددىي، مەدەنىي تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۈزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرگىلى بولىدۇ. پىلانلىق ئىگىلىكنى ئاساس، بازار ئارقىلىق تەڭشەشنى قوشۇمچە قىلىش دۆلىتىمىزدە سوتسىيالىستىك ئىگىلىكنى ئۈيۇشتۇرۇش، ئىگىلىك پائالىيىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش داۋامىدا يولغا قويۇشقا تېگىشلىك بولغان ۋە ئۈزاقىقچە چىڭ تۇرۇپ داۋاملاشتۇرۇلىدىغان مۇھىم بىر پرىنسىپ.

ت

تار مەھكەمچىلىك 主义本位 ھەممە ئىشتا ئۆز تارمىقى، ئۆز ئورنى، ئۆز جايىنىڭ مەنپەئىتىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئومۇمىيلىققا، پۈتۈنلۈككە، باشقا تارماقلار، ئورۇنلار ياكى جايلارغا ئېتىبار بەرمەيدىغان ئىدىيىۋى ئىستىل. بۇ شەخسىيەتچىلىكنىڭ ئىپادىلىرىدىن بىرى، يەنى كىچىكەيتىلگەن شەخسىيەتچىلىك. تار مەھكەمچىلەر قىسمەنلىك بىلەن پۈتۈنلۈكنىڭ مۇناسىۋىتىنى بىر تەرەپ قىلىشتا قىسمەنلىكنى پۈتۈنلۈككە بويسۇندۇرماي، بەلكى پۈتۈنلۈكنى قىسمەنلىككە بويسۇندۇرۇشنى. ھەتتا پۈتۈنلۈكنىڭ مەنپەئىتىگە زىيان يەتكۈزۈش يولى بىلەن ئۆز قىسمەنلىكنىڭ مەنپەئىتىگە ئېتىبار بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ؛ قېرىنداش ئورۇنلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئۆزى بىلەنلا بولۇپ، باشقىلار بىلەن كارى بولمايدۇ، ھەتتا ئۆزىنى دەپ باشقىلارنى زىيانغا ئۇچرىتىدۇ، باشقىلارغا زىيان يەتكۈزۈپ ئۆزى پايدا ئالىدۇ. بۇنىڭ نەتىجىسىدە، مۇقەررەر ھالدا ئومۇمىيلىققا خىزمەت توسالغۇلۇققا ئۇچرايدۇ، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۆز تارمىقى، ئۆز ئورنى، ئۆز جايىدىكى خىزمەتنىڭ راۋاجلىنىشىمۇ توسالغۇغا ئۇچرايدۇ.

تارقاقچىلىق 义主分散 پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ

ۋە سوتسىيالىستىك دۆلەتنىڭ مەركەزلەشكەن بىر تۇتاش رەھبەرلىكىنى بۇزىدىغان بىر خىل خاتا خاھىش. ئۇ، كۆپىنچە، مۇستەقىللىق تالىشىش بىلەن ئالاقىدار بولىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي ئىپادىسى پارتىيىنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكىنى رەت قىلىش، دېموكراتىيە - مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمىگە خىلاپلىق قىلىش، بولۇپمۇ تۆۋەن دەرىجىلىكلەر يۇقىرى دەرىجىلىكلەرگە بويسۇنۇش پرىنسىپىغا خىلاپلىق قىلىش، پارتىيىنىڭ يولىورۇقلىرى، مەركەزنىڭ ياكى يۇقىرىنىڭ قارارلىرىغا نىسبەتەن ئۆز سەنمىگە دەسسەش، باشباشتاقلىق قىلىش پوزىتسىيىسىنى تۇتۇش، كۆڭلىگە ياققىنىنى ئىجرا قىلىش، ياقمىغىنىنى ئىجرا قىلماسلىق، ئاشكارا ياكى شەكلى ئۆزگەرگەن ھالدا قارشىلىق قىلىش، ھەتتا ئۇنى ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ئاغدۇرۇۋېتىش؛ سىياسىي جەھەتتە بىلگىنىچە ھەرىكەت قىلىش، ئۆزىنىڭ گېپىنى يورغىلىتىش، يولىورۇق سوراشقا تېگىشلىك ئىشلاردا يولىورۇق سورىماسلىق، دوكلات قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى دوكلات قىلماسلىقلاردىن ئىبارەت.

تاريخ دەۋر قىلىدۇ نەزەريىسى论环循史历 ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىياتىنى خامان تەپكەندەك ئايلىنىپ دەۋر قىلىپ تۇرىدۇ دەيدىغان بىر خىل تاريخ قاراش. مەسىلەن، جۇڭگونىڭ جەنگو دەۋرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە ئۆتكەن زۇيەن ئوتتۇرىغا قويغان «بەش خىل خىسلەتنىڭ ئايلىنىشى» تەلىماتىدا سۇلالىلەرنىڭ ئالمىشىشى تۇپراق، دەرەخ، مېتال، ئوت، سۇ خىسلەتلىرىنىڭ بەرىنىڭ ئىزىنى بىرى ئېلىپ ئايلىنىپ تۇرۇشى دەپ قارالغان. ياۋروپادا بۇ نەزەريىنى 17 - ئەسىرنىڭ

ئاخىردا ئىتالىيىلىك ئالىم ۋىكو يارا تقان. ئۇنىڭ ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ قانۇنىيەتلىك ھالدا ئالغا قاراپ راۋاجلىنىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشى ئاكتىپ ئەھمىيەتكە ئىگە بولغىنى بىلەن ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتى ئۈستىدە پۈتۈنلەي خاتا يەكۈن چىقاردى. ئۇ، ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ تارىخىي تەرەققىياتى خۇددى بىر ئادەمنىڭ بالىلىق، ياشلىق، قىرانلىق دەۋرى بولغاندەك ئۇچ باسقۇچنى يەنى ئىلاھ ھۆكۈمرانلىقى (ئەرۋاھلار باسقۇچى)، ئاقسۆڭەكلەر ھۆكۈمرانلىقى (قەھرىمانلار باسقۇچى)، خەلق ھۆكۈمرانلىقى (ئاددىي ئادەملەر باسقۇچى)نى بېشىدىن كەچۈرىدۇ، دەپ قارىدى. ئۇنىڭ ئاددىي ئادەملەر باسقۇچى دېگىنى ئەمەلىيەتتە كاپىتالىزم دەۋرى ئىدى. ۋىكو مۇنداق دەپ قارىدى: ئىنسانىيەت جەمئىيىتى ئۇچىنچى باسقۇچقا يەتكەندە پەللىسىگە يەتكەن بولىدۇ، بۇنىڭدىنمۇ ئىلگىرىلەپ تەرەققىي قىلسا، ئۇ پارچىلىنىپ كېتىپ، دەسلەپكى باسقۇچنىڭ قايتىپ كېتىدۇ-دە، يەنىڭباشتىن يېڭى ئۇچ باسقۇچنى بېشىدىن كەچۈرىدۇ؛ ئىنسانىيەت تارىخى ئەنە شۇنداق چەكسىز دەۋر قىلىپ تۇرىدۇ. جەمئىيەت تارىخى توغرىسىدىكى ھازىرقى بەزى بۇرژۇئا نەزەريىلىرى ئىجتىمائىي ئىنقىلابنى توسۇپ، كاپىتالىستىك تۈزۈمنى قوغداش غەرىزىدە، تارىخ دەۋر قىلىدۇ نەزەريىسىدىكى ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ قانۇنىيەتلىك ھالدا ئالغا قاراپ راۋاجلىنىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىدىغان ئاكتىپ ئامىللارنى چىقىرىۋېتىپ، تارىخ تەرەققىياتىنىڭ دەۋر قىلىپ تۇرىدىغانلىقى، كاپىتالىستىك جەمئىيەت ئىنسانىيەتنىڭ ئەڭ ياخشى جەمئىيىتى ئىكەنلىكىنى ھە دەپ

تەرغىپ قىلماقتا.

تاريخ دىئالېكتىكسى 辩证法历史 ❶ يەنى تارىخىي ماتېرىيالىزم. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمنى ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى تەتقىق قىلىشقا تەتبىق قىلىشتىن شەكىللەنگەن جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتى توغرىسىدىكى پەن. ئۇ دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمنىڭ ئاساسىي قانۇنىيەتلىرى ۋە كاتېگورىيىلىرىنىڭ جەمئىيەت تارىخى ساھەسىگە كونكرېت تەتبىق قىلىنىشى.❷ ئىجتىمائىي تارىخىي ھادىسىلەرنىڭ ئۆزىدىكى قانۇنىيەتنى بىلدۈرىدۇ.

تاريخ قاراش 历史观 «ئىجتىمائىي تارىخ قاراش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. كىشىلەرنىڭ جەمئىيەت تارىخىغا بولغان ئومۇمىي قارىشىنى كۆرسىتىدۇ. تارىخ قاراش دۇنيا قاراشىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. ئىدېئالىستىك تارىخ قاراش بولغان ماركسىزمدىن بۇرۇنقى تارىخ قاراشلار ئىجتىمائىي ئاڭ ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەتنى بەلگىلەيدۇ دەيدىغان مۇشۇ تۈپ نۇقتىنىزەرنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، كىشىلەرنىڭ غەرىزى، قەھرىمان-دانىشمەنلەرنىڭ ئىرادىسى، تەبىئەتتىن ھالقىغان مەلۇم سىرلىق كۈچلەرنى تارىخ تەرەققىياتىنىڭ ھەل قىلغۇچ ئامىلى دەپ قارىدى. تارىخ كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق بولمىغان ئوبېيېكتىپ قانۇنىيەت بويىچە تەرەققىي قىلىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلدى، ماددىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ جەمئىيەت تەرەققىياتىغا ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلدى، خەلق ئاممىسى تارىخنى يارىتىدىغان ئاساسىي كۈچ ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلدى، سىنىپىي كۈرەشنى ئىنكار

قىلدى. 18 - ئەسىر ۋە 16 - ئەسىردە بەزى ماتېرىياليست پەيلاسوپلار ۋە تارىخشۇناسلار فېئودالىق ھۆكۈمرانلىققا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن، جەمئىيەت تەرەققىياتىنى بەلگىلەيدىغان ماددىي سەۋەبلەر ئۈستىدىمۇ تېرىشىپ ئىزدەنگەنىدى. مەسىلەن، ھېلۇئېتىس ئىجتىمائىي مۇھىت بىلەن ئىجتىمائىي كەيپىياتنىڭ مۇناسىۋىتى مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ناچار ئىجتىمائىي مۇھىتنى ئۆزگەرتكەندىلا، ئاندىن ياخشى ئىجتىمائىي كەيپىياتنى ئوڭشىغىلى بولىدۇ، دەپ قارىغان ۋە باشقىلار. بىراق بۇنداق ئىزدىنىش، كۆپىنچە، جەمئىيەت تارىخىدىكى قىسمەنلىكلەر ۋە تاشقى كۆرۈنۈشلەر بىلەنلا چەكلىنىپ قالدى، جەمئىيەت تارىخى توغرىسىدىكى ئۇمۇمىي قاراش يەنىلا تارىخىي ئىدېئالىزملىق قاراشتىن ئىبارەت بولۇپ قېلىۋەردى. ماركس بىلەن ئېنگېلس تارىخىي ماتېرىيالىزمنى بەرپا قىلىپ، ئىجتىمائىي تارىخ قاراشتا تۈپ ئۆزگىرىش پەيدا قىلدى. تارىخىي ماتېرىيالىزم مۇنداق دەپ قارايدۇ: ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەت ئىجتىمائىي ئاڭنى بەلگىلەيدۇ، جەمئىيەت ئۆزىدىكى ئوبېيېكتىپ قانۇنىيەت بويىچە تەرەققىي قىلىدۇ، جەمئىيەت تەرەققىياتىدا ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى بەرىبىر ھەل قىلغۇچ رول ئويناپدۇ، سىنىپىي جەمئىيەتتە سىنىپىي كۈرەش جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى ئالغا سۈرىدىغان بىۋاستە ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ بولىدۇ، خەلق ئاممىسى — تارىخنىڭ يارىتقۇچىسى. تارىخىي ماتېرىيالىزم پرولېتارىياتنىڭ تارىخ قارىشى، پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ جەمئىيەتنى بىلىش ۋە جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىشتىكى ئىدىيىۋى قورالى.

تارىخىي ماتېرىيالىزم 历史唯物主义 «ماتېرىيالىستىك تارىخ قاراش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتى توغرىسىدىكى پەن. پرولېتارىيات نىڭ تارىخ قارىشى، ماركسىزمچە پەلسەپىنىڭ تەركىبىي قىسمى. ئۇ، جەمئىيەت تارىخىنىڭ تەرەققىياتىدا قارشى تۇرغىلى بولمايدىغان ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت بار، جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ھەربىر تەرەققىيات باسقۇچىدا ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت، ئىقتىسادىي بازىس بىلەن ئۈستقۇرۇلما ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتىن تەركىب تاپقان جەمئىيەتتىكى نېگىزلىك زىددىيەتتىن ئىبارەت. بۇنداق نېگىزلىك زىددىيەت سىنىپىي جەمئىيەتتە سىنىپلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت، توقۇنۇش بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ، دەپ قارايدۇ. تارىخىي ماتېرىيالىزم، ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەر ئىجتىمائىي ھاياتنىڭ ئومۇمىي جەريانىنى بەلگىلەيدۇ، ئىجتىمائىي ئاڭ ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەتنى بەلگىلەيدۇ، بەلكى ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەت ئىجتىمائىي ئاڭنى بەلگىلەيدۇ، سىياسەت ۋە ئىدىيە قاتارلىقلار ئۆز نۆۋىتىدە جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي بازىسغا ئەكس تەسىر كۆرسىتىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئۇ شەخسنىڭ تارىخ تەرەققىياتىدىكى رولىنى ئېتىراپ قىلىدۇ، لېكىن تارىخنى ئاز سانلىق قەھرىمان ئەزىمەتلەر ياراتقان دېگەن قاراشقا قارشى تۇرۇپ، ئامما تارىخنىڭ ھەقىقىي ياراتقۇچىسىدۇر دەپ ئېنىق جاكارلايدۇ. تارىخىي ماتېرىيالىزم ماركس بىلەن ئېنگېلسنىڭ پرولېتارىيات

ئىنقىلابى ئەمەلىيەتكە بىۋاستە قاتنىشىپ، دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمنى جەمئىيەت تارىخى ساھەسىگە تەتبىق قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. تارىخىي ماتېرىيالىزمنىڭ تۈپ-ئاساسىي نۇقتىسىنەزەرلىرى «نىمىس ئىدىئولوگىيىسى» دېگەن كىتابتا تۇنجى قېتىم شەرھىلەندى. ماركس تارىخىي ماتېرىيالىزمنىڭ تۈپ ئاساسىي پرىنسىپلىرىنى «سىياسىي ئىقتىساد تەنقىدى»گە سۆز بېشى»دە ۋە «كاپىتال»دا يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا سىستېمىلىق بايان قىلدى. ئېنگېلس «ماركسنىڭ قەبرىسى ئالدىدا سۆزلەنگەن نۇتۇق»تا مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتى ماركس ئۈز ئۆمرىدە كەشىپ قىلغان ئىككى كەشپىياتىنىڭ بىرى- تارىخىي ماتېرىيالىزمنىڭ بەرپا قىلىنىشى — پەلسەپىدىكى ئىنقىلاب، ئىجتىمائىي پەندىكى ئىنقىلاب، ئۇ جەمئىيەت تارىخى توغرىسىدىكى تەتقىقاتنى ئىلمىي ئاساسقا ۋە ئىلمىي ئۇسۇلغا ئىگە قىلدى. ئۇ پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ جەمئىيەتنى بىلىشى ۋە جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىشىدىكى ئۆتكۈر ئىدىيىۋى قورال.

تارىخىي ئىدىئالىزم 历史唯心主义 ئىدىئالىستىك تارىخ قاراشىمۇ دېيىلىدۇ. ئىجتىمائىي ھادىسىلەرگە ئىدىئالىستىك نۇقتىنەزەر بويىچە قارايدىغان تارىخ قاراش. ئۇ ئىجتىمائىي ئاڭ ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەتنى بەلگىلەيدۇ دەيدىغان تۈپ نۇقتىنەزەرنى ئاساس قىلىپ، كىشىلەرنىڭ غەرىزىنى، مەشھۇر كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىنى ياكى تەبىئەتتىن ھالقىغان مەلۇم بىر خىل سىرلىق كۈچنى جەمئىيەت تارىخىنىڭ تەرەققىياتىدىكى

تۈپ ئاساسىي سەۋەب دەپ قارايدۇ؛ تارىخنىڭ تەرەققىياتىدا كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق بولمىغان ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ؛ ماددىي ۋاستىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىشى، ئىگىلىكنىڭ تەرەققىي قىلىشىنىڭ تارىخ تەرەققىياتى جەريانىدىكى ھەل قىلغۇچ رولىنى ئىنكار قىلىدۇ؛ سىنىپىي كۈرەشنى ئىنكار قىلىدۇ؛ خەلق ئاممىسىنىڭ تارىخنىڭ ھەقىقىي ياراتقۇچىسى ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلىدۇ. شۇڭا، تارىخىي ئىدىئالىزم، ئەمەلىيەتتە، تارىخنىڭ تەرەققىياتىدىكى ھەقىقىي ئەھۋالىلارنى يوشۇرۇپ، ھەمىشە ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىپ بېرىدۇ ياكى ۋەكىللىك قىلىدۇ. ماركسزمدىن بۇرۇن، ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى تار بولۇپ، كىشىلەرنىڭ نەزەر دائىرىسى چەكلىنىپ قالغان بولغاچقا، كىشىلەر جەمئىيەت تارىخىنى چۈشىنىشتە ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ بىر تەرەپلىمە قاراشلىرى ۋە تەسىرىدىن ئاسانلىقچە خالىي بولالمايتتى، شۇڭا، تارىخىي ئىدىئالىزم جەمئىيەت تارىخى ساھەسىدە ئۇزاق مۇددەتكىچە ھۆكۈمرانلىق ئورۇندا تۇرۇپ كەلدى، بۇنىڭ ئارقىسىدا، بەزى مەشھۇر ماتېرىيالىستلارمۇ ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى تەتقىق قىلىشتا ۋاقتىدا ئومۇمىيەت جەھەتتە ئاخىر بېرىپ يەنىلا ئىدىئالىزم پاتقىقىغا پېتىپ قېلىشتىن خالىي بولالمىدى. ماركس بىلەن ئېنگېلس دېئالېكتىك ماتېرىيالىزمنى جەمئىيەت تارىخى ساھەسىگە تەتبىق قىلىپ، تارىخىي ماتېرىيالىزمنى يارىتىپ، جەمئىيەت تارىخى توغرىسىدىكى تەتقىقاتنى تۈنجى قېتىم ئىلمىي ئاساس ئۈستىگە قۇردى.

تاسادىپىي قىممەت شەكلىسى 偶然的价值形式 يەنە
«ئاددىي قىممەت شەكلى» (8 - بەت)

تاشقى سەۋەب نەزەرىيسى 外因论 تاشقى سەۋەب
شەيئىلەردىكى ئۆزگىرىشنىڭ تۈپ ئاساسىي سەۋەبى دېگەنگە
تەشەببۇس قىلىدىغان مېتافىزىكىلىق نۇقتىنىزەر. قەدىمكى
يۇنانىدا ئۆتكەن ئاناكساگورا، بارلىق مەۋجۇداتلار دەسلەپتە
ئارىلاشما ھالەتتە تۇراتتى، كېيىن روھنىڭ تۈرتكىسى بىلەن
ئايرىلىپ كەتتى، «بارلىق مەۋجۇداتلار روھ قانچىلىك دەرىجىدە
تۈرتكە بولغان بولسا، شۇنچىلىك دەرىجىدە ئايرىلىپ كەتتى»
دەپ قارىدى («قەدىمكى يۇنان - رىم پەلسەپىسى»، سەنلىيەن
نەشرىياتىنىڭ 1957 - يىل نەشرى، 71 - بەت). ئۇنىڭدىن
كېيىن ئارىستوتېل دۇنيا ھەرىكىتىنىڭ تۈپ سەۋەبى سۈپىتىدە
«تۇنجى تۈرتكە»نى ئوتتۇرىغا قويىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى
تاشقى سەۋەب نەزەرىيىسىنىڭ دەسلەپكى ۋەكىللىرى ئىدى.
تاشقى سەۋەب نەزەرىيىچىلىرىنىڭ بەزىلىرى ماتېرىيالىستلار،
بەزىلىرى ئىدېئالىستلاردىن ئىبارەت. لېكىن ئۇلار پۈتكۈل
دۇنيا ھەرىكىتىنىڭ مەنبەسىنى تاشقى سەۋەب نەزەرىيىسىنىڭ
مەنتىقىسى بويىچە بەرىبىر روھقا ۋە خۇداغا تاقايدۇ - دە،
مۇقەررەر ھالدا ئىدېئالىزمغا پېتىپ قالىدۇ، جەمئىيەت قاراش
جەھەتتە جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى جەمئىيەتنىڭ تاشقى
شارائىتى بولغان يەر تۈزۈلۈشى، ھاۋا كىلىماتى قاتارلىقلار
بىلەن چۈشەندۈرۈپ، ئاخىرقى ھېسابتا مۇقەررەر ھالدا تارىخىي
ئىدېئالىزمغا پېتىپ قالىدۇ.

تاكتىكا 策略 «ستراتېگىيە» (428 - بەت)گە قارالسۇن.

تاۋار 商品 ئالماشتۇرۇش يـاكى سېتىش ئۈچۈن ئىشـلەپ چىقىرىلغان ئەمگـەك مەھسۇلاتلىرى. ئۇ ئىككـى تۈرلۈك خۇسۇسىيەتكـە ئىگـە، بۇ «تـاۋارنىڭ ئىككـى ئامىلـى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ: بىرى ئىستېمال قىممىتـى، يەنـە بىرى ئىنسانلارنىڭ پەرقسىز ئەمگىكىنىڭ ھاسىلاتـى، يەنـى قىممىتـى. ئارىستوتېل تاۋارنىڭ خۇسۇسىيىتىنـى ھەممىدىـن بۇرۇن بايان قىلغان. ئۇ «ھەر بىر مال ئىككـى خىـل خىـزمـەت ئۆتـەيـدۇ ... ئۇنىڭ بىرى نەرسىنىڭ ئۆزىگە خاس، يەنـە بىرى ئۇنداق ئەمـەس، مەسىلەن ئايـاغ كىيىمنى ئالساق، ئۇنى ھەم كىيىشكە بولىدۇ، ھەم باشقا مالغا ئالماشتۇرۇشقا بولىدۇ» دېگـەن («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىـرى» 13 - تومىنىڭ 15 - بېتىدىكـى بەت ئاستـى ئىزاھىدا كـەلتۈرۈلگـەن نـەقىل)، ئەمما ئالماشتۇرۇش قىممىتى بىلەن قىممەت بىر ئۇقۇم ئەمەس، ئالدىنقىسى كېيىنكـى سىنىڭ ئىپادىلىنىش شەكلـى، ئۇنـى كېيىنكىسـى بەلگىلەيـدۇ، كېيىنكىسى ئالدىنقىسىنىڭ مەزمۇنى. ئىستېمال قىممىتى سۈپىتىدە ئالغاندا، تاۋار تۈرلۈك تەبىئىي خۇسۇسىيەتلەرگە ۋە ماھىيەتلىك پەرقلەرگە ئىگـە بـولـۇپ، كىشىلـەرنىڭ تۈرلۈك تەلەپلىرىنـى قاندۇرىدۇ؛ قىممەت سۈپىتىدە ئالغاندا، ئۇنىڭدا مىقدار پەرقلا بـولىدۇ، قىممەت مىقدارىـنىڭ ئوخشاش بـولـۇشـى ئاساسىدا تۈرلۈك ئىستېمال قىممىتىنى مۇئەييەن مىقدار نىسبىتـى بويىچە ئۆزئارا ئالماشتۇرۇشقا بولىدۇ. تاۋارنىڭ ئىستېمـال قىممىتىنـى كونكرېت ئەمـگـەك بەلـگىلـەيدۇ، تـاۋارنىڭ قىممىتـى بولسا ئابستراكت ئەمگـەكـتىن ھـاسىل بولىدۇ. كونـكرېت ئەمـگـەك بىلـەن ئابستـراكت ئەمـگـەكنىڭ، ئىستېمال قىممىتـى بىلـەن

قىممەتنىڭ زىددىيىتى تاۋارنىڭ ئىچكى زىددىيىتىدۇر. كىشىلەر ئۈچۈن كېرەكلىك بولغان ئەمما ئەمگەك ئارقىلىق ئىشلەپ چىقىرىلمايدىغان تەبىئىي ئەرسىلەر، مەسىلەن، سۇ، ھاۋا، يايلاق قاتارلىقلار تاۋار ئەمەس؛ ھەركىمنىڭ ئۆز ئىستېمالىغا سەرپ قىلىدىغان ئەمگەك مەھسۇلاتلىرى، مەسىلەن، ئۆز ئالدىغا تېرىقچىلىق قىلغۇچى دېھقانلارنىڭ ئۆزلىرى يېيدىغان ئاشلىقلىرى، ياكى باشقىلار ئۈچۈن ئىشلەپ چىقىرىلغان ئەمما ئالماشتۇرۇلمايدىغان ئەمگەك مەھسۇلاتلىرى، مەسىلەن، دېھقانلارنىڭ پومېشچىكلارغا يەر ئىجارىسى ئۈچۈن تاپشۇرىدىغان مالىدىكى نەرسە ھەم تاۋار ئەمەس. تاۋار مۇئەييەن ئىقتىسادىي شارائىتتا بارلىققا كەلگەن ۋە راۋاجلانغان تارىخىي كاتېگورىيەدۇر. ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى يولغا قويۇلغان ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى باشقا ـ باشقا مۇلۈكدارلارغا مەنسۇپ بولغان شارائىتتا، ھەر بىر ئىشلەپ چىقارغۇچى بىر ياكى بىرقانچە خىل مەھسۇلاتنىلا ئىشلەپ چىقىرىدۇ، مەھسۇلاتلار باشقا ـ باشقا مۇلۈكدارلارغا مەنسۇپ بولىدۇ، دېمەك، ھەر كىشىنىڭ ئىستېمال تەلىپىنى مەھسۇلات ئالماشتۇرۇش يولى بىلەنلا قاندۇرۇشقا بولىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئەمگەك مەھسۇلاتى تاۋارغا ئايلىنىدۇ. دەسلەپتە، ئىپتىدائىي جامائىلەر ئوتتۇرىسىدا ئەرسىنى ئەرسىگە ئالماشتۇرۇش ناگاھان ـ ناگاھدا بولۇپ تۇرغان، ئالماشتۇرۇش داۋاملىق ئەمگەك مەھسۇلاتلىرى تاۋارغا ئايلانغان، بۇ بىخ ھالىتىدىكى تاۋار ئىدى. ئىپتىدائىي جامائىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدە چارۋىچىلىق دېھقانچىلىقتىن بۆلۈنۈپ چىققاندىن كېيىن، دېھقانچىلىق جامائىسى بىلەن چارۋىچىلىق جامائىسى

ئوتتۇرىسىدا مەھسۇلات ئالماشتۇرۇش دائىملىق ھادىسىگە ئايلىنىپ، تاۋار بىخ ھالىتىدىن قوتۇلغان. تاۋار بىلەن تاۋار ئوتتۇرىسىدا بولغان نەرسە بىلەن نەرسىنىڭ مۇناسىۋىتى تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنىڭ يېپىپ تۇرغان. قوللۇق جەمئىيەت ۋە فېئودالىق جەمئىيەتتە، ئاددىي تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى خېلى كۆپ راۋاجلانغان بولسىمۇ، لېكىن تاۋار ۋە تاۋار ئالماشتۇرۇش ئىستېمال قىممىتىنى ريئاللىققا ئايلاندۇرغۇچى ئومۇمىي شەكىل بولالمىغان. كاپىتالىزم شارائىتىدا، تاۋار جەمئىيەتنىڭ ھۈجەيرىسى بولۇپ، ھۆكۈمران ۋە ئومۇمىي خاراكتېرگە ئىگە بولىدى، ئەمگەك كۈچلىرىمۇ ئېلىپ - سېتىشقا بولىدىغان تاۋارغا ئايلاندى، ئۇ كاپىتالىستلارنىڭ ئىشچىلارنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش مۇناسىۋىتىنى گەۋدىلەندۇردى. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا، تاۋار *خۇسۇسىي ئەمگەك بىلەن ئىجتىمائىي ئەمگەكنىڭ زىددىيىتىنى گەۋدىلەندۇرىدۇ. بۇ زىددىيەت كاپىتالىستىك تاۋار ئىگىلىكىدە راۋاجلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىقى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ كاپىتالىستىك خۇسۇسىيلار ئۆزلەشتۈرۈش شەكلى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتكە ئايلاندى. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە تاۋار داۋاملىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، بۇ ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئېھتىياجنى قامداشتا چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە. سوتسىيالىزم شارائىتىدىكى تاۋار ئەمگەكچى خەلق ئوتتۇرىسىدىكى ھەمدەملىك - ھەمكارلىق مۇناسىۋىتىنى گەۋدىلەندۇرىدۇ.

تاۋار ئالماشتۇرۇش 商品交换 تاۋارلىق قولدىن قولغا ئۆتكۈزۈش ياكى سېتىش. ئۇ ئەرسىنى ئەرسىگە ئالماشتۇرۇشنى ۋە پۇلنى ۋاستە قىلغان تاۋار ئوبوروتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىنىڭ ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ، ئەمگەك مەھسۇلاتلىرىنىڭ باشقا - باشقا مۇلۈكدارلارغا مەنسۇپ بولۇشىنى ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ. ئۇ تاۋار ئىشلەپچىقىرىشىدىن بالدۇر پەيدا بولغان. ئىپتىدائىي جامائىلەر ئوتتۇرىسىدا ئەڭ بالدۇر پەيدا بولغان ئەرسىنى ئەرسىگە ئالماشتۇرۇش ئۇنىڭ بىخ هالىتى بولۇپ، تاسادىپىيلىققا ئىگە ئىدى. كۆچمەن چارۋىچى قەبىلىلەر باشقا ياۋايى كىشىلەر توپىدىن بۆلۈنۈپ چىققاندىن كېيىن، تاۋار ئالماشتۇرۇش دائىملىق هادىسىگە ئايلاندى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە قول سانائەتنىڭ دېھقانچىلىقتىن بۆلۈنۈپ چىقىشى ئارقىسىدا، تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى ۋۇجۇدقا كېلىپ، تاۋار ئالماشتۇرۇش يەنىمۇ راۋاجلاندى هەمدە ئۇ پۇلنىڭ پەيدا بولۇشىغا سەۋەب بولدى. پۇلنى ۋاستە قىلغان تاۋار ئالماشتۇرۇش تاۋار ئوبوروتى دېمەكتۇر. تاۋار ئالماشتۇرۇشنى تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى بەلگىلەيدۇ؛ ئەمما تاۋار ئالماشتۇرۇش تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ زور ئەكس تەسىر كۆرسىتىپ، يا تۈرتكە بولىدۇ، ياكى توسالغۇ بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك شارائىتىدا، تاۋار ئالماشتۇرۇش خۇسۇسىيلارنىڭ هەرىكىتى بولۇپ، رىقابەت ۋە ئىشلەپچىقىرىشتىكى هۆكۈمەتسىزلىك ئىچىدە قارىغۇلارچە ئېلىپ بېرىلىدۇ. كاپىتالىزم تاۋار

ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئەڭ يۇقىرى باسقۇچىدا بولۇپ، ئۇنىڭدا ئەمگەك كۈچلىرىمۇ تاۋارغا ئايلاندى، ھەممە نەرسە ئالماشتۇرۇلىدىغان نىشانغا ئايلاندى؛ شۇنىڭ بىلەن بىللە، تاۋار ئالماشتۇرۇش قوشۇمچە قىممەتنى ربئاللىققا ئايلاندۇرۇشنىڭمۇ كەم بولماس شەرتلىرىدىن بىرىدۇر. سوتسىيالىستىك شارائىتتىكى تاۋار ئالماشتۇرۇش، ئاساسەن، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ، ئۇ ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشتا ۋە ئېھتىياجنى قاندۇرۇشتا چوڭ رول ئوينايدۇ.

تاۋار تەمناتى بىلەن تاۋار ئېھتىياجىنىڭ مۇناسىۋىتى

商品供求关系 تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى (تەمناتى) بىلەن خېرىدارلىق ئىقتىدارىغا ئىگە ئېھتىياجنىڭ سېلىشتۇرما مۇناسىۋىتى. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش، ئوبوروت، تەقسىمات ۋە ئىستېمال مۇناسىۋەتلىرىنىڭ مەركەزلەشكەن ئىپادىسى. ئۇ تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ نورمال ئېلىپ بېرىلىشىغا ئالاقىدار. تەمنات ئېھتىياجدىن ئېشىپ كېتىش سەۋەبىي بىلەن تاۋارنىڭ بېسىلىپ قېلىشى، ئېھتىياج تەمناتتىن ئېشىپ كېتىش سەۋەبىي بىلەن بازارنىڭ جىددىيلىشىپ كېتىشى تاۋار تەمناتى بىلەن تاۋار ئېھتىياجى مۇناسىۋىتىنىڭ ماسلاشماي قالغانلىقىنى ئىپادىلەپلا قالماي، بەلكى تەكرار ئىشلەپچىقىرىش ھالقىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى نىسبەتنىڭ بۇزۇلغانلىقىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئوبوروتتا بولۇۋاتقان ئومۇمىي تاۋار مىقدارى ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى خېرىدارلىق ئىقتىدارىغا ئىگە ئېھتىياجغا ماس كەلسە، يەنى تەمنات بىلەن ئېھتىياج تەڭپۇڭلاشسا، ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش

تەكشى تەرەققىي قىلالايدۇ. كاپىتالىزم شارائىتىدا تاۋار تەمە-
ناتى بىلەن تاۋار ئىھتىياجىنىڭ مۇناسىۋىتىنى قىممەت قانۇنىيە-
تىنىڭ قوماندانلىقىدا ستىخىيىلىك يول بىلەن ئۆزگىرىپ
بارىدۇ، كاپىتال قارىغۇلۇق بىلەن پايدىسى يۇقىرى ئىشلەپ-
چىقىرىش تارماقلىرىغا كۆچۈپ، تەمىنات بىلەن ئىھتىياج
نىسبىتىنى ئۆزلۈكسىز بۇزۇپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە خېرىدارلىق
ئىقتىدارىغا ئىگە بولغان ئىھتىياج ئىشلەپچىقىرىشنىڭ يۇكسە-
لىشىدىن ھەمىشە ئارقىدا قالىدۇ، بۇ ھال دەۋرىي خاراكتېرلىك،
ئومۇمىيۈزلۈك ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى كرىزىسىنى پەيدا
قىلماي قالمايدۇ. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە، ئىشلەپچىقىرىش
ئوشۇقچىلىقى كرىزىسى تۇغەيدۇ، ئەمما تاۋار تەمناتى بىلەن
تاۋار ئىھتىياجى ئوتتۇرىسىدا قىسمەن ماسلاشماسلىق ئەھۋالى
داۋاملىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، ئۇنى پىلانلىق ئىگىلىك
يېتەكچىلىكىدە بازار ئارقىلىق تەڭشەش يولى بىلەن ئۇزمەي
تەڭپۇڭلاشتۇرۇپ بېرىشقا بولىدۇ.

تاۋار تىجارىتى كاپىتالى 商品经营资本 مەخسۇس تاۋار ئېلىپ ـ سېتىش ئىشلىرىغا سەرپ قىلىنىدىغان كاپىتال. *سودا كاپىتالىنىڭ شەكىللىرىدىن بىرى.

تاۋار چىقىرىش 商品输出 كاپىتالىستىك كارخانىلار-
نىڭ چەت ئەللەرگە كۆپلەپ تاۋار چىقىرىشى. ئۇ مونوپولىيىدىن
بۇرۇنقى كاپىتالىزمنىڭ ئىقتىسادىي ئالامەتلىرىدىن بىرى،
كاپىتالىزمنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە پرولېتارىياتنىڭ نامراتلە-
شىشى ئارقىسىدا، ئىچكى بازارلار كاپىتالىستلارنىڭ يۇقىرى
پايدىغا ئېرىشىش تەلىپىنى بارغانچە قاندۇرالمايدىغان بولۇپ

قالدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە دەۋرىي خاراكتېرلىك ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى كرىزىسى يۈز بېرىپ تۇردى، شۇ سەۋەبتىن كاپىتالىستلار چەت ئەللەرگە، ئاساسەن مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكە ئەللەرگە كۆپلەپ تاۋار چىقاردى. ئۇلار كۆپ ھالـلاردا تەڭسىز باھادا ئالماشتۇرۇشنى يانداش قىلىپ، ئىمپورت قىلغۇچى ئەللەر خەلقى ئۈستىدىكى ئېكسپلاتاتسىيە ۋە تالان-تاراجنى كۈچەيتتى، ئىمپورت قىلغۇچى ئەللەرنىڭ مىللىي سودا - سانائىتىنىڭ تەرەققىياتىغا توسقۇنلۇق قىلدى. ھەتتا ئەسكى تاۋارلارنى سېتىپ، ئىستېمالچىلارنىڭ روھىي ۋە جىسمانىي سالامەتلىكىگە زەرمە يەتكۈزدى. چەت ئەل كاپىتالىزمىنىڭ كونا جۇڭگودا ئېلىپ بارغان ئەپيۇن سودىسى كاپىتالىستىك تاۋار چىقىرىش تارىخىغا يېزىلغان جىنايەت خاتىرىسىدۇر. جاھانگىرلىك باسقۇچىدا، جاھانگىر دۆلەتلەر كاپىتال چىقىرىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، تاۋار چىقىرىشنى داۋاملىق كۈچەيتتى ھەمدە بۇ ئىككىسىنى بىر - بىرىگە زىچ باغلاپ ئېلىپ باردى، سىرتقا كاپىتال سېلىش ۋە قەرز بېرىشتە، كۆپىنچە، كاپىتال سالغۇچى دۆلەتنىڭ ۋە ھەقدار دۆلەتنىڭ تاۋارلىرىنى سېتىۋېلىش كېرەك دېگەننى شەرت قىلدى. 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، تەرەققىي تاپقان كاپىتالىستىك دۆلەتلەر مونوپولىيىلىك ئورۇنىنى كۈچەيتىش، بازارلارنى تالىشىش ئۈچۈن، تاۋار چىقىرىشنى كېڭەيتتى؛ مونوپول كاپىتالنىڭ ئۆزئارا سىڭىشىشى ئارقىسىدا، جاھانگىر دۆلەتلەر ئارىسىدىكى تاۋار چىقىرىشنىڭ خەلقئارا ئېكسپورت سودىسىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى ئۆستى. بۇ ھال جاھانگىر دۆلەتلەر

بىلەن تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى كۈچەيتىش بىلەنلا قالماستىن، بەلكى جاھانگىر دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىمۇ كۈچەيتىۋەتتى.

تاۋار كاپىتال 商品资本 تاۋار شەكلىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان كاپىتال، تاۋارنىڭ ئۆزى كاپىتال ئىكەنلىكىنى ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان كاپىتال شەكلى. تاۋارلار كاپىتال خاراكتېرىگە ئىگە بولىدۇ. ئۇ سانائەت كاپىتالىنىڭ دەۋر قىلىش جەريانىنىڭ 3 - باسقۇچىدىكى، يەنى سېتىش باسقۇچىدىكى كۆرۈنۈشى. تاۋار كاپىتالنىڭ قىممىتى ئاۋانس كاپىتالنىڭ قىممىتىدىن ۋە قوشۇمچە قىممەتتىن ھاسىل بولىدۇ، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى قوشۇمچە قىممەتنى ئۆز تەركىبىگە ئالغان تاۋارنى پۇلغا ئايلاندۇرۇشتىن، يەنى تاۋارنى سېتىش ئارقىلىق، ئاۋانس كاپىتالنى پۈتۈن شەكلىدە يەنىۋىلىشتىن ھەمدە ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا يارىتىلغان قوشۇمچە قىممەتنى رېئاللاشقا ئايلاندۇرۇشتىن ئىبارەت. كاپىتالنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، تاۋار كاپىتال سانائەت كاپىتالىنىڭ دەۋر قىلىشىدىن بۆلۈنۈپ چىقىپ، مۇستەقىل سودا كاپىتالى بولۇپ شەكىللەنىدى، ئەمما ئۇ داۋاملىق سانائەت كاپىتالىغا ببقىنىپ تۇرىدۇ ھەمدە قوشۇمچە قىممەتنى بۆلۈشۈشكە قاتنىشىدۇ.

تاۋار ئوبوروتى 商品流通 پۇلنىڭ ۋاستە قىلىنىپ تاۋار ئالماشتۇرۇش ھەرىكىتى. ئۇ ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدە مەيدانغا كەلگەن. تەرەققىي تاپقان تاۋار ئوبوروتى كاپىتالنىڭ پەيدا بولۇشىنىڭ تارىخىي ئالدىنقى

شەرتىدۇر. كاپىتالىزم شارائىتىدا، ئالاھىدە تەخلىتتىكى بىر تاۋار يەنى ئەمگەك كۈچى تاۋار ئوبوروتىغا كىردى، شۇنىڭ بىلەن تاۋار ئوبوروتى كاپىتال ئوبوروتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمىغا ئايلاندى. ئۇ قىممەت يارىتىمايدۇ، ئەمما قىممەتنى ۋە قوشۇمچە قىممەتنى رېئاللىققا ئايلاندۇرۇش شەرتى بولۇپ بېرىدۇ. ئۇ نەرسىنى نەرسىگە بەۋاستە ئالماشتۇرۇشتىن، يەنى تاۋار بىلەن تاۋارنىڭ قارىمۇقارشىلىقىدىن پەرقلىنىپ، تاۋار بىلەن پۇلنىڭ قارىمۇقارشىلىقىدىن ئىبارەت بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. تاۋار ئىگىسىنى ئاۋۋال ئۆز تاۋارلىرىنى پۇلغا ئايلاندۇرۇشى لازىم، شۇنىڭدىن كېيىنلا ئۇ پۇلغا باشقا تاۋارلارنى سېتىۋالالايدۇ. ئاددىي تاۋار ئىشلەپ چىقىرىشى شارائىتىدا، ئۇنىڭ فورمۇلىسى: «تاۋار — پۇل — تاۋار» دېگەندىن ئىبارەت بولىدۇ. كاپىتالىستىك تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى شارائىتىدا، ئۇنىڭ فورمۇلىسى كاپىتال ئوبوروتىنىڭ ئادەتتىكى فورمۇلىسىغا يېكى كاپىتالنىڭ ئومۇمىي فورمۇلىسىغا ئوخشايدۇ، يەنى «پۇل — تاۋار — تېخىمۇ كۆپ پۇل» دېگەندىن ئىبارەت بولىدۇ. پۈتكۈل جەريانداا، تاۋارنىڭ سېتىلىشى ئاساسىي ھالقىدۇر، چۈنكى بۇ تاۋارنىڭ ئۆزىدە مەۋجۇت بولغان خۇسۇسىي ئەمگەك بىلەن ئىجتىمائىي ئەمگەك زىددىيىتىنىڭ ھەل قىلىنغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ؛ پۇل ئىجتىمائىي بايلىقنىڭ نامايەندىسى بولغانلىقى ئۈچۈن، تاۋار سېتىۋېلىش ئىشى ئادەتتە ئاسانغا چۈشىدۇ. سېتىش بىلەن سېتىۋېلىش زامان ۋە ماكان جەھەتتە قارىمۇقارشى ئىككى ھەرىكەت بولۇپ، بىر - بىرىدىن ئايرىلىپ، چىگىش ۋە مۇرەكـ

كەپ ئايلىنىش ھەرىكىتىنى شەكىللەندۈرگەنلىكى ئۈچۈن، ئوبوروتنىڭ ھەرقانداق بىر ھالقىسى توسالغۇغا ئۇچرايدىغان بولسا، ئۇ زەنجىرسىمان تەسىر قوزغايدۇ، بىرەر كىشى سېتىش بىلەنلا بولۇپ، سېتىۋالمايدىغان بولسا ياكى كۆپ سېتىپ، ئاز سېتىۋالىدىغان بولسا، باشقا كىشىلەر ئۆز تاۋارلىرىنى ساتالمايدۇ - دە، پۈتكۈل ئوبوروت زەنجىرى ئۈزۈلۈپ قېلىش ئېھتىمالى تۇغۇلىدۇ، بۇ ھال ئىقتىسادىي كرىزىسنى ئۆز دالدىسىدا يوشۇرۇپ تۇرغان بولىدۇ ياكى ئىقتىسادىي كرىزىسنىڭ توغرىدىن توغرا پارتلىشىغا سەۋەب بولىدۇ. سوتسىيالىستىك شارائىتتىكى تاۋار ئوبوروتى پىلانلىق ئېلىپ بېرىلىدۇ، ئۇ پىلان ئارقىلىق تەڭشەشنى ئاساس، بازار ئارقىلىق تەڭشەشنى قوشۇمچە قىلغان بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشقا ۋە ئىستېمال تەلىپىنى قاندۇرۇشقا پايدىلىق.

تاۋار ئېتىقادچىلىقى 商品拜物教 كىشىلەرنىڭ تاۋارغا دىن مۇرىتلىرىنىڭ بۇتقا سەجدە قىلغىنىدەك سەجدە قىلىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ماددىيلاشتۇرۇلغان ئىپادىسى. ئۇ ئىپتىدائىي نەرسە ئېتىقادچىلىقىنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىدىكى تاۋار ئىگىلىكىدە كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى تاۋارغا تاۋارنى ئاماشتۇرۇش مۇناسىۋىتى بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. ئۇنىڭدا تاۋار بىۋاستە ئىجتىمائىي مەھسۇلاتنىڭ ئەكسىچە، ئۆز ئىستېمالىنى كۆزدە تۇتۇپ ئەمەس، سېتىشنى كۆزدە تۇتۇپ ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ، تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ ھەممىسى باشقىلارنى، بازارنى

كۆزده تۆتۈپ مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىدۇ، ئۇلار ئوتتۇرىسىدا زىچ ئالاقه مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ئەمما خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئۆز نۆۋىتىده ئىشلەپچىقىرىشنى ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ خۇسۇسىي ئىشىغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ، كىشى بىلەن كىشى ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقىنى ئەرسه بىلەن ئەرسىنىڭ مۇناسىۋىتىى يېپىپ تۇرىدۇ. هادىسه نۆقتىسىدىن قارىغاندا، تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ تەقدىرى ئۆزلىرى ياراتقان ماددىنى (تاۋارنى) سېتىش - ساتماسلىقىغا ۋه قىممەت سېتىش ياكى ئەرزان سېتىشقا باغلىق بولۇپ كۆرۈنىدۇ. تاۋارنىڭ ئايرىم قىممەت بويىچه ياكى ئايرىم قىممەتتىن يۇقىرى قىممەتته ساتالىسا، تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ ئەمگىكى تۆلەنگەن ياكى ئارتۇق پايدىغا ئېرىشكەن بولىدۇ؛ ئۇنىڭ ئەكسىچه بولسا، تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلار زىيانغا ئۇچرايدۇ ھەتتا ۋەيرانچىلىققا گىرىپتار بولىدۇ. تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچى ئۆز تاۋارىنىڭ سېتىلىش - سېتىلماسلىقىنى يەنى تاۋار ئىشلەپ چىقىرىشتا سەرپ قىلغان ئەمگىكىنىڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى سىستېمىسىدىن ئورۇن ئېلىپ، ئومۇمىي ئىجتىمائىي ئەمگەكنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىش - ئايلىنالماسلىقىنى ئالدىن بىلەلمەيدۇ، مانا بۇ ھال تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلاردا تاۋار تەبىئەتتىن تاشقىرى خۇسۇسىيەتكه ئىگه، ئۇ كىشىلەرنىڭ تەقدىرىگه تەبىئىي يوسۇندا ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ دەيدىغان ساختا تۇيغۇنى پەيدا قىلىدۇ - دە، شۇنىڭ بىلەن تاۋارغا سەجدە قىلىدىغان بولۇپ قالىدۇ. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگه بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا، كىشىلەرنىڭ تاۋار ئىگىلىـ

كىنىك ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتنىى بىلەلمەي ۋە ئىگىلىيەلمەي، قانۇنىيەتنىك ئەمرىگە ۋە ھۆكۈمرانلىقىغا قارىغۇلارچە بويسۇنۇشقا مەجبۇر بولغانلىقىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ماركس شۇ ئەھۋالنى «تاۋار ئېتىقادچىلىقى» دەپ ئاتىغان. ماركس تاۋار ئېتىقادچىلىقىنىك سىرىنى بىرىنچى بولۇپ ئېچىپ بەردى ۋە شۇنداق قىلىپ نەرسە بىلەن نەرسىنىك مۇناسىۋىتى يېپىپ تۇرغان كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنى يورۇتۇپ بەردى.

تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى 商品生产 ئۆز ئىستېمالى ئۈچۈن ئەمەس، ئالماشتۇرۇش ۋە سېتىش ئۈچۈن مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئىشلەپچىقىرىش. ئۇ تارىخىي كاتېگورىيە بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتىنىك مۇئەييەن تارىخىي باسقۇچى بىلەن باغلىنىشلىق. دەسلەپتە، ئېپتىدائىي جامائە لەر ئارىسىدا تاسادىپىي تاۋار ئالماشتۇرۇش مەيدانغا كەلگەن، ئەمما ئۇ چاغدا ئالماشتۇرۇلىدىغان مەھسۇلاتلار تاۋار سۈپىتىدە ئىشلەپچىقىرىلمايتتى. ئېپتىدائىي جەمئىيەتنىك ئاخىرقى دەۋرىدە، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىك تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك بارلىققا كەلدى؛ تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى ئەنە شۇ ئاساستا ۋۇجۇدقا كەلدى ۋە راۋاجلاندى. ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى سەۋەبىدىن، ھەر بىر ئىشلەپ چىقارغۇچى بىر ياكى بىرقانچە خىل مەھسۇلاتنىلا ئىشلەپ چىقىرىدىغان، ئۆزلىرىنىك ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن، ئۆزئارا بار - يوقىنى يۈرۈشتۈرۈشكە موھتاج بولىدۇ

غان بولدى؛ ئەمگەك مەھسۇلاتلىرى باشقا - باشقا مۇلۈكدار-لارغا مەنسۇپ بولغاچقا، ھەركىم ئۆز مەھسۇلاتىنى چىقىرىپ ئالماشتۇرغاندىلا، ئاندىن ئۆزىگە كېرەكلىك مەھسۇلاتقا ئىگە بولالايتتى. ئالماشتۇرۇش ئۇچۇن ئېلىپ بېرىلغان بۇنداق ئىشلەپچىقىرىش تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى ئىدى. تارىختا تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ *ئاددىي تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى (ئۇششاق تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى)، *كاپىتالىستىك تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى ۋە *سوتسىيالىستىك تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى دېگەن ئۇچ خىل شەكلى بار. ئۇلار خاراكتېرى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنى ئىپادىلەيدۇ. خۇسۇسىي ئەمگەك بىلەن ئىجتىمائىي ئەمگەكنىڭ زىددىيىتى ئالدىنقى ئىككى شەكىلنىڭ نېگىزلىك زىددىيىتىدۇر. قىممەت قانۇنىيىتى تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئومۇمىي ئىقتىسادىي قانۇنىيىتىدۇر.

تاۋار ئىگىلىكى 商品经济 «ناتۇرال ئىگىلىك» نىڭ سېلىشتۇرمىسى. ئالماشتۇرۇش مەقسىتىدە مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئىگىلىك شەكلى. تاۋار ئىگىلىكى شارائىتىدا، ئىشلەپ چىقارغۇچىلار بىلەن ئىشلەپ چىقارغۇچىلار، ئىشلەپ چىقارغۇچىلار بىلەن ئىستېمالچىلارنىڭ ئالاقە باغلىشى، ئىشلەپچىقىرىش ئېلىپ بېرىشى ۋە ئىستېمال قىلىشى تاۋار ئالماشتۇرۇش يولى بىلەنلا مۇمكىن بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىدىكى تاۋار ئىگىلىكىدە، ئىشلەپچىقىرىشمۇ، ئالماشتۇرۇشمۇ قىممەت قانۇنىيىتىنىڭ قوماندانلىقىدا بولىدۇ، رىقابەت ۋە ھۆكۈمەتسىز-لىك شارائىتىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ؛ ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى

مۇناسىۋەتنى نەرسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت يېپىپ تۇرىدۇ. قۇللۇق جەمئىيەت ۋە فېئودالليق جەمئىيەتتىكى تاۋار ئىگىلىكى ئاددىي تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنى ئۆز ئالاھىدىلىكى قىلغان، يەنى ئۇ ئېلىش ئۈچۈن ساتىدىغان، ئىستېمال قىممىتىنى ئالماشتۇرۇشنى مەقسەت قىلىدىغان ئىگىلىك ئىدى، ئۇ ناتۇرال ئىگىلىكنىڭ قوشۇمچە شەكلى بولۇپ، ئاساسىي ئورۇندا تۇرمايتتى. كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە ئەمگەك كۈچلىرىمۇ ئېلىپ - سېتىشقا بولىدىغان تاۋارغا ئايلاندى، ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتمۇ تاۋار بىلەن پۇل ئوتتۇرىسىدىكى ياپىالىگاچ ئالماشتۇرۇش مۇناسىۋىتىگە ئايلاندى، تاۋار ئىگىلىكى مۇتلەق ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچى شەكىل بولۇپ قالدى؛ سېتىش ئۈچۈن ئېلىش، قوشۇمچە قىممەتكە ئېرىشىشنى مەقسەت قىلىش كاپىتالىستىك شارائىتتىكى تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئالاھىدىلىكىدۇر. سوتسىيالىزم شارائىتىدىمۇ تاۋار ئىگىلىكى مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، ئەمما ئۇ خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىدىكى تاۋار ئىگىلىكىدىن ماھىيەت جەھەتتە پەرقلىنىدۇ. «تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى»، «تاۋار ئالماشتۇرۇش»، «سوتسىيالىستىك تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى» (440 - بەت)لارغا قارالسۇن.

تاۋارنىڭ ئىككى ئامىلى 商品二因素 «تاۋارنىڭ ئىككى ياقلىمىلىقى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. تاۋارنىڭ ئۆزىگە خاس ئىستېمال قىممىتى ۋە قىممىتىدىن ئىبارەت ئىككى خىل خۇسۇسىيىتى. ئۇنى ئەمگەكنىڭ ئىككى ياقلىمىلىقى بەلگىلىگەن. كونكرېت ئەمگەك ئىستېمال قىممىتىنى يارىتىدۇ، ئابستراكت ئەمگەك قىممەتنى ھاسىل قىلىدۇ. ئىستېمال قىممىتى تاۋارنىڭ

تەبىئىي خۇسۇسىيىتى بولۇپ، ئۇنى تاۋار ئۆز ئىچىگە ئالغان ئەمگەكنىڭ كونكرېت خاراكتېرى بەلگىلەيدۇ، ئۇ تاۋارنىڭ ئىستېمالچىلارنىڭ تۈرلۈك تەلىپىنى قاندۇرىدىغان ئۇنۇمىدۇر؛ تاۋارنىڭ ئۇنۇمى بايلىقنىڭ ماددىي مەزمۇنىنى تەشكىل قىلىپ، قىممەتنىڭ ماددىي نامايەندىسى بولىدۇ. قىممەت تاۋارنىڭ ئىجتىمائىي خۇسۇسىيىتى، تاۋار ئۆز ئىچىگە ئالغان ئومۇمىي ئىنسان ئەمگىكى بولۇپ، قانچىلىك ئەمگەك كەتكەن، قانچىلىك ئەمگەك ۋاقتى كەتكەن دېگەن سوئاللارغا جاۋاب بېرىدۇ؛ تاۋارلارنى ئوخشاش سۈپەتتىكى نەرسىگە ئايلاندۇرغاندىلا، ئاندىن ئۇلارنى بىر - بىرىگە سېلىشتۇرۇپ، ئالماشتۇرۇشقا بولىدۇ. كونكرېت ئەمگەك بىلەن ئابستراكت ئەمگەكنىڭ زىددىيىتى، ئىستېمال قىممىتى بىلەن قىممەتنىڭ زىددىيىتى تاۋارنىڭ ئىچكى زىددىيىتىدۇر. بۇ زىددىيەت تاۋارنى ئېلىپ - سېتىش داۋامىدا دائىم ئىپادىلىنىپ چىقىدۇ. ئىستېمال قىممىتىگە ئىگە بولغان ئەمگەك مەھسۇلاتلا قىممەتكە ئىگە بولالايدۇ؛ قىممەتنى رېئاللىققا ئايلاندۇرغاندىلا، يەنى تاۋارنى ساتقاندىن كېيىنلا، ئىستېمال قىممىتىنى ئاندىن رېئاللىققا ئايلاندۇرغلى بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا، رىقابەت ۋە ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ھۆكۈمرانلىك تۈپەيلىدىن، تاۋار تەمىناتى بىلەن تاۋار ئېھتىياجى ھەمىشە ئۇزۇلۇپ قالىدۇ. ئەگەر تاۋار سېتىلماي قالىدىغان بولسا، قىممەتنى، جۈملىدىن ئىستېمال قىممىتىنى رېئاللىققا ئايلاندۇرۇش مۇمكىن بولمايدۇ ـ دە، شۇ تاۋارلارنى ئىشلەپ چىقىرىشقا كەتكەن ئەمگەك بىكار ئەمگەككە ئايلىنىدۇ.

بۇنداق ئەھۋال كاپىتالىستىك ئىقتىسادىي كرىزىس داۋاملا ھەممىدىن روشەن ئىپادىلىنىدۇ. ئىستېمال قىممىتى بىلەن قىممەتنىڭ زىددىيىتى خۇسۇسىي ئەمگەك بىلەن ئىجتىمائىي ئەمگەكنىڭ زىددىيىتىنى كەڭدىلەندۇرىدۇ. سوتسىيالىستىك تاۋار ئىشلەپچىقىرىشىدىمۇ ئىستېمال قىممىتى بىلەن قىممەتنىڭ زىددىيىتى داۋاملىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، ئۇ تاۋار تەمىنا-تىنىڭ تاۋار ئېھتىياجىغا بولغان ۋاقتىلىق، قىسمەن ئۇيغۇنلۇ-شالماسلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. ئەمما بۇ زىددىيەتنى دۆلەت پىلانى ئارقىلىق تەڭشەش ۋە پىلانلىق ئىگىلىكنىڭ يېتەكچىلىكىدە بازار ئارقىلىق تەڭشەش يولى بىلەن ئۇزلۇكسىز ھەل قىلىپ بېرىشقا بولىدۇ. كلاسسىك سىياسىي ئىقتىساد تاۋار ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئەمگەكنى پاكىت جەھەتتىن تەكشۈرگەندە، تۇرۇپ مىقدار جەھەتتىن، تۇرۇپ سۈپەت جەھەتتىن تەكشۈرۈپ، ئەمگەك قىممىتى نەزەرىيىسىنى بەرپا قىلىش جەھەتتە خىزمەت كۆرسەتكەن، ئەمما كونكرېت ئەمگەك بىلەن ئابستراكت ئەمگەك-نى ئېنىق ھەم ئىلمىي يوسۇندا پەرقلەندۇرمىگەن، شۇڭا ئىستېمال قىممىتى بىلەن قىممەتنى تاۋارنىڭ ئىككى ياقلىملىقى سۈپىتىدە بىرلەشتۈرەلمىگەن، بۇ ئىشنى ئاخىرقى ھېسابتا ماركس ئورۇندىغان.

تەبىئەت دىئالېكتىكىسى 自然辩证法 تەبىئەت تە-رەققىياتىنىڭ ئەڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتى ھەققىدىكى پەن، دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ئاساسىدىكى تەبىئەت قاراش. بۇ يەردە، تەبىئەت دېگەن سۆز جەمئىيەتكە ۋە تەپەككۇرگە نىسبەتەن ئېيتىلغان. 19 - ئەسرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ماركس

بىلەن ئېنگېلىس تەبىئىي پەنلەرنىڭ تەرەققىيات مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى، بولۇپمۇ ئېنېرگىيىنىڭ ساقلىنىش ۋە ئايلىنىش قانۇنى، ھۈجەيرە تەلىماتى ۋە دارۋىننىڭ تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەريىسىدىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ كەشپىياتنى يەكۈنلەپ، كونا تەبىئەت پەلسەپىسىنى تەنقىد قىلىپ ۋە ئۆزگەرتىپ، شۇ كەملەردە ئەۋج ئېلىپ كەتكەن مېتافىزىكىلىق ۋە ئىدېئالىستىك تەبىئەت قاراشنى تەنقىد قىلىپ، تەبىئەت دىئالېكتىكىسىنى بەرپا قىلدى، تەبىئەت قاراشتا ئۈلۈغ ئۆزگىرىش ياسىدى. تەبىئەت دىئالېكتىكىسى تەبىئىي پەنلەرنى تەتبىقلاپ، ماددا، ھەرىكەت، زامان ۋە ماكان مەسىلىسىنى، دىئالېكتىكا قانۇنىيەتلىرى ۋە كاتېگورىيىلىرىنىڭ تەبىئەتتىكى ئىپادىلىرىنى، ئالەم تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتىنى، مەسىلەن، ئېنگېلىسنىڭ «تەبىئەت دىئالېكتىكىسى. مۇقەددىمە»دە ئوتتۇرىغا قويغان ئالەمنىڭ مەڭگۈلۈك ئايلىنىشتا ئۆزلۈكسىز تەرەققىي قىلىش قانۇنىيىتىنى ئومۇمىي تەرەپتىن تەتقىق قىلدى، ماكرو دۇنيا بىلەن مىكرو دۇنيا ئوتتۇرىسىدىكى، نىئورگانىك دۇنيا بىلەن ئورگانىك دۇنيا ئوتتۇرىسىدىكى تۈپ زىددىيەتلەر ۋە تۈپ قانۇنىيەتلەرنى ۋە باشقىلارنى ئايرىم - ئايرىم تەتقىق قىلدى. تەبىئەت دىئالېكتىكىسى تەبىئىي پەن تەتقىقاتىنى ئاساس قىلىدۇ، ئۆز نۆۋىتىدە تەبىئىي پەن تەتقىقاتىدا زور يېتەكچىلىك رول ئويناىدۇ، لېكىن ھەر خىل تەبىئىي پەننىڭ ئۆزىگە خاس ئاساسىي نەزەريىسىنىڭ ئورنىنى باسالمايدۇ. تەبىئەت دىئالېكتىكىسىنىڭ مەزمۇنى ھەققىدە بەزىلەر، تەبىئەت دىئالېكتىكىسى، تەبىئەت

قارىشىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، يەنە ئىككىسى - پەن قاراش، ئىلمىي مېتودولوگىيە ۋە ھەر خىل تەبىئىي پەنلەرنى پەلسەپە مەسىلىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشى لازىم، دەپ قارايدۇ. تەبىئەت دىئالېكتىكىسىنىڭ خاراكتېرى ھەققىدە، ئاساسەن مۇنداق ئىككى تۈرلۈك پىكىر مەۋجۇت: بىر خىل قاراشتىكىلەر ئۇنى ماركسىزم پەلسەپىسىنىڭ تەركىبىي قىسمى دەپ قارايدۇ، يەنە بىر خىل قاراشتىكىلەر ئۇنى پەلسەپە بىلەن تەبىئىي پەن ئوتتۇرىسىدا (ياكى پەلسەپە، تەبىئىي پەن بىلەن ئىجتىمائىي پەنلەر ئوتتۇرىسىدا) تۇرىدىغان ئارىلىق پەن دەپ قارايدۇ.

تەبىئەت قاراش 自然观 تەبىئەتكە بولغان ئومۇمىي قاراش. دۇنيا قاراشنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. تەبىئەت قاراش ھەر خىل بولىدۇ. ئىدېئالىستىك تەبىئەت قاراش تەبىئەتنى روھنىڭ مەھسۇلى دەپ قارايدۇ. ماتېرىيالىستىك تەبىئەت قاراش تەبىئەتنى كىشىلەرنىڭ ئېڭىغا بېقىنمايدىغان مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان ماددا دەپ مۇئەييەنلەشتۈرىدۇ. مېتافىزىك ماتېرىيالىزم تەبىئەتتىكى ھەر خىل شەيئى ۋە ھادىسىلەر بىر - بىرىدىن ئايرىلغان ھالدا يەككە-يېگانە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ دەپ قارايدۇ، تەبىئەت مۇتلەق ئۆزگەرمەيدۇ، ئۆزگىرىش بولغان ھالەتتىمۇ، ئۇ پەقەت تاشقى ئامىل تۈپەيلىدىن بولىدىغان سانلارنىڭ كۆپىيىشى ياكى ئازىيىشى ۋە ئورۇننىڭ يۆتكىلىشى بولىدۇ دېگەننى تەكىتلەيدۇ. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم تەبىئەت ئاڭغا بېقىنمايدىغان مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان بىر پۈتۈن

ئوبيېكتىپ ماددىي دۇنيادۇر، ئۇ ئۆزلۈكسىز ھەرىكەت قىلىپ تۇرىدۇ، ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ ۋە تەرەققىي قىلىپ تۇرىدۇ، دەپ قارايدۇ، تەبىئەت دۇنياسىدىكى ھەممە ساھەلەرنىڭ ئىچكى باغلىنىشلىرىنى ۋە ھەرقايسى ساھەلەر ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىشلارنى ناماياں قىلىدۇ.

تەبقە 阶层 سىنىپ ئىچىدىكى قاتلاملار. ئومۇمەن بىر سىنىپ ئىچىدە، ئىقتىسادىي ئورۇننىڭ ئوخشاشماسلىقى تۈپەيلىدىن ئايرىلىپ چىققان بىرقانچە قاتلام كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن، پومېشچىكلار سىنىپى ئىگىلىگەن يەرنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە قاراپ، چوڭ پومېشچىك، ئوتتۇرا پومېشچىك، كىچىك پومېشچىك دەپ ئايرىلىدۇ؛ دېھقانلار سىنىپى ئىقتىسادىي ئورۇننىڭ ئوخشاشماسلىقى تۈپەيلىدىن كەمبەغەل دېھقان، ئوتتۇرا دېھقان دەپ ئايرىلىدۇ، ئوتتۇرا دېھقانلار يەنە تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان، يۇقىرى ئوتتۇرا دېھقان دەپ ئايرىلىدۇ.

تەبئىي پەن ماتېرىيالىزمى 自然科学的唯物主义 «تەبئىي - تارىخىي ماتېرىيالىزم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. «يەنى تەبئىي پەن ئالىملىرىنىڭ مۇتلەق زور كۆپچىلىكىنىڭ ئېڭىمىزدا ئەكس ئەتتۈرۈلىدىغان تاشقى دۇنيانىڭ ئوبيېكتىپ چىنلىقىغا بولغان ستىخىيىلىك، ئاڭسىز، تۇراقسىز ۋە پەلسەپە جەھەتتىن غەرەزسىز ئېتىقادى.» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - تۇم، 353 - بەت) مەسىلەن، نېمىس بىئولوگى ھېككىل ماتېرىيالىزم دېگەن نامنى رەت قىلغان ھەتتا بىر - بىرىگە زىت بولغان پەن بىلەن دىننى كېلىشتۈ-

رۇشكە ئۇرۇنغان بولسىمۇ، لېكىن «ئالەمنىڭ سىرى» دېگەن كىتابتا تەبىئىي پەننىڭ يەكۈنى ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەتنىڭ ئىنكاسى ئىكەنلىكىنى، تەپەككۇر مېڭىنىڭ رولى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلغان. ئاساسەن تەبىئىي پەن ئالىملىرىنىڭ بەزى كونكرېت ماددىي شەكىل ئۈستىدىكى تەتقىقاتى ۋە بىلىشى ئاساسىدا كېلىپ چىققان تەبىئىي پەن ماتېرىيالىزمى نۇقتىسىنەزىرى پۈتكۈل ماددىي دۇنيانى ئىلمىي يوسۇندا چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيدۇ، ھەتتا تەبىئىي پەنلەر ساھەسىدىمۇ چەكلىمىدىن خالىي بولالمايدۇ، ئىدىئالىزمنىڭ ھۇجۇمىغا كۆپ ھاللاردا بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ.

تەبىئىي ئىش تەقسىماتى 自然分工 ئەمگەكچىلەرنىڭ جىنسى ۋە يېشىغا قاراپ بولىدىغان ئىش تەقسىماتى. ئۇ ئىنسانلار ئەمگەك تەقسىماتىنىڭ باشلىنىشى بولۇپ، دەسلەپتە ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە ۋۇجۇدقا كەلگەنىدى. شۇ زاماندا، ياش - قۇرامىغا يەتكەن ئەرلەر ئوۋچىلىق، بېلىق تۇتۇش ۋە ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرى ياساش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىناتتى، ئاياللار ئىپتىدائىي دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىناتتى، مېۋە - چېۋە يىغاتتى، ئۆي ئىشلىرىنى قىلاتتى، قېرىلار ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرىنى ياساشقا يېتەكچىلىك قىلاتتى ۋە قاتنىشاتتى، كىچىك بالىلار ئاياللارنىڭ ئەمگىكىگە يارەملىشەتتى. ئاشۇنداق ئەڭ ئاددىي ئىش تەقسىماتى شەكلى بىلەن ھەركىمنىڭ بەدەن جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكى جارى قىلدۇرۇلۇپ، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى يۇكسەلدۇرۇلگەنىدى. بۇ شەكىل يېقىنقى زامانىدىكى بەزى

دېھقان ۋە قول ھۈنەرۋەن ئائىلىلىرىدە ھېلىھەم مەۋجۇت. تەبىئىي ئىش تەقسىماتى تېخىمۇ كەڭ دائىرىدە ۋە تۈرلۈك ئەمگەكلەردە يولغا قويۇشقا مۇۋاپىق كەلمىگەچكە، ئۇ ئىشلەپ چىقىرىش كۈچلىرىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ بارا ـ بارا رولىدىن قېپقالغانىدى.

تەپەككۇر 维思 ئۇ مەۋجۇدىيەتكە سېلىشتۇرۇپ ئېيتقاندا پۈتكۈل بىلىش پائالىيىتىنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى بولۇپ، ئاڭ ۋە روھنى بىلدۈرىدۇ؛ ھېسسىي بىلىشكە سېلىشتۇرۇپ ئېيتقاندا، ئەقلىي بىلىش ۋە ئۇنىڭ جەريانىنى بىلدۈرىدۇ، ئادەتتە كېيىنكى مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ. ئۇ ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ ۋاستىلىك، ئىخچام ئىنكاسى، ئۇ ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتنى ئاساس قىلىدۇ. كىشىلەر پەقەت ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت داۋامىدا ئوبيېكتىپ شەيئىلەر بىلەن قايتا ـ قايتا ئۇچرىشىش ئارقىسىدىلا، مول ھېسسىي ماتېرىيالىلارنى توپلاپ، بۇنىڭدىن ئۇنىڭغا ئۆتىدىغان، تاشقىرىسىدىن ئىچكىرىسىگە كىرىدىغان، ناچىرىنى تاشلاپ، ياخشىسىنى تاللىۋالىدىغان، ساختىسىنى تاشلاپ، چىنىنى ساقلاپ قالىدىغان تەھلىل قىلىش ئومۇملاشتۇرۇش ئىشىنى ئېلىپ بارالايدۇ؛ شەيئىلەرنىڭ ماھىيىتى ۋە تەرەققىيات قانۇنىيىتى توغرىسىدا تۈيغۇغا تايىنىپ ئېرىشىش مۇمكىن بولمىغان بىلىش ھاسىل قىلالايدۇ ھەمدە شۇ بىلىشكە تايىنىپ ئوبيېكتىپ دۇنيانى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئۆزگەرتەلەيدۇ. تەپەككۇرنىڭ مەنتىقىي تەپەككۇر ۋە ئوبرازلىق تەپەككۇر دېگەندەك تۈرلۈك شەكىللىرى بار. تەپەككۇرنىڭ

قورالى — تىل. ستالىن: «ئادەمنىڭ مېڭىسىدە قانداق پىكىرلەرنىڭ پەيدا بولۇشىدىن ۋە بۇ پىكىرلەرنىڭ قانداق ۋاقىتتا پەيدا بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بۇ پىكىرلەر پەقەت تىل ماتېرىيالى ئاساسىدىلا، تىلدىكى سۆزلەر ۋە جۈملىلەر ئاساسىدىلا پەيدا بولىدۇ ۋە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ» دېگەنىدى («ستالىن تاللانما ئەسەرلىرى» 2- توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 862 - بەت).

تەجرىبە 经验 پەلسەپىدە ئومۇمەن ھېسسىي بىلىش (ھېسسىي تەجرىبە)نى كۆرسىتىدۇ. ماتېرىيالىزم تەجرىبىنىڭ مەنبەسىمۇ، مەزمۇنىمۇ ئوبيېكتىپ بولىدۇ، تەجرىبە ئوبيېكتىپ دۇنيا ئۈچۈن ئىككىلەمچى ھېسابلىنىدۇ، دەپ مۇئەييەنلەشتۈرىدۇ. مېخانىك ماتېرىيالىزم تەجرىبىنى كىشىلەرنىڭ ئوبيېكتىپ دۇنيا ئۈستىدىكى پاسسىپ سەزگۈسىدىن باشقا نەرسە ئەمەس دەپ قاراپ، بىلىش تەرەققىياتىنىڭ دىئالېكتىكىلىق جەريانىنى يوققا چىقىرىدۇ. ئىدېئالىزم تەجرىبىنى ئۆز - ئۆزىدىن ھاسىل بولىدىغان سۇبيېكتىپ نەرسە، ئىچكى ھېسسىياتنىڭ مەھسۇلى، دەپ قارايدۇ، ياكى تەجرىبە مەزمۇنىنىڭ ئوبيېكتىپلىقىنى زادى ئېتىراپ قىلمايدۇ، ياكى تەجرىبىنىڭ قانداق ھاسىل بولغانلىقىنى بىلگىلى بولمايدۇ دەپ ھۆكۈم قىلىدۇ. ھازىرقى زامان سۇبيېكتىپ ئىدېئالىزم پەلسەپىسى قاتارىغا كىرىدىغان دەلىلچىلىك ۋە سۈيىئىستېمالچىلىق تەجرىبىنىڭ ئوبيېكتىپ مەزمۇنىنى يوققا چىقىرىپ، پەلسەپىدىكى تەپەككۇر بىلەن مەۋجۇدىيەتنىڭ مۇناسىۋىتىدىن ئىبارەت تۈپ مەسىلىدىن باش تارتىپ،

ئۆزلىرىنىڭ پەلسەپىسىنى ماتېرىيالىزم بىلەن ئىدېئالىزمنىڭ قارىمۇقارشىلىقىدىن «ھالقىغان» ئەڭ يېڭى پەلسەپە دەپ ئېلان قىلىدۇ. لېنىن مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «شەك - شۈبھىسىزكى، «تەجرىبە» دېگەن سۆزنىڭ ئاستىغا، پەلسەپىدىكى ماتېرىيالىستىك يولىمۇ، ئىدېئالىستىك يولىمۇ يوشۇرۇنۇشى مۇمكىن» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، 153 - بەت). د ئالېكتىك ماتېرىيالىزم شۇنى تەكىتلەيدۇكى، ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت تەجرىبىنىڭ مەنبەسىدۇر؛ تەجرىبىنى ئەمەلىيەت ئاساسىدا، پىكىر قىلىش ئارقىلىق ھېسسىي بىلىشتىن ئەقلىي بىلىشكە كۆتۈرۈش مۇمكىن. «تەجرىبە» سۆزى بەزىدە كىشىلەرنىڭ ئەمەلىيەت داۋامىدا ھاسىل قىلغان بىلىمى ياكى ماھارىتىنىمۇ كۆرسىتىدۇ.

تەجرىبىدىن خالىيلىق نەزەرىيىسى 先验论 ئىنكاس نەزەرىيىسى بىلەن قارىمۇقارشى بولغان ئىدېئالىستىك بىلىش نەزەرىيىسى. كىشىلەرنىڭ بىلىمى، قابىلىيىتى ئوبېيېكتىپ شەيئىلەردىن بۇرۇن بولىدۇ، ھېسسىياتتىن، تەجرىبىدىن بۇرۇن بولىدۇ؛ تۇغما بولىدۇ، مېڭىدە ئەزەلدىن بار بولىدۇ دەپ قارايدىغان تەلىمات. مەسىلەن، كۆكىزى «تۇغۇلۇپلا بىلىۋالىدىغان» «پەيغەمبەر»لەر بولىدۇ دەپ قارىدى. مېڭىزى «ئۆگەنمەي تۇرۇپ يېتىلىدىغان» «قالتىس ئىقتىدار» ۋە «ئويلانماي تۇرۇپ بىلىۋالىدىغان»، «قالتىس ئەقىل» بولىدۇ دەپ قارىدى. ۋاڭ شۇربىن «تۇرلۈك - تۈمەن شەيئىلەرنىڭ قانۇنىيىتى مېنىڭ كۆڭلۈمنىڭ سىرتىدا ئەمەس» دەپ قارىدى. پلاتون، كىشىلەرنىڭ بىلىمى ئۆلمەس

روھنىڭ ئەقلىي دۇنياسى «ئەسلىشى»دىن ئىبارەت دەپ قارىدى. دىكارت «تۇغما ئىدىيە» تەلىماتىنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويدى. كانت تەجرىبە دائىرىسىدىن ھالقىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى تەجرىبىدىن بۇرۇن بولىدۇ دەپ قارىدى. ئۇ زامان، ماكان، سەۋەب - نەتىجە، مۇقەررەرلىك قاتارلىق كاتېگورىيىلەرنىڭ ھەممىسىنى تۇغما، تەجرىبىدىن بۇرۇن بولغان بىلىش شەكلى دەپ ئاتىدى بۇ، ئىشنى پۈتۈنلەي ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتكەن نەزەرىيە. جەمئىيەت تارىخىنى تەجرىبىدىن خالىيلىق نەزەرىيىسى بويىچە كۆزەتكەندە مۇقەررەر ھالدا تارىخنى خەلق ئاممىسى ياراتقانلىقىدىن ئىبارەت ھەقىقەتنى ئىنكار قىلىپ، تارىخنى ئاز سانىدىكى «ئالدىن بىلىپ، ئالدىن سەزگۈچى» تالانتلىقلار ئۆزلىرىنىڭ سۇبېيكتىپ ئىرادىسى بويىچە ياراتقان دەپ ھۆكۈم قىلىشقا ئېلىپ بارىدۇ.

تەجرىبىدىن خالىيلىق ۋە تەجرىبىدىن تاشقىرىلىق 先验和超验 نېمىسچە transzendental ۋە transzendent دېگەن سۆزلەرنىڭ مەنە تەرجىمىسى. نېمىس پەيلاسوپى كانت ئىشلەتكەن سۆزلەر. «تەجرىبىدىن خالىيلىق» دېگەنىدە تەجرىبىدىن ئىلگىرى بولغان بىلىش شەكلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، كانت زامان بىلەن ماكانىنى «ھېسسىياتنىڭ تۇغما شەكلى» دەپ قارىدى، سەۋەب - نەتىجە قاتارلىق 12 كاتېگورىيىنى «ئىدراكنىڭ تۇغما شەكلى» دەپ قارىدى، ئۇنىڭچە، بۇلارنىڭ ھەممىسى تەجرىبىگە بېقىنمايدىغان تۇغما نەرسىلەر، بىراق بۇلار تەجرىبىنى ھاسىل قىلىدىغان زۆرۈر شەرتلەر. «تەجرى-

بىدىن تاشقىرىلىق» دېگەندە تەجرىبە دائىرىسىدىن ھالقىغان، كىشىلەرنىڭ بىلىش ئىقتىدارى يەتمەيدىغان بارلىق نەرسىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ، مەسىلەن، خۇدا ۋە ئۆلمەس روھ قاتارلىقلار.

تەجرىبىچىلىك 义主验经 论验经 ❶ «ئەقلاچىلىق» نىڭ سىلىشتۇرمىسى. بىلىش نەزەرىيىسىگە ياتىدىغان بىر خىل تەلىمات. تەجرىبىچىلەر ھېسسىي تەجرىبىنى بىلىمنىڭ بىردىنبىر مەنبەسى دەپ قاراپ، ھەممە بىلىم تەجرىبە ئارقىلىق ھاسىل بولىدۇ ھەمدە تەجرىبە داۋامىدا ئىسپاتلىنىدۇ دەيدۇ، تەجرىبىچىلىك — ماتېرىيالىستىك تەجرىبىچىلىك ۋە ئىدېئالىستىك تەجرىبىچىلىك دەپ ئايرىلىدۇ. ئەنگلىيىلىك پەيلاسوپ لوك ماتېرىيالىستىك تەجرىبىچىلىك سىستېمىسىنىڭ ۋەكىلى. ئۇ تۇغما ئىدىيە پەتىۋاسىنى تەنقىد قىلىپ، «بىزنىڭ ھەممە بىلىملىرىمىز تەجرىبە ئاساسىدا بولىدۇ ۋە تېگى ـ تەكتىدىن، تەجرىبىدىن ھاسىل بولىدۇ» دەپ قارايدۇ. تەجرىبە ئۆزىنىڭ كېلىش مەنبەسى بويىچە تاشقى تەجرىبە ۋە ئىچكى تەجرىبە دەپ ئايرىلىدۇ، ئالدىنقىسى تۇيغۇدىن، كېيىنكىسى ئويلىنىشتىن ئىبارەت، دېگەنىنى قۇۋۋەتلەيدۇ. ماتېرىيالىستىك تەجرىبىچىلىك ھېسسىي تەجرىبىنى ماتېرىيالىستىك ئاساستا چۈشەندۈرۈپ توغرا قىلغان، ئوتتۇرا ئەسىردىكى مەدرىس پەلسەپىسىگە قارشى كۈرەشتىمۇ ئىجابىي رول ئوينىغان، لېكىن ئۇ ھېسسىي تەجرىبىنىڭ رولىنى بىر تەرەپلىمە ھالدا كۆپتۈرۈپ، ھېسسىي بىلىشتىن ئەقلىي بىلىشكە قاراپ بولىدىغان پائالىيەتچان سەكرەشنى چۈشەنمىگەچكە مېتافىزىكىلىق نەزەرىيە ھېسابلانغان ۋە بىلىش نەزەرىيىسىدە

ئومۇمەن خاتا بولغان. بىركىلى، يۇم ۋە ماخلارنى ۋەكىل قىلغان ئىدىئالىستىك تەجرىبىچىلىك ھازىرقى زامان بۇرژۇئا پەلسەپىسىدە ئاساسىي ئېقىمنىڭ بىرى بولۇپ قالغان. ئۇ تەجرىبىنى تۇيغۇلار ياكى تەسەۋۋۇرلارنىڭ يىغىندىسىدىنلا ئىبارەت قىلىپ قويۇپ، تەجرىبىنى كىشىلەرنىڭ ئېچكى ھېسسىياتلىرىدىن (كىشىلەرنىڭ ئېچكى روھىي پائالىيىتىدىن) ھاسىل بولىدۇ دەپ قارىغان، شۇ سەۋەبتىن، ئۇ يەنە «ئېچكى ھېسسىيات ئاساسىدىكى تەجرىبىچىلىك» دەپ ئاتالغان. ئۇ سۇبىيېكتىپ تەجرىبىنى بىلىشنىڭ بىردىنبىر ئوبىيېكتى قىلىپ، ئەقلىي بىلىشنى ئىنكار قىلىدۇ، شۇڭا ئۇ سۇبىيېكتىپ ئىدىئالىزم جۈملىسىگە كىرىدۇ، ئۇ تەرەققىي قىلىپ ئۇچىغا چىققاندا يېگانە مەنچىلىك بولۇپ قالىدۇ. ئىدىئالىستىك ماتېرىيالىزم ئاساسىدىكى بىلىش نەزەرىيىسى ماددىدىن ئاڭغا قاراپ بارىدىغان بىلىش لۇشىيەنىدە چىڭ تۇرۇش ئاساسىدا، ماتېرىيالىستىك تەجرىبىچىلىكنىڭ بىر تەرەپلىمىلىكىنى تۈگىتىپ، ئىدىئالىستىك تەجرىبىچىلىك خاتالىقىنىڭ ماھىيىتىنى ئېچىپ تاشلىدى. ❶ تەجرىبىنىڭ رولىنى بىر تەرەپلىمە مۇبالىغە قىلىدىغان بىر خىل سۇبىيېكتىپچىلىق. ھەرىكەت بىلىشنىلا تەكتىلەپ، ئەقلىي بىلىش بىلەن كارى بولماسلىق، قىسمەن تەجرىبە بىلەنلا چەكلىنىپ، كەڭ دائىرىگە نەزەر سالماسلىق، ئۆزىنىڭ تار كۆز قارىشى ۋە پىشمىغان بىرەر تەسىراتىنى كۆپتۈرۈپ ئومۇمىي ھەقىقەت قىلىپ كۆرسىتىش، ئەمەلىي ھەرىكەت داۋاملىدا ھەمىشە قارىغۇلۇق، تەرسالىق، تار

مەھكىمىچىلىك ۋە مۇتەئەسسىپلىك قىلىش — ئۇنىڭ ئاساسىي خۇسۇسىيىتىدۇر. تەجرىبىچىلىك كىتابقىلا ئېسىلۋېلىپ، ئەمەلىيەت بىلەن كارى بولمايدىغان دوگمىچىلىقنىڭ ئەكسى بولۇپ كۆرۈنگىنى بىلەن، ھەر ئىككىلىسى نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتنى بىرلەشتۈرۈش پرىنسىپىغا خىلاپ.

تەدرىجىي تەرەققىيات 进化 ❶ «تەرەققىيات» بىلەن مەنداش. ئالايلۇق، لېنىن «ئىككى خىل ئاساسىي... تەرەققىيات (تەدرىجىي تەرەققىيات) نۇقتىسىنەزىرى»نى ئوتتۇرىغا قويغاندى («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، 712 - بەت). ئۇ يەنە «تەدرىجىي تەرەققىياتنى تېخىمۇ توغرا چۈشىنىپ، ئۇنى بارلىق شەيئىلەرنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە يوقلىشى، بىر - بىرىگە ئايلىنىشى دەپ قاراش لازىم» دېگەنىدى («لېنىن ئەسەرلىرى»، 38 - توم، 280 - بەت). تەدرىجىي تەرەققىيات مۇشۇ مەنىدە سان ئۆزگىرىشى بىلەن سۈپەت ئۆزگىرىشىنىڭ بىرلىكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.❷ «ئىنقىلاب»نىڭ سىلىشتۇرمىسى. ئۇ ئىجتىمائىي ھەرىكەتتىكى سان ئۆزگىرىشىنى كۆرسىتىدۇ. ستالىن مۇنداق دەيدۇ: ئىجتىمائىي تەرەققىيات جەريانىدا «ئىلغارلار ئۆزلىرىنىڭ كۈندىلىك خىزمىتىنى ستىخىيىلىك ھالدا داۋاملاشتۇرۇپ، كونا تۈزۈمدە بەزى ئۆزگىرىشلەر ۋە سان ئۆزگىرىشى يىغىنچاقلىنىپ، ھەرىكەت تەدرىجىي تەرەققىيات ھالىتىدە بولىدۇ. ئاشۇ ئىلغارلار كونا تۈزۈمنى تۈپتىن يوقىتىش، ھاياتتا سۈپەت ئۆزگىرىشى ياساش يەنى يېڭى تۈزۈم قۇرۇش مەقسىتىدە بىرلىشىپ، بىر ئورتاق پىكىرگە كېلىپ، دۈشمەن لاگېرىغا ھۇجۇم قىلغاندا، ھەرىكەت

ئىنقىلاب تەرزىدە بولىدۇ. تەدرىجىي تەرەققىيات ئىنقىلاب ئۈچۈن تەييارلىق كۆرىدۇ، ئىنقىلاب ئۈچۈن ئاساس يارىتىدۇ. ئىنقىلاب تەدرىجىي تەرەققىياتنى تاماملايدۇ، تەدرىجىي تەرەققىياتنىڭ تېخىمۇ ئىلگىرىلىشىنى ئالغا سۈرىدۇ.» («ستالىن ئەسەرلىرى»، 1 - توم، 277 - بەت)

تەرەققىيات 发展 شەيئىلەرنىڭ كىچىكلىكتىن چوڭىيىش، ئاددىيلىقتىن مۇرەككەپلىشىش، تۆۋەن دەرىجىدىن يۇقىرى دەرىجىگە كۆتۈرۈلۈش، كونا سۈپەتتىن يېڭى سۈپەتكە ئۆتۈش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىش، ئۆزگىرىش جەريانى. شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ تۈپ سەۋەبى شەيئىلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى زىددىيەت تەرەپلىرىنىڭ بىرلىكى ۋە كۈرىشىدىن ئىبارەت؛ شەيئىلەرنىڭ تاشقى زىددىيىتى شەيئىلەرنىڭ ئىچكى زىددىيىتى ئارقىلىق رول ئويناپىدۇ. شەيئىلەرنىڭ تەرەققىياتى سان ئۆزگىرىشىدىن سۈپەت ئۆزگىرىشىگە ئۆتۈش، سۈپەت ئۆزگىرىشىدىن يەنە سان ئۆزگىرىشىگە ئۆتۈش بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ، تەھقىقلەشتۈرۈشتىن ئىنكار قىلىشقا، ئاندىن ئىنكارنى ئىنكار قىلىشقا ئۆتۈشتەك بۇرغىسىمان يۇقىرى ئۆرلەش بولۇپمۇ ئىپادىلىنىدۇ. ھەرقانداق كونكرېت شەيئىنىڭ تەرەققىياتى چەكلىك بولىدۇ، پۈتكۈل ماددىي دۇنيانىڭ تەرەققىياتى چەكسىز بولىدۇ. مېتافىزىكا تەرەققىياتنى تاشقى تۈرتكىنىڭ نەتىجىسى، ئازىيىش، كۆپىيىش ۋە تەكرارلىنىشتىن ئىبارەت دەپ قارىدى، بۇنداق كۆز قاراشتا بولغانلار شەيئىلەر تەرەققىياتىدىكى بەزى يۈزەكى ھادىسىلەرنىلا كۆرۈپ، ماھىيەتنى كۆرمىدى.

تەرەققىيات قاراش 发展观 شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ سەۋەبى ۋە جەريانى توغرىسىدىكى نۇقتىئىنەزەر، دۇنيا قاراشىنىڭ تەركىبىي قىسمى. لېنىن مۇنداق دەيدۇ: «ئىككىي خىل ئاساسىي (ياكى مۇمكىن بولغان ئىككى خىل: ياكى تارىختا دائىم ئۇچراپ تۇرىدىغان ئىككى خىل؛) تەرەققىيات (تەدرىجىي تەرەققىيات) نۇقتىئىنەزىرى بار، ئۇ بولسىمۇ، تەرەققىيات ئازىيىش ۋە كۆپىيىشتۇر، تەكرارلىنىشتۇر دەپ تونۇشتىن، ھەمدە تەرەققىيات قارىمۇقارشى تەرەپلەرنىڭ بىرلىكى (بىر پۈتۈن نەرسىنىڭ بىر - بىرىنى چەتكە قاقىدىغان ئىككى قارىمۇقارشى تەرەپكە بۆلۈنۈشى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزئارا باغلىنىشى) دەپ تونۇشتىن ئىبارەت.» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - تۇم، 712 - بەت) ئالدىنقىسى مېتافىزىكىلىق تەرەققىيات قاراش، ئۇ ماھىيەتتە تەرەققىياتنى ئىنكار قىلىدۇ. كېيىنكىسى دىئالېكتىك تەرەققىيات قاراش، ئۇ، زىددىيەت تەرەققىياتنىڭ بۇلىقى، شەيئىلەرنىڭ تەرەققىياتى سان ئۆزگىرىشىدىن سۈپەت ئۆزگىرىشىگە ئۆتۈش، سۈپەت ئۆزگىرىشىدىن يەنە سان ئۆزگىرىشىگە ئۆتۈش جەريانىدىن، تەھقىقلەشتۈرۈشتىن ئىنكار قىلىشقا، يەنە ئىنكارنى ئىنكار قىلىشقا ئۆتۈشتەك بۇرغىسىمان ئۆرلەش جەريانىدىن ئىبارەت بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. بىراق دىئالېكتىك تەرەققىيات قاراشتا ماتېرىيالىزمچە تەرەققىيات قاراش ۋە ئىدىئالىزمچە تەرەققىيات قاراش بولىدۇ. ئىدىئالىزمچە دىئالېكتىك تەرەققىيات قاراش شەيئىلەرنىڭ تەرەققىياتىنى ئۇقۇمنىڭ ئۆز - ئۆزىدىن تەرەققىي قىلىشى دەپ قارايدۇ. گەرچە ئۇنىڭ ئەقلىغە مۇۋاپىق مېغىزى بار بولسىمۇ، لېكىن ئۇ بىر

پۇتۇنلۈك نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا ئىلمىي ئەمەس. ماتېرىيالىزمچە دۇنيالېكتىك تەرەققىيات قاراش شەيئىلەرنىڭ تەرەققىياتىنى شەيئىلەر ئۆزىنىڭ مۇقەررەر ھالدىكى ھەرىكىتى دەپ قارايدۇ، ئوبيېكتىپ دۇنيانىڭ قانۇنىيىتىنى ئەينى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. شۇڭا ئۇ بىردىنبىر ئىلمىي بولغان تەرەققىيات قاراش.

تەرەققىيات ۋاستىلىرى 发展资料 كىشىلەرنى جەمئىيەت، ئەقلىي جەھەتتىن ئۆستۈرىدىغان تۈرمۇش ۋاستىلىرى. مەسىلەن، كىشىلەرنىڭ ئۆمرىنى ئۇزارتىدىغان ئاقسىل مادىدىسى كۆپ يېمەكلىكلەر، بەدەننىڭ ساغلام بولۇشىغا ياردەم بېرىدىغان تەنتەربىيە، ساقلىقنى ساقلاش ئەسۋابلىرى، كىشىلەرنىڭ سەزگۈ ئەزالىرىنى كۈچەيتىدىغان ئالاقىلىشىش ئەسۋابلىرى، تېلېۋىزور ئارقىلىق ئۆگىنىش ئەسۋابلىرى، ئۇنىڭلىغۇ، رادىئو قاتارلىقلار. بۇلار — ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ مۇھىم ئالامىتى. جەمئىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، بۇلارنىڭ تۈرمۇش ۋاستىلىرىدە تۇتىدىغان سالمىقى كۈندىن - كۈنگە كۆپىيىدۇ. «ھايات ۋاستىلىرى» (870 - بەت)گە قارالا.

تەسەۋۋۇر 象表 سەزگۈ ئاساسىدا شەكىللەنگەن ھېسسىي ئوبراز. سېزىلگەن شەيئىلەرنىڭ ئادەم مېڭىسىدە قالايتا نامايان بولغان ئوبراز خاتىرە تەسەۋۋۇرى دەپ ئاتىلىدۇ؛ خاتىرە تەسەۋۋۇرى يالغۇز سەزگۈ ئوبرازلار ئاساسىدا ئۆزگەرتىلىپ چىقىلغان يېڭى ئوبراز خىيالىي تەسەۋۋۇر دەپ ئاتىلىدۇ. تەسەۋۋۇر ئەينى بىر شەيئى ياكى تۈرداش شەيئىلەرنى نۇرغۇن قېتىم سېزىش ئاساسىدا شەكىللەنگەن بولۇپ، بىز قەدەر يىغىنچاقلىق خاراكتېرگە ئىگە. بىرەر شەيئىنىڭ خۇسۇ-

سىيتتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئايرىم تەسەۋۋۇر بولىدۇ، تۈرداش شەيئىلەرنىڭ ئورتاق خۇسۇسىيتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئومۇمىي تەسەۋۋۇرمۇ بولىدۇ. تەسەۋۋۇر بىۋاستە سېزىشتىن ئابستراكت پىكىر قىلىشقا ئۆتۈش ئارىلىقىدىكى بىر ھالقا. دىكارت، لوك، كانت قاتارلىق پەيلاسوپلار تۇيغۇ، سەزگۈ، ئىدىيىلەر ئوبيېكتنىڭ ئۆزى ئۈچۈن تەسەۋۋۇرلۇق رول ئويناي-دۇ دەپ قارايدۇ، شۇڭا ئۇلار گاھىدا تۇيغۇ، سەزگۈ، ئىدىيىلەر-نىمۇ تەسەۋۋۇر دەپ ئاتايدۇ.

تەستىق 肯定 دىئالېكتىكىدا، شەيئىلەرنىڭ ئۇچىكى قىسمىدىكى بىر - بىرىگە زىت ئىككى تەرەپتە شەيئىنىڭ خا-راكتېرىنى بەلگىلەيدىغان، شەيئىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى تەمىن ئېتىدىغان تەرەپ يەنى شەيئىنىڭ ئىجابىي تەرىپى كۆزدە تۇ-تۇلىدۇ؛ شۇنداقلا شەيئىلەر تەرەققىيات جەريانىنىڭ تەستىق تەرەپ زىددىيەتنىڭ ئاساسىي تەرىپى بولۇپ تۇرغان، شەيئىنىڭ خاراكتېرى ئۆزگەرمەي تىسپىي مۇقىملىقتا تۇرغان باسقۇچى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

تەسلىمچىلىك 投降主义 مىللەتنىڭ ياكى سىنىپنىڭ تۈپ مەنپەئىتىدىن ۋاز كېچىپ، دۈشمەنگە تىز پۈكۈش ۋە تەسلىم بولۇش يولىدىكى ئىدىيە ۋە ھەرىكەت. ئۇ مىللىي تەسلىمچىلىك ۋە سىنىپىي تەسلىمچىلىك دەپ ئايرىلىدۇ. تاشقى دۈشمەن تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن چاغلاردا، چەت ئەل تاجاۋۇز-چىلىرىنىڭ مەنپەئىتىگە ۋە ئېھتىياجىغا ماسلىشىپ، تاجاۋۇزچى-لىققا قارشى ئۇرۇش ئېلىپ بېرىشقا قارشى تۇرۇش، مۇنقەرز-چىلىك سەپسەتىسىنى تارقىتىش، ھەتتا ئۆز مىللىتىدىن يۈز

ئۆرۈپ، ئوچۇقتىن ئوچۇق ساتقىنلىق قىلىش مىللىي تەسەۋۋۇر چىلىك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. پرولېتارىياتنىڭ بۇرژۇئازىيىگە ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى باشقا سىنىپلارغا قارشى كۈرەشىدە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ مەنپەئىتىگە ۋە ئېھتىياجىغا ماسلىشىپ، ئىنقىلابىي پىرىنسىپتىن ۋاز كېچىپ، پىرىنسىپ مۇرەسسەچىلىك قىلىش، پرولېتارىياتنىڭ ۋە ئەمگەكچى خەلقنىڭ مەنپەئىتىگە زىيان سېلىش، ئىنقىلابىي ئىشلارنى مۇۋەپپەقىيەتسىزلىككە ئۇچرىتىش سىنىپىي تەسلىمچىلىك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

تەسىر 印象 ھېس قىلىنغان شەيئىلەرنىڭ ئادەم مېڭىسىدە قالدۇرغان تەسىرى. بۇ ھېسسىي بىلىشكە تەۋە.

تەسىرات 映象 ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ سېزىم ئەزاسىغا تەسىر قىلىپ مېڭىدە قالدۇرغان ئىزى. ئۇنىڭ تەپسىلاتى ھەققىدە «ئىنكاس» (1132 - بەت) قا قارالسۇن.

تەشكىلىي لۇشيەن 组织路线 دۆلەت ياكى پارتىيە ئۆزىنىڭ سىياسىي لۇشيەنىگە ئاساسەن بەلگىلىگەن تەشكىلىي خىزمەتكە دائىر تۈپ ماكجېن ۋە مىزان. ئۇ سىياسىي لۇشيەن ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ، ئۇ سىياسىي لۇشيەننى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ كاپالىتى. پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ توغرا تەشكىلىي لۇشيەنى دېموكراتىيە - مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمىدە چىڭ تۇرۇش، ياخشىلارنىلا ئىشقا قويىدىغان توغرا كادىرلار سىياسىتىنى ئىجرا قىلىش، پارتىيىنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش، تەشكىلچانلىق ۋە ئىنتىزامچانلىقنى ئاكتىپلىق ئاساستا كېڭەيتىش قاتارلىق تەرەپلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

تەقدىرچىلىك 宿命论 تارىخ تەرەققىياتىنى تەقدىر

يەنى مەلۇم مۇتلەق قۇدرەت بەلگىلەيدۇ دەپ ھېسابلايدىغان دىنىي ۋە ئىدىئالستىك تەلىمات. ئۇ كىشىلەرنىڭ تارىخىي پائالىيەتتىكى تەشەببۇسكار ئىجادچانلىق رولىنى ئىنكار قىلىپ، ئادەم تەقدىر ئالدىدا ئىلاجسىزدۇر، ئۆز ئۆمىدىنى تەلەيدىكى تاسادىپىيلىققا باغلىشى ھەمدە تەقدىرگە ئىتائەت قىلىشى، رېئاللىقنى ئۆزگەرتىمەن دەپ ئۇرۇنۇپ يۈرمەسلىكى لازىم دەپ ھېسابلايدۇ. جۇڭگودا كۇڭزىنىڭ «ئۆلۈم ۋە كۆرۈم تەقدىرگە باغلىق، باي - دۇنيالىق بولۇش تەڭرىگە باغلىق» دېگەن پەتۋاسى، قەدىمكى يۇنان، رىم ستوئىتسىزمىنىڭ «تەبىئەتكە ئۆزلىشىش»، «تەقدىرگە بويسۇنۇش» دېگەنلىگە ئوخشاش تەشەببۇسلىرى تەقدىرچىلىك كۆز قارىشىدىن ئىبارەت. دىنىي ئىلاھىيەتچىلىك تارىخ قارىشىمۇ تەقدىرچىلىككە ياتىدۇ.

تەقسىمات 分配 ئىجتىمائىي مەھسۇلاتلارنى جەمئىيەتكە ياكى دۆلەتكە، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارغا ۋە جەمئىيەت ئەزالىرىغا تەقسىم قىلىپ بېرىش پائالىيىتى. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىنى تەقسىم قىلىش بىلەن ئىستېمال ۋاستىلىرىنى تەقسىم قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئادەتتە، ئىستېمال ۋاستىلىرىنى تەقسىم قىلىشنىلا كۆرسىتىدۇ. تەقسىمات ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىشتا ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئىستېمالنى باغلاپ تۇرىدىغان ھالقا. تەقسىماتنى ئىشلەپچىقىرىش بەلگىلەيدۇ. مەھسۇلاتنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىشى بولمىسا، مەھسۇلاتنىڭ تەقسىم قىلىنىشىمۇ بولمايدۇ؛ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ خاراكتېرى قانداق بولسا، تەقسىماتنىڭ خاراكتېرىمۇ شۇنداق بولىدۇ. تەقسىمات ئۆز نۆۋىتىدە ئىشلەپچىقىرىشقا ئەكس تەسىر كۆرسىتىپ، ئىشـ

لەپچەمبرىشنىڭ راۋاجلىنىشىنى ئالغا سۈرىدۇ ياكى ئۇنىڭغا توسالغۇ بولىدۇ. ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە تەڭ تەقسىم قىلىش يولغا قويۇلغان. ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە مەھسۇلاتلار ئېشىپ قالىدىغان بولغاندىن كېيىن، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك بارلىققا كەلدى، شۇنىڭ بىلەن تەقسىماتتا تەڭسىزلىك بارلىققا كەلدى - دە، ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچىلار تەبىيارغا ھەيدار بولۇپ، ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنغۇچىلار ياراتقان ئارتۇق مەھسۇلاتلارنى ھەقسىز ئىگىلىۋالىدىغان بولدى. كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە ئاز سانلىقى ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچىلار، كۆپىنچە، مىللىي دارامەتنىڭ يېرىمىدىن كۆپىنى ئىگىلىۋالىدۇ، بۇنىڭ بىلەن، تەقسىمات ئانتاگونىيىلىك خاراكتېرنى ئېلىپ، سىنىپىي زىددىيەتنى كۈچەيتىۋېتىدۇ، بۇ ھال ئاخىرقى ھېسابتا ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا جەزمەن توسالغۇ بولىدۇ. سوتسىيالىستىك دۆلەتتە مىللىي دارامەتنى تەقسىم قىلىشتا دۆلەت مەنپەئىتى، كوللېكتىپ مەنپەئىتى ۋە شەخسىي مەنپەئەتكە تەڭ ئېتىبار بېرىلىدۇ، شەخسىي ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭ تەقسىماتى ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپى بويىچە بولىدۇ. كوممۇنىزمنىڭ يۇقىرى باسقۇچىدا ئېھتىياجىغا قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپى ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپىنىڭ ئورنىنى ئالىدۇ. تەقسىمات كەڭ مەنىدىن ئېيتقاندا، ئىشلەپچىقىرىشتىن بۇرۇنقى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى تەقسىم قىلىشنىمۇ، يەنى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ كىمگە تەۋە بولۇشى مەسىلىسىنى ۋە جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ھەر خىل ئىشلەپچىقىرىش

ئارىسىدا تەقسىم قىلىنىشىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇ ئىككىسى ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنىڭ ئۆزىگە مەنسۇپ بولىدۇ، لېكىن ئۇ يەنە ئىجتىمائىي مەھسۇلاتلارنىڭ تەقسىم قىلىنىشىنى بەلگىلەيدۇ. ماركس مۇنداق دەيدۇ: «ئىستېمال ۋاستىلىرىنىڭ ھەر-قانداق بىر خىل تەقسىماتى ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىنىڭ ئۆزىنىڭ تەقسىم قىلىنىشىنىڭ نەتىجىسىدىنلا ئىبارەت.» («مار-كس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 13 - بەت)

تەكرار ئىشلەپچىقىرىش 再生产 ئۆزلۈكسىز ھالدا تەكرار ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش جەريانى. ماددىي ئەشيالارنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىشى ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە راۋاجلىنىشىنىڭ ئاساسى. ھەرقانداق جەمئىيەتتە ئىستېمالنى توختىتىپ قويغىلى بولمايدۇ، ئىشلەپچىقىرىشنىمۇ توختىتىپ قويغىلى بولمايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئىجتىمائىي ئىشلەپ چىقىرىش جەريانى ھامان ئۆزۈلدۈرمەي ئېلىپ بېرىلىدىغان تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانى بولىدۇ. تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا، بىر تەرەپتىن ئۆزلۈكسىز تۇردە ماددىي مەھسۇلاتلار ئىشلەپچىقىرىلىپ ۋە ئەمگەك كۈچى ھاسىل قىلىنىپ تۇرىدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن مەۋجۇت ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى داۋاملىشىدۇ ۋە راۋاجلىنىدۇ. دېمەك، ئۇ ماددىي ئەشيالارنىڭ تەكرار ئىشلەپچىقىرىلىشى، ئەمگەك كۈچىنىڭ تەكرار ھاسىل قىلىنىشى ۋە ئىشلەپ چىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ تەكرار ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلۈشىنىڭ بىرلىكى، ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانى ئىشلەپچىقىرىش، تەقسىمات، ئالماشتۇرۇش، ئىستېمالدىن ئىبارەت تۆت ھالقىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇلار بىر - بىرىگە

تەسىر قىلىدۇ، بىر - بىرىنى شەرت قىلىدۇ، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش ھەل قىلغۇچ رول ئويناپىدۇ، لېكىن تەقسىمات، ئالماشتۇرۇش ۋە ئىستېمال ئىشلەپچىقىرىشقىمۇ ناھايىتى چوڭ ئەكس تەسىر كۆرسىتىدۇ. تەكرار ئىشلەپچىقىرىش، ئۆزىنىڭ كۆلىمى بويىچە، ئاددىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش ۋە كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش دەپ ئايرىلىدۇ، ئالدىنقىسى - ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى ئۆزگەرمىگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش. كېيىنكىسى - ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش. ئاددىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش - كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئاساسى ۋە چەكسىز نۇقتىسى. تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ خاراكتېرىنى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى بەلگىلەيدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان كاپىتالىستلار خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكىنى ئاساس قىلغان كاپىتالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتى قوشۇمچە قىممەتنى ئىشلەپلىشتىن ئىبارەت؛ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۈكچىلىكنى ئاساس قىلغان سوتسىيالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتى خەلقنىڭ كۈندىن - كۈنگە ئۆسۈۋاتقان ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشتىن ئىبارەت.

تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش 调查研究 ئىلمىي بىلىش ئۇسۇلى ۋە خىزمەت ئۇسۇلى. ئۇ بىۋاستە ئۇچرىشىش ۋە كەڭ دائىرىدە ئىگىلەش (ئاغزاكى ۋە يازما، بىۋاستە ۋە ۋاستىلىك يول بىلەن ئىگىلەش) ئارقىلىق، ئوبېيېكتىپ ئەھۋالنىڭ تارىخىي ئۆھۋالىنى، ھازىرقى ئۆھۋالىنى ۋە تەرەققىيات يۆزلە-

نىشىنى بىرقەدەر تولۇق ئىگىلەپ ۋە بىرىنچى قول ماتېرىياللارغا كۆپلەپ ئىگە بولۇش ئاساسىدا ناچىرىنى ئېلىپ تاشلاپ، ياخشىسىنى ئىلغۇلىش، ساختىسىنى ئېلىپ تاشلاپ، چىننىنى ساقلاپ قېلىش، بۇنىڭدىن ئۇنىڭغا ئۆتۈش، تاشقىرىسىدىن ئىچكىرىسىگە ئۆتۈش ئىشىنى ئېلىپ بېرىپ، تۈرلۈك ئەھلىي پائالىيەتكە يېتەكچىلىك قىلىدىغان بەزى قانۇنىيەتلىك بىلىملەرنى ھاسىل قىلىشنى بىلدۈرىدۇ. بۇ جەريانىدا، شەيئىلەرنى ئەينەن قىياپىتى بويىچە بىلىشنى تەلەپ قىلىدىغان ماتېرىيال لىزملىق پرىنسىپنى ھەقىقىي ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئاۋۋال رامكا راسلاپ ئاندىن ماتېرىيال ئىزدەيدىغان، سۈبيېكتىپ ئارزۇنى ئوبيېكتىپ ئەھلىيەتكە زورلاپ تاڭىدىغان ئەھۋاللارغا قەتئىي قارشى تۇرۇش كېرەك؛ شۇنىڭدەك، ھېسسىي بىلىشتىن ئەقلىي بىلىشكە، ئاندىن ئەقلىي بىلىشتىن ئەمەلىيەتكە ئۆتىدىغان بىلىش تەرەققىياتىنىڭ دىئالېكتىكىسىغا ھەقىقىي ئەمەل قىلىپ، ئىشىنىڭ تېگىگە يەتمەي يۈزە پىكىر قىلىدىغان، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ماتېرىياللىرىنى «كۈندىلىك خاتىرە»گە ياكى «قەغەز يۈزىدە گەپ ساتىدىغان» تۆرىلەرچە ماقالىگە ئايلاندۇرۇپ قويۇشقا قارشى تۇرۇش كېرەك. تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش دىئالېكتىك ماتېرىيالىزملىق بىلىش نەزەرىيىسىنىڭ ئىنقىلابىي خىزمەتكە كونكرېت تەتبىق قىلىنىشى دېمەكتۇر. ماۋ زېدۇڭ مۇنۇلارنى تەكىتلىگەنىدى: «تەكشۈرمىگەننىڭ پىكىر بايان قىلىش ھوقۇقى يوق» («ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىدىن تاللانما» A كىتاب، ئۇيغۇرچە نەشرى، 56 - بەت)، «تەكشۈرۈش ‹10 ئاي قورساق كۆتۈرۈش› كە ئوخشاش، مەسىلىنى ھەل قىلىش ‹ۋاقـ

تى - سائىتى كەلگەندە كۆز يورۇش، قا ئوخشاش. تەكشۈرۈش مەسىلىنى ھەل قىلىش دېمەكتۇر» (يۇقىرىقى كىتاب، 59 - بەت). ماۋ زېدۇڭنىڭ تەشەببۇسى ئارقىسىدا، جۇڭگو كومپارتىيىسىدە تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىدىغان ئوبدان ئەنئەنە پەيدىنپەي شەكىللەندى.

تەڭ تەقسىماتچىلىق 平均主义 «مۇتلەق تەڭ تەقسىماتچىلىق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بارلىق ئىجتىمائىي بايلىقتىن تەڭ بەھرىمەن بولۇشنى تەلەپ قىلىدىغان ئىدىيە. جۇڭگودا بولۇپ ئۆتكەن قەدىمكى دېھقانلار قوزغىلىڭىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان بايلىق بىلەن كەمبەغەللىكنى، ئەزىزلىك بىلەن خارلىقنى تەڭشەش شوئارى ۋە «تەيپىڭ تيەنگونىڭ يەر تۆزۈمى» قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى تەڭ تەقسىماتچىلىق تەلىپىنى ئەكس ئەتتۇرىدۇ. بۇ ئىدىيە قول سانائەت ۋە ئۇششاق دېھقان ئىگىلىكى ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن. بۇنداق ئىدىيىدە بولغان كىشىلەر دۇنيانى ئۇششاق، تارقاق، يەككە ئىگىلىكنىڭ ئۆلچىمى بويىچە ئۆزگەرتىشكە ئۇرۇنىدۇ، پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىگىلىكنى ئوپئوخشاش، تەپتەكشى بولغان قول سانائەت ئىگىلىكى ۋە ئۇششاق دېھقان ئىگىلىكى قىلىپ ئۆزگەرتىش خام خىيالىدا بولىدۇ. بۇنىڭدىنمۇ ئىلگىرىلەپ بارلىق پەرقلەرنى يوقىتىشنى، ھەر جەھەتتە مۇتلەق تەكشى بولۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. فېئودالىلىق جەمئىيەت شارائىتىدا دېھقانلارنىڭ فېئودالىلار سىنىپىنىڭ يەر مۇلكىنى تەڭ تەقسىم قىلىشنى، فېئودالىلىق مۇلۇكچىلىكنى پاچاقلاپ تاشلاشنى تەلەپ قىلىدىغانلىقى جەھەتتىن ئېيتقاندا، تەڭ تەقسىماتچىلىقنىڭ مەلۇم ئىلغارلىقىمۇ بار. لېكىن مۇشۇ

چەكتىن ئېشىپ كەتسە، بولۇپمۇ فېئودالىق تۈزۈم پاچاقلاپ تاشلىنىپ، دېموكراتىك ئىنقىلابنىڭ ۋەزىپىسى ئورۇندىلىپ، سوتسىيالىستىك تارىخىي باسقۇچقا قەدەم قويغاندىن كېيىن، تەڭ تەقسماتچىلىق خاتا ۋە ئەكسىيەتچى نەرسە بولۇپ قالىدۇ. چۈنكى ئۇ ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپىغا بىۋاستە زىت كېلىپلا قالماستىن، بەلكى ئۇ، ئەمەلىيەتتە، ئىجتىمائىيلاشقان يېرىك ئىشلەپچىقىرىشنى ئۆز - ئۆزىنى تەمىنلەيدىغان ناتۇرال ئىگىلىككە چېكىندۈرمەكچى بولىدۇ، بۇ جەمئىيەت تارىخىي تەرەققىياتىنىڭ تەلىپىگە خىلاپ. شۇڭا تەڭ تەقسماتچىلىق «غايە» سىنى «سوتسىيالىزمنى يولغا قويۇش» بىلەن بىر قاتاردا كۆرۈش ئىنتايىن زىيانلىق.

تەڭ تەقسماتچىلىق كومۇنىزمى 义主产共均平 18 -

ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىكى ئىشچىلار ھەرىكىتىدە بارلىققا كەلگەن، تەڭ تەقسماتچىلىق ۋە زاھىتلىق بىلەن خاراكتېرلەنگەن خىيالىي كومۇنىزملىق ئىدىيە. فرانسىيەلىك بابىۋف بۇنىڭ ئاساسىي ۋەكىلى. ئۇ مورېللى، مابلى قاتارلىق خىيالىي كومۇنىزمچىلارنىڭ مۇتلەق تەڭ تەقسماتچىلىقنى ۋاراڭسلىق قىلىپ جەمئىيەتتىكى تەڭسىزلىك ھەممە بالايىبەتلەرنىڭ مەنبەسى دەپ قاراپ، ئەمگەكچى ئاممىنىڭ خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىكىنى زورلۇق ئىنقىلابى ئارقىلىق يوقىتىپ، «باراۋەرلىك جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇپ، جەمئىيەتنىڭ ھەممە ساھەلىرىدە مۇتلەق باراۋەرلىكنى پەيدىنپەي ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى تەشەببۇس قىلدى. ئۇ كومۇنىزمنى كەلگۈسىدىكى جۇمھۇرىيەتنىڭ ئاساسىي بىرلىكى قىلىپ، «تەڭ تەقسىم قىلىش» پرىنسىپىنى يولغا قويۇپ، ھەر بىر

ئادەمنى ئىستېمال بۇيۇملىرى تەقسىماتى جەھەتتە تولۇق باراۋەر بولۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشنى تەسەۋۋۇر قىلدى، شۇڭا، بۇنداق تەشەببۇس «ئىستېمال كوممۇنىزمى» دەپمۇ ئاتالدى. ئۇنىڭ ئىدىيىسى 19 - ئەسىردىكى خىيالىي سوتسىيالىزمچىلار ۋە خىيالىي كوممۇنىزمچىلارغا ناھايىتى چوڭ تەسىر قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى فرانسىيىلىك دېزامى، بلانكى، گېرمانىيىلىك ۋېيتلىڭلارنىڭ تەلىماتىمۇ تەڭ تەقسىماتچىلىق كوممۇنىزمىدىن ئىبارەت.

تەڭ قىممەت شەكلى 等价形式 «نىسپىي قىممەت شەكلى»نىڭ سىلىشتۇرمىسى. ئۇ باشقا تاۋارلارنىڭ قىممىتىنى ئۆزىنىڭ تەبىئىي شەكلى بىلەن ئىپادىلىگۈچى تاۋار ئىگە بولغان ئالاھىدە قىممەت شەكلى. قىممەت ئىپادىسىدىكى ئىككى قۇتۇپتىن بىرى. مەسىلەن، ئىككى گەز كاناپ = تۆت كۆرە بۇغداي دېگەن تەڭلىكتە، كاناپ نىسپىي قىممەت شەكلى دېگەن قۇتۇپتا تۇرىدۇ، بۇغداي تەڭ قىممەت شەكلى دېگەن قۇتۇپتا تۇرىدۇ. كاناپ ئۆز قىممىتىنى بۇغداي ئارقىلىق ئىپادىلەيدۇ، يەنى ئۇ بۇغداينىڭ تەبىئىي شەكلىنى ئۆز قىممىتىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش شەكلى قىلىدۇ؛ بۇغداي قىممەتداشلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ، ئۇ ئۆز قىممىتىنى ئىپادىلىمەستىن، پەقەت كاناپنىڭ قىممىتىنى ئىپادىلەيدىغان ماتېرىيال بولۇپ بېرىدۇ، ئۇنىڭ تەبىئىي شەكلى قىممەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش شەكلى قىلىنىدۇ، شۇ سەۋەبتىن بۇغداي توغرىدىن-توغرا كاناپ بىلەن ئالمىشالايدۇ، يەنى تەڭ قىممەت شەكلىگە ئىگە بولىدۇ. قىممەت شەكلى پۇل بولغان شارائىتتا،

ئالتۇن ئومۇمىي قىممەتداش بولىدۇ، ئۇ تورىدىن توغرا باشقا ھەرقانداق تاۋار بىلەن ئالمىشالايدۇ، يەنى ئومۇمىي تەڭ قىممەت شەكلىگە ئىگە بولىدۇ، بۇنىڭ ئۆزى باشقا تاۋارلار ۋاستىلىك ھالدا پۇلغا ئالماشتۇرۇلغاندىن كېيىنلا، ئاندىن پۇلغا باشقا تاۋارلارنى ئالماشتۇرۇشقا بولىدىغان ئەھۋالدىن پەرقلىنىدۇ. تەڭ قىممەت شەكلى تۆۋەندىكىدەك ئۈچ ئالاھىدىلىككە ئىگە: (1) ئىستېمال قىممىتى قىممەتنىڭ ئىپادىلىنىش شەكلى بولىدۇ؛ (2) كونكرېت ئەمگەك ئابستراكت ئەمگەكنىڭ ئىپادىلىنىش شەكلى بولىدۇ؛ (3) خۇسۇسىي ئەمگەك توغرىدىن توغرا ئىجتىمائىي ئەمگەك شەكلىنى ئالىدۇ. تەڭ قىممەت شەكلى قىممەت شەكلىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ تەرەققىي قىلىدۇ. ئۇ ئاددىي قىممەت شەكلىدە ئايرىم تەڭ قىممەت شەكلى بولىدۇ. كېڭەيگەن قىممەت شەكلىدە كېڭەيگەن تەڭ قىممەت شەكلى بولىدۇ. ئومۇمىي قىممەت شەكلىدە ئومۇمىي تەڭ قىممەت شەكلى بولىدۇ. ئاخىرىدا، پۇل شەكلىدە ئومۇمىي تەڭ قىممەت شەكلى پۇل تاۋارنىڭ تەبىئىي شەكلى بىلەن مۇقىم بىرلىشىپ كېتىدۇ.

تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش 等价交换 تاۋارنى قىممىتى ئوخشاش بولۇش پرىنسىپى بويىچە ئالماشتۇرۇش. تاۋارنىڭ قىممىتى ئايرىم ئەمگەك ۋاقتىغا ئەمەس، شۇ تاۋارنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىغا باغلىق بولغانلىقى ئۈچۈن، تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش دېگىنىمىز ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى بەلگىلىگەن قىممەت مىقدارى بويىچە ئالماشتۇرۇش دېمەكتۇر. ئۇ قىممەت قانۇنىيىتىنىڭ

تەلىپى، تاۋار ھەربىرىنىڭ ئۆزىدىكى مۇقەررەر باغلىنىش ۋە مۇقەررەر يۆزلىنىش. پۇل بارلىققا كەلگەندىن كېيىن، تاۋارنىڭ قىممىتى باھادا ئىپادىلىنىدىغان بولغاچقا، تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش قىممەتكە ماس كېلىدىغان باھا بويىچە ئالماشتۇرۇشنى تەلەپ قىلىدىغان بولدى. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا، تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش ئادەتتە باھانىڭ قىممەتنى چۆرىدەپ ئۆرلىشى ياكى چۈشۈشى ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ. تاۋارنىڭ باھاسى قىممىتىدىن ئۈستۈن بولسا، ئۇنى ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ئادەتتىن تاشقىرى پايدىغا ئېرىشەلەيدۇ، تاۋارنىڭ باھاسى قىممىتىدىن تۆۋەن بولسا، ئۇنى ئىشلەپ چىقارغۇچىلار زىيانغا ئۇچرايدۇ. «تاۋار ئالماشتۇرۇش داۋامىدا، تەڭ قىممەتتىكى مالىلارنىڭ ئالماشتۇرۇلۇشى ھەربىر ئايرىم شارائىتتا ئەمەس، ئوتتۇرىچە ساندىلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ.» («ماركس ـ ئېنگېلىس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 ـ توم، 11 ـ بەت) ئەمما تاۋارنىڭ ئومۇمىي پۈتۈنلۈكىدىن، ئۇزاقراق ۋاقىت نۇقتىسىدىن قارىغاندا، ئۇستۈن ـ تۆۋەنلىك ئۆزئارا تەڭشىلىپ، باھانىڭ ئومۇمىي سوممىسى يەنىلا قىممەتنىڭ ئومۇمىي سوممىسىغا باراۋەر بولىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش كارخانىلارنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇشنى ياخشىلىشىغا ۋە ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنى ئۆستۈرۈشىگە تۈرتكە بولىدۇ، ئۇنىڭ ئەكسىچە، بۇ پرىنسىپ خالىغانچە بۇزۇلىدىغان بولسا، ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتىغا تەسىر يېتىدۇ.

تەڭ قىممەتتە بولمىغان ئالماشتۇرۇش 不等价交换 تەڭ

قىممەتتە بولۇش پرىنسىپىغا زىت تاۋار ئالماشتۇرۇش. بۇ كاپىتالىزىمچە بولغان جەمئىيەتتە سودا كاپىتالنىڭ ئۇششاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنى تالان تاراج قىلىدىغان، قۇلدارلار ۋە فېئودالالار ئېكسپلاتاتسىيە قىلىپ تاپقان قوشۇمچە مەھسۇلاتلارنىڭ بىر قىسمىنى بۆلۈۋالىدىغان ئاساسىي ئۇسۇلى. بۇنىڭ يولى ئەرزان ئېلىپ قىممەت سېتىشتىن ئىبارەت. كاپىتالنىڭ ئېپتىدائىي جۇغلىنىشى دەۋرىدە، كۆپىنچە، زورلۇق كۈچ بىلەن تالان تاراج قىلىش، دېگىز قاراقچىلىقى، قوللارنى تۇنۇپ كېتىش، مۇستەملىكىلەرنى بويسۇندۇرۇش دېگەندەك قىلمىشلار بىلەن بەۋاستە بىرىككەنىدى. سانائەت تاۋارلىرى بىلەن يېزا ئىگىلىكى تاۋارلىرىنىڭ باھاسىدىكى قايچىسىمان پەرقمۇ تەك قىممەتتە بولمىغان ئالماشتۇرۇشنىڭ ئىنكاسى، كاپىتالنىڭ دېھقانلارنى تالان تاراج قىلىدىغان بىر خىل ئۇسۇلى؛ جاھانگىرلىك دەۋرىدە ئۇ، مونوپول كاپىتالنىڭ مۇستەملىكىلەرنى، بېقىندا دۆلەتلەرنى ۋە تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەرنى تالان تاراج قىلىپ، ئۇستۈن مونوپولىيىلىك پايدا ئالىدىغان مۇھىم ۋاستىسى. باھانىڭ قىممەتتىن چەتلەپ كەتكەنلىكىدىن يۈز بېرىدىغان قىممىتى تەك بولمىغان ئالماشتۇرۇش قىممەت قانۇنىيىتىنىڭ ستىخىيىلىك رول ئوينىغانلىقى ياكى ئۇنىڭدىن ئاڭلىق پايدىلانغانلىقى بولۇپ، تەك قىممەتتە بولمىغان ئالماشتۇرۇشتىن پەرقلىنىدۇ. سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنىڭ بەرپا قىلىنىشى سانائەت تاۋارلىرى بىلەن يېزا ئىگىلىكى تاۋارلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى قايچىسىمان پەرقنى پەيدىنپەي ئازايتىش، تەك قىممەتتە بولمىغان ئالماشتۇرۇشنى ئۈزۈل -

كېسىل تۈگىتىش ئۈچۈن ئىقتىسادىي ئاساس سېلىپ بەردى.

تەڭپۇڭلۇق 平衡 «تەڭپۇڭلۇق — زىددىيەتلەرنىڭ ۋاقىتلىق، نىسپىي بىرلىكى.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 5 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 689 - بەت) تەڭپۇڭلۇق — شەيئىلەرنىڭ سان ئۆزگىرىشى باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقان ۋاقىتدىكى كۆرۈنۈشى، مۇتلەق، مەڭگۈلۈك ھەرىكەت داۋامىدا ئىپادىلەنگەن ۋاقىتلىق، نىسپىي جىملىقى. تەڭپۇڭلۇق شەيئىلەرنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە راۋاجلىنىشىدا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. ئېنگېلس مۇنداق دەيدۇ: «جىسىمنىڭ نىسپىي تۇرغۇنلۇقتا تۇرۇش مۇمكىنچىلىكى، ۋاقىتلىق تەڭپۇڭلۇق ھالەتتە تۇرۇش مۇمكىنچىلىكى — ماددىنىڭ پارچىلىنىشىنىڭ تۆپ ئاساسىي شەرتى، شۇڭا ئۇ ھاياتنىڭمۇ تۆپ ئاساسىي شەرتى.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 563 - بەت) سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشتا خەلق ئىگىلىكىدە ئومۇملاشقان تەڭپۇڭلۇق بولمىسا، سوتسىيالىستىك ئىگىلىكنىڭ نىسبەت بويىچە ۋە يۇقىرى سۈرئەت بىلەن راۋاجلىنىشى مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا، تەڭپۇڭسىزلىقتا ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت بويىچە، ئېھتىياجغا لايىق كېلىدىغان تەڭپۇڭلۇققا ئېرىشىش ئۈچۈن تىرىشىش لازىم، تەڭپۇڭلۇقنىڭ ۋاقىتلىق، نىسپىي بولىدىغانلىقىنى باھانە قىلىپ، تەڭپۇڭلۇقنى خالىغانچە بۇزۇۋېتىشكە بولمايدۇ. لېكىن، زىددىيەت ھەرىكىتىنىڭ ئاساسىي ھالىتى تەڭپۇڭسىزلىقتىن ئىبارەت بولىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن، تەڭپۇڭلۇقنى مۇتلەقلەشتۈرۈۋېتىشكە بولمايدۇ، زىددىيەتلەر كۆرىشى كونا تەڭپۇڭلۇقنى بۇزۇۋېتىۋاتقان ۋاقىتدا، ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتكە

ماسلىشىپ، تەشەببۇسكارلىق بىلەن تەڭشەش ئارقىلىق، يېڭى تەڭپۇڭلۇقنى بارلىققا كەلتۈرۈش كېرەك.

تەڭپۇڭلۇق نەزەرىيسى 平衡论 «مۇۋازىنەت نەزەرىيسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. تەڭپۇڭلۇقنى مۇتلەقلەشتۈرۈۋېتىدىغان چاكىنا تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەرىيسى نۇقتىسىنەزىرى ۋە مېخانىكىلىق نۇقتىسىنەزەر. تەڭپۇڭلۇق نەزەرىيسى تەڭپۇڭلۇق شەرتسىز، مەڭگۈلۈك، نورمال ئەھۋال، تەڭپۇڭسىزلىق بولسا نورمالسىز ئەھۋال دەپ قارايدۇ. شۇنىڭ بىلەن، كۆرەش، سەكرەش ئىنقىلابلار ئىنكار قىلىنغان بولىدۇ. ئەنگىلىيىلىك سپېنسېر بۇنىڭ ۋەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ تەڭپۇڭلۇق بارلىق ھەرىكەتلەرنىڭ باشلىنىشى ۋە نەتىجىسى، دۇنيادىكى ھەممە شەيئىلەر ياكى تەڭپۇڭلۇقتا تۇرۇۋاتىدۇ، ياكى تەڭپۇڭلۇققا قاراپ مېڭىۋاتىدۇ، «بىز ھەممە يەردىن تەڭپۇڭلىشىۋاتقان ئەھۋالنى ئۇچرىتىمىز» دېدى («بىرىنچى قائىدە»). ئۇ بۇنداق نۇقتىسىنەزەرنى ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە تەتبىق قىلىپ، كاپىتالىستىك جەمئىيەت جەمئىيەتتىكى تەرەققىياتنىڭ ئەڭ ئاخىرقى باسقۇچى، بۇ يەردە ھەممە نەرسە تەڭپۇڭلاشتى، پرولېتارىياتنىڭ بۇرژۇئازىيىگە قارشى قىلىۋاتقان سىنىپىي كۈرىشى بولسا، تەڭپۇڭلۇققا قىلىنغان بۇزغۇنچىلىقتىن ئىبارەت دەپ قارىدى. ئۇ ئىجتىمائىي ئىنقىلابنى جەمئىيەتنى تەڭپۇڭسىزلاشتۇرۇپ قويىدىغان «زىيانلىق» ئۇرۇنۇش دەپ قاراپ، ئىجتىمائىي ئىنقىلاب جەمئىيەتنى ھەرگىز ئالغا باستۇرمايدۇ، بەلكى كېيىنگە چېكىندۈرىدۇ دەپ جار سالدى. لېكىن كاپىتالىستىك ئىقتىسادىي كرىزىسنىڭ پات - پات پارتلاپ تۇرغان ئوبىيېكتىپ ئەھمىلىيىتى

بۇنداق نەزەرىيىنىڭ پەنگە قارشى ئىكەنلىكىنى تولۇق ئىسپاتلىدى.

تەمىنات تۇزۇمى 供给制 جۇڭگو دېموكراتىك ئىنقىلاب مەزگىلىدە كونا ئازاد رايونلاردا ۋە دۆلىتىمىز قۇرۇلغان دەسلەپكى يىللاردا، ھەربىي قىسىملارنى ۋە خېلى بىر قىسىم خادىملارنى تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى بىلەن ھەقسىز تەمىنلەش ئاساسىدا يولغا قويۇلغان تەقسىمات تۇزۇمى. تەمىنات دائىرىسىگە يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، تۇرار - جاي، قاتناش قوراللىرى، ئۆگىنىش بۇيۇملىرى ۋە قوشۇمچە پارچە خىراجەتلەر كىرەتتى. ئىنقىلابىي قوشۇندا نىكاھتىن تۇغۇلغان ئوغۇل - قىزلارنىڭ تۇرمۇش خىراجىتى ھەم تەربىيە راسخوتىمۇ تەمىنات دائىرىسىگە كىرەتتى. تەمىنات تۇزۇمىدىكىلەرگە ماتاش بېرىلمەيتتى. بۇ تۇزۇم ئېغىر ئىقتىسادىي شارائىتتا، ئىنقىلابىي ئۇرۇشنىڭ غەلىبىسىگە كاپالەتلىك قىلىشتا ئىجابىي رول ئوينىغانىدى. ئۇ مۇئەييەن تارىخىي شارائىتتا يولغا قويۇلغان، ئېھتىياجغا قاراپ تەقسىم قىلىشتىنمۇ، ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىشتىنمۇ پەرقلىنىدىغان تەڭ تەقسىماتچىلىق تۇزۇمى. 1950 - يىلى، تەمىنات تۇزۇمى بويىچە تەمىنلىنىدىغان زور كۆپچىلىك خادىملار ئارىسىدا، تەمىنات ئۆلچىمى سەل يۇقىرى بولغان، دۆلەت تەرىپىدىن مۇئەييەن مىقدارداً نەرسە ۋە پۇل تارقىتىپ بېرىلىدىغان، ئۇنىڭ ئالغۇچى ئۆزى بىر تەرەپ قىلىدىغان كۆتۈرە ئېلىش تۇزۇمى يولغا قويۇلدى. 1955 - يىلى، تەمىنات تۇزۇمى ۋە كۆتۈرە ئېلىش تۇزۇمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئىش ھەققى تۇزۇمى ئومۇميۈزلۈك يولغا

قويۇلدى.

تەننەرخ 成本 ئادەتتە «ئىشلەپچىقىرىش تەننەرخى» ياكى «مەھسۇلات تەننەرخى»نى كۆرسىتىدۇ. ئۇ، مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپ چىقىرىش جەريانىدا سەرپ قىلىنىپ كەتكەن خراجەت. ئۇ، مەھسۇلاتنىڭ بىر قىسىم قىممىتىنىڭ پۇل ئارقىلىق ئىپادىلىنىشى. كاپىتالىزم شارائىتىدا تاۋارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش تەننەرخى كاپىتالىستنىڭ ئىشلەپچىقىرىش خراجىتىدىن ئىبارەت بولۇپ، «تەننەرخ باھاسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ئۇ، ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا ھەقمىي سەرپ بولۇپ كەتكەن ئۆزگىرىشچان كاپىتالنىڭ قىممىتى بىلەن ئۆزگىرىشچان كاپىتالنىڭ قىممىتىدىن تەركىب تاپىدۇ. ئۇ، كاپىتالىست تاۋارنىڭ سېتىلىش باھاسىنى بەلگىلەشتىكى مىنىموم چەك. ئەگەر تاۋارنىڭ سېتىلىش باھاسى ئىشلەپچىقىرىش تەننەرخىدىن ئۈستۈن بولسا، كاپىتالىست پايدا ئالىدۇ؛ ئەكسىچە بولغاندا زىيان تارتىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا تەننەرخ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا سەرپ قىلىنغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتى ۋە ئەمگەكچىلەرگە بېرىلگەن ئەمگەك ھەققىدىن تەركىب تاپىدۇ، ئۇ، خام ئەشيا، ماتېرىيال، يېقىلغۇ ۋە ئېنېرگىيىنىڭ قىممىتى، ئۇش ھەققى، قوشۇمچە خراجەت، ئامورتىزاتسىيە خراجىتى، سېخ ئىشلىرى خراجىتى، كارخانىنى باشقۇرۇش خراجىتى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كارخانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، ئىگىلىك باشقۇرۇش سەۋىيىسىنى ئۆلچەشتىكى ئۇنۇملۇق كۆرسەتكۈچ بولغان تەننەرخ ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكىنى، خام ئەشيا، ماتېرىيال ۋە ئېنېرگىيىلەرنىڭ

سەرپىياتىنى، ئۈسكۈنىلەردىن پايدىلىنىش ئەھۋالىنى، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى ۋە ئىگىلىك باشقۇرۇش سەۋىيىسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. تەننەرخ تۆۋەنلەتسە، دۆلەت ۋە كارخانىنىڭ جۇغلانمىسىنى كۆپەيتكىلى، تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتكىلى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرىنى ياخشىلىغىلى ۋە تاۋارنىڭ باھاسىنى چۈشۈرۈشكە شەرت - شارائىت يارىتىپ بولىدۇ، دېمەك، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشكە پايدىلىق بولىدۇ. تەننەرخنى چۈشۈرۈشنىڭ ئاساسىي يولى ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنى ئۆستۈرۈش، ماددىي ئەشيالارنىڭ سەرپىياتىنى ئازايتىش، مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتىنى ياخشىلاش، كارخانا باشقۇرۇش راسخوتىنى تېجەشلەردىن ئىبارەت. مەھسۇلاتنىڭ تەييارلىنىش دەرىجىسى بويىچە ئېيتقاندا، مەھسۇلات تەننەرخى خام مەھسۇلات تەننەرخى ۋە تەييار مەھسۇلات تەننەرخى دەپ ئايرىلىدۇ؛ مەھسۇلات تەننەرخىنىڭ ئۆز ئىچىگە ئالغان مەزمۇنى جەھەتتىن ئالغاندا، ئۇ سېخ تەننەرخى ۋە زاۋۇت تەننەرخى دەپ ئايرىلىدۇ. زاۋۇت تەننەرخىگە سېتىلىش خىراجىتى قوشۇلۇپ «پۈتۈن تەننەرخ» ياكى «تولۇق تەننەرخ» دەپ ئاتىلىدۇ.

تەننەرخ باھاسى 成本价格 «ئىشلەپچىقىرىش تەننەرخى»، «ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. كاپىتالىستىنىڭ تاۋار ئىشلەپ چىقىرىش داۋامىدا سەرپ قىلغان كاپىتالىنىڭ قىممىتى. كاپىتالنىڭ شارائىتىدا، تاۋار ئىشلەپ چىقىرىشتىكى كاپىتال سەرپىياتى بىلەن تاۋار ئىشلەپ چىقىرىشتىكى ئەمەلىي سەرپىياتنىڭ مىقدارى ئوخشاش بولمايدۇ. تاۋار ئىشلەپ چىقى-

رىشتىكى ئەمەلىي سەرپىيات ئەمگەكنىڭ سەرپىياتى ئارقىلىق ئۆلچىنىدۇ، تاۋارنىڭ قىممىتى بولۇپ شەكىللىنىدۇ، ئۇ، سەرپ قىلىنىپ كەتكەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتى (ئۆز-گەرمەس كاپىتالنىڭ قىممىتى) بىلەن ئەمگەكچىنىڭ يېڭى يارىتىلغان قىممىتى (بۇنىڭ بىر قىسمى ئۆزگىرىشچان كاپىتالنى قاپلايدىغان قىممەت، يەنە بىر قىسمى قوشۇمچە قىممەت)نى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كاپىتالىست ئۇچۇن ئېيتقاندا، تاۋار ئىشلەپ چىقىرىشتا كاپىتالنىلا سەرپ قىلىدۇ، تاۋار ئىشلەپ چىقىرىشتىكى سەرپىيات كاپىتالنىڭ سەرپىياتى بىلەن ئۆلچىنىدۇ، تاۋارنىڭ قىممىتىدىكى قوشۇمچە قىممەت قىسمى ئۇچۇن كاپىتالىستنىڭ كاپىتالى سەرپ قىلىنمىغان بولغاچقا، ئۇ ئىشلەپچىقىرىش تەننەرخىگە كىرگۈزۈلمەيدۇ. تەننەرخ باھاسى تاۋار قىممىتىنىڭ قوشۇمچە قىممەتنى ئېلىۋەتكەندىن كېيىنكى قىسمىغا يەنى سەرپ بولۇپ كەتكەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ باھاسى بىلەن ئىشلىتىلگەن ئەمگەك كۈچىنىڭ باھاسىغا تەڭ بولىدۇ. تەننەرخ باھاسى تاۋارنىڭ سېتىلىش باھاسىنىڭ ئەڭ تۆۋەن چېكى ھەم كاپىتالىستنىڭ رىقابەتلىشىش ئىقتىدارىنىڭ ئاساسى. تاۋارنىڭ سېتىلىش باھاسى تەننەرخ باھاسىدىن ئۇستۇن بولسا، كاپىتالىست پايدا ئالىدۇ، ئەكسىچە بولغاندا زىيان تارتىدۇ؛ تەننەرخ باھاسى قانچە تۆۋەن بولسا، كاپىتالىست ئۇنى شۇنچە تۆۋەنرەك باھادا ساتىدۇ ـ دە، رىقابەتلىشىش ئىقتىدارى شۇنچە كۈچلۈك بولىدۇ. تەننەرخ باھاسىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەن بولۇشى ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ تېخنىكا سەۋىيىسى، ئەمگەكنى تەشكىللەش ئەھۋالى ۋە ئىشچىلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش دەرىجىسى قاتارلىق

ئامىللارغا باغلىق بولىدۇ. تەننەرخ باھاسى دېگەن بۇ ئۇقۇم ئۆزگەرمەس كاپىتال بىلەن ئۆزگىرىشچان كاپىتالنىڭ رولى قىممەتنى كۆپەيتىشتە ئوخشاش بولمايدىغانلىقىنى يوققا چىقىرىپ، گويا قوشۇمچە قىممەت پۈتۈن ئاۋانس كاپىتالدىن كېلىدىغاندەك، تاۋارنى سېتىش داۋامىدا ھاسىل بولىدىغاندەك تۇيغۇ پەيدا قىلىپ، كاپىتالىستنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيە مۇناسىۋىتىنى يوشۇردى.

تەھلىل قىلىش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش 分析和综合 ئىنسانلارنىڭ ئەقلىي ئاساسلىق تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى. بىلىشنىڭ ھېسسىيلىقتىن ئەقلىيلىققا راۋاجلىنىش جەريانى كونكرېتلىقتىن ئابستراكتلىققا كۆتۈرۈلۈش، ئابستراكتلىقتىن يەنە كونكرېتلىققا كۆتۈرۈلۈش جەريانىدۇر، تەپەككۇر پائالىيىتىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئاساسىي جەھەتتىن تەھلىل قىلىش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش جەريانىدۇر. تەھلىل قىلىش دېگەن تەپەككۇر قىلىش داۋامىدا ئوبيېكتىپ شەيئىنى بۆلەكلەرگە، باسقۇچلارغا ۋە خۇسۇسىيەتلەرگە بۆلۈپ، ماھىيەتلىك ۋە ماھىيەتسىز، تاسادىپىي ۋە مۇقەررەر بولغان ھەر خىل ئامىللارنى پەرقلەندۈرۈپ، شەيئىلەرنىڭ بەزىبىر نوقۇل مۇئەييەنلىكلىرىنى ئىگىلەپ، ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ بەزى تەرەپلىرى ياكى باغلىنىشلىرى ھەققىدە توغرا بىلىشكە ئىگە بولۇشتىن ئىبارەت. ئومۇملاشتۇرۇش دېگەن ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ بۆلەكلىرىنى، باسقۇچلىرىنى ۋە خۇسۇسىيەتلىرىنى تەپەككۇر قىلىش داۋامىدا بىرلەشتۈرۈپ، ھەر خىل نوقۇل مۇئەييەنلىكلەر ئارىسىدىكى مۇرەككەپ باغلىنىشلار ئۈستىدە ئىزدىنىپ، شەيئىنى كۆپ خىللىقنىڭ بىر پۈتۈن گەۋدىسى سۈ-

پىتىده روشەنلەشتۈرۈپ، شەيئىنىڭ ماھىيىتىنى ھەقىقىي چۈشۈر بايقاپ، ئۇنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى ئىگىلىۋېلىشتىن ئىبارەت. تەھلىل قىلىش بىلەن ئومۇملاشتۇرۇش ئۆزئارا قارىمۇقارشى ھەم ئۆزئارا باغلىنىشلىق بولىدۇ، بىر - بىرىنى تەقەززا قىلىدۇ ھەم بىر - بىرىگە ئايلىنىدۇ. ئومۇملاشتۇرۇشنى تەھلىل قىلىش ئاساسىدا ئېلىپ بارغىلى بولىدۇ، تەھلىل قىلىش بولمىسا ئومۇملاشتۇرۇشمۇ بولمايدۇ؛ تەھلىل قىلىشمۇ، ھەمىشە، مەلۇم ئومۇملاشتۇرۇشنىڭ نەتىجىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە بولىدۇ، بەلكى يېڭى ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن بولىدۇ، ئومۇملاشتۇرۇش بولمىسا، تەھلىل قىلىشمۇ بولمايدۇ. تەھلىل قىلىش مەلۇم دەرىجىگە يەتكەندە ئومۇملاشتۇرۇشقا ئايلىنىدۇ؛ ئومۇملاشتۇرۇش مەلۇم نەتىجىگە ئېرىشكەندە، يەنە يېڭى تەھلىل قىلىشقا ئۆتىدۇ. تەھلىل قىلىشتا ئومۇملاشتۇرۇش بولىدۇ، ئومۇملاشتۇرۇشتا تەھلىل قىلىش بولىدۇ، بۇلار بىر - بىرىگە زىچ گىرەلەشكەن بولۇپ، پۈتكۈل تەپەككۇر جەريانىغا سىڭگەن بولىدۇ. ئۇلار كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئەمەلىيىتىدىن ئايرىلمايدۇ، پەقەت ئەمەلىيەت جەريانىدىلا تەھلىل قىلىش، ئومۇملاشتۇرۇش بولىدۇ. تەھلىل قىلىش ۋە ئومۇملاشتۇرۇشتىن ئىبارەت تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلىنى توغرا تەتبىق قىلىش ئۈچۈن، ئاكتىپلىق بىلەن ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتكە ئاتلىنىپ، تەكشۈرۈش - تەتقىق قىلىشنى ئەستايىدىل قانات يايدۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ.

تروتسكچىلىق 托洛茨基主义 «سوۋېت» ئىتتىپاقىدا بىلەن ۋە ئىنقىلابىي قىياپەتتە ئوتتۇرىغا چىققان لېنىنىزمغا قارشى ئاغمىچىلىق ئېقىمى. ئۇ 20 - ئەسىرنىڭ بېشىدا روسىيە

ئىشچىلار ھەرىكىتىدە پەيدا بولدى، ئۇنىڭ ۋەكىلى تروتسكى ئىدى، كېيىن خەلقئارا ھادىسىگە ئايلىنىپ قالدى. ئۇ تروتسكى 1905 - يىلى ئوتتۇرىغا قويغان «ئۈزلۈكسىز ئىنقىلاب نەزەريىسى»گە ئاساسلىنىپ تۇرۇپ، ماركسىزمنىڭ ئۈزلۈكسىز ئىنقىلاب قىلىش توغرىسىدىكى نەزەريىسىنى بۇرمىلىدى. دېموكراتىك ئىنقىلاب دەۋرىدە دېھقانلارنىڭ ئىنقىلابىيلىقىنى ئىنكار قىلىپ، پرولېتارىياتنىڭ دېھقانلارغا رەھبەرلىك قىلىپ دېموكراتىك ئىنقىلاب قىلىشىغا قارشى تۇردى. دېموكراتىك ئىنقىلاب باسقۇچىدىن ئاتلاپ ئۆتۈپ بېۋاستە سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب قىلىشنى تەشەببۇس قىلىپ، ئىشچى - دېھقانلار دېموكراتىيىسى دېكتاتورلىرىنى قۇرۇشقا قارشى تۇردى. مىللەتنىڭ نوپۇسىدا پرولېتارىيات كۆپ سانلىق ئىگىلىكەن ۋاقىتتىلا ئاندىن پرولېتارىيات دېكتاتورلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولىدۇ، دەپ قارىدى. سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب مەزگىلىدە، لېنىنىڭ سوتسىيالىزم ئالدى بىلەن بىر ياكى بىرنەچچە دۆلەتتە غەلبە قىلىشى مۇمكىنلىكى توغرىسىدىكى تەلىماتىغا قارشى تۇرۇپ، «پرولېتارىيات ئىنقىلابىنى بىر دۆلەت دائىرىسىدە داۋاملاشتۇرۇش ۋاقىتلىق ھادىسىدىنلا ئىبارەت»، بىر دۆلەتتىكى پرولېتارىيات ئۆز ھاكىمىيىتىنى قۇرغان تەقدىردىمۇ، غەربىي ياۋروپادىكى پرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ بېۋاستە قوللاپ - قۇۋۋەتلىشى بولمسا، پرولېتارىيات بىلەن دېھقانلار ئوتتۇرىسىدا مۇقەررەر يۈز بېرىدىغان، ھەل قىلغىلى بولمايدىغان «دۈشمەنلىك توقۇنۇش» تۈپەيلىدىن پرولېتارىيات دېكتاتورلىقىدىكى دۆلەت ھالاك بولىدۇ، دەپ قارىدى. تروتسكىچىلىق روسىيە ئىنقىلابىنىڭ ھەرقايسى باس-

قۇچاپىدا ۋە خەلقئارا كومىۋنىزم ھەرىكىتى داۋامىدا يامان تەسىرلەرنى پەيدا قىلغان ۋە ئۇنىڭغا ناھايىتى چوڭ زىيان يەتكۈزگەن، ئۇنى بەزى دۆلەتلەردە تاكى ھازىرغىچە ئۇزۇل - كېسىل تۈگەتكىلى بولمايۋاتىدۇ. لېنىن، ستالىنلار ۋە ھەرقايسى ئەللەردىكى ماركسىزمچىلار ئۇنىڭغا قارشى قەتئىي كۈرەش قىلغان.

تربست 托拉斯 ئىنگلىزچە trust دېگەن سۆزنىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. مونوپول تەشكىلاتلارنىڭ يۇقىرى شەكللىرىدىن بىرى. بىر خىلدىكى مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان ياكى ئىشلەپچىقىرىشتا ئالاقىسى زىچ بولغان نۇرغۇن كارخانىلاردىن تەركىب تاپىدىغان چوڭ مونوپول كارخانا. ئۇ بەزى تاۋارلارنى ئىشلەپ چىقىرىش - سېتىشنى مونوپول قىلىۋېلىپ، خام ئەشيا چىقىدىغان جايلار ۋە كاپىتال سېلىنىدىغان ئورۇنلارنى ئىگىلىۋېلىپ، يۇقىرى مونوپول پايدىغا ئىگە بولۇشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئۇ كارتېل ۋە سىندىكاتلاردىنمۇ تۇراقلىق بولىدۇ. ئۇنىڭغا قاتناشقان كارخانىلار سودا، ئىشلەپچىقىرىش ۋە قانۇن جەھەتلەردە مۇستەقىللىقىنى يوقاتقان بولىدۇ، ئۇلار-نىڭ ئىشلەپچىقىرىش، سېتىش ۋە مالىيە پائالىيەتلىرىنى تربست مۇدىرىيىتى بىر تۇتاش باشقۇرىدۇ. بۇرۇنقى كارخانا ئىگىلىرى بولسا، تربستنىڭ پايچىلىرىغا ئايلىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ پاي ئۈلۈشى بويىچە ئۆسۈم بۆلۈشۈۋالىدۇ. ئۇنىڭ رەھبەرلىك ئورگىنى شەكلىدە پايچىلار ۋەكىللىرىنىڭ سايلىمى ئارقىلىق بارلىققا كېلىدۇ، ئەمەلىيەتتە ئاز ساندىكى چوڭ پايچىلارنىڭ كونترول لۇقىدا بولىدۇ. تربستنىڭ ئىچكى قىسمىدا رەھبەرلىك ھوقۇقىنى ۋە پايدىنىڭ تەقسىم قىلىنىش مىقدارىنى تالىشىدىغان جىددىي

كۆرەش بولۇپ تۇرىدۇ. تربست مۇنداق تۆرلەركە بۆلۈنىدۇ: (1) پۇل مۇئامىلە كونترولۇقى ئاساسىدىكى تربست. بۇنىڭغا قاتناشقان كارخانىلار شەكىل جەھەتتە مۇستەقىللىقىنى ساقلايدۇ، ئەمەلىيەتتە تربستنى كونترول قىلغۇدەك پاي مىقدارىغا ئىگە بولغان باش شركەتكە بېقىنىپ تۇرىدۇ. باش شركەت ئەمەلىيەتتە كەسىپي شركەت ئەمەس، بەلكى پايچىلار شىركىتىدىن ئىبارەت. (2) بىر خىل مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان كارخانىلارنىڭ پۈتۈنلەي قوشۇلۇشى ئاساسىدىكى تربست. بۇنداق تربستنىڭ باش شركىتى كەسىپي شركەت بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش - سېتىش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، باشقۇرۇش ئىشلىرى باش شركەتنىڭ ئاستىدا مەھسۇلاتلارنىڭ تۈرى ياكى ئىش تەرتىپى، ھۈنەر - سەنئىتى بويىچە قۇرۇلغان بىرنەچچە شۆبە شركەتلەر ئارقىلىق ئىلىپ بېرىلىدۇ. تربست ــ ئىشلەپ چىقىرىش بىلەن كاپىتالنىڭ يۇقىرى دەرىجىدە مەركەزلەشكەنلىكىنىڭ مەھسۇلى. 1882 - يىلى قۇرۇلغان ئامېرىكا ستاندارت نېفىت شركىتى ئامېرىكىدا قۇرۇلغان تۇنجى تربست ئىدى، كېيىن تربست تېز راۋاجلىنىپ ئامېرىكىدىكى مونوپول تەشكىلاتلارنىڭ ئاساسىي شەكلى بولۇپ قالدى. تربست بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن غەربىي ياۋروپا ئەللىرىدىمۇ تېز راۋاجلاندى. سوتسىيالىستىك دۆلەتلەردىمۇ تربست شەكلىنى قوللانسا بولىدۇ، بىراق بۇنداق تربستلارنىڭ خاراكتېرى ۋە مەقسىتى كاپىتالىستىك تربستلارنىڭكىگە تۈپتىن ئوخشىمايدۇ.

تولدۇرما سودا 补偿贸易 ئومۇمەن سېتىۋالغۇچىلار ئىمپورت قىلىنغان ئۈسكۈنە، تېخنىكا، پاتېنت ھوقۇقى قاتار-

لەلارغا نەق پۇل بەرمەي، ئۇنىڭ ئورنىغا مەھسۇلات تۆلەش يولى بىلەن ئىلىپ بېرىلىدىغان بىر خىل خەلقئارالىق سودا شەكلى. دائىم قوللىنىلىدىغان تولدۇرما شەكلى مۇنۇلاردىن ئىبارەت: (1) «ئەسلى جايىغا قايتۇرۇپ سېتىش» يەنى ئىمپورت قىلىنغان تېخنىكا ئۈسكۈنىلىرىدە ئىشلەنگەن مەھسۇلات بىلەن بەلگىلەنگەن مۇددەت ئىچىدە تۆلەش. مەسىلەن، ئىمپورت قىلىنغان بۇرغىلاش تېخنىكا ئۈسكۈنىلىرىنىڭ خىراجىتى ئۈچۈن نېفىت بېرىش، ئىمپورت قىلىنغان پېچىش، تىكىش، توقۇش تېخنىكا ئۈسكۈنىلىرىنىڭ خىراجىتى ئۈچۈن كىيىم - كېچەك بېرىش. (2) «ئۆزئارا سېتىۋېلىش». نەق مەبلەغ ئىشلەپچىقارمايدىغان تېخنىكا ئۈسكۈنىلىرىنى ئىمپورت قىلغاندا، ئىككى تەرەپ كېلىشكەن باشقا تاۋار بىلەن يا كى ئەمگەك مۇلازىمەتچىلىكى يولى بىلەن تۆلەش. مەسىلەن، ئىمپورت قىلىنغان قاتناش قوراللىرى، پورت ئۈسكۈنىلىرى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ خىراجىتى ئۈچۈن يېزا ئىگىلىك - قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى يا كى يېنىك سانائەت مەھسۇلاتلىرى بېرىش. ئۇنىڭدىن باشقا، بىر قىسمىغا نەق پۇل، بىر قىسمىغا مەھسۇلات بېرىدىغان ئەھۋالمۇ بار. تولدۇرما سودا 20 - ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدىن باشلاپ تەرەققىي تاپقان سودا شەكلى بولۇپ، ئۇ كۆپرەك چەتتىن تېخنىكا قوبۇل قىلىش ۋە ئۈسكۈنە سېتىۋېلىش زۆرۈر بولغان، ئەمما تاشقى پېرېۋوتى قىسراق دۆلەتلەردە قوللىنىلىدۇ. ئىلىمىزدە ھەرقايسى ئۆلكە، شەھەرلەردىكى سانائەت تارماقلىرى كېلىشكەن كېلىشىم ئاساسىدا، بىر تەرەپ ئىككىنچى تەرەپنىڭ تېخنىكا، ئۈسكۈنە ۋە مەبلەغ جەھەتتىن

بەرگەن ئىقتىسادىي ھەمكارلىقى ئۈچۈن مەھسۇلات تۆلەيدىغان سودىمۇ گاھىدا تولدۇرما سودا دەپ ئاتىلىدۇ.

تۇراقسىز كاپىتال 流动资本 «تۇراقلىق كاپىتال»نىڭ ئەكسى. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالىنىڭ تەركىبىي قىسمىدۇر. ئۇ خام ئەشيا ـ ماتېرىيال، يېقىلغۇ، قوشۇمچە ماتېرىيال قاتارلىق شەكىللەردە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان ئۆزگەرمەس كاپىتالنى ۋە ئەمگەك كۈچى سېتىۋېلىشقا سەرپ قىلىنىدىغان ئۆزگىرىشچان كاپىتالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تۇراقلىق كاپىتالنىڭ ئەكسىچە، تۇراقسىز كاپىتالنىڭ ئۆزگەرمەس كاپىتال قىسمى بىرلا ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ئەسلىدىكى ماددىي شەكلىنى يوقىتىپ، يېڭى مەھسۇلاتقا ئايلىنىدۇ، ئۇنىڭ قىممىتىمۇ پۈتۈنلەي يېڭى مەھسۇلاتقا كۆچىدۇ ھەمدە ئۇ مەھسۇلات سېتىلغاندىن كېيىن، كاپىتالىستنىڭ قولىغا پۇل شەكلىدە پۈتۈنلەي قايتىپ كېلىدۇ. ئەمگەك كۈچى سېتىۋېلىشقا سەرپ قىلىنىدىغان ئۆزگىرىشچان كاپىتالنىڭ قىممىتى يېڭى مەھسۇلاتقا كۆچمەيدۇ، ئۇنى ئەمگەكچىلەر ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا قايتا ئىشلەپ چىقىرىدۇ؛ ئەمگەكچىلەر ھەتتا ئەمگەك كۈچىنىڭ قىممىتىدىن ئېشىپ چۈشىدىغان قوشۇمچە قىممەت يارىتىدۇ. ئەمما، قىممەتنىڭ ئايلىنىش ئۇسۇلىدىن قارىغاندا، بۇ بىر قىسىم كاپىتالنىڭ قىممىتىمۇ بىرلا ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا پۈتۈنلەي يېڭى مەھسۇلاتقا سىڭىپ كېتىدۇ ھەمدە مەھسۇلات سېتىلغاندىن كېيىن پۈتۈنلەي قولىغا قايتىپ كېلىدۇ، شۇ سەۋەبتىن ئۇمۇ تۇراقسىز كاپىتالغا كىرىدۇ. تۇراقسىز كاپىتال تۇراقلىق كاپىتالدىن مەھسۇلات قىممىتىنى ئىشلەپ چىقىرىش جەريانىدا يېكى قىممەتنى كۆپەيتىش

جەريانىدا ئوينايدىغان رولىنىڭ ئوخشىمايدىغانلىقى بىلەن ئەمەس، بەلكى قىممىتىنىڭ ئايلىنىش ئۇسۇلىنىڭ ئوخشىمايدىغانلىقى بىلەن پەرقلىنىدۇ.

تۇراقسىز ئوشۇق ئاھالە 流动过剩人口 كاپىتالنىڭ دىكى نىسپىي ئوشۇق ئاھالىنىڭ ئاساسىي شەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ قىسقا مۇددەت ئىشسىز قالغان ئىشچىلارنى بىلدۈرىدۇ، ئاساسەن شەھەرلەردە ۋە سانائەت مەركەزلىرىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. كاپىتالىستىك رىقابەت ۋە ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھۆكۈمەتسىزلىك تۈپەيلىدىن، بەزى كارخانىلاردا ئىشلەپچىقىرىشنى قىسقارتىش، زاۋۇتنى تاقاش ياكى يېڭى تېخنىكىدىن پايدىلىنىش قاتارلىق ئەھۋاللار ئارقىسىدا، بىر قىسىم ئىشچىلار ئىشتىن بوشىتىلماي قالمايدۇ؛ باشقا بەزى كارخانىلاردا بولسا، ئىشلەپچىقىرىش كېڭىيىپ، ئۇنى يېڭى ئەمگەك كۈچلىرى بىلەن تولۇقلاش توغرا كەلگەنلىكتىن، بىر قىسىم ئىشچى قوبۇل قىلىنىدۇ. ئىشچىلار تۇرۇپلا ئىشتىن بوشىتىلىدىغانلىقى ۋە تۇرۇپلا ئىشقا قوبۇل قىلىنىدىغانلىقى ئۈچۈن، تۇراقسىز ھالەتتىكى ئوشۇق ئاھالە كېلىپ چىقىدۇ. ئۇ ئىقتىسادىي كرىزىس مەزگىلىدە كۆپلەپ ئۇلغىيىدۇ، جانلىنىش، يۈكسىلىش باسقۇچىغا كەلگەندە بارا - بارا ئازىيىدۇ.

تۇراقلىق كاپىتال 固定资本 «تۇراقسىز كاپىتال»نىڭ ئەكسى. ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالىنىڭ تەركىبىي قىسمى. زاۋۇت بىناسى، ماشىنا، ئۇسكۇنە قاتارلىق شەكىلدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ئۆزگەرمەس كاپىتال. تۇراقسىز كاپىتالنىڭ ئەكسىچە، ئۇ خېلى ئۇزاق بىر مەزگىل ئىچىدە، توختىماي تەكرارلىنىپ

تۇرىدىغان ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ئىستېمال قىلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئەسلىدىكى ماددىي ھالىتى ساقلىنىپ قالىدۇ، ئۇنىڭ قىممىتى ئۆزىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى ئۇپراش دەرىجىسىگە قاراپ بىر قىسىم - بىر قىسىمدىن يېڭى مەھسۇلاتقا ئۆتىدۇ، مەھسۇلاتنىڭ سېتىلىشى بىلەن پۇل شەكلىدە مۇددەتكە بۆلۈنۈپ قايتۇرۇۋېلىنىدۇ ۋە ئامورتىزاتسىيە يولى بىلەن ۋاقتىنچە جۇغلىنىپ تۇرىدۇ. تۇراقلىق كاپىتالنىڭ ماددىي ئاساللىرى قانچە چىداملىق بولسا، ئۇلارنىڭ خورىشى قانچە ئاستا بولسا، ئۇنىڭ قىممىتىنىڭ ماددىي ئاساللاردا مۇقىملىشىپ تۇرىدىغان ۋاقتى شۇنچە ئۇزۇن بولىدۇ، ھەر يىلى يېڭى مەھسۇلاتقا ئۆتۈپ تۇرىدىغان قىممىتىمۇ شۇنچە ئاز بولىدۇ. تۇراقلىق كاپىتال بىر قېتىم ئوبوروت قىلىنسا، تۇراقسىز كاپىتال، كۆپ ھاللاردا، نۇرغۇن قېتىم ئوبوروت قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ تۇراقسىز كاپىتالدىن پەرقى قىممەتنىڭ ئوبوروت شەكلىنىڭ ئوخشىماسلىقى بىلەن بەلگىلىنىدۇ.

تۇراقلىق كاپىتالنىڭ يېڭىلىنىشى 固定资本更新 كاپىتالىستلارنىڭ يېڭى ماشىنا - ئۈسكۈنە قاتارلىق ئەمگەك ۋاستىلىرى بىلەن كونىراپ قالغان ماشىنا - ئۈسكۈنە قاتارلىق ئەمگەك ۋاستىلىرىنى يەكگۈلىتىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ ماددىي فورماتسىيىنىڭ يەكگۈلىنىشى ۋە قىممەتنىڭ قايلىنىشىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ماددىي فورماتسىيە جەھەتتىن قارىغاندا، ئەمگەك ۋاستىلىرىنىڭ ئىستېمال مۇددىتى يەنى ئوتتۇرىچە ئۆمرى تۇراقلىق كاپىتالنىڭ يېڭىلىنىشىدىكى تەبىئىي سەۋەب؛ رىقابەت ۋە ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنىڭ ئۈزلۈكسىز

ئىسلاھ قىلىنىشى بولسا ئۇنىڭ ئىجتىمائىي سەۋەبى، بۇ ھال كاپىتالىستلارنى ئەمگەك ۋاستىلىرىنىڭ تەبىئىي ئۆمرى تۈگىگىچە ئۇنى يېڭىلىۋېتىشكە مەجبۇر قىلىدۇ. قىممەت شەكلىدىن قارىغاندا، تۇراقلىق كاپىتالنىڭ ئۇپرىشىغا ئەگىشىپ، ئۇنىڭ قىممىتى بارا - بارا يېڭى مەھسۇلاتقا ئۆتىدۇ ھەمدە تاۋارنىڭ سېتىلىشى بىلەن ئامورتىزاتسىيە فوندى شەكلىدە پەيدىنپەي جۇغلىنىدۇ، يېڭىلاش دېگەنلىك ئامورتىزاتسىيە فوندىغا يېڭى ئەمگەك ۋاستىلىرى سېتىۋېلىش دېگەنلىك. ئۇ كاپىتالىستنىڭ تەكرار ئىشلەپچىقىرىش دەۋرىنىڭ ماددىي ئاساسى يەنى دەۋر خاراكتېرلىك كاپىتالىستنىڭ ئىقتىسادىي كرىزىسنىڭ ماددىي ئاساسى. ئۇ ئىقتىسادىي كرىزىستىن كېيىنكى كاساتچىلىق باسقۇچىدا كۆپلەپ يۆز بېرىدۇ. ئىقتىسادىي كرىزىسنىڭ قاتتىق تەسىرىدىن كېيىن، كاپىتالىستلار ئىشلەپچىقىرىشتىكى تۇرغۇنلۇقتىن قۇتۇلۇپ، رىقابەت ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇپ، يۇقىرى پايدىغا ئېرىشىش ئۈچۈن، ئىشچىلاردىن مۇتلەق قوشۇمچە قىممەت ئۇندۇرۇۋېلىشتىن باشقا، كارخانىنى يېڭىباشتىن قوراللاندۇرۇپ، تۇراقلىق كاپىتالنى يېڭىلاپ، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى ئۆستۈرۈپ، ئىشچىلاردىن نىسپىي قوشۇمچە قىممەتنىمۇ ئۇندۇرۋالىدۇ. تۇراقلىق كاپىتالنىڭ كەڭ كۆلەمدە يېڭىلىنىشى، بىر تەرەپتىن، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئېھتىياجنى پەيدا قىلىپ، پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ جانلىنىشى ھەمدە پەيدىنپەي يۇكسىلىش باسقۇچىغا ئۆتۈشىگە تۈرتكە بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ زور مىقدارداكى ئېشىپ بېرىشى بىلەن خېرىدارلىق ئىقتىدارىغا ئىگە تەلەپنىڭ نىسپىي ھالدا

ئازىيىپ كېتىشى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى بارا - بارا كەسكىنلەشتۈرۈپ، يېڭى ئىقتىسادىي كرىزىسقا شەرت ھازىرلايدۇ.

تۇرغۇن ئوشۇق ئاھالە □人剩过停滞 كاپىتالىزمدىكى نىسپىي ئوشۇق ئاھالىنىڭ ئاساسىي شەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ كەسپىنىڭ زادى تاپىنى يوق ئەمگەكچىلەرنى، مۇھىمى ئائىلىسىدە تۇرۇپ، فابرىكا ئىگىلىرى بىلەن كۆتۈرىچى سودىگەرلەرگە ئىشلەپ بېرىدىغان يېزا - شەھەر ئاھالىسىنى ۋە مەدكارچىلىق بىلەن كۈن كەچۈرىدىغان ئەمگەكچىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىنى ئاياللار بىلەن بالىلار ئىگىلەيدۇ. ئۇلارنىڭ ئەمگەك ۋاقتى ھەممىدىن ئۇزۇن، ئەمما ئىش ھەققى ھەممىدىن تۆۋەن، ئەمگەك شارائىتى ئىنتايىن ناچار، تۇرمۇش ئەھۋالى ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىدىن تۆۋەن تۇرىدۇ، ئۇلار يىرىك سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىكىدىكى ئوشۇق ئەمگەكچىلەر ھەمدە ماشىنىلاشقان ئىشلەپچىقىرىش سىستېمىسىغان قول ھۈنەرۋەنلەر بىلەن ئۇزلۇكسىز تولۇقلىنىپ تۇرىدۇ. «ئۇ كاپىتالىستلارنى پۇتمەس - تۈگىمەس زاپاس ئەمگەك كۈچى بۇلىقى بىلەن تەمىن ئەتمىدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 - توم، 705 - بەت)

تۇرغۇنلۇق 止静 مادىدا ھەرىكەتنىڭ ئالاھىدە شەكلى. ئۇ تۆۋەندىكى ئىككى خىل ئەھۋالنى، يەنى (1) مەلۇم جىسىمنىڭ باشقا مۇئەييەن جىسىم بىلەن بولغان ماكان جەھەتتىكى مۇناسىۋىتىدە ئۆزگىرىش بولمىغان ئەھۋالنى؛ (2) مەلۇم شەيئىنىڭ سان ئۆزگىرىشى باسقۇچىدا تۇرغان بولۇپ، ئۇنىڭدا تېخى سۈپەت ئۆزگىرىشى يۈز بەرمىگەن ئەھۋالنى بىلدۈرىدۇ. مەسىلەن،

يەر ئۇستىگە سېلىنغان ئىنشائاتلارنى ئالساق، يەر شارىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ ماكانىدىكى ئورنى ئۆزگەرمەيدۇ؛ يەنە كېلىپ زىيانغا ئۇچراپ ۋەيران بولۇشتىن ئىلگىرى شۇ ئىنشائات شۇ ئىنشائاتلىقىدا تۇرىۋېرىدۇ. ئەنە شۇنى تۇرغۇنلۇق دەيمىز. ھەممە تۇرغۇنلۇق نىسپىي بولىدۇ، دۇنيادا مۇتلەق تۇرغۇن نەرسە بولمايدۇ. ئىنشائاتنىڭ تۇرغۇنلۇقىمۇ نىسپىي بولىدۇ، چۈنكى ئۇ يەر شارى بىلەن بىللە ئالەم بوشلۇقىدا ئۆزلۈكسىز ھەرىكەت قىلىپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىنشائاتنى تەشكىل قىلغان ھەممە ماددىنىڭ ئىچىدىكى مولېكۇلا، ئاتوملارمۇ ئۆزلۈكسىز ھەرىكەت قىلىپ تۇرىدۇ، ئاخىر بېرىپ ئىنشائاتتا روشەن ئۆزگىرىش پەيدا قىلماي قالمايدۇ. تۇرغۇنلۇقنىڭ نىسپىيلىكىنى پەيلاسوپلار ئاللىقاچانلا بىلگەن، مەسىلەن، جۇڭگودا مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى ۋە چىڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا ئۆتكەن ۋاڭ فۇجى «تۇرغۇن نەرسە ھەرىكەت قىلمايدۇ ئەمەس، جىم - جىملا ھەرىكەت قىلىدۇ» دېگەن. نىسپىي تۇرغۇنلۇق مەۋجۇت بولۇپ تۇرغانلىقى ئۈچۈنلا، شەيئىلەر مۇئەييەن خاراكتېر ۋە شەكىل ئالالايدۇ، مەۋجۇت بولۇپ تۇرالايدۇ ۋە راۋاجلىنالايدۇ، كىشىلەرمۇ ئۇنى بىلەلەيدۇ ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنالايدۇ. ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكا ھەرىكەتنىڭ مۇتلەقلىقىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا، نىسپىي تۇرغۇنلۇقنى ئەينەن ئېتىراپ قىلىدۇ ھەمدە شۇ ئىككى تەرەپنى جىپسلاشتۇرىدۇ، ھەرىكەت ھەققىدىكى مۇكەممەل كۆز قاراش ئەنە شۇنداق ھاسىل بولغان. مۇبادا نىسپىي تۇرغۇنلۇق ئىنكار قىلىنىپ، شەيئىلەر كۆز يۇمۇپ ئاچقىچە تۇرلۇك - تۈمەن ئۆزگىرىدىغان، ئىگىلەشكە بول-

مايدىغان نەرسە قىلىپ كۆرسىتىلىدىغان بولسا، «جۇاڭزى. شەيـ
ئىلەرنى رەتكە سېلىش توغرىسىدا» دېگەن ئەسىرىدە ئېيتىلغىنـ
دەك: «ھازىرلا تۇغۇلغىنى ھازىرلا ئۆلگىنى، ھازىرلا ئۆلگىنى
ھازىرلا تۇغۇلغىنى، ھازىرلا بولغىنى ھازىرلا بولمىغىنى، ھازىرلا
بولمىغىنى ھازىرلا بولغىنىـ» دەپ قارىلىدىغان بولسا، نىسپىيـ
چىلىك پاتقىقىغا پېتىپ قالغانلىق بولىدۇ؛ مۇبادا تۈرغۇنلۇق
مۇتلەقلەشتۈرۈلۈپ، ھەربىرىمىز ئىنكار قىلىنىدىغان بولسا، دۇك
جۇڭشۇنىڭ ئېيتقىنىدەك: «تەكرى ئۆزگەرمەيدۇ، تەربىقەتمۇ ئۆزـ
گەرمەيدۇ» دەپ قارىلىدىغان بولسا، ئۇ مېتافىزىكىلىق بولىدۇ.

تۈرگوت 杜尔哥 (Anne Robert Jacques Turgot
(1781 — 1727 فرانسىيلىك بۇرژۇئا كلاسسىك ئىقتىسادشۇناسى،
دېھقانچىلىق ئەلاچىلىقى ئېقىمىنىڭ مۇھىم ۋەكىللىرىدىن بىرى.
ئاتا-مىراس بارون، پوپ بولغان. پەلسەپىنى تەتقىق قىلغان، دـ
دېرو «قامۇس»ىنىڭ تۈزگۈچىلىرىدىن بىرى. ئۇ 1751 - يىلى
دىنىي ساھەدىن ئايرىلىپ سىياسىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانـ
غان، لىموژ مالىيە رايونىنىڭ باشلىقى ۋە مالىيە ۋەزىرى قاتارـ
لىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. كاپىتالىزمنىڭ تەرەققىيات يولىدىكى
فېئودالىزم توسالغۇلىرىنى سۈپۈرۈپ تاشلاپ، دېھقانچىلىق ئەـ
لاچىلىقى ئېقىمىنىڭ تەشەببۇسلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن،
بىرمۇنچە ئىجتىمائىي ئىسلاھاتلارنى ئېلىپ بارغان، مەسىلەن،
سودا ئەركىنلىكى ۋە ئاشلىق ئوبوروتى ئەركىنلىكىنى بەلگىلىگەن،
كەسىپداشلار ئۇيۇشمىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرغان ۋە باشقىلار.
ئۇ فېئودال ئاقسۆڭەكلەرنىڭ ۋە چېركاۋنىڭ مەنپەئىتىگە چېقىلـ
غانلىقى ئۈچۈن ۋەزىپىسىدىن قېلىشقا مەجبۇر بولغان، ئۇنىڭ

ئىسلاھاتى مەغلۇپ بولغان. ئۇ كېسىلىپ ئوتتۇرىغا قويغان دېھقانچىلىق ئەلاچىلىقى سىستېمىسىنى ئالغا سۈرۈپ ۋە كېسىلىپ تەلەماتىنىك ئۆزىگە خاس فېئودالىق تاشقى كۆرۈنۈشىنى چىقىرىپ تاشلاپ، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنى تېخىمۇ چوڭقۇر شەرھىلىگەن. ئۇ دېھقانچىلىق ئەمگىكىنى ھەممە بايلىقنىك بىردىنبىر مەنبەسى، باشقا ئەمگەكلەرنىك مۇستەقىل بولالىشىنىك ئاساسى دەپ ھېسابلىغان؛ ئۇ كاپىتالىزم جەمئىيىتىدىكى ماۋاشلىق ئەمگەكچى ھەممىدىن قۇرۇق قالغان يالالانما ئىشچىلاردىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى، ئىشچىلار ئوتتۇرىسىدىكى رەقابەت تۈپەيلىدىن، ئىش ھەققى سەۋىيىسى تۆرمۇشنى ئەڭ تۆۋەن دەرىجىدە قامداش ئۈچۈن كېتىدىغان ماتېرىيالالارنىك خاراجىتىگە باغلىق ئىكەنلىكىنى كۆرسەتكەن؛ ئۇ كېسىلىپ ئوتتۇرىغا قويغان ئۈچ سىنىپنىك ئايرىلىشى ئاساسىدا تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان سىنىپنى يېزا ئىگىلىك ئىشچىسى ۋە يېزا ئىگىلىك كاپىتالىستى دەپ، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللانمايدىغان سىنىپنى سانائەت ئىشچىسى ۋە سانائەت كاپىتالىستى دەپ ئايرىغان، يېرى يوق ئەمما كاپىتال سېلىپ، يېزا ئىگىلىكى ياكى سانائەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى كاپىتالىستلارنىمۇ يالالانما ئىشچىلار قاتارىغا كىرگۈزگەن. ئۇ «ساپ مەھسۇلات»نى تەبىئەتنىك بەخشەندىسى دەپ چۈشەندۈرگىنى بىلەن، بۇنى يەرنىك دېھقانلار ئەمگىكىگە قىلغان بەخشەندىسى، يەر ئىگىلىرىنىك ئىشلىمەي تۇرۇپ «ساپ مەھسۇلات»نى ئىگىلىۋالغانلىقى باشقىلارنىك ئەمگەك مېۋىسىنى يەپ كەتكەنلىك بولىدۇ، يەر ئىجارىسى يەرگە بولغان خۇسۇسىي ئىگىدارلىق ھوقۇقىنىك ئە

پادىسى، دەپ قارىغان. ئۇ كاپىتالىزم جەمئىيىتىدىكى سىنىپلار-نىڭ دارامىتى ئۈستىدىمۇ باشقا دېھقانچىلىق ئەلاچىلىقى تەرەپ-دارلىرىغا قارىغاندا تېخىمۇ سىستېمىلىق تەھلىل يۈرگۈزگەن. ماركس مۇنداق دېگەن: «دېھقانچىلىق ئەلاچىلىقى سىستېمىسى تۈرگوتنىڭ قولىدا تەرەققىي قىلىپ ئەڭ يۇقىرى پەللىگە يەتتى.» («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 26 ـ توم (I)، 28 ـ بەت) لېكىن ئۇ ئەمگەك قىممىتى ھەققىدىكى تىوغرا نەزەرىيىنى ئاساس قىلمىغانلىقى ئۈچۈن، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ خاراكتېرىنى ھەققىي تۈردە چۈشىنىپ كېتەلمىگەن، قوشۇمچە قىممەتنى مۇستەقىل ئىقتىسادىي كاتېگورىيە سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا قويالمىغان. «بايلىقنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەقسىماتى توغرىسىدىكى تەكشۈرۈشلەر»، «قىممەت ۋە پۇل» دېگەن ئەسەرلەر ئۇ-نىڭ ئىقتىسادقا دائىر ئاساسلىق ئەسەرلىرىدۇر.

تۈرمۇش ۋاستىلىرى 生活资料 يەنى «ئىستېمال ۋاسـتىلىرى» (1004 ـ بەت).

تۇغما ۋە ناتۇغما 先天和后天 پەلسەپىدە ئىشلىتىلىدىغان بۇ سۆزلەر لاتىنچە a priori (ئەزەلدىن بار بولغان) ۋە a posteriori (كېيىن پەيدا بولغان) دېگەن سۆزلەرنىڭ مەنە تەرجىمىسى. تۇغما دېگەندە ئەمەلىيەتتىن ۋە تەجرىبىدىن ئىلگىرى بولغانلىق كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ناتۇغما دېگەندە ئەمەلىيەتتىن ۋە تەجرىبىدىن ھاسىل بولغانلىق كۆزدە تۇتۇلىدۇ. كىشىلەرنىڭ بىلىشى زادى تۇغما بولامدۇ ياكى ناتۇغما بولامدۇ ـــ ئەزىلىيلىك نەزەرىيىسى بىلەن ئىنكاس نەزەرىيىسى ئوتتۇرىسىدىكى تۈپ ئاساسىي ئىختىلاپ ئەنە شۇ يەردە، ئەزىلىيـ

لىك نەزەرىيسى كىشىلەرنىڭ بىلىشى، بىلىمى، قابىلىيىتى تۇغما بولىدۇ، ئۆزىنىڭ كاللىسىدا ئەزەلدىن بار بولغان بولىدۇ دەپ ھۆكۈم قىلىدۇ؛ ئىنكاس نەزەرىيسى بولسا بارلىق بىلىملەر ۋە ئىدىيىلەرنىڭ ھەممىسى كېيىن ئېرىشىلگەن، ئوبيېكتىپ دۇنيانىڭ ئىنكاسى دەپ قارايدۇ. كانت تۇغمىلىق بىلەن ناتۇغما لىقنىڭ قارىمۇقارشىلىقىنى تەكتلەپ، ھېسسىي ئىدراك ئارقىلىق ئېرىشىلگەن بىلىم ھەقىقىي بىلىم ئەمەس، «ھېسسىياتنىڭ تۇغما شەكلى» (زامان، ماكان) ۋە «ئىدراكنىڭ تۇغما شەكلى» (سەۋەب ـ نەتىجە قاتارلىق 12 كاتېگورىيە)گە ئىگە بولغانلا بىلىملەر ھەقىقىي بىلىملەردۇر دەپ قارىدى. دىئالېكتىك ماتېريالىزم كىشىلەرنىڭ جىسمانىي جەھەتتىكى زېھىن پەرقىنىڭ بىلىش پائالىيىتىگە مەلۇم تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىدۇ، لېكىن تەجرىبىنى ۋە ئەمەلىيەتنى ئاساس قىلمىغان تۇغما بىلىمنىڭ ھەرقانداقىنى ئىنكار قىلىدۇ.

تۇيغۇ 感觉 ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ تەسىرى بىلەن كىشىلەرنىڭ سېزىم ئەزالىرىدا پەيدا بولغان ئەڭ ئاددىي ئىنكاسلاردىن بىرى. ئوبيېكتتىن بولغان تەسىر كىشىنىڭ سېزىم ئەزاسىدىكى نېرۋىنى قوزغىتىدۇ، ئۇ سېزىم نېرۋىلىرى ئارقىلىق مېڭە پوستلىقىنىڭ مۇئەييەن جايىغا خەۋەر بېرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن تۇيغۇ پەيدا بولىدۇ، تۇيغۇ كىشىنىڭ سېزىم ئەزاسى، چوڭ مېڭىنىڭ مۇناسىپ جايى ۋە نېرۋىدىن ئىبارەت ئۈچ قىسىمدىن تەركىب تاپقان تەھلىل قىلغۇچى ئەزالىرىنىڭ بىر تۇتاش ھەرىكىتىنىڭ نەتىجىسىدۇر. تەھلىل قىلغۇچى ئەزالارنىڭ تۈزۈلۈشىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ تۈرلۈك تۇيغۇلار پەيدا بولىدۇ:

كۆرۈش سەزىمى، تۇتۇش سەزىمى، ئاڭلاش سەزىمى، تەتىش سەزىمى، پۇراش سەزىمى، ھەرىكەت سەزىمى، بەدەن سەزىمى، تەكشىلىك سەزىمى دېگەندەك ئوخشاش. جانسىزلاردا تۇيغۇ بولمايدۇ، پەقەت ئاددىي فىزىكىلىق رېئاكسىيە ياكى خىمىيىۋى رېئاكسىيىلا بولىدۇ. ھايات تىلىقنىڭ مەيدانغا كېلىشى بىلەن تەڭ سەزىش ئەھۋالى بارلىققا كەلدى، ئۇ تۇيغۇنىڭ بىخلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، تۇيغۇ ئەنە شۇ تەسەزىش ئاساسىدا تەرەققىي قىلغان. ھايۋانلارنىڭ تۇيۇش قابىلىيىتى جانلىقلارنىڭ تەدرىجىي تەرەققىياتى جەريانىدا تەھلىل قىلغۇچى ئەزالارنىڭ مەخسۇسلىشىشى ئارقىسىدا تەرەققىي قىلغان. ئىنسانلارنىڭ تۇيغۇسى تەبىئەت تەرەققىياتىنىڭلا نەتىجىسى ئەمەس، بولۇپمۇ جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ مەھسۇلىدۇر، شۇڭا ئۇ ھايۋانلارنىڭ تۇيغۇسىدىن ماھىيەت جەھەتتە پەرقلىنىدۇ. تۇيغۇ بىلىشنىڭ ھېسسىي باسقۇچىغا تەئەللۇق، ئۇ ھەممە بىلىمنىڭ مەنبەسىدۇر. ماتېرىيالىزم تۇيغۇ ئوبيېكتىپ شەيئىلەردىن ھاسىل بولىدۇ، ئۇ ئوبيېكتىپ دۇنياغا نىسبەتەن ئىپتىقاندا ئىككىلەمچىدۇر دەپ ھېسابلايدۇ. ئىدېئالىزم بارلىق شەيئىلەر تۇيغۇدىن خالىي مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ دەپ قارايدۇ.

تۇيغۇ نەزەرىيىسى 论感觉 تۇيغۇ بىلىشنىڭ بىردىنبىر مەنبەسى دېگەننى تەكىتلىگۈچى تەلىمات. بىلىش نەزەرىيىسىنىڭ بىر تۈرى. تۇيغۇ ئۇستىدىكى ماتېرىيالىستىك ياكى ئىدېئالىستىك چۈشەنچىگە قاراپ، تۇيغۇپەرۋەرلىك ھەر خىلغا ئايرىلىدۇ. بىرى تۇيغۇنىڭ ئوبيېكتىپ تاشقى شەيئىلەردىن ھاسىل بولىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىپ، تۇيغۇنى تاشقى شەيئىلەرنىڭ كۆ-

شىلەرنىڭ سەزگۈرلۈرىغا كۆرسەتكەن تەسىرىنىڭ نەتىجىسى دەپ ھېسابلايدۇ. بۇنداق مۇكەممەل تۈيغۇپەرۋەرلىك مۇئەييەن شارائىتتا ماتېرىيالىزمغا ئېلىپ بارىدۇ (ئېپىكۇر، لوك، دىدېرو قاتارلىقلار ئەنە شۇنىڭ مىسالى)، ئۇ ماتېرىيالىستىك پەلسەپە تەرەققىياتىدا مۇھىم رول ئوينىغانىدى، ئەمما ئۇ بىلىشنىڭ ئەقلىي باسقۇچىغا سەل قارىغانلىقى ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ خېلى تار دائىرىدە چەكلىنىپ قالغانلىقىنىمۇ ئېتىراپلىدى. يەنە بىرى تۈيغۇنىڭ ئوبيېكتىپ تاشقى شەيئىلەردىن ھاسىل بولىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىپ، تۈيغۇنى سۇبيېكتىپ ھالدا ئۆز - ئۆزىدىن تۇغۇلىدىغان نەرسە، بىردىنبىر مەۋجۇدىيەت دەپ ھېسابلايدۇ، تۈيغۇدىن تاشقىرى ھېچ نەرسە مەۋجۇت ئەمەس دەپ دەۋا قىلىدۇ ياكى قانداقتۇر ئوبيېكتىپ تاشقى شەيئىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىگە گۇمان كەلتۈرىدۇ، بۇنداق تۈيغۇپەرۋەرلىك سۇبيېكتىپ ئىدېئالىزمغا ئېلىپ بارىدۇ (بېركلى، يۇم، ماخ قاتارلىقلار ئەنە شۇنىڭ مىسالى). لېنىن: «تۈيغۇ چىقىش نۇقتىسى قانسىما، سۇبيېكتىپچىلىق يولىنى بويلاپ مەنچىللىككە (جىسىم تۈيغۇنىڭ قوشۇلمىسى ياكى يېغىندىسى، دېگەنگە) بېرىش مۇمكىن، ئوبيېكتىپچىلىق يولىنى بويلاپ ماتېرىيالىزمغا (تۈيغۇ جىسىمنىڭ، تاشقى دۇنيانىڭ ئىنكاسى دېگەنگە) بېرىشمۇ مۇمكىن» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، 125 - بەت). تۈيغۇپەرۋەرلىك تەجرىبىچىلىك بىلەن زىچ ئالاقىدار، بەزىدە ئۇ تەجرىبىچىلىككە مەنداش قىلىپمۇ ئېلىنىدۇ.

تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش 四个现代化 دۆلىتىمىز بىر مۇنچە تارىخىي دەۋردە ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان سانائەتنى، يېزا ئى-

گىلىكىنى، دۆلەت مۇداپىئەسىنى ۋە پەن - تېخنىكىنى سوتسىيا-
لىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش. بۇنىڭدا ئاساسىي نىشان مۇنۇلاردىن
ئىبارەت: سانائەتتە ماشىنىلىشىش ۋە ئاپتوماتلىشىش دەرىجىسىنى
ئۆستۈرۈش، مەملىكەت بويىچە تۈرى تۈلۈق، تۈزۈلۈشى مۇۋاپىق
بولغان، پۈتكۈل خەلق ئىگىلىكىنى تېخنىكا جەھەتتىن ئۆزگەر-
تەلەيدىغان زامانىۋى سانائەت سىستېمىسىنى بەرپا قىلىش؛ يې-
زا ئىگىلىكىنى تېخنىكا جەھەتتىن ئومۇميۈزلۈك ئۆزگەرتىپ، يېزا
ئىگىلىكىنى ئىلغار پەن - تېخنىكا ۋە ماشىنا ئۇسكۇنىلىرى بە-
لەن قوراللاندۇرۇپ، قول ئەمگىكى ئاساسىغا قۇرۇلغان يېزا
ئىگىلىكىنى ئىشلەپچىقىرىشتا ماشىنا ئىشلىتىلىدىغان زامانىۋىلاش-
قان يېرىك يېزا ئىگىلىكىگە ئايلاندۇرۇش؛ دۆلەت مۇداپىئەسە-
نىڭ تېخنىكا كۈچىنى مۇناسىپ هالدا ئۆستۈرۈپ، هازىرقى زا-
مان ئۇرۇشى شارائىتىدا تاشقى تاجاۋۇزچىلىقتىن مۇداپىئەلىنە-
لەيدىغان بولۇش؛ ئىلىم - پەن ئىشلىرىنى كەڭ راۋاجلاندۇرۇپ،
هازىرقى زامان پەن - تېخنىكا مۇۋەپپەقىيەتلىرىدىن ئاكتىپ
پايدىلىنىپ، پەن - تېخنىكا سەۋىيەمىزنى دۇنيادىكى ئىلغار سە-
ۋىيىگە يېقىنلاشتۇرۇش ۋە يېتىشتۇرۇش. بىر - بىرى بىلەن مۇ-
ناسىۋەتلىك بولغان، بىر - بىرىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان تۆتنى
زامانىۋىلاشتۇرۇشنىڭ ئىچىدە ئاچقۇچلۇق بولغىنى پەن - تېخ-
نىكىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش. تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئەمگەك
ئۈنۈمدارلىقىنى زور دەرىجىدە ئۆستۈرۈش، خەلقنىڭ ماددىي ۋە
مەدەنىي تۇرمۇش ئېهتىياجىنى قاندۇرۇش، ماددىي مەدەنىيەت ۋە
مەنىۋى مەدەنىيەتنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن هالدا بەرپا قىلىش،
قۇدرەتلىك سوتسىيالىستىك دۆلەت قۇرۇشتا ناهايىتى زور ئەھە-

مىيەتكە ئىگە. جۇ ئېنلەي 1964 - يىلى ئۆتكۈزۈلگەن 3 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋە 1975 - يىلى ئۆتكۈزۈلگەن 4 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدا بەرگەن ھۆكۈمەت خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلاتىدا پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئارزۇسى ۋە پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ قارارى بويىچە 20 - ئەسىرنىڭ ئېچىدە سوتسىيالىستىك تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى ئومۇمىيۈزلۈك ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، ئىلىمىزنىڭ خەلق ئىگىلىكىنى دۇنيانىڭ ئالدىنقى قاتارىغا ئۆتكۈزۈشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار تەسەۋۋۇرنى ئىككى قېتىم رەسمىي ئوتتۇرىغا قويىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» بولۇپ قالغانلىقتىن، بۇ تەسەۋۋۇر ئەمەلگە ئاشماي قالدى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، 1978 - يىلى ئۆتكۈزۈلگەن 5 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدا تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئىلىمىزنىڭ يېڭى تارىخىي دەۋرىدىكى كۆرەش نىشانىسى قىلىپ بېكىتىلدى. تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش جەريانىدا ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئۈيغۇن كەلمەيدىغان ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ۋە ئۈستقۇرۇلما، كونىراپ كەتكەن باشقۇرۇش ئۇسۇللىرى، ھەرىكەت ئۇسۇللىرى ۋە پىكىر قىلىش ئۇسۇللىرى ئۆزگەرتىلىدۇ.

تۆلەش ۋاستىسى 支付手段 پۇلنىڭ ۋەزىپىلىرىدىن بىرى. ئۇ پۇلنىڭ تاۋارنى ئېسىگە سودا قىلىشتىن كېلىپ چىقىدىغان كېچىكتۈرۈپ تۆلەشنىڭ ۋاستىسى بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. تۈرلۈك تاۋارلارنىڭ ئىشلەپ چىقىرىشلىرى ۋە سېتىلىشىدا تۈرلۈكچە ئەھۋاللار بولىدۇ، مەسىلەن: تاۋارنىڭ ئىشلەپ چىقىرى-

لمش ۋاقتىنىڭ ئۇزۇن - قىسقا بولۇشى ئوخشاش بولمايدۇ، ئو-
بورونقا ئۆتۈش ۋاقتىنىڭ ئىلگىرى - كېيىن بولۇشى ئوخشاش
بولمايدۇ، شۇنىڭ بىلەن نېسى سودا بولىدۇ. نېسى پۇلنىڭ
ھېساب - كىتابىنى قىلىش ۋاقتىدا، پۇل تۆلەش ۋاستىسى
بولۇش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ. پۇلنىڭ بۇ ۋەزىپىسى تەدرىجىي
ھالدا مائاش، ئۆسۈم ۋە باج - سېلىق تۆلەش قاتارلىقلارغىچە
كېڭىيىپ بارىدۇ. بەزى تاۋار ئىگىلىرى تۆلەش ۋاستىسىنىڭ
ياردىمى بىلەن، ئۆزىنىڭ تاۋارىنى ساتماي تۇرۇپلا سېتىۋالـ
غۇچى بولۇپ قالىدۇ. پۇل بۇ ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىش ۋاقتىدا،
ئوبوروتنىڭ ئارىلىق ھالقىسى سۈپىتىدە، تاۋارلار ئوتتۇرىسىدا
ئويناۋىدىغان ۋاستىلىك رولىدىن قېلىپ، ئوبوروتنىڭ
ئاخىرقى ھالقىسى بولۇپ، تۆلەش ۋاستىسى سۈپىتىدە رول ئوي-
نايدۇ. تاۋار ئالماشتۇرۇشنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، تۆلەش
ئىشى كۆندىن - كۈنگە ئەۋج ئېلىپ كەتتى، شۇنداق قىلىپ،
پۇلنىڭ تۆلەش ۋاستىسى بولۇش ۋەزىپىسىدىن *ئىناۋەتلىك
پۇل بارلىققا كەلدى ۋە چوڭ - چوڭ سودىلاردا كەڭ ئىش
لىتىلىدىغان بولدى. پۇلنىڭ بۇ ۋەزىپىسى ھەم تاۋار ئوبورو-
تنى تېزلىتىپ، تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشىنى ئالغا
سۈرىدۇ، ھەم تاۋار ئىگىلىكىدىكى زىددىيەتنى كېڭەيتىدۇ. كا-
پىتالىزم شارائىتىدا، نۇرغۇنلىغان تاۋارلار نېسكە سودا بولغان
ۋاقتىدا، زەنجىرسىمان قەرز ھاسىل بولىدۇ - دە، بىرەر بۆلەك
قەرزدارلار پۇلنى ۋاقتىدا تۆلىمىسە، تۆلەش مۇناسىۋىتىنىڭ
ھەرقايسى ھالقىلىرىغا تەسىر يېتىپ، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن
سېتىش ئۇزۇلۇپ قالىدۇ ۋە قالايمىقانلىشىپ كېتىدۇ. بۇنىڭدىن

تۆلەش ۋاستىسى بولۇش ۋەزىپىسى پۇلنىڭ ئوبوروت ۋاستىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن كرىزىس پەيدا قىلىش ئىمكانىيىتىنى كۆچەيتىۋېتىدىغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ.

تۆپ زىددىيەت 根本矛盾 يەنى «نېگىزلىك زىددىيەت» (853 - بەت).

تۆپ ئىقتىسادىي قانۇنىيەت 基本经济规律 مەلۇم ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ماھىيىتىنى ۋە ئۇنىڭ تۈپ تەرەققىيات يۆنىلىشىنى بەلگىلەيدىغان ئىقتىسادىي قانۇنىيەت. ئۇنى ستالىن «سوۋېت ئىتتىپاقىدا سوتسىيالىزمنىڭ ئىقتىسادىي مەسىلىلىرى» دېگەن ئەسىردە تۇنجى قېتىم ئوتتۇرىغا قويغان. تۆپ ئىقتىسادىي قانۇنىيەت ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتىنى ۋە شۇ مەقسەتكە يېتىشنىڭ ۋاستىلىرىنى بەلگىلەيدۇ. ئۇ كىشىلەرنىڭ سۇبېيېكتىپ ئىرادىسىگە باغلىق بولمايدۇ، ئۇ ئىقتىسادىي تەرەققىياتنىڭ مۇقەررەر تەلىپى. تۆرلۈك ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي فورماتسىيىلەر تۆرلۈكچە تۆپ ئىقتىسادىي قانۇنىيەتلەرگە ئىگە. مەسىلەن، كاپىتالىزمنىڭ تۆپ ئىقتىسادىي قانۇنىيىتى (*قوشۇمچە قىممەت قانۇنىيىتى)، *سوتسىيالىزمنىڭ تۆپ ئىقتىسادىي قانۇنىيىتى دېگەنگە ئوخشاش. مۇئەييەن تۈپ ئىقتىسادىي قانۇنىيەت مۇئەييەن ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي فورماتسىيىدە يېتەكچى رول ئويناپ، شۇ ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي فورماتسىيە شارائىتىدا ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتىنىڭ ھەممە ئاساسلىق ساھەلىرىنى ۋە ئاساسلىق جەريانىنى بەلگىلەيدۇ؛ باشقا ئىقتىسادىي قانۇنىيەتلەر تۆپ ئىقتىسادىي قانۇنىيەتنى ئاساس قىلغان ۋە تۆپ ئىقتىسادىي قانۇنىيەتنىڭ تەلىپىگە بويسۇنغان

چەكسىزلا، ئاندىن ئۆز رولىنى جارى قىلالايدۇ.

تۇگۇنلۇك نۇقتا 关节点 يەنى «ئۆلچەم باغلىنىشنىڭ تۇگۈنلۈك سىزىقى» (939 - بەت).

تېخنىكا ئىنقىلابى 技术革命 چوڭ - چوڭ تېخنىكا ئىسلاھاتلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ تەدرىجىي ئۆزگىرىش خاراكتېرىدىكى، مەسىلەن، ئىشلەپچىقىرىش قورالىرىنى، ھۈنەر - سەنئەت قائىدىلىرىنى ۋە ئىستېمال قىلىنۇاتقان خام ئەشيا - ماتېرىياللارنى قىسمەن ياخشىلاش خاراكتېرىدىكى تېخنىكا يېڭىلاش بىلەن چەكلىنىدۇ. ئۇ قىسمەن دائىرىدە ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى ۋە ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىدىكى زور تېخنىكا ئىسلاھاتىنى، ئۇمۇمىي دائىرىدە مەملىكەت خاراكتېرلىك ياكى دۇنيا خاراكتېرلىك زور تېخنىكا ئۆزگەرتىشلىرىنى كۆرسىتىدۇ. 18 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن 20 - ئەسىر 80 - يىللارنىڭ باشلىرىغىچە، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىدا ئۈچ قېتىم زور ئىنقىلاب بولغان. پار ماشىنىسىنىڭ كەڭ ئىشلىتىلىشى ئاساسىي بەلگە قىلىنغان بىرىنچى قېتىملىق تېخنىكا ئىنقىلابىدا ماشىنا لاشقان يېرىك سانائەت ئىشخانا قول سانائىتىنىڭ ئورنىنى ئېلىپ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تۆمۈر قورال دەۋرىدىن ماشىنا دەۋرىگە ئۆتۈشىگە تۈرتكە بولدى. 19 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرىدا ئېلېكتر ماگنىت ئىلمىنىڭ راۋاجلىنىشى ئارقىسىدا ئىككىنچى قېتىملىق تېخنىكا ئىنقىلابى بارلىققا كەلدى، بۇ دەۋردە ئېلېكتر ئېنېرگىيە، چىراغ، ئالاقە ۋە ئاپتوماتىك كونترول قىلىش ئىشلىرىغا كەڭ ئىشلىتىلدى. شۇ ئاساستا بىرمۇنچە يېڭى سانائەت تارماقلىرى ۋۇجۇدقا كەلدى، شۇنىڭ بىلەن

ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تەرەققىي قىلىپ ئېلېكتر دەۋرىگە قەدەم قويىدى. 20 - ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرىدىن 50 - يىللار ئىچىدە، ئاتوم ئېنېرگىيىسىنىڭ، ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسىنىڭ ۋە بوشلۇق تېخنىكىسىنىڭ ئىشلىتىلىشى بىلەن ئۆچىنچى قېتىملىق تېخنىكا ئىنقىلابى باشلاندى، بۇنىڭ بىلەن ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ئۆچقاندەك تېز سۈرئەت بىلەن كەڭ ۋە چوڭقۇر تەرەققىي قىلىپ كەتتى. ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسىنىڭ ئىشلىتىلىشى بىلەن ماشىنا تۈزۈلمىسى ستانوك، ماتور ۋە ئايلاندۇرغۇچ ماشىنىلارغا ئاپتوماتىك كونترول قىلىش ئۇسكۇنىسى قوشۇلۇپ، ئۇچ قىسىمدىن تەركىب تاپقان ھالەتتىن تۆت قىسىمدىن تەركىب تاپىدىغان ھالەتكە ئۆتتى. يېڭى ماشىنا بىلەكنىڭ سوزۇلۇشى سۈپىتىدە ئادەمنىڭ جىسمانىي ئەمگىكىنىڭ ئورنىنى بىسپىلا قالماي، بەلكى ئەقلىنىڭ كېڭىيىشى سۈپىتىدە ئادەمنىڭ ئەقلىي ئەمگىكىنىڭ ئورنىنىمۇ قىسمەن ھالدا باستى. ھەر قېتىملىق زور تېخنىكا ئىنقىلابى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ ئۆچقاندەك سەكرەپ ئىلگىرىلىشىگە سەۋەب بولدى، پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش قىياپىتىدە زور ئۆزگىرىش پەيدا قىلدى، ئۇ ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنى كەڭ دائىرىدە ئۆستۈرۈش، ئىجتىمائىي ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىشتا ھەل قىلغۇچ ئەھمىيەتكە ئىگە.

تېخنىكا يېڭىلاش 技术革新 «تېخنىكا ئىنقىلابى» غا قارالا.

تېخنىكىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىش 技术转让 «تېخنىكىنىڭ يۆتكىلىشى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ تېخنىكا بەرگۈچى تەرەپنىڭ

ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى، باشقۇرۇش تېخنىكىسى، سېپتې
تېخنىكىسى ۋە شۇلارغا ئالاقىدار ھوقۇقلارنى تېخنىكا قوبۇ
قىلغۇچى تەرەپكە تۇرلۈك شەكىلدە ئۆتۈنۈپ بېرىش يولىدىكى
ھەرىكەت. تېخنىكا ئۆتۈنۈپ بېرىشتە كۆزدە تۇتۇلغان تېخنىك
ئىككى خىل تېخنىكىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: بىر خىلى سانائەت
مۇلۈكچىلىك ھوقۇقىغا ئىگە تېخنىكا، مەسىلەن پاتېنت، تاۋا
ماركىسى، تاۋارنىڭ سىرتقى لايىھىسى قاتارلىقلار، مۇشۇ خىلدى
كى تېخنىكا ئالاقىدار دۆلەتلەرنىڭ سانائەت مۇلۈكچىلىك
ھوقۇقى قانۇنى بىلەن قوغدىلىدۇ؛ يەنە بىر خىلى سانائەت
مۇلۈكچىلىك ھوقۇقىغا ئىگە بولمىغان تېخنىكا، ئاساسلىقى
مەخسۇس تېخنىكىلار (ئىنگلىزچىسى know — how، «تېخنى
كىنىڭ ئېچى» ياكى «تېخنىكىنىڭ سىرى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ)،
مۇنداق تېخنىكىلارنى قوغدايدىغان مەخسۇس قانۇن بولمايدۇ،
ئۇ پەقەت تېخنىكا بەرگۈچى بىلەن قوبۇل قىلغۇچى ئىككى تەرەپ
تۈزۈشكەن توختامغا لايىق قانۇن بىلەن قوغدىلىدۇ. خەلقئارادا
تېخنىكىنى ئۆتۈنۈپ بېرىش ئىككىسى خىل شەكىلدە بولىدۇ،
بىرى غەيرىي سودا شەكلى، ئاساسلىقى تېخنىكىنى ھۆكۈمەتلەر
ئارا يارىدەم شەكلىدە ئۆتۈنۈپ بېرىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ؛ يەنە
بىرى سودا شەكلى، يەنى تېخنىكىنى سودا ـ سېتىق ئارقىلىق
ئۆتۈنۈپ بېرىش، شۇڭا ئۇ «تېخنىكا سودىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.
ھازىر خەلقئارادا تېخنىكىنى ئۆتۈنۈپ بېرىش ئاساسەن تېخنىكا
سودىسى ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ.

تىلسىماتچىلىق 神秘主义 ئادەتتە ئىلمىي تەكشۈرۈش
ۋە مەنتىقىي پىكىر يۈرگۈزۈش يولى بىلەن ئەمەس، بەلكى

ئېيتىشقا بولمايدىغان سىرلىق يول بىلەن خۇلاسە چىقىرىدىغان ھەممە ئەقىدە ياكى تەلىماتلارنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ ئىدىئالىستىك دىنىي دۇنيا قاراش سۈپىتىدە، كىشىلەرنىڭ ئىلاھلار ياكى غەيرىي تەبىئىي ئالەم بىلەن روھىي جەھەتتە بىۋاستە ئالاقە قىلىشنى ۋە ئالەمنىڭ سىرىنى شۇ يول بىلەن چۈشىنىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. قەدىمكى زاماندا ۋە ئوتتۇرا ئەسىردە ئىلىم-پەن يېتەرلىك دەرىجىدە راۋاجلانمىغانلىقى، دىنىي خۇراپات كەڭ تەسىرگە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن، بىرمۇنچە ئىدىئالىستىك پەلسەپە ئېقىملىرى، كۆپ ھاللاردا، تىلسىماتچىلىق تۈسىنى ئالغان. مەسىلەن، يېڭى پلاتونچىلىق ۋە ئەرەبلەرنىڭ ئوتتۇرا ئەسىر پەلسەپىسىدىكى سوپىلىق ئىدىيىسى تىلسىماتچىلىق ئاساسىدىكى پەلسەپىلەر ئىدى. ياۋروپادا ئوتتۇرا ئەسىردىكى تىلسىماتچىلىق شۇ چاغدىكى خرىستىئان دىنىنىڭ بىر «بىدئەتچى» بولۇپ، ئۇمۇ غەربىي ياۋروپادا كەڭ تارقالغان غەيرىي ئەقلىيلىق پەلسەپىسىنىڭ بىر تۈرى ئىدى. ئۇ 12-ئەسىردىن باشلاپ ئارقا-ئارقىدىن مەيدانغا كەلدى، ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەكىللىرى ئىتالىيىلىك يوئاخىم، گېرمانىيىلىك ئېكخارت ئىدى. ئۇ شۇ كەلىردىكى فېئودالىزملىق چېركاۋ تۈزۈمىدىن نارازى بولۇپ، كىشىلەر ئىچكى سىرلىق ئالەم-سېزىم ئارقىلىق ئىلاھنى بىۋاستە بىلىشى مۇمكىن دېگەنىنى تەشەببۇس قىلغان ۋە كىشىلەرگە تېگىلغان چېركاۋ نوپۇزىغا قارشى تۇرغان. تىلسىماتچى بىدئەتلەرنىڭ بەزىلىرى ئىپتىدائىي خرىستىئان دىنىنىڭ «ئەيسانىڭ قايتا پەيدا بولۇشى»، «مىڭ يىللىق سائادەت» دېگەن غايىسىنى فېئودالىزمغا قارشى شوئار قىلغان. ئوتتۇرا ئەسىر تىلسىماتچىلىقى كىشىلەرنىڭ ئەقلىي

بىلىشىگە ۋە مەنتىقىي تەپەككۇرىغا قارشى تۇرغان، بۇنىسى خاتا؛ لېكىن ئۇ شۇ چاغدىكى ئالاھىدە شارائىتتا، ئىزچىل ئىخلاسقا ئايلانغان ئەقىدىلەرگە، چېركاۋنىڭ ئىستىبداد ھۆكۈمرانلىقى ۋە چاكىنا دىنىي رەسمىيەتلەرگە، فېئودال تەبىقىچىلىك ئىمتىيازلىرىغا قارشى تۇرۇش رولىنى ئويناغان ھەمدە كېيىنكى چاغلاردىكى دىنىي ئىسلاھات ھەرىكىتىگە ئىجابىي تەسىر كۆرسەتكەن. ھازىرقى زامانداۋى تارقىلىپ يۈرگەن تىلىسماتچىلىق، مۇھىمى، كىشىلەر پەنگە تايىنىپ شەيئىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىنىلا بىلەلەيدۇ، بىۋاستە سېزىم يەنى روھ ئارقىلىق شەيئىنىڭ يادروسىغا بىۋاستە چۆككىنىدىلا، شەيئىنىڭ ماھىيىتىنى ئاندىن بىلەلەيدۇ، دەپ قارايدۇ. فرانسىيىلىك بىۋاستە سېزىمچىلىق تەرەپدارى بېرگسون ھازىرقى زامان ئىدىئالىستىك پەلسەپىسىدىكى تىلىسماتچىلىقنىڭ ۋەكىلىدۇر.

تىنچ يول بىلەن ئۆزگەرتىش 和平改造 پرولېتارىياتنىڭ ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، كاپىتالىستىك ئىگىلىكنى تىنچ يول بىلەن ئۆزگەرتىپ سوتسىيالىستىك ئىگىلىككە ئايلاندۇرۇشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، دۆلەت مىللىي كاپىتالىستىك ئىگىلىكنىڭ ئىككى ياقلىمىلىق رولىغا ۋە مىللىي بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىككى يۈزلىمىلىك خۇسۇسىيىتىگە ئاساسەن، كاپىتالىستىك سودا - سانائەتكە نىسبەتەن پايدىلىنىش، چەكلەش، ئۆزگەرتىش سىياسىتىنى قوللىنىپ، مىللىي كاپىتالىستىك ئىگىلىكنى تىنچ يول بىلەن ئۆزگەرتىش ئىشىنى تۈرلۈك شەكىلدىكى دۆلەت كاپىتالىزمى ئارقىلىق پەيدىنپەي ئەملگە ئاشۇردى. ھەمدە ئەمگەك ئىقتىدارىغا ئىگە

مىللىي بۇرژۇئازلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكىنى پەيدىنپەي ئۆز كۆچىگە تايىنىپ ياشايدىغان ئەمگەكچى قىلىپ ئۆزگەرتتى. تىنچ يول بىلەن ئۆزگەرتىش — پەۋقۇلئاددە شەكىلدىكى بىر خىل سىنمىي كۆرەش. بۇ چاغدىكى قوللىنىش بىلەن بۇرژۇئازىيىنىڭ سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشكە قارشى توسقۇنلۇقىنى ئازايتىپ، سوتسىيالىستىك ئىگىلىكىنىڭ مۇقىملىقىغا كاپالەتلىك قىلغىلى، خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە ۋە راۋاجلاندۇرۇشقا پايدا يەتكۈزگىلى بولىدۇ.

ج

جازانه كاپىتالى 高利贷资本 يۇقىرى ئۆسۈم ئۈندۈ
رۈۋېلىش مەقسىتىدە باشقىلارنىڭ ئىشلىتىشى ئۈچۈن قەر
بېرىلگەن كاپىتال. ئۇ تارىختىكى كونا ئۆسۈملۈك كاپىتال
شەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ ئىككىنچى قېتىملىق كەڭ كۆلەمدىكى
ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىدىن كېيىن بارلىققا كېلىشكە
باشلىغان، تاۋار - پۇل مۇناسىۋىتىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا
ئەگىشىپ تەرەققىي قىلغان. ئۇ مۇھىمى قۇللۇق جەمئىيىتى ۋە
فېئودالىزىم جەمئىيەتتە مەۋجۇت بولغان. جازانە كاپىتالى
كاپىتالىزم جەمئىيىتىدىكى قەرز كاپىتالىدىن پەرقلىنىدۇ، ئۇنىڭ
كېلىش مەنبەسى سانائەت كاپىتالىنىڭ ئايلىنىشى جەريانىدا
بوش تۇرۇپ قالغان پول كاپىتال بولماستىن، بەلكى پومېش
چىكلار، سودىگەرلەر، تۆرىلەر ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارنىڭ
تۇرلۇك يوللار بىلەن جۇغلىغان پۇل بايلىقىدىن ئىبارەت؛
ئۇنى قەرز ئالغۇچىلار فۇنكسىيىلىك كاپىتالىستلار بولماستىن،
ئاساسەن ئۇششاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ۋە بىر قىسىم قۇلدارلار
ياكى پومېشچىكلاردۇر؛ ئۇنىڭ ئۆسۈمى توغرىدىن توغرا
ياكى ۋاستىلىك ھالدا ئۇششاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ياكى
قۇللار ۋە يانچىلار ياراتقان ئەمگەك مېۋىسىدىن كېلىدۇ، ئۇ
ئىشچىلار ياراتقان قوشۇمچە قىممەتنىڭ بىر قىسمى ئەمەس،

شۇنىڭدەك ئۇ ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدۇ. جازانە كاپىتالى ئۇششاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنى كۈندىن - كۈنگە نامراتلاشتۇردى ۋە ۋەيران قىلدى، پۇل كاپىتالىنىڭ جۇغلىنىشىنى تېزلەتتى، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە شەرت هازىرلاپ بەردى. فېئودالىزم جەمئىيىتىنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە، بىر قىسىم جازانە كاپىتالى سانائەت كاپىتالىغا ۋە سودا كاپىتالىغا ئايلاندى.

جازانىخورلۇق 高利贷 پۇل يېكى مادداسى نەرسە قەرز بېرىش يولى بىلەن يۇقىرى ئۆسۈم ئۇندۇرۇۋالىدىغان ئىكسپىلاتاتسىيە ئۇسۇلى. ئۇ ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئاخىرلىرىدا، تاۋار - پۇل مۇناسىۋىتىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىكنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئارقىسىدا بارلىققا كەلگەن. مۇهىمى قۇللۇق جەمئىيەت ۋە فېئودالىزم جەمئىيەتتە مەۋجۇت بولغان. قەرزدار بولغۇچىلارنىڭ تولىسى تۇرمۇشى قىيىن ئۇششاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلاردىن ئىبارەت بولغان. جازانىخورلۇق ئۇششاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ ۋەيران بولۇشىنى تېزلىتىپ، بايلىقنىڭ ئاز سانلىق كىشىلەر قولىغا توپلىنىشىغا تۈرتكە بولغان، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى نۇرغۇن پۇل كاپىتالغا ۋە نۇرغۇن ئەركىن ئەمگەكچىلەرگە ئىگە قىلغان.

جانلىق ئەمگەك 活劳动 «ئۆلۈك ئەمگەك»نىڭ سىلىشتۇرمىسى. مادداسى ۋاستىلەرنى ئىشلەپ چىقىرىش داۋامىدا ئەمگەكچىلەرنىڭ جىسمانىي ۋە ئەقلىي كۈچىنىڭ سەرپىياتىنى

كۆرسەتىدۇ. ئۇ ئىشلەپچىقىرىشتا ھەل قىلغۇچ ئامىل. ھەرقانداق ئىجتىمائىي فورماتسىيە شارائىتىدا، ئىشلەپچىقىرىش جەريانى ھامان جانلىق ئەمگەكنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا تەسىر كۆرسىتىش جەريانىدىن ئىبارەت بولىدۇ. ھەرقانداق مەھسۇلات جانلىق ئەمگەك بىلەن بۇيۇملاشقان ئەمگەكنىڭ جەۋھىرىدىن ئىبارەت بولىدۇ. تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى شارائىتىدا، جانلىق ئەمگەك بىر تەرەپتىن بۇيۇملاشقان ئەمگەك بولغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتىنى يېڭى مەھسۇلاتلارغا كۆچۈرىدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن يېڭى قىممەتمۇ يارىتىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنىڭ ئايلانغىشى بىلەن بىللە، جانلىق ئەمگەك بۇيۇملاشقان ئەمگەككە ئايلىنىدۇ. كاپىتالىزم شارائىتىدا، جانلىق ئەمگەك كاپىتالىستلارنىڭ قوشۇمچە قىممەت ئۇندۇرۇۋېلىشتىكى بىردىنبىر مەنبەسىدۇر.

جانلىنىش 复苏 كاپىتالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىش دەۋرىنىڭ كاساتچىلىقتىن كېيىنكى بىر باسقۇچى. ئۇ ئىجتىمائىي ئىقتىسادنىڭ ئىشلەپچىقىرىش تۈرغۇنلۇقىدىن ئەسلىگە كېلىش ۋە راۋاجلىنىشقا قەدەم قويغانلىقى بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ. ئۇ راۋاجلىق كاپىتالنىڭ يېڭىلىنىش مىقدارىنىڭ ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان تەلەپ كۈنسايىن ئېشىپ بارىدۇ ۋە شۇنىڭغا يارىشا، تۈرمۇش ۋاستىلىرىگە بولغان تەلەپمۇ كۈچىيىپ بارىدۇ. ئىشقا ئورۇنلاشقان ئىشچىلار كۆپىيىدۇ، ئىجتىمائىي سېتىۋېلىش كۈچى ئېشىشقا باشلايدۇ، مال باھاسى يېڭىباشتىن ئۆرلەيدۇ، بازار جانلىنىپ بارىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش پەيدىنپەي ئەسلىگە كېلىپ، كرىزىستىن بۇرۇن-

قى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىگە يەتكەندە، جانلىنىش باسقۇچى يۇكسىلىش يەنى گۈللىنىش باسقۇچىغا ئايلىنىدۇ.

جاھالەتپەرەسلىك 蒙昧主义 ئەقىلغە، پەنگە قارشى ئىدىئالىستىك پىكىر ئېقىمى. ئۇ كىشىلىك جەمئىيىتىدىكى ھەممە جنايەتنى مەدەنىيەت ۋە پەن تەرەققىياتىنىڭ نەتىجىسى دەپ ھېسابلايدۇ، ئىپتىدائىي نادانلىق ھالىتىگە قايتىشنى قۇۋۋەتلەيدۇ. ئۇ ئىنسانلارنىڭ ئەقلىي تەپەككۇر قابىلىيىتىنى كەمسۈندۇرىدۇ ۋە يوققا چىقىرىدۇ، پەننىي بىلىمنى ئىنكار قىلىدۇ ياكى بىلگىلى بولماسلىق پەتىۋاسىنى تەرغىپ قىلىدۇ ۋە ياكى ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلارنىڭ خالىغانچە ھەرىكەت قىلىشىغا ئىمكانىيەت تۇغدۇرۇش ئۈچۈن، ئىتىقادچىلىق ۋە تىلسىماتچىلىق بىلەن بىرلىشىپ، خەلقنى مەڭگۈ جاھالەت ۋە نادانلىقتا قالدۇرۇش كويىدا بولىدۇ.

جاھانگىرلىك 帝国主义 «مونوپول كاپىتالىزم»، «ھازىرقى زامان كاپىتالىزمى»، «كاپىتال جاھانگىرلىك» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. مونوپولىيە ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرىدىغان كاپىتالىزم كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ كاپىتالىزم تەرەققىياتىدىكى ئالاھىدە بىر تارىخىي باسقۇچ، يەنى كاپىتالىزم تەرەققىياتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى ۋە ئەڭ ئاخىرقى باسقۇچى. 19 - ئەسرنىڭ ئاخىرى ۋە 20 - ئەسرنىڭ باشلىرىدا، كاپىتالىزمدىن جاھانگىرلىككە ئۆتۈش تاماملاندى. ئۇ مۇنداق بەش خىل تۈپ ئىقتىسادىي ئالاھىدىلىككە ئىگە: «(1) ئىشلەپچىقىرىش ۋە كاپىتالنىڭ مەركەزلىشىشى راۋاجلىنىپ شۇنداق دەرىجىگە يەتتىكى، بۇنداق نەتىجىسىدە ئىقتىسادىي ھاياتتا

ھەل قىلغۇچ رول ئويناپدىغان مونوپول تەشكىلاتلار پەيدا بولدى؛ (2) بانكا كاپىتالى بىلەن سانائەت كاپىتالى سىڭىشىپ كەتتى، ئەنە شۇ «پۇل مۇئامىلە كاپىتالى» ئاساسىدا پۇل مۇئامىلە دوكالىرى بارلىققا كەلدى؛ (3) سىرتقا تاۋار چىقىرىشتىن پەرقلىنىدىغان كاپىتال چىقىرىش ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولدى؛ (4) دۇنيانى بۆلۈشكۈچى كاپىتالىستلارنىڭ خەلقئارالىق مونوپولىيە ئىتتىپاقى ۋۇجۇدقا كەلدى؛ (5) ئەڭ چوڭ كاپىتالىستىك كۈچلۈك مەملىكەتلەر دۇنيا بويىچە زېمىن بۆلۈشۈپ بولدى.» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، 808 - بەت) بۇنىڭ ئىچىدە مونوپولىيىنىڭ ئەركىن رىقابەت ئورنىنى ئىگىلىشى جاھانگىرلىكنىڭ تۈپ ئىقتىسادىي ئالاھىدىلىكى ۋە جاھانگىرلىكنىڭ ماھىيىتىدۇر. مونوپولىيە ھۆكۈمرانلىقى جاھانگىرلىكنىڭ تەييارتاپ ياكى چىرىۋاتقان كاپىتالىزم بولۇشىنى بەلگىلىدى، جاھانگىرلىكنىڭ تەييارتاپلىقى ۋە چىرىكلىكىنىڭ ئاساسىي ئىپادىلىرى مۇنۇلار: ئىشلەپچىقىرىش ۋە تېخنىكا تەرەققىياتىدا تۇرغۇنلۇق خاھىشىنىڭ يۈز بېرىشى، ئىقتىسادىي كىرىزىسنىڭ كۆچىيىشى، پايدىخورلار تەبىقىسىنىڭ كۆپىيىشى ۋە پايدىخور دۆلەتلەرنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى؛ كارخانىلارنىڭ ئىشنى تولۇق يۈرگۈزۈشتۈرەلمەسلىكى، ئىشچىلارنىڭ كۆپلەپ ئىشسىز قېلىشى، بۇرژۇئازىيە بىيۇروكرات دۆلەت ماشىنىسىنىڭ بارغانچە كېلەڭسىزلىشىشى ۋە خەلق ئىگىلىكىنىڭ ھەر بىمەلە شتۇرۇلۇشى ۋە باشقا سەۋەبلەر ئارقىسىدا ئىجتىمائىي ئەھمىيەتكە ئىگە كۆپ ئىسراپ بولۇشى؛ بۇرژۇئازىيىنىڭ سىياسىي جەھەتتىكى ئەكسىيەتچىلىكىنىڭ ۋە ئىجتىمائىي كرىزىسنىڭ بارغانچە كۈچە-

يىشى؛ ئىشچىلار ھەرىكىتىدە ئىشچى ئاقسۆڭەكلەرنىڭ ۋۇجۇدقا كەلىشى ۋە ئاغمىچىلىقنىڭ مەيدانغا كېلىشى. جاھانگىرلىك باسقۇچىدا، مونوپول كاپىتال ئۆز ئېلىدىكى پرولېتارىيات ۋە ئەمگەكچى خەلق ئۈستىدىكى ئېكسپلاتاتسىيە ۋە زۇلۇمنى كۈچەيتىدۇ، مۇستەملىكە ۋە 3 - دۇنيا ئەللىرى خەلقىنى قۇل قىلىدۇ ۋە تالان - تاراج قىلىدۇ، خەلق ئىگىلىكىنى ھەربىي لەشتۇرۇش ۋە ئۇرۇش قاتارلىق ۋاستىلەردىن پايدىلىنىپ، دۇنياغا خوجا بولۇش ھوقۇقىنى تالىشىدۇ، يۇقىرى مونوپول پايدا ئۇندۇرۇۋالىدۇ، شۇنىڭ بىلەن جاھانگىر دۆلەتلەرنىڭ ئۆزىدىكى پرولېتارىيات بىلەن بۇرژۇئازىيە ئوتتۇرىسىدا، جاھانگىرلار بىلەن مۇستەملىكە ۋە تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدا، ھەر-قايسى جاھانگىر دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت بارغانسېرى كەسكىنلىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، مونوپولىيە ھۆكۈمرانلىقى ئىشلەپچىقىرىشنى، باشقۇرۇشنى ۋە كاپىتالنى يۇقىرى دەرىجىدە ئىجتىمائىيلاشتۇرۇپ، تېخىمۇ يۇقىرى دەرىجىلىك ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي قۇرۇلمىغا ئۆتۈش ئۈچۈن شارائىت ھازىرلايدۇ. شۇڭا، جاھانگىرلىك ئەينى زاماندا ئۆلۈپ بېرىۋاتقان كاپىتالىزمدۇر، پرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ ھارپىسىدۇر، 1 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن، بولۇپمۇ 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، بىر قاتار ئەللەردە سوتسىيالىستىك ئىنقىلابنىڭ پارتلىشى ۋە مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىنىڭ كۆتۈرۈلۈشى، سوتسىيالىستىك تۈزۈمنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى ۋە راۋاجلىنىشى جاھانگىرلىكنىڭ مۇقەررەر ھالاك بولىدىغانلىقىنى، سوتسىيالىزمنىڭ مۇقەررەر غەلبە قىلىدىغانلىقىنى كۆرسەتتى.

جەمئىيەت 社会

ئورتاق ماددىي ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىنى ئاساس قىلغان ۋە ئۆزئارا باغلىنىشلىق بولغان ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇش بىرلەشمىسى. ئۇ «كىشىلەرنىڭ ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىشىنىڭ مەھسۇلى» («ماركس - ئېنگېلس تالانمىا ئەسەرلىرى». 4 - توم، 320 - بەت). ماددىي ۋاستىلەرنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىشى جەمئىيەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىدىكى ئاساسىي شەرت، شۇنداقلا جەمئىيەتنىڭ ھايۋانات-لار توپىدىن پەرقلىنىدىغان تۈپ پەرقى. جەمئىيەت ئىقتىسادىي بازىس بىلەن ئۈستقۇرۇلمىدىن تەركىب تاپىدۇ. كىشىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىدە شەكىللەنگەن، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ مۇئەييەن تەرەققىيات سەۋىيىسىگە ئۇيغۇن كېلىدى-غان ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ يىغىندىسى جەمئىيەت-نىڭ ئىقتىسادىي بازىسى بولىدۇ. ئىقتىسادىي بازىستىن پەيدا بولغان ھەمدە ئىقتىسادىي بازىسقا ئۇيغۇن كېلىدىغان سىياسىي - قانۇنىي مۇناسىۋەتلەر، ئەخلاق، سەنئەت قاتارلىق سىياسىي ھادىسىلەر ۋە ئىجتىمائىي ئىدىئولوگىيە جەمئىيەتنىڭ ئۈستقۇ-رۇلمىسى بولىدۇ. جەمئىيەت بىر خىل تارىخىي ھادىسە، ئۇ كىشى-لەرنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق بولمىغان ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت بويىچە تەرەققىي قىلىپ، ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ فورما-سىيىسى باشلانغۇچ جەمئىيەت، قۇللۇق جەمئىيەت، فېئودالىلىق جەمئى-يەت، كاپىتالىستىك جەمئىيەت ۋە كوممۇنىستىك جەمئىيەت (سوتسىيالىستىك جەمئىيەت ئۇنىڭ تۆۋەن باسقۇچى ھېسابلىنىدۇ) دەپ بەش خىلغا ئايرىلىدۇ. ئىنسانلارنىڭ جەمئىيەت تەرەققىيات تارىخى ئەنە شۇلاردىن تەركىب تاپىدۇ. جەمئىيەت تەرەققىيا-

تىنىك تۇپ ھەربىر تالەندۇرگۈچ كۈچى جەمئىيەتنىڭ ئىچكى زىددىيەتلەر ھەرىكەتلىدىن، ئاساسلىقى، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى، ئىقتىسادىي بازىس بىلەن ئۈستقۇرۇلما ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتىن ھاسىل بولىدۇ. ئىقتىسادىي بازىس بىلەن ئۈستقۇرۇلما ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت، تېگى - تەكتىدىن، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ ھەم تىزگىنلىنىدۇ. سىنىپىي جەمئىيەتتە، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى، ئۈستقۇرۇلما بىلەن ئىقتىسادىي بازىس ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت كۆپ ھاللاردا سىنىپىي كۈرەش بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ.

جەمئىيەت مۇلۇكچىلىكى 社会所有制 يۇگوسلاۋىيە سوتسىيالىستىك ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتىدە يولغا قويۇلۇۋاتقان ئاساسلىق مۇلۇكچىلىك شەكىللىرىدىن بىرى. يۇگوسلاۋىيە ئىتتىپاقى پارلامېنتى 1950 - يىل 6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ماقۇللىغان «ئەمگەك كوللېكتىپلىرىنىڭ دۆلەتنىڭ ئىگىلىك كارخانىلىرىنى ۋە ئالىي ئىقتىسادىي بىرلەشمىلىرىنى باشقۇرۇشىغا دائىر ئاساسىي قانۇن - پەرمان»دا: «زاۋۇت، كان، قاتناش، ترانسپورت، سودا، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، جامائەت ئىشلىرى ۋە باشقا دۆلەت كارخانىلىرى ئومۇمىي خەلقنىڭ مۇلكى سۈپىتىدە، ئىشچىلار كوللېكتىپى تەرىپىدىن پۈتكۈل جەمئىيەت نامىدا ۋە پۈتكۈل دۆلەت دائىرىسىدە باشقۇرۇلىدۇ» دەپ بەلگىلەنگەن. شۇندىن ئېتىبارەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان

دۆلەت مۇلۇكچىلىكى جەمئىيەت مۇلۇكچىلىكىگە، دۆلەت كارخانىلىرى جەمئىيەت مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانىغا ئۆزگەرتىلدى. يۇگوسلاۋىيىنىڭ چۈشەندۈرۈشىچە، جەمئىيەت مۇلۇكچىلىكى دۆلەت مۇلۇكچىلىكىدىنمۇ كوللېكتىپ ۋە گۇرۇھلار مۇلۇكچىلىكىدىنمۇ پەرقلىنىدىغان، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ئىختىيارىدا بولىدىغان تۈزۈم، دۆلەت مۇلۇكچىلىكىدىنمۇ يۇقىرى تۇرىدىغان ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى شەكلى بولىدىكەن. ئۇنىڭ ئاساسىي ئالامىتى شۇكى، ئەمگەكچىلەر بىۋاسىتە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈلىدىكەن، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى بىرلەشكەن ئەمگەكچىلەر ياكى ئۇلار سايلاپ چىققان ئىشچىلار كومىتېتى باشقۇرىدىكەن، دۆلەت ۋەكىل تەيىنلىمەيدىكەن. كارخانىلار پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش پىلانىنى تۆۋەندىن - يۇقىرىغىچە تەڭشەپ تۇرىدىكەن. ئەمگەك مېۋىلىرىنى ئەمگەكچىلەر جەمئىيەتنىڭ مەنپەئىتىگە قاراپ تەقسىم قىلىدىكەن. كارخانىلاردا جۇغلانما فوندىنى ئىدارە قىلىش ۋە ئۇنى كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشقا سەرپ قىلىش هوقۇقى بولىدىكەن. ئەمگەكچىلەرنىڭ شەخسىي دارامىتىنىڭ ئاز - كۆپلۈكى كارخانىنىڭ كىرىمى بىلەن بىۋاسىتە باغلانمىدىكەن. هازىر يۇگوسلاۋىيىدە ئاساسەن جەمئىيەت مۇلۇكچىلىكى ۋە خۇسۇسىي (يەككە) مۇلۇكچىلىكتىن ئىبارەت ئىككى خىل شەكىل مەۋجۇت، جەمئىيەت مۇلۇكچىلىكى يېتەكچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

جۇغراپىيىلىك سىياسەت ئىلمى 地缘政治学 خەلقئارا سىياسەت جۇغراپىيىلىك شارائىتقا باغلىق بولىدۇ دەپ قارايدىغان نەزەرىيە. 19 - ئەسرنىڭ ئاخىرى، 20 - ئەسرنىڭ بېشىدا

شەكىللەنگەن بۇ نەزەرىيىنىڭ ئاساسىي ۋەكىللىرى گېرمانىيىلىك راتزېل بىلەن خانتوسفوفېر، شۋېتسىيىلىك چېلون. ئەنگلىيىلىك ماسكىندېر، ئامېرىكىلىق ماخان قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ئۇلار جۇغراپىيىلىك مۇھىت ھەممىنى بەلگىلەيدۇ نەزەرىيىسىنى نەزەرىيىۋى ئاساس قىلىپ، دارۋىننىڭ جانلىقلار تەدرىجىي تەرەققىياتى نەزەرىيىسى، سېپېنسېرنىڭ جەمئىيەت ئورگانىك جىسىمدۇر دەيدىغان نەزەرىيىسى قاتارلىقلاردىكى نۇقتىئىنەزەرلەرنى مېخانىك ھالدا كۆچۈرۈپ ئىشلەتتى، دۆلەتنى جانلىق مەۋجۇداتقا ئوخشىتىپ، بىر دۆلەتنىڭ قوشنا دۆلەتلەرگە كېڭەيمىچىلىك قىلىشى «تېرىكچىلىك قىلىش ماكانى»نى تالىشىش كۈرىشىدىن ئىبارەت دەپ قارىدى. 1923 — 1927 - يىللاردا خانتوسفوفېرنىڭ مۇھەررىرلىكىدە چىققان «جۇغراپىيىلىك سىياسەت ئىلمى ژۇرنىلى»دا جۇغراپىيىلىك سىياسەت ئىلمىنى مەخسۇس بىر پەن قىلىش تەشەببۇس قىلىندى. ئۇ «چوڭ ماكان ئىگىلىكى» نەزەرىيىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، گېرمانىيە دېگەن «زاۋۇت»، باشقا دۆلەتلەر «ئۇلۇغ گېرمان»لارنى يېزا ئىگىلىك خام ئەشيالىرى بىلەن تەمىنلەيدىغان جايلار دەپ قارىدى. يېقىنقى يىللاردىن بېرى خەلقئارا سىياسىي ھادىسىلەرنى جۇغراپىيىلىك ئامىللار بويىچە كۆزىتىدىغان ۋە تەھلىل قىلىدىغان بەزىبىر غەرب ئالىملىرىمۇ جۇغراپىيىلىك سىياسەت ئىلمى دېگەن سۆزنى ئىشلىتىدىغان بولۇپ قالدى.

جۇغراپىيىلىك مۇھىت ھەممىنى بەلگىلەيدۇ نەزەرىيىسى 地理环境决定论 جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى جۇغراپىيىلىك مۇھىت بەلگىلەيدۇ دەيدىغان نەزەرىيە. بۇنىڭ ئاساسىي ۋەكىللىرى فرانسىيىلىك مونتېسكيۇ، ئەنگلىيىلىك باكېر، گېرمانىيە

لمك راتزبل قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ئۇلارنىڭ ھەممىسى جە
ئىيەتلەرنىڭ تەرەققىياتتىكى پەرقى ۋە مىللەتلەر تەقدىرىنىـ
ئوخشاش بولماسلىقىنى جۇغراپىيىلىك مۇھىتنىڭ خۇسۇسىيەتلىر
بويىچە چۈشەندۈردى. ئادەممۇ ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەرگ
ئوخشاشلا جۇغراپىيىلىك مۇھىتنىڭ مەھسۇلى، ئىنسانلارنىڭ تە
قۇرۇلۇشى ۋە پىسخولوگىيىلىك ھالىتىنىڭ شەكىللىنىشى، نوپۇس
ۋە ئىرقنىڭ جايلىشىشى، ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىـ
قىلىشى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى جۇغراپىيىلىك مۇھىت بىلەن
مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ دەپ قارىدى: مەسىلەن. مونتېسكيۇ: «ھاۋانىڭ
تەسىرى ھەممىدىن كۈچلۈك بولىدۇ»، «ئىسسىق بەلباغلاردا ياشايـ
دىغان مىللەتلەرنىڭ ئاجىزلىقى كۆپىنچە ئۇلارنى قوللۇق ئورۇنغا
چۈشۈرۈپ قويىدۇ، سوغۇق بەلباغلاردا ياشايدىغان مىللەتلەرنىڭ
كۈچلۈكلۈكى ئۇلارنى ئەركىنلىكىنى ساقلاپ تۇرۇش ئىمكانىيـ
تىگە ئىگە قىلىدۇ» دېدى. باكېر «ئىنسانلارنىڭ ھاياتىي ۋە
تەقدىرىنى تۆت ئاساسىي تەبىئىي ئامىل بەلگىلەيدۇ. ئۇلار ھاۋا،
ئوزۇق، تۇپراق ۋە يەر شارائىتىدىن ئىبارەت» دېدى. ئىلاھنىڭ
ئىرادىسى ئىجتىمائىي ھاياتنى بەلگىلەيدۇ دېگەنگە قارشى
تۇرۇش جەھەتتىن ئېيتقاندا، جۇغراپىيىلىك مۇھىت ھەممىنى
بەلگىلەيدۇ نەزەرىيىسى مەلۇم دەرىجىدە ئىلغار رول ئوينىدى،
لېكىن ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى جەمئىيەت تەرەققىياتـ
دىكى تاشقى شارائىتلار بىلەن چۈشەندۈرۈشى، تەبىئەت قانۇـ
نىيەتلىرىنى جەمئىيەت قانۇنىيەتلىرىنىڭ ئورنىغا قويۇشى بولسا
مېتافىزىكىدۇر.

جۇغلانما فوندى 积累资金 مىللىي دارامەتنىڭ مۇھىم

تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىش ئۈچۈن سەرپ قىلىنىدىغان قىسمىنى بىلدۈرىدۇ، ئۇ كاپىتالنىڭ شارائىتىدا، كاپىتال جۇغلانمىسىنىڭ ئاساسىدۇر. ماركس: «شەكىل جەھەتتە قوشۇمچە قىممەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش شەكلى بولغان زاپاس پۇل پۇل جۇغلانما فوندىدۇر، كاپىتال جۇغلانمىسى ۋاقتىنچە ئىگە بولغان پۇل شەكلىدۇر» دەپ كۆرسەتكەن («ماركس - ئېنگېلىس ئەسەرلىرى»، 24 - توم، 99 - بەت). سوتسىيالىزم شارائىتىدا، ئۇ دۆلەت ياكى كوللېكتىپنىڭ ئىختىيارىدا بولىدۇ. ئىشلەتىلىش يوللىرىغا قاراپ، ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىش فوندى، ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدە بولمىغان ئاساسىي قۇرۇلۇش فوندى ۋە ئىجتىمائىي زاپاس فوند دېگەنلەرگە بۆلۈنىدۇ، مىللىي دارامەت تەقسىماتىدا، جۇغلانما فوندى بىلەن ئىستېمال فوندىنىڭ نىسبىتى مۇۋاپىق بولغاندىلا، ئاندىن ئىشلەپچىقىرىش مىقدارىنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاش جەھەتتىكى تەلەپلەرگە تەڭ ئېتىبار بەرگىلى بولىدۇ.

جۇغلانما نىسبىتى 积累率 ئادەتتە جۇغلانما فوندىنىڭ مىللىي دارامەتتە (ياكى مىللىي دارامەتنىڭ ئومۇمىي ئىستېمال سوممىسىدا) تۇتقان نىسبىتىنى بىلدۈرىدۇ. جۇغلانما نىسبىتى يۇقىرى بولسا، مىللىي دارامەتنىڭ كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشقا سەرپ قىلىنىدىغان قىسمىنىڭ نىسبىتى كۆپ بولغانلىقىنى، شۇنىڭغا يارىشا، تۇرمۇش ئىستېمالىغا سەرپ قىلىنىدىغان قىسمىنىڭ نىسبىتى ئاز بولغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، جۇغلانما نىسبىتىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەن بولۇشىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان مۇھىم ئامىللار مۇنۇلار: ئىجتىمائىي

ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ سەۋىيىسى، ئاھالىنىڭ تەبىئىي كۆپ
يىش سۈرئىتى ۋە خەلقنىڭ ئىستېمال سەۋىيىسىنىڭ ئۆسۈش
سۈرئىتى، ئىجتىمائىي مەھسۇلاتتا ۋە مىللىي دارامەتتە ئىشلەپ
چىقىرىش ۋاستىلىرى بىلەن ئىستېمال ۋاستىلىرىنىڭ مادداي
تەركىب تېپىش نىسبىتى. جۇغلانما نىسبىتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى
چېكى بۇرۇنقى ئاھالىنىڭ ۋە يېڭىدىن قوشۇلغان ئاھالىنىڭ
نۆۋەتتىكى ئىستېمال سەۋىيىسىنىڭ تۆۋەنلەپ كەتمەسلىكىگە
كاپالەتلىك قىلىش، ئەڭ تۆۋەن چېكى يېڭىدىن قوشۇلغان
ئەمگەك ئاھالىسىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشقا كېرەكلىك ئوتتۇرا
چە مەبلەغگە كاپالەتلىك قىلىش. مۇڭاپىق جۇغلانما نىسبىتىنى
بەلگىلەشتە، تۇرلۇك مەزگىلدىكى كونكرېت ئەھۋاللارنى كۆزدە
تۇتۇپ، نۆۋەتتىكى مەنپەئەت بىلەن كەلگۈسى مەنپەئەتنى بىر-
لەشتۇرۇش كېرەككى، ئۇ ،كەلگۈسى نۇقتىسىدىن قارىغاندا، ھەم
خەلق ئىگىلىكىنىڭ مۇقىم پەددىدە يۈكسىلىپ بېرىشىغا، ھەم
خەلق تۇرمۇشىنىڭ پەيدىنپەي ياخشىلىنىپ بېرىشىغا، ئىمكان
بېرەلەيدىغان بولسۇن، ماركس «كاپىتال»دا تەكشۈرگەن كاپى-
تال جۇغلانما نىسبىتى كاپىتاللاشقان قوشۇمچە قىممەتنىڭ
پۈتكۈل قوشۇمچە قىممەتتە تۇتقان نىسبىتىنى كۆرسىتىدۇ.

جسمانىي بېقىندىلىق 人身依附 فېئودالىق تۈزۈمدە دېھقانلار (ياكى يانچىلار) جسمانىي جەھەتتە ئەركىن بولماي، فېئودالارغا بېقىنىپ تۇرىدىغان ھالەت. فېئودالىزم شارائىتىدا ئاساسىي ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىسى بولغان يەر فېئودالىلارنىڭ ئىلكىدە بولىدۇ، دېھقانلاردا قىسمەن ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى بولىدۇ دېگەن تەقدىردىمۇ، يەر بولمايدۇ ياكى ناھايىتى ئاز

بولىدۇ. دېھقانلار فېئودالارنىڭ قولىدىن يەر ئېلىپ، ئۆز ئىگىلىكىنى بەرپا قىلىپ تىرىكچىلىك قىلىش ئۈچۈن ئۆزلىرىنى قۇل قىلىدىغان شەرتلەرگە بويسۇنۇشقا مەجبۇر بولىدۇ ـ دە، ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە جىسمانىي ئەركىنلىكىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ. فېئودالار ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئىگىلىۋېلىپلا قالماي، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، بىۋاستە ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ــ دېھقانلارنىمۇ مەلۇم دەرىجىدە بېقىندۇرۇۋالىدۇ. دېھقانلار ئەۋلادتىن ئەۋلادقا يەرگە باغلىنىپ ئۆتىدۇ، بەلگىلىمە بويىچە فېئودالارغا ئىشلەپ بېرىدۇ ۋە يەر ئىجارىسى تۆلەيدۇ، فېئودالار ئۇلارنى خالىغانچە ئىشلىتىدۇ، جازالايدۇ، ھەتتا بۇيۇم قاتارىدا ئالدى ـ ساتتى قىلىدۇ، گۆرۈگە قويىدۇ ياكى ئۆتۈنۈپ بېرىدۇ. دېھقانلارنىڭ فېئودالارغا بولغان بۇنداق جىسمانىي بېقىندىلىق مۇناسىۋىتى فېئودالارنىڭ ئىقتىسادتىن تاشقىرى زورلۇقنى يولغا قويۇشنىڭ ئاساسى، شۇنداقلا فېئودالنىڭ تۈزۈمنىڭ بىر ئاساسىي خۇسۇسىيىتى.

ج

چاكسنا تەدريجي تەرەققىيات نەزەريىسى 庸俗进化论

داڕۇننىڭ تەدريجي تەرەققىيات نەزەريىسىنى چاكسنلاشتۇرغۇچى پەلسەپە ئىدىيىسى. ئۇ 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياۋروپادا بارلىققا كەلگەن، ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەكىلى ئەنگلىيەلىك سپېنسېر. ئەنگلىيەلىك بىئولوگ داڕۋىن 1859 - يىلى «تۈرلەرنىڭ پەيدا بولۇشى» دېگەن كىتابنى ئېلان قىلىپ، جانلىقلار تۈرلىرىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە تەرەققىي قىلىشى توغرىسىدىكى نەزەريىسىگە ئاساس سالدى، زامانىمىزدىكى جانلىقلارنىڭ نەچچە مىليون يىل داۋام قىلغان تەرەققىيات جەريانىنىڭ مەھسۇلى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. سپېنسېر ئۆزىنى تەدريجي تەرەققىيات نەزەريىسى تەرەپدارى دەپ ئاتاپ، تەبىئەتنىڭ ھازىرقى مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان تەرتىپىنى تەدريجي ئىلگىرىلەش جەريانىنىڭ مەھسۇلى دەپ ھېسابلىدى ھەمدە بۇنداق تەدريجىيلىكنى ئومۇمىي قانۇنىيەت قىلىپ، ئالەمنىڭ تۈپ قانۇنىيىتى دېگەن دەرىجىگە كۆتۈردى. چاكسنا تەدريجي تەرەققىيات نەزەريىسى تەرەققىياتنى مەلۇم ھادىسىنىڭ ئەسلى خۇسۇسىيىتىنىڭ كۆپىيىشى ياكى ئازىيىشى دەپ ھېسابلىدى، تەرەققىياتنىڭ سەكرەش خاراكتېرىنى ۋە سان ئۆزگىرىشىدىن سۈپەت ئۆزگىرىشىگە ئۆتىدىغانلىقىنى ئىنكار

قىلدى. بۇ نەزەرىيە ئىجتىمائىي ھەسىلىلەرگە تەتبىقلانمىدا، ئىسلاھات يولىنىلا تۇتۇپ، ئىنقىلابتىن ۋاز كېچىش خاھىشىغا ئاساس بولۇپ بەردى.

چاكنا ماتېريالىزم 庸俗唯物主义 ماتېريالىزمنى چاكىنىلاشتۇرغۇچى پەلسەپىۋى تەلىمات. ئۇ 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا گېرمانىيىدە ھۆكۈم سۈرگەن. ئۇنىڭ ۋەكىللىرى فوگت، بۈشنېر ۋە گوللاندىيىلىك مولېشوت قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ئۇلارمۇ ماددىنىڭ بىردىنبىر چىنلىق ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەن، خۇداسىزلىقنى قۇۋۋەتلىگەن بولسىمۇ، لېكىن تەپەككۇر جەريانىنى ئاددىي ھالدىلا فىزىئولوگىيىلىك جەريانغا تەئەللۇق قىلىپ، مېڭىنىڭ پىكىر ھاسىل قىلىشى «خۇددى جىگەرنىڭ ئۆت سۇيۇقلۇقى ئىشلەپ چىقىرىشقا ئوخشايدۇ»، «فوسفور بولمىغان بولسا، پىكرىمۇ بولمىغان بولاتتى» دېگەن تونۇشتا بولغان، ھەتتا ئۇز پەلسەپىسىنى «فىزىئولوگىيىلىك ئانتروپولوگىزم» دەپ ئاتىغان، ئاڭنىڭ ئىجتىمائىي ئەھمىيەتنىڭ مەھسۇلى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلمىغان، پىكرنىڭ ماددىدىن پەرقىنى ئىنكار قىلغان، ماتېريالىزم بىلەن ئىدېئالىزمنىڭ قارشۇقارشىلىقىنى يوققا چىقارغان. چاكنا ماتېريالىستلار ئىجتىمائىي سىياسىي قاراش جەھەتتە، پرولېتارىيات ئىنقىلابىغا قارشى تۇرۇپ، ئىسلاھاتچىلىقنى ياقلىغان. ئېنگېلس ئۇلارنى «ماتېريالىزمنى چاكىنىلاشتۇرغۇچى ئۇششاق تىجارەتچىلەر» دەپ ئاتىغان ۋە «ئۇلار نەزەرىيىنى يەنمۇ راۋاجلاندۇرۇش جەھەتتە، ئەمەلىيەتتە ھېچ ئىش قىلغىنى يوق» دەپ كۆرسەتكەن («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەر-

لىرى، 4 - تۇم، 225 - بەت). بولۇپمۇ مارکسزملىق پەلسەپە مەيدانغا كەلگەن تارىخىي شارائىتتا، چاكسىنا ماتېرىيا- لىزم ئارقىغا چېكىنىش دېمەكتۇر.

چەت ئەللىگە ئىجارىگە بېرىش توزۇمى 租让制 بىرەر دۆلەتنىڭ ياكى بىرەر دۆلەتتىكى بەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەبىئىي بايلىق، يەر، كارخانا، جامائەت ئىشى، تۆمۈرىيول ياكى پورت ئۇسكۇ- نىلىرى قاتارلىقلارنى چەت ئەل ھۆكۈمىتىنىڭ ياكى چەت ئەل كارخانىسىنىڭ ئېچىپ پايدىلىنىشى ياكى باشقۇرۇشى ئۈچۈن مەلۇم شەرت ۋە مۇددەت بىلەن بېرىش توزۇمى. مونوپول مالىيە گۇرۇھلىرى ئىجارىگە بېرىش تۈزۈمىدىن ئىقتىسادىي تەرەققىي تاپمىغان دۆلەتلەرنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش ۋە تالان - تاراج قىلىش ۋاستىسى سۈپىتىدە پايدىلىنىدۇ. مەسىلەن، جاھانگىر دۆلەتلەردىكى نېفىت مونوپول كاپىتالىنىڭ ئاسىيا، ئافرىقا، لاتىن ئامېرىكىسى رايونلىرىدىن ئىجارىگە ئالغان نېفىتلىكلىرى 1957 - يىلى 9 مىليون 800 نەچچە مىڭ كۋادرات كىلومېتر غا يەتكەن، ئۇلار بۇ رايونلارنىڭ نېفىت بايلىقىنى خالىغانچە تالان - تاراج قىلىپ، ئەرزان ئەمگەك كۈچلىرىنى ئېكسپىلاتات- سىيە قىلىپ، غايەت زور پايدا ئالغان. 20 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرىدىن كېيىن، بۇ رايونلاردىكى نېفىت ئىشلەپ چىقارغۇچى دۆلەتلەر نېفىتلىكىنى دۆلەت ئىختىيارىغا ئۆتكۈزۈۋېلىش قەدىمىنى تېزلىتىپ، نېفىتلىكنى ئىجارىگە بېرىش تۈزۈمىنىڭ يىمىرىلىشىگە تۈرتكە بولدى. بۇنداق تۈزۈم سوۋېت ئىتتىپاقىدىمۇ يېڭى ئىقتى- سادىي سىياسەت دەۋرىنىڭ باشلىرىدا دۆلەت كاپىتالىزمىنىڭ شەكىللىرىدىن بىرى سۈپىتىدە يولغا قويۇلغان، ئۇنىڭ كونكرېت

ئۇسۇلى مۇنداق بولغان: سوۋېت ھۆكۈمىتى چەت ئەل كاپىتالىستلىرى بىلەن توختام تۈزۈپ، شۇ كەملەردە دۆلەت باشقۇرۇپ كېتەلمەيدىغان بەزى كان، ئورمانلىق ۋە زاۋۇت كارخانىلىرىنى چەت ئەل كاپىتالىستلىرىنىڭ ئېچىشى ۋە باشقۇرۇشى ئۈچۈن ۋاقتىلىق ئىجارىگە بەرگەن؛ چەت ئەل كاپىتالىستلىرى سوۋېت ھاكىمىيىتىنىڭ نازارىتى ئاستىدا دەسمايە سېلىپ، ئوقەت قىلىپ پايدىغا ئېرىشكەن ھەمدە توختامغا بىنائەن، مەھسۇلاتلىرىنىڭ بىر قىسمىنى سوۋېت دۆلىتىگە تاپشۇرغان؛ توختامنىڭ مۇددىتى توشقاندىن كېيىن، سوۋېت دۆلىتى ئىجارىگە بېرىلگەن يۇقىرىدىكى نەرسىلەرنى پۇل تۆلەپ قايتۇرۇۋالغان. بۇ سىياسەتنى يولغا قويۇشتا، چەت ئەل كاپىتالى ۋە تېخنىكىسىدىن پايدىلىنىپ، ئۆز دۆلىتىنىڭ ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇرۇش مەقسەت قىلىنغان. شۇ چاغدىكى ئىچكى ـ تاشقى سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي ئەھۋالـلار تۈپەيلىدىن، بۇ تۈزۈم سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئەملىيەتتە ھېچقانچە روناق تاپمىغان.

چەكسىزلىك ۋە چەكلىكلىك 无限和有限 چەكسىزلىك دېگەن ماكان ۋە زامان جەھەتتە چەك بولمايدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. چەكلىكلىك ماكان ۋە زامان جەھەتتە مەلۇم چەكسىزلىك بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ دىئالېكتىكىدىكى بىر جۈپ كاتېگورىيە. قەدىمكى گرېتسىيە ماتېرىيالىستىك پەيلاسوپى ئاناكسىمىند مەۋجۇدىيەتنىڭ دەسلەپكى مەنبەسىنى «چەكسىز ماددىلار» دەپ ئاتىغان. دۇنيا چەكسىز، ئۇنىڭ چەك ـ چېگرىسى بولمايدۇ، ئېپتىداسىمۇ، ئىنتىھاسىمۇ بولمايدۇ؛ لېكىن دۇنيادىكى ھەر بىر كونكرېت شەيئى چەكلىك بولىدۇ، ئۇلارنىڭ چەك ـ

چېگرىسى بولىدۇ، ئېيتىداسىمۇ، ئىنتىهاسىمۇ بولىدۇ. چەكسىزلىك بىلەن چەكلىكلىك قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكىدۇر. بىر تەرەپتىن چەكسىزلىك چەكلىكلىكنىڭ ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، چەكسىز دۇنيا سان ـ ساناقسىز چەكلىك شەيئىلەردىن تەركىب تاپىدۇ ۋە چەكلىك بولغان شەيئىلەر ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ؛ يەنە بىر تەرەپتىن، چەكلىكلىك چەكسىزلىكنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ، ھەرقانداق كونكرېت شەيئى چەكسىز دۇنيانىڭ ئىپادىلىنىش شەكلىدىن ئىبارەت. چەكلىكلىكتىن خالىي چەكسىزلىكمۇ بولمايدۇ، چەكسىزلىكتىن خالىي چەكلىكلىكمۇ بولمايدۇ. شۇڭا، كىشىلەر بىلىش جەريانىدا «چەكلىكلىكتىن چەكسىزلىكنى تاپىدۇ» «تەبىئەت توغرىسىدىكى ھەرقانداق ھەقىقىي بىلىش مەڭگۈلۈك نەرسىلەر، چەكسىز نەرسىلەر ئۈستىدىكى بىلىشتىن ئىبارەت» («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 20 ـ توم، 577 ـ بەت)، كىشىلەرنىڭ چەكسىزلىكنى بىلىشى پەيدىنپەي بېيىپ ۋە چوڭقۇرلىشىپ بارىدۇكى، مەڭگۈ ئايالاشمايدۇ. چەكسىزلىك بىلەن چەكلىكلىكنىڭ مېتافىزىكىلىق ئۇسۇل بىلەن ئايرىۋەتكەندە، دۇنيانى توغرا بىلگىلى بولمايدۇ.

چەكلىكلىك 有限 «چەكسىزلىك ۋە چەكلىكلىك» كە قارالا.

چوڭ خەنزۇچىلىق 大汉族主义 خەنزۇلارنىڭ چوڭ مىللەتچىلىكى. ئۇ خەنزۇ پومېشچىك، بۇرژۇئا ئىدىيىسىنىڭ ئىچكى مىللىي مۇناسىۋەتتە ئەكس ئېتىشى، گومىندالا ئەكسىيەتچىلىرى ئۇنىڭ باش ۋەكىلى. جۇڭگونىڭ كۆپ مىللەتلىك دۆلەت ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلىش، سىياسىي جەھەتتە ئاز سانلىق مىللەتـ

لەرنىڭ ھوقۇقىنى چەكلەش ۋە تارتىۋېلىش، ئىقتىسادىي جەھەتتە ئاز سانلىق مىللەت خەلقىنى دەھشەتلىك ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش، مەدەنىيەت جەھەتتە ئاز سانلىق مىللەت خەلقىنى نادانلىقتا قالدۇرۇش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈش، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى خالىغانچە دەپسەندە قىلىش، مىللىيچە كىيىنىش ـ ياسىنىشلارنى ئۆزگەرتىشكە زورلاش، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تىل ـ يېزىقىنى ئىشلىتىشنى مەنئى قىلىش، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىنقىلابىي قارشىلىقىنى قورالسىزلىق باسقۇرۇش، مىللىي ماجىرا ۋە مىللىي توقۇنۇشلارنى پەيدا قىلىش، جاھانگىرلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئاز سانلىق مىللەتلەرنى قۇل قىلىش، تالان تاراج قىلىش، مىللىي ئىتتىپاقلىقنى بۇزۇش بۇ مىللەتچىلىكنىڭ ئاساسىي ئىپادىسىدۇر. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو كومپارتىيىسى مىللىي ئېزىش، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش تۈزۈمىنى بىكار قىلىپ، مىللىي باراۋەرلىك سىياسىتىنى يولغا قويدى، لېكىن، چوڭ خەنزۇچىلىق ئىدىيىسى ۋە ئۇنىڭ تەسىرى يەنىلا مەۋجۇت، بۇ ھال ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى كۈچەيتىشكە پايدىلىق بولمىغان، تۇغۇتىشكە تېگىشلىك بولغان بىر خىل خەلق ئىچىدىكى زىددىيەت. ماۋ زېدۇڭ مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: «خەنزۇ مىللىتى بىلەن ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مۇناسىۋىتىنى چوقۇم ياخشى قىلىش كېرەك، بۇ مەسىلىنىڭ ئاچقۇچى ــ چوڭ خەنزۇچىلىقنى تۇغۇتىش، يەرلىك مىللەتچىلىك ساقلانغان ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا بولسا شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەرلىك مىللەتچىلىكنى تۇغۇتىش كېرەك.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەر-

لىرى»، 5 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 710 - بەت) چوڭ خەنزۇچىلىققا قارشى تۇرۇش، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش، ئىلمىزدە ھەرقايسى مىللەتلەر ئارىسىدىكى باراۋەرلىك، ئىتتىپاقلىق، ھەمكارلىق ئاساسىدىكى سوتسىيالىستىك مىللىي مۇناسىۋەتنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا راۋاجلاندۇرۇش ئىلمىزنىڭ سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە قۇرۇلۇشىدىكى مۇھىم بىر مەزمۇن.

چوڭ دۆلەت شوۋىنىزمى 大国沙文主义 يەنى چوڭ دۆلەتچىلىك، خەلقئارا مۇناسىۋەتتە چوڭراق دۆلەتلەرنىڭ كىچىكرەك دۆلەتلەرگە بولغان مۇئامىلىسىدە ئىپادىلىنىدىغان شوۋىنىزم خاھىشى. ئۇنىڭ ئاساسىي خۇسۇسىيىتى — قارشى تەرەپنىڭ مۇستەقىل - باراۋەرلىك ئورنىغا ھۆرمەت قىلماسلىق، ئۆزىنىڭ ئىرادىسىنى باشقىلارغا تېڭىش، ھەتتا قارشى تەرەپنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا قوپاللىق بىلەن ئارىلىشىش، قارشى تەرەپنىڭ مەنپەئىتىگە قول تەگكۈزۈش، قارشى تەرەپنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىغا دەخلى يەتكۈزۈش. چوڭ دۆلەت شوۋىنىزمى بىرەر دۆلەتكە خاس ھادىسە ئەمەس. مەسىلەن، B دۆلەت A دۆلەتكە قارىغاندا كىچىك دۆلەت، C دۆلەتكە قارىغاندا چوڭ دۆلەت، B دۆلەت A دۆلەتنىڭ چوڭ دۆلەت شوۋىنىزمىغا قارشى تۇرغىنى بىلەن، C دۆلەتكە چوڭ دۆلەت شوۋىنىزمى پوزىتسىيىسىدە بولىدىغان ئەھۋالمۇ بولىدۇ.

چوڭ مىللەتچىلىك 大民族主义 مىللەتچىلىكنىڭ بىر خىل ئىپادىسى. ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار ئىددىيىسىنىڭ مىللىي مۇناسىۋەتتە ئەكس ئېتىشى. ئۇنىڭ ئاساسىي خۇسۇسى

يەتلىرى مۇنۇلار: ئۆز مىللىتىنى «چوڭ مىللەت»، «ئېسىل مىللەت» ۋە بۇ مىللەت باشقا مىللەتلەردىن ئۈستۈن تۇرۇشقا، ھەر خىل ئىمتىيازلاردىن بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك دەپ قاراش؛ ئىچكى جەھەتتە كىچىكرەك مىللەتلەرنى كەمسىتىش، چەتكە قېقىش ۋە ئېزىش، تاشقى جەھەتتە باشقا مىللەتلەرگە تاجاۋۇز قىلىش ۋە ئۇلارنى تالان - تاراج قىلىش ۋە باشقىلار. سوتسىيالىستىك دۆلەتتىمۇ، بولۇپمۇ كۆپ مىللەتلىك سوتسىيالىستىك دۆلەتتىمۇ چوڭ مىللەتچىلىك ئىدىيىسى ۋە ئۇنىڭ تەسىرى يەنىلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، پرولېتارىيات ۋە ئۇنىڭ پارتىيىسى ئىچكى جەھەتتە خەلق ئاممىسىنى پرولېتارىياچە ئىنتېرناتسىئونالىزم بىلەن ۋەتەنپەرۋەرلىك ئۇرۇنلىرا بىرلەشكەن روھ بويىچە تەربىيىلەپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشتە چىڭ تۇرىدۇ؛ باشقا دۆلەتتىن كەلگەن چوڭ مىللەتچىلدىكنىڭ تەھدىتىگە قارشى قەتئىي كۈرەش قىلىدۇ.

خ

خارابلىشىش 不景气 «گۇللىنىش»نىڭ ئەكسى. تۇرغۇنلۇق ھالەتنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ بۇرژۇئا ئىقتىسادشۇناسلىقىدا ئىشلىتىلىدىغان سۆز. ئادەتتە كاپىتالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىش دەۋرىنىڭ كاساتچىلىق باسقۇچىدا كۆرۈلىدىغان ئىشلەپچىقىرىشنىڭ *توختاپ قېلىشى، سودا ـ سېتىقنىڭ كاساتلىشىشى، ئىشسىزلارنىڭ كۆپىيىپ كېتىشى، ئىناۋەتلىك قەرز ئىشلىرىنىڭ ئاقمايدىغان بولۇپ قېلىشى ۋە شۇلىڭغا ئوخشاش مەنزىرىلەرنى كۆرسىتىدۇ.

خاسلىق 个性 «ئورتاقلىق»نىڭ ئەكسى. «ئورتاقلىق ۋە خاسلىق» (905 ـ بەت) قا قارالسۇن.

خامچوتتىكى قىزىل رەقەم 预算赤字 «مالىيىدىكى قىزىل رەقەم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. دۆلەت خامچوتىدىكى يىللىق چىقىمنىڭ كىرىمدىن ئېشىپ كەتكەن سالدوسى. بۇ سالدونى بوغالتىرلىقتا قىزىل رەقەم بىلەن ئىپادىلەش ئادەت بولغاچقا، قىزىل رەقەم دەپ ئاتىلىدىغان بولغان.

خەلق 人民 سىنىپلار بار جەمئىيەتتە دۈشمەن بىلەن قارىمۇقارشى تۇرىدىغان ئاساسىي جەمئىيەت ئەزالىرى. ئوخشاش بولمىغان دۆلەتلەردە ۋە ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ ئۆزىگە ئوخشاش بولمىغان تارىخىي دەۋرلىرىدە خەلق دېگەن سۆز ئوخشاش

بولىدىغان مەزمۇنلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەسىلەن، جۇڭگونىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرىدە، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى بارلىق سىنىپلار، تەبىقىلەر ۋە ئىجتىمائىي گۇرۇھلار، ئازادلىق ئۇرۇش دەۋرىدە، جاھانگىرلىككە، پومېشچىكلار سىنىپىغا، بيۇروكرات بۇرژۇئازىيىگە قارشى بارلىق سىنىپلار، تەبىقىلەر ۋە ئىجتىمائىي گۇرۇھلار، سوتسىيالىزم دەۋرىدە، سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنى قوللايدىغان، ھمايە قىلىدىغان ۋە ئۇنىڭغا قاتنىشىدىغان بارلىق سىنىپلار، تەبىقىلەر ۋە ئىجتىمائىي گۇرۇھلار خەلق دائىرىسىگە كىرىدۇ.

خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسى 人民民主专政

«خەلق ئىچىگە قارىتىلغان دېموكراتىيە تەرەپ بىلەن ئەكسىيەتچىلەرگە قارىتىلغان دىكتاتۇرا تەرەپنىڭ بىرلىشىشى خەلق دېموكراتىيىسى دېكتاتۇرىسى بولىدۇ.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 2549 - بەت) ئۇ، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنىڭ بىر خىل شەكلى. ئۇ، ئىشچىلار سىنىپى (كومپارتىيە ئارقىلىق) رەھبەرلىك قىلىدىغان، ئىشچى - دېھقانلار ئىتتىپاقىنى ئاساس قىلىدىغان، خەلق دېموكراتىيىسىنى ۋە خەلق دىكتاتۇرىسىنى يولغا قويىدىغان دۆلەت ھاكىمىيىتى. ماركسىزم - لېنىنزم مۇنداق دەپ قارايدۇ: پرولېتارىيات ھاكىمىيىتىنى تارتىۋالغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ئىنقىلابىي دىكتاتۇرىسىنى بەرپا قىلىشى لازىم؛ لېكىن، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى قانداق شەكىلدە بولۇشى كېرەكلىكىنى پەقەت ھەرقايسى دۆلەتنىڭ تارىخىي شارائىتلىرى ۋە كونكرېت ئەھۋاللىرىغا

قاراپ بەلگىلەشكە توغرا كېلىدۇ. كونا جۇڭگو ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتتە قالاق بولغان يېرىم فېئودالىق، يېرىم مۇستەملىكە دۆلەت ئىدى، خەلقىمىز ھۆكۈمرانلىق قىلىپ ۋە خەلقنى ئېزىپ كېلىۋاتقانلار جاھانگىرلىكتىن مەدەت ئېلىپ تۇرۇۋاتقان فېئودال پومېشچىكلار سىنىپى ۋە بيۇروكرات دەللال بۇرژۇئازىيە ئىدى. جۇڭگو پرولېتارىياتنىڭ ئادەم سانى ئازراق بولۇپ، مەملىكەت بويىچە ئاھالە سانىنىڭ 80 پىرسەنتىدىن ئارتۇقى دېھقانلار ئىدى. جۇڭگو مىللىي بۇرژۇئازىيىسى ئىككى يۈزلىمىلىكە ئىگە بولغانلىقتىن، مەلۇم دەرىجىدە يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابقا قاتناشتى، جۇڭگو كومپارتىيىسى مۇشۇ ئەمەلىي ئەھۋالالارغا ئاساسەن، ماركسىزم ـ لېنىنىزمنىڭ ئاساسىي پرىنسىپلىرىنى ئىجادىي تەتبىق قىلىپ، خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسىنى يولغا قويۇش تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويدى، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان ۋاقتىدا، دۆلەت ھاكىمىيىتى ئىشچىلار سىنىپى، دېھقانلار سىنىپى، ئۇششاق بۇرژۇئازىيە، مىللىي بۇرژۇئازىيە ۋە باشقا ۋەتەنپەرۋەر دېموكراتلار بىرلىشىپ، ئىشچى ـ دېھقانلار ئىتتىپاقىنى ئاساس قىلغان، ئىشچىلار سىنىپىنى رەھبەر قىلغان ھالدا جاھانگىرلارنىڭ يالاقچىلىرى يەنى پومېشچىكلار سىنىپى ۋە بيۇروكرات بۇرژۇئازىيىگە دىكتاتۇرا يۈرگۈزىدىغان خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسى پرىنسىپى بويىچە تۈزۈلدى. سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇش دەۋرىدە، خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسى شەكلى قوللىنىلدى. مىللىي بۇرژۇئازىيە يەنىلا ئىككى يۈزلىمىلىكە ئىگە بولغانلىقتىن، يەنى ئۇنىڭ پرولېتارىياتنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىپ پايدا

تاپىدىغان تەرىپى ۋە ئاساسىي قانۇنىنى ھمايە قىلىدىغان، سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنى قوبۇل قىلىدىغان تەرىپى بولغانلىقتىن، پرولېتارىياتنىڭ ئۇنىڭ بىلەن زىددىيىتى خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتكە تەۋە بولىدى. مىللىي بۇرژۇئازىيە ۋە ئۇنىڭ سىياسىي ۋەكىللىرى دېھقانلار ۋە ئۇششاق بۇرژۇئازىيە بىلەن بىرلىكتە پرولېتارىيات رەھبەرلىكىدىكى دۆلەت ھاكىمىيىتىگە ۋە دۆلەتنىڭ سىياسىي ھاياتىغا قاتناشتى. بۇ دەۋردە، خەلق دېموكراتىيسى دىكتاتۇرىسىنىڭ ئېزىش ئوبيېكتى پومېشچىكلار سىنىپى بىلەن بيۇروكرات بۇرژۇئازىيىسىنىڭ قالدۇق ئەكسىيەتچى كۈچلىرى ۋە ئۇنىڭدىن باشقا سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇشقا دۇشمەنلىك بىلەن قارايدىغان ۋە بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان ئەكسىيەتچى كۈچلەر بولۇپ قالدى. يېڭى تارىخىي دەۋردە، جۇڭگودا ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار سىنىپ سۈپىتىدە يوقالدى، دىكتاتۇرا يۈرگۈزۈش دائىرىسى تېخىمۇ تارايدى، دېموكراتىك ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولىدىغان خەلقنىڭ دائىرىسى مۇناسىپ ھالدا كېڭەيدى، مىللىي بۇرژۇئازىيە تەركىبىدىكىلەر سىنىپنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە ئەمەس، بەلكى خەلق ئىچىدىكى بىر خادىم سۈپىتىدە دۆلەتنىڭ سىياسىي ھاياتىغا قاتنىشىدىغان بولدى. جۇڭگو خەلق دېموكراتىيسى دىكتاتۇرىسى ئىككى دەۋرنى بېشىدىن كەچۈردى: جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن بۇرۇنقى ئىنقىلابىي بازىلاردىكى خەلق دېموكراتىيسى دىكتاتۇرىسى بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان بولۇپ، فېئودالىلىق يەر تۈزۈمىنىلا ئۆزگەرتتى، مىللىي بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش

ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكىنى ئۆزگەرتمىدى. دېھقانلارنىڭ يەككە مۇلۈكچىلىك تۈزۈمىنىمۇ ئۆزگەرتمىدى: جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسى ماھىيەتتە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى بولۇپ قالدى، دۆلەت ھاكىمىيىتى خەلقتە تەۋە بولغان ھەرقايسى سىنىپلارنىڭ ۋەكىللىرىدىن تەركىب تاپقان بولسىمۇ، لېكىن، ئۇنىڭغا پرولېتارىيات (كومپارتىيە ئارقىلىق) رەھبەرلىك قىلدى، ئۇ، پرولېتارىياتنىڭ سىياسىتىنى ۋە پرولېتارىيات ئۆز زىممىسىگە ئالغان سوتسىيالىزم قۇرۇش تارىخىي ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلدى. «پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى» (171 - بەت)غا قاراڭ

خەلق ئىچىدىكى زىددىيەت 人民内部矛盾 «دۇشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى» زىددىيەت»نىڭ سېلىشتۇرمىسى. خاراكتېرى ئوخشاش بولمىغان ئىككى خىل ئىجتىمائىي زىددىيەتنىڭ بىرسى. خەلق مەنپەئىتىنىڭ تۆپتىن بىرەكىلىكى ئاساسىدىكى زىددىيەتنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ ئەمگەكچى خەلق ئارىسىدا بولغاندا، ئانتاگونىيىسىز بولىدۇ؛ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغۇچى سىنىپلار بىلەن ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار ئارىسىدا بولغاندا، ئۇنىڭ ئانتاگونىيىلىك تەرىپىدىن تاشقىرى، ئانتاگونىيىسىز تەرىپىمۇ بولىدۇ. مەملىكىتىمىزدە ئىشچىلار سىنىپى بىلەن مىللىي بۇرژۇئازىيە ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ئەنە شۇنداق زىددىيەت. خەلق ئىچىدىكى زىددىيەت ئوخشاش بولمىغان دۆلەتلەردە ۋە ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ ئوخشاش بولمىغان تارىخىي دەۋرلىرىدە ئوخشاش بولمىغان مەزمۇنغا ئىگە بولىدۇ.

يەنى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق ئېچىدىكى زىددىيەت دېگىنىمىز ئىشچىلار سىنىپى ئېچىدىكى زىددىيەتتىن، دېھقانلار سىنىپى ئېچىدىكى زىددىيەتتىن، زىيالىيلار ئېچىدىكى زىددىيەتتىن، ئىشچىلار سىنىپى بىلەن دېھقانلار سىنىپى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتىن، ئىشچىلار، دېھقانلار بىلەن زىيالىيلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتىن، ئىشچىلار سىنىپى ۋە باشقا ئەمگەكچى خەلق بىلەن مىللىي بۇرژۇئازىيە ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتىن، مىللىي بۇرژۇئازىيە ئېچىدىكى زىددىيەتتىن ۋە باشقا زىددىيەتلەرنى ئۆز ئېچىگە ئالىدۇ. خەلق ھۆكۈمىتى بىلەن خەلق ئاممىسى ئوتتۇرىسىدىمۇ بەزى زىددىيەتلەر بولىدۇ، بۇ زىددىيەتلەر دۆلەت مەنپەئىتى ۋە كوللېكتىپ مەنپەئەت بىلەن شەخسىي مەنپەئەت ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتىن، دېموكراتىيە بىلەن مەركەزلەشتۈرۈش ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتىن، رەھبەرلىك قىلغۇچىلار بىلەن رەھبەرلىك قىلىنغۇچىلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتىن، دۆلەت ئورگانلىرىدىكى بەزى خادىملارنىڭ بيۇروكراتلىق ئىستىلى بىلەن ئاممانا ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتىنى ئۆز ئېچىگە ئالىدۇ. كاپىتالىستىك سودا ـ سانائەتتىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئىشى ئورۇنداللىغاندىن كېيىن، مىللىي بۇرژۇئازىيە يوقالدى، شۇنىڭ بىلەن خەلق ئېچىدە، ئىشچىلار سىنىپى ۋە باشقا ئەمگەكچى خەلق بىلەن مىللىي بۇرژۇئازىيە ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتمۇ تۈگىدى. جەمئىيەتتىكى ئېگىزلىك زىددىيەت يەنى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت، ئۇستقۇرۇلما بىلەن ئىقتىسادىي بازىس ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت خەلق ئېچىدىكى

زىددىيەتنىڭ مەنبەسىدۇر. كەڭ كۆلەمدىكى بوران - چاپقۇنلۇق ئاممىۋى سىنىپىي كۈرەش ئاساسەن ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتنى توغرا بىر تەرەپ قىلىش مەملىكىتىمىز سىياسىي ئىشلىرىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى بولۇپ قالدى. ئۇ بىزنىڭ پارتىيىمىز ۋە ھۆكۈمىتىمىزدىن توغرا لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلەرنى تۈزۈش ۋە ئىجرا قىلىشنى سىياسىي، ۋە ئىقتىسادىي جەھەتلەردىكى زىددىيەتلەرنى ياخشى بىر تەرەپ قىلىشنى، خەلق ئىچىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى ياخشى تەڭشەشنى، ئىدىيەۋى - سىياسىي خىزمەتنى ياخشى ئىشلەشنى، سوتسىيالىستىك دېموكراتىيىنى جارى قىلدۇرۇشنى، سوتسىيالىستىك قانۇنچىلىقنى مۇكەممەللەشتۈرۈشنى، بارلىق ئاكتىپ ئامىللارنى سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرۈشنى، ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنى راۋاجلاندۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ، بۇنىڭدا تۈپ ئاساسىي ئۇسۇل ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش، ئاممىۋى لۇشيەندە مېڭىشتىن ئىبارەت. خەلق ئىچىدىكى ئىدىيە مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلىشتا دېموكراتىيە ئۇسۇلىنى، مۇزاكىرە قىلىش ئۇسۇلىنى، داۋالى سۆزلەش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ئىتتىپاقلىقنى كۆزدە تۇتۇپ، تەنقىد ۋە ئۆز - ئۆزىنى تەنقىد قىلىش يېكى زۆرۈر تېپىلغاندا مۇۋاپىق كۈرەش قىلىش ئارقىلىق ھەق - ناھەقنى ئېنىق ئايرىش، شۇنداق قىلىپ، يېڭى ئاساستا يېڭى ئىتتىپاقلىققا يېتىش كېرەك. خەلق ئىچىدىكى زىددىيەت رەھبەرلىكىنىڭ سىياسىتى، تەدبىرلىرى مۇۋاپىق بولماي قالغان، يېكى رەھبەرلەر بولۇشىغا قويۇۋەتكەن، يېكى بەزى ئادەملەر تەرىپىنى، يارەمنى قوبۇل قىلماي خاتالىقىدا چىڭ تۇرۇۋالغان ۋە خاتالىقىنى ئېغىرلاشتۇرۇۋالغان شارائىتلاردا دۇشمەن بىلەن

ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتكە ئايلىنىپ قالىدۇ.

خەلق ئىگىلىكى 国民经济 جەمئىيەتتىكى ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى. ئۇ سانائەت، يېزا ئىگىلىكى، بىناكارلىق، مال تىرانسپورتى قاتارلىق ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىنى ۋە سودا، پۇل مۇئامىلىسى، ئىلىم ـ پەن، مەدەنىيەت، ماۋارىپ، سەھىيە قاتارلىق غەيرىي ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئاساسىي تارماقلىرى بولۇپ، غەيرىي ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى بەلگىلەيدۇ، لېكىن غەيرىي ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى ئۆز نۆۋىتىدە ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىغا ئەكس تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى ۋە خىزمەت ئورۇنلىرى بولغان كارخانىلار ۋە كەسىپي ئورۇنلار خەلق ئىگىلىكىنىڭ ھۈجەيرىلىرى. خەلق ئىگىلىكى تارماقلىرى ئوتتۇرىسىدا ۋە ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش ھالقىلىرى ئوتتۇرىسىدا، ئوبيېكتىپ جەھەتتە، مۇئەييەن نىسبەت بولۇشى، ئەمگەك كۈچى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بەلگىلىك نىسبەت بويىچە ھەرقايسى تارماقلارغا تەقسىم قىلىنىشى كېرەك، شۇنداق بولغاندىلا خەلق ئىگىلىكى تەكشى تەرەققىي قىلالايدۇ؛ خەلق ئىگىلىكىنىڭ نىسبىتى بۇزۇلسا، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ۋەيرانچىلىققا ئۇچرايدۇ. كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە خەلق ئىگىلىكىنىڭ نىسبىتى رىقابەت ۋە ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھۆكۈمەتسىزلىك قانۇنىيىتىنىڭ قوماندانلىقىدا ئۆزلۈكسىدىن شەكىللىنىدۇ، كۆپىنچە ئىقتىسادىي

كىرىزىس ئارقىلىق مەجبۇرىي ئەمەلگە ئاشىدۇ. سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك خەلق ئىگىلىكىنىڭ نىسبەتسىز پىلانلىق تەڭشەش ئۇچۇن ئوبيېكتىپ شارائىت يارىتىپ بېرىدۇ. سوتسىيالىستىك دۆلەت سوتسىيالىزمنىڭ تۈپ ئىقتىسادىي قانۇنىيىتى، خەلق ئىگىلىكىنىڭ پىلانلىق، نىسبەت بويىچە راۋاجلىنىش قانۇنىيىتى ۋە قىممەت قانۇنىيىتىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، خەلق ئىگىلىكىنى پىلانلىق باشقۇردۇ، خەلق ئىگىلىكىنىڭ پىلانلىق، نىسبەت بويىچە، يۇقىرى سۈرئەتتە تەرەققىي قىلىپ، خەلقنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى تېخىمۇ ئوبدان قاندۇرۇشنى كاپالەتلىك قىلالايدۇ. خەلق ئىگىلىكى تارماقلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ھەر خىل نىسبەتلەر مۇناسىۋەتلىرىنى خەلق ئىگىلىكىنىڭ تۈرى ۋە تۈزۈلۈشى ئوخشاش بولمىغان قۇرۇلمىسى شەكىللىنىدۇ. دۆلەتنىڭ ئىھتىياجىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان، نىسبەتلەر ماسلاشقان ئىقتىسادىي قۇرۇلما ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ ۋە مالىيە كۈچىدىن ئەڭ زور دەرىجىدە پايدىلىنىپ، ئىجتىمائىي ئەمگەكنى تېجەپ، خەلق ئىگىلىكىنىڭ تېز تەرەققىي قىلىشىغا تۈرتكە بولالايدۇ.

خەلق ئىگىلىكى پىلانى 国民经济计划 سوتسىيالىستىك ئەللەرنىڭ خەلق ئىگىلىكى تارماقلىرىنىڭ ۋە ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش ساھەلىرىنىڭ كەلگۈسى مۇئەييەن مەزگىل ئىچىدىكى ئىشلىرىنى ئومۇميۈزلۈك ئورۇنلاشتۇرۇش يۈزىسىدىن تۈزگەن پىلانى. ئۇ پىلان ئوبيېكتىپ ئىقتىسادىي قانۇنىيەتنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، دۆلەت بەلگىلىگەن لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەت بويىچە، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش، ئومۇمىي جەھەتتىن

تەڭپۇڭلاشتۇرۇش ئاساسىدا تۈزۈلىدۇ. ئۇ ئاساسەن يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى، سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى، قاتناش ـ ترانسپورت، ئاساسىي قۇرۇلۇش، ئىچكى سودا، تاشقى سودا، نوپۇس ۋە ئەمگەك ـ ئىش ھەققى، مەدەنىيەت ـ مائارىپ ـ سەھىيە، پەن تەتقىقاتى، ماددىي ئەشيالار بىلەن تەمىنلەش، شەھەر ئۆي ـ ئىمارىتى ۋە جامائەت ئىشلىرى، مالىيە، ئىناۋەتلىك قەرز، باھا، مىللىي دارامەت ۋە باشقا ساھەلەرگە دائىر پىلانلاردىن تەركىب تاپىدۇ. مۇكەممەل خەلق ئىگىلىكى پىلانى، ئومۇمەن، تۈزۈش توغرىسىدىكى ئىزاھات ۋە پىلان كۆرسەتكۈچ لىرىدىن ئىبارەت ئىككى قىسمنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. پىلان مەزمۇنىنىڭ ئۇزۇن ـ قىسقىلىقى بويىچە، ئۇزۇن مۇددەتلىك پىلان (مەسىلەن بەش يىللىق، ئون يىللىق پىلان) ۋە يىللىق پىلانلارغا ئايرىلىدۇ. ئۇزۇن مۇددەتلىك پىلاندا خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتىنىڭ يۆنىلىشى ۋە نىشانى ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ، خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتىنىڭ سۈرئىتى ۋە مۇھىم نىسبەتلىرى بەلگىلىنىدۇ، مەملىكەت بويىچە ئۇزۇن مۇددەتلىك نۇقتىلىق قۇرۇلۇشلار كۆرسىتىلىدۇ؛ يىللىق پىلاندا ئۇزۇن مۇددەتلىك پىلاننىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش يۈزىسىدىن، ئۇزۇن مۇددەتلىك پىلاننىڭ تەلىپىگە ۋە نۆۋەتتىكى كونكرېت ئەھۋالغا ئاساسەن، يىللىق ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ۋەزىپىلىرى كونكرېت ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. ئېلىمىزدە، خەلق ئىگىلىكى پىلانى يەنە *بۈيرۇق خاراكتېرلىك پىلان ۋە *يېتەكچى خاراكتېرلىك پىلان دەپ ئايرىلىدۇ.

خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش دەۋرى

国民经济恢复时期 پرولېتارىيات زورلۇق كۈچكە تايىنىپ
ھاكىمىيەتنى تارتىۋالغاندىن كېيىن، پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنى
رەھبەرلىك قىلىپ، ئۇرۇش كاساپىتىدىن ۋەيران بولۇپ كەتكەن
خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش دەۋرى كۆزدە
تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى سىستېمىلىق سوتسىيالىستىك
ئۆزگەرتىش ۋە پىلانلىق سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئۈچۈن
شارائىت يارىتىش. سوۋېت ئىتتىپاقى چەت ئەل قورالىق
مۇداخىلىسىنى تارمار قىلىپ، ئىچكى ئۇرۇشنى ئاياغلاشتۇرغاندىن
كېيىن، 1921 - يىلى خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش
دەۋرىگە كىرگەن. شۇ دەۋردە، لېنىن، ستالىنلارنىڭ رەھبەرلىكىدە
پېشقەدەم ئىقتىسادىي سىياسەت يولغا قويۇلۇپ، خەلق ئىگىلىكى
تېز ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. 1925 - يىلى سانائەت ۋە
يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى ئۇرۇش ئالدىدىكى سەۋىيىگە
يېقىنلىشىپ، ئەسلىگە كەلتۈرۈش دەۋرى ئاياغلاشقان. ئېلىمىزدە،
خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش دەۋرى جۇڭخۇا خەلق
جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان كۈندىن باشلىنىپ، 1952 - يىلىنىڭ
ئاخىرلىرىدا ئاياغلاشتى. شۇ مەزگىل ئىچىدە، دۆلەت كاپىتال
مىقدارى پۈتكۈل كاپىتالىستىك ئىگىلىكىنىڭ 80 پىرسەنتىنى
تەشكىل قىلىدىغان پۈتۈن بيۇروكرات كاپىتال كارخانىلىرىنى
مۇسادىرە قىلىپ ھەم ئۇلارنى سوتسىيالىستىك دۆلەت كارخانىسى
قىلىپ ئۆزگەرتىپ، ئاساسلىق ئىقتىسادىي جان تومۇرنى ئۆز
ئىلكىگە ئالدى؛ مالىيە - ئىقتىسادىي خىزمەتنە بىر تۇتاش
رەھبەرلىك قىلىش ۋە بىر تۇتاش باشقۇرۇشنى پۈتۈن مەملىكەت
دائىرىسىدە ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، مالىيە كىرىمى بىلەن چىقىمىنى

تەڭپۇڭلاشتۇردى، پۇل پاخاللىقىنى تىزگىنلىدى، مال باھاسىنى مۇقىملاشتۇردى؛ سودا ـ سانائەتنى تەرتىپكە سېلىپ، دۆلەت ئىگىلىكىنىڭ خەلق ئىگىلىكىدىكى يېتەكچى ئورنىنى تېخىمۇ مۇئەييەنلەشتۈردى ھەمدە خۇسۇسىي سودا ـ سانائەتنى دەسلەپكى قەدەمدە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش يولىغا كىرگۈزدى؛ يېڭى ئازاد رايونلاردا يەر ئىسلاھاتىنى ئورۇندىپ، كونا ئازاد رايونلار بىلەن قوشۇلۇپ، مەملىكەت بويىچە يېرى يوق ۋە يېرى ئاز 300 مىليونەدەك دېھقانىنى 700 مىليون مودەك يەرگە ئىگە قىلدى ھەم ھەمكارلىق ـ كوپېراتسىيە تەشكىلاتلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشقا كىرىشتى؛ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ چوڭ قۇرۇقلۇقتىكى قالدۇق قوراللىق كۈچلىرىنى ۋە باندىتلارنى تازىلىدى، شىزاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلدى، يەرلىك ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرىنى قۇردى، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى بېسىقتۇردى، «3 كە قارشى» (خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇش، ئىسراپچىلىققا قارشى تۇرۇش، بيۇروكراتلىققا قارشى تۇرۇش) ۋە «5 كە قارشى» (پارىخورلۇققا، باج ئوغرىلاش ـ باج تۆلىمەسلىككە، دۆلەت مال ـ مۈلكىنى ئوغرىلاشقا، ئىش ھالقىلىرىنى قىسقارتىپ ماتېرىيال ئوغرىلاشقا ۋە دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي ئاخباراتىنى ئوغرىلاشقا قارشى تۇرۇش) ھەرىكەت ئېلىپ باردى، ئامېرىكا جاھانگىرلىرىغا قارشى تۇرۇش ـ چاۋشىيەنگە ياردەم بېرىش، يۇرت ۋە ۋەتەننى قوغداش ئۇرۇشىنى غەلىبىلىك ئېلىپ باردى، شۇنىڭ بىلەن خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسىنى مۇستەھكەملىدى؛ سوتسىيالىستىك دۆلەت ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇپ، سانائەت، يېزا ئىگىلىكى، قاتناش ـ

ترانسپورت ۋە سودا ئىشلىرىنى سىستېما بويىچە ئەسلىگە كەلتۈردى، 1952 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا مەملىكەت بويىچە سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىگە يەتكۈزدى. 1953 - يىلىدىن ئېتىبارەن، ئېلىمىز ئومۇميۈزلۈك سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش دەۋرىگە قەدەم قويدى ۋە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ 1 - بەشىللىق پىلانىنى باشلىۋەتتى.

خەلق ئىگىلىكىنى تېخنىكا جەھەتتىن ئۆزگەرتىش

国民经济技术改造 خەلق ئىگىلىكىنىڭ ھەرقايسى تارماق لىرىدىكى قالاق تېخنىكىنى پەيدىنپەي ئۆزگەرتىپ، ئورنىغا ئىلغار تېخنىكىنى دەسستىش جەريانى. ئۇ ئەمگەك ۋاستىلىرىنى ماشىنىلاشتۇرۇش ۋە ئاپتوماتلاشتۇرۇش، ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنى مەخسۇسلاشتۇرۇش ۋە ئۇنىڭدا ھەمكارلىشىشنى ئومۇملاشتۇرۇش، ھۆنەر - سەنئەت قائىدىلىرىنى قېلىپلاشتۇرۇش ۋە مۇۋاپىقلاشتۇرۇش، شۇنداقلا ئىگىلىك باشقۇرۇش ۋە تېخنىكا باشقۇرۇشنى ئىلمىيلاشتۇرۇش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئەمەلىيەتنى ئاساس قىلىپ، ۋاقىت - شارائىتقا قاراپ تۇرلۇك تېخنىكا تەدبىرلىرىنى قوللىنىپ، بايلىق مەنبەسى، ھاۋا رايى، ئادەم كۈچى ۋە قاتناش شارائىتى قاتارلىقلاردىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىشمۇ خەلق ئىگىلىكىنى تېخنىكا جەھەتتىن ئۆزگەرتىش دائىرىسىگە كىرىدۇ. ۋاستىچى تېخنىكا قوللىنىش، كۆپ ھاللاردا، خەلق ئىگىلىكىنى تېخنىكا جەھەتتىن ئۆزگەرتىشنىڭ بىر بالدىقى. خەلق ئىگىلىكىنى تېخنىكا جەھەتتىن ئۆزگەرتىش پەن - تېخنىكىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ تەرەققىي قىلىدۇ، ئۇنىڭ

ئۆزى چەكسىز بىر خەرىان. ئىشلەپچىقىرىش قورالى ۋە ئەمگەك ئوبيېكتىدا (بولۇپمۇ ئىنېرگىيىدە) زور ئۆزگىرىش پەيدا بولغانـ دا، پۈتكۈل خەلق ئىگىلىكىنى تېخنىكا جەھەتتىن ئۆزگەرتىشـ نىڭ يېڭى زۆرۈرىيىتىنى پەيدا قىلماي قالمايدۇ؛ ئىككى قېتىمـ لىق ئۆزگەرتىش ئارىلىقىدا بولسا ئۆزگەرتىش ئىشى باسقۇچلۇق بولىدۇ. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە خەلق ئىگىلىكىنى تېخنىكا جەھەتتىن ئۆزگەرتىش ئىشى پىلانلىق ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئېلىمىزـ دە ئېلىپ بېرىلۇاتقان تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئاساسىدىكـى سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش خەلق ئىگىلىكىنى تېخنىكا جەھەتتىن ئۆزگەرتىشنىڭ ھازىرقى باسقۇچتىكى مەزمۇنلىرىنىمۇ ئۆز ئىچـ گە ئالىدۇ.

خەلق ئىگىلىكىنى ھەر تەرەپلىمە تەڭپۇڭلاشتۇرۇش 国民经济综合平衡 خەلق ئىگىلىكىنى پىلانلاش خىزمـ تىنىڭ ئاساسىي ئۇسۇلى. سوتسىيالىستىك دۆلەتلەر خەلق ئىگـ لىكى پىلانىنى تۈزگەندە، ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ھەرقايسى تارماقلىرى ۋە ھەرقايسى ھالقىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى نىسبەتلەرنى ئوبيېكتىپ ئىقتىسادىي قانۇنىيەتنىڭ تەلىپى بويىچە، ئىجتىمائىي بايلىق (ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ، مالىيە كۈچى) ۋە ئىجتىمائىي ئېھتىياج ئەھۋالىغا قاراپ ئەتراپلىق ئورۇنلاشـ تۇرىدۇ. خەلق ئىگىلىكىنى ھەر تەرەپلىمە تەڭپۇڭلاشتۇرۇشتا دۆلەت قۇرۇلۇشى بىلەن خەلق تۇرمۇشى ئوتتۇرىسىدىكى يەنـى جۇغلانما بىلەن ئىستېمال ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتىنى، يېـزا ئىگىلىكى، يېنىك سانائەت ۋە ئېغىر سانائەت ئوتتۇرىسىدىكـى مۇناسىۋەتنى ھەمدە ئاشۇ تارماقلارنىڭ ئىچكى نىسبەت مۇنا-

سىۋەتلىرىنى جاي - جايىدا ئورۇنلاشتۇرۇش تۈپ ۋەزىپە قىلىنىدۇ. مالىيە كىرىم - چىقىمىنىڭ تەڭپۇڭلۇقى، ئىناۋەتلىك قەرز كىرىم - چىقىمىنىڭ تەڭپۇڭلۇقى، ماددىي ئىشلىرا جەھەتتىكى ئومۇمىي تەمىنات بىلەن ئومۇمىي ئېھتىياج (ئومۇمىي ئىجتىمائىي مەھسۇلات قىممىتى)نىڭ تەڭپۇڭلۇقى ۋە خەلقئارا كىرىم - چىقىمنىڭ تەڭپۇڭلۇقى تەلەپ قىلىنىدۇ. مەملىكىتىمىزدە، دۆلەت خەلق ئىگىلىكىنى ھەر تەرەپلىمە تەڭپۇڭلاشتۇرۇش ۋە بازارنىڭ قوشۇمچە تەڭشەش رولىدىن پايدىلىنىش ئارقىلىق، خەلق ئىگىلىكىنىڭ نىسبەت بويىچە تەكشى راۋاجلىنىشىغا كاپالەتلىك قىلىپ، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنى ئەڭ ياخشى ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە ئىگە قىلىپ، خەلقنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى ئەڭ زور دەرىجىدە قاندۇرىدۇ.

خەلق ئىگىلىكىنى ھەربىيلەشتۇرۇش 国民经济军事化

جاھانگىر دۆلەتلەر ئىچكى جەھەتتە زورلۇق ھۆكۈمرانلىقىنى ۋە سىرتقا قاراتقان تاجاۋۇزچىلىقى، كېڭەيمىچىلىكىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، خەلق ئىگىلىكىنى ھەربىي ئىشلەپچىقىرىش يولىغا سالىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي ئىپادىسى مۇنۇلاردىن ئىبارەت: ھەربىي خىراجەت دۆلەت خامچوتىنىڭ چىقىمىدا ۋە مىللىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئومۇمىي قىممىتىدە ناھايىتى كۆپ سالماقنى ئىگىلەيدۇ؛ ھەربىي سانائەت بىر تەرەپلىمە ھالدا تەرەققىي قىلىدۇ، خەلقە كېرەكلىك ئىستېمال بۇيۇملىرى ئىشلەپچىقىرىشى نىسپىي ھالدا ھەتتا مۇتلەق ھالدا كېمەيىدۇ؛ ئۇرغۇنلىغان ئىلمىي تەتقىقات خادىملىرى ۋە خىراجەت ھەربىي ئىشلارغا ۋە ھەربىي ئىشلارغا مۇناسىۋەتلىك تېخنىكا تەتقىقات ساھەسىگە ئىشلىتىلە-

دۇ. خەلق ئىگىلىكىنى ھەربىيلەشتۈرۈشنى مونوپول ھۆكۈمرانلىق ۋە جاھانگىرلىكنىڭ تاجاۋۇزچىلىق تەبىئىتى بەلگىلەيدۇ، ئۇ مونوپول كاپىتالىستلارغا مۇقىم يۇقىرى پايدا كەلتۈرىدۇ، ۋەھالەنكى، پرولېتارىيات ۋە باشقا ئەمگەكچى خەلقنى دۆلەتنىڭ ھەددى ـ ھېسابسىز ھەربىي چىقىمى تۈپەيلىدىن مۇقەررەر كىلىپ چىقىدىغان پۇل پاخاللىقى، قىممەتچىلىك ۋە ئېغىر باج-سېلىقنىڭ بالايىئاپىتىگە تىقىدۇ، شۇنىڭ بىلەن كاپىتالىزمنىڭ سىنىپىي زىددىيىتىنى كەسكىنلەشتۈرىدۇ. خەلق ئىگىلىكىنى ھەربىيلەشتۈرۈش ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ يۆكسىلىشىگە قىما مۇددەت ئىچىدە بەلگىلىك تەسىر كۆرسىتەلىگىنى بىلەن، خەلق ئىگىلىكىنىڭ نىسبىتىنى قاتتىق بۇزىدۇ، تېخنىكا چوڭقۇر ئىقتىسادىي كىرىزىس ئۈچۈن شەرت ھازىرلايدۇ؛ شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ھەربىي ھازىرلىقلار مۇسابىقىسىنى مۇقەررەر ھالدا كەسكىنلەشتۈرۈپ، جاھانگىر دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ۋە كۈرەشنى تېخنىمۇ جىددىيلەشتۈرۈپ، ئۇرۇش خەۋپىنى ئاشۇرىدۇ. خەلق ئىگىلىكىنى ھەربىيلەشتۈرۈش نەتىجىسىدە نۇرغۇن ئىجتىمائىي بايلىق ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىگە كىرمەيدىغان ھەربىي سەرپىياتقا كېتىدۇ ـ دە، ئادەم كۈچى ۋە ماددىي كۈچ جەھەتتە غايەت زور ئىسراپچىلىق پەيدا بولىدۇ، بۇ جاھانگىرلىكنىڭ چىرىكلىكىنى تولۇق ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

خەلق ئىگىلىكىنىڭ پىلانلىق، نىسبەت بويىچە راۋاجلىنىش قانۇنىيىتى 国民经济有计划按比例发展规律 «خەلق ئىگىلىكىنىڭ پىلانلىق راۋاجلىنىش قانۇنىيىتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك

شارائىتىدا، خەلق ئىگىلىكى تارماقلىرىنىڭ ئەقلانە مۇۋاپىق نىسبەت بويىچە پىلانلىق تەرەققىي قىلىشىنىڭ مۇقەررەرلىكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ سوتسىيالىزم جەمئىيىتىدە خاس ئىقتىسادىي قانۇنىيەتنىڭ بىرى. ئۇنىڭ تەقسىماتىنى ئاساس قىلغان ھەر-قانداق ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش بولۇپمۇ ئىجتىمائىيلاشقان چوڭ ئىشلەپچىقىرىش، ئوبيېكتىپ جەھەتتە، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ ۋە ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ ھەرقايسى تارماقلار ئوتتۇرىسىدا مۇئەييەن نىسبەت بويىچە تەقسىم قىلىنىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. ئەمما كاپىتالىستىك خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا، پۈتۈن جەمئىيەتتىكى ئىشلەپچىقىرىش ھۆكۈمەتسىز ھالەتتە داۋاملىشىدۇ، ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان نىسبەت قىممەت قانۇنىيىتىنىڭ ستىخىيىلىك ھالدىكى تەڭشىشى ۋە دەۋر خاراكتېرلىك ئىقتىسادىي كرىزىس ئارقىلىق مەجبۇرىي يول بىلەن ۋاقىتلىق بەرپا قىلىنىدۇ. خەلق ئىگىلىكىنىڭ ھەرقايسى تارماقلىرى ۋە كارخانىلىرى تۈپ مەنپەئەت بىرلىكى ئاساسىدا بىر پۈتۈن گەۋدە بولۇپ ئۈيۇشقان سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدىلا، پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ كۈندىن - كۈنگە ئېشىپ بېرىۋاتقان ئېھتىياجىنى قانداقلا ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان خەلق ئىگىلىكىنىڭ بىر تۈتاش پىلان بويىچە تەرەققىي قىلىپ، ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش تەلەپ قىلغان ئوبيېكتىپ نىسبەتنى ئاڭلىق يوسۇندا ساقلاش ئىمكانىيىتى ۋە زۆرۈرىيىتى تۇغۇلىدۇ. ئېنگېلس مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «جەمئىيەت ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە ئىگە بولغان ھامان... ئىجتىمائىي

ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىچكى قانۇنىيىتى ھۆكۈمەتنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنى پىلانلىق، ئاڭلىق ئاساستىكى ئۆيۇشقاقلىق ئالىدۇ» («ماركس، ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 323 - بەت). بۇ قانۇنىيەتنىڭ ئەمەلگە ئېشىش دەرىجىسى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ بولغان ئومۇمىي ئىگىدارچىلىق دەرىجىسى ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسىگە باغلىق. سوتسىيالىزمنىڭ ھازىرقى باسقۇچىدا، ئومۇمىي مۇلۈكچىلىكنىڭ ئومۇمىي خەلق مۇلۈكچىلىكى ۋە كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكتىن ئىبارەت ئىككى خىل شەكلى مەۋجۇت بولغاچقا ۋە ھەرقايسى كارخانىلارنىڭ ئۆزىگە خاس مۇئەييەن ئىقتىسادىي مەنپەئىتى بولغاچقا، ھەرقايسى تارماقلار ۋە كارخانىلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي باغلىنىش پەقەت تاۋار ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ. مۇشۇنداق شارائىتتا، ئىجتىمائىي ئەمگەك ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ ھەرقايسى تارماقلار ئوتتۇرىسىدىكى تەقسىماتى، ئاساسەن، خەلق ئىگىلىكىنىڭ پىلانلىق، نىسبەت بويىچە راۋاجلىنىش قانۇنىيىتى تەرىپىدىن تەڭشىلىدۇ، ئۇنىڭدا قىممەت قانۇنىيىتىمۇ مۇئەييەن تەڭشەش رولىنى ئويناپدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى يۈكسەك دەرىجىدە تەرەققىي قىلىپ، بارلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى پۈتۈن جەمئىيەتكە تەئەللۇق بولۇپ قالغان ۋە تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى يوقالغان چاغدا، پۈتۈن جەمئىيەتتىكى ئىشلەپچىقىرىش پىلان ئارقىلىق بەۋاستە تەڭشىلىدۇ.

خەلق ئىگىلىكىنىڭ جان تومۇرى 国民经济命脉 خەلق ئىگىلىكى بويىچە پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشتا ۋە

خەلق تۇرمۇشىدا ھەل قىلغۇچ رول ئويناۋاتقان ياكى ئاچقۇچ لۇق ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان تارماقلار، كارخانىلار ياكى باشقا ماددىي ئىشلەپچىقىرىش شارائىتلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن، چوڭ زاۋۇت، كان، ئورمان، يەر، دەريا، تۆمۈر يول، سۇ قاتناش، پوچتا - تېلېگراف، بانكا، تاشقى سودا قاتارلىقلار. كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە، خەلق ئىگىلىكىنىڭ جان تومۇرى چوڭ كاپىتالىستلار، چوڭ مونوپول مالىيە گۇرۇھلىرىنىڭ ياكى كاپىتالىستىك دۆلەتنىڭ ئىلكىدە بولىدۇ. پرولېتارىياتنىڭ ھاكىمىيەتنى تارتىۋالغاندىن كېيىن ئىقتىسادىي جان تومۇرنى ئۆز قولىغا ئېلىشى پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى بەرپا قىلىش، سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىشنىڭ ماددىي ئاساسى.

خەلق ئىگىلىكىنىڭ نىسبەت مۇناسىۋىتى 国民经济的比例关系

خەلق ئىگىلىكى تارماقلىرى ئوتتۇرىسىدىكى، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش ھالقىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىشلارنىڭ مىقدار جەھەتتىكى ئىپادىسى. مۇھىمى، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئەڭ ئاساسىي نىسبەت مۇناسىۋىتى ھېسابلىنىدىغان ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىككى چوڭ تۈركۈمى يەنى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن ئىستېمال ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىشى ئوتتۇرىسىدىكى نىسبەت مۇناسىۋىتى؛ بۇ نىسبەت مۇناسىۋىتىنى ئاساسىي جەھەتتىن ئەكس ئەتتۈرەلەيدىغان يېزا ئىگىلىكى، يېنىك سانائەت ۋە ئېغىر سانائەت ئوتتۇرىسىدىكى نىسبەت مۇناسىۋىتى؛ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىچكى جەھەتتىكى نىسبەت مۇنا-

سىۋىتى، ئاساسلىقى، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ ۋە بېلىقچىلىق كەسىپلىرى ئوتتۇرىسىدىكى شۇنىڭدەك ئاشلىق زىرائىتى بىلەن ئىقتىسادىي زىرائەت ئوتتۇرىسىدىكى نىسبەت مۇناسىۋىتى؛ سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ ئىچكى نىسبەت مۇناسىۋىتى، ئاساسلىقى، ئېغىر سانائەت بىلەن يېنىك سانائەت ئوتتۇرىسىدىكى، خام ئەشيا - ماتېرىيال سانائىتى، يېقىلغۇ سانائىتى، قۇۋۋەت سانائىتى بىلەن پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتى ئوتتۇرىسىدىكى نىسبەت مۇناسىۋىتى؛ سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن قاتناش - تىرانسپورتنىڭ نىسبەت مۇناسىۋىتى؛ ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئاساسىي قۇرۇلۇشنىڭ نىسبەتى جۈغلانما بىلەن ئىستېمالنىڭ نىسبەت مۇناسىۋىتى؛ نوپۇسنىڭ كۆپىيىشى بىلەن خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتىنىڭ نىسبەت مۇناسىۋىتى؛ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش بىلەن ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت، ماتېرىيال ئىشلىرىنىڭ نىسبەت مۇناسىۋىتى؛ تاۋار تەمىناتى بىلەن ئېھتىياجنىڭ نىسبەت مۇناسىۋىتى ۋە باشقىلار. بۇ نىسبەت مۇناسىۋەتلىرىنى بىر - بىرىگە ماسلاشتۇرۇش خەلق ئىگىلىكىنى ئوڭۇشلۇق تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ مۇھىم شەرتى. كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە، خەلق ئىگىلىكىدىكى نىسبەت ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھۆكۈمەتسىزلىك تۈپەيلىدىن داۋاملىق بۇزۇلۇپ تۇرىدۇ، ئۇ پەقەت رىقابەت ئارقىلىق ستىخىيىلىك ھالدا ۋۇجۇدقا تەڭشىلىپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ تەڭپۇڭلۇقى دەۋر خاراكتېرلىك ئىقتىسادىي كرىزىس داۋامىدا ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ غايەت زور ۋەيرانچىلىقى ئارقىلىق مەجبۇرىي ئەسلىگە كەلتۈرۈلىدۇ. سوتسىيالىزم جەمئىيىتىدە، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستە

لىرىگە بولغان ئۇمۇمىي مۇلۇكچىلىك بەرپا قىلىنغانلىقى، پىلان-لىق ئىگىلىك يولغا قويۇلغانلىقى ئۈچۈن، دۆلەت خەلق ئىگىلىكىدىكى ئاساسلىق نىسبەت مۇناسىۋەتلىرىنى ئىقتىسادىي قانۇنىيەتنىڭ تەلىپى بويىچە، ھەر تەرەپلىمە تەڭپۇڭلاشتۇرۇش ئارقىلىق بېكىتەلەيدۇ. كىشىلەرنىڭ ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتكە بولغان تونۇشى يېتەرلىك بولمىغان ياكى يېتەكچى ئىدىيىدە ئېغىش پەيدا بولغان ئەھۋالدا، خەلق ئىگىلىكىنىڭ نىسبىتى گاھ بۇزۇلۇپمۇ قالىدۇ، ئەمما ئۇنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ئۆز ۋاقتىدا ئاڭلىق تەڭشەش يولى بىلەن ئەسلىگە كەلتۈرگىلى بولىدۇ.

خەلقئارا مونوپول تەشكىلات 国际垄断组织

تالاستىك ئەللەردىكى ئەڭ چوڭ مونوپول تەشكىلاتلار كېلىشىم ئارقىلىق تۈزگەن خەلقئارالىق ئىقتىسادىي ئىتتىپاق ياكى خەلقئارادا مونوپول ئورۇندا تۇرىدىغان مونوپول تەشكىلاتلار. ئالدىنقىسى «خەلقئارا مونوپول ئىتتىپاق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. خەلقئارا مونوپول تەشكىلات كاپىتالنىڭ مەركەزلىشىشى ۋە ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەركەزلىشىشى تېخىمۇ يۇقىرى باسقۇچقا يەتكەنلىكىنىڭ بەلگىسى. بۇلار دۆلەت چېگرىسىدىن ھالقىغان مونوپول تەشكىلاتلار بولۇپ، لېنىن ئۇلارنى «دەرىجىدىن تاشقىرى مونوپولىيە» دەپ ئاتىغان. بۇ، ئىچكى بازارلار ۋە خام ئەشيا ماكانلىرىنى بۆلۈشۈپ بولغان مونوپول تەشكىلاتلارنىڭ تاشقى بازارلار ۋە خام ئەشيا ماكانلىرىنى كۈچىنىڭ بارىچە تالىشىش يولىدىكى شىددەتلىك كۈرىشى داۋامىدا ۋۇجۇدقا كەلگەن. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمىنى تىزگىنلەش، مونوپول باھا بېكىتىش، بازارلارنى، خام ئەشيا ماكانلىرىنى ۋە مەبلەغ

سالىدىغان ئورۇنلارنى بۆلۈشۈۋېلىش ياكى كونترول قىلىش، شۇنىڭ بىلەن يۇقىرى مونوپول پايدا ئېلىشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئۇ دەسلەپتە، 19 - ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىدىن 80 - يىللىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا ياخ ئۇرۇپ چېگرا، 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى ۋە 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا تېز تەرەققىي تاپقان خەلقئارا ئارتېل شەكلى ھەممىدىن كەڭ ئومۇملاشقانىدى. ئۇنىڭ دىن باشقا، خەلقئارا سىندىكات، خەلقئارا تروستلارمۇ شۇ قاتارغا كىرەتتى. 2 - دۇنيا ئۇرۇشى پارتلىغاندىن كېيىن، خەلقئارا كارتېللارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى پارچىلىنىپ كەتتى، ئۇرۇشتىن كېيىن يەنە بارا - بارا ئەسلىگە كەلدى ۋە راۋاج تاپتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھەرقايسى ئەللەرنىڭ ھۆ- كۈمەتلىرى ئوتتۇرىغا چىقىپ ئۈيۇشتۇرغان ياۋروپا كۆمۈر - پولات بىرلەشمىسى، ياۋروپا ئاتوم ئېنېرگىيسى بىرلەشمىسى ۋە شۇ- نىڭغا ئوخشاش خەلقئارا ئىقتىسادىي ئىتتىپاقلار مەيدانغا چىقتى، بۇ خەلقئارا مونوپول تەشكىلاتنىڭ يېڭى تەرەققىياتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. 20 - ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىدىن بېرى، كۆپىنچە، بىر دۆلەتنىڭ چوڭ مونوپول كاپىتالى تەرىپىدىن قۇرۇلغان دۆلەتتىن ھالقىغان شىركەتلەر زور تەرەققىي تېپىپ، خەلقئارا مونوپول تەشكىلاتنىڭ بىر مۇھىم شەكلى بولۇپ قالدى.

خۇداپەرەسلىك (有神论) ماددىي دۇنيانىڭ سىرتىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان، تەبىئەتتىن ۋە جەمئىيەتتىن ھالقى- غان كۈچ يەنى ئىلاھ دۇنيانى ئىدارە قىلىپ تۇرىدۇ دەپ قارايدىغان ئىدىيالستىك تەلىمات. خۇداسىزلىق بىلەن قارىمۇ- قارشى. بارلىق دىنىي ئېتىقادلارنىڭ نەزەرىيىۋى ئاساسى. خۇدا-

پەرەسلىك ئىدىيىسىنىڭ بىخلىرى ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە پەيدا بولغان، ئۇ ۋاقتىدا ئىشلەپچىقىرىش كۈچى ئىنتايىن تۆۋەن بولغانلىقتىن، كىشىلەر نۇرغۇن تەبىئىي كۈچلەر ۋە تەبىئەت ھادىسىلىرىنى سىرلىقلاشتۇرۇپ، ئادەملەشتۈرۈپ، ئىپتىدائىي ئىلاھنى شەكىللەندۈرگەن. ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش بىلەن سىنىپىنىڭ بارلىققا كېلىشى، جىسمانىي ئەمگەك بىلەن ئەقلىي ئەمگەكنىڭ ئايرىلىشىغا ئەگىشىپ، خۇداپەرەسلىك تەلىماتى شەكىللەندى. خۇداپەرەسلىك كۆپ ئىلاھلىقتىن راۋاجلىنىپ بىر ئىلاھلىققا ئايلاندى. ئۇرۇق ئىلاھى، قەبىلە ئىلاھىنىڭ ئورنىنى پەيدىنپەي مىللەت ئىلاھى ۋە دۇنيا ئىلاھى ئالدى. سىنىپىي جەمئىيەتتە خۇداپەرەسلىك ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ خەلقنى بىخۇدلاشتۇرىدىغان قورالى.

خۇداسىزلىق 无神论 بارلىق دىنىي ئېتىقادلار ۋە جىن - شەيتانلار توغرىسىدىكى خۇراپاتلىقلارنى ئىنكار قىلىدىغان تەلىمات. خۇداپەرەسلىك بىلەن قارىمۇقارشى. خۇداسىزلىقنىڭ تۈپ ئاساسى ماددا بىرلەمچى، روھ ئىككىلەمچى دېگەن قاراشتا چىڭ تۇرۇشتىن ئىبارەت. جۇڭگودا خۇداسىزلىق ئىدىيىسى يېنى، جۇ سۇلالىلىرى دەۋرىدىلا پەيدا بولغان. چۈنچىيۇ دەۋرىدىكى «شىئىرنامە»دە: «بەندىلەرنىڭ بېشىغا چۈشكەن ئاپەت خۇدادىن كەلگەن ئەمەس» («كىچىك قەسىدە» 10 - ئاي») دېيىلگەن. بۇنىڭدىن كېيىنكى جەنگو دەۋرىدە ئۆتكەن سۈنزى، شەرقىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن ۋاڭ چۇڭ، شىمال ۋە جەنۇب سۇلالىلىرى دەۋرىدە ئۆتكەن فەن جېن قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى

جەن - شەيتانلار توغرىسىدىكى خۇراپاتلارغا ۋە روھ ئۆلىمەيدۇ دەيدىغان سەپسەتىلەرگە قارشى تۇرغان. قەدىمكى گرېتسىيىلىك دېموكرات، لۇكرېتسى قاتارلىقلارمۇ تەبىئەتتىن ھالقىغان نەرسىنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلغان. 18 - ئەسىردىكى فرانسىيىدە دىدېروننىڭ ۋەكىللىكىدىكى جەڭگىۋار خۇداسىزلار خۇداپەرەسلىكنى قاتتىق تەنقىد قىلدى، دىنىي خۇراپاتلىقنىڭ زىيىنى، جىنايىتى ۋە ئۇنىڭ ئەكسىيەتچىل سىياسىي رولىنى ھولباخ ئۇقتۇلۇق ھالدا ئەمەلىيەت جەھەتتىن پاش قىلدى. 19 - ئەسىردە گېرمانىيىلىك فېيېرباخ خۇدانىڭ ماھىيىتى ئادەم ماھىيىتىنىڭ خىيالىي ئەكس ئېتىشىدىنلا ئىبارەت ئىكەنلىكىنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا كۆرسەتىپ بەردى. لېكىن ماركسزم دىن بۇرۇنقى خۇداسىزلار خۇداپەرەسلىكنىڭ ئىجتىمائىي مەنبەسى بىلەن سىنىپىي مەنبەسىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلمىگەنىدى، ئۇنىڭ يوقىلىش يولىنى تېخىمۇ تاپالمىغانىدى، ماركسزمچە پەلسەپەدىن ۋە جەن - شەيتانلار توغرىسىدىكى خۇراپاتلىق تەبىئەت زۇلۇمى ۋە سىنىپىي زۇلۇمنىڭ مەھسۇلى ئىكەنلىكىنى تۇنجى قېتىم كۆرسىتىپ بەردى، ئۇلارنىڭ خەلقنى بىخۇدلاشتۇرۇش رولى ۋە مۇقەررەر يوقىلىش يولىنى ئېچىپ بەردى.

私人劳动 خۇسۇسىي ئەمگەك ۋە ئىجتىمائىي ئەمگەك

和社会劳动 ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىدىكى تاۋار ئىگىلىكىدە تاۋار ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئەمگەكنىڭ خۇسۇسىيلىقى ۋە ئىجتىمائىيلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ تاۋار ئىگىلىكىدىكى تۈپ زىددىيەتنىڭ ئىككى تەرەپى. قاتۇرال ئىگىلىك شارائىتىدا، مەھسۇلات ئالماشتۇرۇش ئۇچۇن

ئەمەس، بەلكى بىۋاستە ئىستېمال قىلىش ئۈچۈن ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ، ئۇنىڭدا خۇسۇسىي ئەمگەك بىلەن ئىجتىمائىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت بولمايدۇ. خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك ئاساسىدىكى تاۋار ئىگىلىكىدە، تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ شەخسىي ئىشى بولىدۇ، نېمىلەرنى ئىشلەپ چىقىرىشنى ۋە قانچىلىك ئىشلەپ چىقىرىشنى ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ئۆزى بەلگىلەيدۇ، ئىشلەپچىقىرىش مېۋىسىمۇ ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ ئىلكىدە ۋە ئىختىياريدا قالىدۇ، تاۋارغا سەرپ قىلىنغان ئەمگەك توغرىسىدىن توغرا خۇسۇسىي ئەمگەك بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنى بىر - بىرىگە بېقىنىدىغان، بىر - بىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قىلىپ قويىدۇ، ئۇلارنىڭ ئەمگەك مەھسۇلاتى ئۆز ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن بىۋاستە خىزمەت قىلمايدۇ، تاۋار ئىشلەپ چىقىرىشقا كەتكەن ئەمگەك پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئەمگەكنىڭ تەركىبىي قىسمى بولىدۇ. لېكىن خۇسۇسىي ئەمگەكنىڭ پەۋقۇلئاددە ئىجتىمائىي خاراكتېرى پەقەت ئالماشتۇرۇش داۋامىدا نامايان بولىدۇ، يەنى تاۋار سېتىلغاندىن كېيىن، خۇسۇسىي ئەمگەك ئاندىن جەمئىيەتكە تونۇلىدۇ؛ ناۋادا تاۋار سېتىلماي قالسا، خۇسۇسىي ئەمگەك بىلەن ئىجتىمائىي ئەمگەكنىڭ زىددىيىتى ھەل بولمايدۇ. خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك شارائىتىدا، جەمئىيەتكە قانچىلىك مەھسۇلات كېرەكلىكى تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلارغا نامەلۇم بولغاچقا، تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى رىقابەت ۋە ھۆكۈمەت سىز ھالەتتە ئېلىپ بېرىلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن خۇسۇسىي ئەمگەك

بىلەن ئىجتىمائىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت كۈنسېرن - كۈنگە چوڭقۇرلىشىپ بارىدۇ. كاپىتالىستىك تاۋار ئىگىلىكىدە، بۇ زىددىيەت *كاپىتالىزمنىڭ نېگىزلىك زىددىيىتى بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. خۇسۇسىي ئەمگەك بىلەن ئىجتىمائىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئاساس قىلىنغان تاۋار ئىگىلىكىدىكى كونكرېت ئەمگەك بىلەن ئابستراكت ئەمگەك، ئىستېمال قىممىتى بىلەن قىممەت ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتىنمۇ يىلتىزى. سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا، خۇسۇسىي ئەمگەك جۇزئىي ئەمگەككە، خۇسۇسىي ئەمگەك بىلەن ئىجتىمائىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت جۇزئىي ئەمگەك بىلەن ئىجتىمائىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتكە ئايلىنىدۇ. بۇ زىددىيەتنى دۆلەت پىلانى ئارقىلىق تەڭشەش ۋە دۆلەت پىلانى يېتەكچىلىكىدە بازا ئارقىلىق تەڭشەش يولى بىلەن ھەل قىلغىلى بولىدۇ. بەزىلەر سوتسىيالىستىك كارخانىلاردىكى ئەمگەكنىڭ دۆلەت پىلانى بويىچە ئۈيۇشتۇرۇلغان قىسمى بىۋاستە ئىجتىمائىي ئەمگەك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، جۇزئىي ئەمگەك بىلەن ئىجتىمائىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت مەۋجۇت ئەمەس دەپمۇ قارايدۇ.

خۇلاسە چىقىرىش 推理 بىر ياكى بىرقانچە ھۆكۈمدىن يېڭى بىر ھۆكۈمنى خۇلاسىلەپ چىقىرىدىغان تەپەككۇر شەكلى. خۇلاسە چىقىرىشقا ئاساس بولىدىغان ھۆكۈم ئاساس دەپ ئاتىلىدۇ، ئاساستىن چىقىرىلغان ھۆكۈم خۇلاسە دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن، «سوتسىيالىستىك دۆلەتتە دېموكراتىيە - مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمى يولغا قويۇلىدۇ، بىزنىڭ دۆلىتىمىز سوتسىيالىستىك دۆلەت، دېمەك، دۆلىتىمىزدە دېموكراتىيە -

مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمى يولغا قويۇلدۇ» دېگەن سۆز خۇلاسە چىقىرىش جۈملىسىگە كىرىدۇ، ئۇنىڭدا «سوتسيالىستىك دۆلەتتە دېموكراتىيە ـ مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمى يولغا قويۇلدۇ» دېگەن ھۆكۈم بىلەن «بىزنىڭ دۆلىتىمىز سوتسيالىستىك دۆلەت» دېگەن ھۆكۈم ئاساستۇر، «دۆلىتىمىزدە دېموكراتىيە ـ مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمى يولغا قويۇلدۇ» دېگەن ھۆكۈم خۇلاسىدۇر. خۇلاسە چىقىرىش ھۆكۈملەرنى قۇراشتۇرۇپ، تەپەككۇر پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش ۋاسىتىسى، ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئەمەلىيەت ئاساسىدا بىلىشنىڭ مۇھىم ھالقىسى، نۇرغۇن بىلىمگە خۇلاسە چىقىرىش ئارقىلىقلا ئېرىشىش مۇمكىن. خۇلاسە چىقىرىش ئۆزىگە خاس مەزمۇن ۋە شەكىلگە ئىگە. فورمال لوگىكا قايسى خۇلاسە چىقىرىش شەكىللىرىنىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى ۋە قايسى خۇلاسە چىقىرىش شەكىللىرىنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى تەتقىق قىلىدۇ. توغرا خۇلاسە چىقىرىش شەكلى دېگىنىمىز ھەقىقىي ئاساستىن ھەقىقىي خۇلاسە چىقىرىشقا ئىمكان بېرىدىغان خۇلاسە چىقىرىش شەكلىدۇر، ئوبيېكتىپ شەيئىلەر باغلىنىشىنىڭ ئەمەلىيەت ئارقىلىق ئاڭدا ئەكس ئېتىشىدۇر. توغرا خۇلاسە چىقىرىشتا مۇنداق ئىككى شەرت ھازىرلىنىشى لازىم: (1) ئاساس ھەقىقىي بولۇشى، (2) خۇلاسە چىقىرىش شەكلى توغرا بولۇشى لازىم.

有支付能力 خەۋىدارلىق ئىقتىدارى بولغان تەلەپ كىشىلەرنىڭ تاۋار ۋە مۇلازىمەتكە ئۆزىدە **的需求** پۇل دائىرىسىدە بولىدىغان تەلىپى. يەنى مەلۇم مەزگىلدىكى ئىجتىمائىي سېتىۋېلىش كۈچى. ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسى ۋە مىللىي دارامەتنىڭ ئەھۋالى بىر دۆلەت

تىكى خېرىدارلىق ئىقتىدارى بولغان تەلەپنىڭ سەۋىيىسىنى بەلگىلەيدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كۆچىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسى قانچە ئۇستۇن بولسا، مىللىي دارامەت قانچە كۆپ بولسا، پۈتكۈل دۆلەتتىكى خېرىدارلىق ئىقتىدارى بولغان تەلەپنىڭ سەۋىيىسى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ، ئەكسىچە بولغاندا شۇنچە تۆۋەن بولىدۇ. ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي تۈزۈم ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، ھەرقايسى جەمئىيەتلەردىكى سىنىپلارنىڭ خېرىدارلىق ئىقتىدارى بولغان تەلىپىنىڭ ئىگىلىگەن سالمىقىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. كاپىتالىزم شارائىتىدا، كاپىتالىستلارنىڭ خېرىدارلىق ئىقتىدارى بولغان تەلىپى بارغانچە ئاشىدۇ، پرولېتارىيات بىلەن ئەمگەكچى خەلقنىڭ خېرىدارلىق ئىقتىدارى بولغان تەلىپى بولسا ناھايىتى چوڭ چەكلىمىگە ئۇچرايدۇ. كەڭ ئەمگەكچى خەلقنىڭ چەكلىك بولغان خېرىدارلىق ئىقتىدارى كاپىتالىستنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ قارىغۇلارچە ئېشىپ بېرىشى بىلەن ئانتاگونىيىلىك زىددىيەت بولۇپ شەكىللىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى كرىزىسنى پەيدا قىلىدۇ. سوتسيالىستنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتى خەلقنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى ئەڭ چوڭ دەرىجىدە قاندۇرۇشتىن ئىبارەت، ئىشلەپچىقىرىش ۋە مىللىي دارامەتنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ، خېرىدارلىق ئىقتىدارى بولغان تەلەپمۇ مۇناسىپ ھالدا پەيدىنپەي ئاشىدۇ.

خيالي سوتسيالزم 空想社会主义 «ئۇتوپىك سوتسيالزم» دەپمۇ تەرجىمە قىلىنىدۇ. ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنى ئۆزگەرتىش يولىدىكى، ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان

بىر خىل سوتسىيالىستىك پىكىر ئېقىمى. ئۇ كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى بارلىققا كەلگەندىن كېيىن پەيدا بولغان. ئۇ 16 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە جەمئىي ئۇچ يۈز يىلدىن ئارتۇق داۋام قىلغان. بىراق «خىيالىي سوتسىيالىزم» دېگەن سۆز كېيىنرەك چىققان، فرانسىيىلىك ئىقتىسادشۇناس رىلوم بلانكى 1839 - يىلى «ياۋروپا سىياسىي ئىقتىساد تارىخى»دا سېن - سىمون، فورىيې، ئوۋېن ۋە ئۇلارنىڭ مۇرىتلىرىنى تۇنجى قېتىم «خىيالىي سوتسىيالىستلار» دېگەن نام بىلەن ئاتىغان. «خىيالىي سوتسىيالىزم» سۆزى كۆپ ھاللاردا «خىيالىي كوممۇنىزم» بىلەن بىر مەنىدە قوللىنىلىدۇ، كەڭ مەنىدىكى «خىيالىي سوتسىيالىزم»، «خىيالىي كوممۇنىزم» نى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. خىيالىي سوتسىيالىزم ھەققىدە دەسلەپكى مەزگىلدىكى يېزىلغان ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە ئەسەرلەر ئىچىدە، ئەنگلىيىلىك مورنىڭ «ئۇتوپىيە» دېگەن ئەسىرى ھەممىدىن بۇرۇن يېزىلغان، ئۇنىڭدىن كېيىن ئىتالىيىلىك كامپانېللانىڭ «قۇياش شەھىرى»، گېرمانىيىلىك مۇنزېرنىڭ «مەڭگۈلۈك ئاسايىش دۇنيا» ھەققىدىكى شېرىن خىيالىرى شۇنىڭدەك ئەنگلىيىدىكى «يەر قازغۇچىلار»نىڭ يولباشچىسى ۋىنستانلېينىڭ «ئەركىنلىك قانۇنى» دېگەن ئەسەرلەر ئوتتۇرىغا چىقتى. ئۇلارنىڭ غايىۋى جەمئىيەت ئۇستىدىكى شېرىن خىيالىي سوتسىيالىزمنىڭ ئۇندۇرمىسى بولۇپ، «كوممۇنىستىك ئىدېئىنىڭ غۇۋا نۇرى»نى نامايان قىلغان. 18 - ئەسىرگە كەلگەندە، خىيالىي سوتسىيالىزم تەلىماتى «ئۇتوپىيە»دىن باشلانغان ئەدەبىي شەكلىنى بۇزۇپ تاشلاپ، ئىشلەپچىقىرىش

ۋاستىلىرىنگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكنى يوقىتىش دېگەنگە ئوخشاش چوڭ - چوڭ ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى نەزەرىيە جەھەتتىن مۇلاھىزە قىلىشقا ۋە دەللىلەشكە باشلىغان. موربللىنىڭ «تەبىئەت قانۇنى»، مابلىنىڭ «قانۇنچىلىق ھەققىدە» قاتارلىق ئەسەرلەر بۇنىڭ نامايەندىسى. ئۇلارنىڭ باراۋەرلىك ھەققىدىكى تەلىپى سىياسىي ھوقۇق بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي، شەخسلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى ساھەسىگىمۇ كېڭەيگەن، سىنىپىي ئىمتىيازنى يوقىتىشتىن باشقا، سىنىپىي پەرقنى يوقىتىشنىمۇ تەلەپ قىلغان. 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا، فرانسىيىلىك سېن - سىمون، فۇرىيېلار ۋە ئەنگلىيىلىك ئوۋېن خىيالىي سوتسىيالىزمنىڭ ئاساسلىق ۋەكىللىرى ئىدى. ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى پرولېتارىيات مەنپەئىتىنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە، ئالدى بىلەن بەرھەر سىنىپنى ئازاد قىلىش نىيىتىدە مەيدانغا چىققان ئەمەس، بەلكى ھەممىدىلا پۈتۈن ئىنسانىيەتنى ئازاد قىلىش كويىدا مەيدانغا چىقىپ، قانداقتۇر بەرھەر ئەقلىي ۋە مەڭگۈلۈك ھەققانىي ئالەم قۇرۇشنى خىيال قىلغان. ئۇلار كاپىتالىستىك تۈزۈمگە خاس تۇرلۇك ئىللەتلەر ۋە بالا - قازالارنى كەسكىن سۆكۈپ، يالالانما ئەمگەك تۈزۈمىنى ۋە خۇسۇسىي ئىگىدارچىلىقنى يوقىتىشنى تەشەببۇس قىلىپ، سوتسىيالىزمنى يېڭى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى سۈپىتىدە تۇنجى قېتىم ئوتتۇرىغا قويۇپ، سوتسىيالىزم شارائىتىدىكى ئىشلەپچىقىرىش تەشكىلاتلىرى ۋە ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ كاپىتالىزمدىكىدىن زور دەرىجىدە ئېشىپ كېتىدىغانلىقىنى دەللىلىگەن ھەمدە كومۇنىزمنىڭ بەزى ئالاھىدىلىكلىرىنى مەسىلەن، شەھەر بىلەن يېزا، ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي

ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىقنىڭ يوقىتىلىشى ۋە دۆلەتنىڭ يوقىلىشى ۋەھاكازالارنى ئالدىن كۆرگەن. بۇ پىكىر- لەر ئىلمىي سوتسىيالىزمنىڭ نەزەرىيەۋى مەنبەسى بولۇپ قالغان. بىراق ئۇلار كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى شۇنىڭدەك بۇرژۇئازىيە بىلەن پرولېتارىياتنىڭ قارىمۇقارشىلىقى تازا ئەۋجىگە چىقمىغان بىر زاماندا ياشىغان، پىشىپ يېتىلمىگەن ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت ۋە سىنىپىي مۇناسىۋەت ئۇلارنىڭ نەزەرىيىلىرىنىڭ خام بولۇشىنى بەلگىلىگەن. 19 - ئەسرنىڭ 30 — 40 - يىللىرىدا، فرانسىيەدە بلانكى، كابىت، دېزامى قاتارلىق خىيالىي كوممۇنىزمچىلار مەيدانغا چىققان. ئۇلار پۈتۈن جەمئىيەتنى تۈپتىن ئۆزگەرتىشنى تەشەببۇس قىلغان ھەمدە ئۆزلىرى كۆزلىگەن غايىۋى جەمئىيەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدىكى ئۆتكۈنچى دەۋرنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى، ئۆتكۈنچى دەۋرنىڭ زۆرۈرلۈكى ۋە ۋەزىپىلىرى قاتارلىقلارنى كونكرېت ئوتتۇرىغا قويغان ۋە دەللىلىگەن، بەزىلىرى تېخى بىرقەدەر ئىلمىي ئاساسقا ئىگە كوممۇنىزمنى ئوتتۇرىغا قويغان، لېكىن ئۇلار بىرمۇنچە تۈپ مەسىلىلەردە خىيالىي سوتسىيالىزمغا خاس ئالامەتلەردىن خالىي بولالمىغان.

خىيالىي كاپىتال 虚拟资本 باھالىق چەك شەكلىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان ۋە ئىگىسىنى مەلۇم دارامەتكە ئىگە قىلىدىغان كاپىتال. مەسىلەن، ھەسسىدارلىق شىركىتىنىڭ پاي چېكى، كاپىتالىستىك كارخانا ياكى دۆلەت تارقاتقان زايوم ۋە باشقىلار. ئۇنىڭ ئۆزى ھېچقانداق قىممەتكە ئىگە ئەمەس، پەقەت كاپىتالنى ئىگىلەش ھوقۇقىنىڭ گۇۋاھلىق

قەغەزى سۈپىتىدە، تاپاۋەتكە ئىگە بولۇش هوقۇقىغا ئىگە دېگەننىلا ئېلىپ بېرىدۇ. ئۇ زاۋۇت بىنالىرى، ماشىنىلار، خام ئەشيا - ماتېرىيال دېگەنلەر ئوخشاش ئەمەلىيەتتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان كاپىتالدىن پەرقلىنىدۇ، ئۇ كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا رول ئوينىيالمايدۇ، پەقەت ئەمەلىي كاپىتال هەرىكەتىنىڭ ئەھۋالىنى ۋاستىلىك هالدا ئەكس ئەتتۈرىدۇ. دېمەك، خىيالىي كاپىتال هەقىقىي كاپىتال بولماستىن، كاپىتالنىڭ ئەمەلىي كاپىتالدىن تاشقىرى مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش شەكلىدۇر. ماركس ئۇنى «رېئال كاپىتالنىڭ قەغەز كۆچۈرۈلمىسىدۇر» دەپ ئاتىغان («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 25 - توم، 540 - بەت). باهالىق چەكنى بازاردا (ئادەتتە باهالىق چەك سودا سارىيىدا) مەلۇم باهادا ئېلىپ - سېتىشقا بولىدىغانلىقىدەكى سەۋەب شۇكى، ئۇنىڭ ئىگىلىرى ئۇنى تارقاتقۇچىلاردىن ئۇنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە قاراپ، قەرەللىك ئۆسۈم ئېلىپ تۇرالايدۇ، سانائەت ئىشچىلىرى يارانقان قوشۇمچە قىممەتنىڭ بىر قىسمىنى بۆلۈپ ئالالايدۇ. پاي چېكىنىڭ باهاسى = پاي چېكى سومما سى × ئۆسۈم نىسبىتى + بانكىنىڭ ئۆسۈم نىسبىتى. ئۆسۈم نىسبىتى ئۆزگەرمىگەن چاغدا، پاي چېكىنىڭ ئۆسۈمى قانچە كۆپ بولسا، پاي چېكىنىڭ باهاسى شۇنچە ئۇستۈن بولىدۇ؛ پاي چېكىنىڭ ئۆسۈمى ئۆزگەرمىگەن چاغدا، ئۆسۈم نىسبىتى قانچە يۇقىرى بولسا، پاي چېكىنىڭ باهاسى شۇنچە تۆۋەن بولىدۇ. كاپىتالمزمنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئارقىسىدا، ئوتتۇرىچە ئۆسۈم نىسبىتىنىڭ تۆۋەنلەپ بېرىشى، هەسسىدارلىق شىركىتى قەرزى ۋە دۆلەت قەرزىنىڭ كۆپىيىشى، شۇنىڭدەك باهالىق چەك

هايانكەشلىكىنىڭ ئەۋج ئېلىشى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، خيالي كاپىتالنىڭ كۆپىيىشى ئەمەلىي كاپىتالنىڭ كۆپىيىپ بېرىشىدىن تېز بولۇۋاتىدۇ. بۇ ھال كاپىتال ئىگىلىرى بىلەن كاپىتال پائالىيىتىنىڭ بىر - بىرىدىن تېخىمۇ ئاجرالغانلىقىنى، بۇرژۇئازىيىنىڭ بارغانسېرى نوقۇل سۈتخورلارغا ئايلىنىۋاتقانلىقىنى، كاپىتالزمنىڭ تەييارلاپلىقى ۋە چىرىكلىكى كۈندىن - كۈنگە كۈچىيىۋاتقانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ.

خيالي كوممۇنىزم 空想共产主义 كۆپ ھاللاردا «خيالي سوتسيالىزم» سۆزى بىلەن بىر مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ. لېكىن بەزى ھاللاردا، ماركس ۋە ئېنگېلسلار ئۇنى پەرقلەندۈرۈپمۇ ئىشلەتكەن. مەسىلەن، ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك پرىنسىپىنى يولغا قويۇشنى تەشەببۇس قىلغان خيالپەرەسلەرنى خيالي كوممۇنىزمچى، خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى ساقلاپ قېلىشنى تەشەببۇس قىلغان خيالپەرەسلەرنى خيالي سوتسيالىزمچى دەپ ئاتىغان؛ ئوۋېنىزم خيالي كوممۇنىزم دەپ، سېن - سىمونىزم بىلەن فۇرىيېئىزم خيالي سوتسيالىزم دەپ ئاتالغان. 1847 - يىلى، سوتسيالىزم بۇرژۇئازىيىنىڭ ھەربكىتى بولۇپ قالغاندى، كوممۇنىزم بولسا ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ھەربكىتى ئىدى. ئېنگېلس بۇنىڭ چېكىنى قاتتىق ئايرىپ، فرانسىيىلىك كابىت بىلەن گېرمانىيىلىك ۋېتلىڭلارنىڭ ئىدىيە - تەلىماتلىرىنى خيالي كوممۇنىزم دەپ ئاتىغان ھەمدە «مۇنداق كوممۇنىزم تېخى خېلى يېرىك، تازا سىلىقلانمىغان، ساپلا تەبىئىي كېلىپ چىققان بىر خىل كوممۇنىزم ئىدى؛ لېكىن ئۇ ئەڭ ئاساسىي نۇقتىغا يېتىپ بارغانىدى» دەپ كۆرسەتكەنىدى («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 408 - بەت).

ھ

دەرىجىلىك يەر دارامتى 收入地土差级 يەنى «سوتسىيالىستىك دەرىجىلىك يەر ئىجارىسى» (443 - بەت).

دەرىجىلىك يەر ئىجارىسى 租地差级 تېرىلغۇ يەر شارائىتىنىڭ ياخشى - يامانلىقى جەھەتتىكى پەرقىتىن ھاسىل بولغان يەر ئىجارىسى. ئۇ كاپىتالىستىك دەرىجىلىك يەر ئىجارىسى ۋە سوتسىيالىستىك دەرىجىلىك يەر ئىجارىسى دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ. كاپىتالىستىك دەرىجىلىك يەر ئىجارىسى ياخشىراق يەرنى تېرىيدىغان كاپىتالىستىك دېھقانچىلىق مەيدانلىرى ھاسىل قىلغان، يەر ئىگىلىرىنىڭ ئىختىيارىغا ئۆتۈپ كېتىدىغان ئارتۇق پايدىدىن ئىبارەت. ناچار يەر ياكى ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى ناچارراق يەر تېرىيدىغانلارنىڭ ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى تۆۋەن، ئالىدىغان مەھسۇلاتى ئاز بولىدۇ، مەھسۇلاتنىڭ ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش باھاسى يۇقىرى بولىدۇ؛ ياخشىراق يەر ياكى ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى ياخشىراق يەر تېرىيدىغانلارنىڭ ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى يۇقىرى، ئالىدىغان مەھسۇلاتى كۆپ بولىدۇ، مەھسۇلاتنىڭ ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش باھاسى تۆۋەن بولىدۇ. ياخشى يەر بىلەن ئوتتۇرا دەرىجىلىك يەرنىڭ سانى چەكلىك بولغاچقا، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ يەرلەر بىر قىسىم كاپىتالىستلارنىڭ مونوپولىيىسىدە بولغاچقا،

بۇ يەرلەردىن چىققان مەھسۇلات بىلەن جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇپ كېتەلمەيدۇ، شۇڭا ناچار يەرلىي تېرىشقىمۇ توغرا كېلىدۇ. ئەمما ناچار يەر تېرىيدىغان يېزا ئىگىلىك كاپىتالىستلىرى ئوتتۇرىچە پايدىغا ئىگە بولالمىسا بولمايدۇ، ئۇلار ئوتتۇرىچە پايدىغا ئىگە بولالمىسا، مەبلەغ سېلىشقا ئۇنىمايدۇ - دە، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى ئېھتىياجىنى قاندۇرالماي، باھاسى ناچار يەر تېرىيدىغان كاپىتالىستلارنى پايدىغا ئىگە قىلغانغا قەدەر ئۆرلەپ كېتىۋېرىدۇ. شۇنداق قىلىپ، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسى ناچار يەردىن ئېلىنىدىغان مەھسۇلاتنىڭ ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش باھاسىغا باغلىق بولۇپ قالىدۇ، ياخشى يەر بىلەن ئوتتۇرا دەرىجىلىك يەرنى تېرىيدىغان كاپىتالىستلار ئىشلەپچىقىرىش ئۇنۇمدارلىقىنىڭ بىرقەدەر يۇقىرى بولۇشى ۋە مەھسۇلاتنىڭ تەننەرخ باھاسىنىڭ بىرقەدەر تۆۋەن بولۇشى ئارقىسىدا داۋاملىق ھالدا ئوتتۇرىچە پايدىدىن ئېشىپ كېتىدىغان ئارتۇق پايدىغا ئېرىشىپ تۇرىدۇ. كاپىتالىستلار تېرىيدىغان يەر يەر ئىگىلىرىدىن ئىجارىگە ئېلىنغان يەر بولغاچقا، شۇ ئارتۇق پايدا ئادەتتە يەر ئىجارىسى شەكلىدە يەر ئىگىلىرىگە تاپشۇرۇلىدۇ. ئۇنىڭ تېگى يېزا ئىگىلىك ئىشچىلىرى ياراتقان ئارتۇق قوشۇمچە قىممەتتۇر. دەرىجىلىك يەر ئىجارىسى ھاسىل بولۇش شارائىتىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى تۈپەيلىدىن ئىككى خىل شەكىلدە ئىپادىلىنىدۇ: بىرىنچى شەكلى (دەرىجىلىك يەر ئىجارىسى I) تۈپراقنىڭ مۇنبەتلىك دەرىجىسى ۋە بازارغا يېراق - يېقىنلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان دەرىجىلىك

يەر ئىجارىسى؛ ئىككىنچى شەكلى (دەربجىلىك يەر ئىجارىسى II) يەرگە ئۇدا قوشۇمچە مەبلەغ سېلىش نەتىجىسىدە ھاسىل بولىدىغان ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەربجىلىك يەر ئىجارىسى. كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە قۇرۇلۇش مەيدانلىرى بىلەن كان رايونلىرىدىمۇ شارائىتنىڭ ياخشى - ياماناڭلىقى پەرقلىق بولغاچقا دەربجىلىك يەر ئىجارىسى ھاسىل بولىدۇ. مۇنداق دەربجىلىك يەر ئىجارىسىمۇ، يېزا ئىگىلىكىدىكى دەربجىلىك يەر ئىجارىسىمۇ ئوخشاش بىر قانۇنىيەتكە بويسۇنىدۇ. *سوتسىيالىستىك دەربجىلىك يەر ئىجارىسى «دەربجىلىك يەر دارامىتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

دەللال كاپىتال 买办资本 مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكە ئەللىرىدە چەت ئەل مونوپول كاپىتالىغا بېقىنىدىغان ھەم ئۇنىڭ ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان كاپىتال. كونا جۇڭگودىكى دەللال كاپىتال 1840 - يىلدىكى ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن كېيىن بارلىققا كەلگەن ۋە راۋاج تاپقان. دەللال كاپىتال ئىشلەپچىقىرىشنى ئەمەس، بەلكى جاھانگىرلارنىڭ تاۋار سېتىش، خام ئەشيا سېتىۋېلىش، پۇل مۇئامىلىسىنى كونترول قىلىش ئىشلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى ئاساسىي ئورۇندا قويىدۇ ھەم شۇنىڭدىن بىر قىسىم پايدا ئالىدۇ. ئۇ تازا پارازىتلىق خاراكتېر ئالغان، قالاق ۋە ئەكسىيەتچىل ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئېغىر توسقۇنلۇق قىلىدىغان ۋە بۇزغۇنچىلىق سالىدىغان كاپىتال. 1927 -

يىلدىن كېيىن جىياڭ جېيشى، سۇڭ زىۋېن، كوڭ شياڭشى، چېن لىفۇ، چېن گوفۇلار باشچىلىقىدىكى تۆت چوڭ جەمەت مەركەز قىلىنغان بىيۇروكرات دەللال كاپىتال يەنى بىيۇروكرات كاپىتال شەكىللەندى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بىيۇروكرات كاپىتال كارخانىلىرىنى مۇسادىرە قىلىش سىياسىتى يولغا قويۇلدى، شۇ كارخانىلارنى مۇسادىرە قىلىش ھېسابىغا سوتسىيالىستىك دۆلەت ئىگىلىكى بەرپا قىلىندى.

دوگمچىلىق 教条主义 «كىتابباز لىق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. نەزەرىيىنى دىنىي ئەقىدە دەپ ھېسابلايدىغان، كىتابنى ئىنجىل دەپ بىلىدىغان ئىدىيىۋى ئىستىل. ئۇنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇ ھەممىدە تەرىپىنى، فورمۇلىنى ئاساس قىلىدۇ، نەزەرىيىنى ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۈرۈشكە قارشى تۇرىدۇ؛ ئۆلۈك يادلاش، ئۆلۈك كۆچۈرۈشنىلا بىلىپ، ئەمەلىيەتنى ئاساس قىلىشنى رەت قىلىدۇ، ھەممە ئىشنىڭ زامان، ماكان ۋە شارائىتقا باغلىق ئىكەنلىكىگە قارشى تۇرىدۇ؛ ھەقىقەتنى سۈبېيېكتىپنىڭ ئۆزىدىن ھاسىل بولىدىغان نەرسە دەپ قارايدۇ، ھەقىقەتنى سىناشنىڭ بىردىنبىر ئۆلچىمى ئەمەلىيەت ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلمايدۇ. ئىنقىلابىي قوشۇندىكى دوگمچىلار ئىنقىلابىي ئىبارىلەرنى ھەرقاچان ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدۇ، ئەمەلىيەتتە بولسا، ھامان ئىنقىلابىي نەزەرىيىنىڭ روھىي ماھىيىتىنى قىرقىپ تاشلايدۇ، سىنىپلارغا باھا بېرىشتە ۋە خىزمەتكە يېتەكچىلىك قىلىشتا ئىدېئالىزمغا ئەمەل قىلىدۇ، ئۇنىڭ ئىنقىلابىي ئىشلارىدىكى ئالدامچىلىقى ۋە زىيىنى ئىنتايىن زور. جۇڭگو ئىنقىلابى يېڭى دېموكراتىزم دەۋرىدىمۇ، سوتسىـ

يالىزم دەۋرىدىمۇ دوكمىچىلىقنىڭ ئېغىر بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچرىدى.

دۇنيا پۇلى 世界货币 پۇلنىڭ ۋەزىپىلىرىدىن بىرى. پۇلنىڭ خەلقئارا بازاردا ئومۇمىي قىممەتداش بولۇپ رول ئويناپدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. پۇل مۇشۇ ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرغان ۋاقتىدا، ئۆزىنىڭ دۆلەتنىڭ ۋە مىللەتنىڭ ئوخشاش بولمىغانلىقىدىن پەيدا بولغان باھا ئۆلچىمى، قۇيما پۇل ۋە قىممەت بەلگىسى قاتارلىق يەرلىك شەكىللىرىدىن خالىي بولۇپ، ئىپتىدائىي ھالەتتىكى ئالتۇن ياكى كۈمۈش تۇسىگە كىرىدۇ. قۇيما پۇل خەلقئارا بازاردا ئىشلىتىلىدىغان ۋاقتىدا، ئۇنىڭ قىممىتى پەقەت ئۆزىدىكى مېتالنىڭ مىقدارى ۋە ساپلىقى بويىچىلا ھېسابلىنىدۇ ـ دە، شەكىل جەھەتتىكى بارلىق ئەھمىيىتىنى يوقتىدۇ. ئالتۇن ۋە كۈمۈشنىڭ دۇنيا پۇلى بولۇش خۇسۇسىيىتى بارلىقىنى جون مىل ھەممىدىن بۇرۇن ئېنىق كۆرسەتكەن. دۇنيا پۇلىنىڭ ئۇچ خىل رولى بار: (1) خەلقئارا قەرزنى تۆلەش ۋە سودا پەرقىنى راسچوت قىلىش ۋاقتىدا ئومۇمىي تۆلەش ۋاسىتىسى بولۇش؛ (2) تاشقى بازاردىن نەق پۇلغا تاۋار سېتىۋېلىش لازىم بولغاندا ئومۇمىي سېتىۋېلىش ۋاسىتىسى بولۇش؛ (3) بايلىقنى بىر دۆلەتتىن يەنە بىر دۆلەتكە يۆتكەشتە، مەسىلەن، ئۇرۇش تۆلىمىنى تۆلەش، سىرتقا قەرز بېرىش ۋە مال ـ مۈلۈكنى يۆتكەشتە ئىجتىمائىي بايلىقنىڭ ئومۇمىي بەلگىسى بولۇش. پۇلنىڭ مۇشۇ ۋەزىپىسىنى ئادا قىلغانلىقى دۇنيا بازىرىنىڭ كېڭەيگەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ.

دۇنيا قاراش 世界观 «ئالەم قاراش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

كىشىلەرنىڭ پۈتكۈل دۇنياغا بولغان تۆپ - ئاساسىي قارىشى، دۇنيا قاراشنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى دۇنيا ماددىمۇ ياكى روھمۇ، راۋاجلىنىپ تۇرامدۇ ياكى جىم تۇرامدۇ، چەكسىزمۇ ياكى چەكلىكمۇ، بىلگىلى بولامدۇ ياكى بىلگىلى بولمامدۇ، ئادەمنىڭ دۇنيا بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى قانداق دېگەنگە ئوخشاش مەسىلىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالمدۇ. سىستېمىلاشقان ۋە نەزەرىيەۋى لەشكەن دۇنيا قاراش پەلسەپىدۇر. ھەر بىر ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭ دۇنيا قارىشى بولىدۇ، ئادەملەرنىڭ مەسىلىلەرنى كۆزىتىشى ۋە بىر تەرەپ قىلىشى، نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ بۇ نۇقتىنى ئاڭلىق تونۇپ يېتەكچىلىكىدە بولىدۇ. دۇنيا قاراش ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەتنىڭ ئىنكاسى، ئىجتىمائىي ئاڭنىڭ يادروسى، ئۇنىڭ تارىخىيلىقى بولىدۇ، سىنىپلار بار جەمئىيەتتە ئۇنىڭ سىنىپىيلىقى بولىدۇ. ئوخشاش بولمىغان سىنىپلارغا تەۋە كىشىلەردە، ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتتە تۇتقان ئورنىنىڭ ئوخشاش بولمىغانلىقىغا قاراپ، ئوخشاش بولمىغان دۇنيا قاراش پەيدىنپەي شەكىللىنىدۇ. ئىنسانىيەتنىڭ بىلىش تارىخىدا ئەزەلدىنلا ماتېرىيالىزم بىلەن ئىدېئالىزمنىڭ كۈرىشى، ئىدېئالىيكتىكا بىلەن مېتافىزىكىنىڭ كۈرىشىدىن ئىبارەت بىر - بىرىگە قارىمۇقارشى بولغان دۇنيا قاراشنىڭ كۈرىشى مەۋجۇت بولۇپ كەلدى. پرولېتارىياتنىڭ دۇنيا قارىشى ئىدېئالىيكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزمدىن ئىبارەت بىردىنبىر ئىلمىي دۇنيا قاراشتىن ئىبارەت.

世界经济危机 دۇنياۋى ئىقتسادىي كرىزىس

دۇنيادىكى ئاساسىي كاپىتالىستىك ئەللەردە ئومۇميۈزلۈك يۈز بەرگەن *ئىقتسادىي كرىزىس. كاپىتالىستىك دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدا ئىقتسادىي مۇناسىۋەت زىچ بولىدۇ، بىر دۆلەتتە كرىزىس پارتلىسىلا، باشقا دۆلەتلەرگە يامرايدۇ - دە، كۆپىنچە، پۈتكۈل كاپىتالىزم دۇنياسىنى تىترىتىدۇ. 1847 - يىلى يۈز بەرگەن كرىزىس كاپىتالىزم دۇنياسىدا بولغان تۇنجى دۇنياۋى ئىقتسادىي كرىزىس ئىدى. 20 - ئەسىرگە قەدەم قويغاندىن كېيىن، كرىزىسنىڭ دەۋر قىلىش ۋاقتى پەيدىنپەي قىسقاردى، ئۇنىڭ ئۈستىگە كرىزىس كۆپ چاغلاردا ئالاھىدە كۈچلۈك بۇزغۇنچىلىق خاراكتېرىدە بولىدىغان بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە 1929 — 1933 - يىللاردا يۈز بەرگەن كرىزىس ھازىرغا قەدەر كاپىتالىزم دۇنياسىدا يۈز بەرگەن ئەڭ ئېغىر، ئەڭ چوڭقۇر ۋە بۇزغۇنچىلىقى ئەڭ چوڭ بولغان بىر قېتىملىق كرىزىس بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ قېتىمقى كرىزىس كاپىتالىستىك دۆلەتلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى، سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى زور دەرىجىدە تۆۋەنلەپ كەتتى، ئەنگلىيىدە 16.2% تۆۋەنلىدى، فرانسىيىدە 30.9% تۆۋەنلىدى، گېرمانىيىدە 40.2% تۆۋەنلىدى، ئامېرىكىدا 46.2% تۆۋەنلىدى، پۈتكۈل كاپىتالىزم دۇنياسىدا 37% تۆۋەنلىدى، ئاساسىي كاپىتالىستىك دۆلەتلەردە ئىشسىزلارنىڭ سانى 45 مىليونغا يەتتى. 1973 — 1975 - يىللاردا يۈز بەرگەن ئىقتسادىي كرىزىسمۇ ھەرقايسى ئاساسىي كاپىتالىستىك دۆلەتلەرگە يېيىلدى. دۇنياۋى ئىقتسادىي كرىزىس جاھانگىرلىكنىڭ ھەر خىل زىددىيەتلىرىنى بارغانچە

ئۆتكۈرلەشتۈرۈۋېتىدۇ، ئۇ جاھانگىر دۆلەتلەرنىڭ داۋاملىق تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى قىلىشى ۋە زومىگەر-لىكىنى تالىشىشىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر ئىقتىسادىي مەنبەسىدۇر.

دۆلەت 国家 «دۆلەت مۇئەييەن سىنىپنىڭ ھۆكۈمرانلىق ئورگىنى» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 176 - بەت). سىنىپلىق جەمئىيەتتە، ھۆكۈمرانلىق ئورۇندا تۇرغان سىنىپ دۆلەتتىن پايدىلىنىپ ھۆكۈمرانلىق قىلىنغۇچى سىنىپلار ئۈستىدىن دىكتاتورا يۈرگۈزۈپ، ئۇلارنىڭ قارشىلىقىنى باستۇرۇپ، ئۆز سىنىپىنىڭ مەنپەئىتىنى قوغدايدۇ، ئۆزى بەرپا قىلغان جەمئىيەت تۈزۈمى ۋە جەمئىيەت تەرتىپىنى مۇستەھكەملەيدۇ. ھۆكۈمەت، ئارمىيە، ساقچى، سوت، تۈرمە قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان دۆلەت ماشىنىسى — ھۆكۈمران سىنىپنىڭ دۆلەت ھاكىمىيىتىنى يۈرگۈزۈش قورالى. دۆلەت — تارىخىي كاتېگورىيە، ئۇ ئەسلا بار نەرسە ئەمەس، بەلكى مۇرەسسەسىز سىنىپىي زىددىيەتنىڭ مەھسۇلى. ئىقتىسادنىڭ تەرەققىي قىلىپ مەلۇم باسقۇچقا يېتىشى بىلەن جەمئىيەت مۇقەررەر ھالدا ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپ ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغۇچى سىنىپقا بۆلۈنىدىغان چاغدا، سىنىپىي توقۇنۇشنى تىزگىنلەش ئۈچۈن، كۆرۈنۈشتە جەمئىيەتتىن ئۈستۈن تۇرىدىغان بىر خىل كۈچنىڭ يارىدىمى بىلەن ھۆكۈمرانلىق تەرتىپى ئورنىتىش زۆرۈر بولۇپ قالىدۇ، شۇنىڭ بىلەن دۆلەت كېلىپ چىقىدۇ. دۆلەتنىڭ كېلىپ چىقىشى سىنىپىي زۇلۇمنى قانۇنلاشتۇرىدۇ ۋە مۇقىملاشتۇرىدۇ. دۇنيا

بويىچە ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنىڭ ۋە سىنىپنىڭ ئۆزئۆل - كېسىل يوقىلىشىغا ئەگىشىپ، سىنىپىي ھۆكۈمرانلىق ماشىنىسى بولغان دۆلەت ئۆز رولىدىن قېلىپ ئۆز - ئۆزىدىن يوقىلىدۇ. دۆلەت قۇللۇق دۆلەت، فېئودالىلىق دۆلەت، كاپىتالىستىك دۆلەت ۋە سوتسىيالىستىك دۆلەت دەپ تۆت خىل تارىخىي تىپقا ئايرىلىدۇ. دۆلەتنىڭ ئالدىنقى ئۇچ خىلى ئېكسپىلاتاتاتسىيە قىلغۇچى ئاز سانىدىكى كىشىلەر كەڭ ئەمگەكچى خەلقنى ئېزىدىغان قورال، مەيلى پادىشاھلىق تۈزۈم بولسۇن، مەيلى دېموكراتىك جۇمھۇرىيەت تۈزۈمى بولسۇن، ھەممىسى ماھىيەتتە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ دىكتاتۇرىسى. لېكىن ئۇلار دەسلەپ قۇرۇلغان مەزگىلدە، يېڭى ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى قوغداش ۋە راۋاجلاندۇرۇشتا ئىلغار رول ئوينىغان، كېيىنچە بارا - بارا تارىخ تەرەققىياتىنىڭ توسالغۇسى بولۇپ قېلىپ، ئاخىر ئىجتىمائىي ئىنقىلاب ئارقىلىق يېڭى تىپتىكى دۆلەتكە ئورۇن بېرگەن. سوتسىيالىستىك دۆلەت بۇرژۇئا دۆلەت ماشىنىسىنى پاچاقلىغاندىن كېيىن قۇرۇلغان. ئىشچىلار سىنىپى (كومپارتىيە ئارقىلىق) رەھبەرلىك قىلىدىغان، ئىشچى - دېھقانلار ئىتتىپاقىنى ئاساس قىلغان پرولېتارىيات دىكتاتۇرىلىقىدىكى دۆلەت. ئۇ خەلق ئىچىدە كەڭ دېموكراتىيىنى يولغا قويىدۇ، ئەكسىيەتچى سىنىپلار ۋە بارلىق دۈشمەن كۈچلەر ئۈستىدە دىكتاتۇرا يۈرگۈزىدۇ ھەمدە تاشقى دۈشمەنلەرنىڭ ئاغدۇرمىچىلىقىدىن ۋە قىلىش ئېھتىمالى بولغان تاجاۋۇزچىلىقىدىن مۇداپىئەلىنىدۇ. ئېكسپىلاتاتاتسىيە تۈزۈمى ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار

يوقتىلغاندىن كېيىن، خەلقى ئۇزاق مەزگىل ئىچىدە، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىدا داۋاملىق چىڭ تۇرۇشقا تىرىشىپ كېلىدۇ، لېكىن دۆلەت ۋەزىپىسىنىڭ مەركىزى سوتسىيالىستىك ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىغا يۆتكىلىدۇ.

دۆلەت باشقۇرۇش فوندى 金基管理国家 دۆلەتنىڭ مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىشلىرى ۋە دۆلەت مۇداپىئە ئىشلىرى ئۈچۈن سەرپ قىلىنىدىغان فوند. ئۇ دۆلەتنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى بىلەن ۋۇجۇدقا كېلىدۇ. ئىستېمال فوندىنىڭ تەركىبىي قىسمى. جاھانگىر ۋە زومىگەر دۆلەتلەردە، دۆلەت باشقۇرۇش فوندى خەلق ئىگىلىكىنى ھەربىيلەشتۇرۇش ئېھتىياجىغا يارىشا كۆندىن - كۈنگە كۆپىيىپ بارىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، دۆلەت مۇداپىئەسىنىڭ ئېھتىياجىغا كاپالەتلىك قىلىش بىلەن بىرگە، دۆلەت باشقۇرۇش خىراجىتى نىسپىي ھالدا كېمىيىپ بارىدۇ.

دۆلەت تۈزۈلمىسى 国体 دۆلەتنىڭ سىنىپىي خاراكتېرى يەنى جەمئىيەتتىكى سىنىپلارنىڭ دۆلەتتە تۇتقان ئورنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ قايسى سىنىپنىڭ قايسى سىنىپ ئۈستىدە دىكتاتۇرا يۈرگۈزىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇنىڭ جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي بازىسى بەلگىلەيدۇ. ھەرقانداق دۆلەت مۇئەييەن سىنىپنىڭ دىكتاتۇرلىقىدا بولىدۇ، ئوخشاش بولمىغان سىنىپلارنىڭ دىكتاتۇرلىقى ئوخشاش بولمىغان دۆلەت تۈزۈلمىسىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدۇ. دۆلەت تۈزۈلمىسى ئاساسەن تۆت خىل تارىخىي تىپقا ئايرىلىدۇ، يەنى قۇلدارلار سىنىپى دىكتاتۇرىسى، پومېشچىكلار سىنىپى دىكتاتۇرىسى، بۇرژۇئا

دىكتاتۇرىسى ۋە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت تۈزۈلمىسى خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسىدىن ئىبارەت.

دۆلەت جۇغلانمىسى 国家积累 دۆلەت تەرىپىدىن كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشقا، ماددىي زاپاس ساقلاشقا ۋە ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىگە ياتمايدىغان ئاساسىي قۇرۇلۇشلارغا مەركەزلىك ھالدا سەرپ قىلىنىدىغان ئارتۇق مەھسۇلات ياكى ئۇنىڭ قىممىتى. سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا، ئۇنىڭدا ئېكسپلاتاتسىيە مۇناسىۋىتى بولمايدۇ. ئۇ سوتسىيالىستىك جۇغلانمىنىڭ ئاساسىي تەركىبىي قىسمى بولۇپ، خەلق ئىگىلىكى پىلانى بويىچە، دۆلەت خامچوتى ئارقىلىق توپلىنىدۇ ۋە تەقسىم قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشقا سەرپ قىلىنىدىغان ئاساسىي قۇرۇلۇش قىسمى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ ئوخشاش بولمىغان تارماقلاردىكى تەكرار تەقسىم قىلىنىشى بولۇپ، خەلق ئىگىلىكىنىڭ قۇرۇلمىسىغا ۋە نىسبىتىگە بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ ۋە ئۇنى ئۆزگەرتىدۇ، شۇڭا خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىغا زور تەسىر كۆرسىتىدۇ.

دۆلەت سوتسىيالىزمى 国家社会主义 ❶ نېمىسچە Staatssozialismus نىڭ مەنە تەرجىمىسى. دۆلەت ھاكىمىيىتىدىن پايدىلىنىپ ئىجتىمائىي ئىسلاھات ئېلىپ بارماقچى بولغان بىر خىل بۇرژۇئا ئىسلاھاتچىلىق ئىدىيىسى. گېرمانىيە لىك روبېرتۇس ۋە لاسسال ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەكىللىرى. روبېرتۇس، ئىشچىلارنىڭ سېتىۋېلىش كۈچىنىڭ چەكلىمىگە ئۇچرىغانلىقى

سودا کرىزىسىنىڭ تۆپ سەۋەبى، دەپ قارايدۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئىش ھەققى تەڭشەش پىلانى ئارقىلىق، ئىشچىلارنى كۈندىن - كۈنگە تەرەققي قىلىپ بېرىۋاتقان ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىدىن مەھرۇم قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئۇ ئىش ھەققى ئۆلچىمىنىڭ پرۇسسىيە پادىشاھلىقى تەرىپىدىن بەلگىلىنىشىنى، ئىنقىلابنىڭ قوزغىلىشىدىن ساقلانغىلى بولىدىغان بەزى ئىجتىمائىي ئىسلاھاتلارنى يولغا قويۇشنى، يېڭا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارغا ئىناۋەتلىك قەرز تارقىتىپ، ئۇلارنى پومېشچىكلار ۋە جازانىخورلارنىڭ بېسىمىدىن ئازاد قىلىش بىلەن ئەمگەكنىڭ «پۇتۇن مەھسۇلاتى»غا ئېرىشىۋېلىش، يەر ۋە كاپىتالنى پەيدىنپەي دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. روبېرتۇسنىڭ ئىدىيىسى لاسسالغا بەلگىلىك تەسىر كۆرسەتكەن. لاسسال «ئىشچىلارنىڭ ئەھۋالىنى دۆلەتنىڭ ياردىمى ئارقىسىدىلا ھەقىقي ياخشىلىغىلى بولىدۇ، بۇ قىل سىغمايدىغان قانۇنىيەت»، «دۆلەتنىڭ ياردىمى بىلەن ئىشچىلار ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى قۇرۇش» سوتسیالىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ «ئەڭ مۇۋاپىق، ئەڭ تىنچ، ئەڭ ئاددىي يولى» دېگەننى پائال تەرغىپ قىلىدۇ، دۆلەتنىڭ قەرز پۇلى ھېسابىغا يېڭى جەمئىيەت قۇرۇشنى خام خىيال قىلىدۇ. ھەر ئىككىسى دۆلەتنىڭ سىنىپىيلىقىدىن ئۆزلىرىنى قاچۇرىدۇ. مۇنبەر سوتسیالىزمچىلىرى نېمىس ئىقتىسادشۇناسلىرىنىڭ 1872 - يىلى ئېيزىناخدا چاقىرىلغان قۇرۇلتىيىدا، بۇ ئىدىيىنى قوللايدىغانلىقىنى ئېلان قىلغان.❶ نېمىسچە Nationalsozialismus نىڭ مەنە تەرجىمىسى، بۇ سۆز «مىللىي سوتسیالىزم» دەپ تەرجىمە

قىلىنسا ياكى شۇ سۆزنىڭ نېمىسچە قىسقارتىلمىسى Nazismus بويىچە «ناتسزم» دەپ تەرجىمە قىلىنسا ئەسلى مەنىسىگە بىر-قەدەر ئۇيغۇن كېلىدۇ. بۇنى گىتلېر 1920 - يىلى گېرمانىيە ئىشچىلار پارتىيىسىنىڭ پروگراممىسىنى تۈزگەندە ئوتتۇرىغا قويغان، شۇنداقلا ئۇ مەزكۇر پارتىيىنىڭ نامىنى «گېرمانىيە دۆلەت سوتسىيالىزمى ئىشچىلار پارتىيىسى» (يەنى ناتسىستلار پارتىيىسى) قىلىپ ئۆزگەرتكەن. ئۇ ئاساسەن 1 - دۇنيا ئۇرۇشىدا مەغلۇپ بولغان، گېرمانلارنىڭ مىللىي غۇرۇرى سۇندۇرۇلغان شارائىتتىن پايدىلىنىپ، «سوتسىيالىزم» ۋە «مىللەتپەرۋەرلىك» دېگەن بايراقلار بىلەن ئاممىنى ئالداپ، ھاكىمىيەتنى چاڭگىلىغا كىرگۈزۈپ، ئەكسىيەتچىل مىللەتچىلىك، ئىرقچىلىق ۋە قىساسچىلىقنى يولغا قويغان. ئۇنىڭ دۆلەت سوتسىيالىزمى (ناتسىزمى) نېمىس فاشىزمىنىڭ دەل ئۆزى، زورلۇق ۋە قانلىق تېررورلۇقنىڭ باشقىچە ئاتىلىشىدۇر.

دۆلەت شەكلى 国家形式 دۆلەت ھاكىمىيىتىنىڭ تەشكىلىي شەكلى، ئۇ دۆلەتنىڭ باشقۇرۇش شەكلى ۋە دۆلەتنىڭ قۇرۇلما شەكلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دۆلەتنىڭ باشقۇرۇش شەكلى دېگەندە ھۆكۈمران سىنىپنىڭ ھاكىمىيەت ئورگىنىنى قانداق يول بىلەن تەشكىللەيدىغانلىقى ۋە باشقۇرىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ، مەسىلەن، ئاساسىي قانۇنلۇق — پادىشاھلىق تۈزۈم، دېموكراتىك جۇمھۇرىيەت تۈزۈمى، زۇكتۇكلۇق تۈزۈم، ئىچكى كابىنىت تۈزۈمى ۋە باشقىلار. دۆلەتنىڭ قۇرۇلما شەكلى دېگەندە دۆلەتنىڭ تۈزۈلۈشىدە پۈتۈنلۈك بىلەن قىسمەنلىك، مەركەز بىلەن جايلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى كۆرسىتىدۇ،

ئاساسىي شەكلى يېگانە تۈزۈم ۋە فېدېراتسىيە تۈزۈمىدىن ئىبارەت. دۆلەت شەكلى دۆلەتنىڭ سىنىپىي ماھىيىتىگە ماس كېلىدۇ، لېكىن ھەرقايسى ئەللەرنىڭ تارىخىي شارائىتى ئوخشاش بولمىغاچقا، ئۇ خىلمۇخىل بولۇپ كۆرۈنىدۇ. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ باشقۇرۇش شەكلى خەلق قۇرۇلتىيى تۈزۈمىدىن، قۇرۇلما شەكلى يېگانە تۈزۈمدىن ئىبارەت.

دۆلەت كاپىتالىزمى 国家资本主义 ❶ پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى شارائىتىدىكى دۆلەت كاپىتالىزمى. پرولېتارىيات دۆلىتى «ھەربىر دائىرىسىنى چەكلىيەلەيدىغان ۋە بەلگىلىيەلەيدىغان كاپىتالىزم» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - تۇم، 627 - بەت). ئىلمىزدە، دۆلەت كاپىتالىزمى مىللىي كاپىتالىستىك سودا - سانائەتنىڭ سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش جەريانىدىكى ئۆتكۈنچى شەكلى. ئۇ سوتسىيالىستىك تەركىب بىلەن كاپىتالىستىك تەركىبنىڭ سوتسىيالىستىك ئىگىلىكنىڭ بەۋاستە رەھبەرلىكىدىكى ئىقتىسادىي ئىتتىپاقىدۇر. ئىلمىزدە، دۆلەت كاپىتالىزم ئىگىلىكى كاپىتالىزم بىلەن سوتسىيالىزمنىڭ باغلىنىش ۋە بىرىكىش دەرىجىسىگە قاراپ، ئىپتىدائىي شەكىل ۋە ئالىي شەكىل دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ. ئىپتىدائىي شەكىلدىكىسى سانائەتتىكى كاسىنچىلىق، پىلانلىق مال زاكاز قىلىش، بىر تۇتاش سېتىۋېلىش - ھۆددىگە ئېلىپ سېتىش قاتارلىق شەكىللەرنى، سودا - تىجارەتتىكى ھاۋالە بويىچە سېتىش، ۋەكالەتەن سېتىش قاتارلىق شەكىللەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ ئالىي شەكىلدىكىسى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىن ئىبارەت، بۇنىڭ تەرەققىياتىدا يەنە ئايرىم كارخانىلار بويىچە

شېرىكلىشىش ۋە كەسىپلەر بويىچە شېرىكلىشىش دەپ ئىككى باسقۇچقا ئايرىلىدۇ. ئىپتىدائىي شەكىلدىكى دۆلەت كاپىتالىزم ئىگىلىكى، ئاساسەن كاپىتالىستىك ئىگىلىكتىن ئىبارەت، لېكىن ئۇنىڭدىكى كاپىتالىستىك ئېكسپلاتاتسىيە سوتسىيالىستىك دۆلەت ئىگىلىكى بىلەن ھەر جەھەتتە ئالاقە باغلاش ئارقىلىق مەلۇم دەرىجىدە چەكلەنگەن، ئىشلەپچىقىرىشى دەسلەپكى قەدەمدە دۆلەت پىلانى يولغا سېلىنغان؛ ئالىي شەكىلدىكى دۆلەت كاپىتالىزمىدا، سوتسىيالىستىك ئىگىلىك تەركىبى كارخانىلارنىڭ ئىچكى قىسمىغا سىڭىپ كىرگەن، دۆلەت كادىرلىرى كارخانىلارنىڭ رەھبەرلىك خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالغان، كاپىتالىستىك ئېكسپلاتاتسىيە تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا چەكلەنگەن؛ كەسىپلەر بويىچە شېرىكلىشىش ئەمەلگە ئاشقاندىن كېيىن، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى كارخانىلار ئاساسەن سوتسىيالىستىك كارخانىغا ئايلانغان. ھازىرقى باسقۇچتا، ئېلىمىزنىڭ چەت ئەل كاپىتالى بىلەن ھەمكارلىشىپ باشقۇرۇۋاتقان كارخانىلىرىمۇ دۆلەت كاپىتالىزمى خاراكتېرىدىكى كارخانا بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقىدا يېڭى ئىقتىسادىي سىياسەت يولغا قويۇلغان مەزگىلدە، دۆلەت كاپىتالىزمىنىڭ چەت ئەلگە ئىجارىگە بېرىش تۈزۈمى، شەخسلەرگە ئىجارىگە بېرىش تۈزۈمى قاتارلىق شەكىللىرى قوللىنىلغانىدى، شۇ چاغدىكى كونكرېت تارىخىي شارائىت تۈپەيلىدىن، ئۇ راۋاج تاپالمىدى. ❶ بۇرژۇئازىيە دىكتاتۇرىسى شارائىتىدىكى دۆلەت كاپىتالىزمى. «كاپىتالىزم شارائىتىدا، دۆلەت ھاكىمىيىتى بەزى كاپىتالىستىك كارخانىلارنى بىۋاسىتە كونترول قىلىپ تۇرىدىغان بىر خىل كاپىتالىزم.»

(«لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم، 627 - بەت) مەسىلەن، ھۆكۈمەت باشقۇرغان ۋە ھۆكۈمەت بىلەن كاپىتالىستلار بىرلىشىپ باشقۇرغان تۆرلۈك سودا - سانائەت كارخانىلىرى، بانكىلار، تۆمۈريول، پوچتا - تېلېگراف ۋە جامائەت ئىشلىرى ۋەھاكازالار. مۇنداق كارخانىلاردا، كاپىتالىستىك ئېكسپلاتاتسىيە مۇناسىۋىتى ئۆزگەرمەيدۇ، ئىشچىلار بۇرژۇئا دۆلىتى ۋەكىللىك قىلغان پۈتكۈل بۇرژۇئازىيىنىڭ ئېكسپلاتاتسىيىسىگە ۋە زۇلمىغا بىۋاستە ئۇچرايدۇ، جاھانگىرلىك دەۋرىدە، دۆلەت كاپىتالىزمى تەرەققىي قىلىپ، مونوپول بۇرژۇئازىيە بىۋاسىتە كونترول قىلىدىغان ھەم مونوپول بۇرژۇئازىيە ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان* دۆلەت مونوپول كاپىتالىزمى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەن.

دۆلەت ماشىنىسى 国家机器 ماركسىزم كلاسسىكلىرىنىڭ دۆلەتكە قويغان ئوبرازلىق نامى. ئۇ سىنىپىي ھۆكۈمرانلىق ئورگىنى بولغان دۆلەتنىڭ خۇددى قورۇلمىسى مۇرەككەپ ماشىنىغا ئوخشاش، ناھايىتى مۇكەممەل ئۈيۈشقان بىر پۈتۈنلۈك ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. دۆلەت ماشىنىسى ئاساسەن ھۆكۈمەت، ھەربىي قوشۇن، ساقچى، سوت، تۈرمە قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپىدۇ. «دۆلەت»كە قارالا.

دۆلەت مونوپول كاپىتالىزمى 国家垄断资本主义 دۆلەت ھاكىمىيىتى بىلەن مونوپول تەشكىلات بىرلىشىپ كەتكەن مونوپول كاپىتالىزم. كاپىتالىزمغا خاس نېگىزلىك زىددىيەتنىڭ مەھسۇلى. ئۇ مونوپول تەشكىلاتلارنىڭ دۆلەت ماشىنىسىنى كونترول قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش يولى بىلەن ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي ھاياتقا ئارىلىشىپ، يۇقىرى مونوپول پايدىغا

ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىشدىكى ۋاستە. ئۇ 1 - دۇنيا ئۇرۇشى ئالدىدا ۋۇجۇدقا كېلىپ، ئۇرۇشتىن كېيىن بولۇپمۇ 1929 — 1933 - يىللاردىكى دۇنيا ئىقتسادىي كرىزىسىدىن كېيىن، جاھانگىر دۆلەتلەردە ئومۇميۈزلۈك ئەۋج ئېلىپ كەتكەن. 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، دۆلەت مونوپول كاپىتالىزمى بىرمۇنچە جاھانگىر دۆلەتلەردىكى ئىقتسادىي ھاياتتا ھەل قىلغۇچ كۈچ بولۇپ قالغان، مونوپول تەشكىلاتلارنىڭ دۆلەت مونوپول كاپىتالىزمىدىن پايدىلىنىشتا تۈتقان ئاساسىي يولى مۇنداق: (1) دۆلەت مال سېتىۋېلىش ۋە مال زاكاز قىلىش يولى بىلەن مونوپول كاپىتالىستلارنى نۇرغۇن مەبلەغ، تاۋار بازارلىرىغا ۋە يۇقىرى پايدىغا ئىگە قىلىش؛ (2) دۆلەت خامچوتى بويىچە پۇل ئاجرىتىش يولى بىلەن خەلق ئىگىلىكىنىڭ مۇھىم تارماقلىرىدا يېڭى دۆلەت كارخانىسى قۇرۇپ، دۆلەت مونوپول كاپىتالىنىڭ كۆچىنى ئاشۇرۇش ھەمدە خۇسۇسىي مونوپول كاپىتالغا پايدا يەتكۈزۈش شەرتى ئاستىدا، خۇسۇسىي كارخانىلارنى دۆلەت سېتىۋېلىش ياكى «دۆلەت ئىلكىدىكى» كارخانىنى مونوپول كاپىتالىستلارغا سېتىپ بېرىش؛ (3) دۆلەت ئالاھىدە پايدىلىق شەرتلەر بىلەن قەرز پۇل بېرىش، ياردەم پۇل بېرىش، باجنى كېمەيتىش - كەچۈرۈم قىلىش يولى بىلەن مونوپول كاپىتالنىڭ رىقابەتلىشىش ئىقتىدارىنى كۈچەيتىپ، كاپىتالنىڭ مەركەزلىشىشى ۋە توپلىشىشنى ئىلگىرى سۈرۈش؛ (4) دۆلەت مونوپول كاپىتالىستلار ئۈچۈن پايدىلىق چېگرا بېجى سىياسىتى ۋە پۇل مۇئامىلە سىياستىنى يولغا قويۇش ئارقىلىق تاۋار ئېكسپورتى ۋە كاپىتال ئېكسپورتىنى كۈچەيتىپ، خەلقئارا بازار-

لىرىنى تالىشىش؛ ۋەھاكازا. بۇنىڭدا كاپىتالىستىك دۆلەت مۇلۇكچىلىكى شەكلى كۈندىن - كۈنگە كېڭىيىپ بارغان، 1970 — 1975 - يىللىرى، دۆلەت مونوپول كاپىتالى تۇراق-لىق كاپىتال ھېسابىغا سالغان مەبلەغنىڭ ئومۇمىي مىللىي ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىدە تۇتقان نىسبىتى، ئامېرىكىدا 17.4 پىرسەنت، ئەنگلىيىدە 21.2 پىرسەنت، غەربىي گېرمانىيىدە 25.3 پىرسەنت، فرانسىيىدە 28.9 پىرسەنت، ياپونىيىدە 35.1 پىرسەنت بولغان. دۆلەت مونوپول كاپىتالىزمى مونوپول كاپى-تالنىڭ ئۆز مەملىكىتىدىكى ئەمگەكچى خەلق ۋە مۇستەملىكە خەلقلىرى ئۈستىدىكى ئېكسپلاتاتسىيىسى ۋە بۇلاڭ - تالاڭنى كۈچەيتتى، ھەربىي ھازىرلىقلارنى كېڭەيتىش ۋە ئۇرۇش قوز-غاش خەۋپىنى ئېغىرلاشتۇردى، بۇنىڭ بىلەن كاپىتالىزم جەمئىيىتىنىڭ تۈپ زىددىيىتىنى تازا كەسكىنلەشتۈرۈۋەتتى، شۇنى داقلا پرولېتارىياتنىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلابىي ئۇچۇن ئەڭ مۇكەممەل ماددىي ئاساس تەييارلاپ بەردى. لېنىن مۇنداق دەيدۇ: «دۆلەت مونوپول كاپىتالىزمى سوتسىيالىزمنىڭ ئەڭ مۇكەممەل ماددىي تەييارلىقى، سوتسىيالىزمنىڭ كىرىش يولى، تارىختىن ئىبارەت بۇ پەلەمپەينىڭ بىر بالدىقى، مۇشۇ بال-داقتىن ئۆرلەپلا سوتسىيالىزم دېگەن بالداقا چىققىلى بولىدۇ، بۇنىڭ ئارىلىقىدا باشقا ھېچقانداق بالداق بولمايدۇ» («لې-نىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 164 - بەت). يېرىم مۇستەملىكە، يېرىم فېئودالليق دۆلەتلەردىكى دەلالال، فېئودال دۆلەت مونوپول كاپىتالىزمى *بيۇروكرات كاپىتالىزم دەپ ئاتىلىدۇ.

دۆلەت مۇلۇكچىلىكى 国家所有制 ئىشلەپچىقىرىش

ۋاستىلىرى دۆلەت ئىگىدارلىقىدا بولىدىغان مۇلۇكچىلىك شەكلى. ئۇ *كاپىتالىستىك دۆلەت مۇلۇكچىلىكى ۋە *سوتسىيالىستىك دۆلەت مۇلۇكچىلىكى دەپ ئايرىلىدۇ.

دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش 国有化 تولۇق ئاتىلىشى «ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش» يەنى خوسۇسىيلار ئىلكىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى دۆلەت ئىلكىگە ئېلىش. دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىشنىڭ خاراكتېرى دۆلەت خاراكتېرىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ پەرقلىنىدۇ. ئۇ ئومۇمەن *كاپىتالىستىك دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش ۋە *سوتسىيالىستىك دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش دەپ ئايرىلىدۇ.

دۆلەتپەرەسلىك 义主家国 ئابستراكت دۆلەت ئۇقۇمى ۋە «ۋەتەنپەرۋەرلىك روھى»نى سىڭدۈرۈپ، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ دۆلەت مەنپەئىتىنى قوغدايدىغان ئىدىيە. تار مىللەتچىلدىكنىڭ بىر خىل ئىپادىسى. دۆلەتپەرەسلەر دۆلەت ئىنسانلار مەۋجۇدىيىتى ۋە تەرەققىياتىدا كەم بولسا بولمايدۇ، دەپ قاراپ، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ دۆلەت ماشىنىسىنى كۈچەيتىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ؛ «دۆلەت ھەممىدىن ئەلا»، شەخس دۆلەتكە تايىنىپ ياشايدۇ، دۆلەت بولمىسا شەخسنىڭ ئۆزىگىمۇ ئورۇن قالمايدۇ دېگەننى تەرغىپ قىلىپ، كىشىلەرنىڭ شەخس ئەركىنلىكى ۋە بەخت ـ سائادىتىنى قۇربان قىلىپ، سىنىپىي كۈرەشتىن ۋاز كېچىپ، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ دۆلىتىگە ساداقەت بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ. بەزى دۆلەتپەرەسلەر "بىخى ئۆز مىللىتىنى باشقا مىللەتلەردىن ئەلا دەپ تەرغىپ قىلىپ، «ئەلا مىللەت»، «زەئىپ مىللەت» ئۇستىدىن

ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا «ھەقلىق» دەپ قاراپ، مىللىي ئۆچمەنلىكىنى قوزغاپ، تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى قوزغاش ئۈچۈن باھانە سەۋەب ئىزدەيدۇ. دۆلەتپەرەسلىك 19 - ئەسىردە ياۋروپادا ناھايىتى ئەۋج ئالغان، ئۇ ۋۇجۇدقا كەلگەن دەسلەپكى چاغلاردا، خەلقنى تاجاۋۇزچىلىققا قارشى تۇرۇشقا، مىللەتلەرنىڭ مۇستەقىللىقى ۋە دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى قوغداش ۋە ئىلگىرى سۈرۈشكە رىغبەتلەندۈرۈشتە مەلۇم رول ئوينىغان. كېيىن پەيدىنپەي ئۆزگىرىپ ئەكسىيەتچىل مىلىتارىزمغا ھەتتا فاشىزمغا ئايلىنىپ كەتكەن.

20 - ئەسىرنىڭ 20 - يىللىرى، جۇڭگودىكى بەزى فاشىزمچى سىياسەتچىلەرمۇ دۆلەتپەرەسلىكنى تەرغىپ قىلغان ھەم «جۇڭگو دۆلەتپەرەس ياشلار ئىتتىپاقى» (كېيىن «جۇڭگو ياشلار پارتىيىسى»گە ئۆزگەرتىلگەن) ئۇيۇشتۇرغان، شۇ چاغدا دۆلەتپەرەسلەر دەپ ئاتالغان. ئۇلار چوڭ پومپىچىسىك ۋە چوڭ دەللاللار سىنپىنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىپ، ھاكىمىيەت بېشىدىكى ئەكسىيەتچىلەر ۋە جاھانگىرلاردىن ھەق ئېلىپ، كومپارتىيىگە قارشى تۇرغان.

دۈشمەن 敌人 ❶ خەلقنىڭ ئەكسى. ئۇ تۈرلۈك دۆلەتلەردە ۋە ھەرقايسى دۆلەتلەردىكى تۈرلۈك تارىخىي دەۋرلەردە تۈرلۈك مەزمۇنغا ئىگە. مەسىلەن، جۇڭگودا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرىدە ياپون جاھانگىرلىكى، خائىنلار، ياپونپەرەسلەر خەلق دۈشمەنلىرى ئىدى؛ ئازادلىق ئۇرۇش دەۋرىدە ئامېرىكا جاھانگىرلىكى، پومپىچىكلار سىنپى، بيۇروكرات بۇرژۇئازىيە خەلق دۈشمەنلىرى ئىدى؛ سوتسىيالىزم دەۋرىدە سوتسىيالىستىك ئىنقىلابقا قارشىلىق قىلىدىغان ۋە سوتسىيالىس

تىك قۇرۇلۇشقا دۇشمەنلىك، بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان بارلىق ئىجتىمائىي كۈچلەر ۋە ئىجتىمائىي گۇرۇھلار خەلق دۇشمەنلىرىدۇر. ❶ كەڭ مەنىدە تۇپ مەنپەئەت توقۇنۇشى بولغان رەقىبلەرنى بىلدۇرىدۇ، مەسىلەن، ئۇرۇش قىلغۇچى ھەر ئىككى تەرەپ بىر - بىرىنى دۇشمەن دەپ ئاتايدۇ.

دۇشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت

敌我矛盾 «خەلق ئىچىدىكى زىددىيەت»نىڭ ئەكسى. خاراكتېرى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل ئىجتىمائىي زىددىيەتتىڭ بىرى. ئۇ خەلق دۇشمەنلىرى بىلەن خەلق ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى بىلدۇرىدۇ. ئۇ دۇشمەن سىنىپلارنىڭ تۇپ مەنپەئەت توقۇنۇشىنى ئاساس قىلغان ئانتاگونىيلىك زىددىيەتتۇر. دۇشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت تۇرلۇك دۆلەتلەردە ۋە ھەرقايسى دۆلەتلەردىكى تۇرلۇك تارىخىي دەۋرلەردە تۇرلۇك مەزمۇنغا ئىگە. ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىزم دەۋرىدە، سوتسىيالىستىك ئىنقىلابقا قارشىلىق قىلىدىغان ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشقا دۇشمەنلىك، بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان بارلىق ئىجتىمائىي كۈچلەر، ئىجتىمائىي گۇرۇھلار بىلەن خەلق ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت دۇشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتكە كىرىدۇ. دۇشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت، خەلق ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىشتىن بۇرۇن، ئاساسەن زورلۇق ئىنقىلاب يولى بىلەن، خەلق ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغاندىن كېيىن بولسا، ئاساسەن دىكتاتۇرا يولى بىلەن ھەل قىلىنىدۇ. ھازىر ئېلىمىزدە، ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار سىنىپ سۈپىتىدە يوقىتىلىدى، لېكىن سىنىپىي كۈرەش مەلۇم دائىرىدە ئۇزاققىچە مەۋجۇت

بولۇپ تۇرىدۇ. يەنە ئاز ساندىكى دۇشمەن ئۇنسۇرلار سوتسىيالىستىك تۈزۈمنى ۋەيران قىلىش ۋە ئاغدۇرۇش قەستىدە ئىقتىساد، سىياسەت، ئىدىيە - مەدەنىيەت ۋە ئىجتىمائىي تۈرمۇش ساھەلىرىدە ھەرىكەت ئېلىپ بارىدۇ. ئېلىمىزدە ھازىرقى باسقۇچتىكى سىنىپىي كۈرەش، ئاساسەن، خەلق بىلەن ئاشۇ دۇشمەن ئۇنسۇرلار ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش بولۇپ ئىپادىلەنمەكتە. شۇڭا، يۇكسەك هوشيارلىققا ئىگە بولۇپ، پۈتۈنلەي خەلق ئامىسىغا تايىنىپ، سوتسىيالىستىك قانۇن تۈزۈمگە قاتتىق ئەمەل قىلىپ، ئۇنۇملۇك كۈرەش قىلىشىمىز لازىم. ماۋ زېدۇڭ دۇشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى هەل قىلىش هەققىدە ئەكسىل ئىنقىلابچىلار بولىدىكەن تازىلاش، خاتالىقلار بولىدىكەن تۈزىتىش، جازالاش بىلەن كەڭچىلىك قىلىشنى بىرلەشتۈرۈش، زەربە بېرىش دائىرىسىنى تارايتىپ، تەربىيە بېرىش دائىرىسىنى كېڭەيتىش، دەلىل - ئىسپاتقا، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىش، قىستاش - ئىقرار قىلدۇرۇش — ئىشىنىپ كېتىشتىن قاتتىق ساقلىنىش، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش، چەتقىش يولى بېرىش دېگەنگە ئوخشاش بىرقاتار فاكتورلارنى، سىياسەت ۋە تاكتىكىلارنى ئوتتۇرىغا قويدى. دۇشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت، مۇئەييەن شارائىتتا، خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتكە ئۆزگىرىشى مۇمكىن.

دېتېرمىنىزم 决定论 لاتىنچە determinare، «مۇئەييەنلەشتۈرۈش» ياكى «بەلگىلەش» دېگەن مەنىدىكى سۆز. «ئۇ غەيرىي دېتېرمىنىزم»نىڭ ئەكسى. ئۇ سەۋەب - نەتىجە باغلىنىشىنىڭ ئوبيېكتىپلىقى ۋە ئومۇمىيلىقىنى ئېتىراپ قىلىدىغان

نەزەرىيە. بۇ نەزەرىيە ئوبيېكتىپ دۇنيادىكى تۈرلۈك شەيئىلەر بىر - بىرى بىلەن ئومۇمىيۈزلۈك هالدا باغلىنىپ تۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق بولمىغان سەۋەب - نەتىجە تەقەززالىقى مەۋجۇت، هەرقانداق هادىسىنىڭ پەيدا بولۇش سەۋەبى بولىدۇ، هەرقانداق سەۋەب مۇقەررەر ەر هالدا مۇئەييەن نەتىجە هاسىل قىلىدۇ دەپ قارايدۇ. قەدىمكى يۇنانىدا بولۇپ ئۆتكەن لېئوكىپ ۋە ئۇنىڭ ئىز باسارى دېموكرىت دېتېرمىنىزمنىڭ پېشۋالىرىدۇر. لېئوكىپ: «سەۋەبسىز پەيدا بولىدىغان شەيئى بولمايدۇ، هەرقانداق شەيئىنىڭ پەيدا بولۇشىدا مۇئەييەن ئاساس بولىدۇ، مۇقەررەرلىك بولىدۇ» دېگەن. لېكىن كونا ماتېريالىستىك دېتېرمىنىزم كۆپ هاللاردا مېخانىك ۋە مېتافىزىكا ئاساسىدا بولۇپ، سەۋەبىيەت بىلەن. مۇقەررەرلىكنى ئاربىلاشتۇرۇۋېتىش بىلەن ئۆز ئىپادىسىنى كۆرسىتىدۇ، مۇقەررەرلىكنىلا ئېتىراپ قىلىپ، تاسادىپىيلىقنى، ئادەمنىڭ سۇبيېكتىپ پائالىيەتچانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ. 18 - ئەسىردە فرانسىيەدە ئۆتكەن هولباخ: «كۆزىمىزگە كۆرۈنگەنلىكى نەرسە «مۇقەررەر» بولىدۇ»، «بۇ تەبىئەتتە تاسادىپىيلىق بولمايدۇ، كۆتۈلمىگەن شەيئى بولمايدۇ» دېگەن. بۇ پىكىر غەيرىي دېتېرمىنىزمغا قارشى كۆرەشتە ئاكتىپ رول ئوينىغان، لېكىن ئۇنىڭدا بىر تەرەپلىمىلىك بار، ئۇ تەرەققىي قىلىۋەرسە، تەقدىرچىلىككە ئېلىپ بارىدۇ. دىئالېكتىك ماتېريالىزم سەۋەب بىلەن نەتىجىنىڭ، مۇقەررەرلىك بىلەن تاسادىپىيلىقنىڭ، ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت بىلەن سۇبيېكتىپ پائالىيەتچانلىقنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا چۈشەندۈرۈپ، دېتېرمىنىزمنى ئىلمىي ئاساسقا قويدى.

دېموكراتىزم 民主主义 بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابى توغرىسىدىكى نەزەرىيە. ئۇ، جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، كونا دېموكراتىزم ۋە يېڭى دېموكراتىزم دەپ ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ. كونا دېموكراتىزم بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىك قىلىدىغان دېموكراتىك ئىنقىلاب (بۇرژۇئا ئىنقىلابى)نى يادرو قىلىدىغان دېموكراتىزم. بۇنى 18 ـ 17 ـ ئەسىرلەردە بۇرژۇئازىيىنىڭ مەرپىەتچى مۇتەپەككۇرلىرى مۇنتېسكيۇ، رۇسسولار ئوتتۇرىغا قويغان. كونا دېموكراتىزم بۇرژۇئازىيىنىڭ خۇسۇسىي مۇلكى مۇقەددەس ـ دەخلىسىز بولىدۇ دېگەننى ئاساس قىلغان ھالدا «ئىگىلىك ھوقۇقى خەلققە مەنسۇپ»، «كىشىلىك ھوقۇقىنى خۇدا بەردى»، «قانۇن نىڭ ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەر» دېگەنگە ئوخشاش تەشەببۇسلارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، فېئودالىلىق تەبىقە ئىمتىيازىغا ۋە پادىشاھلىق ھاكىمىيىتىگە قارشى تۇردى. ئەنگلىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابى دەۋرىدە «خەلق ھوقۇقى» دېگەننىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى، فرانسىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابى دەۋرىدە «ئەركىنلىك، باراۋەرلىك، مېھرىبانلىق»نىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى، ئامېرىكا نىڭ جەنۇبى بىلەن شىمالى ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇشتا لىنكولن تەرىپىدىن «خەلق ئىگىدارلىق قىلىش، خەلق باشقۇرۇش، خەلق بەھرىمەن بولۇش»نىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى ۋە باشقىلار شۇ ۋاقىتتا ئىلغار ئەھمىيەتكە ئىگە ئىدى. يېڭى دېموكراتىزم ماۋ زېدۇڭ ئوتتۇرىغا قويغان، جاھانگىرلىك ۋە پرولېتارىيات ئىنقىلابى دەۋرىدە مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكە دۆلەتلەردىكى پرولېتارىياتنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلابقا رەھبەرلىك قىلىشى

توغرىسىدىكى نەزەرىيە، ئۇنىڭ تەپسىلاتى ھەققىدە «يېڭى دېموكراتىزم» (1167 - بەت) غا قارالسۇن.

دېموكراتىك ئىسلاھات 民主改革 ❶ ئومۇمەن فېئودالىزمغا قارشى تۇرىدىغان دېموكراتىيىلەشتۈرۈشنى تەشەببۇس قىلىدىغان ھەر خىل ئىجتىمائىي ئىسلاھاتلارنى، مەسىلەن، قۇل ئىگىلىكىنى تۈزۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش، فېئودالىزم ئىمتىيازلارنى بىكار قىلىش، ئومۇمىي سايلامنى يولغا قويۇش، نىكاھ تۈزۈمىدە ئەر - ئايال باراۋەر بولۇش تۈزۈمىنى يولغا قويۇش قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. بۇلار ئومۇمەن بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابى كاتېگورىيىسىگە مەنسۇپ. ❷ جۇڭگودا ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە زاۋۇت، كان، پرىستان قاتارلىق كارخانىلاردا ئېلىپ بېرىلغان فېئودال كۈچلەرنى يوقىتىش ۋە ئىشچىلارنى ئېزىدىغان تۈزۈملەرنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش يولىدىكى ئىجتىمائىي ئىسلاھات ھەرىكىتى. بۇنىڭ مەزمۇنى فېئودال بوتۇڭلارغا ۋە ئەكسىيەتچى بۇرادەرلىك جەمئىيەتلىرىنىڭ كاتتا باشلىرىغا قارشى تۇرۇش، ئىشنى كۆتۈرە ئېلىۋېلىش تۈزۈمى، گۇڭتۇلۇق تۈزۈمى، ئادەمنى ئاختۇرۇش تۈزۈمى قاتارلىقلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنداق قىلىشتىكى مەقسەت ئىشچىلار ئاممىسىنىڭ سىياسىي جەھەتتىكى خوجايىنلىق ئورنىنى تىكلەش، ئۇلارنىڭ سىنىپىي ئېڭىنى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقىنى ئۆستۈرۈش، كارخانىنى باشقۇرۇشنى ياخشىلاشتىن ئىبارەت. ئۇ خاراكتېر جەھەتتىن يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابقا مەنسۇپ.

دېموكراتىيە 民主 «ھاكىمۇتلەقلىق» قا سېلىشتۇرما

بولغان بىر خىل سىياسىي تۈزۈم. گرېكچە demokratia دە-گەن سۆز بولۇپ، demos (خەلق) ۋە kratos (ھوقۇق) دېگەن ئىككى سۆزدىن ھاسىل بولغان، ئەسلى مەنىسى خەلقنىڭ ھوقۇقى دېگەن بولىدۇ. دېموكراتىيە دۆلەت شەكلىگە تەتبىق قىلىنسا، بۇ بىر خىل دۆلەت تۈزۈمىگە ئايلىنىدۇ. لېنىن مۇنداق دەيدۇ: «دېموكراتىيە بىر خىل دۆلەت شەكلى، بىر خىل دۆلەت فورماتسىيسى.» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - تۇم، 257 - بەت) دېموكراتىيە ھاكىمىيەت شەكلىنىلا ئەمەس، ئالدى بىلەن دۆلەت تۈزۈلمىسىنى كۆرسىتىدۇ، قايسى سىنىپنىڭ دۆلەت ھاكىمىيىتىنى ئىگىلىگەنلىكى، دۆلەتنى باشقۇرىدىغانلىقى، دۇنيا مەن سىنىپقا دىكتاتۇرا يۈرگۈزىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ پادىشاھلىق ھاكىمۇتلەقلىق، ئاشكارا يۈرگۈزۈلىدىغان ھەربىي ئىستىبداتلىق، فاشىستىك ھۆكۈمرانلىق بىلەن پرىنسىپال پەرق قىلىدۇ. كىشىلەر ئادەتتە دەيدىغان دېموكراتىك ئىستىل، دېموكراتىك پرىنسىپ، سۆز قىلىش ئەركىنلىكى قاتارلىق دېموكراتىك ھوقۇقلارنىڭ ھەممىسى دېموكراتىيىنىڭ يۇقىرىدا بايان قىلىنغان مەنسىدىن ھاسىل بولغان. دېموكراتىيە ئۇستۇقۇرۇلمىغا مەنسۇپ بولۇپ، مۇئەييەن ئىقتىسادىي بازىس تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ ۋە شۇ بازىس ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. ئۇ بىر تارىخىي، سىنىپىي كاتېگورىيە بولۇپ، ئۇنىڭ كونكرېت سىنىپىي مەزمۇنى ۋە تەرەققىيات جەريانى بولىدۇ. ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك، سىنىپ، دۆلەت بولمىغاچقا، «دېموكراتىيە» دېگەن كاتېگورىيىمۇ بولمىغان. خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنىڭ بارلىققا كېلىشىگە ئەگىشىپ، سىنىپ ۋە دۆلەت بارلىققا كەلدى،

سىياسىي تۈزۈم سۈپىتىدىكى دېموكراتىيىمۇ بارلىققا كەلدى. بىز خەلق دۆلەت تۈزۈمى سۈپىتىدىكى دېموكراتىيە روشەن سىنىپىلىققا ئىگە بولۇپ، ھامان ھۆكۈمران سىنىپنىڭ ئىرادىسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ تۇرىدۇ. دۇنيادا ئەزەلدىن ئابستراكت، سىنىپ تىن خالىي دېموكراتىيە بولغان ئەمەس، دۇنيادا پەقەت كونكرېت، سىنىپىي دېموكراتىيىلا بار. كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە دېموكراتىيە تۈزۈمى — بۇرژۇئازىيىنىڭ سىياسىي ھۆكۈمرانلىقىنى يۈرگۈزۈشنىڭ تىپىك شەكلى. بۇرژۇئازىيە ئاساسىي قانۇن تۈزدى، پارلامېنت تۈزۈمى ۋە ئومۇمىي سايلام تۈزۈمىنى بەرپا قىلدى، پۇقرالارنىڭ سۆز قىلىش، يىغىن ئېچىش، تەشكىلاتلارغا ئۇيۇشۇش قاتارلىق ئەركىنلىككە ئىگە ئىكەنلىكىنى ۋە قانۇننىڭ ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەر ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلدى. لېكىن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بۇرژۇئازىيە ئىگىدارلىق قىلىدىغان، پرولېتارىيات يالانما قۇللار بولىدىغان ئىجتىمائىي شارائىتتا ئاساسىي دېموكراتىك ھوقۇقلاردىن، ئەمەلىيەتتە، بۇرژۇئازىيىلا بەھرىمەن بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك بەرپا قىلىنغان سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتىلا ئەڭ يۇقىرى تىپتىكى، پرولېتارىيات ۋە كەڭ خەلق ئاممىسى بەھرىمەن بولىدىغان ئەڭ كەڭ دائىرىلىك دېموكراتىيە ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ. «بۇرژۇئا دېموكراتىيىسى» (111 - بەت)، «سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە» (447 - بەت)لەرگە قارالسۇن.

دېموكراتىيە - مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمى 民主集中制

دېموكراتىيە ئاساسىدىكى مەركەزلەشتۈرۈش بىلەن مەركەزلەشتۈرۈش يېتەكچىلىكىدىكى دېموكراتىيە ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلگەن تۈزۈم.

پرولېتارىيات پارتىيىسى ۋە سوتسىيالىستىك دۆلەت ئورگانلىرى ھەم خەلق تەشكىلاتلىرىنىڭ تەشكىلىي پرىنسىپى. ئاممىدىن مەركەزلەشتۈرۈپ، يەنە ئاممىغا قايتۇرۇپ قەتئىي ئىجرا قىلىدىغان ئاممىۋى لۇشيەننىڭ پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ سىياسىي ھاياتىدا تەتبىق قىلىنىشى. دېموكراتىيەمۇ، مەركەزلەشتۈرۈشمۇ بولغان بۇ تۈزۈم دېموكراتىيە بىلەن مەركەزلەشتۈرۈشنىڭ دىئالېكتىك بىرلىكىدىن ئىبارەت. توغرا مەركەزلەشتۈرۈشنى توغرا لۇق دېموكراتىيە ئاساسىدىلا ئىشقا ئاشۇرغىلى بولىدۇ؛ ساغلام دېموكراتىك تۈرمۇشقىمۇ توغرا مەركەزلەشتۈرۈشنىڭ يېتەكچىلىكىدىلا ئېرىشكىلى بولىدۇ. دېموكراتىيىنى قايرىپ قويۇپ، مەركەزلەشتۈرۈشنىلا تەكىتلەيدىغان مەركەزلەشتۈرۈش بيۇروكراتلىق مەركەزلەشتۈرۈش بولىدۇ؛ مەركەزلەشتۈرۈشنى قايرىپ قويۇپ، دېموكراتىيىنىلا تەكىتلەش مۇقەررەر ھالدا چېكىدىن ئاشقان دېموكراتىيىلەشتۈرۈش ۋە ھۆكۈمەتسىزلىككە ئېلىپ بارىدۇ. دېموكراتىيە - مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمىدە شەخس بىلەن تەشكىلنىڭ، رەھبەرلىك قىلىنغۇچى بىلەن رەھبەرلىك قىلغۇچىنىڭ، تۆۋەن دەرىجىلىك ئورۇن بىلەن يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇننىڭ، يەرلىك ئورگانلار بىلەن مەركەزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى توغرا مۇناسىۋەتلەر بەلگىلەندى. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى مۇنۇلاردىن ئىبارەت: ھەر دەرىجىلىك رەھبىرىي ئورگانلار بىلەن رەھبىرىي خادىملار دېموكراتىك سايلام ئارقىلىق بارلىققا كېلىدۇ ۋە مەلۇم رەسمىيەت بويىچە ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىنىدۇ ياكى ئالماشتۇرۇلىدۇ؛ ھەر دەرىجىلىك رەھبىرىي ئورگانلار ئاممىنىڭ ئالدىدا جاۋابكار بولۇشى، ئۆز خىزمىتىدىن ئاممىغا (ئۆزلىرىنىڭ ۋەكىلى ئارقىلىق)

قەرەللىك دوكلات بېرىپ تۇرۇشى، تۆۋەن دەرىجىلىك تەشكىلـ
لەرنىڭ ۋە ئاممىنىڭ پىكرىلىرىگە قۇلاق سېلىشى، ئاممىنىڭ ئا-
زارىنى قوبۇل قىلىشى لازىم؛ بارلىق فاكىجىن، سىياسەت،
قانۇن - نىزاملارنى تۈزۈش ۋە چوڭ مەسىلىلەر ئۈستىدە قارار
چىقىرىشلارنىڭ ھەممىسى دېموكراتىك ئاساستا ئاممىدىن مەر-
كەزلەشتۈرۈش يولى بىلەن بولىدۇ. ئاندىن يەنە ئاممىغا قايتۇ-
رۇپ قەتئىي ئىجرا قىلىش ئارقىلىق ئاممىنىڭ ھەرىكىتىگە ئايـ
لاندۇرۇلىدۇ؛ ھەر دەرىجىلىك رەھبىرىي ئورگانلاردا كوللېكتىپ
رەھبەرلىك قىلىش بىلەن شەخسلەر ئىش تەقسىم قىلىشۇبلىپ
مەسئۇل بولۇش ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلگەن پرىنسىپ يولغا قويۇلىدۇ؛
شەخس تەشكىلگە بويسۇنىدۇ، ئازچىلىق كۆپچىلىككە بويسۇنـ
دۇ، تۆۋەن يۇقىرىغا بويسۇنىدۇ. يەرلىك ئورگانلار مەركەزگە
بويسۇنىدۇ. دېموكراتىيە - مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمىنىڭ يولغا
قويۇلۇشى جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ غەلبە قىلىشى ئۈچۈن غايەت زور
رول ئويناندى؛ ھازىرقى باسقۇچتا، ئۇ تىنچ - ئىتتىپاق بولۇش
تەك سىياسىي ۋەزىيەتنى قوغداپ، سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە
سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنى ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىشنىڭ مۇھىم
كاپالىتى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ قۇرۇلۇشىنى كۈ-
چەيتىشتە قەتئىي ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان ئۇچ ئاسا-
سىي تەلەپنىڭ بىرى.

دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم 辩证唯物主义 تەبىئەت،
ئىنسانلار جەمئىيىتى ۋە تەپەككۇر تەرەققىياتىنىڭ ئەڭ ئومۇمىي
قانۇنىيەتلىرى توغرىسىدىكى پەن. ئۇنى ماركس بىلەن ئېنگېـ
لىس 19 - ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرى بەرپا قىلىدى، كېيىنكى

چاغلاردا ئۇنى لېنىن، ماۋ زېدۇڭ قاتارلىق كىشىلەر راۋاجلاندۇردى. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم بىر تەرەپتىن ئىدېئالىزمغا ۋە مېتافىزىكىغا تۆپتىن قارىمۇقارشى، يەنە بىر تەرەپتىن ھەممە كونا ماتېرىيالىزمدىن پرىنسىپ جەھەتتە پەرقلىنىدۇ. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم شۇنداق ھېسابلايدۇكى، دۇنيانىڭ بىرلىكى ئۇنىڭ ماددىيلىقىدا، ئالەم ماددىنىڭ يۇكسەك تەرەققىياتىنىڭ مەھسۇلى ۋە ماددىنىڭ ئىنكاسىدۇر؛ قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى قانۇنىيىتى ئالەمنىڭ تۆپ قانۇنىيىتىدۇر، قارىمۇقارشى تەرەپلەر ھەم بىرلىككە كېلىدۇ، ھەم كۈرەش قىلىدۇ، شەيئىلەرنىڭ ھەرىكىتىگە ۋە ئۆزگىرىشىگە ئەنە شۇ تۈرتكە بولىدۇ؛ سان بىلەن سۈپەتنىڭ بىر - بىرىگە ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى ۋە ئىنكارنى ئىنكار قىلىش قانۇنىيىتى تەبىئەت، تارىخ ۋە تەپەككۇرنىڭ مۇھىم قانۇنىيىتىدۇر؛ بىلىش ئەمەلىيەت ئاساسىدا ھېسسىي بىلىشتىن ئەقلىي بىلىشكە، ئەقلىي بىلىشتىن ئەمەلىيەتكە ئۆتىدىغان پائالىيەتچان سەكرەشتۇر، ئەمەلىيەت — بىلىش — يەنە ئەمەلىيەت — يەنە بىلىشتىن ئىبارەت دىئالېكتىك تەرەققىيات جەريانىدۇر، ئۇ ئەمەلىيەتكە بېقىنىدۇ، ئۆز نۆۋىتىدە ئەمەلىيەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ، ھەقىقەتنى سىناشنىڭ بىردىنبىر ئۆلچىمى ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتتۇر. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم دىئالېكتىكا، بىلىش نەزەرىيىسى ۋە لوگىكىنىڭ بىرلىكى پرىنسىپىنىمۇ توغرا دەللىلەپ بېردى. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم پرىنسىپلىرىنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتنى تەتقىق قىلىشقا تەتبىق قىلىنىشى بىلەن تارىخىي ماتېرىيالىزم ۋۇجۇدقا كەلدى. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم بىلەن تارىخىي ماتېرىيالىزم يۇكسەك دەرە-

جىددىكى بىرلەشتۈرۈلگەن پەن سىستېمىسى مۇكەممەل پرولېتارىيات دۇنيا قارىشى ۋە مېتودولوگىيىسىنى تەشكىل قىلغان. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئىنسانىيەتنىڭ بىلىش تارىخى ۋە پەلسەپە تارىخىدىكى ئۇلۇغ ئىنقىلابتۇر. ئۇ بىزنىڭ دۇنيانى بىلىشىمىز ۋە ئۆزگەرتىشىمىزدىكى ئۆتكۈر قورال.

دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمچە بىلىش نەزەرىيىسى يەنى ماركسىزملىق بىلىش نەزەرىيىسى. ئۇ بىردىنبىر ئىلمىي بىلىش نەزەرىيىسىدۇر. ئۇنىڭ ئاساسىي نۇقتىئىنەزەرلىرى ئىنكاس نۇقتىئىنەزىرى، ئەمەلىيەت نۇقتىئىنەزىرى ۋە دىئالېكتىك نۇقتىئىنەزەردىن ئىبارەت. ئۇ ماددىدىن ئاڭغا دېگەن بىلىش لۇشىيەنىدە چىڭ تۇرىدۇ، بىلىشنى ئادەم مېڭىسىنىڭ ئوبيېكتىپ شەيئىلەر ئۈستىدىكى ئىنكاسىدىن ئىبارەت، بۇ ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئۆزگەرتىشنى مەقسەت قىلغان ئاكتىپ، پائالىيەتچان ئىنكاستۇر دەپ ھېسابلايدۇ. ئۇ ئەمەلىيەت نۇقتىئىنەزىرىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويىدۇ، ئەمەلىيەت بىلىشنىڭ ئاساسىدۇر، بىلىش ئەمەلىيەتتىن تۇغۇلىدۇ، ئەمەلىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ تەرەققىي قىلىدۇ، بىلىشنىڭ مەقسىتى ئەمەلىيەتتۇر، بىلىشنىڭ چىنلىقىمۇ پەقەت ئەمەلىيەت جەريانىدا سىنىلىدۇ ۋە ئىسپاتلىنىدۇ دەپ ھېسابلايدۇ. ئۇ شۇنداق كۆرسىتىدۇكى، بىلىش تەرەققىياتىنىڭ جەريانىي ھېسسىي بىلىشتىن ئەقلىي بىلىشكە ئۆتمەكتىن، ئاندىن ئەقلىي بىلىشتىن ئوبيېكتىپ دۇنيانى پائالىيەتچانلىق بىلەن ئۆزگەرتىشكە ئۆتمەكتىن دىئالېكتىك جەريانىدىن ئىبارەت: بىرەر توغرا

辩证唯物主义的认识论

بىلىش كۆپ ھاللاردا ماددىدىن روھقا، روھتىن ماددىغا، يەنى ئەمەلىيەتتىن بىلىشكە، ئاندىن يەنە بىلىشتىن ئەمەلىيەتكە ئۆتۈشتىن ئىبارەت كۆپ قېتىملىق تەكرارلىنىشنى تەلەپ قىلىدۇ؛ شۇنداقلا مۇكەممەل ۋە دەل توغرا بولمىغان بىلىشنى بارا - بارا بىرقەدەر مۇكەممەل ۋە دەل توغرا بىلىش دەرىجىسىگە كۆتۈرۈشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتنىڭ پۈتمەس - تۈگىمەسلىكى بىلىش تەرەققىياتىنىڭ چەكسىزلىكىنى بەلگىلىگەن. ماۋ زېدۇڭ مۇنداق دېگەنىدى: «ئەمەلىيەت — بىلىش — يەنە ئەمەلىيەت — يەنە بىلىش — بۇنداق شەكىل چەكسىز دەۋر قىلىپ تۇرىدۇ. ئەمەلىيەت بىلەن بىلىشنىڭ ھەر بىر دەۋر قىلىشىنىڭ مەزمۇنى بولسا ئىلگىرىكىسىگە قارىغاندا بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ. مانا بۇلار دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمنىڭ پۈتۈن بىلىش نەزەرىيىسى.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - تۇم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 534 - بەت) ھازىرقى زامان پەن - تېخنىكىسىنىڭ ئۇچقانداق تەرەققىياتى ئىنسانىيەتنى بىلىشنىڭ بىرمۇنچە يېڭى ۋاستىلىرىگە ئىگە قىلىپ، بىلىش ھادىسىدە بىرمۇنچە مۇرەككەپ يېڭى ئەھۋاللارنى پەيدا قىلدى. بۇ ئەھۋاللارنى پەلسەپە جەھەتتىن يېڭىچە خۇلاسىلەش ۋە يېڭىچاقلاش دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمچە بىلىش نەزەرىيىسىنىڭ چوڭ ۋەزىپىسىدۇر.

دىئالېكتىكا 辩证法 ئىسلى گرېكچە dialektike tęchnę يەنى مۇھاكىمىلەشنى سەنئىتى دېگەن سۆزدىن كەلگەن. قەدىمكى گرېتسىيە زامانىدىن تارتىپلا تۇرلۇك مەسىلەردە ئىستېمال قىلىنىپ كەلگەن. پەلسەپىدە ئۇ بەزىدە ھەممە

چىن بارلىقىنى توغرا شەرھلىگۈچى ئۇلىمنى بىلدۈرسە، بەزىدە ئېھتىماللىق توغرىسىدىكى ئۇلىمنى بىلدۈرىدۇ، بەزىدە لوگىكا ۋەھاكازالارنى بىلدۈرىدۇ، گېگېل بىرىنچى بولۇپ دىنالېكتىكا دېگەن سۆز بىلەن ئومۇمىي باغلىنىش ۋە تەرەققىيات توغرىسىدىكى پەلسەپىۋى ئىدىيىنى بىلدۈرگەن ۋە ئۇنى مېتافىزىكىغا قارشى قويغان. بۇ ئەمدىلىكتە دىنالېكتىكىنىڭ ئادەتتىكى مەنىسىگە ئايلىنىپ قالدى. مۇشۇ مەنىدىن ئالغاندا، دىنالېكتىكا ئۇزاق تارىخقا ئىگە بولۇپ، ئۆز تەرەققىياتىدا قەدىمىي ساددا دىنالېكتىكا، گېگېل ۋەكىللىك قىلغان ئىدېئالىستىك دىنالېكتىكا ۋە ماركسىزمچە ماتېرىيالىستىك دىنالېكتىكا دېگەن ئۈچ ئاساسىي باسقۇچنى باشتىن كەچۈردى. مۇندىن ئىككى مىڭ نەچچە يۈز يىللار بۇرۇنقى جۇڭگودا: «مۇزەككەر بار يەردە مۇئەننەس بولىدۇ، ئىشنىڭ يولى ئەنە شۇ.» («جۇ پالنامىسى. پال شەرھلىرى»)، «بىر غۇلاچ تاياق ھەر كۈنى يېرىمىنى كېسۈۋلىپ تۈرسىمۇ مەڭگۈ تۈگىمەيدۇ.» («جۇاڭزى. جاھان») «ئامەت بار يەردە ئاپەت بولىدۇ، ئاپەت بار يەردىمۇ ئامەت بولىدۇ» («لاۋزى»، 58 - باب) دېگەنگە ئوخشاش ساددا دىنالېكتىك پىكىرلەر بارلىققا كەلگەن. قەدىمكى يۇنانلىق ھىراكلىت دىنالېكتىكىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرىدۇر، ئۇ: «ھەممە نەرسە ئېقىن سۈدەك يۇرۇشۇپ تۇرىدۇ، دائىم بىر ئىزىدا تۇرىدىغان ھېچ نەرسە يوق»، «بىر - بىرىنى ئىستىسنا قىلىدىغان نەرسىلەر بىرلىشىپ كېتىدۇ، تۇرلۇك ئاھاڭلار ئەڭ گۈزەل سىنگارمۇنىزم ھاسىل قىلىدۇ»، «بىر شەيئى ھەم مەۋجۇت، ھەم مەۋجۇت ئەمەس» دەپ ھېسابلىغان («قەدىمكى يۇنان - رىم پەلسەپىسى»، سەنلىيەن نەشرىياتىنىڭ 1957 - يىل نەشرى، 17 - ، 19 - ، 27 -

بەتلەر). كېيىنكى چاغلاردا، ئەمەلىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا ۋە ئىلىم - پەننىڭ يۈكسىلىشىگە ئەگىشىپ، مېتافىزىكىغا قارشى تەكرار كۈرەش ئېلىپ بېرىش، ئەگرى - توقاي يوللارنى بېسىش ئارقىسىدا، دىئالېكتىكا پەيدىنپەي باي مەزمۇنغا ئىگە بولغان. مەسىلەن، دىكار ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ئۆزگىرىش تەلىماتىدا، سپىنوزا ئۆز - ئۆزىگە سەۋەب بولغۇچى سۇبستانسىيە توغرىسىدىكى تەلىماتىدا دىئالېكتىكىغا ئۆز تۆھپىسىنى قوشقان. رۇسسو بىلەن دىدېرو ئۆز ئەسەرلىرىدە دىئالېكتىكىدىن نەمۇنە قالدۇرغان. كانتنىڭ ئەقلىنىڭ زىددىيىتى توغرىسىدىكى پرىنسىپلىرى دىئالېكتىكا تەرەققىياتىدىكى كۆزگە كۆرۈنەرلىك يۈكسىلىشتۇر. ماركسزمغىچە، دىئالېكتىكىنىڭ ئەڭ بۈيۈك نامايەندىسى گېگېل ئىدى. «ئۇ دىئالېكتىكىنىڭ ئومۇمىي ھەرىكەت شەكىللىرىنى بىرىنچى بولۇپ، ئەتراپلىق، ئاڭلىق يوسۇندا بايان قىلىپ بەردى» (ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 374 - بەت). ئۇ دىئالېكتىكىنىڭ ئۇچ ئاساسىي قانۇنىيىتىنى — سان بىلەن سۈپەتنىڭ بىر - بىرىگە ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى، قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى قانۇنىيىتى، ئىنكارنى ئىنكار قىلىش قانۇنىيىتى دېگەنلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، دىئالېكتىكىنى سىستېمىغا سالدى. ئەمما ئۇنىڭ دىئالېكتىكىسى پۈتۈن ئاسمانغا بولۇپ قالغان، ئۆزىنىڭ ئىدىئالىزمىغا بېقىنغان، ئۆزىنىڭ ئىدىئالىزمى ئۇچۇن خىزمەت قىلدىغان دىئالېكتىكا ئىدى. شۇ سەۋەبتىن ئۇ دىئالېكتىكىنى باشتىن ئاخىرغىچە ئىزچىللاشتۇرالمىدى. ماركس بىلەن ئېنگېلس ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكىنى بەرپا

قىلىپ، كېيىنكى دىئالېكتىكىسىنىڭ ئەقىلغە مۇۋاپىق مېخانىزمنى تەنقىدىي ئاساستا قوبۇل قىلدى، ئۇنىڭ ئاسمانغا بولۇپ قالغان پۈتىنى يەرگە توغرىلاپ قويدى، دېمەك، تېگى - تەكتىدىن ئالغاندا، ئۇ كېيىنكى دىئالېكتىكىسىدىن ئېنىق پەرقلىنىدىغان بىردىنبىر ئىلمىي، ئىنقىلابىي دىئالېكتىكىدۇر، دىئالېكتىكا دېگەن سۆز بەزىدە شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ قانۇنىيىتىنى بىلدۈرىدۇ، مەسىلەن، ئوبيېكتىپ دىئالېكتىكا، تەپەككۇر دىئالېكتىكىسى دېگەندەك ئوخشاش.

دىكتاتۇرا 专政 ھۆكۈمران سىنىپلار زورلۇق كۈچىگە تايىنىپ يۈرگۈزىدىغان ھۆكۈمرانلىق. ئۇ، ئىقتىسادىي تەرەققىيات مەلۇم باسقۇچقا يېتىپ، جەمئىيەت مەنپەئىتى ئۆزگىرىشىنى توقۇنۇشۇپ تۇرىدىغان سىنىپلارغا بۆلۈنگەن ۋاقىتدا پەيدا بولغان ۋە سىنىپلارنىڭ يوقىلىشىغا ئەگىشىپ يوقىلىدۇ. دىكتاتۇرا يۈرگۈزۈشنىڭ قورالى دۆلەت ماشىنىسى يەنى ئارمىيە، ساقچى، سوت، تۈرمە قاتارلىق زورلۇق ئورگانلىرى، ھۆكۈمران سىنىپ شۇلارغا تايىنىپ تۇرۇپ، دۈشمەن سىنىپلارنىڭ قارشىلىقىنى باستۇرىدۇ، ئۆزىنىڭ ئىرادىسىنى ئالغا سۈرىدۇ، ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي مەنپەئىتىنى قوغدايدۇ. دۆلەتنىڭ شەكلى گەرچە خىلمۇخىل بولسىمۇ، لېكىن مەلۇم سىنىپنىڭ دىكتاتۇرىسىدىن ئىبارەت ماھىيىتى پەرقلەنمەيدۇ. خاراكتېرى تۈپتىن ئوخشاش بولمىغان ئىككى خىل دىكتاتۇرا بولىدۇ: بىرى، ئاز سانلىق كىشىلەر مۇتلەق كۆپ سانلىق كىشىلەرگە يۈرگۈزىدىغان دىكتاتۇرا يەنى قۇلدارلار سىنىپىنىڭ دىكتاتۇرىسى، پومېشچىكلار سىنىپىنىڭ دىكتاتۇرىسى ۋە بۇرژۇئا دىكتاتۇرىسى؛ بىرى، مۇتلەق كۆپ سانلىق كىشىلەر ئاز سانلىق

كىشىلەرگە يۈرگۈزىدىغان دىكتاتۇرا يەنى پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى ياكى خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسى. دىكتاتۇرا، بەزىدە، دۈشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى ھەل قىلىش ئۈسۈلىنى كۆرسىتىدۇ، مەسىلەن، دۆلىتىمىزدە پومېشچىك، باي دېھقان ئۇنسۇرلار مەلۇم مەزگىل ئىچىدە سىياسىي ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىنىپ نازارەت قىلىنىدۇ، ئۆزگەرتىلىدۇ. سوتسىيالىزمغا بۆچمەنلىك قىلىدىغان ئۇنسۇرلارنىڭ ھەر خىل بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى قانۇن بويىچە جازالىنىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا دۈشمەنگە قارىتىلغان دىكتاتۇرا بىلەن خەلققە قارىتىلغان دېموكراتىيە بىر - بىرىدىن ئايرىلمايدۇ. خەلق دېموكراتىيىسىدە چىڭ تۇرغاندىلا، ئاندىن خەلقنى ئىنتىپاقلاشتۇرۇپ، دۈشمەنگە ئۇنۇملۈك زەربە بەرگىلى، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى مۇستەھكەملىگىلى بولىدۇ؛ دۈشمەنگە دىكتاتۇرا يۈرگۈزگەندىلا، ئاندىن سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنى كاپالەتلەندۈرگىلى بولىدۇ.

دىن 宗教 تەبىئەتتىن تاشقىرى روھقا ئىشىنىدىغان ۋە چوقۇنىدىغان ئىجتىمائىي ئاڭ. تەبىئەت كۈچى بىلەن ئىجتىمائىي كۈچنىڭ كىشىلەرنىڭ ئېڭىدىكى بىر خىل خىيالىي، ناتوغرا ئىنكاسى. ئېنگېلس مۇنداق دەپ قارايدۇ: بارلىق دىن كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان تاشقى كۈچلەرنىڭ ئادەم ھېكسىدىكى خىيالىي ئىنكاسىدىن باشقا نەرسە ئەمەس، مۇشۇنداق ئىنكاستا بۇ دۇنياغا خاس كۈچلەر بۇ دۇنياداكى تاشقىرى كۈچ شەكلىنى ئالىدۇ؛ تارىخنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، تەبىئەت كۈچلىرى ئالدىدا بىلەن مۇشۇنداق

ئىنكاسقا ئىگە بولغانىدى، يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ تەرەققىي قىلىش داۋامىدا، ھەر خىل مىللەتلەر ئارىسىدا ئىنتايىن پەرقلىق ۋە ئىنتايىن مۇرەككەپ ئادەمىلىشىش جەريانىنى باشتىن كەچۈردى؛ ئۇزۇن ئۆتمەي، دەسلەپتە تەبىئەتنىڭ سىرلىق كۈچلىرىنىلا ئەكس ئەتتۈرگەن خيالىي ئوبرازلار ئەمدى ئىجتىمائىي خۇسۇسىيەتكىمۇ ئىگە بولۇپ، تارىخىي كۈچلەرنىڭ ۋەكىلى بولۇپ قالدى. يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن تەرەققىيات باسقۇچىدا نۇرغۇن خۇدالارنىڭ پۈتۈن تەبىئي خۇسۇسىيىتى بىلەن ئىجتىمائىي خۇسۇسىيىتى ئۆزىمۇ پەقەت ئابستراكت ئادەمنىڭ ئىنكاسى بولغان ھەممىگە قادىر بىر خۇداغا يۆتكەلدى («ماركس ـ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 ـ توم، 354 — 355 ـ بەتلەردىن پايدىلىنىڭ.) دىن تارىختىن بۇرۇنقى جەمئىيەتنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە ۋۇجۇدقا كەلگەن. ئىپتىدائىي جەمئىيەتتىكى دىننىڭ ئىپتىدائىي شەكلى تەبىئەتكە چوقۇنۇش دېيىلەتتى، مەسىلەن، جەمئىي نەرسىنىڭ جېنى بولىدۇ. نەزەرىيىسى، نەرسە ئېتىقادچىلىقى، توتېمغا چوقۇنۇش، ئەجدادقا چوقۇنۇش ۋە باشقىلار. دىنىي كۆز قاراشنىڭ دەسلەپتە پەيدا بولۇشى ئىپتىدائىي ئادەملەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ سەۋىيىسى ئىنتايىن تۆۋەن بولغان ئەھۋالدا تەبىئەت ھادىسىلىرىگە بولغان سىرلىق ھېسسىياتلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. سىنىپىي جەمئىيەتنىڭ مەيدانغا كېلىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، دىننىڭ كۆپ خۇدالىق دىن، ئىككى خۇدالىق دىن، بىر خۇدالىق دىن دېگەنگە ئوخشاش شەكىللىرى كەينى ـ كەينىدىن ۋۇجۇدقا چىقتى. سىنىپىي جەمئىيەتتە، دىننىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرالىشى ۋە راۋاج تاپالىشىدىكى ئەڭ

چوڭقۇر ئىجتىمائىي مەنبە شۇكى، كىشىلەر تونۇپ يېتەلمىگەن ئىجتىمائىي يات كۈچنىڭ ئىلكىگە چۈشۈپ قېلىپ، ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى تاپالمىغان، ئەمگەكچىلەر ئېكسپلاتاتسىيە تۈزۈمى پەيدا قىلغان قاتتىق زۇلمەت ئالدىدا ۋەھىمگە چۈشۈپ ۋە ئۆمىدسىزلىنىپ قالغان، ئاممىنى بىخۇدلاشتۇرۇش ۋە باشقۇرۇشنىڭ مۇھىم روھىي ۋاستىسى بولغان دىنىدىن پايدىلىنىش ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار ئۈچۈن زۆرۈر بولۇپ قالغان. تارىخنىڭ تەدرىجىي تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، دىن پەيدىنپەي قەبىلە دىنى (مەسىلەن، تۈركۈزلارنىڭ سامان دىنى ۋە باشقىلار)دىن مىللىي دىن (مەسىلەن يەھۇدىلەرنىڭ يەھۇدىي دىنى، ياپونلارنىڭ جادۇگەرلىك دىنى، ھىندىلارنىڭ ھىندى دىنى ۋە باشقىلار)غا ۋە دۇنيا دىنى (بۇددا دىنى، خرىستىئان دىنى، ئىسلام دىنى قاتارلىقلار)غا قاراپ تەرەققىي قىلغان. خىلمۇخىل دىنىي مەزھەپلەر، دىنىي ئەقىدىلەر، ئىلاھ-يەتلەر، رەسىم - يوسۇنلار ۋە قائىدە - تۈزۈملەرمۇ كۈندىن - كۈنگە مۇرەككەپلىشىپ، خىلمۇخىللىشىپ كەتكەن ھەمدە تۈرلۈك مەخسۇس دىنىي خادىملار ۋە دىنىي تەبىقە تۈزۈلمىلىرى ئارقا - ئارقىدىن مەيدانغا كەلگەن. قەدىمكى زامانداۋە ئوتتۇرا ئەسىردە، قۇللۇق دۆلەتلەر ۋە فېئودالىلىق دۆلەتلەرنىڭ بىرمۇنچىسىدە مەجبۇرىي خاراكتېردىكى ھۆكۈمەت دىنى بولغان. مارکسىزمنىڭ قارىشىچە، دىن ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ مۇئەييەن تەرەققىيات باسقۇچىدىكى تارىخىي ھادىسە بولۇپ، ئۇزۇنگە خاس تۇغۇلۇش، تەرەققىي قىلىش ۋە يوقىلىش جەريانىغا ئىگە. دىنىي ئېتىقاد، دىنىي ھېسسىيات شۇنىڭدەك ئاشۇ ئېتىقاد ۋە ھېسسىياتلارغا

ماسلىشىپ ۋۇجۇدقا كەلگەن دىنىي مۇراسىملار ۋە دىنىي تەشكىلاتلارنىڭ ھەممىسى جەمئىيەتنىڭ ۋە تارىخنىڭ مەھسۇلى. ئىنسانىيەت تارىخىدا، دىن ھامان يوقىلىدۇ، لېكىن پەقەت سوتسىيالىزم ۋە كوممۇنىزمنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك تەرەققىياتى داۋامىدا، ھەممە ئوبيېكتىپ شارائىتلار ھازىرلانغاندا، ئاندىن ئۆز - ئۆزىدىن يوقىلىدۇ.

دىنىي ھاكىمىيەتچىلىك 教权主义 خرىستىئان ئىلاھىيەتىنى ئاساس قىلغان، سىياسىي ۋە مەدەنىي ھايات ئۈستىدىكى ھۆكۈمرانلىق قىلىشنى قۇۋۋەتلەيدىغان تەلىمات. ئۇ ھەممە ھاكىمىيەتنى ئىلاھ ئاتا قىلغان، چېركاۋ ياكى پاپا ھاكىمىيىتى دەھرىي ھۆكۈمەتتىن ياكى دەھرىي پادىشاھلىق ھاكىمىيەتتىن ئۈستۈن تۇرۇشى كېرەك دەپ بىلىدۇ. 5 - ئەسىردە ئۆتكەن خرىستىئان مۇتەپەككۇرى ئاۋگۇستىن كىشىلەرنىڭ دەھرىي ھاكىمىيەتكە بويسۇنۇشى تېگىشلىك بولسىمۇ، لېكىن دەھرىي ھاكىمىيەت «ئادەمزات شەھىرى» دىنلا ئىبارەت، ئۇ ئاخىر گۇمران بولىدۇ ھەمدە ئۇنىڭ ئورنى بارا - بارا «ئىلاھىي شەھەر» پۈتۈنلەي ئىگىلەيدۇ، چېركاۋ «ئىلاھىي شەھەر»نىڭ زېمىنىدىكى تىمسالىدۇر دېگەنلەرنى تەرغىپ قىلغان. 13 - ئەسىردە ئۆتكەن ئىلاھىيەتچى توماس ئاكۋىناس چېركاۋ قانۇنىنىڭ چەكسىز نوپۇزغا ئىگە ئىكەنلىكىنى تەرغىپ قىلغان، ئۇ «دۇنياغا ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچى ئىلاھىي ئىدراك»نى «مەڭگۈلۈك قانۇن» دەپ ئاتاپ، ئۇنى تەبىئەت قانۇنلىرى ۋە ئىجتىمائىي قانۇنلارنىڭ ئاساسى، پۈتكۈل جاھان تەرتىپلىرىنىڭ ئاساسى دەپ قارىغان. ئوتتۇرا ئەسىرلەرنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە، بۇرژۇئازىيە ئىدىئولوگىيىسىنىڭ

يېتىلىشى، چېركاۋنىڭ ئەكسىيەتچىل پائالىيەتلىرى پەيدا قىلغان ئومۇمىي نەپرەتنىڭ تۈرتكىسى ئارقىسىدا دىنىي ھاكىمىيەتچىلىكە قارشىلىق ئەۋج ئالغان. بۇنىڭدا بولۇپمۇ فرانسىيەدىكى ئاقارتىش مۇتەپەككۇرلىرىنىڭ دىنغا، چېركاۋغا قارىتىلغان تەنقىدى ۋە قارشىلىقى چوڭ رول ئويناغان. يېقىنقى زامانداۋە ھازىرقى زامانداۋ، دىنىي ھاكىمىيەتچىلەر جاھانگىرلىك تۈزۈمنى «ئىلاھىي ھەققانىيەت» دەپ تەرغىپ قىلىپ، كوممۇنىزمنى «ئالۋاستى» دەپ ھاقارەتلىدى. 20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدا، گېرمانىيە، ئاۋستىرىيە، ئىتالىيە قاتارلىق ئەللەردىكى دىنىي ھاكىمىيەتچىلەر فاشىزم كۈچلىرى بىلەن تىل بىرىكتۈردى. 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، دىنىي ھاكىمىيەتچىلەر ياۋروپا ۋە لاتىن ئامېرىكىسىدىكى بەزى ئەللەردە ئۆز پارتىيىسى ۋە تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇپ، ئېكسىپلاتاتسىيە تۈزۈمنى قوغداش يولىدا سىياسىي پائالىيەت ئېلىپ باردى.

ر

روه 精神 يەنى ئاڭ. ئىدېئالىزم روھنىڭ بىرلەمچى ئىكەنلىكىنى، ماددىنىڭ روھتىن تۇرلەنگەنلىكىنى قۇۋۋەتلەيدۇ، مەسىلەن، گېگېل «مۇتلەق روھ»نى تەبىئەت ۋە كىشىلىك جەمئىيىتىدىن بۇرۇن بارلىققا كەلگەن مەۋجۇدىيەت دەپ، تەبىئەت بىلەن كىشىلىك جەمئىيىتىنى «مۇتلەق روھ» نىڭ ياتلىشىشى دەپ ھېسابلىغان. ماتېرىيالىزم روھنى ئىككىلەمچى، ماددىنىڭ ئالىي مەھسۇلى دەپ ھېسابلايدۇ.

رىقابەت 竞争 بۇ ئادەتتە تاۋار ئىگىلىكى شارائىتىدا تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ پايدىلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋە سېتىش شارائىتىغا ئىگە بولۇش يۈزىسىدىن ئېلىپ بارىدىغان رىقابىتىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ تاۋار ئىگىلىكى تەرەققىياتىدىكى مۇقەررەر ھادىسە، قىممەت قانۇنىيىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ شەرتى. ئۇ بىر ئىشلەپچىقىرىش تارمىقىدىكى ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ ئۆز تاۋارلىرىنىڭ ئايرىم قىممىتىنى ئىجتىمائىي قىممەتتىن تۆۋەنلىتىپ، كۆپرەك پايدىغا ئېرىشىش يولىدىكى رىقابىتىنى، تۇرلۇك ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىدىكى ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ بازارنىڭ تەمىنات ۋە تەلەپ جەھەتتىكى ئۆزگىرىشلىرىگە قاراپ تېخىمۇ پايدىلىق دەسمايە سېلىش ئورنىنى تالىشىش يولىدىكى رىقابىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

رىقابەتنىڭ خاراكتېرى، كۆلىمى ۋە ئالاھىدىلىكى ھەر خىل تاۋار ئىگىلىكىنىڭ شەرت - شارائىتىغا باغلىق بولىدۇ. ئۇششاق تاۋار ئىگىلىكى شارائىتىدا، رىقابەت ھەركىمنىڭ ئۆزىگە كېرەكلىك تاۋارلارنى پايدىلىق شەرت بەدىلىگە قولغا كەلتۈرۈش يولىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ، رىقابەت كۆلىمى كىچىك بولىدۇ، لەتىجىدە ئۇ ئىككى قۇتۇپقا بۆلۈنۈشنى پەيدا قىلىدۇ. كاپىتالىستىك تاۋار ئىگىلىكى شارائىتىدا، كاپىتالىستلار ئوتتۇرىسىدىكى رىقابەت سودا بازىرى، خام ئەشيا ۋە مەبلەغ سېلىش ئورنىنى تالىشىش، يۇقىرى پايدىغا ئېرىشىش مەقسىتىدە ئېلىپ بېرىلىدۇ، بۇنداق رىقابەت «چوڭ بېلىق كىچىك بېلىقنى يېيىش»، بىر - بىرىگە ئورا كولاش، كۈچلۈكلەر ئاجىزلارنى يەم قىلىش قاتارلىق ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇپ، ھەممە ئىگىلىك ساھەلىرىنى قاپلايدۇ، ئۇنىڭدا ئىقتىسادىي، سىياسىي، ھەربىي ۋاستىلەر قوللىنىلىدۇ، رىقابەت *ئەركىن رىقابەتتىن مونوپول تەشكىلاتلارنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ۋە بىر - بىرى ئوتتۇرىسىدىكى رىقابەتكە ئايلىنىدۇ. بۇنداق رىقابەت بىر تەرەپتىن كاپىتالىستىك ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولىدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن، ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھۆكۈمەتسىزلىكنى كۈچەيتىدۇ، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشتا غايەت زور ئىسراپچىلىق پەيدا قىلىدۇ، كاپىتالىزمنىڭ تۈرلۈك زىددىيەتلىرىنى چوڭقۇرلاشتۇرىدۇ.

رىقابەت ۋە ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھۆكۈمەتسىزلىك قانۇنىيىتى **竞争和生产无政府状态规律** ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى ئاساس قىلغان تاۋار ئىگىلىكىدە ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىشلەپ چىقارغۇچىلار

ئوتتۇرىسىدىكى ریقابەت ئارقىسىدا ھۆكۈمەتسىزلىك ھالىتىگە گىرىپتار بولۇشىنىڭ ئوبيېكتىپ مۇقەررەرلىكى. ئۇنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى مۇنداق: ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشقا بىر تۇتاش پىلان بولمايدۇ، تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلار پايدىلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋە سېتىش شارائىتىغا ئىگە بولۇشنى كۆزلەپ ئۆزئارا ریقابەتلىشىدۇ، ئەمگەك كۈچى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى قىممەت قانۇنىيىتىنىڭ قوماندانلىقىدا ھەرقايسى ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىغا ستىخىيىلىك ھالدا تەقسىم قىلىنىدۇ، پۈتكۈل ئىگىلىك ریقابەت ئىچىدە قارىسىغا تەرەققىي قىلىپ بارىدۇ. بۇ قانۇنىيەت كاپىتالىزمدىن بۇرۇنقى ئاددىي تاۋار ئىگىلىكى شارائىتىدىلا تەسىر كۆرسىتىشكە باشلىغان ۋە ئۇششاق تاۋار ئىشلەپچىقارغۇچىلار-نىڭ ئىككى قۇتۇپقا بۆلۈنۈشىگە، ئاز سانلىق كىشىلەرنىڭ رونىق تېپىپ بېيىشىغا، كۆپ سانلىق كىشىلەرنىڭ نامراتلىشىپ ۋەيران بولۇشىغا تۈرتكە بولغان، مۇئەييەن شارائىتتا، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ بارلىققا كېلىشىگە سەۋەب بولغان. ئەمما، كاپىتالىزمغىچە بولغان جەمئىيەتتە ناتۇرال ئىگىلىك ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرغانلىقى، تاۋار ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتى ناھايىتى زور چەكلىمىگە ئۇچراپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ قانۇنىيەتنىڭ تەسىر دائىرىسى چەكلىك بولغان. تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى يۈكسەك دەرىجىدە راۋاجلانغان كاپىتالىستىك جەمئىيەتكە كەلگەندە، بۇ قانۇنىيەت ھەممە ئىگىلىك ساھەلىرىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان بولدى. كاپىتالىستلاردىن قايسىلىرىنىڭ يېڭىشى، قايسىلىرىنىڭ مەغلۇپ بولۇشى، قايسىلىرىنىڭ دەۋران سۈرۈشى، قايسىلىرىنىڭ گۈمران بولۇشى ریقا-

بەتتە ئېرىشكەن ئىشلەپچىقىرىش، سېتىش شارائىتىنىڭ ياخشى-ياماناڭلىقىغا باغلىق بولۇپ قالدى. ئايرىم كاپىتالىستىك كارخانىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشتىكى تەشكىلچانلىقى بىلەن پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھۆكۈمەتسىزلىك ئوتتۇرىسىدا كەسكىن قارىمۇقارشىلىق پەيدا بولدى، ئاخىر بېرىپ ئۇ ئىقتىسادىي كرىزىسنىڭ پارتلىشىغا، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ قاتتىق زايا ۋە ۋەيران بولۇشىغا سەۋەب بولدى. جاھانگىرلىك دەۋرىگە كەلگەندە، مونوپولىيە ھۆكۈمران ئورۇننى ئىگىلىدى، بىراق مونوپولىيە رىقابەتنى تۈگىتەلمىدى، ئۇنىڭ ئەكسىچە، مونوپول تەشكىلاتلار يۇقىرى مونوپولىيىلىك پايدىغا ئېرىشىش ئۈچۈن رىقابەتنى تېخىمۇ كەسكىن ۋە رەھىمسىزلىك بىلەن ئېلىپ باردى، بۇ ھال ئىجتىمائىي ئىگىلىكنى تېخىمۇ قالايمىقانچىلىققا گىرىپتار قىلدى. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىدىكى سوتسىيالىزم شارائىتىدىلا، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش پىلانلىق ۋە نىسبەتلىك راۋاجلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالايدۇ، رىقابەت ۋە ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ھۆكۈمەتسىزلىك قانۇنىيىتىمۇ ئۆز كۈچىدىن قالىدۇ.

ريكاردو 李嘉图 (David Ricardo, 1772—1823) ئەنگلىيە بۇرژۇئا كلاسسىك سىياسىي ئىقتىسادىنى كامالەتكە يەتكۈزگۈچى. ياش ۋاقتىدا ئىككى يىل سودا تەربىيىسى ئالغان، دادىسىنىڭ كەينىدە يۈرۈپ، سودا سارايلىرىدا ھەرىكەت قىلىپ، ھايانكەشلىك يولى بىلەن تازا بېيىپ كەتكەن. تەبىئىي پەنلەر تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغان، كېيىن ئىقتىسادىي مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىشقا ئۆتكەن. 1819 - يىلى ئەنگلىيە پارلامېنتى

تۆۋەن پالاتاسىغا ئەزا بولۇپ سايلانغان، ئۇ پارلامېنتتا «ئاشلىق قانۇنى»غا قارشى تۇرۇپ، ئەركىن سودىنى تەشەببۇس قىلغان. 1817 - يىلى ئۆزىنىڭ ئاساسلىق ئەسىرى «سىياسىي ئىقتىساد ۋە باج پرىنسىپلىرى»نى ئېلان قىلىپ، سىستېمىلىك تەلىماتنى نۇرغۇن تەرەپلەردىن ئالغا سۈرگەن. ئۇ سىستېمىلىك ئىككى مەنبەچىلىك قىممەت نەزەرىيىسىنى تەنقىد قىلىپ، تاۋارنىڭ قىممەت مىقدارىنى ئەمگەك ۋاقتى بەلگىلەيدۇ دېگەن پرىنسىپتا چىڭ تۇرغان ھەمدە كاپىتالىزمنىڭ باشقا ئىقتىسادىي كاتېگورىيىلىرىنى شۇ پرىنسىپ ئاساسىدا تەكشۈرۈپ، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ ئىچكى باغلىنىشلىرىنى ئىزدەپ تېپىشقا ھەرىكەت قىلغان. ئەمما ئۇ تاۋار ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئەمگەكنىڭ ئىككى ياقلىمىلىقىنى، ئەمگەك كۈچى بىلەن ئەمگەكنىڭ پەرقىنى چۈشەنمىگەچكە، يېڭى قىممەتنىڭ يارىتىلىشى بىلەن كونا قىممەتنىڭ يۆتكىلىشىنىڭ قانداق تەرىقىدە تەڭ ئېلىپ بېرىلىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلمىگەن؛ شۇنداقلا قىممەت قانۇنىيىتىنىڭ كاپىتالىزم شارائىتىدا قانداق شەكىلدە تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنمۇ چۈشەنمەي، قىممەت بىلەن ئىشلەپچىقىرىش باھاسىنى ئارىلاشتۇرۇۋېتىپ خاتالاشقان. ئۇ قوشۇمچە قىممەتنىڭ ھەر خىل شەكىللىرىنى تەكشۈرۈپ، ئەمەلىيەتتە پايدىنى قوشۇمچە قىممەت قىلىپ قويغان ھەمدە شۇ ئاساستا ئەمگەك بىلەن كاپىتالنىڭ مەنپەئەت جەھەتتىكى قارىمۇقارشىلىقىنى دەللىلىگەنۇ، ئەمما قوشۇمچە قىممەتنىڭ كېلىپ چىقىشىنى تەتقىق قىلمىغان. يەر ئىجارىسىنىڭ خاراكتېرىنى ئەمگەك قىممىتى نەزەرىيىسى ئاساسىدا چۈشەندۈرۈپ بېرەلمىگەنلىكى،

ئەمما مۇتلەق يەر ئىجارىسى بارلىقىنى ئېتىراپ قىلمىغان، يەنە كېلىپ يەر ئىجارىسىنى پەنگە قارشى «يەر ھوسۇلدارلىق قىنىڭ تۆۋەنلەپ بېرىش قانۇنى» غا باغلىغان. ئۇ ئەينى زاماندىكى سىنىپىي كۆرەش يول قويغان دائىرىدە، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئۇستىدە بىرقەدەر ئوبيېكتىپ تەتقىقات ئېلىپ بارغاچقا، ماركس ئۇنى ئەنگلىيە كلاسسىك سىياسىي ئىقتىسادىنىڭ «ئەڭ ئۇلۇغ ۋە ئەڭ ئاخىرقى ۋەكىلى» دېگەن. لېكىن سىنىپىي چەكلىمىلىك تۈپەيلىدىن، ريكاردو كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى مەڭگۈلۈك ۋە بىردىنبىر ئەقىلغە مۇۋاپىق ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى دەپ قارىغان ۋە بەزى چاكىنا قاراشلارنى بايان قىلغان. ئۇنىڭ تەلىماتى كېيىنكى بۇرژۇئا سىياسىي ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتىغا خېلى زور تەسىر كۆرسەتكەن.

ز

زاپاس سانائەت ئارمىيسى 军备后产业 «ئىشلەۋاتقان ئەمگەكچىلەر ئارمىيىسى» نىڭ سېلىشتۇرمىسى. كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە ئىشسىز ۋە يېرىم ئىشسىز ھالەتتە تۇرغان نىسپىي ئوشۇق ئاھالە. بۇ ئارمىيە كاپىتالنىڭ جۇغلىنىشى ۋە كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسىنىڭ ئېشىشى ئارقىسىدا ئەمگەك كۆچىنىڭ تەمىنلىنىشى كاپىتالنىڭ تەلىپىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكتىن شەكىللەنگەن. ئۇ كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش دەۋرىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، گاھ كۆپىيىپ، گاھ ئازىيىپ تۇرىدۇ، يەنى كرىزىس باسقۇچىدا زور مىقداردا كۆپىيىپ كېتىدۇ، يۈكسىلىش باسقۇچىدا نىسپىي ھالدا ئازىيىپ كېتىدۇ. ئىشسىز قالغان ئاشۇ نۇرغۇن ئاھالە خۇددى سۇ يىغىدىغان كۆلچەكتەك كاپىتالىستلار ئۈچۈن خالىغان چاغدا ئېكسپىلاتاتسىيە قىلالايدىغان ئەمگەك كۆچىنى زاپاس تۈتۈپ تۇرىدىغان كۆلچەك بولۇپ قالغان، شۇ سەۋەبتىن ماركس ئۇنى «زاپاس سانائەت ئارمىيىسى» دەپ ئاتىغان. ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇقى كاپىتالىستلارغا ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەققىنى تۆۋەنلىتىش، ئىشچىلارنىڭ ئەمگەك سىجىللىقىنى ئاشۇرۇش، خىزمەتتىكى ئىشچىلارغا بولغان ئېكسپىلاتاتسىيىنى كۈچەيتىش ئىمكانىيىتى يارىتىپ بەردى. خىزمەتتىكى ئىشچىلارنىڭ ھەددىدىن زىيادە ئېغىر ئەمگەك قىلىشى كاپىتالنىڭ ئەمگەك

كۆچمگە بولغان ئېھتىياجىنى ئېخىمۇ ئازايتتى، ئىشسىزلار قوشۇنىنىڭ تېخىمۇ كېڭىيىشىگە سەۋەبچى بولدى. شۇڭا زاپاس سانائەت ئارمىيىسى ھەم كاپىتالىزمنىڭ مۇقەررەر مەھسۇلى، ھەم كاپىتالىزمنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنى ۋە تەرەققىي قىلىشىدىكى مۇھىم شەرت.

زامان ـ ماكان قارىشى 时空观 زامان ۋە ماكان توغرىسىدىكى تۈپ نۇقتىئىنەزەر. ئۇنىڭ تەپسىلاتى ھەققىدە «زامان ۋە ماكان»غا قارالسۇن.

زامان ۋە ماكان 时间和空间 ماددىنىڭ مەۋجۇدىيەت شەكلى. زامان ماددا ھەرىكىتىنىڭ تەرتىپلىكلىكى ۋە ئىزچىللىقىنى كۆرسىتىدۇ؛ ماكان ماددىنىڭ سوزۇلۇشچانلىقىنى يەنى شەيئىنىڭ ئورنى، ھەجمى ۋە شەكلى جەھەتتىكى خۇسۇسىيەتلىرىنى كۆرسىتىدۇ. ئىدىئالىزم دۇنيا روھقا بېقىنىدۇ دېگەن ئاساستا، زامان بىلەن ماكاننى ئاڭ ۋە ئىدىيىنىڭ مەھسۇلى دەپ قاراپ، ئۇلارنىڭ ئوبيېكتىپلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ. ئوبيېكتىپ ئىدىئالىستلار، مەسىلەن، گېگېل «مۇتلەق ئىدىيە» نىڭ تەبىئەت تۈسىگە كىرىشى بىلەن ماكان پەيدا بولغان، «مۇتلەق ئىدىيە» نىڭ تەرەققىي قىلىپ كىشىلەرنىڭ روھىي پائالىيىتى باسقۇچىغا كۆتۈرۈلۈشى بىلەن زامان بارلىققا كەلگەن، دەپ قارايدۇ. سۇبيېكتىپ ئىدىئالىستلار، مەسىلەن، ماخ زامان بىلەن ماكان «سەزگۈ قاتارى رەتكە سېلىپ چىقىقان سىستېما» دۇر، بىلىش ماتېرىيالىرىنىڭ ئىلگىرى ـ ئاخىرلىق تەرتىپىنى رەتكە سېلىش زامان دېمەكتۇر، بىلىش ماتېرىيالىرىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەن، ئىلگىرى ـ ئاخىر، ئوڭ ـ سول تەرەپلەر بويىچە ئۆزئارا تىزىلىش

تەرتىپىنى رەتكە سېلىش ماكان دېمەكتۇر، دەپ ھۆكۈم چىقىرىدۇ. كونا ماتېرىيالىستلار زامان بىلەن ماكانىنىڭ ئوبيېكتىپلىقىنى ئومۇمەن مۇئەييەنلەشتۈرگىنى بىلەن، ئۇلارنى ھەرىكەت قىلىپ تۇرغان ماددىدىن ئايرىلغان ھالدا مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرالايدۇ، ماددىنىڭ ھالىتى ۋە ھەرىكەت شەكلىنىڭ ئۆزگىرىشىدىن بولغان تەسىرلەرگە ئۇچرىمايدىغان مۇتلەق تۇراقلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە، دەپ قارايدۇ. نيۇتون مېخانىكىسىدىكى «مۇتلەق زامان» ۋە «مۇتلەق ماكان» ئەنە شۇنداق مېتافىزىكا ۋە مۇتلەقچىلىق ئاساسىدىكى مېخانىزمچە زامان ـ ماكان قارىشىنىڭ ئۈلگىسى. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمنىڭ قارىشىچە، زامان ۋە ماكان ھەرىكەت قىلىپ تۇرغان ماددىنىڭ مەۋجۇدىيەت شەكلى، ماددىسى ھەرىكەتتىن ئايرىلغان زامان ۋە ماكانمۇ بولمايدۇ، زامان ۋە ماكاندا ھەرىكەت قىلمايدىغان ماددىمۇ بولمايدۇ. زامان ۋە ماكان ئوبيېكتىپ نەرسە، ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇقى مۇتلەق، ئەمما كونكرېت ئىپادىلىنىش شەكلى ۋە خۇسۇسىيتى ئۆزگىرىشچان، نىسپىي بولىدۇ؛ زامان ۋە ماكانىنىڭ چەكسىزلىكى ھەرىكەت قىلىۋاتقان ماددىنىڭ چەكسىزلىكىنىڭ بىر خىل ئىپادىلىنىش شەكلىدىن ئىبارەت. غەيرىي ئوكلىد گېئومېتىرىيىسىنىڭ يارىتىلغانلىقى، بولۇپمۇ ئېينىشتېين نىسپىيە چىلىكىنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلغانلىقى ۋە دەللەنگەنلىكى دىئالېكتىك ماتېرىيالىزملىق زامان ـ ماكان قارىشىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلىدى.

暴力革命　زورلۇق بىلەن قىلىنىدىغان ئىنقىلاب

ئېزىلگۈچى سىنىپلارنىڭ قولغا قورال ئېلىپ، ئەكسىيەتچى

سىنىپنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى زورلۇق بىلەن ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، دۆلەت ھاكىمىيىتىنى تارتىۋېلىش كۆرسىشى. ئۇ سىنىپىي جەمئىيەتتە جەمئىيەت تەرەققىياتىدا سەكرەش ھاسىل قىلىدۇ. لېنىن پرولېتارىيات دۆلىتىنى بۇرژۇئازىيە دۆلىتى ئورنىغا دەسستىشتە، «ئومۇمىي قانۇنىيەتكە ئاساسلانغاندا، زورلۇق بىلەن ئىنقىلاب قىلىشتىن باشقا يول يوق» دەپ كۆرسەتكەنىدى («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 188 - بەت). بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، دۆلەت سىنىپىي ھۆكۈمرانلىقنىڭ قورالى، ئۇنىڭ ئاساسىي تەركىبى ئارمىيە، ساقچى، سوت قاتارلىقلاردىن ئىبارەت، شۇنىڭ ئۈزىلا زورلۇق دېمەكتۇر. پرولېتارىيات ھاكىمىيىتىنى تىنچ يول بىلەن قولغا ئېلىشنى خالىسىمۇ، لېكىن ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرغان ئەكسىيەتچىل ئېكسپىلاتاتسىيىچى سىنىپ تارىخ سەھنىسىدىن ئۆزلۈكىدىن چۈشۈشنى خالىمايدۇ، ئۇلار ئۆز ئىمتىيازىنى ۋە خۇسۇسىي مەنپەئىتىنى قوغداپ قېلىش ئۈچۈن، ھامان بىرىنچى بولۇپ زورلۇق ئىشلىتىپ، ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەرنى باستۇرىدۇ. مۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، پرولېتارىيات ئەكسىلئىنقىلابىي زورلۇققا ئىنقىلابىي زورلۇق بىلەن قارشى تۇرغىنىدىلا، ئاندىن كونا دۆلەت ماشىنىسىنى پاچاقلاپ، ئېكسپىلاتاتسىيىچى سىنىپنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ قارشىلىقىنى باستۇرۇپ، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى ئورنىتالايدۇ ۋە مۇستەھكەملىيەلەيدۇ، روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابى لېنىننىڭ رەھبەرلىكىدە قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ ھاكىمىيەتنى تارتىۋالغان ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئۇچ يېرىم يىل داۋام قىلغان ئىنقىلابىي ئۇرۇش ئارقىلىق

ئىچكى ئەكسىلئىنقىلابىي تۇپىلاڭ ۋە چەت ئەللىنىڭ قورالىق مۇداخىلىسىنى تارمار قىلىپ غالىبىيەتنى مۇستەھكەملىۋالغان ئىنقىلاب بولدى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىك قىلغان يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب ماۋ زېدۇڭنىڭ «مىلتىقتىن ھاكىمىيەت چىقىدۇ» دېگەن ماركسىزملىق پرىنسىپىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، ئۇزاق مۇددەت داۋام قىلغان جاپالىق ئىنقىلابىي ئۇرۇش ئارقىسىدىلا غەلبە قازاندى. ماركس، لېنىنلار پرولېتارىياتنىڭ پەۋقۇلئاددە تارىخىي شارائىتتا، ئادەتتىن تاشقىرى ئەھۋال سۈپىتىدە، ئىنقىلابىي مەقسەتكە تىنچ يول بىلەن ئېرىشىش مۇمكىنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلغان. ماركسىزم تىنچ يول بىلەن ئۆتۈش ئىمكانىيىتىنى زادىلا يوق دەپ ھېسابلىمايدۇ، لېكىن ئەكسىلئىنقىلابنىڭ تۈيۇقسىز ھۇجۇمىغا قايتۇرما زەربە بېرىش، ئەكسىيەتچى سىنىپنى قورال كۈچى بىلەن يوقىتىش ئۈچۈن ھەر ۋاقىت تەييار تۇرۇشنى ئىزچىل تەكىتلەيدۇ. ھەر-قايسى ئەللەر خەلقى ئەمەلىي ئەھۋالىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئىنقىلابنىڭ ئۆز ئېلىنىڭ ئەھۋالىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان يولنى ئۆزى تېپىشقا تىرىشىشى لازىم.

زۆرۇر ئەمگەك 必要劳动 «قوشۇمچە ئەمگەك»نىڭ ئەكسى. *زۆرۇر مەھسۇلاتنى ئىشلەپ چىقىرىشتا سەرپ قىلىنىدىغان ئەمگەك. ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە ھەممە ئەمگەك ئەمگەك كۈچىنىڭ ھاسىل قىلىنىشى ۋە تەكرار ھاسىل قىلىنىشىنى قامداشتا زۆرۇر بولىدىغان ئەمگەك يەنى زۆرۇر ئەمگەك ئىدى. ئىپتىدائىي جەمئىيەت يىمىرىلىۋاتقان دەۋردە، ئىشلەپچىقىرىش كۈچى راۋاجلانغان بولغاچقا، ئەمگەكچىلەرنىڭ ئىشلەپ چىقارغان مەھسۇ-

لاتى ئۆزلىرىنى قامداشقا يېتىپ ئاشىدىغان بولدى، بۇنىڭ بىلەن زۆرۆر ئەمگەك بىلەن قوشۇمچە ئەمگەكنىڭ پەرقى پەيدا بولدى. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى خۇسۇسىيلارنىڭ ئىگىدارلىقىدا بولىدىغان جەمئىيەتتە زۆرۆر ئەمگەكنىڭ ھوسۇلىنى ئەمگەكچىلەر ئىستېمال قىلىدۇ، قوشۇمچە ئەمگەكنىڭ ھوسۇلىنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچىلا ھەقسىز ئىگىلىۋالىدۇ. ئەمگەكچىلەر مۇشۇنداق ئەمگەك بىلەن شۇغۇللانغاندىلا، ئاندىن ئۆزىگە ۋە ئائىلىسىدە لەرگە زۆرۆر بولغان تۇرمۇش ۋاستىلىرىگە ئېرىشەلەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار ئەمگەكچىلەرنى ياشاش، داۋاملىق ھالدا ئەمگەك كۈچى بىلەن تەمىنلەش ۋە قوشۇمچە مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپ چىقىرىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن زۆرۆر ئەمگەكنىڭ مەھسۇلاتىنى ئەمگەكچىلەرگە بەرمەيمۇ بولمايتتى. شۇڭا، بۇنداق ئەمگەك ئەمگەكچىلەرگىمۇ، ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچىلارغىمۇ زۆرۆر. زۆرۆر ئەمگەك بىلەن قوشۇمچە ئەمگەك ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش بىلەن ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنىش ئوتتۇرىسىدىكى ئانتاگونىيىلىك مۇناسىۋەتنى كەڭدەلەندۈرۈپ بېرىدۇ. فېئودالىق ھاشا تۆزۈمىدە زۆرۆر ئەمگەك بىلەن قوشۇمچە ئەمگەك روشەن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ، بۇلاستە ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ ئۆزى ئۆچۈن قىلغان ئەمگىكى ۋە فېئودالار ئۈچۈن قىلغان ئەمگىكى ۋاقان جەھەتتە پۈتۈنلەي ئايرىلىپ تۇرىدۇ. كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە ئەھۋال بۇنىڭغا ئوخشىمايدۇ، زۆرۆر ئەمگەك بىلەن قوشۇمچە ئەمگەكنىڭ چەك - چېگرىسىنى ئىش ھەققىدىن ئىبارەت يۈزەكى ھادىسە پېپىپ تۇرىدۇ - دە، گويا پاللانما ئىشچىلارنىڭ ھەممە

ئەمگەكنىڭ ھەق بېرىلمىدىغاندەك بىلىنىدۇ. ئەمەلىيەتتە، ھازىرقى زامانىدىكى كاپىتالىزم شارائىتىدا قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتى زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىدىن ناھايىتى كۆپ بولىدۇ. بارلىق ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار تېخىمۇ كۆپ قوشۇمچە ئەمگەكنى ئىگىلىۋېلىش ئۈچۈن، زۆرۈر ئەمگەكنى ھەمىشە كۆچىنىڭ بارىچە ئازايتىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرى ئومۇمنىڭ مۈلكى بولمىغان سوتسىيالىستىك تۈزۈمدە ئەمگەكچىلەرنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلىلىرىنىڭ تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قامداش ئۈچۈن بولمىغان ئەمگەك زۆرۈر ئەمگەك، جەمئىيەت ئۈچۈن بولمىغان ئەمگەك قوشۇمچە ئەمگەك بولىدۇ، ئۇنىڭدا ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش بىلەن ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنىش مۇناسىۋىتى ئەمدى ئەكس ئەتتۈرۈلمەيدۇ، بۇ ئەمگەكلىرىنىڭ ئىككىسىلا كەم بولسا بولمايدۇ. بەزىلەر، ئەھۋال دەل شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە «زۆرۈر ئەمگەك» ۋە «قوشۇمچە ئەمگەك» دېگەن كاتېگورىيە مەۋجۇت بولمايدۇ، دەپمۇ قارايدۇ.

زۆرۈر مەھسۇلات 必要产品 «قوشۇمچە مەھسۇلات» نىڭ ئەكسى. ئەمگەك كۆچىنىڭ ھاسىل قىلىنىشى ۋە تەكرار ھاسىل قىلىنىشىنى قامدايدىغان مەھسۇلات. ئەمگەكچىنىڭ ئۆزىنىڭ ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ تۇرمۇشىغا زۆرۈر بولمىغان مەھسۇلاتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. *زۆرۈر ئەمگەكنىڭ ھوسۇلى. قۇلدارلىق تۈزۈمىدە، قوللارنىڭ ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇشىنى قامداشقا كېتىدىغان مەھسۇلاتنى كۆرسىتىدۇ. فېئودالالار مۈلۈكچىلىكى شارائىتىدا، قوشۇمچە مەھسۇلاتتىن روشەن

پەرق قىلىدىغان، دېھقانلارنىڭ ئۆز ئىلكىدىكى مەھسۇلاتنى كۆرسىتىدۇ. كاپىتالىستىك مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا يالالانما ئىشچىلار ئۆزىنىڭ ئىش ھەققى ئارقىلىق ئېرىشىدىغان تۇرمۇش ۋاستىلىرىنى كۆرسىتىدۇ؛ ئىش ھەقسىز ئىگىلىۋالىدىغان قوشۇمچە مەھسۇلاتنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى — قوشۇمچە قىممەتنى يوشۇرۇپ قويىدۇ. ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچىلارنىڭ ھەممىسى زۆرۈر مەھسۇلاتنى ئەڭ تۆۋەن دەرىجىگە چۈشۈرۈش ئارقىلىق ھەقسىز ئىگىلىۋالىدىغان قوشۇمچە مەھسۇلاتنى كۆپەيتىشكە تىرىشىدۇ. سوتسىيالىستىك ئۇمۇمىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا، زۆرۈر مەھسۇلات ئەمگەكچىلەرنىڭ تۇرمۇش ئىستېمالىغا سەرپ قىلىنىدىغان مەھسۇلاتلاردىن ئىبارەت بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ راۋاجلىنىشى ۋە ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنىڭ ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ، زۆرۈر مەھسۇلاتنىڭ ئىجتىمائىي ئۇمۇمىي مەھسۇلات ئىچىدە تۇتىدىغان نىسبىتى بارغانسېرى كىچىكلەيدۇ، قوشۇمچە مەھسۇلاتنىڭ نىسبىتى بولسا بارغانسېرى چوڭىيىدۇ. لېكىن، سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە ھەرقانداق مەھسۇلات زۆرۈر مەھسۇلات ھېسابلىنىدۇ، شۇڭا «زۆرۈر مەھسۇلات» ۋە «قوشۇمچە مەھسۇلات» دېگەن كاتېگورىيە ئەمدى مەۋجۇت بولمايدۇ، دەپ قارايدىغانلارمۇ بار.

必然王国 ئالىمى ۋە ئەركىنلىك ئالىمى زۆرۈرىيەت ئالىمى دېگەندە كىشىلەر ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتلەرنى ئىگىلەشتىن بۇرۇن ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتلەرنىڭ قوماندانلىقىغا قارىغۇلارچە بويسۇنىدىغان ھالەت كۆزدە **自由王国和**

تۇتۇلىدۇ، ئەركىنلىك ئالىمى دېگەندە كىشىلەر ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتلەرنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، قانۇنىيەتلەردىن ئاڭلىق هالدا پايدىلىنىپ ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئۆزگەرتىپ بارىدىغان هالەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بىر پۈتۈن ئىنسانىيەت جەمئىيىتى ئۈچۈن ئېيتقاندا، جەمئىيەت ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئىگىلىگەن هامان، ئىشلەپچىقىرىشتىكى هۆكۈمەتسىزلىك هالىتىنىڭ ئورنىنى پىلانلىق، ئاڭلىق تەشكىللەش ئالىدۇ، «تارىخقا هۆكۈمرانلىق قىلىپ كەلگەن ئوبيېكتىپ، يات كۈچلەر ئەمدى كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرىنىڭ تىزگىنلىشى ئاستىدا تۇرىدۇ. پەقەت ئەنە شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ، كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ تارىخىنى ئۆزلىرى تامامەن ئاڭلىق تۈردە يارىتىدۇ؛ پەقەت ئەنە شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ، كىشىلەر رول ئوينىتىدىغان ئىجتىمائىي سەۋەبلەر ئاساسىي جەهەتتە ۋە كۆندىن - كۈنگە كۆپىيىۋاتقان دەرىجىدە ئۇلار كۈتكەن نەتىجىلەرنى بېرىدۇ. بۇنىڭ ئۆزى ئىنسانىيەتنىڭ زۆرۈرىيەت ئالىمىدىن ئەركىنلىك ئالىمىگە سەكرىشى بولىدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - تۇم، 323 - بەت) كونكرېت مەسىلىلەرگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، هەرقانداق بىر ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتنى بىلىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشنىڭ ئۆزى زۆرۈرىيەت ئالىمىدىن ئەركىنلىك ئالىمىگە ئۆتۈشتىكى بىر سەكرەش بولۇپ هېسابلىنىدۇ. بىراق بۇ سىنىپىي جەمئىيەتتە قاتتىق چەكلىمىگە ۋە بېسىمغا ئۇچرايدۇ، سوتسىيالىستىك جەمئىيەتكە بارغاندىلا بىرقەدەر ئوڭۇشلۇق بولىدۇ. لېكىن زۆرۈرىيەت ئالىمى يەنىلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، يەنىلا ئۆزلۈكسىز هالدا زۆرۈرىيەت ئالىمىدىن ئەركىنلىك

ئالىمىكە قاراپ ئىلگىرىلەشكە توغرا كېلىدۇ، بۇ جەريان مەڭگۈ ئايانغلاشمايدۇ.

زۆرۆرىيەت ۋە ئەركىنلىك 必然和自由 زۆرۆرىيەت دېگەندە ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ قانۇنىيىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئەركىنلىك دېگەندە كىشىلەرنىڭ ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتلەرنى بىلىشى ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئۆزگەرتىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇلار ئىنئالېكتىكىدىكى بىر جۈپ كاتېگورىيە. ئېنگېلس مۇنداق دەيدۇ: «گېگېل ئەركىنلىك بىلەن زۆرۆرىيەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى بىرىنچى بولۇپ توغرا بايان قىلدى. ئۇنىڭچە، ئەركىنلىك زۆرۆرىيەتنى بىلىشتىن ئىبارەت. « زۆرۆرىيەت پەقەت ئۇ چۈشىنىۋېلىنمىغان چاغدىلا قارىغۇلۇق بولىدۇ.» ئەركىنلىك تەبىئىي قانۇنىيەتلەردىن خىيالدا قۇتۇلۇپ مۇستەقىل بولۇشتا ئەمەس، بەلكى بۇ قانۇنىيەتلەرنى بىلىش، شۇنىڭ بىلەن پىلانلىق تۈردە تەبىئىي قانۇنىيەتلەرنى مۇئەييەن مەقسەت ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشقا قادىر بولۇشتا.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 153 - بەت) دېمەك بۇ يەردە گېگېلنىڭ ئىنئالېكتىك ئىدىيىسى ماتېرىيالىزم ئاساسىدا تەھقىقلەشتۈرۈلگەن. ماۋ زېدۇڭ «ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئۆزگەرتىش» نى ئېنىق ھالدا «ئەركىنلىك»نىڭ كەم بولسا بولمايدىغان ئىچكى مەزمۇنىغا كىرگۈزگەن («مەركىزىي كومىتېتنىڭ كېڭەيتىلگەن خىزمەت يىغىنىدا سۆزلەنگەن سۆز»، خەلق نەشرىياتىنىڭ 1978 - يىل نەشرى، 27 - بەت). ئەركىنلىك زۆرۆرىيەتتىن ئايرىلالمايدۇ، زۆرۆرىيەت ئەركىنلىككە ئايلىنالايدۇ. زۆرۆرىيەتنىڭ ئەركىنلىككە ئايلىنىشى ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتنىڭ راۋاجلىنىشىغا

ئەگىشىپ پەيدىنپەيي ئەمەلگە ئاشىدۇ. سوتسىيالىزم ۋە كوممۇنىزم تۈزۈمى بۇ ئايلىنىشنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا كەڭ يول ئېچىپ بەردى، لېكىن بۇ ئايلىنىشنىڭ جەريانى چەكسىز بولىدۇ. زۆرۈرىيەتنىڭ ئەركىنلىككە ئايلىنىشىنى ئىنكار قىلىش، كىشىلەرنىڭ ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتلەرنى بىلىشى ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشى مۇەكىنلىكىنى ئىنكار قىلىش تەقدىرچىلىك بولىدۇ؛ ئەركىنلىك زۆرۈرىيەتنى بىلىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلىش، ئەركىنلىكنى كۆكتىلى تاتقىنىچە، خالىغىنىچە ئىش قىلىش دەپ بىلىش ئىرادىچىلىك بولىدۇ.

زىددىيەت 矛盾 زىددىيەت دېگەن سۆز دەسلەپتە لوگىكىلىق ئۇقۇملارنى بايان قىلىشقا، كېيىن پەلسەپىۋى ئۇقۇملارنى بايان قىلىشقا ئىشلىتىلگەن، بەلكى بۇ سۆز پەلسەپە جەھەتتىمۇ، لوگىكا جەھەتتىمۇ ئوخشاش بولمىغان مەنىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكىدا بۇ سۆز ئارقىلىق شەيئىلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ۋە شەيئىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئىككى تەرەپنىڭ مۇناسىۋىتىدە ھەم بىرلىك، ھەم كۈرەش بولىدىغانلىقى كۆرسىتىپ بېرىلىدۇ. ھەممە جايدا بولىدىغان، ھەممە ۋاقىتتا بولىدىغان زىددىيەت شەيئىلەرنىڭ تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولىدۇ. زىددىيەتلەر خىلمۇخىل بولىدۇ، ئۇلارنى كونكرېت تەھلىل قىلىش، ئۇلارغا پەرقلىق مۇئامىلە قىلىش لازىم. ئوبيېكتىپ شەيئىلەردىكى زىددىيەتلەر ئادەملەرنىڭ مېڭىسىدە ئەكس ئېتىپ، ئىدىيىدىكى زىددىيەت بولۇپ شەكىللىنىدۇ؛ ئىدىيىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان بۇ زىددىيەتلەر ئىدىيە تەرەققىياتىنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى بولۇپ

ھېسابلىنىدۇ.

زىددىيەت قانۇنىيتى 矛盾规律 يەنى «قارىمۇقارشى لىقنىڭ بىرلىكى قانۇنىيىتى» (551 - بەت).

زىددىيەتنىڭ ئالاھىدىلىكى 矛盾的特殊性 زىددىيەتلەرنىڭ خىلمۇخىل بولىدىغانلىقى ۋە ھەر خىل ئۆزگىرىپ تۇرىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئوخشاش بولمىغان شەيئىلەرنىڭ ھەرقايىسى ئۆز ئىچىگە ئالغان زىددىيەتلەر، ئوخشاش شەيئىلەر ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەر خىل زىددىيەتلەر، ئوخشاش شەيئىلەرنىڭ ھەرقايسى تەرەققىيات باسقۇچلىرى ئۆز ئىچىگە ئالغان زىددىيەتلەرنىڭ ھەممىسى ئالاھىدە بولىدۇ. مەسىلەن، پەلسەپىدىكى زىددىيەتلەر ئەدەبىياتتىكى زىددىيەتلەرگە ئوخشىمايدۇ، پەلسەپىدە ماتېرىيالىزم بىلەن ئىدېئالىزمنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ئىدېئالېكتىكا بىلەن مېتافىزىكىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتكە ئوخشىمايدۇ، قەدىمكى پەلسەپىدىكى ماتېرىيالىزم بىلەن ئىدېئالىزمنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ھازىرقى زامان پەلسەپىسىدىكى ماتېرىيالىزم بىلەن ئىدېئالىزمنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتكە ئوخشىمايدۇ ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار. زىددىيەتنىڭ ئالاھىدىلىكى — بۇ شەيئىي بىلەن ئۇ شەيئىنىڭ، شەيئىنىڭ بۇ باسقۇچى بىلەن ئۇ باسقۇچىنىڭ بىر - بىرىگە ئوخشاش بولمايدىغانلىقىنىڭ ئىچكى سەۋەبى. شۇڭا، زىددىيەتنىڭ ئالاھىدىلىكىنى تەتقىق قىلىپ، ھەرقايسى زىددىيەتلەرنىڭ ئالاھىدە ماھىيىتىنى ئىگىلىۋالغاندىلا، ھەر خىل شەيئىلەرنى ئىلمىي يوسۇندا بىلىپ، زىددىيەتنى ھەل قىلىشنىڭ ئوغرا يولىنى تاپقىلى بولىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن كونكرېت ئەھۋاللارنى

كونكرېت تەھلىل قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. لېنىن بۇنى «ماركسىزمدىكى ئەڭ ماھىيەتلىك نەرسە، ماركسىزمنىڭ جانلىق روھى» دەپ ئاتىدى («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - تۇم، 290 - بەت). زىددىيەتنىڭ ئومۇميلىقى — زىددىيەتنىڭ ئورتاقلىقى، زىددىيەتنىڭ ئالاھىدىلىكى — زىددىيەتنىڭ خاسلىقى، زىددىيەتنىڭ ئومۇميلىقى زىددىيەتنىڭ ئالاھىدىلىكىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ئەگەر زىددىيەتنىڭ ئالاھىدىلىكى تەھلىل قىلىنمىسا، ئۇ ھالدا زىددىيەتنىڭ ئومۇميلىقى دېگەن سۆزمۇ قۇرۇق گەپ بولۇپ قالىدۇ، ھېچقانداق مەسىلىنى ھەل قىلغىلى بولمايدۇ.

زىددىيەتنىڭ ئومۇميلىقى 矛盾的普遍性 زىددىيەت يوق يەر بولمايدىغانلىقى، زىددىيەت يوق ۋاقىت بولمايدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بىرىنچىدىن، شەيئىلەرنىڭ ھەممىسىدە زىددىيەت بولىدۇ. مەيلى مۇرەككەپ شەيئى ياكى ئاددىي شەيئى بولسۇن، مەيلى ئوبيېكتىپ ھادىسە ياكى سۇبيېكتىپ ھادىسە بولسۇن، بۇلارنىڭ ھەممىسى مۇتلەق ئىستىسناسىز ھالدا زىددىيەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ. ئىككىنچىدىن، ھەرقانداق بىر شەيئىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۇ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش جەريانىدا، ھەر سائەت، ھەر مىنۇتتا زىددىيەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ. ئۇنىڭدا دەسلەپتە زىددىيەت بولمايدۇ، كېيىن پەيدا بولىدۇ دەپ قارىغىلى بولمايدۇ؛ دەسلەپتە زىددىيەت بولمىغان بولسىمۇ، كېيىن يوقاپ كېتىدۇ دەپ قارىغىلىمۇ بولمايدۇ. كونكرېت زىددىيەتلەرنىڭ ھەممىسىدە پەيدا بولۇش، راۋاجلىنىش ۋە ھەل بولۇش جەريانى بولىدۇ. لېكىن، كونا زىددىيەت ھەل بولسا، يېڭى زىددىيەت

پەيدا بولىدۇ. كونىنىڭ ئورنىنى يېڭىنىڭ ئېلىشىنىڭ مەڭگۈ چېكى بولمايدۇ، دېمەك، زەددىيەت باشتىن - ئاياغ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. زەددىيەتنىڭ ئۇمۇمىيلىقىنى بىلگەندە تۇرلۇك شەيئىلەرنىڭ ئورتاق ماھىيىتىنى، ئۇلارنىڭ راۋاجلىنىشى ۋە ئۆزگىرىشىنىڭ مەنبەسىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ، ئىلمىي ھالدا شەيئىلەرنى كۆزىتىش ۋە مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشنىڭ ئۇمۇمىي يۆنىلىشىنى ئېگىلىۋالغىلى بولىدۇ.

س

ساپ ئوبوروت خراجىتى 用费通流粹纯 «ئوبوروت خراجىتى» (890 - بەت) كە قارالسۇن.

ساختا كۆرۈنۈش 象假 شەيئىنىڭ ماھىيىتىنى بۇرمىلاپ كۆرسىتىدىغان ھادىسە. «ساختا كۆرۈنۈشتىكى نەرسىلەر ماھىيەتتىكى بىر بەلگىسى، ماھىيەتتىكى بىر تەرىپى، ماھىيەتتىكى بىر ھالقىسى.» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 38 - توم، 137 - بەت) ساختا كۆرۈنۈش ماھىيەتنى بۇرمىلاپ كۆرسىتىدىغان بولغاچقا، ساختا كۆرۈنۈشتىن قايمۇقۇپ قالماسلىق، ئۇنى ماھىيەت بىلەن بىردەك ھەقىقىي كۆرۈنۈش دېگەن خاتا تونۇشتا بولماسلىق لازىم؛ يەنە بىر جەھەتتىن، ساختا كۆرۈنۈش قانداقلا بولمىسۇن ماھىيەتنى ئىپادىلەيدىغان بولغاچقا، شەيئىلەردىكى ھادىسىلەرنى تەھلىل قىلىش ۋە ئومۇملاشتۇرۇشتا ساختا كۆرۈنۈشنى تەتقىق قىلىشقا سەل قارىماسلىق لازىم، شۇنداقلا شەيئىنىڭ ماھىيىتىنى چوڭقۇر بىلىشكە بولىدۇ. مەسىلەن، لىن بياۋ، جياڭ چىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھلىرىدىكىلەرنىڭ «ئاغزىدىن ياشسۇننى چۈشۈرمەيدىغان، قولىدىن ئۆزۈندىنى ئايرىمايدىغان» ساختا كۆرۈنۈشىنى تەتقىق قىلىش ئۇلارنىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي ماھىيىتىنى بىلىشتە ناھايىتى زۆرۈر. ساختا كۆرۈنۈش خاتا تۇيغۇدىن پەرقلىنىدۇ. ساختا كۆرۈنۈش

ئوبيېكتىپ بولىدۇ، كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىگە بېقىنمايدۇ؛ خاتا تۇيغۇ سۇبيېكتىپ بولىدۇ، ئۇ كىشىنىڭ ئوبيېكتىپ ئەھمىلىيەتنى بۇرمىلاپ ئەكس ئەتتۈرۈشىدۇر.

ساددا چىنلىق نەزەريىسى 素朴实在论 تاشقى شەيئىلەرنى ئىنسانلار ئېڭىغا باغلانمايدىغان ئوبيېكتىپ چىنلىق دەپ بىلىدىغان ستىخىيىلىك قاراش. ماتېرىيالىستلار ساددا چىنلىق نەزەريىسىنى ئاڭلىق هالدا ئۆز بىلىش نەزەريىسىنىڭ ئاساسى قىلىدۇ. بۇ قاراش ماهىيەتتە توغرا، ئەمما ئۇ تېخى ئاڭلىق، ئىلمىي ماتېرىيالىزملىق دۇنيا قاراش ئەمەس؛ ئۇ كۆپ هاللاردا ماتېرىيالىزمنى ئاداققىچە ئىزچىللاشتۇرالمايدۇ.

ساددا دىئالېكتىكا 朴素辩证法 قەدىمكى زامانداكى ئىپتىدائىي، ستىخىيىلىك بولغان دىئالېكتىك ئىدىيە. بۇ ئىدىيە جۈڭگودا بولسۇن، ياۋروپادا بولسۇن ئىككى مىڭ يىلدىن بۇرۇنلا پەيدا بولغان. ئۇنىڭ خۇسۇسىيىتى دۇنيانىڭ دىئالېكتىك تەرەققىيات مەنزىرىسىنى بىۋاستە كۆرسىتىش ئاساسىدا پەرەز قىلىشتىن ئىبارەت. ئۇ مۇنۇلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: هەربىر ئەشيانىڭ مۇتلەقلىقى، مەسىلەن، «هەممە ئېقىپ تۇرىدۇ، جىمجىت تۇرىدىغان نەرسە بولمايدۇ» (هېراكلىتنىڭ سۆزى، «قەدىمكى يۇنان ـ رىم پەلسەپىسى»، سەنلىەن نەشرىياتىنىڭ 1957 ـ يىل نەشرى، 17 ـ بەت)؛ شەيئىلەرنىڭ بۆلۈنۈشى چەكسىز بولىدىغانلىقى، مەسىلەن، «بىر غۇلاچ تاياق هەر كۈنى يېرىمىنى كېسىۋېلىپ تۇرسىمۇ مەڭگۈ تۈگىمەيدۇ» («جۇاڭزى. جاهان»)؛ بىر پۈتۈن شەيئىنىڭ قارىمۇقارشى ئىككى تەرەپتىن تەركىب تاپىدىغانلىقى، مەسى

لەن، «مۇئەننەس بىلەن مۇزەكىكەرنىڭ جەمئىيلىشىشى قانۇنىيەت دېمەكتۇر» («جۇ پالنامىسى. پال شەرھلىرى»)؛ قارىمۇقارشى تەرەپلەرنىڭ بىر - بىرىنى تەقەززا قىلىشى، مەسىلەن، «بارلىق بىلەن يوقلۇق بىر - بىرىدىن ھاسىل بولىدۇ، تەسىلىك بىلەن ئاسانلىق بىر - بىرىنى شەرت قىلىدۇ، ئۇزۇنلۇق بىلەن قىسقىلىق بىر - بىرىگە سېلىشتۇرما بولىدۇ، ئېگىزلىك بىلەن پەسلىك بىر - بىرىگە يانداشىپ تۇرىدۇ. تاۋۇش بىلەن ئاھاڭ بىر - بىرىگە تەڭكەش بولىدۇ، ئىلگىرىلىك بىلەن كېيىنلىك بىر - بىرىگە ئەگىشىپ كېلىدۇ» («لاۋزى»، 2 - باب)؛ قارىمۇقارشى تەرەپلەرنىڭ بىر - بىرىگە ئايلىنىشى، مەسىلەن: «بىر تەرەپلىمىلىكتىن ئەتراپلىقلىق ھاسىل بولار، ئەگرىلىكتىن تۇزلۇك ھاسىل بولار، بوشلۇقتىن تولۇقلۇق ھاسىل بولار، ۋەيرانچىلىقتىن ئاۋاتچىلىق ھاسىل بولار» («لاۋزى»، 22 - باب)؛ سانىنىڭ توپلىنىشىنىڭ سۈپەتلىك ئۆزگىرىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشى، مەسىلەن، قۇچاق يەتكۈسىز دەرەخ يۇمران كۆچەتتىن چوڭ بولىدۇ. ئېگىز - ئېگىز بىنالار خىش - كېسەكتىن قۇرۇلىدۇ» («لاۋزى»، 64 - باب) ۋە باشقىلار. ئارىستوتېل ھەربىر تەبىئى ماھىيەتلىك ئۆزگىرىش ۋە شەكلەن ئۆزگىرىش دەپ ئىككى خىلغا، شەكلىنى ئالتە خىلغا بۆلدى. بۇنداق دىئالېكتىكا چەكلىك بولغان بۇ ئاستە تەجرىبىلەرنىڭ ئاددىي يەكۈنى، ئۇنىڭ شەيئىلەرنىڭ ماھىيىتىنى بىلىشى تومتاقراق، يۈزەرەك، ئانچە تولۇق ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭدا ئىلمىي تەھلىل يېتەرسىز، سىستېمىلىق نەزەرىيە يوق ئىدى، ئۇ دۇنيانىڭ ھەر قايسى بۆلەكلىرىنىڭ بىر - بىرى بىلەن بولغان باغلىنىشىنى كونكرېت

چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيتتى، شۇڭا، ئۇنىڭ ئورنىنى مېتافىزىكىنىڭ ئېلىشى تۇرغان گەپ ئىدى. ساددا دېئالېكتىكىنىڭ بەزىلىرى ئىدېئالىزم بىلەن باغلاندى، بەزىلىرى ماتېريالىزم بىلەن بىرلەشتى. لېكىن ئۇ كېيىنكى ئىدېئالىستىك دېئالېكتىكىغىمۇ ئوخشىمىدى، كېيىنكى ماتېريالىستىك دېئالېكتىكىغىمۇ ئوخشىمىدى، چۈنكى ئىدېئالىستىك دېئالېكتىكىمۇ، ماتېريالىستىك دېئالېكتىكىمۇ سىستېمىلىق نەزەريە شەكلىدە ئوتتۇرىغا چىقتى.

ساددا ماتېريالىزم 朴素唯物主义 ماتېريالىستىك پەلسەپىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى شەكلى (ياكى باسقۇچى). بۇ *ئىستىخىيىلىك ماتېريالىزم دېگەننىڭ ئىككىنچى خىل ئاتىلىشى سۈپىتىدە قوللىنىلىدۇ. ئۇ، دۇنيانى ئىلاھ ياراتقان دېگەننى ئىنكار قىلىپ، دۇنيانىڭ مەنبەسىنى مەلۇم بىر خىل ياكى بىرنەچچە خىل «دەسلەپكى» كونكرېت ماددىغا باغلاپ، چەكسىز كۆپ خىللىققا ئىگە بولغان تەبىئەت ھادىسىلىرىنىڭ بىرلىكىنى شۇنىڭدىن ئىزدەپ تاپماقچى بولدى. قەدىمكى جۇڭگودا ئۆسۈملۈك، ئوت، تۇپراق، مېتال، سۇدىن ئىبارەت «بەش ئېلېمېنت» تەلىماتى بولغان. قەدىمكى يۇنانداۋ، سۇ، ئوت، ھاۋا، تۇپراق، ئاتوم قاتارلىقلار «دەسلەپكى» ماددا دەپ قارالغان، ئۇنىڭ ئىچىدە دېموكرىتنىڭ ئاتوم نەزەريىسى قەدىمكى يۇنان ماتېريالىزمى تەرەققىياتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى شەكلىدۇر. ساددا ماتېريالىزم ئومۇمەن ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە ساددا دېئالېكتىكا ئامىللىرىغا ئىگە بولۇپ كەلدى. مەسىلەن، جۇڭگودا ئۆتكەن خەن فېينىڭ «شەيئى بىر تەرىزدە تۇرمۇرمەي، بىر پەيدا بولۇپ، بىر يوقلىپ تۇرىدۇ، گاھ

تۇغۇلۇپ، گاھ ئۆلۈپ تۇرىدۇ، باشتا كۆللىنىپ، ئاخىرى خاراب-لىشىپ كېتىدۇ. بىر خىل تۇرىۋەرمەيدۇ» («خەن فېيزى. دلاۋزى، غا ئىزاھات») دېگەن سۆزدە شەيئىلەرنىڭ زىددىيەت داۋامىدا راۋاجلىنىدىغانلىقى ۋە ئۆزگىرىدىغانلىقى توغرىسىدىكى ئىدىيىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان؛ قەدىمكى يۇنانىدا ئۆتكەن ھېراكلىت دۇنيا ئۆز قانۇنىيىتىدە كۆيۈپ تۇرغان ئوتتىن ئىبارەت، ئۇ بۇرۇنمۇ شۇنداق ئىدى، ھازىرمۇ شۇنداق، كەلگۈسىدىمۇ شۇنداق بولىدۇ دەپ قارىدى ۋە باشقىلار. ساددا ماتېرىيالىزم بىۋاستە كۆزىتىش خاراكتېرىدە بولىدۇ، ئۇنىڭدا ئىلمىيلىق كەم بولىدۇ. يېقىنقى زامان تەبىئىي پەنلىرى ۋە كاپىتالىزم بارلىققا كەلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئورنىنى مېخانىك، مېتافىزىك ماتېرىيالىزم ئالدى.

ساقلاش ۋاستىسى 贮藏手段 پۇلنىڭ ۋەزىپىلىرىدىن بىرى. پۇلنىڭ ئىجتىمائىي بايلىقنىڭ ئۇمۇمىي ۋەكىلى سۈپىتىدە ئوبوروت ساھەسىدىن چېقىپ كېتىپ، كىشىلەرنىڭ قولىدا ساقلىنىپ قالىدىغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. قەدىمكى يۇنانىدىكى شېنوفون پۇلنىڭ ساقلاش ۋاستىسى بولۇش ۋەزىپىسىنى ھەممىدىن بۇرۇن سەزگەن. ئۇ مۇنداق دېگەن: «راستىنلا پۇل بەك كۆپ بولۇپ كەتتى دەيدىغان ئادەم بولىدىغان بولسا، ئۇ ئاشۇ ئارتۇق قىسمىنى كۆمۈپ قويۇۋىشنى بىلىدۇ، ئۇ بۇنىڭدىن شۇنداق قانائەت ھاسىل قىلىدۇكى، قانائەتلىنىش دەرىجىسى ئۇنى سەرپ قىلغان ۋاقىتتىكىدىن قېلىشمايدۇ.» (روزېنبېرگنىڭ سەنلىيەن نەشرىياتى تەرىپىدىن 1959 - يىلى نەشر قىلىنغان «سىياسىي ئىقتىساد تارىخى» دېگەن كىتابنىڭ 16 - بېتىدە

كەلتۈرۈلگەن نەقىل) پۇل ــ ئومۇمىي قىممەتنىڭ، ئۇنىڭغا باشقا ھەرقانداق تاۋارنى خالىغان چاغدا تېگىشىۋالغىلى بولىدۇ، شۇ سەۋەبتىن كىشىلەرنى ئۇنى ساقلاشقا قىزىقتۇرىدۇ. بۇ ۋەزىپىنى پۇل بەلگىسى ئەمەس، پەقەت تولۇق قىممەتكە ئىگە نەق پۇل ئۆتىيەلەيدۇ. پۇلنى ساقلاپ قويۇش خۇددى كۆلچەككە سۇنى يىغىپ قويغاندەك، ئوبوروتتىكى پۇل مىقدارىنى ستىخىيىلىك ھالدا تەڭشەپ تۇرىدۇ. ئوبوروتتا مېتال پۇل ەك كۆپ بولۇپ كەتسە، ئارتۇق قىسمى ۋاقتىنچە ئوبوروت ساھەسىدىن چېقىپ ئامانەت شەكلىدە ساقلىنىپ قالىدۇ، بەك ئاز بولۇپ قالسا، ساقلاپ قېلىنغان بىر قىسىم مېتال پۇل ئېھتىياجغا يارىشا ئوبوروت ساھەسىگە كىرىدۇ. شۇڭا، تولۇق قىممەتكە ئىگە مېتال پۇل ئوبوروتتا تۇرغان شارائىتتا، پۇل پاخاللىقى يۈز بەرمەيدۇ. كاپىتالىستلار پۇلنى ئامانەت ساقلاشتا، ئومۇمەن بايلىق ساقلاشنى مەقسەت قىلمايدۇ، بەلكى مەلۇم بىر مەزگىلدىكى پۇل تۆلەش مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىش ۋە خەلقئارا سودىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش ئېھتىياجىنى كۆزدە تۇتىدۇ، ئۇنىڭدا پۇلنى يەرگە كۆمۈپ قويماي، بەلكى بانكىغا قويۇپ ئۆسۈم ئالىدىغان بولىدۇ. ماركس مۇنداق دەيدۇ: «بۇرژۇئا جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، بېيىشنىڭ مۇستەقىل شەكلى سۈپىتىدىكى پۇل ساقلاش يوقالدى. تۆلەش ۋاستىسىنىڭ زاپاس فوندى شەكلىدىكى پۇل ساقلاش كۆپەيدى.» («ماركس ــ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 ــ تۇم، 162 ــ بەت)

سان بىلەن سۈپەتنىڭ ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى

量变质变规律 «سۈپەت بىلەن سانىنىڭ بىر ــ بىرىگە

ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى» (481 - بەت) كە قارالسۇن.

سان ئۆزگىرىشى 变量 شەيئىنىڭ مىقدار جەھەتتىكى ئۆزگىرىشى. ئۇ تەدرىجىي بولىدىغان، روشەن چېلىقمايدىغان ئۆزگىرىش. ئۇ شەيئىلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى زىددىيەتلەر كۈرىشىدىن ھاسىل بولىدۇ. ھەرقانداق شەيئىنىڭ ئۆزگىرىشى سان ئۆزگىرىشىدىن باشلىنىدۇ. سان ئۆزگىرىشى مەلۇم چەكلىك دائىرىدە سۈپەت ئۆزگىرىشىنى پەيدا قىلمايدۇ، شۇ چەكلىك دائىرىدىن ھالقىغاندا سۆزسىز سۈپەت ئۆزگىرىشىنى پەيدا قىلىدۇ. سان ئۆزگىرىشى سۈپەت ئۆزگىرىشىنىڭ زۆرۈر تەييارلىقى، «ماددا ياكى ھەرىكەتتە كۆپىيىش ياكى ئازىيىش بولماي تۇرۇپ، يەنى ئالاقىدار جىسىمدا مىقدار ئۆزگىرىشى بولماي تۇرۇپ، شۇ جىسىم سۈپىتىنىڭ ئۆزگىرىشى مۇمكىن ئەمەس.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - تۇم، 485 - بەت) «سۈپەت بىلەن سانىنىڭ بىر - بىرىگە ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى» (481 - بەت) گە قارالسۇن.

سان ئۆزگىرىشىنىڭ سۈپەت ئۆزگىرىشكە ئايلىنىش قانۇنىيىتى 量变到质变的转化规律 يەنى «سۈپەت بىلەن سانىنىڭ بىر - بىرىگە ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى» (481 - بەت).

سانائەت 工业 تەبىئىي بايلىقلارنى قېزىدىغان، قېزىلمىلارنى ۋە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان، شۇنىڭدەك، سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى قايتا پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى. سانائەت ئەمگەك ئوبيېكتىنىڭ خاراكتېرى بويىچە قازمىچىلىق سانائىتى ۋە پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتى دەپ ئايرىلىدۇ؛

مەھسۇلاتنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ئىشلىتىلىشى ئورنىغا قاراپ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى ۋە ئىستېمال ۋاستىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش سانائىتىگە ياكى ئېغىر سانائەت ۋە يېنىك سانائەت دەپ ئايرىلىدۇ. سانائەتنىڭ شەكىللىنىشى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىنىڭ ۋە ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىنىڭ نەتىجىسى. ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە، ئىككىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى داۋامىدا يېزا ئىگىلىكىدىن ئايرىلىپ چىققان مۇستەقىل يەككە قول سانائەت بارلىققا كەلدى؛ فېئودالىزىم جەمئىيەتنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە، ئۇششاق تاۋار ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ بۆلۈنۈشى داۋامىدا كاپىتالىستىك ئاددىي ھەمكارلىق ئاساسىدىكى قول سانائەت كارخانىلىرى پەيدا بولدى؛ 16 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ئىچكى جەھەتتە ئىش تەقسىماتىنىڭ ئاساس قىلغان كاپىتالىستىك ئىشخانا قول سانائىتى ئالدى بىلەن غەربىي ياۋروپادا شەكىللەندى؛ 18 - ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىدىن كېيىن، ئەنگلىيەدىن باشلانغان سانائەت ئىنقىلابى ئارقىلىق ماشىنا پەيدىنپەي قول ئەمگىكىنىڭ ئورنىنى ئىلىپ، ھازىرقى زامان يېرىك سانائىتى بارلىققا كەلدى. جۇڭگودا، فېئودالىزىم تۈزۈم ئۇزاق مۇددەت ھۆكۈمرانلىق قىلغان بولغاچقا، يېقىنقى زامان يېرىك سانائىتى 1840 - يىلدا بولغان ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن كېيىنلا پەيدا بولۇشقا باشلىدى. سانائەت ئەمگەك قوراللىرىنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان مۇھىم تارماق بولۇپ، خەلق ئىگىلىكى تارماقلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە ئۆزگەرتىش ئىشىنى تېخنىكا ئۇسكۇنىلىرى بىلەن تەمىنلەپ بەرەلەيدىغان بولغاچقا،

پۈتكۈل حەلق ئىگىلىكىدە يېتەكچى ئورۇندا تۇرىدۇ. سانائەت تەرەققىياتىنىڭ سەۋىيىسى بىر دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي كۈچىنى ۋە تېخنىكا سەۋىيىسىنى بەلگىلەپ بېرىدۇ.

سانائەت ئارمىيىسى 产业军 زامانىۋى ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تەشكىلىك، ئىنتىزاملىق ئەمگەكچىلەر قوشۇنى. بۇ قوشۇن 18 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ماشىنىلاشقان كاپىتالىستىك يىرىك سانائەتنىڭ باش كۆتۈرۈشى بىلەن پەيدىنپەي شەكىللەنگەن. كاپىتالىزم جەمئىيىتىدىكى سانائەت ئارمىيىسىنى بۇرژۇئازىيە ئۈيۇشتۇرغان، بۇ ئارمىيە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغۇچى ۋە ئېزىلگۈچى يالانما ئەمگەكچىلەر-دىن تەركىب تاپقان. ماركس بىلەن ئېنگېلس كاپىتالىزم جەمئىيىتىدىكى سانائەت ئارمىيىسىنىڭ ئەھۋالىنى ھەممىدىن بۇرۇن «كوممۇنىستىك پارتىيە خىتابنامىسى»دە سۆزەتلەپ مۇنداق دېگەن: «زاۋۇتلارغا توپلانغان ئىشچىلار ئامما-سى ئەسكەرلەرگە ئوخشاش ئۈيۇشتۇرۇلدى. ئۇلار سانائەت ئارمىيە-سىنىڭ ئاددىي ئەسكەرلىرى بولۇپ، ھەر دەرىجىلىك سېپاھلار ۋە ئوپىتسېرلارنىڭ قاتمۇقات نازارىتى ئاستىدا بولۇپ كەلمەكتە، ئۇلار بۇرژۇئازىيىنىڭ، بۇرژۇئازىيە دۆلىتىنىڭلا قۇلى بولۇپ قالماستىن، يەلكى ھەر كۈن، ھەر سائەت ماشىنا، نازارەتچى، ھەممىدىن ئاۋۋال، شەخسەن زاۋۇت ئىگىسى بولغان بۇرژۇئازلار تەرىپىدىن قۇل قىلىنىدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەر-لىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 443 - بەت) سوتسىيالىزم جەمئىيىتىدىكى سانائەت ئارمىيىسى كاپىتالىزمدىكىگە تۇپتىن ئوخشىمايدۇ، ئۇلار ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغۇچى ۋە ئېزىلگۈچى

ئورۇندىن خالىي بولۇپ، دۆلەتنىڭ خوجايىنى بولغان ئەمگەكچىلەردىن تەركىپ تاپىدۇ.

سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق 工农差别 سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت. بۇ پەرق ئىپتىدائىي جەمئىيەت يېمىرىلىۋاتقان دەۋردە، ئىككىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىغا يەنى قول سانائەتنىڭ دېھقانچىلىقتىن بۆلۈنۈپ چىقىشىغا ئەگىشىپ پەيدا بولغان. ئۇ ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى. ئۇ قۇللۇق جەمئىيەت ۋە فېئودالىلىق جەمئىيەتتە شەھەر قول سانائىتىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ راۋاجلاندى، شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىقنى پەيدا قىلدىغان ئىقتىسادىي ئاساس بولۇپ كەلدى. كاپىتالىستىك ئىشخانا قول سانائىتىنىڭ بارلىققا كېلىشى، بولۇپمۇ ماشىنىلاشقان يېرىك سانائەتنىڭ شەكىللىنىشى بۇ پەرقنى چوڭايتىپ، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى كەسكىن قارىمۇقارشىلىق مۇناسىۋىتى قىلىپ قويدى. كاپىتالىستىك يالالانما ئەمگەك تۈزۈمى فېئودالىلىق ئىگىلىك يېمىرىلگەن ۋە يەككە دېھقانلار ئىگىلىكى ۋەيران بولغان ئاساستىلا بارلىققا كېلىدۇ. ماركس مۇنداق دەيدۇ: «كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى، ئەينى ۋاقىتتا، بىر خىل يېڭى، تېخىمۇ يۇقىرى دەرىجىلىك بىرلەشمىگە يەنى يېزا ئىگىلىكى بىلەن سانائەتنىڭ قارىمۇقارشى راۋاجلىنىش شەكلى ئاساسىدىكى بىرلىشىشىگە ماددىي جەھەتتىن ئالدىنقى شەرت يارىتىپ بەردى.» («ماركس-ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 - توم، 552 - بەت) يېزا ئەمگەك

چىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدىن ئايرىلىپ قېلىشى نەسىبىي ئوشۇقچە ئاھالىنىڭ پەيدا بولۇشىدىكى مۇھىم سەۋەب؛ ئەمگەك كۈچى ئېھتىياجدىن ئېشىپ تۇرىدىغان بولغاچقا، يالالانما ئەمگەكچىلەر ئەمگەك كۈچىنى ئۇنىڭ قىممىتىدىن تۆۋەن سېتىشقا مەجبۇر بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن يەنە ئىشچىلار بىلەن دېھقانلار ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت پەيدا بولىدۇ. كاپىتالىزمدا سانائەت بىلەن پەزا ئىگىلىكى ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇ-قارشىلىق شەھەر بىلەن پەزا ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىقتىمۇ ئىپادىلىنىدۇ. شەھەر كاپىتالى قايچىسىمان پەرق، سودا قاقتى-سوقتىسى، مونوپول باھا، جازانىخورلۇق، ھۆكۈمەتنىڭ باج-سېلىقى قاتارلىقلار ئارقىلىق يېزىنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدۇ. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئومۇمنىڭ ئىگىدارلىقىدا بولىدۇ، ئىگىلىك پىلانلىق ئېلىپ بېرىلىدۇ. سانائەت بىلەن پەزا ئىگىلىكى ئۆزئارا يارەملىشىش ئاساسىدا پىلانلىق، نىسبەتلىك ھالدا راۋاجلىنىدۇ. پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئىشچىلار سىنىپى بىلەن دېھقانلار سىنىپى ئوتتۇرىسىدا مۇستەھكەم ئىتتىپاقلىق مۇناسىۋىتى ئورنىتىلىدۇ، سانائەت بىلەن پەزا ئىگىلىكى ئوتتۇرىسىدىكى كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىكىدەك قارىمۇقارشىلىق تۇغدۇرمايدۇ. لېكىن، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ سەۋىيىسى ئوخشاش بولمىغانلىقى، سانائەت ئاساسەن ئومۇمىي خەلق مۈلۈكچىلىكىدە، پەزا ئىگىلىكى ئاساسەن كوللېكتىپ مۈلۈكچىلىكتە بولغانلىقى تۈپەيلىدىن، سانائەت بىلەن پەزا ئىگىلىكى ئوتتۇرىسىدا يەنىلا ماھىيەتتىكى پەرق مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ؛ كونا جەمئىيەتتىن قالغان پەزا

ئىگىلىكىنىڭ سانائەتتىن قالاق بولۇش ئەھۋالىنى تۈگىتىش ئۈچۈن ئۇزاق مۇددەت تىرىشچانلىق كۆرسىتىشكە توغرا كېلىدۇ. ئىشچىلار سىنىپى، دېھقانلار سىنىپى يەنىلا خېلى ئۇزاققىچە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ راۋاجلىنىشى ۋە سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇشنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا ئەگىشىپ كوللېكتىپ مۈلۈكچىلىك پەيدىنپەي ئومۇمىي خەلق مۈلۈكچىلىكىگە ئۆتىدۇ، سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكى ئوتتۇرىسىدىكى ماھىيەتلىك پەرقمۇ پەيدىنپەي يوقىلىدۇ.

سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكى ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىق 工业和农业之间的对立 «سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق» قاراڭ.

سانائەت پايدىسى 产业利润 سانائەت كاپىتالىستلىرىنىڭ تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى داۋامىدا ئىگە بولىدىغان پايدىسى. كاپىتالىزمنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، سانائەت كاپىتالىستلىرى سانائەت كاپىتالى ئايلىنىشىنىڭ ئۆچ باسقۇچىنى رېتى بويىچە ئۆز ئالدىغا تاماملايتتى، ئۇلار ھەم ئىشلەپچىقىرىشنى باشقۇراتتى، ھەم سېتىش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىناتتى، شۇڭا ئۇلار يالانما ئىشچىلار يارىتىپ ھەممە قوشۇمچە قىممەتنى ئۆكچە ئىگىلەۋالاتتى. ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ۋە ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، سانائەت كاپىتالىنىڭ ئايلىنىشىدىن سانائەت كاپىتالى ئۈچۈن تاۋار سېتىپ بېرىدىغان يېكى ئۇنىۋېرسال كاپىتال بىلەن تەمىنلەيدىغان سودا كاپىتالى، قەرز كاپىتالى، بانكا كاپىتالى قاتارلىقلار پەيدىنپەي ئايرىلىپ چىقتى. كاپىتالنىڭ

تۈرلۈك شەكىللىرىدىن بۇرژۇئازىيىنىڭ ھەر خىل ئېكسپلاتاتسىيىچى گۇرۇھلىرى شەكىللىنىپ چىقتى. سانائەت كاپىتالىستلىرى ئىشچىلار يارىتىقان قوشۇمچە قىممەتنى ئەنە شۇلار بىلەن بىرلىكتە بۆلۈشىدىغان بولدى. شۇنىڭ بىلەن قوشۇمچە قىممەت سانائەت پايدىسى، سودا پايدىسى، ئۆسۈم قاتارلىق شەكىللەرگە ئايلاندى. ئەركىن رىقابەت شارائىتىدا، سانائەت كاپىتالىستلىرى سودا كاپىتالىستلىرى، قەرز كاپىتالىستلىرى ۋە بانكا كاپىتالىستلىرىغا ئوخشاش كاپىتالنىڭ مىقدارى بويىچە پايدا نىسبىتى ئاساسەن ئوخشايدىغان پايدىغا يەنى ئىشلەپچىقىرىش باھاسىنىڭ تەننەرخ باھاسىدىن ئېشىپ كېتىدىغان قىسمىغا باراۋەر كېلىدىغان ئوتتۇرىچە پايدىغا ئىگە بولىدىغان بولدى.

سانائەت كاپىتالى 产业资本 سانائەت، كانچىلىق، يېزا ئىگىلىك، تىرانسپورت ۋە بىناكارلىق قاتارلىق ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىغا سېلىنغان كاپىتال. سانائەت كاپىتالى ھەرىكەت داۋامىدا ئۆز تەرتىپى بويىچە سېتىۋېلىش، ئىشلەپچىقىرىش ۋە سېتىشتىن ئىبارەت ئۈچ باسقۇچنى باشتىن كەچۈرىدۇ ھەم شۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا پۇل كاپىتال، ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالى، تاۋار كاپىتال دېگەن ئۈچ خىل شەكىل ئالىدۇ، ئاخىر يەنە پۇل كاپىتالى شەكلىگە قايتىدۇ. سانائەت كاپىتالى بىلەن سودا كاپىتال ۋە قەرز كاپىتالى ئوتتۇرىسىدىكى تۈپ پەرق شۇ يەردىكى، سانائەت كاپىتالى قوشۇمچە قىممەت ھاسىل قىلىدۇ، شۇ سەۋەبتىن، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ كاپىتالىزم خاراكتېرىنى بەلگىلەيدۇ، كاپىتالىستلار بىلەن

يالالانما ئىشچىلار ئوتتۇرىسىدىكى سىنىپىي قارىمۇ قارشىلىق مۇناسىۋەتنىى بەۋاستە ئەكس ئەتتۈرىدۇ؛ سودا كاپىتالى بىلەن قەرز كاپىتالىنىڭ ئۆزى قوشۇمچە قىممەت ھاسىل قىلمايدۇ، ئۇلار پەقەت سانائەت كاپىتالىنىڭ بېقىندىسى سۈپىتىدە ئوبوروت ساھەسىدە تەسىر كۆرسىتىدۇ ۋە قوشۇمچە قىممەت بۆلۈشۈشكە قاتنىشىدۇ.

سانائەت ئىنقىلابى (工业革命) ئادەتتە ماشىنىلاشقان كاپىتالىستىك يېرىك سانائەتنىڭ ئىشخانا قول سانائىتىنىڭ ئورنىنى ئىلىش جەريانى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ كاپىتالىزم سىياسىي ـ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى. 15 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن 17 ـ ئەسىرگىچە بولغان ئارىلىقتا بولغان جۇغراپىيە جەھەتتىكى زور كەشپىياتتىن كېيىن، دۇنيا بازىرى كۇندىن ـ كۇنگە كېڭەيدى، قول ئەمگىكىنى ئاساس قىلغان ئىشخانا قول سانائىتى ئىچكى ۋە تاشقى بازارنىڭ ئېھتىياجىنى زادىلا قاندۇرالمايدىغان بولۇپ قالدى، بۇرژۇئازىيە تېخىمۇ كۆپ پايدىغا ئېرىشىش ئۈچۈن، تېخنىكا ئىنقىلابى ئېلىپ بېرىپ، ماشىنىنى ئىشلەپچىقىرىشقا سىلىشنى زۆرۈر تاپتى؛ ئىشخانا قول سانائىتىنىڭ ئۇزۇن مۇددەت تەرەققىي قىلىشى، ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئىش تەقسىماتىنىڭ كۇندىن ـ كۇنگە ئىنچىكىلەپ بېرىشى، ئەمگەك قورالىنىڭ كۇنسايىن مەخسۇسلىشىشى ماشىنىلاشقان يېرىك سانائەت ئۈچۈن مەددىي ـ تېخنىكىۋى شارائىت ھازىرلاپ بەردى؛ كاپىتالىنىڭ ئۇزۇن مۇددەتلىك ئىپتىدائىي جۇغلىنىشى ماشىنىلاشقان سانائەتنىڭ تەرەققىياتىنى نۇرغۇن ئەمگەك كۈچى بىلەن ۋە

ناھايىتى كۆپ پۇل كاپىتال بىلەن تەمىنلىدى؛ بۇرژۇئازىيە ئىنقىلابنىڭ غەلىبىسى بولسا كاپىتالىزم تەرەققىياتىنىڭ توسالغۇلىرىنى سۈپۈرۈپ تاشلاپ، سانائەت ئىنقىلابى ئۈچۈن پايدىلىق سىياسىي ئاساس يارىتىپ بەردى. سانائەت ئىنقىلابى 18 - ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىدا، ئالدى بىلەن، ئۆز ۋاقتىدا كاپىتالىزم ھەمىدىن تەرەققىي تاپقان ئەنگلىيىدە يۈز بەردى، بۇ ئىنقىلاب پاختا توقۇمىچىلىق سانائىتىدىن باشلىنىپ، پەيدىنپەي قازمىچىلىق، مېتالچىلىق، ماشىنىسازلىق، تىرانسپورت تارماقلىرىغا كېڭەيدى، 80 - يىللاردا پار ماشىنىسىنىڭ كەشپ قىلىنىشى ۋە قوللىنىلىشى بىلەن تېخىمۇ تەرەققىي تاپتى، 19 - ئەسىر 30 - يىللىرىنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە، ئەنگلىيىدە ئاساسەن تۈگەللەندى. ئامېرىكا، فرانسىيە، گېرمانىيە، ياپونىيە قاتارلىق دۆلەتلەرمۇ سانائەت ئىنقىلابىنى 19 - ئەسىرنىڭ ئىچىدە ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ ئورۇندىدى. سانائەت ئىنقىلابى ھەم ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىدىكى زور ئىنقىلاب، ھەم ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىدىكى چوڭقۇر ئۆزگىرىش. ئۇ كاپىتالىستنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تېز راۋاجلىنىشىغا تۈرتكە بولدى، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىشىش دەرىجىسىنى ئۆستۈردى، كاپىتالىستنىڭ تۈزۈمىنى ماشىنىلاشقان يېرىم سانائەتنىڭ ماددىي - تېخنىكىۋى ئاساسىغا سالدى ھەمدە فېئودالىزمنى ئاخىرقى ھېسابتا يېڭىپ ھۆكۈمرانلىق ئورۇنغا چىقاردى؛ شۇنداقلا ئۇ كاپىتالىستلارنىڭ ئىشچىلارنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش دەرىجىسىنى كۈچەيتىپ، ئىشچىلارنى ماشىنىنىڭ بېقىندىسىغا ئايلاندۇرۇپ، بۇرژۇئازىيىگە قارشى سىنىپىي كۈچنى

شەكىللەندۇردى، شۇنىڭ بىلەن كاپىتالىزمنىڭ تۇپ زىددىيىتىنى كەسكىنلەشتۇردى. «سانائەت ئىنقىلابى» دېگەن سۆزنى ئېنگېلس 1845 - يىلى نەشر قىلىنغان «ئەنگلىيەدىكى ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئەھۋالى» دېگەن ئەسەردە بىرىنچى بولۇپ ئىشلەتكەن.

سانائەتلەشتۇرۇش 工业化 دۆلەت ئىگىلىكىدە ماشىنىلاشقان يېرىك سانائەتنىڭ راۋاجلىنىپ ئۆستۈرۈلۈكە ئىگە بولۇش جەريانى. سانائەتلەشتۈرۈش پۈتكۈل خەلق ئىگىلىكىنى تېخنىكا جەھەتتىن ئۆزگەرتىشنى ئالغا سۈرۈپ، ئىشلەپچىقىرىشنى كۈندىن - كۈنگە ئىجتىمائىيلىشىش، ئىشچىلار سىنىپى قوشۇنىنى ئۆزلۈكسىز كېڭىيىش، شەھەرلەرنى تېز راۋاجلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. *سوتسىيالىستىك سانائەتلەشتۈرۈشمۇ بولىدۇ، *كاپىتالىستىك سانائەتلەشتۈرۈشمۇ بولىدۇ، بولارنىڭ مەقسىتى، يولى ۋە ئۇسۇلى ئوخشاش بولمايدۇ.

سەزگۈ 知觉 شەيئىلەرنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى ۋە تاشقى باغلىنىشى ئۈستىدىكى ئومۇمىي ئىنكاس. ھەر خىل تۈيغۇلار مېڭىدە باغلاشتۇرۇلۇپ دەسلەپكى قەدەمدە تەھلىل قىلىنغان ۋە ئومۇملاشتۇرۇلغاندىن كېيىن سەزگۈ ھاسىل بولىدۇ. سەزگۈ تۈيغۇغا قارىغاندا مۇرەككەپ ۋە مۇكەممەل بولىدۇ. ئۇ تۈيغۇ بىلەن تەپەككۇر ئوتتۇرىسىدىكى بىر مۇھىم ھالقا بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، ئۇ، يەنىلا ھېسسىي بىلىش دائىرىسىگە كىرسىمۇ، ئەمما ئۇ ئومۇمىي ئىدىيىنىڭ شەكىللىنىشىگە ئاساس يارىتىپ بېرىدۇ، ئىلمىي ئۇقۇمنىڭ شەكىللىنىشى ئۈچۈن ماتېرىيال تەييارلايدۇ. ئەمەلىيەت سەزگۈنىڭ ئاساسى، سەزگۈ

ئەھمىيەت داۋامىدىلا پەيدىنپەي مۇكەممەللىشىپ ۋە توغرىلىنىپ بارىدۇ. ئەھمىيەتسىز ۋە بىلىم سەۋىيىسى ئوخشاش بولمىغان كىشىلەرنىڭ ئوخشاش بىر شەيئىنى سېزىش دەرىجىسىمۇ ھامان ئوخشاش بولمايدۇ. سەزگۈنىڭ توغرىلىقىنى پەرق ئېتىشنىڭ بىردىنبىر ئاساسى ــ ئەھمىيەت.

سەكرەش 跃飞 سان ئۆزگىرىشىدىن سۈپەت ئۆزگىرىشىگە ئۆتۈشنى بىلدۈرىدۇ. گېگېل سان ـ سۈپەت مۇناسىۋىتىنىڭ تۈگىنى ھەققىدە توختالغاندا مۇنداق دېگەن: «تۇغۇلۇش بىلەن ئۆلۈشنىڭ ھەممىسىلا داۋاملىق تەدرىجىي ئىلگىرىلەش ئەمەس، بەلكى تەدرىجىي ئىلگىرىلەشنىڭ ئۈزۈلۈشى، سان ئۆزگىرىشىدىن سۈپەت ئۆزگىرىشىگە سەكرەش.» («لوگىكا»، بىرىنچى قىسىم، شاڭخەي نەشرىياتىنىڭ 1974 ـ يىل نەشرى، 404 ـ بەت) سان ئۆزگىرىشىدىن سۈپەت ئۆزگىرىشىگە ئۆتۈش ئەينى ۋاقىتتا كونا سۈپەتتىن يېڭى سۈپەتكە ئۆتۈش بولۇپمۇ ھېسابلىنىدۇ، شۇڭا، سەكرەش دېگەن سۆز بەزىدە سۈپەت ئۆزگىرىشى دېگەن سۆز بىلەن بىر مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ. شەيئىلەرنىڭ خاراكتېرى ۋە تۈرغان شارائىتى ئوخشاش بولمايدۇ، شۇڭا، سەكرەشنىڭ ئىپادىلىنىش شەكلىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ، سۆزنىڭ مەنىسىگە قارىپلا سەكرەشنى ئۇچرىغاندەك ئىلگىرىلەش شەكلىدىكى ئۆزگىرىش دەپ چۈشىنىۋېرىشكە بولمايدۇ. مۇئەييەن بىر شەيئىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، سەكرەشنىڭ سان ئۆزگىرىشىگە قارىغاندا كۆپ تېز بولىدىغانلىقى تەبىئىي؛ لېكىن ئوخشاش بولمىغان شەيئىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، سەكرەشنىڭ جەريانى ئىنتايىن قىسقا بولۇشىمۇ مۇمكىن، ناھايىتى ئۇزاققا سوزۇلۇپ كېتىشىمۇ

مۇمكىن. مەسىلەن، بەزى ئاساسىي زەررىلەر بىر سېكۇنتتىلا نەچچە مىليارد تەن بىر جەريانغا ئۆزگىرىپ كېتىدۇ، مايمۇنلار ئادەمگە ئايلىنىش جەريانى بولسا تەخمىنەن 400 مىڭ يىل داۋام قىلدى. شەيئىلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بىر - بىرىگە زىت ئىككى تەرەپنىڭ بۇرۇنقى مۇناسىۋىتى بۇزۇلۇپ، ھەرقايسىسى ئۆزىنىڭ ئەكسى تەرىپىگە ئايلىنىشقا باشلىسىلا، بۇنداق ھالەت ھەرقانچە ئۇزاق داۋام قىلسىمۇ، سەكرەش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ھەر خىل شەيئىلەرنىڭ سەكرەشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا قوللىنىدىغان شەكىللىرىنى ۋە سەرپ قىلىدىغان ۋاقتىنى توغرا بىلىش ئەمەلىي ئەھمىيەتكە ئىگە.

سەنئەت 艺术 تەل، ھەرىكەت، فىگۇرا، رەڭ، ئاۋاز دېگەنگە ئوخشاش تۇرلۇك ۋاستىلەر ئارقىلىق ئوبراز يارىتىپ، ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ۋە يازغۇچىلار، سەنئەتكارلارنىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتىنى ئىپادىلەيدىغان بىر خىل ئىجتىمائىي ئىدىئولوگىيە. تارىختىن بۇيان بۇرژۇئا ئالىملىرىدا سەنئەتنىڭ مەنبەسى ئويۇن دەيدىغان ۋە دورامچىلىق دەيدىغان ئوخشاش بولمىغان مۇھاكىمىلەر بولۇپ كەلدى، ماركسىزمچە سەنئەت قاراش سەنئەتنىڭ مەنبەسى ئىنسانىيەتنىڭ ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى ئەمەلىيىتى دەپ قارايدۇ. سەنئەت دەۋر خۇسۇسىيىتىگە، مىللىي خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولۇپ، ئوخشاش بولمىغان تارىخىي دەۋرنىڭ ۋە ئوخشاش بولمىغان مىللەتلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئېڭىنى ۋە تۇرمۇش ئادىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. سىنېپ بار جەمئىيەتتە سەنئەتنىڭ سىنېپىيلىقى بولىدۇ، ئىلغار سىنىپ ۋە ئىلغار ئىدىيىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان

سەنئەت خەلقە ئىلھام بېرىش، جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش رولىنى ئويناپدۇ ۋە خەلقنى ساغلام گۈزەللىك بىلەن ھۇزۇرلاندۇرىدۇ. ئېسىل سەنئەت مۇۋەپپەقىيەتلىرى پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق مەنىۋى بايلىقى بولۇپ، ئۇنىڭغا ھەرقانداق جەمئىيەت ۋە سىنىپ ۋارىسلىق قىلىشقا بولىۋېرىدۇ. سەنئەت قوللىنىدىغان ۋاستىسى ۋە ئىپادىلىنىش شەكلىنىڭ پەرقىغە قاراپ، ئادەتتە ئەدەبىيات، مۇزىكا، رەسساملىق، ئۇسسۇل، ھەيكەلتىراشلىق، بىناكارلىق، تىياتىر قاتارلىقلارغا بۆلۈنىدۇ، يېقىنقى زاماندا كىنو باش كۆتۈرۈپ چىققاندىن كېيىن، كىنو سەككىزىنچى سەنئەت دەپ ئاتالدى. سەنئەتنى تۈرگە ئايرىشتا يەنە بەزىلەر تىل سەنئىتى (ئەدەبىيات)، نەپىس سەنئەت (رەسساملىق، ھەيكەلتىراشلىق، بىناكارلىق)، ھەرىكەتلىك سەنئەت (مۇزىكا، ئۇسسۇل)، ئۇنىۋېرسال سەنئەت (تىياتىر، كىنو) دەپ ئايرىسا، بەزىلەر زامان سەنئىتى (مۇزىكا، ئەدەبىيات — بۇرۇنقى زاماندا ئەدەبىيات ئېغىز ئارقىلىق ئىپادىلىنەتتى)، ماكان سەنئىتى (رەسساملىق، ھەيكەلتىراشلىق، بىناكارلىق)، ئۇنىۋېرسال سەنئەت (تىياتىر، كىنو، ئۇسسۇل) دەپ ئايراتتى.

سەنمىنجۇيى 三民主义 سۇن جۇڭشەن ئوتتۇرىغا قويغان جۇڭگو بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ پروگراممىسى، يەنى مىللەتپەرۋەرلىك، خەلق ھوقۇقى مەسلەكى، خەلق تۇرمۇشى مەسلىكى. سەنمىنجۇيىنىڭ شەكىللىنىشىدە بىر تەرەققىيات جەريانى بولغان. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى، 20 - ئەسىرنىڭ بېشىدا سۇن جۇڭشەن جۇڭگونى قۇتقۇزۇش يولىنى غەربتىكى كاپىتالىستىك دۆلەتلەردىن ئىزدىدى. 1905 - يىلى 8 - ئايدا

«تۇڭمىچكىخۇي خىتابنامىسى»دە «تائىپىلەرنى قوغلاپ چىقىرىش، جۇڭخۇانى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، خەلق دۆلىتى قۇرۇش، يەر ھوقۇقىنى تەڭشەش» پروگراممىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. شۇ يىلى 11 - ئايدا «مىنباۋ گېزىتى» نىڭ نەشر قىلىنىشىغا بېغىشلىنىپ «مىللەت، خەلق ھوقۇقى، خەلق تۇرمۇشىدىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ مەسىلە»نى رەسمىي ئوتتۇرىغا قويدى («سۇن جۇڭشەن تاللانما ئەسەرلىرى»، 17 - بەت)، مىللىي، سىياسىي، ئىجتىمائىي ئىنقىلاب قىلىپ، چىڭ ھۆكۈمىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، بۇرژۇئا دېموكراتىك جۇمھۇرىيىتى قۇرۇشنى تەشەببۇس قىلدى. 1924 - يىلى گومىنداڭنى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىشتىن بۇرۇنقى سەنمىنجۇيى بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىك قىلغان دېموكراتىك ئىنقىلاب دەۋرىدىكى تارىخىي خۇسۇسىيەتلەرنى ئەكس ئەتتۈرەدىغان كونا سەنمىنجۇيى ئىدى. ئۇ شۇ ۋاقىتتا ئىنقىلابىي رول ئوينىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭدا جاھانگىرلىككە، فېئودالىزمغا ئۆزۈل - كېسىل قارشى تۇرىدىغان پروگرامما يوق ئىدى. كېيىن، روسىيە ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلابى ۋە 4 - ماي ھەرىكىتىنىڭ تەسىرى ئاستىدا، سۇن جۇڭشەن كومموئىنستىك ئىنتېرناتسىئونالىنىڭ ۋە جۇڭگو كومموئىنستىك پارتىيىسىنىڭ ياردىمىنى قوبۇل قىلىپ، روسىيە بىلەن بىرلىشىش، كومپارتىيە بىلەن بىرلىشىش، دېھقانلار ۋە ئىشچىلارنى يۆلەش دېگەن ئۈچ چوڭ سىياسەتنى بەلگىلەپ، كونا سەنمىنجۇيىنى يېڭى سەنمىنجۇيىغا راۋاجلاندۇردى. 1924 - يىلى «جۇڭگو گومىنداڭ مەملىكەتلىك 1 - قۇرۇلتىيىنىڭ خىتابنامىسى»دە سەنمىنجۇيى يېڭىباشتىن ئىزاھلاندى: مىللەتپەرۋەرلىك دېگەنلىك

جاھانگىرلارنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىنى يوقىتىپ، جۇڭگودىكى مىللەتلەرنىڭ ھەقىقىي ئەركىنلىك ۋە مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈش، ئىچكى جەھەتتە ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ بىردەك باراۋەر بولۇشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش دېگەنلىك بولىدۇ؛ خەلق ھوقۇقى مەسلىكى دېگەنلىك ئاز سانلىكى كىشىلەرنىڭ شەخسىي ئىشى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئادەتتىكى پۇقرالارنىڭ ئورتاق ئىشى ئۈچۈن بولىدىغان دېموكراتىك سىياسەتنى بەرپا قىلىش دېگەنلىك بولىدۇ؛ خەلق تۈرمۇشى مەسلىكى دېگەندە ئۇنىڭ ئەڭ مۇھىم پرىنسىپى يەر ھۆقۇقىنى تەڭشەش ۋە كاپىتالنى چەكلەشتىن ئىبارەت. يېڭى سەنئەتچىلىك جۇڭگو گومىنداڭى بىلەن جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ تۇنجى قېتىملىق ھەمكارلىقىنىڭ سىياسىي ئاساسى بولۇپ قالدى.

سەۋەب ۋە نەتىجە 原因和结果 تۈغدۇرغۇچى ۋە تۈغدۇرۇلغۇچى مۇناسىۋىتىگە ئىگە بولغان ھادىسىلەر. سەۋەب نەتىجىنى تۈغدۇرىدۇ، نەتىجە سەۋەبتىن تۈغۇلىدۇ. شۇڭا سەۋەب جەزمەن ئالدىدا، نەتىجە جەزمەن كېيىن تۇرىدۇ. ئەمما ئىلگىرى - كېيىن بىر - بىرىگە ئۇلىنىپ كەلگەنلىكى ھادىسىلەرنىڭ ھەممىسى سەۋەب ۋە نەتىجە مۇناسىۋىتىدە بولۇشى ناتايىن، مەسىلەن، باھار بالدۇر، ياز كېيىن كېلىدۇ، لېكىن باھار يازنىڭ سەۋەبى ئەمەس، ياز باھارنىڭ نەتىجىسى ئەمەس. سەۋەب بىلەن نەتىجىنىڭ پەرقى نىسپىي بولىدۇ، ئۇلار بىر - بىرىگە ئۆزگىرىشى مۇمكىن، بىر ھادىسىنىڭ ئۆزى مۇنۇ بىر مۇناسىۋەت ئۈچۈن سەۋەب بولغان بولسا، ئىككىنچى بىر مۇناسىۋەت ئۈچۈن نەتىجە بولۇشى مۇمكىن. مەسىلەن،

چوشقا كۆپەيسە، ئوغۇت كۆپىيدۇ، ئاشلىق كۆپەيدۇ دېگەنلەر ئالساق، ئوغۇتنىڭ كۆپىيىشى، ھەم چوشقىنىڭ كۆپەيىشىنىڭ نەتىجىسى، ھەم ئاشلىقنىڭ كۆپەيىشىنىڭ سەۋەبى بولىدۇ. بىر سەۋەب بىرقانچە نەتىجىنى توغدۇرۇشى مۇمكىن، بىر نەتىجە كۆپىنچە بىرنەچچە سەۋەبتىن تۇغۇلىدۇ. بىر نەتىجە كۆپ سەۋەبلىك بولغان ئەھۋالدا، ئىچكى سەۋەب بىلەن تاشقى سەۋەبنى، ئاساسىي سەۋەب بىلەن ئىككىنچى ئورۇندىكى سەۋەبنى، بىۋاستە سەۋەب بىلەن ۋاستىلىك سەۋەبنى، سۈبيېكتىپ سەۋەب بىلەن ئوبيېكتىپ سەۋەبنى تەھلىل قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، شۇنداق قىلمىغاندىلا، سەۋەب - نەتىجە مۇناسىۋىتىنى توغرا بىلىشكە بولىدۇ. لېنىن: «سەۋەبىيەت مەسىلىسى ھەرقانداق بىر يېڭى «ئىزم»نىڭ پەلسەپە يولىنى ئېنىقلاشتا ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە» دېگەندى («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، 154 - بەت)، چۈنكى، ھەرقايسى ئېقىملار پەلسەپىسىنىڭ ئىختىلاپى مۇشۇ مەسىلىدە ناھايىتى روشەن ئىپادىلىنىدۇ: ئىدېئالىزم، سەۋەب - نەتىجە باغلىنىشى كىشىلەر ئېڭىدىكى بىر خىل ئادەت باغلىنىشىدىنلا ئىبارەت، «تەبىئەتتە سەۋەبمۇ، نەتىجىمۇ يوق» (ماخنىڭ سۆزى) دەپ ھېسابلايدۇ؛ ماتېرىيالىزم، سەۋەب - نەتىجە باغلىنىشى ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەت بولىدۇ، كىشىلەرنىڭ سەۋەب - نەتىجە چۈشەنچىسى ئوبيېكتىپ شەيئىلەردىكى سەۋەب - نەتىجە باغلىنىشىنىڭ ئىنكاسى دەپ ھېسابلايدۇ؛ ئەمما مېتافىزىكىلىق ماتېرىيالىزم سەۋەب بىلەن نەتىجىنى ئايرىپ تاشلايدۇ، بۇ ئىككىسىنىڭ بىر - بىرىنى چەكلەپ تۇرىدىغانلىقىنى، بىر - بىرىگە ئۆزگىرىدىغانلىقىنى ئىنكار

قىلىدۇ، سەۋەبسىز سەۋەبنى، يەنى ئاتالمىش ئاداققى سەۋەبنى تاپماقچى بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن تەبىئەتتىن تاشقىرى «بىرىنچى تۈرتكىلىك كۈچ» دېگەن يەرگە يېتىپ بارىدۇ.

ستاخانوۋچىلىق ھەرىكىتى 斯达汉诺夫运动 سوۋېت ئىتتىپاقىدا دەسلىپىدە ستاخانوۋ نامى بىلەن ئاتالغان ئاممىۋى سوتسىيالىستىك مۇسابىقە ھەرىكىتى. دونبىس كان رايونىنىڭ كۆمۈر قېزىش ئىشچىسى ستاخانوۋ 1935 - يىل 8 - ئايىنىڭ 30 - كۈنى بىر سمېنىلىق ئىش ۋاقتىدا، ھاۋا كۈچى بىلەن ئىشلەيدىغان بولقا بىلەن 102 تونىنا كۆمۈر قېزىش رېكورتىنى يارىتىپ، نورمىسىنى 13 ھەسسە ئاشۇرغان. بۇ پائالىيەت سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 2 - بەشىيىللىق پىلانى مەزگىلىدە كەڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، ستاخانوۋچىلىق ھەرىكىتىگە ئايلانغان. بۇ ھەرىكەتنىڭ ئالاھىدىلىكى سوتسىيالىستىك مۇسابىقە بىلەن يېڭى تېخنىكىنىڭ ئۆزئارا باغلانغانلىقىدىن ئىبارەت. ستالىن: «يېڭى تېخنىكا، تېخنىمۇ يۇقىرى تېخنىكا بولمىغان بولسا، ستاخانوۋچىلىق ھەرىكىتىمۇ بولمىغان بولاتتى» دېگەن («ستالىن ماقالىلىرىدىن تاللانما» 45 - بەت). بۇ ھەرىكەت كونا تېخنىكا نورمىلىرىنى بۇزۇپ، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنى تېز ئۆستۈرۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدا شۇ كەمىردە يولغا قويۇلغان سوتسىيالىستىك مۇسابىقىنىڭ يېڭى يۇكسىلىشىنى ئىپادىلىگەن.

ستالىن 斯大林 (Иосиф Виссарионович Сталин, 1879·12·21 — 1953·3·5) ئۇلۇغ ماركسىزم - لېنىنىزمچى. ئەسلى فامىلىسى جۇگاشۋىلى (Джугашвили)، گرۇزىيىنىڭ گورى شەھىرىدە تۇغۇلغان، ئاتىسى دېھقاندىن كېلىپ چىققان

موزدۇز ئىدى. ستالىن 1894 - يىلى تىفلىستىكى (ھازىرقى تىبلىسىتىكى) پراۋوسلاۋىيە ئوتتۇرا مەكتىپىگە ئوقۇشقا كىردى ۋە ئىنقىلابىي پائالىيەتلەرگە قاتنىشىشقا باشلىدى. 1898 - يىلى روسىيە سوتسىيال دېموكراتىك ئىشچىلار پارتىيىسىگە ئەزا بولدى. ماركس، ئېنگېلس، لېنىن ئەسەرلىرىنى تىرىشىپ تەتقىق قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىشچىلار گۇرۇپپىلىرىدا تەشۋىقات بىلەن شۇغۇللاندى ھەمدە ئىش تاشلاش پائالىيەتلىرىنى ئۇيۇشتۇردى. ئىنقىلابىي پائالىيەتلەرگە قاتناشقانلىقى ئۈچۈن 1899 - يىلى مەكتەپتىن چىقىرىلدى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن كەسىپىي ئىنقىلابچى بولۇپ قالدى. لېنىن 1900 - يىلى 12 - ئايدا چەت ئەلدە «ئۇچقۇن» گېزىتىنى چىقىرىشقا باشلىغاندىن تارتىپ، ستالىن «ئۇچقۇن» گېزىتىنىڭ مەيدانىنى ھىمايە قىلىپ، لېنىننىڭ ھەقىقىي ماركسىزمچە پارتىيىنىڭ ئاساسچىسى، داھىيسى ۋە ئۇستازى دەپ مۇئەييەنلەشتۇردى. ستالىن 1901 - يىل 11 - ئايدا روسىيە سوتسىيال دېموكراتىك ئىشچىلار پارتىيىسى تىفلىس كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلىنىپ، جەنۇبىي كاۋكاز تەرەپلىرىدە لېنىنىڭ ۋە «ئۇچقۇن» گېزىتىنىڭ تەشەببۇسلىرىنى پائال ئىزچىللاشتۇردى، ماركسىزمغا قارشى ھەر خىل مەزھەپلەرگە ۋە ئاغمىچى مەزھەپلەرگە قارشى كۈرەش قىلدى، جەنۇبىي كاۋكازدىكى لېنىنچى ئۇچقۇنچىلار (بولشېۋىكلار) تەشكىلاتىنى قۇردى ۋە ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلدى. 1903 - يىلى روسىيە سوتسىيال دېموكراتىك ئىشچىلار پارتىيىسى كاۋكاز ئىتتىپاقى كومىتېتىغا سايلاندى. 1904 - يىلى 12 - ئايدا، باكۇ نېفىت ئىشچىلىرىنىڭ ئىش تاشلىشىغا رەھبەرلىك

قىلدى. ستالىن 1901 - يىلى 3 - ئايدىن 1917 - يىلدىكى فېۋرال ئىنقىلابىغىچە ئىلگىرى - ئاخىر يەتتە قېتىم قولغا ئېلىنىپ، ئالتە قېتىم سۈرگۈن قىلىندى، سۈرگۈن قىلىنغان جايدىن بەش قېتىم قېچىپ چىقتى، چارىزىغا قارشى تۇرۇش ۋە ماركسىزمنى تەرغىپ قىلىش كۆرۈشىنى زادى توختاتمىدى. ئۇ 1912 - يىلى 1 - ئايدا پارتىيىنىڭ 6 - قېتىملىق ۋەكىللەر يىغىنىدا بولشېۋىكلار پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا سىرتىدىن سايلاندى ھەمدە پارتىيىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە، روسىيە مەركىزىي بيۇروسىنىڭ خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلدى. 1912 - يىلى ئەتىيازدا لېنىنىنىڭ يولىيورۇقىغا بىنائەن، «ھەقىقەت» گېزىتىنى چىقاردى. 1912 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن 1913 - يىلىنىڭ باشلىرىغىچە، «ماركسىزم ۋە مىللىي مەسىلە» دېگەن مەشھۇر ماقالىسىنى يېزىپ، ماركسىزمنىڭ مىللىي مەسىلە توغرىسىدىكى نەزەرىيىسى ۋە تاكتىكىسىنى شەرھىلەپ، لېنىنىنىڭ يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشتى.

1917 - يىلدىكى فېۋرال ئىنقىلابىدىن كېيىن، ستالىن سۈرگۈندىكى جايىدىن پېتىرگرادقا قايتىپ كېلىپ، «ھەقىقەت» گېزىتىنىڭ ئىشلىرىغا رەھبەرلىك قىلدى ھەمدە پۈتۈن روسىيە بولشېۋىكلار پارتىيىسىنىڭ 7 - قېتىملىق ۋەكىللەر يىغىنىغا قاتنىشىپ، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۇروسىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى. شۇ يىلى 7 - ، 8 - ئايلاردا، روسىيە سوتسىيال دېموكراتىك ئىشچىلار پارتىيىسى (بولشېۋىكلار) 6 - قۇرۇلتىيىدا مەركىزىي كومىتېتىنىڭ خۇلاسە دوكلاتىنى سۆزلەپ ۋە سىياسىي ۋەزىيەت ھەققىدە دوكلات بېرىپ، لېنىنىنىڭ

سوتسىيالىزمنىڭ بىر مەملىكەتتە يەنى روسىيەدە غەلبە قىلىشى مۇمكىنلىكى توغرىسىدىكى نەزەرىيىسىنى قوغدىدى، لېنىننىڭ قورالىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ۋە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى ئۈچۈن كۈرەش قىلىش توغرىسىدىكى فاكتىنى قەتئىي ئىزچىللاشتۇردى. شۇ يىلى 10 - ئايدا پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىندا پارتىيىنىڭ قوزغىلاڭغا رەھبەرلىك قىلىش باش شتابىغا سايلاندى.

ئۆكتەبىر ئىنقىلابى غەلبە قازانغاندىن كېيىن، ستالىن مىللىي ئىشلار خەلق كومىسسارى، دۆلەت تەپتىش كومىسسارىياتىنىڭ خەلق كومىسسارى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىدى. ئۇ ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ، «ئۆكتەبىر ئىنقىلابى ۋە مىللىي مەسىلە»، «يەنە مىللىي مەسىلە توغرىسىدا» دېگەنگە ئوخشاش ماقالىلەرنى يېزىپ، مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكىلەردىكى مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىنىڭ دۇنياۋى پرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلانغانلىقىنى كۆرسەتتى. 1918 - يىلدىن 1920 - يىلغىچە چەت ئەللىك قورالىق مۇداخىلىسى ۋە گراژدانلار ئۇرۇشى دەۋرىدە، ستالىن ھامان ئەڭ مۇھىم فرونتلارغا ئەۋەتىلدى. ئۇ 1922 - يىل 4 - ئايدا پارتىيىنىڭ 11 - قۇرۇلتىيىدا، رك پ (ب) مەركىزىي كومىتېتىنىڭ باش شۇجىسى بولۇپ سايلاندى. شۇ يىلى 12 - ئايدا، ئۇ سوۋېتلەر-نىڭ پۈتۈن ئىتتىپاق 1 - قۇرۇلتىيىدا سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيەتلەر ئىتتىپاقى (س س س ر)نى قۇرۇش توغرىسىدا دوكلات بەردى.

1924 - يىل 1 - ئايىنىڭ 21 - كۈنى لېنىن ۋاپات

بولدى. ستالىن سوۋېتلەرنىڭ پۈتۈن ئىتتىپاق 2 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزگەن ماتېرىيالىدا پۈتۈن پارتىيە نامىدىن لېنىن ۋەسىيەتلىرىگە قەتئىي ئەمەل قىلىش قەسىمنى ئوقۇدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ ئاساسىي رەھبىرى سۈپىتىدە، پۈتۈن پارتىيە ۋە پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ رەھبەرلىك قىلىپ، ئىچكى - تاشقى سىنىپىي دۈشمەنلەرگە قارشى قەتئىي كۈرەش قىلدى، مەملىكەت ئىچىدە سوتسىيالىستىك سانائەتلەشتۈرۈش ۋە يېزا ئىگىلىكىنى كوللېكتىپلاشتۇرۇشنى چىڭ تۇرۇپ ئەمەلگە ئاشۇردى. سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ۋە قۇرۇلۇشتا غايەت زور مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قولغا كەلتۈردى: پارتىيە ئىچىدىكى ئوڭچىل ۋە «سول»چىل ئاغمىچىلىق ۋەكىللىرىگە قارشى قەتئىي كۈرەش قىلدى. بۇ مەزگىلدە، «لېنىنىزم ئاساسلىرى توغرىسىدا»، «ئۆكتەبىر ئىنقىلابى ۋە روسىيە كوممۇنىستلىرىنىڭ تاكتىكىسى»، «لېنىنىزم مەسىللىرىگە دائىر»، «س ك پ (ب) دىكى ئوڭچىللىق توغرىسىدا» دېگەنگە ئوخشاش ئەسەرلەرنى يازدى.

1941 - يىل 5 - ئايدىن 1953 - يىل 3 - ئايغىچە، ستالىن ئىلگىرى - ئاخىر سوۋېت ئىتتىپاقى خەلق كومىسارلىرى سوۋېتىنىڭ رەئىسى ۋە مىنىستىرلار كېڭىشىنىڭ رەئىسى بولۇپ ئىشلىدى؛ ۋەتەن ئۇرۇشى دەۋرىدە، ئۇ يەنە دۆلەت مۇداپىئە كومىتېتىنىڭ رەئىسى، دۆلەت مۇداپىئە خەلق كومىسارى، قوراللىق كۈچلەرنىڭ ئالىي باش قوماندانى بولۇپ، سوۋېت خەلقى ۋە سوۋېت ئارمىيىسىنىڭ ئاجايىپ مۇشكۈل جەڭلىرىگە رەھبەرلىك قىلدى، فاشىزمغا قارشى ئۇرۇشنىڭ ئۇلۇغ غەلىبىسىنى

قولغا كەلتۈردى. ئۇ 1950 - يىلى «ماركسىزم ۋە تىلشۇناسلىق مەسىلىلىرى» دېگەن ئەسىرىنى يېزىپ، ئىقتىسادىي بازىس ۋە ئۈستقۇرۇلما، تەل، مىللەتلەرنىڭ تەرەققىيات ئىستىقبالى دېگەنگە ئوخشاش مەسىلىلەرنى دەلىللەپ كۆرسەتتى. ئۇ 1952 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدا «سوتسىيالىزمنىڭ ئىقتىسادىي مەسىلىلىرى» دېگەن ئەسىرىنى يېزىپ، سوتسىيالىستىك سىياسىي ئىقتىسادقا دائىر بىرمۇنچە چوڭ مەسىلىلەر ئۈستىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزدى.

ستالىن 1953 - يىل 3 - ئايىنىڭ 5 - كۈنى كېسەل سەۋەبى بىلەن موسكۋادا ۋاپات بولدى.

ستالىن ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاشنى كېڭەيتىۋېتىش ۋە شەخسكە چوقۇنۇشقا ئىلھام بېرىشكە ئوخشاش خاتالىقلارنى ئۆتكۈزدى، شۇنداقتىمۇ ستالىننىڭ ھاياتى يەنىلا ئۇلۇغ ماركسىزم - لېنىنىزمچىغا خاس ھاياتتۇر، شۇنداقلا مەشھۇر پرولېتارىيات ئىنقىلابچىسىغا خاس ھاياتتۇر. ماۋ زېدۇڭنىڭ سۆزى بىلەن ئېيتقاندا: «قىسقىسى، ستالىننىڭ ئۆتۈقلىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، كەمچىلىك، خاتالىقلىرى ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 5 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 880 - بەت)

ستراتېگىيە 战略 «تاكتىكا» نىڭ سىلىشتۇرمىسى، ئومۇمىي ۋەزىيەت خاراكتېرىنى ئالغان ياكى ئومۇمىي ۋەزىيەتنى بەلگىلەيدىغان چوڭ پىلانلىق بىلدۈرىدۇ. تاكتىكا ستراتېگىيىلىك ۋەزىپىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يۈزىسىدىن قوللىنىلغان ۋاستە دېمەكتۇر. تاكتىكا ستراتېگىيىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، ستراتېگىيىگە بويسۇنىدۇ ۋە ستراتېگىيىلىك نىشانغا يېتىش

ئۇچۇن خىزمەت قىلىدۇ، ستراتېگىيىلىك ۋەزىپە تاكتىكا ئارقىلىق پەيدىنپەي ئورۇندىلىدۇ. ستراتېگىيە مۇئەييەن تارىخىي دەۋردە نىسپىي تۇراقلىققا ئىگە بولۇپ، شۇ تارىخىي دەۋر ئۇچۇن بەلگىلەنگەن ئاساسىي نىشانغا يەتكۈچە ئاساسەن ئۆزگەرمەيدۇ؛ تاكتىكا كۆپرەك جانلىقلىققا ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭ ستراتېگىيىلىك پرىنسىپ يار بەرگەن دائىرىدە، ۋەزىيەتنىڭ ۋە باشقا ئەھۋاللارنىڭ ئۆزگىرىشىگە يارىشا ئۆزگىرىپ تۇرۇشىغا يول قويۇلىدۇ. بۇ ئىككىسىنىڭ مۇناسىۋىتى ئومۇمىيلىق بىلەن قىسمەنلىك ئوتتۇرىسىدىكى دىئالېكتىكىلىق مۇناسىۋەتنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ بىر - بىرىدىن پەرقى نىسپىي بولىدۇ. مۇئەييەن دائىرىدىكى ستراتېگىيىلىك ۋەزىپە باشقا بىر دائىرىدە تاكتىكىلىق ۋەزىپە بولۇشى مۇمكىن، ئەكسىچە بولغاندىمۇ شۇنداق. ئەمما بىر دائىرىنىڭ ئۆزىدە ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى پەرق مۇقىم بولىدۇ.

سوتسيال جاهانگرلىك 社会帝国主义 «ئىنگىزدىكى سوتسيالىزم، ئەمەلىيەتتىكى جاهانگىرلىك» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 20 - تۇم، 458 - بەت) كۆزدە تۇتۇلىدۇ. 1 - دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە، 2 - ئىنتېرناتسىئونالدىكى ئاغمچى يولباشچىلاردىن كائۇتسكىلار ھەم ئۇلارنىڭ تەرەپدارلىرى پرولېتارىياتچە مەيداندىن قېيىپ، جاهانگىرلىك ئۇرۇشىنى قوللاپ مىللىي شوۋىنىزمنى تەرغىپ قىلىش يولى بىلەن ئىشچىلار سىنىپىنى ئالداپ ۋە زەھەرلەپ، سوتسيال جاهانگىرلار ۋە سوتسيال جاهانگىرلىك تەرەپدارلىرىدىن بولۇپ قالغان. سوتسيالىستىك دۆلەتنىڭ ھوقۇقدارلىرى ئەگەر ماركسىزم-

لېنىنىزمدىن چەتلەپ، «سوتسيالىزم»، «پرولېتارىيات ئىنتېرناتسىئونالىزمى» دېگەنگە ئوخشاش نىقابلار بىلەن جاھانگىرلىك، مۇستەملىكىچىلىك، زومىگەرلىك ئاساسىدىكى تاجاۋۇزچىلىق ـ كېڭەيمىچىلىك سىياسىتىنى يۇرگۈزىدىغان بولسا، سوتسيالىزم دۆلىتىنى ئاينىتىپ سوتسيال جاھانگىرلىك دۆلىتىگە ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ قويالايدۇ.

سوتسيال دېموكراتىزم 社会民主主义 19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا، غەربىي پاۋروپادىكى بەزى سوتسيالىستىك پارتىيىلەرنىڭ ئېتى سوتسيال دېموكراتلار پارتىيىسى دەپ بېكىتىلگەن، ئۇلارنىڭ ئەزالىرى ئۆزلىرىنى سوتسيال دېموكراتىزمچىلار دەپ ھېسابلىغان. شۇ چاغلاردا، سوتسيال دېموكراتلار پارتىيىسى ئىلمىي سوتسيالىزم تەۋرىنىدىكى تەلىماتنى پارتىيىنىڭ يېتەكچى ئىدىيىسى قىلغاچقا، سوتسيال دېموكراتىزم دېگەنده، ئومۇمەن ئىلمىي سوتسيالىزم كۆزده تۇتۇلاتتى، «ئىقتىسادىي جەھەتتە نوقۇل ھالدا ئومۇمىي سوتسيالىزمنى ئەمەس، بەلكى تەۋرىندىن تۇغرا كېلىدىغان ئۆزلىرىنىڭ پروگراممىسى قىلغان، سىياسىي جەھەتتە پۈتكۈل دۆلەتنى، جۈملىدىن دېموكراتىيىنىمۇ يوقىتىشنى ئاخىرقى مەقسەت قىلغان پارتىيە ئۈچۈن، بۇ سۆز دەل جايىدا بولمىسىمۇ.» («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 22 ـ توم، 490 ـ بەت) ماركس بىلەن ئېنگېلس ئۆزلىرىنى سوتسيال دېموكراتىزمچى دېمەيتتى، بەلكى ھامان كوممۇنىزمچى دەيتتى؛ شۇنداقتىمۇ ئۇلار، ھەقىقىي پارتىيە ئۈچۈن ئەڭ مۇھىمى نام ئەمەس، پارتىيە مۇشۇ نۇقتىنى ئاڭقىرىپ، شۇ نامنىڭ كاشىلىسىغا ئۇچرىمای، توغرا

لىشانغا قاراپ تەرەققىي قىلالىسىلا، سوتسيال دېموكراتىزمچىلار ياكى سوتسيال دېموكراتلار پارتىيىسى دېگەن نامنى ئىشلەتمەسلىكۇ بولۇشىدۇ، دەپ قارايتتى. 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا، ئاغمىچىلار 2 - ئىنتېرناتسىئونالدىكى رەھبەرلىك ئورۇنىنى ئىگىلەۋالغاندىن كېيىن، سوتسيال دېموكراتلار پارتىيىسى ئاينىپ، ئىجتىمائىي ئىنقىلابنى تەشەببۇس قىلغۇچى پرولېتارىيات پارتىيىسىدىن بۇرژۇئا ئىسلاھاتچى پارتىيىسىگە ئايلىنىپ قالغان، شۇنىڭ بىلەن سوتسيال دېموكراتىزم ئاغمىچىلىقنىڭ ئالمىشىپ بولۇپ قالغان. سىنىپىي ھەمكارلىقنى تەشەببۇس قىلىپ، سىنىپىي كۈرەشكە قارشى تۇرىدىغان، بۇرژۇئا دېموكراتىيىسىنى ۋە پارلامېنت يولىنى تەرغىپ قىلىپ، كاپىتالىزمنىڭ سوتسيالىزمغا «تىنچ يول بىلەن ئۆسۈپ كىرىشى»نى تەشەببۇس قىلىپ، پرولېتارىياتچە زورلۇق ئىنقىلابقا ۋە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىغا قارشى تۇرىدىغان بۇ نەزەرىيە ئوك قانات سوتسياللار پارتىيىسىنىڭ نەزەرىيىۋى ئاساسى بولۇپ قالغان.

سوتسيال شوۇنىزم 社会沙文主义 ئىنگىزدىكى سوتسيالىزم، ئەمەلىيەتتىكى شوۇنىزم، يەنى تاجاۋۇزچىلىق خاراكتېردىكى بۇرژۇئاچە مىللەتچىلىك. 1 - دۇنيا ئۇرۇشى پارتلىغاندىن كېيىن، بۇرژۇئازىيە «ۋەتەن قوغداش» شوئارىنىڭ نىقابى ئاستىدا خەلقنى ئالداپ، ئۇرۇشنى ھىمايە قىلىشقا ۋە ئۇنىڭغا قاتنىشىشقا دەۋەت قىلغان. 2 - ئىنتېرناتسىئونالنىڭ ئاغمىچى يول باشچىلىرىمۇ بۇرژۇئا مەيدانىدا تۇرۇپ، ئۇرۇش ئېلىپ بېرىشتىن مەقسەت مىللەتنىڭ ئەركىنلىكى ۋە ھاياتىنى قوغداشتىن ئىبارەت دەپ داۋراڭ قىلغان، بۇ ئۇرۇشنىڭ جاھانـ

گىرلىك خاراكتېرىنى ئىنكار قىلىپ، ئۇرۇش خامچوتىنى ياقلاپ ئاۋاز بەرگەن، پرولېتارىيات ئۆز مەملىكىتىدىكى بۇرژۇئا ھۆكۈمىتىگە قارشى ئىنقىلابىي ھەرىكەت ئېلىپ بېرىشنى تەشەببۇس قىلىش ۋە قوللاشتىن باش تارتقان، پۈتۈنلەي جاھانگىرلىك ئۇرۇشىنى قوغدىغۇچى سوتسىيال شوۋىنىزمچىسىغا ئايلىنىپ كەتكەن. مەسىلەن، شۇ كەلەرده 2 - ئىنتېرناتسىئونالدا ئابرويلۇق بولغان گېرمانىيە سوتسىيال دېموكراتلار پارتىيىسى «خەتەرلىك پەيتتە بىز ۋەتەندىن ۋاز كەچمەيمىز» دەپ بايانات چىقارغان؛ ئاۋستىرىيە سوتسىياللار پارتىيىسىمۇ ھۆكۈمەتنى پۈتۈن كۈچى بىلەن قوللاپ بايانات ئېلان قىلغان؛ فرانسىيە سوتسىياللار پارتىيىسى ھەتتا جاھانگىر ھۆكۈمەتكە قاتناشقان؛ ئەنگلىيە سوتسىياللار پارتىيىسىنىڭ ئوك قانىتىمۇ، روسىيە مېنشېۋىكلىرىمۇ، بېلگىيە سوتسىياللار پارتىيىسىنىڭ يول باشچىلىرىمۇ ئۆز ھۆكۈمەتلىرىنىڭ گېرمانىيىگە قارشى ئۇرۇش قىلىشىنى قوللىغان. سوتسىيال شوۋىنىزم پرولېتارىيات ئىنتېرناتسىئونالىزمىغا قىلىنغان جىيانەتچىلىك، ئاغمىچىلىقنىڭ 1 - دۇنيا ئۇرۇشى جەريانىدىكى مەھسۇلى. لېنىن مۇنداق دېگەن: «سوتسىيال شوۋىنىزم ۋايىغا يەتكەن ئاغمىچىلىقتۇر» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، 650 - بەت) «شوۋىنىزم» (519 - بەت) غا قارالسۇن.

سوتسىيالىزم 社会主义 ❶ سوتسىيالىزم جەمئىيەتنى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك ئاساس قىلىنغان ئىجتىمائىي تۈزۈم. ئۇ پرولېتارىيات ئىنقىلابىي كۈرەش ئارقىلىق ھاكىمىيەتنى تارتىۋېلىپ، پرولېتار-

یات دیکتاتۇرىسىنى تەكلىگەندىن كېيىن مەيدانغا چىققان. 1875 - يىلى، ماركس «گوتا پروگراممىسىغا تەنقىد»تە كومۇنىزم جەمئىيىتى باشلانغۇچ باسقۇچ ۋە يۇقىرى باسقۇچ دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ دېگەن نەزەريەسىنى تۇنجى قېتىم ئوتتۇرىغا قويغاندى، باشلانغۇچ باسقۇچ سوتسیالیزم جەمئىيەتىدۇر، بۇ جەمئىيەت «كاپىتالىزم جەمئىيىتىدىن ئەمدىلا ۋۇجۇدقا كەلگەن، شۇڭا، ئۇ ھەر جەھەتتە، ئىقتىسادىي، ئەخلاقىي ۋە روھىي جەھەتتە ئۆزى تۆرەلگەن ھېلىقى كونا جەمئىيەتنىڭ داغلىرىنى ساقلاپ قالغان بولىدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 10 - بەت) ماركس ۋە ئېنگېلس شۇ كەملەردە، سوتسیالىستىك تۈزۈم ئىجتىمائىيلاشقان يېرىك ئىشلەپچىقىرىشنى مادديي ئاساس قىلىدۇ، پۈتۈن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى پۈتكۈل جەمئىيەت ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتكەن ھامان، تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى يوقىلىدۇ، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھۆكۈمەتسىزلىكنىڭ ئورنىنى پىلانلىق ۋە ئاڭلىق ئاساستىكى پائالىيەت ئالىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسى ۋە كىشىلەرنىڭ ئىدىيىۋى، سىياسىي، مەدەنىيەت سەۋىيىسى ئىنتايىن زور دەرىجىدە ئۆسكەنگە قەدەر ئەمگەكنى قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپى يولغا قويۇلىدۇ دەپ پەرەز قىلغاندى. روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابى غەلبە قىلغاندىن كېيىنمۇ، جۇڭگو ئىنقىلابى غەلبە قىلغاندىن كېيىنمۇ، سوتسیالىستىك قۇرۇلۇش ئىقتىسادى تازا تەرەققىي قىلمىغان، بولۇپمۇ يېزا ئىگىلىكىدە ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش ئۇستۇنلۇككە ئىگە بولغان شارائىتتا ئېلىپ بېرىلدى. ماركس ۋە ئېنگېلسنىڭ

ئۆز ۋاقتىدىكى پەردىزى ئەمەلىيەت داۋامىدا راۋاجلاندۇرۇلدى. سوتسیالىستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك ئومۇمىي خەلق مۇلۈكچىلىكى ۋە كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكتىن ئىبارەت ئىككى خىل شەكىلده بولادى، ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك بەرپا قىلىنغاندىن كېيىنمۇ ئەمگەكچىلەرنىڭ ئاز ساندىكى يەككە ئىگىلىكى سوتسیالىستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىكتىكى ئىگىلىكنىڭ قوشۇمچىسى سۈپىتىده ساقلاپ قېلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى ۋە تاۋار ئالماشتۇرۇش مەۋجۇت بولۇپ تۇرىۋەردى، تاۋار، باھا، بازار، پايدا دېگەنگە ئوخشاش كاتېگورىيىلەرمۇ داۋاملىق رول ئويناندى. سوتسیالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ تەرەققىياتىدا مۇقىم بىر قېلىپ بولمايدۇ، سوتسیالىستىك قۇرۇلۇش ئۆز دۆلىتىنىڭ ئەھۋالىغا ماس كېلىشى كېرەك، لېكىن سوتسیالىستىك ئىقتىسادىي تۈزۈم ۋە سىياسىي تۈزۈمنىڭ بىرقانچە تۈپ ئالامىتى ھەممىگە ئورتاق بولىدۇ. مەسىلەن، ئىكسپلاتاتسىيە تۈزۈمىنى يوقىتىش ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىنى ئومۇمىنىڭ ئىختىيارىغا ئېلىش، ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش، خەلق ئىگىلىكىنى پىلانلىق ۋە نىسبەت بويىچە راۋاجلاندۇرۇش، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ۋە ئەمگەكچى خەلقنىڭ ھاكىمىيىتى، يۈكسەك دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ۋە كاپىتالىزمنىڭكىدىنمۇ يۇقىرى ئەمگەك ئۈنۈمىدارلىقى سوتسیالىزم تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر تەلىپى ۋە ئاخىرقى نەتىجىسى، كوممۇنىزم ئىدىيىسىنى مەركەز قىلغان سوتسیالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قاتارلىقلار ئەنە شۇنىڭ جۈملىسىگە كىرىدۇ.❶

سوتسیالىزم ئىدىيىسى. ماركسىزم بۇنىڭ بىلەن ئىلمىي

سوتسیالیزمنی کۆرسىتىدۇ. «سوتسیالیزم» دېگەن سۆز «سوتسیال» (ئىنگلىزچە social) دېگەن سۆپەتتىن ياسالغان، بۇ سۆز «بىرىش - كېلىش»، «ئىجتىمائىي ئالاقە» دېگەن مەنىلەرنى بىرىدىغان لاتىنچە socialis دېگەن سۆزدىن كەلگەن. 1826 - يىلى ئۇۋېنىزمچىلارنىڭ «كوپىراتسىيە» ژۇرنىلىدا «سوتسیالىست» دېگەن سۆز ھەممىدىن بۇرۇن ئىشلىتىلىپ، ئۇۋېننىڭ مۇرىتلىرى شۇ نام بىلەن ئاتالغان دېگەن قاراش ۋە 1832 - يىلى سىن - سىمونچىلار فرانسىيىدىكى «يەر شارى» گېزىتىدە «سوتسیالىزم» دېگەن سۆزنى ھەممىدىن بۇرۇن ئىشلىتىپ، سىن - سىمۇن تەلىماتىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى شۇ سۆز بىلەن ئىپادىلىگەن دېگەن قاراش ئومۇميراق. «سوتسیالىزم» سۆزى 19 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدىن ئېتىبارەن غەربىي ياۋروپادا كەڭ تارقالغان. دەسلەپتە، بۇ سۆزنىڭ ئەمگەكچىلەر ئاممىسىنىڭ پاراۋانلىقىنى ئاشۇرۇش ۋە جەمئىيەت تىنچلىقىنى قوغداش ئۈچۈن ئىجتىمائىي تۈزۈمنى ئۆزگەرتىش، مال - مۈلۈكتىكى تەڭسىزلىككە يول قويۇش دېگەن مەنىنى بار ئىدى. ھالبۇكى، شۇ چاغدىكى «كوممۇنىزم» سۆزى، ئادەتتە، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى (بەزىدە تۇرمۇش ۋاستىلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئومۇمىنىڭ ئىختىيارىغا ئېلىش يولى بىلەن ئىجتىمائىي باراۋەر-لىك ئورنىتىش ۋە مال - مۈلۈكتىكى تەڭسىزلىكنى يوقىتىشنى تەشەببۇس قىلىشنى كۆرسىتەتتى. كېيىنچە، «سوتسیالىزم» سۆزى ئەسلىدىكى «كوممۇنىزم» سۆزىنىڭ مەنىسىدە كېلىدىغان بولدى، شۇڭا ماركس ۋە ئېنگېلس بۇ ئىككى سۆزنى كۆپ ھاللاردا مەنىداش سۆز دەپ قارايتتى. لېنىن 1917 - يىلى يېزىپ چىق-

قان «دۆلەت ۋە ئىنقىلاب» دېگەن ئەسىردە كوممۇنىزم جەمئىيىتىنىڭ ئىككى باسقۇچىغا خاس تۈپ ئالاھىدىلىكلەرنى مارکسنىڭ بايانى ئاساسىدا تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ كۆرسىتىپ بەرگەنلىگى قەدەر، لېنىن بىلەن ستالىنمۇ بۇ ئىككى سۆزنى پەرقلەندۈرمىگەن. پرولېتارىيات مۇستەقىل سىياسىي كۈچ شەكلىنى باشلىغانغىدىن كېيىن، بۇرژۇئازىيە دائىم «سوتسيالىزم» دېگەن سۆزدىن پايدىلىنىپ سىنىپىي كۈرەشكە ۋە پرولېتارىيات ئىنقىلابىغا قارشى تۇرىدىغان بولدى، مەسىلەن، ئېنگېلس مۇنداق دېگەن: «1847 - يىلى سوتسيالىزم بۇرژۇئازىيە ھەرىكىتىدىن، كرمۇنىزىم بولسا ئىشچىلار سىنىپىي ھەرىكىتىدىن ئىبارەت ئىدى.» («مارکس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 408 - بەت) مارکس بىلەن ئېنگېلسنىڭ «كوممۇنىستىك پارتىيە خىتابنامىسى»دە يېڭىچاقلاپ كۆرسەتكىنى بويىچە، ئىلمىي سوتسيالىزمنى ھېسابقا ئالمىغاندا، 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ياۋروپادا ئەكسىيەتچىل سوتسيالىزم (جۈملىدىن فېئودال سوتسيالىزمى، ئۇششاق بۇرژۇئا سوتسيالىزمى ۋە «ھەقىقىي» سوتسيالىزم)، بۇرژۇئا سوتسيالىزمى ۋە خىيالىي سوتسيالىزم دېگەنگە ئوخشاش سوتسيالىزم ئېقىمى كەڭ تارقالغانىدى. ئىلمىي سوتسيالىزمنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ھەر خىل سىياسىي كۈچلەر تا ھازىرغىچە «سوتسيالىزم» دېگەن سۆزدىن ئۆز سىياسىي كۆز قاراشلىرى بويىچە پايدىلانماقتا ۋە ئۇنىڭغا خىلمۇخىل مەنە بەرمەكتە.

سوتسيالىزمنىڭ تۈپ ئىقتىسادىي قانۇنىيىتى 社会主义基本经济规律 سوتسيالىستىك جەمئىيەتتىكى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتى ۋە ۋاستىسىنى ھەم ئۇنىڭ تۈپ

تەرەققىيات يۆنىلىشىنى بەلگىلەيدىغان قانۇنىيەت. ئۇ سوتسيالىستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك شارائىتىدا ۋۇجۇدقا كېلىدۇ. ستالىن ماركسزم قائىدىلىرىگە ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سوتسيالىستىك قۇرۇلۇش ئەمەلىيىتىگە ئاساسەن، «سوۋېت ئىتتىپاقىدا سوتسيالىزمنىڭ ئىقتسادىي مەسىلىلىرى» دېگەن ئەسىرىدە بۇ قانۇنىيەتنى ئوتتۇرىغا قويغان ھەمدە ئۇنى «سوتسيالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنى يۆكسەك تېخنىكا ئاساسىدا ئۆزلۈكسىز ئۆستۈرۈپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈپ بېرىش يولى بىلەن پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ داۋاملىق ئۆسۈپ بېرىۋاتقان ماددىي ئۇرمۇش ۋە مەدەنىي تۇرمۇشىنىڭ ئېھتىياجىنى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە قاندۇرۇشقا كاپالەتلىك قىلىشتىن ئىبارەت دەپ چۈشەنگەن. سوتسيالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتى كىشىلەرنىڭ سۈبيېكتىپ ئىرادىسىگە ئەمەس، بەلكى ئوبيېكتىپ ئىقتسادىي شارائىتقا باغلىق. سوتسيالىستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مۇقەررەر يوسۇندا «پۈتۈن جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشقا كاپالەتلىك قىلىش»نى مەقسەت قىلىدىغانلىقىنى بەلگىلىگەن («ماركس ـ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 ـ توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 385 ـ بەت)؛ ۋەھالەنكى، خەلق ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشتا، خەلق ئىگىلىكىنى تېخنىكا جەھەتتىن ئۆزگەرتىش ،ئىلغار تېخنىكىنى ۋە ئىلمىي باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى داۋاملىق قوللىنىش ئارقىلىق زامانىۋى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى يارىتىش، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى ۋە ئىقتسادىي ئۇنۇمنى ئۆزلۈكسىز ئۆستۈرۈش، مەھسۇلات مىقدارى ۋە سۈپىتىنى ئاشۇرۇش يولىنى تۇتۇشقىلا بولىدۇكى، ئۆز خەلقىنى قورۇقداش

ۋە باشقا مەملىكەت خەلقىنى تالان تاراج قىلىش يولىنى توتۇشقا بولمايدۇ. سوتسيالىزمنىڭ تۈپ ئىقتىسادىي قانۇنىيىتىنى سوتسيالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ھەممە ئاساسلىق تەرەپلىرى ۋە ئاساسلىق جەريانىنى، سوتسيالىستىك ئىشلەپچىقىرىش، تەقسىمات، ئالماشتۇرۇش ۋە ئىستېمال ئوتتۇرىسىدىكى ماھىيەتلىك باغلىنىشنى بەلگىلەيدۇ. سوتسيالىستىك جەمئىيەتنىڭ باشقا ئىقتىسادىي قانۇنىيەتلىرى تۈپ ئىقتىسادىي قانۇنىيەتنىڭ باشقۇرۇشى ۋە تىزگىنىدە بولىدۇ، شۇنداقلا تۈپ ئىقتىسادىي قانۇنىيەت بىلەن بىر قاتاردا تەسىر كۆرسىتىدۇ. سوتسيالىستىك مەملىكەتلەر ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنى ۋە خەلق ئىگىلىكىنى ئورۇنلاشتۇرۇشتا سوتسيالىزمنىڭ تۈپ ئىقتىسادىي قانۇنىيىتىنىڭ تەلىپىگە ئەمەل قىلغاندىلا، ئاندىن سوتسيالىستىك ئىگىلىكنىڭ ساغلام راۋاجلىنىشىغا كاپالەتلىك قىلالايدۇ، بولمىسا سوتسيالىستىك ئىگىلىك تەرەققىياتىنىڭ تۈپ يۆنىلىشىدىن چەتلەپ كېتىدۇ ۋە خەلق ئىگىلىكى نىسبىتىنىڭ بۇزۇلۇشىغا سەۋەبچى بولىدۇ.

社会主义物质基础 سوتسيالىزمنىڭ ماددىي ئاساسى

سوتسيالىستىك تۈزۈمنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغا ئاساس بولۇپ بىرىنچىدىن، ئىلغار تېخنىكا بىلەن قوراللانغان سوتسيالىستىك زامانىۋى سانائەت، زامانىۋى يېزا ئىگىلىكى قاتارلىق ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. لېنىن 1921 - يىل 6 - ئاينىڭ 13 - كۈنى كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىونالنىڭ 3 - قۇرۇلتىيىغا بەرگەن دوكلاتىدا بۇ مەسىلىنى بىرىنچى بولۇپ ئوتتۇرىغا قويۇپ، مۇنداق دېگەنىدى: «سوتسيالىزمنىڭ

بەردەنبىر ماددىي ئاساسى ئەينى ۋاقىتتا يېزا ئىگىلىكىنىمۇ ئۆزگەرتەلەيدىغان ماشىنىلاشقان يېرىك سانائەتتۇر... ئەگەر يېڭى تېخنىكا سەۋىيىسىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان ھەم يېزا ئىگىلىكىنى ئۆزگەرتەلەيدىغان يېرىك سانائەت پۈتۈن مەملىكەتنى ئېلېكترلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت.» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم، 549 - بەت) سوتسيالىزمنىڭ ماددىي ئاساسىنى تىكلەش ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىنىڭ ھەممىسىنى يۈكسەك ماشىنىلىشىش ئاساسىغا سېلىشنى، ئەگەر يېڭى تېخنىكا مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى كەڭ قوللىنىپ، سانائەتنى، يېزا ئىگىلىكىنى ۋە باشقا ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى، رايونلار ئارا، تارماقلار ئارا ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى پىلانلىق ئورۇنلاشتۇرۇپ، نىسبىتى مۇۋاپىق، تەرەققىياتى تەكشى، مۇكەممەل ۋە مۇستەقىل خەلق ئىگىلىكى سىستېمىسى قۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئۇ ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى ئۆستۈرۈپ، ئىجتىمائىي بايلىقنى كۆپەيتىپ، خەلقنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرۇپ، سوتسيالستىك تۈزۈمنى مۇستەھكەملەش ۋە راۋاجلاندۇرۇشنىڭ ماددىي ئاساسى.

社会主义劳动竞赛　سوتسيالستىك ئەمگەك مۇسابىقىسى «سوتسيالستىك مۇسابىقە» دەپمۇ ئاتىلىدۇ، قىسقارتىپ «ئەمگەك مۇسابىقىسى» دەپ ئاتىلىدۇ. سوتسيالستىك ئەمگەكچىلەرنىڭ ئاكتىپلىقى ۋە ئىجادكارلىق روھىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، سوتسيالستىك قۇرۇلۇشنى تېزلىتىش مەقسىتىدە قانات يايدۇرۇلىدىغان مۇسابىقە. بۇنى لېنىن «مۇسابىقىنى قانداق ئۇيۇشتۇرۇش كېرەك» دېگەن ئەسىرىدە

ئوتتۇرىغا قويغان. ستالىن سوتسيالىستىك قۇرۇلۇشقا رەھبەرلىك قىلغان مەزگىلدە، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئۇنى كەڭ قانات يايدۇرغان. دۆلەتسىمىز قۇرۇلغانىدىن بېرى ئەمگەك مۇسابىقىسى تۈرلۈك شەكىلدە ۋە ھەممە ساھەلەردە ئۈزلۈكسىز قانات يايدۇرۇلغان. ئىلغارلارغا سېلىشتۇرۇش، ئىلغارلاردىن ئۆگىنىش، ئىلغارلارغا يېتىشىۋېلىش ۋە ئارقىدا قالغانلارغا ياردەم بېرىش شەكلى ئەنە شۇنىڭ بىر خىلى. بۇنىڭدىن مەقسەت ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنى ۋە خىزمەت ئۈنۈمىنى ئۈزلۈكسىز ئۆستۈرۈپ، ئىلغار ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسىنى تېزدىن پۈتۈن جەمئىيەتنىڭ سەۋىيىسىگە ئايلاندۇرۇش، ئەڭ ئاز ئەمگەك سەرپىياتى بىلەن ئەڭ زور ئەمگەك ئۈنۈمى ھاسىل قىلىش، شۇ ئارقىلىق خەلق ئىگىلىكى پىلانىنى ئورۇندىپ ۋە ئاشۇرۇپ ئورۇندىپ، سوتسيالىستىك ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەتنى ئۈزلۈكسىز يۇكسەلدۇرۇش. مۇسابىقە داۋامىدا ئۆسۈپ چىققان ئىلغارلارغا، كۆپ ھاللاردا، ھەرقىسىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، ھەرقىمگە ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش دېگەن سوتسيالىستىك پرىنسىپ بويىچە مەنىۋى ۋە ماددىي مۇكاپات بېرىلىدۇ. يولداشلارچە ھەمكارلىق ئاساسىغا قۇرۇلغان بۇ مۇسابىقە كاپىتالىزم شارائىتىدىكى رىقابەتتىن پەرقلىنىدۇ، مۇسابىقە ئالغا كەتكەنلەر بىلەن ئارقىدا قالغانلار ئۆزئارا ياردەملىشىپ، بىللە يۇكسىلىش ئاساسىدا بولىدۇ، ئۇنىڭدا بىر ـ بىرىنى ئالدايدىغان، تالان تاراج قىلىدىغان ۋە يەپ كېتىدىغان ئەھۋاللار بولمايدۇ.

社会主义商品生产 سوتسيالىستىك تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى

ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان سوتسىيالستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك ئاساسىدىكى تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، ئىككى خىل ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك مەۋجۇت بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە مەھسۇلاتلارنىڭ بىر قىسمى دۆلەتكە، بىر قىسمى كوللېكتىپ ئورۇنلارغا تەۋە بولغاچقا، بۇ ئىككى خىل ئىگىلىك ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي باغلىنىشنى تاۋار ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن باشقا يول يوق ئىدى؛ مۇستەقىل ھېسابات يولغا قويۇلغان دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ ئىقتىسادىي مەنپەئىتى ئۈز ئالدىغا نىسپىي مۇستەقىل بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ ئىگىلىك باشقۇرۇشتىكى ئاكتىپلىقىنى پەقەت ھەرقايسىسىنىڭ مەھسۇلاتىنى تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش پرىنسىپى بويىچە ئالماشتۇرۇش يولى بىلەنلا جارى قىلدۇرغىلى بولاتتى؛ شەخسىي ئىستېمال بۇيۇملىرى ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپى بويىچە تەقسىم قىلىنىدىغان بولغاچقا، بۇ پرىنسىپنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا تاۋار ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق كاپالەتلىك قىلغىلى بولاتتى. شۇڭا، تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى سوتسىيالستىك تۈزۈم شارائىتىدىمۇ مەۋجۇت. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، كاپىتالىستلار ئارىلاشمايدۇ، ئەمگەك كۈچى تاۋار ھېسابلانمايدۇ، ئىشلەپچىقىرىشتا كاپىتال بىلەن يالانما ئەمگەكنىڭ مۇناسىۋىتى بولمايدۇ؛ ئىشلەپچىقىرىش قوشۇمچە قىممەت قوغلىشىشنى ئەمەس، بەلكى خەلقنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشنى مەقسەت قىلىدۇ؛ ئىشلەپچىقىرىش قارىغۇلارچە رىقابەتلىشىش ۋە ھۆكۈمەتسىزلىك

ئاساسدا ئەمەس، بەلكى پىلانلىق ئىلىپ بېرىلىدۇ. سوتسىيالستىك تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنى زور كۆچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇش شەھەر بىلەن يېزا، سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكى ئوتتۇرىسىدىكى ۋە رايونلار، تارماقلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي ئالاقىنى كۈچەيتىش، خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتىنى ئالغا سۈرۈش، ئىشچى ـ دېھقانلار ئىتتىپاقىنى مۇستەھكەملەش ۋە خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاشتا زور ئەھمىيەتكە ئىگە.

سوتسىيالستىك جۇغلانما 社会主义积累 سوتسىيالستىك جەمئىيەتتە كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش، مالدىي زاپاس تەييارلاش ۋە غەيرىي ئىشلەپ چىقىرىش خاراكتېرىدىكى ئاساسىي قۇرۇلۇشلارنى ئىلىپ بېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر قىسىم مىلىي دارامەت. ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى ئاساسىي قۇرۇلۇشلارغا ئىشلىتىلىدىغان جۇغلانما ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى بىۋاستە راۋاجلاندۇرۇش، مەھسۇلاتلارنىڭ تەكرار ئىشلەپ چىقىرىلىشىنى كېڭەيتىش ئىقتىدارىغا ئىگە؛ غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى ئاساسىي قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىلىدىغان جۇغلانما ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئۆكۈشلۇق ئىلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىش، جەمئىيەتنىڭ مەدەنىيەت ـ پاراۋانلىق ئىشلىرىنى ئالغا سۈرۈش ۋە خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش ئىقتىدارىغا ئىگە. سوتسىيالستىك جۇغلانما سوتسىيالىزم جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىي قىلىش ئاساسى. ئۇ باشقا ئىجتىمائىي جۇغلانمىغا ئوخشاش، ئەمگەكچىلەرنىڭ قوشۇمچە ئەمگىكى يارىتىقان قىممەت يېكى مەھسۇلاتتىن ھاسىل بولىدۇ، لېكىن ئۇ ئېكسپ

لاتاتسیه مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۈرمەيدۇ، بەلكى ئەمگەك چىلەرنىك كوللېكتىپ مەنپەئىتى بىلەن شەخسىي مەنپەئىتىنىك، يىراق مەنپەئىتى بىلەن ھازىرقى مەنپەئىتىنىك مۇناسىۋىتىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ. ئېلىمىزدە، ئۇ ئاساسەن دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى كارخانىلار ۋە كەسىپي ئورۇنلار-نىك بىر قىسىم پايدىسى، بېجى ۋە دارامىتىدىن تەركىب تاپىدۇ. ئۇنىڭدىن دۆلەت توپلىغانلىرى دۆلەت جۇغلانمىسى، كوللېكتىپ توپلىغانلىرى كوللېكتىپ جۇغلانمىسى دەپ ئاتىلىدۇ.

社会主义 سوتسیالستیك دەرىجىلىك يەر ئىجارىسى 级差地租 «دەرىجىلىك يەر دارامىتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. يېزىلاردىكى سوتسىيالستىك كوللېكتىپ ئىگىلىك تەشكىلاتلىرىنىك ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىنىك بىرقەدەر ياخشى بولغانلىقى تۈپەيلىدىن ئېرىشكەن ئوشۇق دارامىتى. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكنى ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ. ئوخشاش بولمىغان كوللېكتىپ ئىگىلىك تەشكىلاتلىرىنىك ئىختىيارىدىكى يەرلەرنىك ھوسۇلدارلىق دەرىجىسى، ئۇلارنىك جايلاشقان يېرى ۋە يەرگە مەبلەغ سېلىش تۈپەيلىدىن ھاسىل بولغان ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمدارلىقى ئوخشاش بولمىغاچقا، تەك مىقدارىدىكى يەرگە تەك مىقداردا ئەمگەك ۋە مەبلەغ سېلىشتىن ئالىدىغان دارامىتىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. يېرى مۇنبەت، قاتنىشى قولايلىق، چوك شەھەر-لەرگە يېقىنراق ۋە سالغان مەبلىغىدىن ھاسىل قىلغان ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمدارلىقى يۇقىرىراق بولغان كوللېكتىپ ئىگىلىك تەشكىلاتلىرى ئوشۇق دارامەت ئالالايدۇ - دە،

دەرىجىلىك يەر ئىجارىسى ھاسىل قىلالايدۇ. بۇ ئوشۇق يەر ئىجارىسى ئاساسەن كوللېكتىپ ئىگىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ ئىختىيارىدا قالىدۇ، ئاز قىسمى باج شەكلىدە دۆلەتكە تاپشۇرۇلىدۇ. دەرىجىلىك يەر ئىجارىسى ئارقىدا قالغان رايونلار ۋە ئىگىلىك ئورۇنلىرىدىكى ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ياندىشىپ، پەيدىنپەي ئازىيىپ بارىدۇ.

社会主义国家 سوتسیالیستیک دۆلەت مۇلۇكچىلىكى يەنى «سوتسیالیستیک ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى».

社会主义 سوتسیالیستیک دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش 国有化 پرولېتارىيات دىكتاتۇرلىقىدىكى دۆلەتنىڭ ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكىنى مۇسادىرە قىلىش ۋە سېتىۋېلىش يولى بىلەن سوتسیالیستیک ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىگە ئۆزگەرتىش جەريانى. پرولېتارىيات ھاكىمىيىتىنى تارتىۋالغاندىن كېيىن، كاپىتالىزمدىن سوتسیالىزمغا ئۆتۈشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدىكى بىر تۈپ ۋەزىپە. ئۇ پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى ۋە سوتسیالیستیک قۇرۇلۇش ئۈچۈن زۆرۈر ماددىي ئاساس يارىتىپ بېرىدۇ. سوۋېت ھاكىمىيىتى 1917 - يىلىدىكى روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىنكى بىرنەچچە كۈن ئىچىدىلا يەرنى دۆلەت ئىختىيارىغا ئۆتكۈزۈۋېلىشنى يولغا قويغان ھەمدە يەرنى دېھقانلارنىڭ پايدىلىنىشىغا ھەقسىز ئۆتكۈزۈپ بەرگەن؛ كېيىنكى بىرنەچچە ئاي ئىچىدە يەنە بانكا، تۆمۈريول، تاشقى سودا، پوچتا - تېلېگراف ۋە ھەرقايسى تارماقلارنىڭ يىرىك سانائىتىنى ئىلگىرى - ئاخىر دۆلەت ئىختىيارىغا ئۆتكۈزۈۋېلىپ،

سوتسیالستیك ئومۇمىي خەلق مۇلۈكچىلىكىنى بەرپا قىلغان. ئىلىمىزدە سوتسیالستیك دۆلەت ئىختىيارىغا ئىلىش ئىشى يېڭى دېموكراتىزمدىن سوتسیالىزمغا ئۆتۈش مەزگىلىدە، يېرىم مۇستەملىكە، يېرىم فېئودالىزم جەمئىيىتى بولغان كونا جۇڭگودىكى كاپىتالىستىك ئىگىلىكىنىڭ خۇسۇسىيىتىگە ئاساسەن، بيۇروكرات كاپىتالنى مۇسادىرە قىلىش ۋە مىللىي كاپىتالنى ئۆزگەرتىشتىن ئىبارەت ئىككى يول بىلەن ئەملگە ئاشۇرۇلدى. بيۇروكرات كاپىتال خەلق ئازادلىق ئۇرۇشى داۋامىدا مۇسادىرە قىلىنىپ تۇردى، 1949 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىغا قەدەر دۆلەت بيۇروكرات كاپىتالنىڭ 750 مىڭدىن ئارتۇق ئىشچىسى بار 2858 سانائەت كارخانىسىنى مۇسادىرە قىلىپ، ئىگىلىكىنىڭ ئاساسىي جان تومۇرىنى ئىلكىگە ئالدى. مىللىي كاپىتالنىڭ سودا - سانائىتىنى ئۆزگەرتىش ئىشى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پايدىلىنىش، چەكلەش، ئۆزگەرتىش سىياسىتىنى يولغا قويۇش ئارقىلىق، تۆرلۈك شەكىلدىكى دۆلەت كاپىتالىزمى ئاساسىدا ئىلىپ بېرىلدى. ئىلىمىزدە شەھەردىكى يەرلەر، يېزا، بازار ۋە شەھەر ئەتراپىدىكى قانۇن بويىچە دۆلەتكە تەۋە يەرلەر شۇنداقلا دۆلەت ئىختىيارىدىكى ئورمانلىقلار، بوز يەرلەر ۋە دۆلەت دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ يەرلىرى ۋەھاكازالارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئەمەلىي شەرت - شارائىت كۆزدە تۇتۇلۇپ، يەرلەرنى دۆلەت ئىختىيارىغا ئۆتكۈزۈۋېلىش ئىشى يولغا قويۇلمىدى.

社会主义国营经济 سوتسیالستیك دۆلەت ئىگىلىكى

قسقارتیپ «دۆلەت ئیگلیکی» دەپ ئاتیلیدۇ. یەنی سوتسیالستیک ئومۇمیي خەلق مۇلۈكچىلىكىدىكى ئىگىلىك كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ سوتسیالیزم خاراكتېرىنى ئالغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى زاۋۇتلار، كانلار، دېھقانچىلىق مەيدانلىرى، تۆمۈر يوللار، بانكىلار، سودا دۇكانلىرى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ پرولېتارىيات ئىنقىلابى غەلبىسى قىلغاندىن كېيىن، ھاكىمىيەت كۈچى ئىشقا سېلىنىپ، سوتسیالستیک دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش يەنى چوڭ كاپىتالنى مۇسادىرە قىلىش يولى بىلەن بەرپا قىلىنغان. دۆلەت ئىگىلىكى ئوتتۇرا ۋە كىچىك كاپىتاللارنى سوتسیالستیک ئۆزگەرتىش ۋە سوتسیالستیک قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش ئارقىسىدا تېخىمۇ راۋاج تاپقان. دۆلەتسىز ئازاد بولۇشتىن ئىلگىرى، ئىنقىلابىي تايانچ بازىلاردا بەرپا قىلىنغان ھۆكۈمەت ئىگىلىكى سوتسیالستیک دۆلەت ئىگىلىكىنىڭ ئۈندۈرمىسى، دۆلەتسىز قۇرۇلۇغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ھەممىسى سوتسیالستیک دۆلەت ئىگىلىكىگە ئايلانغان. ئۇ كاپىتالستیک دۆلەتلەردىكى دۆلەت ئىگىلىكىدىن، مۇنۇ نۇقتىلاردا ماھىيەت جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ: خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمى تەلتۆكۈس ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى پۈتۈن خەلقنىڭ ئورتاق قىلىنغان سوتسیالستیک دۆلەت ئىلكىگە ئۆتكەن؛ ئەمگەكچىلەر كارخانا ۋە دۆلەت خوجايىنىغا ئايلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا باراۋەرلىك، ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى پەيدىنپەي ئورنىتىلغان؛ ئىشلەپچىقىرىشتا پايدا قوغلىشىش ئەمەس، دۆلەتنىڭ بىر تۇتاش پىلانى بويىچە جەمئىيەت

ئیهتیاجنی قاندۇرۇش مەقسەت قىلىنغان؛ ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپى ۋە بىر تۈتاش ئىش ھەقىقى تۈزۈمى يولغا قويۇلغان. كوللېكتىپ ئىگىلىككە قارىغاندا، ئۇ ئومۇمىيلىق دەرىجىسى بىرقەدەر يۇقىرى، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى بىرقەدەر ئىلغار، ئاساسلىق ئىقتىسادىي جان تومۇرنى ئىلكىدە تۇتۇپ تۇرىدىغان سوتسىيالستىك ئىگىلىك ھېسابلىنىدۇ. ئۇ خەلق ئىگىلىكىنىڭ يېتەكچى كۈچى. دۆلەت ئىگىلىكىنى مۇستەھكەملەش ۋە راۋاجلاندۇرۇش ئەمگەكچى ئاممىنىڭ كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكىدىكى ئىگىلىكنى سوتسىيالىزمغا قاراپ ئىلگىرى سۈرۈشكە، يەككە ئىگىلىكنى سوتسىيالىزم ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشقا، پۈتكۈل خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىنى ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئومۇمىي مەنپەئىتى ۋە يېراق مەنپەئىتىگە ئۇيغۇنلاشتۇرۇشقا كاپالەتلىك قىلىشنىڭ ھەل قىلغۇچ شەرتى.

سوتسیالستیك دیموکراتیه 社会主义民主 «پرولېتارىيات دېموكراتىيىسى»، «خەلق دېموكراتىيىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. پرولېتارىياتنىڭ سىياسىي تۈزۈمى. پرولېتارىيات ۋە كەڭ خەلق بەھرىمەن بولىدىغان دېموكراتىيە. ئۇ مۇتلەق كۆپچىلىك كىشىلەرنىڭ دېموكراتىيىسى بولۇپ، *بۇرژۇئا دېموكراتىيىسى بىلەن ماھىيەت جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، خەلق دۆلەتنىڭ خوجايىنى، دۆلەتنىڭ ھەممە ھوقۇقى خەلقتە مەنسۇپ. خەلق دۆلەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇش، ئىگىلىك ۋە مەدەنىيەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇش، ئىجتىمائىي ئىشلارنى باشقۇرۇش، دۆلەت ئورگانلىرىغا ۋە ئۇنىڭ خادىملىرىغا نازارەتچىلىك قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە،

قانون بویيچه جسمانی ئەركىنلىكتىن، سۆز، خەت ـ ئالاقه، مەتبوئات، يىغىن ئۆتكۈزۈش، تەشكىلاتلارغا ئۇيۇشۇش، مۇراسىم ئۆتكۈزۈش، نامايىش قىلىش، دىنى ئېتىقاد ئەركىنلىكىدىن بەھرىمەن بولۇش هوقۇقىغا ئىگە، قانون ئالدىدا باپباراۋەر. مۇشۇنداق دىموكراتىك هوقۇقلار ئاساسىي قانۇندا ئېنىق بەلگىلەندى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، دۆلەت ئۇنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىنى سىياسىي جەھەتتىن كاپالەتلەندۈردى ۋە ماددىي جەھەتتىن ياردەم بەردى. سوتسیالستیك دیموکراتیه ئىنسانلار ئارىسىدا ئەڭ كەڭ ۋە ئەڭ يۇكسەك يېڭى دىموكراتىيە هېسابلىنىدۇ. بۇ دىموكراتىيە پرولېتارىيات خەلق ئاممىسىغا رەھبەرلىك قىلىپ، ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ هۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى بەرپا قىلغاندىن كېيىن ئەمەلگە ئاشقان دىموكراتىيە، ئۇنىڭ ئىقتىسادىي بازىسى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان سوتسیالستیك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىن ئىبارەت. سوتسیالستیك دىموكراتىيە خەلققە دىموكراتىيە بېرىش ۋە دۇشمەن ئۈستىدىن دىكتاتۇرا يۈرگۈزۈشنىڭ دىئالېكتىك بىرلىكى، خەلق دىموكراتىيىسى بولىسا، دۇشمەن ئۈستىدىن ئۇنۇملۇك دىكتاتۇرا يۈرگۈزۈش مۇمكىن ئەمەس، دۇشمەن ئۈستىدىن دىكتاتۇرا يۈرگۈزۈش خەلق دىموكراتىيىسىنىڭ كاپالىتى؛ خەلق ئىچىدە، دىموكراتىيە بىلەن مەركەزلەشتۇرۇشنىڭ دىئالېكتىك بىرلىكى يولغا قويۇلىدۇ، خەلق كەڭ دىموكراتىيىدىن ۋە ئەركىنلىكتىن بەھرىمەن بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە، سوتسیالستیك ئىنتىزام بىلەن ئۆزىنى تىزگىنلەيدۇ، سوتسیالستیك قانۇنغا

ئەمەل قىلىدۇ. سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە پەيدىنپەي مۇكەممەللىشىپ بارىدۇ، سىياسىي تۈرمۇش، ئىقتىسادىي تۈرمۇش، مەدەنىيەت تۈرمۇشى ۋە ئىجتىمائىي تۈرمۇشنىڭ ھەممە ساھەلىرىگە كېڭىيىپ بارىدۇ. سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە قۇرۇلۇشى سوتسىيالىستىك قانۇنچىلىق قۇرۇلۇشى بىلەن زىچ بىرلەشتۈرۈلۈشى، سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە تۈزۈملەشتۈرۈلۈشى ۋە قانۇنلاشتۇرۇلۇشى لازىم. سوتسىيالىستىك ماددىي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىغمۇ، مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىغمۇ سوتسىيالىستىك دېموكراتىيىنى ئالغا سۈرۈش يولى بىلەن كاپالەتلىك قىلىشقا ۋە مەدەت بېرىشكە توغرا كېلىدۇ. يۇقىرىقى سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە قۇرۇلۇشى سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنىڭ تۈپ نىشان ۋە تۈپ ۋەزىپىلىرىدىن بىرى.

سوتسىيالىستىك سانائەتلەشتۈرۈش 社会主义工业化 پرولېتارىيات ھاكىمىيىتىنى تارتىۋالغاندىن كېيىن، قالاق يېزا ئىگىلىك مەملىكىتىنى ئىلغار سانائەت مەملىكىتىگە ئۆزگەرتىش جەريانى. ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن لېنىن مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: «دۆلەت ئېلېكترلەشتۈرۈشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، سانائەت، يېزا ئىگىلىكى ۋە تىرانسپورت ئۇچۇن زامانىۋى يېرىك سانائەتكە خاس تېخنىكا ئاساس سېلىپ بەرگەن چاغدىلا، ئاخىرقى غەلىبىگە ئېرىشەلەيمىز.» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - تۇم، 399 - بەت) ستالىن شۇ ئاساستا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سوتسىيالىستىك سانائەتلەشتۈرۈش سىياسىتىنى تۈزۈپ چىققان. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى

1952 - یىلى ئۆتكۈنچى دەۋرنىڭ باش لۇشيەنىنى تۈزگەندە، جۇڭگودا سوتسیالیستیک سانائەتلەشتۈرۈشنى پەيدىنپەيى ئەملگە ئاشۇرۇشنى پۈتۈن پارتيە ۋە پۈتۈن مەملىكەت خەلقى ئىنىشپ ئەملگە ئاشۇرۇشى شەرت بولغان مۇھىم ۋەزىپە قىلىپ بەلگىلىگەن. سوتسیالیستیک سانائەتلەشتۈرۈشتىن مەقسەت تۈرى تولۇق، قۇرۇلمىسى مۇۋاپىق، پۈتكۈل خەلق ئىگىلىكىنى تېخنىكا جەھەتتىن ئۆزگەرتىش ئىقتىدارىغا ئىگە سانائەت سىستېمىسىنى قۇرۇپ، خەلقنىڭ كۈندىن - كۈنگە ئېشىپ بېرىۋاتقان ماددىي ۋە مەدەنىي ئېھتىياجىنى ئۆزلۈكسىز قاندۇرۇش، سوتسیالیستیک ئىقتىسادىي بازىسىنى ۋە ئۇستقۇرۇلمىنى مۇستەھكەملەش ۋە راۋاجلاندۇرۇش، ئىشچى - دېھقانلار ئىتتىپاقىنى ۋە دۆلەت مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەش. ئېلىمىزنىڭ يېڭى تارىخىي دەۋردە ئەملگە ئاشۇرماقچى بولغان تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قاتارىدىكى سانائەتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش — سوتسیالیستیک سانائەتلەشتۈرۈشنىڭ داۋامى ۋە راۋاجى. ئۇ كاپىتالىستىك سانائەتلەشتۈرۈشتىن پەرقلىنىدۇ، مۇھىم ئىچكى جۇغلانمىغا تايىنىدۇ ھەمدە پىلانلىق ئېلىپ بېرىلىدۇ.

سوتسیالیستیک قانۇنچىلىق 社会主义法制 سوتسیالیستیک دۆلەتنىڭ قانۇنچىلىقى يەنى پرولېتارىيات كەڭ خەلقنى رەھبەرلىك قىلىپ، دۆلەت ھاكىمىيىتى ئارقىلىق بەرپا قىلغان قانۇن تۈزۈمى ۋە شۇ ئاساستا بەرپا قىلىنغان جەمئىيەت تەرتىپى. ئۇ كونا دۆلەت ماشىنىسى پاچاقلانغان، كونا قانۇنچىلىق سىستېمىسى ئەملدىن قالدۇرۇلغان ئاساستا ۋۇجۇدقا كەلگەن. ئۇ پۈتۈن خەلقنىڭ ئەڭ چوڭ مەنپەئىتىگە ۋە ئىرادىسىگە ۋەكىللىك

قىلىدۇ، پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ سىياسىتى ۋە تەشەببۇسىنى مەركەزلىك ھالدا ئەكىس ئەتتۈرىدۇ. ئۇنىڭ تۈپ ۋەزىپىسى دۈشمەنلىگە زەربە بېرىش، خەلقنى قوغداش، ئىشلەپچىقىرىش تەرتىپىنى، خىزمەت تەرتىپىنى، تۇرمۇش تەرتىپىنى ساقلاش، سوتسىيالىزم قۇرۇش ۋە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى مۇستەھكەملەشتىن ئىبارەت. ئۇ دۆلەتنىڭ ئاساسىي قانۇنى ۋە قانۇنلىرىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ھەمدە ئۇنى ھەرقانداق ئادەم قاتتىق ئەمەل قىلىشى شەرت بولغان دەخلسىز كۈچكە ئايلاندۇرۇپ، «ئەمەل قىلغۇدەك قانۇن بولۇش، قانۇن بولغانلىكەن ئۇنىڭغا چوقۇم ئەمەل قىلىش، قانۇننى ئىجرا قىلىشتا قەتئىي بولۇش، قانۇنغا خىلاپ قىلمىشلارنى چوقۇم سۈرۈشتۈرۈش»نى ئەمەلدە كۆرسىتىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئومۇمىي قاراش بويىچە، ئۇنىڭ تۈپ پرىنسىپلىرى سوتسىيالىزم، دېموكراتىيە، قانۇن ئالدىدا ھەممە ئادەم باپباراۋەر، قانۇن ۋە تۈزۈمگە سادىق بولۇش، خەلق مەنپەئىتىگە سادىق بولۇش، پاكىتنىڭ ئۆزىگە سادىق بولۇش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت: سوتسىيالىستىك قانۇنچىلىق بىلەن سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە چەمبەرچەس باغلىنىشتا بولىدۇ. سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە سوتسىيالىستىك قانۇنچىلىقىنى بەرپا قىلىش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈشنىڭ ئالدىنقى شەرتى ۋە ئاساسى، سوتسىيالىستىك قانۇنچىلىق سوتسىيالىستىك دېموكراتىيىنىڭ ئىپادىسى ۋە كاپالىتى، بۇ ئىككىسى بىر - بىرىنى تولۇقلايدۇ ۋە بىر - بىرىگە ماسلىشىپ بارىدۇ، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنىڭ تارىخىي ۋەزىپىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا ھەر ئىككىسى كەم بولسا بولمايدىغان قورال. «قانۇنچىلىق» (560 - بەت) قا قارالسۇن.

سوتسيالستيك قۇرۇلۇش 社会主义建设 خەلق ئىگە لىكىنى پىلانلىق ۋە نىسبەت بويىچە راۋاجلاندۇرۇپ، زامانىۋى لاشقان، يۈكسەك مەدەنىيەتكە، يۈكسەك دېموكراتىيىگە ئىگە كۆچلۈك سوتسيالستيك مەملىكەت قۇرۇش جەريانى. پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنىڭ تۈپ ۋەزىپىلىرىدىن بىرى. لېنىن «مۇساپىقىنى قانداق ئۈيۇشتۇرۇش كېرەك» دېگەن ماقالىدە «سوتسيالستيك ئىجتىمائىي قۇرۇلۇش» دېگەن ئۇقۇمنى تۇنجى قېتىم ئىشلەتكەن. ئۇ سوتسيالستنىڭ ماددىي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ۋە سوتسيالستيك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بەزىدە مەخسۇس ماددىي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىمۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭ ئومۇمىي نىشانى ئىشلەپچىقىرىشنى يۈكسەك تېخنىكا ۋە ئىلمىي باشقۇرۇش ئاساسىغا قويۇپ، كاپىتالىزمغا قارىغاندا تېخىمۇ يۇقىرى ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنى يارىتىپ، ئەمگەكچىلەرنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە قاندۇرۇشتىن ھەمدە زامانىۋى ماددىي مەدەنىيەت يارىتىش بىلەن بىرگە، سوتسيالستيك مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىپ، كوممۇنىزمغا ئۆتۈش ئۈچۈن ھەر جەھەتتىن ئاساس سېلىشتىن ئىبارەت. سوتسيالستيك قۇرۇلۇش داۋاملىق ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تەرەققىياتىغا ماس كەلمەيدىغان بەزى ھالقىلىرىنى، ئۇستقۇرۇلمىنىڭ ئىقتىسادىي بازىسقا ئۇيغۇن كەلمەيدىغان بەزى ھالقىلىرىنى تەرتىپكە سېلىشقا ۋە ئىسلاھ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئۆز دۆلىتىنىڭ ئەھۋالىنى ئاساس قىلىپ، ئىقتىسادىي قانۇنىيەت ۋە تەبىئەت قانۇنىيىتىنىڭ ئوبېكتىپ تەلىپى بويىچە توغرا

لۇشیەن، فاكتجەن ۋە خەلق ئىگىلىكى پىلانىنى تۈزۈپ چىقىش سوتسیالیستیک قۇرۇلۇشنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىشتا زور ئەھمىيەتكە ئىگە. ئېلىمىزدە سانائەتنى، يېزا ئىگىلىكىنى، دۆلەت مۇداپىئەسىنى ۋە پەن ـ تېخنىكىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ـ سوتسیالیستیک قۇرۇلۇش جەريانىدا ھەل قىلغۇچ ئەھمىيەتكە ئىگە بىر تەدبىر.

سوتسیالیستیک قۇرۇلۇش باش لۇشیەنی 社会主义建设总路线 يەنى «تولۇق غەيرەتكە كېلىپ، تېرىشىپ يۇقىرى ئۈنۈملۈك، كۆپ، تېز، ياخشى، تېجەشلىك بىلەن سوتسیالىزم قۇرۇش» تىن ئىبارەت باش لۇشیەن. ئۇ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ 1958 ـ يىل 5 ـ ئايدا چاقىرىلغان مەملىكەتلىك 8 ـ قۇرۇلتىيى 2 ـ يىغىنىدا ماقۇللانغان. شۇ چاغدا، بارلىق ئاكتىپ ئامىللارنى ئىشقا سېلىپ، خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتلەرنى توغرا ھەل قىلىش؛ سوتسیالیستیک ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكنى مۇستەھكەملەش ۋە راۋاجلاندۇرۇش، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى ۋە پرولېتارىيات خەلقئارا ئىنتىپاقلىقىنى مۇستەھكەملەش؛ ئىقتىسادىي سەپتىكى، سىياسىي سەپتىكى ۋە ئىدىيىۋى سەپتىكى سوتسیالیستیک ئىنقىلابنى داۋاملىق ئورۇنداش بىلەن بىر ۋاقىتتا، تېخنىكا ئىنقىلابى ۋە مەدەنىيەت ئىنقىلابىنى پەيدىنپەي ئەمەلگە ئاشۇرۇش؛ ئېغىر سانائەتنى ئاۋۋال تەرەققىي قىلدۇرۇش شەرتى ئاستىدا، سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكىنى تەڭ تۇتۇش؛ مەركەزلىك ھالدا رەھبەرلىك قىلىش، ئومۇميۈزلۈك پىلانلاش، ئىشنى تەقسىم قىلىشىپ

همکارلیشیپ ئىشلەش شەرتى ئاستىدا، مەركەزگە قاراشلىق سانائەت بىلەن يەرلىك سانائەتنى تەڭ تۇتۇش، چوڭ تىپتىكى كارخانىلار بىلەن ئوتتۇرا ۋە كىچىك تىپتىكى كارخانىلارنى تەڭ تۇتۇش؛ مۇشۇ يوللار بىلەن، ئىلىمىزنى زامانىۋي سانائەتكە، زامانىۋى يېزا ئىگىلىكىگە ۋە زامانىۋى پەن - مەدەنىيەتكە ئىگە ئۇلۇغ سوتسیالستیك مەملىكەت قىلىپ تىزىمىز.

قۇرۇپ چىقىش تۇپ نۇقتا قىلىپ بەلگىلەنگەن. بۇ باش لۇشيەن كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ئىلىمىزنىڭ ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت جەھەتتىكى قالاقلىقىنى ئۆزگەرتىشكە ئىنتىزار بولۇپ كەلگەنئۇمۇمىي ئارزۇ - ئىستىكىنى ئەكس ئەتتۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدا ئوبيېكتىپ ئىقتىسادىي قانۇنىيەتكە سەل قارالغان.

سوتسیالستیك کوللیکتیپ مۇلۇكچىلىك 社会主义集体所有制 قىسقارتىپ «كوللىكتىپ مۇلۇكچىلىك» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ تولۇق ئاتىلىشى «ئەمگەكچىلەر ئاممىسىنىڭ سوتسیالستیك كوللىكتىپ مۇلۇكچىلىكى». ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئەمگەكچىلەر ئاممىسىنىڭ كوللىكتىپ ئىگىدارچىلىقىدا بولىدىغان مۇلۇكچىلىك بولۇپ، سوتسیالستیك ئۇمۇمىي مۇلۇكچىلىكنىڭ بىر خىل شەكلى. ماركس ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا دېھقانلارنىڭ خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكىنى ئۆزگەرتىش ئۈستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزگەندە پرولېتارىيات ھۆكۈمرانلىقى «باشتىنلا خۇسۇسىي يەر مۇلۇكچىلىكىدىن كوللىكتىپ مۇلۇكچىلىككە ئۆتۈشنى ئىلگىرى سۈرىدىغان بولۇشى كېرەك» («ماركس ئېنگېلس تالالانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 1070 - بەت) دەپ، «كوللىكتىپ مۇلۇكچىلىك» دېگەن ئۇقۇمنى

تۇنجى قېتىم ئىشلەتتى ھەمدە كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىك ئارقىلىق دېھقانلارنىڭ يەككە مۇلۈكچىلىكىنى ئۆزگەرتىش نەزەرىيىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. لېنىن كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ئىدىيىسى بىلەن نەزەرىيە جەھەتتىن سوتسيالىستىك كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىككە تېخنىكا ئىگىرىلەپ ئاساس سالدى؛ ستالىن سوۋېت ئىتتىپاقىدا يېزا ئىگىلىكىنى كوللېكتىپلەشتۈرۈش ئىشىنى تاماملىغاندىن كېيىن، ئومۇمىي مۇلۈكچىلىكنىڭ ئىككى خىل شەكلى سوتسيالىزم شارائىتىدا ئۇزاق ۋاقىتقىچە تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ دېگەن نەزەرىيىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، «سوتسيالىستىك كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىك» دېگەن يېڭى ئىقتىسادىي كاتېگورىيىنى ئاخىرقى ھېسابتا ئايدىڭلاشتۇردى. يېزىلىرىمىزدا، ئەمگەكچىلەر ئاممىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكى ئاساسىدىكى كوپېراتسىيە ئىگىلىكى يېزا ئىگىلىكىمىزنىڭ ھازىرقى باسقۇچتىكى ئىشلەپ چىقىرىش كۈچلىرىنىڭ ئەھۋالىغا باب كېلىدىغان ئاساسىي ئىگىلىك شەكلى. شەھەر ـ بازارلاردىكى قول سانائەت، سانائەت، بىناكارلىق، تىرانسپورت، سودا ۋە مۇلازىمەتچىلىك ساھەلىرىگە تەۋە تۈرلۈك شەكىلدىكى كوپېراتسىيە ئىگىلىكىمۇ ئەمگەكچىلەر ئاممىسىنىڭ سوتسيالىستىك كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكى ئاساسىدىكى ئىگىلىك جۈملىسىگە كىرىدۇ.

سوتسيالىستىك كوللېكتىپ ئىگىلىك 社会主义集体经济 قىسقارتىپ «كوللېكتىپ ئىگىلىك» دەپ ئاتىلىدۇ. ئەمگەكچى ئاممىنىڭ سوتسيالىستىك كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكىدىكى ئىگىلىك. ئۇ ئاساسەن يەككە ئىگىلىكنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش يولى ئارقىلىق سوتسيالىستىك ئۆزگەرـ

تىش ئارقىسىدا كېلىپ چىققان. كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكىنى ئىگىلىكنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە ئەمگەك كۈچىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشنىڭ مۇھىم يولى. سوتسيالستيك كوللېكتىپ ئىگىلىكتە، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك ۋە ئادەمنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدىغان تۈزۈم ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە ئەمگەك مەھسۇلاتلىرى كوللېكتىپ ئەمگەكچىلەر كوللېكتىپ ئورۇنىنىڭ ۋە جەمئىيەتنىڭ خوجايىنى بولۇپ، بىلله ئەمگەك قىلىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا باراۋەرلىك ۋە ھەمكارلىق مۇناسىۋىتىنى پەيدىنپەي ئورنىتىدۇ؛ كوللېكتىپ ئىگىلىك تەشكىلاتلىرى دۆلەت پىلانىنىڭ يېتەكچىلىكىنى قوبۇل قىلىش ۋە ئالاقىدار قانۇنلارغا ئەمەل قىلىش ئاساسىدا، ئىشلەپچىقىرىشنى ئۆز ئالدىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، مۇستەقىل ھېسابات قىلىپ، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولىدۇ؛ ياراتقان ئىقتىسادىي داراملىقتىن، باج شەكلىدە دۆلەتكە تاپشۇرۇلىدىغانلىرىنى چىقىرىۋەتكەندە، قالغان قىسمى شۇ كوللېكتىپ دائىرىدە تەقسىم قىلىنىدۇ؛ شەخسىي ئىستېمال بۇيۇملىرى ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىنىدۇ، ئەمگەك ھەققىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەن بولۇشى ھەرقايسى كوللېكتىپ ئورۇنلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش - ئىگىلىك ياشقۇرۇش سەۋىيىسىگە باغلىق بولىدۇ. سوتسيالستىك دۆلەت ئىگىلىكىگە ئوخشاش، ئۇمۇ سوتسيالستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك ئاساسىدىكى ئىگىلىك جۈملىسىگە كىرىدۇ، ئەمما ئومۇمىيلىق دەرىجىسى جەھەتتە دۆلەت ئىگىلىكىدىن تۆۋەن تۇرىدۇ،

بۇ كوللېكتىپ ئىگىلىكىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تەرەققىيات سەۋىيىسىگە ئۇيغۇن. ئېلىمىز يېزىلىرىدا، ئەمگەكچى ئاممىنىڭ كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكى ئاساسىدىكى كوپېراتسىيە ئىگىلىكى ئېلىمىزدىكى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ ھازىرقى باسقۇچتىكى ئەھۋالىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان ئاساسلىق ئىگىلىك شەكلىدۇر. دۆلەت شەھەر ۋە يېزىلاردىكى كوللېكتىپ ئىگىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ قانۇنىي ھوقۇقى ۋە مەنپەئىتىنى قوغدايدۇ، كوللېكتىپ ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئىلھام بېرىدۇ، يېتەكچىلىك قىلىدۇ ۋە يارەم بېرىدۇ. كوللېكتىپ ئىگىلىك تەشكىلاتلىرى قانۇندىكى بەلگىلىمە بويىچە دېموكراتىك ئاساستا باشقۇرۇلىدۇ، ئۇنىڭ تەركىبىدىكى بارلىق ئەمگەكچىلەر باشقۇرۇش خادىملىرىنى سايلايدۇ ۋە ۋەزىپىسىدىن قالدۇرىدۇ، ئىگىلىك باشقۇرۇشقا دائىر چوڭ - چوڭ مەسىلىلەرنى قارار قىلىدۇ.

سوتسیالستیك مەدەنیەت

社会主义精神文明 ئىنسانىيەتنىڭ سوتسیالستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ئاساسىدا، ئىنسانلار مەدەنىيىتىنىڭ ھەممە قىممەتلىك مەدەنىيەتلىرىگە ۋارىسلىق قىلغان ۋە ئۇلارنى قوبۇل قىلغانلىقنىڭ ئۈستىگە، تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە ئىجادچانلىق كۆرسىتىش ئارقىسىدا ھاسىل قىلغان ئەڭ يۇقىرى ۋە يېڭى مەدەنىيەتنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. كوممۇنىزم ئىدىيىسىنى يادرو قىلغان سوتسیالستىك مەدەنىيەت سوتسیالىزمنىڭ مۇھىم ئالامەتلىرىدىن بىرى، شۇنداقلا سوتسیالىستىك تۈزۈمنىڭ ئەۋزەللىكىنىڭ مۇھىم ئىپادىلىرىدىن بىرى بولۇپ ھې-

سابلىنىدۇ. ئۇنىڭ قۇرۇلۇشى ئومۇمەن مۇنۇلارغا ئايرىلىدۇ: (1) مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى. بۇنىڭدا ماتارىپ، ئىلىم - پەن، ئەدەبىيات-سەنئەت، ئاخباراتچىلىق، نەشرىياتچىلىق، رادىئو - تېلېۋىزىيە، ساقلىقنى ساقلاش، تەنتەربىيە، كۈتۈپخانا، مۇزېي ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ھەرخىل مەدەنىيەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ بىلىم سەۋىيىسىنىڭ ئېشىشى شۇنداقلا ساغلام، كۆڭۈللۈك، جانلىق ۋە مول ئاممىۋى كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ ھەم ماددىي مەدەنىيەت بەرپا قىلىشنىڭ مۇھىم شەرتى، ھەم خەلق ئاممىسىنىڭ ئاڭ - سەۋىيىسى ۋە ئەخلاق سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشنىڭ مۇھىم شەرتى. (2) ئىدىيىۋى قۇرۇلۇش. ئۇنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى ئىشچىلار سىنىپىغا خاس ماركسىزمچە دۇنيا قاراش ۋە ئىلمىي نەزەريە، كوممۇنىزملىق غايە، ئېتىقاد ۋە ئەخلاق، سوتسيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىككە ماس كېلىدىغان خوجايىنلىق ئىدىيە ۋە كوللېكتىۋىزملىق ئىدىيە، سوتسيالىستىك سىياسىي تۈزۈمگە لايىق ھوقۇق - مەجبۇرىيەت كۆز قارىشى ۋە تەشكىلىي ئىنتىزام كۆز قارىشى، خەلق ئۈچۈن ئىشلەيدىغان پىداكارلىق روھ ۋە كوممۇنىستىك ئەمگەك پوزىتسىيىسى، سوتسيالىستىك ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە ئىنتېرناتسىئونالىلىق ۋەھاكازالاردىن ئىبارەت. ئۇ مەدەنىيەتنىڭ سوتسيالىستىك خاراكتېرىنى بەلگىلەيدۇ. مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى بىلەن ئىدىيىۋى قۇرۇلۇش بىر - بىرىگە سىڭىپ، بىر - بىرىگە تۇرتكە بولۇپ تۇرىدۇ، جەمئىيەت ئەزالىرىنى غايىلىك، ئەخلاقلىق، مەدەنىيەتلىك، ئىنتىزامچان ئەمگەكچى

قىلىپ يېتىشتۈرۈشنى مەقسەت قىلىدۇ. «سوتسيالستيك مەنۇی مەدەنىيەت» دېگەن ئۇقۇم سوتسيالستيك تۈزۈم شارائىتىدىكى مەنۇی مەدەنىيەتنىڭ ئومۇمىي خاراكتېرى نۇقتىسىدىن ئېيتىلغان. مەنۇی مەدەنىيەتنىڭ بەزى تەرەپلىرى مۇئەييەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ۋە ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئىدىيە جەھەتتىن ئەكس ئەتتۈرىدۇ، ئۇ ئىدىيىۋی مەزمۇن جەھەتتە سوتسيالستيك ۋە كاپىتالستيك دەپ تۈپتىن پەرقلىنىدۇ؛ مەنۇی مەدەنىيەتنىڭ يەنە بەزى تەرەپلىرى، مەسىلەن، ماددىي مەدەنىيەتكە ئوخشاش، ئىنسانلارنىڭ دۇنيانى بىلىش ۋە دۇنيانى ئۆزگەرتىش يولىدىكى ئورتاق مېۋىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان تەبىئىي پەنلەر بىلىمى ۋە ئومۇمىي مەدەنىيەت بىلىملىرى، مەزمۇن جەھەتتە «كاپىتالستيك» ۋە «سوتسيالستيك» دەپ پەرقلىنىدىغانلىقى نۇقتىسىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ خەلققە خاس ئىكەنلىكى، خەلق ئۈچۈن ۋە سوتسيالىزم ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغانلىقى مەنسىدىن، سوتسيالستيك مەنۇی مەدەنىيەت جۈملىسىگە كىرگۈزۈلىدۇ. يۇكسەك ماددىي مەدەنىيەت بەرپا قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، تىرىشىپ يۇكسەك سوتسيالستيك مەنۇی مەدەنىيەت بەرپا قىلىش سوتسيالىزمنىڭ رونىق تېپىشى ۋە خارابلىشىشى، مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشى ۋە مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىشىشى بىلەن ئالاقىدار ستراتېگىيىلىك فاكتور مەسىلىسى. سوتسيالستيك مەنۇی مەدەنىيەت ماددىي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدا غايەت زور تۈرتكىلىك رول ئويناپلا قالماستىن، بەلكى ماددىي مەدەنىيەتنىڭ توغرا يۆنىلىشكە قاراپ تەرەققىي قىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىدۇ.

سوتسيالستك مۇلۈكچىلىك 社会主义所有制 «سوتسيالستك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئومۇمىي خەلقنىڭ ياكى ئەمگەكچىلەر كوللېكتىپىغا تەۋە بولىدىغان مۇلۈكچىلىك شەكلى. بۇ پرولېتارىيات ھاكىمىيىتىنى تارتىۋالغاندىن كېيىن، سوتسيالستىك دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش، سوتسيالستىك ئۆزگەرتىش ۋە سوتسيالستىك قۇرۇلۇش ئارقىلىق بارلىققا كەلگەن ۋە راۋاج تاپقان. بۇنىڭدا *سوتسيالستىك ئومۇمىي خەلق مۇلۈكچىلىكى ۋە *سوتسيالستىك كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىك دېگەن شەكىللەر بار. سوتسيالستىك ئومۇمىي خەلق مۇلۈكچىلىكى سوتسيالستىك مۇلۈكچىلىكنىڭ ئالىي شەكلى. ئۇ سوتسيالستىك ئىقتىسادىي تۈزۈمنىڭ ئاساسى، بولۇپ ئەمگەكچىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھەمكارلىق مۇناسىۋىتىنى ۋە ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش مۇناسىۋىتىنى بەلگىلەيدۇ. سوتسيالستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك سوتسيالىزم جەمئىيىتىنىڭ باشقا ئىجتىمائىي فورماتسيىلەردىن پەرقلىنىدىغان ئەڭ ئاساسلىق بەلگىلىرىدىن بىرى، شۇنداقلا سوتسيالىزمنىڭ تۈپ ئۆزەللىكى. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكنىڭ چەكلىمىسىدىن خالىي بولۇپ، ئېكسپلاتاتسيە تۈزۈمىنى يوقىتىپ، ئەمگەكچىلەرنى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ ۋە جەمئىيەتنىڭ خوجايىنىغا ئايلاندۇردى، ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھۆكۈمەتسىزلىكنى تۈگىتىپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىقىغا ئۇيغۇنلىشىپ، خەلق ئىگىلىكىنىڭ پىلانلىق ۋە نىسبەتلىك بويىچە راۋاجلىنىشىغا ئۇچۇن شارائىت يارىتىپ يەردى ھەمدە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۇچۇن ئاساس

سېلىپ بەردى. ئېلىمىزدە، سوتسيالستيك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك نىسبەتەن ئىككى تۈپ شەكىلگە مۇناسىپ هالدا سوتسيالىستىك دۆلەت ئىگىلىكى ۋە كوللېكتىپ ئىگىلىك مەۋجۇت بولۇپ تۇرماقتا.

سوتسيالستيك هەمكارلىق 社会主义协作 «سوتسيالستيك ئەمگەك هەمكارلىقى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. سوتسيالستيك ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا پىلانلىق هالدا هەمكارلىشىپ ئەمگەك قىلىشنىڭ شەكلى. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان سوتسيالستيك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنى ۋە ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەخسۇسلىشىشنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇ مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىش، يېڭى مەھسۇلاتلارنى سىناپ ياساش، ئىلمىي تەتقىقات، ئاساسىي قۇرۇلۇش ۋە تاۋار ئوبوروتى قاتارلىق پائالىيەتلەردە كەڭ يولغا قويۇلىدۇ. ئۇ كارخانىلارنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئەمگەك تەقسىماتى ئارقىلىق بىۋاستە ئەمەلگە ئاشىدۇ، كارخانىلار ئوتتۇرىسىدا، ئومۇمەن تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش پرىنسىپى بويىچە، ئىقتىسادىي توختام ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ. چوڭ ـ چوڭ هەمكارلىق ئوبيېكتلىرى دۆلەت ۋە جايلارنىڭ رەھبەرلىكىدە، پىلانلىق ۋە تەشكىللىك هالدا ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئۇ ئۆزئارا قوللاش، ئۆزئارا ياردەم بېرىش بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ. سوتسيالستيك هەمكارلىق كەسىپلەر، تارماقلار ۋە رايونلار بىلەن چەكلەنمەيدۇ، بىرلىشىشنى ئالغا سۈرۈش، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىشىش دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈش ۋە ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا زور رول ئوينايدۇ. سوتسيالستيك هەمكارلىقنىڭ كەڭ ۋە چوڭقۇر قانات يېيىشى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى

ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك ئاساسىدىكى ئىگىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ شەكىلدە مۇناسىپ ئۆزگىرىش پەيدا قىلىدۇ.

سوتسيالستىك ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى 社会主义全民所有制 «سوتسيالستىك دۆلەت مۇلۇكچىلىكى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئومۇمىي خەلققە ۋەكىللىك قىلىدىغان دۆلەت ئىلكىدە بولىدىغان، دۆلەت تەرىپىدىن باشقۇرۇلىدىغان ۋە ئىشلىتىلىدىغان مۇلۇكچىلىك بولۇپ، سوتسيالستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنىڭ بىر خىل شەكلى. ماركس بىلەن ئېنگېلس «كوممۇنستىك پارتىيە خىتابنامىسى»دە مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: «پرولېتارىيات ئۆزىنىڭ سىياسىي ھۆكۈمرانلىقىدىن پايدىلىنىپ، بۇرژۇئازىيىنىڭ ھەممە كاپىتالىنى قەدەممۇ-قەدەم تارتىۋالىدۇ، بارلىق ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرىنى دۆلەتنىڭ يەنى ھۆكۈمران سىنىپ بولۇپ ئۈيۇشقان پرولېتارىياتنىڭ قولىغا مەركەزلەشتۈرىدۇ» («ماركس - ئېنگېلس تاللانمىلىرى»، 1 - توم، ئۈيغۇرچە نەشرى، 466 - بەت). يۇنىڭدا پرولېتارىيات دىكتاتۇرىلىقىدىكى دۆلەت ئالدىغا ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىنى بەرپا قىلىش ۋەزىپىسى قويۇلغان. كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىككە قارىغاندا، ئۇ يەنىلا سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىغا خاس ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى سەۋىيىسىگە ئۈيغۇن كېلىدىغان، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئۆزلەشتۈرۈش مۇناسىۋىتى جەھەتتىكى تەڭ - باراۋەرلىكنى پۈتۈن خەلق دائىرىسىدە ئەمەلگە ئاشۇرغان سوتسيالستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنىڭ ئالىي شەكلى ھېسابلىنىدۇ، لېكىن دۆلەت ئىگىدارچىلىقى شەكلىدىن خالىي بولغان، تاۋار ئالماشتۇرۇش بولمايدىغان، ئېھتىياجغا قاراپ

تەقسىم قىلىش يولغا قويۇلىدىغان كوممۇنستىك ئومۇمىي خەلق مۇلۈكچىلىكىگە قارىغاندا، تېخى پىشىپ يېتىلمىگەن ئومۇمىي خەلق مۇلۈكچىلىكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. سوتسيالستىك ئومۇمىي خەلق مۇلۈكچىلىكى ئاساسىدىكى ئىگىلىك خەلق ئىگىلىكىدىكى يېتەكچى كۈچ. «سوتسيالستىك دۆلەت ئىگىلىكى» گە قارايدۇ.

سوتسيالستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك 社会主义公有制 يەنى «سوتسيالستىك مۇلۈكچىلىك».

سوتسيالستىك ئۆزگەرتىش 社会主义改造 كەڭ مەنىدىن ئالغاندا، ئۇ سوتسيالىزم شارائىتىدا ئىجتىمائىي تۈزۈمنى ۋە ئادەمنى ئۆزگەرتىشنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ جەمئىيەتنى يۈكسەك مەدەنىيەتكە، يۈكسەك دېموكراتىيىگە ئىگە قىلىپ، پەيدىنپەي كوممۇنىزمغا ئۆتكۈزۈشنىڭ يولى. ماۋ زېدۇڭ مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «سوتسيالستىك ئۆزگەرتىشتە ئىككى تەرەپ بولىدۇ: بىرى — تۈزۈمنى ئۆزگەرتىش، يەنە بىرى — ئادەمنى ئۆزگەرتىش. تۈزۈم دېگەندە مۇلۈكچىلىك تۈزۈمىلا ئەمەس، ئۇستقۇرۇلمىمۇ بار، ئاساسلىقى — ھاكىمىيەت ئورگانلىرى، ئىدىئولوگىيە.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 5 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 709 - بەت) ئادەتتە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكنى ئۆزگەرتىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى پرولېتارىيات ھاكىمىيىتىنى قولغا ئالغان، خەلق ئىگىلىكىنىڭ جان تومۇرىنى ئىلىكىگە ئالغان شارائىتتا، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكنى سېتىۋېلىش ياكى كوپېراتسىيەلەشتۈرۈش يولى بىلەن پەيدىنپەي سوتسيالستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىككە ئۆزگەرتىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئىلمىزدە،

سوتسیالستیك ئۆزگەرتىش 1949 - يىل 10 - ئايدا جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن باشلانغان، 1952 - يىلى ئۆتكۈنچى دەۋردىكى باش لۇشيەن ئوتتۇرىغا قويۇلغاندىن كېيىن ئومۇميۈزلۈك قانات يېيىپ كەتكەن. ئۇ "يېزا ئىگىلىكىنى سوتسیالستیك ئۆزگەرتىش، "قول - سانائەتنى سوتسیالستیك ئۆزگەرتىش ۋە "كاپىتالستیك سودا - سانائەتنى سوتسیالستیك ئۆزگەرتىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۆزگەرتىش جەريانىدا، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى سوتسیالستیك ئۆزگەرتىشنىڭ ئېلىمىز خۇسۇسىيىتىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان يولىنى ئىجادىي يوسۇندا ئاچتى. 1956 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، مەملىكەت بويىچە مۇتلەق كۆپچىلىك جايلاردا يېزا ئىگىلىكى، قول سانائەت ۋە كاپىتالستیك سودا - سانائەت ساھەلىرىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكىنى سوتسیالستیك ئۆزگەرتىش ئىشى ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇندالدى. بۇ خىزمەتتە كەمچىلىك ۋە ئېغىش يۈز بەردى، مەسىلەن، 1955 - يىلى ياز پەسلىدىن كېيىن، يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ۋە قول سانائەت بىلەن يەككە سودىنى ئۆزگەرتىشتە تەلەپ بەك جىددىي، خىزمەت بەك يىرىك، ئۆزگىرىش بەك تېز، شەكىلمۇ بەك ئاددىي بولۇپ قالدى ۋە باشقىلار شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، ئومۇمىي جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇ ئۇلۇغ تارىخىي غەلىبە بولۇپ، ئېلىمىزدە چوڭقۇر ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشنىڭ بىرقەدەر ئوڭۇشلۇق ئەمەلگە ئېشىشىغا ئىمكانىيەت يارىتىپ بەردى، سانائەت، يېزا ئىگىلىكىنىڭ ۋە پۈتكۈل خەلق ئىگىلىكىنىڭ راۋاجلىنىشىغا تۈرتكە بولدى.

سوتسيالستيك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتى 社会主义生产目的 سوتسيالستيك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ماھىيەتلىك تەلىپى، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ پۈتۈن جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ كۈندىن - كۈنگە ئېشىپ بېرىۋاتقان ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشقا كاپالەتلىك قىلىشنى مەقسەت قىلىشى ئۇنىڭ نېگىزلىك مەزمۇنى. ئۇ سوتسيالىزمنىڭ تۈپ ئىقتىسادىي قانۇنىيىتىنىڭ ئاساسىي تەركىبىي قىسمى. ئۇنى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان سوتسيالستيك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنىڭ خاراكتېرى بەلگىلەيدۇ. سوتسيالستيك ئەمگەكچىلەر ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ خوجايىنى بولغاچقا، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ پۈتۈن ئەمگەكچىلەرنىڭ پاراۋانلىقىنى كۆزلەيدىغانلىقى تەبىئىي. بۇنى ماركس، ئېنگېلس، لېنىنلار قايتا - قايتا شەرھلىگەن. ستالىن «سوۋېت ئىتتىپاقىدا سوتسيالىزمنىڭ ئىقتىسادىي مەسىلىلىرى» دېگەن ئەسىرىدە، سوتسيالستيك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتىنى «پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ داۋاملىق ئېشىپ بارىدىغان ماددىي ۋە مەدەنىي ئېھتىياجىنى ئەڭ زور دەرىجىدە قاندۇرۇش» دەپ ئىپادىلىگەن. ئۇ ئىجتىمائىي ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتىدا ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدۇ. سوتسيالىستيك دۆلەتلەر ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنى ئورۇنلاشتۇرغاندا، مۇشۇ مەقسەت بويىچە ئىش كۆرگەندىلا، كەڭ ئەمگەكچىلەرنىڭ ئاكتىپلىقىنى قوزغاپ، سوتسيالستيك ئىگىلىكنىڭ تەكشى راۋاجلىنىشىغا كاپالەتلىك قىلىپ، سوتسيالستيك تۈزۈمنىڭ ئەۋزەللىكىنى تولۇق جارى قىلدۇرالايدۇ. «سوتسيالىزمنىڭ تۈپ ئىقتىسادىي قانۇنىيىتى» (436 - بەت)گە قارالسۇن.

سوتسيالستيك ئىگىلىك 社会主义经济 سوتسيالستيك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك ئاساسىدىكى ئىگىلىك. ئۇ پرولېتارىيات ھەكتا تۈرىسى شارائىتىدا، سوتسيالستيك دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش ۋە سوتسيالستيك ئۆزگەرتىش ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كېلىدۇ ھەمدە سوتسيالستيك ئۆزگەرتىش ۋە سوتسيالستيك قۇرۇلۇشنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ تەرەققي قىلىدۇ. ئۇ سوتسيالستيك دۆلەت ئىگىلىكى ۋە كوللېكتىپ ئىگىلىك شەكىللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. سوتسيالستيك دۆلەت ئىگىلىكى يەنى سوتسيالستيك ئومۇمىي خەلق مۇلۈكچىلىكىدىكى ئىگىلىك پۈتكۈل خەلق ئىگىلىكىدە يېتەكچى ئورۇندا تۇرىدۇ. كاپىتالستيك ئىگىلىككە قارىغاندا، ئۇ تۆۋەندىكى ئالاھىدىلىككە ئىگە: ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك بىكار قىلىنىپ، پۈتۈن جەمئىيەت دائىرىسىدە ياكى كوللېكتىپ دائىرىسىدە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئۆزلەشتۈرۈش مۇناسىۋىتى جەھەتتىكى باراۋەرلىك ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان؛ ئادەم ئادەمنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدىغان ياللانما ئەمگەك تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئەمگەك كۈچى تاۋار بولۇشتىن قالغان؛ ئەمگەكچىلەر جەمئىيەتنىڭ ۋە كارخانىنىڭ خوجايىنىغا ئايلىنىپ، بىللە ئەمگەك قىلىدىغان ھالغا يەتكەن، ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا باراۋەرلىك، ئۆزئارا ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى پەيدىنپەي ئورنىتىلغان؛ پىلانلىق ئىگىلىك يولغا قويۇلۇپ، بازار ئارقىلىق تەڭشەشنىڭ يارەمچىلىك رولى دۆلەت پىلانىنىڭ يېتەكچىلىكىدە جارى قىلدۇرۇلۇپ، ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھۆكۈمەتسىزلىكتىن خالىي بولۇش ئىمكانىيىتى تۇغۇلغان؛ ئىشلەپچىقىرىشتا

خەلقنىڭ ئۆزلۈكسىز ئېشىپ بېرىۋاتقان ماددىي مەدەنىي تۇرمۇش ئېهتىياجىنى قاندۇرۇش مەقسەت قىلمىغان؛ شەخسىي ئىستېمال بۇيۇملىرىنى ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش يولغا قويۇلغان.

سوتسیالستیك ئىنقىلاب 社会主义革命 «پرولېتارىيات ئىنقىلابى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. پرولېتارىياتنىڭ ئەمگەكچى خەلقنى رەھبەرلىك قىلىپ بۇرژۇئازىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ، كاپىتالىستىك تۈزۈمنى يوقىتىپ، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى بەرپا قىلىش ۋە سوتسیالستیك جەمئىيەت قۇرۇش يولىدىكى ئىنقىلابى. بۇ ئىنقىلاب كاپىتالىزمغا خاس زىددىيەتلەر تەرەققىياتنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى، ئىنسانىيەت تارىخىدا بولۇپ باقمىغان، ئەڭ كەڭ، ئەڭ چوڭقۇر، ئەڭ ئۆزۈل ـ كېسىل بولغان ئۆلۈغ ئىنقىلاب. سوتسیالستیك ئىنقىلابنىڭ ئىلگىرىكى ھەممە ئىنقىلابلاردىن پەرقلىنىدىغان يېرى شۇكى، ئۇ بىر خىل ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنى باشقا بىر خىل ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنىڭ ئورنىغا دەسستىشىنى ئەمەس، بەلكى ھەرقانداق ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنى تەلتۆكۈس يوقىتىشنى مەقسەت قىلىدۇ؛ ئۇ ھاكىمىيەتنى تارتىۋېلىش بىلەنلا ئايىغىلاشمايدۇ، بەلكى ھاكىمىيەتتىن كونا ئىگىلىكنى ئۆزگەرتىش ۋە يېڭى ئىگىلىكنى ئۇيۇشتۇرۇش يولىدىكى پىشاڭ سۈپىتىدە پايدىلىنىدۇ. كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە، پرولېتارىياتچە سوتسیالستیك ئىنقىلاب كونا دۆلەت ماشىنىسىنى پاچاقلاپ، بۇرژۇئازىيىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى بەرپا قىلىشنى مەركىزي ۋەزىپە قىلىدۇ. پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى بەرپا قىلىنغاندىن كېيىن،

ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى سوتسیالستیك ئۆزگەرتىشنى قەدەم - باسقۇچلۇق ھالدا ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، ئېكسپىلاتاتسیە تۈزۈمىنى ۋە ئېكسپىلاتاتسیە قىلغۇچى سىنىپلارنى پەيدىنپەي يوقىتىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى سوتسیالستیك ئۆزگەرتىش ئاساسەن تاماملانغان ۋە ئېكسپىلاتاتسیە قىلغۇچى سىنىپلار سىنىپ سۈپىتىدە يوقىتىلغاندىن كېيىن، سىنىپىي كۈرەش يەنە مەلۇم دائىرىدە ئۇزاققىچە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، لېكىن ئاساسىي زىددىيەت بولۇشتىن قالىدۇ. يېڭى تارىخىي شارائىتتا، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى پىلانلىق، نىسبەت بويىچە ۋە يۇقىرى سۈرئەتتە راۋاجلاندۇرۇلىدۇ، سوتسیالستیك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ۋە ئۈستقۇرۇلما مۇكەممەللەشتۈرۈلىدۇ ۋە راۋاجلاندۇرۇلىدۇ، يۇكسەك سوتسیالستیك مەنىۋى مەدەنىيەت ۋە يۇكسەك سوتسیالستیك دېموكراتىيە بەرپا قىلىنىدۇ ھەمدە شۇ ئاساستا ھەممە سىنىپىي پەرقلەر پەيدىنپەي يوقىتىلىدۇ، ئاساسەن ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تەرەققىياتىنىڭ يېتەرسىزلىكى تۈپەيلىدىن تۇغۇلغان بارلىق زور ئىجتىمائىي پەرقلەر ۋە ئىجتىمائىي تەڭسىزلىكلەر پەيدىنپەي يوقىتىلىدۇ، ئاخىر كومپمۇنىزم ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ. بۇ ئىنقىلاب ئېكسپىلاتاتسیە تۈزۈمى ئاغدۇرۇپ تاشلانغانغا قەدەر بولغان ئىنقىلابلاردىن پەرقلىنىدۇكى، بۇ شۇندەتلىك سىنىپىي قارىمۇقارشىلىقلار ۋە توقۇنۇشلار ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىغان ئىنقىلاب ئەمەس، بەلكى سوتسیالستیك تۈزۈمنىڭ ئۆزى ئارقىلىق، رەھبەرلىكى بولغان، قەدەم - باسقۇچلۇق ۋە تەرتىپ

لىك هالدا ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىنقىلاب. ئۇنى ئادا قىلىش ئۈچۈن ناھايىتى ئۇزاق تارىخىي مەزگىل كېرەك بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇرغۇن ئەۋلادلارنىڭ قاتتىق ئىنتىزام ئاساسىدا بوشاشماي جاپالىق كۈرەش ئېلىپ بېرىشىمۇ زۆرۈر. 1917 - يىلىدىكى روسىيە ئۆكتەبر ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىسى سوتسىيالىستىك ئىنقىلابنىڭ يېڭى دەۋرىنى ئاچتى. ئېلىمىزدە، سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان ۋە يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابنىڭ ۋەزىپىلىرى ئورۇندالغاندىن كېيىن باشلاندى.

سودا 商业 خەلق ئىگىلىكىنىڭ تاۋار ئوبوروتى ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى تارمىقى. ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى تاۋارلارنى سېتىۋېلىش، سېتىش، يۆتكەش ۋە ساقلاش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشتىن ئىبارەت. سودا تاشقى سودا ۋە ئىچكى سودا دېگەنلەرگە بۆلۈنىدۇ. ئىچكى سودا يەنە توپ سېتىش سودىسى ۋە پارچە سېتىش سودىسى دېگەنلەرگە بۆلۈنىدۇ. سودىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە تەرەققىي قىلىشى تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ۋە تاۋار ئالماشتۇرۇشنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە تەرەققىي قىلىشىنى ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ ھەمدە قاتناش ـ تىرانسپورتنىڭ تەرەققىياتى بىلەن ناھايىتى زور باغلىنىشلىق بولىدۇ. تاۋار ئالماشتۇرۇش نەرسىنى نەرسىگە ئالماشتۇرۇش شەكلىنى قوللانغان چاغلاردا، تاۋار ئالماشتۇرۇش ئىشىنى تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ ئۆزلىرى ئۈستىگە ئالغانىدى. پۇلنىڭ بارلىققا كېلىشى بىلەن، تاۋار ئالماشتۇرۇش تولاراق پۇلنى ۋاستە قىلىپ، ئېلىپ ـ سېتىش شەكلىنى قوللاندى، شۇنداق قىلىپ، ئۇچىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي

ئىش تەقسىماتىدىن كېيىن، خەلق ئىگىلىكىدە مەخسۇس تاۋار ئالماشتۇرۇش بىلەن شۇغۇللانغۇچى مۇستەقىل تارماق — سودا مەيدانغا كەلدى. قۇللۇق جەمئىيەتتە ۋە فېئودالىق جەمئىيەتتە، تاۋار ئىگىلىكى ناتۇرال ئىگىلىكنىڭ ئورنىنى باسالمىغاچقا، سودا مەلۇم دەرىجىدىلا راۋاجلانغانىدى. تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى ھۆكۈمران ئورۇننى ئىگىلىگەن كاپىتالىستىك جەمئىيەتكە كەلگەندىلا، سودا ئاندىن يۈكسەك دەرىجىدە راۋاجلاندى. كاپىتالىستىك سودا سودا كاپىتالىنىڭ مەبلەغ سېلىش ساھەسىدۇر، سودا پائالىيىتى قوشۇمچە قىممەتنى ئىشقا ئاشۇرۇش جەريانىدۇر، ئۇنىڭ مەقسىتى پايدىغا ئېرىشىش. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى ۋە تاۋار ئالماشتۇرۇش داۋاملىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن، سودا خەلق ئىگىلىكىنىڭ مۇستەقىل بىر تارمىقى سۈپىتىدە داۋاملىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، ئۇ مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپ چىقىرىش، تەقسىم قىلىش ۋە ئىستېمال قىلىش ئوتتۇرىسىدىكى زۆرۈر ۋاستىچى ھالقا، سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكىنى، شەھەر بىلەن يېزىنى تۇتاشتۇرغۇچى كۆۋرۈك ۋە ۋاستە. سوتسىيالىستىك سودا دۆلەت پىلانىنىڭ يېتەكچىلىكىدە تاۋار ئوبوروتى ئىشلىرىنى ئېلىپ بارىدۇ، ئۇنىڭ مەقسىتى — ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئىستېمال ئۈچۈن خىزمەت قىلىش.

سودا پايدىسى 商业利润 تاۋار ئېلىپ ـ سېتىش ئارقىلىق ئېرىشىدىغان پايدا. ئۇ تۈرلۈك ئىجتىمائىي تۈزۈم شارائىتىدا تۈرلۈك مەنبە ۋە خاراكتېرگە ئىگە. قۇللۇق جەمئىيەت ۋە فېئودالىق جەمئىيەتتە، سودا پايدىسى سودىگەرلەرنىڭ تاۋارلارنى ئەرزان ئېلىپ قىممەت سېتىشى، تەڭسىز قىممەتتە

ئالماشتۇرۇشىدىن ھاسىل بولاتتى. ئۇ ئاساسلىقى ئۇششاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ بىر قىسىم قوشۇمچە مەھسۇلاتى ھەتتا زۆرۈر مەھسۇلاتىدىن، شۇنىڭدەك قۇلدارلار بىلەن فېئودالларنىڭ قولىدىن ئايرىۋالغان، قۇللار بىلەن يانچىلار يارىتقان بىر قىسىم قوشۇمچە مەھسۇلاتتىن ئىبارەت ئىدى. كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە، سودا پايدىسى سودا كاپىتالىستلىرى ئىشلەپچىقىرىش باھاسىدىن تۆۋەن باھادا سېتىۋالغان تاۋارلارنى ئىشلەپچىقىرىش باھاسى بويىچە سېتىش ئارقىلىق ئېرىشكەن، سېتىۋېلىش - سېتىش باھاسىدا ھاسىل بولغان سالدۇدىن ئىبارەت. ئۇ سودا كاپىتالىستلىرى سانائەت كاپىتالىستلىرى ئۈچۈن تاۋار سېتىپ بېرىپ تاۋار قىممىتىنى رېئاللىققا ئايلاندۇرغاندىن كېيىن ئايرىۋالغان بىر قىسىم قوشۇمچە قىممەتتۇر. ئۇ سانائەت ئىشچىلىرى يارىتقان، سودا ساھەسىدىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ قوشۇمچە ئەمگىكى ھاسىل قىلغان قىممەتتۇر. ئۇ ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى قانۇنىيىتىنىڭ رول ئويناشى ئارقىسىدا، ئادەتتە ئوتتۇرىچە پايدىدىن تۆۋەن بولمايدۇ. ئۇ سانائەت كاپىتالىستلىرى بىلەن سودا كاپىتالىستلىرىنىڭ پرولېتارىياتنى بىرلىشىپ ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، سودا پايدىسى سودا تارماقلىرىنىڭ ساپ كىرىمى دېمەكتۇر، ئۇ سودا تارماقلىرى ئېرىشكەن، تاۋارنىڭ سېتىلىش باھاسى (بۇ ئادەتتە تاۋار قىممىتىگە باراۋەر كېلىدۇ) تاۋارنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى (يەنى ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىنىڭ زاۋۇت باھاسى) دىن ئېشىپ كەتكەن سالدۇدىن ئىبارەت. ئۇ ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىدىكى ئەمگەكچىلەر جەمئىيەت ئۈچۈن ئەمگەك قىلىپ

ياراتقان مەھسۇلات قىممىتىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، ئېكسپلا-تاتسىيە مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۈرمەيدۇ. سودا پايدىسى نىسبىتىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەن بولۇشى ئومۇمەن دۆلەت پىلانى بىلەن بەلگىلىنىدۇ.

سودا كاپىتالى 商业资本 «سودىگەرلەر كاپىتالى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئوبوروت ساھەسىدە رول ئويناپ،ئاندىن فۇنكسىيىلىك كاپىتال. ئۇنىڭ تاۋار تىجارەت كاپىتالى ۋە پۇل تىجارەت كاپىتالى دېگەن ئىككى شەكلى بار. ئادەتتە ئېيتىلىپ كېلىۋاتقان سودا كاپىتالى، ئومۇمەن، تاۋار ئېلىپ - سېتىش ئىشىغا خاس تاۋار تىجارەت كاپىتالىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇنىڭ ھەرىكەت فورمۇلىسى: پۇل — تاۋار — تېخىمۇ كۆپ پۇل دېگەندىن ئىبارەت. سودا كاپىتالى كاپىتالنىڭ قەدىمكى شەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ قۇللۇق جەمئىيەتنىڭ باشلىرىدا، تاۋار ئالماشتۇرۇش ئىشى ۋە تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ بارلىققا كەلگەن. كاپىتالىزمدىن بۇرۇنقى سودا كاپىتالى قۇللۇق تۈزۈم ۋە فېئودالىلىق تۈزۈمدىكى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىگە بېقىناتتى، ئاددىي تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلاتتى، ئۇنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى ئەرزان ئېلىپ قىممەت سېتىش يولى بىلەن ئۇششاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى تارتىۋېلىشتىن، قۇلدارلار ۋە فېئودالالار ئېكسپلاتاتسىيە ئارقىلىق ئېرىشكەن قوشۇمچە مەھسۇلاتلارنى بۆلۈشۈۋېلىشتىن ئىبارەت ئىدى. ئۇ تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتىنى ۋە رايونلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي ئالاقىنى ئالغا سۈرگەن ھەمدە ئۇششاق تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ

بۆلۈنۈشىنى تېزلىتىپ، فېئودالىلىق ئىگىلىكىنىڭ يىمىرىلىشى ۋە كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ تىكلىنىشىدە مۇھىم رول ئويناغاندى. كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىكى سودا كاپىتالى ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تەرەققىياتىنىڭ تەلىپىگە ئۇيغۇنلىشىش مەقسىتىدە، سانائەت كاپىتالىدىن ئايرىلىپ چىقتى، ئۇ تاۋار كاپىتالىنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلىدۇر. ئۇ سانائەت كاپىتالىغا بېقىندۇ ۋە سانائەت كاپىتالىنىڭ ئوبوروتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. سودا كاپىتالى قىممەت ۋە قوشۇمچە قىممەت ھاسىل قىلمايدۇ، ئەمما سانائەت كاپىتالىستلىرىنىڭ تاۋار ئوبوروتى ۋاقتىنى قىسقارتىشىغا، بازار دائىرىسىنى كېڭەيتىشىگە، كاپىتال ئايلىنىشىنى تېزلىتىشىگە، ئوبوروت كاپىتالىنى تېجەپ، ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالىنى كۆپەيتىشىگە ۋە شۇنىڭ بىلەن پايدا نىسبىتىنى ئاشۇرۇشىغا يارىدەم بېرىدۇ، شۇ سەۋەبتىن، سودا كاپىتالىستلىرى سانائەت كاپىتالىستلىرى بىلەن ئورتاقلىشىپ، سانائەت ئىشچىلىرى يارىتقان قوشۇمچە قىممەتنى بۆلۈشۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولىدۇ. ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى قانۇنىيىتىنىڭ رول ئويناشى ئارقىسىدا، سودا كاپىتالى ئېرىشكەن پايدا سانائەت كاپىتالى ئېرىشكەن پايدىنغا ئوخشاشلا ئوتتۇرىچە پايدىغا باراۋەر كېلىدۇ. سودا كاپىتالىنىڭ پائالىيىتى بازارنى ساختا ئاۋاتلاشتۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھۆكۈمەتسىزلىكنى كۈچەيتىدۇ.

سودىگەرلەر كاپىتالى 商人资本 يەنى «سودا كاپىتالى».

سۈبستانسىيە 实体 ماركستىن بۇرۇنقى پەلسەپىدە دائىم

قوللىنىلىدىغان بىر ئاتالغۇ بولۇپ، ئادەتتە، كونكرېت شەيئى ۋە ھادىسىلەردىكى ئۆزگەرمەي بىر خىل تۇرىشىدىغان نەرسىنى كۆرسىتىدۇ. غەرب ئەللىرىنىڭ پەلسەپە تارىخىدا، ئومۇمەن نەرسىلەرنىڭ ئۆزگەرمەس نېگىزى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئۇ كونكرېت ئۆزگىرىۋاتقان شەيئىلەر ۋە ھادىسىلەردىن پەرقلىنىدۇ، ھەر قانداق ئۆزگىرىشلەردە ساقلىنىپ قالىدۇ. ماتېرىيالىستلار ئۇنى ماددا (مەسىلەن دېموكرىت ئاتوم) دەپ، ئىدېئالىستلار ئۇنى روھ (مەسىلەن پلاتون ئىددىيە) دەپ قارايدۇ. ئارىستوتېل سۇبستانسىيىگە دائىر تەلىماتنى ئۆز پەلسەپىسىنىڭ ئاساسي قىلىدۇ، ئۇ باشتا سۇبستانسىيىنى ئايرىم كونكرېت شەيئى دەپ قاراپ، ئۇنى «بىرىنچى سۇبستانسىيە» دەپ ئاتايدۇ، كېيىن ھېسسي بولمىغان سۇبستانسىيىنى شەيئىلەرنىڭ تۇغۇلۇشى، يوقلىشى ۋە ئۆزگىرىشىدىكى باش سەۋەب دەپ قارايدۇ. ھەمدە گاھىدا شەكىلنىمۇ سۇبستانسىيە دەپ ئاتايدۇ. ئىككى مەنبەچىلەر، مەسىلەن، دېكارت سۇبستانسىيە روھىي سۇبستانسىيە ۋە ماددىي سۇبستانسىيە دېگەندەك ئىككى خىلغا ئايرىلىدۇ، دەپ قارايدۇ. سپىنوزا سۇبستانسىيىنى بىردىنبىر ئۆزگەرمەيدىغان چەكسىز مەۋجۇدىيەت يەنى تەبىئەت دەپ ھېسابلايدۇ. يۇم ماددىي سۇبستانسىيە بىلەن روھىي سۇبستانسىيىنى بىلگىلى بولمايدۇ، دەپ قارايدۇ. كانت سۇبستانسىيىنى 12 كاتېگورىيىنىڭ بىرى ھېسابلايدۇ. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ماددىنى سۇبستانسىيىگە قارىغاندا تېخىمۇ توغرا ۋە تېخىمۇ ئىنىق ئۇقۇم دەپ قارايدۇ ھەمدە ماددىنى ئۆزگەرمەي بىر خىل تۇرىشىدىغان نەرسە ئەمەس دەپ ھېسابلايدۇ.

سۇبيېكت ۋە ئوبيېكت 主体和客体 سۇبيېكت بىلەن ئوبيېكت بىلەنگۈچىنى، ئوبيېكت بىلىنگۈچىنى كۆرسىتىدۇ. ئوبيېكت سۇبيېكتقا بېقىنمىغان ھالدا مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. لېكىن سۇبيېكت ئوبيېكتنى ھەرگىز بىر ئاساستە كۆزىتىش ئاساسىدا ئىنكاس قىلمايدۇ ۋە ئۇنىڭغا پاسسىپ ھالدا ماسلاشمايدۇ، بەلكى ئوبيېكتنى ئەمەلىيەت داۋامىدا پائالىيەتچانلىق بىلەن بىلىپ ۋە ئۆزگەرتىپ تۇرىدۇ. ئىدېئالىزم روھ ماددىنى بەلگىلەيدۇ دېگەن ئالدىنقى شەرتنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، سۇبيېكتنىڭ پائالىيەتچانلىق تەرىپىنى بىر تەرەپلىمە، ئابستراكت ھالدا كۆپىتۇرۇپ، سۇبيېكت ئوبيېكتتىن بۇرۇن مەۋجۇت بولىدۇ ۋە ئوبيېكت سۇبيېكتتىن ھاسىل بولىدۇ دەپ قارايدۇ. كونا ماتېرىيالىزم ئوبيېكتنىڭ سۇبيېكتقا بېقىنمايدىغانلىقىنلا ئېتىراپ قىلىپ، سۇبيېكتنىڭ ئوبيېكتقا پائالىيەتچانلىق بىلەن تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىغا سەل قارايدۇ. ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلا سۇبيېكت بىلەن ئوبيېكتنى ۋە بۇلارنىڭ بىر-بىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى توغرا چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيدۇ.

سۇبيېكتىپ پائالىيەتچانلىق 主观能动性 «ئاكتىپ پائالىيەتچانلىق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئادەمنىڭ سۇبيېكتىپ ئېڭى ۋە پائالىيىتىنىڭ ئوبيېكتىپ دۇنياغا ئەكس تەسىر قىلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئادەم بىلىش پائالىيىتى داۋامىدا پائالىيەتچانلىق بىلەن ھادىسىدىن ئۆتۈپ، شەيئىنىڭ ماھىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرەلەيدۇ، ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت داۋامىدا ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئاكتىپ ھالدا ئۆزگەرتەلەيدۇ، بۇ ئادەمنىڭ ماددىدىن

پەرق قىلىدىغان مۇھىم خۇسۇسىيىتى. ماركسىزمدىن بۇرۇنقى ماتېرىيالىزم ئادەمنىڭ بىلىش پائالىيىتىنى ئوبيېكتىپ دۇنيانىڭ ئادەمنىڭ مېڭىسىگە بولغان مېخانىك تەسىرى، پاسسىپ، بىۋاستە كۆزىتىشلىك ئىنكاس دەپ قاراپ، ئادەمنىڭ سۇبيېكتىپ پائالىيەتچانلىقىنى تۆپتىن ئىنكار قىلىدۇ. ئىدىئالىزم بولسا، سۇبيېكتىپ پائالىيەتچانلىقنى مۇتلەقلەشتۈرۈۋېتىپ، سۇبيېكتىپ دۇنيا ماددىي شارائىتلاردىن ۋە ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتلەردىن ئايرىلىپ، پائالىيەتچانلىقنى خالىغانچە جارى قىلدۇرالايدۇ، دەپ قارايدۇ. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم سۇبيېكتىپ دۇنيا بىلەن ئوبيېكتىپ دۇنيانىڭ دىئالېكتىك مۇناسىۋىتىنى ئىلمىي دەلىللەپ، ئوبيېكتىپ دۇنيا سۇبيېكتىپ دۇنياغا نىسبەتەن ئېيتقاندا بىرلەمچى بولىدۇ، ئادەمنىڭ سۇبيېكتىپ پائالىيەتچانلىقنى توغرا جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن، ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتلەر ئۈستىدە كۆكۈل قويۇپ ئىزدىنىش، ئوبيېكتىپ شەرت - شارائىتلار سۇبيېكتىپ پائالىيەتچانلىققا كۆرسىتىپ بېرىدىغان سورۇن ۋە دائىرىگە ھۆرمەت قىلىش لازىم، دەپ قارايدۇ.

سۇبيېكتىپ دىئالېكتىكا 主观辩证法 ❶ «تەپەككۇر دىئالېكتىكىسى»، «مېڭە دىئالېكتىكىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. «ئوبيېكتىپ دىئالېكتىكا» نىڭ ئەكسى. سۇبيېكتىپ دۇنيا (يەنى تەپەككۇر) نىڭ راۋاجلىنىش قانۇنىيەتلىرى ئاساسىي قانۇنىيەتلەر قاتارمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى قانۇنىيىتى، سۇپەت بىلەن سانىنىڭ بىر - بىرىگە ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى، ئىنكارنى ئىنكار قىلىش قانۇنىيىتىدىن ئىبارەت. ئېنگېلس مۇنداق دەيدۇ: «مېڭە دىئالېكتىكىسى رېئال دۇنيا (تەبىئەت ۋە تارىخ) نىڭ ھەرىكەت

شەكىلىنىڭ ئىنكاسىدىنلا ئىبارەت.» («ماركس ـ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 ـ توم، 531 ـ بەت) سۇبيېكتىپ دىئالېكتىكىنىڭ ئوبيېكتىپ دىئالېكتىكا بىلەن مەزمۇنى ئوخشايدۇ، شەكلى ئوخشىمايدۇ. ئۇ ـــ دىئالېكتىك لوگىكىنىڭ تەتقىق قىلىدىغان ئوبيېكتى. ❶ گېگېلنىڭ پەلسەپىسىدە «ئوبيېكتىنى كۆزىتىشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ: ئۇ ئوبيېكتتىكى ھەرقايسى ئاساسلار ۋە ھەرقايسى تەرەپلەرنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئادەتتە زادى شۇنداقلا بولىدۇ دەپ قارىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى تەۋرىتىۋېتىدۇ». بۇ ئاساسلار پۈتۈنلەي تاشقى ئاساسلار بولۇشى مۇمكىن، شۇڭا گېگېل ئۇنى «تاشقى ئاساسلاردىن پايدىلىنىپ تۇرۇپ مۇھاكىمە يۈرگۈزىدىغان سۇبيېكتىپ دىئالېكتىكا» دەپ ئاتىغان («لېنىن ئەسەرلىرى» 38 ـ تومنىڭ 279 ـ، 280 ـ بەتلىرىدە كەلتۈرۈلگەن نەقىللەر)

سۇبيېكتىپ ۋە ئوبيېكتىپ 主观和客观 ❷ سۇبيېكتىپ ئادەمنىڭ ئېڭىنى كۆرسىتىدۇ؛ ئوبيېكتىپ ئادەمنىڭ ئېڭىغا باغلىق بولمىغان ماددىي دۇنيانى ياكى ئادەمنىڭ بىلىش ئوبيېكتىنى كۆرسىتىدۇ، سۇبيېكتىپ بىلەن ئوبيېكتىپ ـــ قارىمۇ قارشىلىقنىڭ بىرلىكى، ئوبيېكتىپ سۇبيېكتىپنى بەلگىلەيدۇ، سۇبيېكتىپ ئوبيېكتىپنى ئىنكاس قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئەكس تەسىر كۆرسىتىدۇ، شۇنداق قىلىپ، ئوبيېكتىپ دۇنيا ئۆزگەرتىلىدۇ، سۇبيېكتىپ بىلىش ئىقتىدارىمۇ ئۆزگەرتىلىدۇ. سۇبيېكتىپ بىلەن ئوبيېكتىپنىڭ مۇناسىۋىتى مەسىلىسى ـــ بىلىش نەزەرىيىسىدىكى نېگىزلىك. مەسىلە، ❸ سۇبيېكتىپ دېگەندە ئادەمنىڭ

بىلىشى ئەمەلىيەتنى ئاساس قىلىشقا نىسبەتەن كۆزدە تۇتۇلىدۇ، مەسىلەن، سۇبيېكتىپچىلىق دېگەندەك؛ ئوبيېكتىپ دېگەندە ئادەمنىڭ بىلىشى ئەمەلىيەتنى ئاساس قىلغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، مەسىلەن، ئەھۋالنى ئوبيېكتىپ ھالدا تونۇش تۇرۇش دېگەندەك.

سۇبيېكتىپ ئىدېئالىزم 主观唯心主义 ئۆزىنىڭ روھىنى دۇنيانىڭ مەنبەسى دەپ بىلىدىغان ئىدېئالىزم. ئىدېئالىزمنىڭ ئىككى خىل ئاساسىي شەكلىنىڭ بىرى. ئۇ شەخسنىڭ روھىنى مۇتلەقلەشتۈرۈپ، ئۇنى ئوبيېكتىپ ماددىدىن مۇستەقىل تۇرىدىغان بىردىنبىر مەۋجۇدىيەت دەپ قارايدۇ، ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنى شەخسلەر روھىنىڭ مەھسۇلى دەپ بىلىدۇ. جۈملىدىن ئۆتكەن مېڭزىنىڭ «جىسمى شەيئى مەندىن بولۇر» دېگەن سۆزى، لۇ جيۇيۈەننىڭ «ئالەم دېگەن مېنىڭ كۆڭلۈم دېمەكتۇر، مېنىڭ كۆڭلۈم ئالەمدۇر» دېگەن سۆزى، ئەنگلىيىلىك بېركلىنىڭ «مەۋجۇدىيەت سېزىلىش دېمەكتۇر» دېگەن سۆزى، ئاۋستىرىيىلىك ماخنىڭ «شەيئى سەزگۈلەر بىرىكمىسىدىن ئىبارەت» دېگەن سۆزى، ئامېرىكىلىق دېيۇئىنىڭ «دۇنيا دېگەن مېنىڭ ئىدىيەم» دېگەن سۆزى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى شۇ ھەقتىكى تىپىك كۆز قاراشلاردۇر. بۇلارنىڭ ئىچىدە بېركلىنىڭ سۇبيېكتىپ ئىدېئالىزمى ھازىرقى زامان غەرب بۇرژۇئا پەلسەپە ئېقىمىنىڭ بىرمۇنچىلىرى بىلەن تومۇرداش بولۇپ، كېيىنكىسى كۆپىنچە ئالدىنقىسىنىڭ ئۆزگەرگەن تۈرى بولۇپ چىقىدۇ. سۇبيېكتىپ ئىدېئالىزم، ئاخىرقى ھېسابتا، يا مەنچىلىككە ئېلىپ بارىدۇ، يا ئوبيېكتىپ ئىدېئالىزمغا

ئايلىنىپ كېتىدۇ. ئۇ ئوبيېكتىپ ئىدىئالنىڭ بىلەن ماھىيەت جەھەتتە ئەمەس، شەكىل جەھەتتىلا پەرقلىنىدۇ.

سۇبيېكتىپچىلىق 主观主义 ھەممە ئىشتا سۇبيېكتىپنى ئاساس قىلىدىغان ئىدىئالىستىك پىكىر قىلىش ئۇسۇلى. ئۇنىڭ ئاساسىي جۇسۇسىيەتلىرى مۇنۇلار: سۇبيېكتىپ تەسەۋۋۇرغىلا ئېتىبار بېرىپ، ئوبيېكتىپ ئەمەلىيەت بىلەن كارى بولماسلىق، يالغۇز كىتابقىلا ياكى تەجرىبىگىلا ئاساسلىنىپ، ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتلەرگە سەل قاراش. سۇبيېكتىپچىلار ياكى ئىدىيىدە قاتمالليشىپ، كونا قائىدە - يوسۇنلارغا يېپىشىۋالىدۇ، ياكى قارامىلىق، ئالدىراقسانلىق بىلەن ئىشلەيدۇ، ياكى سۇبيېكتىپ ئىرادىسىگىلا ئاساسلىنىپ، ئاممىنىڭ پىكرىگە قۇلاق سالمايدۇ، ياكى دەۋۇازىسىغا قارىماي ھارۋا ياسايدۇ، تەكشۈرۈش - تەتقىق قىلمايدۇ، بۇلارنىڭ ئورتاقلىقى سۇبيېكتىپ بىلەن ئوبيېكتىپنى بىرلەشتۈرمەسلىك، بىلىش بىلەن ئەمەلىيەتنى ئايرىۋېتىشتىن ئىبارەت. 1942 - يىلى بولغان يەنئەن ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتىدە ماۋ زېدۇڭ سۇبيېكتىپچىلىقنىڭ ئىككى خىل ئىپادىلىنىش شەكلىنى كۆرسىتىپ بەرىدى: بىر خىلى دوگمىچىلىق، بىر خىلى تەجرىبىچىلىك، بۇلارنىڭ ئىككىسىلا پەنگە قارشى، ماركسىزم - لېنىنىزمغا قارشى.

سۇبيېكتىپلىق 主观性 ھەممە ئىشتا سۇبيېكتىپنى ئاساس قىلىدىغان سۇبيېكتىپچىلىق پىكىر قىلىش ئۇسۇلى. ئادەمنىڭ سۇبيېكتىپ پائالىيەتچانلىقىنى بىر تەرەپلىمە ھالدا مۇبالىغە قىلىپ، ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتكە ھۆرمەت قىلماسلىق، ئادەمگە ۋە ئىشقا قاراشتا سۇبيېكتىپ تەسىراتقىلا ئاساسلىنىپ،

ئوبيېكتىپ ئەھۋالىيەت بىلەن كارى بولماسلىق، مەسىلەرنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئۆز بېشىمچىلىق، تەرسالىق قىلىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى سۈبيېكتىپلىقنىڭ ئىپادىسى بولىدۇ؛ پىكىر قىلىش ئۇسۇلى جەھەتتىكى بىر تەرەپلىمىلىك، يۈزەلىك ۋە ئاددىيلىقمۇ سۈبيېكتىپلىقنىڭ ئىپادىسىدۇر.

سۈپەت 质 پەلسەپىدە شەيئىلەرنىڭ خاراكتېر جەھەتتە باشقا شەيئىلەردىن پەرقلىنىدىغان خاس مۇئەييەنلىكنى كۆرسىتىدۇ. شەيئىلەرنىڭ سۈپەت جەھەتتىكى پەرقى دۇنيانىڭ چەكسىز خىلمۇخىل بولۇشىغا سەۋەب بولىدۇ. ھەرقانداق سۈپەت ئوبيېكتىپ ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، سۈپەتنى ئىدىئالىستلارغا ئوخشاش ئاڭغا تاقاپ قويۇشقىمۇ بولمايدۇ، بەزى ماتېرىيالىستلار (مەسىلەن لوك) غا ئوخشاش بىرلەمچى سۈپەت، ئىككىلەمچى سۈپەت دەپ ئايرىشقىمۇ بولمايدۇ. ھەرقانداق سۈپەت مۇئەييەن سانغا ئىگە سۈپەت بولىدۇ، سان بولمىسا سۈپەتمۇ بولمايدۇ؛ يەنە بىر تەرەپتىن، سۈپەت سانىنى چەكلەپ تۇرىدۇ، سۈپىتى ئوخشاش بولمىغان شەيئىنىڭ سانى ۋە سان چەكلىمىسىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. شەيئىنىڭ سۈپىتى شەيئىنىڭ ئىچكى ئالاھىدە زىددىيەتلىرىگە باغلىق، ھالبۇكى شەيئىنىڭ ماھىيىتى ئاشۇ ئالاھىدە زىددىيەتلەردىن ھاسىل بولىدۇ؛ دېمەك سۈپەت بىلەن ماھىيەت ئوتتۇرىسىدا ھەم باغلىنىش بولىدۇ، ھەم پەرق بولىدۇ، ماھىيەت سۈپەتكە قارىغاندا تېخىمۇ چوڭقۇر بولىدۇ. شەيئىنىڭ سۈپىتى ئوخشاش بولمىغان نۇرغۇن تەرەپلەرنىڭ بىر پۈتۈن گەۋدىسى. سۈپەت ئۇستىدە كونكرېت تەھلىل يۈرگۈزۈپ، ئاساسىي ئورۇندا

تۇرىدىغان سۆپەت بىلەن ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان سۆپەتنى پەرقلەندۇرۇپ، ئاساسىي سۆپەتنى ئالاھىدە ئىگىلەش ھەمدە ھەر تەرەپتىكى سۆپەتنى ئومۇملاشتۇرۇپ تەتقىق قىلىش لازىم. شەيئىلەرنىڭ سۆپەت جەھەتتىكى پەرقىغە ئەھمىيەت بەرگەندىلا، دۇنيانى توغرا بىلگىلى ۋە دۇنيانى ئۆزگەرتكىلى بولىدۇ.

سۆپەت بىلەن سانىنىڭ بىر - بىرىگە ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى 质量互变规律 «سان بىلەن سۆپەتنىڭ ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى»، «سان ئۆزگىرىشىنىڭ سۆپەت ئۆزگىرىشىگە ئايلىنىش قانۇنىيىتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ تەبىئەت تەرەققىياتى، جەمئىيەت تەرەققىياتى ۋە تەپەككۇر تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيەتلىرىدىن بىرى، شۇنداقلا ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكىنىڭ تۆپ قانۇنىيەتلىرىدىن بىرى. بۇ قانۇنىيەت شۇنى كۆرسىتىدۇكى، شەيئىنىڭ تەرەققىياتى سان ئۆزگىرىشىدىن سۆپەت ئۆزگىرىشىگە، سۆپەت ئۆزگىرىشىدىن سان ئۆزگىرىشىگە قاراپ تەكرارلىنىپ تۇرىدىغان جەريان. سان ئۆزگىرىشى شەيئىنىڭ مىقدار جەھەتتىكى ئۆزگىرىشىدۇر، سۆپەت ئۆزگىرىشى شەيئىنىڭ تۆپ خاراكتېر جەھەتتىكى ئۆزگىرىشىدۇر. شەيئىلەرنىڭ ئىچكى زىددىيەتلەر كۆرىشى سۆپەت بىلەن سانىنىڭ بىر - بىرىگە ئۆزگىرىشىنىڭ مەنبەسىدۇر. سان ئۆزگىرىشى سۆپەت ئۆزگىرىشىنىڭ زۆرۈر تەييارلىقى، سۆپەت ئۆزگىرىشى سان ئۆزگىرىشىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى. سان ئۆزگىرىشىنىڭ يىغىندىسى بولمىسا سۆپەت ئۆزگىرىشى ھاسىل بولالمايدۇ؛ سان ئۆزگىرىشى مەلۇم دەرىجىگە يەتكەندە،

مۇقەررەر ھالدا سۈپەت ئۆزگىرىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. شەيئىي سۈپەت ئۆزگىرىشى ئارقىلىق كونا سۈپەتتىن يېڭى سۈپەتكە ئايلىنىدۇ ۋە يېڭى سۈپەت ئاساسىدا يەنە يېڭىچە سان ئۆزگىرىشىنى باشلايدۇ. سان ئۆزگىرىشى بىلەن سۈپەت ئۆزگىرىشى بىر - بىرىگە ئايلىنىدۇلا ئەمەس، بەلكى ئۆزئارا گىرەلىشىپ بارىدۇ. سان ئۆزگىرىشى داۋامىدا قىسمەن سۈپەت ئۆزگىرىشى بولۇپ تۇرىدۇ، ئۇ بولسا شەيئىنىڭ تۈپ خاراكتېرى ئۆزگەرمىگەن شارائىتتا يۈز بېرىدىغان، تۈپ خاراكتېر ئالمايدىغان ئۆزگىرىشلەردىن ياكى قىسمەن دائىرىدىكى سۈپەت ئۆزگىرىشىدىن ئىبارەت؛ سۈپەت ئۆزگىرىشى جەريانىدا سانىنىڭ كۆپىيىش ئەھۋالى بولىدۇ، يەنى يېڭى سۈپەت سۈپەت ئۆزگىرىشى بولغاندا، ئالدى بىلەن بىر ياكى بىرنەچچە نۇقتىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، ئارقىدىنلا ئومۇمىي دائىرىگە تېز كېڭىيىپ، سۈپەت ئۆزگىرىشىنى ئورۇنلايدۇ. سۈپەت بىلەن سانىنىڭ بىر - بىرىگە ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى ماركسزىمنىڭ ئۆزلۈكسىز ئىنقىلاب نەزەرىيىسى بىلەن ئىنقىلاب تەرەققىياتىنىڭ باسقۇچلۇقلۇقى نەزەرىيىسىنىڭ بىرلىكى قائىدىسىنىڭ مۇھىم ئاساسى. تارىختا قەدىمكى زامان پەيلاسوپلىرىمىز سان ئۆزگىرىشىدىن سۈپەت ئۆزگىرىشى پەيدا بولىدىغانلىقىنى ستىخىيىلىك ھالدا تونۇپ يەتكەن. مەسىلەن، جۇڭگونىڭ جەنگو دەۋرىدىكى «جەنگو تەدبىرلىرى»دە «پەي بېسىلۇەرسە كېمە چۆكۈرەر، چاڭ يىغىلۇەرسە ئوق ئۆزۈلەر» دېيىلگەن، «شۇنزى»دا: «ماڭا - ماڭا يول بولار، تاما - تاما كۆل بولار» دەپ قارالغان. قەدىمكى يۇنانىدىكى مېگار ئېقىمىدىكىلەر مۇنازىرىلەردە بىرەر

يېرىم داننىڭ كوپىيىشى بىلەن چەش ھاسىل بولامدۇ؟ بىر-ر تال چاچنىڭ چۈشۈپ كېتىشى بىلەن تاز بولۇپ قالامدۇ؟ دېگەنگە ئوخشاش ئاقىلانە سوئاللارنى ئوتتۇرىغا قويغان، مانا بۇمۇ سان ئۆزگىرىشىدىن سۈپەت ئۆزگىرىشى بولىدۇ دېگەن مەسىلىگە بېرىپ تاقىلىدۇ. خۇددى گېگېل ئېيتقانىدەك: «چاقچاقتەك تۇيۇلغان ئاشۇ مىساللاردا، ئۆز ئىچىگە ئېلىنغان پىكىر كاتېگورىيىلىرى ئۇستىدىكى تۆپ خاراكتېرلىك كۆزىتىشلەر مەۋجۇت.» («پەلسەپە تارىخىغا دائىر لېكسىيىلەردىن خاتىرىلەر»، 2 - توپلام، شاڭخەي نەشرىياتىنىڭ 1960 - يىل نەشرى، 125 - بەت) گېگېل «لوگىكا» دېگەن ئەسىرىدە سۈپەت بىلەن سانىنىڭ بىر - بىرىگە ئۆزگىرىش قانۇنىيىتىنى تۆنجى قېتىم سىستېمىلىق شەرھىلەپ، دىئالېكتىكىنى زور دەرىجىدە ئالغا سۈرگەن؛ لېكىن ئۇ بۇنىي پەقەت تەپەككۇر قانۇنىيىتى قاتارىدا ئىدېئالىستىك ئۇسۇل بىلەن شەرھىلەپ، سان ئۆزگىرىشىنىڭمۇ، سۈپەت ئۆزگىرىشىنىڭمۇ سۇبېيكتىي سىرلىق «مۇتلەق روھ» دەپ قارىغان، يەنە كېلىپ ئۇنىڭ شەرھىلىرى ئاساسەن سان ئۆزگىرىشىدىن سۈپەت ئۆزگىرىشى پەيدا بولىدۇ دېگەن نۇقتىنىلا مەركەزلەشكەن. ماركسىزم پەلسەپىسىنىڭ بارلىققا كېلىشى ۋە راۋاجلىنىشى ئارقىسىدا، سۈپەت بىلەن سانىنىڭ بىر - بىرىگە ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى ئاندىن ماتېرىيالىزم ئاساسىدا ئىلمىي شەرھىلەنگەن.

سۈپەت ئۆزگىرىشى 质变 شەيئىنىڭ تۆپ خاراكتېرى جەھەتتىكى ئۆزگىرىش، شەيئىنىڭ كونا سۈپەتتىن يېڭى سۈپەتكە ئۇشتۇمتۇت ئۆزگىرىشى. ئۇنى شەيئىنىڭ سان

ئۆزگىرىشى مۇئەييەن دەرىجىگە يەتكەندە كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. تېگى - تەكتىدىن، ئۇنى شەيئىلەرنىڭ ئىچكى زىددىيەت كۈرىشى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. سۈپەت ئۆزگىرىشى سان ئۆزگىرىشىنىڭ مۇقەررەر يۈزلىنىشى، شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ ھەل قىلغۇچ ھالقىسى. دىئالېكتىكىلىق ئۆزگىرىش، كونا شەيئىنىڭ يوقىلىشى ۋە يېڭى شەيئىنىڭ بارلىققا كېلىشى پەقەت سۈپەت ئۆزگىرىش ئاساسىدىلا بولىدۇ. مېتافىزىكا شەيئىلەرنىڭ ئۆزگىرىشىنى تۈپتىن يوقىقا چىقىرىشقا ئامالسىز قالغاندا، سۈپەت ئۆزگىرىشىنى ئېتىراپ قىلماي، سان ئۆزگىرىشە ئىلا ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر بولغان. «سۈپەت بىلەن سانىنىڭ بىر - بىرىگە ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى» گە قارا!

سېتىۋېلىش سىياسىتى 赎买政策 پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى شارائىتىدا، دۆلەتتىن مەلۇم بەدەل چىقىم قىلىپ، بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى پەيدىنپەي دۆلەت ئىختىيارىغا ئۆتكۈزۈش سىياسىتى. ئېلىمىزدە سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش دەۋرىدە، مىللىي كاپىتالىستىك ئىگىلىكىنىڭ ئىككى ياقلىمىلىق رولىغا ۋە مىللىي بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىككى يۈزلىمىلىكىگە ئاساسەن، تۈرلۈك شەكىلدىكى دۆلەت كاپىتالىزمى ئارقىلىق، مىللىي بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى پەيدىنپەي سېتىۋېلىش سىياسىتى قوللىنىلدى. سېتىۋېلىش ئۇسۇلىدا، كەسىپلەر بويىچە ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكى يولغا قويۇلۇشتىن بۇرۇن، پايدا تەقسىم قىلىش تۈزۈمى («پايدىنى تۆتكە بۆلۈش»كە ئوخشاش) يولغا قويۇلدى؛ كەسىپلەر بويىچە ھۆكۈمەت بىلەن

خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، مۇقىم ئۆسۈم بېرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. ئۇنىڭدىن باشقا، كاپىتال تەرەپ خادىملىرىدىن خىزمەت قىلالايدىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى دۆلەتنىڭ ئالاقىدار تارماقلىرى خىزمەتكە تەقسىم قىلدى ھەمدە ئۇلارنىڭ بىرقەدەر يۇقىرى مائاشىنى ساقلاپ قالدى، خىزمەت قىلالمايدىغانلىرىمۇ ئەھۋالىغا قاراپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى ياكى قۇتۇزۇش بېرىپ، تۇرمۇشى كاپالەتكە ئىگە قىلىندى، بۇلارنىڭ ھەممىسى سېتىۋېلىش چارىسىگە كىرىدۇ. سېتىۋېلىش سىياسىتى يولغا قويۇلسا، ئىشلەپچىقىرىشنى بۇزغۇنچىلىقتىن ۋە زىياندىن ساقلاپ قالغىلى ۋە بۇزغۇنچىلىق ھەم زىياننى ئازايتقىلى، مىللىي كاپىتالىستىك ئىگىلىكنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشكە، شۇنىڭدەك كاپىتالىستلارنىڭ ئۆز - ئۆزىنى ئۆزگەرتىشىگە پايدا يەتكۈزگىلى بولىدۇ.

سېتىۋېلىش يىلى 购买年 يەر باھاسى بىلەن يەر ئىجارىسىنىڭ سېلىشتۇرما قىممىتى. كاپىتالىزم شارائىتىدا، ئىجارىكەش كاپىتالىستلار يەر ئىگىلىرىگە يەر ئىجارىسى تۆلەيدۇ؛ يەر - ئېلىش - سېتىش ئوبيېكتى سۈپىتىدە باھا شەكلىگە ئىگە قىلىنسىمۇ بولىدۇ. سېتىۋېلىش يىلى شۇ يەرنىڭ باھاسىغا چۈشلۈق يەر ئىجارىسى تۆلەش ئۈچۈن كېتىدىغان مۇددەتنى بىلدۈرىدۇ. مەسىلەن، بىر پارچە يەرنىڭ يىللىق يەر ئىجارە كىرىمى 20 مىڭ يۈەن، يەر باھاسى 400 مىڭ يۈەن بولسا، سېتىۋېلىش يىلىنىڭ فورمۇلىسى مۇنداق بولىدۇ:

$$\frac{\text{400 مىڭ}}{\text{20 مىڭ}} = 20 \text{(يىل)}.$$

بەرپا قىلالمايدۇ ۋە ئۇنىڭغا رەھبەرلىكمۇ قىلالمايدۇ دەپ قارىدى. جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىش مەسئۇلىيىتىنى «ئەڭ كۆپ تەلىم ئالغان» كارخانا ئىگىلىرى، بانكىرلار، سودىگەرلەر ئۈستىگە ئېلىشى، ھاكىمىيەتنى شۇلار ئىگىلىشى كېرەك دېگەنىنى تەشەببۇس قىلدى. ئۇ خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى يوقىتىشنى ياقتۇرمىدى، زورلۇق بىلەن قىلىنىدىغان ئىنقىلابقا قارشى تۇردى، ئۆزىنىڭ غايىسىدىكى جەمئىيەتنى تەشۋىقات، تەربىيە شۇنىڭدەك ئىلىم - پەن ۋە ئەخلاقنىڭ ياخشىلىنىشى ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇش خام خىيالىدا بولدى. ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەسەرلىرى «بىر جەنۇب پۇقراسىنىڭ زامانداشلارغا خېتى»، «ئىنسانشۇناسلىق ھەققىدە ئومۇمىي بايان»، «سودا - سانائەت تۈزۈمى توغرىسىدا»، «پروتېستانتچىلىق» قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

سرتتىن تېخنىكا قوبۇل قىلىش 技术引进 بىر دۆلەتنىڭ تېخنىكا ئۆتكۈنچىلىكىنى مۇئەييەن شەكلى ئارقىلىق چەت ئەلدىن ئىلغار تېخنىكىنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدىكى ھەرىكىتى. ئۇ ئاساسەن مۇنۇ مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: مەخسۇس تېخنىكىلارنى، مەسىلەن، مەھسۇلاتلارنىڭ لايىھىسى، چېرتىيوژى، ياساش تېخنىكىسى، ئۆلچەش ئۇسۇلى، ماتېرىياللارنى تەڭشەش ئۇسۇلى قاتارلىقلارنى سېتىۋېلىش؛ قوبۇل قىلىنغان تېخنىكىنى ئىگىلەپ ئىشلىتەلەيدىغان خادىملارنى يېتىشتۈرۈش، مەسىلەن، ئۆتكۈنچى تەرەپنىڭ كارخانىلىرىغا بېرىپ ئۆگىنىپ كېلىشكە ئادەم ئەۋەتىش ياكى ئۆتكۈنچى تەرەپنىڭ قوبۇل قىلغۇچى تەرەپكە يېتەكچىلىك قىلىشقا مۇتەخەسسىس ئەۋەتىشنى تەلەپ قىلىش ۋە باشقىلار؛ ئىگىلىك باشقۇرۇشقا دائىر تېخنىكا ۋە

بىلىملەرنى قوبۇل قىلىش؛ چەت ئەل مەسلىھەت شىركەتلىرىگە ياكى چەت ئەل كارخانىلىرىغا تېخنىكا جەھەتتىن خىزمەت قىلىشنى ھاۋالە قىلىش. يالغۇز ئۇسكۇنە ئىمپورت قىلىش، مەيلى ئۇ ئايرىم ماشىنا بولسۇن ياكى پۈرۈشلۈك ئۇسكۇنە بولسۇن، تېخنىكا قوبۇل قىلىش قاتارىغا كىرمەيدۇ. ئەگەر پۈرۈشلۈك ئۇسكۇنە ئىمپورت قىلىش بىلەن بىرگە، قارشى تەرەپنىڭ شۇ ئۇسكۇنىلەرنى ئىشلىتىشكە دائىر مەخسۇس تېخنىكا ماتېرىياللىرى بىلەن تەمىنلىشىگە ئايرىم پۇل بېرىلگەن ياكى ئادەم يېتىشتۈرۈپ بېرىش ھاۋالە قىلىنغان ۋە مۇتەخەسسىسلىرى يېتەكچىلىك قىلىشقا تەكلىپ قىلىنغان بولسا، ئۇمۇ تېخنىكا قوبۇل قىلىشنىڭ بىر خىل شەكلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، لېكىن خەلقئارادا تېخنىكا قوبۇل قىلىش ستاتىستىكىسى ئۇسكۇنە ئىمپورت قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ. تېخنىكا قوبۇل قىلىش، كۆپىنچە، رۇخسەت قەغىزى ئاساسىدىكى سودا ئارقىلىق بولىدۇ، يەنى تېخنىكا قوبۇل قىلغۇچى تەرەپ تېخنىكا ئۆتۈنگۈچى تەرەپتىن مەلۇم مەھسۇلاتنى ياساش ھوقۇقىنى ئالىدۇ ھەم شۇنىڭغا لايىق مەخسۇس تېخنىكىغا ئېرىشىدۇ؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، تېخنىكا قوبۇل قىلغۇچى تەرەپ رۇخسەت قەغىزى ئىشلەتكەن تەرەپكە مەلۇم مىقداردا خىراجەت تۆلەيدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، تېخنىكا قوبۇل قىلىش ئىشى ھەر خىل ھەمكارلىق شەكىللىرى ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدۇ، مەسىلەن، تېخنىكا قوبۇل قىلىش مەقسىتىنى تولدۇرما سودا، شېرىكلىشىپ باشقۇرۇش، ھەمكارلىشىپ ئىشلەپچىقىرىش، كەلگەن ماتېرىياللىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، كەلگەن زاپچاسلارنى قۇراشتۇرۇش قاتارلىق

يوللار بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا بولىدۇ. دۇنيا بويىچە ھەرقايسى ئەللەرنىڭ بىر - بىرىدىن تېخنىكا قوبۇل قىلىشى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تەرەققىياتىدىكى ۋە پەن - تېخنىكا تەرەققىياتىدىكى تەكشىسىزلىكنىڭ مۇقەررەر مەھسۇلى، ھەرقايسى ئەللەر ئىقتىسادىي - تېخنىكا تەرەققىياتىنىڭ مۇھىم يولى.

سسموندی (Jean Charles Léonard 西斯蒙第 Simonde de Sismondi، 1773 — 1842) فرانسىيە بۇرژۇئا كلاسسىك سىياسىي ئىقتىسادىنى كاماللەتكە يەتكۈزگۈچى شۇنداقلا ئىقتىسادىي رومانتىزمنى ۋە ئۇششاق بۇرژۇئا سىياسىي ئىقتىسادىنى ياراتقۇچى. ئۇ شۋېتسارىيەنىڭ فرانسۇز تىلىدا سۆزلىشىدىغان ئاھالىلەر رايونىدا تۇغۇلغان. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ فرانسىيە، ئەنگلىيە، ئىتالىيە قاتارلىق دۆلەتلەردە تۇرغان، بانكا خىزمەتچىسى بولۇپ ئىشلىگەن، كىچىك بىر كولخوزنى باشقۇرۇپ باقتان، جەنۇبە سودىگەرلەر جەمئىيىتىگە بىر مەزگىل كاتىپ بولغان. 1803 - يىلى ئىقتىسادشۇناسلىق ھەققىدىكى تۇنجى ئەسىرى «سودا بايلىقى توغرىسىدا»نى ئېلان قىلىپ، ئادام سمىتنىڭ ۋەكىل خاراكتېرلىك ئەسىرى «مىللىي بايلىق توغرىسىدا»دىكى كۆز قاراشلارنى تونۇشتۇردى ۋە بايان قىلدى. سانائەت ئىنقىلابىنىڭ دولقۇنى فرانسىيە بىلەن شۋېتسارىيىگە يېتىپ كېلىپ، ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش ۋەيران بولۇش تەھدىتىگە ئۇچرىغان ۋاقىتتا، ئۇ ئۆزىنىڭ كۆز قارىشىنى ئۆزگەرتىپ، ئەنگلىيە بۇرژۇئا كلاسسىك سىياسىي ئىقتىسادىغا قارشى تۇرغۇچىلاردىن بولۇپ قالدى. 1819 - يىلى «سىياسىي ئىقتىسادنىڭ يېڭى پرىنسىپلىرى ياكى بايلىقنىڭ نوپۇس بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى

توغرىسىدا» دېگەن مۇھىم ئەسىرنىڭ ئېلان قىلىنىپ، ئادام سىمىتنىڭ تەلىماتىغا ئۆزگەرتىش كىرگۈزدى، رىكاردونىڭ تەلىماتىنى قاتتىق تەنقىد قىلدى، ئۇلارنى «بايلىق»نىلا تەتقىق قىلىپ، «ئادەم»نى ئۇنتۇپ قالدى دەپ ئەيىبلىدى، «كىشىلەرنىڭ ماددىي پاراۋانلىقى سىياسىي ئىقتىسادنىڭ ئوبيېكتىدىن ئىبارەت» دەپ قاراپ، سىياسىي ئىقتىسادنى كىشىلەرنىڭ ئىقتىسادىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىشىدا ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئىقتىسادىي تۈرمۇشقا ئارىلىشىشىدا ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك بولغان مىزانلارنى تەتقىق قىلمىغان پەنگە ئايلاندۇردى. ئۇنىڭ مۇھىم تۆھپىسى شۇ بولدىكى، ئۇ كاپىتالىزمنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى زىددىيەتلىرىنى دەللىلىدى، كاپىتالىزمنىڭ ئىللەتلىرىنى رەھىمسىز پاش قىلدى، كاپىتالىزم شارائىتىدا ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى كرىزىسىنىڭ يۈز بېرىشى مۇقەررەر ئىكەنلىكىنى كۆرسەتىپ بەردى. لېكىن ئۇ كاپىتالىزمدىكى زىددىيەتلەرنىڭ خاراكتېرى ۋە مەنبەسىنى چۈشىنەلمىدى، شۇڭا، كاپىتالىستىك تۈزۈمنى ئۇششاق بۇرژۇئا نۇقتىئىنەزىرى بويىچە تەنقىد قىلدى، تارىخنىڭ چاقىنى ئارقىغا بۇراشقا ئۇرۇنۇپ، ھۆكۈمەتنىڭ ئىقتىسادىي تۈرمۇشقا ئارىلىشىشى ئارقىلىق جەمئىيەتنى ئۆزى گۈزەللەشتۈرۈپ كۆرسەتكەن ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش زامانىغا چېكىنىدۇرۇشنى خىيال قىلدى. ئۇ ئىستېمال ئىشلەپچىقىرىشنى بەلگىلەيدىغان ئىقتىسادىي قانۇنىيەتلەرنى تەكتلەپ، دارامەتنىڭ تەقسىم قىلىنىشىنى ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي نەزەرىيە تەتقىقاتىنىڭ مەركىزى قىلدى، كاپىتالىزمدىكى ئادالەتسىز تەقسىمات بارلىق ئاپەت ۋە نامراتلىقلارنىڭ سەۋەبى دەپ قارىدى. ئۇ يەنە كاپىتالىزمدىكى ئىقتىسادىي كرىزىسلارنى

ئىستېمالىنىڭ يېتەرلىك بولمىغانلىقىدىن بولدى دەپمۇ چۈشەندۈرمەكچى بولدى.

سندىكات 加迪幸 مەنىسى «بىرلەشمە تەشكىلات»، فرانسۇزچە syndicat دېگەن سۆزنىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. مونوپول تەشكىلات شەكىللىرىنىڭ بىرى. ئۇ ئوخشاش تاۋارلارنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان كارخانىلار تاۋارلىرىنى يۇقىرى باھادا سېتىش ۋە خام ئەشيانى تۆۋەن باھادا سېتىۋېلىش مەقسىتىدە قۇرغان مونوپول تەشكىلات. ئۇنىڭغا قاتناشقان كارخانىلار ئىشلەپچىقىرىشتا ۋە قانۇندا ئۆز مۇستەقىللىقىنى ساقلاپ قېلىۋېرىدۇ، ئەمما سودا ـ تىجارەتتە مۇستەقىل ئورنىدىن ئايرىلىدۇ، بازار بىلەن بۇرۇنقىدەك بىۋاستە ئالاقە باغلىيالمايدۇ. باش ئىش باشقارمىسى زاكازنى بىر تۇتاش ئېلىپ، ئاندىن كېلىشىمدە بەلگىلەنگەن ئۇلۇش بويىچە قاتناشقۇچىلارغا تەقسىم قىلىدۇ. خام ئەشيا سېتىۋېلىش ئىشىنىمۇ باش ئىش باشقارمىسى بىر تۇتاش بېجىرىدۇ. شۇڭا ئۇ كۆپ ھالاردا مەھسۇلاتلىرىنى قىممەت باھادا سېتىپ، خام ئەشيانى ئەرزان باھادا سېتىۋېلىپ، شۇ يۇل بىلەن يۇقىرى مونوپول پايدا ئالىدۇ. ئۇ مۇقىملىق جەھەتتە كارتېلدىن بىر قەدەم ئىلگىرىلىگەن بولىدۇ. ئۇنىڭغا قاتناشقان كارخانىلارنىڭ ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ چىقىشى ناھايىتى تەس بولىدۇ، چۈنكى ئۇ چېكىنىپ چىقىدىغان بولسا، ئۆز ئالدىغا يېڭى سېتىش ئاپپاراتى قۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ، سندىكات ئۇنى چەتكە قېقىشقا ئۇرۇنىدۇ. لېكىن قاتناشقۇچىلارنىڭ كۈچ سېلىشتۇرمىسىدا پاكى بازار شارائىتىدا ئۆزگىرىش پەيدا بولغاندا، قاتناشقۇچىلار ئۆزئارا تەقسىمات ئۇلۇشىنى باشقىدىن كېلىشىپ

بىكتىدۇ ياكى رەھبەرلىك ئورگىنىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەيدۇ. تاۋار سېتىش نورمىسىنى ۋە خام ئەشيا ئۈلۈشىنى تەقسىم قىلىشتا ئەزالار ئوتتۇرىسىدا شىددەتلىك كۈرەش بولۇپ تۇرىدۇ. سىندىكات 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى ۋە 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا، غەربىي ياۋروپا ئەللىرىدە بولۇپمۇ كېرمانىيىدە خېلى كەڭ تارقالغان، شۇنىڭ بىلەن بىللە بەزى خەلقئارالىق سىندىكاتلارمۇ بارلىققا كەلگەن.

سىندىكالىزم 工团主义 «ھۆكۈمەتسىز سىندىكالىزم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. خەلقئارا ئىشچىلار ھەرىكىتىدىكى بىر خىل ئۇششاق بۇرژۇئا ھۆكۈمەتسىزلىك پىكىر ئېقىمى. دەسلەپتە قۇرۇلغان تەشكىلاتنىڭ نامى فرانسىيە سىندىكال بىرلەشمە جەمئىيىتى (كېيىن باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى دەپ ئۆزگەرتىلگەن) بولغانلىقتىن، بۇ ئېقىمى سىندىكالىزم دەپ ئاتالغان. بۇ ئېقىم 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا باشقا جايلارغا تارقىلىشقا باشلىغان، 20 - ئەسىرنىڭ بېشىدا فرانسىيە، ئىتالىيە، ئىسپانىيە ۋە لاتىن ئامېرىكىسى قاتارلىق جايلاردا ھۆكۈم سۈرگەن، روسىيە كومموئىستىك (بولشېۋىكلار) پارتىيەسىنىڭ ئىچىدە 1920 - يىلى پارتىيەگە قارشى ھۆكۈمەتسىز سىندىكالىزمچى«ئۈرۈھ ــ «ئىشچى ئۆكتىچىلەر» گۇرۇھى شەكىللەنگەن. فرانسىيىلىك سورېل، راجادېل قاتارلىقلار بۇ ئېقىمنىڭ ئاساسلىق ۋەكىللىرى. ئۇلار ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى بىلەن پارتىيىنى قارىمۇقارشى قىلىپ قويۇپ، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئۆز پارتىيىسى بولمىسىمۇ بولىدۇ، پارتىيىنىڭ پائالىيىتى زىيانلىق، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى (يەنى سىندىكال)لا ئىشچىلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرىدىغان ۋە ئۇلارغا رەھبەرلىك قىلىدىغان بىردىنبىر

تەشكىلىي شەكىل دەپ قارىدى. ئۇلار ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى ھەممىدىن ئۇستۈن تۇرىدۇ ۋە ھەممىنى باشقۇرىدۇ دەپ ئۇنى كۆككە كۆتۈردى. جايلاردىكى ئىشچىلار ئۈيۇشمىلىرىنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى بىرلەشكەن تەشكىلاتىنى دۆلەت ئاپپاراتىنىڭ ئورنىغا قويۇشنى تەرغىپ قىلىپ، سىياسىي كۈرەشكە قارشى تۇردى، پرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ ۋە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئىنكار قىلدى. ئومۇمىيۈزلۈك ئىقتىسادىي ئىش تاشلاش كاپىتالىزمنى يوقىتىشنىڭ بىردىنبىر چارىسى دەپ قاراپ، ئاتالمىش «بىۋاستە ھەرىكەت قىلىش» تاكتىكىسىنى قوللىنىپ، ئىش تاشلاش، ئىشنى ئاقىستىش، بايقۇت قىلىش، نامايىش قىلىش، ھەتتا ماشىنىلارنى بۇزۇۋېتىش، خام ئەشيالارنى ۋە مەھسۇلاتلارنى بۇزۇۋېتىشنى تەشەببۇس قىلدى؛ ئىشچىلار سىنىپىنىڭ بارلىق كۈرەشلىرىنى ئىش ھەقىنى ئۆستۈرۈش، ئەمگەك كۈنىنى قىسقارتىش قاتارلىق ئىقتىسادىي تەلەپلەرگە قارىتا كۈچىنىڭ بارىچە يېتەكلىدى. لېنىن مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: «ھۆكۈمەتسىز سىندىكالىزم ئاغمىچىلىقنىڭ بىر تۈغقان قېرىندىشى.» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 209 - بەت)

سنىپ 阶级 كىشىلەرنىڭ مۇئەييەن ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي قۇرۇلمىدا تۇتقان ئورنى بەرقىلىق بولغانلىقتىن كېلىپ چىققان ئىجتىمائىي گۇرۇھلار. لېنىن مۇنداق دەيدۇ: «سىنىپلار شۇنداق چوڭ - چوڭ گۇرۇھلاردىن ئىبارەتكى، بۇ گۇرۇھلارنىڭ تارىختىكى مۇئەييەن ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش سىستېمىسىدا تۇتقان ئورۇنلىرى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرى (بۇ مۇناسىۋەتلەرنىڭ كۆپچىلىكى

قانۇندا رەسمىي بەلگىلەنگەن)، ئىجتىمائىي ئەمگەك تەشكىلاتلىرىدا ئويناپدىغان روللىرى ئوخشاش بولمايدۇ، شۇ سەۋەبتىن ئىجتىمائىي بايلىقتىن ئۆزىگە تېگىشلىك ھەسسىلىرىنى قانداق ئۇسۇلدا ۋە قانچىلىك ئېلىشلىرىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. سىنىپلار شۇنداق گۇرۇھلاردىن ئىبارەتكى، ئۇلاردىن بىرى مۇئەييەن ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي قۇرۇلمىدا تۇتقان ئورنى باشقىچە بولغانلىقتىن باشقا بىر گۇرۇھنىڭ ئەمگىكىنى ئۆزىنىڭكى قىلىۋالالايدۇ.» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم، 10 - بەت) سىنىپ ئۆزىگە خاس پەيدا بولۇش، تەرەققىي قىلىش ۋە يوقىلىش جەريانىغا ئىگە بىر تارىخىي كاتېگورىيە. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئومۇمىنىڭ ئىختىيارىدا بولغان ئىپتىدائىي جامائىدە سىنىپىي پەرق يوق ئىدى. ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ يۈكسىلىشى، ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىنىڭ ۋە ئالماشتۇرۇشنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئارقىسىدا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك بارلىققا كەلدى - دە، جەمئىيەتتە ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپ ۋە ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنغۇچى سىنىپقا بۆلۈنۈش ئەھۋالى پەيدا بولدى. شۇنىڭ بىلەن، ئىجتىمائىي جامائە پارچىلىنىپ كەتتى، ئىنسانىيەت قۇللۇق جەمئىيەتكە، كېيىن فېئوداللىق جەمئىيەتكە، ئۇنىڭدىن كېيىن كاپىتالىستىك جەمئىيەتكە كىردى. ئاشۇ ئۇچ خىل ئاساسىي فورماتسىيەدىكى سىنىپىي جەمئىيەتنىڭ بىرىنچىسىدە قۇلدارلار سىنىپى بىلەن قۇللار سىنىپى، ئىككىنچىسىدە پومېشچىكلار سىنىپى بىلەن دېھقانلار سىنىپى، ئۈچىنچىسىدە بۇرژۇئازىيە بىلەن پرولېتارىيات قارىمۇقارشى ئىككى چوڭ سىنىپ بولدى. كىشىلەر ئىجتىمائىي سىنىپلار-

نىڭ ئايرىلىشى ۋە ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ۋە كۈرەشلەرنى ناھايىتى ئۇزاق مەزگىلگىچە تونۇپ يېتەلمىگەنىدى. يېقىنقى زامانغا كەلگەندە، بولۇپمۇ 18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا بولۇپ ئۆتكەن فرانسىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابىدىن كېيىن، بەزى بۇرژۇئا تارىخشۇناسلىرى (مەسىلەن تىيېر، گىزو، مىنېلار) سىنىپىي كۈرەشنىڭ تارىخىي تەرەققىياتىنى ئىزھار قىلغانىدى، بەزى بۇرژۇئا ئىقتىسادشۇناسلىرى (مەسىلەن ئادام سمىت، رىكاردولار) مۇ ھەرقايسى سىنىپلارنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن تەھلىل قىلغانىدى. لېكىن ئۇلارنىڭ تۇرلۇك چەكلىمىگە ئۇچرىشىنى مۇقەررەر ئىدى، مەسىلەن: ئۇلار سىنىپىي مۇناسىۋەت «ئىستېلاچىلىق» تىن ۋە «ئىنسانلارنىڭ تەبىئىتى»دىن كېلىپ چىققان دېگەن خاتا قاراشتا بولغان، ئۇنىڭدىن باشقا ئۇلار ئۇچىنچى تەبىقىنىڭ فېئودال ئاقسۆڭەكلەر ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلمىدىيۇ، ئۇچىنچى تەبىقىنىڭ ئىچكى قىسمىدا زىددىيەت بارلىقىنى يەنى پرولېتارىيات بىلەن بۇرژۇئا-زىيە ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى ئىنكار قىلمىدۇ ۋە باشقىلار. سىنىپ ۋە سىنىپىي كۈرەش مەسىلىسى ماركسىزم ژۇجۇدقا كەلگەندىن كېيىنلا ئىلمىي ئاساستا توغرا شەرھىلەنىدى. ماركس ئۆزىنىڭ يېڭى تۆھپىسىنى 1) سىنىپلارنىڭ مەۋجۇتلۇقى پەقەت ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتىنىڭ مۇئەييەن تارىخىي باسقۇچى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى، 2) پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى سىنىپىي كۈرەشنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى بولىدىغانلىقىنى، 3) بۇ دىكتاتۇرا پەقەت بارلىق سىنىپلارنى يوقىتىش ۋە سىنىپسىز جەمئىيەتكە كىرىشنىڭ ئۆتكۈنچى باسقۇچىدىن ئىبارەت ئىكەنـ

لمكىنى ئىسپاتلىغانلىقىغا يىغىنچاقلايدۇ. پرولېتارىيات دىكتاتۇرلىقىدىكى سوتسىيالىستىك جەمئىيەت ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۈكچىلىكنى ئاساس قىلىدۇ. چوڭقۇر سوتسىيالىستىك ئۆزگىرىش ئارقىلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك يوقىتىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارمۇ يوقىتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى يۈكسەك دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان شارائىتتا، سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكى ئوتتۇرىسىدىكى، شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدىكى، جىسمانىي ئەمگەك بىلەن ئەقلىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىكى پەرق يەنى بارلىق سىنىپلار ۋە سىنىپىي پەرقلەر يوقىتىلىدۇ، ئىنسانىيەت سىنىپسىز يېڭى جەمئىيەت — كوممۇنىزم جەمئىيىتىگە قەدەم قويىدۇ.

سنىپىي ئاڭ 阶级觉悟 «سىياسىي ئاڭ» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئادەتتە جەمئىيەتنى پرولېتارىيات مەيدانىدا تۇرۇپ بىلىش ۋە ئۆزگەرتىش يولىدىكى ئاڭلىقلىق دەرىجىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. پرولېتارىياتچە سىنىپىي ئاڭ ئۆز - ئۆزىدىن پەيدا بولمايدۇ، بەلكى پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكى ۋە تەربىيىسى ئارقىسىدا، كۆرەش ئەمەلىيىتىدە ۋە ئەمەلىي تەجرىبىلەرنى يەكۈنلەپ، ماركسىزمنى ئەمەلىيەتكە باغلاپ ئۆگىنىش ئاساسىدا پەيدىنپەي يېتىلىپ چىقىدۇ.

سنىپىي جەمئىيەت 会社阶级 سنىپىي قارىمۇ - قارشىلىق ئاساسىدىكى جەمئىيەت. مۇئەييەن تارىخىي باسقۇچتىكى مۇئەييەن ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ مەھسۇلى. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى جامائە ئىگىدارچىلىقىدا بولغان

ئىپتىدائىي جەمئىيەت سىنىپسىز جەمئىيەت ئىدى. ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ يۈكسىلىشى، ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىنىڭ ۋە ئالماشتۇرۇشنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئارقىسىدا، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك بارلىققا كەلدى، ئىپتىدائىي جامائە پارچىلىنىپ كەتتى، جەمئىيەت ئۆز ئالدىغا ئالاھىدىلىككە ئىگە، بىر - بىرىگە قارىمۇقارشى باشقا - باشقا سىنىپلارغا بۆلۈندى، ئىنسانىيەت شۇنىڭدىن ئىبتىبارەن سىنىپىي جەمئىيەتكە قەدەم قويدى. كەينى - كەينىدىن كېلىپ چىققان قۇللۇق جەمئىيەت، فېئودالىزىم جەمئىيەت ۋە كاپىتالىستىك جەمئىيەت سىنىپىي جەمئىيەتنىڭ بىر - بىرىگە ئۇلىنىپ كەلگەن ئۇچ خىل تۈپ فورماتسىيىسى بولدى. مەنپەئەت ۋە تەلەپلىرى بىر - بىرىگە زىت سىنىپلارنىڭ (ئادەتتە ئىككى چوڭ ئاساسىي سىنىپنىڭ) ئۆزئارا قارشىلىشىشى ۋە كۈرىشىشى سىنىپىي جەمئىيەتنىڭ ئاساسىي ئالامىتى بولىدۇ. قۇلدارلار سىنىپى بىلەن قۇللار سىنىپى قۇللۇق جەمئىيەتتىكى ئاساسىي سىنىپ. پومېشچىكلار سىنىپى بىلەن دېھقانلار سىنىپى فېئودالىزم جەمئىيىتىدىكى ئاساسىي سىنىپ. بۇرژۇئازىيە بىلەن پرولېتارىيات كاپىتالىزم جەمئىيىتىدىكى ئاساسىي سىنىپ. پرولېتارىيات ئىنقىلابى ئارقىلىق كاپىتالىزم جەمئىيىتىنىڭ ئورنىنى ئالغان سوتسىيالىزم جەمئىيىتى سىنىپىي جەمئىيەتتىن سىنىپسىز جەمئىيەتكە ئۆتىدىغان ئۆتكۈنچى جەمئىيەت.

سىنىپىي زىددىيەت 阶级矛盾 باشقا - باشقا سىنىپلار ئوتتۇرىسىدىكى مەنپەئەت ۋە تەلەپلەرنىڭ ئوخشاشماسلىقى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان زىددىيەت. ھەرقايسى سىنىپلار

ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي قۇرۇلمىدا ئوخشاش بولمىغان ئورۇندا تۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى، شۇنداقلا سىياسىي ۋە باشقا جەھەتلەردىكى مەنپەئىتى ۋە تەلىپى ئوخشاش بولمايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن، سىنىپىي زىددىيەتنىڭ كېلىپ چىقىشى مۇقەررەر. سىنىپىي زىددىيەت دېگەندە، ئاساسلىقى، ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار بىلەن ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنغۇچى سىنىپلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت، مەسىلەن، قۇلدارلار سىنىپى بىلەن قۇللار سىنىپى ئوتتۇرىسىدىكى، پومېشچىكلار سىنىپى بىلەن دېھقانلار سىنىپى ئوتتۇرىسىدىكى، بۇرژۇئازىيە بىلەن ئىشچىلار سىنىپى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنداق زىددىيەتلەر قارىمۇقارشى سىنىپلارنىڭ تۈپ مەنپەئەت توقۇنۇشى ئاساسىدىكى ئانتاگونىيلىك زىددىيەت بولۇپ، ئومۇمەن، شىددەتلىك سىنىپىي كۈرەش بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. پەقەت پەۋقۇلئاددە شارائىتتا، ئانتاگونىيسىز زىددىيەتكە ئايلىنىدۇ، مەسىلەن، ئىلىمىزدە ئىشچىلار سىنىپى بىلەن مىللىي بۇرژۇئازىيە ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ئەنە شۇنداق ئەھۋاللار جۈملىسىگە كىرىدۇ. قۇللۇق جەمئىيەتتىن فېئودالىزم جەمئىيىتىگە ئۆتۈش مەزگىلىدە تۇرغان فېئوداللار سىنىپى بىلەن قۇلدارلار سىنىپى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتمۇ، فېئودالىزم جەمئىيىتىدىن كاپىتالىزم جەمئىيىتىگە ئۆتۈش مەزگىلىدە تۇرغان بۇرژۇئازىيە بىلەن فېئودالىلار سىنىپى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتمۇ ئانتاگونىيلىك سىنىپىي زىددىيەت قاتارىغا كىرىدۇ. باشقا ـ باشقا ئەمگەكچىلەر سىنىپى ئوتتۇرىسىدىكى، مەسىلەن، ئىشچىلار سىنىپى بىلەن دېھقانلار سىنىپى

ئوتتۇرىسىدىكى سنىپىي پەرقىمۇ بىر خىل سنىپىي زىددىيەت ھېسابلىنىدۇ، ئەمما ئۇ تۈپ مەنپەئەت بىر بولغان ئاساستىكى ئانتاگونىيىسىز زىددىيەت.

سنىپىي كۆز قاراش 阶级观点 ئادەتتە سنىپ ۋە سنىپىي كۆرەش توغرىسىدىكى ماركسىزمچە - لېنىنىزمچە كۆزقاراشنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ تارىخىي ماتېرىيالىزمنىڭ تۈپ قاراشلىرىنىڭ بىرى. ماركسىزم - لېنىنىزم، سنىپ ۋە سنىپىي كۆرەش مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان شارائىتتا، ئىجتىمائىي زىددىيەتلەر ۋە ئىجتىمائىي تارىخىي ۋەقەلەرنىڭ سەۋەبى ھەم تۈرتكىسىنى تەھلىل قىلغاندا، جەمئىيەتنىڭ ئوخشاش بولمىغان سنىپلارغا ئايرىلغانلىقىنى ۋە شۇ سنىپلارنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىلىرىنى كۆزدە تۇتۇش كېرەك، دەپ قارايدۇ. سنىپىي كۆز قاراش دېگەن ئەنە شۇ.

سنىپىي كۆرەش 阶级斗争 باشقا - باشقا سنىپلار ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەش. سنىپىي قارىمۇقارشىلىق ئاساس قىلىنغان جەمئىيەتتە، سنىپىي كۆرەش تارىخ تەرەققىياتىنىڭ بىۋاستە تۈرتكىسى بولىدۇ. بولۇپمۇ كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە، پرولېتارىيات بىلەن بۇرژۇئازىيە ئوتتۇرىسىدىكى سنىپىي كۆرەش ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشنىڭ غايەت زور پىشاڭى بولۇپ، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىغا سۆزسىز يول ئاچىدۇ. ئىقتىسادىي كۆرەش، سىياسىي كۆرەش ۋە ئىدىيىۋى كۆرەش سنىپىي كۆرەشنىڭ ئاساسىي شەكلى بولىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە سىياسىي كۆرەش يېتەكچى ئورۇندا تۇرىدۇ. پرولېتارىيات ئىنقىلابى غەلىبە قىلغاندىن كېيىن قورۇلغان سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە،

سنىپي كۆرەش مۇرەككەپ تۈس ئالىدۇ. پرولېتارىياتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسي مۈلۈكچىلىكنى ھاكىمىيەت كۈچىدىن پايدىلىنىپ سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش جەريانى شىددەتلىك سنىپي كۈرەش جەريانى بولماي قالمايدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسي مۈلۈكچىلىك يوقىتىلىپ، سوتسىيالىستىك ئومۇمي مۈلۈكچىلىك بەرپا قىلىنغاندىن كېيىن، ئەھۋال تۈپتىن ئۆزگەردى، ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سنىپلار سنىپ سۈپىتىدە يوقىتىلدى، سنىپي كۈرەش ئاساسي زىددىيەت بولۇشتىن قالدى، كەڭ كۆلەملىك جۇدۇن - چاپقۇنلۇق ئاممۇي سنىپي كۈرەش ئايىغلاشتى، لېكىن سنىپي كۈرەش يەنە مۇئەييەن دائىرىدە ئۆزاقىچە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، مەلۇم شارائىتتا كەسكىنلىشىپ كېتىشىمۇ مۇمكىن. دۆلەتنىمىزنىڭ ئەھۋالىدىن ئېيتقاندا، بۇنىڭغا تارىختىكى ئېكسپلاتاتسىيە تۈزۈمىنىڭ ۋە ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سنىپلارنىڭ ھەر جەھەتتىكى قالدۇق زەھەرلىرىنى قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە پاك - پاكىز قىلىپ تازىلاش مۇمكىن بولمايدىغانلىقىلا ئەمەس، ۋەتىنىمىزنى بىرلىككە كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت ئۇلۇغ ئىشنىڭ ئاخىرقى ھېسابتا ئورۇندالمىغانلىقىمۇ سەۋەب بولدى، ئۇنىدىن باشقا، بىز تېخى مۇرەككەپ خەلقئارا شارائىتتا تۇرماقتىمىز، كاپىتالىزم كۈچ - تەسىرلىرى ۋە ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىزم ئىشلىرىغا دۈشمەنلىك قىلىپ كېلىۋاتقان بەزى كۈچلەر ئېلىمىزنى چىرىتىش ۋە ۋەيران قىلىشقا ئورۇنماي قالمايدۇ. ئېلىمىزنىڭ ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيىتى تېخى بىرقەدەر قالاق، يېڭى سوتسىيالىستىك

تۈزۈمسىزده تېخى نۇرغۇن مۇكەممەلسىزلىك بار، بەزى جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ۋە بەزى پارتىيە ئەزالىرىسىزلىك چىرىكلىشىپ - ئاينىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى تولۇق ئېلىش تېخى مۇمكىن ئەمەس، ئىنتايىن ئاز ساندىكى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى ئۆتسۈرلار ۋە ھەر خىل دۈشمەن ئۇنسۇرلارنىڭ مەيدانغا كېلىش يولىنى توسۇپ تاشلاش مۇمكىن ئەمەس. سوتسىيالىزمدىن كوممۇنىزمغا ئۆتۈش جەريانىدا، سىنىپلارنىڭ ئاخىرقى ھېسابتا يوقىلىشىغا ئەگىشىپ، سىنىپىي كۈرەشمۇ پەيدىنپەي يوقىلىدۇ.

سىنىپىي مەيدان 阶级立场 قىسقارتىپ «مەيدان» دەپ ئاتىلىدۇ. مۇئەييەن سىنىپنىڭ مەۋقەسىدە تۇرۇپ، ھەرقانداق شەيئىگە ئاشۇ مۇئەييەن سىنىپنىڭ تۈپ مەنپەئىتى ۋە تەلىپى ئاساسىدا مۇئامىلە قىلىشنى بىلدۈرىدۇ. سىنىپىي جەمئىيەتتە، كىشىلەرنىڭ تۈپ نۇقتىئىنەزىرى، سىياسىي پوزىتسىيىسى، ئىدىيە ھېسسىياتى ۋە باشقا جەھەتلەردىكى پەرقلىرىنى، كۆپىنچە،ئۇلار-نىڭ سىنىپىي مەيدانىنىڭ ئوخشىمايدىغانلىقى بەلگىلەيدۇ. ئادەتتىكى ئەھۋالدا، بىر ئادەمنىڭ سىنىپىي مەيدانى شۇ ئادەم تەئەللۇق بولغان سىنىپنىڭ ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي قۇرۇلمىدا تۇتقان ئورنىغا باغلىق بولىدۇ. بىراق بىر ئادەمنىڭ سىنىپىي مەيدانىغا ئۇنىڭدىن باشقا ھەر خىل مۇرەككەپ ئامىللارمۇ تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇڭا، ھەرىر ئادەمنىڭ قانداق مەيدانىدا تۇرغانلىقىنى پەرق ئېتىشتە، ئۇنىڭ سىنىپىي تەركىبى ۋە ئائىلە كېلىپ چىقىشىغا دىققەت قىلىش كېرەك، بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئىدىيە، سۆز ۋە ھەرىكەتلىرىنىڭ قايسى سىنىپنىڭ تۈپ مەنپەئىتى ۋە

تەلىپىگە ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقىنى ئېنىقلاش لازىم.

سنىپىلىق 阶级性 سنىپلارنىڭ ماھىيىتى ۋە تەبىئىتى. ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي قۇرۇلمىدا باشقا - باشقا ئورۇندا تۇرغان سنىپلار ھەر خىل شەكىلدە ئۇزاق مۇددەت ياشايدۇ ۋە كۆرەش قىلىپ تۇرىدۇ، شۇ جەريانىدا ئۆلارنىڭ ئۆزىگە خاس مەنپەئەت ۋە تەلەپلىرى، ئۆزىگە خاس روھىي ھالىتى، ئىدىيىسى، ئۇقتىنىنەزىرى ۋە ئۆرپ-ئادىتى، ھەرقايىسىنىڭ باشقا سنىپلار، تەبىقىلەر، گۇرۇھلار بىلەن بولغان ئايرىم-ئايرىم مۇناسىۋەتلىرى بارلىققا كېلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ھەرقايىسىنىڭ سنىپىلىقى شەكىللىنىدۇ. سنىپلار مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان جەمئىيەتتە، دۆلەت، پارتىيە، قانۇن ۋە باشقىلار سنىپىلىققا ئىگە.

سىياسەت 政治 ئىقتىسادنىڭ مەركەزلەشكەن ئىپادىسى. سىياسەت تېگى - تەكتىدىن ئالغاندا ئىقتىسادقا باغلىق بولىدۇ، شۇنىڭدەك ئۆز نۆۋىتىدە ئىقتىسادقا ئەكس تەسىر كۆرسىتىدۇ، ئىقتىسادنىڭ تەرەققىياتىغا غايەت زور تەسىر كۆرسىتىدۇ، ئۇ ئىقتىسادىي مەقسەتلەرنى ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ ۋاستىسى. سنىپنىڭ ئۆز ئىچىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى، سنىپلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى ۋە مىللەتلەر، دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى ھەم شۇنىڭغا ئوخشاش مۇناسىۋەتلەرنى بىر ياقلىق قىلىش سىياسەتنىڭ مەزمۇنىغا ياتىدۇ، ئۇ مۇئەييەن سنىپقا ۋەكىللىك قىلغۇچى پارتىيىلەرنىڭ، ئىجتىمائىي گۇرۇھلارنىڭ، ئىجتىمائىي كۈچلەرنىڭ دۆلەت ھاياتى ۋە خەلقئارا مۇناسىۋەتلەر جەھەتتىكى سىياسەتلىرى ۋە پائالىيەتلىرى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. سنىپىي جەمئىيەتتە، ئىقتىسادىي مەنپەئەتلىرى بىر - بىرىگە قارشى

ئاساسي سىنىپلار ئوتتۇرىسىدىكى كەسكىن سىنىپي كۈرەشلەر سىنىپي جەمئىيەتتىكى سىياسەتنىڭ ئەڭ نېگىزلىك مەزمۇنىدۇر. ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ سىياسىتى شۇ سىنىپلارنىڭ سىياسي ھۆكۈمرانلىقىنى تىكلەپ ۋە مۇستەھكەملەپ، شۇ سىنىپلارنىڭ تار مەنپەئىتىنى قوغدايدىغان، ماھىيەتتە، ئەمگەكچى خەلق ئۇستىدىكى ئېكسپلاتاتسىيە ۋە زۇلۇمنى داۋاملاشتۇرىدىغان ۋە كۈچەيتىدىغان سىياسەتتۇر. پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنىڭ سىياسىتى پرولېتارىياتنىڭ تۈپ مەنپەئىتىنىڭ مەركەزلەشكەن ئىپادىسىدۇر. ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىشتىن بۇرۇن، پرولېتارىيات سىياسىتىنىڭ مەركىزي ۋەزىپىسى پومېشچىك ـ بۇرژۇئازىيە ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى ئورنىتىشتىن ئىبارەت. پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى ئورنىتىلغاندىن كېيىن ھەمدە ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىگە بولغان خۇسۇسي مۇلۈكچىلىكنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئورۇندالغاندىن كېيىن، پرولېتارىيات سىياسىتىنىڭ مەركىزي ۋەزىپىسى يۈكسەك سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت (جۈملىدىن ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت)، يۈكسەك سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە بەرپا قىلىپ، كومپارتىيىنىڭ ئۆتۈش ئۇچۇن شەرت ھازىرلاشتىن ئىبارەت. بۇ دەۋردە، ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار سىنىپ سۈپىتىدە يوقىتىلغان بولىدۇ، ئەمما سىنىپي كۈرەش يەنە مەلۇم دائىرىدە ئۇزاققىچە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، شۇ سەۋەبتىن ئۇ يەنە سىياسەتنىڭ مۇھىم مەزمۇنى بولىدۇ. پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى داۋاملىق مۇستەھكەملەش، تىنچ ـ ئىتتىپاقلىق، جانلىق سىياسي ۋەزىيەتنى قوغداش ۋە راۋاجلاندۇرۇش سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشتا كەم

بولسا بولمايدىغان سياسي شەرتتۇر. سىنىپلار تەلتۆكۈس يوقىتىلغاندىن كېيىن، سياسەت پۈتۈنلەي خەلق ئىچىدىكى مۇناسىۋەتكە قارىتىلمايدىغان بولىدۇ. ماركسىزم سياسەتنىڭ ئىقتىساد ۋە ئىجتىمائىي هاياتنىڭ هەرقايسى ساهەلىرىگە كۆرەستىمايدىغان غايەت زور تەسىرىگە ئىنتايىن ئەهمىيەت بېرىپ، سياسي خىزمەتنى ئىقتىسادي خىزمەت، تېخنىكا خىزمىتى ۋە باشقا خىزمەتلەرنىڭ جان تومۇرى دەپ هېسابلايدۇ.

سياسي كۆرەش 政治斗争 سىنىپلار، پارتىيىلەر ۋە ئىجتىمائىي گۇرۇهلار ئوتتۇرىسىدا مەلۇم سياسي مەقسەت يولىدا ئېلىپ بېرىلمايدىغان كۆرەش. ئۇ سىنىپىي كۆرەشنىڭ ئۇچ خىل ئاساسي شەكىللىرىدىن بىرى بولۇپ، ئادەتتە ئىقتىسادي كۆرەشكە ۋە ئىدىيىۋى كۆرەشكە بىرلەشتۈرۈپ ئېلىپ بېرىلىدۇ هەمدە ئۇچ خىل كۆرەش شەكلى ئىچىدە يېتەكچى ئورۇنىدا تۇرىدۇ. لېنىن مۇنداق كۆرسەتكەنىدى: «ئومۇمەن ئېيتقاندا، رهەل قىلغۇچ رول ئويناىدىغان، ئەڭ مۇهىم سىنىپىي مەنپەئەتكە ئۆپ سياسي ئىسلاهەت ئارقىلىقلا ئىگە بولغىلى بولىدۇ؛ مەسىلەن، پرولېتارىياتنىڭ ئۆپ ئىقتىسادي مەنپەئىتىنى پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى بۇرژۇئا دىكتاتۇرىسىنىڭ ئورنىغا دەسسىتىدىغان سياسي ئىنقىلاب ئارقىلىقلا قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ.» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 5 - توم، 359 - بەت) كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە، پرولېتارىياتنىڭ سياسي كۆرىشى سياسىي ئىش تاشلاش، نامايىش قىلىش، پارلامېنت كۆرىشى ئېلىپ بېرىش ۋە قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش دېگەنگە ئوخشاش شەكىللەر بىلەن ئىپادىلىنىدۇ، ئۇنىڭ ئاخىرقى مەقسىتى هاكىمىيەتنى قولغا

ئېلىپ، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش. پرولېتارىيات ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغاندىن كېيىنمۇ، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى مۇستەھكەملەش، كونا تۈزۈمنىڭ تىرىلىشىدىن ساقلىنىش، ھەر ئېھتىمالغا قارشى تاشقى دۈشمەننىڭ تاجاۋۇزىدىن مۇداپىئە كۆرۈش دېگەنگە ئوخشاش سياسىي كۆرەش ۋەزىپىسى بولىدۇ. سوتسىيالىستىك تۈزۈم تىكلىنىپ، ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار سىنىپ سۈپىتىدە يوقىتىلغاندىن كېيىن، سىياسەتنىڭ مەزمۇنى ئۆزگىرىدۇ، مىسال ئۈچۈن دۆلىتىمىزنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى ئالساق، سىياسەت ھېلىھەم مەلۇم دائىرىدە ئۇزاققىچە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان سىنىپىي كۆرەشنى ئۆز ئىچىگە ئالسىمۇ، لېكىن سوتسىيالىستىك زامانۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىش ھەممىدىن چوڭ سياسەت بولۇپ قالدى. شۇ سەۋەبتىن، سياسىي كۆرەشمۇ ئىككىنچى چوڭ سىنىپ ئوتتۇرىسىدىكى ئانتاگونىيە بولۇشتىن قېلىپ، يېڭى ئالاھىدىلىككە ئىگە بولدى.

سياسىي لۇشيەن 政治路线 مۇئەييەن تارىخىي مەزگىلدىكى سياسىي نىشاننى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ئاساسىي فاكتور ۋە سياسەتلەر. ئۇ مۇئەييەن سىنىپنىڭ مەنپەئىتى ۋە تەلىپىنىڭ مەركەزلەشكەن ئىپادىسى. پرولېتارىياتنىڭ سياسىي لۇشيەنى پرولېتارىيات ۋە كەڭ خەلق ئاممىسى مەنپەئىتىنىڭ مەركەزلەشكەن ئىپادىسى. پرولېتارىياتنىڭ ئىنقىلابىي ئىشلىرىدا، سياسىي لۇشيەننىڭ توغرا بولۇش ـ بولماسلىقى پۈتكۈل ئىنقىلابىي ئىشلارنىڭ گۈللىنىشى ياكى خاراب بولۇشنى، ۋۇجۇدقا چىقىشى ياكى مەغلۇپ بولۇشنى بەلگىلەيدۇ.

پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ توغرا سىياسىي لۇشيەنىسى ماركسىزم ئۇمۇمىي ھەقىقىتىنى ئۆز ئېلىنىڭ ئىنقىلابىي كۆرەش ئەمەلىيىتى بىلەن بىرلەشتۈرگەنلىكىنىڭ مەھسۇلىدۇر.

سياسي هوقۇق 政治权利 پۇقرالارنىڭ قانۇن بويىچە بەھرىمەن بولىدىغان، دۆلەتنىڭ سىياسىي ھاياتىغا ئىشتىراك قىلىدىغان هوقۇقى. ئۇ ئاساسەن، سايلاش هوقۇقى ۋە سايلىنىش هوقۇقى، دۆلەتنى باشقۇرۇشقا قاتنىشىش، هۆكۈمەتتە ۋەزىپە ئۆتەش، پەخرىي نامىغا ئېرىشىش هوقۇقى ۋە باشقا دېموكراتىك هوقۇقلارنى كۆرسىتىدۇ. ئېلىمىزنىڭ ئاساسىي قانۇنىدا پۇقرالارنىڭ كەڭ سىياسىي هوقۇقلاردىن بەھرىمەن بولۇشى بەلگىلەنگەن ۋە كاپالەتلەندۈرۈلگەن. كاپىتالىستىك دۆلەتلەرنىڭ ئاساسىي قانۇنى ۋە قانۇنلىرىدىمۇ ئادەتتە پۇقرالارنىڭ مەلۇم سىياسىي هوقۇقلاردىن بەھرىمەن بولۇشى بەلگىلىنىدۇ، لېكىن ئەمەلىيەتتە ئۇ هوقۇقلار تۈرلۈك چەكلىمىگە ئۇچرايدۇ.

سياسي ئىقتساد 政治经济学 ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ، يەنى ئىقتسادىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ تەرەققىياتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن، ئۇ كىشىلىك جەمئىيىتىنىڭ هەرقايسى تەرەققىيات باسقۇچلىرىدا ماددىي ئەشيالارنى ئىشلەپ چىقىرىشقا، ئالماشتۇرۇشقا ۋە شۇنىڭغا يارىشا مەھسۇلاتلارنى تەقسىم قىلىشقا قوماندانلىق قىلىدىغان قانۇنىيەتلەرنى شەرھلەپ بېرىدۇ. ئۇ كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى ۋە راۋاجلىنىشى ئارقىسىدا پەيدىنپەي شەكىللەنگەن، ئۇ سىنىپلار مەۋجۇت جەمئىيەتتە كۆچلۈك

سىنىپىيلىقتا ئىگە. ئۇ ماھىيەتتە بىر تارىخىي پەن. كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى ئۇستىدە ھەممىدىن بۇرۇن نەزەرىيەۋى تەتقىقات ئېلىپ بارغانلار 15 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن 17 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە ياۋروپادا ھۆكۈم سۈرگەن سودا ئەلاچىلىقى تەرەپدارلىرى بولدى. «سىياسىي ئىقتىساد» دېگەن ئاتالغۇ فرانسىيەدىكى سودا ئەلاچىلىقى تەرەپدارلىرىدىن مونكرېتيېننىڭ 1615 - يىلى ئېلان قىلىنغان «شاھ ۋە مەلىكىگە ئاتالغان سىياسىي ئىقتىساد» دېگەن كىتابىدا ھەممىدىن ئاۋۋال ئىشلىتىلگەن. بىراق، سودا ئەلاچىلىقى تەرەپدارلىرىنىڭ تەتقىقاتى ئوبوروت ساھەسىدىكى يۈزە ھادىسىلەر ئۈستىدىلا توختاپ قېلىپ، كاپىتالىنىڭ ھاسىل قىلىنىش جەريانىغا بېرىپ تاقالمىغان. سىياسىي ئىقتىساد مۇستەقىل پەن سۈپىتىدە 17 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىكى كاپىتالىستىك ئىشخانا قول سانائىتى دەۋرىدە مەيدانغا كەلدى. ئۇ كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى ياۋروپادا تېخى ھۆكۈمران ئورۇنغا ئىگە بولمىغان، بۇرژۇئازىيە فېئودالىزم كۈچلىرىگە قارشى كۈرەشكە يۈزلەنگەن، ئۇنىڭ پرولېتارىيات بىلەن بولغان زىددىيىتى يوشۇرۇن ھالەتتە تۇرۇۋاتقان چاغلار ئىدى، شۇڭا ئادام سىمىت ۋە داۋىد رىكاردو ۋەكىللىك قىلغان بۇرژۇئا كلاسسىك سىياسىي ئىقتىسادى بارلىققا كەلدى. بۇ سىياسىي ئىقتىساد تەتقىقاتىنى ئوبوروت ساھەسىدىن ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىگە يۆتكەپ، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئىچكى باغلىنىشلىرىنى بۇرژۇئازىيە نەزەر دائىرىسى ئىچىدە ئادىل ۋە ئوبيېكتىپ ھالدا تەتقىقلاشقا

مۇۋەپپەق بولدى، ئۇنىڭ ئەزەرىيسى ئىلمىي تەركىبلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالدى؛ بىراق، ئۇ سىنىپىي چەكلىمىگە ئۇچرىغانلىقى تۈپەيلىدىن، كاپىتالىستىك ئىقتسادنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيەتلىرىنى تولۇق چۈشىنىپ يېتەلمىدى، كاپىتالىزمنى ئىنسانىيەت ئەقلىغە ئۇيغۇن كېلىدىغان مەڭگۈلۈك تۈزۈم دەپ ھېسابلىدى، شۇڭا ئۇنىڭ ئەزەرىيسى چاكىنا تەركىبلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالدى. 18 - ئەسرنىڭ ئاخىرلىرى، 19 - ئەسرنىڭ باشلىرى، ياۋروپادا كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىشخانا قول سانائىتىدىن ماشىنىلاشقان يېرىك سانائەتكە كۆچۈشىگە ھەمدە پرولېتارىيات بىلەن بۇرژۇئازىيە ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشنىڭ كەسكىنلىشىشگە ئەگىشىپ، بۇرژۇئا چاكىنا سىياسىي ئىقتسادى بارلىققا كەلدى. چاكىنا ئىقتسادشۇناسلىق كلاسسىك ئىقتسادشۇناسلىقنىڭ ئىلمىي تەركىبلىرىنى تاشلۇۋېتىپ، چاكىنا تەركىبلىرىنى راۋاجلاندۇردى، ئۇ ئوتتۇرىغا قويغان ئەزەرىيىلەر، ماھىيەتتە، بۇرژۇئازىيىنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىپ، كاپىتالىزم زىددىيەتلىرىنى يوقىتىشنى، كاپىتالىستىك تۈزۈمنى پەردازلاشنى مەقسەت قىلغان ئەزەرىيىلەر ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، فرانسىيىدىكى سىسموندى بىلەن پرودون ۋەكىللىك قىلغان ئۇششاق بۇرژۇئا سىياسىي ئىقتسادىمۇ مەيدانغا كەلدى، ئۇ نامراتلىق - خانىۋەيرانلىق ئىچىدە تۇرغان ئۇششاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىپ، بىر تەرەپتىن كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ زىددىيەتىنى تەھلىل قىلغان، كاپىتالىستىك تۈزۈمنى تەنقىد قىلغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىشنى

مەدھىيىلەپ، بۇرۇنقى ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش كويىدا بولدى. 19 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرى ئاساسلىق غەربىي ياۋروپا ئەللىرىدە ۋە ئامېرىكىدا كاپىتالىز- ھۆكۈمران ئورۇننى ئىگىلىدى، بۇرژۇئازىيە بەلەن بولغان كەسكىن كۈرەشتە پرولېتارىياتنىڭ ئۆز سىياسىي ئىقتىسادىنى بەرپا قىلىش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلدى. ماركس بىلەن ئېنگېلس دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزمنى تەتبىق قىلىپ، ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەرنى تەتقىقلاپ، كلاسسىك سىياسىي ئىقتىسادنىڭ ئىلمىي تەركىبلىرىگە ۋارىسلىق قىلىپ، قوشۇمچە قىممەت تەلىماتىنى ياراتتى، چىن مەنىدە ئىلمىي بولغان «ماركسىزملىق سىياسىي ئىقتىسادنى، يەنى پرولېتارىياتچە سىياسىي ئىقتىسادنى بەرپا قىلدى، سىياسىي ئىقتىساد ئىنقىلابىنى ئەمەلگە ئاشۇردى. بۇ سىياسىي ئىقتىساد كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ زىددىيەتلىرىنى ۋە ئۇنىڭ پەيدا بولۇش، راۋاجلىنىش ھەم يوقىلىشتىكى ھەرىكەت قانۇنىيەتلىرىنى چوڭقۇر ئېچىپ تاشلاپ، كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ تەرەققىياتى سۆزسىز پرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ كۆتۈرۈلۈشىگە سەۋەب بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بەردى، پرولېتارىياتنىڭ تارىخىي ۋەزىپىسى كاپىتالىزمنى ئاغدۇرۇپ، خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكنى ۋە سىنىپلارنى يوقىتىپ، سوتسىيالىزم ۋە كومۇنىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ بەردى. جاھانگىرلىك ۋە پرولېتارىيات ئىنقىلابى دەۋرىدە، لېنىن، ستالىن ۋە ماۋ زېدۇڭ

ماركسزمنىڭ ئاساسي قائىدىلىرىگە ئاساسلىنىپ، ئۆز ئېلىدىكى سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشقا رەھبەرلىك قىلىش ئەمەلىيىتى داۋامىدا، جاھانگىرلىك ۋە سوتسىيالىستىك ئىقتسادىي تەرەققىياتقا دائىر بىرمۇنچە يېڭى قائىدىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ماركسزملىق سياسي ئىقتسادىنى بېيىتتى ۋە راۋاجلاندۇردى.

ش

شەخسىي ئىستېمال 个人消费 شەخسنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرىدىغان ئىستېمال. ئۇ، كىشىلەرنىڭ كىيىم ـ كېچەك، يېمەك ـ ئىچمەك، تۇرار ـ جاي ۋە كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى قاتارلىق ماددىي تۇرمۇش جەھەتتىكى ئىستېمالىنىمۇ، تەربىيە ئېلىش، كىتاب ۋە گېزىت ـ ژۇرناللارنى كۆرۈش، مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش، سایاھەت قىلىش قاتارلىق روھىي، مەدەنىي تۇرمۇش جەھەتتىكى ئىستېمالىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شەخسىي ئىستېمال ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمالىغا ئوخشىمايدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمالىدا ئىستېمال ئوبيېكتى ئەمگەك كۈچى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بولىدۇ، ئەمگەك بۇيۇملىشىپ يېڭى مەھسۇلات بولۇپ شەكىللىنىدۇ؛ شەخسىي ئىستېمالدا ئىستېمال ئوبيېكتى بولىدىغان ئىستېمال ۋاستىلىرى كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى ئۆچۈن ئىستېمال قىلىنىدۇ، ئۇ، ئەمگەك كۈچىنىڭ ھاسىل قىلىنىشى ۋە تەكرار ھاسىل قىلىنىشىنى قامداشتا كەم بولسا بولمايدىغان شەرت. شەخسىي ئىستېمالنىڭ ئۇسۇلى ۋە سەۋىيىسى ئىنسانلارنىڭ ماددىي مەدەنىيىتى ۋە مەنىۋى مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىيات دەرىجىسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك شەخسىي ئىستېمال

سەۋىيىسىنىڭ زورىيەرقىلىق بولۇشىنى پەيدا قىلىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، ئېكسپلاتاتسىيە تۈزۈمى بىكار قىلىنغان بولغاچقا، شەخسىي ئىستېمال سەۋىيىسىنىڭ زور پەرقلىق بولۇش ھادىسىسى مەۋجۇت بولمايدۇ.

شەخسىيەتچىلىك 个人主义 ھەممە ئىشتا شەخسىي مەنپەئەتنى تۇنجى ئاساسىي چىقىش نۇقتىسى قىلىدىغان ئىدىيە. ئۇ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىغا قۇرۇلغان بىر خىل ئىدىئولوگىيە. كاپىتالىزم ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ۋە كامالىغا يەتكەن فورماتسىيىسى بولغانلىقتىن، شەخسىيەتچىلىك بۇرژۇئازىيىدە راۋاجلىنىپ پەللىسىگە يەتكەن بولىدۇ. بۇرژۇئازىيىنىڭ پۈتۈن پائالىيىتىنىڭ تۈپ مەقسىتى پرولېتارىياتنى ئەڭ زور دەرىجىدە ئېكسپلاتاتسىيە قىلىپ، قوشۇمچە قىممەتنى شىلۈپلىشتىن ئىبارەت، بۇ ئىدىئولوگىيە ساھەسىدە ئەكس ئەتكەندە، بۇرژۇئا دۇنيا قارىشىنىڭ يادروسى ۋە بۇرژۇئا ئەخلاقىنىڭ مىزانى — ئۇچىغا چىققان شەخسىيەتچىلىك بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. شەخسىيەتچىلىك ئۇششاق ئىشلەپچىقارغۇچىلار دۇنيا قارىشىنىڭمۇبىر خۇسۇسىيىتىدۇر. ئۇششاق ئىشلەپچىقارغۇچىلارنىڭ نەزەر دائىرىسىنىڭ تارلىقى، ئۇششاق مۇلۇكدارلارغا خاس روھىي ھالىتى ئۇلارنى، كۆپىنچە، نەپسانىيەتچىلىك قىلىش، شەخسىي مەنپەئەتنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇش، كوللېكتىپ مەنپەئەتنى بىۋاسىتە ئىككىنچى ئورۇنغا قويۇشقا ئۈندەيدۇ. ئىنقىلابىي قوشۇندىكى لىبېرالىزم، تار مەھكىمىچىلىك، گۇرۇھۋازلىق، مەزھەپچىلىك قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى شەخسىيەتچىلىكنىڭ ئوخشاش بولمىغان جەھەتلەردىكى

ئىپادىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

شەرت 条件 ماتېرىيالستىك دىئالېكتىكا جۈملىسىدىكى شەرت كەڭ مەنىدىكى شەرت ۋە تار مەنىدىكى شەرت دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ. كەڭ مەنىدىكى شەرت شەيئىلەرنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە راۋاج تېپىشىغا ئاساس بولۇپ بېرىدىغان ھەممە ئامىللارنى، جۈملىدىن ئىچكى ئامىللار ۋە تاشقى ئامىللارنى، ماددىي ئامىللار ۋە روھىي ئامىللارنى، ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدىغان ئامىللار ۋە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان ئامىللارنى كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە، ئىچكى شەرت شەيئىلەرنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە راۋاج تېپىشىغا ئاساس بولۇپ بېرىدىغان تۈپ ئامىل بولۇپ، *ئاساس دەپ ئاتىلىدۇ. تار مەنىدىكى شەرت بەزىدە ئاساسنىڭ ئەكسى سۈپىتىدە مەخسۇس تاشقى شەرتلەرنى كۆرسىتىدۇ، ئۇ شەيئىلەرنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە راۋاج تېپىشىغا ئاساس بولۇپ بېرىدىغان غەيرىي تۈپ ئامىل، شەيئىلەرنىڭ ئۆزگىرىشىدە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان، ئەمما كەم بولسا بولمايدىغان سەۋەب؛ بەزىدە ئۇ سۇبېيكتىپ پائالىيەتچانلىقنىڭ ئەكسى سۈپىتىدە مەخسۇس ئوبېيكتىپ شەرت - شارائىتنى كۆرسىتىدۇ. كىشىلەر ئوبېيكتىپ شەرت - شارائىتنىڭ چەكلىمىسىدىن ھالقىپ خالىغىنىنى قىلىپ كېتەلمەيدۇ، لېكىن ئوبېيكتىپ شەرت - شارائىت يار بەرگەن دائىرىدە، سۇبېيكتىپ پائالىيەتچانلىقنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، شەرت - شارائىتنى توغرا تونۇپ ۋە ئۆزگەرتىپ بارالايدۇ.

شەكىل 形式 «مەزمۇن ۋە شەكىل» (788 - بەت)

گە قارالسۇن.

شەكىلسىز خوراش 无形损耗 «شەكىللىك خوراش» نىڭ ئەكسى. «مەنىۋى خوراش» ياكى «مەنىۋى ئۇپراش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ماشىنا، ئۇسكۇنە قاتارلىق تۇراقلىق مۇلۇكلەرنىڭ ئۇنۇملۇك ئىشلىتىلىش مەزگىلى ئىچىدە ئىشلىتىلىشىنىڭ تەبىئەت كۈچىنىڭ تەسىرىدىن باشقا سەۋەبلەر بىلەن بولغان قىممىتى تۆۋەنلەش ئەھۋالى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مۇنداق ئىككى خىل ئەھۋال بولىدۇ: بىر خىلى، ئىشلەپچىقىرىش ئۈسۈلىنىڭ ياخشىلانغانلىقى ۋە ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ ئۆسكەنلىكىدىن بىر خىلدىكى ماشىنا - ئۇسكۇنىلەرنى ئىشلەپ چىقىرىشتا سەرپ قىلىنىدىغان ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى قىسقىرايدۇ، شۇنىڭ بىلەن بۇرۇنقى ماشىنا - ئۇسكۇنىلەرنىڭ قىممىتى مۇناسىپ ھالدا تۆۋەنلەيدۇ، بۇ ھال، ئادەتتە، بۇرۇنقى ماشىنا - ئۇسكۇنىلەرنىڭ ئىستېمال قىممىتىگە تەسىر يەتكۈزمەيدۇ؛ يەنە بىر خىلى، يېڭى ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى قوللىنىلىپ، ئۇنۇمى تېخىمۇ يۇقىرى بولغان ماشىنا - ئۇسكۇنىلەر ئىشلەپ چىقىرىلغانلىقتىن، بۇرۇنقى ماشىنا - ئۇسكۇنىلەرداۋاملىق ئىشلىتىلسە پايدىسىز بولۇپ قالىدۇ - دە، بۇزۇلماي تۇرۇپ تاشلىۋېتىلىدۇ. كاپىتالىزم شارائىتىدا، كاپىتالىستلار قىممەتنىڭ تۆۋەنلىشىدىن بولغان زىيانىنى ئازايتىش ۋە تولدۇرۇۋېلىش ئۈچۈن، كۆپىنچە، ئىش ۋاقتىنى ئۇزارتىش، ئەمگەك سىجىللىقىنى كۈچەيتىش، كۆپ سىمېنىلىك تۇزۇمنى يولغا قويۇش ۋە ئامورتىزاتسىيە نىسبىتىنى ئاشۇرۇش قاتارلىق ئۇسۇللارنى قوللىنىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا ئىشلەپچىقىرىش

ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك يولغا قويۇلمىغان بولغاچقا، ماشىنا ـ ئۇسكۇنىلەرنىڭ شەكىلسىز خورىشىنىڭ كارخانىلارغا بولمىغان تەسىرى كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىكى دەك ئۇنداق ئېغىر بولمايدۇ، لېكىن بۇنى ئىقتىسادىي ھېسابات-تا يەنىلا مۇۋاپىق ھالدا ھېسابقا ئېلىشقا توغرا كېلىدۇ.

شەكىللىك خوراش 有形损耗 «ماددىي خوراش» ياكى «ماددىي ئۇپراش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. «شەكىلسىز خوراش»نىڭ ئەكسى. ماشىنا ـ ئۇسكۇنە، زاۋۇت بىناسى قاتارلىق تۇراقلىق مۇلۇكلەرنىڭ ئىشلىتىلىپ ۋە تەبىئەت كۈچىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ خورىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. شەكىللىك خوراش دەرىجىسى تۇراقلىق مۇلۇكنىڭ سۈپىتى ۋە چىداملىقلىقى شۇنىڭدەك ئىشلىتىش، ئاسراش ۋە رېمونت قىلىش ئەھۋالى قاتارلىق ئامىللارغا باغلىق بولىدۇ. تۇراقلىق مۇلۇكنىڭ ئىشلىتىلىشىدىن بولىدىغان خوراش، ئادەتتە، ئىشلىتىلىشنىڭ سىجىللىقى ۋە ۋاقتى بىلەن توغرا تاناسىپ بولىدۇ. تەبىئەت كۈچىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراشتىن بولىدىغان خوراش (مەسىلەن، مېتاللارنىڭ داتلىشىشى، ياغاچ ماتېرىياللارنىڭ چىرىشى قاتارلىقلار) تۇراقلىق مۇلۇكنىڭ ئىشلىتىلىش ـ ئىشلىتىلمەسلىكىگە باقمايدۇ، لېكىن، مەلۇم دەرىجىدە تۇراقلىق مۇلۇكنىڭ ئىشلىتىلىشى بىلەن تەتۇر تاناسىپ بولىدۇ، چۈنكى، ماشىنا قانچە بىكار تۇرسا، شۇنچە ئاسان داتلىشىدۇ. تۇراقلىق مۇلۇكنىڭ قىممىتى شەكىللىك خوراش ئارقىلىق پەيدىنپەي مەھسۇلاتقا ئۆتۈپ، مەھسۇلات تەننەرخىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ قالىدۇ.

شەكىلسىزلىق 形式主义 پەلسەپىدە، شەكىلگىلا بېرىـ

لىپ ، مەزمۇنى بىلەن كارى بولمايدىغان ئىدىيەۋى ئىستىلنى بىلدۈرىدۇ. مەزمۇندىن شەكىلنى ئاجرىتىۋېتىش، شەكىلنى مەزمۇندىن خالىي مۇبالىغە قىلىش ــ ئۇنىڭ بىلىش مەنبەسى، ئەمەلىي خىزمەتتىكى شەكىلۋازلىق سۇبيېكتىپلىق كاتېگورىيىسىگە كىرىدۇ، مۇنداق ئىستىلدىكىلەر شەيئىلەردىكى زىددىيەتلەرنى تەھلىل قىلماي، شەيئىلەرنىڭ ماھىيىتىنى مۇھاكىمە قىلماي، شەيئىلەرنى پەقەت سىرتقى ئالامىتى بويىچە تۈركۈم ئايرىپ، A، B، C، D دەپ ھادىسىلەرنى تىزىپ قويۇش بىلەنلا قانائەتلىنىدۇ، ئۇنۇم بىلەن كارى بولماي، قۇرۇق گەپ سېتىپ باشقىلارنى ئۆزىگە قارىتىۋېلىشقىلا قىزىقىدۇ، ئۇلارنىڭ تېشى پال ـ پال، ئىچى غال ـ غال بولىدۇ، ئۇلار يۇقىرىنىڭ يولىيورۇقلىرىنى ئۆز پېتى كۆچۈرۈۋېلىپ، قارىغۇلارچە ئىجرا قىلىدۇ، ئاممىدىن پىكىر ئالمايدۇ، ئەمەلىي ئەھۋالنى تەتقىق قىلمايدۇ، پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى ئەينەن يەتكۈزۈپ قويۇش بىلەنلا چەكلىنىپ، ئۇنى ھەقىقىي تۇرمە ئەمەلىيلەشتۈرۈشنى خالىمايدۇ. مۇنداق ئىدىيەۋى ئىستىلنىڭ ئىنقىلابىي ئىشلارغا زىيىنى ناھايىتى زور بولىدۇ.

城乡差别 شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدىكى پەرق

شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ يىمىرىلىشى ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن، شەھەرلەرنىڭ مەيدانغا كېلىشى بىلەن خاراكتېرلەنگەن. ئۇ ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرگەنلىكىگە قارىماي، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان

خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك ھۆكۈم سۈرگەن جەمئىيەتتە قارىمۇقارشىلىق مۇناسىۋىتى بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. ماركس: «مەيلى قەيەردىلا بولسۇن، ئەھۋال پۈتۈنلەي شۇنداق بولىدىكى، شەھەر ئۆزىنىڭ مونوپول باھاسى، باج - سېلىق تۈزۈمى، كەسپداشلار ئۈيۈشمىسى، توغرىدىن توغرا سودا ئالدامچىلىقى ۋە جازانىخور لۇقىدىن پايدىلىنىپ، يېزىنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئېكسپىلاتاتسىيە قىلدى» دېگەنىدى («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 - توم، 902 - بەت) كاپىتالىستىك جەمئىيەت باشلانغاندىن كېيىن، شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىق كۈنسايىن كەسكىنلىشىپ باردى. كونا جۇڭگودا، شەھەرلەر مەيدانغا كېلىشى بىلەنلا سىياسەت، ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت مەركىزى بولۇپ قالاتتى؛ شەھەرلەرنىڭ يېزىلار ئۈستىدىكى ھۆكۈمرانلىقى ۋە ئېكسپىلاتاتسىيىسى شەھەرلەردىكى ھۆكۈمران سىنىپ بىلەن يېزىلاردىكى پۇقرالارنىڭ قارىمۇقارشىلىقىدا مەركەزلىك ئىپادىلىنەتتى. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك ئورنىتىلىپ، كىشىنى كىشى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان تۈزۈم يوقىتىلدى، پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ئىشچىلار سىنىپى بىلەن دېھقانلار سىنىپى مۇستەھكەم ئىتتىپاق تۈزدى، دۆلەت ئىگىلىكىنىڭ رەھبەرلىكىدە، سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكى ئۆزئارا يارەملىشىپ، بىر - بىرىگە تۈرتكە بولۇپ، پىلانلىق ھەم نىسبەت بويىچە راۋاجلىنىدىغان بولدى، شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدا يېڭىچە مۇناسىۋەت ئورنىتىلدى، شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدا خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك ئاساسىدىكى

جەمئىيەتتە داۋام قىلغان قارىمۇقارشىلىق تۈگىتىلدى. ئەمما يېزا شەھەرنىڭ ئارقىدا قالغان تارىخىي سەۋەب تۈپەيلىدىن، شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدا ھېلىمۇ ماھىيەتلىك پەرقلەر ساقلانماقتا، ئۇ مۇنۇلاردا ئىپادىلىنىدۇ: سوتسىيالىزم شارائىتىدا شەھەرلەر بىلەن يېزىلاردا، ئاساسەن، بىر - بىرىدىن پەرقلىنىدىغان ئىككى خىل ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك يولغا قويۇلماقتا، بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى، ئىقتىسادىي دارامەت ۋە تۇرمۇش شارائىتى دېگەنگە ئوخشاش جەھەتلەردە ھېلىمۇ پەرق بار. ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ۋە سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇشقا ئەگىشىپ، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك پەيدىنپەي ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىگە ئۆتىدۇ، شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدىكى ماھىيەتلىك پەرق يوقلىپ بارىدۇ.

شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىق 城市和乡村之间的对立 «شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدىكى پەرق»قە قارالا.

شۇڭنىزم 义主文沙 بۇرژۇئازىيىنىڭ ئۆز مىللىتىنى ھەممىدىن ئۈستۈن قويىدىغان ئەكسىيەتچىل تەشەببۇسى. ئۇ 18 - ئەسرنىڭ ئاخىرلىرى ۋە 19 - ئەسرنىڭ باشلىرىدا فرانسىيىدە پەيدا بولغان. فرانسىيلىك لەشكەر شۇۋېن (Nicolas Chauvin) ناپولېئون I نىڭ ئىستېلاچىلىق پىلانىنى تەلۇلەرچە ھىمايە قىلىپ، فرانسۇز مىللىتىنى دۇنيا بويىچە ئەڭ ئىسىل مىللەت دەپ تەرغىپ قىلغانلىقى ۋە زورلۇق كۈچ بىلەن بۈيۈك فرانسىيە ئىمپېرىيىسى قۇرۇشنى تەشەببۇس قىلغانلىقى

لىقى ئۇچۇن شۇنداق نام قويۇلغان. شۇڭىنىزم ئۆز مىللىتىنىڭ مەنپەئىتىنى باشقا مىللەتلەردىن ئۈستۈن قويۇشنى تەرغىپ قىلىدۇ، مىللىي ئۆچمەنلىكنى قوزغايدۇ، باشقا مىللەتلەرنى ئىستېلا قىلىش ۋە قۇل قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. جاھانگىرلىك دەۋرىدە، شۇڭىنىزم جاھانگىرلىك ۋە زومىگەرلىكنىڭ باشقا دۆلەتلەرگە تاجاۋۇزچىلىق قىلىش ۋە باشقا مىللەتلەرنى ئېزىش يولىدىكى قورالى بولۇپ قالغان.

شۇبھىچىلىك 怀疑论 ئوبيېكتىپ دۇنيا ۋە ئوبيېكتىپ ھەقىقەتنىڭ بار - يوقلۇقىدىن ھەم ئۇلارنى بىلگىلى بولىدىغان - بولمايدىغانلىقىدىن شۇبھىلىنىدىغان پەلسەپىۋى تەلىمات. ئۇزۇل - كېسىل شۇبھىچىلىك بىلگىلى بولماسلىق نەزەرىيىسى بىلەن زىچ باغلانغان. قەدىمكى يۇنان پەيلاسوپى پىررون شۇبھىچىلىكنىڭ ئاساسچىسى بولغاچقا، شۇبھىچىلىك «پىررون چىلىق» دەپمۇ ئاتالدى. پىررون، شەيئىلەرنى بىلگىلى بولمايدۇ، كىشىلەر ھېچنېمىنى بىلمىگەندىكىن، ھۆكۈم چىقىرىشتىن ۋە بىلىشتىن ۋاز كېچىشى كېرەك، دەپ قارايدۇ. ئېنېزىدېم، تۈيغۇمۇ، تەپەككۇرمۇ ئىشەنچلىك بىلىم بىلەن تەمىن ئېتەلمەيدۇ، دەپ قارايدۇ. ياۋروپادا ئەدەبىيات - سەنئەت گۈللەنگەن دەۋردە، فرانسىيىلىك مونتېن بىلەن پىئېر ۋەكىللىكىدە شۇبھىچىلىك يېڭى مەنە ئالغان. ئۇلار شۇبھىلىنىشنى ئوبيېكتىپ دۇنيانى بىلىشنىڭ بىردىنبىر ئۇسۇلى، ھەقىقەتكە ئېرىشىشنىڭ مۇقەررەر يولى دەپ قۇۋۋەتلەيدۇ ھەمدە شۇبھىچىلىكتىن پايدىلىنىپ فېئودال دىنىي جەمئىيەتكە ۋە مۇستەبىتلىك تۈزۈمگە زەربە بېرىدۇ، مەدرىس پەلسەپىسىنى تەنقىد قىلىدۇ. پېقىنىقى

زامان شۇبھىچىلىكى ئەنگلىيىلىك يۇم ۋەكىللىكىدە بىلگىلى بول-ماسلىق نەزەرىيىسى شەكىلدە مەيدانغا چىققان. ئۇ كىشىلەرنىڭ تەجرىبىلىرى ئۆز تۇيغۇسىدىن ئىبارەت، تۇيغۇدىن باشقا ھېچ-نېمىنى بىلگىلى بولمايدۇ، سەۋەب - نەتىجە مۇناسىۋىتىمۇ ئوبيېكتىپ مۇقەررەرلىككە ئىگە ئەمەس، پەقەت پەيدا بولغان تەسىراتنىڭ ئىلگىرى - ئاخىرلىقىدىن ھاسىل بولىدىغان سۇبيېك-تىپ تەسەۋۋۇردىنلا ئىبارەت دەپ ھېسابلايدۇ. شۇبھىچىلىك ھازىرقى زامان بۇرژۇئا پەلسەپىسىدە ناھايىتى ئەۋج ئېلىپ كەت-كەن، مەسىلەن، دەللىلچىلەرمۇ، تەجرىبە تەنقىدچىلىرىمۇ ۋە باش-قىلارنىڭ ھەممىسى ئادەمنىڭ بىلىشى تۇيغۇدىن ۋە تەجرىبىدىن ھالقىپ كېتەلمەيدۇ دەپ تەكىتلەيدۇ، تۇيغۇ ۋە تەجرىبىدىن تاشقىرى ھەرقانداق ھەقىقىي ئىشەنچلىك نەرسىنىڭ بارلىقىنى ئېتىراپ قىلمايدۇ ۋە ئۇنى پەنگە قارشى، دىئالېكتىك ماتېرە-يالىزمغا قارشى بىر خىل ۋاستە قىلىدۇ.

شېرىكچىلىك توزۇمى 制与参 مونوپول كاپىتال گۈرۇھىنىڭ پايچىكىنى سېتىۋېلىش ۋە ئىلگىگە ئېلىۋېلىش ئار-قىلىق باشقا كارخانىلارنى تىزگىنلەش يولىدىكى بىر خىل ئۇسۇلى. پۇل مۇئامىلە دوكالىرىنىڭ ئىقتىسادىي ھۆكۈمرانلىقىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشىدىكى مۇھىم ۋاستە. گېرمانىيە ئىقتىسادشۇناسى ھېيمان 1904 - يىلى «گېرمانىيىنىڭ يېرىك پولات - تۆمۈر سانائىتىدىكى ئارىلاشما كارخانىلار» دېگەن كىتابىدا شېرىكچىلىك توزۇمىنىڭ ماھىيىتىنى دەسلەپكى قەدەمدە ئېچىپ بەرگەن. مونو-پول كاپىتال گۈرۇھى ئۆز كاپىتالى بىلەن ئاۋۋال مونوپول تەشكىلاتتىكى ئاساسلىق ھەسسىدارلىق شىركىتىنى قولغا كىرگۈ-

زۇۋېلىپ، ئۇنى «ئانا شىركەت» قىلىۋالىدۇ؛ ئىككىنچى قەدەمدە ئانا شىركەت ئارقىلىق باشقا ھەسسىدارلىق شىركەتلىرىنىڭ پايچىكىنى سېتىۋېلىپ، پايچىكىنىڭ كونترول مىقدارىنى ئىگىلەش يولى بىلەن ئۇلارنى ئۆزىگە بېقىندۇرۇپ «بالا شىركەت» كە ئايلاندۇرىدۇ؛ ئۇنىڭدىن كېيىن، بالا شىركەتلەر ئارقىلىق باشقا تېخىمۇ كۆپ شىركەتلەر («نەۋرە شىركەت») نى خۇددى شۇ يوللار بىلەن تىزگىنلەيدۇ، ۋەھاكازا، شۇنىڭ بىلەن پۇل مۇئامىلە كاپىتالىنىڭ تىزگىنلەش سىستېمىسى شەكىللىنىپ پۇل مۇئامىلە دۆكالىرى ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. پۇل مۇئامىلە دوكالىرى ئاشۇنداق ئۇسۇل ئارقىلىق، ئازراق كاپىتال بىلەن باشقىلارنىڭ ئۆزىدىن بىرنەچچە ھەسسە ھەتتا بىرنەچچە ئون ھەسسە ئارتۇق كاپىتالنى باشقۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولۇپ، نۇرغۇن بانكا، شىركەت، كارخانىلارنى ئۆز ئىلكىگە ئېلىۋالىدۇ. «ئانا شىركەت» شەكىل جەھەتتىمۇ، قانۇن جەھەتتىمۇ «بالا شىركەتلەر»گە جاۋابكار بولمايدۇ. ئۇ ھەم «بالا شىركەتلەر» ئارقىلىق ھايانكەشلىك ۋە ئالدامچىلىق ھەرىكىتى ئېلىپ بارالايدۇ، ھەم زۆرۈر تاپقاندا مەسئۇلىيەتنى باشقىلارغا ئارتىپ قويالايدۇ ياكى مەسئۇلىيەتتىن قاچالايدۇ. لېنىن مۇنداق دەيدۇ: «شەرىكچىلىك تۈزۈمى، مونوپولىستلارنىڭ تەسىر كۈچىنى زور دەرىجىدە ئاشۇرۇپلا قالماي، بەلكى ئۇلارنى جازاغا ئۇچرىماستىن، ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن شەرمەندىلەرچە ئېپلاس قۇۋلۇق - شۇملۇقلارنى قىلىش، ئاممىنى قاتتىق ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ.» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، 771 - بەت).

شېللىڭ 谢林 (Friedrich Wilhelm Joseph von Schel ling 1775 — 1854) گېرمانىيىلىك پەيلاسوپ، نېمىس كىلاسسىك ئىدېئالىزمىنىڭ ئاساسىي نامايەندىلىرىدىن بىرى. دىن تارقاتقۇچى ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان. 1790 - يىلى تۈبىنگېن داشۆسىگە كىرىپ ئىلاھىيەت ۋە پەلسەپە ئوقۇغان، گېگېل بىلەن ساۋاقداش بولغان. 1795 - يىلى ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئائىلە ئوقۇتقۇچىسى بولغان، 1798 - يىلدىن كېيىن يېنا داشۆسى، بېيۇرتسبۇرگ داشۆسى، مىيۇنخېن داشۆسى قاتارلىق مەكتەپلەردە پروفېسسور بولغان. 1841 - يىلى پرۇسسىيە پادىشاھىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، بېرلىن داشۆسىدە پەلسەپە لېكسىيىلىرىگە رىياسەتچىلىك قىلغان. ئۇ ياش ۋاقتىدا فرانسىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابىنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلىپ، فېئودال مۇستەبىت تۈزۈمگە نەشتەر سانجىغان، شەخسىي ئەركىنلىك ۋە ئىجتىمائىي باراۋەرلىكنى قۇۋۋەتلىگەن. پەلسەپە ساھەسىدە، ئۇ باشتا فىشتقا ئەگەشكەن، كېيىن فىشتنىڭ سۇبېيېكتىپ ئىدېئالىزم زىمىنى تەنقىد قىلىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئوبېيېكتىپ ئىدېئالىزم تېمىك پەلسەپە سىستېمىسىنى بەرپا قىلغان. ئۇ سۇبېيېكت بىلەن ئوبېيېكتنىمۇ، تەپەككۇر بىلەن مەۋجۇدىيەتنىمۇ «مۇتلەقلىق»تىن تۇغۇلغان، ئۇ بىر خىل ئاڭسىز مەنىۋى كۈچ، بۇنداق مەنىۋى كۈچتە سۇبېيېكت بىلەن ئوبېيېكت، تەپەككۇر بىلەن مەۋجۇدىيەت قوشۇلۇپ بىرلىشىپ كېتىدۇ، ئۇنىڭدا پەرق بولمايدۇ. دېمەك، «مۇتلەق بىرلىك» ياكى «پەرقسىز بىرلىك»تىن ئىبارەت بولىدۇ، دەپ قارىغان ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى «بىرلىك پەلسەپىسى» دەپ ئاتىغان. ئۇنىڭ قارىشىچە، «مۇتلەقلىق»نىڭ

ئاڭسىز ھەرىكىتى «پەرقسىز بىرلىك» دائىرسىدىن ھالقىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، سۈبيېكت بىلەن ئوبيېكت، تەپەككۇر بىلەن مەۋجۇدىيەت ئوتتۇرىسىدا پەرق ۋە زىددىيەت تۇغۇلمايدۇ، دۇنيادىكى ھەممە شەيئىلەر ئەنە شۇنىڭدىن ۋۇجۇدقا كەلگەنمىش. «مۇتلەقلىق» ھەممە شەيئىلەرنىڭ مەنبەسى بولۇش بىلەنلا قالماي، بەلكى ئۇلارنىڭ نەتىجىسىمۇ بولارمىش، يەنى پەرق ۋە زىددىيەت تۇغۇلغاندىن كېيىنمۇ «پەرقسىز بىرلىك»كە قايتارمىش. شەللىك ماددا، تەبىئەت توغرىسىدىكى پەلسەپىنى «تەبىئەت پەلسەپىسى» دەپ ئاتاپ، تەبىئەت نۇقتىسىدىن روھقا نەزەر تاشلاپ، تەبىئەتنى روھ قىلىپ يېغىنچاقلىغان؛ بۇ ئىدىئالىستىك نەزەرىيىدۇر، ئەمما ئۇ مەلۇم دىئالېكتىكا ئامىللىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان، مەسىلەن، ئۇ تەبىئەتنى دىئالېكتىك تەرەققىيات جەريانى دەپ ھېسابلىغان. شەللىك روھ، ئىدىيە توغرىسىدىكى پەلسەپىنى «تەجرىبىدىن خالىي پەلسەپە» دەپ ئاتاپ، تەبىئەتنى روھتىن شاخلىتىپ چىقارغان. شەللىك سەنئەت نەزەرىيىسىگە ئەھمىيەت بىلەن قاراپ، سەنئەت ئەسەرلىرىدە، روھ بىلەن تەبىئەت، سۈبيېكت بىلەن ئوبيېكت ئۆزئارا قوشۇلۇپ بىرلىشىپ كېتىدۇ دەپ ھېسابلىغان. ئۇ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا «ئىلاھىي بېشارەت پەلسەپىسى»نى تەرغىپ قىلىپ، دۇنيا خۇدادىن تۇرەلگەن، ئاخىر خۇداغا تەئەللۇق بولىدۇ، دىن پەندىن ئۈستۈن تۇرىدۇ، ئېتىقاد ئەقىلدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ دېگەنلەرنى قۇۋۋەتلىگەن. ھەتتا ئىلمىي دۇنيا قاراشنىڭ ئورنىغا «يېڭى ئەپسانىلەر»نى دەسىتىپ، «خرىستىئانچىلىق» ۋە «جىن ـ ئالۋاستىشۇناسلىق» دېگەنلەر ئۈستىدە تەتقىقات ئېلىپ

بېرىشنى قۇۋۋەتلىگەن. ئۇنىڭ «دۇنيا روھى»، «تەبىئەت پەلسەپە سىستېمىسى ھەققىدە كونسپېكتلار» «تەجرىبىدىن خالىي ئىدىئالىزم سىستېمىسى»، «ئۆزەمنىڭ پەلسەپىسى ھەققىدە مۇلاھىزىلەر» ۋە ئۇ ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئوغلى رەتلەپ نەشر قىلدۇرغان «ئەپسانە ۋە ئىلاھىي بېشارەت پەلسەپىسى» دېگەنگە ئوخشاش ئاساسىي ئەسەرلىرى بار.

شيۇجېڭجۇيى 义主正修 كوممۇنىزم ھەرىكىتىدە ماركسىزمنى بۇرمىلايدىغان، ئۆزگەرتىۋېتىدىغان ۋە ئىنكار قىلىدىغان بۇرژۇئا پىكىر ئېقىمى. 1895 - يىلى ئېنگېلس ۋاپات بولغاندىن كېيىن، گېرمانىيىلىك بېرنىشتېين «يېڭى دەۋر» ژۇرنىلىدا «سوتسىيالىزم مەسىلىلىرى» توغرىسىدا بىر قاتار ماقالە ئېلان قىلىپ، ماركسىزمنى ئۆزگەرتىش ۋە تۆزىتىش پىكىرلىرىنى مۇكەممەل تەرزدە ئوتتۇرىغا قويغانلىقى ئۈچۈن شيۇجېڭجۇيى دەپ ئاتالغان، بېرنىشتېينچىلىق دەپمۇ ئاتالغان. ئۇ ماركسىزمنىڭ ئاساسىي پرىنسىپلىرىنى ۋە ئومۇمىي ھەقىقىتىنى ئىنكار قىلىدىغان، خېلى مۇكەممەللىككە ئىگە بولغان بۇرژۇئا نۇقتىئىنەزەرلىرى سىستېمىسىدۇر. ئۇ پەلسەپىدە «كانتقا قايتىش» شوئارىنى تەرغىپ قىلىپ، دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزمدىن ۋاز كېچىدۇ، ئىنقىلابىي دىئالېكتىكىنىڭ ئورنىغا چاكىنا تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەرىيىسىنى دەسىتىدۇ. ئۇ سىياسىي ئىقتىسادتا ماركسچە قوشۇمچە قىممەت تەلىماتىنى بىيوم باۋېركنىڭ ئارىلىق ئۇنۇم توغرىسىدىكى قىممەت تەلىماتى بىلەن ئۆزگەرتىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ، كاپىتالىستىك ئىقتىسادىي كىرىزىسىنى كارتېل بىلەن تېرىست تۈگىتەلەيدۇ دەپ قارايدۇ، كاپىتالىزمنىڭ گۈمران بولۇشى مۇقەررەرلىكىنى ئىنكار

قىلىدۇ، جاھانگىرلىكنىڭ چوڭقۇر زىددىيەتلىرىنى يېپىدۇ. سىياسىي جەھەتتە «سىنىپلار ھەمكارلىقى»نى ۋە كاپىتالىزمنىڭ سوتسىيالىزمغا «تىنچ يول بىلەن ئۆسۈپ كىرىشى»نى تەشەببۇس قىلىپ، ماركسىزمنىڭ سىنىپىي كۈرەش تەلىماتىغا ھەمدە پرولېتارىيات ئىنقىلابى ۋە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى توغرىسىدىكى نەزەرىيىسىگە قارشى تۇرىدۇ. سوتسىيالىزم ھەرىكىتى ھەققىدە «ئاخىرقى مەقسەت ھېچنېمە، ھەرىكەت ھەممە» دېگەن شوئارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، كۆز ئالدىدىكى ئانچىكىم ئۆزگىرىشلەرگە ھە ـ ھۇ دەيدۇ ۋە مادارا قىلىدۇ، پرولېتارىياتنىڭ تۈپ مەنپەئىتىنى ئەستىن چىقىرىدۇ ھەتتا قۇربان قىلىدۇ. رېۋىزىئونىزمنىڭ مەيدانغا كېلىشى بۇرژۇئا دۇنيا قارىشىنىڭ ۋە ئۇنىڭ تەسىرىنىڭ ئىشچىلار ھەرىكىتىدىكى ئىنكاسى، ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ئاساسى شۇ كەلمەردە بەزى ياۋروپا ئەللىرىدە ئومۇمىي تۈردە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ئىشچى ئاقسۆڭەكلەر تەبىقىسى ۋە ۋەيران بولۇپ ئىشچىلار سىنىپىي قوشۇنىغا قوشۇلغان ئۇششاق بۇرژۇئازلاردۇر، شۇ سەۋەبتىن، رېۋىزىئونىزم مەيدانغا كېلىشى بىلەنلا خەلقئارالىق ھادىسە تۈسىنى ئالدى. ئۇنى كېيىنچە 2 ـ ئىنتېرناتسىئونالنىڭ كائوتسكىگە ئوخشاش ئاغمىچى رەھبەرلىرى قوبۇل قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى تەرەققىيات داۋامىدا، ئوڭدىن تۇغۇلغان رېۋىزىئونىزمدىن باشقا، «سول»دىن تۇغۇلغان رېۋىزىئونىزممۇ مەيدانغا كەلدى، بۇنىڭ ئالاھىدىلىكى ماركسىزمنى ماركسىزم بايرىقىنى كۆتۈرۈۋېلىپ، ئەڭ ئىنقىلابىي ئىبارىلەر ۋە ئەڭ رادىكال كۆرۈنۈشلەر بىلەن بۇرمىلاش ۋە ئۆزگەرتىۋېتىشتىن ئىبارەت بولدى.

غ

غايه 理想 كىشىلەر ئۆز ئىستىكى قاغىان كۆرەش نىشانى. ئۇ كىشىلىك تۇرمۇش قارىشىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇپ، كىشىنىڭ مەنىۋى سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكىنى بەلگىلەيدۇ. ئۇ كىشىلەرنىڭ ئەمەلىيەتتىن شەكىللىنىدۇ ۋە ئۆز نۆۋىتىدە كىشىلەرنىڭ ئەمەلىيەتكە يېتەكچىلىك قىلىدۇ ھەم تۈرتكە بولىدۇ. كىشىلەر سەزگۈن - سەزمىسۈن، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى، ئۆگىنىشى، خىزمىتى ھامان بىرەر غايە بىلەن باغلانغان بولىدۇ، غايىسىز ئادەم مەۋجۇت ئەمەس. غايە توغرا ۋە ناتوغرىلىقى، يۇقىرى ۋە تۆۋەنلىكى جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ. توغرا ۋە ئالىيجاناب غايە تىكلەش كىشىنىڭ ئۆزىنى دۇرۇس تۇتۇپ يالشىشنىڭ نېگىزى. غايە ئىجتىمائىيلاشقا ئىگە، ئۇ سىنىپ مەۋجۇت جەمئىيەتتە مۇئەييەن سىنىپقا بېقىنىدۇ. جەمئىيەت تەرەققىياتى قانۇنىيىتىگە، زور كۆپچىلىك كىشىلەرنىڭ مەنپەئىتىگە ئۇيغۇن بولغان غايىلا توغرا، ئالىيجاناب غايە بولالايدۇ. كومپۇنىزم ئىشلىرى يولىدا كۆرەش قىلىش ئەڭ ئۇلۇغ، ئەڭ گۈزەل غايىدۇر. بۇ غايە بۈگۈنكى ئەمەلىيەتتە يىلتىز تارتقان بولىدۇ ھەمدە جەزمەن ئەتىكى ئەمەلىيەتكە ئايلىنىدۇ. سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت جەمئىيەت ئىزالىرىدىن غايىلىك، ئەخلاقلىق، مەدەنىيەتلىك، ئىنتىزامچان بولۇشىنى تەلەپ

قىلىدۇ، بۇنىڭدا ئېيتىلغان غايە كومپۇنىزملىق غايىنى بىلدۈرىدۇ. شۇ غايىگە ئىگە بولغانلار يۈكسەك مەدەنىيەتكە، يۈكسەك دېموكراتىيىگە ئىگە سوتسىيالىستىك دۆلەت قۇرۇش يولىدا ئېغىشماي ۋە بوشاشماي تىرىشچانلىق كۆرسىتەلەيدۇ.

غەيرىي ئەقلىيلىق 非理性主义 «ئەقلىيلىققا قارشى» دەپمۇ تەرجىمە قىلىنىدۇ. ئەقلنىڭ بىلىش داۋامىدىكى رولىنى ئىنكار قىلىدىغان ياكى چەكلەيدىغان ئىدېئالىستىك پەلسەپە تەلىماتى. «غەيرىي ئەقلىيلىق» دېگەن ئاتالغۇ ئادەتتە «ئەقىل يەتمەيدىغان»، «لوگىكىلىق ئۇقۇم بىلەن ئىپادىلىگىلى بولمايدىغان» دېگەن مەنىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ھەمىشە ئەقلانى بىۋاستە كۆزىتىش، بىۋاستە سېزىش، تۇغما ئىقتىدار دېگەنلەرگە قارشى قىلىپ قويىدىغان غەيرىي ئەقلىيلىق ھازىرقى زامان بۇرژۇئا پەلسەپىسىدە ناھايىتى كەڭ تارالغان. مەسىلەن، ئېتىقادچىلىق تەرەپدارلىرىنىڭ غەيرىي ئەقلىيلىقى قارىغۇلارچە ئېتىقادنى، شوپېنھوئېر پەلسەپىسى ئاڭسىز ئىرادىنى، بېرگسون پەلسەپىسى بىۋاستە سېزىمنى تەرغىپ قىلىدۇ ۋە باشقىلار، بۇلارنىڭ ھەممىسى غەيرىي ئەقلىيلىقنىڭ ئىپادىسى.

غەيرىي دېتېرمىنىزم 非决定论 «دېتېرمىنىزم»نىڭ ئەكسى. سەۋەب ـ نەتىجە باغلىنىشىنىڭ ئوبيېكتىپلىقى ۋە ئومۇمىيلىقىنى ئىنكار قىلىدىغان، ھەتتا سەۋەبىيەتنى تۆپتىن ئىنكار قىلىدىغان ئىدېئالىستىك نەزەرىيە. مەسىلەن، كانت سەۋەبىيەتنى كىشىلەر ھېسسىي تەجرىبىلىرىنى «رەتلەش»تە پايدىلىنىدىغان بىر خىل تۇغما شەكىل دەپ قارىسا، ماخ «تەبىئەتتە سەۋەبمۇ بولمايدۇ، نەتىجىمۇ بولمايدۇ» دەپ دەۋا

قىلىدۇ. ھازىرقى زامانىدا، ئىدىئالىستلار تەبىئىي پەنلەرنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىدىن پايدىلىنىپ غەيرىي دېتېرمىنىزمنى تەرغىپ قىلماقتا. مەسىلەن، كۋانت مېخانىكىسى زەررىچىنىڭ ئورنى بىلەن ئۇنىڭ ئىمپۇلس مىقدارىنى بىر ۋاقىتتىنىڭ ئىچىدە نەق ئۆلچەپ كەتكىلى بولمايدىغانلىقىنى (يەنى «مۇناسىۋەتنىنى توغرا ئۆلچىگىلى بولمايدىغانلىقىنى») سەزگەن، بۇ مىكرو ھادىسىلەر ئۈستىدىكى ئوبيېكتىپ ئىزاھات ئىدى، ئەمما بەزى كىشىلەر ئۇنى بۇرمىلاپ، ئېلېكترونلۇق «ئىرادە ئەركىنلىكى» بار، مىكرو دۇنيادا سەۋەبىيەت مەۋجۇت ئەمەس، دەۋالغان. مەقسەتچىلىكمۇ، ئىرادىچىلىكمۇ غەيرىي دېتېرمىنىزمنىڭ ئىپادىلىنىش شەكلىدۇر. ئامېرىكىلىق سۇيىئىستېمالچى پەيلاسوپ جامېس مۇنداق دەيدۇ: «مەلۇم شەيئىنىڭ نېمە ئۈچۈن دۇنيادا پەيدا بولۇپ تۇرىدىغانلىقى توغرىسىدا، مېنىڭ ئويلاپ تاپالايدىغان بىردىنبىر ئەمەلىي ئاساسىم شۇكى، بەزى كىشىلەر ئۇنىڭ پەيدا بولۇشىنى ئارزۇ قىلىدۇ.» 20 - ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا، غەيرىي دېتېرمىنىزم غەربتىكى پەيلاسوپلار ۋە بىر قىسىم فىزىكلار ئارىسىدا خېلى ئەۋج ئالغان.

غەيرىي ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى 非物质生产部门 يەنى «غەيرىي ماددىي ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى».

غەيرىي ماددىي ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى 非物质生产领域 قىسقارتىپ «غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى» دەپ ئاتىلىدۇ. كىشىلەرنىڭ ماددىي بايلىق يارىتىشتىن باشقا پائالىيەت دائىرىسى. ئۇ ماددىي ئىشلەپچىقىرىش

ساھەسىگە قارشى ئېيتىلغان. مەسىلەن، سودا (ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنىڭ ئوبوروت ساھەسىدىكى داۋامى بۇنىڭ سىرتىدا)، مالىيە، پۇل مۇئامىلىسى، ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت - مائارىپ، تىببىي - ساقلىقنى ساقلاش ۋە باشقىلار. ئۇنىڭ خۇسۇسىيىتى مۇلازىمەتچىلىك. بەزىدە «غەيرىي ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. مۇشۇ ساھەدىكى ئەمگەك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتىنى ئالغا سۈرۈش، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنى يېڭىلاش، ئەمگەك كۈچىنىڭ سۈپىتىنى ئاشۇرۇش، ماددىي ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىش قاتارلىق ساھەلەر ئۈچۈن زور ئەھمىيەتكە ئىگە. ھازىرقى زامان ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، غەيرىي ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىدا ئىشلەيدىغان خادىملارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىدىغان ئومۇمىي ئادەم سانىدىكى سالمىقى كۆپەيىپ بارىدۇ.

ف

فابىئان جەمئىيتى 费边社 ئەنگلىيەنىڭ بۇرژۇئا ئىسلاھاتچى تەشكىلاتلىرىدىن بىرى. ئۇنى 1884 - يىلى ئەر - خوتۇن ۋېبلار (سىدنېي جامىس ۋېب بىلەن بېئاتىرىس ۋېب) ۋە شۇۋېبرنارد قاتارلىقلار قۇرغان. ئۇنىڭ ئەزالىرى ساپلا دېگۈدەك زىيالىيلار بولغان. ۋېب قاتارلىق كىشىلەر جەمئىيەتنى تەرتىپ بويىچە تەدرىجىي ئۆزگەرتىش كېرەك دەپ قارىغانلىقى ئۈچۈن، مىلادىدىن ئىلگىرى 3 - ئەسىردە ئۆتكەن رىم سەرداری فابىئان ماكسىمنىڭ ئىسمىنى جەمئىيەتكە نام قىلىپ قويغان (فابىئان كاننىبال بىلەن بولغان ئۇرۇشتا ھەل قىلغۇچ جەڭدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، پۇرسەت كۈتۈش تاكتىكىسىنى قوللىنىش بىلەن تىلم قازانغان). 1889 - يىلى نەشر قىلىنغان «فابىئان مۇلاھىزىلىرى مەجمۇئەسى» فابىئان سوتسىيالىزمغا ئاساس سالغان. بۇ جەمئىيەت نەچچە يۈز خىل كىتابچە ۋە ماقالىسىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ھەممىدە «فابىئان خەۋەرلىرى» ۋە «فابىئان پەسىللىك ژۇرنىلى» دېگەنگە ئوخشاش قەرەللىك مەتبۇئات چىقىرىپ، ئاغىمچىلىق ۋە ئىسلاھاتچىلىق ئىدىيەسىنى تارقاتقان. ئوتتۇرا بۇرژۇئازىيە ۋە زىيالىيلار ئارىسىدا خېلى كەڭ تەسىرگە ئىگە بولغان. ئۇلار ماركسىزمنىڭ پرولېتارىياتچە ھىندىپى كۆرەش ۋە سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب توغرىسىدىكى

تەلىماتىغا قارشى تۇرۇپ، سىنىپىي ھەمكارلىقنى، ئىجتىمائىي تىنچلىقنى تەرغىپ قىلغان، سايلىغۇچىلارنىڭ ئاۋاز بېرىشى ئارقىلىق، ئۆز - ئۆزىنى ئىدارە قىلىدىغان يەرلىك ھاكىمىيەت ئورگانلىرىنى دېموكراتىك يول بىلەن سايلاش، سۇ تۇرۇبىسى، ئېلېكتر چىراغ، تراللېبۇس قاتارلىق جامائەت ئىشلىرىغا ئىگىدارلىق قىلىش ھوقۇقىنى پەيدىنپەي قولغا ئېلىش، «سوتسىيالىزم»نى ئۇششاق ئىسلاھاتلار ئارقىلىق تەدرىجىي ئەمەلگە ئاشۇرۇش لازىم دېگەن قاراشتا بولغان، شۇ سەۋەبتىن «فابىئان سوتسىيالىزمى» دەپ ئاتالغان. ئېنگېلس، فابىئان سوتسىيالىزمىغا ئېتىقاد قىلغۇچى بۇرژۇئا بۇرژۇئا «سوتسىيالىزمچىلىرى» نىڭ ئاساسىي مەقسىتى «بۇرژۇئازلارنى سوتسىيالىزمغا سېغىندۇرۇپ، سوتسىيالىزمنى تىنچ ۋە ئاساسىي قانۇنلۇق يول بىلەن ئەمەلگە قويۇشتىن ئىبارەت» دەپ كۆرسەتكەنىدى («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 37 - توم، 351 - بەت). بۇ جەمئىيەت 1930 - يىلى لېيبورىستلار پارتىيىسىگە قوشۇلۇپ كەتتى. 1938 - يىلى يېڭى فابىئان جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا بېئاتىرىس ۋېب ۋە كولې رەھبەرلىك قىلدى، ئۇلار تۇرلۇك ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي مەسىلىلەرنى ئىسلاھاتچىلىق نۇقتىسىنەزىرى بىلەن تەتقىق قىلدى.

فابىئان سوتسىيالىزمى 费边社会主义 «فابىئان جەمئىيىتى»گە قارالا.

فاشىزم 法西斯主义 ئىتالىيانچە fascismo نىڭ ئاھالا تەرجىمىسى. ھاكىمىۋتلەقلىق ۋە تېررورلۇق ھوكۇمرانلىقىنى ئاشكارا يولغا قويغان مونوپول بۇرژۇئازىيىنىڭ دىكتاتۇرا

پۈرگۈزۈش شەكلى ۋە سىياسىي پىكىر ئېقىمى. «فاشىست» دېگەن سۆز لاتىنچە fasces دېگەن سۆزدىن گەلگەن، ئۇ ئەسلىدە قەدىمكى رىم ئەمەلدارلىرى سىرتقا خىزمەت تەكشۈرگىلى چىققاندا كۆتۈرۈپ ماڭىدىغان، بىر دەستە تاياقنىڭ ئارىسىغا بىر پالتا قىستۇرۇلغان، زورلۇق ۋە نوپۇزنىڭ سىمۋولى بولغان ھوقۇق دەستىكىنى كۆرسىتەتتى. 1 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، كۈچى ئاجىزلاپ كەتكەن بەزى دۆلەتلەردىكى بۇرژۇئازىيىنىڭ ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى كونا بۇرژۇئا پارلامېنت تۈزۈمى ۋە بۇرژۇئا دېموكراتىيىسى ئۈسۈلى بىلەن ساقلاپ قېلىش مۇمكىن ئەمەسلىكىگە كۆزى يەتكەنلىكى، ھاكىمىيەتنى تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئالدىدا ۋەھشىي ھاكىمۇتلەقلىق ۋە تېرورلۇقتىن باشقا يول قالمىغانلىقى فاشىزمنىڭ پەيدا بولۇشىغا سەۋەب بولغان. بۇنى ئىتالىيىدىكى مۇسسولىنىنىڭ فاشىست پارتىيىسى ھەممىدىن بۇرۇن ئوتتۇرىغا قويغان ھەمدە 1922 - يىلى ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن كېيىن يولغا قويغان. 1920 - يىلى گىتلېر گېرمانىيىنىڭ فاشىزمى ھېسابلانغان مىللىي سوتسىيالىزمنى («دۆلەت سوتسىيالىزمى»[1]غا قاراڭ) ئوتتۇرىغا قويغان، ئۇ 1933 - يىلى گېرمانىيىدە فاشىستلىق، دىكتاتورا ئورناتقان. شۇنىڭ ئالدى - كەينىدە، ياپونىيەمۇ فاشىزم يولىغا قەدەم قويغان. ئۇلار 2 - دۇنيا ئۇرۇشىنى قوزغىغان. ئۇلاردىن باشقا ئىسپانىيە، پولشا، بۇلغارىيە قاتارلىق دۆلەتلەرمۇ فاشىزمنى يولغا قويغان، ئىچكى جەھەتتە، ئەكسىيەتچىل ئىستىبدادلىقنى ئاشكارا يولغا قويۇپ، بۇرژۇئاچە دېموكراتىيىنى ۋە ئەركىنلىكنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش،

ئەمگەكچى خەلقنى ۋەھشىيلىك بىلەن باستۇرۇش، ھەممە ئىلغار تەشكىلاتلارنى نابۇت قىلىش، تاشقى جەھەتتە، شۇڭنىڭزمنى يولغا قويۇپ، تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى قوزغاش فاشىزمنىڭ ئالامىتىدۇر. فاشىزم ئىرقچىلىقنى تەرغىپ قىلىپ، «ئەلا مىللەت» «پەس مىللەت»كە ھەتتا پۈتۈن دۇنياغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا ھەقلىق دەپ نەسىلنى قۇرۇتۇش سىياسىتىنى يولغا قويىدۇ، شۇنداقلا «ھايات ماكانى»نى كېڭەيتىش دېگەن نېمىنى باشقا دۆلەتلەرنىڭ زېمىنىنى تارتىۋېلىش ۋە تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى قوزغاشنىڭ باھانىسى قىلىدۇ. 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدا فاشىزمغا قارشى سەپنىڭ غەلبىسى فاشىزمغا ئەجەللىك زەربە بەردى.

فوند 基金 ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي پائالىيەتنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن بەرپا قىلىنغان، مۇئەييەن يوللارغا ئىشلىتىلىدىغان ماددىي ئەشيا ياكى مەبلەغ. ئۇ ئىشلىتىلىش ئورنىنىڭ پەرقىغە قاراپ، ئىشلەپچىقىرىش فوندى، جۇغلانما فوندى، ئىستېمال فوندى، ئوبوروت فوندى، كارخانا فوندى، مۇكاپات فوندى ۋەھاكازالارغا بۆلۈنىدۇ. ئۇلارنى دۆلەت، رايون، گۇرۇھ ياكى كارخانىلار ئۆز ئالدىغا توپلايدۇ. ئۇ سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك شارائىتىدا، دۆلەت، كوللېكتىپ ۋە ئاھالىنىڭ مۇئەييەن ئېھتىياجىغا قاراپ، پىلانلىق بەرپا قىلىنىدۇ، ئۇ ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى ئېلىپ بېرىشنىڭ، كىشىلەرنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشنىڭ ماددىي ئاساسى. سوتسىيالىستىك دۆلەت مالىيىسى ۋە بانكىسى فوندنى تەقسىم قىلىش، باشقۇرۇش ۋە

ئىشلىتىشتە چوڭ رول ئويناپدۇ.

فۇنكسيىلىك كاپىتال (本(机能资本 职能资本 كاپىتال

ھەرىكىتى جەريانىدا قوشۇمچە قىممەتنى ھاسىل قىلىش يىاكى ئەملگە ئاشۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىدىغان كاپىتال. ئۇ ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىغا سېلىنغان *سانائەت كاپىتالىنى ۋە مەخسۇس تاۋار ئالدى ـ ساتتىسىغا قويۇلغان *سودا كاپىتالىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

فۇرىې 傅立叶 (Charles Fourier, 1772 — 1837) فرانسىيىلىك خىيالىي سوتسىيالىزمچى. سودىگەر ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان. ئۇزاق ۋاقىت دۇكان خىزمەتچىسى بولۇپ تۇرمۇش كەچۈرگەن. ئۇ بىرمۇنچە ئەسەرلىرىدە كاپىتالىزم تۈزۈمىنى پاش قىلغان ۋە تەنقىد قىلغان، جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىش يولى ئۈستىدە ئىزدەنگەن، كۆكۈلدىكىدەك كەلگۈسى جەمئىيەت توغرىسىدا پلان قۇرغان. ئۇ كاپىتالىستىك مەملىكەتلەردىكى ئەركىنلىك، باراۋەرلىك ۋە ئومۇمىي مېھرىبانلىق شوئارىنىڭ ساختىلىقىنى كۆرسىتىپ، كاپىتالىستىك مەدەنىيەتنى «تىرىلگەن قەبرىلۇق تۈزۈم»، «ئىجتىمائىي زىندان»، «كىمبەغەللىكىنىڭ مەنبەسى» دەپ ئاتىغان. ئۇ كىمبەغەللىك ۋە ئىشسىزلىقنى ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھۆكۈمەتسىزلىك، رىقابەت ۋە ھايانكەشلىك پەيدا قىلىدۇ دەپ ھېسابلاپ، كاپىتالىزم شارائىتىدا ئىقتىسادىي كرىزىستىن ساقلىنىش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى كۆرسەتكەن. ئۇ ئىنسانىيەت تارىخىنى نادانلىق، ئۇرۇقداشلىق، ياۋايىلىق ۋە مەدەنىيەتلىك دېگەن تۆت باسقۇچقا بۆلۈپ، ھەر بىر باسقۇچنى ئۆزىنىڭ يۈكسىلىش ۋە پەسىيىش دەۋرىگە

ئىگە دەپ ھېسابلىغان. ئۇ كۆڭۈلدىكىدەك جەمئىيەتنىڭ ئاساسىي قاتلام بىرلىكىنى «فالانگى» دەپ ئاتاپ، پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ سانائەت - يېزا ئىگىلىكى بىرلەشتۈرۈلگەن بىرمۇنچە فالانگىلار-دىن تەركىب تېپىشنى قۇۋۋەتلىگەن. ئۇنىڭچە، ھەر بىر فالانگى ئۆزئىنى-ئۆزى تەمىنلەيدىغان كىچىك بىر ئىشلەپچىقىرىش بىرلىكى بولۇپ، ھەممەيلەن بىللە ئەمگەك قىلىشى، بىللە ياشىشى، ئەر - ئاياللار باراۋەر بولۇپ، ئومۇمىي دارامەتتىن تەڭ بەھرىمەن بولۇشى، ھەقسىز مائارىپ يولغا قويۇلۇشى، تەربىيە ئالغۇچىلار پەننىي بىلىملەرنى ئۆگىنىپلا قالماي، ھۈنەر-سەنئەت ۋە ئەمگەك ماھارىتىنىمۇ ئۆگىنىشى، فالانگى ئەزالىرى ئەمگەك ئورنىنى ئىختىيارىي يەڭگۈشلەپ تۇرالايدىغان بولۇشى لازىم. ئۇنىڭ بۇ تەشەببۇسلىرى ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي ئەمگەك، شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇ-قارشىلىقنى يوقىتىش ھەقىقىدىكى پىكىرىنىڭ بىخلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. ئۇ يەنە بىرىنچى بولۇپ، «ئاياللارنىڭ ئازاد بولۇش دەرىجىسى ئومۇمىي ئازادلىقنى ئۆلچەيدىغان تەبىئىي مىزان» دېگەن پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئەمما ئۇ كاپىتالىستىك تۈزۈمنىڭ ماھىيىتى ۋە تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى، پرولېتارىياتنىڭ تارىخىي رولىنى زادى چۈشەنمەي، سوتسىيالىزمنى خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى يوقاتماستىن، تەشۋىقات ۋە تەربىيە يولى بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرۇش خىيالىدا بولغان. ئۇ مائارىپ جەھەتتە، بۇرژۇئازىيىنىڭ شۇ كەملەردىكى مەكتەپ مائارىپىنى تەنقىد قىلىپ، بالىلارغا كىچىك ۋاقتىدىن باشلاپلا ئەمگەك تەربىيىسى ۋە پەننىي تەربىيە بېرىش ھەمدە تەنتەر-

بىيە بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىنى بىرلەشتۈرۈشنى قۇۋۋەتلىگەن. ئۇ پەلسەپە جەھەتتە، دېيىزمنى قوۋۋەتلىگەن. ئۇ تەبىئەتنى ئىجاد قىلىشقا ۋە بۇزۇشقا بولمايدىغان ئۇچ پرىنسىپتىن — خۇدا (روھ)، ماددا ۋە ماتېماتىكىدىن تەركىب تاپقان دەپ ھېسابلاپ، خۇدا ماددىغا ماتېماتىكىلىق قانۇنىيەت يەنى ئادىللىق بىلەن تۇرتكە بولۇشى كېرەكلىكى، ئالەمگە ئۆكتەملىك بىلەن ھۆكۈمرانلىق قىلماسلىقى، ماددىغا خالىغانچە ئۆزگەرتىش يولى بىلەن تۇرتكە بولماسلىقى لازىم دېگەن قاراشتا بولغان. ئۇنىڭ «تۆت خىل ھەرىكەت ۋە ئومۇمىي تەقدىر توغرىسىدىكى نەزەرىيە»، «ئومۇمىي بىرلىك توغرىسىدا»، «يېڭى سانائەت دۇنياسى ۋە ھەمكارلىق دۇنياسى» دېگەنلەر ئوخشاش ئاساسىي ئەسەرلىرى بار.

فېئودالليق توزۇم 封建制度 فېئودالليق جەمئىيەتنىڭ ئىجتىمائىي تۈزۈمى. ئۇنىڭ تەپسىلاتى ھەققىدە «فېئودالليق جەمئىيەت»كە قارالسۇن.

فېئودالليق جەمئىيەت 封建社会 فېئودال پومېشچىكلارنىڭ ئاساسىي ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىسى بولغان يەرنى ئىگىلىشى، دېھقانلار (ياكى يانچىلار)نىڭ قوشۇمچە ئەمگىكىنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشى ئاساس قىلىنغان جەمئىيەت. ئۇ ئىنسانىيەت تارىخىدا قۇللۇق جەمئىيەتتىن كېيىنلا مەيدانغا كەلگەن، ئادەم ئادەمنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان يەنە بىر جەمئىيەت. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، قۇللۇق جەمئىيەتنىڭ يىمىرىلىشى ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن. ئۇنىڭدا بىر ـ بىرىگە قارىمۇقارشى ئىككى ئاساسىي سىنىپ — پومېشـ

چىكلار سىنىپى بىلەن دېھقانلار سىنىپى مەۋجۇت. پومېشچىكلار سىنىپى يەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ئىگىلىۋالغان، دېھقانلار پۈتۈنلەي يەرسىز قالغاچقا ياكى ئازغىنا يەرى بولغاچقا، فېئودال پومېشچىكلارنىڭ يەرنى تېرىشقا مەجبۇر بولۇپ، جىسمانىي جەھەتتە فېئودال پومېشچىكلارغا بېقىنىپ، ۋەھشىيانە ئېكسپىلاتاتسىيە ۋە زۇلۇمغا دۇچار بولغان پومېشچىكلارنىڭ دېھقانلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشتىكى ئاساسىي ئۇسۇلى يەر ئىجارىسى ئىدى. (ئەمگەك بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسى ناتۇرال يەر ئىجارىسى پۇل بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسى) تىن ئىبارەت. فېئودالىق جەمئىيەتتە، ناتۇرال ئىگىلىك ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇنىڭدا فېئودالىق جاكىزلار ياكى ئائىلىلەر بىرلىك بولىدۇ، يېزا ئىگىلىكى بىلەن ئائىلە قول سانائىتى بىرلەشتۈرۈلگەن بولىدۇ، ئەرلەر تېرىقچىلىق بىلەن، ئاياللار توقۇمچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلەيدۇ. قوللۇق تۈزۈمگە قارىغاندا، فېئودالىق ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى دېھقانلارنى مەلۇم جىسمانىي ئەركىنلىككە، خۇسۇسىي ئىگىلىككە ئىگە قىلىدۇ ۋە شۇ سەۋەبتىن، دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقىنى مەلۇم دەرىجىدە قوزغاپ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرىدۇ. فېئودالىق تۈزۈم شارائىتىدا، تۆمۈر سايمانلاردىن پايدىلىنىش ئومۇملىشىدۇ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلار خېلى كۆپ تەرەققىي قىلىدۇ، شەھەرلەردىكى سودا ۋە قول سانائەت ئىشلىرىمۇ كۈندىن - كۈنگە راۋاج تاپىدۇ. فېئودالىق جەمئىيەتنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە، ئىشلەپچىقىرىش

كۆچلىرىنىڭ ۋە تاۋار ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، كاپىتالىستىك ئىگىلىكنىڭ بىخلىرى مەيدانغا كېلىدۇ. تەبىقىچىلىكنى ئۆز ئالاھىدىلىكى قىلغان فېئودالىق دۆلەت فېئودالىق جەمئىيەتنىڭ سىياسىي ئۈستقۇرۇلمىسى بولىدۇ. كورول ياكى پادىشاھ ئەڭ ئالىي ھوقۇققا ئىگە بولىدۇ، ئۇنىڭ تۆۋەنىدىكىلەر بىرمۇنچە تەبىقىگە ئايرىلىپ، فېئودال ھۆكۈمرانلىقنى مۇستەھكەملەشكە خىزمەت قىلىدىغان بىر يۈرۈش فېئودال بيۇروكراتلىق تۈزۈم تىكلىنىدۇ، فېئودالىق ئېكسپلاتاتسىيە ۋە تەبىقىچىلىكنى قوغداش، فېئودالىق ئەخلاقنى تەرغىپ قىلىش بىلەن خاراكتېرلەنگەن پومېشچىكلار سىنىپى ئىدىيىسى فېئودالىق جەمئىيەتتە ھۆكۈمرانلىق ئورۇندا تۇرىدىغان ئىدېئولوگىيە بولىدۇ، بۇ ئىدېئولوگىيىنىڭ ياۋروپادىكى ئاساسىي ئىپادىسى — خرىستىئانچىلىق ئىلاھىيىتى، جۈملىدىن ئاساسلىق ئىپادىسى — كۆكۈنچىلىق ئىدىيىسى (بۇ تېگرى يولى ئۆزگەرمەيدۇ، ئۆلۈش — تىرىلىش تەقدىرگە باغلىق دەيدىغان دۇنيا قاراشنى ۋە پادىشاھ ئالدىدا مۇلازىم، ئاتا ئالدىدا بالا سادىق، ۋاپادار، ئەقىدىلىك، دىيانەتلىك بولىشىن دەيدىغان فېئودالىق ئەدەب — ئەخلاقنى تەرغىپ قىلىدۇ). پومېشچىكلار سىنىپى ۋە فېئودالىق دۆلەتنىڭ دېھقانلارنى رەھىمسىز ئېكسپلاتاتسىيە قىلىشى ۋە ئېزىشى دېھقانلارنىڭ ئۈزلۈكسىز قارشىلىق كۆرسىتىشىگە ۋە كۈرەش قىلىشىغا سەۋەب بولىدۇ. بۇرژۇئا ئىنقىلابى ئارقىلىق، فېئودالىق تۈزۈمنىڭ ئورنىنى ئاخىر كاپىتالىستىك تۈزۈم ئىگىلەيدۇ. غەربىي ياۋروپادا فېئودالىق جەمئىيەت مىلادىدىن 476 — يىلى غەربىي رىم ئىمپېرىيىسى گۈلدىران بولغان ۋاقىتتىن تارتىپ 18 —

ئەسىرگىچە ئالاھازەل 13 ئەسىر مەۋجۇت بولۇپ تۇردى. جۇڭگودا فېئودالليق جەمئىيەت، ئومۇمەن، چۈنچيۇ ـ جەنگو ئاربىلىقەكى ۋاقتتىن تارتىپ ھېسابلىغاندا، ئىككى مىڭ يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت داۋام قىلدى. 1840 ـ يىلدىكى ئېپيۇن ئۇرۇشىدىن كېيىن، چەت ئەل كاپىتالىزمى تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەچكە، جۇڭگو جەمئىيىتى پەيدىنپەي يېرىم مۇستەملىكە، يېرىم فېئودالليق جەمئىيەتكە ئايلاندى. جۇڭگو خەلقى جاھانگىرلىككە ۋە فېئودالىزمغا قارشى تەيىپىڭ تيەنگو ئىنقىلابى، يىخېتۇەن ھەرىكىتى، شىنخەي ئىنقىلابى قاتارلىق كۈرەشلەرنى ئېلىپ بېرىپ، كېيىن جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە كۈرەش قىلىپ، ئاخىر جاھانگىرلىكنىڭ، فېئودالىزمنىڭ ۋە بيۇروكرات كاپىتالىزمنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ، 1949 ـ يىلى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنى قۇردى. جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاممىۋى خاراكتېرلىك يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلىپ، فېئودالليق ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمى تەلتۆكۈس يوقىتىلدى.

封建土地所有制 فېئودالليق يەر مۈلۈكچىلىكى

فېئودال پومېشچىكلار نۇرغۇنلىغان يەرلەرنى ئىگىلەش يولى بىلەن دېھقانلار (ياكى يانچىلار)نىڭ قوشۇمچە ئەمگىكىنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان خۇسۇسىي يەر مۈلۈكچىلىكى. ئۇ فېئودالليق ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ئاساسى. ئۇ قۇلدارلىق يەر مۈلۈكچىلىكى ياكى يېزا جامائەسى ئومۇمىي يەر مۈلۈكچىلىكىنىڭ يىمىرىلىشى ئاساسىدا پەيدىنپەي شەكىللەنگەن. فېئودال پومېشچىكلار ئۆزلىرى ئىگىلىگەن يەرلەرنى دېھقانلارنىڭ

تېرىشىغا ئىجارىگە بېرىپ (ياكى بۆلۈپ بېرىپ)، دېھقانلارنى ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقىچە پارچە يەرلەرگە بەند قىلىپ قويىدۇ ۋە ئىقتىسادتىن تاشقىرى زورلۇقنى يولغا قويۇپ، دېھقانلارنى يەر ئىجارىسى شەكلى بىلەن رەھىمسىز ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدۇ. بۇنداق يەر مۇلۈكچىلىكى تاۋار ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ۋە كاپىتالىستىك مۇناسىۋەتنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە ئىگىشىپ پەيدىنپەي يىمىرىلىپ بارغان. جۇڭگودا فېئودالىلىق يەر مۇلۈكچىلىكى ئىككى مىڭ يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت مەۋجۇت بولۇپ تۇردى. كونا جۇڭگودا يېزا ئاھالىسىنىڭ 10 پىرسەنتىگە يەتمەيدىغان پومېشچىك ـ باي دېھقانلار يەرنىڭ تەخمىنەن 70 — 80 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن بولسا، يېزا ئاھالىسىنىڭ 90 پىرسەنتىدىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلغان دېھقانلار يەرنىڭ ئاران 20 — 30 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەنىدى. بۇنداق تولىمۇ نامۇۋاپىق يەر مۇلۈكچىلىكى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا قاتتىق توسالغۇ بولۇپ، جۇڭگونىڭ ئۇزاقىقچە نامىرات ۋە قالاق ھالەتتە قېلىشىدىكى تۈپ سەۋەبتىن بىرى بولغانىدى. جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتىنى ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق، فېئودالىلىق يەر مۇلۈكچىلىكى پۈتۈنلەي بىكار قىلىندى.

فېئودالىلىق يەر ئىجارىسى 封建地租 فېئودال پومېشچىكلارنىڭ يەر ئىگىلەش ھوقۇقىغا تايىنىپ ۋە ئىقتىسادىتىن تاشقىرى زورلۇقتىن پايدىلىنىپ، دېھقانلار (ياكى يانچىلار) نىڭ قوشۇمچە ئەمگىكىنى ھەقسىز ئىگىلىۋېلىشىدىكى ئاساسىي شەكىل. فېئودالىلىق جەمئىيەتتە، پومېشچىكلار نۇرغۇن يەرلەرنى

ئىگىلىۋالغان، دېھقانلارنىڭ يېرى ئاز ياكى زادىلا يوق. پومېشچىكلار يەرلەرنى تۇرلۈك شەكىل بىلەن دېھقانلارنىڭ تېرىشىغا بېرىپ، ئۇلاردىن يەر ئىجارىسى ئالىدۇ. فېئودالىق يەر ئىجارىسى پومېشچىكلارنىڭ دېھقانلارغا قارىتىلغان ئېكسپلاتاتسىيە مۇناسىۋىتىنى كۈدىلەشتۈرىدۇ. فېئودالىق يەر ئىجارىسىنىڭ *ئەمگەك بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسى، *ناتۇرال يەر ئىجارىسى، *پۇل بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسى دېگەن ئۈچ خىل ئاساسىي شەكلى بار. يەر ئىجارىسىنىڭ بۇ ئۈچ خىل شەكلىنىڭ تەرتىپ بويىچە بىر - بىرىنىڭ ئورنىنى ئېلىشىغا ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ ۋە تاۋار - پۇل مۇناسىۋىتىنىڭ تەرەققىياتى سەۋەبچى بولغان، شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇ فېئودالىق ئېكسپلاتاتسىيىنىڭ كۈچەيگەنلىكىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. فېئودالىق يەر ئىجارىسى دېھقانلارنىڭ ھەممە قوشۇمچە ئەمگىكىنى سۈمۈرۈپ كېتىش بىلەنلا قالماي، قىسمەن زۆرۈر ئەمگەكنىمۇ سۈمۈرۈپ كېتىپ، دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىنى ناھىراتلاشتۇرىدۇ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تەرەققىياتىنى ئاستىلاشتۇرىدۇ.

فېئودالىزم 封建主义 «فېئودالىق جەمئىيەت» كە قارالا.

فېيېربا خ 费尔巴哈 (Ludwig Andreas Feuerbach, 1804 — 1872) نېمىس ماتېرىيالىست پەيلاسوپى. 1823 - يىلى ھېيدىلبېرگ داشۆسىدە ئىلاھىيەتنى ئوقۇغان. 1824 - يىلى بېرلىن داشۆسىنىڭ پەلسەپە فاكۇلتېتىغا يۆتكىلىپ ئوقۇغان، 1828 - يىلى داشۆنى پۈتتۈرگەندىن

كهيين، ئهرلانگهن داشۆسده پهلسهپه لهكتورى بولغان. 1830 - يىلى ئۇ «ئۆلۈم ۋه ئۆلمهس ئىدىيه تۇغرىسىدا» دېگهن خۇداسىزلىقنى تهشۋىق قىلمىدىغان ئهسىرىنى ئهدهبىي تهخهللۇس بىلهن ئېلان قىلغان، تهخهللۇسى پاش بولۇپ قالغاندىن كهيين، داشۆ مۇنبىرىدىن مهڭگۈلۈك قوغلاپ چىقىرىلغان، 1836 - يىلدىن ئېتىبارهن نائىلاج يېگانه بولۇپ يېزىدا ياشىغان. ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ماركسنىڭ «كاپىتال»نى ئوقۇغان. 1870 - يىلى گېرمانىيه سوتسىيال دېموكراتىك ئىشچىلار پارتىيىسىگه (ئېيزېناخچىلارغا) ئهزا بولغان. ئۇنىڭ ئاساسىي خىزمىتى شۇكى، ئۇ گېرمانىيه پهلسهپه ساهەسىده ئىدېئالىزم ئۇزاق ۋاقىت هۆكۈم سۈرگهندىن كهيين، ماتېرىيالىزمنىڭ نۆپۈزىنى ئهسلىگه كهلتۈرۈپ، تهبىئهت بىلهن ئىنسانىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويغان. ئۇنىڭ ئۆز سۆزى بىلهن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ ئىدىيىسى ئۇچ تهرهققىيات باسقۇچىنى بېسىپ ئۆتكهن. بىرىنچىسى هېيدىلبېرگ داشۆسى مهزگىلىده ئىلاهقا ئىشىنىدىغان ئىلاهىيهتچىلىك باسقۇچى. ئىككىنچىسى بېرلىن داشۆسىگه يۆتكهلگهندىن كېيىنكى ئهقلىي باسقۇچ يهنى ئىدېئالىزم باسقۇچى، بۇ چاغدا فهيىهرباخ ياش گېگىلچىلارغا تهۋه بولغان. ئۇچىنچىسى 1839 - يىلى «گېگىل پهلسهپىسىگه تهنقىد» دېگهن ئهسىرىنى ئېلان قىلىشتىن باشلانغان، ئاده‌مگه ۋه تهبىئهتكه ئىشهنگهن باسقۇچ، يهنى ماتېرىيالىزم باسقۇچى. فهيىهرباخنىڭ ماتېرىيالىزمى *ئانتروپولوگىزم شهكلى بىلهن ئوتتۇرىغا چىققان، فهيىهرباخ تهبىئهتنىڭ ئاڭدىن خالىي مۇستهقىل مهۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغانلىقىنى، ماكان، زامان ۋه

مېخانىكىلىق ھەربىر كەتلەر ماددىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش شەكلى ئىكەنلىكىنى، ئىنسان تەبىئەتنىڭ مەھسۇلى، تەپەككۇر بىلەن مەۋجۇدىيەتنىڭ بىر پۈتۈنلۈكى بولغانلىقى ئۈچۈن ئوبيېكتىپ دۇنيانى ۋە ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتلەرنى بىلەلەيدىغانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەن. ئۇ بىلىش نەزەريىسى جەھەتتە، ماتېرىيالىستىك ئىنكاس نەزەريىسىنى ئېنىق تەشەببۇس قىلغان. ئۇ ھەم تۇيغۇنىڭ بىلىشتىكى رولىنى تەكىتلىگەن، ھەم تەپەككۇرنىڭ بىلىشتىكى زۆرۈرلۈكىنى ئېتىراپ قىلغان. ئۇ گېگېلنىڭ مۇتلەق روھ دېگىنى ئىنساندىن ئايرىۋېتىلگەن روھ دەپ كۆرسەتكەن، ئەمما ئۇ گېگېلنىڭ ئىدىيالىزمىنى تەنقىد قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، گېگېلنىڭ دىئالېكتىكىسىنى تاشلىۋەتكەن، شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭ ماتېرىيالىزمى يەنىلا مېتافىزىكىلىق چەكلىمىدىن خالىي بولالمىغان، ئۇ ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتنىڭ ئەھمىيىتىنى، ئىنسان بىلەن تەبىئەتنىڭ دىئالېكتىكىلىق ھالدا بىر - بىرىگە تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى ھەمدە ئىنسانىنىڭ ئۆزىدە ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا بولىدىغان ئۆزگىرىشلەرنى چۈشەنمەي، ئىنسانىنى تارىختىن ۋە ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتىن ئايرىلغان ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان جانلىقلار دەپلا ھېسابلىغان، شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭ ماتېرىيالىزمى «بىۋاسىتە كۆزەتكۈچى ماتېرىيالىزم، يەنى ھېسسىياتنى ئەمەلىي پائالىيەت دەپ چۈشەنمەيدىغان ماتېرىيالىزم» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 31 - بەت) بولماسلىقى مۇمكىن ئەمەس ھەمدە ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى چۈشەندۈرگىنىدە ئۇنىڭ

ئىدىئالىزم پاتقاقىغا پېتىپ قېلىشى تۇرغان گەپ. فىيىبرباخ پەلسەپىسىنىڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى ئۇنىڭ دىنىنى پاش قىلغانلىقى ۋە تەنقىد قىلغانلىقىدىن ئىبارەت، ئەمما ئۇ ئۆز مۇشتىكى دىنىنى ئىنكار قىلغانىدىن كېيىن، يەنە بىر خىل خۇداسىز «دىن»نى بەرپا قىلىش ۋە شۇ ئارقىلىق سىنىپتىن تاشقىرى «مېھرىبانلىق»نى تەرغىپ قىلىش كويىدا بولغان. ماركس بىلەن ئېنگېلىس ئىنقىلابىي ئەمەلىيەت ئاساسىدا، فىيىبرباخ پەلسەپىسىنىڭ «ئاساسىي مېغىزى»نى تەنقىدىي قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭ ئىدىئالىستىك ۋە مېتافىزىكىلىق شاكىلىنى چىقىرىپ تاشلاپ، دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزمنى بەرپا قىلدى. فىيىبرباخ پەلسەپىسى ماركسىزملىق پەلسەپىنىڭ مەنبەلىرىدىن بىرى بولدى. فىيىبرباخنىڭ «خرىستىئان دىنىنىڭ ماھىيىتى»، «كەلگۈسى پەلسەپە قائىدىلىرى»، «دىننىڭ ماھىيىتى ھەققىدىكى لېكسىيىلەر خاتىرىسى» دېگەنگە ئوخشاش مۇھىم ئەسەرلىرىمۇ بار.

فىشت (Johann Gottlieb Fichte, 费希特 1762 — 1814) نېمىس پەيلاسوپى، نېمىس كلاسسىك ئىدىئالىزملىنىڭ ئاساسىي ۋەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ توقۇمىچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. كۆتىمىگەندە ئاقسۆڭەكلەرگە ياراپ قېلىپ ئوقۇشقا كىرگەن، ئاۋۋال يېنا داشۇسىدە، كېيىن لېيپسىگ داشۇسىدە ئىلاھىيەت ئوقۇغان، ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئائىلە مۇئەللىمى بولغان. فىشت 1794 - يىلدىن باشلاپ يېنا داشۇسى، بېرلىن داشۇسى قاتارلىق مەكتەپلەردە پروفېسسور بولغان. ئۇ كانت پەلسەپىسىدىكى ماتېرىيالىستىك ئامىلنى

تەنقىد قىلىپ، كاتتىنىڭ «ئۆزىدىكى ئەرسە» دېگىنى مەۋجۇت ئەمەس، پۈتۈنلىەي ئويدۇرما دېگەن قاراشتا بولغان. فىشت دۇنياداً «ئۆز مەن»لا بىردىنبىر چىنلىق، ئۇ بىلىشنىڭ، ئۇنىڭدىنمۇ مۇھىمى ئىراده ياكى پائالىيەتنىڭ ئىگىسى دەپ بىلگەن. ئۇنىڭ مۇنداق ئۇچ ئاساسىي قائىدىسى بار: «ئۆز مەن ئۆزىنى بەلگىلەيدۇ»، يەنى فىشت «ئۆز مەن» بىرلەمچى، ئۇ ئۆز ـ ئۆزىدىن بەلگىلىنىدۇ، دەپ «ئۆز مەن»نىڭ ئوبيېكتىپ ماددىي دۇنياغا بولغان بېقىندىلىق مۇناسىۋىتىنى ئىنكار قىلىدۇ؛ «ئۆز مەن ئۆزگە مەنىنى بەلگىلەيدۇ»، فىشت «ئۆز مەن» پائالىيەت ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ئۆزىگە قارىمۇقارشى توسالغۇنى بەلگىلەيدۇ» دەيدۇ، ئۇنىڭ «ئۆزگە مەن» دېگىنى ئوبيېكتىپ مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ھەممە شەيئىلەردۇر؛ «ئۆز مەن بىلەن ئۆزگە مەنىڭ بىرلىكى»، يەنى فىشت «ئۆز مەن» بىلەن «ئۆزگە مەن»نىڭ بىرلىكى «ئۆز مەن» ئاساسىدا ئەمەلگە ئاشىدۇ دەپ قارايدۇ. فىشت ئىدېئالىزم دائىرىسىدە تۇرۇپ كىشىلەرنىڭ پائالىيەتچانلىقىنى، ئەزەلىيىتىنى بىلىش بىلەن ئەمەلىي پائالىيەتنىڭ بىرلىكىنى بايقىغان. ئۇنىڭ پەلسەپە ئىدىيىسىدىكى ئىدېئالېكتىكىلىق ئامىللار گېگېلغا تەسىر كۆرسەتكەن. فىشت سىياسىي جەھەتتە فرانسىيە ئىنقىلابىنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلىپ، دېموكراتىيە ۋە ئەركىنلىكنى تەلەپ قىلغان، تەبىقىچىلىك ئىمتىيازىغا ۋە دېھقانلارنىڭ جىسمانىي جەھەتتە پومېشچىكلارغا بېقىنىشىغا قارشى تۇرغان. ئۇ بۇرژۇئا جۇمھۇرىيەت ھاكىمىيىتىنى يېكى ئاساسىي قانۇنلۇق ـ پادىشاھلىق ھاكىمىيەتنى تەشەببۇس قىلغان. ناپولېئون پېرۇسسىيىنى

بېسىۋالغاندا، فىشت «نېمىس خەلقىغە نۇتۇق» دېگەن مەشھۇر ماقالىسىنى ئېلان قىلىپ، خەلقنى قارشىلىق كۆرسىتىشكە دەۋەت قىلغان، ئەمما ئۇ ئەينى ۋاقىتتا نېمىس مىللىتى باشقا مىللەتلەردىن ئۈستۈن تۇرىدۇ دەيدىغان گەپلەرنىمۇ تەرغىپ قىلغان. ئۇنىڭ ئاساسىي ئەسەرلىرىدىن «پۈتۈن ئىلمىي بىلىم ئاساسلىرى»، «ئىلمىي بىلىمگە مۇقەددىمە»، «ئالىملارنىڭ بۇرچى»، «ئىنسانلىق بۇرچى» دېگەنلەرمۇ بار.

ق

قارار چىقىرىش بىلەن ئىجرا قىلىشنى بىرلەشتۇرۇش —合议行 دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشلىرى ھەققىدە قارار چىقىرىش ۋە ئۇنى ئىجرا قىلىش ھوقۇقىنى دۆلەتنىڭ ھاكىمىيەت ئورگىنى بىر تۇتاش يۈرگۈزىدىغان تۈزۈم. بۇنى 1871 - يىلى پارىژ كوممۇنىسى ھەممىدىن بۇرۇن قوللاندى. كوممۇنا كونا دۆلەت ماشىنىسىنى پاچاقلاپ تاشلاپ، بارلىق ھۆكۈمەت خادىملىرىنى خەلق سايلايدىغان ۋە خالىغان ۋاقىتتا ئالماشتۇرۇشقا بولىدىغان تۈزۈمنى يولغا قويدى. كوممۇنا پارلامېنت شەكلىدە ئەمەس، بەلكى قانۇن چىقىرىشنىمۇ، مەمۇرىي ئىشنىمۇ باشقۇرىدىغان خىزمەت ئورگىنى بولدى. كوممۇنا قانۇن چىقىرىش، چوڭ مەسىلىلەرنى قارار قىلىش ئىشلىرىنى ئىشلىدى ۋە ئۇنى ئىجرا قىلىشقا بىۋاستە قوماندانلىق قىلدى. لېنىن مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: «كوممۇنا بۇرژۇئازىيە جەمئىيىتىنىڭ خىيانەتكار - چىرىك پارلامېنتىنىڭ ئورنىغا قويغان ئورگاندا سۆزلەش ۋە مۇزاكىرە قىلىش ئەركىنلىكى ئالدامچىلىققا ئايلىنىپ قالمايدۇ، چۈنكى پارلامېنت ئەزالىرى ئۆزى ئىشلىشى، ئۆزى ماقۇللىغان قانۇننى ئۆزى ئىجرا قىلىشى، بۇنىڭ ئەمەلىي تۇرمۇشتا ئىجرا قىلىنىش نەتىجىسىنى ئۆزى تەكشۈرۈشى، سايلىغۇچىلار ئالدىدا شەخسەن ئۆزى جاۋابكار بولۇشى شەرت.

ۋاكالەت ئورگىنى مەۋجۇت بولۇپ تۇرىۋېرىدۇ، لېكىن ئالاھىدە تۈزۈم بولغان پارلامېنت تۈزۈمى، قانۇن چىقىرىش بىلەن مەمۇرىي ئىشلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىش تەقسىماتى بولىدىغان، پارلامېنت ئەزالىرى ئىمتىيازلىق ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولىدىغان پارلامېنت تۈزۈمى بۇ يەردە مەۋجۇت بولمايدۇ.» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 25 - تۇم، 411 - بەت) روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن قۇرۇلغان، لېنىن، ستالىنلارنىڭ باشچىلىقىدىكى بولشېۋىكلار پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولغان سوۋېتلەر، جوڭگودىكى خەلق قۇرۇلتايلىرى قارار چىقىرىش بىلەن ئىجرا قىلىشنى بىرلەشتۈرۈش پرىنسىپىنى گەۋدىلەندۈردى.

قارىمۇقارشى تەرەپلەر 对立面 زىددىيەتنىڭ ئىككى تەرىپى. «دىئالېكتىكىنىڭ قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكىدىن ئىبارەت تۈپ قانۇنىيىتى بويىچە، قارىمۇقارشى تەرەپلەر ئوتتۇرىسىدا كۈرەش بولىدۇ ھەم بىرلىك بولىدۇ، بىر - بىرىنى چەتكە قاقىدۇ ھەم ئۆزئارا باغلىنىشلىق بولىدۇ، مۇئەييەن شارائىتتا بىر - بىرىگە ئايلىنىدۇ.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 5 - تۇم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 637 - بەت) قارىمۇقارشى تەرەپلەر ھامان جۇپى بىلەن بىللە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، يېگانە ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ. شەيئىلەرنىڭ بۇ تەرىپىنىمۇ كۆرۈپ، ئۇ تەرىپىنىمۇ كۆرۈپ، قارىمۇقارشى ئىككى تەرەپنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى چوڭقۇر تەھلىل قىلغاندا، ئاندىن ئۇنى توغرا بىلگىلى بولىدۇ.

قارىمۇقارشى تەرەپلەرنىڭ بىرلىكى ۋە كۈرىشى قانۇنىيىتى 对立面的统一和斗争规律 يەنى «قارىمۇقارشىلىقنىڭ

بىرلىكى قانۇنسىيەتى».

قارىمۇقارشىلىق (对立) ❶ قارىمۇقارشى تەرەپلەر. «دۇنيادىكى شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى — قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى. قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى دېگىنىمىز — خاراكتېرى ئوخشاش بولمىغان قارىمۇقارشى نەرسىلەرنىڭ بىرلىكى.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 5 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 583 - بەت) «قارىمۇقارشىلىق - بىرلىك» ياكى «قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى» دېگەن سۆزلەردىكى «قارىمۇقارشىلىق» «خاراكتېرى ئوخشاش بولمىغان قارىمۇقارشى نەرسىلەر»دىن يەنى زىددىيەتنىڭ ئىككى تەرەپتىن ئىبارەت. ❷ زىددىيەتنىڭ كۆرۈنۈشى يەنى قارىمۇقارشى تەرەپلەرنىڭ بىر - بىرىنى چەتكە قېقىشى، بىر - بىرىنى ئىنكار قىلىشى. «ھەممە جەريانلاردىكى بىر - بىرىگە زىت بولغان تەرەپلەر ئەسلىدە بىر - بىرىنى چەتكە قاقىدىغان، بىر - بىرى بىلەن كۈرەش قىلىدىغان، بىر - بىرىگە قارىمۇقارشى تۇرىدىغان بولىدۇ.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 586 - بەت) بۇ يەردىكى «قارىمۇقارشىلىق» دېگەن سۆز «چەتكە قېقىش»، «كۈرەش قىلىش» دېگەن سۆزلەر بىلەن بىر ئۇقۇم. ❸ زىددىيەتنىڭ بىر خىل ئىپادىلىنىش شەكلى، يەنى ئۆتكۈرلەشكەن زىددىيەت. شەھەر بىلەن يېزا، سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكى، ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي ئەمگەكنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت تارىختا راۋاجلىنىپ قارىمۇقارشىلىققا ئايلانغان، سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە راۋاجلىنىپ قارىمۇقارشىلىققا ئايلىنىپ كەتمەيدۇ، پەرق بولۇپلا ئىپادىلىنىدۇ. بۇلار شۇنىڭ بىر مىسالىدۇر.

قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى قانۇنىيىتى 对立统一规律

«زىددىيەت قانۇنىيىتى»، «قارىمۇقارشى تەرەپلەرنىڭ بىرلىكى ۋە كۈرىشى قانۇنىيىتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. تەبىئەت، جەمئىيەت ۋە تەپەككۇرنىڭ تۆپ قانۇنىيىتى، ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكىنىڭمۇ تۆپ قانۇنىيىتى. لېنىن ئۇنى «دىئالېكتىكىنىڭ ماھىيىتى» دەپ ئاتىغان («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، 711 - بەت) ۋە «دىئالېكتىكىنىڭ مېغزى» دەپمۇ ئاتىغان (يۇقىرىقى كىتاب، 608 - بەت). دىئالېكتىكىنىڭ باشقا قانۇنىيەتلىرى ۋە كاتېگورىيىلىرى ئۇنىڭ ئوخشاش بولمىغان جەھەتلەردىكى ئىپادىلىنىش شەكلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ماۋ زېدۇڭنىڭ «زىددىيەت توغرىسىدا» دىكى ئومۇملاشتۇرۇشىغا ئاساسلانغاندا، ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى مۇنۇلاردىن ئىبارەت: (1) زىددىيەت — تەرەققىياتنىڭ بۇلىقى ۋە ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى. ئىچكى زىددىيەت شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ تۆپ سەۋەبى، تاشقى زىددىيەت شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ ئىككىنچى ئورۇندىكى سەۋەبى. (2) زىددىيەت ھەممە شەيئىلەرنىڭ تەرەققىياتى جەريانىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، ھەر بىر شەيئىنىڭ تەرەققىيات جەريانىدا باشتىن - ئاياغ زىددىيەت ھەرىكىتى مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. (3) ئوخشاش بولمىغان زىددىيەتلەرنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى بولىدۇ، بىر زىددىيەتنىڭ ئوخشاش بولمىغان تەرەققىيات باسقۇچلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى بولىدۇ، زىددىيەت تەرەپلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى بولىدۇ. (4) مۇرەككەپ شەيئىي نۇرغۇن زىددىيەتلەرنىڭ ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ، ئۇلاردىن بىرى چوقۇم ئاساسىي زىددىيەت بولۇپ يېتەكچى

رول ئويناپدۇ؛ مەيلى قانداق زىددىيەت بولسۇن، ئۇنى تەشكىل قىلغان ئىككى تەرەپنىڭ چوقۇم بىرى ئاساسىي تەرەپ بولۇپ يېتەكچى رول ئويناپدۇ. (5) زىددىيەتنىڭ ئىككى تەرىپى بىر - بىرىگە سىڭىدۇ، بىر - بىرىگە ئۆتىدۇ، بىر - بىرىگە بېقىنىدۇ، بىر - بىرىگە باغلىنىدۇ، بىر - بىرىگە ئايلىنىدۇ، زىددىيەتنىڭ ئوخشاشلىقى دېگەن ئەنە شۇ؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇلار يەنە بىر - بىرىنى چەتكە قاقىدۇ. ئۆزئارا تاقارشىدۇ، زىددىيەتنىڭ كۈرىشى دېگەن ئەنە شۇ. شەرتلىك، نىسپىي بولغان ئوخشاشلىق بىلەن شەرتسىز، مۇتلەق بولغان كۈرەش بىرلىشىپ ھەممە شەيئىلەرنىڭ زىددىيەت ھەرىكىتىنى تەشكىل قىلىدۇ. (6) زىددىيەت خاراكتېر ئېتىبارى بىلەن ئانتاگونىيلىك زىددىيەت ۋە ئانتاگونىيىسىز زىددىيەت دەپ ئايرىلىدۇ، زىددىيەتنىڭ كۈرىشى شەكىل ئېتىبارى بىلەن ئانتاگونىيلىك ۋە ئانتاگونىيىسىز دەپ پەرقلەندۈرۈلىدۇ. قىسمىكى زامان پەيلاسوپلىرى قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى قانۇنىيىتىنىڭ بەزى مەزمۇنلىرىنى ستخىيىلىك ھالدا تونۇپ يەتكەن، مەسىلەن، قەدىمكى يۇنانىدا ئۆتكەن ھېراكلىت مۇنداق دەيدۇ: «بىر - بىرىنى چەتكە قاقىدىغان نەرسىلەر بىرلىشىدۇ، ئوخشاش بولمىغان ئاھاڭلار ئەڭ گۈزەل تەڭشىلىكنى پەيدا قىلىدۇ؛ ھەممە نەرسە كۈرەش ئارقىلىق پەيدا بولىدۇ،» («قەدىمكى يۇنان - رىم پەلسەپىسى»، سەنلىيەن نەشرىياتىنىڭ 1957 - يىل نەشرى، 19 - بەت) چىن سۇلالىسىدىن ئىلگىرى يېزىلغان «لاۋزى»دا مۇنداق دېيىلگەن: «بارلىق بىلەن يوقلۇق بىر - بىرىدىن ھاسىل بولىدۇ، تەسىلىك بىلەن ئاسانلىق بىر - بىرىنى

شەرت قىلىدۇ، تۈزۈنلۈق بىلەن قىسقىلىق بىر - بىرىگە سىلىش تۈرىمى بولىدۇ، ئېگىزلىك بىلەن پەسلىك بىر - بىرىگە يانداشىپ تۇرىدۇ، تاۋۇش بىلەن ئاھاڭ بىر - بىرىگە ماسلىشىدۇ، ئىلگىرى-كىيىنلىك كەينىنلىك بىر - بىرىگە ئەگىشىپ كېلىدۇ.» (2 - باب) «ئىجابىيلىق سەلبىيلىككە ئايلىنىدۇ، ياخشىلىق يامانلىققا ئايلىنىدۇ». (58 - باب) بۇ ئىدىيىلەر گەرچە ئاددىي، يۈزەكى ۋە ئىلمىيلىكى، سىستېمىلىقلىقى يېتەرسىز بولسىمۇ، لېكىن شۇ زامان ئۈچۈن ئاسان ئىش ئەمەس ئىدى، شۇڭا ئۇ، ئىدىيە تارىخىدا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولدى. گېگېل قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى قانۇنىيىتىنى تۇنجى قېتىم چوڭقۇر بايان قىلىپ، دىئالېكتىكىغا غايەت زور تۆھپە قوشتى، لېكىن ئۇ بۇنى ئىدىيە ئالىزم ئاساسىدا تەپەككۇر قانۇنىيىتى سۈپىتىدىلا تەبىئەتكە ۋە تارىخقا تاڭدى - دە، سىرلىقلاشتۇرۇۋەتتى. پەقەت ماركسىزمچە پەلسەپىلا قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى قانۇنىيىتىنىڭ ئەسلى قىياپىتىنى ئەسلىگە كەلتۈردى، ئۇنىڭ ئورنى ۋە رولىنى تولۇق باھالىدى ھەم ئۇنىڭ مەزمۇنىنى ئىلمىي ئاساستا تەھلىل قىلدى ۋە دەلىللىدى.

قان - تەر تۈزۈمى 血汗制度 رەھىمسىزلىك بىلەن قوشۇمچە قىممەت شىلۋالىدىغان كاپىتالىستىك ئەمگەك تۈزۈمى. بۇرۇن ئىشقا قاراپ ھەق بېرىش ئاساسىدىكى كۆتۈرە بېرىش تۈزۈمى كۆزدە تۇتۇلاتتى. بۇ تۈزۈم بويىچە، خام ئەشيا، ماتېرىيالارنى كاپىتالىستلار بېرىدۇ، ئەمگەكچىلەر ئۆيلىرىدە ياكى كىچىك ئىشخانىلىرىدا ئىشلەيدۇ، كاپىتالىستلار ئەمگەكچىلەرنىڭ ئىشىغا قاراپ ھەق بېرىدۇ. بۇ تۈزۈم قىممەت باھالىق ئەسۋاب -

ئۇسكۇنىلەرنى تەلەپ قىلمايدىغان سانائەت ئورۇنلىرىدا كەڭ قوللىنىلغان. بۇنداق ئورۇنلار ئاساسەن ئايالالار، بالىلار، قېرىلار ۋە مەجرۇھلارنى ياللىۋېلىپ، ئۇلارغا تۆۋەن ئىش ھەققى بېرىدۇ. كاپىتالىستلار ئىشنى ئوتتۇرىدىكىلەرگە كۆتۈرە بەرسە، ئوتتۇرىدىكىلەر ئەمگەكچىلەرگە كۆتۈرە بېرىدۇ؛ كۆتۈرە ئالغۇچى باشقىلارغا كۆتۈرە بەرسىمۇ بولىدۇ، شۇنداق قىلىپ ئېكسپىلاتاتسىيە قاتمۇقات بولۇپ تۇرىدۇ. ئەمگەكچىلەر كۈنىگە 15 — 18 سائەتلەپ ئىشلىگەندە ئاران جان باقىدۇ، «ئەنگلىيىدە بۇنداق تۆزۈمنىڭ «sweating - system» (قان - تەر تۆزۈمى) دەيدىغان ئالاھىدە نامى بار.» («ماركس - ئېنگېلىس ئەسەرلىرى»، 23 - توم، 606 - بەت) بۇ تۆزۈم 19 - ئەسىردە ئالدى بىلەن ئەنگلىيىدە بارلىققا كەلدى. سانائەت ئىنقىلابىدىن كېيىن ئۆلچەملەشتۈرۈش تەلىپىگە ئۇيغۇن كەلمەي قالغاچقا، پەيدىنپەي ئەمەلدىن قالدى. پەن - تېخنىكىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ قان - تەر تۆزۈمىدە «ئىلمىي» ئۇسۇل قوللىنىلدى: ئۆلچەملىك مەھسۇلات ئۇسۇلى بەلگىلىنىپ، قاۋۇل ئەمگەك كۆچى ئادا قىلالايدىغان ئەمگەك نورمىسى ئىش ھەققى ھېسابلاشنىڭ ئۆلچىمى قىلىندى، نورمىنى ئورۇندىغانلارغا ئاساسىي مائاشتىن تاشقىرى يەنە ئازراق مۇكاپات بېرىلدى، نورمىنى ئورۇندىيالمىغانلارغا تۆۋەنرەك بىرلىك باھا بويىچە ئىش ھەققى بېرىلدى. بۇنداق تۆزۈم ئامبىرىكىدىن باشلاندى، تەيلورىزم بىلەن فوندىزم بۇنىڭ ۋەكىلى. لېنىن تەيلورىزمنى «قان - تەر شورايىدىغان ئىلمىي» تۆزۈم» دەپ ئاتىغان («لېنىن ئەسەرلىرى»، 18 - توم، 594 - بەت). قان - تەر تۆزۈمىنىڭ ماھىيىتى قوشۇمچە قىممەتنى شە-

لمۇبلىش بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى تار مەنە «قان ـ تەر ئىش ھەققى تۆزۈمى» دەپ ئاتاش ئادەت بولۇپ قالغان. بەزىدە بۇنىڭ بىلەن پۈتكۈل كاپىتالىستىك ئىكسپلاتاتسىيە تۆزۈمىنى بىلدۈرۈلىدۇ.

قانۇن 法律 法则 ❶ دۆلەت تۆزۈپ چىققان ياكى ماقۇل كۆرگەن، ھۆكۈمران سىنىپنىڭ ئىرادىسى گەۋدىلەندۈرۈلگەن، دۆلەت مەجبۇرىي كۈچ بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان ھەرىكەت نىزاملىرى (ھەرىكەت ئەندىزىلىرى)نىڭ يىغىندىسى. ئومۇمەن دۆلەت تۆزگەن قانۇن، پەرمان، نىزام، قائىدە، بەلگىلىمە، قارار، بۇيرۇق قاتارلىق ئەندىزە خاراكتېرىدىكى ھۆججەت ۋە دۆلەت مۇئەييەنلەشتۈرگەن ھۆكۈم ئۆرنەكلىرى، رەسىم ـ ئادەتلەر ۋە باشقىلار بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. ھۆكۈمران سىنىپ ئۆزىگە پايدىلىق ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت ۋە ئىجتىمائىي تەرتىپلەرنى مۇستەھكەملەش ۋە ئالغا سۈرۈش ئۈچۈن، كىشىلەرنىڭ جەمئىيەتتىكى ھوقۇق ۋە مەجبۇرىيەتلىرىنى قانۇن بىلەن بەلگىلەپ، مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان بەزى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنى قانۇنىي مۇناسىۋەت خاراكتېرىگە ئىگە قىلىدۇ. قانۇن ـ ئۇستقۇرۇلمىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى، ئۇ ئىقتىسادىي بازىس تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ ۋە ئىقتىسادىي بازىس ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. تارىختا خاراكتېرى تۈپتىن ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل قانۇن بولغان: (1) ئىكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ قانۇنى، ئۇ قۇلدارلىق قانۇن، فېئودالىق قانۇن ۋە كاپىتالىستىك قانۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئىكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ مەنپەئىتىنى قوغداپ، ئەمگەكچى خەلقنىڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىش ۋە

زۇلۇم سېلىش بۇ قانۇنلارنىڭ ئورتاق ۋە تۈپ ئالامىتى. (2) سوتسىيالىستىك قانۇن، ئۇ دۈشمەنلىرى بىسىقتۇرىدىغان، جىنايەتچىلەرنى جازالايدىغان، خەلقنى قوغدايدىغان، سوتسىيالىستىك دېموكراتىيىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدىغان. سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنى ئالغا سۈرۈشتىدىغان، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى مۇستەھكەملەيدىغان قورال. دۇنيا بويىچە ھەممە ئەللەرنىڭ تىلىدا، «قانۇن» سۆزى، ئېتىمولوگىيە جەھەتتە، «ئادالەت»، «ھەقىقەت»، «ھەققانىيەت» دېگەن مەنىلەرگە ئىگە، لېكىن سىنىپلىق جەمئىيەتتە، ئوخشاش بولمىغان سىنىپلارنىڭ ئادالەت قارىشى ئوخشاش بولمايدۇ، قانۇن ھەمىشە ھۆكۈمران سىنىپنىڭ ئادالەت قارىشىغا ئۇيغۇن لىشىدۇ. غەرب ئەللىرىدىكى قانۇنشۇناسلار قانۇننى تۆرلۈكچە شەرھىلەپ، بىرمۇنچە ئىلمىي ئېقىملارنى پەيدا قىلغان، لېكىن ھازىرقى زامان بۇرژۇئا قانۇنشۇناسلىق نەزەريىسى يا كى قانۇن پەلسەپىسىدە، پەلسەپىۋى ئاساس نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، قانۇنشۇناسلىق ئاساسەن دەللىلچىلىك قانۇنشۇناسلىقى (بۇنى يەنە ئىجتىمائىي قانۇنشۇناسلىق ۋە تەھلىلىي قانۇنشۇناسلىق دەپ ئاتايدۇ) ۋە تەبىئىي قانۇنشۇناسلىق دەپ ئىككى چوڭ ئېقىمغا بۆلۈنىدۇ، ئۇلارنىڭ ئورتاق يېرى شۇكى، ھەر ئىككىسى قانۇننىڭ سىنىپىلىقىنى يوققا چىقىرىدۇ، ئىجتىمائىي ماددىي تۇرمۇش شارائىتىنىڭ قانۇننى چەكلەش ۋە بەلگىلەش رولىنى ئىنكار قىلىدۇ.❶ قانۇن چىقىرىش ھوقۇقىغا ئىگە دۆلەت ئورگانلىرى قانۇن چىقىرىش رەسمىيىتى بويىچە تۈزگەن ۋە جاكارلىغان ئەندىزە خاراكتېرلىك ھۆججەتلەر.

دۆلىتىمىزدە، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى جىنايى ئىشلار، ھەق تەلەپ ئىشلىرى، دۆلەت ئاپپاراتلىرى توغرىسىدىكى قانۇنلار ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش تۈپ قانۇنلارنى تۈزىدۇ ۋە تۈزىتىدۇ، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى تۈزۈشكە تېگىشلىك قانۇنلاردىن باشقا قانۇنلارنى تۈزىدۇ ۋە تۈزىتىدۇ ھەمدە مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ يىغىنلىرى ئارىلىقىدا، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى تۈزگەن قانۇنلارنى قىسمەن ھالدا تولۇقلايدۇ ۋە تۈزىتىدۇ. قانۇن ھەممە قانۇن ھۆججەتلىرى (قانۇندا كۆچكە ئىگە ھەممە ھۆججەتلەر، ئارخىپ ـ ماتېرىياللار، ئالاقىلەر ۋە باشقىلارنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى) ئىچىدە ئەڭ يۇقىرى ئىناۋەتكە ئىگە، ئۇ بېقىندا خاراكتېردىكى نىزاملارنى تۈزۈشتىكى ئاساس، ئۇنىڭغا زىت ھۆججەتلەرنىڭ ھەممىسى ئىناۋەتسىز بولىدۇ.[1] يەنى «قانۇنىيەت» (562 ـ بەت).

قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش 法治 «دۆلەتنى قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش» دېگەن سۆزنىڭ قىسقارتىلمىسى. ئۇ دۆلەتنى قانۇن بويىچە ئىدارە قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان سىياسىي پىكىر بولۇپ، قۇللۇق جەمئىيەتتىلا پەيدا بولغان. جۇڭگودا، «قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش» قانۇنچىلار ئىدىيىسىنىڭ تۈپ ئالامىتى بولۇپ، شۇ كەلەردە كۆزنچىلارنىڭ «ئەدەب بىلەن ئىدارە قىلىش»، «ئەخلاق بىلەن ئىدارە قىلىش»، «ئادەم بىلەن ئىدارە قىلىش» دەيدىغان ئىدىيىلىرى بىلەن بەس ـ مۇنازىرىدە بولغان. خەن فېي قانۇنچىلارنىڭ تەلىماتلىرىنى مۇجەسسەملەشتۈرۈپ، قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىشنىڭ بىرقەدەر

مۇكەممەل نەزەرىيىسىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ قانۇنلۇق رولىنى ئېتىبارغا ئالغان، ئەمما ئۇنى دۆلەت باشقۇرۇشنىڭ بىردىنبىر يولى دەپ قارىمايدۇ، بەلكى «قانۇن»، «تەدبىر»، «ھوقۇق» دېگەن ئۈچ تەرەپنى بىرلەشتۈرگەن، «قانۇن» پادىشاھ تۈزۈپ چىققان ۋە پۇقرالارغا قاتتىق ئەمەل قىلدۇرىدىغان قانۇن - يەرماندۇر، «تەدبىر» ھەر دەرىجىلىك ئەمەلدارلارنى تەيىنلەش ۋە ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇش، سىناش - تەكشۈرۈش، مۇكاپاتلاش - جازالاش ئۇسۇلى ۋە ۋاستىسىدۇر، «ھوقۇق» پادىشاھنىڭ ئورنى ۋە ھوقۇقىدۇر، دەپ قارىغان. ئۇنىڭدا قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىشنى يادرو، تەدبىرگە ۋە ھوقۇققا تايىنىشنى قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىشقا كاپالەتلىك قىلىشنىڭ زۆرۈر شەرتى قىلغان. ئۇ «دۆلەتنى قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش» تەشەببۇسىنى ئوچۇق ئوتتۇرىغا قويغاندىن باشقا، يەنە «قانۇن مەرتىۋىلىكلەرگە يۈز - خاتىرە قىلمايدۇ»، «ۋەزىر - ۋۇزرالار گۇناھ قىلسا جازالىماي قويماسلىق، ئاددىي پۇقرالار ياخشى ئىش قىلسا مۇكاپاتلىماي قويماسلىق» دەپ، قانۇن ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەر دېگەن ئىدىيىنىڭ ئۇندۇرمىسىنى شۇنىڭدەك «قانۇننى ئوقۇشلۇق»، «ئەمەلدارلارنى ئۇستاز» قىلىپ، «ئەلنى گەپ - سۆزدە قانۇندىن چىقىپ كەتمەيدىغان» قىلىش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويغان. جۈملىدىن قەدىمكى زامانىدا، قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش يولىدىكى تەشەببۇسلارنىڭ ھەممىسىدە ھوقۇقنى پادىشاھنىڭ قولىغا مەركەزلەشتۈرۈش مەقسەت قىلىنغان. غەرب ئەللىرىدە قەدىمكى يۇنانىدا بولۇپ ئۆتكەن ئارىستوتېل قانۇنلۇق رولىغا باشتىن - ئاخىر ئەھمىيەت بېرىپ مۇنداق ھېسابلىغان:

قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىشنىڭ ئەھمىيىتى قانۇنغا ئومۇمىيۈزلۈك ئەمەل قىلىشتا؛ قانۇن دۆلەتنىڭ ھاكىمىيەت ئىشكىلەشتە ھەمدە قانۇنغا خىلاپلىق قىلغۇچىلارنى نازارەت قىلىش ۋە بىر تەرەپ قىلىشتا پايدىلىنىدىغان قائىدە ـ نىزامىدۇر، ئۇنىڭدا ھېسسىياتقا بېرىلىپ كېتىدىغان ئىش بولمايدۇ، يۈز ـ خاتىرە قىلىدىغان ئىشمۇ بولمايدۇ؛ قانۇننى كۆپچىلىك بەلگىلەيدۇ، كۆپچىلىك ھەرقانداق شەخسكە قارىغاندا ياخشىراق ھۆكۈم چىقىرالايدۇ ۋە ئازچىللىقلاردەك ئاسانلا چېرىكلىشىپ كەتمەيدۇ؛ پۈتۈن ئەل بىرلا ئادەمنىڭ ئىلكىدە بولىدىغان پادىشاھلىق ھاكىمىيىتى تۈزۈلمىسى شارائىتىدا، ئەگەر ئۇنىڭ ۋارىسى ھاماقەتلەردىن بولۇپ قالسا، سۆزسىز پۈتۈن ئەلگە زىيان كەلتۈرىدۇ، ھالبۇكى قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش يولغا قويۇلسا مۇنداق ئەھۋالنىڭ يۈز بېرىشىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ. ئۇنىڭ قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش ئىدىيىسىنى ئۇنىڭ پادىشاھ مۇستەبىتچىلىكىگە قارشى تۇرۇش، جۇمھۇرىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويۇشنى تەلەپ قىلىش يولىدىكى سىياسىي تەشەببۇسى بىلەن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. بۇرژۇئازىيىمۇ ئۆزىنىڭ ئىنقىلاب دەۋرىدە، پادىشاھ مۇستەبىتچىلىكىگە ۋە فېئودالىلىق ئىمتىيازغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن، قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىشنى تەكتىلەپ، «قانۇن ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ» دەپ تەشۋىق قىلغان، ئاساسىي قانۇننى يولغا قويۇش، «ئۇچ خىل ھوقۇقنى ئايرىۋېتىش»، «قانۇن ئالدىدا ھەممە ئادەم باپباراۋەر» دېگەنلەرنى تەشەببۇس قىلغان. گېرمانىيىلىك كانت، ستېيىن ۋەكىللىك قىلغان بۇرژۇئا تەپەككۇرلىرى ۋە قانۇنشۇناسلىرى قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش تەشەب-

بۇسىنى «قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش تەلىماتى» دەپ، قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش تەلىماتىنى يولغا قويغان دۆلەتنى «مۇستەبىت دۆلەت»، «ساقچى دۆلەت»كە قارشى ئوچۇق سېلىشتۇرما سۆزلىتىدە «قانۇنچىلىق دۆلىتى»دەپ ئاتىغان. كاپىتالىزم مونوپولىيە باسقۇچىغا كىرگەندىن كېيىن، بۇرژۇئا ھۆكۈمرانلىرى پرولېتارىياتنىڭ قانۇنچىلىقتىن پايدىلىنىپ ئۆز ھۆكۈمرانلىقىغا تەھدىت سېلىش ئېھتىمالى بارلىقىنى ھېس قىلىپ، كۆپ ھاللاردا، قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىشنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، ئورنىغا ساقچى - ئەدلىيە ئىستىبدادىلىقىنى دەسستىدۇ ۋە ئوچۇق - ئاشكارا ھەربىي بېسىقتۇرۇش يولىنى تۇتىدۇ. پرولېتارىيات ھاكىمىيىتىنى تارتىۋالغاندىن كېيىن، قانۇننى دۆلەت باشقۇرۇشتىكى مۇھىم قورال سۈپىتىدە تەتبىق قىلىپ، دۆلەتنىڭ ھەممە پائالىيەتلىرىنى قانۇنغا قاتتىق ئەمەل قىلىش ئاساسىدا ئىش بېجىرىدىغان ئىزغا چۈشۈرۈپ، قانۇن ئالدىدا ھەممە ئادەم باپباراۋەر دېگەن پرىنسىپنى، ئاساس قىلىدىغان قانۇن بولۇش، قانۇنغا چوقۇم ئەمەل قىلىش، قانۇننى ئىجرا قىلىشتا قەتئىي بولۇش، قانۇنغا خىلاپ قىلمىشلارنى چوقۇم سۈرۈشتۈرۈش تەلىپىنى ھەقىقىي تۇرده ئەمەلگە ئاشۇرۇشى لازىم.

قانۇنچىلىق 法制 ھۆكۈمران سىنىپ ئۆز ئىرادىسى بويىچە، دۆلەت ھاكىمىيىتى ئارقىلىق بەرپا قىلغان قانۇن تۈزۈملىرى ھەم شۇ ئاساستا ئورنىتىلغان جەمئىيەت تەرتىپى. ئۇنىڭ ئاساسىي تەركىبىي قىسمى قانۇن تۈزۈملىرى بولغاچقا، تار مەنىدە، ئۇنى قانۇن تۈزۈملىرىنىڭ قىسقىچە ئاتىلىشى دەپ

قاراشقىمۇ بولىدۇ؛ ئۇ جەمئىيەت تەرتىپى قاتارلىق مەزمۇنلار-نىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغاچقا، كەڭ مەنىدە، ئۇنى ئاددىيلاشتۇرۇپ قانۇن تۈزۈملىرىگە باراۋەر قىلىپ قويۇشقىمۇ بولمايدۇ. ئادەتتە ئۇ ئاساسەن كەڭ مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ، ئومۇمەن قانۇنچىلىق دۆلەت باشقۇرۇش ئىشلىرىنى تۈزۈملەشتۈرۈش ۋە قانۇنلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت، ئۇ قانۇن چىقىرىش، قانۇننى ئىجرا قىلىش ۋە قانۇنغا ئەمەل قىلىش دېگەن ئۈچ تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، دەپ قارىلىدۇ. ئۇ ئۇستقۇرۇلمىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇپ، ئىقتىسادىي بازىس تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ ھەم ئىقتىسادىي بازىس ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. قانۇنچىلىق بۇرژۇئا ئىنقىلابىنىڭ مەھسۇلى، تارىختا پەقەت كاپىتالىستىك قانۇنچىلىق ۋە سوتسىيالىستىك قانۇنچىلىقلا بولىدۇ دەيدىغان پىكىرمۇ بار. لېكىن كۆپچىلىك ئالىملارنىڭ پىكرى شۇكى، قانۇنچىلىق دۆلەت بىلەن تەڭ پەيدا بولۇپ، تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان نەرسە. تارىختا مەيلى قۇلدارلىق دۆلەتتە، فېئودالىلىق دۆلەتتە، كاپىتالىستىك دۆلەتتە بولسۇن، مەيلى سوتسىيالىستىك دۆلەتتە بولسۇن، ئۆزىگە خاس قانۇنچىلىق بولغان. قانۇنچىلىقسىز دۆلەت بولۇپ باقمىغان، دۆلەتسىز قانۇنچىلىقمۇ بولۇپ باقمىغان. باشقا - باشقا خاراكتېردىكى دۆلەتتە، قانۇنچىلىقنىڭ ئىپادىلىنىش شەكلى ۋە كونكرېت مەزمۇنىمۇ باشقا - باشقا بولىدۇ. پادىشاھلىق - مۇستەبىتلىك تۈزۈم شارائىتىدا، سىياسەتمۇ، باشقۇرۇشمۇ پادىشاھنىڭ ئەمرى بويىچە بولىدۇ، شۇڭا قۇلدارلىق دۆلەتنىڭ قانۇنچىلىقىمۇ، فېئودالىق دۆلەتنىڭ قانۇنچىلىقىمۇ، ماھىيەت ۋە مەزمۇن جەھەتتە، «پادىشاھلىق»تىن

باشقا نەرسە ئەمەس. يېقىنقى زامان كاپىتالىزمنىڭ قانۇنچىلىقى فېئودال مۇستەبتلىككە ۋە تەبىقە ئىمتىيازىغا قارشى تۇرۇش ئاساسىدا ۋۇجۇدقا كەلگەن، ئۇ قۇلدارلىق دۆلەتكە ۋە فېئودالليق دۆلەتكە خاس قانۇنچىلىقنىڭ مۇستەبتلىك تۈزىمىدىن خالىي بولغان. سوتسىيالىستىك قانۇنچىلىق كونا دۆلەت ماشىنىسى پاچاقلاپ تاشلانغان، كونا قانۇنچىلىق سىستېمىسى بىكار قىلىنغان ئاساستا ۋۇجۇدقا كەلگەن، ئىلگىرىكى ھەممە قانۇنچىلىقلار بىلەن پرىنسىپال جەھەتتىن قانۇنچىلىقتۇر. «سوتسىيالىستىك قانۇنچىلىق» (450 - بەت)قا قارالا.

قانۇنىيەت 规律 «قانۇن» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. «قانۇنىيەت» ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت ۋە پەن قانۇنىيىتىنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى. ئادەتتە ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت يەنى ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ ئىچكى ماھىيەتلىك باغلىنىشى، مەسىلەن، ئىقتىسادىي قانۇنىيەت، تەبىئەت قانۇنىيىتى ۋە باشقىلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. لېنىن مۇنداق دەيدۇ: «قانۇنىيەت مۇناسىۋەت... ماھىيەتلىك مۇناسىۋەت ياكى ماھىيەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت دېمەكتۇر.» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 38 - تۇم، 161 - بەت) پەن قانۇنىيىتى ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتنىڭ پەندىكى ئىنكاسىدۇر. بۇ ئىككىسىنىڭ مەزمۇنى بىر، بىراق ئىپادىلىنىش شەكلى باشقا - باشقا. ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتمۇ، پەن قانۇنىيىتىمۇ كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق بولمايدۇ، ئۇلارنى ياراتقىلى، ئۆزگەرتكىلى، يوقاتقىلى بولمايدۇ. ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ ئۆزىگە خاس نەرسە، ئۇ كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان. قولغا چىقمايدىغان نەرسە، كىشىلەر ئۇنىڭ

نامايان بولغان تۈرلۈك ھادىسىلىرىنى ئەمەلىيەت ئاساسىدا تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىپ، ناچىرىنى ئېلىپ تاشلاپ ياخشىسىنى ئىلغۇلىش، ساختىسىنى ئېلىپ تاشلاپ چىنىنى ساقلاپ قېلىش، بۇنىڭدىن ئۇنىڭغا ئۆتۈش، تاشقىرىسىدىن ئىچكىرىسىگە كىرىش ئارقىلىق، ئۇنى پەيدىنپەي ئىگىلۈالالايدۇ ۋە دۇنيانى ئۆزگەرتىش يولىدا ئۇنىڭدىن پايدىلىنالايدۇ. ئىلىم-پەننىڭ ۋەزىپىسى ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتنى نامايان قىلىپ، شۇنىڭ بىلەن ئەمەلىيەتكە يېتەكچىلىك قىلىشتىن ئىبارەت. ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت بويىچە ئىش كۆرۈلسە، ئەمەلىيەتتە مۇۋەپپەقىيەت قازانغىلى بولىدۇ؛ ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت بويىچە ئىش كۆرۈلمىسە، ئەمەلىيەتتە مەغلۇبىيەتكە ئۇچرايدىغان گەپ. ماتېرىيالىستلار قانۇنىيەتنىڭ مەۋجۇتلۇقى ۋە ئوبيېكتىپلىقى ئۈستىدە ئاللىبۇرۇنلا ساددا تونۇش ھاسىل قىلغانىدى. مەسىلەن، قەدىمكى يۇنانىدىكى ھېراكلىت مۇنداق دەيدۇ: «دۇنيا ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بىر پۈتۈنلۈك، ئۇ ھېچقانداق ئىلاھ ياكى ئادەم تەرىپىدىن يارىتىلغان ئەمەس، ئۇ ئۆز قانۇنىيىتى بويىچە كۆيۈپ - ئۆچۈپ كېلىۋاتقان ۋە مەڭگۈ كۆيۈپ - ئۆچۈپ تۇرىدىغان يالقۇنلۇق ئوت.» لېنىن بۇ سۆزنى «دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم پرىنسىپى ھەققىدىكى كارامەت ئوبدان چۈشەندۈرۈش» دەپ تەرىپلىگەن. (يۇقىرىقى كىتاب، 395 - بەت) جۇڭگونىڭ جەنگو دەۋرىدە ئۆتكەن شۇنزى: «تەبىئەت ئۆز قانۇنىيىتى بويىچە ھەرىكەت قىلىدۇ، ئۇ دانىشمەن ياۋۇنى دەپ تۇرۇپ قالمايدۇ، زالىم جېنىنى دەپ يوقىلىپ كەتمەيدۇ.» («تەبىئەت توغرىسىدا») دەپ قانۇنىيەتنىڭ ئوبيېكتىپلىقىنى

تەكتلىگەن. ئۇ يەنە «تەبىئەت قانۇنىيىتىنى ئىگىلەش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش» (يۇقىرىقى كىتاب) دېگەن پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، قانۇنىيەتتىن پايدىلىنىش ئۇستىدىمۇ تونۇش ھاسىل قىلغان. لېكىن، ئومۇمەن ئېيتقاندا، كونا ماتېرىيالىستلارنىڭ كىشىلەرنىڭ قانۇنىيەت ئالدىدىكى تەشەببۇسكارلىق رولىغا بولغان تونۇشى يېتەرلىك بولمىغان. ئىدېئالىستلار دۇنيانىڭ قانۇنىيەتلىكىنى ياكى قانۇنىيەتنىڭ ئوبيېكتىپلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ. پەقەت دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ئىلمىي قانۇنىيەت قارىشىنى بەرپا قىلدى.

قەرز كاپىتالى 借贷资本 ھايان ئېلىش مەقسىتىدە، فۇنكسىيىلىك كاپىتالىستلارغا ۋاقىتلىق قەرز بېرىلىدىغان پۇل كاپىتال. ئۆسۈملۈك كاپىتالنىڭ بىر تۈرى. ئۇ فۇنكسىيىلىك كاپىتالنىڭ ئوبوروت بولۇشى جەريانىدا ھاسىل بولىدىغان ۋە فۇنكسىيىلىك كاپىتال ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئالاھىدە بىر كاپىتال، كاپىتالنىى ئىگىلەش ھوقۇقى بىلەن كاپىتالدىن پايدىلىنىش ھوقۇقىنىڭ بىر-بىرىدىن ئايرىلىشى ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكىدۇر. ئۇنىڭ مۇھىم مەنبەلىرى: *بوش كاپىتال، پۇل كاپىتالىستلىرىنىڭ پۇل كاپىتالى، ئىجتىمائىي ئەركىن كاپىتال ۋە باشقىلار. فۇنكسىيىلىك كاپىتالىستلار قەرز كاپىتالنى قەرز ئالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنى ۋە تاۋار ئوبوروتىنى كېڭەيتىدۇ؛ قەرز مۇددىتى توشقاندا، قەرز ئالغان پۇل كاپىتالنىى قەرز بەرگۈچى كاپىتالىستقا قايتۇرىدۇ ھەمدە ئۆزى ئېرىشكەن قوشۇمچە قىممەتنىڭ بىر قىسمىنى قەرز ھەققى ئۈچۈن ئۆسۈم

شەكلىدە. قەرز بەرگۈچى كاپىتالىستقا بېرىدۇ. قەرز كاپىتالىنىڭ ھەربىر ھەسسىلىسى مۇنداق: پۇل — نېخمۇ كۆپ پۇل. بۇ ھەربىر ھەسسە داۋاملىدا سانائەت كاپىتالى باشتىن كەچۈرىدىغان ئىشلەپچىقىرىش جەريانىمۇ، سودا كاپىتالى باشتىن كەچۈرىدىغان ئوبوروت جەريانىمۇ بولمايدۇ، شۇ سەۋەبتىن، قەرز كاپىتالىدىن ھاسىل بولغان ئۆسۈم گويا پۇلنىڭ ئۆزىدىن كۆپەيگەندەك ساختا ھالەت روي بېرىدۇ. ئەمەلىيەتتە بولسا، قەرز كاپىتالىنىڭ ئۆسۈمى ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ياراتقان قوشۇمچە قىممەتنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، ئۇ فۇنكسىيىلىك كاپىتالىستلار بىلەن قەرز كاپىتالىستلىرىنىڭ قوشۇمچە قىممەتنى ئورتاق بۆلۈشۈۋېلىش ۋە ئىشچىلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

قەغەز پۇل 纸币 دۆلەت تارقىتىپ مەجبۇرىي ئاقتۇرىدىغان پۇل بەلگىسى. يېقىنقى زاماندا ئۇنى ئومۇمەن دۆلەت تارقىتىش بانكىسى ياكى دۆلەت بېكىتكەن بانكا تارقىتىدىغان بولدى. ئۇنىڭ ئۆزى قىممەتكە ئىگە ئەمەس، قىممەت مىزانى، ساقلاش ۋاستىسى ۋە دۇنيا پۇلى بولۇش ۋەزىپىسىنى ئۆتىنەلمەيدۇ، لېكىن ئۇ مۇئەييەن مېتال پۇل مىقدارىنىڭ سىمۋولى بولۇپ، تولۇق قىممەتكە ئىگە پۇل ئورنىدا ئوبوروت ۋاستىسى ۋە تۆلەش ۋاستىسى بولالايدۇ. ئۇ بانكا چېكىدىن پەرقلىنىدۇ، ئۇنى نەق پۇلغا تېگىشكىلى بولمايدۇ. پۇل ئوبوروت ۋاستىسى بولۇش ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەندە، ئالغۇچىنىڭ قولىدىن ساتقۇچىنىڭ قولىغا ئۆتۈش بىلەن ۋاستىچىلىك رولىنى ئوينايدۇ. كىشىلەر ئۇنىڭ قىممىتى بىلەن ھېسابلىشىپ

ئولتۇرمايدۇ. شۇڭا تولۇق قەممەتكە ئىگە پۇلنى ئىشقا سالمىسمۇ بولىدۇ. ئوبوروت داۋامىدا ئۇپراپ تۇرغان قۇيما پۇلغا ئۇ ۋەكىللىك قىلغان قىممەتكە تەڭ تاۋار تېگىشۋالغىلى بولىۋېرىدۇ. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ھېچقانداق قىممىتى يوق قەغەز پۇلنى ئىشلىتىش ۋە ئوبوروتقا سېلىش ئىمكانىيىتى تۇغۇلدى. قەغەز پۇل پۇل بەلگىسى بولغاچقا، ئۇنىڭ ئوبوروت مىقدارى ئالتۇن - كۈمۈش پۇلنىڭ ئوبوروت مىقدارىغا تەڭ بولۇشى كېرەك، ئەگەر قەغەز پۇل تاۋار ئوبوروتىدا كېرەكلىك ئالتۇن - كۈمۈش پۇلنىڭ مىقدارىدىن ئېشىپ كەتسە، ئۇنىڭ كۇرسى چۈشۈپ كېتىدۇ.

纸币流通规律 قەغەز پۇلنىڭ ئوبوروت قانۇنىيىتى

ئوبوروتتا كېرەكلىك قەغەز پۇل مىقدارى ھەققىدىكى قانۇنىيەت. قەغەز پۇلنىڭ ئوبوروت مىقدارى ئوبوروتتا كېرەكلىك مېتال پۇل مىقدارىغا باغلىق، يەنى ئۇ *پۇل ئوبوروت قانۇنىيىتىگە ئۇيغۇن كېلىشى شەرت. قەغەز پۇلنىڭ تارقىتىلىش مىقدارى ئوبوروتتا كېرەكلىك مېتال پۇل مىقدارىغا باراۋەر بولغاندا، قەغەز پۇلنىڭ سېتىۋېلىش كۈچى ئۆزىنىڭ قەغەز يۈزىدىكى قىممىتى ۋەكىللىك قىلىدىغان مېتال پۇلنىڭ سېتىۋېلىش كۈچى بىلەن ئوخشاش بولىدۇ، مەسىلەن، بىر يۈەن قەغەز پۇل بىر يۈەن مېتال پۇلغا ۋەكىللىك قىلىدۇ؛ قەغەز پۇلنىڭ تارقىتىلىش مىقدارى ئوبوروتتا كېرەكلىك مېتال پۇل مىقدارىدىن ئېشىپ كەتسە، قەغەز پۇلنىڭ سېتىۋېلىش كۈچى ئۆزىنىڭ قەغەز يۈزىدىكى قىممىتى ۋەكىللىك قىلىدىغان مېتال پۇلنىڭ سېتىۋېلىش كۈچىدىن تۆۋەن بولۇپ قالىدۇ، ئەگەر قەغەز

پۇلنىڭ ئومۇمىي تارقىلىش مىقدارى ئوبوروتتا كېرەكلىك مېتال پۇل مىقدارىدىن بىر ھەسسە ئېشىپ كەتسە، بىر يۈەن قەغەز پۇل بەش مو مېتال پۇلغا ۋەكىللىك قىلىدۇ، يەنى قەغەز پۇلنىڭ كۇرسى چۈشۈپ كېتىدۇ، ياكى ئۇ *پۇل پاخاللىقى دەپ ئاتىلىدۇ. كونا جۇڭگودا، 1937 - يىلدىن 1949 - يىلغىچە، مال باھاسى 8 تىرىليون 500 مىليارد ھەسسىدىن كۆپرەك ئۆرلەپ كەتكەن، مانا بۇ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ قەغەز پۇلنى بولۇشىغا تارقاتقانلىقىنىڭ يامان ئاقىۋىتى. قەغەز پۇل — قىممەت بەلگىسى، ئۇنىڭ ئۆزى قىممەتكە ئىگە ئەمەس، ساقلاش ئىقتىدارىغىمۇ ئىگە ئەمەس، شۇڭا، ئۇنىڭ پۇل ئوبوروت مىقدارىدىن ئېشىپ كەتكەن قىسمى ئوبوروت ساھەسىدىن ئۆزلۈكسىدىن چىقىپ كېتەلمەيدۇ. قەغەز پۇلنىڭ مۇشۇ خۇسۇسىيىتى ئۇنىڭ ئوبوروت قانۇنىيىتىنى بەلگىلىگەن، يەنى قەغەز پۇلنىڭ تارقىتىلىش مىقدارى ئۆزى ۋەكىللىك قىلغان پۇل ئوبوروت مىقدارىغا باراۋەر بولۇشى شەرت.

قەھرىمانلىق تارىخ قاراش 英雄史观 ۋەزىيەتنى قەھرىمانلار يارىتىدۇ دېگەننى تەرغىپ قىلىدىغان تارىخ قاراش. تارىخىي ئىدىئالىزىمنىڭ بىر خىل ئىپادىسى. قەھرىمان شەخسلەرنى نىجاتكار، خەلق ئاممىسىنى قارا تۇرۇك دەپ قاراش، قەھرىماننى «تۇغما تالانت ئىگىسى»، «خۇدانىڭ ئىرادىسى»گە ۋەكىللىك قىلىدۇ، تارىخنى خالىغانچە يارىتىلايدۇ دەپ ھېسابلاش — ئۇنىڭ تۈپ خۇسۇسىيىتىدۇر. پلاتون ئەقىل - پاراسەتلىك پەيلاسوپنى تۇغما ھۆكۈمران، خەلق ئاممىسىنى تارىخنىڭ ئىلگىرىلىشىگە توسالغۇ بولۇپ تۇرىدىغان

«ئىنېرت ماددا» دەپ قارايدۇ. نەتىشې ئاجايىپ شەخسلەر پەلسەپىسىنى تەرغىپ قىلىپ، خەلق ئاممىسىنى «بىر دۆۋە تاشلاندۇق» دەپ ئوچۇقتىن - ئوچۇق ھاقارەتلەيدۇ. روسىيەدىكى نارودنىكلار، ئامما پەقەت بىر قاتار نۆلگە باراۋەر، قەھرىمان شەخسلەرنىڭ باشلامچىلىقىدىلا ئىناۋەتلىك رەقەم بولالايدۇ، دەپ قارايدۇ. شەخسلەر بىلەن ئاممىنىڭ تارىختىكى ئورنىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتكەن قەھرىمانلىق تارىخ قاراش پەنگە قارشى تارىخ قاراشتۇر.

قوراللق كۆرەش 武装斗争 ئادەتتە قولغا قورال ئالغان ئىنقىلابىي خەلقنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقتا تەشكىللىك قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ ئىنقىلابىي كۆرەشنىڭ ئالىي شەكلى، شۇنداقلا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىك قىلغان يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابنىڭ ئاساسىي كۆرەش شەكلى. ماۋ زېدۇڭ مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «جۇڭگودا، قوراللىق كۆرەشتىن ئايرىلغاندا، پرولېتارىياتنىڭ ئورنى بولمايدۇ، خەلقنىڭ ئورنى بولمايدۇ، كومپارتىيىنىڭ ئورنى بولمايدۇ، ئىنقىلابنىڭ غەلبىسى بولمايدۇ.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - تۇم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 1110 - بەت) ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلار سىنىپى نەيزىنى ئىشقا سېلىپ، ئىنقىلابىي ھەرىكەتنى قولىدىكى ھەربىي قوشۇن ۋە ساقچى بىلەن باستۇرۇشقا كىرىشكەن چاغدا، ئىزىلگەن خەلق ۋە ئىزىلگەن مىللەت ئازادلىققا ئىزىشمەكچى بولىدىكەن، ئۇلارغا قوراللىق ئەكسىلئىنقىلابقا قارشى قوراللىق ئىنقىلاب قىلىشتىن باشقا يول يوق.

قوشما توزۇم 复合制 «يىگانە توزۇم»نىڭ سىلىشتۇرمىسى. بىرقانچە دۆلەت بىرلىشىپ تەشكىل قىلغان ھەر خىل دۆلەتلەر ئىتتىپاقىنىڭ توزۇلۇش شەكلى. مۇشۇنداق شەكىلدە تەشكىل قىلىنغان دۆلەت «قوشما دۆلەت» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ فېدېراتىپ، بىرلەشمە، قوش پادىشاھلىق دۆلەت (شەرتنامە توزگەن ئىككى دۆلەتتىن قۇرۇلغان بىر پادىشاھ ھۆكۈمرانلىق يۈرگۈزىدىغان دۆلەت بىرلەشمىسى)، قوش ھاكىمىيەتلىك دۆلەت (ئادەتتە جۇمھۇرىيەت توزۇمىدىكى ئىككى ياكى ئىككىدىن ئارتۇق دۆلەت شەرتنامە توزۇش ئاساسىدا تەشكىل قىلغان دۆلەت بىرلەشمىسى) دېگەنگە ئوخشاش شەكىللىرى بار.

قوشۇمچە ئەمگەك 剩余劳动 «زۇرۇر ئەمگەك»نىڭ سىلىشتۇرمىسى. *قوشۇمچە مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىش ئۈچۈن سەرپ قىلىنىدىغان ئەمگەك. جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئاساسىي شەرتلىرىدىن بىرى. ئۇ ئەمگەكچىلەرنىڭ پۈتۈن ئەمگىكىنىڭ ئەمگەك كۈچلىرىنى ھاسىل قىلىش ۋە تەكرار ھاسىل قىلىش ئۈچۈن كەتكەن ئەمگەك چىقىرىۋېتىلگەندىن كېيىن ئاشقان قىسمىنى بىلدۈرىدۇ. ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ باشلىرىدا ۋە ئوتتۇرىلىرىدا، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تۆۋەن سەۋىيىدە بولغاچقا، پۈتكۈل ئەمگەك كىشىلەرنىڭ تىرىكچىلىكىنى ۋە ئەۋلاد قالدۇرۇشنى تەمىن ئېتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلاتتى، قوشۇمچە ئەمگەك مەۋجۇت ئەمەس ئىدى. ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، قوشۇمچە ئەمگەك بارلىققا كېلىشكە

باشلىدى؛ قوشۇمچە ئەمگەك بارلىققا كەلگەنلىكى ئۈچۈن، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك ۋە ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپ بارلىققا كەلدى. خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك جەمئىيىتىدە، قوشۇمچە ئەمگەك ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار تەرىپىدىن ئۆزلەشتۈرۈلۈپ، ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش بىلەن ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنىش مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلەيدۇ. تۇرلۇك ئېكسپلاتاتسىيە تۈرلىرى شارائىتىدا، ئۆزلەشتۈرۈش شەكلىمۇ تۇرلۇكچە بولدى. مەسىلەن، فېئودالىزم شارائىتىدا، قوشۇمچە ئەمگەكنى فېئودالىلار يەر ئىجارىسى شەكلىدە ئۆزلەشتۈردى؛ كاپىتالىزم شارائىتىدا، ئۇنى كاپىتالىستلار قوشۇمچە قىممەت شەكلىدە ئۆزلەشتۈردى. 1821 - يىلى لوندوندا نەشر قىلىنغان «پۇقرالارنىڭ قىينىچىلىقتا قېلىۋاتقانلىقىنىڭ سەۋەبلىرى ۋە ئۇنى ھەل قىلىش چارىلىرى» دېگەن ئەسەرنىڭ ئاپتورى كلاسسىك سىياسىي ئىقتىسادنىڭ قوشۇمچە مەھسۇلات ھەققىدىكى بايانلىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ ۋە زاۋاجلاندۇرۇپ، «قوشۇمچە ئەمگەك» چۈشەنچىسىنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇ مۇنداق دېدى: «كاپىتالىستنىڭ ئېرىشكەن ئۇلۇشى قانچىلىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ بەربىر ئىشچىنىڭ قوشۇمچە ئەمگىكىنىلا ئۆزلەشتۈرەلەيدۇ، چۈنكى ئىشچىغا ھايات كېرەك.» ماركس ئۇنى ئىلمىي ئاساستا شەرھلىدى ھەمدە قوشۇمچە قىممەت نەزەرىيىسىنى بەرپا قىلدى. ئېكسپلاتاتسىيىچىلەرنىڭ ھەممىسى قوشۇمچە ئەمگەكنى كۆپەيتىپ، ئەمگەكچىلەرنىڭ زۆرۈر ئەمگەكنى ئاز دەرىجىگە چۈشۈرۈشكە تىرىشىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە

بولغان ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك ئاساسىدىكى سوتسىيالىستىك تۈزۈم شارائىتىدا، قوشۇمچە ئەمگەك جەمئىيەتكە خىزمەت قىلىدىغان ئەمگەك بولىدۇ، ئۇنىڭ مېۋىسى جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن ئىشلەيدۇ، ئۇ ئەمدى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش بىلەن ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنىش مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلىمەيدۇ، سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە ئەمگەكنىڭ ھەممىسى زۇرۇر ئەمگەك بولىدۇ، شۇڭا «زۆرۈر ئەمگەك» ۋە «قوشۇمچە ئەمگەك» كاتېگورىيىلىرى مەۋجۇت بولۇشتىن قالىدۇ، دەپ قارايدىغانلارمۇ بار.

قوشۇمچە پايدا 附加利润 سودا كاپىتالىستلىرى ئوتتۇرىچە پايدىدىن باشقا، تەڭ قىممەتتە بولمىغان ئالماشتۇرۇش ۋاستىسى بىلەن تاپقان قوشۇمچە پايدا كۆزدە تۇتۇلىدۇ. سودا كاپىتالىستلىرى قوشۇمچە پايدىغا ئېرىشىش ئۈچۈن، بىر تەرەپتىن، سېتىۋېلىش باھاسىنى چۈشۈرۈش ۋە تەمىنلەيدىغان خام ئەشيانىڭ باھاسىنى ئۆستۈرۈش يولى بىلەن ئۇششاق تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن، بېسىمدارلىق قىلىش، سېتىش باھاسىنى ئۆستۈرۈش، كەم بېرىش، ناچار مالنى ياخشى مال ئورنىدا بېرىش، ساختىپەزلىك قىلىپ يالغان مالالارنى ئارىلاشتۇرۇپ بېرىش قاتارلىق يوللار بىلەن كەڭ ئىستېمالچىلارنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدۇ. دېمەك كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە كەڭ ئەمگەكچى خەلق ھەم ئەمگەكچى، ھەم ئىستېمالچى سۈپىتىدە قوشلاپ ئېكسپلاتاتسىيىگە ئۇچرايدۇ.

قوشۇمچە قىممەت 剩余价值 يالالانما ئىشچىلار

ياراتقان، ئەمما كاپىتالىستلار ھەقسىز ئىگىلىۋالىدىغان قىممەت. يەنى ياللانما ئىشچىلار ياراتقان قىممەتنىڭ ياللانما ئىشچىلارنىڭ ئەمگەك كۈچى قىممىتىدىن ئېشىپ كەتكەن قىسمى، قوشۇمچە ئەمگەكنىڭ مەھسۇلى. ئۇ كاپىتالىستلارنىڭ ياللانما ئىشچىلارنى ئىكسپىلاتاتسىيە قىلىش مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلەيدۇ. ئۇ كاپىتالىستنىڭ جەمئىيەتكە خاس ئىقتىسادىي كاتېگورىيە. ئۇ ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ تاۋارغا ئايلىنىشىنى ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ. ئەمگەك كۈچى دېگەن تاۋارنىڭ ئالاھىدە يېرى ئۇنىڭ ئىستېمال قىممىتىدە. يەنى ئۇ ئۆز قىممىتىنى تەكرار ھاسىل قىلىش بىلەنلا قالماي، بەلكى ئۆز قىممىتىدىن كۆپرەك قىممەت يارىتالايدۇ، ئەنە شۇ ئېشىپ كەتكەن قىسمى قوشۇمچە قىممەتتۇر. ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ قىممىتىنى تەكرار ھاسىل قىلىش ۋاقتى زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى بولىدۇ، قوشۇمچە قىممەتنى يارىتىش ۋاقتى قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتى بولىدۇ. كاپىتالىستلارنىڭ ئىشچىلارنىڭ ئىش كۈنىنى ئۇزارتىشى، قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتىنى ئاشۇرۇشى ئارقىسىدا ھاسىل قىلىنغان قوشۇمچە قىممەت مۇتلەق قوشۇمچە قىممەت دەپ ئاتىلىدۇ؛ ئىش كۈنىنى ئۆزگەرتمەسلىك شەرتى ئاستىدا، زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىنى قىسقارتىش، شۇنىڭغا يارىشا قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتىنى ئۇزارتىش يولى ھاسىل قىلىنغان قوشۇمچە قىممەت نىسپىي قوشۇمچە قىممەت دەپ ئاتىلىدۇ. قوشۇمچە قىممەت كاپىتالىستنىڭ جەمئىيەتتىكى ئېكسپىلاتاتسىيىچى سىنىپلار گۇرۇھىنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيە كىرىمىنىڭ باش مەنبەسىدۇر، ئۇ ئېكسپىلاتاتسىيىچى سىنىپلار گۇرۇھىنىڭ بۆلۈشۈشى نەتىجىسىدە پەيدا، يەر ئىجارىسى،

ئۆسۈم دېگەنگە ئوخشاش شەكىللەر بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. قوشۇمچە قىممەت ئوندۇرۇۋېلىش ــ كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتى. ماركس: «قوشۇمچە قىممەت ھاسىل قىلىش ياكى پۇل تېپىش مۇشۇ ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ مۇتلەق قانۇنىيىتى» دېگەنىدى («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 ـ تۇم، 679 ـ بەت). ئۇ كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ ھەممە ئاساسلىق ساھەلىرىگە ۋە ئاساسلىق جەريانىغا ھۆكۈم رانلىق قىلىدۇ. كاپىتالىستلارنىڭ بايلىق جۇغلانمىسىنى كۆپەيتىش نەپسى ئۇلارنى چەكسىز دەرىجىدە قوشۇمچە قىممەت قوغلىشىشقا، ئىشچىلار ئۇستىدىكى ئېكسپىلاتاتسىيىنى ئۇزلۇكسىز ئېغىرلاشتۇرۇشقا، ئاخىر بېرىپ پرولېتارىياتنى نامراتلاشتۇرۇشقا ئۇندەيدۇ. بۇرژۇئا كلاسسىك ئىقتىسادشۇناسلىرى ئەمەلىيەتتە، قوشۇمچە قىممەت مەسىلىسىگە ئوخشاش بولمىغان يوللار بىلەن يېتىلاپ كەلگەنۇ، ئەمما ئۇنى بىر قەدەم ئىلگىرىلەپ كۆزىتىپ باقمىغان. ماركس: «بۇ بۇرژۇئا ئىقتىسادشۇناسلىرى ئەمەلىيەتتە ئىشنى توغرا مۆلچەرلەيدىغان تۇغما ئىقتىدارغا ئىگە بولغان، ئۇلار قوشۇمچە قىممەتنىڭ پەيدا بولۇشى دېگەن بۇ يۈرەك تىترەتكۈچى مەسىلىنى ھەددىدىن زىيادە چوڭقۇر تەتقىق قىلىشنىڭ ئىنتايىن خەۋپلىك ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن» دەپ كۆرسەتكەنىدى («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 ـ تۇم، 564 ـ بەت). قوشۇمچە قىممەتنى بايقاش ئىشىنى ماركس ئۇرۇندىدى. بۇ ئىقتىسادىي كاتېگورىيە ئەڭ دەسلەپ ماركسنىڭ 1857 ـ يىلى 10 ـ ئايدىن 1858 ـ يىلى 5 ـ ئايغىچە يېزىلغان «ئىقتىسادشۇناسلىق ھەققىدە قول يازمىلار» دېگەن ئەسىرىدە

ئىشلىتىلدى. ئېنگېلس: «بۇ مەسىلىنىڭ ھەل قىلىنىشى ماركس ئەسەرلىرىنىڭ دەۋر بۆلگۈچى خىزمىتى بولدى»، «ئىلمىي سوتسىيالىزم ئەنە شۇنىڭدىن باشلاندى، ئەنە شۇنى مەركەز قىلىپ راۋاجلاندى» دەپ كۆرسەتكەن («ماركس ـ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 ـ توم، 243 ـ بەت).

قوشۇمچە قىممەت تەلىماتى 剩余价值学说 قوشۇمچە قىممەتنىڭ مەنبەسى ۋە ماھىيىتى، ھاسىل قىلىنىشى ۋە تەقسىم قىلىنىشى ھەققىدىكى نەزەرىيە سىستېمىسى. ماركسنىڭ ئىقتىسادىي نەزەرىيىسىنىڭ نېگىزى. بۇرژۇئا كلاسسىك ئىقتىسادشۇناسلىرى قوشۇمچە قىممەت مەسىلىسىنى پايدا، يەر ئىجارىسى ۋە ئۆسۈم دېگەندەك كونكرېت شەكىللەر بويىچە چۆرىدەپ تىلغا ئالغان. پېتتى يەر ئىجارىسىنى يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش راسخوتى چىقىرىۋېتىلگەندىن كېيىن ئاشقان قىسمى دەپ قاراپ، ئەڭ ئىپتىدائىي قوشۇمچە قىممەت نەزەرىيىسىنى ئوتتۇرىغا قويغان؛ ئەمما ئۇ يەر ئىجارىسىنى يەردىن كېلىدىغان دېگەن گەپنى كۆتۈرۈپ چىققان. كېيىنكى ۋە تېخىمۇ كولار ئوتتۇرىغا قويغان «ساپ مەھسۇلات» ئەمەلىيەتتە قوشۇمچە قىممەت ئىدى، ئەمما ئۇلار يەر ئىجارىسىنى «ساپ مەھسۇلات»نىڭ بىردىنبىر شەكلى دەپ قارىغان ھەمدە ئۇنى تەبىئەتنىڭ ئىنئامى دەپ ھېسابلىغان. سىمىت ئومۇمىي قوشۇمچە ئەمگەك پايدا ۋە يەر ئىجارىسىنىڭ مەنبەسى دېگەننى ئوتتۇرىغا قويۇپ، قوشۇمچە قىممەتنىڭ ھاسىل قىلىنىشىنى ھەممە ئىشلەپچىقىرىش ساھەلىرىگىچە كېڭەيتكەن، شۇڭا ماركس: «سىمىت قوشۇمچە قىممەتنىڭ ھەقىقىي

مەنبەسىنى تونۇپ يەتكەن» دېگەنىدى (ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 26 ـ توم ، 58 ـ بەت). لېكىن سىمت ئادىشىپ، پايدا بىلەن يەر ئىجارىسىنى كاپىتال بىلەن يەرنىڭ مەلۇم تەبىئىي ھەققى دەپ ھېسابلىغان. ريكاردو سىمت تەلىماتىنىڭ ئىلمىي ئاساللىرىغا ۋارىسلىق قىلىپ، سىمت تەلىماتىنىڭ چاكىنا تەركىبلىرىدىن ۋاز كەچكەن، ئۇ ئەمەلىيەتتە پايدا بىلەن يەر ئىجارىسىنى قوشۇمچە قىممەتكە يىغىنچاقلىغان. ۋە شۇ ئاساستا ئىش ھەققى بىلەن پايدىنىڭ قارىمۇقارشىلىقىنى شۇنىڭدەك پايدا بىلەن يەر ئىجارىسىنىڭ قارىمۇقارشىلىقىنى دەللىلەپ، ئىشچىلار، كاپىتالىستلار ۋە پومېشچىكلار-دىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ سىنىپنىڭ مەنپەئەت جەھەتتىكى قارىمۇقارشىلىقىنى پاش قىلغان، ئەمما ئۇ قوشۇمچە قىممەتنىڭ مەنبەسى مەسىلىسىنى زادىلا خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمىغان. يۇقىرىدىكى ئادەملەر بۇرژۇئازىيە مەيدانىدا تۇرغانلىقى، ئىلمىي دۇنيا قاراش ۋە مېتودولوگىيىگە ئىگە بولمىغانلىقى ئۈچۈن، قوشۇمچە قىممەتنىڭ ماھىيىتىنى تازا چوڭقۇر تونۇپ يېتىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ماركس ئىلمىي ئەمگەك قىممىتى نەزەرىيىسىنى دەللىلىدى ۋە بەرپا قىلدى ھەمدە شۇ ئاساستا *قوشۇمچە قىممەتنىڭ مەنبەسى ۋە ماھىيىتى دېگەن مەسىلىنى ھەل قىلىپ، قوشۇمچە قىممەت يالانما ئىشچىلارنىڭ قوشۇمچە ئەمگىكى ياراتقان ھەمدە كاپىتالىستلار ھەقسىز ئىگىلىۋالغان قىممەتتىن باشقا نەرسە ئەمەس دەپ ئېنىق كۆرسەتتى، ئۇنىڭدىنمۇ ئىلگىرىلەپ، قوشۇمچە قىممەتنىڭ ھاسىل قىلىنىشى، ئوبوروت بولۇشى ۋە تەقسىم قىلىنىشىنى تەكشۈرۈپ، كاپىتالىستىك

ئىكسپلاتاتسيىنىڭ سىرىنى ۋە كاپىتالىزمنىڭ پەيدا بولۇش، تەرەققي قىلىش ھەم يوقىلىش قانۇنىيىتىنى ئېچىپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن، مۇكەممەل بىر ئىلمىي سىستېمىنى بەرپا قىلىپ، سىياسىي ئىقتىساد ساھەسىدىكى ئۇلۇغ ئىنقىلابنى ئورۇندىدى. ئېنگېلس ماركسنىڭ قوشۇمچە قىممەت تەلىماتىنىڭ ئۇلۇغ تارىخىي ئەھمىيىتىگە باھا بەرگىنىدە: «ماتېرىيالىستىك تارىخ قاراشنى تىكلەش ۋە كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ سىرىنى قوشۇمچە قىممەت ئارقىلىق ئېچىپ تاشلاش ماركسقا مەنسۇپ بولۇشقا تېگىشلىك، مۇشۇ كەشپىياتلار سەۋەبىدىن، سوتسىيالىزم پەنگە ئايلاندى» دېگەنىدى («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 424 - بەت).

قوشۇمچە قىممەت قانۇنىيىتى 剩余价值规律 كاپىتالىزم شارائىتىدا پايدىنىڭ ھاسىل قىلىنىش ۋە كۆپىيىش قانۇنىيىتى. ئۇ كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ماھىيىتىنى ۋە تەرەققىيات يۆزلىنىشىنى بەلگىلەيدۇ، ئۇ كاپىتالىزمنىڭ تۆپ ئىقتىسادىي قانۇنىيىتى بولۇپ، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ھەممە ساھەسىگە ۋە ئاساسىي جەريانىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ زىددىيەت توقۇنۇشلىرى، تەرەققىي قىلىشى ۋە يوقىلىشى شۇنىڭغا باغلىق. كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ بىردىنبىر ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى ۋە بۇاستە مەقسىتى ئەڭ زور دەرىجىدە قوشۇمچە قىممەتنى ئۇندۇرۇۋېلىشتىن ئىبارەت. بۇ كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئۆز خاراكتېرىدىن تۇغۇلغان. قۇللۇق جەمئىيەت ۋە فېئودالىلىق جەمئىيەتتە ئۆز - ئۆزىنى تەمىنلەش

ئاساسدىكى ناتۇرال ئىگىلىك ھوقۇقىدىن ئورۇندا تۇرغانلىقى، تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى ھېچقانچە راۋاجلانمىغانلىقى ئۈچۈن، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتى قۇلدارلار بىلەن فېئودالارنىڭ ئۆزىنىڭ تىرىكتاپلىق ئېھتىياجىنى قامدىنىدىغان ئىستېمال قىممىتىگە ئېرىشىشتىن ئىبارەت ئىدى، ئۇنىڭدا قوشۇمچە ئەمگەك تولىمۇ رەھىمسىز يول بىلەن شىلۈپلىنىسمۇ، لېكىن ئېھتىياج دائىرىسىنىڭ ئازدۇر - كۆپتۇر چەكلىمىسىگە ئۇچرايتتى. كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش يۇقىرى دەرىجىدە راۋاجلانغان تاۋار ئىشلەپچىقىرىشىدۇر، بۇ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتى پۈتۈنلەي قىممەتنى كۆپەيتىشتىن ئىبارەت، مانا بۇ ھال ئۇنىڭ قوشۇمچە ئەمگەكنى قوغلىشىشى چەكسىز بولىدىغانلىقىنى بەلگىلىگەن. قوشۇمچە ئەمگەكنى شىلۈپلىشنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئۆز خاراكتېرى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن مۇنداق چەكسىزلىكى كاپىتالىستىك ئىكسپىلاتاتسىيىنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكىدۇر. كاپىتالىستلار ئەڭ زور دەرىجىدە قوشۇمچە قىممەت ئۈندۈرۈۋېلىش ئۈچۈن، ئىش ۋاقتىنى ئۇزارتىش، ئەمگەك سېجىللىقىنى ئاشۇرۇش، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنى ئۆزمەي تاكامۇللاشتۇرۇش، كاپىتال جۇغلىنىشىنى تېزلىتىش ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمىنى كېڭەيتىش قاتارلىق ئۇسۇللار بىلەن قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتىنى مۇتلەق ۋە نىسپىي ھالدا ئۇزارتىپ، ئىشچىلارنىڭ زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىنى قىسقارتىپ، ئېكسپىلاتاتسىيە دائىرىسىنى كېڭەيتىدۇ. مۇشۇ قانۇنىيەتنىڭ رول ئوينىشى ئارقىسىدا، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى مۇئەييەن ۋاقىت ئىچىدە چاپسان راۋاج تاپىدۇ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ

ئىجتىمائىيلىشىش دەرىجىسى ئۆزلۈكسىز ئۆسىدۇ، ئەمما ئىشلەپ چىقىرىش قارىغۇلارچە كېڭىيىشىگە يۈزلىنىدۇ؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، كاپىتالىستلار سىنىپى بارغانسېرى بېيىپ بارىدۇ، ئىشچىلار سىنىپى دۇچار بولغان ئېكسپىلاتاتسىيە ۋە زۇلۇم بارغانسېرى ئېغىرلىشىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىي ئورنى نىسپىي هالدا ئوسالليشىپ بارىدۇ، بەزىدە هەتتا مۇتلەق ئوسالليشىپ كېتىدۇ، خېرىدارلىق ئىقتىدارى بولغان تەلەپ نىسپىي هالدا ئازلاپ كېتىدۇ، بۇ هال ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى بولىدىغان دەۋرىي خاراكتېرلىك ئىقتىسادىي كرىزىسنىڭ پارتلىشىغا سەۋەب بولىدۇ. بۇ كاپىتالىزمنىڭ نېگىزلىك زىددىيىتىنىڭ ــ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىقى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى كاپىتالىستىك خۇسۇسىي ئۆزلەشتۈرۈش شەكلى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ كەسكىنلەشكەنلىكىنىڭ ئىپادىسىدۇر. پرولېتارىياتنىڭ بۇرژۇئازىيىگە قارشى ئۇزاق مۇددەت ۋە قايتا ـ قايتا سىنىپىي كۈرەش ئېلىپ بېرىشى ئارقىسىدا، كاپىتالىستىك تۈزۈم ئاخىر گۈمران بولىدۇ، سوتسىيالىستىك تۈزۈم جەزمەن غەلبە قىلىدۇ. قوشۇمچە قىممەت قانۇنىيىتىنى ماركس كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنى ئەتراپلىق هەم مۇكەممەل تەهلىل قىلىش ئاساسىدا تاپقان، بۇ قانۇنىيەت كاپىتالىستىك ئېكسپىلاتاتسىيىنىڭ ماهىيىتىنى ۋە سىنىپىي ئانتاگونىيىنىڭ يىلتىزىنى ئېچىپ، سىياسىي ئىقتىسادنىڭ پۈتۈنلەي ئىلمىي ئاساس ئۈستىگە قۇرۇلۇشىغا ئىمكانىيەت تۇغدۇردى، پرولېتارىيات ئىنقىلابىنى قۇدرەتلىك نەزەرىيىۋى قورالغا ئىگە قىلدى. قوشۇمچە قىممەت قانۇنىيىتى ئەركىن

كاپىتالىزم باسقۇچىدا ئوتتۇرىچە پايدا قانۇنىيىتى بولۇپ ئىپادىلەنگەنىدى. ستالىن بايان قىلغان ھازىرقى زامان كاپىتالىزمنىڭ تۆپ ئىقتىسادىي قانۇنىيىتى يەنى يۇقىرى مونوپولىيىلىك پايدا قانۇنىيىتى قوشۇمچە قىممەت قانۇنىيىتىنىڭ مونوپول كاپىتالىزم شارائىتىدىكى تەرەققىياتى ۋە كونكرېتلاشتۇرۇلۇشىدۇر.

قوشۇمچە قىممەت مىقدارى 剩余价值量 بىر كاپىتالىستنىڭ كارخانىدىكى يالالانما ئىشچىلار قوشۇمچە ئەمگىكى ۋاقتىدا يارىتقان ئومۇمىي قىممەت مىقدارى. ئۇ ھەر بىر ئىشچى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن بىر ئىش كۈندە يارىتقان قوشۇمچە قىممەت بىلەن ئومۇمىي ئىشچىلار سانىنىڭ كۆپەيتىلمىسىگە باراۋەر كېلىدۇ؛ ياكى ئۆزگىرىشچان كاپىتال بىلەن قوشۇمچە قىممەت نىسبىتىنىڭ كۆپەيتىلمىسىگە باراۋەر كېلىدۇ. ئۆزگىرىشچان كاپىتالنى 5000 يۈەن، قوشۇمچە قىممەت نىسبىتىنى 100% دەپ پەرەز قىلساق، قوشۇمچە قىممەت مىقدارى = 5000 يۈەن × 100% = 5000 يۈەن بولىدۇ. قوشۇمچە قىممەت مىقدارىنىڭ ھاسىل قىلىنىشى تۆرلۈك ئامىللارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ، مۇئەييەن دائىرىدە، كېمەيگەن بىرەر ئامىلنىڭ ئورنىنى ئىككىنچى ئامىلنى كۆپەيتىش يولى بىلەن تولۇقلاش مۇمكىن. مەسىلەن، ئىشچىلارنىڭ سانى ئاز بولغاندا، ئۇنىڭ ئورنىنى ئىش ۋاقتىنى ئۇزارتىش يولى بىلەن تولۇقلاشقا بولىدۇ؛ خۇددى شۇنىڭدەك، ئۆزگىرىشچان كاپىتال ئازىيىپ كەتسە، ئۇنىڭ ئورنىنى قوشۇمچە قىممەت نىسبىتىنى ئاشۇرۇش يولى بىلەن تولۇقلاشقا بولىدۇ، قوشۇمچە قىممەت

نىسبىتى»گە قارالسۇن.

قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى 剩余价值率 قوشۇمچە قىممەت (m) بىلەن ئۆزگىرىشچان كاپىتال (v)نىڭ نىسبىتى، ياكى قوشۇمچە ئەمگەك بىلەن زۆرۈر ئەمگەكنىڭ نىسبىتى، ئادەتتە m′ بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. ئۇ ئىشچىنىڭ كاپىتالىست تەرىپىدىن ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنىش دەرىجىسىنىڭ دەل ئىپادىسى. تەڭلىك بىلەن مۇنداق ئىپادىلىنىدۇ:

$$m' = \frac{m}{v} \text{ ياكى } \frac{\text{قوشۇمچە ئەمگەك}}{\text{زۆرۈر ئەمگەك}}$$

ئالدىنقىسى بۇيۇملاشقان ئەمگەكنىڭ ئىپادە شەكلى بولۇپ، ئىشچى يېڭىدىن ياراتقان قىممەتنىڭ ئىشچىلار ئىگىلىگەن ئۇلۇشى قانچىلىك، كاپىتالىست ئىگىلىگەن ئۇلۇشنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ؛ كېيىنكىسى ھەرىكەتچان ئەمگەكنىڭ، يەنى جانلىق ئەمگەكنىڭ ئىپادە شەكلى بولۇپ ئىشچىنىڭ بىر ئىش كۈنىنىڭ قانچىلىك نىسبىتى ئەمگەك كۈچىنىڭ قىممىتىنى قاپلاشقا سەرپ قىلىنغانلىقىنى، قانچىلىك نىسبىتى كاپىتالىست ئۈچۈن ھەقسىز قوشۇمچە قىممەت ھاسىل قىلىشقا سەرپ قىلىنغانلىقىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. مەسىلەن، m 90 يۈەن، v 90 يۈەن بولسا، قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى $(m') = \frac{\text{90 يۈەن}}{\text{90 يۈەن}}$، يەنى 100% بولىدۇ؛ ياكى ئىش كۈنىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 8 سائەت بولۇپ، زۆرۈر ئەمگەك بىلەن قوشۇمچە ئەمگەكنىڭ ھەر بىرى 4 سائەتنى ئىگىلىسە، قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى $= \frac{\text{4سائەت}}{\text{4سائەت}}$، يەنى 100% بولىدۇ. كاپىتالىستنىڭ

ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە ئېكسپىلاتاتسىيىنىڭ كۈچىيىشىگە ئەگىشىپ، قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى ئۇزلۇكسىز ئۆسۈپ بارىدۇ، شۇنىڭ بىلەن كاپىتالىست ئېرىشىدىغان قوشۇمچە قىممەت مىقدارىمۇ ئۇزلۇكسىز كۆپەيىپ بارىدۇ. ئۇ پايدا نىسبىتىدىن پەرقلىنىدۇ، پايدا نىسبىتى قوشۇمچە قىممەت بىلەن پۈتۈن ئاۋانس كاپىتالنىڭ (c + v) نىسبىتى بولۇپ، قوشۇمچە قىممەت نىسبىتىدىن تۆۋەن بولىدۇ.

قوشۇمچە مەھسۇلات 剩余产品 «زۇرۇر مەھسۇلات» نىڭ سىلىشتۇرمىسى. ئۇ ئەمگەكنىڭ كۈچلىرىنى ھاسىل قىلىش ۋە تەكرار ھاسىل قىلىشنى تەمىن ئېتىش ئېھتىياجىدىن ئاشقان مەھسۇلات. *قوشۇمچە ئەمگەكنىڭ ھاسىل قىلغان مېۋىسى. قوشۇمچە مەھسۇلات بولمىغاندا ئىدى، ئىشلەپچىقىرىش ئەسلىدىكى كۆلەمدە تەكرارلىنىش بىلەنلا چەكلىنىپ، كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشمۇ، بىر قىسىم كىشلەرنىڭ ماددىي ئىشلەپچىقىرىشتىن ئايرىلىپ، مەخسۇس ئەقلىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىشىمۇ مۇمكىن بولمىغان بولاتتى. دېمەك، قوشۇمچە مەھسۇلات ئىنسانلار جەمئىيىتى تەرەققىياتىنىڭ ئاساسى شۇنداقلا ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىشنىڭمۇ ئاساسىدۇر. ئۇ ئېپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئاخىرلىرىدا، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشى بىلەن بىللە بارلىققا كەلدى. قوشۇمچە مەھسۇلاتنىڭ مەيدانغا كېلىشى كىشىنىڭ كىشىنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشى ئۈچۈن ماددىي شەرت ھازىرلاپ بەردى، ئىنسانلار جەمئىيىتى ئېپتىدائىي جەمئىيەتتىن بارا-بارا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان

خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك جەمئىيىتىگە ئۆزگەردى. قوشۇمچە مەسۇلاتنى ئۆزلەشتۈرۈش ھەممە ئېكسپىلاتاتسىيىچى سىنىپلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنى ئۇيۇشتۇرۇشتىكى بىۋاستە مەقسىتى بولۇپ كەلدى. قۇلدارلار ئەمگەكنىڭ ھەممە مەسۇلاتنى ئۆزلەشتۈرۈۋالغىنىدا، بارلىق مەسۇلاتلار قوشۇمچە مەسۇلات شەكلىدە روي بەردى، بۇنىڭ ئۆزى قۇللارنىڭ زۆرۈر مەسۇلاتلىرىنى ئۆز دالدىسىغا يوشۇردى. فېئودالىلار دېھقانلارنىڭ ھەممە قوشۇمچە مەسۇلاتلىرىنى فېئودالىق يەر ئىجارىسى ئارقىلىق ئۆز چاڭگىلىغا كىرگۈزۈپ، ئېكسپىلاتاتسىيىنىڭ ماھىيىتى ۋە مىقدارىنى قىلچە يوشۇرماستىن ئاشكارىلىغاندى. كاپىتالىستلار قوشۇمچە مەسۇلاتنى ئەمگەك يوللاش ئارقىلىق قوشۇمچە قىممەتنى ئۆزلەشتۈرۈش شەكلى بىلەن ئۆزلەشتۈرۈۋالدى، شۇڭا ئېكسپىلاتاتسىيە مەزمۇنىنى خۇپىيانىلىك بىلەن يوشۇرۇپ كەلدى. ئېكسپىلاتاتسىيە شەكىللىرى بىر - بىرىدىن پەرقلەنسىمۇ، لېكىن ھەممىلا ئېكسپىلاتاتسىيىچى سىنىپلارنىڭ ئەمگەكچىلەر يارىتقان قوشۇمچە مەسۇلاتنى ھەقسىز ئۆزلەشتۈرۈۋالغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ، شۇڭا سىنىپىي جەمئىيەتتە، قوشۇمچە مەسۇلات سىنىپىي ئانتاگونىيە خاراكتېرىنى ئالغان بولىدۇ. سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا، قوشۇمچە مەسۇلاتنى بۇرژۇنقىدەك شەخسلەر ئەمەس، جەمئىيەت ئۆزلەشتۈرىدۇ، ئۇ پۈتكۈل جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ياكى كوللېكتىپ ئەزالىرىنىڭ بەختىنى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ ھەمدە كومۇنىزم ئۈچۈن قۇدرەتلىك ماددىي شارائىت يارىتىش ئاساسىغا ئايلىنىدۇ.

سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە مەھسۇلاتلارنىڭ ھەممىسى زۆرۈر مەھسۇلات بولىدۇ، شۇڭا «زۆرۈر مەھسۇلات» ۋە «قوشۇمچە مەھسۇلات» كاتېگورىيىلىرى مەۋجۇت بولۇشتىن قالىدۇ دەپ قارايدىغانلارمۇ بار.

قول سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش 手工业社会主义改造 پرولېتارىيات ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، يەككە قول سانائەت ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش يولى ئارقىلىق پەيدىنپەي سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ ئىگىلىكى قىلىپ ئۆزگەرتىشنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى سوتسىيالىستىك ئىنقىلابنىڭ مۇھىم مەزمۇنلىرىدىن بىرى. يەككە قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان يەككە مۇلۈكچىلىكنى ۋە يەككە ئەمگەكنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇنىڭ كۆلەمى كىچىك، تىجارىتى تارقاق، تېخنىكىسى قالاق بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ تەرەققىياتىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ ھەمدە ئىككى قۇتۇپقا بۆلۈنۈش ئەھۋالىنى پەيدا قىلىپ، ستىخىيىلىك ھالدا كاپىتالىزمنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدۇ. شۇڭا، ئۇلارنى سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش تەلىپىگە ۋە خەلق تۇرمۇشىنىڭ ئۆزلۈكسىز ئۆسۈپ بېرىش تەلىپىگە ئويغۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن تەشكىللەشكە، يەنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش يولى ئارقىلىق سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىك ئىگىلىكىگە ئايلاندۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. دۆلەتسىز قول سانائەتنى ئۆزگەرتىشتە ئىختىيار قىلىش ـ ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش پرىنسىپى ئىزچىللاشتۇرۇلدى، «پائال رەھبەرلىك قىلىش، پۇختا قەدەم بىلەن ئىلگىرى سۈرۈش» فاكتورىنى

قوللىنىلىدى، قول سانائەتنىڭ تۈرى كۆپ، مەھسۇلاتىنىڭ تاۋار خاراكتېرى كۈچلۈك بولۇش خۇسۇسىيىتىگە قاراپ، ئۇلى ئۆزگەرتىشنىڭ قەدەم - باسقۇچى «ئىشنى تەمىنلەش - سېتىشتىن باشلاپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئۆزگەرتىش كىچىكىتىن چوڭغا ئۆتۈش، تۆۋەن دەرىجىدىن يۇقىرى دەرىجىگە كۆتۈرۈش» قىلىپ بەلگىلىنىپ، ئالدى بىلەن، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى ئاساس قىلغان، تەمىنلەش - سېتىش جەھەتتە كوپېراتسىيىلەشكەن قول سانائەت تەمىنلەش - سېتىش گۇرۇپپىسى ياكى قول سانائەت تەمىنلەش - سېتىش كوپېراتىپى قۇرۇلدى، ئاندىن ئۇ پەيدىنپەي سوتسيالىستىك خاراكتېردىكى قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپىغا راۋاجلاندۇرۇلدى. 1956 - يىلىنىڭ بېشىدا پېزا ئىگىلىكىنى ۋە كاپىتالىستىك سودا - سانائەتنى سوتسيالىستىك ئۆزگەرتىش دولقۇنىنىڭ يېتىپ كېلىشى ئارقىسىدا، قول سانائەتنى سوتسيالىستىك ئۆزگەرتىش دولقۇنى بارلىققا كەلدى - دە قول سانائەتچىلەر كەسىپلەر بويىچە، رايونلار بويىچە بىر يولدىلا ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپىغا ئۆيۈشتى. 1956 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، كوپېراتىپقا قاتناشقان قول سانائەتچىلەر 6 مىليون 30 مىڭدىن ئېشىپ، مەملىكەت بويىچە شۇ ۋاقىتتىكى قول سانائەتچىلەر ئومۇمىي سانىنىڭ 91.7 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، ئۇلارنىڭ مەھسۇلات قىممىتى پۈتۈن قول سانائەت مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 92.9 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. يەككە قول سانائەت تارقىلىشى كەڭ بولۇش، تىجارەتتە جانلىق بولۇش، ئاممىغا ئەپلىك بولۇش، كۆپلىگەن ئادەملەرنى ئىشقا

ئورۇنلاشتۇرالايدىغان بولۇشتەك خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن، دۆلىتىمىزدە قانۇنىدا بەلگىلەنگەن دائىرە ئىچىدە ۋە خېلى ئۇزاق بىر مەزگىلگىچە يەنىلا بىر قىسىم يەككە قول سانائەت مۈۋاپىق ھالدا ساقلاپ قېلىنىدۇ. «سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش» (463 - بەت)كە قارالا.

手工业合作化 قول سانائەتنى كوپىراتسىيلەشتۇرۇش

پرولېتارىيات ھاكىمىيىتىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن يەككە قول سانائەت ئىگىلىكىنى كوپىراتسىيلەشتۇرۇش يولى ئارقىلىق سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ ئىگىلىككە ئايلاندۇرۇش جەريانى. ئۇنىڭ تەپسىلاتى ھەققىدە «قول سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش»كە قارالا.

奴隶主所有制 قۇلدارلار مۈلۈكچىلىكى

قۇلدارلار پۈتۈن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە ئىگىدارلىق قىلىدىغان ۋە بەۋاستە ئىشلەپ چىقارغۇچىلارغا — قوللارغا تولۇق ئىگىدارلىق قىلىدىغان بىر خىل خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىك. قوللۇق تۈزۈمىدىكى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ئاساسى. قۇلدارلارنىڭ خۇسۇسىي مۈلكى بولغان قوللار جىسمانىي ئەركىنلىككە ئىگە بولمايدۇ، پەقەت گەپ قىلالايدىغان قورال سۈپىتىدىلا ياشايدۇ. قۇلدارلارنىڭ قوللارنى مۇتلەق ئۆز ئىلكىدە تۇتۇش ھوقۇقى بولىدۇ، ئۇلارنى خالىغانچە جازالايدۇ، سېتىۋېتىدۇ ھەتتا ئۆلتۈرىدۇ. قۇلدارلار قوللارنى زورلۇق كۈچ بىلەن ئىبغىر ئەمگەككە سالىدۇ، قوللارنىڭ قوشۇمچە ئەمگىكىنىڭ ھەممىسىنى ئىگىلىۋېلىپ قالماي، بەلكى بىر بۆلەك زۆرۈر ئەمگىكىنىمۇ ئىگىلىۋېلىپ، ئەپسانىيەتچىلىك بىلەن پارازىت تۇرمۇش كەچۈرىدۇ. قۇللار

بولسا، ھەر خىل پاجىئەلىك ئېكسپىلاتاتسىيە ۋە ئازاب ـ ئوقۇبەتلەرگە ئۇچراپ، ئات ـ ئېشەكتىك ئورنىدا ھايات كەچۈرىدۇ، دائىم ئېچىرقاپ يۈرۈش ياكى ئاز-تولۇقچە چارچاشلار سەۋەبىدىن ھالاكەتكە يولۇقۇپ تۇرىدۇ.

قۇلدارلىق تۈزۈمى 奴隶占有制度 يەنى «قۇللۇق تۈزۈم».

قۇللۇق تۈزۈم 奴隶制度 «قۇلدارلىق تۈزۈمى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. قۇلدارلار ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە ئىگىدارلىق قىلىش ۋە بىۋاستە ئىشلەپ چىقارغۇچىلارغا ـ قوللارغا تولۇق ئىگىدارلىق قىلىش ۋە ئۇلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش ئاساسىدىكى ئىجتىمائىي تۈزۈم. ئۇنىڭ تەپسىلاتى ھەققىدە «قۇللۇق جەمئىيەت»كە قارالسۇن.

قۇللۇق جەمئىيەت 奴隶社会 «قۇلدارلىق جەمئىيىتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە قۇلدارلار ئىگىدارلىق قىلىش ۋە بىۋاستە ئىشلەپ چىقارغۇچىلارغا ـ قوللارغا تولۇق ئىگىدارلىق قىلىش ۋە ئۇلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش ئاساسىدىكى جەمئىيەت. ئىنسانىيەت تارىخىدىكى كىشىنى كۆشى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان تۇنجى جەمئىيەت. بۇ جەمئىيەت ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە ئىشلەپچىقىرىش كۈچى تەرەققىي قىلىپ كىشىلەر قوشۇمچە مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپ چىقىرالايدىغان سەۋىيىگە يەتكەن ۋە خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىكنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ بايلىق بىلەن كەمبەغەللىك ئىككى قۇتۇپقا ئايرىلىۋاتقان ئاساستا بارلىققا كەلدى. تارىختا ئىپتىدائىي جەمئىيەتتىن ئېڭ بالدۇر

قوللۇق جەمئىيەتكە ئۆتكەنلەر شەرقتىكى بەزى قەدىمىي دۆلەتلەر (مەسلەن، مىسىر، بابىلون، جۇڭگو ۋە باشقىلار). قەدىمكى يۇنانىدكى قوللۇق تۈزۈم ۋە قەدىمكى رىمدىكى قوللۇق تۈزۈم ئەڭ تىپىك. قوللۇق جەمئىيەتتە بىر - بىرىگە قارىمۇقارشى ئىككى ئاساسلىق سىنىپ بولىدۇ: قۇلدارلار ھۆكۈمران سىنىپ، ئۇلار ئاساسەن چوڭ يەر ئىگىلىرى، چوڭ سودىگەرلەر ۋە جازانىخورلاردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، پۈتۈن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە، پۈتۈن مەھسۇلاتلارغا ۋە قوللارنىڭ ئۆزىگە ئىگىدارلىق قىلىدۇ؛ قوللار ھۆكۈمرانلىق قىلىنغۇچى سىنىپ، ئۇلاردا قىلچىمۇ جىسمانىي ئەركىنلىك بولمايدۇ، ئۇلار گەپ قىلالايدىغان قورال سۈپىتىدە پۈتۈنلەي قۇلدارلارغا مەنسۇپ بولىدۇ، ھە دېگەندە جازاغا تارتىلىدۇ، ئالدى - ساتتى قىلىنىدۇ، ھەتتا ئۆلتۈرۈلىدۇ، قوللارنىڭ مەنبەسى ئاساسەن ئەسىرگە چۈشكەنلەر، ۋەيران بولغان دېھقانلار ۋە ئۇششاق قول ھۈنەرۋەنلەردىن ئىبارەت. قۇلدارلار ئۆزلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ساقلاش، قوللارنىڭ قارشىلىقىنى باستۇرۇش ئۈچۈن ئارمىيە، سوت، تۈرمە قاتارلىق بىر يۈرۈش زورلۇق ئاپپاراتلىرىنى تەسىس قىلدى، شۇنداق قىلىپ دۆلەت پەيدا بولدى. قۇلدارلىق دۆلىتى پادىشاھلىق تۈزۈم ۋە دېموكراتىيە تۈزۈمى (قۇلدارلار ۋە ھۆرلەرگە قارىتىلغان دېموكراتىيە)دىن ئىبارەت ئىككى خىل شەكىلدە بولىدۇ. قوللۇق جەمئىيەتتە قوللارنىڭ ئەمگىكىدىن كەڭ كۆلەمدە پايدىلىنىلغان، ئاددىي ھەمكارلىق يولغا قويۇلغان، تۆمۈر قورال قاتارلىق مېتال قوراللاردىن پايدىلىنىش باشلانغان

بولغاچقا، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچى ئىنتايىن جەمئىيەتكە قارىغاندا زور بىر قەدەم راۋاجلاندى، ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت، سەنئەتمۇ بىر قەدەر زور دەرىجىدە راۋاجلاندى. شەھەرلەر پەيدىنپەي شەكىللەندى ۋە يېزىلار بىلەن قارىمۇ-قارشى بولۇپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي ئەمگەكنىڭ ئىش تەقسىماتى ۋە قارىمۇقارشىلىقى پەيدا بولدى. قۇلدارلار قۇللارنى دەھشەتلىك ھالدا ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدىغان ۋە ئېزىدىغان بولغاچقا، قۇللار ئات - كالا ئورنىدا ھايات كەچۈرەتتى، ئىشلەپچىقىرىشقا قىلچە قىزىقمايىتتى، دائىم ئىشنى ئاقسىتىپ تۇراتتى، ئىشلەپ-چىقىرىش قوراللىرىنى بۇزۇۋېتەتتى، كۆپلەپ قېچىپ كېتەتتى ۋە ۋاقتىسىز ئۆلۈپ كېتەتتى، مانا بۇ ھال ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا راۋاجلىنىشىنى قاتتىق توسقۇنلۇققا ئۇچراتتى. قۇللۇق جەمئىيەتنىڭ ئاخىرقى مەزگىلگە كەلگەندە سىنىپىي زىددىيەت كۈنسايىن ئۆتكۈرلىشىپ، قۇللار قوزغىلىڭى ئۈزلۈكسىز پارتلاپ تۇردى، قۇللارنىڭ مەنبەسى قۇرۇپ قالدى، قۇللۇق تۈزۈمىنىڭ ئورنىنى ئاخىرقى ھېسابتا فېئودالىق تۈزۈم ئالدى. تارىخچىلار ئومۇمەن جۇڭگو شىا سۇلالىسىدىن باشلاپ قۇللۇق جەمئىيەتكە قەدەم قويدى، چۈنچىيۇ، جەنگو زامانىلىرىدا فېئودالىق جەمئىيەتكە ئۆتتى دەپ قارايدۇ.

قۇيرۇقچىلىق 义主巴尾 رەھبەرلىك قىلىشتىن ۋاز كېچىپ، قالاق ئۇنسۇرلارنىڭ خاتا پىكىرلىرىگە رىئايە قىلىدىغان ئىدىيە ۋە ھەرىكەت. بىرەر ئىنقىلاب ياكى قۇرۇلۇش

ۋەزىپىسىنى ئېلىپ بېرىشنىڭ شەرت - شارائىتى پىشىپ يېتىلگەن، ئاممىنىڭ ئاڭ سەۋىيىسى مەلۇم دەرىجىگە يەتكەن ئەھۋالدا، رەھبەرلىك قىلغۇچى ئوبيېكتىپ ۋەزىيەتنى يېتەرلىك مۆلچەرلىمەي، بىر قىسىم قالاق ئاممىنىڭ پىكرىنى كەڭ ئاممىنىڭ پىكرى دەپ بىلىپ، قالاق ئۇنسۇرلارغا قۇيرۇق بولۇپ، ئاممىنىڭ كەينىدە قېلىپ، ئاممىغا بولغان رەھبەرلىك رولىدىن قېلىش قۇيرۇقچىلىق ھېسابلىنىدۇ. ماۋ زېدۇڭ مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «بارلىق خىزمەتلەردە قۇيرۇقچىلىقمۇ خاتا، چۈنكى ئۇ — ئاممىنىڭ ئاڭ سەۋىيىسىدىن ئارقىدا قالغانلىق، ئاممىنىڭ يەنىمۇ ئالغا بېسىشىغا رەھبەرلىك قىلىش پرىنسىپىغا خىلاپلىق قىلغانلىق، سۆرەلمەسلىك كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلىق.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 1881 — 1882 - بەتلەر).

قۇيما پۇل 铸币 مەلۇم شەكلى، ساپلىقى، ئېغىرلىقى ۋە قىممىتى بولغان مېتال پۇل. تەبىئىي ھالەتتىكى مېتال پۇل ئوبوروت داۋامىدا ساپلىقىنى باھالاش، ئېغىرلىقىنى تارازىدا تارتىش لازىم بولغاچقا، ئالماشتۇرۇش تەرەققىياتىنىڭ تەلىپىگە جاۋاب بېرەلمىگەن، شۇ سەۋەبتىن قۇيما پۇل بارلىققا كەلگەن. قۇيما پۇل ئادەتتە دۆلەت تەرىپىدىن بىر تۇتاش قۇيۇلىدۇ، قانۇنىي ئوبوروت ۋاستىسى سۈپىتىدە مىللىي بازار ۋە بىر دۆلەت دائىرىسىدە ئىشلىتىلىدۇ. مىس پۇللار مەملىكىتىمىزدە ئەڭ بۇرۇنقى قۇيما پۇللار بولۇپ، جۇ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى ۋە چۈنچيۇ، جەنگو دەۋرلىرىدە ئىشلىتىلگەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ تەڭگە پۇل قۇيۇلىدىغان بولدى. باشتا

ئەمەلىي مېتال مىقدارى نومىنال مېتال مىقدارى بىلەن ئوخشاش بولغان. ئوبوروت ۋاستىسى بولغان پۇل ئالماشتۇرۇشتا ۋاستىچىلىك ۋەزىپىسىنىلا ئوتەيدىغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ۋەزىپىنى ئوبوروت داۋامىدا ئۇپراپ قىممىتى ئازلاپ كەتكەن قۇيما پۇلمۇ ئوتەۋەرگەن؛ شۇڭا كىشىنىكى چاغلاردا قۇيما پۇل قۇيغۇچىلار قۇيما پۇل قۇيۇشتا ئونىك ساپلىقى ۋە ئېغىرلىقىنى ئەتەي كىمەيتىۋەتكەن، شۇ سەۋەبتىن ئەمەلىي مېتال مىقدارى بىلەن نومىنال مېتال مىقدارى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق بارا - بارا چوڭىيىپ، قۇيما پۇل مەلۇم دەرىجىدە قانۇنىي مېتال مىقدارىنىڭ سىمۋولىغا ئايلانغان. ئۇ مېتال پۇللارنىڭ ئورنىغا نوقۇل پۇل بەلگىسىنى دەسسىتىش ئارقىلىق ئوبوروت ۋاستىسى بولۇش ۋەزىپىسىنى ئوتەش ئىمكانىيىتىنى ئۆزىدە يوشۇرۇپ تۇرىدىغان بولغان. پلاتون قۇيما پۇلنىڭ ئالماشتۇرۇش سىمۋولى ئىكەنلەكىنى ھەممىدىن بۇرۇن كۆرسەتكەن.

قىرائەتخانىلىق پەلسەپىسى 烦琐哲学 بۇ ئەسلى غەربىي ياۋروپادا ئوتتۇرا ئەسىرلەردە ھۆكۈم سۈرگەن مەدرىس پەلسەپىسىنىڭ باشقىچە ئاتىلىشى. مەدرىس پەيلاسوپلىرىنىڭ مۇھاكىمە قىلغان مەسىلىلىرىمۇ، دەلىللەش ئۇسۇللىرىمۇ قىرائەتخانىلارچە چۈۋالچاق بولغان. ئۇلار «ئادەم ئاتام ئاللا يارالتقاندا قانچە ياشتا ئىدى» دېگەنگە ئوخشاش مەسىلەرنى مەزمۇن قىلىپ نۇرغۇن ماقالە يازغان، «جەننەتتىكى ئەتىرگۈلنىڭ تىكىنى بولامدۇ - يوق» دېگەنگە ئوخشاش مەسىلەر ئۈستىدە ھەددى - ھىسابسىز تالاش - تارتىش قىلغان. ئۇلار ئايرىم - ئايرىم ئۇچ ھۆكۈملۈك يەكۈنلەرنى بىر - بىرىگە پۈتۈنلەي

ئەدەبىي جەھەتتىن بىرىكتۈرۈپ، قارار تاپقان ئەقىدىلەرگە ئاساسەن بىمەنە خۇلاسىلەرنى چىقارغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا قىرائەتخانىلىق پەلسەپىسى دەپ نام بېرىلگەن. كېيىن بۇ ئاتالغۇ كەڭ مەنىدە، ئەمەلىيەتتىن يىراقلاشقان، خەت ـ ھەرپكىلا يېپىشىۋالىدىغان، خالتا كوچىغا كىرىپ قېلىپ چىقالمايدىغان، ھادىسىلەرنى قارا ـ قويۇق تىزىپ قويىدىغان ئىدىيىۋى ئىستىل ۋە نەزەرىيە تەتقىقاتىنى كۆرسىتىدىغان بولغان.

قىس مەھسۇلات 短线产品 «كەڭرى مەھسۇلات»نىڭ ئەكسى. تەلەپ قىلىنىش مىقدارى تەمىنلىنىش مىقدارىدىن ئېشىپ كەتكەن مەھسۇلاتلارنى بىلدۈرىدۇ. سوتسىيالىستىك پىلانلىق ئىگىلىكتە مەھسۇلاتلارنىڭ قىس بولۇشىغا ئاساسەن، بايلىق مەنبەسىنىڭ يېتىشمەسلىكى، ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىنىڭ تۆۋەنلىكى، پىلانلىق ئۇرۇنلاشتۇرۇشنىڭ جايىدا بولمىغانلىقى، شۇنىڭدەك باھاسى ۋە پايدىسىنىڭ تۆۋەنلىكىدىن كارخانىلارنىڭ ئاشۇرۇپ ئىشلەپ چىقىرىشنى خالىماسلىقى ۋە باشقىلار سەۋەب بولىدۇ. قىس مەھسۇلاتلارنىڭ تۈرى تۈرلۈك ۋاقىتتا تۈرلۈكچە بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىي قىلىشى، باھانىڭ ئەقىلغە مۇۋاپىق تەڭشىلىشى ۋە پىلانلىق ئۇرۇنلاشتۇرۇشنىڭ ياخشىلىنىشى ئارقىسىدا، قىس مەھسۇلاتلارنىڭ تۈرى ئازىيىپ بارىدۇ. تەمىنلەش يوللىرىنىڭ راۋان بولماسلىقى ياكى سېتىشقا قىيماسلىق ئارقىسىدا پەيدا بولغان مەھسۇلات قىسلىقى ساختا ھادىسە بولۇپ، ئۇنى تەمىنلەش ئىشىنى ياخشىلاش يولى بىلەن تۈگىتىشكە بولىدۇ.

قىسقا مۇددەتلىك باھا كېلىشىمى 短期价格协定

كاپىتالىستىك كارخانىلار بىرەر تاۋارنىڭ باھاسىنى ۋە بازىرىنى ئورتاق تىزگىنلەش ئۈچۈن تۈزگەن قىسقا مۇددەتلىك كېلىشىم. ئۇ كاپىتالىستىك مونوپول تەشكىلاتلارنىڭ ئەڭ ئاددىي شەكلى. ئۇنىڭ مەقسىتى — يۇقىرى مونوپولىيىلىك پايدىغا ئېرىشىش. بۇنداق كېلىشىمنىڭ ئاغزاكىلىرىمۇ، يازمىلىرىمۇ بولىدۇ. كۆپچىلىكى تۇراقسىز بولۇپ، كۆپ ھاللاردا كۆزلىگەن مەقسەتكە يەتكەندىن كېيىن ياكى بازار شارائىتى ئۆزگەرگەندىن كېيىن ئۆز - ئۆزىدىن كۈچتىن قالىدۇ. ئۇ تۈرلۈك دۆلەتلەردە ۋە تۈرلۈك سانائەت تارماقلىرىدا تۈرلۈكچە ئاتىلىدۇ، ئەمما مەزمۇنى ئومۇمەن ئوخشاش. ئادەتتە ئۇنىڭ رىنگ (ring)، كورنېر (corner)، پول (pool)، كونۋېنسىيەن (Convention) دېگەنگە ئوخشاش تۈرلىرى بولىدۇ. رىنگ: دېگىنى «قايناشلار بىرلەشمىسى» دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئۇنىڭغا قاتناشقان كاپىتالىستلار مەلۇم تاۋارلارنىڭ باھاسىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، ئوخشاشلا يۇقىرى باھادا سېتىش توغرىسىدا كېلىشىم قىلىدۇ. كورنېر دېگىنى «مونوپولىيە قىلىش» «ئەتىۋار ماللارنى قىممەت سېتىش ئۈچۈن بېسىپ قويۇش»، دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ، ئۇنىڭغا قاتناشقان كاپىتالىستلار مەلۇم تاۋارلارنىڭ ياكى باھالىق چەكنىڭ كۆپ قىسمىنى ياكى ھەممىسىنى سېتىۋالىدۇ، ئاندىن باھاسىنى ئۆستۈرۈپ ساتىدۇ، بۇ 19 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ئامېرىكىدا پەيدا بولغان. پول دېگىنى كاپىتالىستلارنىڭ باھا، تىجارەت سوممىسى ۋە بازارنى كېڭىشپ بەلگىلەيدىغان ھەمدە پايدىنى تەقسىم قىلىشىدىغان شېرىكچىلىك تەشكىللىرىدىن بىرى، 19- ئەسىرنىڭ

كېيىنكى يېرىمدا ئامېرىكىدا تۆمۈرىيول ترانسپورتىدا ھەمىشە مۇشۇنداق كېلىشىم تۈزۈلگەن. باھالىق چەك بازارلىردا كاپىتالىستلارنىڭ بازارنى چاڭگىلىدا تۇتۇش ئۈچۈن، مەلۇم پاي چېكىنىڭ كۆپ قىسمىنى كېلىشىم ئارقىلىق بىرلىكتە سېتىۋېلىشىمۇ پول دەپ ئاتىلىدۇ. كونۇبىسىن دېگىنى كاپىتالىستلارنىڭ قەرەللىك يىغىن ئېچىش يولى بىلەن، بازارنى مونوپول قىلىشنىڭ شەرت ۋە مەزمۇنىنى كېڭىشىپ بەلگىلىشى دېمەكتۇر، بۇ ئالدىنقى بىرقانچە شەكىلگە قارىغاندا تۇراقلىقراق، ئۇ كاپىتالىستىك مونوپول تەشكىلاتلارنىڭ قىسقا مۇددەتلىك كېلىشىم شەكلىدىن مونوپولىيە ئىتتىپاقىغا ئۆتۈش شەكلىدۇر.

قىسمەن سوپەت ئۆزگىرىشى 部分质变 شەيئىدە ئومۇمىي سان ئۆزگىرىشى داۋامىدا يۈز بېرىدىغان، تۈپ خاراكتېرگە تەسىر يەتمەيدىغان ئۆزگىرىش ياكى قىسمەن دائىرىدە بولىدىغان سۈپەت ئۆزگىرىشى، مەسىلەن، ئەركىن كاپىتالىزم تەرەققىي قىلىپ جاھانگىرلىك دەۋرىگە يەتكەندە، كاپىتالىزمنىڭ تۈپ خاراكتېرى ئۆزگەرگىنى يوق، ئەمما مونوپولىيىنىڭ ھۆكۈمران ئورۇننى ئىگىلىشى، پۇل مۇئامىلە دوكالىسىنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى، چەتكە كاپىتال چىقىرىشنىڭ ئالاھىدە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇشى قاتارلىق جەھەتلەردە تۈپ خاراكتېرگە تەسىر يەتمەيدىغان ئۆزگىرىش يۈز بەردى. يەنە بىر مىسال، جۇڭگودا ئازادلىقتىن بۇرۇن، ئومۇمىي نۇقتىدىن ئالغاندا، جەمئىيەتنىڭ يېرىم مۇستەملىكە، يېرىم فېئودالللىق خاراكتېرى ئۆزگەرمىگەنىدى، ئەمما جۇڭگو

كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى ئىنقىلابىي تاياڭچ بازىلاردا، جەمئىيەتنىڭ خاراكتېرى يېڭى دېموكراتىزملىق جەمئىيەت بولۇپ ئۆزگەرگەنىدى، قسمەن دائىرىدىكى سۈپەت ئۆزگىرىشى دېگىنىمىز ئەنە شۇ. ئىككى خىل شەكىلدىكى قسمەن سۈپەت ئۆزگىرىشنىڭ يۈز بېرىشىگە شەيئىنىڭ گېچكى قسمىدىكى زىددىيەتلەر ھەرىكىتىنىڭ مۇرەككەپلىكى ۋە زىددىيەتلەر تەرەققىياتىنىڭ تەكشىسىزلىكى سەۋەب بولىدۇ؛ بىر بولسا، نېگىزلىك زىددىيەت ھەل بولمىغانۇ، نېگىزلىك بولمىغان زىددىيەتنىڭ بەزىلىرى ھەل بولۇپ، بەزىلىرى تۇغۇلغان؛ بىر بولسا، نېگىزلىك زىددىيەت قسمەن دائىرىدە ھەل بولغان. قسمەن سۈپەت ئۆزگىرىشى سان ئۆزگىرىشى توپلىنىپ مۇئەييەن باسقۇچقا يەتكەنلىكىنىڭ نەتىجىسىدۇر. قسمەن سۈپەت ئۆزگىرىشى ئومۇمىي سان ئۆزگىرىشىگە تۈرتكە بولىدۇ ھەمدە ئومۇمىي سۈپەت ئۆزگىرىشىگە شەرت يارىتىپ بېرىدۇ. قسمەن سۈپەت ئۆزگىرىشى بىلەن ئومۇمىي سۈپەت ئۆزگىرىشىنىڭ پەرقى نىسپىيلىككە ئىگە، مەسىلەن، جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ غەلىبە قىلغانلىقى، جۇڭگو ئۇچۇن ئېيتقاندا، ئومۇمىي سۈپەت ئۆزگىرىشى بولغان بولسا، دۇنيا ئۇچۇن ئېيتقاندا، قسمەن سۈپەت ئۆزگىرىشىدىنلا ئىبارەت بولغانىدى. قسمەن سۈپەت ئۆزگىرىشى توغرىسىدىكى بىلىشنىڭ دەسلەپكى ئامىللىرى ماركسىزم - لېنىنىزم كلاسسىكلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان، مەسىلەن، لېنىن مۇنداق دېگەن: «قارىمۇقارشى تەرەپلەرنىڭ بىرلىكىلا كۇپايە قىلمايدۇ، بەلكى تەبىر، سۈپەت، بەلگە،

تەرەپ، خۇسۇسىيەتلەرنىڭ ھەربىرى باشقا ھەر بىرىگە (ئۆزىنىڭ قارشى تەرىپىگە؟) ئۆزگىرىدۇ.» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 38 - توم، 239 - بەت) 20 - ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىدا، ئېلىمىزنىڭ پەلسەپە خادىملىرى ماركسىزم - لېنىنىزمنىڭ ئاساسىي قائىدىسىگە ئاساسلىنىپ، قىسمەن سۈپەت ئۆزگىرىشى دېگەن چۈشەنچىنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويدى، قىسمەن سۈپەت ئۆزگىرىشىنىڭ قانۇنىيىتى (سان بىلەن سۈپەتنىڭ بىر - بىرىگە ئۆزگىرىش قانۇنىيىتىنىڭ تەركىبىي قىسمى) ئۇستىدە دەسلەپكى قەدەمدە تەتقىقات ئېلىپ باردى.

قىسمەن كوللىكتىپ مۇلۈكچىلىك 部分集体所有制

«ئەمگەكچى ئاممىنىڭ قىسمەن كوللىكتىپ مۇلۈكچىلىكى» (86 - بەت) نىڭ قىسقارتىپ ئېيتىلىشى.

قىممەت 价值 تاۋارغا سىڭگەن ئومۇمىي، پەرقسىز ئىنسان ئەمگىكى. تاۋارنىڭ ئىگىسىزلىك خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ بىرى. تاۋارلارنىڭ بىر - بىرى بىلەن ئالماشتۇرغىلى بولىدىغانلىقىنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە مۇقەررەر ھالدا بىر - بىرى بىلەن سېلىشتۇرغىلى بولىدىغان ئورتاق ئاساس بولىدۇ. لېكىن ھەر خىل تاۋارلارنى ئىشلەپ چىقارغان كونكرېت ئەمگەك ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، ھەر خىل تاۋارلارنىڭ ئىستېمال قىممىتىمۇ ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، ئۇلارنى بىر-بىرى بىلەن سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ. ئەمگەكلەرنىڭ كونكرېت خۇسۇسىيەتلىرىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، ئۇلارنىڭ ھېس قىلغىلى بولىدىغان تاۋارلىق خۇسۇسىيىتىنى چىقىرىپ تاشلاپ، ئۇلارنى ئابستراكت، پەرقسىز ئىنسان ئەمگىكى سۈپىتىگە

قىممەت سۈپەتىگە كەلتۈرگەندىلا، ئاندىن ئۇلارنى بىر بىرى بىلەن سېلىشتۇرغىلى بولىدۇ. سۈپەت جەھەتتە پۈتۈنلەي ئوخشاش بولغان قىممەت تاۋارنىڭ ئىجتىمائىي خۇسۇسىيىتىدىن ئىبارەت بولۇپ، تاۋار ئىشلەپچىقارغۇچىلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدۇ. تاۋارنى ئىشلەپ چىقىرىشقا كەتكەن ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى تاۋارنىڭ قىممەت مىقدارىنى بەلگىلەيدۇ. تاۋارنىڭ تەبىئىي باھاسىنى تاۋارنى ئىشلەپ چىقىرىشتا سەرپ قىلىنغان ئەمگەك بەلگىلەيدىغانلىقىنى ئالدى بىلەن پېتتى بايقىغان، پېتتىنىڭ «تەبىئىي باھا» دېگىنى ئەمەلىيەتتە قىممەتنى كۆرسىتىدۇ. قىممەتنىڭ ماھىيىتىنى پېتتىدىن كېيىن فرانكلىن كۆردى، ئۇ مۇنداق دېدى: سودا دېگەن بىر خىل ئەمگەكنى يەنە بىر خىل ئەمگەك بىلەن ئالماشتۇرۇشتىن ئىبارەت بولغىنى ئۈچۈن، بارلىق نەرسىلەرنىڭ قىممىتىنى ئەمگەك بىلەن ئۆلچىگەندە ھەممىدىن توغرا بولىدۇ» («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى» 23 ـ تومنىڭ 65 ـ بېتىدىكى بەت ئاستى ئىزاھىدا كەلتۈرۈلگەن نەقىل). ردكاردو ئەمگەك ۋاقتى قىممەتنى بەلگىلەيدۇ دەپ تېخىمۇ ئېنىق كۆرسەتتى. لېكىن فرانكلىن ۋە كلاسسىك ئىقتىساد-شۇناسلار قىممەتنى قانداق ئەمگەك يارىتىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئالاھىدە ئىجتىمائىي كاتېگورىيە ئىكەنلىكىنى چۈشەنمىدى. ماركس تاۋارنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئەمگەكنىڭ ئىككى ياقلىمىلىقىنى تەھلىل قىلىش ئارقىلىق، قىممەت نەزەرىيىسىنى ئىلمىي ئاساسقا قويدى. ئەمگەك سىڭدۈرۈلمىگەن نەرسە (مەسىلەن، ھاۋا) ۋە تاۋار قاتاردا سېتىلمايدۇ، ئۆزىنىڭ

ئېھتىياجنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان مەھسۇلاتلار قىممەتكە ئىگە بولمايدۇ. لېكىن قىممەتكە ئىگە بولغانلىكى نەرسىنىڭ جەزمەن ئىستېمال قىممىتى بولىدۇ. قىممەت تاۋار ئالماشتۇرۇشتىكى مىقدار نىسبىتى يەنى ئالماشتۇرۇش قىممىتى ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. «تاۋارنىڭ ئىككى ئامىلى» (222 - بەت)، «ئەمگەكنىڭ ئىككى ياقلىمىلىقى» (84 - بەت) لارغا قاراڭ.

قىممەت بەلگىسى 价值符号 يەنىسى «پۇل بەلگىسى» (181 - بەت).

قىممەت شەكلى 价值形式 «قىممەت فورماتسىيىسى» دەپمۇ تەرجىمە قىلىنىدۇ. يەنى ئالماشتۇرۇش قىممىتى. قىممەتنىڭ ئىپادىلىنىش شەكلى. تاۋار ئالماشتۇرۇشنىڭ بارلىققا كېلىشىگە ئەگىشىپ بارلىققا كەلگەن. تاۋارنىڭ ئىچكى زىددىيىتىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىدىن ئىبارەت. تاۋارلار ئوتتۇرىسىدا ماھىيەت جەھەتتىكى ئوخشاشلىق بولمىسا، بىر - بىرى بىلەن سېلىشتۇرۇلىدىغان مىقدار سۈپىتىدە مۇناسىۋەت قىلالمايدۇ. قىممەت شەكلىنى ئارىستوتېل تەھلىل قىلغان ۋە ئىستېمال قىممىتى ھەر خىل بولغان تاۋارلار ئارىسىدىكى باراۋەرلىك مۇناسىۋىتىنى بايقىغان، لېكىن ئۇ بۇنداق باراۋەرلىك مۇناسىۋىتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلەلمەيتتى. بۇرژۇئا كلاسسىك ئىقتىسادشۇناسلىرى بۇنداق باراۋەرلىكنىڭ تاۋارنىڭ ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ئىكەنلىكىنى پەيدىنپەي بايقىدى، بىراق ئۇلار قىممەت شەكلىنى تەتقىق قىلمىدى، تاۋار، پۇل ۋە كاپىتاللارنى تارىخىي يوسۇندا ئالاھىدە كۆزەتمىدى. بۇ ۋەزىپە ماركسنىڭ

ئىلمىي تەتقىقاتى ئاساسىدا ئورۇندالدى. ماركس شۇنى دەللىلەپ بەردىكى، تاۋارنىڭ قىممىتى ئۇنىڭ ئىجتىمائىي خۇسۇسىيىتىدۇر. بۇنى مۇشۇ تاۋارنىڭ ئۆزى بىلەن ئىپادىلىگىلى بولمايدۇ، ئىستېمال قىممىتى پۈتۈنلەي ئوخشاش بولغان تاۋار بىلەنمۇ ئىپادىلىگىلى بولمايدۇ، بىر گەز كاناپ = بىر گەز كاناپ بولغاندا، ئۇنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى بولمايدۇ، ئۇنى پەقەت ئالماشتۇرۇش داۋامىدا ئۇنىڭ بىلەن ئالماشتۇرۇ- لىدىغان مەلۇم مىقداردىكى يەنە بىر خىل تاۋار (ياكى پۇل) بىلەنلا ئىپادىلىگىلى بولىدۇ. مەسىلەن: بىر گەز كاناپ = ئىككى كۆرە بۇغداي، سۈپەت جەھەتتىن ئېيتقاندا، بۇ تەڭلىمە كاناپ بىلەن بۇغداينىڭ ھەر ئىككىسىنىڭ ئومۇمىي ئىنسان ئەمگىكىنىڭ مەھسۇلى ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ، سان جەھەتتىن ئېيتقاندا، بۇ تەڭلىمە بىر گەز كاناپ بىلەن ئىككى كۆرە بۇغدايىنى ئىشلەپ چىقىرىش ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان ئەمگەكنىڭ ئوخشاش ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. كاناپ ئۆزىنىڭ قىممىتىنى بۇغداي ئارقىلىق ئىپادىلەپ نىسپىي قىممەت شەكلىدە تۇرىدۇ، بۇغداي بولسا كاناپنىڭ قىممەتدىشى بولۇپ، تەڭ قىممەت شەكلىدە تۇرىدۇ. نىسپىي قىممەت شەكلى بىلەن تەڭ قىممەت شەكلى قىممەتنىڭ ئىپادىلىنىشىنىڭ ئىككى قۇتۇپى بولۇپ، ئۇلار بىر - بىرىنى چەتكە قاقىدۇ، بىر - بىرىگە بېقىنىدۇ. تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى ۋە تاۋار ئالماشتۇرۇشنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، تارىختا ئارقا - ئارقىدىن تۆت خىل قىممەت شەكلى بارلىققا كەلدى: (1) ئاددىي قىممەت شەكلى؛ (2) كېڭەيگەن قىممەت شەكلى؛ (3) ئومۇمىي قىممەت شەكلى؛ (4) پۇل

شەكلى. قىممەت شەكلىنىڭ تەرەققىيات تارىخىنى تەتقىق قىلغاندىلا، پۇلنىڭ سىرىنى ئاچقىلى، پۇل ئېتىقادچىلىقىنى تەنقىد قىلغىلى بولىدۇ.

قىممەت قانۇنىيىتى 价值规律 «قىممەت قانۇنى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى ۋە تاۋار ئالماشتۇرۇشنىڭ ئاساسىي قانۇنىيىتى. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى ۋە ئوبيېكتىپ تەلىپى مۇنۇلاردىن ئىبارەت: تاۋارنىڭ قىممەت مىقدارىنى تاۋارلىق ئىشلەپ چىقىرىش ئۈچۈن كەتكەن ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى بەلگىلەيدۇ، تاۋار قىممەت مىقدارى ئوخشاش بولۇش پرىنسىپى بويىچە ئالماشتۇرۇلىدۇ. پۇل ۋاستە قىلىنغان تاۋار ئالماشتۇرۇشتا باھانىڭ قىممەتكە مۇۋاپىق بولۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ. ئوخشاش بىر خىل تاۋارنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىشىدا ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى، ئەمگەكتە مەلەكىلىك دەرىجىسى ۋە ئەمگەك سىجىللىقى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، ئەمەلىيەتتە سەرپ قىلىنغان ئايرىم ئەمگەك ۋاقتى ئوخشاش بولمايدۇ، لېكىن بازاردا تاۋارلار بىر-بىرى بىلەن پەقەت ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى بەلگىلىگەن قىممەت مىقدارى بويىچە ئالماشتۇرۇلىدۇ. ئايرىم ئەمگەك ۋاقتى ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىدىن ئېشىپ كەتكەن قىسمىنى جەمئىيەت ئېتىراپ قىلمايدۇ، ئۇ تاۋارنى ئىشلەپ چىقارغۇچى ئالماشتۇرۇشتا پايدىسىز ئورۇندا تۇرىدۇ؛ ئەكسىچە بولغاندا، ئىشلەپ چىقارغۇچى پايدىلىق ئورۇندا تۇرىدۇ. ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىنىڭ تاۋارنىڭ قىممىتىنى بەلگىلەيدىغانلىقى ئومۇمىي ئىجتىمائىي ئەمگەك

ۋاقتىنى زۆرۈر بولغان نىسبەت بويىچە ئوخشاش بولمىغان تاۋارلارنى ئىشلەپ چىقىرىشقا سەرپ قىلىشنى تەلەپ قىلىشتىمۇ ئىپادىلىنىدۇ. ئەگەر مەلۇم بىر خىل تاۋارنى ئىشلەپ چىقىرىشقا سەرپ قىلىنىدىغان ئەمگەكنىڭ مىقدارى ئومۇمىي ئىجتىمائىي ئەمگەك مىقداردا تۇتۇشقا تېگىشلىك ئۇلۇشىدىن ئېشىپ كەتسە، يەنى تاۋار بىلەن تەمىنلەش جەمئىيىتىنىڭ ئۇنىڭغا بولغان تەلىپىدىن ئېشىپ كەتسە، ھەر بىر تاۋارنىڭ قىممىتى ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەقدىردىمۇ، جەمئىيەت تەلەپ قىلغان مىقداردىن ئېشىپ كەتكەن ئەمگەك مىقدارىنى جەمئىيەت ئېتىراپ قىلمايدۇ، شۇنىڭ بىلەن تاۋارنىڭ باھاسى قىممىتىدىن تۆۋەن بولۇپ قالىدۇ. ئەكسىچە، تاۋار تەلەپنى قامدىيالمىسا، تاۋارنىڭ باھاسى قىممىتىدىن ئۈستۈن بولىدۇ. دېمەك، تاۋارنىڭ تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇلۇشى تەمىنلەش بىلەن تەلەپنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ. تاۋارغا بولغان تەلەپ بىلەن تەمىنلەش مۇناسىۋىتىدە دائىم ئۆزگىرىش بولۇپ تۇرىدىغان بولغاچقا، باھا بىر تۇرۇپ قىممەتتىن ئۈستۈن، بىر تۇرۇپ قىممەتتىن تۆۋەن بولۇپ تۇرىدۇ، لېكىن پۈتۈن جەمئىيەتنىڭ ئۇزاق مەزگىلدىكى ئەھۋالىدىن قارىغاندا، تاۋارنىڭ ئومۇمىي باھاسى بىلەن ئومۇمىي قىممىتى يەنىلا باراۋەر بولىدۇ. باھانىڭ قىممەتنى مەركەز قىلغان ھالدا بۇنداق يۇقىرى - تۆۋەن بولۇپ تۇرۇشى دەل قىممەت قانۇنىيىتى رول ئويناۋاتقانلىقىنىڭ ئىپادىلىنىشى شەكلى بولىدۇ. ئوخشاش بولمىغان تاۋار ئىگىلىكى شارائىتىدا قىممەت قانۇنىيىتىنىڭ

رولى ۋە ئاقۇبىتى ئوخشاش بولمايدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى خۇسۇسىي مۇلۇك بولغان جەمئىيەتتە تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى قارىغۇلارچە رىقابەتلىشىش ۋە ھۆكۈمەتسىزلىك ھالىتىدە ئېلىپ بېرىلىدۇ، قىممەت قانۇنىيىتى بىر خىل ستىخىيىلىك كۈچ سۈپىتىدە تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنى داۋاملىق ياخشىلاپ تۇرۇشىغا ۋە ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى ئۆستۈرۈشىگە تۈرتكە بولۇپ تۇرىدۇ، تاۋارنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىشى ۋە ئوبوروتىنى بازار باھاسىنىڭ ئېگىز-پەس بولۇپ تۇرۇشى ئارقىلىق قارىغۇلارچە تەڭشەپ تۇرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇششاق تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ ئىككى قۇتۇپقا بۆلۈنۈشىنى تېزلىتىدۇ. كاپىتالىزم شارائىتىدا قىممەت قانۇنىيىتى يەنە چوڭ كاپىتاللارنىڭ ئۇششاق كاپىتاللارنى يۇتۇۋېلىشىغا تۈرتكە بولۇپ، كاپىتالىزمدىكى نەگىزلىك زىددىيەتنى ئۆتكۈرلەشتۈرىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى پىلانلىق ئېلىپ بېرىلىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ قىممەت قانۇنىيىتى ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئوبوروتىنى يەنىلا مەلۇم دەرىجىدە تەڭشەپ تۇرىدۇ. دۆلەت قىممەت قانۇنىيىتىنىڭ تەڭشەش رولىدىن پىلان ئارقىلىق تەڭشەشنىڭ تولۇقلىغۇچىسى سۈپىتىدە ئاكتىق پايدىلىنىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ تۇرۇپ كارخانىلارنىڭ ئىگىلىك ھېساباتىنى ياخشى يولغا قويۇشى، ئىگىلىك باشقۇرۇشنى ياخشىلىشى، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى ئۆستۈرۈشىگە تۈرتكە بولۇپ، سوتسىيالىستىك ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

قىممەت مىقدارى 量值价 تاۋاردا ئىپادىلىنىدىغان ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك مىقدارى. تاۋارنىڭ قىممەت مىقدارىنى تاۋار ئۆز ئىچىگە ئالغان ئەمگەك مىقدارى بەلگىلەيدۇ. ۋاقىت ئەمگەك مىقدارىنى ھېسابلاشنىڭ تەبىئىي ئۆلچىمى بولغاچقا، قىممەت تاۋار ئىشلەپ چىقىرىشتا سەرپ قىلىنغان ئەمگەك ۋاقتى بىلەن بەلگىلىنىدۇ. لېكىن سەرپ قىلىنغان ئەمگەك ۋاقتى قانچە كۆپ بولسا، تاۋارنىڭ قىممىتى شۇنچە ئۆستۈن بولۇشمۇ ناتايىن. چۈنكى تاۋارنىڭ قىممەت مىقدارىنى ئايرىم ئەمگەك ۋاقتى بەلگىلىمەيدۇ، بەلكى ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى بەلگىلەيدۇ. ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى قانچە تۆۋەن بولسا، بىرلىك تاۋارنى ئىشلەپ چىقىرىشتا ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك سەرپىياتى شۇنچە كۆپ بولىدۇ، قىممەت مىقدارىمۇ شۇنچە كۆپ بولىدۇ؛ ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى قانچە ئۆستۈن بولسا، ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك مىقدارى شۇنچە تۆۋەن بولىدۇ، قىممەت مىقدارىمۇ شۇنچە تۆۋەن بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمىزكى، بىر تاۋارنىڭ قىممەت مىقدارى تاۋارغا مۇجەسسەملەنگەن ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك مىقدارى بىلەن تۇغرا تاناسىپ بولىدۇ. ئىجتىمائىي ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى بىلەن تەتۈر تاناسىپ بولىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا تاۋارنىڭ قىممەت مىقدارى ئىشلەپ چىقارغۇچىلاردىن يوشۇرۇن ھالدا، بازاردىكى رىقابەت ئارقىلىق ستىخىيىلىك ھالدا ئىشكىللىنىدۇ. رىكاردونىڭ قىممەت مىقدارى جەھەتتىكى قارىشى ئۆزىنىڭ پەيشقەدەملىرىگە قارىغاندا ئېنىق ئىدى، ئۇ مۇنداق

دېگەن: «تاۋاردا گەۋدىلەنگەن ئەمگەك مىقدارى تاۋارنىڭ ئالماشتۇرۇش قىممىتىنى بەلگىلەيدۇ، شۇنداق ئىكەن، ئەمگەك مىقدارى كۆپەيگەنچە ئەمگەك سىڭدۈرۈۋېلىنغان تاۋارنىڭ قىممىتى چوقۇم كۆپىيىدۇ، ئەمگەك مىقدارى ئازايغانچە ئۇمۇ چوقۇم ئازىيىدۇ.» («سياسىي ئىقتىساد ۋە باج - سېلىق پرىنسىپ لىرى»، شاڭخەي نەشرىياتىنىڭ 1976 - يىل نەشرى، 9 - بەت) لېكىن رىكاردو قىممەت مىقدارىنى تەھلىل قىلىشقىلا كۆڭۈل بۆلۈپ، قىممەتنىڭ سۈپىتە تەرىپىگە سەل قارىدى؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە قىممەت مىقدارى ئۈستىدىكى تەھلىلىمۇ تولۇق بولمىدى، ئۇ يەنە سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ قىممەت مىقدارىمۇ ئەڭ ناچار ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىدا سەرپ قىلىنغان ئەمگەك مىقدارىغا باغلىق بولىدۇ دېگەن خاتا قاراشنى ئوتتۇرىغا قويدى. ماركس قىممەتنىڭ ماھىيىتى بىر خىل ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت ئىكەنلىكىنى ئېچىپ بەردى، قىممەت مىقدارىنىڭ بەلگىلىنىش مەسىلىسى مۇشۇ ئاساستىلا ھەقىقىي ھەل قىلىندى. «ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى» (982 - بەت)غا قاراڭ.

قىممەت تۆلچىمى 价值尺度 پۇلنىڭ ھەممىدىن مۇھىم بولغان ئاساسىي ۋەزىپىسى. پۇلنىڭ بارلىق تاۋارلارنىڭ قىممىتىنى تۆلچەش ۋە ئىپادىلەش رولىنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: 10 جىڭ بۇغداينىڭ قىممىتى = بىر يۈەن، بىر چاپانىنىڭ قىممىتى = 10 يۈەن دېگەندەك. خىلمۇخىل تاۋارلارنىڭ قىممىتىنى پۇل ئارقىلىق ئىپادىلەپ، تاۋارنىڭ باھاسىغا ئايلاندۇرغىلى بولىدۇ، بۇ ھەر خىل تاۋارلارنىڭ قىممىتى

سۈپەت جەھەتتە ئوخشاش بولىدىغانلىقىنى، سان جەھەتتە سېلىشتۇرغىلى بولىدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ. خۇددى ئۇزۇنلۇقنى ئۆلچەيدىغان نەرسىنىڭ ئۆزى ئۇزۇنلۇققا ئىگە بولغىنىدەك، قىممەتنى ئۆلچەيدىغان پۇلنىڭ ئۆزىمۇ قىممەتكە ئىگە بولىدۇ. پۇلنىڭ بۇ ۋەزىپىسىنى ئادەتتە بىر خىل پۇل ئۆتەيدۇ، ناۋادا ئىككى خىل پۇل ئۆتەيدىغان بولسا، كۆپىنچە، قالايمىقانچىلىق پەيدا بولىدۇ، شۇنداقتىمۇ ۋەزىپىنى ئەملىي ئۆتىگۈچى ئۇلارنىڭ بىر خىلىلا بولىدۇ. پۇل مۇشۇ ۋەزىپىنى ئۆتەشتە نەق پۇلغا ھاجەت چۈشمەيدۇ، كىشىلەر تاۋارنىڭ قىممىتىنى كۆڭلىدىكى پۇل بىلەن ئۆلچەيدۇ، مەسىلەن، تاۋارغا باھاسىنى يېزىپ قويۇش ئەنە شۇنىڭ جۈملىسىگە كىرىدۇ.

18 - ئەسىردە ئۆتكەن ئىتالىيە ئىقتىسادشۇناسى گالىئانى مۇنداق دەيدۇ: «باھالاش نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، كۆڭۈلدىكى پۇل نەق پۇلغا ئوخشاش ئەسقاتمىدۇ، بەلكى تېخىمۇ ئەپچىلىكلۈك بولسا كېرەك» («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى» 13 - توم، 79 - بېتىدە كەلتۈرۈلگەن نەقىل). پۇلنىڭ قىممىتىنىڭ ئۆزلىشى ۋە تۆۋەنلىشى مۇقەررەر ھالدا تاۋار بىلەن پۇلنىڭ ئالمىشىش نىسبىتىگە تەسىر قىلىدۇ، لېكىن پۇلنىڭ قىممەت ئۆلچىمى بولۇش ۋەزىپىسىگە تەسىر قىلمايدۇ.

قىممەتداش 等价物 قىممەت ئىپادىسىدە *تەك قىممەت شەكلىنى ئالغان تاۋار. ئالماشتۇرۇش داۋامىدا باشقا تاۋارلارنىڭ قىممىتى شۇنىڭ بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. ئۇ قىممەت شەكلىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ تەرەققىي قىلىدۇ، ئۇنىڭ ئەڭ يۇقىرى شەكلى *ئومۇمىي قىممەتداشلاردۇر.

ك

كاپىتال 资本 يالالانما ئىشچىلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش يولى بىلەن قوشۇمچە قىممەتنى كەلتۈرۈپ چىرىدىغان قىممەت. ئۇ كاپىتالىستلارنىڭ يالالانما ئىشچىلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش مۇناسىۋىتىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ. كاپىتال كۆرۈنۈشتە مەلۇم مىقداردىكى پۇل ياكى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بولۇپ ئىپادىلەنسىمۇ، لېكىن پۇل ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ ئۆزى كاپىتال ئەمەس. ئەمگەك كۈچلىرى تاۋارغا ئايلانغان كاپىتالىستىك جەمئىيەت شارائىتىدا، پۇل ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى كاپىتالىستلار تەرىپىدىن يالالانما ئەمگەكنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان ۋاستە قىلىنغاندىلا، ئاندىن كاپىتالغا ئايلىنىدۇ. قۇللۇق جەمئىيەت ۋە فېئودالىق جەمئىيەتتىكى سودىگەرلەر كاپىتالى ۋە جازانە كاپىتالى ئۇششاق ئىشلەپچىقارغۇچىلارنىڭ قوشۇمچە ئەمگىكىنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغان ھەمدە قۇلدارلار بىلەن فېئودالارنىڭ قولىدىن قۇل ۋە يانچىلار يارانقان بىر قىسىم قوشۇمچە ئەمگەكنى ئايرىۋالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىدە يالالانما ئىشچىلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش يولى بىلەن قوشۇمچە قىممەت ئۈندۈرۈۋالمىغانلىقى ئۈچۈن، چىن مەنىدىكى كاپىتال ئەمەس، كاپىتالنىڭ ئىپتىدائىي شەكلىدىنلا ئىبارەت بولغانىدى.

سوتسيالىستىك جەمئىيەتتە، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئۇمۇمىي مۇلۇكچىلىك ئەمەلگە ئاشقانلىقتى، ئەمگەكچى خەلق ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ ئىگىسىگە ئايلانغانلىقتى ئۈچۈن، ئەمگەك كۈچى تاۋار بولۇشتىن قالدى، پۇل ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىمۇ كاپىتال بولۇشتىن قالدى. دېمەك، كاپىتال نەرسىنىڭ ئۆزى ئەمەس، بەلكى كاپىتالىستلارنىڭ يالانما ئەمگەكچىلەرنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش مۇناسىۋىتىنىڭ نەرسە ئارقىلىق ئىپادىلىنىشىدۇر. كاپىتال بىر تارىخىي كاتېگورىيە. بۇرژۇئا ئىقتىسادشۇناسلىرى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ۋە پۇلنى ھەرقانداق تارىخىي شارائىتتا كاپىتال دەپ تەرغىپ قىلىدۇ ھەتتا ئىپتىدائىي ئادەملەر ئىشلەتكەن تاش، توقماق كەبى نەرسىلەرنىمۇ كاپىتال دەپ ئاتىشىدۇ، بۇنىڭدىن مەقسىتى كاپىتالنىڭ ماھىيىتىنى يوشۇرۇپ، كاپىتالىستىك تۈزۈمنى مەڭگۈلۈك ئىجتىمائىي تۈزۈم قىلىپ كۆرسىتىشتىن ئىبارەت. كاپىتالنىڭ ماھىيىتى ئۇزلۇكسىز ھەرىكەت قىلىش داۋامىدا جانلىق ئەمگەكنى توختىماي قوبۇل قىلىشتىن، يەنى يالانما ئىشچىلارنى توختىماي ئېكسپلاتاتسىيە قىلىپ، ئەڭ كۆپ قوشۇمچە قىممەتكە ئېرىشىشتىن ئىبارەت. كاپىتالنى قوشۇمچە قىممەت ھاسىل قىلىش جەريانىدا ئويناۋاتقان رولىنىڭ پەرقىغە قاراپ، ئۆزگەرمەس كاپىتال ۋە ئۆزگىرىشچان كاپىتال دەپ ئايرىشقا بولىدۇ. كاپىتالنى ئۆزى تۇرۇۋاتقان ساھەسىنىڭ پەرقىغە قاراپ، سانائەت كاپىتالى، سودا كاپىتالى، قەرز كاپىتالى ۋە بانكا كاپىتالى دېگەنلەرگە ئايرىشقىمۇ بولىدۇ؛ ئۇنىڭ ئىچىدە سانائەت كاپىتالى دەۋر قىلىش ۋە

ئايلىنىش جەريانىدا پۇل كاپىتال، ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالى ۋە تاۋار كاپىتال دېگەن ئۈچ خىل شەكىلدە ئىپادىلىنىدۇ.

كاپىتال جاھانگىرلىك 资本帝国主义 ئەركىن رىقابەت كاپىتالىزمىدىن تەرەققىي قىلىپ مەيدانغا كەلگەن جاھانگىرلىك.

كاپىتال چىقىرىش 资本输出 ئوشۇق كاپىتال بىلەن باشقا ئەللەرگە مەبلەغ سېلىش ياكى قەرز بېرىش. ئۇ كاپىتالىزمنىڭ ئەركىن رىقابەت باسقۇچىدا مەيدانغا كەلگەن، ئەمما چىقىرىلغان كاپىتال مىقدارى ئۇزاق بولغان، دائىملىق ھادىسىگىمۇ ئايلىنالمىغان. ئۇ مونوپول كاپىتالىزم باسقۇچىدا كۆپلەپ راۋاج تېپىپ جاھانگىرلىكنىڭ ئاساسىي ئىقتىسادىي مەزمۇنلىرىدىن بىرىگە ئايلاندى. جاھانگىر مەملىكەتلەردە، مونوپول تەشكىلاتلارنىڭ باشقا كاپىتالارنىڭ دەسمايە قىلىپ سېلىنىشىغا قاتتىق توسالغۇ پەيدا قىلىشى، كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆزگىشى بىلەن ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتىنىڭ تۆۋەنلەپ بېرىشى ھەمدە ئىچكى بازار سىغىمىنىڭ نىسپىي ھالدا تارىيىپ بېرىشى قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، ئۇرغۇن مىقداردا نىسپىي «ئوشۇق» كاپىتال بارلىققا كەلدى. يۇقىرى مونوپولىيىلىك پايدىنى كەلتۈرۈپ چىرەلەيدىغان كاپىتال سېلىش جايىنى تېپىش ئۈچۈن، «ئوشۇق» كاپىتال چەت ئەلگە چىقىرىلىدىغان بولدى. ئىقتىسادتا ئارقىدا قالغان مەملىكەتلەردە كاپىتال ئاز، ئىش ھەققى تۆۋەن، خام ئەشيا ۋە يەرنىڭ نەرخى ئەرزان بولغانلىقى ھەمدە ئۇلار كاپىتالىستىك دۇنيا بازىرىغا كىرىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، كاپىتال چىقىرىشنىڭ

ئاساسىي نىشانغا ئايلىنىپ قالدى. مەسىلەن، 1936 - يىلى، چەت ئەل كاپىتالى جۇڭگودىكى تۆمۈر يولىلارنى، ئاۋىئاتسىيە ۋە دېڭىز تىرانسپورتى ئىشلىرىنى پۈتۈنلەي دېگۈدەك كونترول قىلغان، پولات - تۆمۈر سانائىتى ۋە نېفىت سانائىتىنىڭ 95 پىرسەنتىنى، كۆمۈر سانائىتى ۋە ئېلېكتر سانائىتىنىڭ 75 پىرسەنتىنى، توقۇمىچىلىق سانائىتىنىڭ 60 پىرسەنتىنى، ئوزۇق - تۈلۈك سانائىتىنىڭ تەخمىنەن 50 پىرسەنتىنى كونترول قىلغانىدى. كاپىتال چىقىرىشنىڭ ئاساسىي شەكلى ئىككى خىل: بىرى، چەت ئەللەردە يېڭى كارخانىلارنى قۇرۇش ياكى چەت ئەل ئەرنىڭ تەييار كارخانىلىرىنى سېتىۋېلىش، بۇ ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالىنىڭ چەتكە چىقىرىلىشى دەپ ئاتىلىدۇ؛ يەنە بىرى چەت ئەل ھۆكۈمەتلىرىگە ياكى چەت ئەللىك شەخسلەرگە قەرز بېرىش، بۇ قەرز كاپىتالنىڭ چەتكە چىقىرىلىشى دەپ ئاتىلىدۇ. ھۆكۈمەتنىڭ چەتكە كاپىتال چىقىرىشى دۆلەت كاپىتالىنىڭ چەتكە چىقىرىلىشى دەپ ئاتىلىدۇ، خۇسۇسىي شىركەت، مالىيە گۇرۇھى قاتارلىقلارنىڭ چەتكە كاپىتال چىقىرىشى خۇسۇسىي كاپىتالنىڭ چەتكە چىقىرىلىشى دەپ ئاتىلىدۇ. چەتكە كاپىتال چىقىرىش يولى بىلەن ئادەتتە مەملىكەت ئىچىدە كاپىتال سېلىپ ئېرىشكەندىن ئارتۇق پايدا ۋە ئۈسۈم تېپىشقا بولىدۇ. كاپىتال چىقىرىش ئەينى ۋاقىتتا خام ئەشيا كانىنى تالىشىش، تېخنىكا كۆپ تاۋارنى ئېكسپورت يولىغا سېلىش ئارقىلىق مەھسۇلاتنى ساتىدىغان بازارلارنى تالىشىش، ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي تەسىر دائىرىسىنى كېڭەيتىشتىكى ئۇسۇللارنىڭ بىرى. ئۇ جاھانگىرلىكنىڭ پارازىتلىقى ۋە

چىرىكلىكىنى كۆچەيتىپ، سۈتخور دۆلەتلەرنىڭ پەيدا بولۇشىغا، سۈتخورلار تەبىقىسىنىڭ ناھايىتى كۆپەيىپ كېتىشىگە سەۋەب بولدى. ھەمدە ئىقتىسادتا ئارقىدا قالغان مەملىكەتلەرنى جاھانگىرلارنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك قۇل قىلىش ۋە تالان-تاراج قىلىش زۇلمىغا ئۇچراتتىپ، شۇلارنىڭ ئىقتىسادىي بېقىندىسىغا ئايلاندۇرۇپ قويدى، بۇ ھال جاھانگىر دۆلەتلەر بىلەن مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكە ئەللەر ۋە ئىقتىسادتا ئارقىدا قالغان ئەللەر ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى، شۇنداقلا جاھانگىر دۆلەتلەرنىڭ كاپىتال سېلىشقا پايدىلىق جايلارنى تالىشىش كۈرىشىنى كەسكىنلەشتۈرۈۋەتتى. 2-دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، تەرەققىي تاپقان كاپىتالىستىك دۆلەتلەردىكى مونوپول كاپىتالـلارمۇ بىر-بىرىگە كاپىتال چىقىرىدىغان بولدى. دۇنيادىكى مونوپول تەشكىلاتلارنىڭ، بولۇپمۇ دۆلەتلەر ئارا شىركەتلەرنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئارقىسىدا، كاپىتال چىقىرىشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ئىقتىسادتا ئارقىدا قالغان دۆلەتلەردىن بارا-بارا سانائەتتە تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەرگە يۆتكەلدى. ئامېرىكا ئۇرۇشتىن كېيىن كاپىتال چىقارغۇچى ئەڭ چوڭ دۆلەت بولدى، ياپونىيە، غەربىي گېرمانىيە بارا-بارا ئەنگلىيە، فرانسىيە لەرنىڭ ئورنىنى ئىگىلەپ، كاپىتال چىقىرىشتا ئامېرىكىدىنلا كېيىن تۇرىدىغان دۆلەتلەرگە ئايلاندى.

كاپىتال ئوبوروتى 资本流通 كاپىتالنىڭ ئوبوروت ساھەسىدىكى ھەرىكىتى. *كاپىتالنىڭ دەۋر قىلىشىنىڭ تەركىبىي قىسمى. ئۇ مۇنداق ئىككى جەريانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: (1) كاپىتالىست پۇل بىلەن بازاردىن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى

ۋە ئەمگەك كۈچى سېتىۋېلىش ئارقىلىق پۇل كاپىتالنى ئىشلەپ چىقىرىش كاپىتالغا ئايلاندۇرۇپ، كاپىتالىستنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانى ئۈچۈن شەرت هازىرلايدۇ؛ (2) ئىشلەپ چىقىرىلغان تاۋارلارنى سېتىش ئارقىلىق تاۋار كاپىتالنى قايتىدىن پۇل كاپىتالغا ئايلاندۇرۇپ، ئاۋانس كاپىتالنى قايتۇرۇۋالىدۇ ھەمدە قوشۇمچە قىممەتنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ. كاپىتال ئوبوروتى كاپىتالنىڭ شەكىلىنى ئۆزگەرتىدۇ، قىممەت ۋە قوشۇمچە قىممەت يارىتىمايدۇ، ئەمما ئۇ قىممەت ۋە قوشۇمچە قىممەتنىڭ يارىتىلىشى ئۈچۈن شەرت هازىرلىغاچقا، كاپىتال هەرىكىتىدە كەم بولماس هالقا بولۇپ هېسابلىنىدۇ. ئەگەر كاپىتالىست سېتىۋېلىش باسقۇچىدا قىيىنچىلىققا دۇچ كېلىپ، زۆرۈر ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە ۋە ئەمگەك كۈچىگە ئېرىشەلمەيدىغان بولسا، ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويالمايدۇ، ئىشچىلارنىمۇ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلالمايدۇ؛ ئەگەر سېتىش باسقۇچىدا تاۋارلىرىنى ساتالمىسا، قىممەت ۋە قوشۇمچە قىممەتنى ئەمەلگە ئاشۇرالمايقالىدۇ ـ دە، كاپىتالنىڭ قايتا هاسىل قىلىنىشىمۇ ئوڭۇشلۇق بولمايدۇ. كاپىتال ئوبوروتى ئاددىي تاۋار ئوبوروتىدىن پەرقلىنىدۇ. ئاددىي تاۋار ئوبوروتىنىڭ فورمۇلىسى تاۋار ـ پۇل ـ تاۋار بولۇپ، سېتىۋېلىش ئۈچۈن ساتىدۇ، ئۆزىگە كېرەكلىك ئىستېمال قىممىتىگە ئىگە بولۇشنى مەقسەت قىلىدۇ؛ كاپىتال ئوبوروتىنىڭ فورمۇلىسى پۇل ـ تاۋار ـ تېخىمۇ كۆپ پۇل بولۇپ، سېتىش ئۈچۈن سېتىۋالىدۇ، قوشۇمچە قىممەتكە ئېرىشىشنى مەقسەت قىلىدۇ.

كاپىتال ئېتىقادچىلىقى 资本拜物教 كاپىتالنىڭ

كۆپەيمىشىنى نەرسىنىڭ ئۆزىدىكى سېھرىي كۈچتىن بولىدۇ دەپ ھېسابلايدىغان سىرلىق قاراش. كاپىتالىزم شارائىتىدا، كاپىتال ئايلىنىش جەريانىدا پۇل ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى، تاۋار قاتارلىق ھالەتتە بولغانلىقى ھەمدە كاپىتالىستلارنى توختىماي پايدىغا ئىگە قىلغانلىقى ئۈچۈن كىشىلەردە گويا بۇ نەرسىلەر زاتىدىنلا كاپىتال، بۇ نەرسىلەرنىڭ ئۆزىدە ئۆزىنى كۆپەيتەلەيدىغان سېھرىي كۈچ بار دەيدىغان ساختا كۆرۈنۈشنى پەيدا قىلغان. بۇ كاپىتالنىڭ ماھىيىتىنى يانىدىغان ساختا كۆرۈنۈش. ئەمەلىيەتتە، كاپىتالنىڭ كاپىتالىستلارنى دارامەتكە ئىگە قىلالىشى ئاشۇ پۇل، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە تاۋارلارنىڭ ئۆزىدە قانداقتۇر كۆپەيىپ بارىدىغان سېھرىي كۈچ بولغانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇ نەرسىلەر مۇئەييەن ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەر شارائىتىدا كاپىتالىستلارنىڭ ئىشچىلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش، ئىشچىلار ياراتقان قوشۇمچە قىممەتنى ھەقسىز ئىگىلىۋېلىش ۋاستىسى بولۇپ خىزمەت قىلغانلىقىدىن بولغان. ماركس بۇنداق ساختا كۆرۈنۈشنى پەيدا قىلغان نەرسىنىڭ نىقابىنى ئېچىپ تاشلاپ: «كاپىتال نەرسە ئەمەس، بەلكى مەلۇم تارىخىي ئىجتىمائىي فورماتسىيىگە مەنسۇپ بولغان مۇئەييەن، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىدۇر، ئۇ بىرەر نەرسىدە ئىپادە تاپقان ۋە شۇ نەرسىگە ئالاھىدە ئىجتىمائىي خاراكتېر بەرگەن» دەپ كۆرسەتكەن («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 25 ـ توم، 920 ـ بەت).

كاپىتالنىڭ ئايلىنىش سۈرئىتى 资本周转速度

ئاۋانس كاپىتالنىڭ مەلۇم ۋاقىت ئىچىدىكى ئايلىنىش نۆۋىتىنىڭ

سانى. ئۇ كاپيتال ئايلىنىشنىڭ تېز ياكى ئاستىلىقىنى بىلدۈرىدۇ، كاپيتالنىڭ ئۇنۇمىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. كاپيتال ئايلىنىشنى ئۆلچەشتە ئادەتتە يىل تەبىئىي ئۆلچەم بىرلىكى قىلىنىدۇ. ئايلىنىشنىڭ بىر يىل ئىچىدىكى نۆۋىتى قانچە كۆپ بولسا، ئايلىنىش سۈرئىتى شۇنچە تېز بولغان بولىدۇ. ئۇنى ھېسابلاش فورمۇلىسى مۇنداق:

$$\text{كاپيتالنىڭ ئايلىنىش سۈرئىتى} = \frac{\text{بىر يىل}}{\text{ئاۋانس كاپيتالنىڭ بىر نۆۋەت ئايلىنىش ۋاقتى}}$$

كاپيتالنىڭ ئايلىنىش ۋاقتى كاپيتالنىڭ ھاسىل قىلىنىش ۋاقتى بىلەن كاپيتالنىڭ ئوبوروت ۋاقتىدىن تەركىب تاپىدۇ، ئۇ كاپيتالنىڭ ئايلىنىش سۈرئىتى بىلەن تەتۇر تاناسىپ بولىدۇ. كاپيتالنىڭ ھاسىل قىلىنىش ۋاقتى بىلەن ئوبوروت ۋاقتىنىڭ ئۇزۇراپ كېتىشىگە ياكى قىسقىرىشىغا سەۋەب بولىدىغان ئامىللارنىڭ ھەممىسى كاپيتالنىڭ ئايلىنىش سۈرئىتىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. كاپيتالنىڭ ئايلىنىش جەريانىدا، تۇراقلىق كاپيتال بىلەن تۇراقسىز كاپيتالنىڭ ئايلىنىش سۈرئىتى بىر - بىرىگە ئوخشىمىغانلىقى ئۈچۈن، ئاۋانس كاپيتالنىڭ ئومۇمىي ئايلىنىش سۈرئىتى كاپيتالنىڭ تۇرلۈك تەركىبىي قىسىملىرىنىڭ ئوتتۇرىچە ئايلىنىش سۈرئىتىدىن ئىبارەت بولىدۇ. ئوتتۇرىچە ئايلىنىش سۈرئىتى تۇراقلىق كاپيتالنىڭ بىر يىل ئىچىدىكى ئومۇمىي ئايلىنىش مىقدارىغا تۇراقسىز كاپيتالنىڭ شۇ بىر يىل ئىچىدىكى ئومۇمىي ئايلىنىش مىقدارىنى قوشۇپ، ئۇنى ئاۋانس كاپيتالنىڭ ئومۇمىي مىقدارىغا بۆلۈشتىن ھاسىل بولغان بۆلۈنمىگە باراۋەر بولىدۇ. ئاۋانس كاپيتالنىڭ ئومۇمىي مىقدارى ئوخشاش بولغان

شارائىتتا، كاپىتالنىڭ ئوتتۇرىچە ئايلىنىش سۈرئىتى تۇراقلىق كاپىتال بىلەن تۇراقسىز كاپىتالنىڭ ئومۇمىي كاپىتال مىقدارىدا ئىگىلىگەن نىسبەتكە ۋە ئۇلارنىڭ ئۆز ئالدىغا ئايلىنىش سۈرئىتىگە باغلىق بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆز ئالدىغا ئايلىنىش سۈرئىتى ئۆزگەرمىگەن شارائىتتا، تۇراقسىز كاپىتالنىڭ ئىگىلىگەن نىسبىتى قانچە كۆپ بولسا، ئاۋانس كاپىتالنىڭ ئومۇمىي ئايلىنىش سۈرئىتى شۇنچە تېز بولىدۇ، ئۇنىڭ ئەكسىچە بولسا، شۇنچە ئاستا بولىدۇ. كاپىتالنىڭ ئايلىنىش سۈرئىتى ئاۋانس كاپىتالنىڭ ئومۇمىي مىقدارى بىلەنمۇ، شۇنىڭدەك يىللىق قوشۇمچە قىممەت مىقدارى ۋە يىللىق قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى بىلەنمۇ زىچ ئالاقىدار. ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى ئۆزگەرمىگەن شارائىتتا، كاپىتالنىڭ ئايلىنىش سۈرئىتى قانچە تېز بولسا، كىرەكلىك ئاۋانس كاپىتال مىقدارى شۇنچە ئاز بولىدۇ، ئۇنىڭ ئەكسىچە بولسا، شۇنچە كۆپ بولىدۇ. باشقا شەرت ـ شارائىتلار ئوخشاش بولغان ئەھۋالدا، كاپىتالنىڭ ئايلىنىش سۈرئىتى تېز بولسا، ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئۆزگىرىشچان كاپىتال قىسمىنىڭ ئايلىنىشىمۇ تېز بولسا، بىر يىل ئىچىدە ھاسىل قىلىنغان قوشۇمچە قىممەت مىقدارى كۆپ بولىدۇ، دېمەك، يىللىق قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى يۇقىرىراق بولىدۇ.

كاپىتالنىڭ ئايلىنىشى 资本周转 كاپىتالنىڭ باشتىن قايتىلىنىپ، ئۈزلۈكسىز تەكرارلىنىپ بارىدىغان دەۋر قىلىشى. مەلۇم شەكلىدىكى كاپىتال ئاۋانس قىلىنغاندىن تارتىپ، ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى ۋە ئوبوروت ساھەسىنى بېسىپ ئۆتۈپ، كاپىتالىستنىڭ قولىغا قوشۇمچە قىممەت بىلەن بىللە بۇرۇنقى

پېتى قايتىپ كەلگەنگە قەدەر بولغان ئايلىنىش كاپىتالنىڭ بىر قېتىملىق ئايلىنىشى بولىدۇ. كاپىتالنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىدە تۇرۇۋاتقان ۋاقتى كاپىتالنىڭ ھاسىل قىلىنىش ۋاقتى بولۇپ، ئۇ ئەمگەك ۋاقتىنى، ئەمگەك ئوبيېكتىنىڭ تەبىئەت كۈچلىرىنىڭ مۇستەقىل تەسىرىگە ئۇچراش ۋاقتىنى ۋە خام ئەشيا - ماتېرىيال ساقلاش ۋاقتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كاپىتالنىڭ ئوبوروت ساھەسىدە تۇرۇۋاتقان ۋاقتى كاپىتالنىڭ ئوبوروت ۋاقتى بولۇپ، ئۇ كاپىتالنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ۋە ئەمگەك كۈچىنى سېتىۋېلىش ۋاقتىنى ھەمدە ئۆز تاۋارلىرىنى سېتىش ۋاقتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كاپىتالنىڭ ھاسىل قىلىنىش ۋاقتى بىلەن ئوبوروت ۋاقتى قوشۇلۇپ، كاپىتالنىڭ ئايلىنىش ۋاقتىنى تەشكىل قىلىدۇ. ھەرقايسى تارماقلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى ۋە ئوبوروت شارائىتى بىر - بىرىدىن پەرقلىق بولغاچقا، ھەرقايسى كاپىتاللارنىڭ ۋاقتىمۇ بىر - بىرىدىن پەرقلىنىدۇ. كاپىتالنىڭ ئايلىنىش جەريانىدا، تۇراقلىق كاپىتال بىلەن تۇراقسىز كاپىتالنىڭ ئايلىنىش ئۇسۇلى بىر - بىرىدىن پەرقلەنگەچكە، ئۇلارنىڭ ئايلىنىش سۈرئىتىمۇ بىر - بىرىدىن پەرقلىنىدۇ، تۇراقلىق كاپىتال بىر قېتىم ئايلانسا، تۇراقسىز كاپىتال كۆپ قېتىم ئايلىنىدۇ. ئاۋانس كاپىتالنىڭ ئومۇمىي ئايلىنىش ۋاقتى تۇراقلىق كاپىتال بىلەن تۇراقسىز كاپىتالنىڭ ئوتتۇرىچە ئايلىنىش ۋاقتى بويىچە ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا، باشقا شەرت - شارائىتلار ئوخشاش ئەھۋال ئاستىدا، ئاۋانس كاپىتالدا تۇراقسىز كاپىتالنىڭ ئىگىلىگەن نىسبىتى قانچە كۆپ بولسا، كاپىتالنىڭ ئومۇمىي ئايلىنىشى شۇنچە تېز بولىدۇ؛ ئۇنىڭ ئەكسىچە

بولسا، شۇنچە ئاستا بولىدۇ. كاپىتال ئايلىنىشىنىڭ تېز ياكى ئاستا بولۇشى قوشۇمچە قىممەتنىڭ ھاسىل قىلىنىشىغا ناھايىتى چوڭ تەسىر كۆرسىتىدۇ. كاپىتالنىڭ ئايلىنىشى قانچە تېز بولسا، ئۆزگىرىشچان كاپىتالنىڭ ئايلىنىش سۈرئىتىمۇ شۇنچە تېز بولىدۇ ـ دە، كاپىتالىست مۇئەييەن ۋاقىت ئىچىدە ئازراق كاپىتال ھېسابىغا تەڭ مىقداردىكى قوشۇمچە قىممەتكە ئېرىشەلەيدۇ ياكى ئوخشاش مىقداردىكى كاپىتال ھېسابىغا جىقراق قوشۇمچە قىممەتكە ئېرىشەلەيدۇ.

كاپىتالنىڭ توپلىنىشى 资本积聚 قوشۇمچە قىممەتنى كاپىتالغا ئايلاندۇرۇش يولى بىلەن كاپىتالنىڭ ئومۇمىي سوممىسىنى ئاشۇرۇش ئۇسۇلى. ئۇ كاپىتالنىڭ جۇغلىنىشى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك، كاپىتالنىڭ جۇغلىنىش كۆلىمى قانچە چوڭ بولسا، توپلانغان كاپىتالمۇ شۇنچە كۆپ بولىدۇ؛ كاپىتالنىڭ توپلىنىشى ئۆز نۆۋىتىدە كاپىتالنىڭ جۇغلىنىشىغا تۈرتكە بولىدۇ. ئۇ كاپىتالنىڭ مەركەزلىشىشىدىن پەرقلىنىدۇ، ئۇ بىر قانچە كاپىتالنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۆز كارخانىسىدىكى كاپىتالنىڭ جۇغلىنىشى بىلەن ئەمەلگە ئاشىدۇ. شۇڭا ئۇ ئىجتىمائىي كاپىتالنىڭ ئۇلغىيىشىنىڭ ئىپادىسىدۇر. ئەمما كاپىتالنىڭ توپلىنىش جەريانى ئىجتىمائىي بايلىقنىڭ ئېشىش دەرىجىسىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدىغانلىقى ھەمدە توپلانغان كاپىتال بىرمۇنچە كاپىتالىستلارنىڭ قولىغا چېچىلىپ كېتىدىغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ئۇسۇل ئايرىم كاپىتالنىڭ ئومۇمىي سوممىسىنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە تېزلا كۆپەيتەلمەيدۇ. كاپىتالىست تېخىمۇ كۆپ پايدا ئۈندۈرۈۋېلىش ۋە رىقابەت كۈچىنى

ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئۆز كاپىتالنى ئۇلغايتىپ، ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمىنى ۋە ئېكسپلاتاتسىيە دائىرىسىنى كېڭەيتىشتە، كۆپ ھاللاردا، كاپىتال توپلاش ۋە كاپىتالنى مەركەزلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت ئىككى ئۇسۇلدىن تەڭلا پايدىلىنىدۇ.

资本技术构成　كاپىتالنىڭ تېخنىكىلىق قۇرۇلمىسى

كاپىتال ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى مىقدارى بىلەن ئەمگەك كۈچى مىقدارىنىڭ نىسبىتى. ئۇ كاپىتالنىڭ ماددىي شەكىل جەھەتتىن تەكشۈرۈلىدىغان قۇرۇلمىسىدۇر. كاپىتالىست قوشۇمچە قىممەت ھاسىل قىلىش ئۈچۈن، مەلۇم مىقدارداۋ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە شۇنىڭغا لايىق مىقدارداۋ ئەمگەك كۈچى سېتىۋالىدۇ، بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا مەلۇم نىسبەت بولىدۇ. بۇ نىسبەتنىڭ ئاز ياكى كۆپ بولۇشى ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسىگە باغلىق بولىدۇ، شۇ سەۋەبتىن ئۇ كاپىتالنىڭ تېخنىكىلىق قۇرۇلمىسى دەپ ئاتالغان. كاپىتالنىڭ تېخنىكىلىق قۇرۇلمىسى قانچە يۇقىرى بولسا، ئۇ ھەر بىر ئەمگەك كۈچى ئىشلىتىدىغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى مىقدارىنىڭ شۇنچە كۆپ بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ؛ ئۇنىڭ ئەكسىچە بولسا، ھەر بىر ئەمگەك كۈچى ئىشلىتىدىغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى مىقدارىنىڭ شۇنچە ئاز بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. شۇڭا، كاپىتالنىڭ تېخنىكىلىق قۇرۇلمىسى ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنىڭ سەۋىيىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. كاپىتالنىڭ تېخنىكىلىق قۇرۇلمىسى بىلەن كاپىتالنىڭ قىممەت قۇرۇلمىسى بىر ـ بىرىگە زىچ باغلانغان. «كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى» غا قارالىڭ.

كاپىتالنىڭ جۇغلىنىشى 资本积累 قۇشۇمچە قىممەتنى

كاپىتالغا ئايلاندۇرۇشنى، يەنى قوشۇمچە قىممەتتىن كاپىتال سۈپىتىدە پايدىلىنىشنى بىلدۈرىدۇ. كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئالاھىدىلىكى تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىشتىن ئىبارەت. كاپىتالىست تېخنىمۇ كۆپ قوشۇمچە قىممەت ئۇندۇرۇۋېلىش، رىقابەت كۈچىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، قوشۇمچە قىممەتنىڭ بىر قىسمىنى شەخسىي ئىستېمالىغا سەرپ قىلغاندىن تاشقىرى، قالغان قىسمىنى كاپىتالغا ئايلاندۇرۇپ، ئۇنى قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە ئەمگەك كۈچى سېتىۋېلىش يولى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمىنى كېڭەيتىشكە سەرپ قىلماي تۇرالمايدۇ. كاپىتال جۇغلانمىسىنىڭ بىردىنبىر مەنبەسى ئىشچىلارنىڭ ئەمگىكى يارىتقان قوشۇمچە قىممەتتۇر، جۇغلانمىغا سەرپ قىلىنمىدىغان قىسمىنىڭ نىسبىتى مۇقىملاشقان شارائىتتا، قوشۇمچە قىممەت مىقدارى قانچە كۆپ بولسا، كاپىتالنىڭ جۇغلىنىش كۆلىمىمۇ شۇنچە چوڭ بولىدۇ. قوشۇمچە قىممەت مىقدارىنىڭ ئۆزگىرىشىگە سەۋەب بولىدىغان ئامىللار (قوشۇمچە قىممەت نىسبىتىنىڭ ئېگىز ـ پەس بولۇشى، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەن بولۇشى، ئاۋانس كاپىتالنىڭ ئازـ كۆپ بولۇشى ۋە باشقىلار) نىڭ ھەرقاندىقى كاپىتالنىڭ جۇغلىنىش كۆلىمىگە تەسىر كۆرسەتمەي قالمايدۇ. شۇنىڭدەك، كاپىتالنىڭ جۇغلىنىشى كاپىتالىستىك كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى، كاپىتال جۇغلانمىسىنىڭ ئۆزلۈكسىز كۆپىيىشىگە ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمىنىڭ ئۆزلۈكسىز كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، ئىجتىمائىي بايلىق بارغانسېرى بۇرژۇئازىيە قولىغا توپلىنىپ بارىدۇ،

شۇنىڭغا يارىشا پرولېتارىيات نامراتلىشىپ بارىدۇ، بۇ ھال سىنىپىي زىددىيەتنىڭ بارغانسېرى كەسكىنلىشىشىگە سەۋەب بولىدۇ.

كاپىتالنىڭ دەۋر قىلىشى 资本循环 سانائەت كاپىتالنىڭ تەرتىپ بويىچە ئۈچ باسقۇچنى بېسىپ ئۆتۈپ، شۇنىڭغا مۇناسىپ ئۈچ خىل پائالىيەت شەكلىنى قوللىنىپ، يېڭىباشتىن ئەسلى باشلىنىش نۇقتىسىغا قايتىپ كېلىش ۋە ئۆز قىممىتىنى ئاشۇرۇش ھەرىكىتى. كاپىتالنىڭ دەۋر قىلىشىنىڭ بىرىنچى باسقۇچى سېتىۋېلىش باسقۇچى بولۇپ، كاپىتالىست سېتىۋالغۇچى سۈپىتىدە بازارغا كىرىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ۋە ئەمگەك كۈچىنى پۇلغا سېتىۋېلىپ، قوشۇمچە قىممەت ھاسىل قىلىش ئۈچۈن شەرت ھازىرلايدۇ، بۇ چاغدا پۇل كاپىتال ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالىغا ئايلىنىدۇ. كاپىتالنىڭ دەۋر قىلىشىنىڭ ئىككىنچى باسقۇچى ئىشلەپچىقىرىش باسقۇچى بولۇپ، كاپىتالىست ئۆزى سېتىۋالغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بىلەن ئەمگەك كۈچىنى ئىشلەپچىقىرىشقا سېلىپ، قوشۇمچە قىممەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەلۇم مىقداردىكى تاۋارلارنى ئىشلەپ چىقىرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالى تاۋار كاپىتالىغا ئايلىنىدۇ. بۇ كاپىتالنىڭ دەۋر قىلىشىدا ھەل قىلغۇچ ئەھمىيەتكە ئىگە باسقۇچ، چۈنكى، قىممەت ۋە قوشۇمچە قىممەتنى ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىلا يارىتىشقا بولىدۇ. كاپىتالنىڭ دەۋر قىلىشىنىڭ ئۈچىنچى باسقۇچى سېتىش باسقۇچى بولۇپ، كاپىتالىست ساتقۇچى سۈپىتىدە بازارغا قايتىدۇ، تاۋارلىرىنى سېتىپ، پۇلغا ئالماشتۇرىدۇ، ئاۋانس كاپىتالنى قايتۇرۇۋېلىش بىلەنلا قالماي، بەلكى قوشۇمچە قىممەتكە ئىگە بولىدۇ. شۇنداق قىلىپ تاۋار كاپىتال

قايتىدىن پۇل كاپىتالغا ئايلىنىپ، كاپىتال ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى ياشلىنىش نۇقتىسىدىكى شەكلىگە قايتىپ كېلىدۇ. كاپىتالنىڭ دەۋر قىلىشىنىڭ بىرىنچى، ئۇچىنچى باسقۇچى ئوبوروت جەريانىغا مەنسۇپ بولىدۇ، ئىككىنچى باسقۇچى ئىشلەپچىقىرىش جەريانىغا مەنسۇپ بولىدۇ. كاپىتالنىڭ دەۋر قىلىشى ئوبوروت جەريانى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنىڭ بىرلىكىدىن ئىبارەت. سانائەت كاپىتالىستلىرى ئىشلەپچىقىرىشنى ئۇزۇلدۇرمەي داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئۆز كاپىتالىنى مەلۇم نىسبەت بويىچە پۇل كاپىتال، ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالى ۋە تاۋار كاپىتال دېگەن ئۈچ خىل پائالىيەت شەكلىگە بۆلۈپ، ئۇلارنى ماكان جەھەتتە تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان، زامان جەھەتتە بىر - بىرى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدىغان ئىمكانىيەتكە ئىگە قىلىپ، ھەممە سىنى دەۋر قىلىشىنىڭ ئۈچ باسقۇچىدىن ئۆتكۈزۈشى لازىم، سانائەت كاپىتالىنىڭ دەۋر قىلىشى ئۇنىڭ ئۆزۈلمەي داۋاملىشىش جەريانىدىن ئالغاندا، پۇل كاپىتالىنىڭ دەۋر قىلىشى، ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالىنىڭ دەۋر قىلىشى ۋە تاۋار كاپىتالىنىڭ دەۋر قىلىشى دېگەن ئۈچ خىل شەكلىگە ئىگە.

كاپىتالنىڭ قىممەت قۇرۇلمىسى 资本价值构成

ئۆزگەرمەس كاپىتال بىلەن ئۆزگىرىشچان كاپىتالنىڭ نىسبىتى، يەنى كاپىتالدىن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى سېتىۋېلىشقا سەرپ قىلىنىدىغان قىممەت بىلەن ئەمگەك كۈچلىرىنى سېتىۋېلىشقا سەرپ قىلىنىدىغان قىممەتنىڭ نىسبىتى. ئۇ كاپىتالنىڭ قىممەت شەكلى جەھەتتىن تەكشۈرۈلىدىغان قۇرۇلمىسىدۇر. كاپىتالنىڭ قىممەت قۇرۇلمىسى، ئاساسەن، كاپىتالنىڭ تېخنىـ

كىلىق قۇرۇلمىسىغا باغلىق بولىدۇ. ئەمما، كاپىتالنىڭ تۇرلۈك تەركىبىي قىسىملىرىنىڭ قىممىتىدە ھەر خىل دەرىجىدىكى ئۆزگىرىشلەر بولۇشى مۇمكىن، شۇڭا كاپىتالنىڭ تېخنىكىلىق قۇرۇلمىسى ئۆزگەرمىگەن تەقدىردىمۇ، كاپىتالنىڭ قىممىت قۇرۇلمىسىدا ئۆزگىرىش يۈز بېرىشى مۇمكىن. تۇرلۈك ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىدا ۋە كارخانىلاردا ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى تۇرلۈكچە بولغانلىقى ئۈچۈن، كاپىتالنىڭ قىممىت قۇرۇلمىسىمۇ تۇرلۈكچە بولىدۇ. كاپىتالنىڭ ئومۇمىي سوممىسى بىلەن قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى ئوخشاش بولغان شارائىتتا، كاپىتالنىڭ قىممەت قۇرۇلمىسى تۆۋەن بولغان تارماقلار ۋە كارخانىلار كۆپرەك قوشۇمچە قىممەتكە ئېرىشەلەيدۇ. كاپىتال جۇغلانمىسىنىڭ ئۇلغىيىشىغا ۋە ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، كاپىتالنىڭ قىممەت قۇرۇلمىسىدا ئۆزلۈكسىز يۇقىرىلىپ بېرىش ۋەزىيىتى نامايان بولىدۇ. «كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى»غا قارالا.

كاپىتالنىڭ مەركەزلىشىشى 资本集中 بىرمۇنچە ئۇششاق كاپىتالنى چوڭ كاپىتالغا قوشۇۋېلىش ياكى ئۇلارنى بىرلەشتۈرۈپ چوڭ كاپىتالغا ئايلاندۇرۇش يولى بىلەن ئايرىم كاپىتالنىڭ ئومۇمىي سوممىسىنى ئاشۇرۇش ئۇسۇلى. ئۇ كاپىتالنىڭ توپلىنىشىدىن پەرقلىنىدۇ، ئۇ ئىجتىمائىي كاپىتالنىڭ ئومۇمىي سوممىسىنى كۆپەيتمەيدۇ، ئەسلىدىكى كاپىتالنىڭ كاپىتالىستلار ئوتتۇرىسىدىكى تەقسىماتىنى ۋە بىرىكىشىنى ئۆزگەرتىش بىلەنلا چەكلىنىدۇ، شۇنىڭدەك ئۇ ئىجتىمائىي بايلىقنىڭ ئېشىش دەرىجىسىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدۇ، نۇرغۇن كاپىتالنى

قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا مەركەزلەشتۈرىدۇ. كاپىتالىزملىق مەركەزلىشىش كاپىتالىستىك رىقابەت ۋە ئىناۋەتلىك قەرز تۈزۈمىنى تەرەققىياتنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسىدۇر. چۈنكى، رىقابەت داۋاملىق كارخانىلار ئوتتۇرا ۋە كىچىك كارخانىلارغا قارىغاندا بىرمۇنچە ئەۋزەل شەرتلەرگە (مەسىلەن، ئىلغار تېخنىكىدىن كەڭ پايدىلىنىش، ئىش تەقسىماتىنى يولغا قويۇش ۋە ئىشلەپچىقىرىشنى مەخسۇسلاشتۇرۇش، ئۇسكۇنىلەردىن پايدىلىنىش ئۇنۇمىنى ئۆستۈرۈش، مەھسۇلات تەننەرخىنى تۆۋەنلىتىش دېگەنگە ئوخشاش شەرتلەرگە) ئىگە بولۇپ، ئوتتۇرا ۋە كىچىك كارخانىلارنى يېڭىلەيدۇ ۋە قوشۇۋالالايدۇ، تارقىلىپ كەتكەن بىرمۇنچە ئوتتۇرا ۋە ئۇششاق كاپىتالارنى چوڭ كاپىتالىزملىق چاڭگىلىغا مەركەزلەشتۈرەلەيدۇ؛ ئىناۋەتلىك قەرزنىڭ تەرەققىياتى بولسا، جەمئىيەتتە بىكار تارقىلىپ يۈرگەن كاپىتالارنى مەركەزلەشتۈرۈپ قەرز پۇل بېرىش شەكلى بىلەن چوڭ كاپىتالىستلارنىڭ قولىغا ئۆتكۈزۈپ، چوڭ كاپىتالنىڭ رىقابەت كۈچىنى ئاشۇرىدۇ ھەمدە ئوتتۇرا ۋە ئۇششاق كاپىتالارنىڭ بىرلىشىپ، كۆلىمى غايەت زور ھەسسىدارلىق شىركەتلىرىنى تەشكىل قىلىشىغا تۈرتكە بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن كاپىتالنىڭ مەركەزلىشىشىنى تېزلىتىدۇ. كاپىتالىزملىق مەركەزلىشىش كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتى ئۈچۈن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە، قىسقا ۋاقىت ئىچىدە مەركەزلەشكەن نۇرغۇن مىقداردىكى كاپىتال يەككە كاپىتالىزملىق ئۆز جۇغلانمىسىغا تايىنىپ ئېلىپ بېرىش قىيىنغا توختايدىغان چوڭ قۇرۇلۇشلارنى، مەسىلەن، تۆمۈريول ياساش، ئاۋىئاتسىيە ۋە دېڭىز ترانسپورتىنى يولغا قويۇش دېگەنگە ئوخشاش ئىش

لارنى ئېلىپ بېرىشقا ئىمكان بېرىدۇ؛ كاپيتالىستنىڭ تىجارەت كۆلىمىنى تېز كېڭەيتىپ، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنى ياخشىلاپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىشىش دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈپ، كاپيتالنىڭ جۇغلىنىشىنى تېزلىتىشكە پايدا يەتكۈزىدۇ. كاپيتالىنىڭ مەركەزلىشىشى ئىجتىمائىي بايلىقلارنى بارغانسېرى ئاز سانلىق چوڭ كاپيتالىستلارنىڭ قولىغا مەركەزلەشتۈرىدۇ، شۇنىڭغا يارىشا پرولېتارىياتنى نامراتلاشتۇرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن كاپيتالىزمنىڭ نېگىزلىك زىددىيىتىنى كۈندىن-كۈنگە كەسكىنلەشتۈرىدۇ.

كاپيتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى 资本有机构成

كاپيتالنىڭ تېخنىكىلىق قۇرۇلمىسى بەلگىلىگەن ۋە كاپيتالنىڭ تېخنىكىلىق قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆزگىرىشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان كاپيتالنىڭ قىممەت قۇرۇلمىسى. كاپيتالنىڭ قۇرۇلمىسى كاپيتالنىڭ تېخنىكىلىق قۇرۇلمىسى ۋە كاپيتالنىڭ قىممەت قۇرۇلمىسى دەپ ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ. ئالدىنقىسى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تېخنىكا سەۋىيىسى بەلگىلىگەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بىلەن ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ ماددىي مىقدار جەھەتتىكى نىسبىتىنى بىلدۈرىدۇ؛ كېيىنكىسى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى سېتىۋېلىشقا سەرپ قىلىنىدىغان ئۆزگەرمەس كاپيتال بىلەن ئەمگەك كۈچلىرىنى سېتىۋېلىشقا سەرپ قىلىنىدىغان ئۆزگىرىشچان كاپيتالنىڭ قىممەت جەھەتتىكى نىسبىتىنى بىلدۈرىدۇ. ئومۇمەن ئېيتقاندا، كاپيتالنىڭ تېخنىكىلىق قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆزگىرىشى كاپيتالنىڭ قىممەت قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆزگىرىشىنى پەيدا قىلماي قالمايدۇ، ئۇ ئىككىسى بىر-بىرىگە ئورگانىك ھالدا باغلانغان بولىدۇ، شۇ

سەۋەبتىن، كاپىتالنىڭ مۇناسىۋەتلىرى قۇرۇلمىسى كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى دەپ ئاتالغان. ئەمما، تۇرلۈك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى قىممىتىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن ئەمگەك كۈچلىرى قىممىتىنىڭ ئۆزگىرىشى ھەمىشە تەڭ نىسبەتتە بولمايدۇ، شۇڭا كاپىتالنىڭ قىممەت قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆزگىرىشى كاپىتالنىڭ تېخنىكىلىق قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆزگىرىشىنى تولۇق ئەمەس، تەخمىنەن ئەكس ئەتتۈرىدۇ. كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى كاپىتال جۇغلانمىسىنىڭ كۆپىيىشىگە ۋە ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ ئۆسۈپ بارىدۇ. كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى قانچە يۇقىرى بولسا، ئۇ ئۆزگەرمەس كاپىتال قىسمىنىڭ ئىگىلەيدىغان نىسبىتىنىڭ شۇنچە كۆپ، ئۆزگىرىشچان كاپىتال قىسمىنىڭ ئىگىلەيدىغان نىسبىتىنىڭ شۇنچە تاز بولۇشىدىن دېرەك بېرىدۇ، شۇنىڭغا يارىشا، يالالانما ئەمگەك كۈچلىرىگە بولغان ئېھتىياج ئازىيىپ نىسپىي ئاھالە ئوشۇقچىلىقىنىڭ يۈز بېرىشىگە، پرولېتارىياتنىڭ تېخىمۇ نامراتلىشىشىغا ھەمدە پايدا نىسبىتىنىڭ تۆۋەنلەپ بېرىشىغا سەۋەب بولىدۇ.

كاپىتالنىڭ ئىپتىدائىي جۇغلىنىشى 资本原始积累

زورلۇق ۋاستىلىرىگە تايىنىپ، ئۇششاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدىن ئايرىلىشقا مەجبۇر قىلىش ۋە پۇل كاپىتال جۇغلاشنىڭ تارىخىي جەريانى. ئۇ بىر تەرەپتىن ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ ئاز سانلىق كىشىلەرنىڭ قولىغا مەركەزلىشىشىگە ۋە كاپىتالغا ئايلىنىشىغا سەۋەب بولغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، نۇرغۇنلىغان بىۋاستە

ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ يالالانما ئىشچىلارغا ئايلىنىشىغا سەۋەب بولغان. بۇ جەريان كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى ۋۇجۇدقا كېلىشتىن بۇرۇن يۈز بەرگەنلىكى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاساسەن زورلۇق ۋاستىلىرىگە تايىنىپ جۇغلانما توپلاش جەريانى بولغانلىقى، كاپىتالىزم شارائىتىدا قوشۇمچە قىممەتنى كاپىتالغا ئايلاندۇرغان جۇغلانمىدىن پەرقلەنگەنلىكى ئۈچۈن، ماركس ئۇنى «ئىپتىدائىي» جۇغلانما دەپ ئاتىغان (ئادام سمىت «ئالدىنقى جۇغلانما» دەپ ئاتىغان). ئۇ كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ باشلانمىسىدۇر. دېھقانلارنى يەردىن مەھرۇم قىلىش پۈتكۈل ئىپتىدائىي جۇغلانما توپلاش جەريانىنىڭ ئاساسىدۇر. بۇنداق مەھرۇم قىلىش تۈرلۈك مەملىكەتلەردە تۈرلۈك شەكىلدە بولدى. غەربىي ياۋروپادا ئۇنىڭ ئەڭ تىپىك ئۈلگىسى 15 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن 19 -ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىغىچە ئەنگلىيىدە ئېلىپ بېرىلغان يەر قوتانلاش ھەرىكىتىدۇر. ئەنگلىيىدىكى ياش بۇرژۇئازىيە ۋە يېڭى ئاقسۆڭەكلەر شۇ كەملەردىكى يۇڭ توقۇمىچىلىق تەرەققىياتىنىڭ قوي يۇڭىغا بولغان جىددىي تەلىپىنى قامداش ئۈچۈن، دېھقانلارنىڭ يەرلىرىنى زورلۇق كۈچ بىلەن تارتىۋېلىپ، تېرىلغۇ يەرلەرنى قوي باقىدىغان يايلاققا ئايلاندۇردى، بۇ ھال نۇرغۇن دېھقانىنى خانىۋەيران قىلىپ، «قوي ئادەمنى يەيدىغان» ئىچىملىشىلىق ئەھۋالنى پەيدا قىلدى. ئۇلار يەرلەرنى چېگىلىغا كىرگۈزۈشتە چېركاۋ يەر مۈلۈكلىرىنى تارتىۋېلىش، ۋەخپىي يەرلەرنى ئوغرىلاش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئۇسۇللارنى قوللاندى ھەمدە دۆلەت ھاكىمىيىتى ئارقىلىق تۈرلۈك قانۇنلارنى چىقىرىپ،

سەرسانلىقتا قالغان ۋەيرانە دېھقانلارنى ئۇرۇپ دۇمبالاش، تامغا بېسىش، تۈرمىگە ئېلىش ۋە ئۆلۈم جازاسى بېرىش يوللىرى بىلەن جازالاپ، كاپىتالىستلارنىڭ كارخانىلىرىغا كىرگۈزۈپ، يالانما ئەمگەك ئىنتىزامىغا مەجبۇرىي بويسۇندۇردى. ئۇلار يەنە مۇستەملىكىلەرنى قورال كۈچى بىلەن بويسۇندۇرۇش، يەرلىك ئاھالىنى قىرىش، ئالتۇن-كۈمۈش بايلىقلىرىنى بۇلاش، قوللارنى ۋە ئەپيۇننى ئېلىپ سېتىش، سودا ئۇرۇشى ئېلىپ بېرىش ھەمدە دۆلەت زايومى تارقىتىش، زامانىۋى باج تۈزۈمى ۋە قوغدىنىش چىگرا بېجى تۈزۈمى ئورنىتىش يوللىرى بىلەن كاپىتالىزم ئۇچۇن نۇرغۇن پۇل كاپىتال يىغدى. دېمەك، كاپىتالىزم ئۇچۇن ئىپتىدائىي جۇغلىنىش تارىخى بۇرژۇئا ئالىملىرى تەسۋىرلىگەندەك ئاسايىشلىق جەريان بولماستىن، «ئىنسانىيەت يىلنامىسىگە قان بىلەن ۋە ئوت بىلەن يېزىلغان تارىختۇر» («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 - توم، 783 - بەت). بۇ «كاپىتال ئالەمگە كەلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ بېشىدىن تاپىنى غىچە ھەممە قىل تومۇرلىرىدىن قان ۋە ئىپلاسلىق تېمىپ تۇرىدىغان بولدى» دېگەننى ئىسپاتلايدۇ (يۇقىرىقى كىتاب، 829 - بەت).

كاپىتالىزم 资本主义 «كاپىتالىستىك جەمئىيەت» كە قارالىدۇ.

كاپىتالىزمنىڭ ئاھالە قانۇنىيىتى 资本主义人口规律 «نىسپىي ئاھالە ئوشۇقچىلىقى قانۇنىيىتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. كاپىتال جۇغلانمىسىنىڭ كۆپىيىشى ۋە كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆزگىشى ئارقىسىدا، *نىسپىي ئوشۇق ئاھالىنىڭ

كۆپلەپ مەيدانغا كېلىشى مۇقەررەر بولۇپ قالىدۇ. كاپىتالىزمنىڭ تەرەققىياتى جەريانىدا، كاپىتال جۇغلانمىسى كۆپەيگەنلىكى ۋە كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى ئۆسكەنلىكى ئۈچۈن، ئۆزگىرىشچان كاپىتالنىڭ ئومۇمىي كاپىتالدا ئىگىلىگەن نىسبىتى كۈندىن - كۈنگە تۆۋەنلەپ بارىدۇ، كاپىتالنىڭ ئەمگەك كۈچىگە چۈشكەن ئېھتىياجى نىسپىي بەزىدە ھەتتا مۇتلەق ئازىيىپ كېتىدۇ؛ ئەمگەك كۈچى تەمىناتى كاپىتال ئېكسپىلاتاتسىيىسىنىڭ ۋە ھۆكۈمرانلىقىنىڭ كۈچىيىشى ئارقىسىدا بارغانچە كۆپىيىپ بارىدۇ. شۇڭا، ئەمگەك كۈچى تەمىناتى كاپىتالنىڭ كۆپىيىش ئېھتىياجىدىن ئېشىپ كېتىپ، نۇرغۇنلىغان ئاھالە ھەمىشە ئىشسىزلىق ياكى يېرىم ئىشسىزلىق ھالىتىگە چۈشۈپ قالىدۇ. ماركس مۇنداق كۆرسەتكەن: «ئىشچىلار ئاھالىسىنىڭ ئۆزى كاپىتال جۇغلانمىسىنى ھاسىل قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۆزلىرىنى ئوشۇقچە ئاھالىنگە ئايلاندۇرۇپ قويىدىغان ۋاستىلەرنىمۇ كۈندىن - كۈنگە كەڭ كۆلەمدە ھاسىل قىلىدۇ. كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىغا خاس ئاھالە قانۇنىيىتى ئەنە شۇ.» («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 - توم، 692 - بەت)

كاپىتالىزمنىڭ تۈپ ئىقتىسادىي قانۇنىيىتى 资本主义基本经济规律 يەنى «قوشۇمچە قىممەت قانۇنىيىتى» (576 - بەت)

كاپىتالىزمنىڭ ئېگىزلىك زىددىيىتى 资本主义基本矛盾 ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىقى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى كاپىتالىستىك خۇسۇسىي ئۆزلەشتۈرۈش شەكلى

ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت. ئۇ كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى تەكلەنگەندە بارلىققا كەلگەن. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى بىلەن كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ مەركەزلىك ئىنكاسى بولۇپ، كاپىتالىستىك جەمئىيەتنىڭ باشقا زىددىيەتلىرىنى تېزگىنلەش ۋە بەلگىلەش رولىنى ئويناپىدۇ. ئۇ مۇنۇلاردا ئىپادىلىنىدۇ: (1) ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئۆزلەشتۈرگەنلەر ئەمگەك قىلمايدۇ، ئەمگەكچىلەر بولسا، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئۆزلەشتۈرمەگەن بولىدۇ، ئەمگەكچىلەر ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدىن ئايرىلىپ، ئەمگەك كۈچىنى سېتىشقا مەجبۇر بولىدۇ، كاپىتالىستلارنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيىسىگە ئۇچرايدۇ، بۇ ھال پرولېتارىيات بىلەن بۇرژۇئازىيە ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىقىنى شەكىللەندۈرىدۇ. (2) پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش بىر پۈتۈن گەۋدىگە ئايلىنىدۇ، ئەمما، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بۆلگان كاپىتالىستىك خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئىشلەپچىقىرىشنى خۇسۇسىي ئىشقا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ؛ كاپىتالىستلار ئۆز كارخانىلىرىنىڭ تەشكىللىك ئىشلەپچىقىرىش ئىلىپ بېرىشىغا قوماندانلىق قىلىدۇ، ئەمما پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش ھۆكۈمەتسىزلىك ھالىتىگە چۈشۈپ، بىر تۇتاش پىلان بىلەن باشقۇرۇلمايدۇ، بۇ ھال ئايرىم كارخانىلارنىڭ تەشكىلچانلىقى بىلەن پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ باشباشتاقلىقى ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىقنى پەيدا قىلىدۇ. (3) كاپىتالىستلار تېخىمۇ كۆپ قوشۇمچە قىممەت قوغلىشىپ، ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمىنى كۈچەيتىش بارىچە كېڭەيتىدۇ، بۇ ھال كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش

ئىقتىدارىنىڭ چەكسىز ئېشىپ بېرىشى بىلەن ئەمگەكچىلەر ئامما سىنىڭ سېتىۋېلىش كۈچىنىڭ شۇنىڭغا يارىشا ئازىيىپ بېرىشى ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىقنى پەيدا قىلىدۇ. كاپىتالىزمنىڭ نېگىزلىك زىددىيىتىنىڭ كەسكىنلىشىشى ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى بىلەن خاراكتېرلەنگەن *ئىقتىسادىي كرىزىسقا ئېلىپ بېرىپ، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى زور ۋەيرانچىلىققا ئۇچراتماي قالمايدۇ، جاھانگىرلىك دەۋرىگە قەدەم قويغاندىن كېيىن، زىددىيەت تېخىمۇ كەسكىنلىشىدۇ، بۇ زىددىيەت كاپىتالىستىك تۈزۈمنىڭ ئۆزىدە ھەل بولمايدۇ، ئۇ پەقەت سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ئارقىلىقلا ھەل بولىدۇ.

كاپىتالىستلار مولوكچىلىكى 资本家所有制 يەنى «كاپىتالىستىك مۈلۈكچىلىك».

كاپىتالىستىك ئاددىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش 资本主义简单再生产 كاپىتالىستلارنىڭ دەسمايە قىلىپ سالغان كاپىتالنى كۆپەيتمەي، ھەممە قوشۇمچە قىممەتنى شەخسىي ئىستېمالى ئۈچۈن سەرپ قىلىشى ئارقىسىدا ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئەسلىدىكى كۆلەمدە تەكرارلىنىشىنى بىلدۈرىدۇ. كاپىتالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىش كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ، ئەمما ئاددىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئاساسى، كاپىتالىستىك ئاددىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش ئۈستىدە تەھلىل ئېلىپ بېرىش كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنىڭ بىرەر يېگانە ئىشلەپچىقىرىش جەريانى ئارقىلىق ئايدىڭلاشتۇرۇشقا بولمايدىغان ئالاھىدىلىكى ۋە ماھىيىتىنى ئايدىڭلاشتۇرۇشقا يارىدەم بېرىدۇ.

مۇبادا كاپيتالستنىڭ 50 مىڭ يۈەنلۈك كاپيتالى بولسا، ئۇنىڭ 40 مىڭ يۈەنگە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى، 10 مىڭ يۈەنگە ئەمگەك كۈچلىرى سېتىۋالسا، قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى 100 پىرسەنت بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش جەريانى ئارقىلىق، ئىشچىلار 60 مىڭ يۈەنلۈك قىممەتكە ئىگە تاۋار ئىشلەپ چىقىرىدۇ. كاپيتالىست بۇ تاۋارنى ئۆز قىممىتى بويىچە ساتقاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن ئېرىشكەن 10 مىڭ يۈەنلۈك قوشۇمچە قىممەتنىڭ ھەممىسنى شەخسىي ئىستېمالى ئۈچۈن سەرپ قىلىدۇ، قالغان 50 مىڭ يۈەنگە بۇرۇنقى نىسبەت بويىچە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە ئەمگەك كۈچلىرى سېتىۋالىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش جەريانى بۇرۇنقى كۆلەمدە داۋام قىلدۇرىدۇ. شۇ تەرىقىدە بەش قېتىم تەكرارلانسا، كاپيتالىست ئەسلىدىكى 50 مىڭ يۈەنلۈك كاپيتالنى ئىستېمال قىلىپ تۈگىتىدۇ، قېپقالغان كاپيتالى ئىشچىلار ياراتقان قوشۇمچە قىممەتتىن ئىبارەت بولىدۇ. مانا بۇ ھال كاپيتالستنىڭ ئەمگەك كۈچلىرىنى سېتىۋېلىشقا سەرپ قىلغان ئۆزگىرىشچان كاپيتالنىلا ئەمەس، بەلكى كاپيتالستنىڭ بارلىق كاپيتالىنى ئىشچى يارىتىدىغانلىقىنى، دېمەك، كاپيتالىست ئىشچىنى ئەمەس، بەلكى ئىشچى كاپيتالستنى باقىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. شۇنىڭدەك، تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا، ئىشچىنىڭ شەخسىي ئىستېمالى كاپيتالىست ئۈچۈن ئەمگەك كۈچىنى تەكرار ھاسىل قىلىش ۋاستىسىلا بولىدۇ، پۈتكۈل جەمئىيەت نۇقتىسىدىن قارىغاندا، ئىشچىنىڭ ئەمگەك كۈچى مەلۇم كاپيتالستقا سېتىلىشتىن بۇرۇنلا پۈتكۈل بۇرژۇئازىيىگە مەنسۇپ بولىدۇ. دېمەك، كاپيتالستىك ئاددىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش ماددىي ئەشيالارنى

تەكرار ئىشلەپچىقىرىش بىلەن كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنى تەكرار ھاسىل قىلىشنىڭ بىرلىكىدىن ئىبارەت.

كاپىتالىستىك ئاددىي ھەمكارلىق 资本主义简单协作

نۇرغۇن ئىشچىلار كاپىتالىستلارنىڭ قول ساناقىدا ئىشخانىلىرىدا بىر ۋاقىتتا ئوخشاش ئىشلارنى قىلىدىغان ئىشلەپچىقىرىش تەشكىلاتى شەكلى. ئۇ كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ باشلانمىسى. كاپىتالىستىك ئىشخانىلار فېئودالزم جەمئىيىتىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە، ئۇششاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ بۆلۈنۈشى ئاساسىدا بارلىققا كەلدى. بۇ ئىشخانىلار يەككە ئۇششاق ئىشخانىلارغا ئوخشاش قول ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئىش تەقسىماتىنى يولغا قويمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى بىرقەدەر چوڭ، يالالاپ ئىشلەتكەن ئەمگەكچىلىرى بىرقەدەر كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ئاددىي ھەمكارلىق شەكىللىرىنى يولغا قويۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. بۇنداق ھەمكارلىقنىڭ ئۆزەللىكى شۇ بولدىكى، شەخسلەرنىڭ قابىلىيەت جەھەتتىكى پەرقىنى بىر - بىرىگە يېپىۋېتىپ، ئىجتىمائىي ئوتتۇرىچە ئەمگەك كۈچلىرى بىلەن تەمىنلىيەلىدى؛ يەككە شەخسلەرنىڭ ئەمگەك قابىلىيىتىنىڭ يغندىسىدىنمۇ ئارتۇقراق ئۆم كۈچ ھاسىل قىلالىدى؛ ئىشخانا بىناسى، ئامبار، ئىش قوراللىرى قاتارلىقلاردىن ئورتاق پايدىلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدە بولىدىغان چىقىمنى تېجەپ قالدى؛ ئەمگەكچىلەرنىڭ رىقابەت ھېسسىياتىنى قوزغاپ، روھىنى جانلاندۇرۇپ، ھەر بىر شەخسنىڭ ئىش ئۈنۈمىنى ئاشۇرۇپ، ئەمگەك كۈچلىرىنى تېجەپ قالدى؛ ھەم ئەمگەكنىڭ ماكان دائىرىسىنى كېڭەيتتى،

ھەم كىچىكىرەك ماكاندا نۇرغۇن ئەمگەك كۈچىنى ئىشقا سالدى، مەسىلەن، دېھقانچىلىقنىڭ ئالدىراش پەسىللىرىدە ئۇرۇق سېلىش، ئوغۇت بېرىش، ئورما ئورۇش قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش مەشغۇلاتلىرىنى پەيتنى قولدىن بەرمەي ئورۇندىدى. ئەسلىدە ھەمكارلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن بۇ يېڭى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى كاپىتالىزم شارائىتىدا كاپىتالغا خاس ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى بولۇپ ئىپادىلەندى ۋە كاپىتالىستلارنىڭ نۇرغۇنلىغان قوشۇمچە قىممەتكە ئىگە بولۇش مەنبەسىگە ئايلىنىپ قالدى. ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ يۈكسىلىشىگە ئەگىشىپ، كاپىتالىستىك ئاددىي ھەمكارلىقنىڭ ئورنىنى بارا - بارا ئىش تەقسىماتىنى ئاساس قىلغان كاپىتالىستىك كارخانا قول سانائىتى ئىگىلىدى.

资本主义商品生产 **كاپىتالىستىك تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى** كاپىتالىستلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئۆزلەشتۈرۈشىنى ۋە ياللانما ئەمگەكنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشىنى ئاساس قىلغان، قوشۇمچە قىممەتكە ئېرىشىشنى مەقسەت قىلغان تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى، ئۇ فېئودالىزم جەمئىيىتى يىمىرىلگەن ۋاقىتتا پەيدا بولۇپ، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ تىكلىنىشى بىلەن ھۆكۈمران ئورۇننى ئىگىلىدى. كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە، بارلىق ماددىي مەھسۇلاتلار تاۋارغا ئايلىنىپلا قالماستىن، ماددىي بولمىغان نەرسىلەرمۇ كەينى - كەينىدىن تاۋارغا ئايلىنىدۇ. كاپىتالىستىك تاۋار ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ ئاساسىي شەرتلىرى ۋە ئالاھىدىلىكلىرىدىن بىرى — ئەمگەك كۈچىنىڭ ئۆزى - ساتىدىغان تاۋارغا ئايلانىدۇرۇش. ئىشلەپچىقى-

رىش ۋاستىلىرىنى كاپيتالىستلار ئۆزلەشتۈرگەنلىكى، بىۋاستە ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ھەممىدىن مەھرۇم بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىشچىلار ئۆز ئەمگەك كۈچىنى تاۋار قاتاردا كاپيتالىستلارغا سېتىشقا ھەمدە كاپيتالىستلارنىڭ قوماندانلىقى ۋە نازارىتى ئاستىدا ئىشلەپچىقىرىش ئېلىپ بېرىشقا مەجبۇر بولىدۇ، بۇ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكلىرىدىن يەنە بىرى — قوشۇمچە قىممەت ئۈندۈرۈۋېلىش، كاپيتالىستلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويۇشتىكى مەقسىتى ئۆز ئېھتىياجىنى قامداش ئۈچۈن ئىستېمال قىممىتىگە ئېرىشىشتە ئەمەس، بەلكى تاۋارلىرىنى سېتىپ، قىممەت ۋە قوشۇمچە قىممەتنى قولغا كەلتۈرۈشتە. ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىقى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىنى كاپيتالىستىك خۇسۇسىي ئۆزلەشتۈرۈش شەكلى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت بۇ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ نېگىزلىك زىددىيىتىدۇر. خام ئەشيا ـ ماتېرىياللارنى ۋە ئەمگەك كۈچلىرىنى ئوبوروت ساھەسىدىن سېتىۋېلىشقا توغرا كەلگەنلىكى، ئەمگەك مەھسۇلاتىنى بازاردا سېتىش لازىم بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىشىش دەرىجىسى بارغانسېرى يۇكسىلىپ بارىدۇ، ئىشلەپ چىقارغۇچىلار بىر ـ بىرىگە تايىنىدۇ؛ ئەمما ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى كاپيتالىستىك خۇسۇسىي ئۆزلەشتۈرۈش شەكلى ئۆز نۆۋىتىدە ئىشلەپچىقىرىشنى كاپيتالىستلارنىڭ خۇسۇسىي ئىشىغا ئايلاندۇرۇپ، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ رىقابەت ۋە ھۆكۈمەتسىزلىك ئىچىدە ئېلىپ بېرىلىشىغا سەۋەب بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىقى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى كاپيتالىستىك خۇسۇسىي ئۆزلەشتۈرۈش

شەكلى دەۋرىي خاراكتېرلىك ئىقتىسادىي كرىزىسنى مۇقەررەر پەيدا قىلىدىغان چوڭقۇر ئانتاگونىيىلىك زىددىيەتتۇر.

资本主义再生产周期 كاپىتالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىش دەۋرى «ئىقتىسادىي دەۋر» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ كاپىتالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنىڭ بىر كىرە زىيتىن يەنە بىر كرىزىسكىچە بولغان ئارىلىقتىكى ۋاقىتنى بىلدۈرىدۇ. ھەر بىر دەۋر ئادەتتە كرىزىس، كاساتچىلىق، جانلىنىش، يۈكسىلىش دېگەن تۆت باسقۇچنى ئۆز ئىچىگە ئېلىپ، شۇ تەرتىپتە باشتىن قايتىلىنىپ، ئۈزلۈكسىز تەكرار ئايلىنىپ تۇرىدۇ ھەمدە دەۋر قىلىش ۋاقتى بارغانسېرى قىسقىرىپ بارىدۇ. ۋە كرىزىس بارغانسېرى كۆپەيىپ ھەم ئېغىرلىشىپ بارىدۇ. فۇرىيې «مەدەنىي تۈزۈم» (كاپىتالىستىك تۈزۈمنى دېمەكچى)نىڭ «ياماق خاراكتېرلىك ئايلىنىشى» ئىچىدە ھەرىكەت قىلىدىغانلىقىنى 19- ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدىلا سەزگەن، ئەمما ئۇ بۇنداق كرىزىسنىڭ يىلتىزى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىقى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى كاپىتالىستىك خۇسۇسىي ئۆزلەشتۈرۈش شەكلى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتە ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن. ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ھۆكۈمەتسىزلىك ھالىتىدە ئېلىپ بېرىلىشى، شۇنىڭدەك بازارنىڭ چەكلىك تەلەپ قىلىش قابىلىيىتىنىڭ كۈندىن - كۈنگە ئۆسۈپ بېرىۋاتقان ئىشلەپچىقىرىشقا يېتىشەلمەسلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى كرىزىسنىڭ پارتلىشىغا سەۋەب بولىدۇ. كرىزىس ــ دەۋرنىڭ ئاساسىي باسقۇچى، ئالدىنقى دەۋرنىڭ ئىنتىهاسى، كېيىنكى دەۋرنىڭ ئېتىداسى. كرىزىسنىڭ قاتتىق داۋالغۇشى ئارقىسىدا

ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش كاساتلىشىش باسقۇچىغا قەدەم قويىدۇ؛ كاپىتالىستلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنى قىسقارتىش، تۇراقلىق كاپىتالنى يېڭىلاشقا كىرىشىش، تاۋارلىرىنى باھاسىنى چۈشۈرۈپ سېتىش قاتارلىق تەدبىرلەرنى قوللىنىشى ئارقىسىدا، كاساتچىلىق باسقۇچىدىن جانلىنىش باسقۇچىغا ئۆتىدۇ؛ تۇراقلىق كاپىتالنىڭ كۆپلەپ يېڭىلىنىشى، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ۋە بازارنىڭ يېڭىباشتىن جانلىنىشى ئارقىسىدا، گۈللىنىش باسقۇچىغا قەدەم قويىدۇ. ئەنگلىيەدە 1825 - يىلى تۇنجى ئىقتىسادىي كىرىزىس يۈز بەرگەندىن كېيىن، ئاساسىي كاپىتالىستىك مەملىكەتلەردە ئومۇمەن ھەر 8 — 10 يىلدا بىر نۆۋەت ئىقتىسادىي كىرىزىس پارتلاپ تۇردى. ئىقتىسادىي كىرىزىستىن تۇراقلىق كاپىتالنى يېڭىلاش يولى بىلەن قۇتۇلۇشقا توغرا كەلگەچكە تۇراقلىق كاپىتالنىڭ يېڭىلىنىشى كاپىتالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىش دەۋرىنىڭ ماددىي ئاساسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، 2-دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن يۈز بەرگەن كىرىزىسلار 1929—1933-يىللىرىدا يۈز بەرگەن كىرىزىستىن يېنىكرەك بولغان بولسىمۇ، لېكىن نۆۋەتتى بارغانسېرى كۆپەيىپ كەتتى، بەزىدە بىرنەچچە خىل كىرىزىس بىرلا ۋاقىتتا پارتىلىدى، ئىقتىسادىي دەۋرده يېڭى ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى.

كاپىتالىستىك توزۇم 资本主义制度 «كاپىتالىستىك جەمئىيەت»كە قارايدۇ.

كاپىتالىستىك جەمئىيەت 资本主义社会 كاپىتالىستلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئۆزلەشتۈرۈپ، يالىلانما ئەمگەكنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشنى ئاساس قىلغان ھەمدە دۆلەت

ھاكىمىيىتىنى بۇرژۇئازىيە ئىگىلىگەن جەمئىيەت. ئۇ ئىنسانىيەت تارىخىدا كىشىنى كىشى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدىغان ئەڭ ئاخىرقى ئىجتىمائىي فورماتسىيە. كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنى فېئودالىزم جەمئىيىتىدە ئۆشۈشاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ بۆلۈنۈشى ئارقىسىدا ستخىيىلىك ھالدا بارلىققا كەلدى، كاپىتالىزمنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە راۋاجلىنىشىدىكى ئالدىنقى تارىخىي شەرتلەرنىڭ بىرىنچىسى شۇكى، كەڭ دېھقانلار ۋە قول سانائەتچىلەر ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدىن مەھرۇم قىلىنىپ، «ئەركىن» ئەمگەكچىلەرگە ئايلاندۇرۇلدى، ئۇلار ئەمگەك كۈچىنى سېتىش يولى بىلەنلا تىرىكچىلىك قىلالايدىغان بولدى؛ ئىككىنچىسى شۇكى، ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچىلار ئۆز قولىغا نۇرغۇن پۇل بايلىقىنى توپلاپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە ئەمگەك كۈچى سېتىۋېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. *كاپىتالنىڭ ئىپتىدائىي جۇغلىنىشى جەريانى دېگىنىمىز ئەنە شۇ ئىككى شەرتنىڭ ھازىرلىنىشىنى زورلۇق كۈچ بىلەن تېزلىتىش جەريانى دېمەكتۇر. 14 -، 15 - ئەسىرلەردە ئوتتۇرا دېڭىز ياقىسىدىكى بەزى شەھەرلەردە كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىپتىدائىي بىخلىرى مەيدانغا كەلدى، غەربىي ياۋروپا 16 - ئەسىردىن باشلاپلا كاپىتالىم دەۋرىگە قەدەم قويدى. 17 -، 18 - ئەسىرلەردە ئەنگلىيە، فرانسىيەلەردە بولغان بۇرژۇئا ئىنقىلابى ۋە 18 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ماشىنىلاشقان يېرىك سانائەتنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئارقىسىدا، كاپىتالىستىك تۈزۈم ئاخىرقى ھېسابتا تىكلەندى. 19 - ئەسىرنىڭ 60 -، 70 - يىللىرى ئەركىن رىقابەت كاپىتالىزمنىڭ

يۇقىرى پەللىسى بولدى. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرى كاپيتالىزم ئەركىن رىقابەت كاپيتالىزمىدىن مونوپول كاپيتالىزمغا ئۆتۈشىنى تاماملاپ، ئۆزىنىڭ ئەڭ يۇقىرى ۋە ئەڭ ئاخىرقى باسقۇچى بولغان جاھانگىرلىك باسقۇچىغا قەدەم قويدى. ئىشلەپچىقىرىشنى يېرىك ماشىنا بىلەن ئېلىپ بېرىش كاپيتالىزمنى بۇرۇنقى ھەرقانداق ئىجتىمائىي فورماتسىيىسىدىن پەرقلەندۈرىدىغان ئالامەتلەردىن بىرىدۇر، كاپيتالىزم تارىختا تەرەققىيپەرۋەرلىك رولىنى ئويناندى، ئۇ ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى بۇرۇنقى ھەممە دەۋرلەردە يارىتىلغان ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ يىغىندىسىدىنمۇ كۆپ بولدى. تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنى ئومۇمىي ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچى شەكىلگە ئايلاندۇردى، ئادەتتە ئەمگەك مەھسۇلاتلىرىنلا ئەمەس، ئىشچىلارنىڭ ئەمگەك كۈچىنىمۇ تاۋارغا ئايلاندۇردى، قوشۇمچە قىممەتنى قوشۇلۇشىش — كاپيتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مۇتلەق قانۇنىيىتى. كاپيتالىستلار ئىشچىلار ئۈستىدىكى ئېكسپلاتاتسىيىسىنى ئىش ۋاقتىنى ئۇزارتىش، ئەمگەك سەجىللىقىنى ئاشۇرۇش، تېخنىكىنى تاكامىللاشتۇرۇش قاتارلىق ئۇسۇللار بىلەن كۈچەيتىدۇ. ئىجتىمائىي بايلىق بارغانسېرى ئازار سانلىق كىشىلەرنىڭ قولىغا مەركەزلىشىدۇ، شۇنىڭغا يارىشا كەڭ ئەمگەكچىلەر بارغانسېرى نامراتلىشىدۇ، بەزىدە ھەتتا مۇتلەق نامراتلىشىدۇ. ئەمما كاپيتالىستلارنىڭ قوشۇمچە ئەمگەكنى ئۆزلەشتۈرۈشى فېئودالىلارنىڭ ئۆزلەشتۈرگىنىدەك كۆزگە ئېنىق چېلىقىپ تۇرمايدۇ، بەلكى ھەر خىل ساختا كۆرۈنۈشلەرنىڭ كەينىگە يوشۇرۇنغان بولىدۇ. فۇرىيې

مۇنداق دېگەن: «ياۋايىلىق دەۋرىدە ھېچقانداق پەردازلىماي قىلىۋېرىدىغان جىنايەتلەرنىڭ ھەرقانداقىنى بۇ مەدەنىيەت تۈزۈمىدە دۇرەكچەپ، خۇپىيانە، ئىككى يۈزلىمە ۋە ساختا يول بىلەن ئېلىپ بارىدۇ» («ماركس ـ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى» 3-تومنىڭ 412 ـ بېتىدە كەلتۈرۈلگەن نەقىل). كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە كاپىتالىزمدىن بۇرۇنقى ئىقتىسادنىڭ قالدۇقلىرى ساقلىنىپ تۇرىدۇ، بۇرژۇئازىيە بىلەن پرولېتارىياتنىن ئىبارەت بىر ـ بىرىگە قارشى ئىككى ئاساسىي سىنىپتىن باشقا، ئاز ساندىكى ئۇششاق ئىشلەپچىقارغۇچىلارمۇ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئارقىسىدا، كاپىتالىزمنىڭ ئېگىزلىك زىددىيىتى ـــ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىقى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى خۇسۇسىيلار ئۆزلەشتۈرۈش شەكلى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت بارغانسېرى كەسكىنلىشىدۇ، رىقابەت ۋە ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھۆكۈمەتسىزلىك بارغانسېرى كۈچىيىدۇ، بۇ ھال ئاخىر بېرىپ، دەۋرىي خاراكتېرلىك ئىقتىسادىي كرىزىسنى پەيدا قىلىدۇ ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى قاتتىق ۋەيران قىلىدۇ، پرولېتارىياتنىڭ بۇرژۇئازىيىگە قارشى سىنىپىي كۈرىشى بارغانسېرى كەسكىنلىشىدۇ. كاپىتالىزمنىڭ سىياسىي ئىدېئولوگىيىسى فېئودال مۇستەبىتلىككە، فېئودالىزىمغا ئىمتىيازغا قارشى كۈرەشتە تارىخىي رول ئوينىغان؛ ئەمما كاپىتالىزم جاھانگىرلىككە قەدەم قويۇشى بىلەن، جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر يۈزلىنىشىگە بارغانچە زىت كېلىدىغان بولدى. بۇرژۇئا دۆلىتى ئادەتتە ئۆزىنىڭ سىنىپىي دىكتاتۇرا يۈرگۈزۈش ماھىيىتىنى ھامان ساختا «دېموكراتىيە»، «ئەركىنلىك» بىلەن يېپىدۇ. كاپىتالىستىك جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتى ئۆز

ھالاكىتى ئۇچۇن ماددىي شارائىت ۋە كۆركار ھازىرلايدۇ، ئۇنىڭ ئورنىنى سوتسىيالىزم جەمئىيىتى مۇقەررەر ئىگىلەيدۇ.

كاپىتالىستىك جۇغلانمىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتى 资本主义积累一般规律 كاپىتالنىڭ جۇغلىنىشى ئارقىسىدا بۇرژۇئازىيىنىڭ بېيىپ بېرىشى بىلەن پرولېتارىياتنىڭ كەمبەغەللىشىپ بېرىشى ئوتتۇرىسىدىكى مۇقەررەر ئىچكى باغلىنىش. يەنى كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆزلۈكسىز ئۆسۈشى، ئۆزگەرمەس كاپىتال نىسبىتىنىڭ كۆپىيىشى، ئۆزگىرىشچان كاپىتال نىسبىتىنىڭ شۇنىڭغا مۇناسىپ ئازىيىشى ئارقىسىدا نىسپىي ئوشۇق ئاھالىنىڭ ئۆزلۈكسىز ئىشىپ بېرىشى، پرولېتارىيات ئەھۋالىنىڭ ناچارلىشىپ بېرىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. فرانسىيىلىك خىيالىي كوممۇنىزمچى بابېف كاپىتالىستىك جەمئىيەت شارائىتىدا، ماشىنىنىڭ ئىشچىلارغا «ئاپەت خاراكتېرلىك ئىشسىزلىق» ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى، «نۇرغۇن كەمبەغەللەرنى ئوشۇق كىشىلەرگە ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ»غانلىقىنى 18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىلا دەسلەپكى قەدەمدە سەزگەن. ماركس «كاپىتال» دېگەن ئەسىرىدە بۇنى تۇنجى قېتىم ئىلمىي يوسۇندا ئاساسلاپ، كاپىتالىستىك جەمئىيەتنىڭ بىر قۇتۇپىدا يەنى بۇرژۇئازىيە تەرەپتە بايلىق جۇغلىنىپ بارىدىغانلىقىنى، يەنە بىر قۇتۇپىدا يەنى پرولېتارىيات تەرەپتە كەمبەغەللىك، ئەمگەك ئازابى توپلىنىپ بارىدىغانلىقىنى، بۇ كاپىتالىزمنىڭ مۇتلەق، ئومۇمىي قانۇنىيىتى ئىكەنلىكىنى كۆرسەتكەن. «ماشىنىنىڭ ئىشچىلارنى چەتكە قېقىشى» ئارقىسىدا پەيدا بولغان نىسپىي ئاھالە ئوشۇقچىلىقى كاپىتالىستلار سىنىپى ئۇچۇن شۇنداق بىر زاپاس سانائەت

قوشۇنىنى تەييارلاپ بەردىكى، ئۇ كاپىتالنى كۆپەيتىش تەلىپىگە ماسلىشىپ، كاپىتالىستلارنىڭ ئەمگەك كۈچى باھاسىنى تۆۋەنلىتىشى ئۈچۈن شەرت ھازىرلاپ، كاپىتال بايلىقىنىڭ جۇغلىنىشىدىكى پىشاق بولۇپ قالدى. بۇ قانۇنىيەت كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىكى پرولېتارىيات بىلەن بۇرژۇئازىيىنىڭ مەنپەئەت قارىمۇ-قارشىلىقىنى ئاشكارىلاپ، پرولېتارىياتنىڭ ئىنقىلابىي كۈرەش ئېلىپ بېرىشى ئۈچۈن قۇدرەتلىك ئىدىيىۋى قورال بەردى.

资本主义级 كاپىتالىستىك دەرىجىلىك يەر ئىجارىسى 差地租 «دەرىجىلىك يەر ئىجارىسى» (341 - بەت)گە قارالسۇن.

资本主义国家所 كاپىتالىستىك دۆلەت مۇلۇكچىلىكى 有制 ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى كاپىتالىستىك دۆلەتكە مەنسۇپ بولغان مۇلۇكچىلىك شەكلى. دۆلەت مونوپولىپە كاپىتالىزمنىڭ شەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ دۆلەتتىن كاپىتال سېلىش ۋە *كاپىتالىستىك دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش ئارقىسىدا ۋۇجۇدقا كەلگەن. ئەمەلىيەتتە ئۇ كاپىتالىستلار كوللېكتىپىنىڭ مۇلۇكچىلىكىدۇر. كاپىتالىستىك دۆلەت «ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى قانچە كۆپ ئىگىلىسە، چىن مەنىدىكى باش كاپىتالىست بولۇشقا شۇنچە لايىق كېلىدۇ، پۇقرالارنى شۇنچە كۆپ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدۇ» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 436 - بەت)، كاپىتالىستىك دۆلەت مۇلۇكچىلىكى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىقى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى كاپىتالىستىك خۇسۇسىي ئۆزلەشتۈرۈش شەكلى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ مەھسۇلى، ئۇ ھەممىدىن ئاۋۋال تۆمۈرىيول، پوچتا - تېلېگراف قاتارلىق تارماقلاردىن

باشلانغان ۋە بارا - بارا باشقا ساھەلەرگە كېڭەيتىلگەن. «ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ دۆلەت مۈلكى بولۇشى توقۇنۇشلارنىڭ ھەل قىلىنىشى ئەمەس، ئەمما ئۇ توقۇنۇشلارنى ھەل قىلىشتىكى شەكلەن ۋاستىلەرنى، توقۇنۇشلارنى ھەل قىلىشتىكى يېپ ئۈچىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان» (يۇقىرىقى كىتاب، 436 - بەت)، ئۇ پرولېتارىياتنىڭ ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغاندىن كېيىن سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۈلۈكچىلىكنى تىكلىشى ئۈچۈن شەرت ھازىرلىدى.

资本主义国有化　كاپىتالىستىك دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش «بۇرژۇئا دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان كاپىتالىستلار ئىگىدارچىلىقىنى بۇرژۇئا دۆلەت ئىگىدارچىلىقىغا ئۆزگەرتىشنى بىلدۈرىدۇ. كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ كۈندىن - كۈنگە كەسكىنلەشكەنلىكىنىڭ مەھسۇلى. ئۇ ئەركىن كاپىتالىزم دەۋرىدە مەيدانغا كەلدى، جاھانگىرلىك باسقۇچىغا قەدەم قويغاندىن كېيىن راۋاجلاندى، 1 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن كەڭ يولغا قويۇلدى. ئۇنىڭ مۇھىم ئۇسۇلى شۇكى، دۆلەت خۇسۇسىي كارخانىلارنىڭ مۈلۈك ھوقۇقىنى يۇقىرى باھادا سېتىۋالىدۇ ياكى خۇسۇسىي كارخانىلارغا مەبلەغ سالىدۇ. ئۇنىڭ دۆلەت باشقۇرغان كارخانىلار، خۇسۇسىيلار باشقۇرغان دۆلەت كارخانىلىرى (كارخانا دۆلەتتىن، باشقۇرۇش خۇسۇسىيلاردىن)، دۆلەت باشقۇرغان خۇسۇسىي كارخانىلار (كارخانا خۇسۇسىيلاردىن، باشقۇرۇش

دۆلەتتىن) ۋە ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى كارخانىلار دېگەنگە ئوخشاش شەكىللىرى بار. بۇنداق دۆلەت ئىختىيارىغا ئۆتۈشنى پۇل مۇئامىلە دوكالىرى ئۆز چاغىدا تۇتىدۇ، ئۇنىڭ پۈتكۈل خەلق ئىگىلىكىدە يولغا قويۇلۇشى مۇمكىن ئەمەس، كاپىتالىزمنىڭ خاراكتېرىنى ئۆزگەرتمىسۇ مۇمكىن ئەمەس، ئۇ مونوپول كاپىتالنىڭ خەلق ئىگىلىكىنى توغرىدىن توغرا دۆلەت ماشىنىسىغا تايىنىپ تەڭشەشنى مەقسەت قىلغان ۋاستىسى، شۇنداقلا كاپىتالىستلارنىڭ غايەت زور پايدا تېپىشىغا دۆلەت خەزىنىسى دارامتى بىلەن كاپالەتلىك قىلىشتىكى ئاساسىي تەدبىرى، مەسىلەن، ئەنگلىيە قاتارلىق دۆلەتلەردە خۇسۇسىي يېرىك كاپىتال كارخانىلىرى ۋەيران بولۇشقا يۈز تۇتقاندا، ئۇنى دۆلەت سېتىۋالىدۇ. كاپىتالىستىك دۆلەت ئىختىيارىغا ئۆتۈش كاپىتالنىڭ ئەڭ ئۈستىدىكى ئېكسپىلاتاتسىيىسىنى ئېغىرلاشتۇردى، مونوپول كاپىتالنىڭ ئوتتۇرا ھال ۋە ئۇششاق كاپىتاللارنى قوشۇۋېلىش ۋە چەتكە قېقىش كۈچىنى ئاشۇردى، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىتمائىيلىشىش تەرەققىياتىنى تېخىمۇ ئالغا سۈردى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، دۆلەت كاپىتالى بىلەن خۇسۇسىي كاپىتال ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى كەسكىنلەشتۈردى، شۇنداق قىلىپ، سوتسىيالىزمنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئۆچۈن يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ ماددىي شارائىت ھازىرلىدى. 3 - دۇنيا ئەللىرىنىڭ چەت ئەل كاپىتال كارخانىلىرىنى دۆلەت ئىختىيارىغا ئۆتكۈزۈۋېلىشى مۇستەملىكىچى كۈچلەرنى يوقىتىپ، مىللىي سانائەتنى راۋاجلاندۇرۇشتىكى كۈچلۈك تەدبىردۇر، ئۇ كاپىتالىستىك دۆلەت

ئىختىيارىغا ئېلىشتىن خاراكتېر جەھەتتە پەرقلىنىدۇ.

كاپىتالىستىك دېھقانچىلىق مەيدانى 资本主义农场

يېزا ئىگىلىك كاپىتالىستلىرى يېزا ئىگىلىك ياللانما ئىشچىلىرىنىڭ ياراتقان قوشۇمچە قىممىتىنى چاڭگىلىغا كىرگۈزۈش مەقسىتىدە باشقۇرغان يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كارخانىسى. ئۇنىڭ ئاساسىي تۈرى ئىككى: بىرى يېزا ئىگىلىك كاپىتالىستلىرى تۇجارىگە ئېلىپ باشقۇرغان دېھقانچىلىق مەيدانى بولۇپ، يېزا ئىگىلىك كاپىتالىستلىرى ئۇنىڭدىن ئوتتۇرىچە پايدىغا ئېرىشىدۇ، يېزا ئىگىلىك ياللانما ئىشچىلىرى ياراتقان قوشۇمچە قىممەتنىڭ ئوتتۇرىچە پايدىدىن ئېشىپ كەتكەن ئارتۇق پايدىسىنى يەر ئىجارىسى ھېسابىدا يەر ئىگىسىگە تاپشۇرىدۇ، ئەنگلىيەدىكى كاپىتالىستىك يېرىم دېھقانچىلىق مەيدانلىرى بۇنىڭ ئەڭ بالدۇر بارلىققا كەلگەن تىپىدۇر؛ يەنە بىرى، يېزا ئىگىلىك كاپىتالىستلىرى ئۆز يەرلىرىدە باشقۇرغان دېھقانچىلىق مەيدانى بولۇپ، يېزا ئىگىلىك كاپىتالىستلىرى يېزا ئىگىلىك ياللانما ئىشچىلىرى ياراتقان بارلىق قوشۇمچە قىممەتنى ئۆزلەشتۈرىدۇ، ئۇ ھەم ئوتتۇرىچە پايدىغا باراۋەر كېلىدىغان قىسمىنى، ھەم يەر ئىجارىسىگە باراۋەر كېلىدىغان قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بەزى تەرەققىي تاپقان كاپىتالىستىك مەملىكەتلەردە، كاپىتالىستىك دېھقانچىلىق مەيدانلىرى يېزا ئىگىلىكىدە ھۆكۈمران ئورۇننى ئىگىلەپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ماشىنىلاشتۇرۇپ ۋە ئېلېكترلەشتۈرۈپ، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى كۆپلەپ ئاشۇرۇش بىلەن، يېزا ئىگىلىك ياللانما ئىشچىلىرىنى تېخىمۇ ئېكسپلاتاتسىيىگە دۇچار قىلدى. شۇنىڭ

بىلەن بىر ۋاقىتتا، سانائەت مونوپول كاپىتالى يېڭا ئىگىلىكىگە بارغانسېرى سىڭىپ كىرىپ، يېڭا ئىگىلىك ئۈشلەپچىقىرىشىنى يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ مەركەزلەشتۈرۈش ۋە مونوپولىيە قىلىش ئارقىلىق، ئۇششاق دېھقانلارنى ۋەيران قىلىپ، يېڭىلاردا ئىككى قۇتۇپقا بۆلۈنۈشنى تېزلەتتى، يېڭىلاردىكى سىنىپىي زىددىيەتنى كۈچەيتۈەتتى.

كاپىتالىستىك سانائەتلەشتۈرۈش 资本主义工业化

كاپىتالىستىك يىرىك سانائەتنىڭ خەلق ئىگىلىكىدە ئۇستۇنلۈككە ئىگە بولۇش جەريانى. ئۇ كاپىتالىستلارنىڭ ئۇزلۇكسىز پايدا قوغلىشىشى جەريانىدا سانائەت ئىنقىلابى ئارقىلىق ستېخنىكىلىك ھالدا ئەمەلگە ئاشقان. ئۇ 18 - ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىدا ئەنگلىيەدە باشلاندى، ئۇنىڭدىن كېيىن، فرانسىيە، ئامېرىكا، گېرمانىيە قاتارلىق ئاساسىي كاپىتالىستىك مەملىكەتلەردە كەينى - كەينىدىن ئىلىپ بېرىلدى، ئۇ بۇ دۆلەتلەرنىڭ ھەر بىرىدە 50 يىلدىن 100 يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە ئورۇندالدى. يېنىك سانائەتتە مەبلەغ ئازراق كېتىدىغانلىقى، كاپىتال تېزرەك ئوبوروت بولىدىغانلىقى، ئىچكى ۋە تاشقى بازارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشقا كېرەكلىك سانائەت بۇيۇملىرىغا بولغان تەلىپى كۆپ بولغانلىقى، تېز ئارىدا كۆپلەپ پايدا تېپىشقا بولىدىغانلىقى ئۈچۈن، كاپىتالىستىك سانائەتلەشتۈرۈش ئومۇمەن يېنىك سانائەتنى، بولۇپمۇ توقۇمىچىلىق سانائىتىنى راۋاجلاندۇرۇشتىن باشلاندى. يېنىك سانائەت كۆپلەپ راۋاج تاپقان، پايدا توپلانغان، ماشىنا، قۇۋۋەت ئۈسكۈنىلىرى قاتارلىقلارغا كۆپلەپ ھاجەت

چۈشكەن ۋاقىتتا، كانچىلىق، مېتاللىق، ماشىنىسازلىق كەبى ئېغىر سانائەتلەر ئاندىن راۋاجلاندۇرۇلدى. ئۇنىڭ مەبلىغى ئاساسەن ئۆز ئېلىدىكى ئەمگەكچى خەلقنى، مۇستەملىكە ۋە بېقىندى ئەللەر خەلقىنى تالان-تاراج قىلىش يولى بىلەن توپلاندى. كاپىتالىستىك سانائەتلەشتۈرۈشنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى ئارقىسىدا، بىر تەرەپتىن، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تېز راۋاجلىنىپ، كاپىتالىستىك تۈزۈمنىڭ فېئودالىق تۈزۈم ئۈستىدىن تۇغما غەلبە قىلىشى ئۈچۈن ماددىي ۋە تېخنىكا جەھەتتە قۇدرەتلىك ئاساس سېلىندى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، كاپىتالنىڭ ئىشچىلار ئۈستىدىكى ھۆكۈمرانلىقى كۈچەيدى، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىشىش تەرەققىياتى ئالغا سىلجىدى، شۇنىڭ بىلەن كاپىتالىزمنىڭ نېگىزلىك زىددىيىتى ۋە پرولېتارىيات بىلەن بۇرژۇئازىيەنىڭ تۈپ قارىمۇقارشىلىقى كۈچەيدى.

كاپىتالىستىك سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش

资本主义工商业社会主义改造 پرولېتارىيات ھاكىمىيىتىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، مەللىي كاپىتالىستىك ئىگىلىكنى تۈرلۈك دۆلەت كاپىتالىزمى شەكلى ئارقىلىق پەيدىنپەي سوتسىيالىستىك دۆلەت ئىگىلىكى قىلىپ ئۆزگەرتىشنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى سوتسىيالىستىك ئىنقىلابنىڭ مۇھىم مەزمۇنلىرىدىن بىرى. يېڭى جۇڭگو دۇنياغا كەلگەندىن كېيىن، بيۇروكرات كاپىتالىنى مۇسادىرە قىلىپ، خەلق ئىگىلىكىنىڭ جان تومۇرىنى ئىگىلەش شەرتى ئاستىدا، پارتىيە بىلەن دۆلەت پرولېتارىيات مەلۇم شارائىتتا

بۇرژۇئازىيىگە نىسبەتەن سىياسىتىنى يولغا قويۇش مۇمكىن دېگەن ماركسزملىق نەزەرىيىنى تەتبىق قىلىپ، ئىلىمىزدىكى مىللىي كاپيتالىستىك ئىگىلىكنىڭ ئىككى ياقلىملىق رولىغا ۋە مىللىي بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىككى يۈزلىمە خۇسۇسىيىتىگە ئاساسەن، مىللىي كاپيتالىستىك سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش جەريانىدا پايدىلىنىش، چەكلەش ۋە ئۆزگەرتىش ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلگەن سىياسەتنى قوللاندى ھەمدە كاپيتالىستىك كارخانىلارنى ئۆزگەرتىش بىلەن بۇرژۇئا ئۇنسۇرلىرىنى ئۆزگەرتىشنى بىرلەشتۈرۈپ ئېلىپ باردى. كارخانىلار ئىككى باسقۇچقا بۆلۈپ ئۆزگەرتىلدى، ئاۋۋال مىللىي كاپيتالىستىك ئىگىلىك دۆلەت كاپيتالىزمى ئىگىلىكى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، ئاندىن كېيىن ئۇ سوتسىيالىستىك دۆلەت ئىگىلىكىگە ئايلاندۇرۇلدى. ئۇنىڭ ئىچىدە، دۆلەت كاپيتالىزمى ئىگىلىكى دەسلەپكى شەكىل كاسىنچىلىق پىلانلىق مال زاكاز قىلىش، بىر تۇتاش سېتىۋېلىش - ھۆددىگە ئېلىپ سېتىش، ھاۋالە بويىچە سېتىپ بېرىش، ۋەكالىتەن سېتىپ بېرىش دېگەنگە ئوخشاش شەكىللەر) ۋە ئالىي شەكىل (ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكى) دېگەن ئىككى باسقۇچقا بۆلۈپ ئۆزگەرتىلدى. يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش دولقۇنىنىڭ تەسىرى ئاستىدا، 1956 - يىلى پۈتۈن مەملىكەت دائىرىسىدە كەسىپلەر بويىچە ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكى ئەمەلگە قويۇلۇپ، مىللىي كاپيتالىستىك سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئىشى ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇنلىنىپ، ئۇلۇغ تارىخىي غەلىبە قولغا كەلتۈرۈلدى. 1956 -

يىلدىن باشلاپ، دۆلەت ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچە لىكتىكى كارخانىلاردا خۇسۇسىيلار قوشقان پايغا مۇقىم ئۆسۈم بېرىش چارىسىنى يولغا قويدى. 1966 - يىلى 9 - ئايدا مۇقىم ئۆسۈم بېرىش توختىتىلغاندىن كېيىن، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكتىكى كارخانىلار پۈتۈنلەي سوتسىيالىستىك ئومۇمىي خەلق مۈلۈكچىلىكتىكى كارخانىلارغا ئۆزگەردى، ماركس ۋە لېنىن ئۆز ۋاقتىدا بۇرژۇئازىيىنى تىنچ يول بىلەن سېتىۋېلىش توغرىسىدا قىلغان تەسەۋۋۇر ئاخىر ئەمەلگە ئاشتى. ئۇزاق مۇددەتلىك ئۆزگىرىش ئارقىسىدا، ئەسلىدىكى كاپىتالىستلار ئىچىدىكى ئەمگەك قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغانلار- نىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكىمۇ ئۆز كۆچىگە تايىنىپ تۇرمۇش كۆچۈرىدىغان ئەمگەكچىلەرگە ئايلاندى. «سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش» (463 - بەت)كە قاراڭ.

كاپىتالىستىك كارخانا قول سانائىتى 资本主义工场手工业 ئىش تەقسىماتىنى ۋە قول ئەمگىكىنى ئاساس قىلغان كاپىتالىستىك سانائەت. كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتىنىڭ ئىككىنچى باسقۇچى. ئۇ غەربىي ياۋروپادا 16 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 18 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمغىچە ھۆكۈم سۈرگەن. ئۇ ئىككى خىل يول بىلەن مەيدانغا كەلگەن: (1) تۈرلۈك كەسىپلەردىكى قول سانائەتچىلەر بىر كارخانىدا ئىش تەقسىم قىلىشىپ، ھەمكارلىشىپ، بىر خىل تاۋارنى بىرلىكتە ئىشلەپ چىقىرىشقا ئۇيۇشتۇرۇلغان. بۇنداق كارخانىلار ئىشلەپ چىقارغان مەھسۇلاتلار بىرمۇنچە زاپچاس - دېتاللارنى قۇراشتۇرۇشتىن ھاسىل بولغاچقا، ئۇ ئارىلاش

كارخانا قول سانائتى دەپ ئاتالغان. (2) بىر كەسىپتىكى قول سانائەتچىلەر بىر كارخانىدا مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىش تەرتىپى بويىچە ئايرىم - ئايرىم مەشغۇلات ئېلىپ بېرىشقا، ھەر بىر كىشى مەخسۇس بىر مەشغۇلات بىلەن شۇغۇللىنىشقا ئۇيۇشتۇرۇلغان. بۇنداق كارخانىلارنىڭ مەھسۇلاتى بىر-بىرىگە تۇتىشىدىغان بىر قاتار ئىش ھالقىلىرى ئارقىلىق ئىشلەپ چىقىرىلغاچقا، ئۇ ئورگانىك كارخانا قول سانائىتى دەپ ئاتالغان، ئۇ كارخانا قول سانائىتى ئىچىدە بىرقەدەر مۇكەممەل تەشكىلىي شەكىللەردىن بىرى بولغان. كارخانا قول سانائىتىدە ئىش تەقسىماتى يولغا قويۇلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ ئاددىي ھەمكارلىققا قارىغاندا كۆپرەك ئەۋزەللىككە ئىگە بولغان: ئەمگەك مەلىكسىنى ئۆستۈرۈپە ئىش يەڭگۈشلەش ئارقىسىدا بولىدىغان ۋاقىت ئىسراپچىلىقىدىن خالىي بولغان، ئىشلەپچىقىرىش قورالـلىرىنى مەخسۇسلاشتۇرغان ۋە مۇكەممەللەشتۈرگەن، مەھسۇلات ئىشلەشتە بېسىپ ئۆتىدىغان ئىشلەپچىقىرىش باسقۇچلىرى ئوتتۇرىسىدىكى بوش ئارىلىقنى قىسقارتىپ، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنى كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە ئۆستۈرگەن ھەمدە ماشىنىلاشقان يېرىك سانائەتنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئۈچۈن شەرت ھازىرلىغان. بىراق ئىش تەقسىماتى ۋە ئەمگەكنىڭ مەخسۇسلىشىشى ئىشچىلارنىڭ قىسمەن مەشغۇلاتقىلا بەند بولۇپ، پۈتكۈل ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىن خەۋەرسىز قېلىشىغا، ئەقلىي قابىلىيىتىنىڭ چېكىنىشىگە، بەدەن تەرەققىياتىنىڭ ئوسالىلىشىشىغا ۋە شۇنىڭ بىلەن كاپىتالغا بارغانسېرى بەكرەك بېقىنىشىغا سەۋەب بولغان؛ ئالدىنقى ۋە كېيىنكى ئىش ھالقىلىرى بىر - بىرىگە زىچ

باغلانغانلىقى ئۈچۈن، ئىشچىلار مەلۇم ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسىنى بەلگىلەنگەن ۋاقىت ئىچىدە ئورۇندىشىغا مەجبۇر بولغان، بۇ ھال ئەمگەك سەجىللىقىنى كۆپلەپ ئاشۇرغان؛ ئىش تەقسىماتى داۋامىدا شەكىللەنگەن مەلىكىلىك ئىشچىلار بىلەن مەلىكسىز ئىشچىلارنىڭ تېخنىكا، ئىش ھەققى جەھەتتىكى دەرىجە پەرقى ئىشچىلارنىڭ ئىچكى ئىتتىپاقلىقىغا تەسىر يەتكۈزگەن ھەمدە كاپىتالىستلار شۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ئىشچىلار ئۈستىدىكى ھۆكۈمرانلىقىنى كۈچەيتكەن. كارخانا قول سانائىتى قول بىلەن ئىشلەشنىڭ چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن، بازارنىڭ سانائەت مالىلىرىغا بارغانسېرى ئېشىۋاتقان تەلىپىنى قامدىيالمىغان، مۇئەييەن باسقۇچقا يەتكەنده ئۇنىڭ ئورنىنى ماشىنلاشقان يېرىك سانائەت ئىگىلىگەن.

كاپىتالىستىك كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش 资本主义扩大再生产 كاپىتالىستلارنىڭ ئۆزلىرى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىپ قولغا كەلتۈرۈۋالغان قوشۇمچە قىممەتنىڭ بىر قىسمىنى ئۇستىلىمە كاپىتال قىلىپ دەسمايە سېلىشى ئارقىسىدا، ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنىڭ كېڭەيگەن كۆلەمده تەكرارلىنىشىنى بىلدۈرىدۇ. كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ بەلگىسىدۇر. كاپىتالىستلار تېخنىكا كۆپ قوشۇمچە قىممەت ئۈندۈرۈپ، رىقابەتتە ئۈستۈنلۈككە ئىگە بولۇش ئۈچۈن، قوشۇمچە قىممەتنىڭ بىر قىسمىنى يېڭى كاپىتالغا ئايلاندۇرۇپ، ئۇنىڭغا قوشۇلما ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە ئەمگەك كۈچلىرىنى سېتىۋېلىش ئارقىلىق ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمىنى ئۈزلۈكسىز كېڭەيتىمەي

قالمايدۇ. كاپىتال جۇغلانمىسى كاپىتالىستىك كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئاساسىي مەنبەسىدۇر. كاپىتالىستىك كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش ماددىي ئەشيالارنىڭ كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىلىشى بولۇپلا قالماي، بەلكى كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ كېڭەيتىلگەن تەكرار هاسىل قىلىنىشىدۇر. ئۇ بىر تەرەپتىن كاپىتالىستلارنىڭ كاپىتالىنى ئۆزلۈكسىز كېڭەيتىپ، تېخىمۇ كۆپ ياكى تېخىمۇ چوڭ كاپىتالىستلارنى تەكرار هاسىل قىلىدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغۇچى ئىشچىلارنى كۆندىن-كۈنگە كۆپەيتىپ، تېخىمۇ زور ئىشچىلار سىنىپى قۇرۇلۇشىنى تەكرار هاسىل قىلىدۇ ۋە شۇنىڭ بىلەن كاپىتالىزمنىڭ نېگىزلىك زىددىيىتىنى چوڭقۇرلاشتۇرىدۇ.

资本主义机器大工业 كاپىتالىستىك ماشىنىلاشقان يېرىك سانائەت ئىشلەپچىقىرىشتا ماشىنىلاردىن كەڭ پايدىلىنىش بىلەن خاراكتېرلەنگەن كاپىتالىستىك سانائەت. كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتىنىڭ ئۇچىنچى باسقۇچى. ئۇ كاپىتالىستىك كارخانا قول سانائىتى ئاساسىدا، سانائەت ئىنقىلابى ئارقىلىق پەيدىنپەي ۋۇجۇدقا كەلدى. ياۋروپادا، ئاساسىي كاپىتالىستىك مەملىكەتلەر 18-ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن 19-ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىغىچە كارخانا قول سانائىتىدىن ماشىنىلاشقان يېرىك سانائەتكە ئۆتۈشنى كەينىدىن-كەينىدىن باشلىدى ۋە ئورۇندىدى. ماشىنىلاشقان يېرىك سانائەتنىڭ تىكلىنىشى ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى زور دەرىجىدە ئۆستۈرۈپ، كاپىتالىستلارنى تېخىمۇ كۆپ قوشۇمچە قىممەتكە ئىگە قىلدى،

كاپيتالىزمنىڭ فېئودالىزم ئۈستىدىن تۇنجى غەلىبە قىلىشى ئۈچۈن قۇدرەتلىك ماددىي ۋە تېخنىكا ئاساس سېلىپ بەردى؛ ئەمما، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، كاپيتالنىڭ ئىشچىلار ئۈستىدىكى ئېكسپلاتاتسىيىسى ۋە ھۆكۈمرانلىقىنمۇ كۈچەيتىپ، ئىشچىلارنى ماشىنىنىڭ بېقىندىسىغا ئايلاندۇرۇپ قويدى، ئىشچىلارنىڭ ئەمگەك سەجىللىقىنى ئاشۇرۇۋەتتى، بىر قىسىم ئىشچىلارنى ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىدىن سىقىپ چىقاردى، كەڭ ئوتتۇرا ۋە ئۇششاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنى ۋەيرانچىلىققا سېلىپ، غايەت زور زاپاس سانائەت قوشۇنىنى پەيدا قىلدى ۋە شۇنىڭ بىلەن كاپيتالىزمنىڭ نېگىزلىك زىددىيىتىنى چوڭقۇرلاشتۇردى. ماركس ماشىنىلارنىڭ كاپيتالىستىك تەتبىق قىلىنىشى پەيدا قىلغان زىددىيەت ۋە ئانتاگونىيىنى چوڭقۇر پاش قىلىپ مۇنداق كۆرسەتكەنىدى: «چۈنكى ماشىنىنىڭ ئۆزىنى ئالغاندا، ئۇ ئەمگەك ۋاقتىنى قىسقارتىدۇ، ئەمما ئۇنىڭ كاپيتالىستىك تەتبىق قىلىنىشى ئىش ۋاقتىنى ئۇزارتىدۇ؛ چۈنكى ماشىنىنىڭ ئۆزى ئەمگەكنى يەڭگىللەشتۈرىدۇ، ئۇنىڭ كاپيتالىستىك تەتبىق قىلىنىشى بولسا ئەمگەك سەجىللىقىنى ئاشۇرىدۇ؛ چۈنكى ماشىنىنىڭ ئۆزى ئادەمنىڭ تەبىئەت كۈچى ئۈستىدىن قىلغان غەلىبىسى، ئۇنىڭ كاپيتالىستىك تەتبىق قىلىنىشى بولسا ئادەمنى تەبىئەت كۈچىنىڭ قۇلى قىلىپ قويىدۇ؛ چۈنكى ماشىنىنىڭ ئۆزى ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ بايلىقىنى كۆپەيتىدۇ، ئۇنىڭ كاپيتالىستىك تەتبىق قىلىنىشى بولسا ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنى قۇتقۇزۇشقا موھتاج كەمبەغەللەرگە ئايلاندۇرىدۇ» («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 ـ تۇم،

483 - بەت).

كاپىتالىستىك مۇلۈكچىلىك 资本主义所有制 «كاپىتالىستلار مۇلۈكچىلىكى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. كاپىتالىستلار ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئۆزلەشتۈرگەن ۋە شۇنىڭدىن پايدىلىنىپ يالالانما ئەمگەكنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدىغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك. جەمئىيەت تەرەققىياتى تارىخىدىكى ئەڭ ئاخىرقى خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك. كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئاساسى. ئۇ فېئودالىزم جەمئىيىتىنىڭ ئاخىرىدا، ئۇششاق تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ ئىككى قۇتۇپقا بۆلۈنۈشى ئارقىسىدا ۋۇجۇدقا كەلدى. كاپىتالنىڭ ئىپتىدائىي جۇغلىنىشى كاپىتالىستىك مۇلۈكچىلكنىڭ شەكىللىنىش جەريانىنى تېزلەتتى. ئۇ يەككە مۇلۈكچىلەرنى بولۇپمۇ يەككە دېھقانلارنى ھەممىدىن مەھرۇم قىلىشنى ئالدىنقى شەرت قىلغان. ئۇ ئۇششاق خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكتىن پەرقلىنىدۇ، ئۇنىڭدا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئۆزلەشتۈرگەنلەر ئەمگەككە قاتناشمايدۇ، بەلكى ئۆزلىرى ئىگىلىگەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە تايىنىپ، يالالانما ئەمگەكنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدۇ. ئۇ قۇلدارلىق تۈزۈمىدىنمۇ، فېئودالىلار مۇلۈكچىلىكىدىنمۇ پەرقلىنىدۇ، كاپىتالىستلار ئەمگەكچىلەرنى ئىگىلىمەيدۇ ياكى قىسمەن ئىگىلەيدۇ، ئەمگەكچىلەر تولۇق جىسمانىي ئەركىنلىككە ئىگە بولىدۇ. كاپىتالىستلار تاۋار بازىرىدا يالالانما ئەمگەكچىلەردىن ئەمگەك كۈچى سېتىۋېلىپ، ئۇنىڭ ئىستېمال قىممىتىنى ئۆزلەشتۈرىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن ئىمكانىقەدەر پايدىلىنىدۇ. كاپىتالىستلارنىڭ قوماندانلىقىدا، ئىشچىلار زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى ئىچىدە ئەمگەك

كۆچمە قىممىتىنى يارىتىپ، ئۇنىڭ بىلەن كاپىتالىست تۆلىگەن ئىش ھەققىنىڭ ئورنىنى تولدۇرسا، قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتى ئىچىدە قوشۇمچە قىممەت يارىتىدۇ، ئۇنى كاپىتالىستلار ھەقسىز ئۆزلەشتۈرىدۇ، ئىشچىلار بىلەن كاپىتالىستلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت سىنىپىي قارىمۇقارشىلىق مۇناسىۋىتىدۇر. كاپىتالىزمنىڭ تەرەققىي قىلىشى جەريانىدا مۇنداق مۇلۇكچىلىكنىڭ نۇرغۇن شەكىللىرى مەيدانغا كەلدى، يەككە كاپىتال كارخانىسى، ھەسسىدارلىق شىركىتى، خۇسۇسىي مونوپولىيە تەشكىلاتى، دۆلەت كارخانىسى، دۆلەت مونوپولىيە تەشكىلاتى ۋە خەلقئارا مونوپولىيە تەشكىلاتى دېگەنلەر ئەنە شۇنىڭ جۈملىسىگە كىرىدۇ. بۇ مۇلۇكچىلىك كاپىتالنىڭ گۈللىنىۋاتقان دەۋرىدە، ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرىنىڭ ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلىشىغا تۈرتكە بولۇپ، تارىختا تەرەققىياتنىڭ رولىنى ئويناندى. ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئارقىسىدا ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىقى بىلەن كاپىتالىستىك خۇسۇسىي ئۆزلەشتۈرۈش شەكلى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت كۈندىن-كۈنگە كەسكىنلىشىپ باردى، «ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ مەركەزلىشىشى ۋە ئەمگەكنىڭ ئىجتىمائىيلىشىشى ئۇلارنىڭ كاپىتالىستىك تاشقى پوستى سىغدۇرالمايدىغان دەرىجىگە يەتتى. ئەمدى بۇ تاشقى پوست يېرىتىلىدۇ. كاپىتالىستىك خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنىڭ ئۆلۈم سىگنالى چېلىنىدۇ. مەھرۇم قىلغۇچىلار مەھرۇم قىلىنىدۇ.» («ماركس-ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23-توم، 831 — 832-بەتلەر) كاپىتالىستىك مۇلۇكچىلىكنىڭ ئورنىنى ئاخىرى سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك

ئىگىلىمەي قالمايدۇ.

كاپىتالىستىك ئىشخانا 资本主义作坊 ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان كاپىتالىستلار مۈلۈكچىلىكىنى ۋە يالالانما ئەمگەكنى ئاساس قىلغان قول سانائەت ئىشخانىلىرى. ئۇ فېئودالىزم جەمئىيىتىنىڭ ئاخىرلىرىدا ئۇششاق تاۋار ئىشلەپچىقارغۇچىلارنىڭ بۆلۈنۈشى ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن بولۇپ، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىپتىدائىي شەكلىدۇر. ئۇنى ئەڭ دەسلەپ كەسپداشلار ئۈيۈشمىسىدىكى هاللىق قول سانائەتچىلەر، جازانىخورلار ياكى سودىگەرلەر قۇرغان، ئۇنىڭغا يالالانغان ئىشچىلار ۋەيران بولغان قول سانائەتچىلەر، ئۇستا بولالمىغان نىمكارلار ۋە يېزا كەمبەغەللىرى ئىدى، بۇ ئىشخانىلار ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرى ۋە ئەمگەك ئۇسۇلى جەھەتتە يەككە قول سانائەتچىلەرنىڭ كىچىك ئىشخانىلىرىدىن هېچقانچە پەرقلەنمەيتتى، ئەمما ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى چوڭراق، يالالانما ئىشچىلىرى كۆپرەك بولغاچقا، ئاددىي هەمكارلىقنى يولغا قويالىغان، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى يۇقىرىراق بولغان.

كاپىتالىستىك يەر مۈلۈكچىلىكى 资本主义土地所有制 كاپىتالىستىك ئېكسپلاتاتسىيە مۇناسىۋەتلىرى بىلەن خاراكتېرلەنگەن خۇسۇسىي يەر مۈلۈكچىلىكى. ئۇ فېئودالىزم جەمئىيىتىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە، ئومۇمەن، پومېشچىكلار ئىگىلىكىنى ئىسلاھ قىلىش ياكى بۇرژۇئا ئىنقىلابى ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلگەن. ئۇنىڭ ئالاهىدىلىكى مۇنداق: يەر ئىگىلىرى ئادەتتە يەرنى بىۋاستە باشقۇرماي، ئىجارىكەش كاپىتالىستلارغا ئىجارىگە

بېرىدۇ، بۇنىڭ بىلەن يەرنى ئىگىلەش ھوقۇقى بىلەن يەردىن پايدىلىنىش ھوقۇقى بىر - بىرىدىن ئايرىلىدۇ؛ ئىجارىكەش كاپىتالىستلار يېزا ئىگىلىك ئىشچىلىرىنى يالاش يولى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ئېلىپ بېرىپ، باشقا كەسىپ تارماقلىرىدىكى كاپىتالىستلار ئېرىشكەن ئوتتۇرىچە پايدىغا باراۋەر كېلىدىغان پايدىغا ئىگە بولىدۇ ھەمدە ئىجارە توختىمى بويىچە، ئوتتۇرىچە پايدىدىن ئېشىپ كەتكەن قوشۇمچە قىممەتنى يەر ئىگىسىگە يەر ئىجارىسى شەكلىدە تاپشۇرىدۇ. دېمەك، يېزا ئىگىلىكىدىكى كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى شارائىتىدا بىر - بىرىگە بېقىنىدىغان ھەم بىر - بىرىگە قارىمۇقارشى بولغان ئۈچ سىنىپ: يەر ئىگىلىرى، ئىجارىكەش كاپىتالىستلار ۋە يېزا ئىگىلىك ئىشچىلىرى مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئىشچىلىرى ھەممە قوشۇمچە قىممەتنى يارىتىقۇچىلاردۇر، يەر ئىگىلىرى بىلەن ئىجارىكەش كاپىتالىستلار بولسا قوشۇمچە قىممەتنى بىرلىكتە ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچىلاردۇر. يەر ئىگىلىرىنىڭ يەرگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك ھوقۇقى كاپىتالىستىك ئىقتىسادنىڭ تەرەققىياتىغا پايدىسىز. بۇنداق يەر مۇلۈكچىلىكى شارائىتىدا، يەرنى ئىگىلەش بىلەن يەرنى باشقۇرۇش بىر - بىرىدىن ئايرىۋېتىلگەن بولىدۇ، يەر ئىگىلىرى تەييارغا ئاشىق بولۇپ، نۇرغۇن يەر ئىجارىسىدىن بەھرىمەن بولىدۇ - دە، يەرنى ياخشىلاش بىلەن پۈتۈنلەي كارى بولمايدۇ؛ ئىجارىكەش كاپىتالىستلار بولسا ئىجارە ۋاقتى قەرەللىك بولغاچقا، يەرگە ئۇزاق مۇددەتلىك دەسمايە سېلىپ، تۇپراقنى ياخشىلاشنى خالىمايدۇ، يەنە كېلىپ يەردىن پايدا

لىنىش جەريانىدا ئۇنىڭ قۇۋۋىتىنى بار ئىمكانىيىتى بىلەن شىلەۋالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، خۇسۇسىي يەر مۇلۈكچىلىكى پۈل كاپىتالىنىڭ ناھايىتى زور بىر قىسمىنىڭ يەر سېتىۋېلىش ئۈچۈن سەرپ قىلىنىشىغا سەۋەب بولىدۇ، بۇ كاپىتال پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشقا ھېچقانداق مەنپەئەت بەرمەيدۇ، كاپىتالىزم تەرەققىياتىنىڭ دەسلىپىدە، بۇرژۇئازىيە تەركىبىدىكى بىر قىسىم كىشىلەر يەرنىڭ دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىنىشىنى تەلەپ قىلغان. بىراق ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكنىڭ ئاساسىنى تەۋرىتمىدىغانلىقى ئۈچۈن ئەمەلگە ئاشمىغان. خۇسۇسىي يەر مۇلۈكچىلىكى پرولېتارىيات ئىنقىلابى غەلىبە قىلغاندىن كېيىنلا ئاندىن ئۇزۇل - كېسىل يوقىلىدۇ.

كاپىتالىستىك يەر ئىجارىسى 资本主义地租 ئىجارىگىكەش كاپىتالىست يەردىن پايدىلىنىش ھوقۇقىغا ئىگە بولۇش ئۈچۈن يەر ئىگىسىگە تاپشۇرىدىغان، ئوتتۇرىچە پايدىدىن ئېشىپ چۈشىدىغان بىر قىسىم قوشۇمچە قىممەت. كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە، يەر ئىگىلىرى نۇرغۇن يەرلەرنى ئىگىلەپ، ئادەتتە ئۆزلىرى باشقۇرماستىن، ئۇنى يېزا ئىگىلىك كاپىتالىستلىرىنىڭ دېھقان چىلىق مەيدانى قۇرۇشى ئۈچۈن، سانائەت كاپىتالىستلىرىنىڭ زاۋۇت قۇرۇشى ياكى كان ئېچىشى ۋەھاكازالار ئۈچۈن ئىجارىگە بېرىدۇ، ئىجارىگىكەش كاپىتالىستلار يالالانما ئىشچىلارىنىڭ كۆچى بىلەن ئۇندۇرۇۋالغان بىر قىسىم قوشۇمچە قىممەتنى ئىجارە توختىمىدىكى بەلگىلىمە بويىچە يەر ئىجارىسى ھېسابىدا يەر ئىگىلىرىگە تاپشۇرىدۇ. يەر ئىجارىسىنىڭ مىقدارى

ئوتتۇرىچە پايدىنىڭ ئۈستىگە قوشۇلغان يەنى ئاشقان قىسمىدۇر. شۇڭا كاپىتالىستىك يەر ئىجارىسى يەر ئىگىلىرى بىلەن ئىجارىكەش كاپىتالىستلارنىڭ يالالانما ئىشچىلارنى بىرلىكتە ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلەيدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا، ئىجارە يەر دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ ئىگىلىرى (يەنى ئىجارىكەش كاپىتالىستلار) يەرگە سالغان كاپىتال، ئىجارە توختىمىنىڭ ۋاقتى توشقاندا، يەر بىلەن بىرگە يەر ئىگىسىنىڭ ئىلكىگە ئۆتىدۇ، يەرگە سېلىنغان بۇ بىر قىسىم كاپىتالدىن ھاسىل بولغان يېڭى دارامەتمۇ كاپىتالىستىك يەر ئىجارىسى قاتاردا ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر يەر ئىگىلىرى يەرلىرىنى ئىجارىگە بەرمەي، ئۆزلىرى ئىشچى يالالاپ باشقۇرغان بولسا، ئۇنىڭدىن بولغان ئېكسپلاتاتسىيە دارامىتى ئوتتۇرىچە پايدا بىلەن يەر ئىجارىسىدىن ئىبارەت ئىككى قىسمىنى، يەنى يالالانما ئىشچىلار ياراتقان بارلىق قوشۇمچە قىممەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كاپىتالىستىك يەر ئىجارىسىنىڭ دەرىجىلىك يەر ئىجارىسى ۋە مۇتلەق يەر ئىجارىسى دېگەن ئىككى ئاساسىي شەكلى، شۇنىڭدەك مونوپولىيەلىك يەر ئىجارىسى دېگەن ئالاھىدە شەكلى بار. كاپىتالىزم جەمئىيىتىدىكى بىناكارلىق يەر ئىجارىسى بىلەن كان يەر ئىجارىسى يېزا ئىگىلىك يەر ئىجارىسىگە قوماندانلىق قىلغۇچى قانۇنىيەتكە ئوخشاش قانۇنىيەتنىڭ قوماندانلىقىغا بويسۇنىدۇ.

كاتېگورىيە 范畴 ئاساسىي ئۇقۇم. ھەرقانداق بىلىم ساھەلىرىدە كاتېگورىيە بولىدۇ، مەسىلەن، خىمىيىدىكى بىرىكىش، ئاجرىلىش، ئىقتىسادشۇناسلىقتىكى تاۋار، قىممەت ۋەھاكازالار،

پەلسەپىدىكى كاتېگورىيە بولسا ئوبيېكتىپ دۇنيانىڭ ئەڭ ئومۇمىي، ماھىيەتلىك باغلىنىشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئەڭ ئاساسىي ئۇقۇمدۇر، مەسىلەن، ماددا، ئاڭ، زىددىيەت ۋە باشقىلار. كاتېگورىيە كىشىلەر ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت ئاساسىدا يەكۈنلەپ چىققان نەتىجە، ئۇ ئۆز نۆۋىتىدە كىشىلەرنىڭ دۇنيانى بىلىش ۋە دۇنيانى ئۆزگەرتىش يولىدىكى قورالى بولۇپ قالغان. لېنىن مۇنداق دەيدۇ: «كىشىلەرنىڭ ئالدىدا تەبىئەت ھادىسىلىرى تۇرماقتا. تەبىئىي ئادەملەر يەنى بەدۋىيلەر ئۆزلىرىنى تەبىئەتتىن پەرقلەندۈرۈۋالالمىغان، ئاڭلىق ئادەملەر بولسا ئۇنى پەرقلەندۈرۈۋالغان. كاتېگورىيە پەرقلەندۈرۈش جەريانىدىكى بەزى كىچىك باسقۇچلاردىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇ بىزنىڭ تەبىئەت ھادىسىلىرى تورىنى بىلىشىمىز ۋە ئىگىلىشىمىزگە يارىدەم بېرىدىغان تور ئۇستىدىكى تۈگۈنچىلەر.» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 38 - توم، 90 - بەت) ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا ۋە ئىنسانلار بىلىشىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، كاتېگورىيىنىڭ سانى ئۆزلۈكسىز كۆپەيمەكتە، مەزمۇنى ئۆزلۈكسىز بېيىپ ۋە تېخىمۇ توغرىلىنىپ بارماقتا. پەلسەپە تارىخىدا، كاتېگورىيە ئۇستىدە ھەممىدىن بۇرۇن سىستېمىلىق تەتقىقات ئېلىپ بارغان ئارىستوتېل جىسىم، سان، خاراكتېر، مۇناسىۋەت، ماكان، زامان، قىياپەت، ھالەت، ھەرىكەت، كەچۈرمىش دېگەن ئون كاتېگورىيىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇنىڭدىن كېيىنكى پەيلاسوپلارمۇ ئوخشاش بولمىغان ھەر خىل كاتېگورىيە سىستېمىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان. مەسىلەن، كانت 12 كاتېگورىيىنى سان كاتېگورىيىسى، سۈپەت كاتېگورىيىسى، مۇناسىۋەت

كاتېگورىيىسى، فورما كاتېگورىيىسى دەپ تۆت تۈرگە ئايرىلغان. ئەمما ئىدىئالىستلار كاتېگورىينى ئوبيېكتىپ دۇنيادىن ئايرىلغان هالدا مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان تۇغما نەرسە دەپ، ياكى سۇبيېكتىپ خاهىشتىن پەيدا بولىدىغان نەرسە دەپ قارايدۇ؛ مېتافىزىكلار كاتېگورىينى يەككە - يېگانە ۋە قېتىپ قالغان نەرسە دەپ قارايدۇ. پەقەت ماركسىزملىق پەلسەپە ھەم ماتېرىيالىستىك، ھەم دىئالېكتىك كاتېگورىيە نەزەرىيىسىنى بەرپا قىلدى.

كارتېل 卡特尔 فرانسۇزچە cartel دېگەن سۆزنىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، «ئىتتىپاقداش» ياكى «كېلىشىم» دېگەن مەنىدە. كارتېل — مونوپول تەشكىلاتىنىڭ ئادەتتىكى شەكلى. ئۇ بىر خىلدىكى مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپ چىقارغۇچى كاپىتالىستىك كارخانىلار ئوتتۇرىسىدا تاۋارنىڭ بازار دائىرىسىنى ئايرىش، ئىشلەپچىقىرىلىش مىقدارىنى ۋە سېتىلىش باھاسىنى بەلگىلەش جەھەتلەردە تۈزۈلىدىغان كېلىشىمنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭدا بازارنى تەزگىنلەش، ئۇستۇنرەك باھانى ساقلاپ تۇرۇش ئارقىلىق يۇقىرى مونوپولىيىلىك پايدىغا ئىگە بولۇش مەقسەت قىلىنىدۇ. ئەگەر كېلىشىمگە خىلاپلىق قىلىنسا، جەرىمانە قويۇلىدۇ ياكى پاتېنتتىن بەھرىمەن بولۇش ھوقۇقى ئەمەلدىن قالدۇرۇلىدۇ. ئومۇمەن يازما كېلىشىم تۈزۈلىدۇ، لېكىن ئېغىزدىلا بولىدىغان «ئالىيجانابلار كېلىشىمى» مۇ خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ. كېلىشىملەشكەن كارخانىلار ئىشلەپچىقىرىش، سودا، مالىيە ۋە قانۇنىدا يەنىلا ئۆزىنىڭ مۇستەقىللىقىنى ساقلاپ قالىدۇ. كارتېلنىڭ تۈرلىرى ھەر خىل

بولىدۇ، ئومۇمەن ئۇنىڭغا كېلىشىمنىڭ مەزمۇنىغا قاراپ ئات قويۇلىدۇ، مەسلەن، باھا كارتېلى، مەھسۇلات مىقدارى كارتېلى، سېتىش كارتېلى، خام ئەشيا كارتېلى ۋە باشقىلار. مۇشۇ مەزمۇنلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كارتېللارمۇ بولىدۇ. كارتېلنىڭ ئىچكى قىسمىدا سايلانغان كومىتېت كېلىشىم مەزمۇنلىرىنىڭ ئىجرا قىلىنىشىغا نازارەت قىلىدۇ ۋە ئورتاق فوندنى ساقلايدۇ ھەم ئىشلىتىدۇ. كارتېل 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى، 20 - ئەسىرنىڭ بېشىدا ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇقىدا بولۇپمۇ گېرمانىيىدە بىرمەزگىل ئەۋج ئالدى. 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، ياپونىيىدە ناھايىتى زور دەرىجىدە راۋاجلاندى، مەخسۇس ئىقتىسادىي كرىزىسكە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن قۇرۇلغان «كاساتچىلىققا قارشى كارتېل» دېگەندەك كارتېللارمۇ بارلىققا كەلدى. چوڭ كارخانىلارنىڭ كۆچىيىشىگە ئەگىشىپ، خەلقئارا كارتېللارمۇ بارلىققا كەلدى. كارتېل ئومۇمەن تۇراقلىق، ئۇزاق مۇددەتلىك بولمايدۇ، 5 — 10 يىلدىن ئېشىپ كېتىدىغانلىرى ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭغا قاتناشقۇچىلارنىڭ ئىقتىسادىي كۆچىنىڭ ۋە بازار ئەھۋالىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ پارچىلىنىش ۋە قايتا تەشكىللىنىش بولۇپ تۇرىدۇ. كارتېلنىڭ ئىچكى قىسمىدا ھەرقايسى كارخانىلار پايدىلىق ئورۇننى ۋە پايدىلىق بولغان ئىشلەپچىقىرىش، سېتىش نورمىسىنى تالىشىش ئۈچۈن جىددىي رىقابەتلىشىدۇ.

كارخانا باشقۇرۇش 企业管理 كارخانىدىكى ئىشلەپچىقىرىش، تىجارەت قىلىش پائالىيەتلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇش، پىلانلاش، ئۇنىڭغا قوماندانلىق قىلىش، نازارەت قىلىش ۋە

ئۇنى تەكشەپ تۇرۇش قاتارلىق بىر قاتار ۋەزىپىلەرنىڭ ئومۇملاشتۇرۇپ ئاتىلىشى. ئۇنىڭ مەقسىتى كارخانىدا بار بولغان ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ، مالىيە كۈچىنى تولۇق ئىشقا سېلىپ، ئۇنىڭدىن ئەڭ چوڭ ئۈنۈم ھاسىل قىلىپ، كارخانىنىڭ بەلگىلەنگەن نىشانىسىگە يېتىشتىن ئىبارەت. ئۇ، كارخانىدىكى ئورتاق ئەمگەكنىڭ ئېھتىياجى ئاساسىدا بارلىققا كېلىدۇ. ماركس مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «ئىش قىلىپ نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ ھەمكارلىشىشى بىلەن بولىدىغان ئەمگەكتە، گويا بىر ئورگېنىزدە بىر دىرىژورنىڭ بولۇشى لازىم بولغىنىدەك، جەريانىنىڭ باغلىنىشى ۋە بىرلىكى مۇقەررەر ھالدا بىر قوماندانلىنىڭ ئىرادىسى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. قىسمەن ئەمگەكلەر بىلەن مۇناسىۋەتسىز، ئەمما ئىش مەيدانىدىكى پۈتۈن پائالىيەتلەر بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدىغان ۋەزىپىلەردە ئىپادىلىنىدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 25 - تۇم، 431 - بەت) كارخانا باشقۇرۇش ئىشلىرى قول سانائەت كارخانىلىرىدا مەۋجۇت بولغان بولسىمۇ، لېكىن 18 - ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدا كاپىتالىستىك زاۋۇت تۈزۈمى بارلىققا كەلگەندىن كېيىنلا بىر خىل پەن سۈپىتىدە پەيدىنپەي شەكىللەندى. ئۇ، ئومۇمەن ئۈچ تەرەققىيات باسقۇچىنى بېشىدىن كەچۈردى: 18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىدىن 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىغىچە ئەنئەنىۋى باشقۇرۇش باسقۇچى (دەسلەپكى ياكى تەجرىبە ئاساسىدا باشقۇرۇش باسقۇچى دەپمۇ ئاتىلىدۇ) بولدى، بۇ باسقۇچتا باشقۇرۇش ۋەزىپىسى جىسمانىي ئەمگەكتىن ئايرىلدى، باشقۇرۇش خىزمىتىنى كاپىتالىستلار ئۆزلىرى ئىشلىدى،

بۇ ۋاقىتتىكى باشقۇرۇشنىڭ خۇسۇسىيىتى ھەممە ئىشنى شەخسلەرنىڭ تەجرىبىسى بويىچە قىلىشتىن ئىبارەت بولدى؛ 20 - ئەسىرنىڭ بېشىدىن شۇ ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرىغىچە ئىلمىي باشقۇرۇش باسقۇچى بولدى، بۇ باسقۇچتا باشقۇرۇش ئىشىنى كاپىتالىستلار ئەمەس، باشقۇرغۇچى خادىملار قىلىدىغان بولدى، باشقۇرغۇچىلار باشقۇرۇش تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەپ، ئۇنى سىستېمىلاشتۇرۇپ ۋە راۋاجلاندۇرۇپ، پەيدىنپەي بىر يۈرۈش ئىلمىي باشقۇرۇش نەزەرىيىسىنى شەكىللەندۈردى؛ 50 - يىللاردىن باشلاپ ھازىرقى زامان باشقۇرۇش باسقۇچىغا قەدەم قويۇلدى، بۇ باسقۇچنىڭ خۇسۇسىيىتى ئىقتىسادىي جەھەتتىكى سۈپەت ئۈقۇمىنىڭ مىقدار تەھلىلىگە راۋاجلىنىشى، فىزىماتىلىق تەدبىر كۆرۈش ئۇسۇلىنىڭ قوللىنىلىشى ۋە ھەر خىل باشقۇرۇش خىزمەتلىرىدە ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسىنىڭ كەڭ قوللىنىلىشىدىن ئىبارەت.

كارخانا ئىگىسىنىڭ كىرىمى 企业主收入 «كارخانا پايدىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. كاپىتالىستىك كارخانىلاردا سودا - سانائەتچى كاپىتالىستلارنىڭ ئومۇمىي پايدىسىدىن ئۆسۈمنى چىقىرىۋەتكەندىن كېيىن ئاشقان قىسمى. سودا - سانائەتچى كاپىتالىستلار، كۆپىنچە، قەرز كاپىتالىستلىرىدىن مەلۇم سانداكى كاپىتالنى قەرزگە ئالىدىغان بولغاچقا، مۇددەت بويىچە مەلۇم ساندا ئۆسۈم تۆلەپ تۇرىدۇ. كاپىتالىستنىڭ سودا - سانائەت بىلەن شۇغۇللىنىپ ئىگە بولغان ئومۇمىي پايدىسىدىن ئۆسۈمنى تۆلىگەندىن كېيىن ئاشقان قىسمى كارخانا ئىگىسىنىڭ كىرىمى بولۇپ شەكىللىنىدۇ، بۇ سانائەت پايدىسى ياكى سودا پايدىسى

بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى مۇقىم بولغان شارائىتتا كارخانا ئىگىسىنىڭ كىرىمىنىڭ ئاز - كۆپ بولۇشى ئۆسۈم پىرسەنتىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەن بولۇشىغا باغلىق بولىدۇ. ئۆسۈم پىرسەنتى قانچە يۇقىرى بولسا، كارخانا ئىگىسىنىڭ كىرىمى شۇنچە ئاز بولىدۇ، دېمەك، بۇ ئىككىسى تەتۇر تاناسىپ بولىدۇ.

كاززاپلىق 诡辩 «كاززاپلىق دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى، ئومۇمەن، يوقىلاڭ نەرسىلەرنى ئاساس قىلىۋېلىپ، خالىغانچە بىر يول بىلەن، يا بىرەر ھەقىقەتنى ئىنكار قىلىۋېتىش، ئىككى تايىن قىلىپ قويۇشتىن، يا بىرەر يالغان نەرسىنى ناھايىتى تەسىرلىك قىلىپ تەسۋىرلەپ، راستىتەك قىلىپ كۆرسىتىشتىن ئىبارەت.» (گېگېل: «پەلسەپە تارىخىغا دائىر نۇتۇقلاردىن خاتىرىلەر»، 2 - توپلام، شاڭخەي نەشرىياتىنىڭ 1960 - يىل نەشرى، 7 - بەت) مەسىلەن گۈگسۇن لۇڭ: «ئات دېگەن ئاتنىڭ شەكلىنى كۆرسىتىدۇ؛ ئاق دېگەن ئاتنىڭ رەڭگىنى كۆرسىتىدۇ؛ ئاتنىڭ رەڭگىنى شەكلى دېگىلى بولمايدۇ، شۇڭا ئاق ئات ئات ئەمەس دەيمىز» دەيدۇ. ئۇنىڭ قويغان ئاساسلىرى بويىچە، «ئاق - ئاق ئەمەس» دېگەن خۇلاسىنىلا چىقىرىش مۇمكىن، لېكىن ئۇ ئاساسلىغاندا «ئاق» دەپ تۇرۇپ، خۇلاسىدە ئۇنى «ئاق ئات»قا ئۆزگەرتىۋېلىپ، چىن ئاساستىن ساختا خۇلاسە چىقىرىدۇ، مانا بۇ، كاززاپلىقنىڭ تىپىك مىسالى. كاززاپلىق ماتېرىيالنىڭ ۋە دىئالېكتىكىغىمۇ خىلاپ، فورمال لوگىكىغىمۇ خىلاپ. بۇنىڭدا دائىم ئىشلىتىلىدىغان نەيرەڭ مۇنداق: باشقىسى بىلەن كارى بولماي، بىر نۇقتىغىلا ھۇجۇم

قىلىش؛ ئۇ يەر بۇ يەردىن نەقىل كەلتۈرۈپ، كەلسە - كەلمەس مەنە چىقىرىش؛ سۆز ئويۇنى قىلىپ، خەقنىڭ كۆزىنى بويىاش؛ قارشى تەرەپنىڭ كۆز قارىشىنى بۇرمىلاپ تۇرۇپ رەددىيە بېرىش؛ مۇنازىرە تېمىسىنى باشقا ياققا تارتىپ كېتىش؛ ئۇقۇمنى ئاردىلاشتۇرۇۋېتىش؛ دەلىل، ئاساسلارنى ئويدۇرۇپ چىقىش. ناتوغرىنى توغرىدەك قىلىپ كۆرسىتىش، كۆرۈنۈشتە كارامەت سۆزلىگەن بىلەن، ئەمەلىيەتتە ھەق - ناھەقنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىش كازىزاپلىقنىڭ ئالاھىدىلىكىدۇر. شۇڭا، ئوچۇق - ئاشكارا سەپسەتىلەرگە قارىغاندا كازىزاپلىقنىڭ ئالدامچىلىقى كۆپرەك.

كاسات مەھسۇلات 长线产品 «قىس مەھسۇلات» دىگەن ئەكسى. بۇ ئومۇمەن تەمىنلەش مىقدارى تەلەپتىن ئېشىپ كەتكەن مەھسۇلاتلارنى كۆرسىتىدۇ. سوتسىيالىستىك پىلانلىق ئىگىلىكتە بۇنداق ئەھۋالنىڭ سادىر بولۇشىدىكى سەۋەبلەر ئاساسەن مۇنۇلاردىن ئىبارەت بولىدۇ: ئىشلەپچىقىرىش پىلانىنىڭ مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇلمىغانلىقى سەۋەبىدىن، مەھسۇلاتنىڭ تۈرى ۋە ئۆلچىمىنىڭ تەلەپكە مۇۋاپىق كەلمەي قالغانلىقى؛ باھانىڭ ۋە پايدا نىسبىتىنىڭ يۇقىرى بولۇپ كەتكەنلىكىدىن ئىشلەپچىقىرىشنىڭ قارىغا ئاشۇرۇۋېتىلگەنلىكى؛ مەھسۇلاتنىڭ سۈپىتى ناچار بولغانلىقى؛ تەمىنلەش بىلەن تەلەپ ئوتتۇرىسىدا چوڭ ئۆزگىرىشنىڭ پەيدا بولغانلىقى (مەسىلەن، ئاساسىي قۇرۇلۇش كۆلىمىنىڭ كىچىكلەپ قېلىشى)؛ شۇنىڭدەك خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ ئۆسكەنلىكىدىن ئاددىي ئىستېمال بۇيۇملىرىغا بولغان تەلەپنىڭ تۆۋەنلەپ كەتكەنلىكى ۋە باشقىلار.

ئوخشاش بولمىغان مەزگىللەردە كاسات مەھسۇلاتىنىڭ كونكرېت تۈرلىرىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. كاسات مەھسۇلاتىنىڭ تۈرلىرى پىلانلىنىڭ مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، مەھسۇلات تۈرى ۋە ئۆلچىمىنىڭ تەلەپكە مۇۋاپىق بولۇشى، مەھسۇلات سۈپىتىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشى ۋە باھانىڭ مۇۋاپىق تەڭشىلىشى بىلەن ئازىيىپ بارىدۇ. تەمىنلەش يوللىرىنىڭ راۋان بولمىغانلىقىدىن بەزىبىر مەھسۇلاتلارنىڭ كاساتلىشىپ قېلىشى بىر خىل ساختا ھادىسە بولۇپ، ئۇنى تەمىنلەش خىزمىتىنى ياخشىلاش يولى بىلەن تۈگەتكىلى بولىدۇ.

كاساتچىلىق 萧条 كاپىتالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىش دەۋرىنىڭ كرىزىستىن كېيىنلا يېتىپ كېلىدىغان باسقۇچى. ئۇنىڭ ئالامىتى شۇكى، ئىجتىمائىي ئىقتىساد كرىزىس باسقۇچىدىكى قاتتىق داۋالغۇشتىن ئىشلەپچىقىرىشنىڭ توختاپ قېلىش ھالىتىگە قەدەم قويىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى ۋە مەبلەغ سېلىش كۆلىمى كرىزىستىن بۇرۇنقى سەۋىيىدىن كۆپ تۆۋەن بولىدۇ، دۆۋلىنىپ قالغان ئوشۇق تاۋارلار داۋاملىق سېتىلىدۇ، ئىجتىمائىي بوش كاپىتال كۆپىيىپ، تولۇپ كېتىدۇ؛ ئەمما كارخانىلار تاقىلىشتىن توختايدۇ، ئىشلەپچىقىرىش خاراباشقان بازارنىڭ تار سىغىمى بىلەن ۋە خېرىدارلىق ئىقتىدارى بولغان چەكلىك تەلەپ بىلەن ئاساسىي جەھەتتىن ئۇيغۇنلىشىدۇ - دە، داۋاملىق تارىيىۋېرىشتىن توختايدۇ، تاۋار باھاسىنىڭ چۈشۈپ كېتىشى توختايدۇ، ئىشسىزلار ئەمدى كۆپەيمەيدۇ. كاپىتالىست ئىشلەپچىقىرىشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، پايدىغا ئېرىشىش، رىقابەت كۈچىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، بۇ

باسقۇچتا ئىشچىلار ئۇستىدىكى ئېكسپلاتاتسىيىنى تۈرلۈك چارىلەر بىلەن كۈچەيتكەنلىدىن تاشقىرى، تۇراقلىق كاپىتالنى كۆپلەپ يېگىلايدۇ، يېڭى ماشىنا ـ ئۈسكۈنىلەرنى ئىشقا سالىدۇ، شۇ يول بىلەن ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئەسلىگە كېلىشىنى تېزلىتىدۇ، ئىشقا ئورۇنلاشقانلارنى بارغانسېرى كۆپەيتىدۇ، كاساتچىلىق باسقۇچىدىن جانلىنىش باسقۇچىغا ئۆتىدۇ.

كامپانېللا 康帕内拉 (Tommaso Campanella, 1568 — 1639) ئىتالىيىلىك خىيالىي كوممۇنىزمچى. كېلىپ چىقىشى راھىب. ئۇ ياشلىق دەۋرىدە دەرۋىشخانىدا پەلسەپە تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغان، ئىتالىيىلىك پەيلاسوپ تېلېزىئونىڭ تەسىرىنى كۆپ قوبۇل قىلغان. ئۇ 1591 ـ يىلى «سەزگۈ ئەزالار پەلسەپىسى» دېگەن ئەسىرىنى ئېلان قىلىپ، مەدرىس پەلسەپىسىگە قارشى تۇرغانلىقى، تەجرىبىۋى بىلىشنى تەشەببۇس قىلغانلىقى، تەبىئەتنى ئۆگىنىشكە دەۋەت قىلغانلىقى ئۈچۈن، مەھكىمە شەرئىنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان. ئۇ 1599 ـ يىلى ئىسپانىيە ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى كالابرىيە قوزغىلىڭىغا رەھبەرلىك قىلىۋاتقاندا، پاش بولۇپ قېلىپ قولغا ئېلىنغان ۋە 27 يىل قاماقتا ياتقان. قاماقتىكى ۋاقتىدا «قۇياش شەھىرى» دېگەن كىتابنى يېزىپ پۈتتۈرۈپ، ئۆزىنىڭ خىيالىي كوممۇنىزم توغرىسىدىكى ئاساسىي قاراشلىرىنى: خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك پۈتۈنلەي مەۋجۇتلۇقتىن قالىدۇ، ئومۇمىي خالىسانە ئەمگەك يولغا قويۇلىدۇ، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئىجتىمائىي تەقسىمات يولغا قويۇلىدۇ، پۇقرالار ئەمگەك تەربىيىسى ئالىدۇ، دېگەنلەرنى بايان قىلغان. ئۇ خۇسۇسىي

مۇلۈكنى ھەممە جىنايەتنىڭ يىلتىزى دەپ ھېسابلىغان، ھەممە كىشىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتتە باراۋەر بولۇشىنى قۇۋۋەتلىگەن. ئۇ ئۆزىنىڭ غايىسىنى جەمئىيەتنى — «قۇياش شەھىرى»دە ئائىلە، خۇسۇسىي مۈلۈك دېگەنلەرنىڭ بولمايدىغانلىقىنى ئېيتقان. ئۇنىڭ غايىسى جەمئىيەتنى مورنىڭ غايىسى جەمئىيەتنى — «ئۇتوپىيە»دىن پەرقلىنىدۇ: «قۇياش شەھىرى» دە قۇللار بولمايدۇ، مالايلار بولمايدۇ، ھەممە پۇقرا جەمئىيەتنىڭ خىزمەتكارى بولىدۇ، ھەممە ئادەم ئەمگەكنى قىزغىن سۆيىدۇ. كامپانىللا سوتسىيالىزم ئىدىيىسى تارىخىدا، ئەمگەك شەرەپلىك دېگەن ئىدىيىنى بىرىنچى بولۇپ ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ ھەممە ئەمگەكچىنىڭ جەمئىيەت ئۈچۈن مەسئۇلات ئىشلەپ چىقىرىشنى، ھەممە مەسئۇلاتنىڭ جامائەت مۈلكى بولۇشىنى، ھەر بىر پۇقرانىڭ ئۆز ئىھتىياجىنى جەمئىيەتتىن ھەممە زۆرۈر نەرسىلەرنى ئېلىش يولى بىلەن قاندۇرۇشنى، ئالماشتۇرۇشنىڭ مەۋجۇت بولماسلىقىنى، پۇلنىڭ تاشقى سودىدىلا ئىشلىتىلىشىنى، دۆلەت ھاكىمىيىتىنى يۇرگۈزگۈچى خادىملارنىڭ خەلق تەرىپىدىن سايلىنىشىنى ۋە خەلق تەرىپىدىن يەڭگۈشلىنىشىنى، دۆلەتنى قوغداش ئۈچۈن ئەر ـ ئاياللارنىڭ بىردەك ھەربىي تەلىم ئېلىشىنى قۇۋۋەتلىگەن. ئۇ ماتارىپ جەھەتتە، باللارنىڭ تۇغۇلغان كۈندىن تارتىپ جامائەت ئورگانلىرى تەرىپىدىن بېقىپ تەربىيىلىنىشىنى، تالادا چېنىقتۇرۇش بىلەن بىۋاستە كۆزەتمىلىك ئوقۇتۇشقا ئەھمىيەت بېرىلىشىنى قۇۋۋەتلىگەن. شۇنىڭدەك ھەممە كىشىنىڭ ئەمگەك تەربىيىسى ئېلىشى، سەنئەت ۋە قول ھۈنىرى ئۆگىنىشى لازىملىقىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇنىڭ

ئىدىيىسى خەلقنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىگە بولغان نەپرىتىنى ۋە كەلگۈسى جەمئىيەتكە بولغان تۇتۇق تەلپۈنۈشىنى ئەكس ئەتتۈرگەن.

كانت 康德 (Immanuel Kant, 1724 — 1804) گېرمانىيىلىك پەيلاسوپ، نېمىس كلاسسىك ئىدىئالىزمىنىڭ ئاساسچىسى. ئاتا - بوۋىسىنىڭ يۇرتى شوتلاندىيە. ئۆزى شەرقىي پرۇسسىيىنىڭ كېنىگسبېرگ (ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقىغا تەۋە بولۇپ، ئىسمى كالىنىنگرادقا ئۆزگەرتىلگەن) دېگەن يېرىدە تۇغۇلغان، ئاتىسى ئېگەرچىلىك قىلغان. ئۇ 1740 - يىلى كېنىگسبېرگ داشۆسگە ئوقۇشقا كىرىپ، بەش يىلدىن كېيىن ئوقۇش پۈتتۈرۈپ، توققۇز يىل ئائىلە ئوقۇتقۇچىسى بولغان، 1755 - يىلدىن باشلاپ، ئالما مەكتىپىدە لېكتورلۇق قىلغان، 1770 - يىلى پروفېسسورلۇققا كۆتۈرۈلگەن، 1797 - يىلى پېنسىيىگە چىققان. ئۇ ئۆمۈر بويى ئۆيلەنمىگەن، دانىسقا بېرىپ سایاھەت قىلغاندىن باشقا، ئۆز يۇرتىدىن ئايرىلىپ باقمىغان. كانتنىڭ ئىدىيىسى، ئادەتتە، 1770 - يىلى چەك قىلىنىپ، «ئالدىنقى تەنقىدچىلىك دەۋرى» ۋە «تەنقىدچىلىك دەۋرى» دەپ بۆلۈنىدۇ. ئۇ ئالدىنقى تەنقىدچىلىك دەۋرىدە مۇھىمى تەبىئىي پەن تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇ 1755 - يىلى «تەبىئەت تارىخى ۋە ئاسمان جىسملىرى» نى ئېلان قىلىپ، قۇياش سىستېمىسىنىڭ تۇمانلىقلاردىن پەيدا بولغانلىقى ھەققىدىكى پەرەزنى ئوتتۇرىغا قويغان، قۇياش سىستېمىسىنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشىنى ماددىنىڭ ئۆز ئوبيېكتىپ قانۇنىيىتى بويىچە ھەرىكەت قىلىش - راۋاجلىنىش جەريانى

دەپ ھېسابلىغان، ئېنگېلس بۇنى «كوپېرنىكستىن بۇيان ئاسترونومىيە ساھەسىدە بولغان ئەڭ زور تەرەققىيات»، ئۇ «مېتافىزىكىلىق تەپەككۇر ئۇسۇلىغا باپ ئىددىيىدىن بىرنېچچە يوچۇق ئاچتى» دېگەن («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 96 - بەت). كانت تەنقىدچىلىك دەۋرىدە، ئۆز كۆچىنى ئادەمنىڭ بىلىش قابىلىيىتى ۋە بۇ بىلىش قابىلىيىتىنىڭ دائىرىسى ھەم چېكىنى «تەنقىدىي» تەتقىق قىلىشقا بېغىشلاپ، «ساپ ئەقىل تەنقىدى»، «ئەمەلىي ئەقىل تەنقىدى»، «ھۆكۈم كۆچى تەنقىدى» دېگەن نامايەندىلىك ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلىپ، بىلىش نەزەرىيىسى، ئەخلاقشۇناسلىق، ئېستېتىكا قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئۆز قاراشلىرىنى شۇ تەرتىپتە بايان قىلغان. بۇ ئەسەرلەر كانتنىڭ پەلسەپىۋى ئىدىيىسىگە ۋەكىللىك قىلىپ، ئۇنىڭ پەلسەپىسىنىڭ پۈتۈن سىستېمىسىنى تەشكىل قىلغان. كانت كىشىلەرنىڭ ئېڭىدىن تاشقىرى «ئۆزىدىكى نەرسە» (يەنى «نەرسىنىڭ ئۆزى») مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ھېسسىياتقا بېقىنمايدىغانلىقىنى، ئەمما سېزىم ئەزالىرىغا تەسىر كۆرسىتىپ، ھېسسىيات پەيدا قىلىدىغانلىقىنى قۇۋۋەتلىگەن. ئۇ «ئۆزىدىكى نەرسە» بىلىشكە بولمايدىغان «ئەسلى زات»، كىشىلەر «ھادىسە»لەرنىلا بىلەلەيدۇ دېگەننى تەرغىپ قىلغان. ئۇنىڭ قارىشىچە، كىشىلەرنىڭ بىلىش قابىلىيىتى، ھېسسىيات، زېھىن، ئەقىل دېگەن ئۈچ ھالقىدىن تەركىب تاپىدۇ. ماكان ۋە زامان — ھېسسىياتنىڭ تۇغما شەكلى، سەۋەب - نەتىجە دېگەنگە ئوخشاش 12 كاتېگورىيە — زېھىننىڭ تۇغما شەكلى، كىشىلەر شۇ كاتېگورىيىلەرنى ھېسسىي ماتېرىياللارغا قوشقاندىن

كېيىن بىلىم ھاسىل بولىدۇ، ئەمما بۇ «ھادىسە» دەرىجىسىگىلا يەتكەن بىلىم بولىدۇ. ئەقىل ئەڭ يۇقىرى بىلىش قابىلىيىتىدۇر، ئۇ ئۆزىدىكى نەرسىنى بىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ، ئەمما ئۆزى ھەل قىلالمايدىغان زىددىيەتكە، يەنى *ئانتىنومىيىگە چىرمىلىپ قېلىشتىن خالىي بولالمايدۇ؛ كانت كىشىلەرنىڭ بىلىش قابىلىيىتى چەكلىك، ئەقلى كارغا يارىمايدۇ، ئۆزىدىكى نەرسىنى بىلىشكە بولمايدۇ دەپ، دىنىي ئېتىقادقا زىيمن قالدۇرغان. كانت ئاقسۆڭەكلەرنىڭ ئاتا مىراس تۇزۇمىگە قارشى تۇرغان، فرانسىيە ئىنقىلابىغا ھېسداشلىق قىلغان، ئەمما شۇنىڭغا قارىماي، فرانسىيە پادىشاھى لۇئى XVI غا ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەنلىكىنى «مەڭگۈ يۇيۇشقا بولمايدىغان جىنايەت» دەپ ھېسابلىغان. كانت ئەركىنلىك ۋە باراۋەرلىكنى قۇۋۋەتلەپ، جۇمھۇرىيەتنى بىردىنبىر ئەقىلغە مۇۋاپىق دۆلەت شەكلى دەپ ھېسابلىغانۇ، لېكىن ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا بولمايدىغان ھەم ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىش لازىم بولغان غايىۋى نىشان دەپ قارىغان. كانت ھەممىدىن يۇقىرى تۇرىدىغان، مەڭگۈ ئۆگەرمەيدىغان، ھەممە كىشىنىڭ شەرتسىز رىئايە قىلىشى لازىم بولغان بىر ئەخلاقىي پرىنسىپنى يەنى *مۇتلەق پەرماننى ئوتتۇرىغا قويغان ۋە بۇ پەرماننى ھەممە كىشىنىڭ ئىجرا قىلىشىغا تېگىشلىك ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن، ئىرادە ئەركىنلىكى بۇلۇشىنى قىياس قىلىش لازىم، شۇنداق قىلغاندىلا ئەخلاقىي جاۋابكارلىقنىڭ بولۇشىدىن ئىبارەت ئېچىشقا بولىدۇ دېگەن. روھنىڭ ئۆلمەسلىكىنى ۋە تەڭرىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى قىياس قىلىش كېرەكلىكىنى، ئەخلاقىي تەرتىپنىڭ

ئاخىرقى كاپالەتچىسى تەڭرى ئىكەنلىكىنى تەكىتلىگەن. ئىستېتىكا ساھەسىدە، كانت گۈزەللىكنى ئۆزىنىڭ ساپ شەكلى بىلەن ھەرقانداق كىشىنى ھېچقانداق پايدا - زىيان بىلەن ھىسابلاشتۇرماي، جەزمەن خۇشاللىققا ئىگە قىلىدىغان نەرسە دەپ ھىسابلىغان، ئۇ بالىلارنىڭ تۇغما خۇسۇسىيىتى ئېتىبارغا ئېلىنشى لازىم دەپ قارىغانۇ، لېكىن تەربىيىنىڭ مەقسىتى بالىلارنى ئىنتىزامغا ئاڭلىق رىئايە قىلىشقا ئۆگىتىش، ئۇنى تەبىئىي خۇسۇسىيەتكە ئايلاندۇرۇش دېگەننى قۇۋۋەتلىگەن. كانت پەلسەپىسى ماتېرىيالىزم بىلەن ئىدېئالىزمنى كېلىشتۇرۇشكە ئورۇنۇپ، گېرمانىيىدىكى ياش، ئاجىز بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىنكىسى يۈزلىنىلىكىگە مۇرەسسەچىلىكنى تەكىس ئەتتۇرگەن. كانتنىڭ «كېلىچەك مېتافىزىكىسىغا مۇقەددىمە»، «ئەخلاقىي مېتافىزىكا ئاساسلىرى»، «مەڭگۈ تىنچلىق توغرىسىدا» دېگەنگە ئوخشاش مۇھىم ئەسەرلىرىمۇ بار.

كاپۇتالىزملىق 义主基考茨 2 - ئىنتېرناتسىونالدا «بىتەرەپ»لىك قىياپىتىدە ئوتتۇرىغا چىققان ئاغمىچىلىق پىكىر ئېقىمى. بۇ ئېقىمنىڭ نامى ئۆزىنىڭ ئاساسىي ۋەكىلى بولغان كاپۇتالىزملىق نامىدا ئاتالدى. ئۇ سىنىپتىن خالىي دۆلەت قارىشىنى تەرغىب قىلدى، بۇرژۇئا دۆلەت ئاپپاراتىنى پاچاقلاپ تاشلاشقا ۋە پرولېتارىياتنىڭ زورلۇق ئىنقىلابىغا قارشى تۇردى، كاپىتالىستىك دۆلەتلەردە قورالمىق كۈرەشنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش زۆرۈرىيىتى يوق دەپ قارىدى. بۇرژۇئا دېموكراتىزمىدە «تىنچ ئېقتىسادىي، قانۇنىي ۋە ئەخلاقىي ۋاستىلەردىن پايدىلىنىپ»، «ئىنسانپەرۋەرلىك ۋە دېموكراتىيە يولى» ئارقىلىق

پارلامېنتتا كۆپ سانلىقنى قولغا كەلتۈرۈپ، سوتسىيالىزمغا «تىنچ» ئۆتۈشكە بولىدۇ دېگەننى تەرغىپ قىلىدى. سوتسىيالىستىك دۆلەتلەردە «ساپ دېموكراتىيە»نى ۋە «بۇرژۇئازىيىنىڭ ئەركىنلىك، باراۋەرلىك، مېھرىبانلىق»لىرىنى يولغا قويۇشنى تەشەببۇس قىلىپ، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىغا قارشى تۇردى. «ئۇلترا جاھانگىرلىك نەزەرىيىسى»نى ئوتتۇرىغا قويۇپ، جاھانگىرلىكنىڭ مونوپول، چىرىك، ئۆلۈۋاتقان كاپىتالىزم ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلدى، مونوپولىيىنىڭ تەرەققىيات يۆزلىنىشى ئىچكى مونوپولىيىدىن راۋاجلىنىپ دۇنياۋى مونوپولىيىگە ئۆتۈش، ئاخىرى دۇنياۋى تېرىستلار قۇرۇلۇشتىن ئىبارەت بولىدۇ، ئۇ ۋاقتىدا دۇنيا ئۇرۇشى يوقالغان، «ئۇزاقتىن سوزۇلىدىغان تىنچلىق» ئەمەلگە ئاشقان «يېڭى ئەسىر»گە كىرگەن بولىدۇ دەپ قارىدى. سولچىلار بىلەن ئوڭچىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرىدىغان «بىتەرەپ»لىك مەيدانىدا تۇرمىز دەپ ماختىنىپ، «پارتىيە ئىچىدىكى بىرلىك»نى ۋە «پارتىيە ئىچىدىكى تىنچلىق»نى ساقلاشنى تەلەپ قىلدى. 1 ـ دۇنيا ئۇرۇشى پارتلىغاندىن كېيىن، كائوتسكىچىلىق خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىدىكى ئەڭ خەتەرلىك پىكىر ئېقىمى بولۇپ قالدى. لېنىن «جاھانگىرلىك ــ كاپىتالىزمنىڭ ئەڭ يۇقىرى باسقۇچى، «دۆلەت ۋە ئىنقىلاب»، «پرولېتارىيات ئىنقىلابى ۋە خائىن كائوتسكى» قاتارلىق ئەسەرلىرىدە بۇ پىكىر ئېقىمىنى ئۆزۈل ـ كېسىل تەنقىد قىلدى. «بىتەرەپچىلىك» (125- بەت) كە قارالا.

كەسپىي ئەخلاق 职业道德 كىشىلەر كەسپىي پائا-

لىيەتتە ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك ئاساسىي ئەخلاق. ئۇ مەلۇم كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشىلەرنىڭ خىزمەت ئورنىدا باشقا جەمئىيەت ئەزالىرى بىلەن ئالاقە باغلىشى جەريانىدا پەيدىنپەي شەكىللىنىپ ۋە راۋاجلىنىپ بارىدۇ. ئۇ ئومۇمىي ئىجتىمائىي ئەخلاقنىڭ كەسىپىي پائالىيەتتىكى كونكرېت ئىپادىسى. ئۇ ئەھدىنامە، قائىدە - نىزام دېگەنگە ئوخشاشلار ئارقىلىق، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ئۆز خىزمىتىگە سادىق بولۇشقا، تېخنىكا ۋە كەسپىنى تەتقىق قىلىشقا، تەرتىپ ۋە رەھبەرلىككە بويسۇنۇشقا، ئىتتىپاقلىق - ھەمكارلىق بىلەن ئىشلەشكە ئۈگىتىپ، تۈرلۈك كەسىپلەرنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. سىنىپىي جەمئىيەتتە، كەسىپىي ئەخلاق سىنىپىي ئەخلاقنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلىپ، سىنىپىي ئەخلاقنىڭ تەلەپلىرىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ؛ شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ ئىجتىمائىي ئەخلاقنىڭ ئىلگىگە بويسۇنۇپ، ئىجتىمائىي ئەخلاقنىڭ تەلەپلىرىنىمۇ گەۋدىلەندۈرىدۇ. سوتسىيالىزم دەۋرىدىكى كەسىپىي ئەخلاق كومپۇنىستىك ئەخلاقنىڭ يېتەكچىلىكى ۋە تەسىرى ئاستىدا شەكىللىنىدۇ، ئۇ خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان پىداكارلىق روھىنى، سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مەنپەئەتكە ماسلاشقان خوجايىنلىق ئىدىيىسى ۋە كوللېكتىپچىلىق ئىدىيىسىنى، شۇنىڭدەك ۋەتەننى سۆيۈش، خەلقنى سۆيۈش، ئەمگەكنى سۆيۈش، پەننى سۆيۈش، سوتسىيالىزمنى سۆيۈش دېگەنگە ئوخشاش ئاساسىي ئەخلاقىي تەلەپلەرنى گەۋدىلەندۈرىدۇ. كەسىپلەر بىر - بىرىدىن پەرقلەنگەنلىكى ئۈچۈن، ھەر ساھە - ھەر كەسىپلەرنىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرى ۋە ئەخلاقىي تەلەپلىرى بولىدۇ.

يېقىنقى زامانىدا غەرب ئەللىرىدە تۇرلۇك كەسپىي ئەخلاق قائىدىلىرىنى تەتقىق قىلغۇچى ئىلىم «كەسپىي ئەخلاقشۇناسلىق» دەپ ئاتالدى، ئۇنىڭ ئادۋوكاتلار ئەخلاقشۇناسلىقى، ئوقۇتقۇچىلار ئەخلاقشۇناسلىقى، دوختۇرلار ئەخلاقشۇناسلىقى، ئىلىم - پەن خادىملىرى ئەخلاقشۇناسلىقى دېگەنگە ئوخشاش تۇرلىرى بار.

كوللېكتىپ جۇغلانما 集体积累 كوللېكتىپ ئىگىلىك ئورۇنلىرى يىغىپ، ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىش، ماددىي زاپاس بەرپا قىلىش ۋە ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدە بولىدىغان ئاساسىي قۇرۇلۇشلارنى ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن سەرپ قىلىدىغان قوشۇمچە مەھسۇلات ياكى ئۇنىڭ قىممىتى. سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا، ئۇ سوتسىيالىستىك جۇغلانمىنىڭ تەركىبىي قىسمىدۇر. ئۇ دۆلەت جۇغلانمىسىدىن پەرق لىنىدۇ، ئۇ كوللېكتىپ ئىلكىگە مەنسۇپ، ئۇنى دۆلەت پىلانىنىڭ يېتەكچىلىكىدە كوللېكتىپ ئىگىلىك تەشكىلاتلىرى ئۆزى ئىدارە قىلىپ ئىشلىتىدۇ. يېزىلاردىكى كوللېكتىپ ئىگىلىك تەشكىلاتلىرى بىلەن شەھەرلەردىكى كوللېكتىپ ئىگىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ جامائەت فوندى ئېلىمىزدىكى كوللېكتىپ جۇغلانمىنىڭ ئاساسىي شەكلىدۇر.

كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك 集体所有制 «سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك» (454 - بەت)نىڭ قىسقارتىپ ئاتىلىشى.

كوللېكتىپ ئىگىلىك 集体经济 «سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ ئىگىلىك» (455 - بەت)نىڭ قىسقارتىپ ئاتىلىشى.

كوللېكتىپچىلىق 集体主义 ھەممە سۆز - ھەرىكەتنى كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ كوللېكتىپ مەنپەئىتىگە ئويغۇنلاشتۇرۇشنى ئالىي ئۆلچەم قىلغان ئىدىيە. پرولېتارىيات ئىدىئولوگىيىسىنىڭ تەركىبىي قىسمى، كوممۇنىستىك ئەخلاقنىڭ يادروسى، پرولېتارىيات دۇنيا قارىشىنىڭ مۇھىم مەزمۇنلىرىدىن بىرى. ئۇ بۇرژۇئا شەخسىيەتچىلىكىگە تۆپتىن قارىمۇقارشى. پرولېتارىيات ئىشلەپچىقىرىش كۈرىشى ۋە سىنىپىي كۈرەش ئەمەلىيىتىدە كوللېكتىپنىڭ ئۇلۇغۋار كۈچىنى چۈشەندى ھەمدە سىنىپنى ئازاد قىلماي تۇرۇپ، شەخسنى ئازاد قىلىش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى، پرولېتارىيات پۈتۈن ئىنسانىيەتنى ئازاد قىلالمايدىغان بولسا، ئۆزىنىمۇ ئازاد قىلالمايدىغانلىقىنى چوڭقۇر تونۇپ يەتتى. پرولېتارىيات كۈرەش ئەمەلىيىتى داۋامىدا كوللېكتىپ مەنپەئەتىنى شەخسىي مەنپەئەتتىن ئەلا بىلىدىغان، شەخسىي مەنپەئەتىنى كوللېكتىپ مەنپەئەتكە بويسۇندۇرىدىغان كوللېكتىپچىلىق ئېڭىنى ئۆزلەشتۈردى. سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىككە ئۇيغۇن كېلىدىغان كوللېكتىپچىلىق ئىدىيىسىنى كۈچەيتىش — سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنلىرىدىن بىرىدۇر.

كومپىناتسىيە 纳平康❶ يەنى «بىرلەشمە تۈزۈمى» (128 - بەت).

كوممۇنىزم 共产主义❷ كوممۇنىستىك جەمئىيەت. ئىنسانلارنىڭ ئەڭ غايىۋى جەمئىيەت تۈزۈمى، شۇنداقلا ئىنسانلار جەمئىيىتى تەرەققىياتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى فورماتسىيىسى. كوممۇنىزم تەرەققىياتى ئىككى باسقۇچقا بۆلۈنىدۇ، ئۇنىڭ دەسلەپكى

باسقۇچى سوتسىيالىزم، يۇقىرى باسقۇچى كومىۇنىزم بولىدۇ. كومىۇنىزم دېگەندە ئادەتتە يۇقىرى باسقۇچتىكى كومىۇنىزم جەمئىيىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. كومىۇنىستىك جەمئىيەت تۈزۈمىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش — پۈتۈن دۇنيا پرولېتارىياتى ۋە ئۇنىڭ پارتىيىسىنىڭ كۈرىشىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مەقسىتى. سوتسىيالىزم بىلەن كومىۇنىزمنىڭ ئىقتىسادىي ئاساسى ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۈكچىلىكتىن ئىبارەت بولىدۇ، ئۇلاردا كىشىلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت ئۆزئارا ھەمكارلىشىش مۇناسىۋىتى بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ؛ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتى پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ئۈزلۈكسىز ئېشىۋاتقان ماددىي ۋە مەدەنىي ئېھتىياجىنى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە قاندۇرۇشتىن ئىبارەت بولىدۇ. خەلق ئىگىلىكىنىڭ پىلانلىق، نىسبەت بويىچە راۋاجلىنىش قانۇنىيىتى بۇنداق ئىجتىمائىي تۈزۈمگە خاس ئىقتىسادىي قانۇنىيەت بولۇپ قالىدۇ. لېكىن كومىۇنىزمنىڭ ئىككى باسقۇچىنىڭ ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت جەھەتتىكى تەرەققىيات دەرىجىسى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، ھەرقايسىسى ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولىدۇ. سوتسىيالىزم باسقۇچىدا «ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، ھەركىمگە ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش» پرىنسىپى يولغا قويۇلىدۇ، كومىۇنىزمدا بولسا «ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، ھەركىمگە ئېھتىياجىغا قاراپ تەقسىم قىلىش» پرىنسىپى يولغا قويۇلىدۇ. «كومىۇنىزم جەمئىيىتىنىڭ يۇقىرى باسقۇچىدا، كىشىلەرنى ئىش تەقسىماتىغا قۇللارچە بويسۇنۇسقا مەجبۇر قىلىدىغان ئەھۋال يوقىلىپ، ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي ئەمگەك

ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىقىمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ يوقالغاندەك كېيىن؛ ئەمگەك تىرىكچىلىك ۋاستىسىلا بولۇپ قالماي، بەلكى ئۇنىڭ ئۆزى تۇرمۇشنىڭ بىرىنچى ئېھتىياجى بولغاندىن كېيىن شەخسلەرنىڭ ئەتراپلىق ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىمۇ ئۆسۈپ، كوللېكتىپ بايلىقنىڭ بارلىق مەنبەسى تولۇق راۋان بولغاندىن كېيىن، — پەقەت مۇشۇ چاغدىلا ئاندىن بۇرژۇئا ھوقۇقىنىڭ تار نەزەر دائىرىسىدىن تاماممەن ھالقىپ چىققىلى بولىدۇ، جەمئىيەت ئاندىن ئۆز بايرىقىغا مۇنداق دەپ يېزىپ قويالايدۇ: ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، ھەركىمگە ئېھتىياجىغا قاراپ تەقسىم قىلىش!» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 12- بەت)❶ كوممۇنىستىك ئىدىيە. يەنى ماركسىزم❷ كوممۇنىستىك ھەرىكەت. يەنى كوممۇنىستىك ئىدىيىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدىكى ئەمەلىي ھەرىكەت. ئۇ، دۇنيادا كوممۇنىستىك پارتىيە قۇرۇلغاندىن تارتىپ پۈتۈن دۇنيادا كوممۇنىزم ئاخىرقى ھېسابتا ئەمەلگە ئاشقىچە بولغان پۈتكۈل تارىخىي جەريانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كوممۇنىستلار رەھبەرلىك قىلغان ھەرقانداق خاراكتېردىكى كۈرەش كوممۇنىستىك ھەرىكەتنىڭ بىر قەدىمى، بىر قىسمىدىن، كوممۇنىزم يولىدىكى ئەمەلىيەتتىن ئىبارەت. كوممۇنىستىك ئىدىيە بولمىسا، كوممۇنىستىك ھەرىكەتمۇ بولمايدۇ، كوممۇنىستىك ھەرىكەت بولمىسا، كوممۇنىستىك ئىدىيىنى ئىپادىلىگىلىمۇ بولمايدۇ، ھالبۇكى، كوممۇنىستىك جەمئىيەت تۈزۈمىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش كوممۇنىستىك ھەرىكەتنىڭ ئاخىرقى نىشانىدۇر.

كوممۇنىزمچىلار ئىتتىپاقى 共产主义者同盟 خەلقئارا پرولېتارىياتنىڭ ئىلمىي سوتسىيالىزم ئاساسىغا قۇرۇلغان تۇنجى ئىنقىلابىي تەشكىلاتى. ئۇ ھەققانىيەتچىلەر ئىتتىپاقى (1836 - يىلى پارىژدا قۇرۇلغان بىر مەخپىي تەشكىلات)نى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىش ئارقىلىق بارلىققا كەلگەن. 1847 - يىلى ھەققانىيەتچىلەر ئىتتىپاقى ئىلمىي سوتسىيالىزمنى ئىتتىپاقنىڭ پروگراممىسى قىلىپ قوبۇل قىلىشقا ماقۇل بولدى، ماركس بىلەن ئېڭگېلىسنى ئىتتىپاققا قاتنىشىشقا ۋە ئۇنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن ياردەم قىلىشقا تەكلىپ قىلدى. 1847 - يىلى 6 - ئايدا لوندوندا ھەققانىيەتچىلەر ئىتتىپاقىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىش يىغىنى يەنى كوممۇنىزمچىلار ئىتتىپاقىنىڭ 1 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا ئېڭگېلىس پارىژدىكى ياچېيكىلارغا، ۋ. ۋولف بىرىيۇسسلدىكى ياچېيكىلارغا ۋەكىل بولۇپ قاتناشتى. قۇرۇلتاي ئىتتىپاق ياچېيكا، رايونلۇق ياچېيكا، باش رايونلۇق ياچېيكا، مەركىزىي كومىتېت ۋە قۇرۇلتايدىن تەركىب تاپقان ئىنقىلابىي، ئىتتىپاقنىڭ نامى «كوممۇنىزمچىلار ئىتتىپاقى» دەپ ئۆزگەرتىلدىغانلىقىنى قارار قىلدى. ئىتتىپاقنىڭ مەقسىتى: «بۇرژۇئازىيىنىڭ ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، پرولېتارىياتنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى تىكلەش، كونا، سىنىپىي ئانتاگونىيىنى ئاساس قىلغان بۇرژۇئا جەمئىيىتىنى يوقىتىش ۋە سىنىپلار بولمىغان، خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىك بولمىغان يېڭى جەمئىيەت قۇرۇشتىن ئىبارەت» دەپ بەلگىلەندى («ماركس - ئېڭگېلىس ئەسەرلىرى»، 4 - تۇم، 572 - بەت). شۇ يىلى 11 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن 12 - ئاينىڭ بېشىغىچە 2 - قۇرۇلتاي

ئۆتكۈزۈلدى، بۇنىڭغا گېرمانىيە، فرانسىيە، بېلگىيە، پولشا، شۋېتسارىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىكى كوممۇنىزمچىلار قاتناشتى. بۇ قۇرۇلتايغا ماركس بىلەن ئېنگېلس قاتناشتى. ماركس بىلەن ئېنگېلس قۇرۇلتاينىڭ ھاۋالىسى بويىچە ئىتتىپاقنىڭ پروگراممىسىنى يەنى «كوممۇنىستىك پارتىيە خىتابنامىسى»نى يازدى. «پۈتۈن دۇنيا پرولېتارلىرى، بىرلىشىڭلار!» دېگەن جەڭگىۋار شوئارنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئىتتىپاق ھەرقايسى دۆلەتلەردىكى ئىشچىلارنى ئىتتىپاقلاشتۇردى، ئىلمىي سوتسىيالىزمنى كەڭ تەشۋىق قىلدى، ئىتتىپاق ئەزالىرىنىڭ كۆپچىلىكى 1848 - يىلدا بولغان ياۋروپا ئىنقىلابىغا ئاكتىپ قاتناشتى. ئىنقىلاب مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن ئىتتىپاق تەشكىلى قاتتىق بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى، 1852 - يىل 11 - ئايدا ئىتتىپاقنىڭ تارقىتىۋېتىلگەنلىكى جاكارلاندى. ئىتتىپاق پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرىنى تەربىيىلەيدىغان مەكتەپ بولدى، پرولېتارىيات ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ دەسلەپكى شەكلى بولدى.

كوممۇنىستىك ئەخلاق 共产主义道德 كوممۇنىزم ئىشلىرىنى ئەملگە ئاشۇرۇشنى نىشان قىلىدىغان ئەخلاق. ئۇ دەلىپە كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىكى پرولېتارىياتنىڭ ئارىسىدا بارلىققا كەلگەن. ئۇنى پرولېتارىيات كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ماركسىزم نەزەرىيىسىنى ئۆگىنىپ بۇرژۇئازىيىگە قارشى كۈرەش قىلىش داۋامىدا پەيدىنپەي ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن. كوممۇنىستىك ئەخلاقنىڭ ماھىيەتلىك ئالاھىدىلىكى كوللېكتىپچىلىق، قىلچىمۇ ئۆز مەنپەئىتىنى كۆزلىمەي باشقىلارنىڭلا مەنپەئىتىنى كۆزلەش ۋە جان - دىل بىلەن خەلق ئۈچۈن

خىزمەت قىلىش روھىدىن ئىبارەت. ئۇ تارىختىكى خەلق ئاممىسىنىك ئېسىل ئەخلاقىي ئەنئەنىلىرىنى ئۆزلەشتۈرگەن، پرولېتارىيات بىلەن خەلق ئاممىسىنىك تۈپ مەنپەئىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئىنسانىيەتنىك ئەڭ ئۇلۇغ، ئەڭ ئالىيجانناب ئەخلاقى. سوتسىيالىستىك جەمئىيەت كوممۇنىستىك جەمئىيەتنىك دەسلەپكى باسقۇچى، بۇ جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك ۋە كىشىلەر بىلەن كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى يېڭىچە مۇناسىۋەت كوممۇنىستىك ئەخلاقىنىڭ جارى قىلىنىشىغا ئىجتىمائىي شارائىت يارىتىپ بېرىدۇ. ئىلىمىزنىڭ سوتسىيالىزم باسقۇچىدا ۋەتەننى سۆيۈش، خەلقنى سۆيۈش، ئەمگەكنى سۆيۈش، پەننى سۆيۈش، سوتسىيالىزمنى سۆيۈش پۈتۈن خەلق رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك بولغان ئەڭ ئاساسلىق كوممۇنىستىك ئەخلاقىي قائىدىدىن ئىبارەت. كوممۇنىستىك ئەخلاقنى تەشەببۇس قىلىش ئىلىمىزنى زامانىۋىلاشقان، يۇكسەك مەدەنىيەتكە، يۇكسەك دېموكراتىيىگە ئىگە بولغان قۇدرەتلىك سوتسىيالىستىك دۆلەت قىلىپ قۇرۇپ چىقىشتا زور ئەھمىيەتكە ئىگە.

كوممۇنىستىك ئەمگەك 共产主义劳动 ئەمگەكچىلەر كوممۇنىزمنىڭ يۇقىرى باسقۇچىدا جەمئىيەت ئۈچۈن ئاڭلىق، ئىختىيارىي، چامىسى يەتكىنىچە، خالىس قىلىدىغان ئەمگەك. بۇ ئەمگەك ئاڭلىق بولۇش، ھەممەيلەن قاتنىشىش، ھەممە ساھەنى ئۆز ئىچىگە ئېلىش، تۇرمۇشنى جانلاندۇرۇش، بىۋاستە جەمئىيەت ئۈچۈن بولۇشتەك خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە. ئۇ جەمئىيەتتە ماددىي ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش شارائىتى ۋە ئىدىيىۋى ئاڭ ناھايىتى زور دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن بولـ

غاچقا، «كىشىلەر ئىجتىمائىي مەجبۇرىيەتلىرىنى ئالاھىدە مەجبۇرلاش ئورگانلىرى ئارقىلىق ئەمەس، بەلكى ئادەت بويىچە ئادا قىلىدۇ، كۆپچىلىك ئۇچۇن ھەق ئالماي ئىشلەش ئومۇمىي ھادىسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 30 - توم، 253 - بەت). ئۇ ۋاقتىدا ئەمگەك بىلەنلا شۇغۇللىنىدىغان مەخسۇس ئەمگەكچى ۋە ئەمگەكتىن تولۇق ئايرىلغان ئادەم بولماىدۇ. كىشىلەر كونا ئىش تەقسىماتىنىڭ بويۇنتۇرۇقىدىن ئازاد بولۇپ، فۇرىيې، ئوۋېنلار ئوتتۇرىغا قويغان كىشىلەرنى ئەمەلىي پائالىيەتلەر ئارقىلىق ئەتراپلىق راۋاجلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش توغرىسىدىكى ئىدىيىنى ئەمەلگە ئاشۇرغاز بولىدۇ. ئەمگەك تىرىكچىلىكىنىڭ ۋاستىسىلا ئەمەس، بەلكى تۇرمۇشنىڭ بىرىنچى ئېھتىياجى بولۇپ قالىدۇ، بىر خىل سەلقىتىن خۇشاللىق ئىشقا ئايلىنىدۇ. ئەمگەك ئەمدى خۇسۇسىي ئەمگەك بولمايدۇ، ئەمگەك مەھسۇلاتلىرى بىۋاستە ئىجتىمائىي مەھسۇلات بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە ئەمگەكچى خەلق جەمئىيەتنىڭ خوجىسى بولىدۇ، بەزى ئىلغار-لاردا كومموٴنستىك ئەمگەك پوزىتسىيىسى بارلىققا كېلىدۇ. لېنىن «كومموٴنستىك شەنبىلىك خالىس ئەمگەك»نى كومموٴ-نىزمنىڭ يۇمران بىخى دەپ ئاتىغان.

كومموٴنستىك پارتىيە 共产党 پرولېتارىيات تىنىڭ پارتىيىسى. پرولېتارىيات تىنىڭ ئىلغار قوشۇنى، پرولېتارىيات تىنىڭ سىنىپىي تەشكىلاتلىرىنىڭ ئالىي شەكلى. پرولېتارىيات تىنىڭ ئىنقىلابىي كۈرەشتىكى ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشتىكى رەھبەرلىك رولى كومموٴنستىك پارتىيە ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ. كومموٴنستىك

پارتىيە ماركسىزم - لېنىنىزمنى يېتەكچى ئىدىيە قىلىدۇ، قاتتىق تەشكىلچانلىق ۋە ئىنتىزامچانلىققا ئىگە، دېموكراتىيە - مەركەز-لەشتۈرۈش تۈزۈمىدىن ئىبارەت تەشكىلىي پرىنسىپنى يولغا قويىدۇ. كومپارتىيەنىڭ مەقسىتى ۋە ۋەزىپىسى پرو-لېتارىياتقا ۋە ئۇنىڭدىن باشقا بارلىق ئېزىلگۈچى ئەمگەكچى خەلقنى رەھبەرلىك قىلىپ، ئىنتىپاقلاشقىلى بولىدىغان بارلىق كۈچلەر بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، ئەڭ كەڭ بىرلىك سەپ تۈزۈپ، پرولېتارىيات رەھبەرلىك قىلىدىغان خەلق دېموكراتىك ئىنقە-لابى ۋە پرولېتارىيات سوتسىيالىستىك ئىنقىلابى ئارقىلىق پرو-لېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى بەرپا قىلىپ، سوتسىيالىزم قۇرۇشتىن ئىبارەت. پارتىيەنىڭ ئاخىرقى مەقسىتى كومپۇنىستىك جەمئىيەت تۈزۈمىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت. كومپۇنىستىك پارتىيە دېگەن بۇ ئىسىم ھەممىدىن بۇرۇن ماركس بىلەن ئېنگېلسنىڭ «كومپۇنىستىك پارتىيە خىتابنامىسى»دە ئىشلىتىلدى. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يېرىمىدا، ئىشچىلار ھەرىكىتىنىڭ راۋاجلى-نىشىغا ئەگىشىپ، ياۋروپا ۋە ئامېرىكىلاردا سوتسىيال دېموكرات-لار پارتىيىسى دېگەن نام بىلەن نۇرغۇن ئىشچىلار پارتىيىلىرى قۇرۇلدى. 1918 - يىلى روسىيە سوتسىيال دېموكراتىك ئىش-چىلار پارتىيىسى (بولشېۋىكلار) لېنىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن نامىنى روسىيە كومپۇنىستىك پارتىيىسى (بولشېۋىكلار) دەپ ۋەسمىي ئۆزگەرتتى. روسىيەدىن باشقا ھەرقايسى ئەللەردىكى سوتسىيال دېموكراتلار پارتىيىلىرى، رەھبەرلىك ھوقۇقىنى ئاغمىچىلار تارتىۋالغان بولغاچقا، پەيدىنپەي ئايرىلىپ سۈپىتى ئۆزگىرىپ كەتتى. كېيىن ھەرقايسى ئەللەردە ماركسىزم - لېنىن

نەزمچە پارتىيە قۇرۇش تەلىماتى بويىچە قۇرۇلغان ئىشچىلار سىنىپى پارتىيىلىرى ئۈمۈمەن كوممۇنىستىك پارتىيە دەپ ئاتالىدى، لېكىن ئىشچىلار پارتىيىسى، ئەمگەكچىلەر پارتىيىسى، كوممۇنىزمچىلار ئىتتىپاقى قاتارلىق ناملارنى قوللانغانلارمۇ بار.

كوممۇنىستىك دۇنيا قاراش 共产主义世界观 يەنى پرولېتارىياتچە دۇنيا قاراش. پرولېتارىياتنىڭ دۇنياغا بولغان تۈپ - ئاساسىي قارىشى. كوممۇنىستىك نەزەرىيە سىستېمىسىنىڭ يادروسى. ماۋ زېدۇڭ مۇنداق دېگەن: «كوممۇنىزمنىڭ دۇنيا قارىشى دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزم» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 1241 - بەت). ئۇ ئىنسانلارنىڭ بىلىش مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى يەكۈنلەپ، دۇنيانىڭ ئەسلى قىياپىتىنى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى ئەينەن ئىنكاس قىلىپ، كىشىلەرنىڭ جەمئىيەتنى، تەبىئەتنى پائالىيەتچانلىق بىلەن ئۆزگەرتىپ، پۈتۈن ئىنسانىيەتنى ئازاد قىلىش توغرىسىدىكى كوممۇنىستىك ئۇلۇغ غايىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ يېتەكچىلىك قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ ئىنسانىيەت تارىخىدىن بۇيانقى ئەڭ ئىلغار، ئەڭ ئىلمىي دۇنيا قاراش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ ھەممىسى مۇشۇنداق دۇنيا قاراشنى ئۆزىنىڭ نەزەرىيىۋى ئاساسى قىلىدى.

كوممۇنىستىك شەنبىلىك خالىس ئەمگەك 共产主义星期六义务劳动 «كوممۇنىستىك خالىس شەنبىلىك» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. روسىيە ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئىچكى ئۇرۇش مەزگىلىدە ۋە تىنچ قۇرۇلۇش قىلىشقا ئۆتۈش مەزگىـ

لىنىڭ ئۇرۇشنىڭ غەلىبىسىنى كاپالەتلەندۈرۈش ۋە خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئاڭلىق قىلغان ھەقسىز ئەمگىكى. موسكۋا - قازان تۆمۈريول شۆبە ئىدارىسىدىكى كوممپارتىيە ئەزالىرى ۋە خەيرخاھلارنىڭ 1919 - يىل 5 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئۆتكۈزۈلگەن چوڭ يىغىندا، ئىنقىلابنىڭ مېۋىسىنى قوغداش ئۈچۈن كۈندىلىك خىزمەتنى بىر سائەت ئۇزارتىش، بۇ ۋاقىتنى يىغىپ، شەنبە كۈنى ھەقسىز خالىس ئەمگەك قىلىش، بۇنى پۈتۈن شۆبە ئىدارە بويىچە يولغا قويۇش ئوتتۇرىغا قويۇلدى. چوڭ يىغىندىن كېيىنكى تۇنجى شەنبە كۈنى كەچ سائەت ئالتىدىن تارتىپ دەسلۈانسىغا باشلانغان بۇ ئىش ھەرقايسى جايلاردىكى كەڭ ئىشچىلارنىڭ دەرھال ئاكتىپ قوللىشىغا ئېرىشتى. بۇنى لېنىن يۇقىرى باھا بېرىپ «ئۇلۇغ باشلىنىش» دەپ ئاتىدى. لېنىن: «كوممۇنىستىك شەنبىلىك خالىس ئەمگەكنىڭ غايەت زور تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇشىنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇ بىزگە ئىشچىلارنىڭ ئاڭلىق، ئىختىيارىي تۈردە ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى ئاشۇرۇش، يېڭى ئەمگەك ئىنتىزامىنى ئورنىتىش، سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي شارائىت ۋە تۈرمۇش شارائىتىنى بەرپا قىلىشتەك ئىجادچانلىق روھىنى كۆرسەتتى» دېدى («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 4-توم، 13 - بەت) ۋە بۇنى كوممۇنىزمنىڭ ئەمەلىي باشلىنىشى دەپ قارىدى.

كوممۇنىستىك كىشىلىك تۈرمۇش قاراش 共产主义人生观 يەنى پرولېتارىياتچە كىشىلىك تۈرمۇش قاراش. پرولېتارىياتنىڭ كىشىلىك تۈرمۇشىغا بولغان تۇپ -

ئاساسىي قارىشى. كوممۇنستىك دۇنيا قاراشنىڭ تەركىبىي قىسمى. ئىنسانىيەت تارىخىدىكى ئەڭ ئىلغار، ئەڭ ئالىيجانناب بولغان كىشىلىك تۈرمۇش قاراش. ئۇ كىشىلىك تۇرمۇشقا دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزم بويىچە قارايدۇ، كوممۇنستىك ئەخلاق ئۆلچىمىدە چىڭ تۇرىدۇ، پرولېتارىيات بىلەن خەلق ئاممىسىنىڭ كوللېكتىپ مەنپەئىتىنى ھەممىدىن ئۈستۈن، كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئەڭ چوڭ ئەھمىيىتى ئۆزىنىڭ مەنپەئىتىنى كۆزلىمەي، ئۇمۇمنىڭ مەنپەئىتىنى كۆزلەش، جان - دىل بىلەن خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت، كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئەڭ يۇقىرى نىشانىنى كوممۇنىزمدىن ئىبارەت ئۇلۇغ غايىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشتىن ئىبارەت دەپ تەشەببۇس قىلىدۇ.

كوممۇنستىك ئىنتېرناتسىئونال 共产国际 يەنى«ئۈچىنچى ئىنتېرناتسىئونال» (947 - بەت).

كونا دېموكراتىك ئىنقىلاب 旧民主主义革命 بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىك قىلغان دېموكراتىك ئىنقىلاب. «بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابى» (109 - بەت)، «بۇرژۇئا ئىنقىلابى» (119 - بەت) لارغا قارالسۇن.

كونا ماتېرىيالىزم 旧唯物主义 ئۇمۇمەن ماركسزمچە پەلسەپىدىن بۇرۇنقى ماتېرىيالىزمنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ تەپسىلاتى ھەققىدە «ساددا ماتېرىيالىزم» (404 - بەت)، «مېتافىزىكىلىق ماتېرىيالىزم» (829 - بەت)، «مېخانىك ماتېرىيالىزم» (831- بەت)، «چاكىنا ماتېرىيالىزم» (301 - بەت) لارغا قارالسۇن.

كونسېرن 康采恩 نېمىسچە Konzern دىگەن سۆز-

نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، «ھەر خىل كارخانىلار گۈرۈھى» دېگەنلىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ قۇدرىتى ھەممىدىن چوڭ يېرىك مونوپول كارخانىلارنى ياكى بانكىلارنى يادرو قىلىپ بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان بىرمۇنچە ئىقتىسادىي تارماقلارغا تەۋە كارخانىلارنى بىرلەشتۈرگەن كارخانىلار گۈرۈھى. ئۇ مونوپولىيە تەشكىلاتىنىڭ مۇرەككەپ، يۇقىرى دەرىجىلىك شەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ يۇقىرى مونوپولىيىلىك پايدىغا ئېرىشىشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئۇ ئادەتتە بىرمۇنچە سانائەت كارخانىلىرىنى، بانكىلارنى، سودا شىركەتلىرىنى، ترانسپورت شىركەتلىرىنى، مۇلازىمەتچىلىك ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كارخانىلارنى ۋە باشقىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يادرو قىلىنغان چوڭ كارخانا ياكى بانكىلار ئۆز كەسپىنى باشقۇرغاندىن تاشقىرى، بىر قىسىم كاپىتال ئاجرىتىپ، كونسېرنغا قاتناشقان باشقا كارخانىلارنىڭ پاي چېكىنى سېتىۋېلىپ، پاي چېكى كونترول سوممىسىغا ئىگە بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن پاي ئىگىلىگۈچى شىركەتلىك رولىنى ئويناىدۇ. كونسېرنغا قاتناشقان شىركەتلەر نامىدا مۇستەقىل بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە كاپىتالنى ھەممىدىن كۆپ چوڭ كارخانىلار ياكى چوڭ بانكىلارنىڭ كونترولىدا بولىدۇ، مونوپول كاپىتالىستلار شۇ شەكىلدىن پايدىلىنىپ، ئۆزىنىڭ كاپىتالىدىن نەچچە ھەسسە ھەتتا نەچچە ئون ھەسسە كۆپ كاپىتالنى چاڭگىلىدا تۇتۇپ تۇرالايدۇ. كونسېرنىنى پۈل مۇئامىلە كونترولىنى ئاساس قىلغان تېرىستلاردىن ئىبارەت پەرقلەندۈرۈش ناھايىتى تەس، ئۇلارنىڭ ئاساسىي پەرقى شۇكى، تېرىستقا قاتناشقان كارخانىلار ئادەتتە بىر تىپتىكى. مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپ چىقىرىدۇ ياكى

ئىشلەپچىقىرىشتا بىر - بىرىگە زىچ باغلانغان بولىدۇ، كونكرېت بولسا تۈرلۈك كارخانىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ؛ تۇرىت يەككە كارخانىلارنىڭ بىرلەشمىسىدىن ئىبارەت، كونكرېت يەككە كارخانىلارنىلا ئەمەس، بەلكى يەككە كاپىتالىستلار بىلەن تۇرىستلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ. كونكرېت مونوپولىيە ھۆكۈمران ئورۇننى ئىگىلىگەن ۋە تېخىمۇ كۆپەيگەن شارائىتتا مەيدانغا كەلگەن، يەنى ئۇ باشقا مونوپولىيە تەشكىلاتلىرىدىن كېيىنرەك بارلىققا كەلگەن. 1 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، گېرمانىيە ئىگىلىكىنى بىر ئوچۇم يېرىك كونكېرنلار كونترول قىلدى. 2 - دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ھارپىسىدا، ياپونىيىدە مىتسۇئى، مىتسۇبىش، ياسۇدا، سۇمىتو دېگەن تۆت چوڭ مالىيە مۇشتۇمزور گۇرۇھى پاي ئىگىلىگۈچى شىركەت بولغان باش شىركەتنى يادرو قىلغان، بىر قاتار چوڭ مونوپول كارخانىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كونكېرن بولغانىدى. 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، تەرەققىي تاپقان كاپىتالىستىك ئەللەردىكى مونوپولىيە تەشكىلاتلىرى بارغانسېرى ئۇنىۋېرسال شىش، كۆپ خىللىشىش تەرىپىگە قاراپ راۋاجلاندى، كونكېرن مونوپولىيە تەشكىلاتىنىڭ ئەڭ گەۋدىلىك، ئەڭ تىپىك ۋە ئۇستۇنلۈك ئورنىغا ئىگە بولغان شەكلى بولۇپ قالدى. ئۇ جاھانگىرلىك دەۋرىدە بانكا كاپىتالى بىلەن سانائەت كاپىتالىنىڭ بىر - بىرىگە سىڭىشىپ پۈل مۇئامىلە كاپىتالىغا ئايلىنىش خۇسۇسىيىتىنى روشەن ئىپادىلىدى.

كونكرېت ئەمگەك 具体劳动 «ياراملىق ئەمگەك» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. «ئابستراكت ئەمگەك»نىڭ ئەكسى. مۇئەييەن

كونكرېت شەكىلدە ئېلىپ بېرىلمىدىغان، ئىستېمال قىممىتى يارىتىلمىغان ئەمگەك. بۇ ئەمگەكلەرنىڭ مەقسىتى، مەشغۇلات ئۇسۇلى، ئوبيېكتى، ۋاسىتىسى ۋە نەتىجىسى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدۇ. مەسىلەن، ئاشلىق ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئەمگەك بىلەن كىيىم تىكىدىغان ئەمگەك ئوخشىمىسىدا، شەكىل جەھەتتىمۇ، مەزمۇن جەھەتتىمۇ ماھىيەتلىك پەرق بار. بۇ ئىككى خىل كونكرېت ئەمگەك ئوخشاش بولمىغان ئىستېمال قىممىتى يارىتىدۇ، كىشىلەرنىڭ باشقا - باشقا ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرىدۇ. كونكرېت ئەمگەك ئىنسانلار جەمئىيىتى ھاياتىنىڭ ئەڭ مۇھىم شەرتى بولۇپ، ئىنسانلار بىلەن تەبىئەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ، ئىجتىمائىي فورماتسىيىگە باغلىق بولمايدۇ. تاۋار ئىشلەپ چىقىرىشى شارائىتىدا، ئۇ *ئەمگەكنىڭ ئىككى ياقلىمىلىقىنىڭ بىر تەرىپى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئىنسانىيەت تېخنىكا تارىخىنىڭ تاش قورال، مىس قورال، تۆمۈر قورال ۋە ماشىنىلار ۋەكىللىك قىلغان دەۋرلىرى كونكرېت ئەمگەكنىڭ تارىخىي تەرەققىيات جەريانىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

كونكرېت ھەقىقەت 具体真理 يەنى ھەقىقەتنىڭ كونكرېتلىقى. لېنىن مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «دىئالېكتىكىنىڭ ئاساسىي قائىدىسى مۇنداق: ئابستراكت ھەقىقەت بولمايدۇ، ھەقىقەت ھەمىشە كونكرېت بولىدۇ.» «لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 890 - بەت) ئوبيېكتىپ دۇنيادىكى بارلىق شەيئىي كونكرېت بولىدۇ،كونكرېت شارائىت، كونكرېت زىددىيەت، بىر - بىرىگە زىت تەرەپلەرنىڭ كونكرېت ئورنى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزئارا كونكرېت مۇناسىۋىتىنى ئۆز

ئىچىگە ئالىدۇ، شۇڭا ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ ماھىيىتى ۋە قانۇنىيىتىنى توغرا ئەكس ئەتتۈرىدىغان ھەقىقەت كونكرېت بولماي قالمايدۇ. ھەقىقەتنىڭ كونكرېتلىقى ھەقىقەتنىڭ كونكرېت زامان، ئورۇن ۋە شارائىتىغا بولغان تەقەززالىقىنى بەلگىلەيدۇ. ھەقىقەتنىڭ كونكرېتلىقىنى ئىگىلەش ئۈچۈن، ئوبيېكتىپ ئەھۋالىيەتنى ئاساس قىلىپ، ئىشنى كونكرېت ماتېرىياللارنى تەپسىلىي ئىگىلەشتىن باشلاپ، تەپەككۇر ئىقتىدارىنى ئىشقا سېلىپ، شەيئىلەرنى كونكرېتلىقتىن ئابستراكتلىققا ئۆتۈش، يەنە ئابستراكتلىقتىن كونكرېتلىققا ئۆتۈش يولى بىلەن چوڭقۇر تەكشۈرۈپ، كونكرېت ئەھۋالنى كونكرېت تەھلىل قىلىشتا چىڭ تۇرۇش لازىم.

具体和抽象 كونكرېتلىق ۋە ئابستراكسىيە كونكرېتلىق ھەم ھەر تەرەپلىمە خۇسۇسىيەت، ئالاھىدىلىك ۋە مۇناسىۋەتلەرنىڭ بىرلىكى بولغان بىر پۈتۈن شەيئىلەرنى كۆرسىتىدۇ، ھەم شەيئىلەر كۆپ خىللىقنىڭ بىرلىكىنىڭ بىلىشتىكى ئىنكاسىنى كۆرسىتىدۇ؛ ئابستراكسىيە كونكرېت شەيئىلەردىن سۈغۇرۇپ چىقىرىلغان ۋە نىسپىي مۇستەقىل بولغان ھەر تەرەپلىمە خۇسۇسىيەت، ئالاھىدىلىك ۋە مۇناسىۋەتلەرنى كۆرسىتىدۇ. بىۋاستە كۆزىتىش ئاساسىدىكى جانلىق ھېسسىي بىلىش شەيئىلەرنى شەيئىنىڭ سىرتقى خۇسۇسىيىتى، ئالاھىدىلىكى ۋە مۇناسىۋىتىدىن ئەكس ئەتتۈرىدىغان، شەيئىنىڭ ماھىيىتىنى ئۇچۇپ بېرەلمەيدىغان ھېسسىي باسقۇچتىكى تۆۋەن دەرىجىلىك كونكرېت بىلىشتۇر. شۇ ئاساستا پىكىر يۈرگۈزۈپ، شەيئىلەرنىڭ بىر پۈتۈن گەۋدىسىنى ئايرىم ـ ئايرىم قىسىملارغا ۋە تەرەپلەرگە

پارچىلاپ، بىر - بىرلەپ تەكشۈرۈپ، ئۇنىڭدىن تۈرلۈك ئاددىي ئۇقۇم ۋە ھۆكۈم ھاسىل قىلغاندىن كېيىن، بىلىش ئابستراكسيە دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلىدۇ. ئۇ ھېسسىي كونكرېت بىلىشكە قارىغاندا بىر قەدەم چوڭقۇرلىغان بولىدۇ، لېكىن ئۇ پەقەت ئابستراكسيىدىلا ئىبارەت بولۇپ، شەيئىلەر كۆپ خىللىقىنىڭ بىرلىكىنى پۈتۈنلۈك نۇقتىسىدىن ئەكس ئەتتۈرەلمەيدۇ. بىلىش مۇشۇ ھالەتتىلا توختاپ قالىدىغان بولسا، بىر تەرەپلىمە، قۇرۇق نەرسە بولۇپ قالىدۇ. ئايرىم ئابستراكسيىدىن يەنە كونكرېتلىققا يۈكسەلدۈرۈپ، ھاسىل قىلىنغان تۈرلۈك ئاددىي ئۇقۇم ۋە ھۆكۈملەرنى كونكرېت شارائىتقا ماسلاشتۇرۇپ، ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ پۈتۈن گەۋدىسى ئۇستىدە سىستېمىلىق، مۇكەممەل، ھەر تەرەپلىمە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، شەيئىلەرنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىنىڭ ئىچكى باغلىنىشىنى ئېچىپ، ھەر تەرەپلىمە خۇسۇسىيەت، ئالاھىدىلىك ۋە مۇناسىۋەتكە ئىگە بىر پۈتۈن شەيئىنىڭ ئەسلى قىياپىتىنى قايتا گەۋدىلەندۈرگەندىلا، ئوبيېكتىپ ئەمەلىيەتنى توغرا ئەكس ئەتتۈرىدىغان ھەقىقىي ئىلمىي بىلىمگە يەنى ئەقلىي باسقۇچتىكى ئالىي كونكرېت بىلىشكە ئېرىشكىلى بولىدۇ. كونكرېتلىقتىن ئابستراكسيىگە، يەنە ئابستراكسيىدىن كونكرېتلىققا ئۆتۈش ئۇسۇلى دىئالېكتىكىنىڭ پىكىر قىلىش جەريانىدىكى ئىپادىسى، كىشىلەرنىڭ دۇنيانى بىلىش يولىدىكى ئىلمىي ئۇسۇلى. گېگېل كونكرېتلىق ۋە ئابستراكسيە دېگەن كاتېگورىيىنى ھەممىدىن بۇرۇن پەلسەپىگە كىرگۈزگەن ھەم ئۇنى ئىدىئالىستىك ئاساستا شەرھىلىگەن. دىئالېكتىك ماتېريالىزم گېگېلنىڭ ئىدىئالىستىك ئاساستىكى كونكرېتلىق ۋە ئابستراكسيە كاتېگو-

رەيىسىنى ئۆزگەرتكەن.

كۆپ مەنبەچىلىك 多元论 دۇنيا تۇرغۇن مەنبەلەردىن تەركىب تاپقان دەپ بىلىدىغان پەلسەپىۋى تەلىمات. ئىدىئا-لىستىك كۆپ مەنبەچىلىك، مەسىلەن، گېرمانىيىلىك لىبنىز دۇنيا مۇستەقىل، روھىي ۋە ئۆزلۈكىدىن ھەرىكەت قانۇنىيىتىدارىغا ئىگە بولغان سان ـ سانا قىسىز «يېگانە» لەردىن تەركىب تاپىدۇ دەپ قارىدى. ماتېرىيالىستىك كۆپ مەنبەچىلىك، مەسىلەن، جۇڭگونىڭ قەدىمكى زامانىدىكى بەش ئىلىمنىڭ تەلىماتى دۇنيادىكى تۇرلۈك ـ تۇمەن شەيئىلەر مېتال، ئۆسۈملۈك، سۇ، ئوت، تۇپراقتىن ئىبارەت بەش ئىلىمنىڭ تۇرلەنگەن دەپ قارىدى. مۇشۇنداق ئىدىيە قەدىمكى يۇنان ۋە قەدىمكى ھىندىستاندىمۇ بار ئىدى. ئىلمىي ئاساسى بولمىغان بۇنداق ساددا ماتېرىيالىستىك پەرەز ئىنسانلارنىڭ دۇنيانى بىلىشى تېخى دەسلەپكى باسقۇچتا تۇرۇۋاتقانلىقىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ.

كۆتۈرە ئىلىش توزۇمى 包干(乾)制 «تەمىنات توزۇمى» (257- بەت)كە قارالسۇن.

كۈرەش 斗争性 دىئالېكتىكىدىكى زىددىيەتنىڭ كۈرىشىنى بىلدۈرىدۇ. زىددىيەتنىڭ ئوخشاشلىقىنىڭ ئەكسى، يەنى بىر ـ بىرىگە زىت ئىككى تەرەپنىڭ قارىمۇ قارشىلىقى، بىر ـ بىرىنى چەتكە قېقىشى، بىر ـ بىرىنى ئىنكار قىلىشى. پەلسەپە كاتېگورىيىسىگە ياتىدىغان «كۈرەش» ئادەتتە دېيىلىدىغان «كۈرەش»كە ئوخشىمايدۇ. پەلسەپە جەھەتتىن ئېيتقاندا، دۇشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدا كۈرەش بولۇپلا قالماي، خەلق ئىچىدىمۇ كۈرەش

بولىدۇ؛ جەمئىيەتتە كۆرەش بولۇپلا قالماي، تەبىئەتتىمۇ كۆرەش بولىدۇ. بىر - بىرىگە زىت ئىككى تەرەپلا بولىدىكەن، كۆرەش بولىدۇ. بىراق، زىددىيەتنىڭ خاراكتېرى ئوخشاش بولمىسا، زىددىيەت كۆرىشىنىڭ شەكلىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. «زىددىيەتنىڭ كۆرىشى جەريانىنىڭ بېشىدىن ئاخىرىغىچە سىڭگەن بولىدۇ ۋە بىر جەريانىنى ئىككىنچى بىر جەريانغا ئايلاندۇرىدۇ، زىددىيەتنىڭ كۆرىشى ھەممىدە مۇستەسنا سىز ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن، زىددىيەتنىڭ كۆرىشى شەرتسىز، مۇتلەق بولىدۇ، دەيمىز.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 595 - بەت) كۆرەش ئوخشاشلىق ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. كۆرەش بىلەن ئوخشاشلىقنىڭ ئۆزئارا بىرمەكشى ھەممە شەيئىلەرنىڭ زىددىيەت ھەرىكىتىنى تەشكىل قىلىدۇ.

كېنياي 魁奈 (François Guesnay, 1694 — 1774) فرانسىيە بۇرژۇئا كلاسسىك سىياسىي ئىقتىساد ئېقىمىنىڭ ۋەكىللىرىدىن بىرى، دېھقانچىلىق ئەلاچىلىقىنىڭ ئاساسچىسى. پومپىشچىك ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان، تىبابەتچىلىكنى تەتقىق قىلغان، تىبابەتچىلىك ۋە بىئولوگىيىگە دائىر بىرمۇنچە ئەسەرلەرنى يازغان، لۇئى XV ئوردىسىداتېۋىپلىق قىلغان، كېيىن ئاقسۆڭەكلىك مەرتىۋىسىگە ئىگە بولغان. ئۆمرىنىڭ ئاخىرلىرىدا، فرانسىيە ئىقتىسادى ۋەيران بولۇش گىردابىغا دۇچ كېلىپ، پۈتۈن ئەل كۆڭۈل بۆلىدىغان مەسىلىگە ئايلانىغاندىلا، ئۇ ئىقتىسادىي پەننى ئاندىن تەتقىق قىلىشقا كىرىشكەن. ئۇ 1758 - يىلى ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي پەنگە دائىر «ئىقتىسا-

دىي جەدۋەل» دېگەن ئاساسىي ئەسىرنى ئېلان قىلغان. «تەبىئىي تەرتىپ» تەلىماتى ئۇنىڭ پۈتۈن ئىقتىسادىي تەلىماتىنىڭ ئاساسىي نۇقتىسىدۇر. ئۇ بۇ تەلىماتىدا كىشىلىك جەمئىيىتىدە كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىگە بېقىنمايدىغان ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى بىرىنچى بولۇپ مۇئەييەنلەشتۈرگەن. ئۇ «ساپ مەھسۇلات» نەزەرىيىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، بايلىقنىڭ ھەقىقىي مەنبەسى ئوبوروت ساھەسىدە ئەمەس، ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىدە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ، قوشۇمچە قىممەتنىڭ سىرىنى ئېچىپ كۆرسەتىش ئۈچۈن مۇستەھكەم ئاساس ھازىرلاپ بەرگەن؛ ئۇ «ساپ مەھسۇلات» نەزەرىيىسىگە ئاساسلىنىپ، جەمئىيەت ئەزالىرىنى سىنىپلارغا بۆلگەن، «پۇقرا» لارنى «ئىشلەپ چىقارغۇچى سىنىپ»، «يەر ئىگىلىگۈچى سىنىپ» ۋە «ئىشلەپچىقىرىش ئېلىپ بارمايدىغان سىنىپ» دېگەنلەرگە ئايرىغان؛ ئۇ سىياسىي ئىقتىساد تارىخىدا ئىجتىمائىي كاپىتالنىڭ تەكرار ھاسىل قىلىنىشى ۋە ئوبوروت بولۇشى ئۈستىدە بىرىنچى بولۇپ سىناق تەرىقىسىدە تەھلىل يۈرگۈزگەن. تارىخىي ۋە سىنىپىي چەكلىمە تۈپەيلىدىن، ئۇنىڭدا نەزەرىيە جەھەتتە نۇرغۇن تار ۋە خاتا قاراشلار بولغان، مەسىلەن، ئۇ قىممەتنىڭ ماھىيىتىنى چۈشەنمەي، «ساپ مەھسۇلات»نى يېزا ئىگىلىكىلا بېرەلەيدۇ دەپ قارىغان ھەمدە «ساپ مەھسۇلات»نىڭ ھاسىل بولۇشىنى تەبىئەتنىڭ ئىنئامى دەپ چۈشەندۈرگەن؛ سانائەتنى ئىشلەپچىقىرىش ئېلىپ بارمايدىغان تارماق قاتاردا كۆرۈپ، سانائەت ساھەسىدىكى ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنى ئىشلەپچىقىرىش ئېلىپ بارمايدىغان سىنىپ دەپ

ھەسىبلىغان. ئۇ بايلىقنى ئۆزلەشتۈرۈپ، كاپىتالىستنىڭ يېڭا ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇش دېگەن ئىقتىسادىي پروگراممىنى ئوتتۇرىغا قويغان، كاپىتالىستلارنى ئەركىن پائالىيەت ئېلىپ بېرىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش مەقسىتىدە، سودا ئەركىنلىكى سىياسىتىنى تەشەببۇس قىلغان، سودا ئەلاچىلىقى تەشەببۇس قىلىدىغان قوغدىنىش چېگرا بېجى سىياسىتىگە كۆچەپ قارشى تۇرغان؛ ھەممە باج ـ سېلىقنى «ساپ مەھسۇلات»نى ئۆزلەشتۈرگۈچى پومېشچىكلار ئۈستىگە ئالىدىغان يېگانە باجنى قۇۋۋەتلىگەن. ئۇنىڭ نەزەرىيىسى ۋە پروگراممىسى فرانسىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابىنىڭ ھارپىسىدىكى بۇرژۇئاچە تەلەپلەرنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، بۇرژۇئا كلاسسىك سىياسىي ئىقتىسادىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە راۋاجلىنىشىغا چوڭ تەسىر كۆرسەتكەن. ئۇنىڭ «دېھقانلار توغرىسىدا»، «زىرائەت توغرىسىدا»، «باج ـ سېلىق توغرىسىدا» دېگەنگە ئوخشاش باشقا ئەسەرلىرىمۇ بار.

كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش 扩大再生产 ئىشلەپچىقىرىشنىڭ كېڭەيتىلگەن كۆلەمدە تەكرار ئېلىپ بېرىلىشى. ئۇ، تاشقى ئامىلدىن كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئىچكى ئامىلدىن كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشتىن ئىبارەت ئىككى خىلغا بولۇنىدۇ. ئالدىنقىسى نوقۇل ھالدا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە ئەمگەك كۈچىنىڭ سانىنى كۆپەيتىشكە، ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىنى كېڭەيتىشكە تايىنىپ ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمىنى كېڭەيتىشنى كۆرسىتىدۇ، ئۇ ئىشلەپچىقىرىشنى دائىرە جەھەتتىن راۋاجلاندۇرۇش بىلەن خاراكتېرلىنىدىغانلىقى ئۈچۈن، «يېرىك كېڭەيتىلگەن تەكرار

ئىشلەپچىقىرىش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ؛ كېيىنكىسى ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمىنى ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنىڭ تەرەققىي قىلىشى، ئىشلەپچىقىرىش ئامىللىرى سۈپىتىنىڭ ياخشىلىنىشى، جانلىق ئەمگەك بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئۇنۇمىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىگە تايىنىپ كېڭەيتىشنى كۆرسىتىدۇ، ئۇ ئىشلەپچىقىرىشنى چوڭقۇرلۇقتا، تۈجۈپىلەككە قاراپ راۋاجلاندۇرۇش بىلەن خاراكتېرلىنىدىغانلىقى ئۈچۈن «تۈجۈپىلەنگەن» كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش دەپمۇ ئاتىلىدۇ. رېئال ئىقتىسادىي ھاياتتا بۇ ئىككى خىل كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش كۆپىنچە ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلگەن ھالدا ئىلىپ بېرىلىدۇ، ماشىنىلىشىش سەۋىيىسى تۆۋەنرەك بولغان باسقۇچتا ئۇمۇمەن تاشقى ئاملىدىن كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش ئاساس قىلىنىدۇ، ماشىنىلىشىش ئومۇميۈزلۈك ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان ۋە ئاپتوماتلىشىش يولغا قويۇلغان باسقۇچتا بولسا، ئىچكى ئاملىدىن كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تۈتىدىغان سالمىقى كۆندىن-كۈنگە يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ. جۈغلانما — كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ بۇلىقى. كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش قوشۇمچە مەھسۇلاتنىڭ بىر قىسمىنى جۈغلانمىغا ئايلاندۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ۋە ئەمگەك كۈچىنى كۆپەيتىشنى تەلەپ قىلىدۇ، لېكىن مەلۇم شارائىتتا، جۈغلانما بولمىغان تەقدىردىمۇ، كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى مەلۇم كۆلەمدە ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولىدۇ (مەسىلەن، تۇراقلىق مۇلۈكنى يېڭىلاشتىن ئىلگىرى بىر قىسىم ئامورتىزاتسىيە فوند

دىدىن ۋاقتىلىق پايدىلىنىپ تۇرۇش يولى ئارقىلىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىنى ئاشۇرغىلى بولىدۇ). «تەكرار ئىشلەپچىقىرىش» (243 - بەت)قا قاراڭ.

扩大的价值形式　كېڭەيگەن قىممەت شەكلى

«ئومۇملاشقان قىممەت شەكلى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بىر خىل تاۋار-نىڭ قىممىتى بىر قاتار باشقا تاۋارلار ئارقىلىق ئىپادىلىنىدىغان قىممەت شەكلى. بىرىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىغا، يەنى چارۋىچى قەبىلىلەرنىڭ ياۋايىلار توپىدىن ئايرىلىپ چىقىشىغا ئەگىشىپ، نەرسىنى نەرسىگە ئالماشتۇرۇش تاسادىپىي، ئايرىم ھادىسە بولماي، دائىملىق ھادىسگە ئايلىنىپ قالدى، شۇنىڭ بىلەن ئاددىي قىممەت شەكلى راۋاجلىنىپ كېڭەيگەن قىممەت شەكلىگە ئايلاندى. كېڭەيگەن قىممەت شەكلى تۆۋەندىكىچە:

2 گەز كاناپ
= 4 كۆرە بۇغداي
ياكى
= 3 جىڭ چاي
ياكى
= 1 تۈياق قوي
ۋە باشقىلار

ئاددىي قىممەت شەكلىدىكىگە ئوخشىمايدىغان يېرى شۇكى، كېڭەيگەن قىممەت شەكلىدە كاناپ ئىككىنچى بىر خىل تاۋار بىلەن مۇناسىۋەت قىلىپلا قالماي، پۈتكۈل تاۋار دۇنياسى بىلەن مۇناسىۋەت قىلىدىغان بولدى، باشقا بارلىق تاۋارلار كاناپنىڭ قىممىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئەينەككە ئايلىنىپ قالدى، دېمەك، كېڭەيگەن قىممەت شەكلىلا قىممەتنىڭ تاۋارغا

مۇجەسسەملەشكەن ئىنسانلارنىڭ پەرقسىز ئابستراكت ئەمگەك
ئەكەنلىكىنى ھەقىقىي ئىپادىلەپ بېرىدۇ. لېكىن بىر خىل
يېڭى تاۋار بارلىققا كەلسىلا، كاناپنىڭ قىممىتىنى ئىپادىلەي
دىغان بىر خىل ماتېرىيال كۆپەيگەن بولىدۇ، قىممەتنى
ئىپادىلەيدىغان نەرسىلەر مەڭگۈ ئاياغلاشمايدۇ؛ كاناپنىڭ
شۇنداق بولىدۇ، نىسپىي قىممەت شەكىلىدە تۇرۇۋاتقان باشقا
تاۋارلارنىڭمۇ شۇنداق بولىدۇ. بىرلىككە كەلگەن قىممەتداش
بولمىغانلىقتىن، كانېپى بارلارغا بۇغداي لازىم بولغان بىلەن
بۇغدىيى بارلارغا كاناپ لازىم بولماي قالغاندا، ئالماشتۇرۇش
ئەمەلگە ئاشماي قالىدۇ، ياكى بىرقانچە قېتىم ئالماشتۇرۇشلار
ئارقىلىقلا مەقسەتكە يەتكىلى بولىدۇ. دېمەك كېڭەيگەن قىممەت
شەكلى يەنىلا تولۇق راۋاجلانمىغان قىممەت شەكلىدۇر.
ئالماشتۇرۇشنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، كېڭەيگەن قىممەت
شەكلى راۋاجلىنىپ *ئومۇمىي قىممەت شەكلىگە ئايلاندى.

كېلىشتۇرمىچىلىك 折衷主义 تېگى يۇنانچە eklektikos «تاللاش»، «تاللاش ئىقتىدارىغا ئىگە» دېگەن مەنىدىكى سۆز. ئۇ بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان ھەر خىل قاراشلارنى پرىنسىپسىز ھالدا قۇراشتۇرۇپ قويىدىغان قىلىقنى بىلدۈرىدۇ. مىلادىدىن بۇرۇن 2 - ئەسىردىن باشلاپ، قەدىمكى يۇنانىدىكى بەزى پەيلاسوپلار، كۆپ ھاللاردا، مەلۇم ئېقىمنىڭ (مەكتەپ تەرەپدارلىرى، ئەركچىلەر، ستويكۇيچىلار ۋە باشقىلارنىڭ) تەلىماتىدىمۇ چېكىنىپ، باشقا ئېقىملارنىڭ بەزى كۆزقاراشلىرىنىمۇ قوبۇل قىلغان، شۇنىڭ بىلەن «كېلىشتۇرمىچىلىكنىڭ ئارىلاشمىسى» پەيدا بولغان. بولۇپمۇ قەدىمكى رىم زامانىدىكى سىسېرو بۇنىڭ تىپىك

مسالى. ئۇ ئۆزىنى مەكتەپ تەرەپدارلىرىدىن دەيدۇ، ئەمما ستويكويچىلارنىڭ كۆز قاراشلىرىنى قوبۇل قىلمىدۇ، ئارىستوتېل تەلىماتىنىمۇ قارا - قويۇق قوبۇل قىلمىدۇ. مەسىلەن، ئۇ: «سۇ جەمئىي نەرسىنىڭ مەنبەسى، ئىلاھ بولسا جەمئىي نەرسىنى سۇ-دىن ياراتقان روھ» دەيدۇ. بۇ سۆزنىڭ باش قىسمى ماتېرىيا-لىزمچە قاراش، كېيىنكى قىسمى ئىدېئالىزمچە قاراش، سىستېمىسىدىكى يۇغۇرۇۋەتكەن. يېقىنقى زامانغا كەلگەندە، فرانسىيەنىڭ پەيلاسوپ كۇسىن ئۆزىنىڭ پەل-سەپە سىستېمىسىنى بىرىنچى بولۇپ «كېلىشتۇرمىچىلىك» دېگەن ئاتالغۇ بىلەن ئاتىغان. ئۇ، پەلسەپىدىكى ھەممە ھەقىقەتنى ئىل-گىرىكى پەيلاسوپلار تولۇق بايان قىلىپ بولدى، شۇڭا پەلسە-پىنىڭ يېڭى ھەقىقەت تېپىشى مۇمكىن ئەمەس، پەلسەپىنىڭ ۋەزىپىسى ئىلگىرىكى پەلسەپە سىستېمىلىرىدىن ھەقىقەتنى تەنقىد-دىي يوسۇندا تاللىۋېلىشتىنلا ئىبارەت دەپ ھۆكۈم قىلىدۇ. ئۇنىڭ پەلسەپە سىستېمىسى گېگېل، شىللىڭ، لېيبنىز قاتارلىق-لارنىڭ تەلىماتلىرىنىڭ قۇراشتۇرمىسىدىن ئىبارەت. ھازىرقى زاماندا، كېلىشتۇرمىچىلىك سىياسىي جەھەتتىمۇ، ئىلىم ساھەسى-دىمۇ ناھايىتى ئەۋج ئېلىپ كەتتى. لېنىن مۇنداق دەپ كۆرسە-تىدۇ: «ماركسىزمنى ئاغمىچىلىق قىلىپ ئۆزگەرتكەن چاغدا، كې-لىشتۇرمىچىلىكنى دىئالېكتىكا قىلىپ كۆرسەتىش ئاممىنى ئەڭ ئوڭاي ئالدايدۇ. شۇنىڭ بىلەن كىشى ھەم شۇنداقتەك، ھەم شۇنداق ئەمەستەك بىر خىل قانائەتلىنىش ھېسسىياتىغا كېلىپ قالىدۇ، گويا جەريانىنىڭ ھەممە تەرەپلىرى، تەرەققىياتىنىڭ ھەممە يۆزلىنىشلىرى، ھەممە ئۆزئارا زىددىيەتلىك تەسىر ۋەھاكازالار

بېۋېرىنج، گاررود ۋە روبىنسون، ئامېرىكىلىق ھانسېن، سامۇئېلسۇن ۋە كلېئىنلار شۇنىڭ ئاساسلىق ۋەكىللىرى. كېينىنىڭ ئۇنۇملۇك تەلەپ نەزەرىيىسى ئاساسىدا ئوتتۇرىغا قويغان سىياسەت خاراكتېرىدىكى بەزى تومتاقراق تەشەببۇسلىرى ئاساسەن ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى تەرىپىدىن كونكرېتلاشتۇرۇلغان، بەزى ئۆلچەم ئىقتىسادشۇناسلىرى ئالاقىدار ھۆكۈمەت تارماقلىرىنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن، ئۇنىڭ نەزەرىيىسىنى بىر خىل تەڭلىمىلەر قېلىپىغا سېلىپ، ئىقتىسادىي ئەھۋالارنى مۆلچەرلىگەن ۋە ئۇ ھەقىتە ئالدىن مەلۇمات بەرگەن. 2 - دۇنيا ئۇرۇشى ئاياغلىشىش ئالدىدا ۋە ئاياغلاشقاندىن كېيىن، كېينسچىلىق ئىقتىسادىي سىياسەت تۈزۈشتە بىرمۇنچە بۇرژۇئا ھۆكۈمەتلىرى ئۈچۈن يېتەكچى ئىدىيە بولۇپ قالغان. بەزى سىياسەتلەر كاپىتالىستىك ئەللەرنىڭ ئىقتىسادىي كرىزىسنى ۋە ئىشسىزلىقنى پەسەيتىشتە ۋاقىتلىق رول ئويناغان بولسىمۇ، لېكىن كاپىتالىزمنىڭ تۈپ زىددىيىتىنى ھەل قىلالمىغان، ئەكسىچە، 70 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن تارتىپ، ئىشلەپچىقىرىش تۇرغۇن ھالەتكە چۈشۈپ قالغان ۋە پۇل پاخاللىشىپ كەتكەن ئەھۋالنىڭ تەڭلا يۈز بېرىشىگە سەۋەبچى بولۇپ قالغان، كېينسچىلىق شۇنىڭ بىلەن بىرباتار بولغان. ئۇنىڭ مۇرىتلىرى ۋەزىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئۇيغۇنلىشىش يۈزىسىدىن كېينسچىلىنى تۈزەشتۈرۈپ، تولۇقلاپ ۋە يېڭىچە ئىزاھلاپ، *كېينىكى كېينسچىلىقنى ۋۇجۇدقا چىقارغان.

كېينىكى كېينسچىلىق 后凯因斯主义 «يېڭى كېينسچىلىق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. كېينسنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىنىڭ كېينسنىڭ ئىقتىسادىي نەزەرىيىسىگە قالغان تۈزىتىشى ۋە

قوشۇمچىسى، كېينىس ئۆزىنىڭ «ئىشقا ئورۇنلىشىش، ئۆسۈم ۋە پۇل ھەققىدە. ئومۇمىي مۇلاھىزە» دېگەن ۋەكىل خاراكتېرلىك ئەسىرىدە تۇرغۇن ھالەتنى قىسقا مۇددەتلىك سىلىشتۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ئومۇمىي مىقدار تەھلىلى يۈرگۈزدى، يەنى ھازىرقى ئەمگەك كۈچىنىڭ تېخنىكىسى بىلەن سانى، ھازىرقى كاپىتال سۇپىتىدىكى ئەسۋاب - ئۇسكۇنىلەرنىڭ سۇپىتى بىلەن سانى، ھازىرقى ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى، رىقابەتلىشىش دەرىجىسى، ئىجتىمائىي تۈزۈلمە قاتارلىقلار ئۆزگەرمىدى دەپ پەرەز قىلىنغان ئاساستا ئومۇمىي كىرىم، ئومۇمىي تەلەپ، سېلىنمىدىغان مەبلەغ قاتارلىقلارنى تەكشۈردى. «ئومۇمىي مۇلاھىزە» 1936 - يىلى ئېلان قىلىنىپ ئۇزاق ئۆتمەي كېينىنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى كېينىنىڭ نەزەرىيىسى ۋە سىياسەتكە دائىر تەشەببۇسلىرى مەلۇم دائىرىدە چەكلىنىپ قالدى، مونوپول بۇرژۇئازىيىنىڭ تېخىمۇ مۇرەككەپ بولغان ئەھۋاللارغا تاقابىل تۇرۇش ئېھتىياجىغا ماسلىشالمايى قالدى دەپ قارىدى. بولۇپمۇ 60 - يىللارنىڭ كېينكى مەزگىللىدىن بۇيان كاپىتالىزمدىكى ھەر خىل زىددىيەتلەر كۈنسايىن ئۆتكۈرلىشىپ كەتتى. كېينىچىلىقنىڭ ئالغا سۈرۈلۈشى كاپىتالىستىك دۆلەتلەردە «توختاپ قېلىش، پۇل پاخاللىشىش» ھادىسىسىنى پەيدا قىلدى. شۇنىڭ بىلەن كېينىچىلىق بەربات بولۇشقا يۈزلەندى. كېينىنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ۋەزىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىگە ماسلىشىش ئۈچۈن «ئومۇمىي مۇلاھىزە»دىكى نەزەرىيىنى ھەر جەھەتتىن ئۆزگەرتتى ۋە تولۇقلىدى، 30 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن تارتىپ 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىسىغىچە ئۇلارنىڭ بۇ جەھەتتە قىلغان

ئاساسىي ئىشلىرى مۇنۇلاردىن ئىبارەت بولىدى: كېينىنىڭ نەزەرىيىسىنى «ئۇزاق مۇددەتلىك» تۈسكە كىرگۈزۈش ئۈچۈن «ئىقتىسادنىڭ داۋالغۇپ تۇرۇش نەزەرىيىسى» ۋە «ئىقتىسادنىڭ ئۆسۈپ بېرىش نەزەرىيىسى»گە ئوخشاش ھەر خىل نەزەرىيە لەرنى ئوتتۇرىغا قويىدى؛ ئىشلەپچىقىرىش ئاسللىرىنىڭ ھاسىل قىلىنىشى ھەققىدىكى مىكرو تەھلىل ئارقىلىق ئومۇمىي تەلەپ ھەققىدىكى ماكرو تەھلىلنى تولۇقلىدى؛ كېرىم سىياسىتى ۋە ئادەم كۈچى سىياسىتى قاتارلىق مىكرو ئىقتىسادىي سىياسەتلەر ئارقىلىق ماكرو مالىيە سىياسىتى ۋە پۇل سىياسىتىنى تولۇقلىدى. ئۇلارنىڭ كونكرېت نۇقتىئىنەزەرلىرى بىر - بىرىگە ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنى يەنە يېڭى كلاسسىك ئۇنىۋېرسالچىلار، يېڭى كامبرىدگېي تەرەپدارلىرى قاتارلىق تارماقلارغا بۆلۈشكە بولىدۇ.

كىتابباز لىق 本本主义 يەنى دوگمىچىلىق. دوگمىچىلار كىتاب بىلىمىنى ھەممە كىشىللەرنى داۋالايدىغان خىسلەتلىك دورىدەك بىلىپ، ھەممە يەرگە كۆچۈرۈپ ئىشلىتىدۇ، مەسىلىگە دۇچ كەلسە، ئەمەلىي ئەھۋالنى سۈرۈشتۈرمەي، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلماي، ھە دېگەندىلا «كىتابنى ئەكەل» دەيدۇ، شۇڭا، دوگمىچىلىق كىتابباز لىقمۇ دېيىلىدۇ. ماۋ زېدۇڭ «كىتابباز لىققا قارشى تۇرايلى»دا مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «ماركسىزم «كىتاب» لىرىنى ئۆگىنىش كېرەك، لېكىن ئۇنى مەملىكىتىمىزنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالى بىلەن بىرلەشتۈرۈش لازىم. بىز كىتابقا موھتاج، لېكىن ئەمەلىي ئەھۋالدىن ئايرىلغان كىتابباز لىقنى چوقۇم تۈزىتىشىمىز كېرەك.» («ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىدىن تاللانما» (A)، ئۇيغۇرچە

نەشرى، 61 - بەت)

كرىزىس چىقىرىش 危机输出 كاپىتالىستىك دۆلەتلەر-نىڭ ئىقتىسادىي كرىزىسىنىڭ ئاقىۋىتىنى باشقا دۆلەتلەرگە ئارتىپ قويۇشى. كاپىتالىستىك كارخانىلار ئىقتىسادىي كرىزىستىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن كۆچمىنىڭ باربچە تاشقى بازارنى تالىشىپ، تاۋار چىقىرىشنى كۆچەيتىپ، ئوشۇقچە تاۋارلىرىنى ساتىدۇ. بۇ كرىزىس چىقىرىشنىڭ ئاساسىي ئۈسۈلى. بۇنىڭدىن باشقا ئۇلار يەنە كاپىتال چىقىرىشنى كۆچەيتىش، مۇستەملىكىلەر، يېقىندا دۆلەتلەر ۋە باشقا دۆلەتلەر خەلقىغە قارىتىتان ئېكسپىلاتاتسىيە ۋە تالان تاراجنى كۆچەيتىش، چېگرا بېجىنى ئۆستۈرۈش، ئىمپورتنى چەكلەش قاتارلىق تەدبىرلەرنى قوللىنىدۇ، كرىزىس چىقىرىلىدىغان ئاساسىي ئوبيېكتلار ئىقتىسادىي جەھەتتە راۋاج تاپمىغان دۆلەتلەردىن ئىبارەت بولۇپ، كرىزىسنىڭ يۈكلىنىشى بۇ دۆلەتلەرنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا قاتتىق توسالغۇلۇق قىلىدۇ. جاھانگىر دۆلەتلەر ئارىسىدىمۇ بىر - بىرىگە كرىزىس يۈكلىشىدىغان ئىش بولىدۇ. كرىزىس چىقىرىش ئىقتىسادىي جەھەتتە راۋاج تاپمىغان دۆلەتلەر بىلەن كرىزىس چىقارغۇچى دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ۋە جاھانگىر دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى مۇقەررەر ھالدا ئۆتكۈرلەشتۈرۈۋېتىدۇ.

كىشىلىك تۇرمۇش پەلسەپىسى 人生哲学 كىشىلىك تۇرمۇش قاراش توغرىسىدىكى پەلسەپىۋى نەزەرىيە. كىشىلىك تۇرمۇش قاراش دۇنيا قاراشنىڭ تەركىبىي قىسمى، كىشىلىك تۇرمۇش پەلسەپىسىمۇ، كۆپىنچە، پەلسەپىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. نۇرغۇن پەلسەپە سىستېمىلىرى كىشىلىك تۇرمۇش

پەلسەپىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ھازىرقى زامان پەلسەپە ئېقىمىدا بەزىلەر ئۆزىنىڭ پۈتكۈل سىستېمىسىنى كىشىلىك تۇرمۇش پەلسەپىسى دەپ ئاتايدۇ (مەۋجۇدىيەتچىلەر شۇنىڭ مىسالى).

كىشىلىك تۇرمۇش قاراش 人生观 كىشىلىك تۇرمۇشى ھەققىدىكى تۈپ قاراش. ئۇ بەخت قاراش، ھايات - ماماتقاراش، ئازاب - راھەت قاراش، شەرەپ - نومۇس قاراش. مۇھەببەت قاراش قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ دۇنيا قاراشنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت داۋامىدا تۇتقان ئورنى، تۇرمۇش شارائىتى ۋە مەدەنىيەت سەۋىيىسى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، ئۇلار كىشىلىك تۇرمۇشىنىڭ قەدىر - قىممىتى، ياشاشنىڭ مەقسىتى ۋە ئەھمىيىتى قاتارلىق مەسىلىلەردە ئوخشاش بولمىغان كۆز قاراش ۋە پوزىتسىيىدە بولىدۇ - دە، ئوخشاش بولمىغان كىشىلىك تۇرمۇش قاراش شەكىللىنىدۇ. سىنىپىي جەمئىيەتتە كىشىلىك تۇرمۇش قاراشنىڭ ھەرقانداقىغا سىنىپىي تامغا بېسىلغان بولىدۇ. بۇرژۇئا كىشىلىك تۇرمۇش قارىشىنىڭ ئەڭ چوڭ خۇسۇسىيىتى شەخسىيەتچىلىك ھەممە ئىشتا ئۆزىنى كۆزلەش، ھەممە ئىشتا ئۆزىنى مەركەز قىلىش، باشقىلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش ۋە پايدا قوغلىشىشنى كىشىلىك تۇرمۇشىنىڭ تۈپ مەقسىتى دەپ قاراشتىن ئىبارەت. پرولېتارىيات كىشىلىك تۇرمۇش قارىشىنىڭ خۇسۇسىيىتى كوللېكتىپچىلىق، ھەممە ئىشتا پرولېتارىيات ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ كوللېكتىپ مەنپەئىتىنى نەزەردە تۇتۇش، قىلچىمۇ ئۆز مەنپەئىتىنى كۆزلىمەسلىك، باشقىلارنى دەپ ئۆز مەنپەئىتىدىن ۋاز كېچىش، جان - دىل بىلەن خەلق ئۈچۈن ئىشلەشنى

كىشىلىك تۈرمۈشىنىڭ تۈپ ئاھمىيىتى ۋە قىممىتى، سوتسىيالىستىك ۋە كوممۇنىستىك غايىنى ئەملگە ئاشۇرۇشنى كىشىلىك تۈرمۈشىنىڭ ئەڭ يۇقىرى نىشانىسى دەپ قاراشتىن ئىبارەت. شۇڭا، پرولېتارىيات كىشىلىك تۈرمۈش قارىشى كوممۇنىستىك كىشىلىك تۈرمۈش قاراش دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

كىشىلىك ھوقۇقى 人权 ئومۇمەن جىسمانىي ھوقۇق ۋە دېموكراتىك ھوقۇقنى كۆرسىتىدۇ. كىشىلىك ھوقۇقى دېگەن سىنىپىيلىققا ئىگە ئۇقۇم بولۇپ، ئۇنىڭ تارىخىي تەرەققىيات جەريانى بولغان، دەسلەپتە، بۇرژۇئازىيە ئۆزى ئىنقىلابچى بولۇپ تۇرغان دەۋردە، «كىشىلىك ھوقۇقى»نى فېئودالىق ئىمتىيازغا ۋە ئىلاھ ھوقۇقىغا قارىمۇقارشى قىلىپ ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ، بۇرژۇئازىيە ۋەكىللىك قىلغان يېڭى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ فېئودالىق تۈزۈم ئاسارىتىنى بۇزۇپ تاشلاش تەلىپىنى ئەكس ئەتتۈرگەنىدى، بۇ ھەم بۇرژۇئازىيە ئۆزىنىڭ سىياسىي ئورنىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، ھۆكۈمرانلىق ھوقۇقىنى تالىشىش تەلىپىنىڭ ئىپادىسى ئىدى. ھەم قۇللار، يانچىلار، دېھقانلارنىڭ جىسمانىي بېقىنىدىلىق، يېرىم بېقىنىدىلىق ئورنىنى ئۆزگەرتىپ، يېتەرلىك ئەركىن ياللانما ئەمگەكچىلەرنى بارلىققا كەلتۈرۈپ، كاپىتالىزمنىڭ تەرەققىياتىنى ئاساسىي ئالدىنقى شەرت بىلەن تەمىنلەش تەلىپىنىڭ ئىنكاسى ئىدى. ماركس ئامېرىكىنىڭ 1776 - يىلىدىكى «مۇستەقىللىق خىتابنامىسى»نى «تۇنجى كىشىلىك ھوقۇقى خىتابنامىسى» دەپ ئاتىغان، ئۇنىڭدا: ھەممە ئادەم تۇغۇلۇشى بىلەنلا باراۋەر بولىدۇ، ياشاش ھوقۇقى، ئەركىنلىك ھوقۇقى، بەختلىك بولۇشقا ئىنتىلىش ھوقۇقى قاتارلىق ھوقۇق

لار ئۇلارغا «ياراتقۇچى» ئاتا قىلغان، ئۆتۈنۈپ بېرىشكە بولمايدىغان ھوقۇقلار دەپ جاكارلانغان. 1789 - يىلى فرانسىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابى داۋامىدا ماقۇللانغان «كىشىلىك ھوقۇقى ۋە پۇقرالىق ھوقۇقى خىتابنامىسى» (قىسقا ئاتىلىشى «كىشىلىك ھوقۇقى خىتابنامىسى») بۇرژۇئازىيىنىڭ فېئودالىزمغا قارشى كۈرىشىدىكى پروگراممىا خاراكتېرلىك ھۆججەت. ئۇنىڭدا مۇنداق دەپ جاكارلانغان: «ھوقۇق جەھەتتە، كىشىلەر تۇغۇلۇشى بىلەنلا ھەمدە باشتىن - ئاياغ ئەركىن، باراۋەر بولىدۇ»؛ «قانۇنىنىڭ ئالدىدا ھەممە پۇقرا باراۋەر»؛ «ھەممە پۇقرانىڭ سۆز قىلىش، پىكىر يۈرگۈزۈش ۋە نەشر قىلىش ئەركىنلىكى بار». شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇنىڭدا يەنە: مۇلۈكچىلىك ھوقۇقى ــ مۇقەددەس، دەخلىسىز ھوقۇق دەپ بەلگىلەنگەن. بۇ خىتابنامىدە بۇرژۇئازىيە پۈتۈن ئىنسانىيەت مەنپەئىتىنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە پەيدا بولغان، بۇرژۇئازىيىنىڭ ماھىيىتى «ئەركىنلىك»، «باراۋەرلىك» دېگەندەك ئابستراكت سۆزلەر بىلەن يېپىلغان، ھازىرقى زامانغا كەلسەك، 1948 - يىل 12 - ئاينىڭ 10 - كۈنى بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ يىغىندا، «دۇنيا كىشىلىك ھوقۇقى خىتابنامىسى» ماقۇللانغان. ئۇنىڭدا دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى بارلىق ئىر - ئايالالارنى ياشاش، ئەركىنلىك، جىسمانىي بىخەتەرلىك، سايىلاملارغا قاتنىشىش، خىزمەت قىلىش، تەربىيە ئېلىش قاتارلىق ھوقۇقلارنى ۋە سۆز قىلىش، يىغىلىش، جەمئىيەتلەرگە ئۇيۇشۇش قاتارلىق ئەركىنلىكلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەر خىل ئاساسىي ھوقۇق ۋە ئەركىنلىكلەردىن ئوخشاش بەھرىمەن بولۇش ھوقۇقى بولىدۇ، دەپ جاكارلانغان. بۇرژۇئا كىشىلىك ھوقۇقى

شوئارىنىڭ مېغىزى ۋە تۈپ مەقسىتى كاپىتالىستىك مۇلۈكچىلىكنى قوغداش ۋە راۋاجلاندۇرۇشتىن ئىبارەت. پرولېتارىيات بۇرژۇئا كىشىلىك ھوقۇقى قارىشىغا قارشى تۇرىدۇ، لېكىن، كىشىلىك ھوقۇقىغا قارا - قويۇق قارشى تۇرمايدۇ، ئەكسىچە، بەزى سورۇنلاردا، ئاساسىي كىشىلىك ھوقۇقىنى كاپالەتلەندۈرۈشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. پرولېتارىيات ئۆزىنىڭ كىشىلىك ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ھەقىقىي ئازادلىققا ئېرىشىش ئۈچۈن، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكنى يوقىتىپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۈكچىلىكنى تۈرغۇزۇشى لازىم. شۇنىڭ ئۈچۈن، پرولېتارىيات كىشىلىك ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرۈشنى ئەزەلدىن ئۆزىنىڭ ئاساسىي پروگراممىسى قىلغان ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ ۋەزىپىسى ۋە شوئارىنى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكنى يوقىتىشقا يىغىنچاقلىغان. كىشىلىك ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرۈش شوئارى ۋە پائالىيىتىگە نىسبەتەن، پرولېتارىيات كىشىلىك ھوقۇقىنى قايسى سىنىپ ئۈچۈن، كىم ئۈچۈن قولغا كەلتۈرۈش، قانداق كىشىلىك ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرۈش مەسىلىسىنى پەرقلەندۈرۈپ، ئاندىن ئۇنىڭغا ئوخشاش بولمىغان پوزىتسىيىدە بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ.

گ

گراژدان 公民 ئادەتتە، بىر دۆلەتنىڭ تەۋەلىكىدە بولغان، شۇ دۆلەتنىڭ ئاساسىي قانۇنى ۋە قانۇنلىرى بويىچە ھوقۇقلاردىن بەھرىمەن بولىدىغان، مەجبۇرىيەتنىمۇ ئۈستىگە ئالىدىغان كىشىلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئوخشاش بولمىغان دۆلەتلەر، ئوخشاش بولمىغان جەمئىيەتلەردە گراژدان دېگەن ئۇقۇمنىڭ مەنىسىدە ئانچە - مۇنچە پەرق بولىدۇ. گراژدان دېگەن سۆز دەسلەپتە قەدىمكى گرېتسىيىدە قوللىنىلغان، كېيىن قەدىمكى رىم ئۇنى قوبۇل قىلىپ ئىشلەتكەن. شۇ دەۋردىكى قۇللۇق تۈزۈمىدىكى دۆلەتلەردە گراژدان دېگەن سۆز قانۇنىي ئىمتىيازغا ئىگە بولغان ئاز بىر قىسىم ئەركىن كىشىلەرنىلا كۆرسىتەتتى. بۇرژۇئا ئىنقىلابىي داۋامىدا «ئىگىلىك ھوقۇقى پۈتۈنلارغا مەنسۇپ» دېگەن شوئار ئوتتۇرىغا قويۇلدى، بىر دۆلەتتىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى گراژدان، ھەممىسى باپباراۋەر دەپ جاكارلاندى، ئەمەلىيەتتە، كاپىتالىستىك دۆلەتلەردە گراژدانلار باراۋەر دېگەن سۆز ئىغىزدىكىلا گەپ. ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمى يوقىتىلغان سوتسىيالىستىك دۆلەتلەردىلا گراژدانلارنىڭ ھوقۇقى جەھەتتىكى ھەقىقىي باراۋەرلىكنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى، گراژدانلارنىڭ كاپىتالىزم تۈزۈمىدىكىدىن تېخىمۇ كەڭ بولىدىغان ئاساسىي ھوقۇقلاردىن بەھرىمەن بولۇشىنى كاپالەتلەندۈرگىلى بولىدۇ.

«پۇقرا» (179 - بەت)غا قارالسۇن.

گوللىنىش 景气 «خارابلىشىش»نىڭ ئەكسى. بۇ بۇرژۇئا ئىقتىسادشۇناسلىرى ئىشلىتىدىغان سۆز. ئۇ ئادەتتە كاپىتالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىش دەۋرىنىڭ *يۇكسىلىش باسقۇچىدا يۈز بېرىدىغان ئاۋاتلىق ئەھۋالنى — ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئېشىشى، سودا - سېتىقنىڭ رونىق تېپىشى، ئىشسىزلىقنىڭ ئازىيىشى ۋە ئىناۋەتلىك قەرز ئىشلىرىنىڭ جانلىنىشى قاتارلىقلارنى بىلدۈرىدۇ. ئاۋاتلىق مەنزىرىسىنىڭ دالدىسىدا ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى كرىزىسى يوشۇرۇنۇپ تۇرىدۇ.

گېگېل 黑格尔 (Georg Wilhelm Friedrich Hegel، 1770 — 1831) گېرمانىيە پەيلاسوپى، نېمىس كلاسسىك ئىدېئالىزمىنى ئاخىر كامالىغا يەتكۈزگۈچى. ئۇ 1788 — 1793 - يىللىرى تۈبىنگېن داشۆسىدە بەلسەپە ۋە ئىلاھىيەت ئوقۇغان. 1793 — 1801 - يىللىرى بېرن ۋە مېينى دەريالىق بويىدىكى فرانكفورت قاتارلىق جايلاردا ئائىلە ئوقۇتقۇچىسى بولغان، 1801 - يىلى يېنا داشۆسىگە بېرىپ لېكتورلۇق قىلغان، شېللىڭ بىلەن خىزمەتداش بولۇپ، ئىككىسى بىرلىكتە «بەلسەپە ئوبزورلىرى» ژۇرنىلىنى ئىشلىگەن. 1808 — 1816 - يىللىرى نۈرنبېرگ ئىجتىمائىي پەنلەر ئوتتۇرا مەكتىپىگە مۇدىر بولغان. 1816—1817 - يىللىرى خېيدېلبېرگ داشۆسىدە بەلسەپە پروفېسسورى بولغان. 1818 - يىلى پرۇسسىيە ھۆكۈمىتىنىڭ تەكلىپى بىلەن بېرلىن داشۆسىگە پروفېسسور بولۇپ، بەلسەپە لېكسىيىلىرىگە رىياسەتچىلىك قىلغان ۋە ئۆزىنىڭ ئىلىم مەزھىپىنى شەكىللەندۈرۈشكە باشلىغان. 1830 - يىلى بېرلىن داشۆ-

سەگە مۇدىر بولغان. كېيىنكى يىلى خولېرا كېسلى بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن. ئۇ كانت، فىشت، شېللىڭلارنىڭ پەلسەپىسىنى تەتقىق قىلىش جەريانىدا، كانتتىن باشلانغان نېمىس كلاسسىك ئىدېئالىستىك پەلسەپىسىنى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈپ، ياۋروپا پەلسەپە تارىخىدا ھەممىدىن چوڭ تۆھپىغان ئوبيېكتىپ ئىدېئالىزم سىستېمىسىنى بەرپا قىلغان، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، دىئالېكتىكىنىمۇ سىستېمىغا سېلىپ، ئىدېئالىستىك دىئالېكتىكىنى زور دەرىجىدە راۋاجلاندۇرغان. ئۇ 1806 - يىلى «روھىي ھادىسە تەلىماتى» دېگەن تۇنجى ئەسىرىنى يېزىپ پۈتتۈرۈپ ئۆز پەلسەپە سىستېمىسىنىڭ ئاساسىي كۆرۈنۈشى ۋە ئۇنىڭغا دائىر ئاساسىي ئۇقۇملارنى دەسلەپكى قەدەمدە بەرپا قىلغان. ئۇ 1812 — 1816 - يىللىرى «لوگىكا ئىلمى» (ئادەتتە «چوڭ لوگىكا» دەپ ئاتىلىدۇ) ئەسىرىنى يېزىپ پۈتتۈرگەن. ئۇنىڭ ئۆز پەلسەپە سىستېمىسى ئەتراپلىق، سىستېمىلىق بايان قىلىنغان ئەسىرى «پەلسەپە قامۇسى»دۇر. بۇ ئەسەر لوگىكا ئىلمى ئادەتتە «كىچىك لوگىكا» دەپ ئاتىلىدۇ)، تەبىئەت پەلسەپىسى ۋە روھ پەلسەپىسى دېگەن ئۈچ قىسىمغا بۆلۈنگەن. گېگېل پەلسەپىسىنىڭ ئاساسىي چىقىش نۇقتىسى تەپەككۇر بىلەن مەۋجۇدىيەتنىڭ بىرلىكى توغرىسىدىكى ئىدېئالىستىك نەزەرىيە («تەپەككۇر بىلەن بارلىقنىڭ بىرلىكى تەلىماتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ)، روھ ھەرىكىتىنىڭ دىئالېكتىكىسى ۋە تەرەققىيات جەريانىنىڭ تېزىس، قارشى تېزىس، بىرىكمە تېزىس دېگەن ئۈچ باسقۇچلۇقتىن ئىبارەت. گېگېل مۇتلەق روھ ھەممە شەيئىلەرنىڭ مەنبەسى ۋە ئاساسى، ئۇ دىئالېكتىك يوسۇندا راۋاجلىنىپ

باربدۇ دەپ قارىغان. ئۇ مۇتلەق روھنىڭ لوگىكا، تەبىئەت، روھ دېگەن ئۇچ تەرەققىيات باسقۇچىنى بېسىپ ئۆتكەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ پەلسەپىسى ئەنە شۇ ئۇچ باسقۇچنىڭ پايانى ئىكەنلىكىنى، شۇڭا ئۆز پەلسەپىسىنىڭ شۇ ئەھۋالغا يارىشا لوگىكا ئىلمى، تەبىئەت پەلسەپىسى ۋە روھ پەلسەپىسىدىن ئىبارەت ئۇچ قىسىمدىن تەركىب تاپقانلىقىنى ئېيتقان. ئۇنىڭ دېيىشىچە: (1) لوگىكا ئىلمى «ئىدىيىنىڭ ئۆزىدە ئىكەنلىكى ۋە ئۆزى ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم»، ئىدىيە بۇ باسقۇچتا ماكاندىن، زاماندىن، تەبىئەتتىن، ئادەمزاتتىن ۋە جەمئىيەتتىن خالىي نوقۇل تەپەككۇر سۈپىتىدە تەرەققىي قىلىپ، ئىلگىرى - ئاخىر «بارلىق» (يەنى «مەۋجۇدىيەت»)، «ماھىيەت»، «ئۇقۇم» دېگەن ئۈچ باسقۇچنى باشتىن كەچۈرگەن، شۇنىڭغا يارىشا «لوگىكا ئىلمى»مۇ مەۋجۇدىيەت نەزەرىيىسى، ماھىيەت نەزەرىيىسى، ئۇقۇم نەزەرىيىسى دېگەن ئۈچ قىسىمغا بۆلۈنگەن. گېگىل پەلسەپىسىنىڭ جەۋھىرى ئاساسەن ئۇنىڭ لوگىكا ئىلمىدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. گېگىل ئىدىئالىستىك ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، سان بىلەن سۈپەتنىڭ بىر - بىرىگە ئۆزگىرىشىنى، قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكىنى، ئىنكارنى ئىنكار قىلىشىنى تەپەككۇر قانۇنىيىتى سۈپىتىدە شەرھىلىگەن، ئەمما ئۇقۇم دىئالېكتىكىسىدا ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ ئۆزىدىكى دىئالېكتىكىنىمۇ پەملەپ كۆرگەن ھەمدە ئېنگىز (سۇبستانسىيە) نەزەرىيىسى، لوگىكا ئىلمى، بىلىش نەزەرىيىسى دېگەن ئۈچ ساھەنى بىر-لەشتۈرگەن. (2) تەبىئەت پەلسەپىسى «ئىدىيىنىڭ ئۆزىدىن چەتلىشىشى ياكى ياتلىشىشنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم»،

ئىدىيە بۇ باسقۇچتا ئۆزىدىن «چەتلىشىپ» تەبىئەتكە ئايلانغان. گېگېل پاكىت ئورنىغا خىيالنى قويۇپ، تەبىئەتتىكى ھەر خىل ھەر ياقلىزا ئۆزگىرىشلەر يەقەت ماكان ئىچىدە، زامانىنىڭ سىرتىدا يۈز بېرىدۇ دېگەن خاتا نەزەريىنى بايان قىلغان. ئەمما ماددا بىلەن ھەرىكەتنىڭ بىرلىكى، خىمىيەۋى ئۇلىنىشلار-نىڭ ئۆزگىرىشچانلىقى ۋە تۇرلىنىشچانلىقى دېگەنگە ئوخشاش ئەقلاغە مۇۋاپىق پىكىرلەرنىمۇ ئوتتۇرىغا قويغان. (3) روھ پەلسەپىسى «ئىدىيىنىڭ ياتلىشىشتىن ئۆز ئەسلىگە قايتىشىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم»، ئىدىيە بۇ باسقۇچتا تەبىئەت ساھە-سىدىن تېرىشىپ - تېرمىشىپ باش كۆتۈرۈپ چىقىپ، باشتا سۇبېيېكتىپ روھ (شەخسىي ئاڭ)، ئۇنىڭدىن كېيىن ئوبېيېكتىپ روھ (ئىجتىمائىي ئاڭ) ۋە مۇتلەق روھ (مۇتلەق ئاڭ) بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. گېگېلنىڭ «قانۇن پەلسەپىسى قائىدىلىرى»، «پەلسەپە تارىخىغا دائىر لېكسىيەلەردىن خاتىرىلەر»، «تارىخ پەلسەپىسىگە دائىر لېكسىيەلەردىن خاتىرىلەر»، «ئېستېتىكىغا دائىر لېكسىيەلەردىن خاتىرىلەر»، «دىن پەلسەپىسىگە دائىر لېكسىيەلەردىن خاتىرىلەر» دېگەنگە ئوخشاش ئەسەرلىرى روھ پەلسەپىسى تەركىبىگە كىرىدىغان ئەسەرلەردۇر، ئۇ بۇ ئەسەرلە-رده جەمئىيەت سىياسىتى، ئەخلاق، تارىخ، ئېستېتىكا، دىن قاتار-لىق ساھەلەردىكى نۇقتىئىنەزەر ۋە تەشەببۇسلارنى ئوتتۇرىغا قويغان ھەمدە تارىخنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىگە باغلانغان تەرەققىيات يېپ ئۇچىنى تېپىشقا تىرىشقان. ئېنگېلىس مۇنداق كۆرسەتىدۇ: «گېگېل بىرىنچى بولۇپ — بۇ ئۇنىڭ چوڭ خىز-مىتى — پۈتكۈل تەبىئەت، تارىخ ۋە روھ دۇنياسىنى بىر جەر-

يان سۈپىتىدە تەسۈرلىگەن، يەنى ئۇنى ئۇزلۇكسىز ھەرىكەت قىلىپ، ئۆزگىرىپ، تۇرلىنىپ ۋە تەرەققىي قىلىپ تۇرىدىغان قىلىپ تەسۋىرلىگەن ھەمدە شۇ ھەرىكەت ۋە تەرەققىياتنىڭ ئىچكى باغلىنىشلىرىنى يورۇتۇپ بېرىشكە تىرىشقان.» («ماركس-ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 63 - بەت) ئەمما گېگېلنىڭ پەلسەپىسىدە سىستېما بىلەن ئۇسۇل ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت بار. گېگېلنىڭ مۇتەئەسسىپ ئىدېئالىستىك سىستېمىسى ئۇنىڭ دىئالېكتىكىسىنىڭ ئىنقىلابىي روھىنى ئاخىرى بوغۇپ قويغان. ماركس بىلەن ئېنگېلس ئىنقىلابىي ئەمەلىيەت ئاساسىدا، گېگېل دىئالېكتىكىسىنىڭ «ئەقىلغە مۇۋاپىق مېغىزى»نى تەنقىدىي قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭ ئىدېئالىستىك شاكىلىنى چۆرۈپ تاشلىدى، تارىختا بىرىنچى بولۇپ ماتېرىيالىزم بىلەن دىئالېكتىكىنى بىرلەشتۈرۈپ، دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزمنى بەرپا قىلدى. گېگېل پەلسەپىسى ماركسىزم پەلسەپىسىنىڭ نەزەرىيىۋى مەنبەلىرىدىن بىرىدۇر.

ل

لاسالچىلىق 拉萨尔主义 19 - ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىدا گېرمانىيە ئىشچىلار ھەرىكىتىدە بولۇپ ئۆتكەن ئوڭ چىل ئاغمىچىلىق پىكىر ئېقىمى. لاسال ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەكىلى. بۇ پىكىر ئېقىمىدىكىلەر پرولېتارىيات تىنچ - قانۇنىي يول بىلەن كۆرەش ئېلىپ بېرىپ، ئومۇمىي سايلام ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرسىلا مۇستەبىت پرۇسسىيە پادىشاھلىقىنى «ئەركىن خەلق دۆلىتى»گە ئايلاندۇرغىلى بولىدۇ، دەپ قارايدۇ؛ دۆلەتنىڭ تۈپ ۋەزىپىسى «خەلقنى تەربىيىلەش، ئىنسانىيەتنى تەرەققىياتقا ھەم ئەركىنلىككە ئېرىشتۈرۈش»تىن ئىبارەت، دەپ سىنىپتىن تاشقىرى دۆلەت قاراشنى تەرغىپ قىلىدۇ؛ دۆلەتنىڭ يارىدىمى بىلەن ئىشچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپلىرىنى قۇرۇش پرولېتارىيات ئۈچۈن ئىقتىسادىي ئازادلىققا ئېرىشىشنىڭ «ئەڭ قانۇنىي، ئەڭ تىنچ ۋە ئاددىي ئۇسۇلى»، مۇشۇ يول بىلەن خۇسۇسىي كارخانىلارنى پەيدىنپەي سىقىپ چىقىرىپ، ئىشچىلارنى «ئۆز كارخانىسىنىڭ ئىگىسى» گە ئايلاندۇرۇپ، «ئادىل تەقسىمات»، «كەم - كۈتىسز ئەمگەك تاپاۋىتى» ئاساسىدىكى سوتسىيالىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئۇلار مالتۇسنىڭ نوپۇس نەزەرىيىسى ئاساسىدا، «پولاتتەك ئىش ھەققى قانۇنى» دېگەن بىرنەمىنى ئويدۇرۇپ

چىقىرىپ، پرولېتارىياتنىڭ كاپىتالىزم شارائىتىدىكى نامراتلىقىنى يېڭىشقا ئۇرۇنىدۇ، پرولېتارىياتنىڭ ئىش تاشلاش، ئىشچىلار ئۆيۈشمىلىرىنى ئۆيۈشتۇرۇش ۋە ئىقتىسادىي - سىياسىي كۈرەش ئېلىپ بېرىش زۆرۈرلۈكىنى ئىنكار قىلىدۇ، دېھقانلار ۋە ئۇششاق بۇرژۇئازلارنىڭ ھەممىسىنى «ئەكسىيەتچىل گۇرۇھ» دەپ ئىشچى - دېھقانلار ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرىدۇ، پرۇسسىيىنىڭ گېرمانىيىنى يۇقىرىدىن تۆۋەنگىچە بىرلىككە كەلتۈرۈپ، سىرتقا مىلىتارىستلىق تاجاۋۇزچىلىق سىياسىتى قوللىنىشىغا پائال مەدەت بېرىپ، ئىشچىلار ھەرىكىتىنى ئاتالمىش دۆلەت سوتسىيالىزمى يولىغا باشلاشقا ئۇرۇنىدۇ. لاسالچىلىق گېرمانىيە سوتسىيال دېموكراتلار پارتىيىسىدىكى ئاغمىچىلىقنىڭ نەزەرىيىۋى ئاساسلىرىدىن بىرى. ماركس ۋە ئېنگېلس «گوتا پروگراممىسىغا تەنقىد» دېگەن ئەسىرى ۋە باشقا ئەسەرلىرىدە، ئۇنى تەلتۆكۈس تەنقىد قىلغان.

لوگىكا 逻辑 ئىنگلىزچە logic دېگەن سۆزنىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. ئۇ ئەسلى گرېكچە logiche دېگەن سۆز بولۇپ، بۇ سۆز لاتىنچە logos دېگەن سۆزدىن كەلگەن. بۇ ئاتالغۇ جۇڭگودىمۇ، چەت ئەللەردىمۇ كۆپ مەنىدە قوللىنىلىدۇ. ئۇ خەنزۇ تىلىدا تۆۋەندىكى مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: (1) تەپەككۇر قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم، يەنى لوگىكا ئىلمى. مەسىلەن، ماۋ زېدۇڭنىڭ بىرئاز لوگىكا ئۆگىنەيلى دېگەن چاقىرىقى مۇشۇ مەنىدە ئېيتىلغان. (2) تەپەككۇر قانۇنىيىتى، قائىدىسى. مەسىلەن، مەلۇم سۆز لوگىكىغا سىغىدۇ دېيىلسە، ئۇ شۇ سۆز تەپەككۇر قانۇنىيىتى ۋە قائىدىلىرىگە ئۇيغۇن دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

(3) كۆز قاراش، تەشەببۇس. بۇ كۆپىنچە سەلبىي مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن، «زومىگەرلىك لوگىكىسى» دېگەن سۆز تاجاۋۇزچىلىق ۋە كېڭەيمىچىلىكنى يوللۇق دەيدىغان مۇتتەھەملىك سەپسەتىسى دېگەننى بىلدۈرىدۇ. (4) ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ قانۇنىيىتى. مەسىلەن، «جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ لوگىكىسى» دېگەن سۆز جۇڭگودىكى ئىنقىلابىي ھەرىكەت تەرەققىياتىنىڭ قانۇنىيىتى دېگەننى بىلدۈرىدۇ.

لوگىكا ئىلمى 逻辑学 لوگىكا ئىلمى تەپەككۇر قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم. ئۇ ئىككى مىڭ يىلدىن كۆپرەك تارىخقا ئىگە. ئۇنىڭ ئاساسىي تارماقلىرى فورمال لوگىكا ۋە دىئالېكتىك لوگىكا دېگەنلەردىن ئىبارەت. فورمال لوگىكا مىلادىدىن بۇرۇنلا سىستېمىغا چۈشكەن. جۇڭگودا چۈن چيۇ - جەنگو دەۋرلىرىدە «موزېنامىلەر» ۋە «شۈنزى. ئۇقۇمنى توغرىلاش» دېگەنگە ئوخشاش لوگىكا ئەسەرلىرى بارلىققا كەلگەن. قەدىمكى ھىندىستاندا ئاساس تەلىماتى بارلىققا كەلگەن. قەدىمكى گرېتسىيىلىك ئارىستوتېل فورمال لوگىكىنى ئەتراپلىق تەتقىق قىلىپ، بۆلەكلەش ئۇسۇلىنى ئاساس قىلغان فورمال لوگىكا سىستېمىسىنى بەرپا قىلغان، شۇڭا ئۇ ياۋروپا فورمال لوگىكىسىنىڭ ئاساسچىسى دەپ تونۇلغان. 17 - ئەسىرگە كەلگەندە، ئەنگلىيىلىك فرانسىس بېكون يېڭىنچاقلاش ئۇسۇلىنى نۇقتىلىق تەتقىق قىلىپ، فورمال لوگىكا سىستېمىسىنى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرگەن. دىئالېكتىك لوگىكا قەدىمكى زامانىدا ئاللىقاچان بىخ سۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن تەرەققىياتى ئاستىراق بولغان، ئۇنىڭ سىستېمىسىنى گېگېل 19 - ئەسىرگە كەلگەندىلا

تۇرغۇزغان. بىراق گېگېلىنىڭ دىئالېكتىك لوگىكا سىستېمىسى ئىدىئالىزمچە ئىدى، ماركسىزم مەيدانغا كەلگەندىن كېيىنلا ئىلمىي دىئالېكتىك لوگىكا بارلىققا كەلدى. فورمال لوگىكىنىڭ ۋە ماتېماتىكىنىڭ تەرەققىياتى ئارقىسىدا فورمال لوگىكىدا ماتېماتىكا ئۇسۇللىرىدىن پايدىلىنىش، شۇنىڭدەك ماتېماتىكا ئاساسلىرىنى تەتقىق قىلىشتا لوگىكىلىق تەھلىل يۈرگۈزۈش زۆرۈر بولۇپ قالغاچقا، 17 - ئەسىردە ياشىغان گېرمانىيىلىك لېيبنىس ماتېماتىكىلىق لوگىكىغا بىرىنچى بولۇپ ئاساس سالدى، بۇ لوگىكىمۇ 19 - ئەسىرگە كەلگەندە سىستېمىغا چۈشتى. ھازىرقى زامان لوگىكا ئىلمى كۆپ تارماقلىق ۋە كۆپ ساھەلىك پەنلەردىن بىرى بولۇپ قالدى، ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى تەتقىقات دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى ۋە چوڭقۇرلۇقىدا ئىپادىلىنىدۇ. تەپەكۇر پائالىيىتىنىڭ يېڭى تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەش ۋە ھازىرقى زامان ئىلىم - پەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىدىن پايدىلىنىش ئارقىلىق ئىلگىرىكى تېمىلارنى يېڭى مەزمۇنلار بىلەن ئۇزلۇكسىز تولۇقلاش لازىم بولغاندىن تاشقىرى، سىمانتىكا جەھەتتىكى ۋە ئىلمىي مېتودولوگىيەدىكى ئالاقىدار مەسىلىلەرنى، تەبىئىي پەن ۋە ئىجتىمائىي پەن تەرەققىياتىدىكى تۈرلۈك لوگىكا مەسىلىلىرىنى، تەبىئىي تىللار ۋە ئىجتىمائىي ئالاقىدىكى لوگىكا مەسىلىلىرىنى ۋە باشقىلارنى تەتقىقلاش زۆرۈرىيىتىمۇ تۇغۇلۇپ، لوگىكا ئىلمىنىڭ لوگىكىلىق سېمىسىئولوگىيە، لوگىكىلىق سېماسىئولوگىيە، كۆپ مەنىلىك لوگىكا، مۇجمەل لوگىكا، مودال لوگىكا، زامان لوگىكىسى دېگەنگە ئوخشاش يېڭى تارماقلىرى مەيدانغا كەلدى.

لۇشيەن 路线 كىشىلەر دۇنيانى بىلىش ۋە ئۆزگەرتىشتە

قوللىنىدىغان ئاساسىي مىزان. پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ لۇشيەنى ئوخشاشمىغان مەزمۇنى ۋە دائىرىسىگە قاراپ، ھەم ئىدىيىۋى لۇشيەن، سىياسىي لۇشيەن ۋە تەشكىلىي لۇشيەن دېگەنلەرگە بۆلۈنىدۇ، ھەم باش لۇشيەن ۋە كونكرېت خىزمەت لۇشيەنى دېگەنلەرگە بۆلۈنىدۇ. توغرا لۇشيەن ماركسىزم - لېنىنىزم ئومۇمىي ھەقىقىتىنى كونكرېت ئىنقىلابىي ئەمەلىيەت بىلەن بىرلەشتۈرۈشنىڭ مەھسۇلىدۇر، ئۇ ئەمەلىي ئەھۋالنىڭ ئاساسەن، ئەمەلىي تەجرىبىلەرنى يەكۈنلەش، ئاممىنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنى مەركەزلەشتۈرۈش ئاساسىدا تۈزۈلىدۇ. لۇشيەن شەكىللەنگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ توغرا ياكى ناتوغرىلىقى ئەمەلىيەت داۋامىدا سىنىلىدۇ ھەمدە ئۇ ئەمەلىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ تەرەققىي قىلدۇرۇلىدۇ.

لېنىن 列宁 (Владимир Ильич Денин, ульянов, 1870.4.22—1924.1.21) ماركس بىلەن ئېنگېلسنىڭ ئىشى ۋە تەلىماتىنىڭ ۋارىسى، پۈتۈن دۇنيا پرولېتارىياتىنىڭ ئۇلۇغ ئۇستازى ۋە داھيسى. ئەسلى‌فامىلىسى ئۇلىيانوۋ،روسىيە سىمبىرسكىتە (ھازىرقى ئۇلىيانوۋسكىتە) تۇغۇلغان. ئاتىسى ئۇلكىلىك خەلق مائارىپىنىڭ مۇپەتتىشى بولغان. لېنىن 1887 - يىلى ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن قازان داشۋسنىڭ قانۇن فاكۇلتېتىغا كىرىپ ئوقۇدى. ئۇزاق ئۆتمەيلا ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتىگە ئاكتىپ قاتناشقانلىقى ئۈچۈن قولغا ئېلىنىپ سۈرگۈن قىلىندى. 1888 - يىلى قازانغا قايتىپ بېرىپ، ماركسىنىڭ ئەسىرى «كاپىتال»نى تەتقىق قىلىشقا باشلىدى ۋە ماركسىزم گۇرۇپپىسىغا قاتناشتى. 1889 - يىلى كۈزدە سامارا (ھازىرقى

كۆيىنىشىۋ) غاكۆچۈپ بېرىپ، شۇ جايدا تۇنجى ماركسزم گۇرۇپپىسىنى تەشكىل قىلدى. 1893 - يىل 8 - ئايدا پېتربۇرگقا بېرىپ، روسىيە بويىچە ماركسزملىق پارتىيە قۇرۇش يولىدا نۇرغۇنلىغان ئىدىيىۋى ۋە تەشكىلىي خىزمەتلەرنى ئىشلەپ، شۇ جايدىكى ماركسزمچىلار ئورتاق ئېتىراپ قىلغان رەھبەر بولۇپ قالدى. 1894 - يىلى «خەلق دوستلىرى دېگەن نېمە ۋە ئۇلار سوتسىيال دېموكراتلارغا قانداق ھۇجۇم قىلىدۇ؟» دېگەن كىتاب-نى يېزىپ، نارودنىكلارنىڭ نەزەرىيىۋى نۇقتىسىنەزەرلىرىنى ۋە سىياسىي پروگراممىسىنى تەنقىد قىلدى. ئىشچىلار سىنىپىنىڭ رولىنى دەللىلىدى، ئىشچىلار پارتىيىسىنى قۇرۇش ۋەزىپىسىنى ۋە ئىشچى - دېھقانلار ئىتتىپاقى ئىدىيىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

لېنىن 1895 - يىلى كۈزدە پېتربۇرگدىكى بارلىق ماركسزمچى ئىشچىلار گۇرۇپپىلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئازادلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلىش جەمئىيىتىنى قۇردى. شۇنداق قىلىپ، روسىيىدە سوتسىيالىزمنىڭ ئىشچىلار ھەرىكىتى بىلەن بىرلىشىشى تۇنجى قېتىم ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇپ، پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ بىخى بارلىققا كەلدى. لېنىن شۇ يىلى 12 - ئايدا يەنە تۇرمىگە تاشلاندى. 1897 - يىل 2 - ئايدا شەرقىي سىبىرىيىگە سۈرگۈن قىلىندى. تۇرمىدە تۇرۇۋاتقان ۋە سۈرگۈندە يۈرۈۋاتقان ۋاقتىدىمۇ «جەمئىيەت»نىڭ ئىنقىلابىي پائالىيەت-لەرنى قانات يايدۇرۇشىغا داۋاملىق رەھبەرلىك قىلىپ تۇردى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى. 1899 - يىلى «روسىيىدە كاپىتالىزمنىڭ تەرەققىياتى»نى يېزىپ، نارودنىكلارنىڭ سەپسەتىلىرىگە قارىتا روسىيىدە ئىنقىلابنىڭ

بولۇشى مۇقەررەر ئىكەنلىكىنى شەرھلىدى، ماركسىزمچە سياسىي ئىقتىسادنىڭ بازار، تەكرار ئىشلەپچىقىرىش ۋە كرىزىس توغرىسىدىكى نەزەرىيىسىنى بايان قىلدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى نۇرغۇن خەت - چەك، تەشۋىقات ۋەرەقىسى، نەزەرىيىۋى ماقالىلەرنىمۇ يېزىپ، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ كۆزىش تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەپ، پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ پروگراممىسى ۋە تاكتىكىسىنى تۈزدى. 1900 - يىلىنىڭ بېشىدا سۈرگۈن مۇددىتى توشۇپ، 7 - ئايدا چەت ئەلگە چىقىپ كەتتى، چەت ئەلدە تۇرۇپ ماركسىزمچىلارنىڭ پۈتۈن روسىيە بويىچە تۈنجى سياسىي گېزىتى — «ئۇچقۇن» گېزىتىنى چىقىرىپ، روسىيىدە پرولېتارىيات پارتىيىسىنى قۇرۇش ئۈچۈن ئىدىيىۋى، تەشكىلىي جەھەتتە ھازىرلىق قىلدى. شۇ يىلى 12 - ئايدا «جۇڭگودىكى ئۇرۇش»نى يېزىپ، چار روسىيىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلغان، يېخىتۇەن ھەربىكىتىنى باستۇرغان، جۇڭگو خەلقىنى قىرغان قانلىق جىنايى قىلمىشلىرىنى پاش قىلدى ۋە ئەيىبلىدى. 1901 — 1902 - يىللاردا «نېمە قىلىش كېرەك؟» دېگەن كىتابنى يېزىپ، ئىشچىلار ھەربىكىتىدىكى ستىخىيىلىككە چوقۇنىدىغان، سىياسىي كۆرەشنى ئىنكار قىلىدىغان ئىقتىسادۋازلىق پىكىر ئېقىمىنى تەنقىد قىلدى، ئىنقىلابىي نەزەرىيە ۋە سوتسىيالىستىك ئاڭنىڭ ئۇلۇغ ئەھمىيىتىنى بايان قىلدى.

1903 - يىلى روسىيە سوتسىيال دېموكراتىك ئىشچىلار پارتىيىسىنىڭ 2 - قۇرۇلتىيىدا، لېنىننىڭ جىددىي كۆرەش قىلىشى ئارقىسىدا قۇرۇلتاي خەلقئارا كومموئىزم ھەربىكىتى تارىخىدا پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى ئۆزىنىڭ ئاساسىي

ۋەزىپىسى قىلغان تۇنجى پارتىيە پروگراممىسىنى ماقۇللىدى. پارتىيە قۇرۇشنىڭ تەشكىلىي پرىنسىپى جەھەتتە يۈز بەرگەن كەسكىن ئىختىلاپنىڭ سەۋەبىي بىلەن بۇ قېتىمقى قۇرۇلتايدا لېنىننىڭ باشچىلىقىدىكى بولشېۋىكلار ۋە مارتوۋلارنىڭ باشچىلىقىدىكى مېنشېۋىكلار شەكىللەندى. لېنىن 1904 - يىلى «بىر قەدەم ئالغا، ئىككى قەدەم ئارقىغا»نى يېزىپ، مېنشېۋىكلارنىڭ تەشكىلىي مەسىلىدىكى ئاغمىچىلىقىنى پاش قىلدى ۋە تەنقىد قىلدى، پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ تەشكىلىي پرىنسىپىنى تۈزدى، پرولېتارىيات پارتىيىسى توغرىسىدىكى تەلىماتنى ئەتراپلىق شەرھىلىدى. 1905 - يىلى روسىيىدە تۇنجى بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابى پارتلىغاندىن كېيىن، 7 - ئايدا «سوتسىيال دېموكراتلار پارتىيىسىنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلابتىكى ئىككى خىل تاكتىكىسى»نى يېزىپ، مېنشېۋىكلارنىڭ ئاغمىچىلىق تاكتىكا ئىدىيىسىدىن ئۈزۈل - كېسىل ھېساب ئېلىپ، بولشېۋىكلارنىڭ ئىنقىلابىي تاكتىكىسىنى ئەتراپلىق شەرھىلىدى، دېموكراتىك ئىنقىلابتىكى پرولېتارىياتنىڭ رەھبەرلىك ھوقۇقى مەسىلىسى، ئىشچى - دېھقانلار ئىتتىپاقى مەسىلىسى، بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابنىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلابقا ئايلىنىشى قاتارلىق مەسىلىلەر توغرىسىدىكى پرىنسىپلارنى چوڭقۇر دەللىلىدى. 11 - ئايدا چەت ئەلدىن پېتربۇرگقا قايتىپ كېلىپ، ئىنقىلابىي كۈرەشكە بىۋاستە رەھبەرلىك قىلدى. 12 - ئايدا موسكۋا ئىشچىلىرى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ مەغلۇپ بولدى، روسىيە تارىخىدا ستولىپىننىڭ ئەكسىيەتچىلىك دەۋرى باشلاندى، ئىنقىلاب تۆۋەن دولقۇنغا چۈشۈپ قالدى.

لېنىن 1907 - يىلىنىڭ ئاخىرى يەنە چەت ئەلگە چىقىپ كەتتى، ئۇ چەت ئەلدە يۇرۇپ بولشېۋىك كادىرلارنى توپلاش، ئۇيۇشتۇرۇش ۋە تەربىيىلەش يولىدا نۇرغۇن خىزمەت ئىشلىدى.
1908 - يىلى «ماتېرىيالىزم ۋە تەجرىبە تەنقىدچىلىكى»نى يېزىپ، ئېنگېلس ۋاپات بولغاندىن كېيىنكى پەن تەرەققىياتىنىڭ يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى يېغىنچاقلىدى، بۇرژۇئا ئىدېئالىزمىنى چوڭقۇر تەنقىد قىلدى، دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمچە بىلىش نەزەرىيىسىنى راۋاجلاندۇردى، ماركسىزمغا «تۆۋەنتىش كىرگۈزۈش»نى تەلەپ قىلىدىغان پىكىر ئېقىمىغا قاتتىق رەددىيە بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، لېنىن يەنە روسىيىدە بولغان بىرىنچى قېتىملىق ئىنقىلابنىڭ تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەشكە، بولشېۋىكلار پارتىيىسىگە رەھبەرلىك قىلىپ، مەخپىي خىزمەتلەر بىلەن قانۇنلۇق خىزمەتلەرنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش تاكتىكىسىنى يولغا قويۇشقا، پارتىيىدىكى ئەمەلدىن قالدۇرغۇچىلار (پارتىيىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، قانۇنلۇق كۆرەشلەر بىلەنلا شۇغۇللىنىشنى تەشەببۇس قىلغۇچىلار) ۋە چاقىرىۋالغۇچىلار (بارلىق قانۇنلۇق كۆرەشلەرنى رەت قىلىپ، سوتسىيال دېموكراتلار پارتىيىسىنىڭ ۋەكىللىرىنى دۆلەت دۇمىسىدىن چاقىرىۋېلىشنى تەلەپ قىلغۇچىلار)غا قارشى تۇرۇشقا ۋە 2 - ئىنتېرناتسىئونالدىكى ئاغىمچىلارنىڭ روسىيە پارتىيىسىدىكى ئەمەلدىن قالدۇرغۇچىلارنى قوللىشىغا تاقابىل تۇرۇشقا كۈچ سەرپ قىلدى. روسىيە سوتسىيال دېموكراتىك ئىشچىلار پارتىيىسىنىڭ 2 - ئىنتېرناتسىئونال ئىجرائىيە بيۇروسىدا تۇرۇشلۇق ۋەكىلى بولۇش مەزگىلىدە (1905 - يىلدىن باشلاپ)،

ئىجرائىيە بيۇروسىنىڭ يىغىنلىرىغا ۋە 2 - ئىنتېرناتسىئو-نالنىڭ قۇرۇلتايلىرىغا كۆپ قېتىم قاتناشتى ۋە 2 - ئىنتېرناتسىئونالدىكى ئاغمىچى باشلىقلارغا قارشى دەلىۋدەل كۆرەش قىلدى.

1912 - يىل 1 - ئايدا لېنىن رەھبەرلىكىدىكى پارتىيىنىڭ 6 - نۆۋەتلىك ۋەكىللەر يىغىنى (پراگادا ئۆتكۈزۈلگەن)دا مېنشېۋىكلەر پارتىيىدىن تازىلاندى، بولشېۋىكلەر رەسمىي بىر مۇستەقىل پارتىيە بولۇپ قالدى. 1914 - يىل 7 - ئايدا 1 - دۇنيا ئۇرۇشى پارتلىغاندىن كېيىن، لېنىن ماركسىزم بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، پرولېتارىيات ئىنتېرناتسىئونالىزمى پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، 2 - ئىنتېرناتسىئونالدىكى ئاغمىچىلارنىڭ سوتسىيال شوۋىنىزمنى يولغا قويۇش قىلمىشلىرىغا قارشى مۇرەسسەسىز كۈرەش قىلدى. ئۇرغۇن نۇتۇقلىرى ۋە ئەسەرلىرىدە سوتسىيال شوۋىنىزمنىڭ سىنىپىي مەنبەسى، سىياسىي مەزمۇنى ۋە ئۇنىڭ پرولېتارىياتقا غايەت زور زىيان كەلتۈرىدىغانلىقىنى ئېچىپ بەردى، «جاھانگىرلىك ئۇرۇشىنى ئىچكى ئۇرۇشقا ئايلاندۇرۇش» دېگەن ئىنقىلابىي شوئارنى ئوتتۇرىغا قويدى. جاھانگىرلىكنى چوڭقۇر تەھلىل قىلغانلىقى ۋە سىستېمىلىق تەتقىق قىلغانلىقى ئۈچۈن، كاپىتالىزمنىڭ ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي تەرەققىياتىنىڭ تەكشى بولمايدىغانلىق قانۇنىيىتىنى بايقىدى. 1915 - يىل 8 - ئايدا يازغان «ياۋروپا قوشما شتاتلىرى شوئارى ئوغرىسىدا»دا مۇنداق مۇھىم يەكۈننى ئۇنجى قېتىم ئوتتۇرىغا قويدى: سوتسىيالىزم ئالدى بىلەن ئاز سانىدىكى كاپىتالىستىك دۆلەتلەردە

ھەتتا يالغۇز بىر كاپىتالىستىك دۆلەتتە غەلىبە قىلىشى مۇمكىن.
1916 - يىلى «جاھانگىرلىك كاپىتالىزمنىڭ يۇقىرى باسقۇچى»
دېگەن كىتابنى يېزىپ، كاپىتالىزمنىڭ «كاپىتال» نەشر
قىلىنغاندىن كېيىن يېرىم ئەسىردىكى تەرەققىيات ئەھۋالىغا
ئاساسلىنىپ تۇرۇپ، جاھانگىرلىكنىڭ ماھىيىتى، خۇسۇسىيتى ۋە
زىددىيىتىنى تەھلىل قىلىپ، جاھانگىرلىك ۋە پرولېتارىيات
ئىنقىلابى دەۋرىنىڭ باشلانغانلىقىنى كۆرسەتتى، شۇنداق قىلىپ
دۇنيا پرولېتارىياتىنى جاھانگىرلىك توغرىسىدىكى سىستېمىلىق
نەزەرىيە بىلەن تۇنجى قېتىم تەمىنلىدى. 1 - دۇنيا ئۇرۇشى
مەزگىلىدە پرولېتارىيات پارتىيەسىنىڭ مۇستەملىكىلەر مەسىلىسى
توغرىسىدىكى پروگراممىسى ۋە تاكتىكىسىنى ئۇرۇشتىن بۇرۇن
قىلىنمۇ كۆپرەك شەرھىلىدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى يەنە
دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزمنى چوڭقۇر
تەتقىق قىلدى، پەلسەپە ھەققىدە نۇرغۇن خاتىرە يازدى.

1917 - يىلدىكى روسىيە فېۋرال ئىنقىلابى چار پادىشاھ
لىقىنى ھاكىمىيەتتىن ئاغدۇرۇپ تاشلىغاندىن كېيىن،
لېنىن 4 - ئايدا شۇېتسارىيەدىن پېتربۇرگقا قايتىپ كەلدى.
«ئاپرېل تېزىسلىرى»دا بۇرژۇئا ئىنقىلابىدىن سوتسىيالىستىك
ئىنقىلابقا ئۆتۈش فاكتىنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويدى. شۇنىڭدىن
كېيىن يەنە مۇشۇ فاكتىنى قوغداش يولىدا نۇرغۇن ماقالىلەر
يېزىپ، ئاغمىچىلارنىڭ روسىيەدە سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب
قىلىشقا قارشى خىلمۇخىل سەپسەتىلىرىگە رەددىيە بەردى ۋە
ئەمەلىي خىزمەتلەر داۋامىدا بولشېۋىكلار پارتىيىسىگە رەھبەرلىك
قىلىپ، ئاممىنى ھەر جەھەتتىن تەربىيىلەپ ۋە تەشكىللەپ،

هاكىمىيەتنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن هازىرلىق قىلىدى. 7 - ئايدا بۇرژۇئازىيە ۋاقىتلىق هۆكۈمەتنىڭ زىيانكەشلىكى تۈپەيلىدىن مەخپىي هالەتكە ئۆتتى؛ 8 — 9 - ئايلاردا «دۆلەت ۋە ئىنقىلاب»نى يېزىپ، ماركسزمنىڭ دۆلەت تەلىماتىنى سىستېمىلىق شەرھلىدى. پرولېتارىياتنىڭ بۇرژۇئازىيىنىڭ دۆلەت ماشىنىسىنى پاچاقلاپ تاشلىشىنىڭ ئەھمىيىتىنى كۆرسەتتى. ئىشچىلار سىنىپىنىڭ يۆز دۆلەت ماشىنىسىنى يارىتىش جەھەتتىكى ۋەزىپىلىرىنى بەلگىلىدى، دۆلەتنىڭ يوقلىپ بېرىشىنىڭ ئىقتىسادىي ئاساسىنى بايان قىلىدى، كوممۇنىستىك جەمئىيەتنىڭ ئىككى باسقۇچىنىڭ ئاساسىي خۇسۇسىيەتلىرىنى ئېچىپ بەردى. ئىنقىلاب ۋەزىيىتىنىڭ راۋاجلىنىشى ناھايىتى تېز بولغانلىقتىن، 9 - ئاينىڭ ئاخىرىدا قورالىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشنىڭ كونكرېت پىلانىنى تۈزدى ۋە قوزغىلاڭغا ئۆزى بىۋاستە رەھبەرلىك قىلدى.

11 - ئاينىڭ 7 - كۈنى (روسىيە كالېندارى بويىچە 10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى) سوتسىيالىستىك ئۆكتەبىر ئىنقىلابى غەلىبە قىلدى. ئەتىسى ئۆتكۈزۈلگەن پۈتۈن روسىيە سوۋېتلىرى 2 - قۇرۇلتىيىدا، لېنىن «تىنچلىق پەرمانى»نى ۋە «يەر پەرمانى»نى جاكارلىدى ۋە 1 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتى (يەنى سوۋېت هۆكۈمىتى)نىڭ رەئىسلىكىگە سايلاندى. شۇنىڭدىن كېيىن پارتىيە ۋە خەلقە رەھبەرلىك قىلىپ، سوۋېت هاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملەش يولىدا بىر قاتار جىددىي، مۇشەققەتلىك كۈرەشلەرنى ئېلىپ باردى، پومېشچىكلار ۋە كاپىتالىستلارنىڭ خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىكىنى بىكار قىلدى، ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى

سىنىپلارنىڭ كۆرسەتكەن غالجىرانە قارشىلىقلىرىنى باستۇردى. كونا ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنى پاچاقلاپ تاشلىدى، پرولېتارىياتنىڭ يېڭى دۆلەت ئورگانلىرىنى بەرپا قىلدى، سوتسىيالىستىك ئىگىلىكنى تەشكىللىدى. 1918 - يىل 3 - ئايدا «برىست سۇلھ شەرتنامىسى»نى ئىمزالاپ، روسىيىنى جاھانگىرلىك ئۇرۇشىدىن چېكىندۈرۈپ چىقتى. 4 - ئايدا «سوۋېت ھاكىمىيىتىنىڭ ھازىرقى ۋەزىپىلىرى»نى ئېلان قىلىپ، سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ۋە سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ پروگراممىسىنى تۈزۈپ بەردى. 8 - ئايدا سوتسىيال ئىنقىلابىي چىلار پارتىيىسىدىكى ئەكسىلئىنقىلابچىلارنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچراپ، ئېغىر يارىدار بولدى.

1918 - يىل 7 - ئايدىن 1920 - يىل 11 - ئايغىچە بولغان چەت ئەللەرنىڭ قوراللىق مۇداخىلىسى ۋە ئىچكى ئۇرۇش مەزگىلىدە لېنىن پۈتۈن مەملىكەت خەلقىغە رەھبەرلىك قىلغان ھالدا باتۇرانە كۈرەش قىلىپ، 14 جاھانگىر دۆلەتنىڭ بىرلەشمە قوراللىق تاجاۋۇزىنى ۋە پومېشچىك - بۇرژۇئازىيىنىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلىڭىنى تارمار قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ناھايىتى چوڭ كۈچ سەرپ قىلىپ روسىيە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى ۋە خەلقارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىنىڭ تارىخىي تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەپ، 1918 - يىل 11 - ئايدا «پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ۋە خائىن كائۇتسكى»نى يېزىپ پۈتتۈرۈپ، كائۇتسكى ۋەكىللىك قىلغان 2 - ئىنتېرناتسىئونال ئاغمىچىلىرىنىڭ ئۆكتەبىر ئىنقىلابىغا ۋە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىغا ئاھانەت قىلغانلىقى پرولېتارىيات ئىنقىلابىغا

خائىنلىق قىلغانلىقى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بەردى. ئۇنىڭدىن كېيىنلا «ئۇلۇغ باشلىنىش» (1919 - يىل 6 - ئاي)، «پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى دەۋرىدىكى ئىقتىساد ۋە سىياسەت» (1919 - يىل 11 - ئاي) قاتارلىق ماقالىلەرنى يېزىپ، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى دەۋرىدىكى سىنىپىي كۈرەشنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى چوڭقۇر تەھلىل قىلدى، سوتسىيالىستىك ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇش پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىلىرىدىن بىرى ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويدى. 1919 - يىل 3 - ئايدا ئېچىلغان 3 - ئىنتېرناتسىئونالنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنىغا رىياسەتچىلىك قىلدى. كېيىن ئىنتېرناتسىئونالنىڭ دەسلەپكى بىرنەچچە نۆۋەتلىك قۇرۇلتايلىرىغا بىۋاستە رەھبەرلىك قىلدى. 2 - نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيىدا مىللەتلەر ۋە مۇستەملىكىلەر مەسىلىسىنى ماركسىزم نۇقتىسىنەزىرى بويىچە شەرھىلىدى، پۈتۈن دۇنيا پرولېتارىياتلىرى ئېزىلگەن مىللەتلەر بىلەن بىرلىشىشى كېرەكلىكى توغرىسىدىكى ئىدىيىنى چوڭقۇر بايان قىلدى. 1920 - يىل 4 — 5 - ئايلاردا «كوممۇنىزم ھەرىكىتىدىكى «سول»چىل بالالىق كېسىلى»نى يېزىپ، نۇقتىلىق ھالدا غەربىي ياۋروپا ئەللىرىدىكى كوممۇنىستىك پارتىيىلەردە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان «سول»چىل پىكىر ئېقىمىنى تەنقىد قىلدى، ماركسىزمنىڭ بىرمۇنچە تاكتىكىلىق پرىنسىپلىرىنى بايان قىلدى.

ئىچكى ئۇرۇش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، لېنىن دۆلەتنى دەرھال خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش قىلىش يولىغا سالدى. 1920 - يىل 12 - ئايدا

ئۆتكۈزۈلگەن پۈتۈن روسىيە سوۋېتلىرى 8 - قۇرۇلتىيىدا ئېلېكتر لەشتۈرۈش پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، خەلق ئىگىلىكىنى زامانىۋىلاشقان يېرىك ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى ئاساسىدا قۇرۇپ چىقىشنى تەلەپ قىلدى. 1921 - يىلنىڭ بېشىدا ئۆتكۈزۈلگەن پارتىيىنىڭ 10 - قۇرۇلتىيىدا ئۇرۇش مەزگىلىدىكى كوممۇنىزم سىياستىنىڭ ئورنىغا يېڭى ئىقتىسادىي سىياسەتنى قويۇشنى ئوتتۇرىغا قويدى. 1922 - يىلنىڭ ئاخىرى سالامەتلىكى ياماناشتى، لېكىن ئۇ داۋالىنىپ يېتىپمۇ «كوپېراتسىيە توغرىسىدا»، «ئېلىمىز ئىنقىلابى توغرىسىدا»، «ئاز بولسۇنۇ ساز بولسۇن» قاتارلىق مۇھىم نەزەرىيەۋى ماقالىلەرنى ئېيتىپ بېرىپ يازدۇرۇپ، سوۋېت ھاكىمىيىتى قۇرۇلغاندىن بۇيانقى بىرنەچچە يىللىق خىزمەتلەرنى يەكۈنلەپ، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى، دۆلەت ئورگانلىرىنى ياخشىلاش، ئىقتىسادىي سىياسەت، دېھقانلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەت، دۆلەت مۇداپىئەسى، تاشقى سىياسەت، پارتىيىنىڭ بىرلىكى قاتارلىق مەسىلىلەر ھەققىدە ئۇرغۇن مۇھىم ئىدىيىلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى، روسىيىدىكى سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا راۋاجلاندۇرۇشنىڭ توغرا يولىنى كۆرسىتىپ بەردى.

لېنىن 1924 - يىل 1 - ئاينىڭ 21 - كۈنى موسكۋادا ئالەمدىن ئۆتتى.

لېنىن ئۆز ئۆمرىنى پرولېتارىياتقا ۋە ئەمگەكچى خەلققە بېغىشلىدى، سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا بېغىشلىدى. ئۇ دۇنيادىكى تۇنجى سوتسىيا-

لىستىك دۆلەتنى ياخشى قۇرۇش ئۈچۈن، ھەر خىل دۈشمەنلەرگە قارشى رەھىمسىز كۈرەش قىلدى ۋە كۈرەش داۋامىدا ماركسىزمنى يېڭى تارىخىي ئەھۋالغا ماس كېلىدىغان نۇرغۇن يېڭى قائىدىلەر، يېڭى خۇلاسىلەر بىلەن بېيىتتى ۋە راۋاجلاندۇردى.

لېنىنىزم 列宁主义«ماركسىزم - لېنىنىزم» (751 - بەت) غا قارالسۇن.

لىبىرالىزم 自由主义❶ 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا مەيدانغا كېلىشكە باشلىغان بىر خىل بۇرژۇئا سىياسىي پىكىر ئېقىمى. بۇ ئېقىم بۇرژۇئا ھاكىمىيىتىنىڭ بەرپا قىلىنغاندىن كېيىنكى تەلەپلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ، پۇقرالارنىڭ ئەركىنلىكىنى قوغداش ۋە دەللىلەشنى ئاساس قىلىدۇ. بۇرژۇئازىيە پۇقرالارنىڭ ئەركىنلىكى دېگەنلىك شەخسىلەرنىڭ خۇسۇسىي مەنپەئىتىنى قوغداش كەلتۈرۈش يولىدىكى تەشەببۇسكارلىق روھى، كارخانا باشقۇرۇش ۋە توختام تۈزۈش ئەركىنلىكى، سۆز ۋە مەتبۇئات ئەركىنلىكى دېگەنلىك دەپ چۈشىنىدۇ. ئۇلار دۆلەت كىشىلەرنىڭ جىسمانىي ۋە خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك جەھەتتىكى ئامانلىقىغا كاپالەتلىك قىلىشى، پۇقرالارنىڭ ئەركىنلىكى ئاساس قىلىنغان جەمئىيەتنى قوغدىشى كېرەك دەپ تەشەببۇس قىلىدۇ، «دۆلەت ئىقتىسادىي ھاياتقا ئارىلاشمىسۇن» دېگەننى ئالاھىدە تەكىتلەيدۇ. دەسلەپتە فرانسىيىلىك بېنجامىن كونستان، ئېنگلىيىلىك بېنسام، ئۇنىڭدىن كېيىن ئەنگلىيىلىك جون مىل 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغا كەلگەندە فرانسىيىلىك ئېسمان، گېرمانىيىلىك ھېللىناك ۋە باشقىلار بۇ ئېقىمنىڭ ئاساسلىق ۋەكىللىرى ئىدى. 19 - ئەسىرنىڭ

ئاخىرلىرىدا بولۇپ ئۆتكەن لىنىن ۋە لىنىزم، مەسىلەن، ھىللىننىڭ ھازىرقى زامان دۆلىتى ۋە قانۇنى (يەنى بۇرژۇئا دۆلىتى ۋە قانۇنى) «سىنىپتىن تاشقىرى» خاراكتېرگە ئىگە دېگەننى جېنىنىڭ ماھىيىتى تەرغىپ قىلىپ، ماركسىزمغا قارشى تۇرغان. پرولېتارىيات پارتىيىسى ۋە ئىنقىلابىي تەشكىلاتلار ئىچىدىكى ئاكتىپ ئىدىيىۋى كۆرەشنى ئىنكار قىلىپ، پرىنسىپسىز سۈلھى چىلىكنى تەرغىپ قىلىدىغان بىر خىل خاتا خاھىش. بۇ خاھىش بۇرژۇئا شەخسىيەتچىلىكىدىن كېلىپ چىققان. ماۋ زېدۇڭ «لىنىزمغا قارشى تۇرايلى» دېگەن ماقالىسىدە، لىنىزمنىڭ خىلمۇ-خىل ئىپادىلىرى ۋە زىيىنى ئۈستىدە چوڭقۇر تەھلىل ۋە تەنقىد يۈرگۈزگەن.

م

مائارىپ 教育 ئۇ كىشىلەرنىڭ ھەم تار مەنىگە ئىگە. كىشىلەرنىڭ مەنىدە جەمئىيەتتىكى كىشىلەرنىڭ ئىدىيە ـ پەزىلىتىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان، كىشىلەرنىڭ بىلىم ۋە ماھارىتىنى ئاشۇرىدىغان ھەممە پائالىيەتنى بىلدۈرىدۇ، مەسىلەن، مەكتەپ تەربىيىسى، ئىجتىمائىي تەربىيە، ئائىلە تەربىيىسى دېگەنلەر ئوخشاش. تار مەنىدە خاس مەكتەپ تەربىيىسىنى، يەنى ياش ئەۋلادلار (بالىلار، ئۆسمۈرلەر، ياشلار)غا مەلۇم تەلەپ بويىچە، مەقسەتلىك، پىلانلىق ۋە تەشكىللىك ھالدا بىلىم ۋە ماھارەت سىڭدۈرىدىغان، ئۇلارنىڭ ئىدىيە ـ پەزىلىتىنى يېتىشتۈرىدىغان، ئەقلىي ۋە جىسمانىي قابىلىيىتىنى راۋاجلاندۇرىدىغان پائالىيەتلەرنى بىلدۈرىدۇ. مائارىپ ئىجتىمائىي ھادىسىلەردىن بىرى بولۇپ، ئەمگەك ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن، چوڭلارنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك ئەمگەك ۋە ئىجتىمائىي پائالىيەت داۋامىدا توپلانغان تەجرىبىلىرىنى جەمئىيەتنىڭ داۋاملىشىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىنى كۆزلەپ، ياش ئەۋلادلارغا سىڭدۈرۈشنى ۋە شۇنىڭ بىلەن ياش ئەۋلادلارنى ئەمگەك ۋە ھايات ئېھتىياجىغا جاۋاب بېرەلەيدىغان قىلىشى ئارقىسىدا ۋۇجۇدقا كەلگەن، ئۇ كىشىلىك جەمئىيىتىدىكى مەڭگۈلۈك كاتېگورىيە، ئۇ ھەممە جەمئىيەت ئۈچۈن زۆرۈر. مۇئەييەن مائارىپ جەمئىيەتتىكى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى، ئىشلەپچىقىرىش

مۇناسىۋەتلىرىنى ۋە سىياسەتنى ئەكس ئەتتۇرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ ئۆز نۇقتىسىدە ئاشۇلارغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئىپتىدائىي جەمئىيەتتىكى ماۋارىپ ئەمگەك ۋە ھايات ئەمەلىيىتى داۋامىدا ئېلىپ بېرىلغان، قوللۇق جەمئىيەتتە مەكتەپ بارلىققا كەلگەندىن كېيىن، مەكتەپ ماۋارىپىنىڭ ئاساسىي زېمىنگە ئايلانغان. سىنىپلار مەۋجۇت جەمئىيەتتە، ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار ماۋارىپنى ئۆز مەنپەئىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرىدۇ. پرولېتارىيات ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، ماۋارىپ سوتسىيالىستىك مەنئىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنىڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمىغا، شۇنداقلا ماددىي مەدەنىيەت بەرپا قىلىشنىڭ مۇھىم بىر شەرتىگە ئايلىنىدۇ.

مابلی 马布利 (Gabriel Bonnot deMably, 1709—1785) فرانسىيىلىك خىيالىي كوممۇنىزمچى. ئاقسۆڭەك ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان. دەرۋىشخانا باشلىقى بولغان. 1742 - يىلى تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىدە ئىشلىگەن، 1746 - يىلى ئىستېپا بېرىپ، ئىلىم - پەن ۋە ئەدەبىيات ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. تەبىئەت قانۇنى نەزەرىيىسىنى تەشەببۇس قىلغان. ئۇنىڭ قارىشىچە، كىشىلەر ئەقىللىق، ئەركىنلىك بىلەن باراۋەرلىككە ئامراق بولۇپ تۇغۇلىدۇ؛ تەبىئەت كىشىلەرنى باي ياكى نامرات قىلىپ يارىتمايدۇ، كىشىلەرنى ئىمتىيازلىق قىلىپ يارىتمايدۇ، بىر قىسىم كىشىلەرنى يەنە بىر قىسىم كىشىلەرگە ھۆكۈمرانلىق قىلدىغان قىلىپمۇ يارىتمايدۇ. ئۇ، خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىك كىشىلەرنىڭ تەبىئىتىگە مۇۋاپىق كەلمەيدۇ، تەڭسىزلىك جەمئىيەتتىكى بارلىق گۇناھ، زالىملىق ۋە قوللۇقنىڭ مەنبەسى، دەپ قارايدۇ، خەلقنىڭ ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇشىنى، خەلق ۋەكىل

لىرىنىڭ قانۇن تۈزۈش ھوقۇقىغا ئىگە بولۇشىنى، بارلىق ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭ سايلام ئارقىلىق بارلىققا كېلىشىنى، ئالىي مەمۇرىي ئورگانىنىڭ خەلق ۋەكىللىرى تەرىپىدىن سايلىنىشىنى ۋە ئۇنىڭ قانۇن تۈزۈش ھوقۇقى ئارقىلىق چەكلىنىپ تۇرۇشىنى تەشەببۇس قىلىدۇ. جۇمھۇرىيەت تۈزۈمىدىكى باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللايدۇ. ئۇ باي بولسا ھەممە ئادەم تەڭ باي بولىدىغان، نامرات بولسا ھەممە ئادەم تەڭ نامرات بولىدىغان، ھەممە ئادەم باراۋەر، ھەممە ئادەم ئەركىن، ھەممە ئادەم بۇرادەرلەرچە مۇناسىۋەتتە بولىدىغان، مۇلۇكنى ئىگىلىۋېلىش مەنئى قىلىنىدىغان غايىۋى جۇمھۇرىيەت بولۇشى كېرەكلىكىنى ئۇتتۇرىغا قويغان، لېكىن ئۇ يەنە كوممۇنىزم جەمئىيىتى ئىنسانىيەتنىڭ ئۆتۈپ كەتكەن «ئالتۇن دەۋرى»دىنلا ئىبارەت، خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك پەيدا بولغاندىن كېيىن، كوممۇنىزم قۇرۇشقا مۇمكىن بولمايدىغان بولۇپ قالدى، خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنىڭ راۋاجلىنىشىدىن تەڭ تەقسىماتچىلىق ۋە زاھىتلىق خاراكتېرىدىكى قانۇنىي تەدبىرلەر ئارقىلىقلا ساقلانغىلى بولىدۇ، دەپ قارىدى. «تەبىئىي تەرتىپ بويىچە ئۇتتۇرىغا قويۇلغان سوتسىياللار»، «قانۇنچىلىق توغرىسىدا» ۋە «پۇقرالارنىڭ ھوقۇقى ۋە مەجبۇرىيىتى» قاتارلىق ئەسەرلەر ئۇنىڭ شۇ ھەقتىكى ئاساسلىق ئەسەرلىرىدۇر.

ماتېريالىزم 唯物主义 دۇنيانىڭ بىردىنبىر مەنبەسى ماددا دېگەننى ئالغا سۈرگۈچى دۇنيا قاراش. پەلسەپىدىكى ئىككى ئاساسىي ئېقىمنىڭ بىرى، ئىدېئالىزمغا قارشى. ماتېريالىزم ماددا بىرلەمچى، روھ ئىككىلەمچى دېگەندە چىڭ تۇرىدۇ،

دۇنيانىڭ ماددىدا بىرلىككە كېلىدىغانلىقىنى، روھنىڭ يۇقىرى دەرىجىدە راۋاجلانغان ئالاھىدە تەقلىدىتكى ماددىنىڭ ئادەم مېڭىسىنىڭ مەھسۇلى، سۇبيېكتىپ دۇنيانىڭ ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئەكس ئەتتۈرۈشى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. ئۇنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە تەرەققىي قىلىشى جەمئىيەتتىكى ئىشلەپچىقىرىش كۈرىشىنىڭ، ئىلمىي تەجرىبىنىڭ ۋە سىنىپىي كۈرەشنىڭ چەكلىمىسىدە بولىدۇ، «ھەتتا تەبىئىي پەن ساھەسىدە بارلىققا كەلگەن ھەر بىر ئالەمشۇمۇل كەشپىياتقا ئەگىشىپ، ماتېريالزمنىڭ ئۆز شەكلىنى مۇقەررەر ئۆزگەرتىپ بارىدۇ» («ماركس ـ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 ـ توم، 224 ـ بەت). ئۇ ئۆز تەرەققىياتىدا ساددا ماتېريالزم، مېخانىك ياكى مېتافىزىكىلىق ماتېريالزم، دىئالېكتىك ماتېريالزم ۋە تارىخىي ماتېريالزم دېگەنگە ئوخشاش بىر قاتار باسقۇچلارنى بېسىپ ئۆتتى. ساددا ماتېريالزم ئەڭ دەسلەپ. قەدىمىي شەرقتىكى ۋاۋىلونىيە، مىسىر ۋە جۇڭگو، ھىندىستانلاردا مەيدانغا كەلگەن. جۇڭگودا ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەكىللىرى جەنگو دەۋرىدىكى شۇن كۇاڭ، شەرقىي خەن سۇلالىسىدىكى ۋاڭ چۇڭ، جەنۇبىي سۇلالىدىكى فەن جېن، مىڭ سۇلالىسى بىلەن چىڭ سۇلالىسى ئارىلىقىدا ئۆتكەن ۋاڭ فۇجى، چىڭ سۇلالىسىدىكى دەي جېن قاتارلىقلاردۇر. غەربتە، ئۇنىڭ دەسلەپكى ۋەكىللىرى تالېس، ئاناكسىماندېر، ئاناكسىمىنېسلارنى ئاساس قىلغان قەدىمكى يۇنان مىللەت ئېقىمى ۋە باشقىلار بولغان. ئەنگلىيىلىك فرانسىس بېكون يېقىنقى زامان ماتېريالزمىنىڭ پېشۋاسىدۇر، 18 ـ ئەسىردىكى فرانسۇز ماتېريالزمى ۋە 19 ـ ئەسىردىكى نېمىس فېيېرباخ

پەلسەپىسى ماركسىزم پەلسەپىسىدىن بۇرۇنقى مېخانىك، مېتافىزىكا ق ماتېرىياللىزمنىڭ تىپىك ئۇلگىسىدۇر. ماركس بىلەن ئېنگېلىس ئاساس سالغان دىئالېكتىك ماتېرىياللىزم ئەمەلىيەت ئاساسىدا ماتېرىياللىزمنى دىئالېكتىكا بىلەن بىرلەشتۈردى ھەمدە ئۇنى جەمئىيەت تارىخى ساھەسىگە تەتبىق قىلدى. ئۇ ماتېرىياللىستىك پەلسەپە تەرەققىياتىنىڭ ئالىي مۇڭۇپپەقىيىتى بولدى. سىنىپىي جەمئىيەتتە، ماتېرىياللىزم، ئومۇمەن، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تەرەققىياتىغا ۋە پەن تەرەققىياتىغا جان كۆيدۈرگۈچى ئىلغار سىنىپ بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان بولىدۇ.

ماتېرىياللىستىك دىئالېكتىكا 唯物辩证法 يەنى ماركسىزم-لىق دىئالېكتىكا. ماتېرىياللىزم ئاساسىغا قۇرۇلغان دىئالېكتىكا نەزەرىيىسى. تەبىئەت، كىشىلىك جەمئىيىتى ۋە تەپەككۇر تەرەق-قىياتىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيەتلىرى توغرىسىدىكى پەن. ئۇنىڭغا ماركس بىلەن ئېنگېلس پرولېتارىياتنىڭ كۆرەش تەجرىبىلىرىنى ۋە تەبىئىي پەن مۇڭۇپپەقىيەتلىرىنى يەكۈنلەپ، ئىنسانىيەت تارە-خىدىكى دىئالېكتىكا ئەنئەنىلىرىگە تەنقىدىي ۋارىسلىق قىلىپ، بولۇپمۇ گېگېل دىئالېكتىكىسىنىڭ «ئەقلىغە مۇۋاپىق مېخىزى» نى تەنقىدىي قوبۇل قىلىپ ئاساس سالدى. ئۇ دىئالېكتىكا تەرەققىياتىنىڭ يېڭى باسقۇچى بولدى، ئۇ چىن مەنىسىدىكى ئىلمىي، ئىنقىلابىي دىئالېكتىكىدۇر. ئۇ شۇنداق ھېسابلايدۇكى، دۇنيا ئومۇمىيۈزلۈك باغلىنىشلىق بولغان بىر پۈتۈن گەۋدىسىدۇر، ھەممە شەيئىلەر ئورتاق تەرەققىيات قانۇنىيىتىگە ئىگە، ئوبيېكتىپ دۇنيانىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتى سۇبيېكتىپ دۇنيانىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى بەلگىلەيدۇ، ئىچكى زىددىيەتسىز ھېچقانداق شەيئى

يوق، زىددىيەت ئومۇمىيۈزلۈك مەۋجۇت، ئەمما بىر - بىرىدىن پەرقلىنىدۇ، زىددىيەت تەرەپلىرى ھەم بىرلىككە كېلىدۇ، ھەم بىر - بىرى بىلەن كۈرەش قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن شەيئىلەرنىڭ ئۆزلۈكسىز تەرەققىي قىلىشىغا ۋە ئۆزگىرىشكە تۇرتكە بولىدۇ؛ شەيئىلەر تەرەققىياتى سان ئۆزگىرىشىدىن سۈپەت ئۆزگىرىشكە ئۆتۈش، ئاندىن يەنە سۈپەت ئۆزگىرىشىدىن سان ئۆزگىرىشكە ئۆتۈش جەريانى بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ، شۇنىڭدەك مۇئەييەنلەشتۈرۈش، ئىنكار قىلىش، ئىنكارنى ئىنكار قىلىشتىن ئىبارەت بۇرما شەكلىدىكى يۇكسىلىش ۋە دولقۇنسىمان ئىلگىرىلەش بولۇپمۇ ئىپادىلىنىدۇ. ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكىنىڭ قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى قانۇنىيىتى، سۈپەت بىلەن سانىنىڭ بىر - بىرىگە ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى، ئىنكارنى ئىنكار قىلىش قانۇنىيىتى دېگەن ئۈچ ئاساسىي قانۇنىيىتى بار، ئۇنىڭ مېغىزى قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى قانۇنىيىتىدۇر. ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكا پرولېتارىيات دۇنيا قارىشى ۋە مېتودولوگىيىسىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى، «ماركسزمدا ھەل قىلغۇچ ئەھمىيەتكە ئىگە نەرسە» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم، 689 - بەت)، ماركسزمنىڭ «تۈپ نەزەرىيىۋى ئاساسىدۇر» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، 398 - بەت)، «بىزنىڭ ئەڭ ياخشى ئىش سايمىنىمىز ۋە ئەڭ ئۆتكۈر قورالىمىز» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم، 239 - بەت). ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكا تەبىئەتنى تەتقىق قىلىشقا، تەبىئەت تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتىنى خۇلاسىلەشكە تەتبىق قىلىنىشا، تەبىئەت دىئالېكتىكىسى بولىدۇ؛ ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكا جەمئىيەتنى تەتقىق قىلىشقا، جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتىنى

خۇلاسىلەشكە تەتبىق قىلىنسا، تارىخ دىئالېكتىكىسى (يەنى تارىخىي ماتېرىيالىزم، ماتېرىيالىستىك تارىخ قاراش) بولىدۇ؛ ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكا تەپەككۇرنى تەتبىق قىلىشقا، تەپەككۇر تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتىنى خۇلاسىلەشكە تەتبىق قىلىنسا، دىئالېكتىك لوگىكا بولىدۇ. بەزى پەيلاسوپلار ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكىنى دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم بىلەن بىر مەنىدە ھېسابلايدۇ، مەسىلەن، لى دا تۈزگەن «ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكا كونسپېكلىرى»دا بىر پۈتۈن دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم مەنىسىدە قوللىنىلغان.

ماددا 物质 ❶ پەلسەپىدە ئاڭغا بېقىنمايدىغان ئەمما ئاڭ ئەكس ئەتتۈرەلەيدىغان ئوبېكتىپ چىنلىقنى كۆرسىتىدۇ. دۇنيا ــ ماددىي دۇنيا، دۇنيانىڭ چەكسىز مۇرەككەپ خىلمۇخىللىقى ماددىنىڭ مۇئەييەن كونكرېت فورماتسىيىلىرىدۇر. ھەربىر ــ ماددىنىڭ تۈپ خۇسۇسىيىتى، دۇنيا ــ مەڭگۈ ھەربىر قىلىپ تۇرىدىغان ماددىنىڭ ئومۇمىي گەۋدىسى، زامان بىلەن ماكان ــ ماددىنىڭ مەۋجۇدىيەت شەكلى. ئاڭ ــ ماددىنىڭ راۋاجلىنىپ يۈكسەك دەرىجىگە يەتكەن مەھسۇلى. ماددىنى يارىتىشمۇ مۇمكىن ئەمەس، يوقىتىشمۇ مۇمكىن ئەمەس، لېكىن كونكرېت ماددىي فورماتسىيە مەڭگۈلۈك پەيدا بولۇش-يوقىلىش داۋامىدا تۇرىدۇ، ھەرقانداق ماددىي فورماتسىيە مۇئەييەن شەرت ـ شارائىت بويىچە باشقا بىر خىل ماددىي فورماتسىيىنىڭ ئۆزگىرىشىدىن ھاسىل بولىدۇ، شۇنداقلا مۇئەييەن شەرت ـ شارائىت بويىچە باشقا بىر خىل ماددىي فورماتسىيىگە ئۆزگىرىپ كېتىدۇ. ماركسىزملىق پەلسەپىنىڭ ماددا توغرىسىدىكى ئۇقۇمى بارلىق تەبىئەت ھادىسىلىرى بىلەن ئىجتىمائىي ھادىسە

لەرگە خاس تۆپ خۇسۇسىيەتلەرنىڭ يۇكسەك ئىخچاملىنىشىدۇر، ئۇ كونىراپ كەتمەيدۇ ۋە ئۆزگەرمەيدۇ، تەبىئىي پەنلەرنىڭ ماددىنىڭ ئالاھىدە خۇسۇسىيىتى، تۈزۈلۈشى ۋە فورماتسىيسى توغرىسىدىكى كونكرېت تونۇشى بولسا ئەمەلىيەتنىڭ ۋە ئىلىم-پەننىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ ئۈزلۈكسىز ئۆزگىرىپ ۋە چوڭقۇرلىشىپ بارىدۇ.❶ ئىنسان تۇرمۇشىدا ئىستېمال قىلىنىدىغان نەرسە، پۇل قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، ماددىي ئىشلەپچىقىرىش، ماددىي تۇرمۇش، ماددىي مەنپەئەت.

ماددىي خوراش ❷ 耗损物质 يەنى «شەكىللىك خوراش» (516 - بەت).

ماددىي مەدەنىيەت 物质文明 «مەنىۋى مەدەنىيەت»نىڭ سىلىشتۇرمىسى، ئىنسانىيەتنىڭ تەبىئەتنى ئۆزگەرتىش يولىدىكى ماددىي مۇۋەپپەقىيەتلىرى. ئۇ كىشىلەرنىڭ ماددىي ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تەرەققىياتى ۋە ماددىي تۇرمۇشنىڭ ياخشىلىنىشى بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. ئۇ مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ ئاساسى بولۇپ، مەنىۋى مەدەنىيەتتە بولۇپمۇ ئۇنىڭدىكى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدا ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدۇ؛ لېكىن مەنىۋى مەدەنىيەتتىكى ئىدىيىۋى قۇرۇلۇش، ئاساسەن، ئىجتىمائىي تۈزۈمگە شۇنىڭدەك تەلىم - تەربىيىنىڭ ۋە جامائەتچىلىكنىڭ كۈچ - تەسىرىگە باغلىق. ماددىي مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتى مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ غايىەت زور تۈرۈتكىلىك رولىدىن ئايرىلمايدۇ. ئىككى خىل مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى بىر - بىرىگە شەرت بولىدۇ، يەنە بىر - بىرىنى مەقسەت قىلىدۇ. جەمئىيەتنىڭ ئۆزگەرتىلىشىمۇ، ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ تەرەققىياتىمۇ، ئاخىرقى ھېسابتا، ماددىي مەدەنىيەت

ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتى بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. ماددىي مەدەنىيەتنىڭ خاراكتېرىنى ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى بەلگىلەيدۇ. «سوتسىيالىستىك ماددىي مەدەنىيەت» دېگەن ئۇقۇم پەقەت سوتسىيالىزم شارائىتىدا، ماددىي مەدەنىيەت نەتىجىسىدىن خەلق بەھرىمەن بولىدۇ، ئۇ نەتىجىلەر خەلق ئۈچۈن، سوتسىيالىزم ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ، دېگەن مەنىدىلا قوللىنىلغان ئۇقۇم، ئۇ ھېچقاچان ماددىي مەدەنىيەت مەزمۇن جەھەتتىن «كاپىتالىستىك» ۋە «سوتسىيالىستىك» دەپ ئايرىلىدۇ دېگەن گەپ ئەمەس. سوتسىيالىستىك ماددىي مەدەنىيەت بەرپا قىلىشتا، سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئاساسىدا، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ قىممەتلىك ماددىي مۇۋەپپەقىيەتلىرىنىڭ ھەممىسىگە ۋارىسلىق قىلىش ۋە ئۇلارنى قايتا قۇرۇل قىلىش ھەمدە ئىجادكارلىق بىلەن راۋاجلاندۇرۇش لازىم.

ماددىي مەنپەئەت 物质利益 «ئىقتىسادىي مەنپەئەت» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. كىشىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە باشقا ئىجتىمائىي پائالىيەت ئېلىپ بېرىشىغا تۈرتكە بولىدىغان ئاساسىي سەۋەب. ئۇز تەرەققىياتى ئۈچۈن كېرەكلىك ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ۋاستىلىرىگە ئېرىشىش ياكى جانىجان ئىقتىسادىي مەنپەئەتكە ئېرىشىش ــ كىشىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە پائالىيەت ئېلىپ بېرىشتىكى بىۋاستە مەقسىتى، باشقا ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرمۇ ماددىي مەنپەئەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتنىڭ ماھىيىتى ماددىي مەنپەئەتدارلىق مۇناسىۋىتىدۇر. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش، تەقسىمات، ئالماشتۇرۇش ۋە ئىستېمالنىڭ پۈتۈن جەريانىغا سىڭدۈرۈلگەن. دائىرە بويىچە ئايرىغاندا، شەخسىي ماددىي مەنپەئەت،

كوللېكتىپ، ئومۇمىي ياكى سىنىپىي ماددي مەنپەئەت دەپ پەرقلىنىدۇ؛ ۋاقىت بويىچە ئايرىغاندا، ھازىرقى ماددي مەنپەئەت ۋە كەلگۈسى ماددي مەنپەئەت دەپ پەرقلىنىدۇ. ماركس، ئېنگېلىلار ماددي مەنپەئەتنى ئاساس قىلىپ، دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمنى جەمئىيەت تارىخى ساھەسىگە تەتبىقلاپ، ماتېرىيالىستىك تارىخ قاراشنى بەرپا قىلدى. «ماددي مەنپەئەت پرىنسىپى»غا قارالغ.

ماددي مەنپەئەت پرىنسىپى 物质利益原则 سوتسىيالىستىك ئەللەردە ئىگىلىك باشقۇرۇشنىڭ مۇھىم پرىنسىپلىرىدىن بىرى. يەنى ئىگىلىكنى ئىقتىسادي ۋاستىلەر بىلەن باشقۇرۇپ، تۈرلۈك ئىقتىسادي پائالىيەتلەرنى ماددي مەنپەئەت بىلەن باغلاش، ئىقتىسادي جەھەتتىن مۇكاپاتلاش ياكى جازالاش ئىشىنى ئىقتىسادي ئۇنۇمگە قاراپ بەلگىلەش. ماددي مەنپەئەت پرىنسىپى سوتسىيالىستىك ئىقتىسادي قانۇنىيەتنىڭ ئوبيېكتىپ تەلىپى بولۇپ، شەخسلەرنى، كارخانىلارنى، تارماقلارنى ۋە جايلارنى دۆلەت پىلانىدىكى ۋەزىپىلەرنىڭ ئورۇنداشقا ئۈزلۈكسىز جانجان مەنپەئىتى نۇقتىسىدىن كۈچ چىقىرىشنىڭ قانۇنلۇق قىلىپ، كىشىلەرنىڭ سوتسىيالىزم قۇرۇش يولىدا ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىپ ئىشلەيدىغان ئاكتىپلىقىنى تولۇق قوزغاپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتىنى ئالغا سۈرىدۇ. ھەممە ئىقتىسادي ساھەدە ۋە ھەرقانداق ئىقتىسادي مۇناسىۋەتلەرنى بىر تەرەپ قىلىشتا مۇشۇ پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇش كېرەك. بۇنىڭدا بىر تەرەپكىلا بېرىلىپ كەتمەي، ئومۇمىي ماددي مەنپەئەت بىلەن قىسمەن ماددي مەنپەئەتنى، دۆلەتنىڭ ماددي مەنپەئىتى بىلەن شەخسلەرنىڭ ماددي

مەنپەئىتىنى، كەلگۈسى ماددي مەنپەئەت بىلەن ھازىرقى ماددي مەنپەئەتنى بىرلەشتۈرۈپ، بىر تۈتاش پىلانلاپ تەك ئېتىبار بېرىش تەلەپ قىلىنىدۇ. لېكىن يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن ئۇچ تەرەپنىك ئىككى خىل مەنپەئىتى ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت تۇغۇلۇپ قالغاندا، قىسمەن مەنپەئەتنى ئومۇمىي مەنپەئەتكە، شەخسىي مەنپەئەتنى دۆلەت مەنپەئىتىگە، ھازىرقى مەنپەئەتنى كەلگۈسى مەنپەئەتكە بويسۇندۇرۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. كارخانىلار بىلەن كارخانىلار ئوتتۇرىسىدىكى، تارماقلار بىلەن تارماقلار ئوتتۇرىسىدىكى، رايونلار بىلەن رايونلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي ئالاقىدە يولغا قويۇلۇۋاتقان تەك قىممەتتە ئالماشتۇرۇش پرىنسىپىمۇ، شەخسلەرنىك ئىستېمال بۇيۇملىرى تەقسىماتىدا يولغا قويۇلۇۋاتقان «ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، ھەر-كىمگە ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش» پرىنسىپىمۇ ماددي مەنپەئەت پرىنسىپىنىك گەۋدىلىنىشىدۇر. ماددي مەنپەئەت پرىنسىپىنى يولغا قويۇشتا كوممۇنىزم ئىدىيىسىنى يېتەكچى قىلىش ھەمدە پۈتۈن جەمئىيەتتە سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدە-نىيەت بەرپا قىلىش كېرەك، بولمىسا كىشلەرنىك سوتسىيالىزمغا بولغان چۈشەنچىسى بىر تەرەپلىمە بولۇپ قالىدۇ، كىشلەرنىك دىققەت ـ ئېتىبارى ماددي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى بىلەنلا، ھەتتا ماددي مەنپەئەت قوغلىشىش بىلەنلا چەكلىنىپ قالىدۇ. «ماددي مەنپەئەت» كە قارالىك.

ماددي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى 物质生产部门

«ماددي ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى» گە قارالىك.

ماددي ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى 物质生产领域 قىس-

قارتىپ «ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى» دەپ ئاتىلىدۇ. كىشىلەرنىڭ ماددىي بايلىق يارىتىش يولىدىكى پائالىيىتى دائىرىسى. ئۇ غەيرىي ماددىي ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىگە نىسبەتەن ئېيتىلغان بولۇپ، سانائەت، يېزا ئىگىلىكى، بىناكارلىق، تىرانسپورت قاتارلىق ساھەلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. سودا تارماقلىرىدىكى قوشۇمچە پىششىقلاپ ئىشلەش، ئوراش ـ قاچىلاش ۋە ساقلاش قاتارلىق ئىشلار ئەمگەك جەريانىنىڭ ئوبوروت ساھەسىدىكى داۋامى بولغاچقا، ئەمگەك جەريانىدا بۇيۇملارنىڭ ئىستېمال قىممىتىنى تولۇق ۋە قىسمەن ھالدا ئەسلىگە كەلتۈرەلەيدىغان ياكى ئەمگەك مەھسۇلاتى ئىشلەپ چىقىرالايدىغان مۇلازىمەتچىلىك تارماقلىرىدىكى رېمونتچىلىق، كاسىنچىلىق، ئوزۇق ـ تۈلۈك كەسپىي قاتارلىق ساھەلەر ماددىي بايلىق يارىتىش جەريانى بولغاچقا، ئۇلارمۇ ماددىي ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىگە كىرىدۇ. كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي پائالىيىتى ھامان «تارماقلار» بويىچە ئايرىلىدىغان بولغاچقا، بەزىدە «ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ ۋە ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ماددىي ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىدە يېڭى ـ يېڭى ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى ئۈزلۈكسىز بۆلۈنۈپ چىقىپ تۇرىدۇ. تاۋار ئىگىلىكىدە، پەقەت ماددىي ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىدە قىممەت ھاسىل بولىدۇ. ماددىي ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى خەلق ئىگىلىكىدە ۋە ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان ساھەدۇر.

ماركس 马克思 (Karl Marx, 1818·5·5—1883·3·14)

پۈتۈن دۇنيا پرولېتارىياتنىڭ ئۇلۇغ ئۇستازى ۋە داھيسى، ماركسزىمنىڭ ئاساسچىسى. ئۇ پرۇسسيەنىڭ رېين ئۆلكىسىدىكى تريئېر شەھىرىدە بىر ئادۋوكاتنىڭ ئائىلىسىدە تۇغۇلدى. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ بۇنىڭ داشۋىسىنىڭ ۋە بېرلىن داشۋىسىنىڭ قانۇن فاكۇلتېتىدا ئوقۇدى. ئوقۇش مەزگىلىدە تارىخ بىلەن پەلسەپىنى نۇقتىلىق ھالدا ئۆگەندى. بىر مەزگىل ياش گېگېلچىلار گۇرۇھىغا قاتناشتى. 1841 - يىل 3 - ئايدا داشۋىنى پۈتتۈرگەن ۋاقتىدا، «دېموكرىتنىڭ تەبىئەت پەلسەپىسى بىلەن ئېپىكۇرنىڭ تەبىئەت پەلسەپىسىنىڭ پەرقى» ناملىق دىسسېرتاتسىيە يېزىپ، گېگېل پەلسەپىسىدىن خۇداسىزلىققا يېتىدىغان رادىكال خۇلاسە چىقاردى، شۇنىڭ بىلەن پەلسەپە بويىچە دوكتورلۇقىنى ئالدى. 1842 - يىل 4 - ئايدىن باشلاپ «رېين» گېزىتىگە ماقالە يازغۇچى بولدى، 10 - ئايدا باش مۇھەررىر بولدى. بۇ مەزگىلدە ماركس گېزىتكە ئوبزورلارنى يېزىپ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمەتنى چوڭقۇر پاش قىلدى، ئىدېئالىزمچىدىن ماتېرىيالىزمچىغا، ئىنقىلابىي دېموكراتىزمچىدىن كوممۇنىزمچىغا بۇرۇلۇشقا باشلىدى. 1843-يىلى «رېين» گېزىتى پېچەتلىۋېتىلدى، ماركس يېنىنى ۋېستفالېن بىلەن تۇرمۇش قۇردى ۋە پارىژغا كۆچۈپ بېرىپ، گېرمانىيىلىك، فرانسىيىلىك ئىنقىلابچىلارنىڭ مەخپىي تەشكىلاتلىرى بىلەن ئالاقە باغلاشقا باشلىدى، ئىنقىلاب، قول سانائەتچىلەرنىڭ يېغىنلىرىغا دائىم قاتنىشىپ تۇردى، سىياسىي ئىقتىساد، خىيالىي سوتسىيالىزم ۋە تارىخ توغرىسىدا تەتقىقات ئېلىپ باردى. 1844 - يىلنىڭ بېشىدىن باشلاپ «نېمىس - فرانسۇز يىللىق مەجمۇئەسى»نى نەشر قىلدى، «گېگېلنىڭ

قانۇن پەلسەپىسىگە تەنقىدكە مۇقەددىمە»، «يەھۇدىلار مەسىلىسى توغرىسىدا» قاتارلىق ماقالىلەرنى ئېلان قىلىپ، پرولېتارىيات ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنى يوقاتقۇچى بىردىنبىر سىنىپ ئىكەنلىكىنى، ئىشچىلار ھەرىكىتى ئىلمىي دۇنيا قاراش بىلەن بىرلەشىشى لازىملىقىنى تۇنجى قېتىم ئوتتۇرىغا قويدى؛ «مەۋجۇت تۈرغان ھەممە نەرسىنى رەھىمسىز تەنقىد قىلىش»، بولۇپمۇ «قورال تەنقىدى قىلىش»نى تەرغىپ قىلدى. بۇ ماقالىلەر ۋە شۇ مەزگىلدە ئا. رۇگېغا يازغان بىرنەچچە پارچە خەت ماركىسنىڭ دۇنيا قارىشىدا ئۆزگىرىش تاماملانغانلىقىنىڭ نامايەندىسى. 1844 - يىل 8 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا ماركس ئېنگېلس بىلەن پارىژدا ئۇچراشتى، شۇنىڭدىن تارتىپ بۇ ئىككى ئۇلۇغ ئۇستاز پرولېتارىياتنىڭ ئازادلىق ئىشلىرى ئۈچۈن ئۆمۈرلۈك ئاخىرلىرىغىچە بىرلىكتە كۈرەش قىلدى. ئۇلار ئالدى بىلەن ئىلمىي يېڭى دۇنيا قاراشنى سىستېمىلىق تەتقىق قىلىشتى. ئۇلارنىڭ تۇنجى مۇۋەپپەقىيىتى ئۇلارنىڭ ئورتاق ئەسىرى «مۇقەددەس ئائىلە» بولۇپ، ئۇنىڭدا ياش گېگېلچىلارنىڭ ئاساسلىق ۋەكىلى بروئنو بائۇئېر قاتارلىقلارنىڭ ئىدېئالىستىك پەلسەپىسى تەنقىدلىنىپ، تارىخىي ماتېرىيالىزمنىڭ خەلق ئامىسى تارىخنىڭ ياراتقۇچىسىدۇر دېگەن بۇ ئاساسىي پرىنسىپى شەرھىلەندى. 1844 - يىلى ماركس «ئىقتىسادشۇناسلىق - پەلسەپە قول يازمىسى»نى يازدى. 1845 - يىلى ئىنگلىيە پائالىيەتلەر- بىلەن شۇغۇللانغانلىقى ئۈچۈن فرانسىيە ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن چېگرىدىن قوغلاپ چىقىرىلغاندىن كېيىن بېلگىيە نىڭ پايتەختى بىرىيۇسسېلغا بېرىپ ماكانلاشتى. ئۇ مەشھۇر

«فىيېرباخ توغرىسىدا تېزىس» نى يېزىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا ئېنگېلىسمۇ شۇ يەرگە باردى، ئۇلار «نېمىس ئىدېئولوگىيىسى» نى بىرلىكتە يېزىپ، يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن هالدا ياش گېگېل چىلارنى تەنقىد قىلدى، يېڭى دۇنيا قاراش هەققىدىكى نەزەرىيىنى، بولۇپمۇ تارىخىي ماتېرىيالىزمنىڭ بەزى ئاساسىي پرىنسىپلىرىنى شەرھلەپ، پرولېتارىياتنىڭ هاكىمىيەتنى تارتىۋېلىشتىن ئىبارەت تارىخىي ۋەزىپىسىنى تۇنجى قېتىم ئوتتۇرىغا قويدى. 1846 - يىلى، ئېنگېلس بىلەن بىرلىكتە بىرىۋسسېلدا كوممۇنىستىك ئالاقە كومىتېتى بىلەن نېمىس ئىشچىلار جەمئىيىتىنى قۇردى، پرۇدونىزمنى، ۋېتلىڭنىڭ تەڭ تەقسىماتچىلىق كوممۇنىزمىنى ۋە «هەقىقىي» سوتسىيالىزمنى تەنقىد قىلدى. 1847 - يىلى «پەلسەپە نامراتلىقى»نى ئېلان قىلىپ، پرۇدونىڭ «نامراتلىق پەلسەپىسى»نى تەنقىد قىلدى. شۇ يىلى كوممۇنىزمچىلار ئىتتىپاقىغا كىردى. 1847 - يىل 12 - ئايدىن 1848 - يىل 1 - ئايغىچە ئىتتىپاق ئىككىنچى قۇرۇلتىيىنىڭ رەھبەرلىك خىزمىتىگە قاتناشتى ۋە قۇرۇلتايىنىڭ هاۋالىسى بويىچە، ئېنگېلس بىلەن بىرلىكتە ئىتتىپاقنىڭ پروگراممىسىنى تۈزدى، شۇنىڭ بىلەن، «كوممۇنىستىك پارتىيە خىتابنامىسى» دېگەن بۇ ئۇلۇغ كوممۇنىزملىق ئەسەر بارلىققا كەلدى. «خىتابنامە»دە پرولېتارىيات كۆرىشىنىڭ تارىخىي تەجرىبىلىرى يەكۈنلەندى، ئۆزلىرىنىڭ تەلىماتى ۋە پرولېتارىيات ئىنقىلابىي بىلەن پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى توغرىسىدىكى نەزەرىيە سىستېمىلىق، مۇكەممەل شەرھلەندى. 1848 - يىل 2 - ئايدا «خىتابنامە» رەسمىي ئېلان قىلىندى. شۇنىڭدىن باشلاپ،

دۇنيادىكى ھەرقايسى دۆلەتلەردىكى پرولېتارىيات ئىنقلابىي ھەرىكىتىدە «خىتابنامە» ھەرىكەت قىلىنمىسى ۋە كۆرەش پروگراممىسى بولۇپ قالدى.

1848 — 1849 - يىللاردا بولغان ياۋروپا ئىنقلابى مەزگىلىدە، ماركس بىلەن ئېڭگېلس گېرمانىيىگە قايتىپ بېرىپ خەلق ئاممىسى بىلەن بىللە كۆرەشكە قاتناشتى. كېيىنكى «يېڭى رېيىن» گېزىتىنى چىقىرىپ (ئۆزى باش مۇھەررىر بولۇپ)، ھەرقايسى ئەللەر خەلقىنىڭ ئىنقلابىي كۆرىشىگە مەدەت بەردى. ئىنقلاب مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۇ 1849 - يىل 5 - ئايدا پرۇسسىيىدىن قوغلاپ چىقىرىلىپ پارىژغا بارىدى، كېيىن تاكى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە لوندوندا ماكانلاشتى. ئۇ لوندونغا بارغاندىن كېيىن دەرھال كوممۇنىزمچىلار ئىتتىپاقىنىڭ يەرلىك تەشكىلاتلىرىنى ۋە مەركىزىي كومىتېتىنى قايتا قۇردى. 1848 - يىلدىكى فرانسىيە فېۋرال ئىنقىلابى ۋە 1851 - يىلدىكى لۇئى بوناپارتنىڭ ئەكسىلئىنقلابىي سىياسىي ئۆزگىرىشىدىن كېيىن، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ «1848 - يىلدىن 1850 - يىلغىچە فرانسىيىدە بولغان سىنىپىي كۆرەش» نى ۋە «لۇئى بوناپارتنىڭ تۇمانلىق ئېيتىنىڭ ئون سەككىزى» نى ئېلان قىلىپ، 1848 - يىلدىكى ئىنقلابنىڭ تارىخىي تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلىدى، تارىخىي ماتېرىيالىزمنىڭ بىر قاتار ئاساسىي پرىنسىپلىرىنى چوڭقۇر شەرھىلىدى، پرولېتارىيات ئىنقلابى كونا دۆلەت ماشىنىسىنى پاچاقلاپ تاشلىشى لازىم، ئىنقلاب تارىخىنىڭ پاراۋۇزى دېگەندەك مەشھۇر كۆز قاراشلارنى تۇنجى قېتىم ئوتتۇرىغا قويدى، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى، ئۇزۇن

لۇكسز ئىنقىلاب ۋە ئىشچى - دېھقانلار ئىتتىپاقى قاتارلىقلار توغرىسىدىكى ئىدىيىلەرنى بايان قىلدى. 1859 - يىلى «سىياسىي ئىقتىساد تەنقىدى»نى ئېلان قىلىپ، قوشۇمچە قىممەت نەزەريىسىنى تەپسىلىي ئىسپاتلاشقا ئاساس سالدى. 1867 - يىلى «كاپىتال»نىڭ 1 - تومىنى نەشر قىلدۇردى (2 - 3 - تومىلىرىنى ماركس ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئېڭگېلس رەتلەپ نەشر قىلدۇردى؛ 4 - تومىنى يەنى «قوشۇمچە قىممەت نەزەريىسى»نى ئېڭگېلس ۋاپات بولغاندىن كېيىن كائۇتسكى رەتلەپ نەشر قىلدۇردى)، بۇ ئۆلمەس گىگانت ئەسەردە ماركسزمچە ئىقتىسادىي نەزەريىنىڭ ئاساسىي ھۆلى — قوشۇمچە قىممەت نەزەريىسى بايان قىلىندى، كاپىتالىستىك جەمئىيەتنىڭ ئىچكى زىددىيەتلىرى ۋە ئىقتىسادىي ھەرىكەت قانۇنىيەتلىرى ئېچىپ بېرىلدى، كاپىتالىزمنىڭ مۇقەررەر يوقىلىدىغانلىقى ۋە كوممۇنىزمنىڭ مۇقەررەر غەلىبە قىلىدىغانلىقى ئىسپاتلاندى، شۇ- نىڭ بىلەن، سوتسىيالىزم تەلىماتى مۇستەھكەم ئىلمىي ئاساسقا قويۇلدى. 1850 - يىلدىن 1870 - يىلغىچە بولغان 20 يىل جەريانىدا، مانچېستېردا تۇرۇۋاتقان ئېڭگېلس بىلەن كۆندە دې- گۈدەك خەت يېزىشىپ، سىياسىي مەسىلىلەر، ئىجتىمائىي پەن ۋە تەبىئىي پەنگە دائىر تۈرلۈك مەسىلىلەر ئۈستىدە مۇھاكىمە قى- لىشتى. 1851 - يىلدىن باشلاپ ئامېرىكا «نيۇ - يورك كۈن- دىلىك مۇنبەر گېزىتى»گە، ئېنگلىيە ۋە باشقا دۆلەتلەرنىڭ بەزى گېزىت - ژۇرناللىرىغا ماقالە يېزىپ تۇردى، ئۇنىڭ ئى- چىدە جۈڭگو مەسىلىسى توغرىسىدىكى ئوبزورلارمۇ بار ئىدى، جۈڭگو مەسىلىسى بايان قىلىنغان ماقالىلەردە جۈڭگو جەمئىيە-

تىنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى تەھلىل قىلىنغان، روسىيە، ئەنگلىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ جۇڭگوغا قىلغان تاجاۋۇزچىلىقى پاش قىلىنغان ۋە ئەيىبلەنگەن، جۇڭگو خەلقىنىڭ تاجاۋۇزچىلىققا قارشى كۈرىشى مەدھىيىلەنگەن، جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ پارلاق ئىستىقبالى كۆرسىتىپ بېرىلگەنىدى. ياۋروپا ئىشچىلار ھەرىكىتى تۆۋەن دولقۇندا تۇرغان ۋەزىيەتتە، ھەرقايسى دۆلەتلەردىكى ئىشچىلار تەشكىلاتلىرى ۋە ئىشچىلار ھەرىكىتىنىڭ يول باشچىلىرى بىلەن بولغان ئالاقىنى داۋاملىق ساقلاپ، ئۇلارنى ئىلمىي سوتسىيالىزم ئىدىيىسى بىلەن تەربىيىلىدى ۋە ئۇلارغا نەزەرىيە ۋە ئەمەلىيەت جەھەتتىكى تۈرلۈك مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشىپ بەردى.

ماركس ئىشچىلار ھەرىكىتىدىكى يېڭى دولقۇننىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن، 1864 - يىل 9 - ئايدا، لوندوندا خەلقئارا ئىشچىلار جەمئىيىتى (يەنى 1 - ئىنتېرناتسىئونال) نى قۇردى ۋە ئۇزۇن ئۇنىڭ رەھبىرى بولدى. 1 - ئىنتېرناتسىئونالنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى پرۇدونچىلار، باكۇنىنچىلار، ئىشچىلار بىرلەشمىچىلىكى تەرەپدارلىرى ۋە لاسسالچىلارنىڭ ئىسلاھاتچىلىقى، تەسلىمچىلىكى، ھۆكۈمەتسىزلىكى، بۆلگۈنچىلىكى ۋە 1 - ئىنتېرناتسىئونالغا قارشى سۇيىقەستلىك ھەرىكەتلىرىگە قارشى مۇرەسسەسىز كۈرەش قىلىپ، ماركسىزمنىڭ خەلقئارا ئىشچىلار ھەرىكىتىدىكى يېتەكچى ئورۇنغا تۇرغۇزۇشىغا ئاساس سالدى. 1871 - يىل 3 - ئاينىڭ 18 - كۈنى، پارىژ ئىشچىلىرى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، تارىختا تۇنجى پرولېتارىيات ھاكىمىيىتى — پارىژ كوممۇنىسىنى قۇردى، ماركس پارىژ پرولې-

تاريياتىنىڭ ئىنقىلابىي ئىجادچانلىق روھىغا يۈقىرى باھا بەردى ھەمدە ئۇنى قىزغىن مەدھىيىلىدى ۋە قوللىدى، «فرانسىيەدىكى ئىچكى ئۇرۇش» دېگەن كىتابنى ۋاقتىدا يېزىپ چىقىپ، كوممۇنىنىڭ تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەپ، «ئىشچىلار سىنىپىنىڭ تەيياردۆلەت ماشىنىسىنى شۇ پېتى ئىگىلىشى ۋە ئۇنىڭدىن ئۆز مەقسىتىگە يېتىش يولىدا پايدىلىنىشى مۇمكىن ئەمەس»، كونا دۆلەت ماشىنىسىنى ئىنقىلابىي زورلۇق يولى بىلەن «پاچاقلاپ تاشلاپ» ۋە «بۇزۇپ تاشلاپ»، «پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى يولغا قويۇشى» لازىم، دەپ كۆرسەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە «ئىنتېرناتسىئونال قۇرۇلغانلىقىنىڭ يەتتە يىللىقىنى خاتىرىلەيمىز» دېگەن ئەسىردە مۇنۇلارنى تەكىتلەپ كۆرسەتتى: «پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنىڭ بىرىنچى شەرتى پرولېتارىيات ئارمىيىسىدۇر. ئىشچىلار سىنىپى ئۆزىنى ئازاد قىلىش ھوقۇقىنى جەڭ مەيدانىدىلا قولغا كەلتۈرۈشى لازىم.»

ماركس 70 - يىللاردىن 80 - يىللارنىڭ بېشىغىچە، ئاساسىي زېھنىنى داۋاملىق ھالدا «كاپىتال»نىڭ 2 - تومى ۋە 3 - تومىنى يېزىشقا قاراتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىنىڭ تەرەققىياتىغا كۆڭۈل بۆلدى. 1875 - يىلى گېرمانىيە ئىشچىلار ھەرىكىتىدە ئىپىزىناخچىلار لاسسالچىلار بىلەن بىرلىشىش ۋاقتىدا شەكىل جەھەتتىكى ئىتتىپاقلىققا بېرىلىپ كېتىپ، «پرىنسىپ بىلەن سودىلاشتى»، لاسسالچىلارنىڭ ئاغمىچىلىقى بىلەن مۇرەسسە لەشتى. ماركس كېسەل يۈرۈپ «گوتا پروگراممىسىغا تەنقىد»نى يېزىپ، گېرمانىيە ئىشچىلار پارتىيىسىنىڭ پروگراممىا لايىھىسىدە ئىپادىلەنگەن لاسسال

نىڭ ئاغمىچىلىق نۇقتىسىنەزەرلىرىنى ئۆزۈل - كېسىل تەنقىد قىلىپ، كاپىتالىزم بىلەن كوممۇنىزمنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ئىنقىلابىي ئۆزگىرىش دەۋرى بولىدۇ، بۇ دەۋرگە مۇناسىپ سىياسىي جەھەتتىكى بىر ئۆتكۈنچى دەۋرمۇ بولىدۇ، بۇ دەۋردىكى دۆلەت پەقەت پرولېتارىياتنىڭ ئىنقىلابىي دىكتاتۇرىسىدا بولىدۇ، دەپ كۆرسەتتى. 1879 - يىلى، گېرمانىيە پارتىيەسىدىكى سىيۇرىغ ئۇچ كىشىلىك گۇرۇھىنىڭ ئىسلاھاتچىلىقى، تەسلىمچىلىكىنى ۋە فرانسىيە، ئەنگلىيە، ئامېرىكا قاتارلىق دۆلەتلەردىكى ئىشچىلار ھەرىكىتىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئاغمىچى گۇرۇھلارنىمۇ پاش قىلدى ۋە تەنقىد قىلدى.

ئەكسىيەتچى ھۆكۈمەتنىڭ زىيانكەشلىكى، چېكىدىن ئاشقان نامراتچىلىق ۋە ئىنتايىن ئېغىر نەزەرىيەۋى ۋە ئەمەلىي خىزمەت ماركسنىڭ سالامەتلىكىگە ئېغىر دەرىجىدە زىيان يەتكۈزدى. 1883 - يىل 3 - ئاينىڭ 14 - كۈنى چۈشتىن كېيىن، ماركس ئۆزىنىڭ ئورۇندۇقىدا ئولتۇرغان پېتى دۇنيادىن ۋىدالاشتى. ئېنگېلس مۇنۇلارنى كۆرسەتكەنىدى: «ماركس ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ تەرەققىياتى قانۇنىيىتىنى تاپتى»، «ھازىرقى زامان كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ ۋە شۇنىڭدىن ھاسىل بولغان بۇرژۇئا جەمئىيىتىنىڭ ئۆزىگە خاس ھەرىكەت قانۇنىيىتىنىمۇ تاپتى»؛ ماركس «پەن جەھەتتىكى گىگانت»، لېكىن ئۇ «ئالدى بىلەن بىر ئىنقىلابچى. كاپىتالىستىك جەمئىيەتنى ۋە شۇ جەمئىيەت ئاساسىدىكى دۆلەت تۈزۈمىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش ئىشىغا مەلۇم يول بىلەن قاتناشتى ۋە ئۇنىڭ يارىدىمى بىلەن ئۆزىنىڭ ئورنىنى ۋە تەلىپىنى، ئۆز ئازادلىقىنىڭ شەر-

تىنىق چۈشەنگەن ھازىرقى زامان پرولېتارىياتىنىڭ ئازادلىق ئىشلىرىغا قاتناشتى، — بۇ ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ ئۆمۈرلۈك ۋەزىپىسى ئىدى.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 574 — 575 - بەتلەر)

ماركسزم 马克思主义 «ماركسزم - لېنىنزم»غا قارالسۇن.

ماركسزم دىئالېكتىكىسى 马克思主义辩证法 يەنى «ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكا» (735 - بەت).

ماركسزم - لېنىنزم 马克思列宁主义 ماركسزم ۋە لېنىنزمنىڭ بىرلەشتۈرۈپ ئېيتىلىشى. ماركسزم — ماركس بىلەن ئېنگېلسنىڭ ئىلمىي نۇقتىنەزەرلىرىنىڭ سىستېمىسى، پرولېتارىياتنىڭ ۋە ئۇنىڭ پارتىيىسىنىڭ كوممۇنىستىك دۇنيا قارىشىنىڭ ئەڭ مۇكەممەل بولغان نەزەرىيىۋى فورماتسىيىسى. لېنىنزم — جاھانگىرلىك ۋە پرولېتارىيات ئىنقىلابى دەۋرىنىڭ ماركسزمى. ماركسزم - لېنىنزم — پۈتۈن دۇنيا پرولېتارىيا-تىنىڭ كۆرەش ئەمەلىيىتىنىڭ يەكۈنى، پرولېتارىياتنىڭ تۈپ - ئاساسىي مەنپەئىتىنىڭ ئىلمىي ئىپادىلىنىشى، «پۈتۈن دۇنيا پرو-لېتارىياتنىڭ ئەڭ توغرا، ئەڭ ئىنقىلابىي بولغان ئىلمىي ئى-دىيىسىنىڭ جەۋھىرى» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 1878 - بەت). ماركس بىلەن ئېنگېلس كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى شەكىللەنگەن، پرولېتا-رىيات بىلەن بۇرژۇئازىيە ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەش كۈندىن - كۈنگە ئۆتكۈرلەشكەن دەۋردە ئىنقىلابىي ئەمەلىيەتكە قاتنىشىپ، پاۋروپادىكى ئىشچىلار ھەرىكىتىنىڭ تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەش

بىلەن بىر ۋاقىتتا، گېرمانىيە كلاسسىك پەلسەپىسى، ئەنگلىيە كلاسسىك سىياسىي ئىقتىسادى ۋە فرانسىيە خىيالىي سوتسىيالىزم تەلىماتىنى تەنقىدىي قوبۇل قىلىپ، ماركسزمنى يارىتتى.

ماركسزمنىڭ ئۇچ تەركىبىي قىسمى دىئالېكتىك ماتېريالىزم بىلەن تارىخىي ماتېريالىزم، سىياسىي ئىقتىساد، ئىلمىي سوتسىيالىزمدىن ئىبارەت. بۇلاردا تەبىئەت، ئىنسانلار جەمئىيىتى ۋە تەپەككۇر تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتى نۇرغۇن ئالىملار ئەمەلىي ماتېريالالار ۋە پۇختا لوگىكىلىق دەلىللەشلەر ئارقىلىق شەرھلەندى، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىدا ئەزەلدىن بار بولغان زىددىيەتلەر ۋە كاپىتالىستىك جەمئىيەتكە خاس ھەرىكەت قانۇنىيىتى ئېچىپ بېرىلدى، كاپىتالىزمنىڭ مۇقەررەر يوقىلىدىغانلىقى، كوممۇنىزمنىڭ مۇقەررەر غەلبە قىلىدىغانلىقى ئىسپاتلاندى، پرولېتارىيات كاپىتالىستىك تۈزۈمنىڭ گۆركارى ۋە كوممۇنىستىك جەمئىيەتنىڭ ياراتقۇچىسى ئىكەنلىكى، پرولېتارىيات ئۆزىنىڭ تارىخىي ۋەزىپىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ ئاۋانگارت قوشۇنى — كوممۇنىستىك پارتىيىنى قۇرۇشى ۋە پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە، زورلۇق ئىنقىلابى ئارقىلىق بۇرژۇئازىيە دىكتاتۇرىسىنى پاچاقلاپ تاشلىشى، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى ئورنىتىشى لازىملىقى كۆرسىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ماركسزم يەنە مۇنۇلارنى كۆرسىتىدۇ: پرولېتارىيات ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمى ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ ھەممىسىنى يوقىتىپلا قالماي، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇشى، سوتسىيالىستىك ئېڭى.

لەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى بىلەن سوتسىيالىستىك ئۇستقۇرۇلۇ-
مىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشى ۋە راۋاجلاندۇرۇشى ھەمدە شۇ ئاساستا
بارلىق سىنىپىي پەرقلەرنى، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچ-
لىرىنىڭ تۈلۈق راۋاج تاپالمىغانلىقىدىن پەيدا بولغان چوڭ -
چوڭ ئىجتىمائىي پەرقلەر ۋە ئىجتىمائىي تەڭسىزلىكلەرنى پەي-
دىنپەي يوقىتىپ، كوممۇنىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشى لازىم.

ماركسزم بۇرژۇئا ۋە ئۇششاق بۇرژۇئا پىكىر ئېقىمى بىلەن،
ئاغمىچىلىق، شيۇجېڭجۇيى بىلەن بولغان كۈرەش داۋامىدا را-
ۋاجلانغان ۋە زورايغان. ماركسىزم 1 - ئىنتېرناتسىئونال
دەۋرىدە، پرۇدونچىلار، باكۇنىنچىلار، ئىشچىلار بىرلەشمىچىلىكى
تەرەپدارلىرى، لاسسالچىلار بىلەن بولغان كۈرەش داۋامىدا ئۆ-
زىنىڭ خەلقئارا ئىشچىلار ھەرىكىتىدىكى يېتەكچى ئورنىنى
تىكلىدى. لېنىن روسىيە پرولېتارىياتىغا رەھبەرلىك قىلىپ سوت-
سىيالىستىك ئىنقىلاب قىلىش جەريانىدا، 2 - ئىنتېرناتـ
سىئونالدىكى ئاغمىچىلارغا قارشى مۇرەسسەسىز كۈرەش قىلىش
جەريانىدا ماركسزمنى ھەر تەرەپتىن قوغدىدى ۋە راۋاجلان-
دۇردى، ماركسزمنى نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتنى بىرلەشتۈرگەن
ھالدا يېڭى بىر باسقۇچقا كۆتۈردى. لېنىن كاپىتالىزم تەرەق-
قىياتىنىڭ ئاخىرقى باسقۇچى ــ جاھانگىرلىكنىڭ ئاساسىي
خۇسۇسىيەتلىرىنى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى ئېچىپ
بەردى، پرولېتارىيات ئىنقىلابى جاھانگىرلىك سىپىنىڭ ئەڭ ئا-
جىز ھالقىسى بولغان بىر دۆلەتتە غەلبە قىلالايدىغانلىقىنى
ۋە سوتسىيالىزم قۇرالايدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ بەردى. ستالىن
مۇنداق دەيدۇ: «لېنىنزم پرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ نەزەرىيىسى

ۋە تاكتىكىسى، بولۇپمۇ پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنىڭ نەزەرىيىسى ۋە تاكتىكىسىدۇر.» («ستالىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 302 - بەت) ماۋ زېدۇڭ مۇنداق دەپ كۆرسەتتىدۇ: «لېنىنزم تەلىماتى ماركسزمنى راۋاجلاندۇردى. قايسى جەھەتلەردە راۋاجلاندۇردى؟ 1) ئۇنى دۇنيا قاراش جەھەتتە يەنى ماتېرىيالىزم ۋە دىئالېكتىكا جەھەتتە راۋاجلاندۇردى؛ 2) ئۇنى ئىنقىلاب نەزەرىيىسى، ئىنقىلاب تاكتىكىسى جەھەتتە، بولۇپمۇ سىنىپىي كۈرەش، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى ۋە پرولېتارىيات پارتىيىسى قاتارلىق مەسىلىلەردە راۋاجلاندۇردى. لېنىنىزمنىڭ يەنە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش توغرىسىدىمۇ تەلىماتى بار.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 5 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 588 - بەت) لېنىن ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ستالىن سوۋېت ئىتتىپاقىدا سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى داۋاملاشتۇردى، ماركسزم - لېنىنزم ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلدى ۋە ئۇنى قوغدىدى. ماۋ زېدۇڭنىڭ ئاساسلىق ۋەكىل قىلغان جۇڭگو كوممۇنىستلىرى ماركسزم - لېنىنزمنىڭ تۆپ پرىنسىپلىرىغا ئاساسلىنىپ تۇرۇپ، جۇڭگونىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك ئىنقىلابىي ئەمەلىيىتىدە ھاسىل بولغان بىر قاتار ئىجادىي تەجرىبىلەرنى نەزەرىيە جەھەتتىن يەكۈنلەپ، جۇڭگونىڭ ئەھۋالىغا مۇۋاپىق كېلىدىغان ئىلمىي يېتەكچى ئىدىيە — ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسىنى شەكىللەندۇردى. ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسى ماركسزم - لېنىنزمنىڭ ئومۇمىي پرىنسىپلىرىنى جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ كونكرېت ئەمەلىيىتى بىلەن بىرلەشتۈرگەنلىكىنىڭ نەتىجىسى، ماركسزم - لېنىنزمنىڭ جۇڭگودا تەتبىق قىلىنىشى

نىشى ۋە راۋاجلىنىشى.

ماركسزم - لېنىنزم پۈتۈن دۇنيا پرولېتارىياتنىڭ، ئۇ-زىلگەن خەلقلەر ۋە ئېزىلگەن مىللەتلەرنىڭ جەڭگىۋار بايرىقى ۋە ھەربىكەت قىبلىنامىسى. خەلقىمىزنىڭ كومپارتىيىسى ھەربىر-كىتنىڭ يۇز قانچە يىلدىن بۇيانقى تارىخى شۇنى ئىسپاتلىدىكى، مەيلى ئىقتىسادىي جەھەتتە تەرەققىي قىلغان دۆلەتتە بولسۇن ياكى تەرەققىي قىلمىغان دۆلەتتە بولسۇن، ماركسزم - لېنىنزم نەزەرىيسى شۇ دۆلەتنىڭ ئىنقىلابىي ئەمەلىيىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈلمىسە، پرولېتارىياتنىڭ ئىنقىلابىي كۈرىشىنىڭ غەلىبە قىلىشى مۇمكىن ئەمەس. ماركسزم - لېنىنزم پۈتۈن دۇنيادا ئۇلۇغ غەلىبىلەرگە ئېرىشتى، تېخىمۇ زور غەلىبىلەرگە ئېرىشكۈسى، ماركسزم - لېنىنزمنىڭ تارىخىي تەقدىرى ئەنە شۇ.

马克思主义认识论 ماركسزمچه بىلىش نەزەرىيسى

يەنى «دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمچه بىلىش نەزەرىيسى» (371 - بەت).

马克思主义哲学 ماركسزمچه پەلسەپه يەنى دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزم. ئۇ، پرولېتارىياتنىڭ دۇنيا قارىشى ۋە مېتودولوگىيىسى، ماركسزمنىڭ ئۈچ تەركىبىي قىسمىنىڭ بىرى، ماركسزمنىڭ نەزەرىيىۋى ئاساسى. 19 - ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرى پرولېتارىياتنىڭ بۇرژۇئازىيە بىلەن بولغان كۈرىشى بارغانسېرى ئۆتكۈرلىشىپ، چوڭقۇرلىشىپ كەتتى، كۈرەش يېڭى دۇنيا قاراشنىڭ يېتەكچىلىكىگە جىددىي ئېھتىياجلىق بولۇپ قالدى. ماركس بىلەن ئېنگېلس ئىشچىلار ھەربىكىتىگە بىۋاستە قاتناشتى، پرولېتارىيات سىنىپىي كۈرىشىنىڭ

تارىخىي تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلىدى ھەمدە مەۋجۇت ئىدىيەۋى ماتېرىياللارنى تەتقىق قىلىپ، ئىنسانىيەتنىڭ ئىككى مىڭ نەچچە يۈز يىلدىن بۇيانقى ئىدىيە ۋە مەدەنىيەت تەرەققىياتىدىكى ئېسىل نەرسىلەرنى قوبۇل قىلدى ۋە راۋاجلاندۇردى. بولۇپمۇ گېگېلنىڭ ئىدىيالىستىك دىئالېكتىكىسىدىكى «ئەقىلغە مۇۋاپىق مېغىز»نى، فېيېربراخنىڭ مېتافىزىكىلىق ماتېرىيالىزمىدىكى «ئاساسىي مېغىز»نى تەنقىدىي قوبۇل قىلدى، شۇ ئاساستا دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان يېڭىچە پەلسەپىنى ياراتتى. بۇ پەلسەپە بۇرۇنقى ھەرقانداق پەلسەپىلەرگە ماھىيەت جەھەتتىن ئوخشىمايدىغان بولۇپ، ئەڭ روشەن مۇنداق ئىككى خۇسۇسىيەتكە ئىگە: بىرى، ئۇنىڭ سىنىپىيلىقى، ئۇ ئۆزىنىڭ پرولېتارىيات ۋەكىلى خەلقىنىڭ ئازادلىق ئىشلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغانلىقىنى ئاشكارا جاكارلايدۇ؛ بىرى، ئۇنىڭ ئەمەلىيەتچىللىكى، ئۇ نەزەرىيىنىڭ ئەمەلىيەتكە بېقىنىدىغانلىقىنى تەكىتلەيدۇ. ئۇ دۇنيانى ئىلمىي چۈشەندۈرىدۇ، كىشىلەرنىڭ ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئۆزگەرتىشىگە يېتەكچىلىك قىلىدۇ. ماركسىزمچە پەلسەپە ئىنقىلابىيلىق بىلەن ئىلمىيلىكنىڭ يۈكسەك دەرىجىدە بىرلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدۇ، «پەلسەپە پرولېتارىياتنى ئۆزىگە ماددىي قورال قىلغىنىغا ئوخشاش، پرولېتارىياتمۇ پەلسەپىنى ئۆزىگە مەنىۋى قورال قىلىدۇ.» («ماركس ـ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 ـ توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 26 ـ بەت) لېنىن جاھانگىرلىك ۋە پرولېتارىيات ئىنقىلابى

دەۋرىدە ماركسىزمچە پەلسەپىنى يېڭى باسقۇچقا كۆتۈردى.
ئۇ 2 - ئىنتېرناتسىئونالدىكى شىئوجېڭجۇيى ۋە ئاغمىچە لىق تەرەپدارلىرى بىلەن بولغان كۈرەش داۋامىدا، پرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ يېڭى تارىخىي تەجرىبىلىرىنى ۋە تەبىئىي پەننىڭ يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى يەكۈنلەپ، ماركسىزمچە پەلسەپىنىڭ ئاساسىي پرىنسىپلىرىنى قوغدىدى، ماركسىزمچە پەلسەپىنى بېيىتتى ۋە راۋاجلاندۇردى. ستالىنمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا رەھبەرلىك قىلىش داۋامىدا ماركسىزمچە پەلسەپىگە ھەسسە قوشتى. ماۋ زېدۇڭ ۋەكىللىكىدىكى جۇڭگو كوممۇنىستلىرىمۇ جۇڭگونىڭ ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا رەھبەرلىك قىلىش داۋامىدا، ماركسىزمنىڭ ئومۇمىي پرىنسىپلىرىنى جۇڭگونىڭ كونكرېت ئەمەلىيىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، ماركسىزمچە پەلسەپىنىڭ راۋاجلىنىشى ئۈچۈن غايەت زور تۆھپە قوشتى. ئىجتىمائىي ھاياتنىڭ ۋە تەبىئىي پەننىڭ يېڭى تەرەققىياتى ماركسىزمچە پەلسەپىدىن ئۆزلىرى ھەققىدە ئىلمىي ئاساستا ئومۇملاشتۇرۇپ يەكۈن چىقىرىشنى تەلەپ قىلماقتا، بۇ ماركسىزمچە پەلسەپىنىڭ مەزمۇنىنى يەنمۇ بېيىتىدۇ.

ماركسزملىق سياسىي ئىقتىساد 马克思主义政治经济学 «پرولېتارىيات سىياسىي ئىقتىسادى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ماركس بىلەن ئېنگېلىس كەشپ قىلغان، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنى يەنى ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەرنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۇ ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ ھەرقايسى تەرەققى

يات باسقۇچلىرىدىكى ماددىي ۋاستىلەرنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىشىنى، ئالماشتۇرۇلۇشىنى ۋە بۇنىڭغا ماسلاشقان مەھسۇلاتلارنىڭ تەقسىم قىلىنىشىنى تەزگىنلەپ تۇرىدىغان قانۇنىيەتلەرنى شەرھىلەپ بېرىدۇ. بۇ پەن 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى غەربىي ياۋروپادىكى ئاساسلىق دۆلەتلەردە ۋە ئامېرىكىدا ھۆكۈمرانلىق ئورۇنغا ئۆتكەن، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىقى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى كاپىتالىستىك خوجايىنلىق ئۆزلەشتۈرۈش شەكلى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت گەۋدىلىنىپ قالغان، ئىقتىسادىي كرىزىس دەۋرىي ھالدا پارتلاپ تۇرغان، پرولېتارىيات بۇرژۇئازىيە بىلەن بولغان كۈرەشتە نەزەرىيىۋى قورال سۈپىتىدە ئۆزىنىڭ سىياسىي ئىقتىسادىغا موھتاج بولغان شارائىتتا بارلىققا كەلگەن. ماركس بىلەن ئېنگېلس دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزمنى تەتبىق قىلىپ، كلاسسىك سىياسىي ئىقتىسادنىڭ ئىلمىي تەركىبلىرىگە تەنقىدىي ۋارىسلىق قىلىپ، ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەرنى، بولۇپمۇ كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىكى ئىقتىسادىي ھەرىكەت قانۇنىيەتلىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك، چوڭقۇر تەتقىق قىلىپ، سىياسىي ئىقتىسادنى ھەقىقىي ئىلمىي ئاساسقا قۇردى. ئۇلار سىياسىي ئىقتىساد نەرسىنى ئەمەس، بەلكى ئادەم بىلەن ئادەمنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى يەنى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى (بۇ سىنىپلار بار جەمئىيەتتە سىنىپلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەر بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ)نى تەتقىق قىلىدىغانلىقىنى، ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى

ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ راۋاجلىنىشىغا قاراپ راۋاجلىنىدىغانلىقىنى ۋە ئۆزگىرىپ تۇرىدىغانلىقىنى، ھەر بىر خىل ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى مەلۇم تارىخىي باسقۇچتا ۋاقىتلىق ھالدىلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغانلىقىنى ئېنىق كۆرسەتكەنىدى. ئەمگەكنىڭ قىممىتى توغرىسىدىكى نەزەرىيىنى ئەتراپلىق ئىسپاتلاش ۋە راۋاجلاندۇرۇش ئاساسىدا قوشۇمچە قىممەت تەلىماتىنى ياراتتى، شۇنىڭ بىلەن كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئېكسپلاتاتسىيىنىڭ سىرىنى ئاشكارىلاپ بەردى، كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىكى پرولېتارىيات بىلەن بۇرژۇئازىيە ئوتتۇرىسىدىكى سىنىپىي قارىمۇقارشىلىقنىڭ ۋە سىنىپىي كۈرەشنىڭ چوڭقۇر ئىقتىسادىي ئاساسىنى شەرھىلەپ بەردى. ماركس كاپىتالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى تەتقىق قىلىش داۋامىدا كاپىتالىستىك جۇغلانمىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتىنىمۇ ئېچىپ بەردى ۋە كاپىتالىزم شارائىتىدا ئىقتىسادىي كرىزىسنىڭ مۇقەررەر بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. ماركس بىلەن ئېنگېلس كاپىتالىزمنىڭ مۇقەررەر يوقىلىدىغانلىقىنى ۋە سوتسىيالىزمنىڭ مۇقەررەر غەلبە قىلىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ، پرولېتارىياتنىڭ ئۇلۇغ تارىخىي ۋەزىپىسى كاپىتالىزم تۈزۈمىنى ئاغدۇرۇش، سوتسىيالىزمنى ۋە كوممۇنىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، ئەڭ ئاخىردا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى ۋە سىنىپلارنى يوقىتىشتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى كۆرسەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇلار كاپىتالىزمدىن بۇرۇنقى ھەر خىل ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئاساسىي خۇسۇسىيەتلىرىنى

بايان قىلىپ، كوممۇنىزم جەمئىيىتىنىڭ ئىككى باسقۇچى بولىدىغانلىقى توغرىسىدىكى نەزەريىنى ۋە كوممۇنىزم جەمئىيىتى توغرىسىدىكى بەزى ئاساسي ئىقتىسادىي پرىنسىپلارنى ئوتتۇرىغا قويىدى. لېنىن جاھانگىرلىك دەۋرىدە تۇرۇپ، 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىن كېيىنكى كاپىتالىستىك دۆلەتلەر-نىڭ تەرەققىياتى توغرىسىدىكى مول ماتېرىياللارنى ئىلمىي يەكۈنلەپ، جاھانگىرلىك توغرىسىدىكى نەزەريىنى بەرپا قىلدى، شۇنىڭ بىلەن مارکسزملىق سىياسىي ئىقتىسادنى راۋاجلاندۇرۇپ يېڭى بىر باسقۇچقا يەتكۈزدى. ئۇ روسىيەنىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلابىغا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشىغا رەھبەرلىك قىلىش ئەمەلىيىتىدە سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشقا دائىر نۇرغۇن قائىدە-لەرنى، مەسىلەن، ئۆتكۈنچى دەۋر توغرىسىدىكى، سوتسىيالىزمنىڭ ماددىي ئاساسىنى قۇرۇش ۋە ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى ئۆستۈرۈش توغرىسىدىكى، شۇنىڭدەك سوتسىيالىزم باسقۇچىدا تاۋار - پۇل مۇناسىۋىتىدىن پايدىلىنىش ۋە پىلانلىق باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش توغرىسىدىكى نەزەريە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەزەريىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، سوتسىيالىستىك سىياسىي ئىقتىسادقا ئاساس سالدى. ستالىن سوۋېت ئىتتىپاقىدا سوتسىيالىستىك سانائەتلەشتۈرۈشنى ۋە يېزا ئىگىلىكىنى كوللېكتىپلەشتۈرۈشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا رەھبەرلىك قىلىش جەريانىدا، بىر قاتار سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي نەزەريىلەر ئۇستىدە ئىزدەندى، سوتسىيالىزمنىڭ ئاساسىي ئىقتىسادىي قانۇنىيىتى قاتارلىق مەسىلىلەرنى بايان قىلدى. ماۋ زېدۇڭ

جۇڭگونىڭ ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا رەھبەرلىك قىلىش جەريانىدا، ماركسىزم ـ لېنىنىزمنىڭ ئومۇمىي ھەقىقىتىنى جۇڭگونىڭ كونكرېت ئەمەلىيىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، ماركسىزملىق سىياسىي ئىقتىسادنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا بېيىتتى ۋە راۋاجلاندۇردى. ماركسىزملىق سىياسىي ئىقتىساد ـــ ئىنقىلابىيلىق بىلەن ئىلمىيلىكنىڭ بىرلىكى، ماركسىزمنىڭ ئۇچ تەركىبىي قىسمىنىڭ بىرى، پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ پروگراممىسى، لۇشيەن، سىياسەت ۋە تاكتىكىنى تۈزۈشتىكى ئەزەرىيىۋى ئاساسى، شۇنداقلا، ھەرقايسى دۆلەتلەردىكى پرولېتارىياتنىڭ ۋە ئەمگەكچى خەلقنىڭ سىنىپىي ئېكسپلاتاتسىيەدىن ۋە سىنىپىي زۇلۇمدىن قۇتۇلۇپ، مىللىي ئازادلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، سوتسىيالىزم ۋە كوممۇنىزمنى قۇرۇش كۈرىشىدىكى قۇدرەتلىك ئەزەرىيىۋى قورالى.

مالتۇسچىلىق 马尔萨斯主义 مالتۇس كەشپ قىلغان ئەكسىيەتچىل نوپۇس ئەزەرىيىسى. بۇ ئەزەرىيىنى ئەنگلىيىلىك بۇرژۇئازىيە چاكىنا ئىقتىسادشۇناسى مالتۇس 1798 ـ يىلى ئىسىمسىز ئېلان قىلغان «نوپۇس پرىنسىپلىرى» دېگەن كىتابتا ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ، ھېچقانداق چەكلىمە بولمىغان شارائىتتا، ئىنسانلار جەمئىيىتىدە، نوپۇس گېئومېترىيىلىك سانلار قاتارى تەرتىپى بويىچە كۆپىيىدۇ، تۇرمۇش ۋاستىلىرى بولسا ئاريفمېتىكىلىق سانلار قاتارى بويىچە كۆپىيىدۇ. شۇڭا، نوپۇس ئوشۇقچىلىقى چوقۇم يۈز بېرىدۇ، پەقەت نامراتلىق ۋە جىنايەت (جۈملىدىن ئۇرۇش ۋە ۋابا قاتارلىقلار)، «ئەخلاقنىڭ چەكلىشى» (جۈملىدىن

نەپسنى يىغىش، پەرزەنتلىرىنى بېقىش ئىقتىسادى بولمىغان ئەمگەكچىلەر توي قىلماسلىق قاتارلىقلار) دېگەندەك نوپۇسنىڭ كۆپىيىشىنى تىزگىنلەيدىغان كۈچ بىلەنلا تۇرمۇش ۋاستىلىرى بىلەن نوپۇسنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تەڭپۇڭلۇقنى ئەسلىگە كەلتۈرگىلى بولىدۇ، دەپ كۆرسەتكەن. ئۇنى مالتۇس ۋە ئۇنىڭ مۇرىتلىرى «ئىنسانىيەتنىڭ تەقدىرىنى تىزگىنلەپ تۇرىدىغان مەڭگۈلۈك، تەبىئىي نوپۇس قانۇنىيىتى» دېيىشكەن. مالتۇسچىلىقنىڭ خاتالىقى ۋە ئەكسىيەتچىلىكى ئۇنىڭ نوپۇسنىڭ كۆپىيىشى بىلەن تۇرمۇش ۋاستىلىرىنىڭ كۆپىيىشى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويغانلىقىدا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ كاپىتالىزمنى ئاقلاش، ئەمگەكچى خەلقنىڭ قوزغىلىپ ئىنقىلاب قىلىشىنى توسۇش مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن، كاپىتالىستىك تۈزۈمدىكى ئەمگەكچى خەلقنىڭ نامراتلىقى ۋە ئىشسىزلىقىنى تەبىئىي قانۇنىيەتنىڭ رول ئوينىغانلىقىنىڭ نەتىجىسى دەۋاغلانلىقىدا. جاھانگىرلىك باسقۇچىغا يەتكەندە، كاپىتالىزم زىددىيەتلىرىنىڭ ئۈزلۈكسىز چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، مونوپول بۇرژۇئازىيە يېڭى مالتۇسچىلىقنى ھەدەپ تەشۋىق قىلىپ، نوپۇس مەسىلىسىدىن پايدىلىنىپ جاھانگىرلىكنىڭ ئۇرۇش سىياسىتىنى ئاقلىدى.

مالیه 财政 دۆلەتنىڭ بىر قىسىم ئىجتىمائىي مەھسۇلاتلارنىڭ تەقسىماتى ۋە تەكرار تەقسىماتىغا قاتنىشىش جەريانىدا ئۆز ۋەزىپىسىنى ئەملگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئالاقىدار تەرەپلەر بىلەن بولغان ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلىرىنىڭ يىغىندىسى. دۆلەت پەيدا بولغاندىن كېيىن، ئۆز ھاياتىنى قامداش

ۆه ئۇز ۆەزىپىسىنى ئەملىكە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، مۇئەييەن ماددىي ۋاستىنكە موھتاج بولىدۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن، دۆلەت ھاكىمىيىتىگە تايىنىپ ئىجتىمائىي مەھسۇلاتلار تەقسىماتىدىن مەلۇم ئۈلۈش ئىگىلىۋېلىشقا توغرا كېلىدۇ، مالىيىدىن ئىبارەت تەقسىمات شەكلى ئەنە شۇنداق كېلىپ چىققان. ئوخشاش بولمىغان ئىجتىمائىي تۈزۈم شارائىتىدا، مالىيە باشقا - باشقا خاراكتېر ئالىدۇ. كاپىتالىستىك ئەللەردە مالىيە بۇرژۇئازىيىنىڭ ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى ساقلاپ قېلىش ۆە ئەمگەكچى خەلقنى ئادەتتىن تاشقىرى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش يولىدىكى قورالى. ئۇنىڭ مالىيە كىرىمى ئاساسەن باجدىن، زاپومدىن ۆە پۇلنى كۆپەيتىپ تارقىتىشتىن كېلىدۇ؛ مالىيە چىقىمىنىڭ كۆپ قىسمى بۇرژۇئازىيە دۆلەت ئاپپاراتىنى قامداش ۆە سىرتقا تاجاۋۇزچىلىق ۆە كېڭەيمىچىلىك قىلىشقا كېتىدۇ. سوتسىيالىستىك ئەللەرنىڭ مالىيىسى پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى مۇستەھكەملەش، خەلق ئىگىلىكىنىڭ نىسبەت بويىچە پىلانلىق تەرەققىي قىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىش، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۈزلۈكسىز ئۆستۈرۈش ۆە ئىنتېرناتسىونالىزملىق بۇرچىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قورال. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئومۇم ئىگىدارلىقىدا بولغاچقا، سوتسىيالىستىك ئەللەرنىڭ مالىيىسى ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىدىكى تەقسىماتنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، شۇنىڭ بىلەن كارخانا مالىيەسى ئاساس قىلىنغان، دۆلەت خامچوتى ۆە بانكىلارنىڭ ئىناۋەتلىك قەرز بېرىش ئىشلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان سوتسىيالىستىك مالىيە سىستېمىسى شەكىللىنىدۇ.

سوتسیالستیک کارخانیلار یاراتقان ساپ دارامەت مالیه کیرىمىنىڭ ئاساسي مەنبەسى بولىدۇ؛ مالیه چىقىمىنىڭ كۆپ قسمى ئىقتىسادي قۇرۇلۇشقا ۋە جەمئىيەتنىڭ مەدەنىيەت، ماارىپ ۋە ئىلىم ـ پەن ئىشلىرىغا ئىشلىتىلىدۇ.

مالیه دوکالری 财政司头 يەنى «پۇل مۇئامىله دوکالری» (187 ـ بەت).

مالیه زومگری 财贿 جەمەتنى مەركەز قىلغان، مۇئەييەن فېئودالليق تۈزىنى ئالغان پۇل مۇئامىله كاپىتالى گۇرۇھى. ياپونىيىنىڭ 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن ئىلگىرىكى مالیه زومگەرلىرى بۇنىڭغا تىپىك مىسال بولالايدۇ. مەسىلەن، ياپونىيىنىڭ شۇ كەمىلەردە ئەڭ يۇقىرى مونوپول ئورۇندا تۇرغان «تۆت چوڭ مالیه زومگرى» تۆت چوڭ جەمەتنىڭ كاپىتالى ئاساسىدا ھۆكۈم سۈرگەن، شۇلار ئىچىدىكى مىتسۇي، سۇمىموتو، ئەنتىيەن جەمەتلىرى فېئودالزم دەۋرىدىكى ئىمتىيازلىق باي سودىگەرلەر ئاساسىدا، مىتسۇبىش جەمەتى مىجى زامانىدىكى يېڭىلىقىغا كۆچۈش دەۋرىدە رونىق تاپقان ئىمتىيازلىق كاپىتال ئاساسىدا تەرەققي قىلىپ ۋۇجۇدقا چىققانىدى. ياپونىيىدىكى ئاشۇ جەمەتلەر جەمئىت كاپىتالىنى ئاساس قىلغان ھالدا باش شىركەت (پايچىكلار ھىركىتى) قۇرۇپ، پايچىكلىك مۇناسىۋىتى ئارقىلىق چوڭ ـ چوڭ بىۋاستە قاراشلىق شىركەتلەر، تەۋەلىكى بىۋاستە دەرىجىلىك شىركەتلەر ۋە يانداش شىركەتلەرنى كونترول قىلىپ، ياپونىيىدىكى خەلق ئىگىلىكىنىڭ جان تومۇرىنى تىزگىنلىۋالغان. 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشى ئاياغلاشقان دەسلەپكى مەزگىلدە، مالیه زومگەرلىرى ۋە

ئۇلارنىڭ باش شىركەتلىرى تارقىتىۋېتىلگەن. ئۇرۇشتىن كېيىن ياپونىيىده شەكىللەنگەن مىتسۇبىشى، سۇمىموتو، مىتسۇي قاتارلىق مالىيه گۇرۇھلىرى بۇرۇنقى مالىيه زومىگەرلىرى ئاساسدا يېڭىباشتىن تەشكىللەش ۋە ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلگەن، فۇجى مالىيه گۇرۇھى بىلەن بىرىنچى دەۋەتچىلىك بانكىسى ئەسلىدىكى مالىيه زومىگەرلىرىنىڭ بىر قىسىم كارخانىلىرىنى ئۆزىگە قوشۇۋالغان بولسىمۇ، ئەمما بۇ مالىيه گۇرۇھلىرىنىڭ ھەممىسى چوڭ بانكىلارنى يادرو قىلغان ھالدا تەشكىللەنگەن، بۇرۇنقى مالىيه زومىگىرى جەمەتلەر مالىيه گۇرۇھىنىڭ رەھبەرلىك يادروسى بولۇشتىن ئاللىقاچان قالغان، فېئودال جەمەتلەر تۈسى سۇسلاشتۇرۇلغان، مالىيه گۇرۇھىغا قاراشلىق مەركىزىي كارخانىلارنىڭ باش جېڭىلىرى ياكى باش مۇدىرلىرىدىن تەركىب تاپقان «مۇدىرىيەت» مالىيه گۇرۇھىنىڭ رەھبەرلىك يادروسى بولۇپ قالغان. يېرىم فېئودالىزم، يېرىم مۇستەملىكە شارائىتىدىكى كونا جۇڭگودا جياڭسۇ - جېجياڭ مالىيه زومىگەرلىرى بولۇپ ئۆتكەن. ئامېرىكىدىكى بىرمۇنچە كاتتا مونوپول مالىيه گۇرۇھلىرىمۇ بىر ياكى بىرنەچچە جەمەتنىڭ كونتروللۇقىدا بولغىنى بىلەن، بۇ جەمەتلەردە فېئودالىلىق تۈسى قالمىغان، مۇشۇ نۇقتىدا ئۇلار ياپونىيىنىڭ 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن ئىلگىرىكى مالىيه زومىگەرلىرى بىلەن خاراكتېر جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ.

مالىيه كاپىتالى 财政资本 يەنى «پۇل مۇئامىلە كاپىتالى» (189 - بەت).

مالىيە گۇرۇھى (财团) پۇل مۇئامىلە كاپىتالىنىڭ تەشكىلىي شەكلى. پۇل مۇئامىلە دوكالىرىنىڭ كونترولىدىكى چوڭ بانكىلار ۋە چوڭ كارخانىلارنىڭ بىرلىشىشى ئارقىسىدا مەيدانغا كەلگەن مونوپول كاپىتال گۇرۇھى. ئۇ سانائەت مونوپولىيىسى ۋە بانكا مونوپولىيىسىنىڭ تەرەققىي قىلىشى، شۇنداقلا سانائەت كاپىتالى بىلەن بانكا كاپىتالىنىڭ قوشۇلۇشى ئارقىسىدا كېلىپ چىققان. بىر مالىيە گۇرۇھى پۇل مۇئامىلە دوكالىرىنىڭ كونترولىدىكى بىر ياكى بىرنەچچە چوڭ بانكا، چوڭ سۇغۇرتا شىركىتى ياكى پايچىكلار شىركىتىنى يادرو قىلىدۇ. چوڭ بانكىلار ۋە چوڭ شىركەتلەر پاي چېكىنى كونترول قىلالىغۇدەك مىقداردا سېتىۋېلىش يولى بىلەن بەزى مۇھىم سانائەت، سودا ۋە پۇل مۇئامىلە كارخانىلىرىنى ئىلكىگە ئېلىپ «ئانا شىركەت» قىلىۋالىدۇ، بۇ «ئانا شىركەت»لەر يەنە كاپىتال شېرىكچىلىكى، پۇل مۇئامىلە ئالاقىسى، خادىملارنى بىرلەشتۈرۈش قاتارلىق يوللار بىلەن بىر تۈركۈمىدىن «بالا شىركەت»، «نەۋرە شىركەت»لەرنى كونترول قىلىۋالىدۇ. دېمەك، پۇل مۇئامىلە دوكالىرى ئۆز كاپىتالىدىن باشقا، ئاساسەن كونترول قىلىۋالغان باشقىلارنىڭ كاپىتالىدىن پايدىلىنىپ يۇقىرى مونوپول پايدا تاپىدۇ. مەسىلەن، 1974 - يىلى، ئامېرىكىدىكى روكفېللېر جەمەتى بىرنەچچە مىليارد دوللارلىق مۇلۈككە ئىگە بولغىنىغا قارىماي، بەزى ئاساسلىق بانكىلار ۋە كارخانىلار ئارقىلىق مالىيە گۇرۇھىغا تەۋە پۈتكۈل كارخانىلارنىڭ 330 مىليارد 500 مىليون دوللارلىق مۇلۈكىنى تىزگىنلەپ تۇرغان. كاتتا مالىيە گۇرۇھلىرى خەلق ئىگىلىكىنىڭ

ھالقىلىق تارماقلىرىنى ئىلكىگە ئېلىۋالىدۇ ھەمدە دۆلەت ئورگانلىرىدىن پايدىلىنىپ ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي ھۆكۈمرانلىقىنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ، شۇنداقلا مەدەنىيەت، مائارىپ، ئىلىم - پەن ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىجتىمائىي ھاياتنىڭ ھەممە ساھەلىرىدە ھەل قىلغۇچ رول ئويناپىدۇ. ئۇلار بۇنىڭ بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي، تەسىر دائىرىسىنى ھامان چەت ئەللەرگە كېڭەيتىپ، خەلقئارالىق مونوپول مالىيە گۇرۇھىغا ئايلىنىدۇ. ھازىر ئامېرىكىدا ئەڭ كاتتا مالىيە گۇرۇھىدىن روكفېللېر مالىيە گۇرۇھى، مورگان مالىيە گۇرۇھى، ئامېرىكا بانكىسى، بىرىنچى ئامېرىكا بانكىسى، چىكاگو مالىيە گۇرۇھى، بوستون مالىيە گۇرۇھى، مىللون مالىيە گۇرۇھى، تېكساس مالىيە گۇرۇھى، دۇپونت مالىيە گۇرۇھى، كلېۋېلاند مالىيە گۇرۇھى قاتارلىق ئون مالىيە گۇرۇھى ھۆكۈمرانلىق ئورۇندا تۇرىدۇ. ياپونىيىدە، خەلق ئىگىلىكىنىڭ جان تومۇرى مىتسۇبىش، سۇمىموتو، مىتسۇي، فۇجى، سانۋا ۋە بىرىنچى دەۋەتچىلىك بانكىسى قاتارلىق ئالتە چوڭ مونوپول مالىيە گۇرۇھىنىڭ ئىلكىدە تۇرىدۇ. غەربىي گېرمانىيە، ئەنگلىيە، فرانسىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ ئىقتىسادىمۇ ئاز ساندىكى كاتتا مالىيە گۇرۇھلىرى تەرىپىدىن كونترول قىلىنماقتا.

مالىيەدىكى قىزىل رەقەم 财政赤字 يەنى «خام چوتتىكى قىزىل رەقەم» (308 - بەت).

ماھىيەت ۋە ھادىسە 本质和现象 ــ ماھىيەت ــ شەيئىنىڭ ئىچكى باغلىنىشى، ھادىسە ــ شەيئىنىڭ تاشقى باغلىنىشى. بۇلار دىئالېكتىكىدىكى بىر جۈپ كاتېگورىيە. ماھىيەت

ھامان ھادىسە ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. ھادىسە بولسا، ھامان ماھىيەتنى ئىپادىلەيدۇ. ماھىيەتتىن ئايرىلغان ھادىسە بولمايدۇ. ھادىسىدىن ئايرىلغان ماھىيەتمۇ بولمايدۇ. ساختا كۆرۈنۈشمۇ ماھىيەتنىڭ ئىپادىسى، بىراق ئۇ ماھىيەتنىڭ بۇرمىلانغان ئىپادىسى. ماھىيەت شەيئىنىڭ ئىچكى زىددىيەتتىدىن تەركىب تاپىدۇ، بىرقەدەر چوڭقۇر، نىسپىي تۇراقلىق بولىدۇ، بۇنى تەپەككۇرگە تايانغاندا ئاندىن ئىگىلىگىلى بولىدۇ؛ ھادىسە بولسا يۈزەكى بولىدۇ، ئۆزگىرىشچان بولىدۇ، بۇنى سەزگۈ ئەزالىرى بىلەنلا بىلگىلى بولىدۇ. «ھەرقانداق شەيئىدە، ئۇنىڭ ھادىسىسى بىلەن ماھىيىتى ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت بولىدۇ. كىشىلەر شەيئىلەرنىڭ ماھىيىتىنى ھادىسىنى تەھلىل ۋە تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئاندىن بىلەلەيدۇ، شۇڭا ئىلىم - پەنگە ئېھتىياج چۈشىدۇ. ئۇنداق بولماي، بىۋاستە سېزىم ئارقىلىق بىر قاراپلا ئۇنىڭ ماھىيىتىنى كۆرۈۋالغىلى بولسا، ئىلىم - پەننىڭ نېمە كېرىكى؟ تەتقىق قىلىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ھادىسە بىلەن ماھىيەت ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت بولغانلىقى ئۈچۈنلا تەتقىق قىلىش كېرەك.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 5 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 266 — 267 - بەتلەر) پەقەت شەيئىنىڭ ماھىيىتىنى ئېنىق تونۇغاندىلا، ئاندىن شەيئىنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى ئىگىلگىلى بولىدۇ، شەيئىنىڭ خەلققە پايدىلىق تەرەپكە قاراپ ئۆزگىرىشىنى ئىلگىرى سۈرگىلى بولىدۇ. ھادىسە ئارقىلىق ماھىيەتنى بىلىش مۇشەققەتلىك، تەكرارلىنىپ تۇرىدىغان بىر جەريانىدىن ئىبارەت. شەيئىنىڭ ھادىسىسىنى ئەھمىيەت داۋامىدا ئەتراپلىق ئىگىلەش ۋە ناچىرىنى ئېلىپ تاشلاپ، ياخشىسىنى

ئىلغارلىش، ساختىسىنى ئېلىپ تاشلاپ، چىنىنى ساقلاپ قېلىش، بۇنىڭدىن ئۇلىنىغا ئۆتۈش، تاشقىرىسىدىن ئىچكىرىسىگە كىرىش تەك تەھلىل، تەتقىقاتنى ئېلىپ بېرىش لازىم؛ ئەقلىي بىلىشكە ئىگە بولغاندىن كېيىن، ئۇنى يەنە ئەمەلىيەتكە قايتۇرۇپ سىناش ۋە راۋاجلاندۇرۇش لازىم. مۇشۇنداق توختىماي تەكرارلىنىۋەرسە، ئاندىن «ھادىسىدىن ماھىيەتكە ئۆتۈش، ئالىچە چوڭقۇر بولمىغان ماھىيەتتىن چوڭقۇر بولغان ماھىيەتكە ئۆتۈش تەك چەكسىز چوڭقۇرلىشىش جەريانى»نى بېسىپ ئۆتكىلى بولىدۇ» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 38 - توم، 239 - بەت).

ماۋ زېدۇڭ 毛泽东 (1893.12.26 — 1976.9.9)

ئۇلۇغ مارکسىزمچى، ئۇلۇغ پرولېتارىيات ئىنقىلابچىسى، ستراتېگىيىچىسى ۋە نەزەرىيىچىسى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ۋە جۇڭگودىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئۇلۇغ داھىيسى ۋە ئۇستازى. تەخەللۇسى رۇنجى، خۇنەن ئۆلكىسى شىياڭتەن ناھىيىسى شاۋشەنچۇڭلۇق. شىنخەي ئىنقىلابى مەزگىلىدە ئىنقىلابىي ئارمىيىگە قاتناشتى، 1913 - يىلى چاڭشادا خۇنەن بىرىنچى شىخەن مەكتىپىگە ئوقۇشقا كىردى. ياش ۋاقتىدىلا ئىنقىلابىي پائالىيەتلەرگە كىرىشىپ شىنمىن ئىلمىي جەمئىيىتىنى تەشكىل قىلىپ، «شياڭجياڭ ئوبزورى»نى چىقىرىپ، روسىيىنى تەتقىق قىلىش جەمئىيىتى، سوتسىيالىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ۋە كوممۇنىزم گۇرۇپپىسى قاتارلىق ئىنقىلابىي تەشكىلاتلارنى قۇرۇپ، مارکسىزم - لېنىنىزمنى تەرىشىپ تەشۋىق قىلدى. 1919 - يىل 4 - ماي ھەرىكىتىگە قاتناشتى. 1921 - يىل 7 - ئايدا، خۇنەندىكى كوممۇنىزم

گۇرۇپپىسىغا ۋەكىل بولۇپ شاڭخەيدە ئېچىلغان جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ مەملىكەتلىك 1 - قۇرۇلتىيىغا قاتناشتى. قۇرۇلتايدىن كېيىن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى خۇنەن (جياڭشىنىڭ ئەنيۇەن رايونىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) رايونلۇق كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولدى، جۇڭگو ئەمگەكچىلەر بىرلەشمىسى شۇجىچۇسىنىڭ خۇنەن شۆبىسىگە مۇدىر بولدى ۋە خۇنەن ئۆلكىلىك ئىشچىلار بىرلەشمە جەمئىيىتىنىڭ باش ئىش بېجىرگۈچىسى بولدى. 1923 - يىل 6 - ئايدا گۇاڭجۇدا ئېچىلغان جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ مەملىكەتلىك 3 - قۇرۇلتىيىغا قاتناشتى، قۇرۇلتايدا مەركىزىي ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ كاتىپى بولۇپ سايلاندى. 1924 - يىلىنىڭ بېشىدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ سۇن جۇڭشەننىڭ گومىنداڭنى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىشىغا ياردەملىشىش پائالىيىتىگە قاتناشتى. گومىنداڭنىڭ مەملىكەتلىك 1 - قۇرۇلتىيى ۋە 2 - قۇرۇلتىيىدا مەركىزىي كومىتېتنىڭ كاندىدات ئىجرائىيە ھەيئىتىلىكىگە سايلاندى ۋە تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇۋەققەت باشلىقلىقىغا تەينىلەندى. 1926 - يىلى گۇاڭجۇ دېھقانلار ھەرىكىتى كۇرسى (6 - قارار)غا زىياسەتچىلىك قىلىپ، پارتىيە ئۈچۈن دېھقانلار ھەرىكىتىنىڭ زور بىر تۈركۈم تايانچىلىرىنى تەربىيەلەپ بەردى. شۇ يىلى كۈزدە شاڭخەيدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى دېھقانلار ھەرىكىتى كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىكىگە تەينىلەندى. 1927 - يىلى ۋۇخەندە مەملىكەتلىك دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ باش ئىش بېجىرگۈچىسىلىككە تەينىلەندى ۋە

مەركىزىي دېھقانلار ھەرىكىتى كۆرسىغا رېياسەتچىلىك قىلدى. مۇشۇ ئارىلىقتا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ «جۇڭگو جەمئىيىتىدىكى سىنىپلار توغرىسىدا تەھلىل» (1925 - يىل 12 - ئاي) ۋە «خۇنەن دېھقانلار ھەرىكىتىنى تەكشۈرۈشتىن دوكلات» (1927 - يىل 3 - ئاي)نى ئېلان قىلىپ، پرولېتارىياتنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلابقا رەھبەرلىك قىلىش ھوقۇقىدا چىڭ تۇرۇش ۋە ئىنقىلابىي كۈرەشنى دېھقانلاردىن ئىبارەت ئىتتىپاقچى قوشۇنغا تايىنىپ ئېلىپ بېرىش تەشەببۇسىنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويدى، چېن دۇشيۇنىڭ ئوڭچىل تەسلىمچىلىكىنى پاش قىلدى ۋە تەنقىد قىلدى.

نەنچاڭ قوزغىلىڭى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قوراللىق قارشىلىق كۆرسىتىشنىڭ تۇنجى ئوقنى ئاتقاندىن كېيىن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى 1927 - يىل 8 - ئاينىڭ 7 - كۈنى خەنكۇدا سىياسىي بيۈرونىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنى (يەنى 7 - ئاۋغۇست يىغىنى) نى ئېچىپ، يەر ئىنقىلابى ۋە قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش فاكتىنى بەلگىلىدى. بۇ يىغىنغا ماؤ زېدۇڭ قاتناشتى ۋە «ىلتىقتىن ھاكىمىيەت چىقىدۇ» دېگەن مەشھۇر ھۆكۈمنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇ يىغىندا ۋاقتىلىق مەركىزىي كومىتېت سىياسىي بيۈروسىنىڭ كاندىدات ئەزاسى بولۇپ سايلاندى. يىغىندىن كېيىن، خۇنەن - جياڭشى چېگرىسىغا بېرىپ، دېھقانلارنى، ئىشچىلارنى سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرۈپ، كۈزلۈك يىغىم قوزغىلىڭى قىلىپ، ئىشچى - دېھقانلار ئارمىيىسىنىڭ بىرىنچى شىسىنى قۇردى ۋە شۇ قوشۇننى باشلاپ جىڭگاڭشەن رايونىغا

بەرىپ، تۇنى يېزا ئىنقىلابىي تايانچ بازىسىنى بەرپا قىلدى. ئۇزاق ئۆتمەي جۇ دې، چېن يىلار باشلاپ كەلگەن بىر قىسىم قوزغىلاڭچى قوشۇن بىلەن قوشۇلۇپ، ئىشچى - دېھقانلار ئىنقىلابىي ئارمىيەسىنىڭ 4 - جۇنى (كېيىن ئىشچى - دېھقانلار قىزىل ئارمىيەسىنىڭ 4 - جۇنى دەپ ئۆزگەرتىلگەن)نى تەشكىل قىلىپ، ماؤ زېدۇڭ پارتىيە ۋەكىلى، جۇ دې جۇنجاڭ بولدى. ماؤ زېدۇڭ جىڭگاڭشەندىكى ۋە ئۇنىڭدىن باشقا يېزا ئىنقىلابىي تايانچ بازىلىرىدىكى كۆرەش تەجرىبىلىرىنى ئەستايىدىل يەكۈنلەپ، 1928 - يىلدىن باشلاپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ «جۇڭگودا قىزىل ھاكىمىيەت نېمە ئۈچۈن مەۋجۇت بولۇپ تۇرالايدۇ؟»، «ئۇچقۇندىن يالقۇن چىقىدۇ» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازدى، يېزا ئىنقىلابىي تايانچ بازىلىرىنى قۇرۇپ، يېزىلار ئارقىلىق شەھەرلەرنى قورشاش، ئاخىرىدا شەھەرلەرنى تارتىۋېلىشتىن ئىبارەت ستراتېگىيىلىك ئىدىيىنى ئىجادىي رەۋىشتە ئوتتۇرىغا قويۇپ، ھاكىمىيەتنى قوراللىق تارتىۋېلىشقا يېتەكچى بىر ئىنقىلابىي يولنى ئېچىپ بەردى. 1930 - يىل 8 - ئايدا جۇڭگو ئىشچى - دېھقانلار قىزىل ئارمىيەسىنىڭ بىرىنچى يىغىلىش ئارمىيەسى ئالدىنقى سەپ كومىتېتىنىڭ شۇجىسى قوشۇمچە باش سىياسىي كومىسسار بولدى. 1931 - يىل 11 - ئايدا جياڭشى رۇيجىنده جۇڭخۇا سوۋېت جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋاقتىلىق مەركىزىي ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندا جۇڭخۇا سوۋېت جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئىسلىكىگە سايلاندى. 1933 - يىل 1 - ئايدا پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ سىياسىي بيۇروسىغا ئەزا بولۇپ

سايلاندى. 1930 - يىل 12 - ئايدىن 1933 - يىل 2 - ئايغىچە جۇ دې، جۇ ئېنلەيلەر بىلەن بىرلىكتە قىزىل ئارمىيىنىڭ رەھبەرلىك قىلىپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى مەركىزىي سوۋېت رايونىغا قارىتا ئېلىپ بارغان زور كۆلەمدىكى تۆت قېتىملىق ھەربىي «قورشاپ يوقىتىش»نى ئارقا - ئارقىدىن تارمار قىلدى. لېكىن، ۋاڭ مىڭنىڭ «سول»چىل خاتالىقىنىڭ زىيانكەشلىكى تۈپەيلىدىن، ماؤ زېدۇڭ ئارمىيىگە رەھبەرلىك قىلىش ھوقۇقىدىن چەتكە قېقىلدى، ئاقىۋەتتە قىزىل ئارمىيە قاتتىق جەڭ قىلغان تەقدىردىمۇ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى 1933 - يىل 10 - ئايدا قوزغىغان بەشىنچى قېتىملىق «قورشاپ يوقىتىش»نى تارمار قىلالماي، 1934 - يىل 10 - ئايدا ستراتېگىيىلىك يۆتكىلىش قىلىپ، ئۇزۇن سەپەرگە ئاتلىنىشقا مەجبۇر بولدى. 1935 - يىل 1 - ئايدا جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى ئۇزۇن سەپەر ئۈستىدە زۇنيى شەھىرىدە سىياسىي بيۇرونىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنىنى ئېچىپ، ماؤ زېدۇڭنى سىياسىي بيۇرونىڭ دائىمىي ھەيئىتىلىككە سايلىدى، كېيىن، سەپەر ئۈستىدە يەنە ماؤ زېدۇڭ، جۇ ئېنلەي، ۋاڭ جياشيانىڭلاردىن تەركىب تاپقان ئۈچ كىشىلىك قوماندانلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، شۇنداق قىلىپ، ۋاڭ مىڭنىڭ «سول»چىل تەۋەككۈلچىلىك ھۆكۈمرانلىقى ئايىغلىشىپ، ماؤ زېدۇڭنىڭ قىزىل ئارمىيىدىكى ۋە پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىدىكى رەھبەرلىك ئورنى تىكلەندى. زۇنيى يىغىنىدىن كېيىن، ماؤ زېدۇڭ قاتارلىقلارنىڭ توغرا رەھبەرلىكىدە، پارتىيە ۋە قىزىل ئارمىيە جاڭ گوتاۋنىڭ بۆلگۈنچىلىكى ۋە گومىنداڭ

ئارمىيىسىنىڭ قورشاش، قوغلاش، توسۇش، زەربە بېرىشلىرىنىڭ ئۇستىدىن غەلىبە قىلىپ، 25 مىڭ چاقىرىملىق ئۇزۇن سەپەرنى غەلىبىلىك ئورۇندىاپ، 1935 - يىل 10 - ئايدا شىمالىي شەنشىگە يېتىپ كەلدى. ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ جۇڭگوغا قىلغان تاجاۋۇزىنى كۈچەيتىشى ئارقىسىدا مىللىي كىرىزىس مىسلىسىز ئېغىرلىشىپ كەتكەنلىكتىن، ماؤ زېدۇڭ 1935 - يىل 12 - ئايدا «ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇشنىڭ تاكتىكىسى توغرىسىدا» دېگەن ماۋزۇدا دوكلات بېرىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىك سەپ تۈزۈشنىڭ نەزەرىيە ۋە سىياسەتىنى ئېنىق شەرھىلەپ بەردى. 1936 - يىل 12 - ئايدا ماؤ زېدۇڭ مەركىزىي ھەربىي كومىتېتنىڭ رەئىسى بولدى، ئۇ بۇ ۋەزىپىنى ۋاپات بولغانغا قەدەر ئۆتىدى. سولچىل دوگمىچىلىقنىڭ يامان تەسىرىنى ئىدىيە جەھەتتىن تازىلاش ئۈچۈن، 1937 - يىلى «ئەملىيەت توغرىسىدا» بىلەن «زىددىيەت توغرىسىدا»نى يېزىپ، ماركسىزم - لېنىنىزمچە بىلىش نەزەرىيىسى بىلەن دىئالېكتىكىنى بېيىتتى ۋە راۋاجلاندۇردى.

ماؤ زېدۇڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش پارتلىغاندىن كېيىن، «ئۇزاققا سوزۇلىدىغان ئۇرۇش توغرىسىدا» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يېزىپ، شۇ ۋاقىتتا تارقىلىپ يۈرگەن تېز غەلىبە قىلىش ۋە ئۈمىدسىزلىكتىن ئىبارەت ئىككى خىل خاتا ئىدىيىنى تەنقىد قىلىپ، پارتىيىگە توغرا ستراتېگىيىلىك فاكىجېن ۋە بىر قاتار كونكرېت سىياسەتلەرنى تۈزۈپ بەردى. 1938 - يىل 11 - ئايدا، پارتىيە 6 - نۆۋەتلىك مەركىزىي

كومىتېتنىڭ 6 - ئومۇمي يىغىندا «بىرلىك سەپتكى مۇستەقىللىق — ئۆزىگە ئۆزى خوجىلىق مەسلىسى» قاتارلىق ماۋزۇلاردا سۆز سۆزلەپ، ۋاڭ مىڭنىڭ ئوڭچىل تەسلىمچىلىكىنى تەنقىد قىلدى. 1942 - يىلى ماۋ زېدۇڭنىڭ چاقىرىقى بىلەن پۈتۈن پارتىيە بويىچە ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى، بۇ ماركسزملىق ئىدىيىۋى تەربىيە ھەرىكىتى غايەت زور ئۈنۈم بېرىپ، پارتىيىنى ئىدىيە، سياسىي، تەشكىلىي جەھەتلەردە مىسلىسىز بىرلىككە كېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى، شۇنىڭ بىلەن، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ ئۈزۈل - كېسىل غەلبە قىلىشى ئۈچۈن ئاساس سېلىندى. ماۋ زېدۇڭ 1943 - يىل 3 - ئايدا ئۆتكۈزۈلگەن مەركىزىي كومىتېت سىياسىي بيۇروسىنىڭ يىغىندا مەركىزىي كومىتېت سىياسىي بيۇروسىنىڭ ۋە مەركىزىي كومىتېت شۇجىچۇسىنىڭ رەئىسلىكىگە سايلاندى. كېيىنكى ھەر قېتىملىق مەركىزىي كومىتېتتا تاكى ۋاپات بولغانغا قەدەر مەركىزىي كومىتېتنىڭ ۋە مەركىزىي گومىتېت سياسىي بيۇروسىنىڭ رەئىسلىكىگە داۋاملىق سايلىنىپ كەلدى.

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلبە قىلغاندىن كېيىن، جياڭ جيېشىنىڭ ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ قوللىشى ئاستىدا خەلقنىڭ قولىدىن غەلبە مېۋىسىنى تارتىۋېلىش سۇيىقەستىدە بولۇۋاتقانلىقىغا قارىتا، ماۋ زېدۇڭ «دەلمۇدەل تاقابىل تۇرۇش، بىر سۆڭ يەرنىمۇ تالىشىش» فاكىتىنى ئوتتۇرىغا قويدى. 1945 - يىل 8 - ئاينىڭ 28 - كۈنى

جۇ ئېنلەي قاتارلىقلار بىلەن بىللە چۇڭچىڭغا بېرىپ جياڭ جېيشى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزدى. 1946 - يىلى يازدا، جياڭ جېيشى ئۆكتەملىك بىلەن ئومۇميۈزلۈك ئىچكى ئۇرۇش قوزغىماسلىق كېيىن، ماؤ زېدۇڭ پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنى ئەكسىلئىنقىلابىي ئۇرۇشنى ئىنقىلابىي ئۇرۇش ئارقىلىق يوقىتىشقا چاقىردى ۋە بۇ ئۇرۇشقا رەھبەرلىك قىلدى. جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ماؤ زېدۇڭنىڭ ستراتېگىيىلىك ئىدىيىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە بىر يىلدىلا گومىنداڭنىڭ ھەربىي ھۇجۇمىنى تارمار قىلدى ۋە 1947 - يىل 7 - ئايدا مەملىكەت كۆلىمىدە قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتتى. ماؤ زېدۇڭ 1948 - يىل 9 - ئايدىن 1949 - يىل 1 - ئايغىچە لياۋشېن، خۇەيخەي، پىڭجىن جەڭلىرىدىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ جەڭگە شەخسەن ئۆزى قوماندانلىق قىلىپ، ئۇلۇغ ستراتېگىيىلىك ھەل قىلغۇچ ئۇرۇشنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈردى. 1949 - يىل 3 - ئايدا پارتىيە 7 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 2 - ئومۇمىي يىغىنىنى ئېچىپ، پۈتۈن مەملىكەت بويىچە غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، پارتىيە خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنىڭ يېزىلاردىن شەھەرلەرگە يۆتكىلىشى لازىملىقىنى، شەھەرلەرنى باشقۇرۇش ۋە قۇرۇش ئىشىنى تېرىشىپ ئۆگىنىۋېلىش لازىملىقىنى كۆرسىتىپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا پارتىيىنىڭ ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنى ئەتراپلىق يەكۈنلىدى ۋە بېيىتتى. 6 - ئايدا جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنىڭ 28 يىللىقىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن «خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسى ھەققىدە»نى ئېلان قىلىپ، ئىشچىلار سىنىپى

رەھبەرلىك قىلىدىغان، ئىشچى - دېھقانلار ئىتتىپاقىنى ئاساس قىلغان خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسىدىن ئىبارەت بۇنداق يېڭى تىپتىكى ھاكىمىيەتنى قۇرۇش ۋەزىپىسى ۋە فاكىجىنىسى ئېنىق بايان قىلدى.

ماۋ زېدۇڭ 1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 21 - كۈنى جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ 1 - نۆۋەتلىك ئومۇمىي يىغىنىدا پۈتۈن دۇنياغا «ئىنسانىيەتنىڭ تۆتتىن بىرىنى تەشكىل قىلىدىغان جۇڭگولۇقلار شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئورنىدىن دەس تۇردى» دەپ تەنتەنىلىك ھالدا جاكارلىدى ۋە «جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ئورتاق پروگراممىسى»نى تۈزۈشكە رىياسەتچىلىك قىلدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسلىكىگە سايلاندى. 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى بېيجىڭ تىيەنئەنمىنده جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى تەنتەنىلىك ھالدا جاكارلىدى. دۆلەت قۇرۇلغاندىن كېيىنكى ئۇچ يىل ئىچىده ماۋ زېدۇڭنىڭ رەھبەرلىكىده، پۈتۈن پارتىيە ۋە پۈتۈن مەملىكەت خەلقى يەر ئىسلاھاتى، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش «ئۈچكە قارشى»، «بەشكە قارشى» تۇرۇش ھەرىكەتىنى ئېلىپ باردى، ئىجتىمائىي ئىسلاھاتنى ۋە ئامبىرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ئۇرۇشىنى ئېلىپ بېرىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، كونا جۇڭگو زامانىسىدا قالتىس بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان خەلق ئىگىلىكىنى تېزلا ئەسلىگە كەلتۈردى. 1952 - يىل پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ماۋ زېدۇڭنىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن «خېلى ئۇزاق

بىر دەۋردە دۆلەتنىڭ سوتسيالىستىك سانائىتىنىڭ تېزلىشىنى پەيدىنپەي ئەمەلگە ئاشۇرۇش ھەمدە دۆلەتنىڭ يېزا ئىگىلىكى، قول سانائىتى ۋە كاپىتالىستىك سودا ـ سانائەت جەھەتتىكى سوتسيالىستىك ئۆزگەرتىش ئىشىنى پەيدىنپەي ئەمەلگە ئاشۇرۇش كېرەك» دېگەن ئۆتكۈنچى دەۋرنىڭ باش لۇشيەنىنى ئوتتۇرىغا قويدى، شۇنىڭ بىلەن، جۇڭگونىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئويغۇن كېلىدىغان سوتسيالىستىك ئۆزگەرتىش يولى تېپىلدى. 1954 ـ يىل 9 ـ ئايدا ئۆتكۈزۈلگەن 1 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 ـ يىغىنىدا ماؤ زېدۇڭنىڭ رىياسەتچىلىكىدە تۈزۈلگەن ئىلىمىزنىڭ تۇنجى سوتسيالىستىك ئاساسىي قانۇنى ماقۇللاندى ۋە ماؤ زېدۇڭ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئىسلىكىگە سايلاندى. شۇ يىلى 12 ـ ئايدا ئۆتكۈزۈلگەن جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 2 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ قېتىملىق يىغىنىدا ماؤ زېدۇڭ مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ پەخرىي رەئىسلىكىگە سايلاندى. 1956 ـ يىل 4 ـ ئايدا «ئون چوڭ مۇناسىۋەت توغرىسىدا» دېگەن ماۋزۇدا سۆزلىگەن سۆزىنى ئىلان قىلدى. ئۇنىڭدا ئىلىمىزنىڭ سوتسيالىستىك قۇرۇلۇش تەجرىبىلىرىنى دەسلەپكى قەدەمدە يەكۈنلەپ، ئىلىمىزنىڭ ئەھۋالىغا ئويغۇن كېلىدىغان سوتسيالىستىك قۇرۇلۇش يولىنى تېپىش ۋەزىپىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. شۇ يىلى يەنە «بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس ـ بەستە سايراش» فاكىجىنىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، زىيالىيلارغا قارىتىلغان سىياسەتنى ۋە ماتارىپ، پەن، مەدەنىيەت خىزمەتلىرى ھەققىدىكى

سىياسەتلەرنى بەلگىلىدى. 1957 - يىلى «خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتنى توغرا ھەل قىلىش مەسىلىسى ھەققىدە» دېگەن ماۋزۇدا نۇتۇق سۆزلەپ، خاراكتېرى ئوخشاش بولمىغان ئىككى خىل ئىجتىمائىي زىددىيەتنى توغرا پەرقلەندۇرۇش ۋە ھەل قىلىش لازىملىقىنى، خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتنى توغرا ھەل قىلىشنى ئېلىمىزنىڭ سىياسىي ھاياتىدىكى ئاساسىي مەزمۇن قىلىشنى ئوتتۇرىغا قويدى.

خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشقا بۇرايدىغان بۇ يېڭى ۋەزىپە دەل پارتىيىنىڭ ئالدىغا قويۇلۇۋاتقان ۋە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئالاھىدە ئېھتىياتچان بولۇشقا توغرا كېلىۋاتقان ۋاقىتتا ماۋ زېدۇڭنىڭ ئابرويى، ئىناۋىتى پەللىسىگە يەتكەنىدى، ئۇ پەيدىنپەي ھاكاۋۇرلىشىپ قالدى، پەيدىنپەي ئەمەلىيەتتىن ۋە ئاممىدىن ئايرىلىپ قالدى، سۇبېيېكتىپچىلىق ۋە ئۆز بېشىمچىلىق ئىستىلى كۈندىن - كۈنگە كۈچەيدى. مۇشۇ سەۋەبتىن، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، سوسىيالىزمنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىگە ۋە جۇڭگونىڭ ئاساسىي ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا بولغان تونۇشنىڭ يېتەرلىك بولمىغانلىقىدىن، ئۇ باشقا يولداشلار بىلەن بىرلىكتە 1958 - يىلى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ھەرىكىتىنى ۋە يېزىلارنى خەلق كۆمۈلاشتۇرۇش ھەرىكىتىنى يەڭگىللىك بىلەن قوزغاپ، «سول»چىللىق خاتالىقىنى بەكمۇ ئەۋج ئالدۇرۇۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇنىڭ سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتىكى سىنىپىي كۈرەش توغرىسىدىكى نەزەرىيە ۋە ئەمەلىيەت جەھەتتىكى خاتالىقى ئېغىرلىشىۋەردى. 1959 -

يىلى ئۆتكۈزۈلگەن مەركىزىي كومىتېت سىياسىي بىيۇروسى لۇشەن يىغىنىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە خاتا ھالدا پېڭ دېخۇەينى تەنقىد قىلىشنى قوزغىدى، يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ، خاتا ھالدا، پۈتۈن پارتىيە بويىچە «ئوڭچىللىققا قارشى تۇرۇش» كۈرىشىنى قانات يايدۇردى. ئۇنىڭ خاتالىقىنىڭ ئۇستىگە مۇرەككەپ ئىجتىمائىي تارىخىي سەۋەبلەرنىڭ قوشۇلغانلىقى تۈپەيلىدىن 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نى قوزغىغانلىقى ۋە ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلغانلىقى ھەممىدىن يامان بولدى. بۇ ئومۇمىيۈزلۈك، ئۇزاق مۇددەتلىك بولغان ئېغىر «سول»چىل خاتالىقنىڭ ئاساسىي مەسئۇلىيىتى ئۇنىڭ ئۈستىدە، لېكىن ئۇ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ئېلىمىزنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداشقا ھوشيارلىق بىلەن ئېتىبار بېرىپ، توغرا تاشقى سىياسەتنى ئىجرا قىلدى، ھەرقايسى ئەللەر خەلقىنىڭ ھەققانىي كۈرىشىنى قەتئىي قوللىدى ۋە 1974 - يىلى دۇنيانى ئۈچكە بۆلۈشتەك توغرا ستراتېگىيىنى ۋە دۆلىتىمىز مەڭگۈ زومىگەر بولمايدۇ دېگەن مۇھىم ئىدىيىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

ماؤ زېدۇڭ 1976 - يىل 9 - ئايىنىڭ 9 - كۈنى سائەت نۆلدىن 10 مىنۇت ئۆتكەندە كېسەل سەۋەبى بىلەن بېيجىڭدا ۋاپات بولدى. ماؤ زېدۇڭنىڭ ھاياتى — ئۇلۇغ پرولېتارىيات ئىنقىلابچىسىنىڭ ھاياتى، ئۇنىڭ جۇڭگو ئىنقىلابى ئۈچۈن كۆرسەتكەن خىزمىتى ئۇنىڭ سەۋەنلىكىدىن ناھايىتى كۆپ ئۈستۈن تۇرىدۇ. ئۇنىڭ تۆھپىسى بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ، خاتالىقى ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇ جۇڭگو

كوممۇنىستلار پارتىيىسى بىلەن جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە راۋاجلىنىشى ئۈچۈن، جۇڭگودىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئازادلىق ئىشلىرىنىڭ غەلبىسى ئۈچۈن، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ بارلىققا كېلىشى ۋە ئېلىمىزدىكى سوتسىيالىزم ئىشلىرىنىڭ راۋاجلىنىشى ئۈچۈن مەڭگۈ ئۆلمەس تۆھپە كۆرسەتتى. ئۇ دۇنيادىكى ئېزىلگەن مىللەتلەرنىڭ ئازادلىقى ۋە ئىنسانىيەتنىڭ ئىلغار ئىشلىرى ئۈچۈنمۇ زور تۆھپە قوشتى. «ماؤ زېدۇڭ ئىدىيىسى»گە قاراڭ.

ماؤ زېدۇڭ ئىدىيىسى 毛泽东思想 ماؤ زېدۇڭنىڭ ئاساسىي ۋەكىل قىلغان جۇڭگو كوممۇنىستلىرى ماركسىزم - لېنىنىزمنىڭ ئاساسىي پرىنسىپلىرىغا تايىنىپ تۇرۇپ، جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك ئەمەلىيەتتىدە بارلىققا كەلگەن ئۆزىگە خاس بىر قاتار تەجرىبىلەرنى نەزەرىيە جەھەتتىن يەكۈنلەش ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن، جۇڭگونىڭ ئىھۋالىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان ئىلمىي يېتەكچى ئىدىيە. ئۇ ماركسىزم - لېنىنىزم ئومۇمىي پرىنسىپلىرى بىلەن جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ كونكرېت ئەمەلىيىتىنىڭ ئۆزئارا بىرلەشكەنلىكىنىڭ مەھسۇلى. 20 - ئەسىرنىڭ 20 - يىللىرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلى ۋە 30 - يىللىرىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە خەلقىمىزنىڭ كوممۇنىزم ھەرىكىتىدە ۋە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئىچكى قىسمىدا ماركسىزمنى دوگمىلاشتۇرىدىغان، كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىئونالنىڭ قارارلىرىنى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەجرىبىلىرىنى مۇقەددەسلەشتۈرىدىغان خاتا خاھىش ھۆكۈم سۈرۈپ جۇڭگو ئىنقىلابىنى ھالاكەتكە ئۈچرىتىۋېتىشكە تاس

قالدى. ماؤ زېدۇڭ ئىدىيىسى مۇشۇنداق خاتا خاھىش بىلەن كۆرەش قىلىش ۋە بۇ جەھەتتىكى تارىخىي تەجرىبىلەرنى ئوبدان يەكۈنلەش جەريانىدا پەيدىنپەي شەكىللەندى ۋە راۋاجلاندى. ئۇ يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدە ۋە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە سىستېمىلىق يەكۈنلىنىپ ۋە ھەر تەرەپلىمە راۋاجلىنىپ پىشىپ يېتىلدى، ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە ۋە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن داۋاملىق راۋاجلاندى. ئۇ، ماركسىزم ـ لېنىنىزمنىڭ جۇڭگۇدا تەتقىق قىلىنىشى ۋە راۋاجلىنىشى، جۇڭگو ئىنقىلابى توغرىسىدىكى توغرا نەزەرىيىۋى پرىنسىپ ۋە تەجرىبىلەرنىڭ يەكۈنى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ كوللېكتىپ ئەقىل ـ پاراسىتىنىڭ جەۋھىرى. ئۇنىڭ شەكىللىنىشى ۋە راۋاجلىنىشى ئۇچۇن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىدىكى نۇرغۇنلىغان ئاتاقلىق رەھبەرلەر مۇھىم تۆھپە قوشتى، ماؤ زېدۇڭنىڭ ئىلمىي ئەسەرلىرى بۇنىڭ مەركەزلەشكەن ھالدا ئومۇملاشتۇرۇلۇشى. 1945 ـ يىل 5 ـ ئايدا ئۆتكۈزۈلگەن پارتىيىنىڭ مەملىكەتلىك 7 ـ قۇرۇلتىيىدا ماؤ زېدۇڭ ئىدىيىسى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ يېتەكچى ئىدىيىسى قىلىپ مۇئەييەنلەشتۇرۇلدى ۋە پارتىيە نىزامنامىسىگە كىرگۈزۈلدى، ماؤ زېدۇڭ ئىدىيىسى نۇرغۇن مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئۇ ماركسىزم ـ لېنىنىزمنى ئۆزىگە خاس نەزەرىيە بىلەن مۇنۇ تەرەپتىن بېيىتتى ۋە راۋاجلاندۇردى: (1) يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب توغرىسىدىكى نەزەرىيە؛ (2) سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش توغرىسىدىكى

لەزەربىيە؛ (3) ئىنقىلابىي ئارمىيىسىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە ھەربىي ستراتېگىيە توغرىسىدىكى لەزەربىيە؛ (4) سىياسەت ۋە تاكتىكا توغرىسىدىكى لەزەربىيە؛ (5) ئىدىيىۋى ـ سىياسىي خىزمەت ۋە مەدەنىيەت خىزمىتى توغرىسىدىكى لەزەربىيە؛ (6) پارتىيە قۇرۇلۇشى توغرىسىدىكى لەزەربىيە. ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ جانلىق روھى ئۇنىڭ ھەرقايسى تەركىبىي قىسىملىرىغا سىڭدۈرۈلگەن مەيدان، نۇقتىسىنەزەر ۋە ئۇسۇل، ئۇنىڭ ئاساسىي تەرىپى ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش، ئاممىۋى لۇشىيەن، مۇستەقىل ـ ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش ھېسابلىنىدۇ. ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ قىممەتلىك مەنىۋى بايلىقى، ئۇ پۈتۈن پارتىيە ۋە پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ھەربىكتىگە ئۇزاقىچە يېتەكچىلىك قىلغۇسى. ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسىنى ماۋ زېدۇڭنىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ئۆتكۈزگەن خاتالىقى بىلەن پەرقلەندۈرۈش ئىنتايىن زۆرۈر. ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسىدە داۋاملىق چىڭ تۇرۇش، ئۇنىڭ مەيدان، نۇقتىسىنەزەر ۋە ئۇسۇلىنى ئەستايىدىل ئۆزلەشتۈرۈپ ۋە تەتبىقلاپ، ئەمەلىيەت داۋامىدا پەيدا بولغان يېڭى ئەھۋاللارنى تەتقىق قىلىش، يېڭى مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش — سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئىشلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ مۇھىم كاپالىتى. «ماۋ زېدۇڭ»غا قاراڭ.

مايىللىقنى سىناش 民意测验 جامائەتنىڭ كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان مەسىلىلەر ھەققىدىكى پوزىتسىيىسىنى ۋە پىكرىنى بىلىشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى. ئىجتىمائىيەتنىڭ تەتقىقات

ۋاستىلىرىنىڭ بىرى. ئادەتتە، تەكشۈرگۈچى بەزى سوئاللارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، تەكشۈرۈلگۈچىلەردىن جاۋاب ئالىدۇ، ئالدىن بېرىلگەن جاۋابلارنى رەتلەيدۇ ۋە تەھلىل قىلىدۇ. ئىنگلىزچىدە poll دېيىلىدۇ، ئۇنىڭ ئەسلى مەنىسى «سايلامدا ئاۋاز بېرىش» دېگەن بولىدۇ. بۇ ئىش 20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدا ئامېرىكىدا پەيدا بولغان. دەسلەپتە سودا ۋە بازار ئەھۋالىنى تەكشۈرۈشكە تەتقىق قىلىندى، كېيىن ئىشلەتىش دائىرىسى كېڭەيتىلىپ، زۇكۇتۇك سايلىمى قاتارلىق ئىشلارغىمۇ تەتقىق قىلىندى. گاللۇپنىڭ مايىللىقىنى سىنىشى ئەڭ مەشھۇر. گاللۇپ 1935 - يىلى ئامېرىكا جامائەت پىكرىنى تەتقىق قىلىش پونكىتىنى قۇرۇپ، مايىللىقىنى سىناش ئىشىنى ئېلىپ بېرىشقا باشلىدى؛ 1952 - يىلى بۇ پونكىت بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان نەشرىياتچى سودىگەرلەر سىندىكاتى ئۇنىڭ ھەر خىل سىناق نەتىجىلىرىنى ئۆزى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان گېزىتخانىلارغا تارقىتىپ، ئۇنىڭ تەسىرىنى كېڭەيتتى. گاللۇپنىڭ مايىللىقىنى سىناش ئۇسۇلى ئاساسەن ئالاھىدە تېلىفوندىكى (مەسىلەن: ياش، جىنس، دارامەت، سىياسىي خاھىش، يۇرت ۋە باشقىلار) ئادەملەردىن بىرمۇنچىسىنى تاللىۋېلىپ، بۇلار پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئاھالىنىڭ ھەرقايسى تەبىقىلىرىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ دەپ قاراپ، ئۇلاردىن ھال سورىغۇچى خادىملارنى ئەۋەتىپ پىكىر ئېلىشتىن ئىبارەت بولدى. گاللۇپ «مايىللىقىنى سىناش قىلىنمىسى» دېگەن كىتابىدا ئۆزىنىڭ نەزەرىيىسى ۋە ئۇسۇلى بايان قىلىنغان.

مەجبۇرىيەت 义务 «ھوقۇق»نىڭ ئەكسى❶ قانۇنىي

مەجبۇرىيەتنى يەنى پۇقرالار ياكى قانۇنىي ئىگىنىڭ قانۇن بويىچە ئۆتەشكە تېگىشلىك مەسئۇلىيىتىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇنىڭ ئادا قىلىنىشى دۆلەتنىڭ مەجبۇرلاش كۈچى بىلەن كاپالەتلەندۈرۈلىدۇ. ماركسىزمچە قانۇنشۇناسلىق نۇقتىسىنەزىرى بويىچە، قانۇنىي مەجبۇرىيەتنىڭ خاراكتېرى قانۇننىڭ سىنىپىي خاراكتېرى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ؛ مەجبۇرىيەت بىلەن ھوقۇق بىر - بىرىدىن ئايرىلمايدۇ، ئىككىسىنىڭ بىرىدەكلىكى سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە ھەقىقىي ئەمەلگە ئاشىدۇ. ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ قانۇنىدا، مەجبۇرىيەت بىلەن ھوقۇق بىر - بىرىدىن ئايرىلغان بولىدۇ. «ھوقۇق❶» قا قاراڭ.❷ مەلۇم ئىجتىمائىي قائىدە بويىچە مەلۇم ئىشنى قىلىش ياكى قىلماسلىق مەسئۇلىيىتىنى بىلدۈرىدۇ. ھەر خىل ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنىڭ نىزامنامىلىرىدە ئۆز ئەزالىرىنىڭ مەجبۇرىيەتلىرى ھەققىدە بەلگىلىمىلەر بولىدۇ. بۇنداق مەجبۇرىيەت قانۇنىي مەجبۇرىيەتكە ئوخشىمايدۇ، ئۇ پەقەت شۇ ئىجتىمائىي تەشكىلاتنىڭ ئىچكى قىسمىدىلا چەكلەش كۈچىگە ئىگە بولۇپ، دۆلەتكە خاس مەجبۇرلاش كۈچىگە ئىگە بولمايدۇ.❸ ئەخلاقىي جەھەتتە ئۆتەشكە تېگىشلىك مەسئۇلىيەتنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ ئەخلاقىي قائىدە ئاساسىدا شەكىللىنىدۇ، ئۇنىڭ ئاد قىلىنىشى جامائەت پىكرىنىڭ، ئادەت كۈچىنىڭ ۋە كىشىلەرنىڭ ئېتىقادىنىڭ كۈچى قاتارلىقلار بىلەن كاپالەتلەندۈرۈلىدۇ.

مەدەنىيەت 文化 ئىنسانلار جەمئىيەت تەرەققىياتى جەريانىدا ياراتقان ماددىي بايلىق بىلەن مەنىۋى بايلىقنىڭ

يىغىندىسى. بەزىدە مەخسۇس ئىجتىمائىي ئىدىئولوگىيىنى ۋە شۇ ئىدىئولوگىيىگە ماسلاشقان تۈزۈم ۋە تەشكىلىي ئاپپاراتنىمۇ كۆرسىتىدۇ. مەدەنىيەت بىر خىل ئىجتىمائىي ھادىسە، ئۇ ماددىنى ئاساس قىلىدۇ. ھەر بىر جەمئىيەتتە شۇ جەمئىيەتكە ماس كېلىدىغان مەدەنىيەت بولىدۇ ۋە ئۇ ئىجتىمائىي ماددىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ راۋاجلىنىدۇ، يېڭى ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ بارلىققا كېلىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىدۇ، ئۇنىڭ كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق بولمىغان ئۆزىگە خاس ئوبيېكتىپ قانۇنىيىتى بولىدۇ. مەدەنىيەتنىڭ راۋاجلىنىشى تارىخىي ئۆزلۈكسىزلىككە ئىگە بولىدۇ ۋە ئىجتىمائىي ماددىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشىنى ئاساس قىلىدۇ. يېڭى مەدەنىيەت كونا مەدەنىيەتنىڭ ئايرىلغان ھالدا بارلىققا كەلمەيدۇ. ئىدىئولوگىيىگە ياتىدىغان مەدەنىيەت مۇئەييەن جەمئىيەتنىڭ سىياسىتى ۋە ئىقتىسادىنىڭ ئىنكاسى بولىدۇ، ئۇ ئۆز نۆۋىتىدە يەنە مۇئەييەن جەمئىيەتنىڭ سىياسىتى ۋە ئىقتىسادىغا غايەت زور دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتىدۇ. سىنىپلار بار جەمئىيەتتە مەدەنىيەت سىنىپىيلىققا ئىگە بولىدۇ. مىللەتنىڭ بارلىققا كېلىشى ۋە راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، مەدەنىيەت مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە بولىدۇ. مىللىي تىل، مىللىي خاراكتېر، مىللىي ئەنئەنە ۋە تۇرمۇش ئۇسۇلى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى مىللىي مەدەنىيەتنىڭ شەكىللىدۇر، ھەممە مىللەتلەرنىڭ ئۆز ئالاھىدىلىكى بولىدۇ.

مەدەنىيەت - مائارىپ - سەھىيە فوندى 文教卫生基金 پەن، مائارىپ، ساقلىقنى ساقلاش،

مەدەنىيەت، سەنئەت قاتارلىق ئىشلارغا ئىشلىتىلىدىغان فوند. ئىستېمال فوندىنىڭ تەركىبىي قىسمى. بۇ فوندنىڭ مۇۋاپىق ئىشلىتىلىشى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ راۋاجلىنىشىغا، جۈملىدىن ھازىرقى زامان مەدەنىيەت، پەن - تېخنىكا بىلىم لىرىگە ئىگە بولغان ۋە سالامەتلىكى بىرقەدەر ياخشى بولغان ئەمگەكچىلەرنى يېتىشتۈرۈشتە، پەن - تېخنىكىنى ئىشلەپچىقىرىش ۋە كارخانا باشقۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەرگە تەتبىق قىلىشتا ناھايىتى زور ئەھمىيەتكە ئىگە.

مەدرىس پەلسەپىسى 经院哲学 غەربىي ياۋروپانىڭ ئوتتۇرا ئەسىردىكى ئاساسىي پەلسەپە ئىدىيىلىرىنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى. ئۇ كاتولىك دىنىي چېركاۋلىرىنىڭ مەدرىسلىرىدە سۆزلەنگەچكە شۇنداق نام ئالغان. ئۇ ياۋروپادا ئوتتۇرا ئەسىردە ھۆكۈمرانلىق ئورۇندا تۇرغان ھۆكۈمەت پەلسەپىسى دۇر. ئۇنىڭ تەكتىي پوپ پەلسەپىسى ئىدى. ئۇ 8 — 10 - ئەسىرلەردە ۋۇجۇدقا كېلىپ، 11 - ئەسىردە كەڭ ئەۋج ئېلىپ، 13 - ئەسىردە ئەڭ يۇقىرى پەللىگە چىققانىدى. ئۇ دەسلەپتە پلاتونچىلىق ۋە ئاۋگۇستىن پەلسەپىسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان، كېيىن ئارىستوتېل پەلسەپىسىدىن پايدىلانغان. ئانسېلم، توماس ئاكۇيناسلار ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەكىللىرى. بۇ پەلسەپە خرىستىئان ئەقىدىلىرىنى پەلسەپە يولى بىلەن دەللىلەپ، ئۇنى نەزەرىيىگە سېلىپ تېخىمۇ سىستېمىلاشتۇرىدۇ، ئەقىل ئېتىقادقا بويسۇنۇش لازىم، پەلسەپە «ئىلاھىيەتنىڭ دېدەكى» دېگەننى تەكتىلەيدۇ. ئۇنىڭ دەللىلەش ئۇسۇلى ئىنتايىن چاكىنا بولۇپ، كىتابلاردىن نەقىل كەلتۈرۈش، سۆز -

ئىبارىلەرگە يېپىشىۋېلىش، ئۇقۇم ئويۇنى قىلىش بىلەن بولىدۇ، مەسىلەن، «بىر يىگىننىڭ ئۆچىدا قانچە پەرىشتە تۇرالايدۇ» دېگەنگە ئوخشاش سوئاللارنى قويىدۇ، شۇڭا ئۇ قىرائەتخانلىق پەلسەپىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئاساسەن نامچىلىق ۋە رېئالچىلىق دەپ ئىككىگە ئايرىلغان، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەش بىرنەچچە ئەسىر داۋام قىلغان.

مەرىپەت پەنى 人文科学 «مەرىپەت ئىلمى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. لاتىنچە humanitas دېگەن بۇ سۆز ئىنسان تەبىئىتى، مەرىپەت دېگەن مەنە بېرىدۇ. ياۋروپادا 14 - ئەسىردىن 16 - ئەسىرگىچە بولغان ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىش ھەرىكىتىدە ئىلاھىيەت ئىلمى دېگەن سۆز بىلەن بىر قاتاردا ئىشلىتىلگەن ۋە كەڭ قوللىنىلغان بۇ سۆز ئادەم بىلەن تەبىئەتنى ئوبيېكت قىلغان دەھرىي بىلىمنى كۆرسىتەتتى. كېيىن، ئۇنىڭ مەنىسى بىرنەچچە قېتىم ئۆزگەردى. بۇ سۆز ھازىر تار مەنىدە لاتىنچىنى، گرېكچىنى ۋە كلاسسىك ئەدەبىياتنى تەتقىق قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. كەڭ مەنىدە بولسا، ئومۇمەن، ئىجتىمائىي ھادىسىلەر ۋە مەدەنىيەت - سەنئەت تەتقىقاتىنى كۆرسىتىدۇ، خەرىتە، ئادەتتە تىل، ئەدەبىيات، رەسسامىلىق مۇزىكا، ھەيكەلتىراشلىق، بىناكارلىق، پەلسەپە، تارىخ قاتارلىقلارنىڭ تەتقىقاتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ دەپ قارىلىدۇ.

مەزمۇن ۋە شەكىل 内容和形式 پەلسەپىدە، مەزمۇن شەيئىلەردىكى ئىچكى ئامىللارنىڭ يىغىندىسىنى، شەكىل شەيئىلەردىكى ئىچكى ئامىللارنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە تەشكىللىنىشىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ دىئالېكتىكىدىكى بىر جۈپ كاتېگورىيە. مەسىلەن،

جەمئىيەتتىكى ھەرقايسى سىنىپلارنىڭ دۆلەتتە تۇتقان ئورنى دۆلەتنىڭ مەزمۇنى بولىدۇ، ھۆكۈمران سىنىپنىڭ دۆلىتى ئورگانلىرىنى قانداق تەرىزدە تەشكىللىگەنلىكى دۆلەتنىڭ شەكلى بولىدۇ. ھەرقانداق شەيئىنىڭ مەزمۇنى ۋە شەكلى بولىدۇ، بەلكى مەزمۇن ھامان مەلۇم شەكىلنىڭ مەزمۇنى بولىدۇ، شەكىل ھامان مەلۇم مەزمۇننىڭ شەكلى بولىدۇ. ئوخشاش بىر خىل مەزمۇن ئوخشاش بولمىغان شارائىتتا ئوخشاش بولمىغان شەكلدە بولۇشى مۇمكىن، ئوخشاش بىر خىل شەكىل ئوخشاش بولمىغان شارائىتتا ئوخشاش بولمىغان مەزمۇننى ئىپادىلىشى مۇمكىن. پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى پارتۇ كومىمۇنىسى شەكلىدە بولسىمۇ بولىدۇ، خەلق قۇرۇلتىيى شەكلىدە بولسىمۇ بولىدۇ؛ سوۋېت شەكلى لېنىن ۋە ستالىن رەھبەرلىكىدىكى سوۋېت ئىتتىپاقىدا بىر خىل مەزمۇننى ئىپادىلىگەن بولسا، بۈگۈنكى سوۋېت ئىتتىپاقىدا باشقا بىر خىل مەزمۇننى ئىپادىلىمەكتە. مەزمۇن بىلەن شەكلنىڭ پەرقى مۇتلەق بولمايدۇ، مەلۇم مەزمۇننىڭ شەكلى ئىككىنچى بىر خىل شەكلنىڭ مەزمۇنى بولۇشى مۇمكىن، ئەكسىچە بولغاندىمۇ شۇنداق، مەزمۇن شەكلىنى بەلگىلەيدۇ، شەكىل مەزمۇنغا بېقىندۇ ۋە مەزمۇننىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ ئۆزگىرىدۇ. شەكىل ئۆز نۆۋىتىدە مەزمۇنغا ئەكس تەسىر كۆرسىتىدۇ ۋە تۇرتكە بولىدۇ. شەكىل مەزمۇنغا مۇۋاپىق كەلگەن ۋاقىتدا مەزمۇننىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ، شەكىل مەزمۇنغا مۇۋاپىق كەلمىگەن ۋاقىتدا مەزمۇننىڭ تەرەققىي قىلىشىغا توسالغۇ بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئالدى بىلەن شەيئىنىڭ مەزمۇنىغا ئېتىبار بېرىش، قانداق شەكىل قوللىنىشنى، شەكىلنى

قانداق ئۆزگەرتىش ۋە يېڭىلاشنى مەزمۇننىڭ ئېھتىياجىغا قاراپ بەلگىلەش كېرەك، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە مەزمۇننىڭ راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن ئەڭ مۇۋاپىق شەكىلنى تاللاشقا ماھىر بولۇش كېرەك. كونا شەكىللەرنى كونكرېتلەشتۈرۈل قىلىش لازىم، چىرىپ كەتكەن شەكىللەردىن ئۆزۈل - كېسىل ۋاز كېچىش كېرەك، ئۆزگەرتىش كىرگۈزگەندىن كېيىن يېڭى مەزمۇنغا خىزمەت قىلالايدىغانلىرى بولسا يەنە پايدىلانسا بولىدۇ، «بۇنىڭدىن مەقسەت — كونا شەكىللەر بىلەن كېلىشىش ئەمەس، بەلكى بارلىق كونا - يېڭى شەكىللەرنى كومپۇنىزمنىڭ تولۇق ۋە ئاداققىي، ھەل قىلغۇچ ۋە ئۆزۈل - كېسىل غەلىبىسى ئۈچۈن قورال قىلىش.» («لېنىن تالانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم، 256 - بەت)

مەزھەپچىلىك 宗派主义 بىرەر پارتىيە ياكى تەشكىلاتنىڭ ئىچكى - تاشقى مۇناسىۋىتىدە مەزھەپ كۆزدە تۇتۇلغان ئىدىيە ۋە پائالىيەتلەر. ئۇنى ئۈچىغا چىققان شەخسىيەتچىلىك بىلەن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي ئىپادىسى مۇستەقىللىك دەۋاسى قىلىش، بىر قىسىم كىشىلەرنى يېنىغا تارتىپ يەنە بىر قىسىم كىشىلەرنى يەكلەش، ماختاپ ئۇچۇرۇش، تەخسىچىلىك قىلىش، ئاپاق - چاپاق بولۇشۇش، تار دائىرە ئايرىپ، تەزەپبازلىق قىلىش، ھەتتا تىل بىرىكتۈرۈۋېلىپ نەپسانىيەتچىلىك قىلىش ۋە كىچىك شايكا بولۇۋېلىش، مەزھەپچىلىك ئاساسدا پرىنسىپسىز كۆرەش ئېلىپ بېرىشتىن ئىبارەت. پارتىيىلىكلەر بىلەن پارتىيىسىزلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتە، بەزى كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ چوڭچىلىق قىلىپ، پارتىيىسىز يولداشـ

لارنى كۆزگە ئىلماسلىق ۋە چەتكە قېقىشمۇ مەزھەپچىلىك خاھىشىنىڭ بىر خىل ئىپادىسى. پرولېتارىيات پارتىيىسىدىكى مەزھەپچىلىك خاھىشى، ئىچكى جەھەتتە، پارتىيىنىڭ ئىتتىپاقلىقىغا ۋە بىرلىكىگە دەخلى يەتكۈزىدۇ، سىرتقى جەھەتتە، پارتىيىنىڭ پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش ئىشىغا دەخلى يەتكۈزىدۇ. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ «پارتىيىنىڭ سىياسىي تۇرمۇشىغا دائىر بىرقانچە مىزان»غا «پارتىيىۋىلىكتە چىڭ تۇرۇپ، تەرەپبازلىقنى تۈگىتىش» مەخسۇس بىر ماددا قىلىپ كىرگۈزۈلگەن، ئۇنىڭدا تەرەپبازلىق پرولېتارىيانچە پارتىيىۋىلىك بىلەن زادىلا چېقىشالمايدۇ، ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى ۋە ھەر بىر كومپارتىيە ئەزاسى جەزمەن پارتىيىۋىلىكتە چىڭ تۇرۇپ، تەرەپبازلىقنى تۈگىتىش ئۈچۈن ھارماي - تالماي كۈرەش قىلىشى كېرەك، دەپ كۆرسىتىلگەن.

مەقسەتچىلىك 目的论 دۇنيادىكى ھەممە نەرسىنى مەلۇم مەقسەت ئۈرۈنلاشتۇرغان ۋە بەلگىلىگەن دەپ بىلىدىغان ئىدىيالىستىك تەلىمات. ئۇ قەدىمكى زامانىدىلا بارلىققا كەلگەن. مەسىلەن، قەدىمكى يۇنانىدا ئۆتكەن سوكرات دۇنيادىكى ھەممە نەرسىنى «روھ» يەنى خۇدا ئىدارە قىلىدۇ ۋە ئۈرۈنلاشتۇرىدۇ، «ئەگەر روھ ئىدارە قىلغۇچى بولسا، ئۇ ھەممە نەرسىنى كۆڭۈلدىكىدەك ئىدارە قىلىدۇ، بەلكى ھەر بىر ئالاھىدە شەيئىنى ئەڭ ياخشى ئۈرۈنغا ئۈرۈنلاشتۇرىدۇ» دەپ قارىدى («قەدىمكى يۇنان - رىم پەلسەپىسى»، سەنلىەن نەشرىياتىنىڭ 1957 - يىل نەشرى، 173 - بەت). جۇڭگونىڭ غەربىي خەن سۇلالىسى

دەۋردە ئۆتكەن دۇنياددكى ھەممە نەرسىلەرنىڭ «تەڭرى» مەقسەتلىك ئورۇنلاشتۇرغان، «كۇنلى نەرسىلەرنى يارىتىپ، ئۆز بەندىلىرىنى باقىدۇ، يېگىلىك بولىدىغان نەرسىلەر بىلەن بەھرىنى قۇۋۋەتلەندۈرىدۇ، ھۆسنىگە ھۆسۈن قوشىدىغان نەرسىلەر بىلەن ئۆزىنى بېزەيدۇ» دەپ قارىدى («چۈنچيۇ تاج قۇببىسى. كىيىنىش تۈزۈمى»). گېرمانىيىلىك لېيبنىز ۋە كرىستان ۋولفلار ياۋروپادىكى يېقىنقى زامان مەقسەتچىلىكنىڭ مەشھۇر ۋەكىللىرىدۇر. مەقسەتچىلىك يارىتىۋچىنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنى ئىسپاتلاشنى مەقسەت قىلىدىغان، پۈختا ئىشلەنگەن ئىلاھىيەت نەزەريىسىدىن ئىبارەت.

مەلىكلىك ئەمگەك ۋە مەلىكسىز ئەمگەك 熟练劳动和非熟练劳动 ❶ بىر خىل ئىش تۈرىدە مول تەجرىبىگە ئىگە بولغان ۋەتەنىكىنى پىششىق ئىگىلىگەن ئەمگەكچىلەرنىڭ ئەمگىكى مەلىكلىك ئەمگەك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ؛ ئۇنىڭ ئەكسىچە بولغىنى مەلىكسىز ئەمگەك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بىرلىك قىلىنغان ۋاقىت ئىچىدە بىر خىل مەھسۇلاتنى ئىشلەپ چىقىرىشتا، مەلىكسىز ئەمگەكچىلەرگە قارىغاندا مەلىكلىك ئەمگەكچىلەرنىڭ ئىشلەپ چىقارغان مەھسۇلات مىقدارى كۆپ، سۈپىتى يۇقىرى بولىدۇ، بىرلىك مەھسۇلات ئۈچۈن سەرپ قىلغان ئەمگىكى ئاز بولىدۇ. مۇشۇ مەنىدىن ئالغاندا، مۇرەككەپ ئەمگەكتىمۇ، ئاددىي ئەمگەكتىمۇ مەلىكلىك ۋە مەلىكسىز دېگەن پەرق بولىدۇ. ئەمگەكنىڭ مەلىكلىك دەرىجىسى ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىغا بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئاممىلارنىڭ بىرىدۇر. باشقا ئاممىلار ئوخشاش بولغان شارائىتتا، ئەمگەك مەلىكسى ئىجتىمائىي ئوتتۇرا

چە ئەمگەك مەلىكسىدىن ئۈستۈن بولغان ئىشلەپ چىقارغۇچىلار نورمىدىن تاشقىرى پايدىغا ئېرىشەلەيدۇ؛ ئەمگەك مەلىكسى ئىجتىمائىي ئوتتۇرىچە ئەمگەك مەلىكسىدىن تۆۋەن بولغان ئىشلەپ چىقارغۇچىلار تۆۋەنرەك پايدىغىلا ئېرىشەلەيدۇ، ھەتتا زىيان تارتىدۇ. ❶ مۇرەككەپ ئەمگەك بىلەن ئاددىي ئەمگەكنى بىلدۈرىدۇ. ستالىن سوتسىيالىزم شارائىتىدىكى ئىش ھەقىقى ئۈستىدە توختالغىنىدا، مەلىكىلىك ئەمگەك (مەسىلەن، پويىز شوپۇرىنىڭ ئەمگىكى) بىلەن مەلىكسىز ئەمگەك (يەر سۈپۈرۈش ئىشچىسىنىڭ ئەمگىكى)نى پەرقلەندۈرۈشنى تەكىتلىگەن. ئالدىنقىسى مۇرەككەپ ئەمگەك، كېيىنكىسى ئاددىي ئەمگەك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇ يەنە: «مەلىكىلىك ئەمگەك بىلەن مەلىكسىز ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىكى پەرق سوتسىيالىزم شارائىتىدىمۇ، سىنىپلار يوقالغاندىن كېيىنمۇ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ؛ بۇ پەرق كوممۇنىزم شارائىتىدىلا يوقىلىدۇ» دېگەن («ستالىن ئەسەرلىرى»، 13-توم، 54 - بەت). «ئاددىي ئەمگەك ۋە مۇرەككەپ ئەمگەك» (4 - بەت) كە قارالسۇن.

مەنبە 本原 يىلتىز ياكى ئامىل. ماتېرىيالىستلار دۇنيانىڭ مەنبەسى ماددا دەپ بىلىدۇ، مەسىلەن، قەدىمكى جۇڭگودا ئۆتكەن گۇەنزىنىڭ «گۇەنزى. سۇ ۋە يەر» دېگەن ئەسىرىدە مۇنداق دېيىلگەن: «سۇ دېگەن نېمە؟ ئۇ مەۋجۇداتلارنىڭ مەنبەسىدۇر، جانلىقلارنىڭ باش ماكانىدۇر.» قەدىمكى گرېتسىيدە ئۆتكەن ئاناكسىماند، ئاناكسىمېن ۋە ھېراكلىت قاتارلىقلار «چېكى يوق ماددا»، گازۋە ئوت دۇنيانىڭ مەنبەسى دەپ قارىدى. ئىدېئالىستلار دۇنيانىڭ مەنبەسى روھ دېگەننى تەشەببۇس قە-

لمدۇ، مەسىلەن: جۇڭگولۇق جۇ شى دۇنيادىن بۇرۇن مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن قائىدە مەۋجۇداتلارنىڭ مەنبەسى دەپ قارىدى، قەدىمكى گرېتسىيىدە ئۆتكەن پلاتون ئايرىم شەيئىلەر-نىڭ سرتىدا مۇستەقىل تۇرىدىغان، مەڭگۈ ئۆزگەرمەيدىغان ئەقلىي ئۇقۇم ئايرىم شەيئىلەر ئۈچۈن «قېلىپ» دەپ قارىدى.

مەنچىلىك 论我唯 دۇنيادىكى ھەممە نەرسىنى «مېنىڭ» كۆرۈنۈشۈم ياكى «مېنىڭ» ئىرادەمنىڭ ئىجادىي مەھسۇلى، «مەن»دىن باشقا ھېچ نەرسە مەۋجۇت ئەمەس دەپ ھېسابلايدىغان پەلسەپە تەلىماتى. ئۇ سۇبېيېكتىپ ئىدېئالىزمنىڭ چېكىدىن ئاشقان ئىپادىسى. ئۇنىڭ تەپسىلاتى ھەققىدە «سۇبېيېكتىپ ئىدېئالىزم» (478 - بەت)غا قارالسۇن.

مەنۋى خوراش 耗损神精 يەنى «شەكىلسىز خوراش» (515 - بەت)

مەنۋى مەدەنىيەت 明文神精 «ماددىي مەدەنىيەت»نىڭ سېلىشتۇرمىسى. ئۇ كىشىلەرنىڭ سۇبېيېكتىپ دۇنياسىنى ئۆزگەرتىشى، ئىجتىمائىي مەنۋى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ۋە مەنۋى تۇرمۇشنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئارقىسىدا بارلىققا كەلگەن مۇۋەپپەقىيەتلەرنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ ماتېرىيە، ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت بىلىملىرىنىڭ تەرەققىي تاپقانلىقىدا ۋە كىشىلەرنىڭ ئىدېيىۋى، سىياسىي، ئەخلاقىي سەۋىيىسىنىڭ يۇكسەلگەنلىكىدە ئىپادىلىنىدۇ. ئۇ بىلىم - مەدەنىيەت ۋە ئىدىيە - ئەخلاق دېگەن ئىككى چوڭ ساھەنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، شۇنداقلا شەخس ۋە جەمئىيەتتىن ئىبارەت ئىككى دائىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شەخسنىڭ مەدەنىيەت تەربىيىسى، ئىلىم - پەن تەربىيىسى، سىياسىي تەربىيىسى،

ئەخلاقىي تەربىيىسى، ئىستېتىك تەربىيىسى ۋە روھىي پەزىلىتى دىن تارتىپ جەمئىيەتنىڭ مەنىۋى ئىشلەپچىقىرىشى، مەنىۋى تۇرمۇشى ۋە ئۆرپ ـ ئادەتلىرىگە قەدەر ھەممىسى مەنىۋى مەدەنىيەت ساھەسىگە كىرىدۇ. مەنىۋى مەدەنىيەت مۇناسىپ ماددىي مەدەنىيەتنى ئۆزىگە ئاساس قىلىدۇ، ئەمما ئۇنىڭ ھەر-قايسى تەركىبىي قىسىملىرىنىڭ ماددىي مەدەنىيەتكە بېقىنىش دەرىجىسى بىر ـ بىرىدىن پەرقلىنىدۇ. ئىككى خىل مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى بىر ـ بىرىنى شەرت ۋە مەقسەت قىلىدۇ. جەمئىيەت-نىڭ يېڭىلىنىشى، ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ ئالغا سىلجىشى ئاخىرقى ھېسابتا ماددىي مەدەنىيەت بىلەن مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ تەرەق-قىياتى بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ خاراكتېرى ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىغا باغلىق بولىدۇ. «سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت»كە قاراڭ (457 ـ بەت).

مەھەللەۋازلىق 地方主义 يەرلىك ئورۇننىڭ قىسمەن مەنپەئىتىنى مەملىكەتنىڭ بىر پۈتۈن مەنپەئىتىنىڭ ئۈستىگە قويىدىغان خاتا خاھىش. دېموكراتىيە ـ مەركەزلەشتۈرۈش پرىنسىپى بويىچە ئېيتقاندا، يەرلىك ئورۇنلار مەركەزگە بويسۇ-نۇشى لازىم؛ قىسمەنلىك بىلەن ئومۇمىيلىقنىڭ مۇناسىۋىتىدىن ئېيتقاندا، قىسمەنلىكنىڭ ئېھتىياجى ئومۇمىيلىقنىڭ ئېھتىياجىغا بويسۇنۇشى لازىم. مەھەللەۋازلىق خاتالىقىنى ئۆتكۈزگەن تەشكىل ياكى شەخسلەر ئۆز جايىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى نامۇۋاپىق ھالدا كۆپتۈرىدۇ، ھەتتا «ئالاھىدە»دېگەننى باھانە قىلىپ، مەر-كەزنىڭ بىر تۇتاش سىياسەت ۋە پىلانلىرىغا بويسۇنمايدۇ ۋە ئۇنى ئىجرا قىلمايدۇ، ئۆز جايىنىڭ قىسمەن ئېھتىياجىنى،

قىسمەن مەنپەئىتىنى بىر تەرەپلىمە ھالدا كۆدىلەندۇرىدۇ، ھەتتا ئومۇمىيلەشمەك ئېھتىياجىنى قۇربان قىلىۋېتىشتىن يانمايدۇ، ئومۇمىي مەنپەئەتكە زىيان يەتكۈزۈپ قويىدۇ.

مەھرۇم قىلىش 剥夺 قانۇندا قانۇن بويىچە ئېلىپ تاشلاش دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ، مەسىلەن، سىياسىي ھوقۇقدىن مەھرۇم قىلىش. ئىقتىسادتا مەجبۇرىي تارتىۋېلىش مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ، ئۇ ئىقتىسادىي ۋاستىدىن تاشقىرى زورلۇق ۋاستىلىرىدىن بىرى. ئۇ بىرەر سىنىپ ياكى تەبىقىنىڭ دۆلەت ھاكىمىيىتىگە تايىنىپ، باشقا بىر سىنىپنىڭ ياكى تەبىقىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى تارتىۋېلىشىنى كۆرسىتىدۇ. ئادەتتە ئۇ قانۇنلۇق يول بىلەن ئېلىپ بېرىلىدۇ، قانۇنىنىڭ ئۆزى كۆپ ھاللاردا مەھرۇم قىلىش قورالى بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ. مەھرۇم قىلىش خاراكتېرى بىر - بىرىدىن پەرقلىنىدىغان ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ، بىرى ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچىلارنىڭ ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنغۇچىلارنى مەھرۇم قىلىشى، مەسىلەن، كاپىتالىنىڭ ئىپتىدائىي جۇغلىنىشى دەۋرىدە ئۇششاق ئىشلەپچىقارغۇچىلارنىڭ مەھرۇم قىلىنغانلىقى ئەنە شۇنىڭ جۈملىسىگە كىرىدۇ؛ يەنە بىرى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنغۇچىلارنىڭ ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچىلارنى مەھرۇم قىلىشى، يەنى مەھرۇم قىلغۇچىلارنىڭ مەھرۇم قىلىنىشى، مەسىلەن، سوتسىيالىستىك دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش ئەنە شۇنىڭ جۈملىسىگە كىرىدۇ. «ئالدىنقىسى ئاز سانلىق بۇلاڭچىلارنىڭ خەلق ئاممىسىنى مەھرۇم قىلىشىدۇر، كېيىنكىسى خەلق ئاممىسىنىڭ ئاز سانلىق بۇلاڭچىلارنى مەھرۇم قىلىشىدۇر.» («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 - توم، 832 - بەت)

مەھسۇلاتقا بىرلەشتۇرۇپ ھەق ھېسابلاش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى 联产计酬责任制 «يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىدىكى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى» (1160 - بەت) گە قارالسۇن.

مەۋجۇدىيەت 存在 ❶ تەپەككۇرگە نىسبەتەن ئوبيېكتىپلىقتىكى مەۋجۇت نەرسە سۆز، يەنى ماددا.❷ «بارلىق» (مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان نەرسە) كۆزدە تۇتۇلىدۇ، بۇ ماددىي نەرسىلەرنىمۇ، روھىي نەرسىلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

مور 莫尔 (Thomas More، 1478—1535) ئەنگلىيلىك خىيالىي سوتسىيالىزمچى. لوندوندا سوتچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1492 - يىلى ئوكسفورد داشۆسىگە كىرىپ ئوقۇغان، كېيىن دادىسىنىڭ ئەدلىيە ئىشى بىلەن شۇغۇللانىسالىق دېگەن تەلىپى بىلەن، 1496 - يىلى لىنكون ئادۋوكاتلىق شۆيۈەنىگە يۆتكىلگەن. 1497 - يىلى ئىنسانپەرۋەرلىك تەرەپدارى ئېراسمۇس بىلەن تونۇشۇپ، بىر - بىرىدىن ئىلھام ۋە تەسىر ئالغان. ئۇ ھېنرى VII زامانىدا تۆۋەن پالاتا باشلىقى، باش سوتچى قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان. ئۇ ئەنگلىيە كورولىنىڭ خوتۇنىدىن ئاجرىشىپ باشقا خوتۇن ئېلىشىغا ۋە ئەنگلىيىنىڭ ئالىي مىللىي دىنىي رەھبىرى بولۇشىغا قارشى تۇرغانلىقى ئۈچۈن، 1532 - يىلى ئىجازەت بىلەن ئىستېپا بەرگەن. شۇنىڭدىن كېيىن ئەنگلىيە كورولى ئۇنىڭدىن داۋاملىق ئۆچ ئالغان، باشتا ئۇنى نەزەربەند قىلغان، كېيىن ئۆلتۈرۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلغان. 1516 - يىلى لاتىنچە دېئالوگ تەرىقىسىدە يېزىلغان ئەسىرى «ئۇتوپىيە» (تولۇق ئىسمى «ئەڭ مۇكەممەل دۆلەت تۈزۈمى ۋە يېڭى ئۇتوپىيە ئارىلى توغرىسىدىكى ھەم

پايدىلىق، ھەم قىزىقارلىق گۆھەر كىتاب»)نى نەشر قىلدۇ-
رۇپ، خەلقى ئالەمگە تونۇلغان. بۇ كىتاب ئىككى قىسىمغا بۆ-
لۈنگەن، بىرىنچى قىسىمدا شۇ چاغدىكى ئىجتىمائىي- سىياسىي
تۈزۈمگە نەشتەر سانجىلغان، دېھقانلارنىڭ يېرىنى تارتىۋالغۇچى
يەر قوتانلاش ھەرىكىتى «قوينىڭ ئادەم يېيىشى»گە تەمسىل
قىلىنغان، ماركس «كاپىتال»نىڭ 1 - تومىدا كاپىتالنىڭ
ئىپتىدائىي جۇغلىنىش ھەققىدە توختالغىنىدا، ئاشۇ مۇلاھىزە-
لەرنى ئىككى ئورۇنغا نەقىل كەلتۈرگەن؛ مور خۇسۇسىي مۈلۈكچە-
لىكنى ھەممە ئىجتىمائىي بالايىئاپەتلەرنىڭ باش يىلتىزى،
شۇڭا «خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىك تۈزۈمىنى پۈتۈنلەي بىكار قىلغا-
دىلا، بايلىقنى ئاندىن تەڭ، ئادىل تەقسىم قىلىشقا بولىدۇ،
ئىنسانلار ئاندىن پاراۋانلىققا ئېرىشىدۇ» دەپ ھېسابلىغان.
ئىككىنچى قىسىمدا غايىۋى جەمئىيەت «ئۇتوپىيە» تەسۋىرلەنگەن،
ئۇ جەمئىيەتتە قول سانائەت ئاساس بولىدۇ، ئومۇمىي مۈلۈك-
چىلىك يولغا قويۇلىدۇ؛ ھۆكۈمەت ئىشى ۋە ئىلمىي تەتقىقات
بىلەن شۇغۇللانغۇچىلاردىن باشقا، ياش-قۇرامىغا يەتكەن ھەممە
ئادەم ئەمگەكچى، ئايال دېمەي، ئىشلەپچىقىرىشقا قاتنىشىدۇ؛ ئائىلە
ئاساسىي ئىقتىسادىي بىرلىك بولىدۇ، ھەر بىر ئائىلە مەلۇم قول
سانائەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، مۇقىم يېزا ئىگىلىك ئاھالىسى
بولمايدۇ، ھەر بىر ئادەم نۆۋەت بىلەن ئىككى يىلدىن يېزا
ئىگىلىك ئەمگىكىگە قاتنىشىدۇ، دېيىلگەن. ئۇتوپىيىدە بارلىق
مەھسۇلات جەمئىيەتكە تەئەللۇق بولىدۇ، ئېھتىياجغا قاراپ تەق-
سىم قىلىنىدۇ؛ كىشىلەر كۈنىگە ئالتە سائەت ئىشلەيدۇ، بوش
ۋاقىتلىرىدا ئىلىم - پەن ۋە سەنئەت قاتارلىق پائالىيەتلەر

بىلەن شۇغۇللانسا بولىدۇ؛ دۆلەت دېموكراتىيە پرىنسىپى بويىچە باشقۇرۇلىدۇ، ھۆكۈمەت خادىملىرى سايلام بىلەن بارلىققا كېلىدۇ؛ بالىلارنىڭ ھەممىسى بىلىم ئالىدۇ، ئۇلارنىڭ كىتابىي ئوقۇشى ئەمگەك بىلەن بىرلەشتۈرۈلىدۇ، دېيىلگەن. ئەما مورنىڭ خىيالىي جەمئىيىتىدە قۇللار (ئەسىرگە چۈشكەنلەر ۋە جازا ھۆكۈم قىلىنغانلار) ۋە دىن ساقلىنىپ تۇرۇۋېرىدۇ. مور كاپىتالىزمنى تېخى تەرەققىي تاپمىغان باسقۇچىدىلا تەنقىد قىلغان، كەلگۈسى كوممۇنىزم جەمئىيىتى توغرىسىدا ناھايىتى قىممەتلىك تەسەۋۋۇرلارنى ئوتتۇرىغا قويغان، بۇ ھال كېيىنكى چاغلاردا سوتسىيالىزم ئىدىيىسىنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايىتى زور تەسىر كۆرسەتكەن.

مورېللى 摩莱里 (Morelly، بۇ تەخەللۇسى، ئەسلى ئىسمى مەلۇم ئەمەس) 18 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ياشىغان فرانسىيلىك خىيالىي كوممۇنىزمچى. ئۇنىڭ ئاساسىي خىزمىتى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئۇ خىيالىي كوممۇنىزم ئىدىيىسىنى غايىۋى ئىجتىمائىي تۈزۈمنى تەسۋىرلەش ساھەسىدىن كوممۇنىزم نەزەرىيىسىنى شەرھىلەش ساھەسىگە يۆكسەلدۈردى، ئۇ كېيىنكى چاغلاردىكى خىيالىي كوممۇنىزمچىلارغا، خىيالىي سوتسىيالىزمچىلارغا زور تەسىر كۆرسەتتى. ئۇ تەبىئەت ئىلاھچىلىقىنى تەشەببۇس قىلىپ، ئالەمدىكى ھەممە شەيئىنىڭ نېگىزى تەڭرىدۇر، ئىنسانلارغا زېمىننى تەبىئەت بەخش ئەتكەن، زېمىننىڭ مەھسۇلاتلىرىدىن بەھرىمەن بولۇشتا ھەممە كىشى باراۋەر ھوقۇققا ئىگە، تەبىئىي ئادەم خۇسۇسىي مۈلۈك دېگەننى بىلمەيدۇ دەپ ھېسابلىغان، ئۇ خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىكنى ھەممە

جنايەتنىڭ مەنبەسى دەپ قاراپ، سىنىپىي پەرقنى، تەڭسىزلىك نى ۋە ئېكسپلاتاتسىيىنى يوقىتىپ، تەڭ تەقسىماتچىلىق ۋە نەپسىنى يېغىش خاراكتېرىدىكى كومپۇنىزمنى — ھەممە ئادەم سۇلاتلار ستاتىستىكا قىلىنىپ، ئۇنىڭدىن كېيىن پۇقرالار ئارا تەقسىم قىلىنىدىغان، سودا ۋە ئالماشتۇرۇشتىن خالىي بولغان، كىشىلەر ئۆزلىرىگە كېرەكلىك ھەممە نەرسىنى دۆلەتتىن ئالىدىغان كومپۇنىزمنى بەرپا قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان. سىياسەت ۋە ئەخلاقتىكى نۇقسانلارنى تەبىئەت قانۇنلىرى بويىچە تۈزىتىشنى، پۇقرىدىكى غايىنى تەربىيە ۋە قايىل قىلىش يولى بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى ئۈمىد قىلغان. ئۇنىڭ «بازىلىئادا» (داستان) ۋە «تەبىئەت قانۇنى» دېگەن مۇھىم ئەسەرلىرى بار.

مومېنت 机契 ئىنگلىزچە Moment دېگەن سۆز بولۇپ، لاتىنچە moveo (قوزغاتماق) دېگەن سۆزدىن ئۆزگەرگەن. ئۇ پەلسەپە ئاتالغۇسى سۈپىتىدە، ئىمپېرس كلاسسىك پەلسەپىسىدە كەڭ قوللىنىلغان. كانت ئۇنى ئاساسەن ئېلىمېنت مەنىسىدە قوللانغان. گېگېل ئۇنى ئاساسەن ھالقا، باسقۇچ، ئۆزگىرىشنىڭ ئاچقۇچى دېگەن مەنىلەردە قوللانغان.

مونوپول باها 垄断价格 كاپىتالىستلار مەھسۇلاتنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىش ۋە سېتىلىشىغا بولغان مونوپولىيىلىك ئورنىغا تايىنىپ، يۇقىرى پايدا ئېلىش ئۈچۈن بەلگىلىگەن بازار باھاسى. ئۇ ئومۇمەن ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى ۋە مونوپولىيە لىك پايدىدىن ئىبارەت ئىككى قىسىمدىن تەركىب تاپىدۇ. كاپىتالىزمنىڭ ئەركىن رىقابەت دەۋرىدە، ئالاھىدە تەبىئىي شارائىتتىن پايدىلىنىپ ئىشلەپ چىقىرىلغان داڭلىق مەھسۇلاتلار

ئاز ساندىكى كاپىتالىستلار تەرىپىدىن كونترول قىلىنغان هامان مونوپول باهادا سېتىلىدۇ، ئەمما بۇ پەۋقۇلئاددە شارائىتتىكى تاسادىپىي ئەھۋال. جاهانگىرلىك باسقۇچىدا، مونوپول باها ئومۇمىي باها شەكلى بولۇپ قالىدۇ. بىر خىل ياكى بىرنەچچە خىل تاۋارنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىشى ۋە سېتىلىشى مونوپول تەشكىلاتلار تەرىپىدىن كونترول قىلىنغاندا، مونوپول كاپىتالىستلار بۇ تاۋارلارنى ئىشلەپچىقىرىش باهاسىدىن ئۈستۈن مونوپول باهادا سېتىش، غەيرىي مونوپول كارخانىلار ۋە ئۇششاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلاردىن خام ئەشيا ـ ماتېرىيالنى ئىشلەپچىقىرىش باهاسىدىن تۆۋەن مونوپول باهادا سېتىۋېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولىدۇ. بۇنىڭ بىلەن مونوپول كاپىتالىستلار مونوپول كارخانىلاردىكى ئىشچىلارنىڭ قوشۇمچە قىممىتىنى هەقسىز ئىگىلەۋېلىپلا قالماي، يەنىلا ئىستېمال بۇيۇملىرىنى مونوپول باهادا سېتىۋالغۇچى ئىستېمالچىلارنىڭ بىر قىسىم دارامىتىنى، ئۇششاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ياراتقان بىر قىسىم قىممەتنى، غەيرىي مونوپول كارخانىلاردىكى كاپىتالىستلارنىڭ بىر قىسىم پايدىسىنى، شۇنداقلا مۇستەملىكىلەردىكى، بېقىندا ئەللەردىكى ۋە باشقا ئەللەردىكى خەلق ياراتقان بىر قىسىم قىممەتنىمۇ ئۆز چاغىدا لىغا كىرگۈزۈۋالىدۇ، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن كاپىتالىزم تۈزۈمىگە خاس زىددىيەتلەرنىمۇ مۇقەررەر هالدا كەسكىنلەشتۈرۈۋېتىدۇ. مونوپول باهانىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى قىممەت قانۇنىيىتىگە زىت كەلمەيدۇ، پۈتۈن جەمئىيەتتىكى تاۋارنىڭ ئومۇمىي باها مىقدارى يەنىلا ئۇلارنىڭ ئومۇمىي قىممەت مىقدارى بىلەن تەڭ بولىدۇ. مونوپول باها پەقەت پۈتۈن جەمئىيەتتىكى تاۋار قىممىتىنىڭ

تەكرار تەقسىم قىلىنىشىنى مونوپول كاپىتالىستلارنىڭ مەلۇم دەرىجىدە گە ئۇيغۇنلاشتۇرىدۇ. مونوپول تەشكىلاتلار مەھسۇلاتلىرىنىڭ سېتىلىش باھاسىنى چەكسىز ئۆستۈرۈپ بارالمايدۇ، شۇنداقلا تاۋارلارنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسىنىمۇ چەكسىز تۆۋەنلىتىۋېرەلمەيدۇ، چۈنكى رىقابەت مەۋجۇت، ئۇنىڭ ئۈستىگە باھانىڭ ئېھتىياجغا بولغان تەسىرىنى ئويلاشمايمۇ بولمايدۇ.

مونوپول تەشكىلات 垄断组织 كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە مونوپول ئورۇندا تۇرىدىغان چوڭ كارخانىلار ياكى چوڭ كارخانىلارنىڭ بىرلىشىشىدىن تەشكىللەنگەن ئىقتىسادىي ئىتتىپاقلار. ئۇلار مونوپولىيىلىك ئورنىدىن پايدىلىنىپ، مەلۇم تاۋارنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىشى، سېتىلىشى، خام ئەشيا مەنبەسىنى ۋە مەبلەغ سېلىنىدىغان ئورۇنلارنى كونترول قىلىپ، مونوپول باھا بەلگىلەپ، يۇقىرى مونوپولىيىلىك پايدا ئالىدۇ. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋە كاپىتالنىڭ مەركەزلىشىشى تېرەقتىي قىلىپ مەلۇم باسقۇچقا بارغانلىقىنىڭ مۇقەررەر مەھسۇلى. قىسقا مۇددەتلىك باھا كېلىشىمى تۈزۈش مونوپول تەشكىلاتنىڭ ئەڭ ئاددىي شەكلى. 19 - ئەسىرنىڭ 60 - 70 - يىللىرىدا *كارتېل پەيدا بولدى. 1873 - يىلدىن كاپىتالىزم ئىقتىسادىي كرىزىسىدىن كېيىن، كارتېل كەڭ تېرەقتىي تاپتى. XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى ۋە 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا، كارتېل كاپىتالىزمنىڭ تۈپ ئىقتىسادىي ئاساسى بولۇپ قالدى. شۇ مەزگىلدە *سىندىكات، *تراست، *كونسېرنلارغا ئوخشاش مونوپول تەشكىلات شەكىللىرى كەينى - كەينىدىن مەيدانغا چىقتى. كاپىتالىزم تەرەقتىي

قىلىپ جاھانگىرلىك باسقۇچىغا ئۆتتى. 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، بولۇپمۇ 50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ، مونوپول تەشكىلات ئۇنىۋېرسال ۋە خىلمۇخىل بولۇش تەرەپكە قاراپ ماڭدى، كونسېرن بارا - بارا ئۇنىڭ ئاساسلىق شەكلى بولۇپ قالدى. 50 -، 60 - يىللاردىن بېرى، مونوپول تەشكىلات بارغانسېرى خەلقئارالىق خاراكتېر ئالدى، *خەلقئارا مونوپول تەشكىلات زور تەرەققىياتقا ئېرىشتى.

مونوپول كاپىتال 垄断资本 ئىشلەپچىقىرىش ۋە بازارنى مونوپول قىلىپ تۇرغۇچى چوڭ كاپىتال. ئۇ يۇقىرى مونوپولىيلىك پايدا ئېلىشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئۇ 91 - ئەسىرنىڭ 60 — 70 - يىللىرىدىن باشلاپ مەيدانغا كېلىپ، 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى ۋە 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا كاپىتالىزم ئىگىلىكىدە ئاساسلىق ئورۇن ئىگىلەپ ئەركىن كاپىتالىزمدىن جاھانگىرلىككە ئۆتۈشنىڭ ئىقتىسادىي ئاساسى بولۇپ قالغانىدى. ئۇنىڭ سانائەت مونوپول كاپىتالى، سودا مونوپول كاپىتالى، بانكا مونوپول كاپىتالى ۋە بانكا مونوپول كاپىتالى بىلەن سانائەت مونوپول كاپىتالىنىڭ قوشۇلۇشى يەكى ئارىلىشىشى ئاساسىدا ئۆسۈپ چىققان يۇل مۇئامىلە كاپىتالى دېگەنگە ئوخشاش شەكىللىرى بار. يۇل مۇئامىلە كاپىتالىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك ھۆكۈمرانلىقى جاھانگىرلىكنىڭ مۇھىم ئالامەتلىرىدىن بىرى. دۇنيا بازىرىنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، مونوپول كاپىتال دۆلەت دائىرىسىدىن ھالقىپ كېتىدۇ، خەلقئارا مونوپول كاپىتال

بارلىققا كېلىدۇ. مونوپول كاپىتالنىڭ ھەر خىل تەشكىلىي شەكلى بولىدۇ. «مونوپول تەشكىلات»قا قارالسۇن.

مونوپول كاپىتالىزم 垄断资本主义 يەنى «جاھىل ئىگىرلىك» (289 - بەت).

مونوپولىيە 垄断 «ئۆزگىچە ئىگىلىۋېلىش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئاز سانىدىكى چوڭ كاپىتالىستنىڭ كارخانىلار ياكى ئىگىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ يۇقىرى پايدا ئېلىش مەقسىتىدە مەلۇم تاۋارلارنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىشى ۋە سېتىلىشىنى ئۆزگىچە ئىگىلىۋېلىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ جاھانگىرلىكنىڭ ئىقتىسادىي ئاساسى ۋە تۈپ خۇسۇسىيىتى. فرانسىيىلىك خىيالىي كوممۇنىزمچى بابېف 18 - ئەسرنىڭ ئاخىرلىرىدىلا رىقابەت نەتىجىسىدە مونوپولىيە كېلىپ چىقىدۇ دەپ پەرەز-لىگەنىدى. لېنىن مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «ماركس كاپىتالىزمنى نەزەرىيىۋى ۋە تارىخىي جەھەتتىن تەھلىل قىلىپ، ئەركىن رىقابەتنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەركەزلىشىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغانلىقىنى، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەركەزلىشىشى تەرەققىي قىلىپ مەلۇم باسقۇچقا بارغاندا مونوپولىيىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىغان.» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، 743 - بەت) رىقابەت بىر خىل مەجبۇرىي كۈچ سۈپىتىدە، كاپىتالىستلارنى توختىماي كاپىتال جۇغلاپ، ئىقتىسادىي قۇدرىتىنى ئاشۇرۇپ بېرىشقا مەجبۇر قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، چوڭ كارخانىلار رىقابەت داۋامىدا ئۇتتۇرا ۋە كىچىك كارخانىلارنى سىقىپ چىقىرىش ۋە ئۆزىگە قوشۇۋېلىش يولى بىلەن ئىشلەپچىقىرىشنى

مەركەزلەشتۈرىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش مەركەزلىشىپ ناھايىتى يۇقىرى دەرىجىگە يەتكەندە، ئاز ساندىكى چوڭ كارخانىلار مەلۇم تاۋار بويىچە ئىشلەپچىقىرىشنى ۋە خام ئەشيا مەنبەسىنى كونترول قىلىش ئىمكانىيىتى تۇغۇلغان ھەمدە بازارلارنى بۆلۈشۈۋېلىش، مونوپول باھا بېكىتىش قاتارلىق جەھەتلەردە ئۆزئارا كېلىشىم ھاسىل قىلغان چاغدا، مونوپولىيە ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى ۋە 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا، مونوپولىيە ئاساسلىق كاپىتالىستىك ئەللەرنىڭ پۈتۈن ئىقتىسادىي ھاياتىنىڭ ئاساسى بولۇپ قالدى. دۇنيا بازىرىنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، مونوپولىيە دۆلەت دائىرىسىدىن ھالقىپ كېتىدۇ، خەلقئارا مونوپولىيە مەيدانغا چىقىدۇ. مونوپولىيە كاپىتالىستىك خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىكنى ئۆزگەرتمەيدۇ ۋە كاپىتالىزمغا خاس رىقابەتنى ۋە ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھۆكۈمەتسىزلىكنى يوقاتمايدۇ، بەلكى رىقابەتنى تېخىمۇ ئۆتكۈرلەشتۈرىدۇ ۋە كەسكىنلەشتۈرىدۇ، تېخىمۇ قاتتىق بۇزغۇنچىلىق تۈسىگە كىرگۈزىدۇ. مونوپول تەشكىلاتلارنىڭ ئىچكى قىسمىدىمۇ، مونوپول تەشكىلاتلار ئوتتۇرىسىدىمۇ، شۇنداقلا مونوپول تەشكىلاتلار بىلەن مۇناسىۋەتسىز كارخانىلار ئوتتۇرىسىدىمۇ كەسكىن ۋە شىددەتلىك رىقابەت بولۇپ تۇرىدۇ.

مونوپولیيدن ئىلگرىكى كاپىتالىزم 义主本资前垄断 يەنى «ئەركىن كاپىتالىزم» (49 - بەت).

مونوپولیيلىك پايدا 润利断垄 مەلۇم تاۋارنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىشى ۋە سېتىلىشى جەھەتتىكى مونوپولىيىگە

تايىنىپ، ئېرىشكەن ۋە ئوتتۇرىچە پايدىدىن ئېشىپ كەتكەن يۇقىرى پايدا. ئۇ ئەركىن رىقابەت شارائىتىدىكى كاپىتالىزم دەۋرىدىلا پەيدا بولغان. مەسىلەن، ئالاھىدە تەبىئىي شارائىتتىن پايدىلىنىپ مىقدارى ئىنتايىن چەكلىك بولغان داڭلىق مەھسۇلات ئىشلەپ چىقارغۇچىلار شۇ مەھسۇلاتلىرىنى ناھايىتى قىممەت مونوپول باھادا سېتىپ، مونوپولىيىلىك پايدا ئالاتتى. شۇ چاغلاردا بۇ پەقەت ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي ھاياتتىكى پەۋقۇلئاددە ئەھۋال ئىدى. جاھانگىرلىك دەۋرىگە كەلگەندە، ئۇ *يۇقىرى مونوپولىيىلىك پايدىنى كۆرسىتىدۇ.پايدىنىڭ ئاساسىي شەكلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

مونوپولىيىلىك يەر ئىجارىسى 垄断地租 كاپىتالىستىك يەر ئىجارىسىنىڭ بىر خىل پەۋقۇلئاددە شەكلى. تەبىئىي شارائىتى ئالاھىدە ياخشى بولغان ئاز سانداكى يەرگە ئىگە بولغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن ھاسىل بولغان، تاۋارنىڭ مونوپول باھاسىنىڭ ئۆز قىممىتىدىن ئېشىپ كەتكەن قىسمى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن، قىممەتلىك ئادەمگىياھ، داڭلىق چاي ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نادىر يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى چىقىدىغان يەر چەكلىك بولغاچقا، شۇ مەھسۇلاتلار ئېھتىياجىنى قاندۇرالمايدۇ، ئۇلارنىڭ سېتىلىش باھاسى ئىشلەپچىقىرىش باھاسى بويىچە بەلگىلەنمەيدۇ، قىممەت بويىچىمۇ بەلگىلەنمەيدۇ، بەلكى سېتىۋالغۇچىنىڭ ئېھتىياجى ۋە خېرىدارلىق ئىقتىدارى بويىچە بەلگىلىنىدۇ، شۇنىڭ بىلەن مونوپول باھا شەكىللىنىدۇ، ئاشۇ مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ئارتۇقچە پايدا ئالالايدۇ.

لېكىن بۇ ئارتۇقچە پايدا ئىجارىكەش كاپىتالىستلارنىڭ ئىلكىگە ئۆتمەيدۇ، بەلكى كاپىتالىستلار تەرىپىدىن مونوپولىيىلىك يەر ئىجارىسى شەكلىدە يەر ئىگىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، يەر ئىگىلىرىنىڭ ئورنى ئالاھىدە پايدىلىق يەرلەرنى قۇرۇلۇش سەلمىقىغا بېرىپ ئالدىغان قۇرۇلۇش يەر ئىجارىسى ۋە ئاز ئۇچرايدىغان كان بايلىقلىرىغا بولغان ئىگىدارلىق ھوقۇقىغا تايىنىپ ئالدىغان كانلىق يەر ئىجارىسىمۇ مونوپولىيىلىك يەر ئىجارىسى قاتارىغا كىرىدۇ.

مۇئەييەنلىك 规定性 شەيئىنىڭ خۇسۇسىيىتى. ئۇ سۈپەت مۇئەييەنلىكى ۋە سان مۇئەييەنلىكى دەپ ئايرىلىدۇ. سۈپەت مۇئەييەنلىكى شەيئىنىڭ خاراكتېر جەھەتتىكى خۇسۇسىيىتىدۇر، سان مۇئەييەنلىكى شەيئىنىڭ مىقدار جەھەتتىكى خۇسۇسىيىتىدۇر. ھەرقانداق شەيئى سۈپەت مۇئەييەنلىكى بىلەن سان مۇئەييەنلىكىنىڭ بىرلىكىدىن ئىبارەت. مۇشۇ بىرلىكنى ئىگىلەش ھەم سۈپىتى ئوخشاش بولمىغان شەيئىلەرنى پەرقلەندۈرۈشكە، ھەم سۈپىتى ئوخشاش بولسىمۇ مىقدارى ئوخشىمايدىغان شەيئىلەرنى پەرقلەندۈرۈشكە، شۇنداقلا بىر شەيئىنىڭ باشقا ـ باشقا تەرەققىيات باسقۇچلىرىنى پەرقلەندۈرۈشكە، شۇ ئاساستا ئۇلارغا دەل جايىدا مۇئامىلە قىلىشقا ۋە ئۇلارنى دەل جايىدا بىر تەرەپ قىلىشقا ئىمكان بېرىدۇ.

مۇتلەق ئاھالە ئوشۇقچىلىقى 绝对过剩人口 بۇرژۇئا ئالىملىرى توقۇپ چىققان «ئاھالە نەزەرىيىسى». ئۇنى

ئەنگلىيىلىك چاكىنا ئىقتىسادشۇناس مالتۇس بىرىنچى بولۇپ ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ ئاھالە گېئومېترىيىلىك سانلار قاتارى بويىچە كۆپىيىدۇ، تۇرمۇش ۋاستىلىرى بولسا ئارىفمېتىكىلىق سانلار قاتارى بويىچە كۆپىيىدۇ، شۇ سەۋەبتىن، ئاھالىنىڭ كۆپىيىشى مۇقەررەر ھالدا تۇرمۇش ۋاستىلىرىنىڭ كۆپىيىشىدىن ئېشىپ كېتىدۇ، ئاھالىنىڭ مۇتلەق ئوشۇقلۇقى مەڭگۈلۈك تەبىئىي قانۇنىيەتتۇر دەپ قارىغان ھەمدە كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىكى ئىشچىلارنىڭ ئىشسىزلىقى، نامراتلىقى ۋە ئاچارچىلىقى ئاھالىنىڭ مۇتلەق ئوشۇقچىلىقىدىن بولغان دېگەننى جەزم قىلىپ، ئاھالە ئوشۇقچىلىقىنى ھاۋايى-ھەۋەسنى چەكلەش، نىكاھلانماسلىق ھەتتا بوۋاقلارنى ئۆلتۈرۈش، ئۇرۇش قىلىش، ۋابا كېسىلى ۋە ئاچارچىلىق ۋاستىسى بىلەن تىزگىنلەش ۋە تۇغىتىش دېگەننى ئاشكارىدىن-ئاشكارا تەشەببۇس قىلغان. ئۇ بۇنىڭدا ئاساسىي ئاھالە ئوشۇقچىلىقى كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىغا خاس ئاھالە قانۇنىيىتى ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلىپ، ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئىشسىزلىقى ۋە نامراتلىقىنىڭ ھەقىقىي سەۋەبلىرىنى يوشۇرۇپ، بۇرژۇئازىيە ھۆكۈمرانلىقىنى ساقلاپ قېلىشنى مەقسەت قىلغان.

مۇتلەق پەرمان 绝对命令 نېمىسچە kategorischer Imperativ دېگەن سۆزنىڭ مەنا تەرجىمىسى، خەنزۇچە «شەرتسىز پەرمان»، «ئالىي پەرمان» دەپمۇ تەرجىمە قىلىنىدۇ. ئۇ نېمىس پەيلاسوپى كانتنىڭ ئەخلاق توغرىسىدىكى ئەڭ يۇقىرى ئۆلچىمى. كانت مۇتلەق پەرمانىنى ھەممە ئادەم

ھەرقانداق زامان ۋە ھەرقانداق ماكاندا، ھەرقانداق شەخسىي غەرەزنى كۆزلىمەي، ئاقىۋىتى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرماي، شەرتسىز ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك ھەربىر پرىنسىپى دەپ جاكارلىغان، شەرتلىك ھەربىر پرىنسىپنى بولسا، «قىياسەن پەرمان» دەپ ئاتىغان. كانتنىڭ قارىشىچە مۇتلەق پەرمان تۇغما، ئومۇمىي، مەڭگۈلۈك پەرماندۇر، بۇ پەرمان تەجرىبىدىن ھاسىل بولغان ئەمەس، شۇڭا ئۇ تەبىئەت قانۇنلىرىغا ببقىنمايدۇ، بەلكى ئىرادە ئەركىنلىكىنى ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ؛ مۇتلەق پەرمانىنى بەجا كەلتۈرۈش ھەممە بەندىنىڭ پەرزى، خۇدانىڭ مەۋجۇتلۇقى بولسا، ئەخلاق تەرتىپلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ ئاخىرقى كاپالىتى. ئېنگېلس «لىيۇدۋىگ فېيېرباخ ۋە نېمىس كلاسسىك پەلسەپىسىنىڭ ئاخىرى» دېگەن كىتابىدا كانتنىڭ «مۇتلەق پەرمانى» قۇدرىتى يوق زەئىپ نەرسە، «چۈنكى ئۇ مۇمكىن بولمايدىغان نەرسىلەرنى تەلەپ قىلىدۇ ۋە شۇ سەۋەبتىن ئۇ مەڭگۈ ھېچقانداق رېئال نەرسىگە ئېرىشەلمەيدۇ» دەپ كۆرسەتكەن («ماركس ـ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 ـ توم، 227 ـ بەت).

مۇتلەق تەڭ تەقسىماتچىلىق 绝对平均主义 يەنى «تەڭ تەقسىماتچىلىق» (246 ـ بەت).

مۇتلەق روھ 绝对精神 ئېنگېلس پەيلاسوپى گېگېلنىڭ ئىشلەتكەن سۆزى. ئۇنىڭ مەنىسى ھەممە مەۋجۇداتنىڭ ئەڭ ئىپتىدائىي سەۋەبلىرى ۋە ئىچكى ماھىيىتى تەبىئەت ۋە ئىنسانىيەت پەيدا بولۇشتىن بۇرۇنلا مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن

چىنىلىقتۇر، دۇنيادىكى ھەممە نەرسە شۇنىڭ نامايەندىسىدۇر، دېگەنىنى بىلدۇرىدۇ. گېگېلنىڭ قارىشىچە، مۇتلەق روھ ئوبيېكتىپ مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان مەڭگۈلۈك روھىي زاتتۇر. ئۇ شۇنىڭ ئۈچۈن «مۇتلەق»كى، ئۇ شەخسىنىڭ، ئىنسانىنىڭ روھى بولماستىن، بەلكى ئالەمدىكى ھەممە مەۋجۇداتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان روھتۇر. مۇتلەق روھنىڭ دىئالېكتىكىلىق تەرەققىياتى ئۆز تەرتىپى بويىچە مۇنداق ئۈچ باسقۇچنى باشتىن كەچۈرىدۇ. بىرىنچىسى لوگىكىلىق باسقۇچ، يەنى مۇتلەق روھ ئابستراكت نوقۇل ئۇقۇم سۈپىتىدە، تاخىرقى، ئالىي ئۇقۇم «مۇتلەق ئىدىيە» گە بېرىپ يەتكەنگە قەدەر زامان ۋە ماكاندىن، تەبىئەتتىن ۋە جەمئىيەتتىن خالىي ھالدا ئۆز - ئۆزىدىن راۋاجلىنىپ بارىدۇ. ئىككىنچىسى تەبىئىي باسقۇچ، يەنى مۇتلەق ئىدىيە تەبىئەتكە ئايلىنىدۇ، مۇتلەق روھ ھېسسىي شەيئى شەكلىدە ئىپادىلىنىدۇ؛ بۇ باسقۇچنىڭ ئاخىرىدا ئىنسان بارلىققا كېلىپ، مۇتلەق روھنىڭ تەبىئىي باسقۇچتىن ھالقىپ روھىي باسقۇچقا قەدەم قويغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئۈچىنچىسى روھىي باسقۇچ، يەنى مۇتلەق روھ ئۆز ئۆزىنى تەبىئەتنى ئىنكار قىلىپ، ئاۋۋال سۇبيېكتىپ روھ (شەخسىي ئاڭ)، كېيىن ئوبيېكتىپ روھ (ئىجتىمائىي ئاڭ: قانۇن، ئەخلاق، دۆلەت) ۋە مۇتلەق روھ (سەنئەت، دىن ۋە پەلسەپىدىن ئىبارەت ئۈچ خىل شەكىل ئارقىلىق ئۆزىنى بىلىش) بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ، ئەڭ ئاخىرىدا ئۆزىگە قايتىدۇ. گېگېلنىڭ پۈتكۈل پەلسەپىسى ئەنە شۇ جەريانىنى تەسۋىرلەشتىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇ لوگىكا، تەبىئەت پەلسەپىسى،

روھ پەلسەپىسى دېگەن ئۇچ قىسمدىن تەركىب تاپقان. گېگېل ئۆز ئەسەرلىرىدە مۇتلەق روھ ۋە مۇتلەق ئىدىيە دېگەن سۆزلەرنى بەزىدە بىر مەنىدىمۇ ئىشلەتكەن، ئۇنىڭدىن باشقا «ئوبىيېكتىپ ئىدىيە»، «ئوبىيېكتىپ ئۇقۇم»، «ئوبىيېكتىپ روھ»، «ئالەم روھى»، «ئالەم ئەقلى» دېگەندەك سۆزلەرنىمۇ ئىشلەتكەن، بۇلار ئەمەلىيەتتە بىر نەرسىنى كۆرسىتىدۇ. گېگېلچە مۇتلەق روھ ماھىيەتتە پەلسەپە بىلەن پەردازلانغان ئىلاھ دېمەكتۇر.

مۇتلەق قوشۇمچە قىممەت 绝对剩余价值 «نىسپىي قوشۇمچە قىممەت»نىڭ سىلىشتۇرمىسى. ئۇ ئىش ۋاقتىنى زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىدىن تاشقىرى ئۇزارتىش ياكى قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتىنى ئىلگىرىكى ئاساسىدا داۋاملىق كۆپەيتىش ئارقىسىدا ھاسىل بولىدىغان قوشۇمچە قىممەت. مۇتلەق قوشۇمچە قىممەت ئۇندۇرۇۋېلىش كاپىتالىستلارنىڭ ئىشچىلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشتىكى ئاساسىي ئۇسۇللىرىدىن بىرى، مىسال ئۈچۈن، ئىش ۋاقتىنىڭ ئۇزۇنلۇقىنى 12 سائەت زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى بىلەن قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتىنى 6 سائەتتىن دەپ پەرەز قىلساق، قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى 100% بولىدۇ. زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى ئۆزگەرمىگەن بولسۇن، كاپىتالىست ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش دەرىجىسىنى ئاشۇرماقچى بولىدىكەن، ئىش ۋاقتىنى ئۇزارتىش چارىسىنى قوللانماي تۇرالمايدۇ، ئۇ ئىش ۋاقتىنى 15 سائەتكە ئۇزارتسا، قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتىنى 9 سائەتكە ئۇزارتقان بولىدۇ، شۇ چاغدا قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى ئۆسۈپ 150%كە يېتىدۇ. كاپىتالىزم تەرەققىياتىنىڭ دەسلەپكى ۋاقتىدا، كاپىتالىستلار ئىش ۋاقتىنىڭ

فىزىئولوگىيىلىك چېكىنىش ۋە ئەخلاقىي چېكىنىش ئۇزمەي بۇزۇپ تاشلاپ، قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتىنى بولۇشچە ئۇزارتىپ، ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ زەئىپلىشىپ كېتىشىگە ۋە ئەمگەكچىلەر ئۆمرىنىڭ كۆپ لەپ قىسقىرىپ كېتىشىگە سەۋەبچى بولغان. ئىش ۋاقتىنى زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىدىن ئاشۇرۇپ ئۇزارتىش ھەممە ئېكسپلاتاتسىيە شەكىللىرى ئۈچۈن زۆرۈر شەرتتۇر؛ مۇتلەق قوشۇمچە قىممەتنىڭ ھاسىل قىلىنىشى كاپىتالنىڭ سىستېمىسىنىڭ ئومۇمىي ئاساسىنى تەشكىل قىلىدۇ ھەمدە ئۇ نىسپىي قوشۇمچە قىممەت ھاسىل قىلىشنىڭ باشلانمىسى بولىدۇ. چۈنكى، نىسپىي قوشۇمچە قىممەت ئۈندۈرۈۋېلىشمۇ ئىش ۋاقتىنىڭ زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىدىن ئۇشۇق بولۇشىنى ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ. ئىش ۋاقتىنى ئۇزارتىش بىلەن ئەمگەك سىجىللىقىنى ئاشۇرۇش بىر-بىرىنىڭ ئورنىنى باسالايدۇ، بۇنىڭغا يەنىلا يۇقىرىدا ئېيتىلغان قوشۇمچە قىممەت نىسبىتىنى مىسالغا ئالساق، ئىش ۋاقتى 12 سائەتتىن 15 سائەتكە ئۇزارتىلمايى، ئەمگەك سىجىللىقى 25% ئاشۇرۇلسا، قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى ئوخشاشلا 100% تىن 150% كە يېتىشى مۇمكىن. دېمەك، ئەمگەك سىجىللىقىنى ئاشۇرۇش يولى بىلەن ھاسىل قىلىنغان قوشۇمچە قىممەتمۇ مۇتلەق قوشۇمچە قىممەتتۇر. ئەمما، ئىش ۋاقتىنى ئۇزارتىشمۇ، ئەمگەك سىجىللىقىنى ئاشۇرۇشمۇ بەربىر مەلۇم چەك دائىرىسىدە بولىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنىڭ تېز راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، كاپىتالىستلار *نىسپىي قوشۇمچە قىممەتنى كۆپرەك ئۈندۈرۈۋېلىش ئۈچۈن، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنى ئاشۇرۇشقا

بارغانچە بەكرەك ئەھمىيەت بېرىدۇ.

绝对真理和 مۇتلەق ھەقىقەت ۋە نىسپىي ھەقىقەت 相对真理 ھەقىقەتنىڭ تەرەققىيات جەريانىدىكى ئىككى ياقلىمىلىقى. ھەقىقەتنىڭ ئوبيېكتىپ ئەھمىلىيەتكە ئۇيغۇنلۇقى نۇقتىسىدىن ئالغاندا، ھەرقانداق ھەقىقەت مۇتلەق مەنىگە ئىگە؛ ھەقىقەتنىڭ ئوبيېكتىپ ئەھمىلىيەتنى ئەكس ئەتتۈرۈش دەرىجىسىنىڭ ھامان تارىخىي شارائىت چەكلىمىسىگە ئۇچرايدىغانلىقى نۇقتىسىدىن ئالغاندا، ھەرقانداق ھەقىقەت ئۆز نۆۋىتىدە نىسپىي مەنىگىلا ئىگە، مۇتلەق ھەقىقەت ۋە نىسپىي ھەقىقەت ھەقىقەتنىڭ مۇتلەقلىقى ۋە نىسپىيلىكى دېمەكتۇر. مۇتلەق ھەقىقەت بىلەن نىسپىي ھەقىقەتنى ئايرىش ياكى پەرقلەندۈرۈشتە، ھەقىقەتنىڭ ئەنە شۇ ئىككى ياقلىمىلىقىدىن چەتلەشكە بولمايدۇ. لېنىن: «مۇتلەق ھەقىقەت تەرەققىي قىلىۋاتقان نىسپىي ھەقىقەتلەرنىڭ يىغىندىسىدىن تۇزۇلىدۇ؛ نىسپىي ھەقىقەت ئىنسانلارغا باغلانمای مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ئوبيېكتىنىڭ نىسپىي توغرا ئىنكاسىدۇر؛ بۇ ئىنكاس بارغانسېرى توغرا بولۇپ بارىدۇ؛ ئىلمىي ھەقىقەتنىڭ ھەر-بىرى نىسپىيلىككە ئىگە ئىكەنلىكىدىن قەتئىينەزەر، مۇتلەق ھەقىقەت تەركىبلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ» دېگەنىدى («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، 315 - بەت). ھەر قانداق ھەقىقەت مۇتلەق ھەقىقەت تەركىبلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ، ئەمما ئۇ مۇتلەق ھەقىقەتنى ئىپادىلەش دەرىجىسى جەھەتتە چەكلىك، نىسپىي بولىدۇ؛ ھەقىقەتلا بولىدىكەن، ئۇ مۇتلەق ھەقىقەت بىلەن نىسپىي ھەقىقەتنىڭ

بىرلىكىدىن ئىبارەت بولىدۇ، مۇتلەق ھەقىقەت نىسپىي ھەقىقەتنىڭ ئىچىدە بولىدۇ، نىسپىي ھەقىقەت مۇتلەق ھەقىقەتنىڭ زەررىچىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ. خۇددى ئاپپلىسىن، ئالما، ئاموت... دېگەنلەردىن خالىي ئابستراكت مېۋە مەۋجۇت بولمىغانغا ئوخشاش، سانسىز نىسپىي ھەقىقەتتىن خالىي ئابستراكت مۇتلەق ھەقىقەتمۇ زادىلا مەۋجۇت ئەمەس. كىشىلەرنىڭ بىلىشى نىسپىي ھەقىقەتلەر ئارقىلىق مۇتلەق ھەقىقەتكە ئۇزلۇكسىز يېقىنلىشىپ بارىدۇ. ھەقىقەتنىڭ مۇتلەقلىقىنى ئىنكار قىلىش ھەقىقەتنىڭ ئوبيېكتىپلىقىنى ئىنكار قىلىشقا سەۋەبچى بولىدۇ ۋە نىسپىيچىلىككە ھەم بىلگىلى بولماسلىق نەزەرىيىسىگە ئېلىپ بارىدۇ؛ ھەقىقەتنىڭ نىسپىيلىكىنى ئىنكار قىلىش ئىدىيىدە قېتىپ قېلىشقا سەۋەبچى بولىدۇ ۋە مۇتلەقچىلىق پاتقىقىغا پاتۇرۇپ قويىدۇ.

مۇتلەق ئىدىيە 绝对观念 نېمىس پەيلاسوپى گېگېلنىڭ ئىشلەتكەن سۆزى. ئۇ مۇتلەق روھ تەرەققىياتىنىڭ بىرىنچى باسقۇچى يەنى لوگىكىلىق باسقۇچىدىكى ئاخىرقى، ئالىي ئىدىيە دېگەننى بىلدۈرىدۇ. گېگېلنىڭ قارىشىچە، ئىدىيە ئەڭ پۈچەك كاتېگورىيە — «مەۋجۇدىيەت»تىن باشلىنىپ، قەدەممۇقەدەم ئالغا قاراپ راۋاجلىنىدۇ، شۇ سەۋەبتىن، مۇتلەق ئىدىيە تېخىمۇ يۇقىرى ھەقىقەتلىككە ۋە تېخىمۇ زور ئەركىنلىككە ئىگە، ئۇ پۈتكۈل لوگىكىلىق تەرەققىيات جەريانىنىڭ يەكۈنى، تەرەققىيات جەريانىدىكى ئۇنىڭدىن بۇرۇنقى ھەممە مول مەزمۇنلار شۇنىڭ ئىچىگە مۇجەسسەملەشكەن. مۇتلەق ئىدىيىدە ئۆتكەنكى ھەممە قارىمۇقارشىلىق

ۋە زىددىيەتلەر بىرلىككە كەلگەن، مۇرەسسەلەشكەن بولىدۇ، يۇكسىلىش، ئۆزگىرىشلەرمۇ ئايىغلاشقان بولىدۇ. مۇتلەق روھنىڭ لوگىكىلىق باسقۇچتىكى تەرەققىياتى شۇنىڭ بىلەن ئاخىرقى چېكىگە يەتكەن بولىدۇ، ئۇ ئەمدى بۇرۇنقىدەك ئابستراكت نوقۇل ئۇقۇم سۈپىتىدە راۋاجلىنالمايدۇ، شۇ سەۋەب بىلەن ئۇ ئۆزىنى ئىنكار قىلىدۇ، نوقۇل ئۇقۇم ساھەسىدىن ھالقىپ، تەبىئەتكە ئايلىنىدۇ، گېگېل بۇنى «چەتلىشىش»، «غەيرىيلىشىش» يەنى «ياتلىشىش» دەپ ئاتىغان. گېگېل ئەسەرلىرىدە مۇتلەق ئىدىيە ۋە مۇتلەق روھ بەزىدە بىر مەنىدىمۇ ئىشلىتىلگەن. «مۇتلەق روھ» قا قاراڭ.

مۇتلەق يەر ئىجارىسى 绝对地租 كاپىتالىستىك يەر ئىجارىسىنىڭ ئاساسىي شەكىللىرىدىن بىرى. يەرگە خۇسۇسىي ئىگىدارلىق قىلىش ھوقۇقى مونوپول قىلىنغانلىقى ئۈچۈن، ئىجارىكەشلەر يەرنىڭ ياخشى ـ يامانلىقىغا قارىماي، يەر ئىگىلىرىگە تۆلەيدىغان ئىجارە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ يېزا ئىگىلىك ئىشچىلىرى يارىتقان يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى قىممىتىنىڭ ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسىدىن ئېشىپ كەتكەن قىسمىدىن ھاسىل قىلىدۇ. كاپىتالىزم تەرەققىياتى جەريانىدا، يېزا ئىگىلىك كاپىتالىنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى ئومۇمەن سانائەتنىڭكىدىن تۆۋەن بولىدۇ، ئېكسپىلاتاتسىيە دەرىجىسى ئوخشاش شارائىتتا، يېزا ئىگىلىكىگە سېلىنغان كاپىتال سانائەتكە سېلىنغان شۇ مىقداردىكى كاپىتالغا قارىغاندا كۆپرەك قوشۇمچە قىممەت ھاسىل قىلىدۇ. يەرگە

خۇسۇسىي ئىگىدارلىق قىلىش ھوقۇقى مونوپول قىلىنغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ھال كاپىتالنىڭ يېڭا ئىگىلىك تارماقلىرىغا ئەركىن يۆتكىلىپ كىرىشىگە توسقۇنلۇق قىلىدۇ، ئاشۇ كۆپرەك قوشۇمچە قىممەت پايدا نىسبىتىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇشقا قاتناشتۇرۇلماي، يېڭا ئىگىلىك تارماقلىرىدا قېپقالىدۇ. يېڭا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىش باھاسى بويىچە سېتىلماي، ئىشلەپچىقىرىش باھاسىدىن يۇقىرى قىممەت بويىچە سېتىلىدۇ، بۇ قىممەتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش باھاسىدىن ئارتۇق قىسمىنى يەر ئىگىلىرى مۇتلەق يەر ئىجارىسى شەكلىدە ئۆزلەشتۈرىدۇ. يېڭا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، يېڭا ئىگىلىك كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى ئىجتىمائىي كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسىنىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسى بىلەن تەڭلەشكەندە، يېڭا ئىگىلىك كاپىتالى كۆپرەك ئەمگەككە تۈرتكە بولالمايدۇ - دە، يېڭا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ قىممىتى ئۆزىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش باھاسىدىن يۇقىرى بولمايدۇ. بۇ چاغدا، مۇتلەق يەر ئىجارىسى پەيدا بولمايدۇ. يېڭا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ مونوپول باھاسىدىن تۇغۇلىدىغان بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن مۇتلەق يەر ئىجارىسى مونوپول يەر ئىجارىسى خاراكتېرىنى ئالىدۇ. مۇتلەق يەر ئىجارىسى يېڭا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى قىممەتلەشتۈرۈۋېتىدۇ، خەلقنىڭ سېلىقىنى ئېغىرلاشتۇرىدۇ، يېڭا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تەرەققىياتىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ. يەر ئىجارىگە ئېلىپ كەن ئاچىدىغان كاپىتالىستلارمۇ يەر ئىگىلىرىگە مۇتلەق يەر ئىجارىسى تاپشۇرىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، خۇسۇسىي يەر

مۇلۇكچىلىكى يوقىتىلغانلىقى ئۈچۈن، مۇتلەق يەر ئىجارىسىمۇ مەۋجۇت بولمايدۇ.

مۇتلەقچىلىك 绝对主义❶ شەيئى ۋە بىلىشنى مۇتلەقلەشتۈرۈۋېتىدىغان خاتا نۇقتىنىزەر. ئۇ مۇتلەقلىك بىلەن نىسپىيلىكنى بىر - بىرىدىن ئايرىپ تاشلاپ، مۇتلەقلىك بەربىر مۇتلەقلىك بولىدۇ دەپ نىسپىيلىكنى چەتكە قاقىدۇ. شەيئىنى مۇتلەقلەشتۈرۈۋېتىشنىڭ ئاساسىي ئىپادىلىرى مۇنداق: شەيئىنى ئەزەلدىن شۇنداق بولۇپ كەلگەن، مەڭگۈ شۇنداق بولىدۇ دەپ بىلىش، مەسىلەن، دۇڭ جۇڭشۇنىڭ «تەڭرى ئۆزگەرمەيدۇ، يولمۇ ئۆزگەرمەيدۇ» دېگىنىگە ئوخشاش؛ مۇتلەق مۇئەييەنلەشتۈرىدىغان ياكى مۇتلەق ئىنكار قىلىدىغان ئاددىي خۇلاسە چىقىرىشقا خۇشتار بولۇش، ياخشىنى مۇتلەق ياخشى دەپ، يامانىنى مۇتلەق يامان دەپ بىلىش ھەمدە كۆپ ھاللاردا بۇ قۇتۇپتىن ئۇ قۇتۇپقا ئۆتۈپ كېتىش؛ شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ مەلۇم باسقۇچىنى «يۇقىرى پەللە» دەپ ھېسابلاش، «ئەڭ يۇقىرى پەللىگە يەتتى، ئۇنىڭدىن ئاشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس» دەپ بىلىش. بىلىشنى مۇتلەقلەشتۈرۈۋېتىشنىڭ ئاساسىي ئىپادىسى مۇنداق: كىشىلەر بىلىشنىڭ ئۇزلۇكسىز مۇكەممەللىشىپ، چوڭقۇرلىشىپ بارىدىغان، مەڭگۈ ئايالماسلىقىدىغان جەريانىدىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلىش، ھە دېسىلا ئۆزىنى ئاخىرقى، چېكىگە يەتكەن ھەقىقەتنى تاپتىم دەپ ھېسابلاش، ئۆزىنىڭ بىلىشىنى مۇتلەق ئىشەنچىلىك دەپ قاراش. دىئورىكىنىڭ ھەقىقەت قارىشى ئەنە شۇنداق مۇتلەقچىلىك قارىشىدىن ئىبارەت، ئېنگېلس ئۇنى «دىئورىكىغا قارشى» دېگەن كىتابىدا

تەلتۆكۈس تەنقىد قىلغان❶. كېيىنكى مۇتلەق ئىدىئالىزمنىڭ باشقىچە ئاتىلىشى.

مۇتلەقلىك ۋە نىسپىيلىك 绝对和相对 مۇتلەقلىك دېگىنىمىز شەرتسىز، ھەرقانداق چەكتىن خالىي، ئۆزگەرمەس دېگەننى بىلدۈرىدۇ؛ نىسپىيلىك دېگىنىمىز شەرتلىك، چەكلىك، ئۆزگەرگۈچى دېگەننى بىلدۈرىدۇ. ئۇلار ئىدىئالېكتىكىدىكى بىر جۈپ كاتېگورىيە. مۇتلەقلىك بىلەن نىسپىيلىك ھەم بىر - بىرىگە زىت، ھەم بىر - بىرىگە باغلانغان، ئۇلار شەيئى خاراكتېرنىڭ بىر - بىرىدىن پەرقلىنىدىغان ئىككى تەرىپى. ھەرقانداق شەيئىنىڭ ھەم مۇتلەق تەرىپى، ھەم نىسپىي تەرىپى بولىدۇ، مەسىلەن، زىددىيەتنىڭ ئومۇمىيلىقى مۇتلەق بولىدۇ، زىددىيەتنىڭ ئالاھىدىلىكى نىسپىي بولىدۇ. مۇتلەقلىك نىسپىيلىك ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، نىسپىيلىك تەركىبىدە مۇتلەقلىك بولىدۇ. مەسىلەن، مۇتلەق ھەقىقەت نىسپىي ھەقىقەت ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ (مۇتلەق ھەقىقەت سانسىز نىسپىي ھەقىقەتنىڭ يىغىندىسى)، نىسپىي ھەقىقەت مۇتلەق ھەقىقەتنىڭ زەررىچىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ. مۇتلەقلىك بىلەن نىسپىيلىك مۇئەييەن شارائىتتا بىر - بىرىگە ئۆزگىرىشىمۇ مۇمكىن. لېنىننىڭ سۆزى بىلەن ئېيتساق: «ئەلۋەتتە، ماددا بىلەن ئاڭنىڭ قارىمۇقارشىلىقىمۇ ئىنتايىن چەكلىك دائىرىدىلا مۇتلەق مەنىگە ئىگە، بۇ يەردە، بىلىش نەزەرىيىسىنىڭ قايسىسى بىرلەمچى ئىكەنلىكىنى ۋە قايسىسى ئىككىلەمچى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىشتىن ئىبارەت تۈپ مەسىلىسى دائىرىسىدىلا مۇتلەق مەنىگە ئىگە. بۇ دائىرىدىن تاشقىرىدا،

ماددا بىلەن ئاڭنىڭ قارىمۇقارشىلىقىنىڭ نەسىپىي ئىكەنلىكى شۇبھىسىز.» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - تۇم، 147 — 148 - بەتلەر) ئەگەر مۇتلەقلىك بىلەن نىسپىيلىكنى بىر - بىرىدىن ئايرىپ تاشلاپ، ئۇنىڭ بىرىنى بىر تەرەپلىمىلىك بىلەن تەكىتلەپ، ئىككىنچىسىنى ئىنكار قىلىدىغان بولساق، مۇتلەقچىلىككە (مۇتلەقلىك بەربىر مۇتلەقلىك دەپ نىسپىيلىكنى چەتكە قاقىدۇ دەيدىغان مۇتلەقچىلىككە) گىرىپتار بولىمىز. ياكى نىسپىيچىلىككە (نىسپىيلىك بەربىر نىسپىيلىك دەپ مۇتلەقلىكنى چەتكە قاقىدىغان نىسپىيچىلىككە) گىرىپتار بولىمىز.

مۇستەملىكچىلىك 殖民主义 كاپىتالىستىك كۈچلۈك دۆلەتلەرنىڭ ئارقىدا قالغان دۆلەتلەرنى قۇل قىلىش ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش، ھەتتا ئۆزىنىڭ مۇستەملىكىسىگە ياكى يېرىم مۇستەملىكىسىگە ئايلاندۇرۇش سىياسىتى ۋە ھەرىكىتى. ئۇ كاپىتالىزمنىڭ مەھسۇلى. ئۇنىڭ شەكلى ۋە مەزمۇنى كاپىتالىزم تەرەققىيات باسقۇچلىرىنىڭ پەرقىغە يارىشا ئۆزگىرىپ باردى. دەسلەپتە ئۇ ئومۇمەن قوراللىق بويسۇندۇرۇشتىن ياكى دېگىز قاراقچىلىقى تېپىدىكى بۇلاڭچىلىق، ئالداش خاراكتېرىدىكى سودا، قۇللۇق ياكى فېئودالىلىق ئېكسپىلاتاتسىيە ئارقىلىق كۆپلەپ بايلىق ئۇندۇرۇۋېلىشتىن ئىبارەت بولغانىدى. كاپىتالىستىك تۈزۈم تىكلەنگەندىن كېيىن، بولۇپمۇ جاھانگىرلىك باسقۇچىغا كەلگەندىن كېيىن، ئۇ ئىقتىسادىي جەھەتتە ئاساسەن تاۋار چىقىرىش ۋە يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ كاپىتال چىقىرىش يولى بىلەن، سىياسىي جەھەتتە ئاساسەن ئىشغال قىلىش، كونترول قىلىش، بۇ‌اسىتە

ۋە ۋاستىلىك ھالدا ھۆكۈمرانلىق قىلىش يولى بىلەن ئارقىدا قالغان دۆلەتلەرنى مۇستەقىللىق ۋە ئىگىلىك ھوقۇقىدىن ھەر خىل دەرىجىدە مەھرۇم قىلىپ، ئۇلارنى كۈچلۈك كاپىتالىستىك دۆلەتلەر مونوپولىيە قىلغان تاۋار بازىرىغا، خام ئەشيا مەنبەسىگە، مەبلەغ سېلىش جايىغا، ئەرزان ئەمگەك كۈچى بىلەن تەمىنلەش ئورنىغا ۋە ھەربىي بازىغا، يەنى مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكىگە ئايلاندۇرۇشتىن ئىبارەت بولدى. مۇستەملىكچىلەرنىڭ تالان - تاراج قىلىشى ۋە زۇلۇم سېلىشى ئارقىسىدا، مۇستەملىككە، يېرىم مەستەملىكە ئەللەردە ئىشلەپچىقىرىش ئۇزاق ۋاقىت تۇرغۇن ھالەتكە، خەلق تۇرمۇشى ئىنتايىن كەمبەغەل ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. مۇستەملىكچىلىك 1 - دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ھارپىسىدا راۋاجلىنىپ يۇقىرى پەللىگە يەتتى. شۇ كەملەردە ئەنگلىيىنىڭ ئىگە بولغان مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكىسى پۈتۈن دۇنيا يەر مەيدانىنىڭ تۆتتىن بىرىنى تەشكىل قىلدى؛ چار روسىيىنىڭ بولسا يەتتىدىن بىرىنى تەشكىل قىلدى؛ گېرمانىيە، ئامېرىكا، ياپونىيە، فرانسىيەلەرنىڭ 14 مىليون 100 مىڭ كۈادرات كىلومېتر‌غا يېتىپ، ياۋروپا يەر مەيدانىنىڭ بىر يېرىم ھەسسىدىنمۇ ئېشىپ كەتتى؛ بېلگىيىنىڭ ئافرىقىدىكى كونگودا بەرپا قىلغان مۇستەملىكە پادىشاھلىقىنىڭ يەر مەيدانى ئۆز يەر مەيدانىنىڭ 80 ھەسسىدىنمۇ ئېشىپ كەتتى. 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، جاھانگىرلىكنىڭ مۇستەملىكچىلىك سىستېمىسى پارچىلاندى. جاھانگىرلار ئۆزلىرىنىڭ مۇستەملىكچىلىك ھۆكۈمرانلىقىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن يېڭى ئۇسۇل، يېڭى شەكىل

لەرنى قوللىنىشقا مەجبۇر بولدى. «يېڭى مۇستەملىكىچىلىك» (1168 - بەت) كە قارالا.

必然性和偶然性 مۇقەررەرلىك ۋە تاسادىپىيلىق

مۇقەررەرلىك ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ مۇقەررەر ھالدا بولىدىغان راۋاجلىنىش يۈزلىنىشىنى كۆرسىتىدۇ، مەسىلەن، سوتسىيالىستىك ئىنقىلابنىڭ غەلىبە قىلىشى چوقۇم بولۇغنىغا ئوخشاش؛ تاسادىپىيلىق شەيئىلەرنىڭ راۋاجلىنىش جەريانىدا بۇنداق يۈز بېرىشىمۇ مۇمكىن، ئۇنداق يۈز بېرىشىمۇ مۇمكىن بولغان ھادىسىلەرنى كۆرسىتىدۇ، مەسىلەن، ھەرقايسى ئەللەردە سوتسىيالىستىك ئىنقىلابنىڭ غەلىبە قىلىشىدىكى كونكرېت ۋاقتىنىڭ ئالدى - كەينى بولىدىغنىغا ئوخشاش. بۇلار دىئالېكتىكىدىكى بىر جۈپ كاتېگورىيە. شەيئىلەردىكى ماھىيەتلىك باغلىنىش بولغان مۇقەررەرلىك شەيئىلەر راۋاجلىنىشىنىڭ ئاساسىي يۆنىلىشىنى بەلگىلەيدۇ؛ شەيئىلەردىكى غەيرىي ماھىيەتلىك باغلىنىش بولغان تاسادىپىيلىق شەيئىلەرنىڭ راۋاجلىنىش جەريانىنى خىلمۇخىل كۆرسىتىدۇ. مۇقەررەرلىك تاسادىپىيلىق ئارقىلىقلا ئىپادىلىنىدۇ. تاسادىپىيلىق — مۇقەررەرلىكنىڭ ئىپادىلىنىش شەكلى ۋە تولدۇرغۇچىسى. مۇقەررەرلىك — تاسادىپىيلىقنى تىزگىنلەپ تۇرغۇچى كۈچ، تاسادىپىيلىقنىڭ كەينىگە ھامان مۇقەررەرلىك يوشۇرۇنغان بولىدۇ. مۇقەررەرلىك بىلەن تاسادىپىيلىق مۇئەييەن شەرت ئاستىدا بىر - بىرىگە ئايلىنىدۇ، مەلۇم بىر جەريان ئۈچۈن ئېيتقاندا مۇقەررەرلىك بولغان نەرسە يەنە بىر خىل جەريان ئۈچۈن ئېيتقاندا تاسادىپىيلىق بولىدۇ، ئەكسىچە بولغاندىمۇ شۇنداق.

مەسىلەن، ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك بارلىققا كېلىشتىن بۇرۇن، ئالماشتۇرۇش تاسادىپىيلىق ئىدى، لېكىن ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك بارلىققا كەلگەندىن كېيىن، ئالماشتۇرۇش مۇقەررەرلىككە ئايلىنىپ قالدى. مۇقەررەرلىك ۋە تاسادىپىيلىق توغرىسىدا خىلمۇخىل خاتا چۈشەنچىلەر بار؛ بەزىلەر مۇقەررەرلىكنىلا ئېتىراپ قىلىپ، تاسادىپىيلىقنى ئېتىراپ قىلمايدۇ؛ بەزىلەر تاسادىپىيلىقنىلا ئېتىراپ قىلىپ، مۇقەررەرلىكنى ئېتىراپ قىلمايدۇ؛ بەزىلەر مۇقەررەرلىك بىلەن تاسادىپىيلىقنى بىر - بىرى بىلەن قىلچە ئالاقىسى بولمىغان ئىككى خىل ئىش دەپ قاراپ، ئۇلارنىڭ بىر - بىرىنى شەرت قىلىدىغانلىقىنمۇ ئېتىراپ قىلمايدۇ، ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە ئايلىنىدىغانلىقىنمۇ ئېتىراپ قىلمايدۇ. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم بۇ خاتا چۈشەنچىلەرنى تۈگىتىپ، كىشىلەردىن ماھىرلىق بىلەن تاسادىپىيلىقتىن ئۆتۈپ مۇقەررەرلىكنى تۇتۇۋېلىشنى، مۇشۇ ئاساستا ئۆزىنىڭ خىزمەت فاكتورىنى بەلگىلەشنى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مۇرەككەپ، ئۆزگىرىشچان ئەھۋالغا ماسلىشىش ئۈچۈن، تاسادىپىيلىقنمۇ لايىقىدا ئېتىبار بېرىش ۋە ئۇنى يېتەرلىك ھالدا مۆلچەرگە ئېلىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

مۇقىم ئۆسۈم 定息 مەملىكىتىمىزدە مىللىي كاپىتالىستىك سودا - سانائەتتە ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار كەسىپلەر بويىچە شېرىكلەشكەندىن كېيىن، دۆلەتنىڭ ئەسلى مىللىي كاپىتالىستلارغا تەئەللۇق ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى

سېتىۋېلىشتا قوللانغان بىر خىل چارىسى. يەنى دۆلەت مەلۇم مەزگىلگىچە، كارخانىلارنىڭ پايدا ئالغان يىلى زىيان تارتقانلىقىغا قارىماي، شېرىكچىلىك يولغا قويۇلغان چاغدا بېكىتىلگەن خۇسۇسىي پايىنىڭ مىقدارى بويىچە، خۇسۇسىي پايچىكلارغا مۇقىم پىرسەنتتە (ئومۇمەن يىللىق ئۆسۈم ئۈچۈن 5 پىرسەنتتە) ئۆسۈم بېرىپ تۇرىدىغان چارە. مۇقىم ئۆسۈم يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، كاپىتالىستلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى دۆلەتنىڭ ئىلكىگە ئۆتىتى، كاپىتالىستلارنىڭ ئېكسپلاتاتسىيە كىرىمىمۇ كارخانىنىڭ پايدا - زىيىنى بىلەن باغلانمايى، مۇقىم ئۆسۈم بىلەنلا چەكلەندى. مۇقىم ئۆسۈم ئومۇمەن 1956 - يىل 1 - ئايدىن ئېتىبارەن ھېسابلاندى، ئەسلىدە يەتتە يىل بېرىلمەكچى بولۇپ، كېيىن يەنە ئۈچ يىل ئۇزارتىلدى، 1966 - يىل 9 - ئايدا ئۆسۈم بېرىش توختىتىلدى. ستاتىستىكىغا قارىغاندا، 1956 - يىلى مەملىكەت بويىچە ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى كارخانىلاردا خۇسۇسىي پاينىڭ ئومۇمىي مىقدارى 2 مىليارد 400 مىليون يۈەن، دۆلەت ھەر يىلى بېرىپ تۇرغان مۇقىم ئۆسۈم تەخمىنەن 120 مىليون يۈەن، مۇقىم ئۆسۈم ئېلىپ تۇرغان خۇسۇسىي پايچىكلار جەمئىي 1 مىليون 140 مىڭ كىشى بولغان.

مۇكاپات پۇلى 奖金 ❶ كاپىتالىزمدا ۋاقتىغا قاراپ بېرىلمىدىغان ئىش ھەققىنىڭ قوشۇمچە شەكلى. ئۇ ماھىيەتتە يالالنما ئىشچىلارنىڭ ئاشۇرۇپ ئىشلەپ تاپىدىغان ئىش ھەققى ياكى ۋاقتىغا قاراپ بېرىلمىدىغان ئومۇمىي ئىش ھەققى سوممىسىنىڭ كاپىتالىستلار ئاۋۋال تۇتۇپ قېلىپ، كېيىن

ئىشچىلارغا مۇكاپات پۇلى شەكىلدە بېرىدىغان قىسمى. ئۇ ئەمگەك كۈچى قىممىتىنىڭ ياكى باھاسىنىڭ تەركىبىي قىسمى، لېكىن ئۇ كىشىلەرگە نورمىدىن تاشقىرى قوشۇلغان ئىش ھەققى دېگەن ساختا تۈيغۇ بېرىدۇ. ❷ ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش شەكىللىرىدىن بىرى. ماھىيەتتە، سوتسىيالىستىك ئىش ھەققى بىلەن ئوخشاش، كۆپ ھاللاردا ۋاقىتقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققىنىڭ قوشۇمچىسى سۈپىتىدە تارقىتىلىدۇ. ئاساسىي جەھەتتىن ئاشۇرۇپ ئىشلىگەن ئەمگەك ھەققى بولىدۇ، ئەمگەك مۇۋەپپەقىيىتى بىلەن بىۋاسىتە باغلىنىدۇ، كۆپ ئاشۇرغانلارغا كۆپ مۇكاپات، ئاز ئاشۇرغانلارغا ئاز مۇكاپات بېرىلىدۇ، ئاشۇرمىغانلارغا مۇكاپات بېرىلمەيدۇ، ئۇ ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، ھەركىمگە ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپىنى تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ ئىزچىللاشتۇرۇشقا پايدىلىق. ئۇ بەزىدە خىزمەت ئىلغارلىرىنى ياكى ئىلغار ئىشلارنى مۇكاپاتلاشقىمۇ خىزمەت قىلىدۇ. مۇكاپات پۇلىنى توغرا تارقىتىش تەڭ تەقسىماتچىلىقىنى تۇگىتىشكە ۋە ئەمگەكچىلەرنىڭ ئاكتىپلىقىنى قوزغاشقا پايدىلىق. لېنىن مۇنداق دېگەنىدى: «مۇكەممەل كوممۇنىستىك تۈزۈم شارائىتىدا مۇكاپات پۇلى كېرەك بولمايدۇ، ئەمما، كاپىتالىزمدىن كوممۇنىزمغا ئۆتۈش دەۋرىدە خۇددى ئەزەرىيىدە ۋە سوۋېت ھاكىمىيىتىنىڭ بىر يىلدىن بۇيانقى تەجرىبىسىدە ئىسپاتلانغىنىدەك، مۇكاپات پۇلى بولماسلا بولمايدۇ.» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 29 - توم، 91 - بەت) «مۇكاپات پۇلى»نى تەڭ تەقسىم قىلىش ياكى قالايمىقان تارقىتىش مۇكاپات پۇلىنىڭ خاراك-

تېرىكە زىت، ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، ھەركىمگە ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپىغا خىلاپ.

مۇلازىمەتچىلىك 服务 «ئەمگەك مۇلازىمەتچىلىكى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ❶. باشقىلارنى بىرەر پەۋقۇلئاددە ئىستېمال قىممىتى بىلەن ھەر خىل شەكىلدە تەمىن ئېتىپ تۇرىدىغان غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش پائالىيەتلىرى. مەسىلەن، ئەدەبىيات ـ سەنئەت، ماۋارىپ، تىببىي ـ سەھىيە، پۇل مۇئامىلىسى، سودا قاتارلىق ساھەلەردىكى خادىملارنىڭ ئەمگەك پائالىيەتلىرى شۇ جۈملىگە كىرىدۇ. ئۇنىڭدا ماددىي مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىلمايدۇ، مىللىي دارامەت يارىتىلمايدۇ، يەنى شەكىلسىز ئۇنۇملا كۆرسىتىلىدۇكى، شەكىللىك نەتىجە يارىتىلمايدۇ. تاۋارلارنى تۇرگە ئايرىش، بولاش ـ قاچىلاش ۋە ساقلاش ئىشلىرى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ داۋامى بولۇپ قىممەت يارىتالايدۇ، شۇڭا بۇلار ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى ئەمگەك قاتارىغا كىرىدۇ. ئوزۇق ـ تۈلۈك كەسپى، ئۇسكۇنە رېمونتچىلىقى، كۇندىلىك بۇيۇملار رېمونتچىلىقى ۋەھاكازالار يا ماددىي مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىدۇ، يا ماددىي مەھسۇلاتلارنىڭ ئىستېمال قىممىتى ۋە قىممىتىنى ئاشۇرىدۇ، شۇڭا ئۇلارمۇ مۇلازىمەتچىلىك دائىرىسىگە كىرمەيدۇ. مۇلازىمەتچىلىك ماددىي ۋاستىلەرنى تەكرار ئىشلەپ چىقىرىش، ئىختىساسلىق خادىملارنى يېتىشتۇرۇش، ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ تەكرار ھاسىل قىلىنىش سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش، ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىش قاتارلىق جەھەتلەردە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. سىنىپلىق جەمئىيەتتە، ئۇنىڭ ئۇستقۇرۇلما ساھەسىگە تەۋە قىسمى، ئاساسەن ھۆكۈمران

سىنىپ ئۇچۇن خىزمەت قىلىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، قوشۇمچە ئەمگەك كۈندىن - كۈنگە كۆپىيىپ بارىدۇ، ئەمگەك كۈچلىرىدە مۇلازىمەتچىلىك تارماقلىرىنىڭ تۇتىدىغان نىسبىتى كۈندىن - كۈنگە ئۆرلەپ بارىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىنىڭ تۇتىدىغان نىسبىتى نىسپىي هالدا تۆۋەنلەپ بارىدۇ.❶ ئومۇمەن مۇلازىمەتچىلىك ساهەسىدە (مەسلەن، سودا - تىجارەت، ئوزۇق - تۈلۈك كەسپى ۋە كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى رېمونتچىلىقى قاتارلىق ساهەلەردە) ئىشلىگۈچىلەرنىڭ ئەمگىكىنى كۆرسىتىدۇ.

مۇناسىۋەتسىز كارخانا 业企外局 جاهانگىر دۆلەتلەردە مونوپول تەشكىلاتلارغا قاتناشمىغان كاپىتالىستىك كارخانا. ئومۇمەن ئوتتۇرا ۋە كىچىك كارخانىلاردىن بولىدۇ. ئوتتۇرا ۋە كىچىك كارخانىلار مونوپول تەشكىلاتقا قاتناشسا، ھەمىشە چوڭ كاپىتالىلارغا يەم بولۇپ كېتىدۇ، ئەكسىچە، مونوپول تەشكىلاتلارغا قاتناشمىسا، مونوپول تەشكىلاتلار مەھسۇلات مىقدارىنى چەكلەش، مال باهاسىنى ئۆستۈرۈشتەك تەدبىرلەرنى قوللانغاندا، پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ئىشلەپچىقىرىشنى ئاشۇرۇپ ھەم مەھسۇلاتنى مونوپول باهادىن تۆۋەن بولىدىغان بازار باهاسى بويىچە سېتىپ، مونوپول تەشكىلاتلار ئارىسىدا ئامان قېلىش پۈرسىتىگە ئىگە بولالايدۇ. بۇنداق كارخانىلار مونوپول تەشكىلاتلارنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن توسالغۇ بولۇپ، مونوپولىيىنى چەكلەش رولىنى ئويناىدۇ. مونوپول تەشكىلاتلار ھەمىشە خام ئەشيالارنى، ئەمگەك كۈچىنى، تىرانسپورت ۋاستىلىرىنى كونترول قىلىش، ئىناۋەتلىك قەرز مەنبەلىرىنى

چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋېلىش، بازارنى تىزگىنلەش ۋە كاساتلاشتۇرۇش، باھانى چۈشۈرۈش، شۇنداقلا قاقتى ـ سوقتى قىلىش، زورلۇق ئىشلىتىش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ۋاستىلەرنى قوللىنىپ، مۇناسىۋەتسىز كارخانىلارنى ۋەيران قىلىشقا ئۇرۇنىدۇ ياكى ئۇلارنى مونوپول تەشكىلاتقا قاتنىشىشقا مەجبۇرلايدۇ. بۇنداق كارخانىلار مونوپول تەشكىلاتلار بىلەن بولغان شىددەتلىك كۈرەشلەردە ھامان مەغلۇپ بولىدۇ، ئەمما مونوپول تەشكىلاتلار ھەرقانچە كۈچلۈك بولۇپ كەتكىنى بىلەنمۇ، پۈتۈن ساھەنى چاڭگىلىغا ئېلىۋالالمايدۇ، مۇناسىۋەتسىز يېڭى كارخانىلار ئۈزلۈكسىز مەيدانغا چىقىپ تۇرىدۇ.

مۇۋازىنەتچىلىك 论均衡 يەنى «تەڭپۇڭلۇق نەزەرىيىسى» (253 ـ بەت).

مېتافىزىكا 学上而形 قەدىمكى يۇنانىدا بولۇپ ئۆتكەن ئارىستوتېل يازغان بىر ئەسەرنىڭ نامى ئىدى. قەدىمكى يۇنانىدا ئۆتكەن ئاندرونىك (Andronicus Rhodius، ئالاھازەل مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن) ئارىستوتېلنىڭ ئەسەرلىرىنى تۈزگەندە، مۇشۇ ئەسىرنى «فىزىكا»نىڭ ئاخىرىغا قويۇپ، ta meta ta physica يەنى «فىزىكىدىن كېيىن» دەپ ماۋزۇ قويغان. لاتىنچىغا تەرجىمە قىلىنغاندا، قوشۇمچىلىرى ئېلىپ تاشلىنىپ metaphysica بولۇپ قالغان. بۇ ئەسەردە شەيئىلەرنىڭ ماھىيىتى ۋە شەيئىلەرنىڭ پەيدا بولۇشى، راۋاجلىنىشنىڭ سەۋەبلىرى بايان قىلىنغاچقا، ئارىستوتېل ئۇنى «بىرىنچى پەلسەپە» دەپ ئاتىغان. 13 ـ ئەسىردىن باشلاپ، بۇ كىتاب نامى تەجرىبىدىن تاشقىرى نەرسىلەر (ئىلاھ، روھ،

ئىرادە ئەركىنلىكى ۋە باشقىلار) تەتقىق قىلىنىدىغان ئاساسىي پەلسەپە ئاتالغۇسى سۈپىتىدە ئىشلىتىلگەن ياكى پەلسەپىنىڭ باشقىچە ئاتىلىشى سۈپىتىدە قوللىنىلغان. مېتافىزىكا دېگەن سۆزنىڭ بۇ مەنىسى ھازىرمۇ كۆپ ئىشلىتىلىدۇ، بىراق مارىكسىزمچىلار بۇ مەنىدە قوللانمايدۇ. گېگېلدىن باشلاپ، مېتافىزىكا شۇ مەنىدە داۋاملىق قوللىنىش بىلەن بىرگە، دىئالېكتىكىغا قارشى دېگەن سۆزنىڭ مەنىدىشى سۈپىتىدىمۇ ئىشلىتىلگەن. گېگېل مۇنداق دەيدۇ: «دىئالېكتىكىلىق پەلسەپىۋى تەپەككۇر مېتافىزىكىلىق پەلسەپىۋى تەپەككۇرگە (جۈملىدىن تەنقىدىي پەلسەپىۋى تەپەككۇرگە) يات نەرسە» («لېنىن ئەسەرلىرى» 38 - تومنىڭ 110 - بېتىدە كەلتۈرۈلگەن نەقىل). ھازىر مېتافىزىكىنىڭ بۇ مەنىسى كەڭ قوللىنىلماقتا. مېتافىزىكا دىئالېكتىكىغا قارشى دۇنيا قاراش ۋە مېتودولوگىيە سۈپىتىدە دۇنيادىكى ھەممە شەيئى بىر - بىرىدىن ئايرىلغان ھالدا يەككە - يېگانە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، مەڭگۈ ئۆزگەرمەيدۇ دەپ قارايدۇ ياكى ئۆزگىرىشنى پەقەت مىقدارنىڭ كۆپىيىشى ۋە ئازىيىشىدىن، ئورۇننىڭ يۆتكىلىشىدىن ئىبارەت، يەنە كېلىپ ئۇنىڭغا پەقەت تاشقى كۈچنىڭ تۈرتكىسىلا سەۋەب بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. مېتافىزىكا شەيئىلەردە زىددىيەت بولىدىغانلىقىنى، بىر - بىرىگە زىت ئىككى تەرەپنىڭ ھەم بىرلىشىپ، ھەم كۈرەش قىلىپ ۋە مۇئەييەن شارائىتتا بىر - بىرىگە ئايلىنىپ، شۇنىڭ بىلەن شەيئىلەر تەرەققىياتىنى ئالغا سۈرىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ. بۇ قاراش قەدىمكى زامانىدىلا پەيدا بولغان. قەدىمكى يۇنانىدا بولۇپ ئۆتكەن پارمېنىدى

«مەۋجۇدىيەت» بۆلۈنمەس بىرلىك، ئۇ ھەرىكەت قىلمايدۇ، ئۆزگەرمەيدۇ، تۇرلەنمەيدۇ ۋە يوقالمايدۇ دەپ ھېسابلايدۇ. جۇڭگودا بولۇپ ئوتتىكەن دۇك جۇڭشۇ «تەڭرى ئۆزگەرمەيدۇ، تەرىقەتمۇ ئۆزگەرمەيدۇ» دېگەننى تەرغىپ قىلىدۇ. ياۋروپادا، 15 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن 18 - ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىغىچە بولغان ئارىلىقتا، تەبىئەت تەبىئىي پەنلەر تەرەققىياتىنىڭ ئېھتىياجى تۈپەيلىدىن بۆلەك - بۆلەك قىلىپ ئايرىۋېتىلگەن، تەبىئەت ھادىسىلىرى تۈرلەر بويىچە ئايرىم - ئايرىم تەتقىق قىلىنغان، بۇ ئۇنۇملۇك تەتقىقات ئۇسۇلى بولۇپ، كىشىلەرنىڭ تەبىئەتنى بىلىش جەھەتتە غايەت زور ئىلگىرىلەش ھاسىل قىلىشىدىكى ئاساسىي شەرت بولۇپ قالغان، بىراق بۇ تەتقىقات ئۇسۇلى كىشىلەرنى مەسىلىگە يەككە - يېگانىلىق، تۇرغۇنلۇق، بىر تەرەپلىمىلىك نۇقتىسىنەزەر بىلەن قاراشقا ئادەتلەندۈرۈپ قويغان. مېتافىزىكا بېكون ۋە لوكلار تەرىپىدىن نەزەرىيە دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەن ۋە سىستېمىلاشتۇرۇلغان ھەمدە تەبىئىي پەنلەر ساھەسىدىن پەلسەپىگە كۆچۈرۈلگەندىن كېيىن، پەلسەپىدە بىر مەھەل ھۆكۈمران ئورۇنغا ئىگە بولۇپ قالغان. تەبىئىي پەنلەرنىڭ تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ تەرەققىي قىلىشى، بولۇپمۇ ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكىنىڭ بەرپا قىلىنىشى ئارقىسىدا، مېتافىزىكا ئەجەللىك زەربىگە ئۇچرىدى. لېكىن سىنىپىي مەنبەسى ۋە بىلىش مەنبەسى تېخى تۈگىتىلمىگەن ئەھۋالدا، مېتافىزىكا داۋاملىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ ھەم تەسىر كۆرسىتىپ تۇرىدۇ.

مېتافىزىكىلىق ماتېرىيالىزم 形而上学唯物主义

تەبىئەت، ئىنسانلار جەمئىيىتى ۋە بىلىش نەزەريىسىگە دائىر مەسىلىلەرنى مېتافىزىكىلىق نۇقتىنەزەر بىلەن شەرھىلەيدىغان ماتېرىيالىستىك پەلسەپە. 17 - ۋە 18 - ئەسىرلەردە ياۋروپادا پەيدا بولغان *مېخانىك ماتېرىيالىزم ئەنە شۇنىڭ تىپىك شەكلى. ئۇ، دۇنيانىڭ ماددىي بىرلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرىدۇ، ئەمما دۇنياغا يەككە - يېگانىلىق، تۈرغۇنلۇق، بىر تەرەپلىمىلىك نۇقتىنەزەر بىلەن قارايدۇ. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغا كەلگەندە، ئۇ يەنە سان ئۆزگىرىشىنىلا ئېتىراپ قىلىپ، سۈپەت ئۆزگىرىشىنى ۋە شەيئىلەرنىڭ ئىچكى زىددىيىتىنى ئىنكار قىلىدىغان تەرەققىيات قارىشى بولۇپ ئىپادىلەنگەن. مېتافىزىكىلىق ماتېرىيالىزىمغا ۋە دىنىي ئىلاھىيەتكە قارشى كۈرەشتە مۇھىم رول ئوينىغان، لېكىن، ئۇ ئىجتىمائىي - تارىخىي شارائىتنىڭ، تەبىئىي پەنلەر تەرەققىيات سەۋىيىسىنىڭ ۋە بۇرژۇئازىيىنىڭ سىنىپىي ئورنىنىڭ چەكلىكلىكى سەۋەبىدىن، مۇنۇ ئۈچ جەھەتتە ئوچۇق چەكلىمىلىككە ئۇچرايدۇ: (1) مېخانىكىلىقى يەنى ھەممە ھەرىكەتنى مېخانىك ھەرىكەتكە ئاپىرىپ تاقاش، ھەممە ھادىسىنى نوقۇل مېخانىكا نۇقتىنەزىرى بىلەن چۈشۈندۈرۈش، ھەتتا ئادەمنىمۇ ماشىنا قاتارىدا كۆرۈش. (2) مېتافىزىكىلىقى يەنى تەبىئەتنى ئۆزئارا باغلىنىشلىق بولغان بىر پۈتۈن گەۋدە ۋە ئۆزلۈكسىز تەرەققىي قىلىپ، ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان جەريان دەپ قارىماسلىق، ھەرىكەتنى پەقەت مىقدارىنىڭ كۆپىيىشى، ئازىيىشى ۋە ئورۇننىڭ يۆتكىلىشىدىن ئىبارەت، ئۇنىڭغا تاشقى كۈچنىڭ تۈرتكىسى سەۋەب بولىدۇ، دەپ قاراش. (3) ئىدىئالىستىك تارىخ قاراش يەنى ئىجتىمائىي

تارىخىي ھادىسىلەرنى ئىدىئالىستىك نۇقتىئىنەزەردە كۆزىتىش ۋەشەرھلەش. مېتافىزىكىلىق ماتېرىيالىزم، بىلىش نەزەرىيىسى جەھەتتە، ئادەمنىڭ ئىجتىمائىيلىقى ۋە ئادەمنىڭ تارىخىي تەرەققىياتىدىن ئايرىلغان، بىلىشنىڭ ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتكە بېقىنىدىغانلىقىنى چۈشەنمىگەن، بىلىشنىڭ تەشەببۇسكارلىق رولىغا سەل قارىغان.

مېتودولوگىيە 方法论 دۇنيانىي بىلىش ۋە دۇنيانى ئۆزگەرتىش ھەققىدىكى ئۇمۇمىي ئۇسۇل، مۇشۇنداق ئۇسۇلغا دائىر نەزەرىيىنىمۇ كۆرسىتىدۇ. گېگېل پەلسەپىۋى مېتودولوگىيىنىڭ ئالاھىدە خاراكتېرىنى تۇنجى قېتىم كۆرسەتىپ، پەلسەپىۋى مېتودولوگىيە بىلەن كونكرېت پەنلەر مېتودولوگىيىسىنى پەرقلەندۇردى. مېتودولوگىيىنى دۇنيا قاراش بىلگىلەيدۇ، دۇنيا قاراش بىلەن مېتودولوگىيە بىر. دۇنيا قاراش قانداق بولسا، مېتودولوگىيىمۇ شۇنداق بولىدۇ. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزم بىرىنبىر ئىلمىي دۇنيا قاراش، شۇنداقلا، بىرىنبىر ئىلمىي بولغان پەلەپىۋى مېتودولوگىيە، ئۇ كىشىلەردىن ئەمەلىيەتنى ئاساس قىلىپ، مەسىلىلەرگە ئوبىيېكتىپ، تارىخىي، ئەتراپلىق قاراشنى، كونكرېت ئەھۋاللارنى كونكرېت تەھلىل قىلىشنى، سۇبىيېكتىپ، ئوبىيېكتىپ شەرت ـ شارائىتلارغا ئاساسلىنىپ تۇرۇپ، ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن، ئىجرا قىلىشقا بولىدىغان پىلان تۈزۈپ، ئوبىيېكتىپ دۇنيانى پائالىيەتچانلىق بىلەن ئۆزگەرتىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

مېخانىك ماتېرىيالىزم 机械唯物主义 تەبىئەت دۇنياسىنى، ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنى ۋە بىلىش نەزەرىيىسى مەسىلىسىنى مېخانىك نۇقتىئىنەزەر بويىچە چۈشەندۇرىدىغان

ماتېرىيالىستىك پەلسەپە. مېتافىزىكىلىق ماتېرىيالىزمنىڭ تىپىك شەكلى. ئۇنىڭ مەشھۇر ۋەكىللىرى 17 - ئەسىردە ئۆتكەن ئەنگلىيىلىك ھوببىس، گوللاندىيىلىك سپىنوزا، 18 - ئەسىردە ئۆتكەن فرانسىيىلىك لامېترى، دىدېرو، ھېلۋېتسىيۇس، ھولباخ قاتارلىقلار ئىدى. مېخانىك ماتېرىيالىزمنىڭ تۈپ - ئاساسىي نۇقسانى شۇكى، ئۇ مېخانىك ھەرىكەتنى بىردىنبىر ھەرىكەت شەكلى دەپ قاراپ، بارلىق ھادىسىلەرنى نوقۇل مېخانىكا نۇقتىسىنەزىرى بويىچە چۈشەندۈردى، ھەتتا ئادەمنىمۇ ماشىنا دەۋالدى. مەسىلەن، لامېترى ئادەم ھايۋاندىن ئىبارەت بۇ ماشىنىدىن «بىرنەچچە چىشلىق چاقى»، «بىرنەچچە پۇرژىنىسى» ئارتۇق بولغان ماشىنىدىنلا ئىبارەت دەپ قارىدى. مېخانىك ماتېرىيالىزم تەبىئەتكە مېتافىزىكا ئاساسىدا، ئىجتىمائىي تارىخقا ئىدېئالىزم ئاساسىدا قارىدى. بىلىش نەزەرىيىسى جەھەتتە ئۇ سۇبېيېكتىپىنىڭ ئوبېيېكتىپنى ئەكس ئەتتۈرۈشى خۇددى ئەينەككە ئوخشاش تاشقى دۇنيانىڭ يۈزەكى، تۇرغۇن مەنزىرىسىنى مېخانىك ھالدا ئەكس ئەتتۈرۈشتىنلا ئىبارەت بولىدۇ دەپ قارىدى. ياۋروپادا كاپىتالىزم يۇقىرى ئۆرلەۋاتقان دەۋردە، مېخانىك ماتېرىيالىزم باش كۆتۈرۈۋاتقان بۇرژۇئازىيىنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىپ، فېئودالىزمغا، ئىلاھىيەتكە ۋە مەدرىس پەلسەپىسىگە قارشى تۇرۇپ، ئىلغار رول ئويناغان. «مېتافىزىكىلىق ماتېرىيالىزم» (829 - بەت) غا قاراڭ.

مېخانىكىلىق 机械论 ❶ مېتافىزىكىلىق پىكىر قىلىش ئۇسۇلىنىڭ بىر خىلى. بۇ سۆز ئۆلۈك فورمۇلىلارنى دائىم «مېخانىزم»غا تەمسىل قىلىشتىن كەلگەن، ئۇنىڭ ئىپادىسى

شەيئىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى ۋە تەرەققىياتىنى ئىنكار قىلىپ، ئوخشاش بولمىغان ۋاقىت، ئورۇن ۋە خاراكتېردە بولغان شەيئىلەرنى ئارىلاشتۇرۇۋېتىپ، ئۆزىچە ئۆزگەرمەيدۇ دەپ ھېسابلىغان بىر خىل فورمۇلىنى ھەممە يەرگە تېڭىشتىن ئىبارەت. ماۋ زېدۇڭ ئۇرۇش توغرۇلۇق توختالغان ۋاقتىدا مۇنداق دېگەن: «بىز تۇرلۇك تارىخىي باسقۇچلاردا، تۇرلۇك خاراكتېردە، تۇرلۇك جايلاردا بولغان ۋە تۇرلۇك مىللەتلەر ئېلىپ بارغان ئۇرۇشلارنىڭ يېتەكچى قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلغىنىمىزدا، ئۇلارنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى ۋە تەرەققىياتىنى نەزەردە تۇتۇشىمىز، ئۇرۇش مەسىلىسىدىكى مېخانىكىلىققا قارشى تۇرۇشىمىز لازىم.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - تۇم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 302 - بەت) مېخانىكىلىق يەنە شەيئىنىڭ بەزىبىر تەرەپلىرىنى بىر تەرەپلىمە ھالدا كۆپتۈرۈپ، شەيئىنىڭ ئومۇمىيىتى قىلىپ كۆرسىتىشتە ئىپادىلىنىدۇ، مەسىلەن، قورالنىلا كۆرۈپ، ئادەمنىڭ كۈچىنى كۆرمەي، قورال ھەممىنى ھەل قىلىدۇ دەيدىغان قاراشمۇ ئۇرۇش مەسىلىسىدىكى مېخانىكىلىقتىن ئىبارەت.❶ *مېخانىكا ماتېرىيالىزم دېگەننىڭ باشقىچە ئاتىلىشى.

مقدار 量 پەلسەپىدە شەيئىلەرنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش كۆلىمى، ھەرىكەت سۈرئىتى، تەرەققىيات دەرىجىسى قاتارلىق جەھەتلەردىكى مىقدارى پەرقلىق بولۇپ ئىپادىلىنىدىغان مۇئەييەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. مىقدار شەيئىلەردە ئەزەلدىن بار، ئوبيېكتىپ مەۋجۇت نەرسە. سۈپىتى ئوخشاش شەيئىلەرنىڭ مىقدارى ئوخشاش بولماسلىقى مۇمكىن؛ مۇئەييەن دائىرىدە، مىقدارنىڭ كۆپىيىشى ۋە ئازىيىشى مەلۇم شەيئىنىڭ شۇ شەيئى

بولۇپ تۇرۇشىغا تەسىر يەتكۈزمەيدۇ. مەسىلەن، ئۆلچەملىك ھاۋا بېسىمى بىر بولغان ئەھۋالدا، سۇ تېمپېراتۇرىسىنىڭ 0°C تىن 100°C قىچە بولغان ئارىلىقتا ئۆرلەپ ـ چۈشۈپ تۇرۇشى سۇنىڭ فىزىكىلىق خاراكتېرىگە تەسىر يەتكۈزمەيدۇ. ھەر-قانداق مىقدار مۇئەييەن سۇيۇقتكە ئىگە مىقدار بولىدۇ، مىقدار سۇيۇقتنى ئاساس قىلىدۇ، سان ئۆزگىرىشى مۇئەييەن دەرىجىگە يەتكەندە، سۇيۇقت ئۆزگىرىشنى پەيدا قىلىدۇ، شەيئىنىڭ مىقدارىنى ئىگىلىگەندە، شەيئىنىڭ سۇيۇقتنى تېخىمۇ ئوبدان ئىگىلەشكە بولىدۇ، شۇنىڭدەك شەيئىنىڭ ئەملىيەتتە تۇتقان ئورنىنى ۋە ئويناىدىغان رولنى تۇغرا مۆلچەرلەشكە بولىدۇ. شۇڭا، ئەھۋال ۋە مەسىلەرنىڭ مىقدار تەرىپىگە چوقۇم ئەھمىيەت بېرىش، مىقدار ئۇستىدە ئاساسىي تەھلىل ئېلىپ بېرىش لازىم.

مىللەت 民族 كىشىلەرنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك تارىخىي تەرەققىياتلار ئارقىسىدا شەكىللەنگەن ئورتاق گەۋدىسى. ئۇ كەڭ مەنىلىك ۋە تار مەنىلىك بولىدۇ. كەڭ مەنىلىكى ئىپتىدائىي مىللەتنى، قەدىمكى زامان مىللىتىنى ۋە يېقىنقى زامان مىللىتىنى ۋە ھازىرقى زامان مىللىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ بۇنىڭدىن باشقا ئۇ يەنە كۆپ مىللەتلىك دۆلەتلەردە مىللەتلەرنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى (مەسىلەن جۇڭخۇا مىللىتى)، كىشىلەرنىڭ تارىختا شەكىللەنگەن ئورتاق گەۋدىسى (مەسىلەن، ئەرەب مىللىتى) دېگەنگە ئوخشاش تېخىمۇ كەڭ مەنىلەردىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. تار مەنىلىكى مەخسۇس كاپىتالىزم دەۋرىدە شەكىللەنگەن تىلى ئورتاق، زېمىنى ئورتاق، ئىقتىسادىي تۇرمۇشى ئورتاق ۋە ئورتاق

مەدەنىيەتتە ئىپادىلىنىدىغان ئورتاق پسىخولوگىيىلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە كىشىلەرنىڭ مۇقىم ئورتاق گەۋدىسىنى كۆرسىتىدۇ. مىللەت دېگەن ئىجتىمائىي تارىخىي كاتېگورىيە بولۇپ، ئۇنىڭ پەيدا بولۇش، راۋاجلىنىش ۋە يوقىلىش جەريانى بولىدۇ. ئۇ ئۇرۇقـ نىڭ، قەبىلىنىڭ راۋاجلىنىشى بولۇپ، جەمئىيەتتە سىنىپ ۋە دۆلەتنىڭ بارلىققا كېلىشى ئارقىسىدا بارلىققا كەلگەن، ئۇنىڭ شەكىللىنىشى ۋە راۋاجلىنىشى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ۋە ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ. مىللەتنىڭ ئامىللىرى، بولۇپمۇ ئورتاق مەدەنىيەتتە ئىپادىلىنىدىغان ئورتاق پسىخولوگىيىلىك خۇسۇسىيەتلەر ئۇزاققىچە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، مىللىي پەرقلەر ئۇزاققىچە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، دېمەك مىللەت ئۇزاققىچە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. مىللەتلەر تەرەققىياتىنىڭ تارىخىي يۇزلىنىشىدىن ئېيتقاندا، ئادەتتە، كاپىتالىزم دەۋرى ھازىرقى زامان مىللىتىنىڭ شەكىللىنىش ۋە راۋاجلىنىش دەۋرى دەپ قارىلىدۇ؛ سوتسىيالىزم دەۋرى مىللەتـ لەرنىڭ ھەر جەھەتتىن تولۇق راۋاجلىنىش ۋە گۈللىنىش دەۋرى دەپ قارىلىدۇ؛ كوممۇنىزم پۈتۈن دۇنيادا ئەمەلگە ئاشقاندىن كېيىن، دۇنيادىكى مىللەتلەر پەيـ دىنپەيي قوشۇلۇپ ئورتاق گەۋدىگە ئايلىنىدۇ، شۇڭا بۇ دەۋر مىللەتلەرنىڭ پەيدىنپەيي يوقىلىپ بېرىش دەۋرى دەپ قارىلىدۇ.

مىللەتچىلىك 民族主义 بۇرژۇئازىيىنىڭ مىللىي مەسىلىنى، مىللىي مۇناسىۋەتلەرنى ھەل قىلىش پىرىنسىپى ۋە سىياسىتى يەنى بۇرژۇئازىيە سىنىپى زىددىيەتنى يوقىتىپ، پۈتۈن

مىللەتنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۆز مىللىتىنىڭ مەنپەئىتىنى، ئەمەلىيەتتە، ئۆز مىللىتىنىڭ ئىچىدىكى بۇرژۇئازىيىنىڭ مەنپەئىتىنى باشقا مىللەتلەرنىڭ مەنپەئىتىنىڭ ئۈستىگە قويىدۇ، باشقا مىللەتلەرنى چەتكە قېقىش، كەمسىتىش، ھەتتا ئېزىش، تالان-تاراج قىلىش ئۈچۈن خەلقنى قۇتراتىدۇ، كۈشكۈرتىدۇ، سىنىپىي كۈرەشنى مىللىي كۈرەش ئارقىلىق ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، بۇرژۇئازىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قوغداشقا، بۇرژۇئازىيىنىڭ مەنپەئىتىنى قولغا كەلتۈرۈشكە ئۇرۇندۇ. مىللەتچىلىك ئوخشاش بولمىغان تارىخىي شارائىتتا ئوخشاش بولمىغان رول ئوينايدۇ. لېنىن مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «ئەزگۈچى مىللەتنىڭ مىللەتچىلىكى بىلەن ئېزىلگۈچى مىللەتنىڭ مىللەتچىلىكىنى پەرقلەندۈرۈش، چوڭ مىللەتنىڭ مىللەتچىلىكى بىلەن كىچىك مىللەتنىڭ مىللەتچىلىكىنى پەرقلەندۈرۈش لازىم.» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 36 - توم، 631 - بەت) كاپىتالىزمنىڭ يۇقىرى ئۆرلەش دەۋرىدە يات مىللەتنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇپ، مىللىي مۇستەقىللىقنى قولغا كەلتۈرۈش كۈرىشىدە، ھازىرقى زاماندىكى مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكە دۆلەتلەرنىڭ مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىدە، مىللىي مۇستەقىل دۆلەتلەر ۋە باشقا بەزى دۆلەتلەرنىڭ جاھانگىرلار ۋە زومىگەرلەرنىڭ تاجاۋۇزچىلىقى، كېڭەيمىچىلىكىگە قارشى كۈرىشىدە مىللەتچىلىكنىڭ مەلۇم ئىلغارلىقى بولىدۇ، لېكىن ئۇ بۇرژۇئازىيىنىڭ مەنپەئىتىگە مۇۋاپىق لىشىش بىلەن چەكلىنىدۇ. بۇرژۇئازىيە ھاكىمىيەتكە ئىگە بولغان ۋە ئۇنى مۇستەھكەملىۋالغاندىن كېيىن، كۆپىنچە، «مىللىي مەنپەئەت»نى دالدا قىلىپ تۇرۇپ، بىر تەرەپتىن ئۆز مىللەت خەلقىنى كۈچەپ ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدۇ ۋە قۇل قىلىدۇ، يەنە

بىر تەرەپتىن باشقا مىللەتلەرنىڭ مەنپەئىتىگە ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن قول سېلىپ تۇرىدۇ. جاھانگىرلىك، مۇستەملىكىچىلىك مىللەتچىلىكنى تېخىمۇ ئەۋزەل بىلىپ، ئۇنى تاجاۋۇزچىلىق، كېڭەيمىچىلىك قىلىشنىڭ ئىدىيىۋى قورالى قىلىۋالىدۇ، مللي كەمستىشنى تەرغىب قىلىپ، مللي ئۆچمەنلىكنى قوزغاپ، ئۆزئارا مللي ئېزىش سىياستىنى يۈرگۈزگەنلىكىنى ۋە تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى قوزغىغانلىقىنى ئاقلايدۇ. پرولېتارىيات ئېزىلگۈچى مىللەتنىڭ مىللەتپەرۋەرلىكنى قوللايدۇ، ئەزگۈچى مىللەتنىڭ ئەكسىيەتچىل مىللەتچىلىكىگە قارشى تۇرىدۇ. مىللەت مەسىلىسىدە پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ پرىنسىپى مىللەتچىلىك ئەمەس، ئىنتېرناتسىئونالىزم؛ ئۇ ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ بىردەك باراۋەر بولۇشىنى، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش ھوقۇقى بولۇشىنى، ھەرقايسى مىللەتلەر پرولېتارىياتىنىڭ بىرلىشىشىنى تەشەببۇس قىلىدۇ.

مللي ئازادلىق هەرىكىتى 民族解放运动 «مللي دېموكراتىك هەرىكەت» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكىلەردىكى خەلقنىڭ ۋە بارلىق ئېزىلگۈچى مىللەتلەرنىڭ مۇستەملىكىچىلىككە، جاھانگىرلىككە ۋە زومىگەرلىككە قارشى تۇرۇپ، مللي مۇستەقىللىق ۋە مللي ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە قوغداش يولىدىكى ئىنقىلابىي ھەرىكىتى. ئۇ خاراكتېر ئېتىبارى بىلەن بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابىغا مەنسۇپ. ئۇنىڭ بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىك قىلغىنى بولىدۇ، پرولېتارىيات رەھبەرلىك قىلغىنىمۇ بولىدۇ. 1917 - يىلى روسىيە ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىسى خەلقئارا پرولېتارىيات ئىنقىلابىي

ھەربىر كىشىنى ئېزىلگەن مىللەتلەرنىڭ ئازادلىق ھەرىكىتى بىلەن بىرلەشتۈردى. 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن بۇيان مىللىي ئازادلىق ھەرىكەتلىرى مىسلىسىز يۇقىرى ئۆرلىدى، مىللەتلەرنىڭ ئازادلىقىنى تەلەپ قىلىشى، دۆلەتلەرنىڭ مۇستەقىللىقىنى تەلەپ قىلىشى، خەلقنىڭ ئىنقىلاب قىلىشى توسۇۋالغىلى بولمايدىغان تارىخىي ئېقىمغا ئايلاندى. ئاسىيا، ئافرىقا، لاتىن ئامېرىكىسى قاتارلىق رايونلاردا 1981 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 93 دۆلەت مۇستەملىكىچىلىك ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇپ مۇستەقىل بولدى. مىللىي ئازادلىق ھەرىكەتلىرىنىڭ راۋاجلىنىشى جاھانگىرلارنى ئىقتىسادىي تالان - تاراج، سىياسىي كونترول‌لۇق ۋە ھەربىي كېڭەيمىچىلىك قىلمىشلارنى ۋاقتىلىكرەك، يوشۇرۇنراق شەكىللەردە ئېلىپ بېرىشقا مەجبۇر قىلدى. زومىگەرلىك بولسا «مىللىي ئازادلىق ھەرىكەتلىرىگە ياردەم بېرىش» دېگەن تونغا ئورىنىۋېلىپ، پۇرسەت تاپسىلا ئارىلىشىپ، ئاغدۇرمىچىلىق ۋە كېڭەيمىچىلىك قىلىپ، تاجاۋۇزچىلىق ۋە زومىگەرلىك سىياسىتىنى يۈرگۈزدى. بۇنداق ئىشلار پۈتۈن دۇنيا خەلقنىڭ، بولۇپمۇ 3 - دۇنيا ئەللىرى ۋە خەلقلىرىنىڭ قاتتىق قارشىلىقىغا ئۇچرىدى، مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتى يەنىمۇ راۋاجلاندى.

مىللىي بايلىق 国民财富 يەنى «ئىجتىمائىي بايلىق». بىرەر جەمئىيەتنىڭ ياكى بىرەر دۆلەتنىڭ مۇئەييەن ۋاقىت ئىچىدە ئىگە بولغان بايلىقنىڭ يىغىندىسى. «بايلىق» (104 - بەت)قا قارالسۇن.

مىللىي دارامەت 国民收入 بىر دۆلەتنىڭ ماددىي

ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىدىكى ئەمگەكچىلەر مۇئەييەن مەزگىل (ئادەتتە بىر يىل) ئىچىدە يېڭى ياراتقان قىممەتنىڭ يىغىندىسى. ئۇ مۇئەييەن مەزگىل ئىچىدە ئىشلەپ چىقىرىلغان ئومۇمىي ئىجتىمائىي مەھسۇلات قىممىتىدىن شۇ مەزگىل ئىچىدە سەرپ قىلىنغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتى چىقىرىۋېتىلگەندىن كېيىن ئاشقان قىسمىغا توغرا كېلىدۇ. ناتۇرال شەكلىدە، ئۇ مۇئەييەن مەزگىل ئىچىدە ئىشلەپ چىقىرىلغان ئىستېمال ۋاستىلىرى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى (يەنى ئومۇمىي ئىجتىمائىي مەھسۇلات)دىن شۇ مەزگىل ئىچىدە سەرپ قىلىنغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى چىقىرىۋېتىلگەندىن كېيىنكى مىقدارغا توغرا كېلىدۇ. ئۇنىڭ ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى (مەسىلەن، سانائەت، يېزا ئىگىلىكى، بىناكارلىق، تىرانسپورت ۋە باشقىلار)دىكى ئەمگەكچىلەر يارىتىدۇ. مللىي دارامەتنىڭ ئاز - كۆپلۈكى ئاساسەن ئۇچ ئامىلغا باغلىق: (1) ماددىي ۋاستىلەر ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئەمگەكچىلەرنىڭ سانى؛ (2) ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكى؛ (3) ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ سەرپىياتى. بۇ ئامىللارنىڭ ئىچىدە، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنىڭ سەۋىيىسى ئەڭ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ، چۈنكى ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى ئاشسا، سېلىنغان ئەمگەك مىقدارى ئۆزگەرمىگەن ئەھۋالدا، قىممەت مىقدارىنى ئاشۇرمىسىمۇ، مەھسۇلات مىقدارىنى ئاشۇرغىلى بولىدۇ، مۇقىم باھا بويىچە ھېسابلىنىدىغان مللىي دارامەتمۇ شۇنىڭغا يارىشا ئېشىپ بارىدۇ. مللىي دارامەت بىر دۆلەتنىڭ خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئۇنۇمۇبرسال كۆرسەتكۈچ، ئومۇمەن

ئوتتۇرىچە ھېساب بىلەن كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان مىللي دارامەت مىقدارى قانچە كۆپ بولسا، شۇ دۆلەتتىكى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تەرەققىيات سەۋىيىسىنىڭ شۇنچە يۇقىرىلىقىنى كۆرسىتىدۇ. لېكىن ئەمگەكچى خەلقنىڭ مىللي دارامەت تەقسىماتىدا ئىگىلەيدىغان نىسبىتى ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ خاراكتېرىگە باغلىق بولىدۇ. كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە، مىللي دارامەتنىڭ كۆپ قىسمى بۇرژۇئازىيىنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىدۇ، پرولېتارىيات پەقەت ئەمگەك كۈچىنىڭ قىممىتىگە توغرا كېلىدىغان قىسمىغىلا ئىگە بولالايدۇ، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي دارامەتتىن ئالىدىغان نىسبىتى كۈندىن - كۈنگە تۆۋەنلەپ كېتىدۇ. سوتسىيالىزم جەمئىيىتىدە مىللي دارامەت تەقسىمات ۋە تەكرار تەقسىمات كارقىلىق ئەمگەكچىلەرنىڭ پاراۋانلىقىنى ئاشۇرۇشقا بىۋاستە ياكى ۋاستىلىك ھالدا سەرپ قىلىنىدۇ.

مىللي دېموكراتىك ئىنقىلاب 民族民主革命 مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكىلەردىكى خەلقنىڭ جاھانگىرلىككە ۋە فېئودالىزمغا قارشى ئىنقىلابى. ئۇ خاراكتېر ئېتىبارى بىلەن بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابىغا مەنسۇپ. ئۇنىڭ بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىك قىلغىنى ۋە پرولېتارىيات رەھبەرلىك قىلغىنى بولىدۇ. بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىكىدە بولغىنى، كۆپىنچە، يېرىم يولدا توختاپ قالىدۇ ياكى بۇنداق، ياكى ئۇنداق شەكىللەردە مۇرەسسەلىشىش بىلەن ئاخىرلىشىدۇ. پرولېتارىيات رەھبەرلىكىدىلا ئۇزۇل - كېسىل غەلبە قىلغىلى بولىدۇ. «مىللي ئازادلىق ھەرىكىتى»، «بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابى» (109 - بەت) لارغا قارالا.

مللي كاپيتال 民族资本 مۇستەملكە، يېرىم مۇستەملىكە ياكى مللي مۇستەقىل دۆلەتلەردىكى مللي بۇرژۇئازىيىنىڭ كاپيتالى. ئۇنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە راۋاجلىنىشى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ۋە مللي ئىگىلىكىنىڭ مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈشتە مەلۇم دەرىجىدە رول ئويناپدۇ. مەللىي كاپيتال، كۆپ ھاللاردا، بىر تەرەپتىن ئىچكى - تاشقى مونوپول كاپيتالنىڭ ئېزىشى ۋە چەتكە قېقىشىغا ئۇچرايدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن يەنە تاشقى مونوپول كاپيتالغا يۆلىنىدۇ. جۇڭگودىكى مەللىي كاپيتالنىڭ كۆپى ئوتتۇرا، كىچىك كاپيتال بولۇپ، خەلق ئىگىلىكىدە ئومۇمەن ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلىمەكتىدى؛ ئۇ 19 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرىدا شەكىللىنىشكە باشلاپ، 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا بىرقەدەر تېز راۋاجلاندى، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋردە ئىچكى - تاشقى مونوپول كاپيتالىنىڭ زەربىسىگە ئۇچراپ ئانچە راۋاجلىنالمىدى. 1949 - يىلدا جۇڭگودا جەمئىي 123 مىڭ خۇسۇسىي كاپيتالىستىك سانائەت كارخانىسى بولۇپ، ئۇنىڭدا 1 مىليون 640 مىڭ ئىشچى - خىزمەتچى بار ئىدى، بۇلار ئاساسەن يېنىك سانائەتكە، توقۇمىچىلىق سانائىتىگە ئورۇنلاشقان؛ 1950 - يىلى 4 مىليون 20 مىڭ خۇسۇسىي سودا كارخانىسى بار ئىدى، 6 مىليون 620 مىڭ كىشى مۇشۇ كارخانىلاردا ئىشلەيتتى. دېموكراتىك ئىنقىلاب دەۋرىدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەللىي كاپيتالىنى قوغداش سىياسىتىنى قوللىنىپ، ئۇنىڭ مەلۇم دەرىجىدە تەرەققىي قىلىشىغا يول قويدى؛ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن

كېيىن، مىللىي كاپىتالغا قارىتا پايدىلىنىش، چەكلەش ۋە ئۆزگەرتىش سىياستى قوللىنىلىپ، مىللىي كاپىتالىستىك ئىگىلىك دۆلەت كاپىتالىزمىنىڭ تۈرلۈك شەكىللىرى ئارقىلىق ئۆزگەرتىلىپ، سوتسىيالىستىك دۆلەت ئىگىلىكىگە ئايلاندۇرۇلدى.

ملىتارىزم 军国主义 دۆلەتنى تاجاۋۇزچىلىق - كېڭەيمىچىلىك مەقسىتىدە ھەربىي كونترولغا ئېلىپ، ھەر دەپ ئۇرۇشقا بېرىلىپ، دۆلەت ھاياتىنىڭ ھەممە ساھەلىرىنى ھەربىي تاجاۋۇزچىلىق مەقسىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرىدىغان ئىدىيە، سىياسەت ۋە تۈزۈم. ھازىرقى زاماندا، ئۇ كاپىتالىزمنىڭ جاھانگىرلىك باسقۇچىغا تەرەققىي قىلىپ يەتكەنلىكىنىڭ مەھسۇلى. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇ دۆلەت ئىچىدە خەلق ئىگىلىكىنى ھەربىيلەشتۈرۈش يولىغا سالىدۇ، «سېرىق ماي ئورنىغا زەمبىرەك ئىشلەپ»، ھەربىي خىراجەتنى زور مىقداردا كۆپەيتىدۇ، ھەربىي سانائەتنى ھەممىدىن بەكرەك تەرەققىي قىلدۇرىدۇ؛ خەلقئارا تاجاۋۇزچىلىق ئىدىيىسىنى سىڭدۈرىدۇ، خەلقنى ھەربىي تەلىم - تەربىيە ئېلىشقا، ھەربىي خىزمەت ئۆتەشكە مەجبۇرلايدۇ، ئارمىيىنى جېنىنىڭ بارىچە كېڭەيتىدۇ؛ خەلقئارا بولغان كونترولنى ۋە بېسىقتۇرۇشنى كۈچەيتىپ، خەلقنى ئاساسىي دېموكراتىيە ۋە ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلىدۇ، ھەربىي ئىستىبدادىتلىق يۈرگۈزىدۇ. سىرتقا نىسبەتەن، مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكە ئەللىرىدىكى خەلقنى خالىغانچە قۇل قىلىدۇ ۋە تالان تاراج قىلىدۇ، باشقا ئەللەرنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلىشىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىغا بۇزغۇنچىلىق سالىدۇ، ئاغدۇرمىچىلىق ھەرىكىتى

تى ئېلىپ باردۇ، كېڭەيمىچىلىك سىياسىتى يۈرگۈزىدۇ، ھەتتا تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى قوزغايدۇ. 18 - ئەسىردىكى پرۇسسىيە پادىشاھلىقى، 2 - دۇنيا ئۇرۇشى ھارپىسىدىكى ۋە شۇ ئۇرۇش مەزگىلىدىكى گېرمانىيە بىلەن ياپونىيە ئەنە شۇنداق مىلىتارىست دۆلەتلەرنىڭ تىپى.

ن

ناتۇرال ئىش ھەققى 实物工资 «پۇل بىلەن تۆلىنىدىغان ئىش ھەقىقى»نىڭ سېلىشتۇرمىسى. ماددىي نەرسە بېرىلىدىغان ئىش ھەققى. ئۇ كاپىتالىزمنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە كەڭ قوللىنىلغان. كۆپ ھاللاردا، ئىش ھەقىقى ئۇچۇن بېرىلگەن نەرسىنىڭ باھاسى يۇقىرى، سۈپىتى ناچار، مىقدارى ئاز بولاتتى. ئىش ھەققىنىڭ مۇشۇنداق شەكلى شائىتىدا، يالالانما ئىشچىلار ئەمگەك كۈچىنى ساتقۇچى سۈپىتىدە كاپىتالىستلارنىڭ قوشۇمچە قىممەت ئۇندۇرۇۋېلىشتىكى ئوبيېكتى بولۇپلا قالماي، بەلكى ئىستېمالچى سۈپىتىدە كاپىتالىستلارنىڭ تەڭ قىممەتتە بولمىغان ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدىغان ئوبيېكتى بولۇپ قالاتتى، يەنى قوش ئېكسپلاتاتسىيەگە ئۇچرايتتى.

ناتۇرال ئىگىلىك 自然经济 تاۋار ئىگىلىكىنىڭ سېلىشتۇرمىسى. ئالماشتۇرۇش ئۇچۇن ئەمەس، ئىشلەپ چىقارغۇچى ئۆزىنىڭ ياكى ئىگىلىك بىرلىكىنىڭ (مەسىلەن، ئۇرۇق-جەمەتلەر، فېئودال قورۇقلار، ئائىلە باشلىقلىق شائىتىدىكى دېھقان ئائىلىلىرى) ئۆز ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۇن ئىشلەپچىقىرىش ئېلىپ بارىدىغان ئىگىلىك شەكلى. ئۇ ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە، قۇللۇق جەمئىيەتتە ۋە فېئودالىزم جەمئىيەتتە

ھۆكۈمرانلىق ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇنداق ئىگىلىك ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىنى چەتكە قاقىدۇ، ھەر بىر ئىشلەپ چىقارغۇچى شەخس ياكى ھەر بىر ئىگىلىك بىرلىكى ئۆزىگە كېرەك بولغان دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنىلا ئىشلەپ، ئۆزىگە كېرەكلىك قول سانائەت بۇيۇملىرىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئىشلەپ چىقىرىدۇ. «ئەرلەر تېرىقچىلىق بىلەن، ئاياللار توقۇمىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىش»، «ئۆز - ئۆزىنى تەمىنلەش» — ئەنە شۇنداق ئىگىلىكنىڭ ئەينەن تەسۋىرىدۇر. ناتۇرال ئىگىلىك تۆۋەن سەۋىيىدە تۇرغان ئىشلەپ چىقىرىش كۈچلىرىگە ۋە تەرەققىي تاپمىغان ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىغا ماس كېلىدۇ. ئۇنىڭدا ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى تارقاق، ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى تار، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى بىر ئىزدا تۇرۇپ قالغان بولىدۇ. ناتۇرال ئىگىلىك شارائىتىدا، ئادەم بىلەن ئادەمنىڭ مۇناسىۋىتى تاۋار ئىگىلىكى شارائىتىدىكى نەرسە بىلەن نەرسىنىڭ مۇناسىۋىتى بىلەن پەردازلانغان مۇناسىۋىتىدەك ئۇنداق مۇرەككەپ ئەمەس، بەلكى ناھايىتى ئاددىي ۋە روشەن بولىدۇ. تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى ۋە تاۋار ئالماشتۇرۇش ناتۇرال ئىگىلىك ھۆكۈم سۈرگەن ئەھۋالدا بېقىندا ئورۇندا تۇرىدۇ ۋە قوشۇمچە رول ئويناپىدۇ. ھېئودالىزم جەمئىيىتىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە، ناتۇرال ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ يۇكسىلىشى ۋە ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئارقىسىدا بارا - بارا پارچىلىنىپ كېتىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئورنىنى كاپىتالىستىك تاۋار ئىگىلىكى ئىگىلەيدۇ. تاۋار ئىگىلىكى تولۇق تەرەققىي تاپمىغان ئەللەردە، ناتۇرال ئىگىلىكنىڭ تەسىرى سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ئەمەلگە ئاشقان

دىن كېيىنمۇ بولۇپ تۇرىدۇ، بۇ تەسىرنى سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش يولى بىلەن پەيدىنپەي تۈگىتىشكە توغرا كېلىدۇ.

ناتۇرال يەر ئىجارىسى 实物地租 «مەھسۇلات بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. كونا جۇڭگودا «ئاشلىق بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسى» دەپ ئاتىلاتتى. ئۇ فېئودالىلىق يەر ئىجارە شەكىللىرىنىڭ بىرى. بۇ يەردە فېئودال پومېشچىكلارنىڭ دېھقانلار (ياكى يانچىلار)نىڭ قوشۇمچە ئەمگىكىنى ناتۇرال شەكلىدە ئىگىلەۋېلىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ فېئودالىزم جەمئىيىتى تەرەققىي قىلىپ بىرقەدەر يۇقىرى باسقۇچقا كىرگەنلىكىنىڭ مەھسۇلى. ناتۇرال يەر ئىجارىسى شەكلى شارائىتىدا، پومېشچىكلار يەرنى دېھقانلارغا ئىجارىگە بېرەتتى، دېھقانلار بەلگىلەنگەن نىسبەت ياكى مىقدار بويىچە پومېشچىكلارغا مەھسۇلات تاپشۇراتتى. ئەمگەك بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسى يولغا قويۇلغان چاغدىكى ئۆزگىرىشلەر پەرقلىنىدىغان يېرى شۇكى، دېھقانلار قوشۇمچە ئەمگەكنى پومېشچىكلارنىڭ بۇيرۇقىسىز ئازارىتى ئىستىدا ئېلىپ بارمايدىغان، پۈتۈن ئەمگەك ۋاقتىنى خېلى دەرىجىدە ئۆز ئالدىغا ئورۇنلاشتۇرالايدىغان بولدى، بۇ، دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئاكتىپلىقى ۋە تەشەببۇسكارلىقىنى ئۆستۈرۈپ، يەنىمۇ ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولۇشتا مەلۇم رول ئوينىغانىدى. لېكىن ناتۇرال يەر ئىجارىسى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ يۇقىرىلىشىگە ئەگىشىپ ئۆزلۈكسىز ئېغىرلىشىپ بارىدى، ئۇ، كۆپ ھاللاردا، دېھقانلارنىڭ ئالغان ھوسۇلىنىڭ يېرىمىنى ئىگىلەيتتى، ھەتتا 70 — 80 پېرسەنتتىنمۇ ئېشىپ كېتەتتى، دېھقانلار

تۇرمۇشىنى ئاران - ئاران قامدىيالايتتى. تاۋار ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئارقىسىدا، ئۇنىڭ ئورنىنى پۇل بىلەن تۆلەنىدىغان يەر ئىجارىسى بارا - بارا ئالدى.

نارودنكلىق 民粹主义 19 - ئەسرنىڭ 60 — 70 - يىللىرىدا روسىيىدە پەيدا بولغان ئۇششاق بۇرژۇئازىيىنىڭ بىر خىل ئىدېئالىستىك پىكىر ئېقىمى. ئۇ ۋاقىتىدا روسىيىدە كاپىتالىزم تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان، لېكىن ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش يەنىلا ئۈستۈنلۈكتە تۇراتتى. نارودنكلىقنىڭ دەسلەپكى ئاساسلىق ۋەكىللىرى لاۋروپ قاتارلىقلار ئىدى. ئۇلار ئۇششاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلاتتى، ئۆزلىرىنى خەلقنىڭ جەۋھىرى قىلىپ كۆرسىتىپ، «خەلق ئارىسىغا بارايلى» دېگەن شوئارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، دېھقانلارنى قوزغاپ چارىزمنى ئاغدۇرۇۋەتمەكچى بولۇشتى. ئۇلار كاپىتالىزمنىڭ روسىيىدە تەرەققىي قىلىشىنىڭ مۇقەررەرلىكىنى ئىنكار قىلىپ، روسىيىدە پرولېتارىياتنىڭ پەيدا بولۇشىنى تارىخىي بەختسىزلىك دەپ ھېسابلاپ، دېھقانلار ئىنقىلابىنىڭ ئاساسىي كۈچى، دېھقانلارنىڭ «يېزا جامائىلىرى» راۋاجلاندۇرۇلسىلا سوتسىيالىزمغا ئۆتكىلى بولىدۇ دەپ قارىدى؛ تارىخنى «قەھرىمانلار» ياراتقان، ئاممانى بولسا «بىر توپ نادانلار» دىنلا ئىبارەت دەپ تەرغىپ قىلدى؛ سىياسىي كۈرەشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئىنكار قىلىپ، شەخسىي تېررورلۇق ۋاستىلىرىنى قوللىنىشنى تەشەببۇس قىلدى. ئۇلار مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغاندىن كېيىن، كۆپ ساندىكى نارودنىكلار چارىزمغا قارشى تۇرۇش كۈرىشىدىن ۋاز كېچىپ، لىبېرال نارودنىكلارغا ئايلىنىپ كەتتى. 80 — 90 -

يىللاردا ئىبراھىم ناروۋنىكلارنىڭ ۋەكىللىرى داڭلىق ۋورونسوپ ۋە مىخايلوۋسكى قاتارلىقلار ئۇندى. بۇلار باي دېھقانلار سىنىپىنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىپ، چارىزم بىلەن مۇرەسسەلىشىپ، «جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىش» ھەققىدە بەزەن ئەكسىيەتچىل پىلانلارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، چار پادىشاھقا ئەقىل كۆرسەتتى. ناروۋنىكلىق ھەققىدىكى نەزەرىيە ۋە ئەمەلىيەت ماركسىزمنىڭ تارقىلىشى بىلەن ئىشچىلار ھەرىكىتىنىڭ راۋاجلىنىشىغا قاتتىق توسقۇنلۇق قىلدى. پلېخانوپ ئەسلىدە ناروۋنىك ئىدى، لېكىن ئۇ كېيىن ماركسىزمنى قوبۇل قىلىپ، ناروۋنىكلىقنى ھەممىدىن بۇرۇن تەنقىد قىلدى. لېنىن ناھايىتى كۆپ خىزمەت ئىشلەپ، ناروۋنىكلىقنى ئىدىيە ۋە نەزەرىيە جەھەتتە ئۇزۇل - كېسىل تارمار قىلدى.

نەرسىنى نەرسىگە ئالماشتۇرۇش 物物交換 پۇلنى ۋاسىتە قىلماي مەھسۇلاتنى بىۋاسىتە ئالماشتۇرۇش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەھسۇلات ئالماشتۇرۇش يولى بىلەن تاۋارغا ئايلىنىدۇ. ئۇ تاۋار ئالماشتۇرۇشنىڭ ئىپتىدائىي شەكلى بولۇپ، ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدىكى بىرىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى ئالدىدا بارلىققا كەلگەن. شۇ زامانلاردا، ئالماشتۇرۇش ئىشى گاھىدا قەبىلىلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئۇرۇقداشلىق جامائىلىرى ئوتتۇرىسىدا ئېلىپ بېرىلاتتى، ھەركىم ئۆز مەھسۇلاتىنى باشقىلار بىلەن بىۋاسىتە ئالماشتۇراتتى. نەرسىنى نەرسىگە ئالماشتۇرۇشنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئېلىش بىلەن سېتىش بىرلەشتۇرۇلگەن بولىدۇ، بىر خىل مەھسۇلات سېتىلغان ھامان باشقا بىر خىل مەھسۇلات سېتىۋې-

لىنغان بولىدۇ، ئۇلىش بىلەن سېتىش ئايرىلمايدۇ. ئەمما مۇنداق ئالماشتۇرۇش ناھايىتى زور چەكلىمىگە ئۇچراپ تۇرىدۇ، ئالماشتۇرغۇچى بىر تەرەپنىڭ قولىدىكى مەھسۇلاتقا ئىككىنچى تەرەپنىڭ ھاجىتى چۈشمىسە، ئالماشتۇرۇش ئىشى ئەملىگە ئاشماي قالىدۇ. بىرىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىدىن كېيىن، تاۋار ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، نەرسىنى نەرسىگە ئالماشتۇرۇش پەيدا بولۇپ پۇلنى ۋاستە قىلغان تاۋار ئالماشتۇرۇشقا ئۆتتى.

نەزەرىيە 论理 سىستېمىغا چۈشۈرۈلگەن ئەقلىي بىلىش، مەلۇم بىلىم ساھەسىدىكى ئۇقۇم، قائىدىلەر سىستېمىسى. ئۇ تەكرار ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت داۋامىدا ۋۇجۇدقا كېلىدۇ، ئەمەلىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ تەرەققىي قىلىدۇ. «نەزەرىيىگە ئەمەلىيەت ھاياتىي كۈچ بېغىشلايدۇ» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 398 - بەت)، ئەمەلىيەتتىن ئايرىلغان نەزەرىيە قۇرۇق، قاتمال دوگمىدىن ئىبارەت. نەزەرىيە ئەمەلىيەتكە غايەت زور تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئىلمىي، ئىنقىلابىي نەزەرىيە ئاممىنىڭ مېڭىسىنى قورالاندۇرۇپ، ئاممىنىڭ پىكرىنى بىرلىككە كەلتۈرەلەيدۇ، كىشىلەرنىڭ دۇنيانى ئۆزگەرتىشىگە قانۇنىيەت بويىچە بىلىشىگە ۋە ئۆزگەرتىشىگە يېتەكچىلىك قىلالايدۇ؛ خاتا، ئەكسىيەتچىل نەزەرىيە ئىنقىلابىي نەزەرىيىنى ئاممىنىڭ ئەمەلىيىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈشكە توسقۇنلۇق ۋە بۇزغۇنچىلىق قىلىدۇ، ھەتتا بەزى ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتنى ئوغرىدىن توغرا ئەگرى يولغا باشلايدۇ. نەزەرىيىنىڭ توغرىلىقى ياكى ئوغرا ئەمەلىكىنى نەزەرىيىنىڭ ئۆزى بىلەن سىناشقا بولمايدۇ، پەقەت

ئىجتىمائىي ئەھمىيەتلا ئەزەرىيىنىڭ چىنلىقىنى سىنايدىغان بىردىنبىر ئۆلچەم بولالايدۇ.

نوپۇسشۇناسلىق 人口学 ئىجتىمائىي پەنلەرنىڭ بىر خىلى. بۇنىڭ كەڭ مەنىدىكى ۋە تار مەنىلىكى بولىدۇ. تار مەنىدىكى نوپۇسشۇناسلىق دېگەندە نوپۇس ستاتىستىكاشۇناسلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئىنگلىزچىدە demography يېزىلىدۇ، بۇ گرېكچە demos (ئادەم) ۋە graphy (جەدۋەل، گىراپ) دېگەن سۆزلەرنىڭ بىرىكمىسى. بۇنىڭدا بىر دۆلەتنىڭ مەلۇم مەزگىلدىكى نوپۇسنى تەكشۈرۈش ۋە ستاتىستىكىلاش ئارقىلىق، نوپۇسقا دائىر ھەر خىل سانلار (مەسىلەن، تۇغۇلۇش نىسبىتى، ئۆلۈش نىسبىتى، نوپۇسنىڭ ئۆسۈش نىسبىتى)نى ھېسابلاپ چىقىپ، ستاتىستىكىلىق سان - سىفىرلەر ياكى جەدۋەللەر ئارقىلىق نوپۇسنىڭ ياش، جىنس، كەسىپ، ئىجتىمائىي ئورۇن قاتارلىق جەھەتلەردىكى تۈزۈلۈشىنى ۋە رايونلارغا جايلىشىشىنى ئىپادىلەش ھەمدە ئۇدا بىرنەچچە قېتىم تەكشۈرۈش ۋە ستاتىستىكىلاشتىن ھاسىل بولغان ماتېرىياللارنى سىلىشتۇرۇش ئاساسىدا نوپۇس تەرەققىياتىدا يۈز بەرگەن ئۆزگىرىشنى تەتقىق قىلىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. كەڭ مەنىدىكى نوپۇسشۇناسلىقتا بولسا، نوپۇسنى ستاتىستىكىلاشتىن تاشقىرى، جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي، تارىخىي شارائىتلىرىغا بىرلەشتۈرۈپ نوپۇس تەرەققىياتىنىڭ قانۇنىيىتى ۋە نوپۇس مەسىلىسىنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى ھەققىدە ئىزدىنىش بولىدۇ. ئادەم ماددىي ئىشلەپ چىقارغۇچى ھەم ماددىي ئىشلارنى ئىستېمال قىلغۇچىدۇر، قېرىلار ۋە بالىلارنىڭ تۇرمۇشىغا قارىشىمۇ ئەمگەك يېشىدىكىلەرنىڭ زىممىسىدە

بولىدۇ؛ نوپۇسنىڭ تەرەققىي قىلىشى تەبىئىي بايلىق شارائىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ؛ نوپۇسنىڭ قايتا ھاسىل قىلىنىشى ئىكاھلىق ئائىلىلەر ئارقىلىق بولىدىغان بولغاچقا، ئىجتىمائىي تۈرمۇش ۋە ئىجتىمائىي ئىدىيىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. دېمەك، نوپۇسنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئىجتىمائىي ئىگىلىكنىڭ تەرەققىي قىلىشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. ئادەمنىڭ سالامەتلىكى ۋە ئۆسۈپ يېتىلىشى يەنە كېلىپ بىئولوگىيە، ئىرسىيەتشۇناسلىق ۋە تىبابەتچىلىك تەتقىقاتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. نوپۇسنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئېكولوگىيىلىك مۇھىت بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. دېمەك، ئىقتىسادشۇناسلىق، تارىخشۇناسلىق، جۇغراپىيەشۇناسلىق، بىئولوگىيەشۇناسلىق ۋە ئىرسىيەتشۇناسلىقلار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغان كەڭ مەنىدىكى نوپۇسشۇناسلىقنىڭ تەتقىقات دائىرىسى بەرنەچچە پەننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. نوپۇس تەتقىقاتى نوپۇسنىڭ تەرەققىياتى توغرىسىدىكى مۆلچەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، دۆلەتنىڭ نوپۇس سىياسىتىنى بەلگىلىشىگە ۋە ئىجتىمائىي ئىگىلىك تەرەققىياتى پىلانىنى تۈزۈشىگە ئاساس يارىتىپ بېرىدۇ. ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىزم شارائىتىدا، قانداق قىلىپ نوپۇسنىڭ كۆپىيىشىنى ماددىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئۇيغۇنلاشتۇرۇپ خەلق ئىگىلىكىنىڭ پىلانلىق، نىسبەت بويىچە راۋاجلىنىش تەلىپىگە ماسلاشتۇرۇش نوپۇسشۇناسلىق تەتقىق قىلىدىغان چوڭ بىر مەسىلە.

نورمدىن تاشقىرى پايدا 额外利润 يەنى «ئارتۇقچە پايدا» (10 - بەت).

نورمدىن تاشقىرى قوشۇمچە قىممەت 额外剩余价值

يەنى «ئارتۇقچە قوشۇمچە قىممەت» (12 - بەت).

نومىنال ئىش ھەققى ۋە ئەمەلىي ئىش ھەققى 名义工资和实际工资 نومىنال ئىش ھەققى پۇلنىڭ سانى بىلەن ئىپادىلىنىدىغان ئىش ھەققى مىقدارىدىن ئىبارەت؛ ئەمەلىي ئىش ھەققى ئىشچىلار پۇل بىلەن تۆلىنىدىغان ئىش ھەققى مىقدارى ئارقىلىق ئىگە بولالايدىغان تۇرمۇش ۋاستىلىرى ۋە مۇلازىمەتنىڭ سانىدىن ئىبارەت. بۇ ئىككىسىنىڭ مۇناسىۋىتى زىچ بولىدۇ. بازار باھاسى مۇقىم تۇرغان ئەھۋالدا نومىنال ئىش ھەققى قانچە يۇقىرى بولسا، ئۇنىڭغا كېلىدىغان تۇرمۇش ۋاستىلىرى شۇنچە كۆپ بولىدۇ؛ ئەكسىچە بولغاندا شۇنچە ئاز بولىدۇ. كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە مال باھاسى داۋاملىق تەۋرەپ نىپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىجارە ھەققى ۋە باج ئۆسۈر بولىدۇ، نومىنال ئىش ھەققى بىلەن ئەمەلىي ئىش ھەققى كۆپ چاغلاردا بىردەك بولمايدۇ، نومىنال ئىش ھەققى ئىشچىلارنىڭ ئەمەلىي كىرىم سەۋىيىسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەلمەيدۇ. ئومۇمىي قىممەتداش بولغان ئالتۇن - كۈمۈشلەرنىڭ ئۇلارنى ئىشلەپ چىقىرىش ئۈچۈن كېتىدىغان ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك مىقدارىنىڭ تۆۋەنلىگەنلىكى بىلەن كۆرسى چۈشكەندە ياكى پۇل پاخالاشقان ۋاقىتتىدا تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنىڭ باھاسى ئۆرلەيدۇ، ئوخشاش سانداقى پۇلغا بۇرۇنقىدەك تۇرمۇش ۋاستىلىرىنى سېتىۋالغىلى بولمايدۇ؛ بۇنداق ئەھۋالدا نومىنال ئىش ھەققى ئۆزگەرمىسە ياكى نىسبەت بويىچە ئۆستۈرۈلمىسە، ئەمەلىي ئىش ھەققى يەنىلا تۆۋەنلەپ

كاپىتالىستلار دائىم دېگۈدەك ئىش كۈنىنى ئۇزارتىش، ئەمگەك سەجىللىقىنى ئاشۇرۇش يوللىرى بىلەن ئىشچىلار ئۇستىدىكى ئېكسپلاتاتسىيەسىنى كۈچەيتىدىغانلىقى، سانائەت زاپاس ئارمىيىسى كۆپلەپ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغانلىقى ئۈچۈن، كاپىتالىستلارغا ئەمگەك ھەققىنى تۆۋەنلىتىش يولى بىلەن ئەمەلىي ئىش ھەققىنى تۆۋەنلىتىشكە ئىمكانىيەت تۇغۇلىدۇ، شۇڭا ئەمەلىي ئىش ھەققى، كۆپىنچە، ئەمگەك كۈچىنىڭ قىممىتىدىن تۆۋەن تۇرىدۇ.

نېپمان 耐普曼 روسچە Непман دېگەن سۆز. ئۇ رۇسچە يېڭى ئىقتىسادىي سىياسەت دېگەن سۆزنىڭ قىسقارتىلمىسى НЭП بىلەن قوشما سۆز ياسىغۇچى ئارقا قوشۇمچە МАН (پەرەست، ھېرىسمەن)نىڭ قوشۇلۇشىدىن ياسالغان بىرىكمە سۆز. ئۇ يېڭى ئىقتىسادىي سىياسەتنىڭ يولغا قويۇلۇشى ئارقىسىدا مەيدانغا كەلگەن ئۇششاق دۇكاندار، ئۇششاق فابرىكانت ۋە ھايانكەش سودىگەرلەرنى كۆرسىتىدۇ، بۇلار يېڭى ئىقتىسادىي سىياسەتنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى كاپىتالىزم ئېلېمېنتلىرى ئىدى.

نېگىزلىك زىددىيەت 基本矛盾 «ئۇپ زىددىيەت» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. شەيئىلەر تەرەققىياتى جەريانىنىڭ بېشىدىن ئاخىرىغىچە ئۆتىدىغان، شەيئىلەر تەرەققىياتى جەريانىنىڭ ماھىيىتىنى بەلگىلەيدىغان زىددىيەت. مەسىلەن، يېرىم مۇستەملىكە، يېرىم فېئودالىق كونا جۇڭگودا، جۇڭخۇا مىللىتى بىلەن جاھانگىرلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت، خەلق ئامىسى بىلەن فېئودالىزم ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت نېگىزلىك زىددىيەت

ئىدى. شەيئىلەر تەرەققىياتى جەريانىدا، نېگىزلىك زىددىيەت پەيدىنپەي كەسكىنلىشىش تۈسىنى ئالىدۇ ھەمدە نېگىزلىك زىددىيەت بەلگىلىگەن ياكى تەسىر كۆرسەتكەن بىرمۇنچە زىددىيەتلەرنىڭ بەزىلىرى كەسكىنلىشىدۇ، بەزىلىرى ۋاقتىنچە ياكى قىسمەن ھەل بولىدۇ ياكى پەسىيىدۇ، بەزىلىرى تۈگۈلىدۇ، شۇ سەۋەبتىن جەريان باسقۇچلۇق بولۇپ كۆرۈنىدۇ. نېگىزلىك زىددىيەت بىلەن ئاساسىي زىددىيەتنىڭ پەرقى شۇ يەردىكى، (1) نېگىزلىك زىددىيەت شەيئىلەر تەرەققىياتى جەريانىنىڭ بېشىدىن ئاخىرىغىچە ئۆتىدۇ، ئاساسىي زىددىيەتنىڭ ئۇنداق بولۇشى ناتايىن، ئۇ جەريانىنىڭ بېشىدىن ئاخىرىغىچە ئۆتۈشى مۇمكىن، ئاردا ئالمىشىپ كېتىشىمۇ مۇمكىن؛ (2) نېگىزلىك زىددىيەت شەيئىنىڭ ماھىيىتىنى بەلگىلەيدۇ، ئاساسىي زىددىيەت بولسا ئۆزىمۇ نېگىزلىك زىددىيەت بولغان ئەھۋالدىلا شۇنداق رول ئويناىدۇ، ئەمما نېگىزلىك زىددىيەت بىلەن ئاساسىي زىددىيەتنى بىر مەنىدە ھېسابلايدىغان ئەھۋاللارمۇ بار.

نېمىس كلاسسىك پەلسەپىسى 德国古典哲学 18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىن 19 - ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىغىچە گېرمانىيىدە داۋام قىلغان بۇرژۇئا پەلسەپىسى. ئۇنىڭ ئاساسچىسى كانت، ئۇنى كامالەتكە يەتكۈزگۈچى گېگېل، ئۇنىڭ ئاخىرقى نامايەندىسى فېيېرباخ. ئۇ كانت، فىشت، شىللىڭ ۋە گېگېللارنىڭ ئىدېئالىستىك پەلسەپىسىنى ۋە فېيېرباخنىڭ ماتېرىيالىستىك پەلسەپىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ كەملەردە گېرمانىيىدە فېئودالىزم تېخى ناھايىتى كۈچلۈك ئىدى، كاپىتالىزم تەرەققىي تاپمىغان، سىياسىي جەھەتتە بىر پۈتۈن

دۆلەت تەخى شەكىللەنمگەنسىدى، ياش گېرمانىيە بۇرژۇئازىيسىنىڭ كۆچى شۇ قەدەر ئاجىز ئىدىكى، ئۇ گېرمانىيىسىنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىياتىدا كاپىتالىزم بىلەن فېئودالىزمنىڭ زىددىيىتىنى ئىنقىلابىي يول بىلەن ھەل قىلىشقا جۈرئەت قىلماي، فېئودالىزم كۆچلىرىگە بېقىنىش يولى بىلەن يۇقىرىدىن تۆۋەنگىچە ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش كويىدىلا بولۇۋاتاتتى. نەمس كلاسسىك پەلسەپسىنىڭ مەيدانغا كېلىشى ۋە تەرەققىياتى شۇ كەملەردىكى گېرمانىيە بۇرژۇئازىيسىنىڭ بىر تەرەپتىن ئىنقىلابقا ئىنتىلىۋاتقان، يەنە بىر تەرەپتىن ئىنقىلابتىن قورقۇۋاتقان، ئاخىر بېرىپ فېئودال ئاقسۆڭەكلەر بىلەن مۇرەسسىلىشىپ، ئۇلارغا تىز پۈككەن سىنىپىي تەبىئىتىنى ئەكس ئەتتۈرگەنىدى. كانتنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى شۇ ئىدىكى، ئۇ ماتېريالىزم بىلەن ئىدېئالىزمنى كېلىشتۈرۈپ، دىنىي ئېتىقاد ئۈچۈن زېمىن قالدۇرۇشقا ئۇرۇنغانىدى؛ فىشت بىلەن شىللىڭ كانت پەلسەپسىنى ئوڭ جەھەتتىن تەنقىد قىلىپ، كانتنىڭ پەلسەپسىنىڭ ئىدېئالىستىك تەرىپىنى راۋاجلاندۇردى؛ گېگېل پەلسەپسىنىڭ ئۇسۇلى بىلەن سىستېمىسى ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت مەۋجۇت ئىدى، ئۇ ئىنقىلابىي ئەھمىيەتكە ئىگە پىكىر قىلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئىنتايىن مۇتەئەسسىپ سىياسىي يەكۈن چىقاردى؛ فېيېربېراخ كانت پەلسەپسىنى سول جەھەتتىن تەنقىد قىلىپ، ماتېريالىزمنىڭ نوپۇزىنى ئەسلىگە كەلتۈردى، ئەمما ئۆزىنى ماتېريالىست دەپ ئاتاشنى خالىماي، ئانتروپولوگىزمچى دەپ ئاتاپ، «پۈتۈن ئىنسانىيەت مۇھەببىتى» دىنىگەن يېڭى ئېتىقادنى تەرغىپ قىلدى. نەمس كلاسسىك ئىدېئالىزمى

دىئالېكتىكا بىلەن ئىدېئالىستىنى بىرلەشتۈرۈپ، قەدىمكى ساددا دىئالېكتىكىنى ئىدېئالىستىك دىئالېكتىكا باسقۇچىغا يەتكۈزدى. بۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئۇ شۇ كەلمەردە تەبىئىي پەندە بارلىققا كەلگەن بىرمۇنچە يېڭى كەشپىيات ۋە يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلەرنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلغانىدى، يەنە بىر تەرەپتىن، فرانسىيەدىكى بۇرژۇئا ئىنقىلابى مۇناسىۋىتى بىلەن ئىجتىمائىي ھاياتتا يۈز بەرگەن كەسكىن ئۆزگىرىشلەر مېتافىزىكىلىق كۆز قاراشلارغا كۈچلۈك زەربە بەرگەنىدى. نېمىس كلاسسىك پەلسەپىسىنىڭ ئاساسىي ئۇتۇقى گېگېل دىئالېكتىكىسىنىڭ «ئەقلانىە مۇۋاپىق مېغىزى» ۋە فېيېربىاخ ماتېرىيالىزمىنىڭ «ئاساسىي مېغىزى»دىن ئىبارەت. ماركس بىلەن ئېنگېلىس شۇ مېغىزلارنى تەنقىدىي ئاساستا قوبۇل قىلىپ، ئىنقىلابىي يول بىلەن ئۆزگەرتىپ، دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم بىلەن تارىخىي ماتېرىيالىزمنى پەرپا قىلدى. نېمىس كلاسسىك پەلسەپىسى ماركسىزمنىڭ ئۇچ مەنبەسىدىن بىرىدۇر.

نسبەتنىڭ بۇزۇلۇشى 比例失调 خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئىككى چوڭ تۈركۈمى ئوتتۇرىسىدىكى، ھەرقايسى تارماقلىرى ئوتتۇرىسىدىكى، ھەرقايسى ھالقىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى نىسبەت مۇناسىۋىتىنىڭ بۇزۇلۇپ تەڭپۇڭسىز بولۇپ قېلىشى. كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە كاپىتالىستلار پايدا قوغلىشىپ ئۆزئارا رىقابەتلىشىدۇ، كاپىتال سېلىش ۋە مەھسۇلاتلارنى تەكرار ئىشلەپ چىقىرىش ئىشلىرى ستېخىيىلىك ۋە قارىغۇلارچە ئېلىپ بېرىلىدۇ، شۇڭا، نىسبەتنىڭ بۇزۇلۇشى دائىم يۈز بېرىپ تۇرىدىغان ساقلانغۇسىز ھادىسە بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىگە زور زىيان كەلتۈرىدۇ

دۇ، ئىشلەپچىقىرىش ئۇشۇقچىلىقى پەيدا قىلىندۇ، نىسبەتنىڭ بۇزۇلۇشى هامان كىرىزىستىن ئىبارەت مەجبۇرىي كۆچ ئارقىلىق لا هەل قىلىنىدۇ. بۇ هال ئىقتىسادىي كىرىزىس پارتىلىغان ۋاقىتدا ناهايىتى روشەن ئىپادىلىنىدۇ. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە پىلانلىق ئىگىلىك يولغا قويۇلىدىغان بولغاچقا، خەلق ئىگىلىكىنى ئومۇملاشتۇرۇپ تەڭپۇڭلاشتۇرغىلى بولىدۇ. شۇنداقتىمۇ بەزىدە كىشىلەرنىڭ ئوبيېكتىپ ئىقتىسادىي ئەھۋاللار ۋە ئىقتىسادىي قانۇنىيەتلەرگە بولغان تونۇشى يېتەرلىك بولماي قېلىپ، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشقا يېتەكچىلىك قىلىشتا خاتالىق يۈز بەرگەنلىكى سەۋەبىدىن نىسبەت بۇزۇلىدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلىدۇ. لېكىن ئۇ كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىكى نىسبەت بۇزۇلۇشىغا ئوخشىمايدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە، بايقىۋېلىنغاندىن كېيىن، كىشىلەرنىڭ ئاڭلىق تەڭشىشى ئارقىلىق تەڭپۇڭلۇقنى پەيدىنپەي ئەسلىگە كەلتۈرۈۋالغىلى بولىدۇ.

نىسپىي قوشۇمچە قىممەت 剩余价值相对 «مۇتلەق قوشۇمچە قىممەت»نىڭ ئەكسى. ئىش ۋاقتىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئۆزگەرتىلمىگەن شارائىتتا، زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىنى قىسقارتىش، شۇنىڭغا يارىشا، قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتىنى ئۇزارتىش ئارقىسىدا هاسىل بولىدىغان قوشۇمچە قىممەت. زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىنىڭ ئۇزۇن - قىسقىلىقى ئەمگەكچىنىڭ ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىنىڭ ئېهتىياجىنى قامداش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان تۇرمۇش ۋاسىتىلىرىنىڭ قىممىتىگە (يەنى ئەمگەك كۈچى قىممىتىگە) باغلىق بولىدۇ. تۇرمۇش ۋاسىتىلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان تارماقلارنىڭ ۋە تۇرمۇش ۋاسىتىلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىشقا ئالاقىدار بولغان، ئىش

لەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان تارماقلارنىڭ ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى ئومۇمىي رەۋىشتە ئۆسكەندە، تۇرمۇش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتى تۆۋەنلەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئەمگەك كۆچى قىممىتى تۆۋەنلەپ، زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى قىسقرايدۇ، قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتى بولسا، شۇنىڭغا يارىشا ئۇزىرايدۇ، كاپىتالىست تېخىمۇ كۆپ قوشۇمچە قىممەت ئۇندۇرۇۋالىدۇ. 12 سائەت ئىش ۋاقتىنىڭ 6 سائىتى زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى دەپ، 6 سائىتىنى قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتى دەپ پەرەز قىلساق، قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى: $\frac{6}{6}=100\%$ بولىدۇ. مۇبادا زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى 2 سائەت قىسقارتىلسا، قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتى شۇنىڭغا يارىشا 2 سائەت ئاشىدۇ، قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى: $\frac{8}{4}=200\%$.

بولۇپ، بۇرۇنقىدىن بىر ھەسسە كۆپەيىدۇ. نىسپىي قوشۇمچە قىممەتنىڭ كۆپەيىشى پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ ۋە تېخنىكا بىلەن قوراللىنىش سەۋىيىسىنىڭ ئۆسۈشىگە باغلىق، ئۇ كاپىتالىستلارنىڭ نورمىدىن تاشقىرى قوشۇمچە قىممەتنى كۆزلەش نەتىجىسىدە ئىشقا ئاشىدۇ. نىسپىي قوشۇمچە قىممەت ئۇندۇرۇۋېلىش كاپىتالىستلارنىڭ ئىشچىلارنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىشتىكى ئاساسىي ئۇسۇللىرىدىن بىرى. بۇ تېخىمۇ يوشۇرۇن ئېكسپلاتاتسىيە ئۇسۇلى بولۇپ، ئۇ كاپىتالنىڭ ماشىنىلاشقان يېرىنى ئىشلەپچىقىرىش دەۋرىگە قەدەم قويغاندىن كېيىن، ئىشچىلارغا قارىتىلغان ئېكسپلاتاتسىيىنى كۈچەيتىشتىكى مۇھىم ئۇسۇلى بولۇپ قالدى.

نسپي قىممەت شەكلى 相对价值形式 «تەك قىممەت شەكلى»نىڭ سىلىشتۇرمىسى. ئۆز قىممىتىنى باشقا تاۋارلارنىڭ ئىستېمال قىممىتى ئارقىلىق ئىپادىلەيدىغان تاۋارلار ئىگە بولغان قىممەت شەكلى. قىممەت ئىپادىسىنىڭ ئىككى قۇتۇپىدىن بىرى. مەسىلەن، ئىككى گەز كاناپ= تۆت كۈرە بۇغداي دېگەن تەڭلىكتە، كاناپ نىسپي قىممەت شەكلى سۈپىتىدە قىممەت ئىپادىسىنىڭ بىر قۇتۇپىدا تۇرىدۇ. كاناپنىڭ قىممىتىنى ئۇنىڭ ئۆزى بىلەن بىۋاستە ئىپادىلەشكە بولمايدۇ، ئۇنى ئالماشتۇرۇپ، ئۇنىڭ قىممەتدىشى بولغان بۇغداينىڭ ئىستېمال قىممىتى ئارقىلىق نىسپي ھالدا ئىپادىلەشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ خۇددى بۇيۇمنىڭ ئېغىرلىقىنى جىڭنىڭ تېشى ئارقىلىق ئىپادىلىگەنگە ئوخشايدۇ. بۇغداينىڭ ئىستېمال قىممىتى بۇنىڭدا قىممەتنىڭ مەۋجۇت شەكلى، ئۇمۇمىي ئىنسان ئەمگىكىنىڭ نامايەندىسى بولىدۇ. ئىككى گەز كاناپ تۆت كۈرە بۇغدايغا باراۋەر بولۇش ئارقىلىق، ئۆزىنىڭ تەبىئىي شەكلىدىن پەرقلىنىدىغان قىممەت شەكلىگە ئىگە بولۇپ، ئۆزىنىڭمۇ ئۇمۇمىي ئىنسان ئەمگىكى ئىشلەپ چىقارغان مەھسۇلات ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپلا قالماي، بەلكى ئۆزىنىڭ تۆت كۈرە بۇغداي بىلەن باراۋەر قىممەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى، يەنى ئۆزىنگمۇ ئىنسانلارنىڭ ئوخشاش مىقداردىكى ئابستراكت ئەمگەكنى سىڭگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ، نىسپي قىممەت شەكلىنى ھامان تەڭلىكنىڭ باش تەرىپىدە تۇرىدىغان تاۋار ئىگىلەيدۇ، ئەگەر تەڭلىكنىڭ ئاياغ تەرىپىدىكى تاۋارنىڭ ئورنى باش تەرەپكە يۆتكىلىدىغان بولسا، نىسپي قىممەت شەكلىنى شۇ تاۋار ئالماش

دۇ. نسپي قممەت شەكلى قممەت شەكلىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ راۋاجلىنىدۇ. ئۇ ئاددىي قممەت شەكلىدە ئاددىي نسپي قممەت شەكلى بولىدۇ. كېڭەيگەن قممەت شەكلىدە كېڭەيگەن نسپي قممەت شەكلى بولىدۇ. ئومۇمي قممەت شەكلىدە ئومۇمي نسپي قممەت شەكلى بولىدۇ. راۋاجلىنىپ پۈل شەكلىگە يېتىپ بارغاندا، ھەممە تاۋارنىڭ قممىتى پۈل بىلەن ئىپادىلىنىدۇ، تاۋار قممىتىنىڭ پۈل بىلەن ئىپادىلىنىشى باھا دېمەكتۇر.

نسپي ئوشۇق ئاھالە 相对过剩人口 «ئوشۇق ئاھالە» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە كاپىتال ئېھتىياجىدىن ئېشىپ كېتىپ، ئىشسىز، يېرىم ئىشسىز ھالەتكە چۈشۈپ قالغان ئاھالىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ كاپىتالنىڭ جۇغلىنىشىغا ۋە كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ مەيدانغا كېلىدۇ. كاپىتالىستلار كۆپرەك پايدىغا ئېرىشىش، رىقابەتتىكى ئۇستۇنلۇكنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، كاپىتال جۇغلانمىسىنى كۆپەيتمەي، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنى ئۆزلۈكسىز ياخشىلىماي قالمايدۇ، شۇنداق قىلىپ كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى ئۆستۈرۈلىدۇ. بۇنىڭ نەتىجىسىدە بىر ـ بىرىگە قارشى ئىككى خىل تەندەنسىيە يۈز بېرىدۇ: بىر تەرەپتىن، ئەمگەك كۈچى يالالاشقا سەرپ قىلىنىدىغان ئۆزگىرىشچان كاپىتال قىسمىنىڭ ئومۇمي كاپىتال سوممىسىدا تۇتىدىغان سالمىقى كۈنسايىن تۆۋەنلەپ، كاپىتالنىڭ ئەمگەك كۈچىگە چۈشىدىغان ئېھتىياجى نسپي ھالدا، بەزىدە مۇتلەق ھالدا ئازىيىپ كېتىدۇ؛ يەنە بىر تەرەپتىن، ئەمگەك كۈچى بىلەن تەمىنلەش كۆپىيىپ بارىدۇ، مەسىلەن، ماشىنىلار-

نلك ئىشلىتىلىشى ۋە يېڭىلىنىشى بالا ئىشچىلارنى ۋە ئايال ئىشچىلارنى كۆپلەپ ياللاش ئىمكانىيىتىنى بېرىدۇ ھەمدە ئىشلەۋاتقان ئىشچىلارنىڭ بىر قىسمىنى چەتكە قاقىدۇ، شۇنىڭدەك ۋەيران بولغان نۇرغۇن يەككە ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ۋە رىقابەتتە يېڭىلگەن ئوتتۇرا، كىچىك كاپىتالىستلار پرولېتارلار سېپىگە تاشلىنىپ تۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەمگەك كۈچى بىلەن تەمىن لەش كاپىتالنىڭ ئېھتىياجىدىن ئېشىپ كېتىدۇ ـ دە، نسپي ئوشۇق ئەمگەك كۈچى ئىشسىز ياكى يېرىم ئىشسىز ھالەتكە چۈشۈپ قېلىپ، سانائەت زاپاس ئارمىيىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ مۇنداق نسپي ئوشۇقچىلىقى ھەم كاپىتالىزم تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر مەھسۇلى، ھەم كاپىتالىستىك ئىشلەپ چىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە تەرەققىي قىلىشىنىڭ مۇھىم شەرتى. ئۇ كاپىتالىستلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش يۈكىسىلگەن پەيتىتە، ئاھالىنىڭ تەبىئىي كۆپىيىشىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىماي، يېتەرلىك قوشۇمچە ئەمگەك كۈچىنى ئىرىنى ئىمالال ياللاپ ئىلىشى ئۈچۈن قولايلىق تۇغدۇرىدۇ، شۇنداقلا كاپىتالىستلارنىڭ ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەققىنى چۈشۈرۈشىگە ئوڭايلىق تۇغدۇرۇپ، كۆپرەك قوشۇمچە قىممەتنى شىلۇۋلىشى ئۈچۈن شارائىت يارىتىپ بېرىدۇ. نسپي ئوشۇق ئاھالە *تۇراقسىز ئوشۇق ئاھالە *يوشۇرۇن ئوشۇق ئاھالە *تۇرغۇن ئوشۇق ئاھالە دېگەن ئۈچ خىل شەكىلدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، نسپي ئوشۇق ئاھالىنىڭ ئەڭ تۆۋەن قاتلىمىدا قوتقۇزۇشقا، تىلەمچىلىككە تايىنىپ جان باقىدىغان يالاڭتۆش كەمبەغەللەر، جۈملىدىن ئەمگەك كۈچىدىن

ئايرىلغان قەرى، ئاجىز، كېسەل، مېيىپلار ۋە يېتىم بالىلار، سەرگەردانلار تۇرىدۇ. بەزى بۇرژۇئا ئىقتىسادشۇناسلىرى كاپىتالىزم شارائىتىدىكى ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئىشسىز قېلىشى ۋە نامراتلىشىپ كېتىشىدىكى ھەقىقىي سەۋەبنى يوشۇرۇش مەقسىتىدە، كاپىتالنىڭ ئېھتىياجىغا نىسبەتەن ئېيتىلغان مۇنداق ئاھالە ئوشۇقچىلىقىنى بۇرمىلاپ، جەمئىيەتتە ئىشلەپ چىقىرىلغان تۇرمۇش ۋاستىلىرى بىلەن بېقىش دەرىجىسىدىن ئېشىپ كەتكەن مۇتلەق ئاھالە ئوشۇقچىلىقى دەپ كۆرسەتمەكتە ۋە ئۇنى «تەبىئەتنىڭ قانۇنى» دەپىشمەكتە.

نسپىيچىلىك 义主对相 شەيئىنىڭ ۋە بىلىشنىڭ نسپىيلىكىنى بىر تەرەپلىمىلىك بىلەن مۇبالىغە قىلىدىغان خاتا قاراش. ئۇ نسپىيلىك بىلەن مۇتلەقلىكنى بىر - بىرىدىن ئايرىۋېتىپ، نسپىيلىك نسپىيلىكتىنلا ئىبارەت دەپ قارايدۇ، مۇتلەقلىقنى چەتكە قاقىدۇ. ئۇ شەيئىلەرنىڭ نسپىيلىكىنى بىر تەرەپلىمە ھالدا مۇبالىغە قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئاخىر بېرىپ، شەيئىلەرنىڭ سۈپەت مۇئەييەنلىكىنى يوققا چىقىرىدۇ، شەيئىلەر ئارىسىدىكى چەكنى يوق قىلىۋېتىدۇ، «ھەممە شەيئى ئوپمۇئوخشاش» دېگەننى تەشەببۇس قىلىدۇ، ھەتتا ئاق - قارىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىدۇ. مەسىلەن، جۇاڭزى «شەيئىلەرنى رەتلەش توغرىسىدا» دېگەن ئەسىرىدە: «مىسال ئۈچۈن غول بىلەن تۈۋرۈكنى، ئالۋاستى بىلەن گۈزەل شى سىنى ئالساق، ئۇلار بىر - بىرىگە ئۆزگىرىشى مۇمكىن، ئاجايىباتمۇ، غارايىباتمۇ ئۆزگىرىدۇ، ھەممىنىڭ يولى بىر»، «دۇنيادا چوڭ دېسەك، قىلمۇ چوڭغا كىرىدۇ، كىچىك دېسەك، تەيشەن تېغىمۇ كىچىككە

كىرىدۇ، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەن دېسەك، ۋاقتسىز ئۆتكەنلەرمۇ تازا ئۆمۈر كۆرگەن بولىدۇ، ۋاقتسىز ئۆتكەن دېسەك، 800 يىل ياشىغان پېڭزۇمۇ ۋاقتسىز ئۆتكەن بولىدۇ» دېگەن. نسپىيچىلىك بىلىش نىسپىيلىكىنى بىر تەرەپلىمە ھالدا مۇبالىغە قىلغانلىقى ئۈچۈن، نەتىجىدە ئوبيېكتىپ ھەق ـ ناھەق ئۆلچىمىنى ۋە ئادەمنىڭ بىلىش ئىقتىدارىنى ئىنكار قىلىپ، بىلگىلى بولماسلىق نەزەريىسىگە بەند بولۇپ قالىدۇ. مەسىلەن، جۇاڭزى «توغرا دېسەك بۇمۇ توغرا، ئۇمۇ توغرا، خاتا دېسەك، بۇمۇ خاتا، ئۇمۇ خاتا» دېگەن قاراشتا بولۇپ، «مۇھىمى چۈشىنىشتە» دېگەننى قايتا ـ قايتا تەكىتلىگەن («شەيئىلەرنى رەتلەش توغرىسىدا»). قەدىمكى يۇنانلىق كراتىلوس نسپىيچىلىك نىڭ نامايەندىلىرىدىن بىرى ئىدى، ئۇ ئۆز ئۇستازى ھېراكلىت نىڭ «ئادەمنىڭ مۇئەييەن بىر دەريا ئېقىنىغا ئىككى قېتىم چۈشۈشى مۇمكىن ئەمەس» دېگەن دىئالېكتىك مەسىلىسىنى بىرمۇنچە قېتىملىق چۈشۈشى مۇمكىن ئەمەس دەپ بۇرمىلىغان، ئۇ ھەممە نەرسە ھەرىكەت قىلىپ تۇرىدۇ، ھەرقانداق نەرسە ئۇستىدە بىر نېمە دېيىش مۇمكىن ئەمەس دەپ قارىغان. لېنىن كۆرسەتكەنىدەكى، «نسپىيچىلىكنى بىلىشنىڭ ئاساسى قىلغانلارنىڭ ئۆزلىرىنى يا مۇتلەق شۈبھىچىلىك، بىلگىلى بولماسلىق نەزەريىسىگە ۋە كاززاپلىققا بەند قىلىپ قويۇشى، يا بولمىسا سۇبيېكتىپچىلىققا بەند قىلىپ قويۇشى تۇرغان گەپ.» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 ـ توم، 136 ـ بەت)

نسپىيلىك 相对 «مۇتلەقلىك ۋە نسپىيلىك» (818 ـ بەت) كە قارالسۇن.

نىكاھ 婚姻 ئەر بىلەن ئايال جىنسىنىڭ مۇئەييەن ئىجتىمائىي ئۇزۇم ئېتىراپ قىلغان بىرلىشىشى ۋە شۇنىڭدىن ھاسىل بولغان مۇناسىۋەتنى (ئەر ـ خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتى). بۇر-ژۇئا قانۇنشۇناسلىقى نىكاھنى بىر خىل پۈتۈم دەپ قاراپ كەلمەكتە، ئەمما ئۇنى بىر خىل سالاھىيەت دەپ قارايدىغانلارمۇ بار. بۇنداق قاراشتىكىلەر نىكاھنىڭ ئىجتىمائىيلىقىنى ۋە ئۇنىڭ سىنىپىي جەمئىيەتتىكى سىنىپىيلىقىنى، ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ نىكاھ ئۇچۇن ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماي، نىكاھنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە تەرەققىياتىنى فىزىئولوگىيە، بىئولوگىيە كەبى تەبىئىي ئامىللار ئارقىلىق چۈشەندۈرۈش بىلەنلا چەكلەندى، شۇ سەۋەبتىن نىكاھنىڭ ماھىيىتىنى يورۇتۇپ بېرەلمىدى. ماركسىزم شۇنداق ھېسابلايدۇكى، نىكاھ ئەر بىلەن ئايال ئوتتۇرىسىدىكى بىرخىل ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت، ئۇنىڭ تەرەققىي قىلىشى، ئۆزگىرىشى ۋە تاراكتېرى، ئالاھىدىلىكى تەبىئەت قانۇنىيەتلىرىنىڭ مەلۇم تەسىرىگە ئۇچرايدۇ، ئەمما ئۇنى مۇھىمى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى بەلگىلەيدۇ. سىنىپىي جەمئىيەتتە، نىكاھ روشەن سىنىپىلىققا ئىگە. سىنىپلارنىڭ تۇتقان ئىقتىسادىي ئورنى پەرقلىق بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ نىكاھ مۇناسىۋەتلىرىمۇ بىر ـ بىرىدىن پەرقلىنىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك جەمئىيىتىدە، نىكاھنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى كۆپىنچە سىياسىي، ئىقتىسادىي مەنپەئەتلەرنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدىلا، ئەر بىلەن ئايالنىڭ باراۋەرلىكى، نىكاھلىنىش ۋە نىكاھتىن ئاجرىشىش ئەركىنلىكى ھەقـ

قىي يولغا قويۇلىدۇ. بىر ئەر ـ بىر خوتۇنلۇق تۈزۈمى ئاساسىدىكى نىكاھ ھەققىي ئىشقا ئاشىدۇ. ئىنسانلارنىڭ تەرەققىيات تارىخىدا، نىكاھ تۈزۈمى ۋە ئۇنىڭدىن ھاسىل بولغان ئائىلە تۈزۈمى بىر شەكىلدىن يەنە بىر شەكىلگە ئۆتۈشتەك تەرەققىيات جەريانىنى باشتىن كەچۈردى. ئىنسانلار ئىپتىدائىي ئادەملەر دەۋرىدە تۇرغاندا، نىكاھ ۋە ئائىلە يوق ئىدى، ئۇرۇقداشلىق جامائىسى دەۋرىگە كەلگەندە، نىكاھ، ئائىلە شەكىللىرى ئاندىن مەيدانغا كېلىشكە باشلىدى. ئەڭ بالدۇر تۇپ نىكاھ بارلىققا كەلدى، كېيىن ئۇ تەرەققىي قىلىپ جۈپ نىكاھ بارلىققا كەلدى، ئەڭ ئاخىرىدا تاق نىكاھ (بىر ئەر ـ بىر خوتۇنلۇق تۈزۈمى) مەيدانغا كەلدى. قۇللۇق جەمئىيەت، فېئودالىق جەمئىيەت ۋە كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىكى نىكاھ، ئائىلە شەكىللىرى بىر ئەر ـ بىر خوتۇنلۇق تىپىغا كىرسىمۇ، لېكىن شۇ جەمئىيەتلەردىكى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك شەكىللىرى پەرقلىق بولغانلىقتىن، نىكاھ، ئائىلە شەكىللىرىمۇ بىر ـ بىرىدىن پەرقلىنىدۇ.

ھ

هازىرقى زامان كاپىتالىزمى 现代资本主义 يەنى «جاھانگىرلىك» (289 - بەت).

هازىرقى زامان كاپىتالىزمنىڭ توپ ئىقتىسادىي قانۇنىيىتى 现代资本主义基本经济规律 هازىرقى زامان كاپىتالىزم ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتىنىڭ بارلىق مۇھىم تەرەپلىرىنى ۋە بارلىق مۇھىم جەريانلىرىنى بەلگىلەيدىغان قانۇنىيەت. مونوپول كاپىتالىزم شارائىتىدا قوشۇمچە قىممەت قانۇنىيىتىنىڭ تېخىمۇ راۋاج تېپىشى ۋە كونكرېتلىشىشى. ستالىن «سوۋېت ئىتتىپاقىدا سوتسىيالىزم ئىقتىسادىي مەسىلىلىرى» دېگەن ئەسىرىدە بىرىنچى بولۇپ بۇ قانۇنىيەتنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى ۋە تەلەپلىرى ئۈزۈل-كېسىل ئاشكارىلىنىڭ كۆپچىلىكنى ئىگىسىلاتاتسىيە قىلىش، خانىۋەيران قىلىش ۋە نامراتلاشتۇرۇش يولى بىلەن، باشقا مەملىكەت خەلقلىرىنى، بولۇپمۇ ئارقىدا قالغان مەملىكەت خەلقلىرىنى قۇل قىلىش ۋە ئۇزلۇكسىز ھالدا تالان-تاراج قىلىش يولى بىلەن، شۇنىڭدەك ئەڭ يۇقىرى پايدا ئۇندۇرۇۋېلىشنى كاپالەتلەندۈرۈش مەقسىتىدە ئۇرۇش ئېلىپ بېرىش ۋە خەلق ئىگىلىكىنى ھەربىيلەشتۈرۈش يولى بىلەن ئەڭ زور دەرىجىدە كاپىتالىستىك پايدا ئېلىشقا كاپالەتلىك قىلىشتىن ئىبارەت» دەپ شەرھلىگەن («ستالىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم،

ئۇيغۇرچە نەشرى، 933 - 934 - بەتلەر * يۇقىرى مونوپولىيلىك پايدا قوغلىشىش هازىرقى زامان كاپىتالىزم ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تۈپ مەقسىتى، شۇنداقلا مۇشۇ قانۇنىيەتنىڭ ماهىيەتلىك تەلىپى.

هاسلي دارامەت 派生收入 غەيرىي ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىدىكى خادىملارنىڭ مىللىي دارامەتنىڭ قايتا تەقسىم قىلىنىشى ئارقىسىدا ئېرىشكەن دارامىتى. غەيرىي ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىدىكى خادىملار (مەسىلەن، هۆكۈمەت ئورگانلىرىدىكى خادىملار، ئوقۇتقۇچىلار، دوختۇرلار ۋە باشقىلار) ماددىي ئىشلەپچىقىرىشقا قاتناشمىغانلىقى، مىللى دارامەت يارىتىمغانلىقى ئۈچۈن، مىللىي دارامەتنىڭ دەسلەپكى تەقسىماتىغا ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىدىكى خادىملار بىلەن بىرلىكتە قاتنىشالمايدۇ، ئۇلارنىڭ دارامىتى مىللىي دارامەتنىڭ قايتا تەقسىم قىلىنىشى (بۇنىڭ ئاساسىي شەكلى دۆلەت خام چوتى هەم مۇلازىمەت خراجىتى بېرىش ۋە باشقىلار) ئارقىلىق كېلىدۇ. بۇ دارامەت ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىدىكى خادىملارنىڭ ئېپتىدائىي دارامىتىگە سېلىشتۇرۇلغاندا، هاسلي خاراكتېر ئالغانلىقى ئۈچۈن، هاسلي دارامەت دەپ ئاتالغان.

هاكىمۇتلەقلىك 专制 ❶ هاكىمىيەت ئالىي هۆكۈمرانلىق ئۆز قولىدا بولىدىغان هاكىمىيەت شەكلى. ئۇ ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار دىكتاتۇرىسىنىڭ بىر خىل شەكلى. مەسىلەن: قۇلدارلار دۆلىتى ۋە فېئودالالار دۆلىتىدە قوللىنىلىدىغان پادىشاهلىق - هاكىمۇتلەقلىك تۈزۈمىدە خاقان ياكى پادىشاهنىڭ هوقۇقى چەكسىز بولىدۇ؛ يېقىنقى زاماندا فاشىستىك دىكتاتۇرىنى قوللانغان بۇرژۇئا دۆلەتلىرىدىمۇ ئەمەلىيەتتە

هاكىمۇتلەقلىك ـ مۇستەبىتلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلغان ❶ رەھبەر بولغان ئادەم ھەممىنى ئۆزى قارار قىلىدىغان ئۆزىنىڭ ئىرادىسى بويىچە ئۆز بېشىمچىلىق قىلىدىغان ئىدىيە ۋە ئىستىل.

هاكىمىيەت 政权 «دۆلەت هاكىمىيتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ئۇ ئادەتتە دۆلەتنىڭ هاكىملىق هوقۇقىنى، يەنى ھۆكۈمران سىنىپنىڭ دۆلەت ماشىنىسىغا تايىنىپ سىنىپىي ھۆكۈمرانلىق يۈرگۈزىدىغان هاكىملىق هوقۇقىنى كۆرسىتىدۇ. بەزىدە شۇ هاكىملىق هوقۇقىنى نامايان قىلغۇچى ئورگانىنىمۇ كۆرسىتىدۇ. ماركسىزم ـ لېنىنىزم شۇنداق ھېسابلايدۇكى، ھەممە ئىنقىلابىتا تۈپ مەسىلە دۆلەت هاكىمىيتى مەسىلىسىدۇر؛ هاكىمىيەتنىڭ قايسى سىنىپ قولىدا بولۇشى ھەممىدىن مۇھىم؛ پرولېتارىيات هاكىمىيەتنى قولغا ئالغىنىدىلا، ئاندىن ئىجتىمائىي ئىنقىلابنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىرىپ، ئۆزىنىڭ ئۇلۇغۋار نىشانىنى ئەمەلگە ئاشۇرالايدۇ.

هاكىمىيەت شەكلى 政体 دۆلەت هاكىمىيتىنىڭ تۈزۈلۈش شەكلىنى، يەنى ھۆكۈمران سىنىپنىڭ دۇشمەنگە قارشى تۇرۇپ، ئۆزىنى قوغدايدىغان هاكىمىيەت ئورگىنىنى قانداق شەكىلدە تەشكىللىشىنى كۆرسىتىدۇ. هاكىمىيەت ئورگىنى لايىق شەكىلدە تۈزۈلمەيدىغان بولسا، ئۇ دۆلەتكە ۋەكىل بولۇپ، دۆلەت هاكىمىيتىنى ئۇنۇملۈك يۈرگۈزۈشنىڭ ئىھتىياجىدىن چىقالمايدۇ. ئۇ *دۆلەت تۈزۈلمىسىگە ماسلىشىپ، دۆلەت تۈزۈلمىسىگە خىزمەت قىلىپ، مۇئەييەن سىنىپنىڭ دىكتاتۇرىسىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ. بىراق تارىخىي شارائىت ئوخشاشمىغانلىقتىن ئۈچۈن، دۆلەت تۈزۈلمىسى ئوخشاش دۆلەتلەر تۈرلۈكچە هاكىمىيەت قوللىنـ

نىشى مۇمكىن. مەسىلەن، قوللۇق تۈزۈمىدىكى دۆلەتلەردە پادىشاھلىق مۇستەبىت تۈزۈم، ئاقسۆڭەكلەرنىڭ جۇمھۇرىيەت تۈزۈمى، دېموكراتىك جۇمھۇرىيەت تۈزۈمى دېگەنگە ئوخشاش تۈرلۈك ھاكىمىيەت شەكلى قوللىنىلغان؛ فېئودالليق تۈزۈمىدىكى دۆلەتلەردە پادىشاھلىق مۇستەبىت تۈزۈم، تەبىقە ۋەكالەتلىكىدىكى پادىشاھلىق تۈزۈم دېگەنگە ئوخشاش تۈرلۈك ھاكىمىيەت شەكلى قوللىنىلغان؛ كاپىتالىستىك دۆلەتلەردە ئاساسىي قانۇنلۇق پادىشاھلىق تۈزۈم، دېموكراتىك جۇمھۇرىيەت تۈزۈمى (زۇڭتۇڭلۇق تۈزۈم ۋە كابىنت تۈزۈمى) دېگەنگە ئوخشاش تۈرلۈك ھاكىمىيەت شەكلى قوللىنىلغان. سوتسىيالىستىك دۆلەتلەردىمۇ دۆلەت ئەھۋالى ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن ھەر خىل ھاكىمىيەت شەكلى قوللىنىلماقتا، ئەمما ئۇلارنىڭ ماھىيىتى پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىدىن ئىبارەت. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھاكىمىيەت شەكلى خەلق قۇرۇلتىيى تۈزۈمىدۇر.

هالاۋەت ۋاستىلىرى 享受资料 كىشىلەرنىڭ ھالاۋەت ئېھتىياجىنى قاندۇرىدىغان تۈرمۇش ۋاستىلىرى. مەسىلەن، ئېسىل تاماقتا بولغان ئىشتىھانى قاندۇرىدىغان نازۇ ـ نېمەتلەر، ئېستېتىك ھەۋەس ۋە شۇ قاتاردىكى ھەۋەسلەرنى قاندۇرىدىغان ئېسىل كىيىم ـ كېچەك، زىبۇزىننەت ۋە ئەتىۋارلىق بۇيۇملار. ئالىي ئوزۇقلۇق ماددا، كاتتا، ھەشەمەتلىك ئۆيلەر، ساياھەت ماتېرىياللىرى، قىمار ۋاستىلىرى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەر. مۇ مۇشۇ خىلغا كىرىدۇ. سىنېمىي جەمئىيەتتە، بۇ نەرسىلەردىن كۆپىنچە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار بەھرىمەن بولىدۇ. بۇلارنىڭ خىلى قىسمى ھاياتنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن پايدا

لىق. «مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، مۇشۇ خىلدىكى ۋاستىلەرمۇ تەرەققىيات ۋاستىلىرى جۈملىسىگە كىرىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە بەزى ۋاستىلەر پەيدىنپەيدە هايات ۋاستىلىرىگە ئايلانماقتا، دەرۋەقە ئۇنىڭ بىر قىسمى ئەيش - ئىشرەت خاراكتېرىدىكى ئىستېمالغا كىرىدىغان، هەتتا سالامەتلىككە زىيانلىق بولغان نەرسىلەر. «هايات ۋاستىلىرى» قاراڭ.

هايات ۋاستىلىرى 生存资料 كىشىلەرنىڭ هاياتىنى ساقلاش ۋە داۋاملاشتۇرۇشتىكى ئاساسىي تۈرمۇش ۋاستىلىرى. ئېنگېلس مۇنداق دەيدۇ: «كىشىلەر ئالدى بىلەن تاماق يەيدۇ، چاي ئىچىدۇ، ئۆيدە ئولتۇراقلىشىدۇ، كىيىم كىيىدۇ، ئاندىن كېيىن سىياسىي ئىشلار، پەن، سەنئەت، دىن ۋە باشقىلار بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى» 3 - توم، 574 - بەت) دېمەك، يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، تۇرار جاي، قاتناش قورالى قاتارلىق ئىجتىمائىي مەهسۇلاتلار ئەڭ ئاساسلىق هايات ۋاستىلىرىدۇر. ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشىغا ۋە ماددىي مەدەنىيەت، مەنىۋى مەدەنىيەت سەۋىيىسىنىڭ ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ هايات ۋاستىلىرىنىڭ خاس مەزمۇنى بىلەن ئۇقۇم دائىرىسىدە لايىقىدا ئۆزگىرىش بولىدۇ. خاس مەزمۇن ئاساسەن سۈپەتنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىنى كۆرسىتىدۇ، ئىپتىدائىي جەمئىيەتتىن تارتىپ هازىرقى زامان جەمئىيىتىگە بولغان ئارىلىقتا يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، تۇرار جاي ۋە نامى ئوخشاش بولغان هەرخىل هايات ۋاستىلىرىدە ماهىيەتلىك پەرقلەر بولدى؛ ئۇقۇم دائىرىسى تۈرلىنىڭ كۆپەيگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ، يېڭى

هايات ۋاستىلىرى ئۈزلۈكسىز بارلىققا كېلىپ، ساقلىقنى ساقلاش، بىخەتەرلىكىنى تەمىن ئېتىش ئەسۋابلىرى قاتارلىق داڭلىرىلەرگىچە بېرىپ يەتتى. كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى ئوخشاش بولمىغاچقا، بەزى مەھسۇلاتلار، مەسىلەن، ئېلېكترلىك ئۆي سايمانلىرى، پىكاپ قاتارلىقلار بەزى جايلاردا ھۆزۈر - ھالاۋەت ۋاستىلىرى ياكى تەرەققىيات ۋاستىلىرى بولسا، يەنە بەزى جايلاردا ھايات ۋاستىلىرى بولىدۇ. ھايات ۋاستىلىرى ئەمگەك كۈچىنىڭ تەكرار ھاسىل قىلىنىشىنىڭ ئەڭ ئاساسلىق شەرتى، تۇرمۇش ۋاستىلىرىنىڭ ئاساسىي تەركىبى. سىنىپىي جەمئىيەتتە، ئىكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ ئىگىلىۋېلىشى تۈپەيلىدىن، ئەمگەكچى خەلق، كۆپىنچە، يېتەرلىك ھايات ۋاستىلىرىگە ئېرىشەلمەيدۇ. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، تەڭ مىقداردىكى ئەمگەككە تەڭ مىقداردا مەھسۇلات ئېلىش پرىنسىپى يولغا قويۇلۇپ، ئەمگەكچىلەرنىڭ لايىقىدا بولغان ھايات ۋاستىلىرىگە ۋە ئۇنىڭدىن باشقا تۇرمۇش ۋاستىلىرىگە ئىگە بولۇشى كاپالەتلەندۈرۈلىدۇ. كوممۇنىزم جەمئىيىتىگە بارغانسىرى «تۇرمۇش ۋاستىلىرى، ھۆزۈر - ھالاۋەت ۋاستىلىرى، بارلىق جىسمانىي ۋە ئەقلىي قابىلىيەتنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە جارى قىلىشقا كېرەكلىك بولغان ۋاستىلەر بارلىق جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ئىختىيارىغا باپباراۋەر، بارغانسىرى تولۇق تاپشۇرۇلىدۇ» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 587 - بەت).

هەربىي كومىۇنىزم 军事共产主义 يەنى «ئۇرۇش

مەزگىلىدىكى كومپۇنىزم» (923 - بەت).

هەرکىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، هەرکىمگە ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش 各尽所能，按劳分配 سوتسىيالىزم پرىنسىپى. «هەرکىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، هەرکىمگە ئېھتىياجىغا قاراپ تەقسىم قىلىش»تىن ئىبارەت كومپۇنىزم پرىنسىپىغا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ. بۇنىڭدا كومپۇنىزم نىڭ تۆۋەن باسقۇچى يەنى سوتسىيالىزم باسقۇچىدا ئەمگەك قابىلىيىتى بولغان بارلىق كىشىلەرنىڭ جەمئىيەت ئۈچۈن قابىلىيىتىنىڭ بارىچە ئەمگەك قىلىدىغانلىقى، جەمئىيەت ئۇلارغا قىلغان ئەمگىكىنىڭ سانى ۋە سۈپىتىگە قاراپ ئىستېمال ۋاستىلىرىنى تەقسىم قىلىپ بېرىدىغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك ئاساسىدا بارلىققا كېلىدۇ. كاپىتالىستىك ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنى ئۈزۈل - كېسىل ئىنكار قىلىدىغان بۇ پرىنسىپ ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكتىن ئومۇمىي مۇلۈكچىلىككە ئۆتكەنلىكىنىڭ مۇھىم ئالامەتلىرىدىن بىرى. بۇنىڭ كومپۇنىزم پرىنسىپى بىلەن سىلىشتۇرغاندا، بۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا تەقسىمات پرىنسىپى جەھەتتە ئوخشىماسلىق بار بولۇپلا قالماي، يەلكى «هەرکىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش» جەھەتتىمۇ سۈپەت پەرقى بار. كومپۇنىزمنىڭ يۇقىرى باسقۇچىدا ئەمگەكچىلەر كىشى تەقسىماتىنىڭ بويۇنتۇرۇقىدىن خالىي بولۇپ، جەمئىيەت ئۈچۈن چەكسىمگە ئۇچرىمىغان هالدا قابىلىيىتىنىڭ بارىچە ئىشلەيدۇ، ئەمگەك تۈرمۇشىنىڭ بىرىنچى ئېھتىياجىغا ئايلىنىپ،

هەق هېسابلانمايدىغان ئەمگەك بولۇپ قالىدۇ؛ سوتسىيالىزم باسقۇچىدا بولسا، ئەمگەكچىلەر يەنىلا كونا ئىش تەقسىماتىنىڭ بويۇنتۇرۇقىدىن خالىي بولالمايۋ، ئۆز قابىلىيىتىنى پەقەت مەلۇم ئىش ئورنىدىلا جارى قىلدۇرالايدۇ ۋە ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش شەرتى ئاستىدا كۆپ ئىشلىسە كۆپ ئالىدۇ، دېمەك، شەكىل جەھەتتىكى باراۋەرلىك، ئەمەلىي تەتىكى باراۋەرسىزلىك مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ستالىن «هەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش» بىلەن «هەركىمگە ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش»نى تۇنجى قېتىم بىرلەشتۈرۈپ، بۇ پرىنسىپنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇ مۇنداق دېدى: «هەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، هەركىمگە ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش، — مانا بۇ، ماركسىزمچە سوتسىيالىزمنىڭ فورمۇلىسى، دېمەك كوممۇنىزمنىڭ بىرىنچى باسقۇچىنىڭ يەنى كوممۇنىزم جەمئىيىتىنىڭ بىرىنچى باسقۇچىنىڭ فورمۇلىسى ئەنە شۇ.» («ستالىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 497 - بەت)

هەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، هەركىمگە ئېھتىياجىغا قاراپ تەقسىم قىلىش 各尽所能，按需分配

«هەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، هەركىم ئېھتىياجىغا قاراپ ئېلىش» دەپمۇ تەرجىمە قىلىنغان. ئۇ كوممۇنىزم پرىنسىپى. «هەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، هەركىمگە ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش»تىن ئىبارەت سوتسىيالىزم پرىنسىپىغا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ. ئىنسانىيەت تارىخى سوتسىيالىزمدىن كوممۇنىزمغا ئۆتكەنلىكىنىڭ ئاساسلىق ئالامەتلىرىدىن

بىرى. بۇنىڭدا كومموئنىزمنىڭ يۇقىرى باسقۇچىدا كىشىلەرنىڭ جەمئىيەت ئۈچۈن ئالغان، ھەق بىلەن ھېسابلاشماي، قابىلىيىتىنىڭ بارىچە ئىشلەيدىغانلىقى، جەمئىيەت بولسا ھەر بىر كىشىگە ئۇنىڭ ھەۋەس - ئىشتىياقى ۋە ئارتۇقچىلىقى بويىچە ئىش ئورۇنلاشتۇرۇپ، كىشىلەرنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنى تولۇق جارى قىلدۇرىدىغانلىقى ۋە ئىستېمال بۇيۇملىرىنى ھەر بىر كىشىنىڭ مۇڭاپىق بولغان ئېھتىياجىغا قاراپ تەقسىم قىلىپ بېرىدىغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ، يۇكسەك ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت ئاساسىغا قۇرۇلىدۇ، ئىشلەپ چىقىرىش كۈچلىرىنىڭ يۇقىرى دەرىجىدە راۋاجلىنىشى، ئىجتىمائىي مەھسۇلاتلارنىڭ ئىنتايىن زور دەرىجىدە كۆپىيىشى، كىشىلەرنىڭ مەدەنىيەت تەربىيىسى، ئىدىيىۋى ئېڭى ۋە ئەخلاقىي پەزىلىتىنىڭ ناھايىتى زور دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشى، كونا ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىنىڭ يوقىلىشى، ئەمگەكنىڭ كىشىلەرنىڭ ھۇزۇر - ھالاۋەتتە ياشىشىنىڭ بىرىنچى ئېھتىياجىغا ئايلىنىشىنى شەرت قىلىدۇ. بۇ پرىنسىپ بۇرژۇئازىيە ھوقۇقىنىڭ تار نەزەر دائىرىسىدىن ھالقىغان پرىنسىپ؛ بۇ پرىنسىپنىڭ يولغا قويۇلۇشى بىلەن كىشىلەرنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى باراۋەرلىكى ئاخىرقى ھېسابتا ئەمەلگە ئاشقان بولىدۇ. ئەڭ دەسلەپ مورنىڭ «ئۇتوپىيە» سىدە ئېھتىياجغا قاراپ تەقسىم قىلىشنىڭ خىيالىي لايىھىسى يەنى ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى ئىشلەپ چىقىرىلغان مەھسۇلاتلارنى جامائەت ئامبىرىغا تاپشۇرۇش ۋە ئۆزىگە ئېھتىياجلىق بولغان ھەممە نەرسىنى جامائەت ئامبىرىدىن ئېلىش ئوتتۇرىغا

قويۇلغان. بۇ مەسىلە ماركسىزمدا ئىلمىي بايان قىلىندى: كوممۇنىزمنىڭ تۆۋەن باسقۇچى ئارقىلىق ماددىي ۋە مەنىۋى شەرتلەر پەيدىنپەي يارىتىلغاندىلا، «جەمئىيەت ئاندىن ئۆز بايرىقىغا مۇنداق دەپ يېزىپ قويالايدۇ: ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، ھەركىمگە ئېھتىياجىغا قاراپ تەقسىم قىلىش!» («ماركس-ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 12 - بەت)

ھەرىكەت 运动 ماددىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش شەكلى ۋە تۇپ خۇسۇسىيىتى. ھەرىكەت بىلەن ماددا بىر-بىرىدىن ئايرىلمايدۇ؛ ماددا مەڭگۈ ھەرىكەت قىلىپ تۇرىدۇ، ھەرىكەتتىن ئايرىلغان ماددا بولمايدۇ؛ ھەرىكەتنىڭ بىردىنبىر تۇپ گەۋدىسى ماددا، ماددىدىن ئايرىلغان ھەرىكەتمۇ بولمايدۇ. ماددا ھەرىكىتى مۇتلەق بولىدۇ، ئەمما مۇئەييەن شارائىتتا بىر خىل ئالاھىدە ھالەت بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ — شەيئى جىسمجىتلىقتا تۇرىدۇ، مۇنداق ھالەت نىسپىي بولىدۇ، جىسمجىتلىقتىكى ھەرىكەت بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ بەرىبىر كۆزگە كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىشكە ئايلىنىدۇ. ھەرىكەت ئالەمدە يۈز بېرىدىغان ئاددىي ئورۇن يۆتكىلىشىدىن تا مۇرەككەپ تەپەككۇرگىچە بولىدىغان ھەممە ئۆزگىرىشلەر ۋە جەريانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ خۇددى ماددىغا ئوخشاش بىر خىل شەكىلدىن باشقا بىر خىل شەكىلگە ئۆزگىرىپ تۇرسا تۇرىدۇكى، ئۇنى ياراتقىلى ۋە يوقاتقىلى بولمايدۇ. زامانىۋى پەن ئاساسىدىكى بىلىش بويىچە، ھەرىكەتنىڭ ئاساسىي شەكلى مېخانىك ھەرىكەت، فىزىكىلىق ھەرىكەت، خىمىيىلىك ھەرىكەت، بىئولوگىيىلىك ھەرىكەت ۋە ئىجتىمائىي ھەرىكەت دەپ بەش

خلغا ئايرىلىدۇ. ھەرىكەتنىڭ ھەربىر ئاساسىي شەكلى يەنە بىرمۇنچە كونكرېت ھەرىكەت شەكىللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ھەر خىل ھەرىكەت شەكىللىرى ئۆزئارا گىرەلىشىپ تۇرىدۇ، يۇقىرى ھەرىكەت شەكلى تۆۋەن ھەرىكەت شەكلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، مەسىلەن، بىئولوگىيىلىك ھەرىكەت، مېخانىك ھەرىكەت، فىزىكىلىق ھەرىكەت ۋە خىمىيىلىك ھەرىكەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. لېكىن ھەر خىل ھەرىكەت شەكلى ئۆزىگە خاس ئالاھىدە قانۇنىيەتكە ئىگە، يۇقىرى ھەرىكەت شەكلىنى تۆۋەن ھەرىكەت شەكلى قىلىپ كۆرسىتىشكە بولمايدۇ. ھەرىكەتنىڭ مۇتلەقلىقنى قەدىمكى پەيلاسوپلار مۇدەسلەپكى قەدەمدە تونۇپ يەتكەن. جۇڭگودا، «مۇھاكىمە ۋە بايان. زىخەن» دە «كۆڭزى دەريا بويىدا تۇرۇپ ئېيتىدۇلەركى، ئۆتۈپ كېتەر جەمئىي ئىشلار، كەبى كېچە - كۈندۈز دېمەي ئېقىۋېرىدىغان مۇنۇ دەريا» دەپ يېزىلغان. خەن سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا بولۇپ ئۆتكەن جيايى «ئەنقاغا مەدھىيە» دېگەن ماقالىسىدە «كۈنلى نەرسە توختىماي ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ»، «ئۆزگىرىش خىلمۇخىل بولىدۇكى، ئۇنىڭ چېكى بولمايدۇ» دېگەن. قەدىمكى يۇنانىدا بولۇپ ئۆتكەن ھېراكلىت ھەممە نەرسە ئۆتۈپ كېتىدۇ، ھەممە نەرسە ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ، «ئادەم دەريانىڭ ئەينى بىر ئېقىنىغا ئىككى قېتىم چۈشەلمەيدۇ» دەپ قارايدۇ. ماتېرىيالىستلار ھەرىكەتنىڭ تۈپ گەۋدىسى ماددا دەپ قارىسا، ئىدېئالىستلار ھەرىكەتنىڭ تۈپ گەۋدىسى روھ دەپ قارايدۇ، مۇشۇ نۇقتىدا، ماتېرىيالىستلار بىلەن ئىدېئالىستلار ئوتتۇرىسىدا تۈپ ئىختىلاپ بار.

هەقىقەت 真理 ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ ۋە ئۇنىڭ قانۇنىيەتلىرىنىڭ توغرا ئىنكاسى. هەقىقەت ئوبيېكتىپ بولىدۇ، ئوبيېكتىپ دۇنيا مەڭگۈ توختىماستىن ئالغا قاراپ راۋاجلىنىدۇ، ئوبيېكتىپ دۇنيانى توغرا ئىنكاس قىلغۇچى هەقىقەت قىسمەنلىكتىن ئومۇميلىقىغا، نىسپىيلىكتىن مۇتلەقلىققا قاراپ ئۆزلۈكسىز چوڭقۇرلىشىپ بارىدىغان تەرەققىيات جەريانىدىن ئىبارەت. هەرقانداق هەقىقەت ئەتراپلىق ۋە كونكرېت بولىدۇ. مىليونلىغان خەلقنىڭ ئىنقىلابىي ئەمەلىيىتىلا هەقىقەت بىلەن سەپسەتىنى سىنايدىغان ئۆلچەم بولالايدۇ. سەپسەتىگە سېلىشتۇرۇلغان هالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش، ئۇنىڭغا قارشى كۆرەش قىلىش ئارقىسىدا راۋاجلىنىش هەقىقەت تەرەققىياتىنىڭ قانۇنىيىتىدۇر. تارىختا بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان تۈرلۈك هەقىقەت قارىشى بولۇپ كەلدى. مېتافىزىكىلىق ماتېرىيالىزم هەقىقەتنىڭ ئوبيېكتىپلىقىنى ئېتىراپ قىلسىمۇ، لېكىن هەقىقەتنىڭ مۇتلەقلىقىنى مۇبالىغە قىلىدۇ، هەقىقەتنىڭ نىسپىيلىكىنى تەرىپىنى چۈشەنمەيدۇ، شۇڭا بىلىشنى قاتمالالاشتۇرۇپ قويىدۇ؛ ئۇلار يەنە تەجرىبىنى هەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى دەپ هېسابلايدۇ، نەتىجىدە، ئىدېئالىستىك هەقىقەت قارىشىدىن چېكىرا ئاجرىتالمايدۇ. ئىدېئالىزم هەقىقەتنىڭ ئوبيېكتىپلىقىنى ۋە مۇتلەقلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ، هەقىقەتنى سۇبيېكتىپ، نىسپىي بولىدۇ دەپ قارايدۇ هەمدە ئىدېيىنىڭ ئېنىق ۋە چۈشىنىشلىك بولغان - بولمىغانلىقىنى، شەخسكە پايدىلىق ياكى زىيانلىق ئىكەنلىكىنى ۋەھاكازالارنى هەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى دەپ هېسابلايدۇ، شۇ سەۋەبتىن هەق بىلەن ناهەقنىڭ، ئىنقىلاب بىلەن ئەكسىيەتچىلىكنىڭ، پەن بىلەن خۇ-

زاپاتنىڭ چەك ـ چېگرىسىدىن كۆز يۇمىدۇ. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزملىق ھەقىقەت قارىشى بىردىنبىر توغرا ھەقىقەت قارىشىدۇر.

ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش (实事求是) بۇ ئەسلىدە جۇڭگونىڭ كونا سۆزى ئىدى. ماۋ زېدۇڭ «ئۆگىنىش ھەققىدە» دېگەن ماقالىسىدە مۇشۇ كونا سۆزگە يېڭى تەبىر بېرىپ: «ئەمەلىيەت» ـ ئوبيېكتىپ مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ھەممە شەيئىلەردۇر، «ھەقىقەت» ـ ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ ئىچكى باغلىنىشى، يەنى قانۇنىيەتلەردۇر، «ئىزدەش» ـ تەتقىق قىلىش دېمەكتۇر. بىز مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى، ئۇلكە ئىچى ۋە سىرتىدىكى، ناھىيە ئىچى ۋە سىرتىدىكى، رايون ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئەمەلىي ئەھۋالىلارنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇلاردىن ئويدۇرما قانۇنىيەتلەرنى ئەمەس، ئەسلىدە بار قانۇنىيەتلەرنى، يەنى ئەتراپىمىزدىكى ۋەقەلەرنىڭ ئىچكى باغلىنىشىنى تېپىپ چىقىپ، ئۆز ھەرىكىتىمىزنىڭ يولباشلامچىسى قىلىشىمىز كېرەك.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى» 3 ـ تۇم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 24 ـ بەت) شۇنىڭدىن كېيىن «ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش» ئاممىباب پەلسەپە ئۇقۇمى بولۇپ قالغان، بۇ ئۇقۇم دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم پەلسەپىسىنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيانقى پارتىيە تارىخىغا دائىر بەزى مەسىلىلەر توغرىسىدىكى قارارىدا، ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ جانلىق روھىنىڭ ئۇچ ئاساسىي تەرىپى بار، ئۇنىڭ بىرىنچىسى ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش، «ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن

ئىزدەش دېگەنلىك ئەمەلىيەتنىڭ ئاساس قىلىش، نەزەرىيىنى ئەمەلىيەت بىلەن بىرلەشتۈرۈش، ماركسىزم ـ لېنىنىزمنىڭ ئومۇمىي قائىدىلىرىنى جۈملىگو ئىنقىلابنىڭ كونكرېت ئەمەلىيىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈش دېگەنلىكتۇر» دەپ كۆرسىتىلگەن.

ھەمكارلىق 协作 نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ بىر خىل ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ياكى بىر خىل بولمىسىمۇ ئۆزئارا باغلىنىشلىق بولغان ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا پىلانلىق ھالدا بىرلىكتە ھەمكارلىشىپ ئىشلەيدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ، ئىش تەقسىماتى يولغا قويۇلمىغان ئاددىي ھەمكارلىق ۋە ئىش تەقسىماتى يولغا قويۇلغان مۇرەككەپ ھەمكارلىق دەيدىغان ئىككى خىل بولىدۇ. ھەمكارلىق تەك مىقدارداشكى يەككە ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ يىغىندىسىدىنمۇ چوڭ بولغان يېڭى ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنى يارىتالايدۇ، نۇرغۇن ئەۋزەللىك لەرگە ئىگە بولىدۇ: ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدىن تولۇق، ئۈنۈملۈك پايدىلانغىلى، ئەمگەكنىڭ ماكان دائىرىسىنى كېڭەيتكىلى، مەھسۇلاتنى ئىشلەپ چىقىرىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئەمگەك ۋاقتىنى قىسقارتقىلى، قىسقا مۇددەت ئىچىدە نۇرغۇن ئەمگەك كۈچى زۆرۈر بولىدىغان پەسىل خاراكتېرلىك ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ تەلىپىگە ماسلاشقىلى بولىدۇ ھەمدە ئەمگەكنى كەسپىيلەشتۈرۈپ، قورالارنى مەخسۇلاشتۇرۇپ، تېخنىكىنى ياخشىلاشقا، ئەمگەكنىڭ مەلىكىلىك دەرىجىسىنى ئاشۇرۇشقا پايدىلىق بولىدۇ ـ دە، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنى ئۆسىنۈرگىلى بولىدۇ. ھەمكارلىق ئىپتىدائىي جەمئىيەتتىلا بارلىققا كەلگەن، ئۇ ۋاقتىدا ئىپتىدائىي ئادەملەر ئوۋ ئوۋلاش، بېلىق تۇتۇش،

تېرىقچىلىق قىلىش قاتارلىق ئەمگەكلەردە ئاددىي ھەمكارلىق شەكلىنى قوللانغان، كېيىن مۇرەككەپ ھەمكارلىق پەيدىنپەي بارلىققا كەلگەن. كاپىتالىزم شارائىتىدا، ھەمكارلىق ئىشلەپ چىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنىڭ يولغا قويۇلىدۇ ۋە كاپىتالىستلارنىڭ ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئەمگەك مەھسۇلىنى شىلۋالىدىغان ۋاستىسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا ھەمكارلىق پۈتۈن جەمئىيەت دائىرىسىدە پەلانلىق، تەشكىللىك ھالدا ئېلىپ بېرىلىدۇ، ھەمكارلىقنىڭ ئەۋزەللىكى تولۇق جارى قىلدۇرۇلۇپ، پۈتكۈل خەلق ئىگىلىكى تارماقلىرىنىڭ ماسلاشقان ھالدا ئوڭۇشلۇق راۋاجلىنىشى ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ.

هوقۇق 权利 «مەجبۇرىيەت»نىڭ ئەكسى. ❶ قانۇن جەھەتتىكى هوقۇقنى يەنى پۇقرالار ياكى قانۇنىي ئىگىلەرنىڭ قانۇن بويىچە هوقۇق يۈرگۈزۈشىنى ۋە مەنپەئەتتىن بەھرىمەن بولۇشىنى كۆرسىتىدۇ. ماركسىزمچە قانۇنشۇناسلىق نۇقتىسىنەزىرىگە ئاساسلانغاندا، قانۇن جەھەتتىكى هوقۇقنىڭ خاراكتېرى قانۇننىڭ سىنىپىي خاراكتېرىگە باغلىق بولىدۇ؛ بىر - بىرىدىن ئايرىلمايدىغان هوقۇق بىلەن مەجبۇرىيەت ھۆكۈمران سىنىپنىڭ ئىرادىسىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ؛ قانۇندا بىر تەرەپنىڭ هوقۇقى بولسا، ئىككىنچى تەرەپنىڭ چوقۇم شۇنىڭغا مۇناسىپ بولغان مەجبۇرىيىتى بولىدۇ ياكى ئىككى تەرەپ هوقۇقتىن تەڭ بەھرىمەن بولىدۇ ۋە مەجبۇرىيەتنى تەڭ ئۈستىگە ئالىدۇ. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە هوقۇق بىلەن مەجبۇرىيەتنىڭ بىرىدەكلىكى هەقىقىي ئەمەلگە ئاشقان بولىدۇ. هوقۇقتىنلا

بەھرىمەن بولۇپ مەجبۇرىيەت ئۆتىمەيدىغان. شۇنداقلا مەجبۇرىيەتنىلا ئۆتەپ هوقۇقتىن بەھرىمەن بولالمايدىغان ھېچقانداق پۇقرا بولمايدۇ. سوتسىيالىستىك دۆلەت پۇقرالارنىڭ كەڭ دائىرىلىك هوقۇقتا ئىگە ئىكەنلىكىنى قانۇندا ئېتىراپ قىلىپلا قالماستىن، بەلكى ئۇلارنى هوقۇقنى ئىشلىتىشى ئۈچۈن سىياسىي كاپالەت ۋە ماددىي ياردەم بىلەن تەمىنلەيدۇ. ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ دۆلىتىدىكى قانۇندا هوقۇق بىلەن مەجبۇرىيەت بىر - بىرىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ، ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنغۇچىلارنىڭ هوقۇقى ياكى ئاشكارا مەھرۇم قىلىنىدۇ، ياكى شەكلىگە ئايلاندۇرۇپ قويۇلىدۇ. ❶ ئومۇمەن ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنىڭ ئۆز ئەزالىرىنىڭ بەھرىمەن بولۇشى ئۈچۈن بەلگىلىگەن مەنپەئەت ۋە ئىشلىتىشگە رۇخسەت قىلىنغان هوقۇقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

هوقۇقنى جايلارغا بۆلۈپ بېرىش 地方分权 «هوقۇقنى مەركەزگە مەركەزلەشتۈرۈش»نىڭ ئەكسى. دۆلەتنىڭ هوقۇقىنى مەركىزىي هۆكۈمەت بىلەن يەرلىك هۆكۈمەتلەر ئايرىم - ئايرىم يۈرگۈزىدىغان تۈزۈم. بۇ تۈزۈمنى كۆپرەك قوشما شتاتلىق تۈزۈمىدىكى دۆلەتلەر ياكى يەرلىك ئاپتونومىيىنى يولغا قويغان دۆلەتلەر قوللىنىدۇ. مەركىزىي هۆكۈمەت بىلەن يەرلىك هۆكۈمەتلەرنىڭ خىزمەت هوقۇقى دائىرىسى ئومۇمەن ئاساسىي قانۇن ۋە قانۇنلاردا كونكرېت بەلگىلىنىدۇ. يەرلىك هۆكۈمەتلەرنىڭ خىزمەت هوقۇقى دائىرىسى ئادەتتە تاشقى ئىشلار، ھەربىي ئىشلار قاتارلىقلاردىن باشقا يەرلىك خاراكتېر ئالغان ئىشلار، مەسىلەن، سانائەت - يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى، سودا، مائارىپ، سەھىيە،

خەلق ئىشلىرى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولىدۇ؛ بەزى دۆلەت لەردە مالىيە، قاتناش قاتارلىق ئىشلارغىمۇ مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن يەرلىك ھۆكۈمەتلەر ئىش تەقسىملىشۈۋېلىپ مەسئۇل بولىدۇ، يەرلىك ھۆكۈمەتلەر قانۇن بويىچە ئۆزلىرىنىڭ خىزمەت ھوقۇقىنى يۈرگۈزۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەركىزىي ھۆكۈمەت تاپشۇرغان مەملىكەت خاراكتېرلىك مەمۇرىي ئىشلارنىمۇ قىلىدۇ.

中央集权 هوقۇقنى مەركەزگە مەركەزلەشتۇرۇش

«هوقۇقنى جايلارغا بۆلۈپ بېرىش»نىڭ ئەكسى. دۆلەتنىڭ هوقۇقنى مەركىزىي ھۆكۈمەتكە مەركەزلەشتۇرۇش تۈزۈمى. بۇنداق تۈزۈم بويىچە بولغاندا، جايلاردىكى ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر مەركىزىي ھۆكۈمەتكە بىر تۇتاش بويسۇنىدۇ، مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىكىدە ۋە نازارىتى ئاستىدا ئىشلەيدۇ، مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ قانۇنىنى، مەمۇرىي بۇيرۇقنى، سىياسەتنى، قارارنى ۋە يولبورۇقنى ئىجرا قىلىدۇ. جۇڭگودا هوقۇقنى مەركەزگە مەركەزلەشتۇرۇش تۈزۈمى مىلادىدىن بۇرۇن 221 - يىلى چىن شىخۇاڭ ئالتە بەگلىكنى قوشۇۋالغاندىن باشلاپ بەرپا قىلىنغان، ئۇزۇن داۋام قىلىپ كەلگەن بىرنەچچە قېتىملىق بۆلۈنۈش ھالىتىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بۇ تۈزۈم جۇڭگودا باشتىن ئاياغ قوللىنىلىپ كەلدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، دېموكراتىيە - مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمى بويىچە خەلق قۇرۇلتىيى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، يەرلىك ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكىگە بويسۇنىدۇ. ياۋروپادىكى نۇرغۇن دۆلەتلەردە 15 - ئەسىرنىڭ

ئاخىرىدىن تارتىپ پادىشاھلىق مۇستەبىت تۈزۈم يولغا قويۇلۇپ، 16- ئەسىرلىك بېشىغا كەلگەندە كۆپ ساندىكى دۆلەتلەردە، ھوقۇقنى مەركەزگە مەركەزلەشتۈرىدىغان دۆلەتنىڭ شەكىللىنىش جەريانى ئاساسەن ئورۇندالدى. ھوقۇقنى مەركەزگە مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمنىڭ بەرپا قىلىنىشى مەملىكەت زېمىنىنىڭ بىرلىككە كېلىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ، ئىچكى بازارنىڭ كېڭىيىشى ۋە ئىقتىسادنىڭ راۋاجلىنىشىغا پايدىلىق بولىدۇ. كاپىتالىزمنىڭ راۋاجلىنىشى ۋە مونوپولىيىنىڭ كۈچىيىشى سىياسىي ھوقۇقنىڭ يۇكسەك دەرىجىدە مەركەزلىشىشنى تەلەپ قىلىدۇ، كاپىتالىستىك مەملىكەتلەردە گەرچە ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە يەرلىك ئاپتونومىيىلەر يولغا قويۇلغان بولسىمۇ، لېكىن ئاساسلىق ھوقۇق يەنىلا مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ قولىدا بولىدۇ.

ھۆكۈم 判断 شەيئىلەرنىڭ ئەھۋالىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش ياكى ئىنكار قىلىش يولىدىكى تەپەككۇر شەكلى. مەسىلەن، «سىياسەت ئىقتىسادنىڭ مەركەزلىك ئىپادىسى.» مۇئەييەنلەشتۈرۈش ياكى ئىنكار قىلىش ئوبيېكتىپ ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن كەلسە، ھۆكۈم چىن بولىدۇ، ئۇيغۇن كەلمىسە ساختا بولىدۇ. ھۆكۈمنىڭ چىن ياكى ساختىلىقىنى ئۆلچەيدىغان بىردىنبىر ئۆلچەم ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت. ھۆكۈم ئۇقۇملاردىن تەركىب تاپىدۇ، ئۇ ئەمەلىيەت ئاساسىدا رېئاللىقنى ئەكس ئەتتۈرگەنلىكىنىڭ نەتىجىسى، ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئەمەلىيەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. ھەرقانداق ھۆكۈمنىڭ ئۆزىگە خاس مەزمۇنى ۋە شەكلى بولىدۇ. مەزمۇنى ئوخشاش بولمىغان ھۆكۈم ئوخشاش شەكىل ئىپادىسى مۇمكىن. ھۆكۈمنىڭ شەكلى لوگىكىنىڭ

تەتقىقات ئوبيېكتىدۇر. ھۆكۈم ھامان جۈملە شەكىلدە ئىپادىلىنىدۇ، لېكىن جۈملىنىڭ ھەممىسى ھۆكۈم بولىۋەرمەيدۇ. ئومۇمەن ئېيتقاندا، خەۋەر جۈملە ھۆكۈمنى بىلدۈرىدۇ، سوئال جۈملە، بۇيرۇق جۈملە ۋە ئۈندەش جۈملە بىۋاستە ھۆكۈمنى بىلدۈرمەيدۇ، ئەمما ئۇلاردىن كۆپ ھاللاردا ھۆكۈم مەنىسى چىقىپ تۇرىدۇ. بىر ھۆكۈمنى باشقا ـ باشقا جۈملىلەر بىلەن ئىپادىلەش مۇمكىن، باشقا ـ باشقا ھۆكۈملەرنى بىر جۈملە بىلەن ئىپادىلەشمۇ مۇمكىن.

公私合营 ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكى

دۆلىتىمىزدە يۇلغا قويۇلغان دۆلەت كاپىتالىزمنىڭ ئالىي شەكلى. ئۇ ئايرىم كارخانا بويىچە بولغان ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكى ۋە پۈتۈن كەسىپ بويىچە بولغان ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىن ئىبارەت ئىككى باسقۇچقا بۆلۈنىدۇ. ئايرىم كارخانا بويىچە بولغان ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى ۋاقىتلاردا يۇلغا قويۇلغان، 1954 ـ يىلىدىن كېيىن، پارتىيىنىڭ ئۆتكۈنچى دەۋرىدىكى باش لۇشيەنلىنىڭ يېتەكچىلىكىدە تېز راۋاجلاندى. كارخانىلاردىكى ھۆكۈمەت پېيى خۇسۇسىي كارخانىلاردىكى بيۇروكرات كاپىتالىستلارنىڭ ياكى دۇشمەنلەرنىڭ مۈلكىنى دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش، تىجارەتتە قىيىنملىۋاتقان خۇسۇسىي كارخانىلارغا دۆلەت مەبلەغ سېلىش ۋە كاپىتالىستلارنىڭ قانۇنسىز تاپاۋىتىنى ھۆكۈمەت پېيىغا ئايلاندۇرۇش قاتارلىق يوللار بىلەن شەكىللەندى. بۇ باسقۇچتا، كارخانىلاردا سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي تەركىب پەيدا بولدى، كارخانىلاردىكى ئىشلەپچىقىرىش

ۋاستىلىرىنىڭ بىر قىسمى دۆلەتنىڭ ئىلكىگە ئۆتتى، هۆكۈمەت كارخانىلارغا رەھبەرلىك خىزمىتى ئۆتەش ئۈچۈن كادىر (هۆكۈمەت ۋەكىلى) ئەۋەتتى؛ كارخانىلار قوشۇمچە قىممەتنى ئۈندۈرۈش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى دۆلەت ۋە خەلقنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن ئىشلەپ چىقىرىدىغان قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، ئاساسىي جەھەتتىن پىلانلىق ئىشلەپچىقىرىش يولىغا سېلىندى؛ كارخانىلارنىڭ پايدىسى «پايدىنى تۆتكە بۆلۈش» پرىنسىپى بويىچە تەقسىم قىلىنىپ، كاپىتالىستلارنىڭ ئېكسپلاتاتسىيسى مەلۇم دەرىجىدە چەكلەندى. لېكىن هۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ۋە ئەمگەكچىلەر بىلەن كاپىتالىستلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت بۇنىڭ بىلەن تولۇق هەل بولۇپ كەتمىدى، كاپىتالىستلار ئالىدىغان پايدا ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ كۆپىيىۋەردى، بۇ هال دۆلەتنىڭ مەبلەغ توپلىشىغا ۋە ئىشچىلارنىڭ ئاكتىپلىقىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇشقا پايدىلىق بولمىدى. 1955 - يىلىنىڭ ئاخىرى مەملىكەت بويىچە بولغان يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش دولقۇنىنىڭ تۈرتكىسى ۋە ئىشچىلار ئاممىسىنىڭ تەلەپ قىلىشى ئارقىسىدا، هۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكى كەسىپلەر بويىچە بولۇش باسقۇچىغا قەدەم قويدى. 1956 - يىلنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە مەملىكەت بويىچە هەممە كەسىپنى ئۆز ئىچىگە ئالغان هۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكى ئاساسىي جەھەتتىن ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. دۆلەت كاپىتالىستلارنىڭ خۇسۇسىي پېيىغا مۇقىم ئۆسۈم (ئومۇمەن يىللىق ئۆسۈمى 5%) بېرىش تۈزۈمىنى قوللاندى، كاپىتالىستلار ئىلكىدە

قالغان بىر قىسىم ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى دۆلەتنىڭ بىر تۇتاش باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈلدى، شۇنىڭ بىلەن كاپىتالىستلار كارخانىلارنى باشقۇرۇش ھوقۇقىدىن ئايرىلدى، كاپىتالىستلارغا بېرىلىدىغان ئۆسۈمنۇ كارخانىلارنىڭ پايدىسىغا باغلانمايدىغان بولۇپ قالدى. كاپىتالىستلار دۆلەت تەرەپتىن مۇۋاپىق خىزمەت تەرگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى، شۇنداق قىلىپ ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ خاراكتېرى ئۆزگىرىپ، ئاساسىي جەھەتتىن سوتسىيالىستىك كارخانىلارغا ئايلاندى. دۆلەت مۇقىم ئۆسۈم بېرىشنى 1966 - يىل 9 - ئايدا توختاتقاندىن كېيىن، كارخانىلار پۈتۈنلەي سوتسىيالىستىك ئومۇمىي خەلق مۈلۈكچىلىكىدىكى كارخانىلارغا ئايلاندى.

هۆكۈمەتسىزلىك 无政府主义 فرانسۇزچە anarchisme نىڭ مەنە تەرجىمىسى. ھەرقانداق دۆلەت ھاكىمىيىتىنى ئىنكار قىلىدىغان، پرولېتارىياتنىڭ تەشكىللىك، رەھبەرلىكى بولغان ھالدا قىلىدىغان ئىنقىلابىي كۈرىشىگە قارشى تۇرىدىغان ئۇششاق بۇرژۇئا پىكىر ئېقىمى. بۇ پىكىر ئېقىمى، ھەرقانداق ھاكىمىيەت ۋە نوپۇز «ئىنسانىيەتنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنى، روھىنى يوقاتقۇچى» جىنايەتچى، دۆلەت ھەممە بالايىبالەرنىڭ مەنبەسى، دەپ قارايدۇ، شەخسنىڭ مۇتلەق ئەركىنلىكىنى تەرغىپ قىلىپ، ئاتالمىش «بۇيرۇق بولمايدىغان، ھوقۇق بولمايدىغان، بويسۇنۇش بولمايدىغان، جازالاش بولمايدىغان»، «ھۆكۈمەتسىز» جەمئىيەت قۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. 19 - ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ياۋروپادا بارلىققا كەلگەن بۇ پىكىر ئېقىمىنىڭ

ئاساسىي ۋەكىللىرى گېرمانىيىلىك شتىرنېر، فرانسىيىلىك پرۇدون، روسسىيىلىك باكۇنىن ۋە كرۇپاتسىن قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. هۆكۈمەتسىزلىكنىڭ پېشۋاسى بولغان شتىرنېر: «ماڭا نىسبەتەن ئېيتقاندا، مەندىن يۇقىرى تۇرىدىغان ھېچقانداق نەرسە يوق... مەن ھەرقانداق دۆلەتكە، ھەتتا ئەڭ دېموكراتىك دۆلەتكىمۇ ئۇرۇش ئېلان قىلىمەن» دەپ جاكارلىدى. هۆكۈمەتسىزلىكنىڭ ئاساسچىسى بولغان پرۇدون ئىشچىلارنىڭ سىياسىي كۈرەشكە قاتنىشىشىغا، ئىش تاشلىشىغا ۋە ئىشچىلار ئۈيۇشمىلىرىنى قۇرۇشىغا قارشى تۇردى. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىكنى ساقلاپ قېلىش شەرتى ئاستىدا ئالماشتۇرۇش بانكىسى ئارقىلىق ئۇششاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنىشتىن خالىي قىلغىلى بولىدۇ، شەخس ۋە گۇرۇھلارنىڭ ئەركىن بىرلەشمىسى ئارقىلىق دۆلەتنىڭ ئىزىنى باسقىلى بولىدۇ، دەپ خام خىيال قىلدى. باكۇنىن، هازىرقى زامان جەمئىيىتىدىكى بالايىئاپەتنىڭ يىلتىزى كاپىتالىستىك تۈزۈم ئەمەس، بەلكى دۆلەت، دەپ قارىدى. ئۇ مۈلۈككە ۋارىسلىق قىلىش هوقۇقىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى ئىنقىلابنىڭ باشلىنىشى قىلماقچى بولدى، سىنىپلار يوقىلىشتىن بۇرۇن دۆلەتنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. كرۇپاتسىن: «ئىنقىلاب بىلەن هۆكۈمەت بىر - بىرى بىلەن سغىشالمايدۇ؛» بىرى مەۋجۇت بولىدىكەن، بىرى چوقۇم يوقىلىدۇ» دەپ جار سالدى. ئۇ مۇتلەق تۈزۈم - تۈزۈمنى ئىدارە قىلىشنى ئاساس قىلغان، ھېچقانداق نوپۇزنى كېرەك قىلمايدىغان «ئەركىن كومۇنىزم» يەنى «هۆكۈمەتسىز كومۇنىزم» تۈزۈمىنى بەرپا

قىلىشنى تەشەببۇس قىلدى. لېنىن مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: ھۆكۈمەتسىزلىك ئېكسپىلاتاتسىيىگە قارشى بەزى قۇرۇق گەپ-لەرنى قىلغاندىن تاشقىرى، ھېچنېمىنى ۋۇجۇدقا چىقىرالمىدى؛ ئۇ ئېكسپىلاتاتسىينىك مەنبەسىنى بىلمەيدۇ، جەمئىيەتنىك سوتسىيالىزمغا قاراپ راۋاجلىنىۋاتقانلىقىنى بىلمەيدۇ، سىنىپىي كۈرەش سوتسىيالىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا ئىجادىي كۈچ ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ؛ ئۇ، قىيابېتىنى ئۆزگەرتىۋالغان بۇرژۇئا شەخسىيەتچىلىكى، ئۈمىدسىزلىكنىك مەھسۇلى. ھۆكۈمەتسىزلىك پرولېتارىيات ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىشتىن بۇرۇن ئىشچىلار ھەرىكىتى ۋە ئىنقىلابىي كۈرەشكە بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، كاپىتا-لىزم تۈزۈمىنى قوغداش رولىنى ئوينايدۇ؛ پرولېتارىيات ھاكى-مىيەتنى تارتىۋالغاندىن كېيىن، تەشكىلىي ئىنتىزامنى ۋە سوتسىيالىستىك قانۇن - تۈزۈمىلەرنى بۇزىدۇ، كومۇنىستىك پارتىيىنىك رەھبەرلىكىنى ۋە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ.

هېسسي بىلىش 感性认识 كىشىنىك سېزىم ئەزالىرى ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتتە ئوبېيېكتىپ دۇنيا بىلەن بىۋاستە ئۇچ-راشقاندىن كېيىن مېڭىدە ھاسىل بولغان بىلىش. ئۇ ئاساسەن بىلىشنىك دەسلەپكى باسقۇچىغا تەئەللۇق بولغان تۇيغۇ، تەسە-راتلارنى بىلدۇرىدۇ. هېسسي بىلىش شەيئىلەرنىك ھادىسىلىرىنى ۋە تاشقى باغلىنىشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ، ئۇ ئەقلىي بىلىش-نىك ئاساسى. هېسسي بىلىش بىلەن ئەقلىي بىلىش ئۆزئارا باغلىنىپ، بىر - بىرىگە سىڭىشىپ، ئەمەلىيەت ئاساسىدا بىر-لىككە كېلىدۇ.

ئو

ئوبوروت 通流 تاۋارنى پۇلنىڭ ۋاستىسى بىلەن قولدىن - قولغا ئۆتكۈزۈش ھەرىكىتى ۋە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن پۇلنى قولدىن - قولغا ئۆتكۈزۈش ھەرىكىتى. ئۇ تاۋار ئوبوروتىنى ۋە پۇل ئوبوروتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تاۋار ئىگىلىكى شارائىتىدا، ئۇ ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ئوتتۇرىسىدا، ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئىشلەپچىقىرىش بەلگىلىگەن تەقسىمات ساھەسى بىلەن ئىستېمال ساھەسى ئوتتۇرىسىدا كۆۋرۈك بولىدىغان، ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىشتا كەم بولسا بولمايدىغان ۋاستىچى ھالقا. ئۇ تارىخىي كاتېگورىيىدۇر. تاۋار ئالماشتۇرۇش ئەڭ دەسلىپىدە نەرسىگە نەرسىنى ئالماشتۇرۇشتىن ئىبارەت بولغان، سېتىش ۋە سېتىۋېلىش ماكان ۋە زامان جەھەتتە بىر بولغان. ئوبوروت پۇلنىڭ بارلىققا كېلىشى بىلەن مەيدانغا كەلگەن. ئۇ نەرسىگە نەرسىنى ئالماشتۇرىدىغان بىر قېتىملىق تاۋار ئالماشتۇرۇش ھەرىكىتىنى سېتىش ۋە سېتىۋېلىشتىن ئىبارەت ئىككى قېتىملىق ھەرىكەتكە يەنى تاۋار — پۇل، پۇل — تاۋار ھەرىكىتىگە ئاجراتقان. ئالدىنقىسى سېتىش باسقۇچى، كېيىنكىسى سېتىۋېلىش باسقۇچىدۇر. دېمەك، ئوبوروت ئومۇمىي جەھەتتىكى ئالماشتۇرۇش دېمەكتۇر. تاۋار ئوبوروتى پۇل ئوبوروتىنىڭ ئاساسى، پۇل ئوبوروتى تاۋار ئوبوروتىنىڭ شەرتىدۇر. ساتقۇچى تەرەپتىكى

تاۋار بىلەن ئالغۇچى تەرەپتىكى پۇل بىر - بىرىگە ئۆزگىرىدۇ. تاۋار سېتىلغاندىن كېيىنلا ئوبوروتتىن چىقىپ، ئىستېمال ساھەسىگە كىرىدۇ؛ پۇل داۋاملىق ئىستېمال ساھەسىدە تۇرۇپ، بىر تاۋار ئىگىسىنىڭ قولىدىن يەنە بىر تاۋار ئىگىسىنىڭ قولىغا ئۆتىدۇ. ئوبوروت قىممەت ياراتمايدۇ، ئەمما ئۇ قىممەتنى يارىتىش ۋە ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ كەم بولماس زۆرۈر شەرتىدۇر. پۇل كاپىتالنىڭ ياكى مەبلەغنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالىغا ياكى مەبلەغگە، تاۋار كاپىتالىنىڭ ياكى مەبلەغنىڭ پۇل كاپىتالغا ياكى مەبلەغگە ئايلىنىپ، تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ۋە تاۋار ئالماشتۇرۇشنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرەلىشى ئوبوروت ساھەسى ئارقىلىقلا مۇمكىن بولىدۇ. ئەمما، سېتىش بىلەن سېتىۋېلىشنىڭ ماكان ۋە زامان جەھەتتە بۆلۈنۈپ كېتىشى ئارقىسىدا، سېتىش بىلەن سېتىۋېلىشنىڭ ئۆزۈلۈپ قېلىش هادىسىسى يۈز بېرىپ، ئىقتىسادىي كىرىزىس ئۇچۇن شەكىلەن ئىمكانىيەت تۇغدۇرىدۇ ۋە بۇ ئىمكانىيەت كاپىتالىزم شارائىتىدا رېئال ئىمكانىيەتكە ئايلىنىدۇ.

ئوبوروت خراجىتى 流通费用 تاۋار ئوبوروتى جەريانىدا سەرپ قىلىنىدىغان خراجەت. ئۇ نوقۇل ئوبوروت خراجىتى ۋە ئۇنۇمدار ئوبوروت خراجىتى دېگەنلەرگە بۆلۈنىدۇ. نوقۇل ئوبوروت خراجىتى تاۋارنىڭ قىممەت شەكلىنىڭ ئۆزگىرىشى، يەنى تاۋارنىڭ ئېلىپ - سېتىلىشى ئارقىسىدا پەيدا بولىدۇ، ئۇ دۇكان خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىش ھەققى، ئېلان خراجىتى، ھېسابات خراجىتى، ئالاقە خراجىتى ۋە سودا ئورگانلىرىنىڭ كۈندىلىك چىقىمى دېگەنگە ئوخشاشلارنى ئۆز

ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ تاۋار قىممىتىنى كۆپەيتمەيدۇ، ئۇنۇمسىز چىقىم قاتارىغا كىرىدۇ، شۇ سەۋەبتىن ئۇ نوقۇل ئوبوروت خىراجىتى دەپ ئاتالغان. ئۇنۇمدار ئوبوروت خىراجىتى ئىشلەپچىقىرىش جەريانى ئۈچۈن ئوبوروت ساھەسىدە داۋاملىق زۆرۈر بولغان خىراجەتتۇر، ئۇ توشۇش، ئۇراش، ساقلاش ۋە پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق ئىشلارنىڭ خىراجىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ خىراجەت تاۋارنىڭ قىممىتىنى كۆپەيتىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتىدىن پەرقلەنمەيدۇ. كاپىتالىزم شارائىتىدا ئوبوروت خىراجىتىنى سودا كاپىتالىستلىرى تۆلەيدۇ ۋە تېگىشلىك پايدىغا ئېرىشىدۇ. نوقۇل ئوبوروت خىراجىتى سانائەت ئىشچىلىرى ياراتقان قوشۇمچە قىممەتتىن ھاسىل بولىدۇ، ئۇنۇمدار ئوبوروت خىراجىتى ئوبوروت ساھەسىدە ئۇنۇملۇك ئەمگەك قىلغۇچىلار ياراتقان قىممەتتىن ۋە قوشۇمچە قىممەتتىن ھاسىل بولىدۇ. نوقۇل ئوبوروت خىراجىتىنىڭ ئۇلغىيىپ كېتىشى، ساقلاش، توشۇش قاتارلىق ئىشلاردىكى ئۇنۇمدار سەرپىياتنىڭ نورمال تەلەپتىن ئېشىپ كېتىشى ھەرقانداق جەمئىيەتتە ئىجتىمائىي بايلىقنىڭ ئىسراپ بولۇشىغا سەۋەب بولىدۇ.

ئوبوروت ساھەسى 流通领域 «ئوبوروت» قا قارالىدۇ.

ئوبوروت فوندى 流通基金 يەنى «ئوبوروت مەبلىغى». ئۇ ئوبوروت ساھەسىدە تۇرۇۋاتقان ئاشۇ بىر قىسىم فوندى بىلدۈرىدۇ. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە ئۇنى كارخانا ئورۇنلىرى ئىگىلەيدۇ ۋە ئىشلىتىدۇ، ئۇ مەھسۇلات مەبلەغ، پۇل مەبلەغ ۋە ھېسابات مەبلىغى دېگەنگە ئوخشاشلارنى ئۆز

ئىچىگە ئالىدۇ.

ئوبوروت كاپىتالى 流通资本 «ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالى»نىڭ سېلىشتۇرمىسى. ئۇ كاپىتالنىڭ ئايلىنىشى داۋامىدا ئوبوروت جەريانىدا تۇرىدىغان كاپىتال. ئۇنىڭ *پۇل كاپىتال ۋە *تاۋار كاپىتال دېگەن ئىككى شەكلى بار. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى كاپىتالنىڭ ھاسىل بولۇش باسقۇچى ئۈچۈن شەرت ھازىرلاشتىن ھەمدە ئاۋانس كاپىتالنىڭ قولغا قايتىپ كېلىشىگە، قوشۇمچە قىممەتنىڭ ئىشقا ئېشىشىغا ئىمكانىيەت يارىتىشتىن ئىبارەت. ئۇ ئۆزى قوشۇمچە قىممەت ھاسىل قىلمايدۇ. كاپىتالىزمنىڭ تەرەققىي قىلىشى، تاۋار بازىرىنىڭ كۇنسايىپ كېڭىيىشى، ئوبوروت ۋاقتىنىڭ ئۇزىرىشى ئارقىسىدا، ئوبوروت كاپىتالىنى شۇنىڭغا لايىق كۆپەيتىشكە توغرا كەلگەنىدى. بۇ ھال ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالىنىڭ نىسبىتىنى تۆۋەنلىتەتتى ھەمدە پايدا نىسبىتىنىڭ تۆۋەنلەپ كېتىشىگە سەۋەب بولاتتى. سانائەت كاپىتالىستلىرى ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالىنىڭ ئايلىنىشىنى تېزلىتىش، ئوبوروت كاپىتالىنى ئازايتىش ئۈچۈن، سانائەت كاپىتالىنىڭ بىر قىسمىنى مەخسۇس تاۋار تىجارىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرغان سودا كاپىتالى قىلىپ ئاجرىتىشنى تەلەپ قىلاتتى.

ئوبوروت ۋاستىسى 流通手段 پۇلنىڭ تاۋار ئالماشتۇرۇشتىكى ۋاستىچىلىك رولى. پۇلنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسىدىن بىرى. بۇنداق ۋەزىپىنى ھەقىقىي پۇللا ئۆتىيەلەيدۇ، دەسلىپىدە ئۇنى ئومۇمەن ساپ قىممەتلىك پۇل ئۆتىگەن. پۇلنىڭ ئوبوروت ۋاستىسى بولۇش ۋەزىپىسى ئالغۇچى بىلەن ساتقۇچىنىڭ

ئالماشتۇرۇش ۋاستىسى بولۇپ، دەرھال رول ئويناشتىن ئىبارەت بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئورنىنى ئاخىر پۇل بەلگىسى ئىگىلىمدى. تاۋار ئالماشتۇرۇش ۋاستىسى بولغان پۇل تاۋار ئوبوروتى (تاۋار — پۇل — تاۋار)نى ئاددىي ھالدىكى بەرسە ئالماشتۇرۇش (تاۋار — تاۋار) ئورنىغا دەسسىتىپ، تاۋار ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى. تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ئاۋۋال ئۆز تاۋارىنى سېتىپ پۇلغا ئايلاندۇردى (تاۋار — پۇل)، ئاندىن پۇلغا باشقا تاۋارلارنى سېتىۋالدى (پۇل — تاۋار)، سېتىش بىلەن سېتىۋېلىش زامان ۋە ماكان جەھەتتە مۇستەقىل ئىككى باسقۇچقا بۆلۈندى، بىرىنچى باسقۇچ ئورۇندالغاندىلا، ئىككىنچى باسقۇچ ئاندىن ئورۇندىلىدىغان بولدى؛ كىمكى ئۆز تاۋارلىرىنى ساتالمىسا، باشقىلارنىڭ تاۋارلىرىنى سېتىۋالالمايدىغان بولدى؛ ئەگەر بەزى تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلار سېتىش بىلەنلا چەكلىنىپ، سېتىۋالمايدىغان ياكى كۆپ سېتىپ، ئاز سېتىۋالىدىغان بولسا، باشقا تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ئۆز مەھسۇلاتىنى ساتالمايدۇ. سېتىش بىلەن سېتىۋېلىشنىڭ ئۈزۈلۈپ قېلىشى ئارقىسىدا ئىقتىسادىي كىرىزىس يۈز بېرىش ئېھتىمالى تۇغۇلىدۇ. مۇنداق ۋەزىيەتنى ئۆتەش ئۈچۈن مەلۇم مىقداردا پۇل ياكى پۇل بەلگىسى بولۇشى لازىم. «پۇلنىڭ ئوبوروت قانۇنىيىتى» (194-بەت)، «قەغەز پۇلنىڭ ئوبوروت قانۇنىيىتى» (566-بەت)لەرگە قارالسۇن.

ئوبوروت ۋاقتى 流通时间 كاپىتال ياكى مەبلەغنىڭ ئوبوروت جەريانىدا تۇرۇۋاتقان ۋاقتى. يەنى پۇلنىڭ تاۋارغا ۋە تاۋارنىڭ پۇلغا ئايلىنىش ۋاقتى. كاپىتالنىڭ شارا-

ئىندا، ئۇ كاپىتالىستلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ۋە ئەمگەك كۈچىنى سېتىۋېلىش ھەمدە مەھسۇلاتلىرىنى سېتىش ۋاقتىنى بىلدۈرىدۇ. سېتىش كاپىتالنىڭ شەكىل ئۆزگىرىشىدىكى ئەڭ قىيىن باسقۇچ بولۇپ، ئادەتتە، ئوبوروت ۋاقتىنىڭ خېلى كۆپ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇ سوتسىيالىزم شارائىتىدا، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى سېتىۋېلىش ۋە مەھسۇلاتلارنى سېتىش ۋاقتىنى بىلدۈرىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنىڭ تېز يېكى ئاستا يېڭىلىنىشى ئوبوروت ۋاقتىنىڭ ئۇزۇن يېكى قىسقا بولۇشىغا باغلىق. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاقتى بىلەن بىللە كاپىتال يېكى مەبلەغنىڭ ئايلىنىش ۋاقتىنى تەشكىل قىلىدۇ. كاپىتال يېكى مەبلەغنىڭ ئوبوروت ساھەسىدە تۇرۇش ۋاقتى قانچىكى قىسقا بولسا، ئايلىنىشى شۇنچە تېز بولىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىدە رول ئوينايدىغان ۋاقتىنى شۇنچە ئۇزۇن بولىدۇ؛ ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئوبوروت ۋاقتى قانچە ئۇزۇن بولسا، ئايلىنىشى شۇنچە ئاستا بولىدۇ، كاپىتال يېكى مەبلەغنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىدە رول ئوينايدىغان ۋاقتى شۇنچە قىسقا بولىدۇ، كاپىتال نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ كۆپىيىش ئىقتىدارى شۇنچە ئاز بولىدۇ، مەبلەغ نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ ئىگىلىنىپ ۋە بېسىلىپ قېلىشى شۇنچە كۆپ بولىدۇ. تاۋارنىڭ بۇزۇلماي ئۇزۇن ساقلاش ۋاقتى ئوبوروت ۋاقتىنىڭ مۇتلەق چېگرىسىدۇر. ئوبوروت ۋاقتىنىڭ ئۇزۇن يېكى قىسقا بولۇشى تۇرلۈك ئامىللارغا باغلىق بولىدۇ، مەسىلەن، بازارنىڭ خېرىدار تېپىش ئەھۋالى، ئىشلەپچىقىرىش ئورنى بىلەن سېتىش ئورنىنىڭ ئارىلىقى ۋە قاتناش شارائىتى دېگەن-

گە ئوخشاشلار.

ئوبيېكتىپ چىنلىق 在实客观 يەنى «ماددا» (737-يەت).

ئوبيېكتىپ دىئالېكتىكا 法证辩客观❶ «شەيئىلەر دىئالېكتىكىسى»، «مەۋجۇدىيەت دىئالېكتىكىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. «سۇبيېكتىپ دىئالېكتىكا»نىڭ سېلىشتۇرمىسى. ئوبيېكتىپ دۇنيا (تەبىئەت دۇنياسى ۋە ئىنسانلار جەمئىيىتى)نىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتى. ئۇنىڭ تۆپ قانۇنىيىتى قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى قانۇنىيىتى، سۈپەت بىلەن سانىنىڭ بىر - بىرىگە ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى، ئىنكارنى ئىنكار قىلىش قانۇنىيىتى دېگەنلەر دىن ئىبارەت. ئوبيېكتىپ دىئالېكتىكا سۇبيېكتىپ دىئالېكتىكىنى (تەپەككۇرنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى)بەلگىلەيدۇ، بۇ ئىككىسى شەكىل جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ، مەزمۇن جەھەتتىن بىر - بىرىگە ئوخشايدۇ. ئېنگېلس: «ئوبيېكتىپ دىئالېكتىكا دېگىنىمىز پۈتكۈل تەبىئەت دۇنياسىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ، سۇبيېكتىپ دىئالېكتىكا، يەنى دىئالېكتىكىلىق تەپەككۇر دېگىنىمىز تەبىئەت دۇنياسىنىڭ ھەممىلا يېرىدە، قارىمۇقارشىلىق ئىچىدە بولۇۋاتقان ھەرىكەتلەرنىڭ ئىنكاسىدىن باشقا نەرسە ئەمەس...» دېگەنىدى («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 534 - بەت). ئوبيېكتىپ دىئالېكتىكا تەبىئەت دىئالېكتىكىسىنىڭ بىلەن تارىخ دىئالېكتىكىسىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتىدۇر.❷ گېگېلنىڭ كۆرسىتىشچە، ئوبيېكتىپ دىئالېكتىكا «ئوبيېكتىنى ئىچكى خۇسۇسىيىتى بويىچە كۆزىتىش: ئوبيېكتىنى ھەرقانداق ئالدىنقى شەرتتىن، ئىدىيىدىن، مەجبۇرىيەتتىن خالىي يوسۇندا، تاشقى باغلىنىش، قانۇنىيەت ۋە ئاساسلارغا تايانماي، ئۆزىنى

ئاساس قىلىپ كۆزىتىش دېمەكتۇر. كىشىلەرنىڭ پۈتۈنلەي شەيئىنىڭ ماھىيىتىگە چۆكۈپ، ئوبيېكتىنى ئۇنىڭ ئۆزىنى ئاساس قىلىپ، ئۆزىگە خاس مۇئەييەنلىكى بويىچە كۆزىتىشىدۇر.» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 38 - تومنىڭ 279 - بېتىدە كەلتۈرۈلگەن نەقىل)

ئوبيېكتىپ ھەقىقەت 客观真理 يەنى ھەقىقەتنىڭ ئوبيېكتىپلىقى. ھەقىقەت كىشىلەر بىلىشىنىڭ ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ ماھىيىتى ۋە قانۇنىيىتىنى توغرا ئەكس ئەتتۈرۈشىدۇر، شۇڭا ئۇ كىشىلەر خالىغانچە ئىجاد قىلالمايدىغان، كىشىلەرنىڭ سۇبيېكتىپ ئىرادىسىگە بېقىنمايدىغان ئوبيېكتىپلىققا ئىگە. كىشىلەرنىڭ سىنىپىي مەيدانى ۋە نۇقتىسىنەزىرى، ئۇسۇلى ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ بىر شەيئى ئۈستىدىكى پىكرى ناھايىتى پەرقلىق بولۇشى مۇمكىن، ئەمما ئوبيېكتىپ ھەقىقەت بىرلا بولىدۇ. ھەقىقەت مەزمۇنىنىڭ ئوبيېكتىپلىقى ھەقىقەتتە سىنىپىيلىق بولمايدىغانلىقىنى بەلگىلىگەن. سۇبيېكتىپ ئىدىيالنىڭ كىشىلەر ئېڭىنىڭ مەنبەسى ماددىي دۇنيا ئىكەنلىكىنى ۋە ھەقىقەتنىڭ ئوبيېكتىپ مەزمۇنىنى ئىنكار قىلىپ، ھەقىقەتنىڭ ھەممىسىنى سۇبيېكتىپ بولىدۇ دەپ ھېسابلايدۇ، دادىكاممۇ ئۆز گېپىنى ھەق دەيدۇ، ئانىكاممۇ ئۆز گېپىنى ھەق دەيدۇ دېگەن سۇبيېكتىپ ھەقىقەت سەپسەتىسىنى تەرغىپ قىلىدۇ. مەسىلەن، «ھەقىقەت ئىدىيە شەكلىدۇر، ئىنسان تەجرىبىسىنىڭ تەشكىلىي شەكلىدۇر» (بوگدانوۋ سۆزى)، «ھەقىقەتنى ئەسلىدە كىشىلەر ياراتقان، كىشىلەر ئۈچۈن ياراتقان، كىشىلەر ئۇنى كىشىلەرنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن ياراتقان»

(خۇشى سۆزى). يەنە، ھەقىقەتنى كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مەلۇم كېلىشىمنىڭ نەتىجىسى، كۆپ سانلىق ياقىلىغىنى ھەقىقەتتۇر ۋەھاكازا دېگۈچىلەرمۇ بار، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھەق بىلەن ناھەقنىڭ، پەن بىلەن خۇراپاتنىڭ، ھەقىقەت بىلەن سەپسەتىنىڭ چەك - چېگرىسىنى يوقىتا چىقىرىدۇ.

ئوبيېكتىپ ئىدىئالىزم 客观唯心主义 تەبىئەت دۇنياسىدىن بۇرۇن مەۋجۇت بولغان مەلۇم روھنى دۇنيانىڭ ئېگىزى دەپ قارايدىغان ئىدىئالىزمنىڭ ئىككى ئاساسىي شەكلىدىن بىرى. ئۇ كىشىلەرنىڭ ئېڭىنى مۇتلەقلەشتۈرۈپ، ئۇنى سۇبيېكتتىن ئايرىلىپ مۇستەقىل تۇرىدىغان «ئوبيېكتىپ» رېئال نەرسە دەپ ھېسابلايدۇ، ماددىي دۇنيانىڭ «ئوبيېكتىپ» روھتىن ھاسىل بولغان دېگەنلىكىنى قۇۋۋەتلەيدۇ. مەسىلەن، جۇڭگولۇق جۇشى «ئەقىل بۇغدىسىن بۇرۇن بولغان» دېگەنلىرى ئوتتۇرىغا قويۇپ، «ئەقىل» ئالەم ۋۇجۇدقا كېلىشتىن بۇرۇن مۇستەقىل مەۋجۇت ئىدى، ماددىي خۇسۇسىيەتكە ئىگە «بۇغا»، «ئەقىل»دىن تۇغۇلغان، ئاندىن ئۇنىڭدىن شەيئى ۋە ھادىسىلەر تۇرلىنىپ چىققان دەپ قارىغان. ئوبيېكتىپ ئىدىئالىزم ماھىيەت جەھەتتە سۇبيېكتىپ ئىدىئالىزمدىن پەرقلەنمەيدۇ ھەمدە دىن بىلەن زىچ باغلىنىدۇ. ئەمما ئوبيېكتىپ ئىدىئالىزمنىڭ بەزى ئېقىملىرى، مەسىلەن، گېگېل پەلسەپىسى ئىدىيىنىڭ ھەرىكىتىنى، ئۆزگىرىشىنى ۋە راۋاجلىنىشىنى ئالاھىدە تەكىتلىگەن، ئۇنىڭ سىرلىق سىستېمىسى مول دىئالېكتىكىلىق پىكىرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

ئوبيېكتىپچىلىق 客观主义 ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى

«سىنىپتىن تاشقىرى»، «پارتىيە - گۇرۇھتىن تاشقىرى» تۇرۇپ تەھلىل ۋە تەتقىق قىلىشنى كۆكتۇرىدىغان بۇرژۇئا نۇقتىئىنەزىرى. ئۇنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى سىنىپىي تەھلىلگە قارشى تۇرۇش، ئىلمىيلىك بىلەن پارتىيەۋىلىكنى بىر - بىرىگە قارشى قىلىپ قويۇشتىن ئىبارەت. كىشىلەر شەيئىلەرنى كۆزىتىشتە، مەسىلىلەرنى بىر ياقلىق قىلىشتا ھامان مەلۇم مەيدان، نۇقتىئىنەزەر ۋە ئۇسۇلدىن ئايرىلىپ ئىش كۆرەلمەيدۇ، تامامەن ئوبيېكتىپ پوزىتسىيە ئەمەلىيەتتە مەۋجۇت ئەمەس. سىنىپىي جەمئىيەتتە، بولۇپمۇ كەسكىن سىنىپىي كۈرەش ساھەسىدە، ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى تەھلىل ۋە تەتقىق قىلىشتىكى «خالىسلىقى»نى «تامامەن ئوبيېكتىپ» بولغان ساختا پوزىتسىيە ۋە ئۇسۇل بىلەن كۆز - كۆز قىلىش دەل بۇرژۇئازىيىچە سىنىپىي مەيدان ۋە بۇرژۇئازىيىچە پارتىيەۋىلىكنىڭ ئىپادىسىدۇر. بۇرژۇئازىيە ئۆز سىنىپىنىڭ مەنپەئىتىنى ھامان ئومۇمىي خەلقنىڭ مەنپەئىتى قىلىپ كۆرسىتىدۇ، سىنىپىي قارىمۇقارشىلىقنى ئىنكار قىلىش ئارقىلىق، پرولېتارىياتنى تۈرلۈك يوللار بىلەن ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدۇ ۋە ئېزىدۇ. ماركسىزم كلاسسىكلىرىمۇ بۇ ئۇقۇمنى بەزىدە ماتېرىيالىستىك مەنىدە، يەنى «سۇبيېكتىپچىلىق»قا قارشى مەنىدە ئىشلىتىدۇ، سۇبيېكتىپ ئاڭ ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەتنىڭ ئىنكاسى دېگەن نۇقتىئىنەزەرنى ئېتىراپ قىلىدۇ، بۇ بۇرژۇئازىيە تەرغىپ قىلغان «ئوبيېكتىپچىلىق»تىن پۈتۈنلەي پەرقلىنىدۇ.

ئوتتۇرىچە پايدا 平均利润 كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە ھەرقايسى ئوخشاش بولمىغان تارماقلارغا سېلىنغان

ئوخشاش مىقداردىكى كاپىتاللار ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى بو-
يىچە ئىرىشىدىغان ئوخشاش مىقداردىكى پايدا. ئۇ، كاپىتالنىڭ
ئورگانىك قۇرۇلمىسى ۋە ئايلىنىش سۈرئىتى ئوخشاش بولمىغان
تارماقلار ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان رىقابەتنىڭ پايدا نىسبىتىنى
ئوتتۇرىچە ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. ئۇ،
قوشۇمچە قىممەتنىڭ تۈرلۈك تارماقلاردىكى كاپىتالىستلار ئوتتۇ-
رىسىدا قايتا تەقسىم قىلىنىشى. ئوتتۇرىچە پايدىنى مۇتلەق
ئوتتۇرىچە پايدا دەپ ئاددىي چۈشىنىپ قالماسلىق كېرەك. ئۇ
پەقەت بىر خىل تەخمىنەن ئوتتۇرىچە بولغان پايدا، ياكى بىر خىل
ئۆزگىرىش ئۈستىدە تۇرۇۋاتقان، ئوتتۇرىچە بولۇپ قېلىۋاتقان
پايدا. پايدا ئوتتۇرىچە پايدىغا ئايلانغاندىن كېيىن، پايدىنىڭ
ئاز - كۆپ بولۇشى گويا ھەرقايسى تارماقلاردا يارىتىلىدىغان
قوشۇمچە قىممەت مىقدارى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك
بولماي، بەلكى كاپىتالنىڭ سانى بىلەنلا مۇناسىۋەتلىك بولۇپ
قالغاندەك بىلىنىدۇ، بۇنىڭ بىلەن كاپىتالنىڭ ماھىيىتى ۋە
مەنبەسى تولۇق يوشۇرۇلىدۇ. ماركسنىڭ ئوتتۇرىچە پايدا نەزە-
رىيىسى ئىشچىلار ئۆزلىرىنى بىۋاستە يالليۇالغان ئايرىم كاپى-
تالىستلارنىڭ ئېكسپلاتاتسىيىسىگە ئۇچراپلا قالماي، بەلكى
پۈتۈن كاپىتالىستلار سىنىپىنىڭ ئېكسپلاتاتسىيىسىگە ئۇچرايدە-
غانلىقىنى ئېچىپ بەردى. «ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى قانۇنىيىتى»
گە قارالسۇن.

ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى 平均利润率 «ئومۇمىي پايدا نىسبىتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئىشچىلار سىنىپى ياراتقان ئومۇمىي قوشۇمچە قىممەت مىقدارىنىڭ ئومۇمىي ئىجتىمائىي

كاپىتالدا تۇتقان نىسبىتى. ئۇ، كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلـمىسى ۋە ئايلىنىش سۈرئىتى ئوخشاش بولمىغان تارماقلار ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان رىقابەت نەتىجىسىدە، كاپىتال پايدا نىسبىتى تۆۋەن تارماقلاردىن پايدا نىسبىتى يۇقىرى تارماقلارغا يۆتكىلىپ، تۈرلۈك تارماقلاردىكى پايدا نىسبىتىنى ئوتتۇرىچە ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويىدىغانلىقىدىن شەكىللىنىدۇ. بۇنى تۆۋەندىكى فورمۇلا بىلەن ئىپادىلەشكە بولىدۇ:

$$\text{ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى} = \frac{\text{ئومۇمىي قوشۇمچە قىممەت مىقدارى}}{\text{ئومۇمىي ئىجتىمائىي كاپىتال}} \times 100\%$$

پايدا نىسبىتى ئوتتۇرىچە ھالەتكە كەلگەندىن كېيىن، تاۋار ئۆز قىممىتى بويىچە ئەمەس، بەلكى ئىشلەپچىقىرىش باھاسى بويىچە سېتىلىدۇ. پايدا نىسبىتىنىڭ تەكشىلىشىشى مۇتلەق تەكشىلىك ئەمەس، بەلكى ئومۇمىي يۈزلىنىشتىن ئىبارەت، شۇنىڭ ئۈچۈن، ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى قانۇنىيىتى رول ئوينىۋاتقان شارائىتتا، ئوخشاش بولمىغان پايدا نىسبىتىنىڭ بولىدىغانلىقىنى چەتكە قاققىلى بولمايدۇ، كاپىتالىستلارمۇ ئارتۇقچە پايدىغا ئىنتىلىشتىن ۋاز كەچمەيدۇ. «ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى قانۇنىيىتى»گە قارىڭ.

ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى قانۇنىيىتى 平均利润率规律

«ئومۇمىي پايدا نىسبىتى قانۇنىيىتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە ھەرقايسى ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىدىكى ئوخشاش بولمىغان پايدا نىسبىتىنىڭ تارماقلار ئوتتۇرىسىدا

بولىدىغان رىقابەتلەر تۈپەيلىدىن ئوتتۇرىچە ھالەتكە كېلىپ قېلىشنىڭ مۇقەررەرلىكى. قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى ئوخشاش بولغان شارائىتتا، كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى ۋە ئايلىنىش سۈرئىتى ئوخشاش بولمىغان ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىغا سەپ لىنغان كاپىتالنىڭ پايدا نىسبىتى ئوخشاش بولمايدۇ. كاپىتالىستلار يۇقىرى پايدا قوغلىشىپ، كاپىتالنىي پايدا نىسبىتى تۆۋەن تارماقلاردىن پايدا نىسبىتى يوقىرى تارماقلارغا چوقۇم يۆتكەيدۇ. شۇنداق قىلىپ، بۇرۇنقى پايدا نىسبىتى يۇقىرى بولغان تارماقلاردا، كاپىتالنىڭ كۆپلەپ يۆتكىلىپ كېلىشى سەۋەبى بىلەن، ئىشلەپ چىقىرىلغان تاۋارلار تەلەپتىن ئېشىپ كېتىپ باھاسى چۈشۈپ كېتىدۇ. پايدا نىسبىتى تۆۋەنلەپ كېتىدۇ؛ بۇرۇنقى پايدا نىسبىتى تۆۋەن بولغان تارماقلاردا بولسا، كاپىتالنىڭ كۆپلەپ يۆتكىلىپ كېتىشى سەۋەبى بىلەن، تاۋار تەلەپنى قامدىيالماي قېلىپ، باھاسى ئۆرلەپ كېتىدۇ، پايدا نىسبىتى يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ. تۈرلۈك تارماقلاردىكى ئوخشاش بولمىغان پايدا نىسبىتى مۇشۇنداق رىقابەت داۋامىدا تەكشىلىشكە قاراپ ماڭىدۇ ـ دە، ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى شەكىللىنىدۇ، بۇنىڭ بىلەن تەڭ مىقداردىكى كاپىتال تەڭ مىقداردىكى پايدىغا ئېرىشىدۇ. ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتىنىڭ شەكىللىنىشى كاپىتالىستلىك ئىگىلىكنىڭ بىر خىل ئىچكى يۈزلىنىشى. ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى قانۇنىيىتى رول ئويناۋاتقان شارائىتتا، ھەرقايسى تارماقلاردىكى پايدا نىسبىتى يەنىلا پەرقلىق بولىدۇ، لېكىن ئۇزاقراق بىر مەزگىل نۇقتىسىدىن قارىغاندا، ئوتتۇرىچە ھالەتكە يۈزلىنىش بولىدۇ. قوشۇمچە قىممەتنى بۆلۈشۈۋېلىش

جەھەتتە كاپىتالىستلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا گەرچە زىددىيەت ۋە رىقابەت بولسىمۇ، لېكىن پرولېتارىياتنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش جەھەتتە ئۇلاردا تولۇق بىرلىك بولىدۇ؛ ئىشچىلار ئۆزلىرى ئىشلەۋاتقان كارخانا كاپىتالىستىنىڭ ئېكسپلاتاتسىيىسىگە ئۇچراپلا قالماي، بەلكى پۈتكۈل بۇرژۇئازىيىنىڭ ئېكسپلاتاتسىيىسىگە ئۇچرايدۇ، پرولېتارىيات ئازادلىققا ئېرىشمەكچى بولسا، پۈتكۈل بۇرژۇئازىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، كاپىتالىستىك ئېكسپلاتاتسىيە تۈزۈمىنى يوقىتىشى لازىم.

ئوتتۇرىچە (ئومۇمىي) پايدا نىسبىتىنىڭ تۆۋەنلەپ بېرىش قانۇنىيىتى 平均（一般）利润率趋向下降的规律 يەنى «پايدا نىسبىتىنىڭ تۆۋەنلەپ بېرىش قانۇنىيىتى» (159-بەت).

ئوخشاش ئىشقا ئوخشاش ھەق بېرىش 同工同酬 بىر-خىل ئىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، مەلىكىلىك دەرىجىسى ئوخشاش بولغان ئەمگەكچىلەرگە ئوخشاش ھەق بېرىش. كاپىتالىزم شارائىتىدا ئىش ھەققى ئەمگەك كۈچىنىڭ قىممىتى بويىچە بېرىلىدىغان بولغاچقا، ئۇ يەردىمۇ ئوخشاش ئىشقا ئوخشاش ھەق بېرىش پرىنسىپ قىلىنغانىدەك كۆرۈنىدۇ. لېكىن كاپىتالىست ئىش ھەققىنى بېرىدىغان ۋاقتىدا، كۆپ ھاللاردا، ھەر خىل ئۇسۇللارنى قوللىنىپ، ئايال ئىشچىلار، بالا ئىشچىلار ۋە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچىلىرىنىڭ ئىش ھەققىنى كولاپ قالىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدىلا ئوخشاش ئىشقا ئوخشاش ھەق بېرىشنى ھەقىقىي ئەملگە ئاشۇرۇش ئىمكانىيىتى بولىدۇ. ئوخشاش ئىشقا ئوخشاش ھەق بېرىش ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش قا-

ئۇنىيېتىنىڭ ئوبيېكتىپ تەلىپى بولۇپ، ئۇ ئەمگەكچىلەرنىڭ ئاڭ-تېپلىقىنى قوغدايدۇ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتىنى ئالغا سۈرىدۇ.

ئوخشاشلىق 性一同 ❶ دەسلەپكىدە زىددىيەتنىڭ ئوخشاشلىقى (ياكى بىرلىكى) كۆزدە تۇتۇلىدۇ، كونكرېت ئوخشاشلىقمۇ دېيىلىدۇ. ئۇ، زىددىيەتنىڭ كۆرىنىشىنىڭ ئەكسى، يەنى زىددىيەت تەرەپلىرىنىڭ بىر - بىرىگە سىڭىشى، بىر - بىرىگە ئۆتۈشى، بىر - بىرىگە بېقىنىشى، بىر - بىرىگە باغلىنىشى، بىر - بىرىگە ئايلىنىشىنى كۆرسىتىدۇ. بۇنداق ئوخشاشلىق پەرقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ، دېمەك، ئۇ كۆرەشتىن خالىي بولالمايدۇ؛ ئەگەر كۆرەش بولمىسا، ئوخشاشلىقمۇ بولمايدۇ. بارلىق زىددىيەتلەرنىڭ ئىككى تەرىپىدە مۇشۇنداق ئوخشاشلىق بولىدۇ، تۆپتىن قارىمۇقارشى بولغان ئىككى تەرەپ بولسىمۇ، مەسىلەن، ئۇرۇش بىلەن تىنچلىق، بۇرژۇئازىيە بىلەن پرولېتارىيات-تىمۇ مۇشۇنداق ئوخشاشلىق بولىدۇ. بارلىق زىددىيەتلەرنىڭ ئىككى تەرىپى ھەم باشتىن ئاياغ بىللە تۇرالمايدۇ، ھەم ھەر دېگەندىلا بىر - بىرىگە ئايلىنالمايدۇ، ئۇلار ھامان دەسلەپتە بىللە تۇرىدۇ، كېيىن بىر - بىرىگە ئايلىنىدۇ، ۋەھالەنكى، ئوخشاشلىقنىڭ زادى بىللە تۇرۇشتا ياكى ئايلىنىشتا ئىپادىلىنىدىغانلىقى كونكرېت شەرتكە باغلىق بولىدۇ. دېمەك، ئوخشاشلىق شەرتلىك، نىسپىي بولىدۇ، ئۇ شەرتسىز، مۇتلەق بولمىغان كۆرەش بىلەن بىرلىشىپ، بارلىق شەيئىلەرنىڭ زىددىيەت ھەرىكىتىنى تەشكىل قىلىدۇ.❷ مېتافىزىكىدا ئابستراكت ئوخشاشلىق كۆزدە تۇتۇلىدۇ، يەنى ئۇنىڭدا، ھەر بىر شەيئى ئۆزى

بىلەن ئوخشاش بولىدۇ، ھەرقانداق پەرق چىقمايدۇ. ھەممە مەڭگۈ ئۆزگەرمەيدۇ، دەپ قارىلىدۇ. ئېنگېلىس مېتافىزىكىنى تەنقىد قىلغان ۋاقتىدا مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: «ئوخشاشلىق — ئابستراكت، a=a؛ ئەكسىچە ئېيتقاندا، a ئەينى ۋاقىتتا ھەم a غا باراۋەر، ھەم a غا باراۋەر ئەمەس بولمايدۇ — بۇ ئورگانىك دۇنياغىمۇ ئوخشاشلا مۇۋاپىق كەلمەيدۇ.... نا ئورگانىك دۇنيادىمۇ ئابستراكت ئوخشاشلىق ئەمەلىيەتتە مەۋجۇت ئەمەس.» («ماركس - ئېنگېلىس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 537 - بەت) ❶ مۇۋاپىقلىق، بىردەكلىك كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئېنگېلىس مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: پەلسەپىدىكى تۈپ مەسىلىنىڭ ئىككىنچى تەرىپى دۇنيانى بىلگىلى بولامدۇ، بىلگىلى بولمامدۇ دېگەن مەسىلىدىن ئىبارەت. «پەلسەپىۋى تىل بىلەن ئېيتقاندا، بۇ مەسىلە تەپەككۇر بىلەن مەۋجۇدىيەتنىڭ ئوخشاشلىقى مەسىلىسى دېيىلىدۇ، پەيلاسوپلارنىڭ ئۇتلىق زور كۆپچىلىكى بۇ مەسىلىگە ئىجابىي جاۋاب بېرىشكەن.» «ماركس - ئېنگېلىس تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم، 221 - بەت). بۇ يەردىكى «ئوخشاشلىق» مۇۋاپىقلىق، بىردەكلىك دېگەن مەنىدە. ❷ ئورتاقلىق كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئالاھىدىلىكىنىڭ ئەكسى. ماۋ زېدۇڭ 1940 - يىلى مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: «مەيلى شىمالىي جۇڭگو، ئوتتۇرا جۇڭگو ياكى جەنۇبىي جۇڭگودا بولسۇن، مەيلى چاڭجياڭنىڭ شىمالى ياكى جەنۇبىدا بولسۇن، مەيلى تۈزلەڭ جايلار، تاغ - ئېدىرلىق جايلار ياكى كۆل - سازلىق جايلاردا بولسۇن ۋە مەيلى 8 - ئارمىيە، يېڭى 4 - ئارمىيە ياكى جەنۇبىي جۇڭگو پارتىزان ئەترىتىدە بولسۇن، بۇلارنىڭ

ھەرقايسىسىدا ئالاھىدىلىك بولسىمۇ، لېكىن ھەممىسىدە ئوخشاشلىق بار، يەنى ھەممىسىدە دۇشمەن بار، ھەممىسى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش قىلىۋاتىدۇ.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 1364 — 1365 - بەتلەر).

ئورتاق ئىقتسادىي قانۇنىيەت 共有经济规律 «ئىقتسادىي قانۇنىيەت» (1078 - بەت)كە قارالسۇن.

ئورتاقلىق ۋە خاسلىق 共性和个性 ئورتاقلىق دېگەندە ئوخشاش بولمىغان شەيئىلەردىكى ئوخشاشلىق كۆزدە تۇتۇلىدۇ، خاسلىق دېگەندە ھەر خىل شەيئىلەردىكى ئالاھىدىلىك كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئورتاقلىق خاسلىقتا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، خاسلىق ئورتاقلىقنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ ۋە بېيىتىدۇ. مەسىلەن، سوتسىيالىستىك دۆلەتلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنى ئاساس قىلمايدىغىنى يوق، بۇ ئورتاقلىق؛ ھەرقايسى سوتسىيالىستىك دۆلەتلەردىكى ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنىڭ كونكرېت شەكىلدە بەزى ئوخشىماسلىقلار بولىدۇ، بۇ خاسلىق. خاسلىقتىن ئايرىلغان ئورتاقلىق بولمايدۇ. بارلىق شەيئىلەر ھەم ئورتاقلىقنى، ھەم خاسلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ. كىشىلەر شەيئىلەرنى بىلىشتە، مەسىلەرنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئۇنىڭدىكى ئورتاقلىققا دىققەت قىلىپلا قالماي، بولۇپمۇ ئۇنىڭدىكى خاسلىقنى تەتقىق قىلىشى، بۇ ئىككى تەرەپنىڭ بىر - بىرى بىلەن بولغان باغلىنىشىنى ئىگىلىۋېلىشى لازىم، شۇنداق قىلغاندىلا ئاندىن شەيئىلەرنى توغرا بىلگىلى ۋە مۇئاپىق بىر تەرەپ قىلغىلى بولىدۇ. ئور-

تاقلىق بىلەن خاسلىق مەلۇم شەرت ئاستىدا بىر - بىرىگە ئايلىنىدۇ. مەسىلەن، مېخانىكىلىق مېتافىزىك ماتېرىيالىزم دائىر بىسىدە ئورتاقلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ؛ لېكىن پۈتكۈل ماتېرىيالىزمغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۇ مېتافىزىك ماتېرىيالىزمنىڭ خاسلىقىدىنلا ئىبارەت بولىدۇ. ئورتاقلىق بىلەن خاسلىق، ئومۇمىيلىق بىلەن ئايرىملىق بىر سىستېمىدىكى ئىككى جۈپ كاتېگورىيىدىن ئىبارەت. ئورتاقلىق بىلەن خاسلىقنىڭ ئۆز ئىچىگە ئالغان مەنىسى تارراق، ئومۇمىيلىق بىلەن ئايرىملىق شەيئىلەر ئۆز ئىچىگە ئالغان ئوخشاشلىق بىلەن ئالاھىدىلىكنى كۆرسىتىپلا قالماي، بەلكى شەيئىلەرنىڭ ئۆز دائىرىسىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى جەھەتتىكى پەرقىنىمۇ كۆرسىتىدۇ.

ئوشۇق ئاھالە 过剩人口 يەنى «نىسپىي ئوشۇق ئاھالە» (860 - بەت).

ئوشۇقچە كاپىتال 过剩资本 پايدىلىق بولغان كاپىتال سېلىش پۇرسىتى بولمىغانلىقتىن نىسپىي ھالدا ئېشىپ قالغان كاپىتال. مونوپولىيىدىن بۇرۇنقى كاپىتالىزم دەۋرىدە تاۋار ئىشلەپچىقىرىشىدا ئوشۇقچىلىق يۈز بېرىپ، قوشۇمچە قىممەتنى تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولمىغانلىقى، شۇنىڭدەك كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆسكەنلىكى ئارقىسىدا، كارخانىلارنى ئېچىشتا ئېھتىياجلىق بولغان مىنىمۇم كاپىتال مىقدارىنىڭ كۆپەيگەنلىكى ۋە پايدا نىسبىتىنىڭ تۆۋەنلەپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، بەزىبىر كاپىتال ئوشۇقچىلىقى ھادىسىلىرى كۆرۈلەتتى. جاھانگىرلىك باسقۇچىغا كەلگەندە، بىر تەرەپتىن، مونوپولىيە ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ئەمگەكچى خەلقلەرنى ئېكسپىلاتاتا-

سىيە قىلىشنى ۋە ئىجتىمائىي كاپىتالنىڭ مەركەزلىشىشىنى كۈچەيتكەنلىكى ئۈچۈن، ئاز ساندىكى مونوپول كاپىتالىستلار نامايىتى كۆپ پۇل كاپىتال توپلۇۋالىدى، يەنە بىر تەرەپتىن، مونوپول تەشكىلاتلار مەملىكەت ئىچىدىكى پايدىلىق بولغان كاپىتال سېلىش ئورۇنلىرىنى كونترول قىلىپ تۇرغانلىقى يېڭى كاپىتاللارنىڭ ئىشقا سېلىنىشىغا توسالغۇلۇق قىلىدىغان بولغاچقا، نۇرغۇنلىغان نىسپىي ئوشۇقچە كاپىتال پەيدا بولۇپ قالدى. ئەگەر مۇشۇ كاپىتاللار ئەمگەكچى خەلقنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇشىنى ياخشىلاش ۋە ئۆستۈرۈشكە ئىشلىتىلسە، كاپىتال ئوشۇقچىلىقى پەيدا بولمايتتى، لېكىن كاپىتالنىڭ شارائىتىدا بۇنداق قىلغىلى بولمايدۇ. شۇڭا، كاپىتال ئوشۇقچىلىقى دېگەن مۇتلەق ئوشۇقچىلىققا قارىتا ئەمەس، بەلكى پايدىلىق بولغان كاپىتال سېلىش ئورۇنلىرىغا نىسبەتەن ئېيتىلغان. كاپىتال ئوشۇقچىلىقى — *كاپىتال چېقىرىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى.

总和的价值形式 ئومۇملاشقان قىممەت شەكلى يەنى «كېڭەيگەن قىممەت شەكلى» (695 - بەت).

一般利润率 ئومۇمىي پايدا نىسبىتى — يەنى «ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى» (899 - بەت).

一般利润率规律 ئومۇمىي پايدا نىسبىتى قانۇنىيىتى — «ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى قانۇنىيىتى» (900 - بەت)گە قارالسۇن.

全民所有制 ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى ئادەتتە «سوتسىيالىستىك ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى» (462 - بەت) كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئومۇمىي قانۇنىيەت 一般规律— «ئالاھىدە قانۇنىيەت» نىڭ ئەكسى. پۈتۈن دۇنيا ياكى مەلۇم دائىرە ئۈچۈن ئېيتقاندا ئومۇمىيلىققا ئىگە بولغان قانۇنىيەت. ھەممە شەيئىلەرگە ئورتاق بولغان قانۇنىيەت يەنى ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكىنىڭ قانۇنىيىتى ئەڭ زور ئومۇمىيلىققا ئىگە بولغان ئەڭ ئومۇمىي قانۇنىيەتتۇر. مەلۇم دائىرىدىكى شەيئىلەر ئۈچۈن ئورتاق بولغان قانۇنىيەتمۇ، شۇ دائىرە ئۈچۈن ئېيتقاندا ئومۇمىي قانۇنىيەت بولىدۇ، لېكىن، ئۇ تېخىمۇ كەڭ دائىرە ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئالاھىدە قانۇنىيەت بولىدۇ. مەسىلەن، ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ خاراكتېرىگە چوقۇم ئۇيغۇنلىشىش قانۇنىيىتى ئىنسانىيەت جەمئىيىتىگە (مەيلى قايسىبىر دەۋر، قايسىبىر جەمئىيەتكە) قارىتا ئېيتقاندا ئومۇمىي قانۇنىيەت بولىدۇ، لېكىن پۈتۈن دۇنيا دائىرىسىدە ئېيتقاندا ئالاھىدە قانۇنىيەت بولىدۇ. دېمەك، ئومۇمىي قانۇنىيەت بىلەن ئالاھىدە قانۇنىيەتنىڭ پەرقى نىسپىي بولىدۇ. ئومۇمىي قانۇنىيەت بىلەن ئالاھىدە قانۇنىيەت ئۆزئارا باغلانغان بولىدۇ، ئومۇمىي قانۇنىيەت ھەمىشە ئالاھىدە قانۇنىيەت بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ، ھەمىشە ئالاھىدە قانۇنىيەتنىڭ ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئومۇمىي قانۇنىيەتنى ئالاھىدە قانۇنىيەتنى بىلىش ئارقىلىق ئىگىلەش كېرەك؛ ئومۇمىي قانۇنىيەتنى ئىگىلىۋالغاندىن كېيىن ئۇنى يېتەكچى قىلىپ تۇرۇپ، ئالاھىدە قانۇنىيەتنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا بىلگىلى بولىدۇ.

ئومۇمىي قىممەت شەكلى 一般价值形式— بارلىق تاۋارلارنىڭ قىممىتى ئومۇمىي قىممەتداش بولىدىغان تاۋار

ئارقىلىق ئىپادىلىنىدىغان قىممەت شەكلى *كېچىكەن قىممەت شەكلىدە بىرلىككە كەلگەن قىممەتداش بولمىغانلىقتىن، كۇنسايىن راۋاجلىنىۋاتقان تاۋار ئالماشتۇرۇشنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشالمايدۇ قالدى. مەسىلەن، كاناپ ئىگىسى كاناپىنى بۇغدايغا ئالماشتۇرماقچى بولغاندا، بۇغدىيى بار كىشىگە كاناپ ئەمەس، چاي زۆرۈر بولغان بولسا، ئالماشتۇرۇش ئەمەلگە ئاشماي قالىدۇ، ياكى بىرنەچچە قېتىم ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق ئاندىن ئۆز مەقسىتىگە يېتىدۇ. نەتىجىدە، ئالماشتۇرۇش داۋامىدا كۆپىرەك ئىشلىتىلىدىغان ۋە كۆپچىلىككە خوپ كېلىدىغان بىر خىل تاۋار نۇرغۇنلىغان تاۋارلار ئىچىدىن پەيدىنپەي، ستىخىيىلىك ھالدا ئايرىلىپ چىقىدۇ ۋە ئۆزىدىن باشقا بارلىق تاۋارلارنىڭ قىممىتىنى ئومۇمىي قىممەتداش سۈپىتىدە ئىپادىلەپ بېرىدۇ. مەسىلەن:

2 گەز كاناپ = 4 كۈرە بۇغداي
ياكى
= 3 جىڭ چاي
ياكى
= 1 قوي
ۋە باشقىلار

بۇنداق قىممەت شەكلىدە، تاۋار قىممىتىنىڭ ئىپادىلىنىشى ھەم ئاددىي، ھەم بىرلىككە كەلگەن بولىدۇ ـ دە، ئالماشتۇرۇشقا ناھايىتى زور ئوڭايلىق تۇغۇلىدۇ. مەسىلەن، كىشىلەر كاناپقا ئىگە بولسىلا، ئۇنى ئۆزىگە ئېھتىياجلىق بولغان ھەرقانداق تاۋارغا ئالماشتۇرۇۋالالايدۇ. شۇنداق قىلىپ، نەرسىنى نەرسىگە بىۋاسىتە ئالماشتۇرۇش پەيدىنپەي يوقىلىدۇ. شۇنداقلا،

بارلىق تاۋارلارنىڭ قىممەت مىقدارىنى كاناپ بىلەن سېلىشتۇرۇش ئارقىلىقلا ئەكس ئەتتۈرگىلى بولىدۇ. مەسىلەن، 4 كۈرە بۇغداي = 2 گەز كاناپ، 1 قوي = 2 گەز كاناپ، دېمەك، 4 كۈرە بۇغداي = 1 قوي. بۇ، تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى ۋە تاۋار ئالماشتۇرۇشنى ئالغا سۈرۈشتە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. تاۋارنىڭ قىممىتى ئومۇمي قىممەت شەكلىدىلا تولۇق ئىپادىلىنىش شەكلىنى تاپتى. ئومۇمي قىممەت شەكلىدە، ئومۇمي قىممەتداش بولىدىغان تاۋار ئالمىشىپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ ۋە رايون دائىرىسىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ، تاۋار ئالماشتۇرۇشنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، ئومۇمىي قىممەت شەكلى پۇل شەكلىگە ئۆتىدۇ.

ئومۇمي قىممەتداش 一般等价物 — تاۋار دۇنياسىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، ئۆزىدىن باشقا ھەممە تاۋارنىڭ قىممىتىنى ئىپادىلەيدىغان تاۋار. *كېڭەيگەن قىممەت شەكلىدە مۇقىم قىممەتداش بولمىغانلىقتىن، ئالماشتۇرۇش نۇرغۇن قېتىم چىلىققا يولۇققىنى، ئۇ كۈنسايىن راۋاجلىنىۋاتقان تاۋار ئالماشتۇرۇشنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشالماي قالدى. تاۋار ئالماشتۇرۇشنىڭ يەنىمۇ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، مەلۇم بىر خىل تاۋار تەدرىجىي ۋە ستىخىيىلىك ھالدا مۇقىم قىممەتداشلىق رولىنى ئويناپ ئومۇمي قىممەتداش بولۇپ قالدى. تارىختا تۈرلۈك دەۋرلەردە ۋە ھەرقايسى جايلاردا ھەر خىل تاۋارلار ئومۇمىي قىممەتداشلىق رولىنى ئويناغان، مەسىلەن: چارۋا مال، تېرە، قۇلۇله قېپى، گەزلىمە، مېتال ۋە باشقىلار. بۇنىڭ ئىچىدە ئالتۇن بىلەن كۈمۈش ئۆزىنىڭ تەكشى سۈپەتلىك، پارچىلاشقا

ئەپلىك، ھەجىمى كىچىك، قىممەتلىك، چىداملىق ۋە ساقلاشقا ئەپلىك بولۇشتەك ئەۋزەللىكى بىلەن ئاخىرى ئۇمۇمي قىممەتداش بولۇپ مۇقىملاشتى.

ئۇمۇمي مېھرىبانلىق 博爱 ئىنسانىيەتكە بولغان ئۇمۇمي مېھرىبانلىق. خەن يۈينىڭ «ئىسلى تەرىقەت» دېگەن ئەسىرىدە: «ئۇمۇمي مېھرىبانلىق رەھىمدىللىك دېمەكتۇر» دېيىلگەن. ئۇمۇمي مېھرىبانلىق جۇڭگونىڭ فېئودالىزم دەۋرىدە ئۆتكەن بىرمۇنچە مۇتەپەككۇرلار تەشەببۇس قىلغان ئەخلاقي پرىنسىپ ۋە سىياسي غايە. 18 - ئەسىردىكى فرانسىيە بۇرژۇئازىيە ئىنقىلابى دەۋرىدە، شەھەر كەمبەغەللىرى ۋە دېھقانلار بىلەن بىرلىشىپ، فېئودال مۇستەبىت تۈزۈمنى ئاغدۇرۇش مەقسىتىدە «ئىركىنلىك، باراۋەرلىك، ئۇمۇمي مېھرىبانلىق» شوئارى ئوتتۇرىغا قويۇلغان. ئۇ ئەمەلىيەتتە، ئېكسپلاتاتسىيەچى سىنىپنىڭ سىنىپي زىددىيەتنى يوشۇرۇپ، ئەمگەكچى خەلقنى بىخۇد لاشتۇرىدىغان پەتۋاسى ئىدى. ماۋ زېدۇڭ مۇنداق دەيدۇ: «ئىنسانىي مۇھەببەت» دېگەنلەر كەلسەك، ئىنسانلار سىنىپلارغا بۆلۈنگەندىن بۇيان، مۇنداق بىر پۈتۈن مۇھەببەت بولۇپ باققان ئەمەس. ئۆتمۈشتىكى بارلىق ھۆكۈمران سىنىپلار بۇ نەرسىنى تەشەببۇس قىلىشنى ياخشى كۆرەتتى، ئەۋلىيا - ئەنبىيا دەپ ئاتالغان بىرمۇنچە كىشىلەرمۇ بۇ نەرسىنى تەشەببۇس قىلىشنى ياخشى كۆرەتتى، لېكىن ئۇنى ھېچقاچىسىنى ھەقىقىي ئەمەلگە ئاشۇرۇپ باققىنى يوق، چۈنكى سىنىپي جەمئىيەتتە ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 1573 - بەت) ماركسىزم

لىق نۇقتىسىنەزەر بويىچە ئالغاندا، ھەقىقي ئومۇمي مېھنەتلەر لىق پۈتۈن دۇنياداسىنىپ يوقالغاندىن كېيىنلا ئەمەلگە ئاشىدۇ.

ئومۇمي ھەقىقەت 普遍真理 تۈرلۈك شەيئىلەرنىڭ ياكى بىر تىپتىكى شەيئىلەرنىڭ ئومۇمي قانۇنىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ھەقىقەت. مەسىلەن، ماركسزم-لېنىنزمنىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلابنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيەتلىرى ئۈستىدىكى يەكۈنى سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب دېگەن بىر ساھە ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئومۇمي ھەقىقەتتۇر، ئەمما كىشىلىك جەمئىيىتى ياكى پۈتۈن دۇنيا ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئومۇمىي ھەقىقەت بولالمايدۇ، دېمەك، ئومۇمي ھەقىقەتنى ئايرىشتا مۇتلەقلەشتۈرۈۋېتىشكە بولمايدۇ. ئومۇمي ھەقىقەت كونكرېت ئەمەلىيەت بىلەن بىرلەشتۈرۈلگەندىلا، ئاندىن ئۆز قۇدرىتىنى كۆرسىتەلەيدۇ. ماركسزم-لېنىنزم ئومۇمي ھەقىقىتى ئىجتىمائي ئەمەلىيەتنىڭ تەرەققي قىلىشىغا ئەگىشىپ تەرەققي قىلىدۇ، ھەرقايسى ئەللەرنىڭ كونكرېت ئىنقىلابىي ئەمەلىيىتىدە ئۈزلۈكسىز يېڭى ھاياتي كۈچكە بولىدۇ.

ئومۇمي ئىجتىمائي مەھسۇلات 社会总产品 جەمئىيەت مۇئەييەن مەزگىل (ئادەتتە بىر يىل) ئىچىدە ئىشلەپ چىقارغان ماددىي ئەشيالارنىڭ يىغىندىسى. تاۋار ئىگىلىكى شارائىتىدا، ئۇ ناتۇرال شەكلى ۋە قىممەت شەكلى بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. ناتۇرال شەكلى بويىچە، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە ئىستېمال ۋاستىلىرى دەپ ئىككى چوڭ تۈرگە ئايرىلىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمالىغا، ئىستې-

مال ۋاستىلىرى شەخسىي ئىستېمالغا سەرپ قىلىنىدۇ. قىممەت شەكلى بويىچە، سەرپ قىلىنىپ بولغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتى ۋە يېڭىدىن يارىتىلغان قىممەت دەپ ئايرىلىدۇ. كاپىتالنىڭ جەمئىيەتتىكى ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا سەرپ قىلىنىپ بولغان ئۆزگەرمەس كاپىتال قىممىتى، ئۆزگىرىشچان كاپىتال قىممىتى ۋە قوشۇمچە قىممەتتىن ھاسىل بولىدۇ، ئالدىنقىسى ئەسلى قىممەتنىڭ يۆتكىلىشى ھېسابلانسا، كېيىنكىلىرى يېڭىدىن يارىتىلغان قىممەت ھېسابلىنىدۇ. سوتسىيالىزم جەمئىيىتىدە، ئۇ سەرپ قىلىنىپ بولغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتى ۋە ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىدىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ ئۆزى ئۈچۈن ھەم جەمئىيەت ئۈچۈن ئەمگەك قىلىپ ياراتقان قىممىتى بىلەن تەركىب تاپىدۇ. ئەمگەكچىلەرنىڭ بىر يىلدا ياراتقان يېڭى قىممىتى مىللىي داراممەت ھېسابلىنىدۇ. ئومۇمىي ئىجتىمائىي مەھسۇلاتنىڭ تەركىبىي قىسىملىرى قىممەت جەھەتتىنمۇ، ماددىي جەھەتتىنمۇ تولدۇرۇلغان يەنى ئەمەلىيلەشكەندىلا، ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش ئوڭۇشلۇق داۋاملىشالايدۇ. ئومۇمىي ئىجتىمائىي مەھسۇلات ماددىي ۋاستىلەر ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئەمگەكچىلەر تەرىپىدىن يارىتىلىدۇ، ئۇنىڭ ماددىي مىقدارىنىڭ ئېشىشى ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىدىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ سان جەھەتتىن كۆپىيىشى ۋە ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنىڭ ئېشىشىغا باغلىق، بۇنىڭدا كېيىنكىسى ھەل قىلغۇچ ئامىل بولىدۇ.

ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسى 一般生产价格 يەنى «ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسى». «ئايرىم ئىشلەپچى-

قىرىش باھاسى ۋە ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسى» (41 - بەت)غا قاراڭ.

ئومۇميلىق ۋە قىسمەنلىك 全局和局部 ئومۇميلىق دېگەندە بىر پۈتۈن شەيئى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىياتىنىڭ پۈتۈن جەريانى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. قىسمەنلىك دېگەندە شەيئىنىڭ مەلۇم بىر تەرىپى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىياتىنىڭ مەلۇم بىر باسقۇچى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇلار دىئالېكتىكىدىكى بىر جۈپ كاتېگورىيە. ئومۇميلىق بىلەن قىسمەنلىكنىڭ پەرقى نىسپىي بولىدۇ، مەلۇم ئەھۋالدا ئومۇميلىق بولغان نەرسە يەنە بىر خىل ئەھۋالدا قىسمەنلىك بولىدۇ، ئەكسىچە بولغاندىمۇ شۇنداق. ئومۇميلىق ھەرقايسى قىسمەنلىكلەردىن تەركىب تاپىدۇ، قىسمەنلىكلەردىن ئۈستۈن تۇرىدۇ، قىسمەنلىكلەرگە قوماندانلىق قىلىدۇ. شۇڭا، ئومۇميلىق نۇقتىسىنەزىرىنى مۇستەھكەم تۇرغۇزۇش، «ئىشچىلار سىنىپىنىڭ قىسمەن مەنپەئىتىنى دەپ، بىر پۈتۈن مەنپەئىتىنى ئۇنتۇپ قالماسلىق، ئايرىم كۆرەش باسقۇچىدىكى ئالاھىدىلىكنى دەپ، پۈتۈكۈل كۆرەشتىكى تۈپ ئاساسىي ۋەزىپىنى ئۇنتۇپ قالماسلىق لازىم» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 11 - توم، 13 - بەت). قىسمەنلىك بىلەن ئومۇميلىق توقۇنۇشۇپ قالغاندا، قىسمەنلىك ئومۇميلىققا بويسۇنۇشى لازىم. قىسمەنلىك ئومۇميلىقنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، ئومۇميلىققا ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتىدۇ، مەلۇم شارائىتتا ئومۇميلىققا نىسبەتەن ھەل قىلغۇچ رولنى ئوينايدۇ. شۇڭا، قىسمەنلىككە سەل قارىغىلى بولمايدۇ، بولۇپمۇ ئومۇميلىققا نىسبەتەن ھەل قىلغۇچ ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان قىسمەنلىكنى تۇتۇۋېلىشقا ماھىر بولۇش

لازىم. بۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئومۇمىيلىق نۇقتىئىنەزىرىگە ئىگە بولۇشقا توغرا كېلىدۇ، «شۇنىڭ ئۈچۈنكى، بىر پۈتۈنلۈك خاراكتېرىدىكى نەرسىنى چۈشەنگەندە، قىسمەنلىك خاراكتېرىدىكى نەرسىدىن تېخىمۇ ئوبدان پايدىلانغىلى بولىدۇ، چۈنكى، قىسمەنلىك خاراكتېرىدىكى نەرسە بىر پۈتۈنلۈك خاراكتېرىدىكى نەرسىگە تەۋە بولىدۇ» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 305 - بەت). قىسمەنلىك ئورۇندا تۇرغاندا ئومۇمىيلىقنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۆزىنىڭ ئاكتىپچانلىقىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇش، بىر تەرەپلىمىلىكتىن ساقلىنىش، ئومۇمىيلىقنى ئۇزۇلۇكسىز كۆچەيتىش لازىم.

ئوۋېن 欧文 (Robert Owen، 1771 — 1858) ئەنگلىيەلىك خىيالىي سوتسىيالىزمچى. قول سانائەتچى ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان. توققۇز يېشىدىن باشلاپلا مۇستەقىل تىرىكچىلىك قىلىپ، لوندون، مانچېستېر قاتارلىق شەھەرلەردە شاگىرت، دۇكان خىزمەتچىسى بولغان. 1800 -، 1829 - يىللىرى شوتلاندىيىنىڭ نيۇلانارك شەھىرىدە پايچىك سالاھىيىتى بىلەن بىر چوڭ توقۇمىچىلىق فابرىكىسىنى باشقۇرغان، شۇ ئارىلىقتا ئۇ ئىش ۋاقتىنى قىسقارتىش، يەسلى، باللار باغچىسى ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ قۇرۇش، بالاغەتكە يەتمىگەن بالا ئىشچىلار ئۈچۈن كەچ كۇرس ئېچىشقا ئوخشاش يوللار بىلەن ئىشچىلار ئىگىلىك خىزمەت شارائىتى ۋە پاراۋانلىق شارائىتىغا كۆڭۈل بۆلۈپ، فابرىكىنى «ئۈلگىلىك يېڭى مەھەللە»گە ئايلاندۇرغان، ئۇ شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئەنگلىيىگە ۋە پۈتۈن ياۋروپاغا تونۇلغان. 1819 - يىلى ئۇنىڭ مۇراجىئەت قىلىشى ئارقىسىدا،

ئەنگلىيىدە زاۋۇتلاردا ئايال ئىشچىلار بىلەن بالا ئىشچىلارنىڭ ئەمگىكىگە چەك قويۇش توغرىسىدا تۇنجى قانۇن ماقۇللانغان. 1820 - يىلى، ئۇ «لانارك شىرغا دوكلات» تا ئۆزىنىڭ خىيالىي سوتسىيالىزم ئىدىيە سىستېمىسىنى شەرھىلەپ، ئەمگەك جامائەسى تەشكىللەش پىلانىنى تۇنجى قېتىم ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ، ئاشۇ جامائەدە «پۇتۇن ئەزالار بىر چوڭ ئائىلىدە ياشايدۇ، ھەرقانداق ئادەمنىڭ پائالىيىتىدە يۇقىرى - تۆۋەنلىك پەرق بولمايدۇ»، «ئېھتىياجغا قاراپ تەقسىم قىلىش» پرىنسىپى يولغا قويۇلىدۇ، دەپ تەسەۋۋۇر قىلغان. 1823 - يىلى ئۇ يەنە كوممۇنستىك «يېڭى مەھەللە» بەرپا قىلىش توغرىسىدىكى تەپسىلىي پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويغان. 1824 - يىلى ئامېرىكىغا بېرىپ، ئۆزىنىڭ سىياسىي غايىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ ئۇلگىسى سۈپىتىدە «يېڭى ئىناق مەھەللە» بەرپا قىلغان، ئاخىر مەغلۇپ بولۇپ، گاداي بولۇپ كەتكەن. 1829 - يىلى ئۆز ۋەتىنىگە قايتقاندىن كېيىن يۇقىرى تەبىقىدىكىلەر قاتارىدىن قوغلانغان. كېيىن ئۇ ئىشچىلار ئارىسىدا ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى ۋە ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ئۇيۇشتۇرغان. 1832 - يىلى، سودىگەرلەرنىڭ ۋاستىلىك ئېكسپلاتاتسىيىسىدىن ساقلىنىش مەقسىتىدە سىناق تەرىقىسىدە «ئەمگەك مەھسۇلاتلىرىنى ئادىل ئالماشتۇرۇش بويىچە مەملىكەتلىك سودا سارىيى» قۇرۇپ، تاۋارنى ئەمگەك تالونى بىلەن ئالماشتۇرۇشنى سىناق قىلغان، بۇ سىناقمۇ مەغلۇپ بولغان. 1834 - يىلى ئەنگلىيىدىكى ئىشچىلار ئۇيۇشمىلىرى بىرلىشىپ مەملىكەتلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنى قۇرۇپ چىققان. ئۇ ئۇيۇشمىغا رەئىس بولغان، دەپ

ھەك. ئۇ كوپېراتسىيە ھەرىكىتىنىڭ ئاساسچىسى، شۇنداقلا ئەنگەلىيە ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ ئەڭ بالدۇرقى تەشكىلاتچىلىرىدىن بىرى. «شۇ كەمىلەردە، ئەنگلىيەدىكى ئىشچىلارغا پايدىلىق ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەر ۋە ئەمەلىي مۇۋەپپەقىيەتلەرنىڭ ھەممىسى ئوۋېننىڭ ئېتى بىلەن باغلانغان.» («ماركس ـ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 ـ توم، 304 ـ بەت) ئوۋېن 1820 ـ يىلدىن باشلاپلا خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك ئۈستىدە تەنقىد يۈرگۈزۈپ، خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكنى يوقىتىپ، ئومۇمىي مۇلۈكچىلىكنى بەرپا قىلىشنى كۆچمەنلىك بارىچە تەشەببۇس قىلغان. ئۇنىڭ غايىۋى جەمئىيىتىدە، تەلىم ـ تەربىيە، ئەمگەك تەقسىماتى ۋە جەمئىيەتنىڭ باشقۇرۇلۇشى زىچ بىرلەشتۈرۈلگەن بولىدۇ. بۇنداق تەلىم ـ تەربىيىنى ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بىلەن بىرلەشتۈرۈش ئىدىيىسى «كەلگۈسى ماۋارىپنىڭ ئۇندۇرمىسى»، «يەنە كېلىپ ئەتراپلىق يېتىلگەن ئادەملەرنى يېتىشتۈرۈشنىڭ بىردىنبىر ئۇسۇلى» («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 ـ توم، 530 ـ بەت). ئۇ پرولېتارىياتقا ھېسداشلىق قىلىدۇ، ئەمما پرولېتارىياتنىڭ ئۇلۇغ تارىخىي رولىنى كۆرمەيدۇ، ئاساسىي نىزام ھەرىكىتىنى ياقلمايدۇ، زورلۇق ئىنقىلابقا ۋە سىنىپىي كۈرەشكە قارشى تۇرىدۇ، ئۇمىدىنى ھۆكۈمرانلار سىنىپىنىڭ رەھمدىللىقىغا باغلاپ، ئۆزىنىڭ غايىۋى پىلانىنى ھەرقايسى ئەللەرنىڭ پادىشاھلىرى ۋە ھۆكۈمرانلىرىنىڭ كۈچى بىلەن ئىشقا ئاشۇرۇشنى خىيال قىلىدۇ. «يېڭى جەمئىيەتكە نەزەر»، «يېڭى ئەخلاقىي دۇنيا ھەققىدە»، «ئىنسانلار ئىدىئولوگىيىسى ۋە ئەمەلىيەتىدىكى ئىنقىلاب» دېگەنلەر ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەسەرلىرىدۇر.

ئۇ

ئۇتوپىيە 乌托邦 لاتىنچە Utopia نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. بۇ سۆز ئەسلى گرېكچە ou (يوق) ۋە topos (جاي) يەنى «يوق يۇرت» دېگەن سۆزدىن ھاسىل بولغان. بۇ سۆز ئەسلى ئەنگلىيىلىك دەسلەپكى خىيالىي سوتسىيالىزمچى مور تەسەۋۋۇر قىلغان ئىجتىمائىي تەشكىلاتنىڭ ئىسمى، ھەم ئۇ 1516 - يىلى يازغان «ئەڭ مۇكەممەل دۆلەت تۈزۈمى ۋە ئۇتوپىيە تۈزۈمىدىكى يېڭى ئارال توغرىسىدىكى ھەم پايدىلىق، ھەم قىزىقارلىق گۆھەر كىتاب» نىڭ قىسقا ئاتىلىشى. بۇ كىتابتا ئۇتوپىيە خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك بىكار قىلىنغان، ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك يولغا قويۇلغان، مەھسۇلات پۈتۈن جەمئىيەتكە مەنسۇپ بولىدىغان، پۇقرالار سىياسىي جەھەتتە بىردەك باراۋەر بولىدىغان، ھەممە ئادەم ئەمگەككە قاتنىشىدىغان جەمئىيەت قىلىپ تەسۋىرلەنگەنىدى. شۇنىڭدىن باشلاپ كىشىلەر «ئۇتوپىيە» نى «خىيالىي» دېگەن سۆزنىڭ مەنىدىشى سۈپىتىدە قوللانىدى، خىيالىي سوتسىيالىزمنى «ئۇتوپىيىلىك سوتسىيالىزم» دەپ ئاتىدى. «مور» (797 - بەت)غا قارالسۇن.

ئۇششاق بۇرژۇئازىيە سوتسىيالىزمى 小资产阶级社会主义 ئۇششاق بۇرژۇئازىيە ئىسلاھاتچىلىق ئېقىمى. ئۇ كاپىتالىستىك تۈزۈمنى ئۇششاق بۇرژۇئازىيە ئۆلچىمى

بويىچە تەنقىد قىلىپ، سانائەتتە كەسىپداشلىق تۈزۈمىنى ۋە يېزا ئىگىلىكىدە ئۇرۇقداشلىق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە ئۇرۇنىدۇ. 19 - ئەسىرنىڭ بېرىنچى يېرىمىدا، كاپىتالىزمنىڭ راۋاجلىنىشى ئارقىسىدا، ئۇششاق بۇرژۇئازىيە پارچىلىنىۋەردى، ۋەيران بولۇۋەردى، شۇنىڭ بىلەن بۇرژۇئازىيىگە ئۇششاق بۇرژۇئازىيە مەيدانىدا تۇرۇپ قارشى تۇرىدىغان بىر تۈركۈم ئۇششاق بۇرژۇئازىيە سوتسىيالىزمى تەرەپدارلىرى بارلىققا كەلدى، بۇنىڭ ئاساسىي ۋەكىللىرى سىسموندى قاتارلىقلار ئىدى. ئۇلار كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىدىكى زىددىيەتلەرنى چوڭقۇر تەھلىل قىلىپ، كاپىتال بىلەن يەر مۇلۈكچىلىك جۇغلىنىشى ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى ۋە ئىقتىسادىي كرىزىسنىڭ مۇقەررەرلىكىنى دەللىلىدى، لېكىن بۇنىڭدىن ئىنقىلابىي يەكۈن چىقارمىدى، بەلكى پرولېتارىيات بىلەن بۇرژۇئازىيە ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى بۇرژۇئازىيە ھۆكۈمىتى ئارقىلىق «تەڭشەش» - نى مۇراجىئەت قىلدى، ئۇلار كاپىتالىستىك يېرىم ئىشلەپچىقىرىشقا قارشى تۇردى، چوڭ دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ يەرلىرىنى دېھقانلارغا بۆلۈپ بېرىش، چوڭ زاۋۇتلارنى ئۇششاق قول سانائەت زاۋۇتلىرى قىلىپ بۆلۈپ بېرىش، ئۇششاق ئىشلەپچىقارغۇچىلار ئۈچۈن غايىۋى جەمئىيەت قۇرۇشنى تەشەببۇس قىلدى. ماركس بىلەن ئېنگېلس ئۇششاق بۇرژۇئازىيە سوتسىيالىزمىنىڭ ھەم ئەكسىيەتچى، ھەم خىيالىي نەرسە ئىكەنلىكىنى كۆرسەتكەن.

ئۇششاق تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى 小商品生产 يەنىمۇ «ئاددىي تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى» (6 - بەت).

ئۇششاق تاۋار ئىگىلىكى 小商品经济 ئۇششاق خوجايىن مۇلۇكچىلىك ۋە يەككە ئەمگەك ئاساسىدىكى تاۋار ئىگىلىكى. ئۆزىنى ئۆزى قامدايدىغان يەككە ئىگىلىك ئۇششاق تاۋار ئىگىلىكىگە كىرمەيدۇ؛ تاۋار ئىشلەپ چىقىرىدىغان ۋە تاۋار سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان يەككە ئىگىلىك ئۇششاق تاۋار ئىگىلىكى ھېسابلىنىدۇ. «ئاددىي تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى» (6 - بەت)، «ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش»لارغا قارالسۇن.

ئۇششاق خوجايىن مۇلۇكچىلىك 小私有制 يەنى «يەككە ئەمگەكچىلەر مۇلۇكچىلىكى» (قىسقارتىپ «يەككە مۇلۇكچىلىك» دەپ ئاتىلىدۇ). «ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش»قا قارالسۇن.

ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش 小生产 ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىگە بولغان يەككە مۇلۇكچىلىك (ئۇششاق خوجايىن مۇلۇكچىلىك) ۋە يەككە ئەمگەك ئاساسىدىكى ئىشلەپچىقىرىش. ئاساسەن يەككە يېزا ئىگىلىك ۋە يەككە قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئاخىرقى مەزگىلدە پەيدا بولغان. قوللۇق جەمئىيەت، فېئودالىق جەمئىيەت، كاپىتالىستىك جەمئىيەت ۋە سوتسىيالىستىك جەمئىيەتلەردە مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن، لېكىن زادىلا يېتەكچى ئورۇندا تۇرۇپ باقمىغان. ئىشلەپچىقىرىشتا ئائىلىنى بىرلىك قىلىش، ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى ئاددىي بولۇش، كۆلەمى كىچىك بولۇش، تىجارىتى تارقاق بولۇش، تېخنىكا جەھەتتە كونىلىققا ئېسىلىۋېلىش تارقاق بولۇش، خوجايىنلىق ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىشنىڭ خۇسۇسىيىتىدۇر. ئۆزىنى ئۆزى قامدايدىغان ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئۇششاق تاۋار ئىشلەپچىقىرىشىمۇ مۇشۇ جۈملىگە كىرىدۇ. تاۋار - پۇل

مۇناسىۋىتى تېخى راۋاجلانمىغان شارائىتتا يەككە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى ئاساسەن ئۆزىنى ئۆزى قامدايدىغان ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش ھېسابلىنىدۇ. ئالماشتۇرۇش ئۇچۇن ئېلىپ بېرىلىدىغان ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش بولسا ئۇششاق تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى بولۇپ، ئاددىي تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرۇۋاتقان جەمئىيەتتە يەككە ئىگىلىك داۋاملىق ھالدا ئىككى قۇتۇپقا بۆلۈنىدۇ ۋە بۇ ھال مەلۇم شارائىتتا كاپىتالىزمغا ئېلىپ بارىدۇ. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە يەككە يېزا ئىگىلىكى ۋە يەككە قول سانائەت كوپېراتسىيىلەشتۇرۇش يولى ئارقىلىق پەيدىنپەي سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ ئىگىلىككە ئۆزگەرتىلىدۇ. بىر قىسىم ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش مۇشۇ ئاساستا، سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك ئىگىلىكىنىڭ زۆرۈر ۋە پايدىلىق قوشۇمچىسى سۈپىتىدە ساقلىنىپ قالىدۇ، بۇنىڭ سوتسىيالىستىك تاۋار ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە خەلقنىڭ ھەر جەھەتتىكى ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشتا ئاكتىپ رولى بولىدۇ.

ئۇرۇش 战争 مۇئەييەن سىياسىي مەقسەتنى كۆزلەپ ئېلىپ بېرىلغان قوراللىق كۈرەش. ئۇ خۇسۇسىي مۇلۇك ۋە سىنىپ پەيدا بولغاندىن كېيىن باشلانغان، ئۇ سىنىپلار، مىللەتلەر، دۆلەتلەر ۋە سىياسىي گۇرۇھلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلەرنى ھەل قىلىشتىكى ئالىي كۈرەش شەكلى. ئۇرۇش سىياسىي خاراكتېرلىك ھەرىكەت دېمەكتۇر. جۇڭگودا، چۇنچيۇ زامانىدىلا، «سۇنزىنىڭ ئۇرۇش سەنئىتى» دېگەن كىتابتا

ئۇرۇش بىلەن سىياسەتنىڭ مۇناسىۋىتى بايان قىلىنغان. ياۋروپادا، 19 - ئەسىردە پرۇسسىيە ھەربىي نەزەريىچىسى كلائۇزېۋىس «ئۇرۇش توغرىسىدا» دېگەن كىتابىدا: «ئۇرۇش سىياسەتنىڭ باشقىچە ۋاسىتىلەر بىلەن داۋام قىلىشى دېمەكتۇر» دېگەن ئەقلىيە سۆز- نى ئېيتقان. كېيىن ماركسىزم كلاسسىكلىرى ئۇنىڭ ئۇرۇش ھەققىدىكى قارىشىنى راۋاجلاندۇرۇپ، ماركسىزمنىڭ ئۇرۇش مەسىلىسىنى كۆزىتىشتىكى تۈپ نۇقتىسىنەزىرىگە ئايلاندۇردى. لېنىن: «ھەرقانداق ئۇرۇش ئۆزىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن سىيا- سىي تۈزۈم بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان بولىدۇ، مۇئەييەن دۆلەت، يەنى شۇ دۆلەتتىكى مۇئەييەن سىنىپ ئۇرۇشتىن بۇرۇن شۇ دۆلەتتە ئۇزاق مۇددەت يۈرگۈزۈپ كەلگەن سىياسىتىنى ئۇرۇش مەزگىلىدە مۇقەررەر ۋە جەزمەن داۋاملاشتۇرىدۇ، پەقەت ھەربىي شەكىلنىلا ئۆزگەرتىدۇ» دەپ كۆرسەتكەنىدى («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 71 — 72 - بەتلەر). ئۇرۇش- نىڭ تۈپ پرىنسىپى — «ئۆزىنى قوغداش، دۈشمەننى يوقىتىش»، بۇ پرىنسىپ ئۇرۇشنىڭ ھەممىسگە باب كېلىدۇ. پۈتۈن ئۇرۇش جەريانىدا ئىزچىللاشتۇرۇلىدۇ، ئۇ ھەممە ئۇرۇش ھەربىي تەلەپ- نىڭ ئاساسى، تاكتىكىلىق ھەربىي تەلەپلەردىن تارتىپ ستراتېگىيە- لىك ھەربىي تەلەپگە قەدەر ھېچقايسىسى شۇ تۈپ پرىنسىپنىڭ روھىدىن چەتلەپ كېتەلمەيدۇ. ماركسىزملىق نۇقتىسىنەزەر بويىچە، ئۇرۇش ئادالەتلىك ئۇرۇش ۋە ئادالەتسىز ئۇرۇش دېگەن ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ. ئادالەتلىك ئۇرۇش خەلق ئاممىسىنىڭ ۋە مىللەتنىڭ تۈپ مەنپەئىتىگە ئۇيغۇن بولغان ھەممە ئۇرۇشلارنى كۆرسىتىدۇ، ئىنقىلابىي ئۇرۇش، ئازادلىق ئۇرۇشى، تاجاۋۇز-

چىلىققا قارشى ئۇرۇش دېگەنلەر ئەنە شۇنىڭ جۈملىسىگە كىرىدۇ. ئادالەتسىز ئۇرۇش خەلق ئاممىسىنىڭ ۋە مىللەتنىڭ تۈپ مەنپەئىتىگە زىت كېلىدىغان ھەممە ئۇرۇشلارنى كۆرسىتىدۇ، خەلقنىڭ ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنى باستۇرۇش يولىدىكى ئۇرۇش، باشقا ئەللەر خەلقىنى تالان تاراج قىلىش ۋە قۇل قىلىش يولىدىكى تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى دېگەنگە ئوخشاشلار ئەنە شۇنىڭ جۈملىسىگە كىرىدۇ. ماركسىزمچىلار ھەممە ئادالەتلىك ئۇرۇشلارنى پائال قوللاپ، ھەممە ئادالەتسىز ئۇرۇشلارغا قارشى تۇرىدۇ. ئۇرۇش ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنىڭ مەھسۇلى. ھازىرقى زامان ئۇرۇشىنىڭ مەنبەسى جاھانگىرلىك ۋە زومىگەرلىكتۇر. ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنى ۋە جاھانگىرلىكنى، زومىگەرلىكنى يوقاتقاندىلا، ئاندىن ئۇرۇشنى تۈگەل يوقىتىپ، ئىنسانىيەتنىڭ ئەبەدىي تىنچلىقىنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولىدۇ.

ئۇرۇش مەزگىلىدىكى كومپۇنىزم 战时共产主义

«ھەربىي كومپۇنىزم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن، 1918 - يىلدىن 1920 - يىلغىچە چەت ئەل قوراللىق مۇداخىلىسى ۋە گىراژدانلار ئۇرۇشى ۋاقتىدا روسىيىدە يولغا قويۇلغان ئىقتىسادىي سىياسەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ سىياسەت ئىقتىساد ئېغىر ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغان شۇ شارائىتتا، ئەلدىكى پۈتۈن بايلىقنى ئىشقا سېلىپ، ئالدىنقى سەپنىڭ ئېھتىياجىنى قامداشنى، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئىقتىسادىي تۇرمۇشىنى سوۋېت ھاكىمىيىتىنىڭ كونتروللۇقى ئاستىغا ئېلىپ، ئۇنى سوۋېت ھاكىمىيىتىنى قوغداش ئېھتىياجىغا بويسۇندۇرۇشنى مەقسەت قىلغان. بۇ سىياسەتنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى مۇنۇلاردىن ئىبارەت: (1)

ئارتۇق ئاشلىقنى يىغىۋېلىش تۈزۈمىنى يولغا قويۇش. دېھقانلارنىڭ بارلىق ئارتۇق ئاشلىقنى دۆلەت سېتىۋېلىش، شەخسلەرنىڭ ئاشلىق ئېلىپ ـ سېتىشىنى مەنئى قىلىش. (2) پۈتكۈل سانائەتكە ئالىي خەلق ئىگىلىكى كومىسسارىياتىغا قاراشلىق تارماقلاردىكى باش باشقۇرۇش ئىدارىلىرى مەركەزلىك رەھبەرلىك قىلىش، كارخانىلارغا ئۆز ئالدىغا ئىگىلىك باشقۇرۇش ھوقۇقى بەرمەسلىك، كارخانىلارنى ئۈسكۈنە ۋە خام ئەشيا ـ ماتېرىيال بىلەن دۆلەت تەمىنلەش، مەھسۇلاتنى دۆلەت تەقسىم قىلىش، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىدا پۇل ھېسابىاتى قىلماسلىق؛ كۈندىلىك لازىمەتلىكلەرنى خۇسۇسىلارنىڭ ئېلىپ ـ سېتىشىنى مەنئى قىلىش، ئاساسىي ئىستېمال بۇيۇملىرىنى نورمىلىق سېتىپ بېرىش تۈزۈمىنى يولغا قويۇش. (3) ئەمگەك قابىلىيىتى بار كىشىلەر ئۈچۈن خالىسانە ئەمگەك تۈزۈمىنى يولغا قويۇش. بۇ سىياسەت چەت ئەل قوراللىق مۇداخىلىسى تارمار قىلىنغاندىن كېيىن ۋە گىرۇدانلار ئۇرۇشى ئايىغلاشقاندىن كېيىن، يەنى 1921 ـ يىل باھاردا يېڭى ئىقتىسادىي سىياسەتكە ئۆزگەرتىلگەن.

ئۇرۇقداشلىقچە دېھقان ئىگىلىكى 宗法式农民经济

ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى يەككىلەرنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولىدىغان ۋە شەخسىي ئەمگەك ئاساس قىلىنىدىغان، ئۆزىنى ئۆزى تولۇق قامداش ئۇچۇن ئائىلىلەر بويىچە ئىشلەپچىقىرىش ئېلىپ بېرىلىدىغان يەككە يېزا ئىگىلىكى. ئۇ ئاساسەن قوللۇق جەمئىيەت بىلەن فېئودالىلىق جەمئىيەتتە مەۋجۇت بولغان. تەرەققىي تاپمىغان كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە ۋە سوتسىيالىزم جەمئىيىتىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىمۇ ئاز ساندا مەۋجۇت

بولغان. مەسىلەن لېنىن 1918 - يىل 5 - ئايدا «باللارچە «سول» لۇق كېسىلى ۋە ئۇششاق بۇرژۇئازىيىلىك خاراكتېرى» دېگەن ئەسىرىدە «ئۇرۇقداشلىقچە يەنى خېلى دەرىجىدە ناتۇرال دېھقان ئىگىلىكى» نى ئەينى زاماندا مەۋجۇت بەش خىل ئىگىلىك تەركىبىنىڭ بىرى دەپ كېلىپ، ئۇنى بازار بىلەن ئالاقىسى كۆپرەك بولغان ھەمدە زور مىقداردا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ئۇششاق تاۋار ئىشلەپ چىقىرىشىدىن پەرقلەندۈرگەن. پرولېتارىيات ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، ئۇنى كوپىراتسىيىلەشتۈرۈش يولى بىلەن ئۆزگەرتىپ پەيدىنپەي سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ ئىگىلىككە ئايلاندۇرىدۇ.

ئۇقۇم 概念 ئوبيېكتىقا خاس بەلگىلەرنى ئەكس ئەتتۈرگۈچى تەپەككۇر شەكلى. تۈرلەنمە خاراكتېرلىك خاس بەلگىلەرنى ئەكس ئەتتۈرگۈچى ئۇقۇم تېمىزرەك بولىدۇ، ھەل قىلغۇچ خاراكتېردىكى خاس بەلگىلەرنى (ماھىيەتلىك بەلگىلەرنى) ئەكس ئەتتۈرگۈچى ئۇقۇم تۇۋەنرەك بولىدۇ. ھەر قانداقلىكى ئۇقۇم ئەمەلىيەت ئاساسىدا، شەيئىنىڭ ئۆزىگە خاس بەلگىلىرىنى ئابستراكسىيلەپ چىقىش نەتىجىسى بولۇپ، ئەقلىي بىلىش باسقۇچىغا مەنسۇپتۇر. ئۇقۇم تەپەككۇرنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى، ئۇقۇم بولغاندىلا ئاندىن ھۆكۈم قىلغىلى، ئەقلىي يەكۈن چىقارغىلى، ئىسپاتلىغىلى بولىدۇ؛ يەنە بىر تەرەپتىن، كىشىلەرنىڭ ھۆكۈم قىلىش، ئەقلىي يەكۈن چىقىرىش، ئىسپاتلاشتىن ئىبرىشكەن بىلىمى ئۆز نۆۋىتىدە يېڭى ئۇقۇم بولۇپ مۇجەسسەملىشىدۇ. شەيئىلەر قانداقلا بولمىسۇن بەلگىسى بار شەيئىلەر بولىدۇ، بەلگىلەر قانداقلا بولمىسۇن شەيئىلەرنىڭ

بەلگىسى بولىدۇ. شۇڭا تۇقۇم ھەم شەيئىنىڭ خاس بەلگىلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ، ھەم ئەينى زاماندا شۇ خاس بەلگىلەرگە ئىگە بولغان شەيئىلەرنىمۇ ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئالدىنقىسى تۇقۇمنىڭ خاس مەزمۇنىدۇر، كېيىنكىسى تۇقۇمنىڭ دائىرىسىدۇر. تۇقۇمنىڭ خاس مەزمۇنى بىلەن دائىرىسى تۆزگىرىشسىز مۇقىم تۇرۇۋەرمەيدۇ. تۇبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ تۆزى تەرەققىي قىلىپ، تۆزگىرىپ باردىغانلىقى، كىشىلەرنىڭ تۇبيېكتىپ شەيئىلەر ھەققىدىكى بىلىشىمۇ تەرەققىي قىلىپ، تۆزگىرىپ باردىغانلىقى تۈپەيلىدىن، شۇنىڭغا يارىشا تۇقۇمنىڭ خاس مەزمۇنى بىلەن دائىرىسىمۇ مۇقەررەر تۆزگىرىدۇ، ئەمما تەرەققىي قىلىش، تۆزگىرىش جەريانىدا نىسپىي تۇراقلىقتا ئىگە بولىدۇ.

ئۇ

ئۆتكونچى دەۋردىكى باش لۇشيەن 过渡时期总路线 جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن تارتىپ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنى ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇنداپ بولغىچە بولغان مەزگىلدە يولغا قويغان باش لۇشيەن. بۇنى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ماۋ زېدۇڭنىڭ تەكلىپى بويىچە، 1952 - يىلى ئىلىمىزنىڭ خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەزگىلى ئاياغلاشقان ۋاقتىدا ئوتتۇرىغا قويغان. بۇ باش لۇشيەننىڭ ئاساسىي مەزمۇنى خېلى ئۇزاق مۇددەت ئىچىدە، مەملىكەتنى سوتسىيالىستىك سانائەتلەشتۈرۈشنى پەيدىنپەي ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ھەم دۆلىتىمىزدە يېزا ئىگىلىكىنى، قول سانائەتنى ۋە كاپىتالىستىك سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنى پەيدىنپەي ئورۇنداشتىن ئىبارەت. بۇ باش لۇشيەن تارىخىي مۇقەررەرلىكنى ئەكس ئەتتۈردى. 1954 - يىلى ئۆتكۈزۈلگەن خەلق قۇرۇلتىيى تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىپ، دۆلىتىمىزنىڭ ئۆتكۈنچى دەۋردىكى باش ۋەزىپىسى سۈپىتىدە ئاساسىي قانۇنغا كىرگۈزۈلدى. بۇ باش لۇشيەننىڭ ماھىيىتى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكنى

ئۆزگەرتىپ، يەككە مۇلۈكچىلىكنى پەيدىنپەي ئۆزگەرتىپ سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىككە ئايلاندۇرۇش، كاپىتالىستىك مۇلۈكچىلىكنى پەيدىنپەي ئۆزگەرتىپ سوتسىيالىستىك ئومۇمىي خەلق مۇلۈكچىلىكىگە ئايلاندۇرۇشتىن ئىبارەت. دەسلەپتە بۇ ۋەزىپىنى 1953 - يىلدىن باشلاپ تەخمىنەن 15 يىل ئۆپچۆرىسىدە ئورۇنداش مۆلچەرلەنگەنىدى. ئەمەلىيەتتە، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئىشى 1956 - يىلى مەملىكىتىمىزنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسىم رايونلىرىدا ئاساسەن ئورۇنداپلىپ، ئۇلۇغ تارىخىي غەلىبە قولغا كەلتۈرۈلدى. 1 - بەش يىللىق پىلانىنىڭ 1953 — 1956 - يىللىرىدا دۆلەتنى سانائەتلەشتۈرۈشتە زۆرۈر بولغان، لېكىن بۇرۇن بەك ئاجىز ھالقا بولغان بىر تۈركۈم ئاساس سانائەت تارماقلىرى قۇرۇلۇپ، سانائەتلەشتۈرۈش جەھەتتىمۇ چوڭ مۇۋەپپەقىيەتلەر قولغا كەلتۈرۈلدى.

ئۆزگەرمەس كاپىتال 不变资本 «ئۆزگىرىشچان كاپىتال»نىڭ ئەكسى. كاپىتالىست ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى سېتىۋېلىشقا سەرپ قىلىنىدىغان كاپىتال. ئۇنىڭ قىممىتى ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ئىشچىلارنىڭ كونكرېت ئەمگىكى ئارقىلىق يېڭى مەھسۇلاتلارغا يۆتكىلىدۇ، لېكىن ئۇنىڭ دەسلەپكى قىممەت مىقدارى ئۆزگەرمەيدۇ، شۇڭا، ماركس ئۇنى ئۆزگەرمەس كاپىتال دەپ ئاتىغان. ئۇ قوشۇمچە قىممەتنىڭ مەنبەسى ئەمەس، بەلكى قوشۇمچە قىممەتنى ھاسىل قىلىشتا كەم بولسا بولمايدىغان شەرت. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ ئوخشاش بولمىغان قىسىملىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى سەرپ بولۇش

شەكلى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، قىممەتنىڭ يۆتكىلىش ئۇسۇلىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە زاۋۇت بىنالىرى، ماشىنا - ئۇسكۇنىلەر قاتارلىق شەكىللەردە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان كاپىتال تۇراقلىق كاپىتال بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا خېلى ئۇزاق ئىشلىتىلسىمۇ ئەسلىدىكى بۇيۇم شەكلى ئۆزگەرمەيدۇ، ئۇنىڭ قىممىتى ئۇپراش دەرىجىسى بويىچە پەيدىنپەي يېڭى مەھسۇلاتلارغا ئۆتىدۇ. خام ئەشيا، يېقىلغۇ قاتارلىق شەكىللەردە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان كاپىتال تۇراقسىز كاپىتالغا تەۋە بولىدۇ، ئۇ بىر قېتىملىق ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىلا سەرپ بولۇپ كېتىپ، ئەسلىدىكى بۇيۇم شەكلىنى يوقىتىدۇ، ئۇنىڭ قىممىتىمۇ بىر قېتىمدىلا پۈتۈنلەي يېڭى مەھسۇلاتلارغا ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئۆزگەرمەس كاپىتال دېگەن بۇ ئۇقۇم ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدە قىممەت ئۆزگىرىشى بولىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلمايدۇ، لېكىن، بۇنداق ئۆزگىرىش ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ ئۆزگەرمەس كاپىتال بولۇش خاراكتېرىنى ئۆزگەرتمەيدۇ.

ئۆزگىرىش 转化 دېگالېكتىكىدا بىر-بىرىگە زىت ئىككى تەرەپنىڭ كۆرەش ئارقىلىق، مۇئەييەن شارائىتتا ئۆزىنىڭ ئەكسى تەرىپىگە ئايلىنىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. دۇنيادا مەڭگۈ ئۆزگەرمەيدىغان زىددىيەت بولمايدۇ، «ھەرقانداق ھادىسە مۇئەييەن شارائىتتا ئۆزىنىڭ قارشى تەرىپىگە قاراپ ئۆزگەرمەي قالمايدۇ» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 22 - توم، 302 - بەت). لېكىن ئۆزگىرىش زۆرۈر كۆرەشلەر ئارقىلىق، مۇئەييەن شارائىت ھازىرلانغاندا ئاندىن ئەمەلگە ئاشىدۇ. ئومۇمەن ئېيتقاندا،

ئۆزگىرىش جەريانى ئالغا ئىنتىلىش جەريانى بولىدۇ، كونا شەيئىنىڭ ھالال بولۇشى ۋە يېڭى شەيئىنىڭ بارلىققا كېلىشى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ، ئەمما ئۇنىڭدا قىسمەن ۋە ۋاقتىلىق چېكىنىش ئەھۋاللىرىمۇ بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھەر خىل ئۆزگىرىش لەرنىڭ كونكرېت شەرت - شارائىتلىرىنى كونكرېت تەھلىل قىلىپ، ئەھۋالغا قاراپ يېتەكچىلىك قىلىپ، چېكىنىش خاراكتېرىدىكى ئۆزگىرىشتىن ساقلىنىپ، ئالغا قاراپ ئىلگىرىلەش خاراكتېرىدىكى ئۆزگىرىشكە تۇرتكە بولۇش لازىم.

ئۆزگىرىشچان كاپىتال 可变资本 «ئۆزگەرمەس كاپىتال» نىڭ ئەكسى. كاپىتالىست ئەمگەك كۈچى سېتىۋېلىشقا سەرپ قىلىدىغان كاپىتال. ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ئەمگەك كۈچىنىڭ قىممىتى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتىدەك مەھسۇلاتقا كۆچمەيدۇ، بەلكى ئىشچىنىڭ ئەمگىكى ئارقىلىق تەكرار ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. ئىشچىنىڭ ئەمگىكى يارىتقان قىممەت كاپىتالىستنىڭ ئەمگەك كۈچى سېتىۋېلىش ئۈچۈن سەرپ قىلغان كاپىتالنىڭ قىممىتىدىن بەربىر ئېشىپ كېتىدۇ، يەنى ئەمگەك كۈچىنىڭ ئۆز قىممىتىدىن ئېشىپ كېتىدۇ، بۇ ئېشىپ كەتكەن قىسمى قوشۇمچە قىممەتنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ بىر قىسىم كاپىتال ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ئەسلى قىممىتىنى كۆپەيتىدىغان بولۇپ، ئۆزگىرىشچان مىقدار بولغاچقا، ماركس ئۇنى ئۆزگىرىشچان كاپىتال دەپ ئاتىدى. كاپىتالنىڭ ھەرقايسى قىسىملىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا قىممەتنى كۆپەيتىش جەھەتتىكى رولىنىڭ ئوخشاش بولمايدىغانلىقىغا قاراپ، كاپىتالنى ئۆزگەرمەس كاپىتال ۋە ئۆزگىرىشچان كاپىتال دەپ

ئايرىش ماركسنىڭ ئۇلۇغ تۆھپىسىدۇر. بۇنداق ئايرىش كاپىتالىستنىڭ ھەقسىز ئىگىلىۋالىدىغان قوشۇمچە قىممىتى كاپىتالىست چىقىم قىلغان ھەممە كاپىتالدىن ئەمەس، بەلكى شۇنىڭ ئىچىدىكى ئۆزگىرىشچان كاپىتالدىنلا كېلىدىغانلىقى، يەنى ئۇنى يالانما ئىشچىنىڭ قوشۇمچە ئەمگىكى يارىتىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن، كاپىتالىستنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيىنىڭ ماھىيىتى پاش قىلىندى.

ئۆزى ئىختيار قىلىش - ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش پرىنسىپى 自愿互利原则 دۆلىتىمىزدە يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش جەريانىدا يولغا قويۇلغان تۈپ پرىنسىپ. دېھقانلار ئەمگەكچى، شۇنداقلا پرولېتارىياتنىڭ ئىشەنچلىك ئىتتىپاقدىشى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلەشتۈرۈشنى ئالغا سۈرۈشتە دېھقانلارنى سەۋرلىك بىلەن تەربىيە بېرىپ قايىل قىلىش، ئۇلگە كۆرسىتىش ۋە دۆلەت تەرىپىدىن ياردەم بېرىش يولى بىلەن سوتسىيالىزم يولىغا ئاكتىپلىق ۋە ئۆزى ئىختيار قىلغان ھالدا مېڭىشقا يېتەكلەشكىلا بولىدۇكى، قۇرۇق داش ۋاستىسىنى ۋە بۇيرۇقچىلىق ئۇسۇلىنى قوللىنىشقا بولمايدۇ. ئۆزى ئىختيار قىلىش پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇش دېگەنلىك دېھقانلارنىڭ كوپېراتىپقا قاتنىشىش - قاتناشماسلىقى ۋە قاچان قاتنىشىشنى ئۇلارنىڭ ئىختيارىغا قويۇپ بېرىش دېگەنلىك. ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇش دېگەنلىك كوپېراتىپنىڭ ئىچكى قىسمىدا كەمبەغەل دېھقانلار بىلەن ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ ئىقتىسادىي مۇناسىۋىتىنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئەقلىگە مۇۋاپىق ئىش كۆرۈپ، ھەر ئىككى تەرەپكە

پايدا تېگىدىغان قىلىش، ھەم كەمبەغەل دېھقان ۋە تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ مەنپەئىتىنى قەتئىي قوغداش، ھەم باشقا ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ مەنپەئىتىگە مۇۋاپىق ئېتىبار بېرىش، شۇنداق قىلىپ، كەمبەغەل دېھقانلار بىلەن ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ ئىتتىپاقىنى مۇستەھكەملەش دېگەنلىك. ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى شۇكى، دېھقانلارنى كوپېراتىپقا قوبۇل قىلىدىغان چاغدا، ئاساسلىقى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى باھاغا سۈندۈرۈپ ئېلىش مەسلىسىنى، كوپېراتىپقا قوبۇل قىلغاندىن كېيىن، ئاساسلىقى، ئىشلەپچىقىرىش ۋە دارامەت تەقسىم قىلىش جەھەتتىكى مەسىلىلەرنى مۇۋاپىق ھەل قىلىش لازىم. ئۆزى ئىختىيار قىلىش بىلەن ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش، بىر - بىرىگە ماسلىشىپ ۋە بىر - بىرى بىلەن باغلىنىپ كېلىدۇ، ئىختىيارىيلىق بولغاندىلا ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزگىلى بولىدۇ، شۇنىڭدەك ئىختىيارىيلىق پەقەت ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش ئاساسىدىلا ئەمەلگە ئاشىدۇ؛ ئۆزى ئىختىيار قىلىش - ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش پرىنسىپىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرغاندىلا، كوپېراتىپلارنى مۇستەھكەملەپ ۋە ئۇلغايتىپ بارغىلى بولىدۇ. ئۆزى ئىختىيار قىلىش - ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش پرىنسىپى قول سانائەتنى كوپېراتسىيىلەشتۇرۇشتىمۇ، باشقا كوللېكتىپ ئىگىلىك ئىشلىرىنى يولغا قويۇش ۋە باشقۇرۇش ئىشلىرىدىمۇ كەڭ تەتبىق قىلىنىدۇ.

ئۆزىدىكى سىنىپ ۋە ئۆزى ئۈچۈن سىنىپ 自在阶级和自为阶级 ماركس بىلەن ئېنگېلس پرولېتارىياتنىڭ سىياسىي جەھەتتە پىشىپ يېتىلىش دەرىجىسى ۋە ئالڭ

سەۋىيىسىنىڭ ئوخشاش بولمىغان ئىككى باسقۇچىنى بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن قوللانغان ئاتالغۇلار. ئۆزبەكى سىنىپ پرولېتارىياتنىڭ كاپىتالىزم جەمئىيىتىگە بولغان تونۇشى تېخى ھېسسىي بىلىش باسقۇچىدا تۇرۇپ، كاپىتالىزمنىڭ ئايرىم - ئايرىم ھادىسىلىرىنلا تونۇپ، كاپىتالىستلارغا بىر سىنىپ سۈپىتىدە قارشى تۇرۇش كېرەكلىكىنى تېخى چۈشىنىپ يەتمىگەن، ئۆزبەك بىر سىنىپ ۋە بىر خىل مۇستەقىل سىياسىي كۈچ ئىكەنلىكىنى ئاڭقىرالمىغان، ئۆزبەك تارىخىي ۋەزىپىسىنى تېخى چۈشىنىپ كېتەلمىگەن باسقۇچتا تۇرغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ باسقۇچتا، پرولېتارىياتنىڭ كاپىتالىستلارغا قارشى كۈرىشى تارقاق، ستىخىيىلىك بولىدۇ ۋە بەزى ئىقتىسادىي تەلەپلەر بىلەنلا چەكلىنىدۇ، ھەتتا ماشىنا - ئۆسكۈنىلەرنى بۇزۇش يولى بىلەن ئىپلاس ببرىلىدۇ. ئۆزى ئۈچۈن سىنىپ پرولېتارىياتنىڭ كاپىتالىزم جەمئىيىتىگە بولغان تونۇشىنىڭ ئەقلىي باسقۇچقا كۆتۈرۈلگەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ كاپىتالىزمنىڭ ماھىيىتىنى تونۇپ، كۈرەشلەردە ئۆزلىرىنى بىر پۈتۈن گەۋدە قىلىپ ئۇيۇشتۇرۇش ۋە ئۇنىڭدىنمۇ ئىلگىرىلەپ ئۆز پارتىيىسىنى تەشكىللەش دەرىجىسىگە ببرىپ قالغانلىقىنى، ئۆزبەك تارىخىي ۋەزىپىسىنى يەنى پۈتۈن ئىنسانىيەتنى ئازاد قىلغاندىلا، ئاخىرقى ھېسابتا ئۆزىنى ئازاد قىلالايدىغانلىقىنى ئاڭقىرىۋالغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ باسقۇچتا پرولېتارىياتنىڭ كاپىتالىستلارغا قارشى كۈرىشى پۈتكۈل بۇرژۇئازىيىگە قارشى تۇرۇپ، پۈتكۈل كاپىتالىستىك تۈزۈمنى ئاغدۇرۇش دەرىجىسىگە يەنى ئاڭلىق كۈرەش قىلىش باسقۇچىغا كۆتۈرۈلىدۇ. 15 - ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرىغا كەلـ

گەندە، پرولېتارىيات ئازادلىق ھەرىكىتىنىڭ نەزەرىيىسى — ماركسىزم ئۇزاق مۇددەتلىك سىنىپىي كۈرەش تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەش ئاساسىدا ۋۇجۇدقا چىقتى، شۇنىڭ بىلەن پرولېتارىيات ئۆزىدىكى سىنىپتىن ئۆزى ئۈچۈن سىنىپ دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلدى.

自在之物 ئۆزىدىكى نەرسە ۋە بىز ئۈچۈن نەرسە 和为我之物

«ئۆزىدىكى نەرسە» (نېمىسچە Ding an sich)، «نەرسىنىڭ ئۆزى» دەپمۇ تەرجىمە قىلىنىدۇ. نېمىس پەيلاسوپى كانتنىڭ سۆزى. ئۇ ئاڭقا بېقىنمايدىغان مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان، ئەمما بىلگىلى بولمايدىغان ئەسلى زات دېگەنلىنى بىلدۈرىدۇ. كانت «ئۆزىدىكى نەرسە»نىڭ سەزگۈگە بېقىنمايدىغانلىقىنى، ئۇ سەزگۈ ئەزالىرىغا تەسىر كۆرسىتىپ، تۇيغۇ پەيدا قىلالايدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. ئۇنىڭ بۇ قارىشىدا ماتېرىيالىستىك ئامىل بولسىمۇ، لېكىن ئۇ يەنە ئۆزىدىكى نەرسىنى بىلگىلى بولمايدۇ دەپ دەۋا قىلىدۇ، كىشىلەر پەقەت «ئۆزىدىكى نەرسە»نىڭ «ھادىسىلىرى»نىلا يەنى تۇيغۇ تەسەۋۋۇرلىرىنىلا بىلەلەيدۇ. ئۇ كىشىلەرنىڭ سۇبېيكتىپ ئېڭىدىن ئايرىلغان ھالدا مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ، «ئۆزى نەرسىنىڭ ئۆزى بويىچە ئەمەس، پەقەت نەرسىدىن بىزگە (تۇيغۇمىزغا) نامايەن بولغان ئىپادىلىرى بويىچىلا بىلىش مۇمكىن» دەپ قارايدۇ، شۇنداق قىلىپ ئۇ «ئۆزىدىكى نەرسە» بىلەن «ھادىسە» ئوتتۇرىسىدا ئۆتكىلى بولمايدىغان بىر ھاڭ پەيدا قىلىپ قويىدۇ — دە، ئىدېئالىزم ۋە بىلگىلى بولماسلىق نەزەرىيىسى تەرەپكە كېتىپ قالىدۇ. ئېنگېلس ئىشلەپچىقىرىش

ئەھۋالىيتى ۋە سانائەتنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، «ئۆزىدىكى نەرسە» بىز ئۈچۈن نەرسىگە (Ding für uns) ئايلىنىدۇ دەپ كۆرسىتىدۇ. لېنىن مۇنداق دەيدۇ: «ئۆزىدىكى نەرسە» نىڭ ھادىسىگە، «بىز ئۈچۈن نەرسە»گە مانا مەن دەپ ئايلىنىپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى ھەر بىر كىشى تۇھپىنىڭ قېتىملاپ كۆرۈپ تۇرىدۇ، مۇنداق ئايلىنىش بىلىش دېمەكتۇر.» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، 118 - بەت)

ئۆسۈم 利息 ئادەتتە «پىرسەنت» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. قەرز ئالغۇچى قەرز ئالغان پۇل ياكى كاپىتالنى ئىشلەتكەنلىكى ئۈچۈن قەرز بەرگۈچىگە تۆلەيدىغان ھەق. قوللۇق جەمئىيەتتە ۋە فېئودالىزم جەمئىيىتىدە، جازانىخورلارنىڭ جازانىخورلۇق يولى بىلەن تاپىدىغان يۇقىرى ئۆسۈمى يەككە دېھقانلار ۋە يەككە ھۈنەرۋەرنىلەرنىڭ ئەمگەك مېۋىسىدىن ھەم قوللىرلار بىلەن فېئودالىلارنىڭ قوللار ۋە يانچىلاردىن ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىۋاتقان قوشۇمچە ئەمگەكتىن ھاسىل بولاتتى. ئۇ جازانىخورلارنىڭ قوللار ۋە يانچىلار ئىشلەپ چىقارغان قوشۇمچە مەھسۇلاتنى (ھەتتا بىر قىسىم زۆرۈر مەھسۇلاتنى) قوللىرلار ۋە فېئودالىلار بىلەن بىرلىكتە بۆلۈشۈۋېلىش مۇناسىۋىتىنى گەۋدىلەندۈرەتتى. كاپىتالىزم شارائىتىدا، ئۆسۈم ئاساسەن فۇنكسىيىلىك كاپىتالىستلارنىڭ قەرز پۇل ئالغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن قەرز بەرگۈچى كاپىتالىستلارغا تۆلەيدىغان بىر قىسىم پايىدىدىن ئىبارەت. يالالنما ئىشچىلار ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا ياراتقان قوشۇمچە قىممەت ئۇنىڭ مەنبەسى بولۇپ، قەرز بەرگۈچى كاپىتالىستلار بىلەن فۇنكسىيىلىك كاپىتالىست

لارنىڭ قۇشۇمچە قەممەتنى بىرلىكتە بۆلۈشۈۋېلىش مۇناسىۋىتىنى بەۋاستە گەۋدىلەندۈرىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، دۆلەت بانكىسى قويغان ئامانەت پۇلغا ئۆسۈم بېرىدۇ، بەرگەن قەرز پۇلغا ئۆسۈم ئالىدۇ، ئۇنىڭ خاراكتېرى ئىجتىمائىي ساپ دارامەتنىڭ تەكرار تەقسىم قىلىنىشىغا ياتىدۇ، بۇنىڭدا ئۆسۈمدىن ئىبارەت ئىقتىسادىي پىشاڭدىن پايدىلىنىپ، كارخانىلارنىڭ ئىقتىسادىي ھېساباتنى كۈچەيتىشى، مەبلەغ ئوبوروتىنى تېزلىتىشى ۋە مەبلەغنى تېجەپ ئىشلىتىشىگە تۈرتكە بۆلۈش ھەمدە خەلقنى ئامانەت پۇل قويۇشقا رىغبەتلەندۈرۈپ، چېچىلىپ ياتقان بوش مەبلەغلەرنى توپلاپ، دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش مەقسەت قىلىنىدۇ. بۇنداق ئۆسۈمنىڭ كېلىش مەنبەسى ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىدىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ جەمئىيەتكە يارىتىپ بەرگەن قوشۇمچە ئەمگىكىدىن ئىبارەت، ئۇنىڭدا ئېكسپىلاتاتسىيە مۇناسىۋىتى بولمايدۇ.

ئۆسۈم پىرسەنتى 利息率 مۇئەييەن مەزگىل ئىچىدىكى ئۆسۈم سوممىسى بىلەن قەرز سوممىسى (دىرى) نىڭ نىسبىتى. يىللىق ئۆسۈم پىرسەنتى، ئايلىق ئۆسۈم پىرسەنتى ۋە كۈنلۈك ئۆسۈم پىرسەنتى دەپ ئايرىلىدۇ. يىللىق ئۆسۈم پىرسەنتى دىرېنىڭ يۈزدە نەچچە پىرسەنتى بىلەن، ئايلىق ئۆسۈم پىرسەنتى دىرېنىڭ مىڭدە نەچچە پىرسەنتى بىلەن، كۈنلۈك ئۆسۈم پىرسەنتى دىرېنىڭ ئون مىڭدە نەچچە پىرسەنتى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. كاپىتالىزم شارائىتىدا، ئۆسۈم پىرسەنتى ئومۇمەن ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتىدىن تۆۋەن بولىدۇ ھەمدە

قەرز كاپىتالغا بولغان ئېھتىياج ۋە ئۇنى قاندۇرۇش ئەھۋالىغا قاراپ ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى بىلەن نۆلۈنىڭ ئارىلىقىدا داۋالغۇپ تۇرىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، ئۆسۈم پىرسەنتىنى دۆلەت ئوبيېكتىپ ئىقتىسادىي ئەھۋالغا قاراپ پىلانلىق هالدا بىر تۇتاش بەلگىلەيدۇ.

ئۆسۈم پىرسەنتىنىڭ تۆۋەنلەپ بېرىش قانۇنىيىتى

利息率下降趋势规律 كاپىتالىستىك ئۆسۈم پىرسەنتىنىڭ ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتىنىڭ تۆۋەنلىشىگە ئەگىشىپ تۆۋەنلەپ بېرىش مۇقەررەرلىكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. كاپىتالىستىك ئۆسۈم پىرسەنتىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكى پۈل مۇئامىلە بازىرىدىكى قەرز كاپىتالغا بولغان تەلەپ ۋە ئۇنى قاندۇرۇش ئەھۋالى بىلەن مۇناسىۋەتلىك، ئاساسلىقى ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتىنىڭ سەۋىيىسىگە باغلىق هەمدە ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتىنى ئەڭ يۇقىرى چەك قىلىدۇ. كاپىتالىزمنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ئىجتىمائىي كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى ئۆزلۈكسىز ئۆسۈپ بارىدۇ، ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى تۆۋەنلەپ بارىدۇ، شۇ سەۋەبتىن، ئۆسۈم پىرسەنتىدىمۇ تۆۋەنلەپ بېرىش ئەھۋالى يۈز بېرىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، بۇرژۇئازىيە ئىچىدىكى سۈتخورلار تەبىقىسىگە تەۋە ئادەم سانىنىڭ كۆپىيىشى ۋە كاپىتالىستىك ئىناۋەتلىك قەرز تۈزۈمىنىڭ راۋاج تېپىشى ئارقىسىدا قەرز كاپىتالىنىڭ تەلەپتىن ئېشىپ كېتىشىمۇ ئۆسۈم پىرسەنتىنىڭ تۆۋەنلەپ كېتىشىگە سەۋەب بولىدۇ. مونوپول كاپىتالىزم باسقۇچىغا ئۆتكەندىن كېيىن، بانكا هەممىگە قادىر مونوپولىيىچىگە ئايلانغاچقا، قەرز پۇلىنىڭ ئۆسۈم پىرسەنتى ئۆز لايىقىدا

ئۆسكەن؛ شۇنداق بىلەن بىر ۋاقىتتا مونوپول تەشكىلاتلارنىڭ تەرەققىي تاپىشىغان دۆلەتلەرگە كۆپلەپ كاپىتال چىقىرىشى قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، ئۆسۈم پىرسەنتىنىڭ تۆۋەنلەپ بېرىشى مەلۇم دەرىجىدە ئاستىلاپ قالغان.

ئۆسۈمچان كاپىتال 本资息生 ئۆسۈم ئېلىش مەقسىتىدە باشقىلارغا ۋاقتىنچە قەرزگە بېرىلگەن پۇل كاپىتال. ئۇنىڭ ھەرىكەت فورمۇلىسى مۇنداق: پۇل — تېخنىمۇ كۆپ پۇل. ماركس مۇنداق دەيدۇ: «پۇلنى مەلۇم ۋاقىتقىچە باشقىلارغا بېرىپ تۇرۇش يەنى قەرزگە بېرىش، ئاندىن كېيىن ئۇنى ئۆسۈمى (قوشۇمچە قىممەت) بىلەن بىللە قايتۇرۇۋېلىش ئۆسۈمچان كاپىتالنىڭ ئۆزىگە خاس ھەرىكىتىنىڭ پۈتۈن شەكلىدۇر.» («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 25 ـ تۇم، 390 ـ بەت) تارىختا ئۆسۈمچان كاپىتالنىڭ كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىن بۇرۇنلا مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن *جازانە كاپىتالى بىلەن كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە بارلىققا كەلگەن ۋە راۋاجلانغان *قەرز كاپىتالىدىن ئىبارەت ئىككى خىل شەكلى بار. ئۆسۈمچان كاپىتالنىڭ ھەرىكىتىدىن كاپىتالنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىش جەريانى ياكى ئوبوروت جەريانىنى كۆرۈۋالغىلى بولمايدۇ، گويا پۇلنىڭ ئۆزى پۇل تېپىش ئىقتىدارىغا ئىگىدەك بىلىنىدۇ ـ دە، كاپىتالنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش ماھىيىتى تولۇق يوشۇرۇپ قېلىنىدۇ. شۇڭا كاپىتال مۇناسىۋىتى ئۆسۈمچان كاپىتالدا ئەڭ مۇكەممەل بولغان كاپىتال ئېتىقادچىلىقى خاراكتېرلىك شەكىلگە ئىگە بولىدۇ.

ئۇلچەم 度 شەيئىنىڭ سۈپىتى سىغدۇرالايدىغان

مىقدار چېكى. ئۇ سۈپەت بىلەن سانىنىڭ بىرلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. شۇ چەك دائىرىسىدە سان ئۆزگىرىشى سۈپەت ئۆزگىرىشىنى ھاسىل قىلالمايدۇ؛ شۇ چەكتىن ھالقىپ كەتسە، سان ئۆزگىرىشى سۈپەت ئۆزگىرىشىنى ھاسىل قىلىدۇ. ئۆلچەمنىڭ يۇقىرى چېكىمۇ، تۆۋەن چېكىمۇ *ئۆلچەم باغلىنىشنىڭ توغرىلۇقى سىزىقىدۇر. پەلسەپە تارىخىدا، ئۆلچەم ئۇستىدە بىرنەچچى بولۇپ گېگېل سىستېمىلىق تەتقىقات ئېلىپ بارغان، ئۇنىڭدىن كېيىن ماركس بىلەن ئېنگېلس يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ ئۆلچەمنى ماتېرىيالىزم ئاساسىدا ئىلمىي شەرھىلىگەن. شەيئى سان ئۆزگىرىشى ھالىتىدە تۇرۇۋاتقان، ئۆزىنىڭ تارىخىي ۋەزىپىسىنى تېخى ئورۇنداپ بولمىغان چاغدا، شەيئىنىڭ ئۆلچىمىدىن ھالقىپ كەتمەي، شەيئىنىڭ سۈپىتىنى ساقلاش كېرەك، ئۇنداق قىلمىغاندا ئىش بۇزۇلىدۇ. ئەمما، شەيئىنىڭ زىددىيەتلىرى راۋاجلىنىپ مۇئەييەن باسقۇچقا يەتكەندە، شەيئىنىڭ سان ئۆزگىرىشى يېغىلىپ مۇئەييەن باسقۇچقا يەتكەندە، ئەسلىدىكى ئۆلچەم ئاخىر بۇزۇلىدۇ، كونا سۈپەت ئاخىر يېڭى سۈپەتكە ئايلىنىدۇ. شۇڭا، شەيئىنىڭ ئۆلچىمىنى مۇتلەقلاشتۇرۇپ قويۇشقا بولمايدۇ، سۈپەت ئۆزگىرىشىنىڭ پەيتى پىشىپ يەتكەن، ئەسلىدىكى ئۆلچەم شەيئىنىڭ تەرەققىياتىغا توسالغۇ بولۇپ قالغان چاغدا، ئەسلىدىكى ئۆلچەمنى ئاڭلىق ھالدا بۇزۇپ، شەيئىنىڭ كونا سۈپەتتىن يېڭى سۈپەتكە ئۆزگىرىشىگە ئىمكانىيەت يارىتىش كېرەك.

度量关系关 ئۆلچەم باغلىنىشنىڭ توغرىلۇق سىزىقى 线节 «توغرىلۇق نۇقتا»، «گىرەلىشىش نۇقتىسى» دەپمۇ

ئاتىلىدۇ. سان ئۆزگىرىشى سۈپەت ئۆزگىرىشىنى ھاسىل قىلدۇ-غان مۇئەييەن نۇقتا. ئۇ سۈپىتى بىر - بىرىدىكە ئوخشىمايدى-غان ئىككى شەيئىنىڭ چېگرىسى، شەيئىي ئۆلچىمىنىڭ چېتى. ئۇنى ئەڭ ئاۋۋال گېگېل ئۆزىنىڭ «لوگىكا ئىلمىي»دا ئوتتۇ-رىغا قويغان. ئېنگېلس شۇ ئاتالغۇنى قوبۇل قىلىپ: «بۇنىڭ دىكى ساپ مىقدارنىڭ كۆپىيىشى ياكى ئازىيىشى مۇئەييەن تۈگۈنلۈك نۇقتىدا سۈپەتنىڭ سەكرىشىگە سەۋەب بولىدۇ، مەسىلەن، سۇ قىزىتىلغان ياكى سوۋۇتۇلغان چاغدا، قايناش نۇقتىسى ۋە مۇزلاش نۇقتىسى ئەنە شۇنداق تۈگۈنلۈك نۇقتا بولىدۇ. مۇنداق تۈگۈنلۈك نۇقتىدا — نورمال بېسىم ئاستىدا — يېڭى توپلىشىش ھالىتىگە ئۆتىدىغان سەكرەش تاماملىنىدۇ، شۇڭا، بۇنىڭدا سان سۈپەتكە ئۆزگىرىدۇ» دەپ كۆرسەتكەن («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 84 - بەت). شەيئىنىڭ تۈگۈنلۈك نۇقتىسىنى ئىگىلەش شەيئىنىڭ ئۆلچىمىنى ئىگىلەشنىڭ ئاچقۇچىدۇر.

ئۇ

ئوچ چوڭ پەرق 三大差别 «سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق»(410 - بەت)، «شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدىكى پەرق» (517 - بەت)، «ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىكى پەرق» (52- بەت)لەرنىڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇپ ئىپتىلىشى.

ئوچ خىل ھوقۇقنى ئايرىۋېتىش (三权分立) دۆلەتنىڭ قانۇن تۈزۈش ھوقۇقى، مەمۇرىي ھوقۇقى ۋە ئەدلىيە ھوقۇقىنى ئۆز ئالدىغا ئايرىم بولغان ئوچ ئورگان تەۋتۇش، ھەرقايسىسى مۇستەقىل ھوقۇق يۈرگۈزۈش، بىر - بىرىنى چەكلەپ تۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىدىغان تەلىمات ۋە تۈزۈم. ئۇ كاپىتالىستىك دۆلەتلەرنىڭ مۇھىم سىياسىي پرىنسىپى ۋە سىياسىي تۈزۈمىدۇر. 17 - ئەسىردە بولغان ئەنگلىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابى داۋامىدا رادىكال باراۋەرچىلەرنىڭ بولىشچىسى لوبېن مۇستەبىتچىلىكىنىڭ زۇلمەتلىك ھۆكۈمرانلىقىنى ئەزمەردە تۇتۇپ، قانۇن تۈزۈش ھوقۇقى بىلەن مەمۇرىي ھوقۇقنى ئايرىۋېتىشنى تەشەببۇس قىلدى ۋە مەمۇرىيەتنىڭ ئەدلىيىگە ئارىلىشىشىغا قارشى تۇردى. كېيىن، ئەنگلىيىلىك لوك مۇشۇ ئاساستا ھوقۇق ئايرىش تەلىماتىنى ئوتتۇرىغا قويىدى. ئۇ، مۇنداق ئوچ خىل ھوقۇق بولىدۇ، ئۇ بولسا قانۇن تۈزۈش

هوقۇقى، ئىجرا قىلىش هوقۇقى (مەمۇرىي هوقۇق دەپمۇ تەرجىمە قىلىنىدۇ)، ئىتتىپاق هوقۇق (تاشقى ئىشلار هوقۇقى دەپمۇ تەرجىمە قىلىنىدۇ، بۇ يەردە ئۇرۇش بىلەن تىنچلىق مەسىلىسىنى ۋە باشقا دۆلەتلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەت مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلىش هوقۇقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ)؛ دۆلەتنىڭ ئالىي هوقۇقى بولغان قانۇن تۈزۈش هوقۇقى خەلق سايلىغان قانۇن تۈزۈش ئورگىنى يەنى پارلامېنتقا مەنسۇپ بولىدۇ، ئىجرا قىلىش هوقۇقى بىلەن ئىتتىپاق هوقۇقى پادىشاهقا مەنسۇپ بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. 18 - ئەسىردە فرانسىيىلىك مونتېسكيۇ لوكنىڭ هوقۇق ئايرىش تەلىماتىغا ئاساسلىنىپ تۇرۇپ، يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن هالدا، دۆلەت هوقۇقىنى بىر - بىرىنى چەكلەپ تۇرىدىغان ۋە يەنە بىر - بىرى بىلەن تەڭ بولغان ئورگانلار تۇتىدىغان قانۇن تۈزۈش هوقۇقى، مەمۇرىي هوقۇق ۋە ئەدلىيە هوقۇقىغا ئايرىشنى ئوتتۇرىغا قويدى، مۇشۇنداق بولغاندا سىياسىي ئەركىنلىكنى كاپالەتلەندۈرگىلى ۋە فېئودال مۇستەبىتلىكنىڭ قايتا باش كۆتۈرۈشىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ، دەپ قارىدى. بۇ تەلىماتنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى فېئودال مۇستەبىتلىككە قارشى تۇرۇپ، بۇرژۇئازىيە نىڭ پادىشاهلىق ئاساسىي قانۇنلۇق تۈزۈمنى ياكى جۇمهۇرىيەت تۈزۈمنى بەرپا قىلىشنى مەقسەت قىلغان بولۇپ، شۇ ۋاقىتتا ئىجابىي رول ئوينىغانىدى. بۇرژۇئازىيە هاكىمىيەتنى تارتىۋالغاندىن كېيىن، قانۇن تۈزۈش هوقۇقى، مەمۇرىي هوقۇق، ئەدلىيە هوقۇقىنى ئايرىپ ئاساسىي قانۇنغا كىرگۈزۈپ، ئۇنى مۇهىم بىر پرىنسىپ سۈپىتىدە مۇقىملاشتۇرۇپ قويدى.

ئومۇمەن، قانۇن تۈزۈش ھوقۇقىنى پارلامېنت، مەمۇرىي ھوقۇق نى ئىچكى كابىنېت ياكى زۇڭتۇڭ، ئەدلىيە ھوقۇقىنى سوت يۈرگۈزۈپ كەلدى. لېكىن، كاپىتالىستىك دۆلەتلەرنىڭ دۆلەت تۈزۈمى بۇرژۇئازىيە دىكتاتۇرىسى بولغاچقا، ئۇيغۇرلۇق ماھىيەتتە بۇرژۇئازىيە ئۆز قولىدا تۇتىدۇ.

ئۇيغۇرلۇق ھۆكۈملۈك فورمۇلا 三段式 نېمىسچە Triade دېگەن سۆزنىڭ مەنە تەرجىمىسى. تەرەققىياتنى ئۇچكە بۆلۈش ئۇسۇلى، تەرەققىياتنىڭ ئۇيغۇرلۇقى. بۇ ئۇسۇلنى قەدىمكى گرېتسىيەدىكى يېڭى پلاتونچىلىق ئېقىمىدىكى پەيلاسوپلار ئەڭ بۇرۇن قوللانغان، مەسىلەن، پروكلو، ھەممە شەيئىنىڭ تەرەققىياتىنى تۇرغۇنلۇق، ئىلگىرىلەش، ئەسلىگە قايتىشتىن ئىبارەت ئۇيغۇرلۇقتا بۆلۈشكە بولىدۇ، دەپ قارىغان. بۇ ئۇسۇل گېرمانىيە كلاسسىك پەلسەپىسىدە، بولۇپمۇ گېگېل پەلسەپىسىدە تازا راۋاجلاندۇرۇلدى. گېگېل، بارلىق تەرەققىيات جەريانىنى ئورگانىك باغلانغان ئۇيغۇرلۇقتا بۆلۈشكە بولىدۇ: (1) تېزىس: تەرەققىياتنىڭ باشلىنىشى، ئىپتىدائىي ئوخشاشلىق، مۇشۇ باسقۇچتا يوشۇرۇن تۇرۇۋاتقان قارىمۇقارشى تەرەپلەر تېخى ئېچىلمىغان بولىدۇ؛ (2) قارشى تېزىس: بۇ باسقۇچتا يوشۇرۇن تۇرۇۋاتقان قارىمۇقارشى ئىلىمىنتلار پەرقلىنىشكە، بۆلۈنۈشكە باشلايدۇ ـ دە، قارىمۇ ـ قارشى تەرەپلەرمۇ روشەنلىشىدۇ؛ (3) بىرىكمە تېزىس: تېزىس بىلەن قارشى تېزىسنىڭ بىرلىكى، لېكىن بۇلار مېخانىك ھالدا قوشۇلمايدۇ، بەلكى دىئالېكتىك ھالدا بىرلىشىدۇ، بىرىكمە تېزىس تەرەققىياتنىڭ تېزىس بىلەن قارشى تېزىستىن

ئىبارەت ئالدىنقى ئىككى باسقۇچىدىكى بىر تەرەپلىمىلىكلەرنى ئىلغىۋېتىپ، بەزى خۇسۇسىيەتلەر ياكى ئاكتىپ ئامىللارنى يېڭى ياكى تېخىمۇ يۇقىرى ئاساستا بىرلىككە كەلتۈرىدۇ. تېزىسنى قارشى تېزىس ئىنكار قىلىدۇ، قارشى تېزىسنى بىرىكمە تېزىس ئىنكار قىلىدۇ، بىرىكمە تېزىس يەنە كېلىپ يېڭى ئۈچ ھۆكۈملۈك فورمۇلىنىڭ باشلىنىشى بولۇپ قالىدۇ، دەپ قارىغان تېزىس، قارشى تېزىس، بىرىكمە تېزىستىن ئىبارەت ئۈچ ھۆكۈملۈك فورمۇلا يەنى «ئىنكارنى ئىنكار قىلىش» گېگېلنىڭ ئۆز سىستېمىسىنى شەكىللەندۈرۈشىدىكى ئومۇمىي فورمۇلا. لېكىن، گېگېلنىڭ دىئالېكتىكىسى ئۆزۈل - كېسىل ئەمەس. ئۇ ئۈچ ھۆكۈملۈك فورمۇلىنى مۇتلەقلەشتۈرۈپ، بۇنى رېئاللىققا زورمۇ زور تېڭىلغان فورمۇلا سۈپىتىدە ئۆزىنىڭ ئوبېكتىپ ئىدېئالىزمىنى ئىسپاتلاش يولىدا ئىشلىتىدۇ. ئۇ، تەرەققىياتنىڭ پەللىسى يەنى «قارشى تېزىسسىز بىرىكمە تېزىس» باسقۇچى بولىدۇ، تەرەققىيات مۇشۇ باسقۇچقا يەتكەندە دىئالېكتىكلىق جەريان توختايدۇ، ھەممە تەرەپ بىر - بىرىگە ماسلاشقان بولىدۇ، بۇنداق «قارشى تېزىسسىز بىرىكمە تېزىس» نىڭ ئۆزى مۇتلەق ئىدىيە يەنى مۇتلەق روھدۇر، دەپ قارايدۇ. لېكىن ئۇ ئىنكارنى ئىنكار قىلىش ياكى ئىلغاش تۆۋەن دەرىجىدىن يۇقىرى دەرىجىگە قاراپ بۇرغاسىمان ئۆرلەيدىغان بارلىق جەريانلارنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتى ئىكەنلىكىنى پەرەز قىلىدۇ، بۇ ئۇنىڭ پەلسەپىسىدىكى ئەڭ مۇھىم ئامىللارنىڭ بىرى.

ئۇچىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى 第三次社会大分工 ئىپتىدائىي جەمئىيەت يىمىرىلىپ،

قۇللۇق جەمئىيەت ۋۇجۇدقا كەلگەندە، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللانماي، مەخسۇس تاۋار ئالماشتۇرۇش بىلەن شۇغۇللانغۇچى سودىگەرلەر سىنىپىنىڭ بارلىققا كەلگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى ۋە تاۋار ئالماشتۇرۇشىنىڭ ئۆزلۈكسىز كېڭەيگەنلىكىنىڭ نەتىجىسى. سودىگەرلەر سىنىپى مەيدانغا كېلىش بىلەن تاۋارنى ئىلىسپ - سېتىش ۋاقتى قىسقاردى، تاۋار سېتىش بازىرى كېڭەيدى ھەمدە جازانسخورلۇقنىڭ مەيدانغا كېلىشى ۋە يەر خوسۇسىي مۇلۇكچىلىكىنىڭ تىكلىنىشى تېزلەشتى. شۇنداق قىلىپ، بايلىق ئاز سانلىق كىشىلەر قولىغا تېخىمۇ مەركەزلەشتى، قۇللۇققا مۇپتىلا بولغان كىشىلەر بارغانسېرى كۆپەيدى.

ئۇچىنچى كەسىپ 第三产业 «ئۈچىنچى قېتىملىق كەسىپ»، «ئۈچىنچى تارماق» Tertiary sector دەپمۇ ئاتىلىدۇ. غەربنىڭ ھازىرقى زامان بۇرژۇئا ئىقتىسادشۇناسلىرى ئىقتىسادىي يۈكسىلىشنىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسىغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى تەتقىق قىلىش ئۈچۈن خەلق ئىگىلىكى بويىچە ئايرىغان ئۈچ تارماقنىڭ بىرى. يېڭى زىللاندىيىلىك ئىقتىسادشۇناس فىشېر ۋە ئەنگلىيىلىك ئىقتىسادشۇناس ك. كلارك 20 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا بىرىنچى بولۇپ شۇنداق ئايرىغان. ئۇنى 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، غەربنىڭ بۇرژۇئا ئىقتىسادشۇناسلىرى ئومۇمىي تۈردە قوبۇل قىلغان. كلارکنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ئايرىشى بويىچە، ئۈچىنچى كەسىپ سودا، بانكا، ئىناۋەتلىك ھاۋالە، مۇلازىمەتچىلىك كەسپى ھەمدە تىرانسپورت ئىشلىرىنىڭ بىر قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. كېيىن، ئىقتىساد-

شۇنا سلارنىڭ قاراشلىرى ئوخشاش بولمىغانلىقى ھەمدە يېڭى كەسىپلەر ئۈزلۈكسىز مەيدانغا كەلگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ دائىرىسى تولۇقلاندى ۋە تەڭشەلدى. ھازىر ئادەتتىكى ئايرىش ئۇسۇلى بويىچە، ئۇچىنچى كەسىپ مۇنۇلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: (1) جامائەت ئىشلىرى (توك بېرىش، كۆمۈر گازى بىلەن تەمىنلەش، ترانسپورت، پوچتا ـ تېلېگراف ۋە باشقىلار)؛ (2) پۇل مۇئامىلىسى، سۇغۇرتا ئىشلىرى (بانكا كەسپى، ئىناۋەتلىك ھاۋالە كەسپى، سۇغۇرتا ۋە باشقىلار)؛ (3) سودا (توپ سودا، پارچە سودا، ئۆي، يەر ـ مۈلۈك سودىسى ۋە باشقىلار)؛ (4) ماشىنا رېمونتچىلىق كەسپى (ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش، گاراژ ۋە باشقىلار)؛ (5) مۇلازىمەتچىلىك كەسپى (يېمەكلىك كەسپى، مېھمانخانا كەسپى، ساتراشلىق كەسپى، كۆكۈل ئېچىش مەيدانلىرى ۋە باشقىلار)؛ (6) مەدەنىيەت ـ مائارىپ، سەھىيە، ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرى (مەكتەپ، تەتقىقات ئىنستىتۇتى، كۇتۇپخانا، دوختۇرخانا، ئىجتىمائىي سۇغۇرتا ئورگانلىرى ۋە باشقىلار)؛ (7) ئەركىن كەسىپ (قانۇن ئىشلىرى، بوغالتىرلىق ئىشلىرى، ئاخباراتچىلىق، كارخانا ئاخباراتى ۋە ئېلانچىلىق، بىناكارلىق مۇلازىمەت ئىشلىرى ۋە باشقىلار). ئۇچىنچى كەسىپ تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى رولىغا قاراپ، ئومۇمەن ئىشلەپچىقىرىش ئۇچۇن خىزمەت قىلىش تارماقلىرى ۋە ئىستېمال ئۇچۇن خىزمەت قىلىش تارماقلىرى دېگەنلەرگىمۇ بۆلۈنىدۇ. يېقىنقى نەچچە ئون يىلدىن بۇيان، تەرەققىي تاپقان كاپىتالىستىك ئەللەرنىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسى ۋە ئىشقا ئورۇنلاشقانلار قۇرۇلمىسىدا غايەت زور ئۆزگىرىش

يۈز بەردى، ئۇچىنچى كەسىپ تېز راۋاجلاندى، ئۇنىڭدا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئادەم سانىنىڭ ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئادەم سانىدا ۋە بۇرژۇئا ئىقتىسادشۇناسلىقى بويىچە ھېسابلانغان مەھسۇلات قىممىتىنىڭ خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى بارغانسېرى كۆپەيدى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئەڭ كۆپ تەرەققىي تاپقان كاپىتالىستىك ئەللەردە، ئۇچىنچى كەسىپتە ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئادەم سانى ۋە ئۇنىڭدىكى ساپ ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى بىرىنچى كەسىپ بىلەن ئىككىنچى كەسىپتە ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئادەم سانىنىڭ ۋە ئۇلاردىكى ساپ ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىنىڭ ئومۇمىي يىغىندىسىدىن ئېشىپ كەتتى.

ئۇچىنچى ئىنتېرناتسىونال 第三国际 يەنى «كومىنتېرناتسىونال». ئۇ پۈتۈن دۇنيا كومپارتىيىلىرى ۋە كومىنتېرناتسىونال تەشكىلاتلىرىنىڭ خەلقئارا بىرلەشمە تەشكىلاتى. 1 - دۇنيا ئۇرۇشى قوزغالغاندىن كېيىن، ئىككىنچى ئىنتېرناتسىونال ۋەيرانچىلىق ئىچىگە چۈشۈپ قالدى. لېنىن ھەرقايسى ئەللەردىكى سولچىلارنى ئىنتېپاقلاشتۇرۇش، كومىنتېرناتسىونال قۇرۇش يولىدا بىر قاتار خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. ئۇكتەبىر ئىنقىلابى غەلبە قازانغاندىن كېيىن ياۋروپا ئەللىرىدە كومىنتېرناتسىونال پارتىيىلەر ئىنقىلاب دولقۇنى ئىچىدە كەينى - كەينىدىن قۇرۇلۇپ، ئۇچىنچى ئىنتېرناتسىونالنى قۇرۇشقا ئاساس سالدى. 30 دۆلەتنىڭ ۋەكىللىرى 1919 - يىل 3 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن 6 - كۈنىگىچە موسكۋادا

دۇنيا ئەللىرى كومپارتىيىلىرىنىڭ 1 - قۇرۇلتىيىنى ئۆتكۈزۈپ، ئۇچىنچى ئىنتېرناتسىئونالنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىدى. لېنىن قۇرۇلتايغا ئۆزى رىياسەتچىلىك قىلدى ھەمدە بۈرژۇئا دېموكراتىيىسى ۋە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى توغرىسىدا دوكلات بەردى. قۇرۇلتاي لېنىن تەييارلىغان «كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىئونال خىتابنامىسى»نى، «كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىئوناتىنىڭ ھەربىكەت پروگراممىسى»نى ۋە «بۈرژۇئا دېموكراتىيىسى ۋە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى ھەققىدىكى تېزىس»نى ماقۇللىدى، دۇنيا ئەللىرىدىكى ئىشچىلارنى ۋە كەڭ ئەمگەكچى ئاممىنى جاھانگىرلىك ۋە كاپىتالىزم ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇش، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى ئەملگە ئاشۇرۇش، ئېكسپلاتاتىسىيە تۈزۈمىنى يوقىتىش يولىدا ئىنتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىشقا چاقىردى. قۇرۇلتاي ئۇچىنچى ئىنتېرناتسىئونال ئىجرائىيە ھەيئىتىنى ئىجرائىيە ئورگان قىلىپ سايلىدى. باش شتاب موسكۋاغا جايلاشتى. ئۇچىنچى ئىنتېرناتسىئونالغا قاتناشقان ھەرقايسى ئەل كوممۇنىستىك پارتىيىلىرى ئۇنىڭ شۆبىلىرى بولدى، بۇنداق شۆبىلەر 57 گە يەتتى. ئۇچىنچى ئىنتېرناتسىئونال لېنىنىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ھەر خىل - ھەر رەڭدىكى ئوڭچىل ئاغمىچىلىق پىكىر ئېقىمىغا ۋە كوممۇنىزم ھەرىكىتىدىكى باللارچە «سول»چىللىق كېسىلىگە قارشى قەتئىي كۈرەش ئېلىپ باردى ھەمدە ھەرقايسى ئەللەردىكى كوممۇنىستىك پارتىيىلەر يەر مەسىلىسىنى ۋە دېھقانلار مەسىلىسىنى توغرا ھەل قىلىشى، ئىشچى - دېھقانلار ئىتتىپاقىنى بەرپا قىلىشى لازىم دېگەننى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويدى؛ مۇستەملىكىلەردىكى

مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتى پرولېتارىيات دۇنيا ئىنقىلابىنىڭ تەركىبىي قىسمى بولۇپ قالغان ئەھۋالدا، ھەرقايسى ئەللەر-دىكى كوممۇنىستىك پارتىيىلەرنىڭ مىللىي دېموكراتىك ئىنقىلابقا بولغان رەھبەرلىكىنى كۈچەيتىشى لازىملىقىنى ۋە باشقىلارنى تەكىتلىدى. 1935 - يىل 7 - ئايدا، 7 - قۇرۇلتاي ئۆتكۈزۈلۈپ، فاشىزمغا قارشى بىرلىك سەپ قۇرۇش توغرىسىدا قارار ماقۇللاندى. كېيىن، خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئارقىسىدا، بۇرۇنقى تەشكىلىي شەكىل يېڭى ۋەزىيەت تەلىپىگە جاۋاب بېرەلمەيدىغان بولۇپ قالدى، ئۇچىنچى ئىنتېرناتسىئونال ھەرقايسى ئەللەر كوممۇنىستىك پارتىيىلىرىنىڭ بىر ئېغىزدىن قوشۇلۇشى بىلەن 1943 - يىل 6 - ئايدا رەسمىي تارقىتىلدى. ئۇچىنچى ئىنتېرناتسىئونال جەمئىي يەتتە نۆۋەت قۇرۇلتاي ئۆتكۈزدى.

ئۇزلۇكسىز ئىنقىلاب نەزەرىيىسى 不断革命论 ❶ ماركسىزمنىڭ پرولېتارىيات رەھبەرلىك قىلغان ئىنقىلابىنىڭ باسقۇچلۇق بولغان ھالدا ھەم توختاپ قالماستىن ئالغا قاراپ ئىلگىرىلىشى توغرىسىدىكى نەزەرىيىسى. پرولېتارىيات كوممۇنىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئىنقىلابتا بىر-بىرىگە ئۇلىنىپ كېلىدىغان، بىر-بىرىدىن پەرقلىنىدىغان تەرەققىيات باسقۇچلىرىنى بېسىپ ئۆتۈشى شەرت. پرولېتارىيات پارتىيىسى ئىنقىلابقا رەھبەرلىك قىلغان ۋاقتىدا، ئالدىنقى باسقۇچتىكى كۈرەش غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، پۈرسەتنى قولدىن بېرىپ قويماي ئىنقىلابنى كېيىنكى باسقۇچقا راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، ئىنقىلابنىڭ ئىككى باسقۇچىنى زىچ بىرلەشتۈرۈپ، ئىنقىلابنىڭ

ئالدىنقى باسقۇچىدا ئىنقىلابنىڭ كېيىنكى باسقۇچى ئۈچۈن شەرت - شارائىت ھازىرلىشى كېرەك. بۇ ھەقتىكى نەزەرىيىنى ماركس بىلەن ئېنگېلس 1850 - يىلى «مەركىزىي كومىتېتنىڭ كوممۇنىزمچىلار ئىتتىپاقىغا مۇراجىتى»، «1848 - يىلدىن 1850 - يىلغىچە فرانسىيىدە بولغان سىنىپىي كۈرەش» دېگەن ئەسەرلىرىدە ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇلار مۇنداق دەيدۇ: «ئۇلار (پرولېتارلارنى دېمەكچى) نىڭ جەڭگىۋار شوئارى «ئۆزلۇكسىز ئىنقىلاب» تىن ئىبارەت بولۇشى كېرەك.» «سوتسىيالىزم ئۆزلۇكسىز ئىنقىلابنىڭ جاكارلاش دېمەكتۇر، پرولېتارىياتنىڭ سىنىپىي دىكتاتۇرىسى دېمەكتۇر، بۇنداق دىكتاتۇرا بارلىق سىنىپىي پەرقلەرنى يوقىتىشقا، مۇشۇ پەرقلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان بارلىق ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنى يوقىتىشقا، بۇ ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىگە مۇناسىپ بولغان بارلىق ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنى يوقىتىشقا، مۇشۇ ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەردىن كېلىپ چىققان بارلىق ئىدىيىلەرنى ئۆزگەرتىشكە ئېلىپ بارىدىغان مۇقەررەر ئۆتكۈنچى باسقۇچ.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 665 - 819 - بەتلەر) لېنىن ئۆزلۇكسىز ئىنقىلاب نەزەرىيىسىدە چىڭ تۇردى، ئۇ، دېموكراتىك ئىنقىلاب ئۇرۇندالغان ھامان سوتسىيالىستىك ئىنقىلابنى باشلاش، ھەرگىز يېرىم يولدا توختاپ قالماسلىق لازىملىقىنى تەكىتلىدى، ماۋ زېدۇڭ مۇشۇ نەزەرىيىنى تەتبىق قىلىپ، جۇڭگو ئىنقىلابى ئەمەلىيىتىدە، جۇڭگو خەلقىنىڭ يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابنى مۇۋاپىق پەيتتە سوتسىيالىستىك ئىنقىلابقا

ئايلاندۇرۇشنىڭ رەھبەرلىك قىلىدى. ئۇ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «دېموكراتىك ئىنقىلاب سوتسىيالىستىك ئىنقىلابنىڭ زۆرۈر تەييارلىقى. سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب دېموكراتىك ئىنقىلابنىڭ مۇقەررەر يۈزلىنىشى.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 2-توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 1181-بەت) ئۈزلۈكسىز ئىنقىلاب نەزەرىيىسى بىلەن ئىنقىلاب تەرەققىياتىنىڭ باسقۇچلۇقى نەزەرىيىسىنىڭ بىرلىكى پرىنسىپى پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ ستراتېگىيە ۋە تاكتىكىنى تۈزۈشتىكى نەزەرىيىۋى ئاساسدۇر. ❶ تروتسكى 1905-يىلى ئۆزىنىڭ «ئۈزلۈكسىز ئىنقىلاب» دېگەن نېمىسنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ماركسىزم-لېنىنىزمنىڭ ئۈزلۈكسىز ئىنقىلاب نەزەرىيىسى بىلەن قارشىلاشتى. ئۇنىڭ ماھىيىتى دېھقانلارنىڭ ئىنقىلابىي رولىنى ئىنكار قىلىش، ئىشچى-دېھقانلار ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرۇش، پرولېتارىياتنىڭ دېھقانلارغا رەھبەرلىك قىلىش ھوقۇقىنى ئىنكار قىلىش، شۇ ۋاقىتتىكى روسىيە ئىنقىلابىنىڭ بۇرژۇئا دېموكراتىك خاراكتېرىنى ئىنكار قىلىش، دېموكراتىك ئىنقىلاب باسقۇچىدىن ئاتلاپ ئۆتۈپ، بىۋاستە سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب قىلىشنى تەشەببۇس قىلىش ئىدى. تروتسكى يەنە، پرولېتارىيات ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، دېھقانلار بىلەن «دۇشمەنلىشىپ توقۇنۇشۇپ قالىدۇ»، دېھقانلارنىڭ ئۇستىدىن داۋاملىق ئىنقىلاب قىلىش كېرەك، دېگەننى تەرغىپ قىلدى.

间断性不和间 ئۈزۈلمەسلىك ۋە ئۈزلۈكسىزلىك

断性 ئۈزۈلمەسلىك يەككە جىسىملارنىڭ نىسپىي تۇرغۇنلۇق ۋە تارقاقلىق ھالىتىنى، ئۈزلۈكسىزلىك يەككە جىسىملارنىڭ

مۇتلەق ھەرىكەتنى، ئۆزئارا باغلىنىشنى ۋە بىر-بىرىگە ئايلىنىشنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ دىئالېكتىكىنىڭ بىر جۈپ كاتېگورىيىسى. ئۆزۈلمىلىك بىلەن ئۆزلۈكسىزلىك بىر پۈتۈن ئەرسە، ئۇلار يەككە-يېگانە ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ. گېگېل: «ئايرىم-ئايرىم قارىلىدىغان بولسا، بۇ ئىككى مۇئەييەنلىكنىڭ ھېچقايسىسى چىن بولمايدۇ، ئىككىسى بىرلەشتۈرۈلگەندىلا چىن بولىدۇ» دېگەن. لېنىن «گېگېلنىڭ «لوگىكا ئىلمى» دېگەن كىتابىدىن ئۆزۈندىلەر» دېگەن ئەسىرىدە بۇ جۈملىنى نەقىل كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭغا «ھەقىقىي دىئالېكتىكا» دەپ ھاشىيە يازغان. («لېنىن ئەسەرلىرى»، 38-تۇم، 119-بەت) ھەرقانداق شەيئى ئۆزۈلمىلىك بىلەن ئۆزلۈكسىزلىكنىڭ بىرلىكىدە بولىدۇ. مەسىلەن، ئاساسىي زەررىچە ئەينى بىر ۋاقىتنىڭ ئىچىدە ھەم زەررىچە خۇسۇسىيىتىگە، ھەم دولقۇن خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، زەررىچە خۇسۇسىيىتى ئۆزۈلمىلىكنى، دولقۇن خۇسۇسىيىتى ئۆزلۈكسىزلىكنى ئىپادىلەيدۇ. ئىنسان جەمئىيىتىنىڭ ھەر خىل فورماتسىيىسى جەمئىيەتنىڭ ئۆزۈلمىلىكىنى، ھەر خىل فورماتسىيىلەر ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىشلار ۋە ئۇلارنىڭ بىر-بىرىگە ئۆزگىرىشى جەمئىيەتنىڭ ئۆزلۈكسىزلىكىنى نامايەن قىلىدۇ.

ئۈستقۇرۇلما 上层建筑 «ئىقتىسادىي بازىس ۋە ئۈستقۇرۇلما» (1072-بەت) غا قارالسۇن.

ۋ

ۋاستىلىك تەجرىبە 间接经验 باشقىلارنىڭ تەجرىبىسىدىن قوبۇل قىلىنغان بىلىم. بۇ ھەرقانداق ئادەمنىڭ بىلىم قۇرۇلمىسىدا كەم بولسا بولمايدىغان تەركىبىي قىسىم. پەن - تېخنىكىنىڭ تېز راۋاج تېپىۋاتقانلىقى، ئىنسانلار جەمئىيىتىدىكى بىلىمنىڭ ئۆزلۈكسىز بېيىپ ۋە يېڭىلىنىپ بېرىۋاتقانلىقى تۈپەيلىدىن، بۇاسىتە تەجرىبىگىلا تايىنىش بارغانسېرى ئەسقاتمايدىغان بولۇپ قالدى، شۇڭا، ۋاستىلىك تەجرىبىلەرنى ھەر خىل يوللار بىلەن قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىش ئالاھىدە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

ۋاقتىغا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى 计时工资 ئىش ھەققىنىڭ ئاساسىي شەكىللىرىدىن بىرى. ئەمگەكچىنىڭ ئەمگىكى ۋاقتىغا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى. ئۇ سائەتلىك ئىش ھەققى، كۈنلۈك ئىش ھەققى، ھەپتىلىك ئىش ھەققى ۋە ئايلىق ئىش ھەققى قاتارلىقلارغا بۆلۈنىدۇ. ئۇ، كاپىتالىستنىڭ تۈزۈمدە ئەمگەك كۈچىنىڭ قىممىتى ۋە باھاسىنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى، ئىشچىنىڭ كۈنلۈك ئىش ھەققى ئوخشاش بولغان بىلەن ئىش كۈنىنىڭ ۋاقتى ياكى ئەمگەك سىجىللىقى ئوخشاش بولمىسا، *ئەمگەك كۈچىنىڭ ھەر بىر سائەتلىك باھاسى يەنى *ئەمگەك باھاسىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. ۋاقتىغا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى مىقدارىنى نامدا ساقلاپ قېلىپ، ئەمگەكنىڭ باھاسىنى تۆۋەنلىتىش — كاپىتالىستنىڭ قوشۇمچە قىممەتنى شىلىۋالىدىغان مۇھىم ئۇسۇلى. كۈنلۈك ئىش ھەققى،

ھەپتىلىك ئىش ھەققى، ئايلىق ئىش ھەققى تۈزۈمى يولغا قويۇلۇۋاتقان ئەھۋالدا، كاپىتالىست دائىم ئەمگەك سەجىللىقىنى كۈچەيتىش ياكى ئىش كۈنىنى ئۇزارتىش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئەمگەكنىڭ باھاسىنى تۆۋەنلىتىدۇ. سائەتلىك ئىش ھەققى تۈزۈمى يولغا قويۇلۇۋاتقان ئەھۋالدا، كاپىتالىست ئەمگەك سەجىللىقىنى كۈچەيتىش يولى بىلەن ئەمگەكنىڭ باھاسىنى تۆۋەنلىتىشتىن تاشقىرى، يەنە تاۋارنىڭ سېتىلىش ئەھۋالىغا قاراپ ئىش كۈنىنى خالىغانچە ئۇزارتىش ۋە قىسقارتىش ئارقىلىق كاپىتالنىڭ ئايلىنىشى بىلەن ئوبوروتىنى تېزلىتىدۇ، شۇنداق قىلىپ، ئىشچىلارنى بەك چارچىتىۋېتىدۇ ياكى يېرىم ئىشسىز ھالەتتە قالدۇرۇپ قويىدۇ. ۋاقتىقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتى مۇنداق بولىدۇ: ئەگەر ئەمگەك مىقدارى (بىر كۈنلۈك، بىر ھەپتىلىك، بىر ئايلىق) بەلگىلەنگەن بولسا، ۋاقتىقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققىنىڭ مىقدارى ئەمگەكنىڭ باھاسىغا باغلىق بولىدۇ؛ ئەكسىچە، ئەگەر ئەمگەكنىڭ باھاسى بەلگىلەنگەن بولسا، ۋاقتىقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققىنىڭ مىقدارى ئەمگەك مىقدارىنىڭ ئاز-كۆپلۈكىگە باغلىق بولىدۇ. سوتسىيالىستىك تۈزۈمدە، ئىشچىلار سىنىپى دۆلەتنىڭ ۋە كارخانىنىڭ خوجىسى بولىدۇ، ئەمگەك كۈچى تاۋار ھېسابلانمايدۇ، ۋاقتىقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى «ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، ھەركىمگە ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش» پرىنسىپىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ئىشكى بىر خىل ئىش ھەققى شەكلى، ئۇنىڭدا ئەمگەك ۋاقتى ئەمگەك ھەققىنى ھېسابلاش بىرلىكى قىلىنىدۇ، يەنى مۇئەييەن ۋاقىت ئىچىدە، بەلگىلەنگەن ئىش ھەققى دەرىجىسى ۋە ئىش ھەققى ئۆلچىمى بويىچە مۇقىم ئىش ھەققى بېرىلىدۇ.

ۋەتەنپەرۋەرلىك 爱国主义 ۋەتەنگە بولغان ساداقەت ۋە قىزغىن مۇھەببەتنى بىلدۈرىدۇ. ماۋ زېدۇڭ: «ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ كونكرېت مەزمۇنى تارىخىي شارائىتىنىڭ قانداق بولۇشىغا قاراپ بەلگىلىنىدۇ» دەپ كۆرسەتكەنىدى («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 2-توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 345-بەت). ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىكى تار دائىرىدىكى ۋەتەنپەرۋەرلىك بولۇپ، ئۇ سىنىپىي چەكلىمىگە ئىگە، ئەمما مۇئەييەن شارائىتتا ئۇ ئىجابىي ئەھمىيەتكىمۇ ئىگە. كاپىتالىستىك ئىللەردە ئىچكى-تاشقى زىددىيەتنىڭ كەسكىنلىشىشىگە ئەگىشىپ، بۇرژۇئا ۋەتەنپەرۋەرلىكىنىڭ ساختىلىقى بارغانچە ئاشكارىلىنىپ بارىدۇ. بۇرژۇئازىيە ئۆز ئىلىدىكى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنغۇچى سىنىپلارنى ئېزىشتە ۋە باشقا مىللەتلەرنى تالان-تاراج قىلىشتا، باشقا مىللەتلەرگە ئىشەنمەسلىك ۋە ئۆچمەنلىك قىلىش زەھەرلىرىنى تارقىتىشتا، كۆپىنچە «ۋەتەنپەرۋەرلىك»نى قالقان قىلىدۇ. جاھانگىرلىكنىڭ، «ۋەتەنپەرۋەرلىك» دېگىنى ماھىيەتتە مىللىي تار مەنپەئەتچىلىك ۋە شوۋىنىزمدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇ زومىگەرلىك ۋە تاجاۋۇزچىلىق سىياسىتى ئۈچۈن، ئۇرۇش سىياسىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. پرولېتارىياتنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىكى ئىنتېرناتسىئونالىزم بىلەن بىرلەشكەن بولۇپ، ئۇ ئۆز ئىلىدىكى خەلقنىڭ ۋە دۇنيادىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئورتاق تۈپ مەنپەئىتىنى ئاساس قىلغان. جۇڭگو خەلقى ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەنئەنىسىگە ئىگە. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پرولېتارىيات ۋە ئەمگەكچى خەلقنىڭ ۋەتەنگە بولغان ساداقىتى يېڭى ئىجتىمائىي تۈزۈمگە ۋە خەلق دۆلىتىگە بولغان قىزغىن مۇھەببىتى بىلەن تامامەن بىرىكىپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك قىزغىنلىقى مىسلىسىز دەرىجىدە يۇكسەلدى. ۋەتەنپەرۋەرلىك روھى سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ مۇھىم مەزمۇنلىرىدىن بىرىدۇر.

ئې

ئېتىقادچىلىق 信仰主义 «ئىلىمنىڭ ئورنىغا ئېتىقادنى قويىدىغان ياكى ئېتىقادقا مەلۇم مەنە بېرىدىغان تەلىمات.» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 37 - توم، 361 - بەت) ئۇ، ئادەتتە، ئىلاھىيەتچىلەر ۋە ئىدېئالىستلارنىڭ ئىلمىنى كەمسۈندۈرۈپ، ئېتىقادنى كۆككە كۆتۈرىدىغان ۋاستىسى. ئۇنىڭ تېپىك ۋەكىلى خرىستىئانلارنىڭ سېغىنغان ئاتىسى تېرتۇللىياندۇر. ئۇ دىنغا قارىغۇلارچە ئېتىقاد قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان. «تەڭرى ئوغلىنىڭ ئۆلۈشى، — دېگەنىدى ئۇ، — گەرچە ئەقىلغە سىغمىسىمۇ، لېكىن ئىشەنچلىكتۇر؛ دەپنە قىلىنغاندىن كېيىن، قايتا تىرىلىشى گەرچە مۇمكىن بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇنى جەزم قىلىش مۇمكىندۇر.» ھازىرقى زامان ئېتىقادچىلىقى پەننىي بىلىمنى ئىنكار قىلالمايۋاتقانلىقىغا قارىماي، پەننىڭ ئوبيېكتىپ ھەقىقەتكە ئېرىشەلەيدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىپ، ئوبيېكتىپ ھەقىقەتكە ئېتىقاد ئارقىلىقلا ئېرىشىش مۇمكىن دېگەننى تەرغىپ قىلماقتا.

ئېغىر سانائەت 重工业 ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىشنى ئاساس قىلغان سانائەت تارماقلىرىنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى. ئۇنىڭ سېلىشتۇرمىسى يېنىڭ سانائەت. ئېغىر سانائەتكە كىرىدىغان سانائەت تارماقلىرى يېقىلغۇ

سانائىتى، مېتالچىلىق سانائىتى، ماشىنىسازلىق سانائىتى، ئېلېكتر قۇۋۋىتى سانائىتى بىناكارلىق ماتېرىياللىرى سانائىتى، خىمىيه سانائىتى ۋه باشقىلاردىن ئىبارەت. ئېغىر سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ تولىسى ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمالى ئۈچۈن سەرپ قىلىنىدۇ، بىر قىسمى، مەسىلەن، تۇرمۇشقا كېرەكلىك ئېلېكتر قۇۋۋىتى، كۆمۈر قاتارلىقلار تۇرمۇش ئىستېمالى ئۈچۈن سەرپ قىلىنىدۇ.

ئېكسپلاتاتسيه 削取 جەمئىيەتتىكى بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ياكى گۇرۇھلارنىڭ ئۆزلىرى ئىگىلىۋالغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە ياكى پۇل كاپىتالغا تايىنىپ، ئىككىنچى بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ياكى گۇرۇھلارنىڭ ئەمگەك مېۋىسىنى ھەقسىز چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋېلىشىنى بىلدۈرىدۇ. ئېكسپلاتاتسيه — كىشىلىك جەمئىيىتى تەرەققىياتىنىڭ مەلۇم باسقۇچىنىڭ مەھسۇلى. ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئاخىرلىرىدا، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ۋە ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، كىشىلەر ئۆز ئەمگىكى بىلەن ئوشۇق مەھسۇلات تەييارلىيالايدىغان بولغان، بۇ ھال خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىكنىڭ پەيدا بولۇشىغا ۋە شۇنىڭغا ياندىشىپ كىشىنىڭ ئېكسپلاتاتسيه قىلىشىغا سەۋەب بولغان. ئېنگېلس مۇنداق دېگەنىدى: «بىرىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى داۋامىدا بىرىنچى قېتىملىق كەڭ كۆلەمدىكى ئىجتىمائىي بۆلۈنۈشمۇ بارلىققا كەلدى، يەنى خوجايىنلار بىلەن قۇللار، ئېكسپلاتاتسيه قىلغۇچىلار بىلەن ئېكسپلاتاتسيه قىلىنغۇچىلار دېگەن ئىككى سىنىپقا بۆلۈنۈش يۈز بەردى.» («ماركس ـ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»،

4 - توم، 157 - بەت) ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنغۇچى سىنىپ ئېزىلگۈچى ۋە قۇل قىلىنغۇچى ئورنىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، كۈرەشكە ئاتلانماي قالمايدۇ. تارىختا كەينى - كەينىدىن پەيدا بولغان ئاساسىي ئېكسپلاتاتسىيە شەكىللىرى: قۇلدارلىق تۈزۈمى، فېئودالىلىق يەر ئىجارىسى تۈزۈمى ۋە پاللانما ئەمگەك تۈزۈمى دېگەنلەردىن ئىبارەت. ئۇلىنىدىن باشقا جازانىخور لۇقما ئوخشاش شەكىللىرىمۇ بولغان. قۇلدارلىق تۈزۈمىدىكى ئېكسپلاتاتسىيە قۇللارنىڭ زۆرۈر ئەمگىكىنى يوشۇرۇپ تۇرغاچقا، قۇللارنىڭ بارلىق ئەمگىكى ھەقسىز ئەمگەك بولۇپ ئىپادىلەنگەن. فېئودالىلىق يەر ئىجارىسىنى ئاساس قىلغان ئېكسپلاتاتسىيە زۆرۈر ئەمگەك بىلەن قوشۇمچە ئەمگەكنى روشەن ئايرىغان، ئۇنىڭ يەر ئىجارىسى ئۈچۈن ئىشلەپ بېرىش شەكلىدە ھەتتا زۆرۈر ئەمگەك بىلەن قوشۇمچە ئەمگەك ماكان ۋە زامان جەھەتتە ناھايىتى ئېنىق ئايرىلغان. پاللانما ئەمگەك تۈزۈمى پاللانما ئىشچىلارنىڭ قوشۇمچە ئەمگىكىنى يوشۇرۇپ، پاللانما ئىشچىلارنىڭ بارلىق ئەمگىكىنى گويا ھەق ئالمىغان ئەمگەكتەك قىلىپ كۆرسەتكەن. خىيالىي سوتسىيالىزمچىلار ۋە خىيالىي كوممۇنىزمچىلار ئېكسپلاتاتسىيىنى تەنقىد قىلغان. مور «ئۇتوپىيە» دېگەن ئەسىردە بىرىنچى بولۇپ، خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىكنى كىشى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىشنىڭ ئاساسى دەپ كۆرسەتكەن، كاپىتالىنىڭ ئىپتىدائىي جۇغلىنىشى دەۋرىدە ئۇششاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ مەھرۇم قىلىنغانلىقى ۋە قۇل قىلىنغانلىقىنى پاش قىلغان. ئەمما ئۇ كاپىتالىستىك ئېكسپلاتاتسىيىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى توغرا

چۈشەندۈرۈپ بېرەلمىگەن. ماركس ئاساس سالغان قوشۇمچە قىممەت تەلىماتى كاپىتالىستىك ئېكسپلاتاتسىيىنىڭ سىرىنى ئېچىپ تاشلىدى. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك ئاساسىدىكى سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە كىشىنى كىشى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش تۈزۈمى يوقىتىلىدۇ ھەمدە بارلىق ئېكسپلاتاتسىيە ھادىسىلىرى ئۈزۈل ـ كېسىل تۈگىتىلىدۇ.

ئېكسپلاتاتسىيە نىسبىتى 剥削率 ئېكسپلاتاتسىيە تۈزۈمى شارائىتىدا، قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتى بىلەن زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىنىڭ نىسبىتى، ئىشۇدالىزم جەمئىيىتىدە يەر ئىجارىسى ئۈچۈن ئىشلەپ بېرىش شەكلى يولغا قويۇلغان شارائىتتا، دېھقانلارنىڭ زۆرۈر ئەمگىكى بىلەن قوشۇمچە ئەمگىكى ماكان ۋە زامان جەھەتتە بىر ـ بىرىدىن ئايرىۋېتىلگەن. ئالدىنقىسىنى بەش سائەت، كېيىنكىسىنى سەككىز سائەت دەپ پەرەز قىلساق، ئېكسپلاتاتسىيە نىسبىتى 160 پىرسەنت بولىدۇ، ناتۇرال يەر ئىجارىسى شەكلىدە، زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى بىلەن قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتى زۆرۈر مەھسۇلات بىلەن قوشۇمچە مەھسۇلاتقا ئايلىنالايدۇ، ھوسۇلنىڭ دېھقانغا تەگكىنىنى ئون دادەن، پومېشچىكقا يەر ئىجارىسى ئۈچۈن تاپشۇرغىنىنى 16 دادەن دەپ پەرەز قىلساق، بۇنىڭمۇ ئېكسپلاتاتسىيە نىسبىتى 160 پىرسەنت بولىدۇ. كاپىتالىزم شارائىتىدا، ئېكسپلاتاتسىيە نىسبىتى *قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى دېمەكتۇر.

ئېنگېلس 恩格斯 (Friedrich Engels، 1820·11·28— 1895·8·5) پۈتۈن دۇنيا پرولېتارىياتىنىڭ ئۇلۇغ ئۇستازى ۋە داھىيسى، ماركسىزم ئاساسچىلىرىدىن بىرى، ماركسنىڭ سەمىمىي

سەپدىشى. ئۇ پروۇسسىيىنىڭ رەيىن ئۆلكىسىدىكى بارمىن شەھـ
رىدە تۇغۇلدى. ئۇنىڭ دادىسى فابرىكا ئىگىسى ئىدى. 1837 -
يىلى ئېنگېلس ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرمەيلا، دادىسىنىڭ زورى
بىلەن تىجارەتچىلىك قىلدى. ئۇ برېمېندىكى بىر سودا شىركـ
ىتىدە خىزمەتچى بولۇپ تۇرغىنىدا، «ياش گېرمانىيىچىلەر» دې
گەن رادىكال ئەدەبىي تەشكىلات بىلەن يېقىنلاشتى ھەمدە شۇ
تەشكىلاتنىڭ «گېرمانىيە خەۋەرلىرى» دېگەن ژۇرنىلدا مۇستە
بىتلىككە، ئاقسۆڭەكلەر ئىمتىيازىغا قارشى ماقالە ئېلان قىلىپ
تۇردى. 1841 - يىلى ئېنگېلس بېرلىنغا بېرىپ، پىيادە ئەسـ
كەرلەر توپچى قىسمىدا ھەربىي خىزمەت ئۆتىدى، شۇنىڭ بە
لەن بىر ۋاقىتتا، بېرلىن داشۆسىدە پەلسەپىدىن لېكسىيە ئاڭ
لىدى، ياش گېگېلچىلار گۇرۇپپىسىغا قاتناشتى. 1842 - يىل
3 - ئايدا، ئېنگېلس «شېللىڭنىڭ ۋە ۋەھمي» دېگەن كىتابىنى
نەشر قىلدۇرۇپ، شېللىڭنىڭ تىلسىماتچىلىق ئاساسىدىكى «ئە
لاھي ۋەھمي پەلسەپىسى»نى تەنقىد قىلدى. شۇ يىلى 9 -
ئايدا ھەربىي خىزمەت ئۆتەش مۇددىتى توشۇپ، ئەنگلىيىنىڭ
مانچېستېر شەھىرىگە باردى ۋە دادىسى باشقىلار بىلەن بىرلە
شىپ ئاچقان بىر كارخانىدا ئىشلىدى. ئېنگېلس ئۇ يەردە زا
ۋۇتلارغا ۋە ئىشچىلارنىڭ تۇرار جايلىرىغا بېرىپ، ئىشچىلار
نىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىنى ئىگىلەپ تۇردى، ئىشچىلار سىنىپـ
نىڭ ئەھۋالىنى ئۆگەندى ھەمدە ئەنگلىيىدىكى ئاساسىي نىزام
ھەرىكىتىنىڭ ئەربابلىرى بىلەن ئالاقە باغلاپ تۇردى، يەنە
«رېين گېزىتى» قاتارلىق مەتبۇئاتقا ماقالە يېزىپ تۇردى. ئۇ
1844 - يىل 2 - ئايدا «نېمىس - فرانسۇز يىللىق مەجمۇئەسى»

دا «سياسي ئىقتىساد تەنقىدىگە دائىر ئوچېرك» دېگەن ئەسىرىنى ئېلان قىلىپ، كاپىتالىستىك ئىقتىسادىي تۈزۈمنى سوتسىيالىزم ئۇقتۇرىنەزىرى بىلەن تەنقىد قىلىدى. شۇ چاغدىكى ئەسەرلىرى ئۇنىڭ ئىنقىلابىي دېموكراتىزمدىن كومۇنىزمغا، ئىدېئالىزمدىن ماتېرىيالىزمغا قاراپ بۇرۇلۇش ياسىغانلىقىنى كۆرسەتتى.

1844 - يىل 8 - ئاينىڭ ئاخىرىدا، ئېنگېلس مانچېستېردىن ئۆز ۋەتىنىگە قايتىپ كېلىۋېتىپ، پارىژغا كەلگەندە ماركس بىلەن تونۇشتى، شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئىككى ئىنقىلابىي ئۇستاز ئەڭ ئۇلۇغ دوستلۇق ئورنىتىپ، پۈتۈن دۇنيا پرولېتارىياتىنىڭ ئازادلىق ئىشى ئۈچۈن ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە مۇرىنى-مۇرىگە تىرەپ كۆرەش قىلدى. ئېنگېلس پارىژدا ماركس بىلەن بىرلىشىپ «مۇقەددەس ئائىلە» دېگەن كىتابنى يېزىپ، ياش گېگېلچىلارنىڭ ئىدېئالىستىك پەلسەپىسىنى تەنقىد قىلدى، تاريخنىڭ يارا تقۇچىسى خەلق ئاممىسى ئىكەنلىكىنى شەرھىلىدى. ئۇ 1845 - يىلى گېرمانىيىگە قايتىپ كېلىپ، ئۆزىنىڭ «ئەنگلىيىدىكى ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئەھۋالى» دېگەن مەشھۇر ئەسىرىنى نەشىر قىلدۇردى، كىتابتا كاپىتالىزمنىڭ ئىچكى زىددىيەتلىرىنى ئېچىپ تاشلىدى، كاپىتالىستلارنىڭ ئىشچىلارغا قارائىقان ئېكسپىلاتاتسىيىسى ئۇستىدە شىكايەت قىلدى ھەمدە پرولېتارىياتنىڭ تارىخىي ئورنى ۋە رولىنى تۇنجى قېتىم يورۇتۇپ، سوتسىيالىزمنى ئىشچىلار ھەرىكىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈشنى تەلەپ قىلدى.

1845 - يىلى ئەتىيازدا، ئېنگېلس بىرىيۇسسېلغا كۆچۈپ كېلىپ، شۇ يەرگە ئاللىقاچان كۆچۈپ بارغان ماركس بىلەن يېقىنلاش-

تىن بىللە تۇردى ھەمدە ئاپىرىن ئۇزاق ۋاقىت ئۆتمەيلا، ئىككىسى بىرلىشىپ، «نېمىس ئىدېئولوگىيىسى» دېگەن كىتابنى يېزىپ، گېگېلدىن كېيىنكى نېمىس پەلسەپىسىنى تەنقىد قىلدى، تارىخىي ماتېرىيالىزمنىڭ ئاساسىي قائىدىلىرىنى شەرھىلەپ بەردى. 1846 - يىلى ئېنگېلس ماركس بىلەن بىللە كوممۇنىستىك ئالاقە ھەيئىتى ۋە گېرمانىيە ئىشچىلار جەمئىيىتىنى قۇردى ھەمدە ئىشچىلار تەشكىلاتلىرى ئارىسىدا پروپاگاندا چىقىقا، ۋېيتلىڭنىڭ تەڭقاسماتچىلىق كوممۇنىزمىغا ۋە «ھەقىقىي» سوتسىيالىزمغا قارشى كۈرەش ئېلىپ بارىدى. 1847 - يىلى ئېنگېلس ماركس بىلەن بىللە كوممۇنىزمچىلار ئىتتىپاقىغا قاتنىشىپ ۋە ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلىپ، ئىتتىپاقنىڭ 2 - قۇرۇلتىيى ئۈچۈن پروگراممىا لايىھىسى، يەنى «كوممۇنىزم پرىنسىپلىرى»نى يېزىپ بەردى، 1847 - يىل 12 - ئايدىن 1848 - يىلى 1 - ئايغىچە، ئېنگېلس ماركس بىلەن بىرلىشىپ ئىلمىي كوممۇنىزمنىڭ پروگراممىا خاراكتېرلىك ھۆججىتى — «كوممۇنىستىك پارتىيە خىتابنامىسى»نى يازدى. ئۇلار «خىتابنامە»دە پرولېتارىيات كۈرىشىنىڭ تارىخىي تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلىدى، ئۆزلىرىنىڭ تەلىماتىنى ۋە پرولېتارىيات ئىنقىلابى ھەم پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى توغرىسىدىكى نەزەرىيىلىرىنى سىستېمىلىق ۋە مۇكەممەل شەرھىلەپ بەردى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ھەرقايسى ئەللەر پرولېتارىياتىنىڭ ئىنقىلابىي ھەرىكىتى ئورتاق قىبلىنامىگە ئىگە بولدى.

1848 - يىلى گېرمانىيىدە ئىنقىلاب پارتلىغاندىن كېيىن، ئېنگېلس ماركس بىلەن بىللە فرانسىيەدىن گېرمانىيىگە قايـ

تىپ كېلىپ، كېيىنىدا «يېڭى رەيىن گېزىتى»نى چىقاردى. 1849 - يىلى 5 — 7 - ئايلاردا، ئېنگېلس نېمىس خەلقىنىڭ قوراللىق قوزغىلىڭىغا بىۋاستە قاتنىشىپ، ئۆزىنىڭ ئالاھىدە ھەربىي تالانتىنى كۆرسەتتى. قوزغىلاڭ باستۇرۇلغاندىن كېيىن، ئېنگېلس ئىنقىلابىي قوشۇننىڭ ئامان قالغان قىسمى بىلەن بىللە شۋېتسارىيىگە كەتتى. كېيىن ئۇ ماركسنىڭ پىكرى بويىچە لوندونغا باردى ھەمدە ماركس بىلەن بىللە، كوممۇنىزم چىلار ئىتتىپاقىنىڭ يەرلىك تەشكىلاتلىرىنى ۋە مەركىزىي كومىتېتىنى قايتىدىن قۇردى. 1850 — 1852 - يىللىرى ئېنگېلس 1848 - يىلىدىكى ئىنقىلابنىڭ تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەش ئۈچۈن «گېرمانىيىدە دېھقانلار ئۇرۇشى»، «گېرمانىيىدىكى ئىنقىلاب ۋە ئەكسىلئىنقىلاب» دېگەن كىتابلارنى يازدى ۋە كېيىنكى كىتابتا قوراللىق قوزغىلاڭ مەسىلىسى ئۈستىدە مۇھىم مۇلاھىزە يۈرگۈزدى. 1850 - يىل 11 - ئايدا، ئېنگېلس ماركسقا ئىقتىسادىي جەھەتتىن مەدەت ۋە يارەدەم بېرىش ئۈچۈن، يېڭى باشتىن مانچېستېرغا قايتىپ بېرىپ، ئومېن - ئېنگېلس شىركىتىدە تاكى 1870 - يىلى لوندونغا كۆچۈپ بارغۇچە سودىگەرچىلىك قىلدى، ئېنگېلس ئىلگىرى - ئاخىر 20 يىل ۋاقىتنىچە ئۆز كۈچىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئۆزى بىكار يامان كۆرىدىغان سودا پائالىيىتىگە سەرپ قىلدى، ئەزەرىيە تەتقىقاتىنى ئاخىرىغا ۋاقىتلىرىدا ئېلىپ بېرىشقا مەجبۇر بولدى، شۇنداقتىمۇ ئېنگېلس ماركسنىڭ ۋە ئۇنىڭ پۈتۈن ئائىلىسىنىڭ ئىقتىسادىي تۇرمۇشىنى تەمىنلەپ، ماركسنىڭ ئەسەر يېزىش پائالىيىتىنىڭ نورمال داۋام قىلىشىغا ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرەلىگەنلىكى ئۈ-

چۈن چەكسىز خۇشال بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئېنگېلس شۇ 20 يىل ئىچىدە ماركس بىلەن ھەر كۈنى دېگۈدەك خەت ئېلىشىپ، تۈرلۈك سىياسىي مەسىلىلەر ۋە تەبىئىي پەن، ئىجتىمائىي پەن مەسىلىلىرى ئۈستىدە پىكىرلىشىپ تۇردى، 1851 - يىلدىن 1862 - يىلغىچە، ئېنگېلس «نيۇ - يورك كۈنلۈك مۇنبىرى» گېزىتىدە ۋە باشقا مەتبۇئاتلاردا ماقالە ئېلان قىلىپ، ئىتالىيە، ئىرلاندىيە، پولشا، گېرمانىيە، ئامېرىكا ۋە جۇڭگو خەلقىنىڭ ئىنقىلابىي كۈرەشلىرىنى شەرھىلىدى ۋە ۋاقتى - ۋاقتىدا قىزغىن قوللاپ تۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھەربىي نەزەرىيە ئۈستىدە ئىنتايىن زور ئىشتىياق بىلەن تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، ھەربىي ئىشلارغا دائىر نۇرغۇن ماقالە يازدى؛ تىلشۇناسلىقنى سىستېمىلىق تەتقىق قىلىشقا كىرىشتى.

1864 - يىلى خەلقئارا ئىشچىلار جەمئىيىتى (يەنى بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونال) قۇرۇلدى، ئېنگېلس ماركس بىلەن بىللە ئۇنىڭ رەھبەرلىك ئىشلىرىغا ئاكتىپ قاتناشتى ھەمدە ئىنتېرناتسىئونال ئىچىدە پرۇدونچىلارغا، باكۇنىنچىلارغا، ئىشچىلار بىرلەشمىچىلىرىگە ۋە لاسسالچىلارغا قارشى پرىنسىپال كۈرەش ئېلىپ باردى، ئۇلارنىڭ ئىسلاھاتچىلىق، تەسلىمچىلىك، ھۆكۈمەتسىزلىك، بۆلگۈنچىلىك ھەرىكەتلىرىگە ۋە ئىنتېرناتسىئونالغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش يولىدىكى سۈيىقەستلىك ھەرىكەتلىرىگە قەتئىي قارشى تۇردى، ماركسزمنىڭ خەلقئارا ئىشچىلار ھەرىكىتىدىكى يېتەكچىلىك ئورنىغا ئاساس سالدى. 1870 - يىل 7 - ئايدا پرۇسسىيە - فرانسىيە ئۇرۇشى پارتلىغاندىن كېيىن، ئېنگېلس ھەربىي ئىشلار توغرىسىدا مۇلاھىزە ئېلىپ

بېرىلغان بىر قاتار ماقالىلەرنى يېزىپ، ئۇرۇشنىڭ نەتىجىسىنى ئىلمىي ئاساستا مۆلچەرلىدى. 1871 - يىل 3 - ئايدا، ئېنگېلس پارىژ ئىشچىلىرى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ قۇرغان تارىختىكى تۇنجى پرولېتارىيات ھاكىمىيىتى — پارىژ كوممۇنىسىنى پائال قوللىدى ۋە ماركس بىلەن بىللە، پارىژ ئىشچىلىرىنىڭ ئىنقىلابىي ئىجادكارلىق روھىغا ۋە قەھرىمانلىق جاسارىتىگە يۇقىرى باھا بەردى، كوممۇنىنىڭ تارىخىي ئەھمىيىتىنى چوڭقۇر شەرھلەپ كۆرسەتتى. 1 - ئىنتېرناتسىئونال تارقىتىلغاندىن كېيىن، ماركس ئاساسىي كۈچىنى «كاپىتال»نى يېزىشقا قاراتقان بولسىمۇ ئاستىدا، ئېنگېلس ئۆزلىرىنىڭ بەزى پرىنسىپال مەسىلىلەر ئۈستىدىكى قاراشلىرىنى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. 1875 - يىلى گېرمانىيە سوتسىيال دېموكراتىك ئىشچىلار پارتىيىسى (ئېيزېناخچىلار) لاسسالچىلار بىلەن بىرلەشكەندە، ئېنگېلس ماركس بىلەن بىللە، ئېيزېناخچىلار رەھبەرلىرىنىڭ پرىنسىپسىز يول قويۇش ھەرىكىتىنى ۋە «گوتا پروگراممىسى»دىكى لاسسالچىلىق كۆز قارىشىنى كەسكىن تەنقىد قىلدى. 1877 - 1878 - يىللىرى ئېنگېلس بىر قاتار ماقالە ئېلان قىلىپ، ئىلمىي سوتسىيالىزم نەزەرىيىسىنى ئاغدۇرۇش قەستىدە بولغان دىۋرىڭنى ھەر جەھەتتىن تەنقىد قىلدى، ماركسزىمنىڭ ئۇچ تەركىبىي قىسمىنى بىرىنچى قېتىم سىستېمىلىق بايان قىلدى. كېيىنچە بۇ ماقالىلەر توپلىنىپ «دىۋرىڭغا قارشى» دېگەن كىتاب قىلىپ نەشر قىلىندى ۋە «ھەر بىر ئاڭلىق ئىشچىنىڭ زۆرۈر ئوقۇش كىتابى بولۇپ قالدى» («لېنىن تالالانما ئەسەر-

لىرى»، 2 - توم، 442 - بەت). 1879 - يىلى ئېنگېلس ماركس بىلەن بىرلىشىپ، مەشھۇر «ئۇقتۇرۇش خېتى»نى يېزىپ، گېرمانىيە پارتىيىسىدىكى سيۇرىخ ئۇچ كىشىلىك گۇرۇھىنىڭ ئىسلاھاتچىلىقى ۋە تەسلىمچىلىكىنى تەنقىد قىلدى. ئۇنىڭدىن تاشقىرى، ئېنگېلس 70 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن 1883 - يىلىغىچە، ئۆز كۈچىنى تەبىئىي پەندىكى پەلسەپە مەسىلىلىرى تەتقىقاتىغا سەرپ قىلىپ، نۇرغۇن خاتىرە يازدى، شۇ كەمىلەردە تەبىئىي پەندە قولغا كەلگەن مۇھىم مۇۋەپپەقىيەتلەرنى دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ئاساسىدا يېغىنچاقلىدى، تەبىئىي پەندىكى مېتافىزىكا ۋە ئىدېئالىزمنى تەنقىد قىلدى، ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكىنى راۋاجلاندۇردى. ئاشۇ خاتىرىلەر ئېنگېلس ۋاپات بولغاندىن كېيىن «تەبىئەت دىئالېكتىكىسى» دېگەن كىتاب قىلىپ تۈزۈلدى.

1883 - يىل 3 - ئايدا ماركس ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئېنگېلس ماركسنىڭ تەۋەررۈك ئەسەرلىرىنى رەتلەپ ئېلان قىلىش ۋە خەلقئارا ئىشچىلار ھەرىكىتىگە داۋاملىق رەھبەرلىك قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى ھەمدە بىرمۇنچە مۇھىم ئەسەرلەرنى يازدى. ئۇ 1885 - يىلى «كاپىتال»نىڭ 2 - تومىنى رەتلەپ نەشر قىلدۇردى، 1894 - يىلى 3 - تومىنى نەشر قىلدۇردى. ئۇ 1884 - يىلى «ئائىلە، خۇسۇسىي مۈلۈك چىلىك ۋە دۆلەتنىڭ پەيدا بولۇشى» دېگەن ئەسەرنى يېزىپ، سىنىپنىڭ پەيدا بولۇش جەريانىنى، دۆلەتنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە ماھىيىتىنى شەرھىلىدى. ئۇ 1888 - يىلى «لىيۇدۋىگ فېيېرباخ ۋە نېمىس كلاسسىك پەلسەپىسىنىڭ ئاخىرى» دېگەن

تەسەرلى يېزىپ، ماركسزمنىڭ گېگېل پەلسەپىسى ۋە فېيېرباخ پەلسەپىسى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى يورۇتۇپ بەردى، دىئا-لېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزمنىڭ ئاساسىي قا-ئىدىلىرىنى تەپسىلىي شەرھىلىدى. ئۇ 1889 - يىلى 2 - ئىنتېرناتسىئونالنىڭ قۇرۇلۇشىغا بىۋاستە قاتناشتى. ھەمدە ئۇ-نىڭ پائالىيىتىگە يېتەكچىلىك قىلدى، ھەر خىل - ھەر رەڭدىكى ئاغمىچىلىققا قارشى كۈرەش ئېلىپ بارىدى. ئۇ 1891 - يىل 6 - ئايدا «1891 - يىلدىكى سوتسىيال دېموكراتلار پروگ-راممىسى لايىھىسىگە تەنقىد» دېگەن ئەسەرنى يېزىپ، «سوت-سىيالىزم»غا «تىنچ يول بىلەن ئۆسۈپ كىرىش» سەپسەتىسىنى قاتتىق تەنقىد قىلدى. 1894 - يىلى ئېنگېلس گېرمانىيە سوت-سىيال دېموكراتلار پارتىيىسى ۋە فرانسىيە ئىشچىلار پارتىيە-سىنىڭ دېھقانلار مەسىلىسىگە تۇتقان خاتا مەيدانىنى كۆزدە تۇتۇپ، «فرانسىيە - گېرمانىيە دېھقانلار مەسىلىسى» دېگەن ئەسىرىنى يازدى. ئېنگېلس ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ھەر-قايسى ئەللەردىكى ئىشچىلار ھەرىكىتى ئەربابلىرىغا ۋە باشقا-لارغا نۇرغۇن خەت - چەك يېزىپ، خەلقئارا ئىشچىلار ھەرە-كىتىنىڭ ۋە خەلقئارا كومىۇنىزم ھەرىكىتىنىڭ تەجرىبىلىرىنى توغرا يەكۈنلەپ ۋە شەرھىلەپ بەردى، تارىخىي ماتېرىيالىزم پرىنسىپلىرىنى يەنمۇ راۋاجلاندۇردى. ئېنگېلس 1895 - يىل 8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى لوندوندا كېسەل بىلەن ۋاپات بولدى.

ئېنگېلس پرولېتارىياتنىڭ ئىنقىلابىي ئىشلىرى ئۈچۈن ئۆ-مۈر بويى تىنماي كۈرەش قىلدى. خۇددى لېنىن ئېيتقانىدەك،

«ماركس بىلەن ئېڭگېلسنىڭ تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە ئۇلۇغ خىزمىتى شۇنىڭدىكى، ئۇلار كاپىتالىزمنىڭ مۇقەررەر گۈمران بولىدىغانلىقىنى، كىشىنى كىشى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش ھادىسىلىرىدىن خالىي بولغان كومموناىزمغا ئۆتۈشنىڭ مۇقەررەرلىكىنى ئىلمىي تەھلىل ئارقىلىق ئىسپاتلاپ بەردى»؛ «ئۇلار پرولېتارلارنىڭ رولى، ۋەزىپىسى ۋە بۇرچى ھەممىدىن بۇرۇن قوزغىلىپ كاپىتالغا قارشى ئىنقىلابىي كۈرەش ئېلىپ بېرىشتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى ھەرقايسى ئەللەر پرولېتارلىرىغا كۆرسىتىپ بەردى» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 603 - بەت).

ئېھتىماللىق ۋە رېئاللىق 可能性和现实 ئېھتىماللىق شەيئىلەرنىڭ ئۆز ئىچىگە ئالغان خىلمۇخىل تەرەققىيات يۈزلىنىشىنى، رېئاللىق ئەمەلگە ئاشقان ئېھتىماللىقنى يەنى ئەمەلىيەتتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان شەيئىلەرنى كۆرسىتىدۇ. بۇلار دىئالېكتىكىدىكى بىر جۈپ كاتېگورىيە. شەيئىلەرنىڭ ئىچكى زىددىيىتى ۋە تاشقى زىددىيىتى مۇرەككەپ بولغانلىقتىن، شەيئىلەر، كۆپىنچە، بىر - بىرىگە زىت بولغان بىرنەچچە خىل ئېھتىماللىقنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، لېكىن ئىچكى - تاشقى شەرتلەر ھازىرلانغان ئەھۋالدا بىرلا خىل ئېھتىماللىق رېئاللىققا ئايلىنىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا ئېھتىماللىقلار زىددىيەتلەر كۈرىشى داۋامىدا يوقىتىلىدۇ. ئومۇمەن ئېيتقاندا، يېڭى شەيئىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئېھتىماللىق ھەرقانداق ئەگرى - توقايلىقلارغا دۇچ كېلىشتىن قەتئىينەزەر، ئاخىرقى ھېسابتا رېئاللىققا ئايلىنىدۇ. ئېھتىماللىقنىڭ رېئاللىققا ئايلىنىشى زىددىيەتلەر كۈرىشىنىڭ جەريانى. ئىجتىمائىي تۈرمۇشتا كىشىلەرنىڭ سۇبېيېك

تىپ پائالىيەتچانلىقى ئۇنىڭغا غايەت زور تەسىر كۆرسىتىدۇ، بۇ ئۇنىڭ كىشىلەرنىڭ ياخشى ئېهتىماللىق بىلەن يامان ئېهتىماللىقنى توغرا تەھلىل قىلىپ، تىرىشىپ ياخشى ئېهتىماللىقنى رېئاللىققا ئايلاندۇرۇشى ۋە ئۇنىڭ سۈرئىتىنى تېزلىتىشىگە، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە يامان ئېهتىماللىقنىڭ رېئاللىققا ئايلىنىپ قېلىشىدىن ساقلىنىشقا ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىدىغانلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. رېئال ئېهتىماللىقتىن تاشقىرى، ئابستراكت ئېهتىماللىقمۇ بولىدۇ، بۇ، رېئاللىققا ئايلىنىشىدا مەلۇم شەرت كەم بولغان ئېهتىماللىقنى كۆرسىتىدۇ. شۇ شەرت ھازىرلانغان ھامان ئابستراكت ئېهتىماللىق رېئال ئېهتىماللىققا ئايلىنىدۇ. مەسىلەن، ئاددىي تاۋار ئىشلەپچىقىرىشىدا، ئىقتىسادىي كرىزىس پەيدا بىر خىل ئابستراكت ئېهتىماللىق بولىدۇ؛ كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشتا بولسا، ئىقتىسادىي كرىزىس رېئال ئېهتىماللىق بولۇپ قالىدۇ. سۇبېيېكتىپ، توقۇلما ئابستراكت ئېهتىماللىققا كەلسەك، ئۇ رېئال ئېهتىماللىقا ئايلىنالمايدۇ. ئابستراكت ئېهتىماللىق بىلەن رېئال ئېهتىماللىقنى پەرقلەندۈرۈپ، شۇ ۋاقىت، شۇ جايدا قىلغىلى بولمايدىغان، ھەتتا ھېچقانداق ۋاقىت، ھېچقانداق يەردىمۇ قىلغىلى بولمايدىغان ئىشلارنى قىلماي، شۇ ۋاقىت، شۇ جايدا قىلغىلى بولىدىغان ئىشلارنى تىرىشىپ ياخشى قىلىش لازىم.

ئېهتىياجغا قاراپ تەقسىم قىلىش 按需分配 «ھەر كىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، ھەركىمگە ئېهتىياجىغا قاراپ تەقسىم قىلىش» (873 - بەت)قا قارالسۇن.

ئى

ئىپتىدائىي جامائە تۈزۈمى 原始公社制度 ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدا ئىپتىدائىي جامائە مۇلۇكچىلىكىنى ئاساس قىلغان ئىجتىمائىي تۈزۈم. بۇنىڭ تەپسىلاتى ھەققىدە «ئىپتىدائىي جەمئىيەت»كە قارالسۇن.

ئىپتىدائىي جامائە مۇلۇكچىلىكى 原始公社所有制 ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئىپتىدائىي جامائە ئەزالىرى ئورتاق تۈزلەشتۈرگەن ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك شەكلى. ئىپتىدائىي جەمئىيەتتىكى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئاساسى. شۇ كەمىلەردە ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى ئىنتايىن تۆۋەن، ئەمگەك قوراللىرى ئىنتايىن ئاددىي بولغانلىقى، يېگانە شەخسنىڭ تەبىئەت بىلەن كۈرەش قىلىشقا قۇدرىتى يەتمىگەن، يىغىمچىلىق، ئوۋچىلىق ۋە تېرىقچىلىق ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىدە ئۆملىشىپ ئىشلەشكە توغرا كەلگەن، بۇ ھال ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ۋە مەھسۇلاتلارنى جامائە ئەزالىرىنىڭ ئورتاق ئۆزلەشتۈرۈشىنى بەلگىلىگەن. ئۇ كەمىلەردە ئاساسلىقى يەر، ئوتلاق، ئورمان، دەريا، كۆل قاتارلىقلار كوللېكتىپنىڭ ئىلكىدە بولغان، ياندا بىللە ئېلىپ يۈرىدىغان ھەمدە ئۆزىنى مۇداپىئە قىلىش قورالى بولىدىغان ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى (ئوقيا، نەيزە)لا شەخسىلەرگە تەۋە بولغان. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ جا-

مائەت مۇلكى بولۇشى ۋە ئۆملىشىپ ئىشلەش ئەينى زامانىدا كىشىلەرنىڭ باراۋەرلىك ئاساسىدىكى ھەمكارلىق مۇناسىۋىتىنى بەلگىلىگەن، شۇنىڭ بىلەن بىللە، كىشىلەرنىڭ تىرىكچىلىكىنى قامداشتىن ئاشىدىغان ئەمگەك مەھسۇلاتلىرى يوق دېيەرلىك بولغاچقا، مەھسۇلاتلارنى تەڭ تەقسىم قىلىشتىن باشقا ئىمكانىيەت بولمىغان، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشى، ئوشۇق مەھسۇلات ۋە خۇسۇسىي مۇلۇكنىڭ پەيدا بولۇشى ئارقىسىدا، ئىپتىدائىي جامائە مۇلۇكچىلىكىنىڭ ئورنىنى بارا - بارا قۇلدارلار مۇلۇكچىلىكى ئىگىلىگەن.

ئىپتىدائىي جەمئىيەت 原始社会 «ئىپتىدائىي كوممۇنىزم جەمئىيىتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدە ئىپتىدائىي جامائە مۇلۇكچىلىكىنى ئاساس قىلغان ئىجتىمائىي تۈزۈم. ئۇ ئىنسانىيەت تارىخىدىكى تۇنجى ئىجتىمائىي فورماتسىيە، ئۇ ئىنسانىيەتنىڭ پەيدا بولۇشى بىلەن باشلىنىپ، قۇللۇق تۈزۈمىنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى بىلەن ئاخىرلاشقان، 3 مىليون يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت داۋاملاشقان. ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ئىنتايىن تۆۋەن سەۋىيىدە بولۇپ، كىشىلەر ئاساسەن تاش قوراللاردىن پايدىلانغان، ئۇلار ئەمگەككە تايانغان، تەبىئىي يېمەكلىكلەرنى يىغىش ۋە ياۋا ھايۋانلارنى ئوۋلاش يولى بىلەن تىرىكچىلىك قىلغان. ئۇ جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئاساسىي بەلگىسى شۇنداق بولغانكى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئىپتىدائىي جامائە ئەزالىرى ئورتاق ئىگىلىگەن، كىشىلەر ئۆمەگەكتە ئىپتىدائىي باراۋەرلىك، ئۆزئارا ھەمكارلىق مۇناسىۋە-

تىنى ئورناتقان، ئەمگەك مەھسۇلاتلىرى تەڭ تەقسىم قىلىنغان. شۇ سەۋەبتىن ئۇ جەمئىيەتتە خۇسۇسىي مۈلۈك، ئېكسپلاتاتسىيە ۋە سىنىپ بولمىغان، دۆلەتمۇ بولمىغان. ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار ئەسلىپىدە تارقاق ئىپتىدائىي توپلاردىن ئىبارەت بولۇپ، ھەر بىر توپ ئادەتتە نەچچە ئون كىشىدىن تەركىب تاپقان، توپ بىلەن توپ ئوتتۇرىسىدا باغلىنىش بولمىغان، توپ ئىچىدە ئارىلاش ۋە توپ نىكاھ رەسىم بولغان. كېيىنچە جۈپ ئەر - خوتۇنلۇق ۋە بىر ئەر - بىر خوتۇنلۇق تۈزۈمنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئارقىسىدا، قانداشلىق مۇناسىۋىتى بويىچە قۇرۇلغان ئۇرۇقداشلىق جامائەسى بارلىققا كەلگەن (بۇ جامائە ئانىلىق ئۇرۇقداشلىق جامائەسى ۋە ئاتىلىق ئۇرۇقداشلىق جامائەسى دېگەن ئىككى باسقۇچنى باشتىن كەچۈرگەن)، ئۇ ئىپتىدائىي جەمئىيەتتىكى ئاساسىي ئىجتىمائىي تەشكىلات ۋە ئىقتىسادىي تەشكىلات بولۇپ قالغان. ئۇرۇقداشلىقنىڭ ئۇستىگە قەۋم، قەبىلە، قەبىلە ئىتتىپاقى دېگەنگە ئوخشاش ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارمۇ بولغان. ئىپتىدائىي جەمئىيەت ئۇزاق داۋام قىلغان ئاستا تەرەققىيات ئارقىسىدا، كونا تاش قورال دەۋرىدىن يېڭى تاش قورال دەۋرىگە قەدەم قويغان، ئوقيا ۋە كۇلالچىلىق كەشپ قىلىنغان، ئىپتىدائىي دېھقانچىلىق ۋە ئىپتىدائىي چارۋىچىلىق بارلىققا كەلگەن، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئىنسانىيەت تارىخىدا تۇنجى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىنىڭ بارلىققا كېلىشىگە، يەنى كۆچمەن قەبىلىلەرنىڭ باشقا قەبىلىلەردىن بۆلۈنۈپ چىقىشىغا سەۋەب بولغان. ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئاخىرلىرىدا، مېتال قوراللارنىڭ تەت-

بىق قىلىنىشى ئارقىسىدا، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ راۋاجلانغان، بۇ، ئىككىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىنىڭ بارلىققا كېلىشىگە، يەنى قول سانائەتنىڭ دېھقانچىلىقتىن ئايرىلىپ چىقىشىغا سەۋەب بولغان. شۇنداق قىلىپ، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى كۆرۈنەرلىك ئۆسكەن، ئوشۇق مەھسۇلاتلار كۈنسايىن كۆپەيگەن، تاۋار ئالماشتۇرۇش بارغانسېرى راۋاج تاپقان، بۇرۇن ئۇرۇقداشلىق جامائەسىگە تەئەللۇق بولۇپ كەلگەن مۈلۈك بارا - بارا شەخسىنىڭ خۇسۇسىي مۈلكىگە ئايلانغان. ئۇرۇق ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدا بايلىق ۋە گادايلىق پەرقى چوڭايغان، ئۇرۇشتا ئەسىرگە چۈشكەنلەر ۋە بىر قىسىم نامراتلار بارا - بارا بايلارنىڭ قۇلىغا ئايلانغان، جەمئىيەت ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى ۋە ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنىدىغان سىنىپلارغا بۆلۈنگەن، ئىپتىدائىي جەمئىيەت يىمىرىلىشكە يۈز تۇتۇپ، ئۇنىڭ ئورنىنى ئاخىرى قۇلدارلىق تۈزۈمىدىكى جەمئىيەت ئىگىلىگەن. تارىخىي تەرەققىيات تەكشى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى جايلاردا يىمىرىلىش ۋاقتى بىر - بىرىدىن پەرقلىنىدۇ، ئۇ قەدىمكى مىسىردا ۋە مېسوپوتامىيەدە مىلادىدىن 3000 يىلدەك بۇرۇن يىمىرىلگەن بولسا، جۇڭگودا تەخمىنەن مىلادىدىن 2000 يىلدەك بۇرۇنقى شىا سۇلالىسى زامانىدا يىمىرىلگەن، قەدىمىي يۇنان، رىملاردا بولسا ئۇنىڭدىنمۇ كېيىنرەك يىمىرىلگەن، ئەمما ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ قالدۇقلىرى كېيىنكى ئىجتىمائىي فورماتسىيەلەردىمۇ ساقلىنىپ كەلگەن. مەسىلەن، جۇڭگونىڭ بەزى ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرى ئازادلىقتىن بۇرۇن ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ

تۇرلۇك تەرەققىيات باسقۇچلىرىدا تۇراتتى.

ئىپتىدائىي مەھسۇلات 初级产品 ئاخىرقى ھېسابتا ئىستېمال باسقۇچىغا كىرگۈچە بېسىپ ئۆتىدىغان ئەمگەك جەريانى تەرتىپىنىڭ بىرىنچى باسقۇچىدا تۇرغان ئەمگەك مەھسۇلاتى. ئۇ ئوتتۇرىدىكى مەھسۇلات ۋە ئاخىرقى مەھسۇلات بىلەن بىر قاتار بولۇپ كېلىدۇ. ئۇ ئادەمنىڭ ئەمگىكى سىڭدۈرۈلمىگەن تەبىئىي بايلىق قاتارىغا كىرمەيدۇ، شۇنداقلا ئارىلىقتىكى باسقۇچتا تۇرغان ئوتتۇرىدىكى مەھسۇلاتتىن ياكى ئىشلەپچىقىرىش جەريانى ئاياغلاشقان ئاخىرقى مەھسۇلاتتىن پەرقلىنىدۇ، ئۇ كۆپ ھاللاردا «ئىپتىدائىي خام ئەشيا» سۈپىتىدە پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمالىغا ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن، نېفىت، ياغاچ، ھەر خىل مەدەنلەر ۋە باشقىلار. «مۇنداق ئىپتىدائىي خام ئەشيانىڭ ئۆزى مەھسۇلات ھېسابلانغىنى بىلەن، يەنە ئوخشاش بولمىغان بىر قاتار جەريانلاردىن ئۆتۈشى كېرەك، بۇ جەريانلاردا، ئۇ تا ئاخىرقى ئەمگەك جەريانىدا پۈتكەن تۇرمۇش ۋاستىسى ياكى پۈتكەن ئەمگەك ۋاستىسى بولۇپ چىققانغا قەدەر شەكلىنى ئۆزلۈكسىز ئۆزگەرتىپ تۇرىدۇ، يېڭىباشتىن خام ئەشيا سۈپىتىدە رول ئويناپ تۇرىدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 - توم، 207 - بەت)

ئىجارە تىۋزۇمى 租借制 租赁制 سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ نازارىتى ئاستىدا، ئوتتۇرا ۋە كىچىك تىپتىكى ئاز سانلىق كارخانىلارنى ئۆز ئېلىدىكى كاپىتالىستلارنىڭ باشقۇرۇشى ئۈچۈن ۋاقىتلىق ئىجارىگە بېرىش تىۋزۇمى، بۇ تۈزۈم

سوۋېت ئىتتىپاقىدا يېڭى ئىقتىسادىي سىياسەت دەۋرىنىڭ باشلىرىدا يولغا قويۇلغان. ئۇ شۇ چاغدا دۆلەت كاپىتالىزمىنىڭ شەكىللىرىدىن بىرى بولغان. ئۇنىڭدا خۇسۇسىي كاپىتالدىن پايدىلىنىپ، سانائەتنى تېز ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەقسەت قىلىنغان. شۇ چاغدىكى كونكرېت تارىخىي شارائىت تۈپەيلىدىن، بۇ تۈزۈم ئەملىيەتتە رونىق تاپمىغان.

ئىجارە ھەققى 金租 مەلۇم مۇلۈكنى ئىجارىگە بېرىپ، ئۇنىڭ بەدىلىگە قەرەللىك ئىگە بولىدىغان كىرىم. مەسىلەن، يەرنى ئىجارىگە بېرىپ، يەر ئىجارىسى ئېلىش، ئۆينى ئىجارىگە بېرىپ، ئۆي ئىجارىسى ئېلىش ۋە باشقىلار.

ئىجارىكەش كاپىتالىست 家本资佃租 يەر ئىجارىگە ئېلىپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى يولغا قويۇش يولى بىلەن قوشۇمچە قىممەتكە ئىگە بولىدىغان كاپىتالىست ئۇ ئادەتتە ئوتتۇرىچە پايدىنى ئۆزلەشتۈرىدۇ، يالالنما يېزا ئىگىلىك ئىشچىلىرى يارىتقان قوشۇمچە قىممەتنىڭ ئوتتۇرىچە پايدىدىن ئېشىپ كەتكەن ئارتۇق پايدىسىنى يەر ئىگىسىگە يەر ئىجارىسى شەكلىدە تاپشۇرىدۇ.

ئىجتىمائىي ئاڭ 社会意识 «ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەت ۋە ئىجتىمائىي ئاڭ» (987 - بەت)غا قارالسۇن.

ئىجتىمائىي ئەخلاق 德公会社 كىشىلەر ئىجتىمائىي ھاياتتا ئىتائەت قىلىشقا تېگىشلىك ئاساسىي ئەخلاق. يەنى لېنىن ئېيتقان «جامائەتچىلىكتىكى ئەقەللىي قائىدە» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 247 - بەت). ئىجتىمائىي ئەخلاق خۇسۇسىي پەزىلەتنىڭ تەكىدىشى، ئالدىنقىسى كوللېكتىپ،

تەشكىلات، سىنىپ بىلەن ھەتتا پۈتكۈل جەمئىيەت، پۈتكۈل مىللەت ۋە دۆلەت بىلەن ئالاقىدار ئىجتىمائىي ئەخلاقنى كۆرسىتىدۇ، كىيىنكىسى بولسا شەخسلەرنىڭ خۇسۇسىي تۇرمۇشىدا مۇھەببەت، نىكاھ، ئائىلە مەسىلىلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشتىكى پەزىلىتىنى ۋە شەخسىي خىسلەت، ئىستىل، ئادەت ۋەھاكازالارنى كۆرسىتىدۇ. لېكىن بۇ ئىككىسىنىڭ پەرقى مۇتلەق بولمايدۇ، مۇئەييەن شارائىتتا بىر - بىرىگە ئۆزگىرىدۇ. ئىجتىمائىي ئەخلاق ئىنسانلار ئىجتىمائىي ھاياتتا ئورتاق تۇرمۇشنىڭ ئوبيېكتىپ ئېھتىياجىغا ئاساسەن ھاسىل قىلغان ئەخلاق بولۇپ، ئۇنىڭغا جەمئىيەتنىڭ ھەممە ئەزاسى ئىتائەت قىلىش شەرت قىلىندۇ، مەسىلەن، جامائەت تەرتىپىگە بويسۇنۇش، مەدەنىيەتلىك، ئەدەبلىك بولۇش، سەمىمىي بولۇش - لەۋزىدە تۇرۇش، ئۆلۈمگە ئامال - ئىلاج قىلىش، بىر - بىرىنى ھۆرمەت قىلىش ۋە باشقىلار. ئۇ ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى نورمالالاشتۇرۇشتا ۋە كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەڭشەشتە مۇھىم رول ئويناپدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، خەلق ئىچىدە تۈپتىن قارىمۇقارشى كېلىشىغان مەنپەئەت توقۇنۇشى بولمىغاچقا، ئىجتىمائىي ئەخلاق پۈتۈن جەمئىيەت ئۈچۈن بىرلىككە كەلگەن ئەخلاق ئەندىزىسى بولۇپ قالالايدۇ ھەمدە پۈتۈن خەلقنىڭ قوبۇل قىلىشىغا مۇيەسسەر بولالايدۇ. ئېلىمىزدە، ۋەتەننى سۆيۈش، خەلقنى سۆيۈش، ئەمگەكنى سۆيۈش، ئىلىم - پەننى سۆيۈش، سوتسىيالىزمنى سۆيۈش — تۈپ ئىجتىمائىي ئەخلاقتۇر. دۆلىتىمىزنىڭ ئاساسىي قانۇنىدا ئىجتىمائىي ئەخلاققا ھۆرمەت قىلىشنى پۇقرالارنىڭ مەجبۇرىيىتى

قىلىپ بەلگىلەنگەن. سوتسىيالىستىك مەنسۇي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدا ئىجتىمائىي ئەخلاقنى يېتىشتۇرۇش ئىدىيىۋي قۇرۇلۇشنىڭ ئاساسىي مەزمۇنلىرىدىن بىرى.

ئىجتىمائىي ئەمگەك 社会劳动 «خۇسۇسىي ئەمگەك ۋە ئىجتىمائىي ئەمگەك» (331 - بەت)كە قارالسۇن.

ئىجتىمائىي پەن 社会科学 ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۇ سىياسىي ئىلىم، ئىقتىسادشۇناسلىق، ھەربىي ئىلىم، قانۇنشۇناسلىق، پىداگوگىكا، ئەدەبىيات - سەنئەت ئىلمى، تارىخشۇناسلىق، مىللەتشۇناسلىق، دىنشۇناسلىق، ئىجتىمائىيەت، تىلشۇناسلىق قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كەڭ مەنىدىكى ئىجتىمائىي پەن پەلسەپە بىلەن ئىجتىمائىي پەنلەرنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى، مەسىلەن، ئىلىمىزدە پەلسەپە - ئىجتىمائىي پەنلەرنى تەتقىق قىلغۇچى ئورگانىنى ئومۇمەن «ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى» دەپ ئاتىلىدۇ. ھەر خىل ئىجتىمائىي پەنلەر، ئومۇمەن، ئۇستۇقۇرۇلما، ئىدېئولوگىيە كاتېگورىيىسىگە كىرىدۇ، سىنىپىي جەمئىيەتتە، ئۇ سىنىپىيلىققا ئىگە بولىدۇ. ماركسىزم ۋۇجۇدقا كېلىشتىن ئىلگىرى، ئىجتىمائىي پەن ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ بىر تەرەپلىمە قارىشىنىڭ چەكلىمىسىگە، شۇنداقلا تار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىغاچقا، ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى تارىخىي يوسۇندا ئەتراپلىق چۈشىنىشكە مۇۋەپپەق بولالمىغان. ئىجتىمائىي پەن پەقەت ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ زور تەرەققىي قىلىشىغا ياندىشىپ، ماركسىزمنىڭ يېتەكچىلىكى ئاستىدا، ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنىڭ ئوبېيېكتىپ قانۇنىيىتىنى ھەقىقىي

تۇردە ئېچىپ بەردى. پەنلەرنىڭ تەرەققىيات جەريانىدا، ئىجتىمائىي پەنلەر بىلەن تەبىئىي پەنلەر ئۆزئارا گىرەلىشىپ ۋە سىڭىشىپ كېتىدىغان يۈزلىنىش كۈندىن - كۈنگە كۈچەيمەكتە. ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتىدا، تەبىئىي پەنلەرگە خاس ئۇسۇل بارغانسېرى كۆپ قوللىنىلماقتا، تەبىئىي پەنلەرنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرى قوبۇل قىلىنماقتا؛ ئىجتىمائىي پەنلەرنىڭ ئىلگىرىلىشى تەبىئىي پەنلەرنىڭ تەرەققىياتىدىمۇ تۈرتكىلىك رول ئوينىماقتا.

ئىجتىمائىي تۈپ زىددىيەت 社会基本矛盾 ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ئوتتۇرىسىدىكى، ئۇستقۇرۇلما بىلەن ئىقتىسادىي بازىس ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت. ماركسىزمنىڭ ئاساسچىلىرى بۇ ئىككى جۈپ زىددىيەت ئىنسانلار جەمئىيىتى تەرەققىياتىنىڭ پۈتۈن جەريانىدا ئىزچىللاشتۇرۇلغان ۋە شۇ جەريانىنىڭ ماھىيىتىنى بەلگىلىگەن دەپ ئاللىقاچان كۆرسىتىپ ئۆتكەن. ماۋ زېدۇڭ «ئۆلكىلىك، شەھرىلىك، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىلىرى يىغىنىدا سۆزلەنگەن سۆز»دە «ئىجتىمائىي تۈپ زىددىيەت» دېگەن ئۇقۇمنى تېخىمۇ ئوچۇق قىلىپ ئوتتۇرىغا قويغان («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 5 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 569 - بەت). ماركس مۇنداق دەيدۇ: «جەمئىيەتنىڭ ماددىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تەرەققىي قىلىپ مەلۇم باسقۇچقا يەتكەندە، ئۆزلىرىنىڭ ھەرىكەت قىلىش ئورنى بولۇپ كەلگەن مەۋجۇت ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ياكى مال - مۇلۇك مۇناسىۋەتلىرى (بۇ پەقەت ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى-

نىڭ قانۇنىي ئاتىلىشىدىن ئىبارەت) بىلەن زىتلىشىپ قالىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش شەكلى بولۇپ كەلگەن بۇ مۇناسىۋەتلەر ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى بوغىدىغان كىشەنگە ئايلىنىپ قالىدۇ. ئۇ چاغدا ئىجتىمائىي ئىنقىلاب دەۋرى يېتىپ كېلىدۇ. ئىقتىسادىي بازىسنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، ناھايىتى چوڭ بولغان پۈتكۈل ئۈستقۇرۇلمىدىمۇ يا ئاستا، يا تېز ئۆزگىرىش يۈز بېرىدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 139 - بەت) بۇ يەردە ئىجتىمائىي تۈپ زىددىيەت ھەرىكىتىنىڭ يېڭى ئىجتىمائىي تۈزۈم بىلەن كونا ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ ئالمىشىشىنى قانداق تەرىقىدە ئىلگىرى سۈرۈپ، ئىجتىمائىي فورماتسىيىنىڭ تۆۋەن باسقۇچتىن يۇقىرى باسقۇچقا قاراپ راۋاجلىنىشىغا تۈرتكە بولىدىغانلىقى ئىخچام قىلىپ كۆرسىتىلگەن. ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى جەمئىيەتتە، ئىجتىمائىي تۈپ زىددىيەت دۈشمەن سىنىپلار ئوتتۇرىسىدىكى شىددەتلىك قارىمۇقارشىلىق ۋە توقۇنۇش بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ، ئۇ زىددىيەتنى بىر سىنىپنىڭ باشقا بىر سىنىپنى ئاغدۇرۇپ تاشلايدىغان ئىنقىلاب ئارقىلىقلا ھەل قىلغىلى بولىدۇكى، مەزكۇر ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ ئۆزى ھەل قىلالمايدۇ. سوتسىيالىزم جەمئىيىتىدىكى تۈپ زىددىيەتنىڭ خاراكتېرى ۋە ئەھۋالى كونا جەمئىيەتتىكى تۈپ زىددىيەتتىن پەرقلىنىدۇ، ئۇ شىددەتلىك سىنىپىي قارىمۇقارشىلىق ۋە توقۇنۇش ئارقىلىق ئەمەس، بىر سىنىپنىڭ باشقا بىر سىنىپنى ئاغدۇرۇپ تاشلايدىغان ئىنقىلاب ئارقىلىق ئەمەس، بەلكى سوتسىيالىستىك

تۈزۈمنىڭ ئۆزىگە تايىنىپ، مۇئەييەن رەھبەرلىك ئاستىدا قەدەم-باسقۇچلۇق ۋە تەرتىپلىك ھالدا ھەل قىلىندۇ.

ئىجتىمائىي تۈزۈم 社会制度 مۇئەييەن جەمئىيەتكە خاس ئىقتىسادىي تۈزۈم ۋە سىياسىي، قانۇن قاتارلىق جەھەتلەردىكى تۈزۈملەرنىڭ يىغىندىسى. بۇلارنىڭ ئىچىدە، ئىقتىسادىي تۈزۈم ئاساس بولۇپ، سىياسىي، قانۇن قاتارلىق جەھەتلەردىكى تۈزۈملەرنىڭ ھەممىسى ئىقتىسادىي تۈزۈمگە بېقىنىدۇ، ئىقتىسادىي تۈزۈمگە ئۆيغۇنلىشىش ۋە ئۇنى قوغداش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. ئوخشاش بولمىغان ئىجتىمائىي تۈزۈم جەمئىيەتنىڭ ئوخشاش بولمىغان خاراكتېرىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ. سىنىپىي جەمئىيەتتە، چېرىك، ئەكسىيەتچىل ئىجتىمائىي تۈزۈمنى ئاغدۇرۇپ، ئىلغار ئىجتىمائىي تۈزۈمنى بەرپا قىلىش، مۇستەھكەملەش ۋە قوغداش ئىلغار سىنىپنىڭ جەڭگىۋار ۋەزىپىسى. ئىنسانلار جەمئىيىتىدە ئىپتىدائىي جەمئىيەت تۈزۈمى، قۇللۇق جەمئىيەت تۈزۈمى، فېئودالىق جەمئىيەت تۈزۈمى، كاپىتالىستىك جەمئىيەت تۈزۈمى ۋە كوممۇنىزم جەمئىيىتىنىڭ تۆۋەن باسقۇچى بولغان سوتسىيالىستىك جەمئىيەت تۈزۈمىدىن ئىبارەت بەش خىل ئىجتىمائىي تۈزۈم بولغان ۋە بولۇۋاتىدۇ؛ كەلگۈسىدە كوممۇنىزم جەمئىيىتىنىڭ يۇقىرى باسقۇچى بولغان ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى مۇقەررەر. بۇ سۆز گاھىدا «ئىجتىمائىي فورماتسىيە» بىلەن بىر مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ.

ئىجتىمائىي زاپاس فوند 社会后备基金 «ئىجتىمائىي سۇغۇرتا فوندى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. «بىھىتكە قارشى ھادىسىلەر، تەبىئىي ئاپەتلەر ۋە باشقا بۇھۇالارغا تاقابىل

تۇرۇش مەقسىتىدە ئىشلىتىلىدىغان زاپاس فوند ياكى سۇغۇرتا فوندى.» («ماركس ـ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 ـ توم، 9 ـ بەت) يەنى تۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش، قەھەتچىلىكتە تەييارلىق كۆرۈش ۋە تۈيۇقسىز ۋەقەلەرگە تاقابىل تۇرۇش يۈزىسىدىن ساقلانغان زاپاس ئاشلىق، يېقىلغۇ ۋە باشقا ماددىي ئەشيالار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ جۇغلانما فوندىنىڭ تەركىبىي قىسمى. كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە، ئۇنى دۆلەت ئىگىلەيدۇ، سۇغۇرتا شىركىتى باشقۇرىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، دۆلەتنىڭ ئىختىيارىدىمۇ، كوللېكتىپ ئىگىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ ئىختىيارىدىمۇ ئىجتىمائىي زاپاس ماددىي ئەشيا بولىدۇ. ئۇ ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئۈزۈلۈپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە، شۇنداقلا ئۇ خەلق ئىگىلىكىنىڭ نورمال تەرەققىي قىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىشنىڭ زۆرۈر شەرتى.

ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك 社会必要劳动 ❶ «ئايرىم ئەمگەك ۋاقتى ۋە ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى»غا قارا.❷ جەمئىيەتنىڭ ھەر خىل مەھسۇلاتقا بولغان ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئومۇمىي ئىجتىمائىي ئەمگەكتىن ھەرقايسى تارماقلارغا تەقسىم قىلىنىشقا تېگىشلىك ئەمگەك. ئىشلەپچىقىرىشنى نىسبەت بويىچە ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ئەمگەك ۋاقتىنى نىسبەت بويىچە تەقسىم قىلىش ئىقتىسادىي تەرەققىياتنىڭ ئوبيېكتىپ ئېھتىياجى. ھەر ئىشلەپچىقىرىش تارمىقىغا تەقسىم قىلىنغان ئەمگەك ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەكتىن ئېشىپ كەتسە، شۇ ئېشىپ كەتكەن قىسمى جەمئىيەت تەرىپىدىن

ئېتىراپ قىلىنمايدۇ. سىسموندى بۇنى ھەممىدىن ئاۋۋال بايقاپ، ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىنى «پۈتۈن جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجى بىلەن شۇ ئېھتىياجنى يېتەرلىك ھالدا قاندۇرۇش ئۈچۈن كېتىدىغان ئەمگەك مىقدارىنىڭ نىسبىتى» دەپ يېغىنچاقلىغان. ماركس ئۇنى ئىلمىي ئاساستا دەلىللىگەن ۋە تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا شەرھىلىگەن. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىدىكى تاۋار ئىگىلىكىدە، قىممەت قانۇنىيىتىنىڭ ستىخىيىلىك ھالدىكى تەڭشىشىگە قويۇپ بېرىلگەچكە، نىسبەت داۋاملىق ھالدا بۇزۇلۇپ تۇرىدۇ، ئىجتىمائىي ئەمگەك زور دەرىجىدە ئىسراپ بولۇپ كېتىدۇ. سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا، پىلان ئارقىلىق ئاڭلىق ھالدا تەڭشەش ئىمكانىيىتى تۇغۇلدى. سوتسىيالىستىك خەلق ئىگىلىكىنىڭ نىسبىتىمۇ گاھىدا بۇزۇلۇپ كېتىشى مۇمكىن، بۇ، ئەمگەك كۈچلىرى ۋە ئومۇمىي ئىجتىمائىي ئەمگەك مىقدارى ھەرقايسى تارماقلارنىڭ ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگىكى بويىچە تەقسىم قىلىنمىغانلىقىنىڭ ئاقىۋىتى.

ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى 社会必要劳动时间 «ئايرىم ئەمگەك ۋاقتى ۋە ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى» (38 - بەت)غا قارالسۇن.

ئىجتىمائىي سۇغۇرتا فوندى 社会保险基金 يەنى «ئىجتىمائىي زاپاس فوند».

ئىجتىمائىي فورماتسىيە 社会形态 مۇئەييەن ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ئاساسىدا قۇرۇلغان ئىقتىسادىي بازىس

بىلەن ئۇستىقۇرۇلمىنىڭ بىرلىكى. بۇنداق بىرلىك كونكرېت، تارىخىي ۋە مۇرەككەپ بىرلىك. ھەر بىر ئىجتىمائىي فورماتسىيىدە، ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدىغان، شۇ جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي بازىسىنىڭ ئاساسىي خۇسۇسىيىتىنى بەلگىلەيدىغان، شۇنداقلا ئاشۇ جەمئىيەتنىڭ ئۇستىقۇرۇلمىسىنىڭ ئاساسىي خۇسۇسىيىتىنى بەلگىلەيدىغان بىر ئىشلەپچىرىش مۇناسىۋىتى بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، بۇ ئىجتىمائىي فورماتسىيىدە، ئۆزىنى دۇنياغا كەلتۈرگەن كونا جەمئىيەتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ۋە كونا سىياسىي ئىدىيىنىڭ قالدۇقلىرى ساقلىنىپ قالىدۇ، ۋۇجۇدقا كېلىش ئالدىدا تۇرغان يېڭى جەمئىيەتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ۋە يېڭى سىياسىي ئىدىيىلەرمۇ پەيدا بولىدۇ (لېكىن كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە، سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ بەزى ماددىي ئاساسلىرىلا پەيدا بولىدۇكى، سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى پەيدا بولمايدۇ). ئىنسانلار تارىخىدا ئىپتىدائىي جەمئىيەت، قۇللۇق جەمئىيەت، فېئودالىلىق جەمئىيەت، كاپىتالىستىك جەمئىيەت ۋە كوممۇنىزم جەمئىيىتىنىڭ تۆۋەن باسقۇچى بولغان سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتىن ئىبارەت بەش خىل ئاساسىي فورماتسىيە بولغان.

ئىجتىمائىي قىممەت ۋە ئايرىم قىممەت 和社会价值

个别价值 *ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىدىن ھاسىل بولىدىغان قىممەت ئىجتىمائىي قىممەت ھېسابلىنىدۇ *ئايرىم ئەمگەك ۋاقتىدىن ھاسىل بولىدىغان قىممەت ئايرىم قىممەت ھېسابلىنىدۇ. ئادەتتە دېيىلۇاتقان قىممەت ئايرىم قىممەتنى ئەمەس،

ئىجتىمائىي قىممەتنى كۆرسىتىدۇ. تاۋارنىڭ بازار باھاسى ئايرىم قىممەت ئاساسىدا ئەمەس، بەلكى ئىجتىمائىي قىممەت ئاساسىدا داۋالغۇپ تۇرىدۇ. تاۋار ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ئايرىم قىممەتنى ئىجتىمائىي قىممەتتىن تۆۋەن ھالغا چۈشۈرەلمىسە، ئوشۇق پايدا ئالالايدۇ ـ دە، رىقابەتتە پايدىلىق ئورۇندا تۇرالايدۇ، ئايرىم قىممەتنى ئىجتىمائىي قىممەتتىن ئۆرلىتىۋەتمىسە، ئۇنىڭ سەرپ قىلغان بىر قىسىم ئەمگەكى جەمئىيەت تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنمايدۇ ـ دە، مەھسۇلاتنى ئايرىم قىممەتتىن تۆۋەن باھادا سېتىشقا مەجبۇر بولىدۇ، شۇ سەۋەبتىن رىقابەتتە پايدىسىز ئورۇنغا چۈشۈپ قالىدۇ. بىر تۈتاش كاپىتالىستىك بازارنىڭ شەكىللىنىشى ئارقىسىدا، قىممەت *ئىشلەپچىقىرىش باھاسىغا، ئىجتىمائىي قىممەت ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسىغا، ئايرىم قىممەت ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش باھاسىغا ئايلىنىدۇ. بازار باھاسى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسىنى چۆرىدىگەن ھالدا داۋالغۇپ تۇرىدۇ.

ئىجتىمائىي كاپالەت فوندى 社会保证基金 ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش ۋە ئىجتىمائىي پاراۋانلىققا ئىشلىتىلىدىغان مىللىي دارامەت. ئىستېمال فوندىنىڭ تەركىبىي قىسمى. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئەمگەك سۈغۇرتىسى، ھۆكۈمەت خىراجىتى ھېسابىغا داۋالاش، تۇرمۇشتىكى قىينىچىلىققا ياردەم بېرىش، دائىلئېتام ۋە ئەمگەك كۈچىدىن ئايرىلغان ھەم خەۋپ ئالدىغان ئادەمى بولمىغان كىشىلەرنى بېقىش ئۈچۈن قىلىنىدىغان چىقىم كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى تارماقلىرىدا ئىشلەۋاتقان

خادىملارنىڭ ئەمگەك ھەققىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىجتىمائىي كاپىتال 社会资本 «ئومۇمىي ئىجتىمائىي كاپىتال» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. جەمئىيەتتىكى بىر - بىرىگە باغلىنىشلىق بولغان ۋە بىر - بىرىنى تەقەززا قىلىدىغان ئايرىم كاپىتاللارنىڭ يىغىندىسى. كاپىتالنىڭ جەمئىيەتتىكى ئايرىم كاپىتاللارنىڭ ھەممىسى بىر - بىرىدىن ئايرىلغان ھالدا مۇستەقىل تۇرىدۇ، ئۆز ئالدىغا ئايلىنىپ ۋە ئوبوروت قىلىپ، قىممەتنى ئاشۇرۇپ بارىدۇ. لېكىن كاپىتالنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىجتىمائىيلاشقان يېرىك ئىشلەپچىقىرىش بولغاچقا، ئۆز ئالدىغا ئايلىنىپ ۋە ئوبوروت قىلىپ تۇرىدىغان ئايرىم كاپىتال باشقا كاپىتاللار بىلەن ئۆزئارا گىرەلىشىپ تۇرىدىغان ۋە بىر - بىرىنى تەقەززا قىلىدىغان مۇناسىۋەتتە بولىدۇ. ھەر بىر كارخانا ھەم ئۆزىگە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە ئىستېمال بۇيۇملىرى يەتكۈزۈپ بېرىۋاتقان كارخانىلار بىلەن، ھەم مەھسۇلاتىنى سېتىۋالىدىغان كارخانىلار بىلەن ئالاقە باغلاپ تۇرىدۇ، ئايرىم كاپىتاللار ئەنە شۇ تەرىقىدە ھەرىكەت قىلىش داۋامىدا بىر ئورگانىك گەۋدە بولۇپ شەكىللىنىدۇ - دە، ئىجتىمائىي كاپىتال بولۇپ ئۆيۈشىدۇ. ھەرىكەت جەريانىدىن قارىغاندا، ئايرىم كاپىتالنىڭ ھەرىكىتىمۇ، ئىجتىمائىي كاپىتالنىڭ ھەرىكىتىمۇ ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمالىنى ۋە كاپىتال ئوبوروتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئۆز رېتى بويىچە پۇل كاپىتال، ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالى، تاۋار كاپىتال شەكىلىنى ئالىدۇ، ھەممىسى قىممەتنى كۆپەيتىپ بېرىشنى مەقسەت قىلىدۇ. لېكىن ئىجتىمائىي كاپىتالنىڭ ھەرىكىتى كاپىتالىستلارنىڭ بىر قىسىم قوشۇم-

چە قىممەتنى، ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەققىنى شەخسىي ئىستېمالغا سەرپ قىلىشنى ۋە شۇ سەۋەبتىن بولىدىغان ئومۇمىي تاۋار ئوبوروتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئايرىم كاپىتالنىڭ ھەرىكىتى بولسا شەخسىي ئىستېمالنى ۋە ئۇنىڭغا لايىق تاۋار ئوبوروتىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ. چۈنكى ئىجتىمائىي كاپىتال نۇقتىسىدىن قارىغاندا، ئۇلار كاپىتالنىڭ ھەرىكەت جەريانىدا ھەرىكەت قىلغان بولىدۇ، ئايرىم كاپىتال نۇقتىسىدىن قارىغاندا، ئۇلار كاپىتال ھەرىكەت جەريانىنىڭ سىرتىدا ھەرىكەت قىلغان بولىدۇ. ئىجتىمائىي كاپىتالنىڭ ھەرىكىتى بىلەن ئايرىم كاپىتالنىڭ ھەرىكىتى زىچ باغلىنىپ تۇرىدۇ، ئايرىم كاپىتالدا سېتىش قىسىنچىلىقى يۈز بەرسە، پۈتكۈل ئىجتىمائىي كاپىتالنىڭ ئوڭۇشلۇق يۈرۈشۈشىگە تەسىر يېتىدۇ، بۇ، رىقابەت ۋە ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھۆكۈمەتسىزلىك ھۆكۈم سۈرگەن كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە دائىم يۈز بېرىپ تۇرىدىغان ئەھۋال، كاپىتالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى ئانتاگونىيىلىك زىددىيەتنىڭ ئىنكاسى.

社会物质生活条件 ئىجتىمائىي ماددىي تۈرمۇش شارائىتى ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە تەرەققىي قىلىشىدا تايىنىدىغان ماددىي شارائىت. ئۇ جۈغراپىيىلىك شارائىت، ئاھالىنىڭ زىچلىقى ۋە ماددىي ۋاستىلەرنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىش ئۇسۇلى دېگەن ئۈچ تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مۇئەييەن جۈغراپىيىلىك شارائىتنىڭ ۋە ئاھالە زىچلىقىنىڭ بولۇشى كەم بولسا بولمايدىغان شەرت. جەمئىيەت مۇئەييەن جۈغراپىيىلىك شارائىت بەخش ئېتىدىغان تەبىئىي

بايلىقتىن ۋە مۇئەييەن ئاھالە زىچلىقىدىن ھاسىل بولىدىغان ئادەم كۆچى بايلىقىدىن ئايرىلسا مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ، بولۇپمۇ تەرەققىي قىلالمايدۇ. ماركس بىلەن ئېنگېلس «نېمىس ئىدېئولوگىيىسى» دېگەن ئەسىرىدە: «بىز ئالدى بىلەن بارلىق ئىنسانلار ھايات بىرىنچى ئالدىنقى شەرتىنى يەنى بارلىق تارىخنىڭ بىرىنچى ئالدىنقى شەرتىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشىمىز لازىم، بۇ ئالدىنقى شەرت شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، كىشىلەر «تارىخنى يارىتىش» ئۈچۈن، ھايات كەچۈرەلەيدىغان بولۇشى كېرەك.» («ماركس ـ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 ـ توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 54 ـ بەت) دەپ كۆرسەتكەن. لېكىن جەمئىيەت تەرەققىياتىنى بەلگىلەيدىغان تۈپ ئامىل ماددىي ۋاسىتىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىش ئۇسۇلىدۇر. جەمئىيەت تۈزۈمىنىڭ خاراكتېرى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشى، جەمئىيەت قىياپىتىنىڭ ئۆزگىرىشى، ئاخىرقى ھېسابتا، ماددىي ۋاسىتىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىش ئۇسۇلىغا باغلىق. ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ ئالمىشىشى، مۇقەررەر يوسۇندا، بىر خىل جەمئىيەتنىڭ باشقا بىر خىل جەمئىيەتكە ئۆزگىرىشىگە سەۋەب بولىدۇ. مۇئەييەن جۇغراپىيىلىك شارائىت ۋە ئاھالە زىچلىقى جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ تاشقى شارائىتى، ئۇ جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ سۈرئىتىنى يا تېزلىتىدۇ، يا كېچىكتۈرىدۇ.

ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەت ۋە ئىجتىمائىي ئاڭ 社会存在和社会意识 ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەت جەمئىيەتنىڭ ماددىي تۇرمۇش جەريانىنى، ئاساسلىقى، ماددىي ۋاسىتىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىش ئۇسۇلىنى بىلدۈرىدۇ؛ ئىجتىمائىي ئاڭ جەمئى

يەتتىنچى مەنىۋى تۈرمۇش جەريانىنى يەنى سىياسىي، قانۇن، پەلسەپە، ئەخلاق، سەنئەت، دىن قاتارلىق جەھەتلەردىكى كۆز قاراشلارنى بىلدۈرىدۇ. ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەت بىرلەمچىمۇ، ئىجتىمائىي ئاڭ بىرلەمچىمۇ دېگەن مەسىلىگە قانداق قاراش تارىخىي ماتېرىيالىزم بىلەن تارىخىي ئىدېئالىزمنى ئايرىيدىغان تۈپ چېگرا. تارىخىي ئىدېئالىزم، ئىجتىمائىي ئاڭ بىرلەمچى، ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەت ئىككىلەمچى، ئىجتىمائىي ئاڭ ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەتنى بەلگىلەيدۇ، دەپ قارايدۇ. تارىخىي ماتېرىيالىزم بولسا ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەت بىرلەمچى، ئىجتىمائىي ئاڭ ئىككىلەمچى، ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەت ئىجتىمائىي ئاڭنى بەلگىلەيدۇ، دەپ قارايدۇ. شۇنداقلا، ئىجتىمائىي ئاڭ ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەتنى ئەكس ئېتىش بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي، بەلكى ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەتكە ئەكس تەسىر كۆرسىتىدۇ، چىرىك ئىدىيە جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىدا توسقۇنلۇق رول ئويناپدۇ، ئىلغار ئىدىيە جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىدا تۈرتكىلىك رول ئويناپدۇ، ئىجتىمائىي ئاڭنىڭ ئەكس تەسىرى، مۇئەييەن شارائىتتا، ئىنتايىن زور بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەت بىلەن ئىجتىمائىي ئاڭنىڭ مۇناسىۋىتى تولۇغرىسىدىكى قائىدە ماركس بىلەن ئېنگېلسنىڭ ئۇلۇغ كەشپىياتى، ئۇ جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ قانۇنىيىتىنى تۈپتىن نامايان قىلىپ، ھەقىقىي ئىجتىمائىي پەننى تىكلەش ئۈچۈن ئاساس سالدى.

ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت 社会关系 كىشىلەرنىڭ تۇرتاق ئەمەلىيەت داۋامىدا ھاسىل بولغان ئۆزئارا مۇناسىۋىتى نېمىگە يېغىندىسى. ماددىي ۋاسىتىلەر ئىشلەپچىقىرىشى ئىنسانلار

جەمئىيەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ۋە راۋاجلىنىش ئاساسى، شۇڭا كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا ھاسىل بولغان ئۆزئارا مۇناسىۋىتى (يەنى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى) بارلىق ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئاساسىدۇر. كىشىلەرنىڭ سىياسىي، قانۇن، ئەخلاق، دىن، سەنئەت قاتارلىق جەھەتلەر-دىكى مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ھەممىسى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئاساسىدا قۇرۇلىدۇ، ئۇنىڭ خاراكتېرىنى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى بەلگىلەيدۇ. سىياسىي، قانۇن قاتارلىق جەھەتلەر-دىكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەر ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىگە ئەكس تەسىر كۆرسىتىدۇ، ئەمما، تېگى - تەكتىدىن، ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىگە باغلىنىدۇ.

ئىجتىمائىي ئىدىئولوگىيە 社会意识形态 «ئىدىئولوگىيە» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئىجتىمائىي ئاڭنىڭ سىياسەت، قانۇن، ئەخلاق، پەلسەپە، سەنئەت، دىن قاتارلىق باشقا - باشقا شەكىللىرى. ئۇ ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەتنىڭ كىشىلەرنىڭ ئېڭىدىكى ئىنكاسى بولۇپ، ئىنسانلارنىڭ ئىجتىمائىي ئەمەلىيىتى داۋامىدا پەيدا بولىدۇ ۋە راۋاجلىنىدۇ. ماركسزم، ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەت ئىجتىمائىي ئاڭنى بەلگىلەيدۇ، ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەتنىڭ ئۆزگىرىشى، بەربىر ئىجتىمائىي ئاڭدا ئۆزگىرىش پەيدا قىلماي قالمايدۇ، دەپ قارايدۇ. لېكىن ئىجتىمائىي ئاڭ ئۆزىگە خاس نىسپىي مۇستەقىللىققا ئىگە، ئۇ ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەتكە غايەت زور ئەكس تەسىر كۆرسىتىدۇ، جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا يا تۈرتكە بولىدۇ، يا توسالغۇ بولىدۇ. ئېدىئولوگىيىنىڭ تەرەققىياتى ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەتنىڭ

بىۋاستە تەسىرىگە ئۇچرايدۇ، شۇنداقلا ئۇنىڭ تەرەققىيات جەريانىدا ۋاربسلىق قىلىش، ئىلغاش ۋە توپلاش بولمىسىز بولمايدۇ. سىنىپنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە سىنىپىي كۈرەشنىڭ راۋاجلىنىشى ئىجتىمائىي ئىدىئولوگىيىنى مۇئەييەن سىنىپنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان روشەن سىنىپىيلىققا ئىگە قىلدى. ئىلغار سىنىپلارنىڭ ئىھتىياجىغا ئۇيغۇن ئىجتىمائىي ئاڭ جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى ئالغا سۈرىدۇ، ئەكسىيەتچى سىنىپلارنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئىجتىمائىي ئاڭ جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ. ھەر خىل ئىجتىمائىي ئىدىئولوگىيە ئۆزئارا باغلىنىشتا بولىدۇ ۋە بىر-بىرىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. سىياسەت ئىقتىسادنىڭ مەركەزلىك ئىپادىسى، سىياسىي ئىدىيە ۋە قانۇنىي ئىدىيە سىنىپىيلىق ئەڭ كۈچلۈك بولغان قىسىمدۇر. باشقا - باشقا سىنىپلارنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئىجتىمائىي ئاڭ كەسكىن قارىمۇ-قارشىلىقتا ۋە كۈرەشتە كۈچىيىپ بارىدۇ ياكى يوقىلىپ بارىدۇ.

ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى 社会分工 تۈرلۈك ئىجتىمائىي ئەمگەكلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىيات ئىھتىياجى تۈپەيلىدىن بۆلۈنۈپ كەتكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ خەلق ئىگىلىكى تارماقلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئىش تەقسىماتىنى (مەسىلەن، خەلق ئىگىلىكىنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىكى، سودا قاتارلىق ساھەلەرگە ئايرىلغانلىقىنى)، ھەرقايسى تارماقلارنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئىش تەقسىماتىنى (مەسىلەن، سانائەتنىڭ ئۆز ئىچىدە يەنە كانچىلىق، مېتالچىلىق، ماشىنىسازلىق، توقۇ-

مىجىلىق قاتارلىق كەسىپلەرگە ئايرىلغانلىقىنى) ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىنى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۇچلىرىنىڭ تەرەققىياتى بەلگىلەيدۇ، ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۇچلىرىنىڭ تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ تەرەققىي قىلىشىغا تۈرتكە بولىدۇ. ئىنسانلار تارىخىنىڭ دەسلىپىدە ئۇچ قېتىم كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى بولغان. ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە چارۋىچىلىق قەبىلىسىنىڭ باشقا قەبىلىلەردىن ئايرىلىپ چىقىشى بىلەن يۈز بەرگەن بىرىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ ئۆسۈشىگە تۈرتكە، قەبىلىلەر ئارا تاۋار ئالماشتۇرۇشقا سەۋەبچى بولدى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنىڭ مەيدانغا چىقىشى ئۈچۈن ماددىي ئاساس يارىتىپ بەردى. ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئاخىرلىرىدا مېتال سايمانلارنىڭ ئىشلىتىلىشى ۋە ياخشىلىنىشى ئارقىسىدا قول سانائەتنىڭ يېزا ئىگىلىكىدىن ئايرىلىپ چىقىشى بىلەن يۈز بەرگەن ئىككىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ تېخىمۇ ئۆسۈشىگە تۈرتكە بولدى، تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىياتقا ئېرىشتۈردى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى شەكىللەندۈردى. تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشى ۋە بازارنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، ئىپتىدائىي جەمئىيەت پارچىلىنىپ، قۇللۇق جەمئىيەت شەكىللىنىۋاتقان مەزگىلدە پەيدا بولغان ئۈچىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىدا ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ھۇغۇللانماي، مەخسۇس

تاۋار ئالماشتۇرۇش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان سودىگەرلەر سىنپى بارلىققا كەلدى. كېيىنكى كۈنلەردە جىسمانىي ئەمگەك بىلەن ئەقلىي ئەمگەك، شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدىكى ئىش تەقسىماتى ۋە قارىمۇقارشىلىقمۇ پەيدىنپەي شەكىللەندى. كاپىتالىزمغىچە بولغان جەمئىيەتلەردە ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىنىڭ كېڭىيىشى ئاستا بولدى؛ كاپىتالىزم جەمئىيىتى باشلانغاندىن كېيىن، ئىشلەپچىقىرىشتا ماشىنا كەڭ قوللىنىلغاچقا، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈنسايىن مەخسۇسلاشتى، كىشىلەر ئىش تەقسىماتىغا قوللارچە بويسۇنۇشقا مەجبۇر بولدى ھەمدە سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىق شەكىللەندى. سوتسىيالىزم جەمئىيىتىدە، كونا ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىدىن كېلىپ چىققان ئانتاگونىيىلىك زىددىيەت پەيدىنپەي يوقالدى، لېكىن سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكى ئوتتۇرىسىدىكى، شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدىكى، ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىكى ماھىيەتلىك پەرق ھېلىھەم مەۋجۇت. ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى سەۋىيىسىنىڭ ئىنتايىن زور يۇكسىلىشىگە، مائارىپنىڭ تولۇق ئومۇملىشىشى ۋە راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، كىشىلەرنىڭ ئەقلىي ۋە جىسمانىي قۇۋۋىتى ئومۇميۈزلۈك ئاشقۇسى، كونا ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىنىڭ ئىزلىرىمۇ پەيدىنپەي يوقالغۇسى.

ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسى 社会生产价格

«ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش باھاسى ۋە ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسى» (41 - بەت)غا قارالسۇن.

ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش خراجىتى 社会生产费用

«تاۋارنىڭ ئەمەلىي خىراجىتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بەزىدە قىسقارتىپ «ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى» دەپ ئاتىلىدۇ. ئوتتۇرا ھال دېگەندە ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىدا بىرەر تاۋارنى ئىشلەپچىقىرىشقا كەتكەن ئەمگەك مىقدارى. ئۇ ئىشلەپچىقىرىشتا سەرپ قىلىنغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتىدىن ۋە ئەمگەك چىلەر يېڭىدىن يارىتىلغان قىممەتتىن ھاسىل بولۇپ، تاۋار قىممىتىگە باراۋەر كېلىدۇ. كاپىتالىزم شارائىتىدا، ئۇ ئىشلەپچىقىرىشتا سەرپ قىلىنغان ئۆزگەرمەس كاپىتال قىممىتى، ئۆزگىرىشچان كاپىتال قىممىتى ۋە قوشۇمچە قىممەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ سوتسىيالىزم شارائىتىدا، ئۇ ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا سەرپ قىلىنغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتىنى، ئەمگەكچىلەرنىڭ ئەمگەك ھەققىنى ۋە ئەمگەكچىلەرنىڭ جەمئىيەت ئۈچۈن ئەمگەك قىلىپ يارىتقان قىممەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچى 社会生产力 يەنى «ئىشلەپچىقىرىش كۈچى» (1032 - بەت).

ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى 社会生产关系 يەنى «ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى» (1035 - بەت).

ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىككى چوڭ تۈرگۈمى 社会生产两大部类 پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئاخىرقى ھېسابتىكى ئىشلىتىلىش ئورنى بويىچە ئايرىلىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىشى ۋە ئىستېمال ۋاستىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىشىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئادەتتە ئالدىنقىسى بىرىنچى

تۈركۈم، كېيىنكىسى ئىككىنچى تۈركۈم دەپ ئاتىلىدۇ. بىرىنچى تۈركۈمگە ھەر خىل ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرىنى، ئۇسكۇنىلەرنى، خام ئەشيا ـ ماتېرىياللارنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى كىرىدۇ، ئۇنىڭ مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئىستېمالغا ئىشلىتىلىدۇ. ئىككىنچى تۈركۈمگە شەخسىلەر ئۈچۈن تۈرلۈك ئىستېمال بۇيۇملىرى ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى كىرىدۇ، ئۇنىڭ مەھسۇلاتلىرى شەخسىي تۇرمۇش ئىستېمالىغا ئىشلىتىلىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرى قاتارىدا ئىشلەتىلمۇ بولىدىغان، ئىستېمال ۋاسىتىلىرى قاتارىدا ئىشلەتىلمۇ بولىدىغان بەزى مەھسۇلاتلارنىڭ قايسى تۈركۈمگە ياتقۇزۇلىدىغانلىقى ئۇلارنىڭ ئاخىرقى ھېسابتا نەق ئىشلىتىلگەن ئورنىغا قاراپ بېكىتىلىدۇ. مەسىلەن، كۆمۈر يېقىلغۇ ئېنېرگىيىسى ئورنىدا ئىشلىتىلگەندە ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرى ھېسابلىنىدۇ، ئىسسىنىش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەندە ئىستېمال ۋاسىتىلىرى ھېسابلىنىدۇ. ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىككى چوڭ تۈركۈمى ئوتتۇرىسىدا زىچ ئالاقە مەۋجۇت، ئۇزۇنارا مۇناسىۋىتى مۇئەييەن نىسبەتتە بولۇپ، مەھسۇلاتلىرى ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق ماددىي جەھەتتىن ۋە قىممەت جەھەتتىن ئۆزئارا تولدۇرۇلۇپ ۋە ئەمەلىيلىشىپ تۇرغاندىلا، ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالايدۇ. ماركس كاپىتالنىڭ جەمئىيەتتىكى كاپىتالىستىك تەكرار ھاسىل بولۇشى مەسىلىسىنى تەتقىق قىلغان چېغىدا، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنى ئىككى چوڭ تۈركۈمگە ئايرىشنى ئوتتۇرىغا قويغان. بۇ تەكرار ئىشلەپچىقىرىش توغرىسىدىكى

ماركسىزملىق نەزەرىيىنىڭ تۈپ قائىدىلىرىدىن بىرى، ئۇ سوتسىيالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنى ۋە ئۇنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى تەھلىل قىلىشتىمۇ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي تۈزۈم 社会经济制度 يەنى «ئىقتىسادىي تۈزۈم❶» (1077 - بەت).

ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي فورماتسىيە 社会经济形态 ئىنسانىيەتنىڭ مۇئەييەن تارىخىي تەرەققىيات باسقۇچىدىكى ئىقتىسادىي بازىسىنى، يەنى مۇئەييەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ يىغىندىسىنى بىلدۈرىدۇ، شۇنداقلا ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ بىرلىكى بولغان مۇئەييەن ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ تارىخىي ماتېرىيالىستىك ئىلمىي ئۇقۇم. ئۇ جەمئىيەتنىڭ باشقا فورماتسىيىلىرىنى (مەسىلەن، ئىجتىمائىي ئىدىئولوگىيىنى) بەلگىلەيدۇ ھەمدە باشقا فورماتسىيىلەر بىلەن بىر قاتاردا، ئىجتىمائىي فورماتسىيىنى ھاسىل قىلىدۇ. لېنىن مۇنداق دەيدۇ: «ماركسمۇ جەمئىيەتنى باشلىقلارنىڭ ئىرادىسى بويىچە (ياكى جەمئىيەتنىڭ ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئىرادىسى بويىچە دېسىمۇ بەربىر ئوخشاش) خالىغانچە ئۆزگىرىۋېرىدىغان، تاسادىپىي پەيدا بولۇپ ۋە تاسادىپىي ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان يەككە ئادەملەرنىڭ مېخانىك بىرىكمىسى دەپ قاراشقا خاتىمە بېرىپ، ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي فورماتسىيە مۇئەييەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ يىغىندىسى دېگەن چۈشەنچىنى، مۇنداق فورماتسىيىلەرنىڭ تەرەققىياتىنىڭ تەبىئىي تارىخىي جەريان ئىكەنلىكىنى مۇئەييەللەشتۈرۈپ، ئىجتىمائىيەتنى تۇنجى قېتىم ئىلمىي ئاساسقا قويدى.»

(«لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 17 - بەت) بۇ يەردە ئىجتىمائىي فورماتسىيە دەپ جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي بازىسى كۆزدە تۇتۇلغان. ماركس مۇنداق دەيدۇ: «ئومۇمەن ئېيتقاندا، ئاسىياچە، قەدىمكى، فېئودالىق ۋە ھازىرقى بۇرژۇئازىيەچە ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇللىرىنى ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي فورماتسىيىنىڭ تەدرىجىي تەرەققىياتىدىكى بىرنەچچە دەۋر دەپ قاراشقا بولىدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 140 - بەت) بۇ يەردە ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي فورماتسىيە دەپ جەمئىيەتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى كۆزدە تۇتۇلغان. ئىپتىدائىي جامائە تۈزۈمى، قۇللۇق تۈزۈم، فېئودالىق تۈزۈم، كاپىتالىزم، سوتسىيالىزم ۋە كومۇنىزمغا خاس ئىقتىسادىي فورماتسىيىلەر ئىنسانلار جەمئىيىتى تەرەققىياتىنىڭ ئوخشاش بولمىغان باسقۇچلىرىدىكى ئىقتىسادىي فورماتسىيىلەردۇر. ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي فورماتسىيىنىڭ تەرەققىياتى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ خاراكتېرىگە چوقۇم ئۇيغۇنلىشىش قانۇنىيىتىگە باغلىق، ئۇ كىشىلەرنىڭ سۇبېيېكتىپ ئىرادىسىگە بېقىنمايدۇ، بەلكى كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىنى، ئېڭىنى ۋە ئارزۇ - ئىستەكلىرىنى بەلگىلەيدۇ. ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي فورماتسىيىنىڭ ھەرقانداقى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئىمكان بېرىشى ئۈچۈن ئالدى بىلەن مۇئەييەن ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي فورماتسىيىنىڭ خاس ماددىي شارائىت پىشىپ يېتىلمىگۈچە بارلىققا كېلەلمەيدۇ. ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ تەرەققىياتى

كونىراپ مەلۇم تەرەققىيات باسقۇچىغا يەتكەندە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچتىن قېلىپ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا توسقۇنلۇق قىلىدىغان ئاساسىي تەكىە ئايلىنىپ قالىدۇ، ئەنە شۇ چاغدا ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي فورماتسىيىدە ئۆزگىرىش پەيدا بولىدۇ.

ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي قۇرۇلما 社会经济结构

ئىنسانىيەت تارىخىي تەرەققىياتىنىڭ مەلۇم باسقۇچىدىكى ئىقتىسادىي بازىس، يەنى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ يىغىندىسى. ماركس مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «كىشىلەر ئۆز تۇرمۇشىنى يارىتىش يولىدىكى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشتا ئۆزلىرىنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق بولمىغان، مۇئەييەن، زۆرۈر مۇناسىۋەتلەردە يەنى ئۆزلىرىنىڭ ماددىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ مۇئەييەن تەرەققىيات باسقۇچىغا مۇۋاپىق كېلىدىغان ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىدە بولىدۇ. بۇ ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ يىغىندىسى جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسىنى يەنى قانۇنىي ۋە سىياسىي ئۈستىقۇرۇلمىسىغا ئاساس بولۇپ بېرىدىغان ھەم مۇئەييەن ئىجتىمائىي ئاڭ شەكلى ماسلىشىپ كەلگەن رېئال بازىسنى تەشكىل قىلىدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانمىلىرى ئەسەرلىرى»، 2 - تۇم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 138 — 139 - بەتلەر) ماركس بارلىق ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەردىن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنى ئايرىپ چىقىپ، ئۇنىڭ يىغىندىسىنى باشقا ھەممە ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ بەلگىلىگۈچى ئىقتىسادىي بازىس يەنى ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي قۇرۇلما دەپ مۇئەييەنلەشتۈرۈپ، شۇ ئاساستا تارىخىي

ماتېرىيالىزمنى بەرپا قىلغان. ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي قۇرۇلما ئوخشاش بولمىغان ئىجتىمائىي تۈزۈمنى پەرقلەندۈرىدىغان ئۆلچەم، ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي قۇرۇلما قانداق بولسا، شۇنىڭغا لايىق ئىجتىمائىي تۈزۈم بولىدۇ.

内因和外因 ئىچكى سەۋەب ۋە تاشقى سەۋەب

شەيئىلەرنىڭ تەرەققىي قىلىشى، ئۆزگىرىشىدىكى ئىچكى سەۋەب ۋە تاشقى سەۋەب. ئىچكى سەۋەب شەيئىلەرنىڭ ئىچكى زىددىيەتنى كۆرسىتىدۇ، تاشقى سەۋەب شەيئىلەرنىڭ تاشقى زىددىيەتنى كۆرسىتىدۇ. ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكا، ئىچكى سەۋەب شەيئىلەرنىڭ تەرەققىياتىدىكى تۈپ ئاساسىي سەۋەب، تاشقى سەۋەب شەيئىلەرنىڭ تەرەققىياتىدىكى ئىككىنچى ئورۇندىكى سەۋەب، دەپ قارايدۇ. تاشقى سەۋەب ئۆزگىرىشنىڭ شەرتى، ئىچكى سەۋەب ئۆزگىرىشنىڭ ئاساسى، «تاشقى سەۋەب ئىچكى سەۋەب ئارقىلىق رول ئويناىدۇ» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 542 - بەت). ھەرقانداق شەيئىنىڭ ھەرىكىتى، لېنىس ئېيتقاندەك، ئۇلارنىڭ «ئۆزىنىڭ ھەرىكىتى»دۇر، ئۇنىڭ مەنبەسى ئىچكى سەۋەبتە؛ لېكىن شەيئىلەر ئەتراپىدىكى مۇھىت-تىن ئايرىلغان ھالدا مۇستەقىل ھەرىكەت قىلالمايدۇ، شۇڭا، تاشقى سەۋەبمۇ كەم بولسا بولمايدۇ. تېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا، شەيئىلەرنىڭ تەرەققىياتىدا، ئومۇمەن، ئىچكى سەۋەب ئاساسلىق ۋە ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدۇ؛ لېكىن مەلۇم شەرت ئاستىدا، تاشقى سەۋەبمۇ ئاساسلىق، ھەل قىلغۇچ رول ئويناىالايدۇ، بىراق شۇنداق ئەھۋالدىمۇ ئىچكى سەۋەب يەنىلا

ئاساس، تاشقى سەۋەب يەنىلا شەرت بولىدۇ. ئىچكى سەۋەب بىلەن تاشقى سەۋەبنىڭ پەرقى نىسپىي بولىدۇ. مەلۇم بىر زىددىيەت بىر خىل مۇناسىۋەتتە ئىچكى سەۋەب بولغان بولسا، ئىككىنچى بىر خىل مۇناسىۋەتتە تاشقى سەۋەب بولىدۇ، ئەكسىچە بولغاندىمۇ شۇنداق بولىدۇ. ئىچكى سەۋەب بىلەن تاشقى سەۋەبكە نىسبەتەن ھەم ئۇلارنىڭ خاراكتېرى ۋە رولىنىڭ ئوخشاش بولمايدىغانلىقىنى، ئۇلارنى بىر تاياقتا ھەيدىگىلى بولمايدىغانلىقىنى كۆرۈش كېرەك، ھەم ئۇلارنى ئەتراپلىق بىلىش ۋە ئىگىلەش، بىرىگە ئېسىلۋېلىپ، يەنە بىرى بىلەن كارى بولماي قالماسلىق لازىم. تاشقى سەۋەبنىڭ رولىنى مۇبالىغە قىلىش، ئىچكى سەۋەبنىڭ رولىغا سەل قاراش مېتافىزىكىلىق تاشقى سەۋەب ئاساس نەزەرىيىسىنىڭ جۇملىسىگە كىرىدۇ؛ ئىچكى سەۋەبكىلا ئېتىبار بېرىپ، تاشقى سەۋەبكە ئېتىبار بەرمەسلىكمۇ بىرخىل بىر تەرەپلىمىلىك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئىرقچىلىق 种族主义 ئىنسانلارنىڭ بىر - بىرىدىن پەرقلىنىدىغان ئىرقىنى «ئېسىل ئىرق» ۋە «ئوسال ئىرق» دەپ ئايرىيدىغان ۋە ئالدىنقىسىنى ئىنسانلار مەدەنىيىتىنىڭ نامايەندىسى، دۇنياغا ھۆكۈمرانلىق قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغۇچى دەپ، كېيىنكىسىنى پېشانىسىگە مەھكۇم بولۇش پۈتۈلگەن نادانلار — دېتى كەملەر دەپ ھېسابلايدىغان ئەكسىيەتچى نەزەرىيە. ھازىرقى زامان ئىرقچىلىقىنىڭ ئاساسچىسى 19 - ئەسىردە ئۆتكەن فرانسىيىلىك ئىجتىمائىيەتچى گوبىنو دۇر، ئۇ ئۆزىنىڭ «ئىنسانلار ئىرقلىرىنىڭ تەڭسىزلىكى» دېگەن

ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە كىتابىدا «ئالىي ئىرق» جەزمەن «تۆۋەن ئىرق»قا ھۆكۈمرانلىق قىلالايدۇ دېگەننى ئالغا سۈرگەن. 19 - ئەسىردە ئۆتكەن گېرمانىيىلىك ئىدېئالىست پەيلاسوپ نىتسشې تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ، ئىنسانلارنى «كۈچلۈكلەر» بىلەن «ئاجىزلار»غا ئايرىپ، ئالدىنقىلارنى ھۆكۈمرانلىق قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە «خوجايىن ئىرق»، كېيىنكىلەرنى ئىتائەت قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە «قۇل ئىرق» دەپ ئاتىغان. گىتلېر نىتسشېنىڭ شۇ ئەكسىيەتچىل تەشەببۇسىنى كېڭەيتىپ، گېرمانلار جاھاندىكى ئەڭ ئېسىل ئىرق، ئۇلار دۇنياغا خوجا بولۇشقا تېگىشلىك دېگەننى تەرغىپ قىلدى ھەمدە يەھۇدىيلەرنى كۆپلەپ قىرىش ۋە 2 - دۇنيا ئۇرۇشىنى قوزغاشتا ئەنە شۇنىسى نەزەرىيىۋى ئاساس قىلدى. ئۇرۇشتىن كېيىن، ئىرقچىلىق دۇنيا جامائەتچىلىكى تەرىپىدىن ئەيىبلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن يەنە بەزىلەر، مەسىلەن، جەنۇبىي ئافرىقىدىكى ئاق تەنلىك ئىرقچىلار ئۇنىڭغا ئەمەل قىلماقتا.

ئىستېمال 消费 ئادەتتە «شەخسىي ئىستېمال»نى بىلدۈرىدۇ. ئۇ كىشىلەرنىڭ ماددىي ئەشيالارنى سەرپ قىلىپ تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قامداش جەريانىدۇر. ئۇ ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنىڭ بىر ھالقىسى. خۇددى تەبىئەتتە ئېلېمېنتلارنىڭ ۋە خىمىيىۋى ماددىلارنىڭ ئىستېمال قىلىنىشى ئۆسۈملۈكنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىشىدىن ئىبارەت بولغىنىغا ئوخشاش، ئىستېمال كىشىلەرنىڭ ئەمگەك قابىلىيىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتە كەم بولماس زۆرۈر شەرت، كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدىغان پائالىيەتتۇر. ئىستېمالنى بەلگىلەيدىغىنى،

ئىستېمال ئۇچۇن ئوبيېكت ھازىرلاپ، ئۇسۇل بەلگىلەپ بېرىدۇ. غىنى ۋە كىشىلەردە يېڭى ئىستېمال تەلىپىنى پەيدا قىلىدۇ. غىنى ئىشلەپچىقىرىشتۇر؛ ئۆز نۆۋىتىدە ئىشلەپچىقىرىشقا تەسىر كۆرسىتىپ، ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتىغا تۈرتكە يېكى توسقۇن بولىدىغىنى ئىستېمالدۇر. مەھسۇلات تەبىئىي نەرسىلەر-دىن پەرقلىنىدۇ، ئۇ ئۆزىنى ئىستېمال داۋامىدىلا نامايان قىلا-لايدۇ، كىيىم ئۇچىغا كىيگەندىلا رېئال كىيىمگە ئايلىنىدۇ. مەھسۇلات ئىستېمال قىلىنمىسا، ئىستېمال قىممىتى ئىشقا ئاشمىسا، ئىشلەپچىقىرىش توختاپ قالىدۇ ۋە ئۆزۈلۈپ قالىدۇ. ماركس مۇنداق دېگەن: «ئىشلەپچىقىرىش بولمىسا، ئىستېمالمۇ بولمايدۇ، ئەمما، ئىستېمال بولمىسا ئىشلەپچىقىرىشمۇ بولمايدۇ، چۈنكى ئۇنداقتا، ئىشلەپچىقىرىش مەقسەتسىز بولۇپ قالىدۇ.» («ماركس ــ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى» 2 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 158 - بەت) ئومۇمىي مەنىدىن ئالغاندا، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتى ئىستېمالدۇر. ئەمما، ئالاھىدە ئىجتىمائىي فورماتسىيە نۇقتىسىدىن ئالغاندا، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتى ئىستېمال بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ؛ كاپىتالىستنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتى قوشۇمچە قىممەت قوغلىشىشتىنلا ئىبارەت، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئىستېمال ئوتتۇرىسىدا ئانتاگونىيىلىك زىددىيەت مەۋجۇت. ئىستېمالنى مەقسەت قىلمىغان ئىشلەپچىقىرىش قارىغۇلارچە ئىشلەپ-چىقىرىش بولىدۇكى، ئىقتىسادىي كىرىزىسقا ئېلىپ بارماي قالمايدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا ئېكسپلاتاتسىيە تۈزۈمى يوقىتىلغان، كاپىتالىزم شارائىتىدىكىدەك ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئىستېمال ئوتتۇرىسىدىكى ئانتاگونىيىلىك زىددىيەت تۈگىتىلگەن،

ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتى جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش جەھەتتە ئۈزلۈكسىز ئېشىپ بېرىۋاتقان ئىستېمال تەلىپىنى ئەڭ زور دەرىجىدە قاندۇرۇشتىن ئىبارەت، ئىستېمالنىڭ كۈندىن - كۈنگە كۆپىيىپ بېرىشى ئۈز ئۈستىدە ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتىنى ئۈزلۈكسىز ئىلگىرى سۈرىدۇ، ئەمما، كىشىلەر بۇ قانۇنىيەتكە خىلاپلىق قىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈنلا ئىشلەپچىقىرىش ئېلىپ بارىدىغان بولسا، خەلق ئىگىلىكى ۋەيرانچىلىققا گىرىپتار بولىدۇ. ئىستېمال كەڭ مەنىدە ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئۆزىگە تەئەللۇق *ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمالىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىستېمال فوندى 消费基金 مىللىي دارامەتنىڭ شەخسىي ۋە ئىجتىمائىي ئىستېمال ئۈچۈن سەرپ قىلىنىدىغان قىسمىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇنى ئادەتتە تۆۋەندىكىلەرگە بۆلۈش مۇمكىن: (1) شەخسىي ئىستېمال فوندى، يەنى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش خىراجىتى، ئۇنىڭ شەكلى تۇرلۇك ئىجتىمائىي تۈزۈم شارائىتىدا تۇرلۇكچە بولىدۇ؛ (2) مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە فوندى، يەنى ئىلىم - پەن، مائارىپ، ساقلىق ساقلاش، مەدەنىيەت، سەنئەت ساھەلىرىگە قىلىنىدىغان چىقىم؛ (3) ئىجتىمائىي كاپالەت فوندى، يەنى ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش ۋە ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئۈچۈن قىلىنىدىغان چىقىم؛ (4) دۆلەت باشقۇرۇش فوندى، يەنى دۆلەتنىڭ مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىشلىرى ۋە دۆلەت مۇداپىئە ئىشلىرى ئۈچۈن قىلىنىدىغان چىقىم. ئالدىنقى بىرى ئائىلە ئىستېمالىغا مەنسۇپ، كېيىنكى ئۈچى ئىجتىمائىي ئىستېمالغا (ھەربىي ئالاقىدار تارماقلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى شۇنىڭ ئىچىدە) مەنسۇپ. كاپىتالىزم شارائىتىدا، ئىستېمال

فوندى كاپىتالىستلارنىڭ قوشۇمچە قىممەت قوغلىشىش ۋە كاپىتالىستىك تۈزۈمنى قوغداش تەلىپىگە بويسۇندۇرۇلىدۇ؛ ئىستېمال فوندىنىڭ ئۇزلۇكسىز كۆپىيىشىگە كاپالەتلىك قىلىش، جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى ئەڭ زور دەرىجىدە قاندۇرۇش سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتىدۇر. جۇغلانما فوندى بىلەن ئىستېمال فوندىنىڭ نىسبىتىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنى پىلانلىق ۋە نىسبەت بويىچە راۋاجلاندۇرۇشنىڭ كەم بولماس زۆرۈر شەرتىدۇر.

ئىستېمال قىممىتى 使用价值 كىشىلەرنىڭ مەلۇم ئېھتىياجىنى قاندۇرالايدىغان بۇيۇمنىڭ ئۇنۇمى. مەسىلەن، ئاشلىق بىلەن قورساقنى تويغۇزغىلى، كىيىم - كېچەك بىلەن سوغۇقتىن ساقلانغىلى، كىتاب بىلەن كىشىلەرنىڭ مەنىۋى ئېھتىياجىنى قاندۇرغىلى بولىدۇ. ۋە باشقىلار. لوك مۇنداق دەيدۇ: «ھەر-قانداق بۇيۇمنىڭ تەبىئىي worth (قىممىتى) شۇنىڭدىكى، ئۇلار زۆرۈر ئېھتىياجنى قاندۇرالايدۇ ياكى ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇشىغا قولايلىق تۇغدۇرۇپ بېرەلەيدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى» 23 - تومنىڭ 48 - بېتىدىكى بەت ئاستى ئىزاھىدا كەلتۈرۈلگەن نەقىل) بۇيۇمنىڭ ئۇنۇمىنى ئۇلىنىڭ تەبىئىي خاراكتېرى بەلگىلەيدۇ. پەن - تېخنىكىنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئىنسانلار تەجرىبىسىنىڭ توپلىنىشى كىشىلەرنى بۇيۇملارنىڭ كۆپ خىل ئۇنۇمىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئىستېمال قىلىنىش ئۇسۇلىنى بارا - بارا تېپىۋېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. مەسىلەن، كۆمۈر-نىڭ ئىستېمال قىممىتى يېقىلغۇ بولۇش دەرىجىسىدىن تەرەققىي قىلىپ، كۆكۈس كۆيدۈرۈش ۋە خىمىيىۋى سانائەتكە خام ئەشـ

يا قىلىش قاتارلىق ئىشلارغا ئىشلىتىلىدىغان دەرىجىگە كۆتۈرۈلگەن. ئىستېمال قىممىتى پەقەت ئىشلىتىش ۋە ئىستېمال قىلىش داۋامىدىلا ئەمەلگە ئاشىدۇ. ئۇنىڭ ئۆزى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنى گەۋدىلەندۈرمەيدۇ، كىشىلەر بۇغداينىڭ تەمىدىن ئۇنى قايسى ئىشلەپ چىقارغۇچى تېرىغانلىقىنى بايقىۋالالمايدۇ. ئىجتىمائىي فورماتسىيىنىڭ قانداقلىقىدىن قەتئىينەزەر، ئىستېمال قىممىتى هامان ئىجتىمائىي بايلىقنىڭ ماددىي مەزمۇنىنى هاسىل قىلىدۇ. ئادەمگە كېرەكلىك بولسىمۇ، ئەمما ئەمگەك تەلەپ قىلمايدىغان تەبىئىي نەرسىلەر، مەسىلەن، هاۋا، يايلاق، كۆل قاتارلىقلار قىممەتكە ئىگە بولمايدۇ، ئەمما ئىستېمال قىممىتىگە ئىگە بولىدۇ. ئۆز ئىستېمالى ئۈچۈن ئىشلەپ چىقىرىلغان ئەمگەك مەھسۇلاتلىرى ياكى باشقىلار ئۈچۈن ئىشلەپ چىقىرىلغان، ئەمما ئالماشتۇرۇش هالقىسىدىن ئۆتمىگەن ئەمگەك مەھسۇلاتلىرىمۇ ئىستېمال قىممىتىگىلا ئىگە بولۇپ، قىممەتكە ئىگە بولمايدۇ. دېمەك، ئىستېمال قىممىتى مەڭگۈلۈك كاتېگورىيە. لېكىن تاۋار ئىگىلىكى شارائىتىدا، ئەمگەك مەھسۇلاتى تاۋار بولۇپ قالغان هامان، ئىستېمال قىممىتى قىممەتنىڭ ماددىي نامايەندىسى بولۇپ قالىدۇ، بۇ، تاۋارنىڭ تۈپ خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرى. «تاۋارنىڭ ئىككى ئامىلى» (222 - بەت)غا قارالسۇن.

ئىستېمال ۋاستىلىرى 消费资料 «تۇرمۇش ۋاستىلىرى» ياكى «ئىستېمال بۇيۇملىرى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ ئىجتىمائىي مەھسۇلاتلارنىڭ كىشىلەرنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ئېهتىياجىنى قامداشقا خىزمەت قىلىدىغان قىسمىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ كىشىلەرنىڭ كىيىش، يېيىش، تۇرۇش، يۈرۈش، ئىشلىتىش قاتارلىق

جەھەتلەردىكى تىرىكچىلىك ۋاستىلىرىنى ۋە تەرەققىيات ۋاسىتىلىرىنى، شۇنداقلا ھالاۋەت ۋاستىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىستېمال ۋاستىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدىن پەرقى شۇ يەردىكى، ئالدىنقىسى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىغا خىزمەت قىلىدۇ، ئۇ ئەمگەك كۈچلىرىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش ۋە تەكرار ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشنىڭ كەم بولماس زۆرۈر شەرتى؛ كېيىنكىسى مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىشقا خىزمەت قىلىدۇ. ھەم ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى، ھەم ئىستېمال ۋاستىلىرى بولۇپ خىزمەت قىلىدىغان ماددىي مەھسۇلاتلارمۇ بولىدۇ. بىرەر ئىمارەت ئەمگەك مەيدانى بولۇپ خىزمەت قىلسا، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىسى بولىدۇ؛ تۇرار جاي بولۇپ خىزمەت قىلسا، ئىستېمال ۋاستىسى بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش، تېگىدىن ئالغاندا، كىشىلەرنىڭ ئىستېمالى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئىستېمال ۋاستىلىرىنى ھاسىل قىلىشنى مەقسەت قىلىدۇ.

ئىستخىيىلىك ماتېرىيالىزم 自发的唯物主义 ئادەتتىكى كىشىلەر، بولۇپمۇ تەبىئىي پەن ئالىملىرى كۈندىلىك تۇرمۇشتا ياكى پەن ئەمەلىيىتىدە، ئوبيېكتىپ ماددىي دۇنيانىڭ سۇبيېكتىپ ئاڭدىن تاشقىرى مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغانلىقىنى ئىستخىيىلىك ھالدا ئېتىراپ قىلىدىغان ماتېرىيالىستىك نۇقتىئىنەزەر. بەزىدە ئۇ *سادىدا ماتېرىيالىزمنىڭ ياكى تەبىئىي پەن ماتېرىيالىزمنىڭ باشقىچە ئاتىلىشى بولۇپ قوللىنىلىدۇ. بۇ نۇقتىئىنەزەر ماھىيەت جەھەتتىن توغرا، ئەمما ئۇ شۇنىڭ بىلەنلا چەكلىنىپ قېلىپ، ئاڭلىق ماتېرىيالىزم دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلمەيدىغان بولسا، ئىزچىل بولالمايدۇ، ھەتتا چاكى

مۇ تەجرىبىچىلىككە ياكى دەلىللىگىلى بولىدىغان ئىش بولۇپ كېتىشى مۇمكىن.

ئىستخىيىلىك ۋە ئاڭلىقلىق 自发和自觉 ئىستخىيىلىك كىشىلەرنىڭ ئەمەلىيەت داۋامىدىكى ئاڭسىزلىق، پىلانسىزلىق ۋە نىشانسىزلىق ھالىتىنى بىلدۈرىدۇ، ئاڭلىقلىق كىشىلەرنىڭ ئاڭلىق، پىلانلىق ۋە ئۇلۇغۋار نىشان بويىچە ئىش كۆرىدىغان ھالىتىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ ئىككىسىنىڭ ھالقىلىق پەرقى ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ ماھىيىتى ۋە قانۇنىيىتىنى بىلگەن - بىلمىگەنلىكى ۋە ئىگىلىگەن - ئىگىلىمىگەنلىكتە. ئىستخىيىلىك كۆرەش كۆپ ھاللاردا نىشاندىن ئادىشىپ، مەغلۇبىيەتكە ئۇچرايدۇ، پەقەت ئاڭلىق كۆرەش ئاخىرقى غەلىبىگە ئېرىشەلەيدۇ. دېمەك، ئىستخىيىلىك نەزەرىيىسى خاتا نەزەرىيە. كىشىلەر دۇنياني ئۆزگەرتىش جەريانىدا، ئىستخىيىلىكتىن ئاڭلىقلىققا ئۆتۈشى كېرەك ھەم تامامەن ئۆتەلەيدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن كىشىلەر ئۆز كاللىسىنى ئىغار نەزەرىيە بىلەن قوراللاندۇرۇشى، ئەمەلىي تەجرىبىلەرنى يەكۈنلەشكە ماھىر بولۇشى، ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ ماھىيىتى ۋە قانۇنىيىتىنى ئىزدەپ، بىلمەسلىكتىن بىلىشكە، يۈزەكى بىلىشتىن چوڭقۇر بىلىشكە ئىنتىلىشى لازىم. ئىستخىيىلىك بىلەن ئاڭلىقلىق ھەم بىر - بىرىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ، ھەم ئۆزئارا باغلىنىپ تۇرىدۇ. خۇددى لېنىن ئېيتقاندەك: «ئىستخىيىلىك تەركىب، ماھىيەتتە، ئاڭلىقلىقنىڭ ئۇندۇرمە ھالىتىدۇر» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 5 - توم، 342 - بەت). ئەگەر بۇ ئىككى نەرسە بىر - بىرىدىن ئاجرىتىۋېتىلىدىغان بولسا، ئىستخىيىلىكتىن ئاڭلىقلىققا قاراپ بولىدىغان ئۆزگىرىش سۈزۈ-

سىز ئىنكار قىلىنىدۇ.

ئىسلاھاتچىلىق 改良主义 ئادەتتە ئىشچىلار ھەرىكىتىدە كاپىتالىستىك تۈزۈمنىڭ ئاساسىغا تەگمەي، ئانچە - مۇنچە ئىجتىمائىي ئىسلاھات ئېلىپ بېرىشنى پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ئورنىغا دەسستىدىغان بۇرژۇئازىيە ۋە ئۇششاق بۇرژۇئازىيە پىكىر ئېقىمىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ ئاغمىچىلىقنىڭ ئىپادىلىنىش شەكىللىرىدىن بىرى. 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ئەنگلىيە بىلەن فرانسىيىدە كاپىتالىزم تېز تەرەققىي تاپقان، سىنىپىي كۈرەش كۈندىن - كۈنگە كەسكىنلىشىپ كەتكەن، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ قوشۇنىنى پارچىلاش ئۈچۈن، بۇرژۇئازىيە ئىشچىلار سىنىپىنىڭ يۇقىرى تەبىقىسىنى پايدىسىنىڭ ئازغىنا ئېشىندىسى بىلەن سېتىۋېلىپ، ئىشچىلار ئارىسىدا ئىمتىيازلىق تەبىقىنى يەنى «ئىشچى ئاقسۆڭەكلەر»نى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن. ئىسلاھاتچىلىقنىڭ ئىجتىمائىي ئاساسى ئەنە شۇ ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئىسلاھاتچىلىق كاپىتالىستىك ئەللەردە كەڭ تارقىلىپ كەتكەن. ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونال كېيىنكى چاغلاردا ئىسلاھاتچىلىقنىڭ قاتتىق چېرىتىشىگە ئۇچرىغان. ئىسلاھاتچىلار مارکسىزمنىڭ سىنىپىي كۈرەش ئەزەلىيىسىگە قارشى تۇرۇپ، سىنىپىي مۇرەسسەچىلىك ۋە سىنىپىي ھەمكارلىقنى تەرغىپ قىلىپ، بۇرژۇئا دۆلىتىنى سىنىپىتىن خالىي قورال قىلىپ تەسۋىرلەيدۇ، بۇرژۇئا دېموكراتىيىسىنى بېزەپ ئومۇمىي خەلق دېموكراتىيىسى قىلىپ كۆرسىتىدۇ. ئۇلار ئاغزىدا سوتسىيالىزمنى ئېتىراپ قىلسىمۇ، لېكىن كاپىتالىزمدىن سوتسىيالىزمغا پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ۋە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى ئارقىلىق ئەمەس، پەقەت پارلامېنت يولى

ئارقىلىق، شۇنداقلا كوپىراتسپ قۇرۇش، پايدا بۆلۈشۈشكە ئوخ
شاش قەدەم - باسقۇچلار ئارقىلىقلا «تەنەچ ئۆسۈپ كىرگىلى»
بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. لېنىن، ئۆزلىرىنى كاتتا سىياسەتچى،
دۆلەتنى ئوڭشىغۇچى تالانت ئىگىسى دەپ ھېسابلاپ يۈرگەن
ئىسلاھاتچىلار، ئەمەلىيەتتە، كاپىتالىزمنىڭ ھەمشىرىسىدۇر، دەيدۇ.
ماركسىزم ئىسلاھاتنى قارا - قويۇقلا رەت قىلمايدۇ، كاپىتالىزم
شارائىتىدا ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئىقتىسادىي، سىياسىي ۋە مەدە-
نىيەت جەھەتتىكى ئەھۋالىنى ياخشىلاش يولىدىكى كۆرەشلەرنىڭ
ئەھمىيىتىنىمۇ ئىنكار قىلمايدۇ، لېكىن ئىنقىلابىي كۆرەشنىڭ
كاپىتالنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئىشچىلار سىنى-
پىنى ھەقىقىي تۈردە ئازادلىققا چىقىرىشتىن ئىبارەت تۈپ
نىشانىنى مۇجىمەللەشتۈرۈپ قويۇشقا بولمايدۇ، ئىسلاھات پەقەت
ئاشۇ ئىنقىلابىي كۆرەشنىڭ قوشۇمچە مەھسۇلاتى دەپ ھېساب-
لايدۇ. يېرىم فېئودالليق، يېرىم مۇستەملىكە ئەللەردە، مەۋجۇت
ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ ئاساسىغا تەگمەيدىغان ئىسلاھات
ئېلىپ بېرىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان ئىدىيەمۇ ئىسلاھاتچىلىق
دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىش كۈنى 工作日 «ئەمگەك كۈنى» دەپمۇ تەرجىمە قىلىنىدۇ. ئەمگەكچىلەرنىڭ بىر كېچە - كۈندۈزدە قىلىدىغان ئىش ۋاقتى. كاپىتالىزم شارائىتىدا، ئىش كۈنى زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى بىلەن قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتىدىن تەركىب تاپىدۇ. ئىش چىلار زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى ئىچىدە ئەمگەك كۈچىنىڭ قىممىتىنى ئىشلەپ چىقىرىپ، ئىش ھەققىنىڭ ئورنىنى تولدۇرىدۇ؛ قوشۇمچە ئەمگەك ۋاقتى ئىچىدە كاپىتالىست ھەقسىز ئىگىلىپ

ۋالىدىغان قوشۇمچە قىممەتنى يارىتىدۇ. زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى ئۆزگەرمىگەن شارائىتتا، ئىشچىلار يارىتىدىغان قوشۇمچە قىممەتنىڭ ئاز - كۆپ بولۇشى ئىش كۈنىنىڭ ئۇزۇن - قىسقا بولۇشىغا باغلىق بولىدۇ. ئەگەر ئىش كۈنى زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىغا باراۋەر بولىدىغان بولسا، كاپىتالىست ھېچقانداق پايدىغا ئىگە بولالمايدۇ. شۇڭا، ئىش كۈنى ئەڭ تۆۋەن چەك بولغان زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىدىن تۆۋەن بولمايدۇ. كاپىتالىست تېخىمۇ كۆپ قوشۇمچە قىممەت شىلىۋېلىش ئۈچۈن، ئىش كۈنىنى ئۇزارتىشقا تىرىشىدۇ، لېكىن، يەنە فىزىئولوگىيىلىك چەك (ئىشچىلارنىڭ تاماق يېيىش ۋە ئۇخلاش ۋاقتى) ۋە ئەخلاقىي چەك (ئىشچىلارنىڭ مەدەنىيەت ئۆگىنىش ۋە ئىجتىمائىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىش ۋاقتى) چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ، ئىشچىلارنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرايدۇ. كاپىتالىست ئىش كۈنىنىڭ ئەخلاقىي چېكى بىلەن فىزىئولوگىيىلىك چېكىنى توختىماي بۇزۇۋېتىپ، ئەمگەك كۈچىنى زەئپ ھالەتتە ئىشقا سېلىپ، ئىشچىلارنى ۋاقتىسىز ھالاكەتكە دۇچار قىلىدۇ. كاپىتالىزم تەرەققىياتىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، بۇرژۇئا دۆلەتلىرى ئىش كۈنىنى زورمۇزور ئۇزارتىش ھەققىدە بىر قاتار پەرمانلارنى ئېلان قىلغانىدى. ئىش كۈنىنىڭ ئۇزۇن - قىسقا بولۇشى، ئەمەلىيەتتە، پرولېتارىيات بىلەن بۇرژۇئازىيە ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشكە باغلىق. پرولېتارىياتنىڭ ئىش كۈنىنى چەكلەش كۈرىشى 18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى، 19 - ئەسىرنىڭ بېشىدا ئەنگلىيىدىن باشلانغان. ئۇ ۋاقتىدا، كۆپ سانلىق دۆلەتلەردە، ئىش كۈنى 16 — 17 سائەتكە يېتەتتى. 1866 - يىلى، 1 - ئىنتېرناتسىئونالنىڭ جەنۋە قۇرۇلتىيى تۇنجى

قېتىم «سەككىز سائەتلىك ئىش تۈزۈمى» شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويىدى، لېكىن، 1 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن ئىلگىرى ئىش كۈنى ئومۇمەن يەنىلا 10 — 12 سائەت بولۇپ كەلدى. 1919 - يىلىدىن كېيىن، سەككىز سائەتلىك ئىش تۈزۈمى كاپىتالىستىك دۆلەتلەردە پەيدىنپەي ئېتىراپ قىلىندى. 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، ئاساسىي كاپىتالىستىك دۆلەتلەردە ئىش كۈنى يەنمۇ قىسقاردى. كاپىتالىستلار ئىش كۈنى قىسقارغان ئەھۋالدا، ئەمگەك سىجىللىقىنى كۈچەيتىش ۋە لىسپىي قوشۇمچە قىممەتنى شىلۈۋلىش يولى بىلەن ئېكسپىلاتاتسىيىنى كۈچەيتىدۇ.

ئىش ھەققى 工资 ❶ كاپىتالىزمدىكى ئىش ھەققى ئەمگەك كۈچى قىممىتىنىڭ ياكى باھاسىنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، ئىش ھەققىنىڭ ۋاقىتقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى ۋە ئىشقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى دېگەندەك شەكىللىرى بولىدۇ. كۆرۈنۈشتە، ئىشچىلار بىر كۈن ئىشلىسە بىر كۈنلۈك ھەق ئالىدۇ، بىر ئاي ئىشلىسە بىر ئايلىق ھەق ئالىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئادەتتە ئەمگەكتىن كېيىن ھەق ئالىدۇ، بەلكى ئەمگەكنى قانچە كۆپ قىلسا، قانچە ياخشى قىلسا ئالىدىغان ئىش ھەققى شۇنچە كۆپ بولىدۇ. بۇ ھال گويا ئىش ھەققى پۈتۈن ئەمگەكنىڭ ھەققىدەك ياكى ئەمگەكنىڭ قىممىتى (ياكى باھاسى)دەك ساختا كۆرۈنۈش پەيدا قىلىدۇ- دە، شۇنىڭ بىلەن كاپىتالىزمدىكى ئېكسپىلاتاتسىيە مۇناسىۋىتىنى يېپىپ قويىدۇ. ماركس مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ بارلىق سىرى، بۇ ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىدىن ھاسىل بولىدىغان بارلىق ئەركىنلىك تۇغرىسىدىكى تۈيغۇلار، چاكىنا ئېقتىسادشۇناسلىقنىڭ بۇنى ئاقلاش ئۈچۈن

قىلغان بارلىق يورغىلاتما گەپلىرى مۇشۇ ئىپادىلىنىش شەكلىنى ئاساس قىلىدۇ.» («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 ـ توم، 591 ـ بەت) ئەمەلىيەتتە، ئىشچىلارنىڭ ساتىدىغىنى ئەمگەك ئەمەس بەلكى ئەمگەك كۈچى، ئەمگەك دېگەن ئەمگەك كۈچىنىڭ ئىستېمال قىلىنىشى بولۇپ، ئۇنىڭ قىممىتى ۋە باھاسى بولمايدۇ. «ئىش ھەققى ئۇنىڭ ئۆز كۆرۈنۈشىدە زاھىر بولغاندەك نەرسە ئەمەس، ئەمگەكنىڭ قىممىتى ياكى باھاسى ئەمەس، بەلكى، پەقەت ئەمگەك كۈچى قىممىتىنىڭ ياكى باھاسىنىڭ نىقابلانغان شەكلى.» («ماركس ـ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 ـ توم، 17 ـ بەت) ئەمگەك كۈچىنىڭ باھاسىمۇ باشقا تاۋارلارنىڭ باھاسىغا ئوخشاشلا ئۇنىڭ قىممىتى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ ۋە تەلەپ بىلەن تەمىنلەشنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، ئۆز قىممىتىنىمەرـ كەز قىلغان ھالدا ئېگىز ـ پەس بولۇپ تۇرىدۇ. لېكىن، ئەمگەك كۈچى دائىم تەلەپتىن ئېشىپ كېتىدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭ باھاسى يەنى ئىش ھەققى دائىم قىممىتىدىن تۆۋەن تۇرىدۇ. «ئەمگەك كۈچىنىڭ قىممـتى» (72 ـ بەت) ۋە «ئەمگەك قىممىتى» (66 ـ بەت) لەرگە قاراڭ.❶ سوتسىيالىزمدىكى ئىش ھەققى *ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىشنىڭ شەكلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا ئەمگەك كۈچى تاۋار بولمايدۇ، ئىش ھەققى ئەمگەك كۈچىنىڭ قىممىتى ياكى باھاسىنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى بولمۇشتىن قالىدۇ، ئۇ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنىش مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۈرمەيدۇ. ئىش ھەققىنىڭ سانى ئەمگەكنىڭ سانى ۋە ساپاسىغا باغلىق بولۇپ قالىدۇ، مۇرەككەپ ئەمگەككە بېرىلىدىغان ئىش ھەققى ئاددىي ئەمگەككە بېرىلىدىغىنىدىن

يۇقىرى بولىدۇ، ئەمگەكنىڭ سانى ۋە ساپاسى ئوخشاش بولسا، ئۇلارغا بېرىلىدىغان ئىش ھەققىمۇ ئوخشاش بولىدۇ. ۋاقىتقا قاراپ ھەق بېرىش، ئىشقا قاراپ ھەق بېرىش قاتارلىق شەكىللەر قوللىنىلىدۇ. ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، ئىش ھەققىمۇ پەيدىنپەي ئۆسىدۇ.

ئىش ھەققى تۈزۈمى 工资制度 ئىش ھەققى بېرىشكە دائىر پرىنسىپ ۋە چارىلەر. ئۇ ئىش ھەققى شەكلى، ئىش ھەققى ئۆلچىمى، تېخنىكا دەرىجىسى قاتارلىقلار توغرىسىدىكى بەلگىلىمىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كاپىتالىستىك ئىش ھەققى تۈزۈمى كاپىتالىستلارنىڭ قوشۇمچە قىممەتنى شىلۈۋلىش تەلىپىگە مۇۋاپىقلاشتۇرۇلغان ھالدا بەرپا قىلىنغان ۋە راۋاجلانىدۇرۇلغان، ئۇ ئىشچىلارنىڭ قان ـ تەرىنى شىلۈۋلىش تۈزۈمى بولۇپ، كاپىتالىستلارنىڭ يالالنما ئىشچىلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. سوتسىيالىستىك ئىش ھەققى تۈزۈمى ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، ھەركىمگە ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپى بويىچە شەخسىي ئىستېمال بۇيۇملىرىنى مۇۋاپىق تەقسىم قىلىش ھەققىدىكى ئەمگەك ھەققى تۈزۈمى بولۇپ، بۇنىڭدا ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش بىلەن ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنىش مۇناسىۋىتى مەۋجۇت بولمايدۇ؛ مۇۋاپىق بولغان ئىش ھەققى تۈزۈمى ئەمگەكچىلەرنىڭ قابىلىيىتىنى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپچانلىقىنى ئۆستۈرۈش، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈشكە پايدىلىق بولىدۇ.

ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى 岗位责任制 ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ئورنىدىكى مەسئۇلىيىتى ئېنىق بەلگىلە-

ىندىغان ھەم ئەمەلدە قاتتىق ئىجرا قىلىش تەلەپ قىلىنىدىغان باشقۇرۇش تۇزۇمى. سانائەت كارخانىلىرىدىكى ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۇزۇمى ئىشچىلارنىڭ ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۇزۇمى، تېخنىك خادىملار بىلەن باشقۇرۇش خادىملىرىنىڭ ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۇزۇمى، رەھبىرىي كادىرلارنىڭ ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۇزۇمى دەپ ئايرىلىدۇ. ئۇ ئومۇمەن ئىش ئورنىدىكى خاس مەسئۇلىيەت، شۇ مەسئۇلىيەتنى ئادا قىلىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىشقا تېگىشلىك خىزمەتلەر ۋە ئاساسىي ئىش ئۇسۇلى، شۇنداقلا ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا تېگىشلىك ئاساسىي تەلەپلەر قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىشچىلارنىڭ ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۇزۇمىنىڭ كونكرېت مەزمۇنى، ئادەتتە، ئىش ئورنىغا خاس مەسئۇلىيەت تۇزۇمى، ئىشنى ئۆتكەپ ئۆزۈپ بېرىش - ئۆتكۈزۈۋېلىش تۇزۇمى، سەييارە تەكشۈرۈش تۇزۇمى، ئۈسكۈنىلەرنى رېمونت قىلىش ۋە ئاسراش تۇزۇمى، سۈپەتكە مەسئۇل بولۇش تۇزۇمى، تېخنىكا مەشق قىلىش تۇزۇمى، بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش تۇزۇمى، سىمېنا - گۈرۈپپىلارنىڭ ئىگىلىك ھېسابات تۇزۇمى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىش ئورنىغا خاس مەسئۇلىيەت تۇزۇمى بۇلارنىڭ يادروسى بولۇپ، ئۇنىڭدا ھەر بىر ئىشچىنىڭ ئىش ئورنى ۋە ھەر بىر ئىش ئورنىغا خاس مەسئۇلىيەت كونكرېت بەلگىلىنىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ھەممە ئادەم ئۆزىگە خاس مەسئۇلىيەت ئاتقۇزىدىغان، ھەممە ئىشنى مەخسۇس ئادەم باشقۇرىدىغان، ھەممە ئىش ئۆلچەم بويىچە بېجىرىلىدىغان، خىزمەتلەر تەكشۈرۈلۈپ تۇرىدىغان بولىدۇ. ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۇزۇمىنىڭ ئورنىتىلىشى بىلەن كارخانىلاردا ئىشلەپچىقىرىش -

ئىگىلىك باشقۇرۇش ۋەزىپىسىنى ھەر بىر ئادەمگە ئەھمىيەتلەشتۇرۇپ، تۇرلۇك پائالىيەتلەرنىڭ ئەكشى ھەم رىتىملىق ھالدا ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ.

ئىشقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى 计件工资 ئىش ھەققىنىڭ ئاساسىي شەكىللىرىدىن بىرى. مەھسۇلاتنىڭ سانى ياكى ئورۇندالغان مەشغۇلات مىقدارىغا قاراپ، بىرلىك مەھسۇلات ئىش ھەققى بويىچە بېرىلىدىغان ئىش ھەققى. ئەنگلىيەدە 1349 - يىلى ئېلان قىلىنغان «ئەمگەك نىزامى»دا بۇ ئىش ھەققى تۈزۈمى ۋاقىتقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى تۈزۈمى بىلەن بىللە بەلگىلەنگەن، ئىشخانا قول سانائىتى دەۋرىگە كەلگەندە كېڭ قوللىنىلغان. ئىشقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى ۋاقىتقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققىنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇ ۋاقىتقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققىنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى. ۋاقىتقا قاراپ بېرىلىدىغان بىر كۈنلۈك ئىش ھەققى 2 يۈەن، بىر ئىشچىنىڭ بىر كۈندە ئىشلەپ چىقىرىدىغان مەھسۇلاتى 20 دانە دەپ پەرەز قىلساق، ھەر بىر دانىسىنىڭ ئىش ھەققى 2/20 يۈەن = 0.1 يۈەن بولىدۇ. كاپىتالىستلار بىرلىك مەھسۇلات ئىش ھەققىنى بەلگىلەشتە، ئادەتتە، قاۋۇل، تېخنىكىسى ئۇستۇن ئىشچىلارنىڭ كۈنلۈك مەھسۇلات مىقدارىنى ئاساس قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن باشقا ئىشچىلار ئۆز تۇرمۇشىنى قامداش ئۈچۈن، جىددىي ئىشلەشكە، ئەمگەك ۋاقتىنى ئۇزارتىشقا ۋە ئەمگەك سىجىللىقىنى كۈچەيتىشكە مەجبۇر بولىدۇ. ئىشچىلارنىڭ ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى ئومۇميۈزلۈك ئۆسكەندە، كاپىتالىستلار ئېكسپىلاتاتسىيىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن

بىرلىك مەھسۇلات ئىش ھەققىنى تېخىمۇ تۆۋەنلەتمەكتۇ. بۇنداق قىلىش قاتمۇقات ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان كۆتۈرە بېرىش تۈزۈمىنى يوقاتماقتا پايدىلىق بولىدۇ، بۇنداق كۆتۈرە بېرىش تۈزۈمىنىڭ ئەڭگلىنىدە «قان - تەر تۈزۈمى» (sweating — system) دەيدىغان ئالاھىدە نامى بار. ئۇ ۋاقىتقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققىغە ئوخشاش ئەمگەك كۈچىنىڭ قىممىتى ياكى باھاسىنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى بولۇپ، ئىشچىلار ئىشلىگەن مەھسۇلاتنىڭ ھەر بىر دانىسى ئۈچۈن تولۇق ھەق ئالغاندەك كۆرۈنگەن بىلەن، ئەمەلىيەتتە ۋاقىتقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققىغە قارىغاندا تېخىمۇ زور ئالدامچىلىق خاراكتېرىگە ئىگە. ماركس مۇنداق دەيدۇ: «ئىشقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى — ئىش ھەققىنى تۈتۈپ قېلىشنىڭ ۋە كاپىتالىستنىڭ ئالدامچىلىقنىڭ ئەڭ چوڭ بۇلىقى.» («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 - توم، 605 - بەت) سوتسىيالىستنىڭ تۈزۈمىدە، ئىشقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى «ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، ھەركىمگە ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش» پرىنسىپىنى ئىزچىللاشتۇرۇشتا قوللىنىلىدىغان بىر خىل ئىش ھەققى شەكلى.

ئىشچى - دېھقانلار ئىتتىپاقى 工农联盟 ئىشچىلار سىنىپى بىلەن ئەمگەكچى دېھقانلارنىڭ پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكى ئاستىدىكى ئىتتىپاقى. ئىشچىلار سىنىپىنىڭمۇ، دېھقانلارنىڭمۇ سىنىپىي ئېكسپىلاتاتسىيىدىن، سىنىپىي زۇلۇمدىن ۋە نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش يولىدا ئىتتىپاق قىلىش تەلىپى بولىدۇ، ئۇلارنىڭ تۈپ مەنپەئىتى بىر، شۇڭا ئۇلار ئىتتىپاقلىشا-

لايدۇ. ئىشچى - دېھقانلار ئىتتىپاقى ئىدىيىسىنى ماركس بىلەن ئېنگېلس ئوتتۇرىغا قويغان. ماركس: بۇرژۇئا دىكتاتۇرىسى بىلەن كاپىتالىستىك تۈزۈم ئورنىتىلغاندىن كېيىن، دېھقانلارنىڭ مەنپەئىتى بىلەن بۇرژۇئازىيىنىڭ مەنپەئىتى كېلىشتۈرۈپ بولمايدىغان دەرىجىدە زىتلىشىدۇ، «شۇڭا، دېھقانلار بۇرژۇئازىيە تۈزۈمىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان شەھەر پرولېتارىياتىنى ئۆزلىرىنىڭ تەبىئىي ئىتتىپاقچىسى ۋە رەھبىرى دەپ قارىدى» دەپ كۆرسىتىدۇ («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 1193 - بەت). ئىشچى - دېھقانلار ئىتتىپاقى ئىدىيىسىنى لېنىن روسىيە ئىنقىلابىغا رەھبەرلىك قىلىش داۋامىدا، ماۋ زېدۇڭ جۇڭگو ئىنقىلابىغا رەھبەرلىك قىلىش داۋامىدا، ئەمەلىيەتتىن تۆتكۈزدى ۋە بۇ پرىنسىپنى ئەمەلىيەت داۋامىدا راۋاجلاندۇردى. ماۋ زېدۇڭ مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسىنىڭ ئاساسى — ئىشچىلار سىنىپى، دېھقانلار سىنىپى ۋە شەھەر ئۇششاق بۇرژۇئازىيىسىنىڭ ئىتتىپاقى، ئاساسەن، ئىشچىلار بىلەن دېھقانلارنىڭ ئىتتىپاقى، چۈنكى بۇ ئىككى سىنىپ جۇڭگو ئاھالىسىنىڭ 80 — 90 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ، جاھانگىرلار ۋە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنى ئاغدۇرغان كۈچ، ئاساسەن، مۇشۇ ئىككى سىنىپنىڭ كۈچى. يېڭى دېموكراتىك زېمىن سوتسىيالىزمغا ئۆتۈشتە، ئاساسەن، مۇشۇ ئىككى سىنىپنىڭ ئىتتىپاقىغا تايىنىمىز.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 2554 — 2555 - بەتلەر) جۇڭگودىكى ئىشچى - دېھقانلار ئىتتىپاقى جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ئۇزاق مۇددەتلىك ئىنقىلابىي كۈرەشلەر داۋامىدا قۇرۇلغان

ۋە مۇستەھكەملەنگەن، دېموكراتىك ئىنقىلاب دەۋرىدە، ئۇ فېئودالىلىق يەر مۈلۈكچىلىكىنى بىكار قىلىپ، ئۆزۈل - كېسىل يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىش ئاساسىغا قۇرۇلغان، سوتسىيالىزم دەۋرىدە، ئۇ سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۈلۈكچىلىك ۋە سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇشنى پەيدىنپەي ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئاساسىغا قۇرۇلغان.

ئىشچى - كاپىتالىستلار كېڭەشمىسى 劳资协商会议 دۆلىتىمىز قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە خۇسۇسىي سودا - سانائەت كارخانىلىرىدا ئىشچىلار بىلەن كاپىتالىستلارنىڭ مەنپەئىتىنى دېموكراتىيە پرىنسىپى بويىچە، تەڭ - باراۋەرلىك ئاساسىدا كېڭىشىش يولى بىلەن بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن يولغا قويۇلغان بىر خىل تەشكىلىي شەكىل. ئۇ ئىشچىلار بىلەن كاپىتالىستلار تەرىپىدىن تەڭ مىقداردا سايلاپ چىقىلغان ۋەكىللەردىن تەركىب تاپقان. بۇ شەكىل ئاۋۋال تېيەنجىن، ۋۇخەن قاتارلىق جايلاردىكى خۇسۇسىي سودا - سانائەت كارخانىلىرىدا قوللىنىلىپ، كېيىن مەملىكەت بويىچە ھەممە جايلاردا ئومۇملاشتۇرۇلغان. كېڭىشىش ئومۇمەن كوللېكتىپ توختام تۈزۈش ۋە ئۇنىڭدىكى بەلگىلىمىلەرنى قانداق ئىجرا قىلىشقا دائىر ئىشلار ئۈستىدە، ئىشلەپچىقىرىش پىلانىنى مۇھاكىمە قىلىش، ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسىنى ئورۇنداش ھەم مەھسۇلات مىقدارى بىلەن سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش، خام ئەشيا - ماتېرىياللارنى تەجەش، ئىشلەپچىقىرىش تەشكىلاتلىرىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، تېخنىكىنى ۋە ئىش ئۇسۇلىنى ياخشىلاش، ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمىنى ۋە ئىشچىلارنىڭ تېخنىكا سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش، كەسپىي باشقۇرۇشنى ۋە زاۋۇتنىڭ قائىدە - نىزاملىرىنى

ياخشىلاش، مۇكاپاتلاش ۋە جازالاش تۈزۈمىنى تۈزۈش ۋە ئۆزگەرتىش ئىشلىرى ئۇستىدە، شۇنىڭدەك كادىرلار مەسىلىسى، ئىش ھەققى، ئىش ۋاقتى، تۇرمۇش تەمىناتى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پاراۋانلىق ئەسلىھەلىرى ۋەھاكازالار ئۇستىدە بولغان. ئىككى تەرەپ تۈزۈشكەن كېلىشىمنىڭ ھۆكۈمەتنىڭ قانۇن - پەرمانلىرىغا ۋە كەسىپلەر بويىچە كوللېكتىپ تۈزۈشكەن توختامدىكى بەلگىلىمىلەرگە زىت كەلمەسلىكى شەرت قىلىنغان. ئىشچى - كاپىتالىستلار كېڭەشمىسى ئارقىلىق، بىر تەرەپتىن، ئىشچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشتا ھېچقانداق ھوقۇقى بولماي ئېزىلگۈچى ئورۇندا تۇرۇپ كەلگەن ئەھۋالنى ئۆزگەرتىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقى ۋە ئىجادكارلىق روھى جارى قىلدۇرۇلغان، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ھەقلىق ھوقۇق - مەنپەئىتى قوغداپ قېلىنغان؛ يەنە بىر تەرەپتىن، كاپىتالىستلارنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقى ۋە باشقۇرۇش ھوقۇقىنى يۈرگۈزۈشى ئۈچۈن يېڭى شەكىل يارىتىلىپ، ئۇلارنىڭ كارخانىنى تېخىمۇ ئوبدان باشقۇرۇشغا ئىمكانىيەت تۇغدۇرۇلغان. ئۇ شۇ كەمىلەردىكى شارائىتتا «ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش، ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈش، دۆلەتكىمۇ، خۇسۇسىيلارغىمۇ ئېتىبار بېرىش، ئىشچىلارغىمۇ، كاپىتالىستلارغىمۇ مەنپەئەت يەتكۈزۈش» قاتارلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ ئۇنۇملۇك شەكىللىرىدىن بىرى.

ئىشچىلار بىرلەشمىچىلىكى 工联主义 «ئىشچىلار ئۇيۇشمىچىلىقى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئىشچىلار ھەرىكىتىدە پەيدا بولغان بىر خىل بۇرژۇئا ئىسلاھاتچىلىق ئېقىمى. ئۇ دەسلەپتە ئەنگلىيە ئىشچىلار بىرلەشمىسىدە پەيدا بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىشچىلار بىرلەشمىچىلىكى دەپ ئاتالغان.

غەربىي ياۋروپا بىلەن ئامېرىكىدا ئۇنىڭ تەسىرى بىرقەدەر چوڭ.
ئىشچىلار بىرلەشمىچىلىكى تەرەپدارلىرى سىنىپىي ھەمكارلىقنى تەرغىپ قىلىپ، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ كاپىتالىستنىڭ تۆزۈمنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش يولىدا سىياسىي كۈرەش ئېلىپ بېرىشىغا قارشى تۇرىدۇ، ئىشچىلار ئۈيۇشمىلىرىنىڭ ئومۇمىي سايلام ھوقۇقىنى ۋە ئەمگەك قانۇنى چىقىرىشنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا ھەرىكەت ئېلىپ بېرىشنىلا قوللايدۇ؛ ئۇ ھەققىنى ئاشۇرۇش، ئۇ ۋاقتىنى قىسقارتىش، ئەمگەك شارائىتىنى ياخشىلاش دېگەنلەرنى ئىشچىلار ھەرىكىتىنىڭ بىردىنبىر مەقسىتى دەپ قارايدۇ؛ «بىر كۈن راۋۇرۇس ئىشلەپ، بىر كۈنلۈك ھالال ھەق ئالايلى» دېگەن ئاغمىچىلىق شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويغان؛ ئىشچىلار بىلەن كاپىتالىستلار ئوتتۇرىسىدىكى بارلىق زىددىيەتنى قانۇنلۇق ۋەھبەت ۋە كېڭەشلەر ئارقىلىق ھەل قىلىشنى، ۋەھبەتنى ئىشچىلار سىنىپى كۈرىشىنىڭ تۈپ ئاساسىي ۋاستىسى قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. بۇ ئىشچى ئاقسۆڭەكلەر تەبىقىسىنىڭ مەنپەئىتى ۋە كۆز قارىشىنىڭ ئىنكاسى. 1 - ئىنتېرناتسىئونال دەۋرىدە، ماركس ئەنگلىيە ئىشچىلار بىرلەشمىچىلىكى تەرەپدارلىرىغا قارشى قەتئىي كۈرەش قىلغان.

ئىشچىلار بىلەن كاپىتالىستلار ئوتتۇرىسىدىكى كوللېكتىپ توختام 劳资集体合同 دۆلىتىمىز قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، ئىشچىلار بىلەن كاپىتالىستلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن، ھەرقايسى كەسىپلەردىكى ئىشچىلار ۋەكىللىرى بىلەن كاپىتالىستلار ۋەكىللىرى باراۋەرلىك، ئىختىيار قىلىش ۋە كېڭىشىش پرىنسىپى بويىچە تۈزۈشكەن

توختام. ئۇ ئاساسەن ئىشچىلارنى يوللاش ۋە ئىشتىن بوشىتىش رەسمىيەتلىرى، زاۋۇت - دۆكان نىزامىنى تۆزۈش رەسمىيەتلىرى ۋە ئۇنىڭ مەزمۇنى، ئىش ھەققى، خىزمەت ۋاقتى ۋە دەم ئېلىش ۋاقتى، ئايال ئىشچىلار بىلەن بالا ئىشچىلار مەسىلىسى، ئەمگەك مۇھاپىزىتى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەر پاراۋانلىقى مەسىلىسى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىشچىلار بىلەن كاپىتالىستلار ئوتتۇرىسىدا كوللېكتىپ توختام تۆزۈش، ئارقىلىق كاپىتالىستلارنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۈستىدىكى ئېكسپلاتاتسىيىسى مەلۇم دەرىجىدە چەكلەنگەن، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ھوقۇقى قوغدالغان، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئەمگەك قىزغىنلىقىنى ۋە كاپىتالىستلار تەرەپنىڭ ئىشلەپچىقىرىش - ئىگىلىك باشقۇرۇش يولىدىكى ئاكتىپلىقىنى جارى قىلدۇرۇش، «ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش، ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈش، دۆلەتكىمۇ، خۇسۇسلارغىمۇ ئېتىبار بېرىش، ئىشچىلارغىمۇ، كاپىتالىستلارغىمۇ مەنپەئەت يەتكۈزۈش» مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن پايدا يەتكۈزۈلگەن. كاپىتالىستنىڭ ئەللەردە، ئىشچىلار ئۆزلىرىنىڭ ئەمگەك ھوقۇقى ۋە مەنپەئىتىنى قوغداش مەقسىتىدە، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ئارقىلىق كاپىتالىستلار تەرەپ ۋەكىللىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ، ئىش ھەققىنى ئۆستۈرۈش، ئىش ۋاقتىنى قىسقارتىش دېگەنگە ئوخشاش شەرتلەر قويۇلغان كوللېكتىپ توختام تۆزۈشىدىغان ئەھۋاللارمۇ كۆپ.

ئىشسىزلار نىسبىتى 失业率 ئىشسىزلار سانىنىڭ پۈتۈن ئەمگەك كۈچى سانىدا تۇتقان نىسبىتى. بۇ، ئادەتتە، پىرسەنت بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. مىسال ئۈچۈن 1980 - يىل 1 - ئايدا

مەلۇم بىر دۆلەتتىكى پۈتۈن ئەمگەك كۈچىنىڭ سانى 10 مىليون، ئىشسىزلارنىڭ سانى 200 مىڭ دەپ پەرەز قىلساق، ئۇ چاغدا ئىشسىزلار نىسبىتى 2% بولغان بولىدۇ. بۇرژۇئازىيە ھەقىقىي ئىشسىزلىق ئەھۋالىنى يېپىش ئۈچۈن، ھەمىشە تۇرلۇك چارىلەر ئارقىلىق ئىشسىزلارنىڭ سانىنى ئازايتىپ، ئىشقا ئورۇنلاشقانلارنىڭ سانىنى كۆپتۇرۇپ كۆرسىتىدۇ. ئۇلار ئېلان قىلغان ئىشسىزلار نىسبىتى كۆپىنچە ئەمەلىي ئەھۋالدىن تۆۋەن بولىدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش 生产 يەنى «ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش». كىشىلەرنىڭ ماددىي بايلىق يارىتىش جەريانى. كىشىلەرنىڭ ئەمگەك ئوبيېكتىنى ئىشلەپچىقىرىش قورالىرىدىن پايدىلىنىپ ئۆزگەرتىش يولى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلاشتۇرۇش جەريانىنى كۆرسىتىدۇ. كىشىلەرنىڭ يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، تۇرار جاي، ئىشلىتىش، يۇرۇش - تۇرۇش قاتارلىق ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرىدىغان ماددىي ۋاستىلەرنى ئىشلەپچىقىرىش ئىنسانىيەتنىڭ ياشىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىنىڭ ئاساسى، ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتى ئىنسانىيەتنىڭ بىرىنچى مۇھىم ئەمەلىيىتىدۇر. ئېنگېلس مۇنداق دەيدۇ: «ماتېرىيالىستىك نۇقتىئىنەزەرگە ئاساسلانغاندا، تارىختىكى ھەل قىلغۇچ ئامىل، تېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا، بىۋاستە تۇرمۇشقا دائىر ئىشلەپچىقىرىش ۋە تەكرار ئىشلەپچىقىرىشتىن ئىبارەت.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم، 2 - بەت) ئىشلەپچىقىرىش — ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى ھەل قىلغۇچ ئامىل، ئىشلەپچىقىرىش بولمىسا، ئالماشتۇرۇش، تەقسىمات ۋە ئىستېمال بولمايدۇ؛ ۋەھالەنكى

ئالماشتۇرۇش، تەقسىمات ۋە ئىستېمال ئۆز ئۆزىدىن ئىشلەپچىقىرىشقا تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ئىشلەپچىقىرىش كۈچى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىدىن ئىبارەت ئىككى تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئەمگەكچىلەر بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىشتا كەم بولسا بولمايدىغان ئادەم ئامىلى ۋە ماددىي ئامىلدۇر. ئىككىسىنىڭ بىرلىشىشى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنى شەكىللەندۈرىدۇ، كىشىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى تەبىئەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى كۆرسىتىدۇ. كىشىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى مۇناسىۋىتى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى بولۇپ، بۇ ئادەم بىلەن ئادەمنىڭ ئىجتىمائىي مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ھەرقانداق شارائىتتا ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشتىن ئىبارەت بولىدۇ، كىشىلەر مەلۇم ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىدە بولغاندىلا، ئاندىن تەبىئەت بىلەن كۈرەش قىلالايدۇ. كىشىلەر ئىشلەپچىقىرىش كۈرىشى داۋامىدا تەبىئەتنى ۋە ئۆزىنى ئۆزلۈكسىز ئۆزگەرتىپ بارىدۇ ۋە ئىنسانىيەتنىڭ تارىخىنى يارىتىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ماددىي ماتېرىياللارنى ھاسىل قىلىش بىلەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنى ھاسىل قىلىشنىڭ بىرلىكىدۇر. يەنى ماددىي ماتېرىياللارنىڭ ھاسىل قىلىنىشى بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەلۇم ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىمۇ ھاسىل قىلىنىدۇ. ئىشلەپچىقىرىشنىڭ خاراكتېرى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان مۇلۈكچىلىكنىڭ خاراكتېرى بىلەن بەلگىلىنىدۇ. مەسىلەن، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان كاپىتالىستلار مۇلۈكچىلىكى ئاساسىغا

قۇرۇلغان بولۇپ، ئىشچىلار ياراتقان قوشۇمچە قىممەتنى شىلۇۋلىشنى مەقسەت قىلىدۇ؛ سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىغا قۇرۇلغان بولۇپ، ئەمگەكچىلەرنىڭ ئۆز-لۈكسىز ئۆسۈۋاتقان ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشنى مەقسەت قىلىدۇ. كەڭ مەنىدىن ئېيتقاندا، ئىشلەپ-چىقىرىش ئەمگەك كۈچىنى يەنى ئىنسانلارنىڭ ئۆزىنى ھاسىل قىلىشنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، كىشىلەرنىڭ ماددىي ئىستېمالى ئۇلارنىڭ تېنىنى ۋە ئەۋلادلىرىنى ھاسىل قىلىپ تۇرىدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى ۋە غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى 生产劳动和非生产劳动 ❶ ئەمگەكنى تەبىئىي ھالىتى بويىچە ئايرىغاندا، ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى ماددىي بايلىق يارىتىدىغان ئەمگەكنى كۆرسىتىدۇ، ماددىي بايلىق ياراتمايدىغان ئەمگەك غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بولىدۇ. ئەمگەكنى بۇنداق ئايرىش ھەممە ئىجتىمائىي فورماتسىيىلەرگە ئۇيغۇن كېلىدۇ. سانائەت، يېزا ئىگىلىكى، بىناكارلىق ۋە تران-سپورت قاتارلىق ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىدا ئىشلىگۈچىلەرنىڭ ئەمگىكى، شۇنىڭدەك ئىشلەپچىقىرىش جەريانى ئوبوروت ساھەسىدە داۋاملىشىدىغان شۇ بىر قىسىم سودا (مەسىلەن، تاۋارنى قوشۇمچە پىششىقلاپ ئىشلەش، ئوراش، ساقلاش) ئىشىدا ئىشلىگۈچىلەرنىڭ ئەمگىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى — ئىنسانلار جەمئى-يىتىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە راۋاجلىنىشىنىڭ ئاساسى. ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي ئەمگەكنىڭ ئايرىلىشى

ئارقىسىدا، ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلىكى ئادەمنىڭ ئىشلەپچىقىرىش قورالىلىرىنى ئۆز قولىدا تۇتۇپ، ئىشلەپچىقىرىشقا بىۋاستە قاتنىشىشى ناتايىن بولۇپ قالدى، ئۇنىڭ ئەمگىكى ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىنىڭ بىر قىسمى بولسىلا، مەسىلەن ئەمگەكنى باشقۇرۇش، تېخنىكىنى باشقۇرۇش، قورالىلارنى ۋە ھۇنەر - سەنئەت تەرتىپىنى لايىھىلەش قاتارلىق ئىشلار بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ ئەمگىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بولىدۇ، مۇئەللىم، دوختۇر، ئارتىس قاتارلىقلارنىڭ ئەمگىكى بولسا غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىدۇر.[1] ئەمگەكنى ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ھالىتى بويىچە ئايرىغاندا، ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى دېگەندە ئالاھىدە ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ماھىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئەمگەك كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ماھىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرمەيدىغان ئەمگەك غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بولىدۇ. كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى كاپىتالىست ئۈچۈن قوشۇمچە قىممەت يارىتىپ بېرىدۇ، غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بولسا ئۇنداق قىلالمايدۇ. ماركس مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «كاپىتالىست ئۈچۈن قوشۇمچە قىممەت ئىشلەپ چىقىرىدىغان ياكى كاپىتالنىڭ ئۆزلۈكسىز كۆپىيىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئىشچىلا ئىشلەپچىقىرىش ئىشچىسى بولىدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 23 - توم، 556 - بەت) كاپىتالىست ئۈچۈن پايدا يارىتىپ بېرىدىغان ئارتىسنىڭ ئەمگىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بولىدۇ؛ كاپىتالىستنىڭ ئۆيىدە ئىشلەيدىغان تىككۈچى ئىستېمال قىممىتىنىلا يارىتىدۇ، شۇڭا، ئۇنىڭ ئەمگىكى

غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بولىدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش باھاسى 生产价格 كاپىتالىزم شارائىتىدا تاۋار قىممىتىنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى. ئۇ ھەرقايسى تارماقلارنىڭ تاۋار ئىشلەپچىقىرىشىدا سەرپ قىلىنغان ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتىگە ئوتتۇرىچە پايدىنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولىدۇ. ئۇ كاپىتالىزم تەرەققىياتىنىڭ مەلۇم باسقۇچقا يەتكەنلىكىنىڭ مەھسۇلى. بىرلىككە كەلگەن بازارنىڭ شەكىللىنىشى نەتىجىسىدە، كاپىتالىستىك رىقابەت داۋامىدا كاپىتال پايدا نىسبىتى تۆۋەن تارماقلاردىن پايدا نىسبىتى يۇقىرى تارماقلارغا داۋاملىق يۆتكىلىپ تۇرۇش يولى بىلەن پايدا نىسبىتىنى ئوتتۇرىچە ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويىدۇ، يەنى كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەن بولۇشىغا قارىماي، تەڭ مىقداردىكى كاپىتالنى تەڭ مىقداردىكى پايدىغا ئىگە بولىدىغان قىلىپ قويىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىشلەپچىقىرىش باھاسى شەكىللىنىدۇ. كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى تۆۋەن بولغان تارماقلاردا ئوتتۇرىچە پايدا قوشۇمچە قىممەتتىن ئاز بولىدۇ - دە، ئىشلەپچىقىرىش باھاسى قىممەتتىن تۆۋەن بولىدۇ؛ ئەكسىچە، كاپىتالنىڭ ئورگانىك ئۇرۇلمىسى قىيۇقىرى بولغان تارماقلاردا ئوتتۇرىچە پايدا ئىشلەپچىقىرىش باھاسىدىن كۆپ بولىدۇ - دە، ئىشلەپچىقىرىش باھاسى قىممەتتىن يۇقىرى بولىدۇ. كېيىنكىسى تاۋارنىڭ سېتىلىشى داۋامىدا شۇ تارماقتا ئىشلەپچىقىرىلغان قىممەتتىن كۆپ بولغان قىممەتكە ئېرىشىدۇ. يەنى ئالدىنقىسىدا يارىتىلغان، ئوتتۇرىچە پايدىدىن ئېشىپ كەتكەن قوشۇمچە قىممەت كېيىنكىسىگە يۆتكىلىدۇ، بۇنى

كېيىنكى تارماقتىكى كاپىتالىستلار ئىگىلىۋالىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش باھاسى بازاردىكى تاۋارنىڭ باھاسى ئەمەس. تاۋارنىڭ باھاسى بازارنىڭ تەسىرىگىمۇ ئۇچرايدۇ، بىراق، بۇ ۋاقىتتا، ئۇ قىممەتنى دائىرە قىلغان ھالدا ئەمەس، بەلكى ئىشلەپچىقىرىش باھاسىنى دائىرە قىلغان ھالدا ئېگىز - پەس بولۇپ تۇرىدۇ. قىممەتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش باھاسىغا ئايلىنىشى قىممەت قانۇنىيىتىگە خىلاپ كەلمەيدۇ. پۈتكۈل جەمئىيەت نۇقتىسىدىن قارىغاندا، ئىشلەپچىقىرىش باھاسىنىڭ ئومۇمىي مىقدارى قىممەتنىڭ ئومۇمىي مىقدارى بىلەن باراۋەر بولىدۇ، ئوتتۇرىچە پايدىنىڭ ئومۇمىي مىقدارى قوشۇمچە قىممەتنىڭ ئومۇمىي مىقدارى بىلەن باراۋەر بولىدۇ - دە، قىممەت قانۇنىيىتى يەنىلا باھا ھەرىكىتىنى تىزگىنلەپ تۇرىدۇ. جاھانگىرلىك باسقۇچىغا قەدەم قويۇلغاندىن كېيىن، مونوپول كاپىتالنىڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىشى تۈپەيلىدىن، كاپىتال ھەرقايسى تارماقلار ئارىسىدا خالىغانچە يۆتكىلىپ يۈرەلمەيدىغان بولۇپ قالدى - دە، مونوپول باھا ئىشلەپچىقىرىش باھاسىنىڭ ھۆكۈمرانلىق ئورنىنى ئىگىلىۋالدى. رىكاردو ئومۇمىي پايدا نىسبىتىنى ۋە خىراجەت باھاسى (ئوتتۇرىچە باھا)نى كۆرسىتىپ، لېكىن ئۇنى ئىلمىي ھالدا چۈشەندۈرۈپ بېرەلمىدى. ماركس ئەمگەك قىممىتى نەزەرىيىسى ۋە قىممەت قانۇنىيىتىنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىش باھاسىنى ئىلمىي ئاساستا شەرھلىدى. سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا «ئىشلەپچىقىرىش باھاسى» دېگەن كاتېگورىيە يەنىلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ دەپ قارايدىغانلارمۇ بار.

ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ ئەمگەك ھەققى

فوندى 生产工作者劳动报酬基金 سوتسىيالىستىك ئىستېمال فوندىنىڭ تەركىبىي قىسمى، ئەمگەك فوندىنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى. ئۇ، ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىدىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ ئەمگەكىگە ھەق بېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. «ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، ھەركىمگە ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش» پرىنسىپىغا ئاساسەن ئىش ھەققى ياكى كوپېراتىپ ئەزالىرىغا تەقسىم قىلىنغان پايدا شەكلىدە ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى تەرىپىدىن بېۋاستە بېرىلىدۇ. مىللىي دارامەت بىرىنچى قېتىم تەقسىم قىلىنغاندىن كېيىن شەكىللىنىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ ئەمگەك ھەققى فوندىنىڭ كۆپەيىشى ئەمگەكچىلەر ئەمەلىي دارامىتىنىڭ كۆپەيىشىنىڭ ئالدىنقى شەرتى.

ئىشلەپچىقىرىش جەريانى 生产过程 ئەمگەك ئوبيېكتى ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىگە كىرىپ، مەھسۇلات بولۇپ چىققۇچە بولغان پۈتۈن جەريان. ئۇ ئەمگەكچىلەر ئەمگەك ۋاستىلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئەمگەك ئوبيېكتىغا تەسىر قىلىپ، ئاندىن مۆلچەرلەنگەن ھەر خىل مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئەمگەك جەريانىنى، ئەمگەك جەريانى ئۆزۈلۈپ قالغان مەزگىلدە، ئەمگەك ئوبيېكتىنىڭ تەبىئەت كۈچىنىڭ مۇستەقىل تەسىر كۆرسىتىشىگە ئۇچراش جەريانى (مەسىلەن، زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈش ۋە پىشىش جەريانى) نى ۋە خام ئەشيا ـ ماتېرىياللارنى ساقلاش ۋاقتى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئەمگەك جەريانى ـ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنىڭ مۇھىم قىسمى. بەزى تاۋارلارنى تولۇقلاپ پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە ئوراش ـ قاچىلاش

قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش ھالقىلىرى ئوبوروت ساھەسىدە ئورۇنلىنىدۇ. «ئىشلەپچىقىرىش»قا قارالسۇن.

ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرلىك ئوبوروت خراجىتى 生产性流通费用 «ئوبوروت خراجىتى» (890 - بەت). گە قارالسۇن.

ئىشلەپچىقىرىش خراجىتى 生产费用 ❶ «تاۋارنىڭ ئەمەلىي خراجىتى» ياكى «ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش خراجىتى»نىڭ قىسقارتىپ ئېيتىلىشى. ھەلۇم بىر تاۋارنى ئوتتۇرىچە ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىدا ئىشلەپ چىقىرىش ئۈچۈن سەرپ بولغان ئەمگەك مىقدارىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ، ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا سەرپ بولغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتى بىلەن ئەمگەكچى يېڭىدىن يارىتقان قىممەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، تاۋارنىڭ قىممىتىگە باراۋەر بولىدۇ.❷ كاپىتالىستىك «تەننەرخ باھاسى» نىڭ باشقىچە ئېيتىلىشى. كاپىتالىستىنىڭ تاۋار ئىشلەپ چىقىرىشتا سەرپ قىلغان كاپىتالىنىڭ قىممىتىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ، ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا سەرپ بولغان ئۆزگەرمەس كاپىتالنىڭ قىممىتى بىلەن ئۆزگىرىشچان كاپىتالنىڭ قىممىتىدىن تەركىب تاپىدۇ، قوشۇمچە قىممەتنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ. تاۋارنىڭ قوشۇمچە قىممەتنى چىقىرىۋەتكەندىن كېيىنكى قىممىتىگە باراۋەر بولىدۇ.❸ سوتسىيالىستىك كارخانىلاردا مەلۇم تاۋارنى ئىشلەپ چىقىرىش ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان خراجەت. ئۇ، ئاساسەن سەرپ بولۇپ كەتكەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتى بىلەن چىقىم قىلىنغان ئەمگەك ھەققىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كارخانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش تەننەرخىگە

تەك كېلىدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى 生产领域 «ماددىي ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى» (741 - بەت) نىڭ قىسقارتىپ ئېيتىلىشى.

ئىشلەپچىقىرىش فوندى 生产基金 ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىدە تۇرۇۋاتقان فوند. ئۇ ئايلىنىش ئۇسۇللىرى بويىچە مۇقىم مۇلۈك ۋە كۆچمە مەبلەغگە بۆلۈنىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش فوندىنىڭ ئېھتىياجلىق مىقدارى ئىشلەپچىقىرىش كۈلىمىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكىگە، ئورگانىك قۇرۇلمىسىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكىگە ۋە مەبلەغنىڭ ئايلىنىش سۈرئىتىگە باغلىق بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى، ئورگانىك قۇرۇلمىسىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكى فوندنىڭ ئېھتىياجلىق مىقدارى بىلەن توغرا تاناسىپ بولىدۇ، يەنى ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى قانچە چوڭ بولسا، ئورگانىك قۇرۇلمىسى قانچە يۇقىرى بولسا، فوندنىڭ ئېھتىياجلىق مىقدارىمۇ شۇنچە كۆپ بولىدۇ؛ ئەكسىچە بولغاندا، شۇنچە ئاز بولىدۇ. مەبلەغنىڭ ئايلىنىش سۈرئىتى فوندنىڭ ئېھتىياجلىق مىقدارى بىلەن تەتۈر تاناسىپ بولىدۇ، يەنى ئايلىنىش سۈرئىتى قانچە تېز بولسا، فوندنىڭ ئېھتىياجلىق مىقدارى شۇنچە ئاز بولىدۇ، ئەكسىچە بولغاندا، شۇنچە كۆپ بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش فوندىنىڭ ئۈزلۈكسىز ئۆستۈرۈش ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنى ئۆستۈرۈشنىڭ مۇھىم بىر تەدبىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش قورالى 生产工具 «ئەمگەك قورالى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. كىشىلەر ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ئەمگەك

ئوبيېكتىغا تەسىر كۆرسىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان بارلىق نەرسىلەر. مەسىلەن، تاش پالتا ۋە ماشىنا قاتارلىقلار. بۇلار ئەمگەكنى ئەمگەك ئوبيېكتىغا ئۆتكۈزۈش رولىنى ئويناپىدۇ. ئىستانوكنى مىسالغا ئالساق، ئىشچىلار ئەمگەكنى پىششىقلىنىدىغان نەرسىلەرگە ئۆتكۈزۈپ، ئۇنىڭدا مۆلچەردىكىدەك ئۆزگىرىش ھاسىل قىلىش ئۈچۈن ئىستانوكتىن پايدىلىنىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش قورالى *ئەمگەك ۋاستىلىرىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. ئىشلەپچىقىرىش قورالىنىڭ كەشپ قىلىنىشى ۋە ئىشلىتىلىشى ئىنسانلارنىڭ ئەمگەك جەريانىغىلا خاس ئەھۋال. ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە راۋاجلىنىشى ئىشلەپچىقىرىش قورالىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە راۋاجلىنىشىدىن باشلىنىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش قورالى تەبىئىي بايلىقلارنىڭ رېئال ئەمگەك ئوبيېكتىغا ئايلىنىشى ۋە ئەمگەك ئوبيېكتىنىڭ ئەمگەك مەھسۇلاتىغا ئايلىنىشىدا ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدىغانلىقى ئۈچۈن، ماركس ئۇنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئۇستىخان سىستېمىسى ۋە مۇسكۇل سىستېمىسى دەپ ئاتىغان. ئۇنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسى ئىنسانىيەتنىڭ تەبىئەتنى تىزگىنلەش دەرىجىسىنى ئۆلچەيدىغان مىزان. ئىشلەپچىقىرىش قورالىنىڭ ئۆزلۈكسىز ياخشىلىنىشى، قول ھۈنەر ئەسۋابلىرىدىن ماشىنىغا، قۇۋۋەت قۇرۇلمىسى، ھەرىكەتلەندۈرگۈچى قۇرۇلما ۋە خىزمەت قۇرۇلمىسىدىن ئىبارەت ئۈچ قىسىمدىن تەركىب تاپقان ئەنئەنىۋى ماشىنىدىن ئاپتوماتىك تىزگىنلەش قۇرۇلمىسى بار ماشىنىغا تەرەققىي قىلىشى ئىنسانلارنىڭ تەبىئەتنى تىزگىنلەش ئىقتىدارىنىڭ ئۆزلۈكسىز كۈچەيگەنلىكىنىڭ ئالامىتىدۇر. ئىشلەپچىقىرىش قورالى ئىنسانلارنىڭ

ئەمگەك كۈچى تەرەققىياتىنىڭ ئۆلچىگۈچى بولۇپلا قالماي، يەنە ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭمۇ كۆرسەتكۈچىدۇر. ئىقتىسادىي دەۋرلەرنىڭ پەرقى نېمىنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلغانلىقىدا ئەمەس، بەلكى قانداق ئىشلەپ چىقىرىلغانلىقىدا. قانداق ئەمگەك قورالى بىلەن ئىشلەپ چىقىرىلغانلىقىدا. ماركس مۇنداق دەيدۇ: «يارغۇنچاق فېئودالالار باشچىلىقىدىكى جەمئىيەتنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن بولسا، پار تېزگىنى سانائەت كاپىتالىستلىرى باشچىلىقىدىكى جەمئىيەتنى ۋۇجۇدقا كەلتۈردى.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 188 - بەت)

ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالى 生产资本 «ئوبوروت كاپىتالى»نىڭ سېلىشتۇرمىسى. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىسى ۋە ئەمگەك كۈچى شەكىلىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان كاپىتال. ھەرقانداق جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىسى بىلەن ئەمگەك كۈچى ئىشلەپ چىقىرىشتا كەم بولسا بولمايدىغان شەرت، لېكىن ئۇلارنىڭ ئۆزى كاپىتال ھېسابلانمايدۇ، پەقەت كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە كاپىتالىستلار تەرىپىدىن سېتىۋېلىنىپ، قوشۇمچە قىممەت يارىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەندە ئاندىن كاپىتالغا ئايلىنىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالى سانائەت كاپىتالىنىڭ ئايلىنىش جەريانىنىڭ ئىككىنچى باسقۇچى، يەنى ئىشلەپچىقىرىش باسقۇچىدا ئىپادىلەنگەن شەكىلدىن ئىبارەت. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىسى بىلەن ئەمگەك كۈچىنى ئىشلەپ چىقىرىش جەريانىدا بىرلەشتۈرۈش ۋە سەرپ قىلىش ئارقىلىق كاپىتالىست ئۈچۈن قوشۇمچە قىممەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تاۋارنى ئىشلەپ چىقىرىش

ئۇنىڭ ۋەزىپىسىدۇر. ئۇنى قوشۇمچە قىممەتنى ھاسىل قىلىش داۋامىدىكى رولىغا قاراپ *ئۆزگەرمەس كاپىتال ۋە *ئۆزگىرىشچان كاپىتال دەپ بۆلۈشكە بولىدۇ؛ ئۇنى كاپىتال ئايلىنىشى جەريانىدا قىممەتنىڭ يۆتكىلىش شەكلىگە قاراپ *تۇراقلىق كاپىتال ۋە *تۇراقسىز كاپىتال دەپ بۆلۈشكىمۇ بولىدۇ. ئىككى خىل بۆلۈش مۇناسىۋىتىنى تۆۋەندىكى فورمۇلا بىلەن ئىپادىلەشكە بولىدۇ:

ئۆزگەرمەس كاپىتال { زاۋۇت بىناسى، ماشىنا، ئوسكونە قاتارلىقلار } — تۇراقلىق كاپىتال

تۇراقسىز كاپىتال { خام ئەشيا - ماتېرىيال، يېقىلغۇ، قوشۇمچە ماتېرىيال قاتارلىقلا }

ئۆزگىرىشچان كاپىتال —— ئىش ھەققى

بۇرژۇئا ئىقتىسادشۇناسلىرى كاپىتالىستىك ئىكسپلاتاتسىيىنىڭ ماھىيىتىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن، كاپىتالنىڭ تۇراقلىق كاپىتال ۋە تۇراقسىز كاپىتال دەپ بۆلۈنۈشىنىلا ئېتىراپ قىلىپ، ئۆزگەرمەس كاپىتال ۋە ئۆزگىرىشچان كاپىتال دەپ بۆلۈنۈشىنى ئېتىراپ قىلمايدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش كۈچى 生产力 «ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. كىشىلەرنىڭ تەبىئەتنى بويسۇندۇرۇش، تەبىئەتنى ئۆزگەرتىش ئىقتىدارى. ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ بىر تەرىپى. ئىشلەپچىقىرىش كۈچى تۆۋەندىكى ئالاھىدىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: (1) بەلگىلىك ئىشلەپچىقىرىش تەجرىبىسى ۋە ئەمگەك ئىقتىدارىغا ئىگە ئەمگەكچىلەر؛ (2) ئىشلەپچىقىرىش قورالىنى ئاساس قىلغان ئەمگەك ۋاستىلىرى؛ (3) ئەمگەك ئوبيېكتى (ئەمگەك ئوبيېكتى بۇنىڭ ئىچىگە كىر-

مەيدۇ دەيدىغان گەپدۇ بار). ئەمگەكچىلەر ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ بىرىنچى مۇھىم ۋە پائالىيەتچان ئامىلى، چۈنكى ئەمگەكچىلەر ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرىنى ياسىيالايدۇ ۋە ياخشىلىيالايدۇ، ئەمگەك ۋاستىلىرىنى باشقۇرالايدۇ ۋە ئىشلىتىدۇ. لېنىن مۇنداق دەيدۇ: «پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ بىرىنچى مۇھىم ئىشلەپچىقىرىش كۈچى ئىشچىلار، ئەمگەكچىلەردىن ئىبارەت.» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 843 - بەت) ئەمگەك ۋاستىلىرى ئىچىدىكى ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى ئىشلەپچىقىرىش كۈچى تەرەققىيات سەۋىيىسىنىڭ ماددىي بەلگىسىدۇر. پەننىڭ تەرەققىياتى ئىشلەپچىقىرىش كۈچىگە ناھايىتى زور تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئەمگەك ۋاستىلىرى — مەلۇم پەن - تېخنىكا تەرەققىياتىنىڭ جەۋھىرى، ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى قاتارلىق زامانىۋى ئەمگەك ۋاستىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشتا ئىشلىتىلىشى ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنى مۇقەررەر ھالدا زور دەرىجىدە ئۆستۈرىدۇ؛ پەننىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ شەيئىلەرنىڭ فىزىكىلىق، مېخانىكىلىق، خىمىيىلىك خۇسۇسىيەتلىرى ئۈزلۈكسىز بايقىلىپ تۇرىدۇ، نەتىجىدە ئەمگەك ئوبېيېكتىنىڭ دائىرىسىمۇ ئۈزلۈكسىز كېڭىيىدۇ؛ ھالبۇكى، ئەمگەكچىلەرنىڭ ئەمگەك ئىقتىدارى ئۇلارنىڭ پەننىي بىلىم سەۋىيىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ، پەننىي بىلىم سەۋىيىسى قانچە ئۈستۈن بولسا، ئەمگەك ئىقتىدارىمۇ شۇنچە كۈچلۈك بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا قاتناشمىغان ئادەملەر ۋە ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ئىشلىتىلمىگەن نەرسىلەر ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ شەكىللىنىش ئامىللىرى ھېسابلانمايدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كۈچى كىشىلەرنىڭ ئىش

لەپچىقىرىش جەريانىدا تەبىئەت بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنىڭ كۆرسىتىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كۆچى قانچە راۋاجلانسا، كىشىلەرنىڭ تەبىئەتنى بويسۇندۇرۇش ۋە ئۆزگەرتىش ئىقتىدارى شۇنچە كۈچلۈك بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كۆچى ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئەڭ جانلىق، ئەڭ ئىنقىلابىي ئامىلدۇر، ئۇ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىش جەريانىدا ئومۇمەن ئاساسلىق، ھەل قىلغۇچ رول ئويناپ بېرىدۇ. «ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ خاراكتېرىگە چوقۇم ئۇيغۇنلىشىش قانۇنىيىتى» (1083 - بەت) گە قارالا.

ئىشلەپچىقىرىش مەقسىتى 生产目的 ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ماھىيەتلىك تەلىپى. ئۇ كىشىلەرنىڭ سۈبيېكتىپ ئىرادىسىگە باغلىق بولمايدۇ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان مۇلۇكچىلىكنىڭ خاراكتېرى بىلەن بەلگىلىنىدۇ، مۇلۇكچىلىكنىڭ خاراكتېرى ئوخشاش بولمىسا، ئۇمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. ئۇ ھەرقايسى جەمئىيەتلەردىكى ئاساسىي ئىقتىسادىي قانۇنىيەتنىڭ ئوبيېكتىپ تەلىپىنى مەركەزلەشكەن ھالدا ئەكس ئەتتۈرۈپ، جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىدا ھەل قىلغۇچ رول ئويناپ بېرىدۇ. ئىپتىدائىي جامائە مۇلۇكچىلىكىنى ئاساس قىلغان ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىدە جامائە ئەزالىرىنىڭ تۇرمۇش ئېھتىياجى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتى قىلىنىدۇ - دە، ئوۋچىلىقنىڭ ياكى ئىكىنچىلىكنىڭ مەھسۇلاتلىرى جامائە ئەزالىرىغا تەڭ تەقسىم قىلىپ بېرىلىدۇ. قۇلدارلىق ۋە فېئودالىق ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىدە، قۇلدارلار، فېئودالارنىڭ تۇرمۇش ھۆزۈر - ھالاۋىتىنى قاندۇرۇش ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتى قى-

لىنىدۇ، قۇللار ياكى يانچىلارنىڭ شەخسىي ئىستېمالى ئۈلار-
نىڭ ئۆزلىرى بىلەن قوشۇلۇپ ئىشلەپچىقىرىش مەقستىنى ئە-
مەلگە ئاشۇرۇشنىڭ ۋاستىسى بولىدۇ. «كاپىتالىستىك ئىشلەپ-
چىقىرىشنىڭ ئۆزگەرمەس مەقستى ئەڭ ئاز ئاۋانس كاپىتال
ئارقىلىق ئەڭ كۆپ قوشۇمچە قىممەت ئۈندۈرۈشتىن ئىبارەت.»
(«ماركس - ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 26 - توم، 2 - كىتاب،
655 - بەت) يالانما ئەمگەك بولسا ئىشلەپچىقىرىش مەقسە-
تىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ ۋاستىسىدۇر. قۇلدارلار، فېئودالالار
ئىستېمال قىممىتىگە ئېرىشىشنى مەقسەت قىلىدۇ، ئۈلارنىڭ
ئېكسپلاتاتسىيسى گەرچە ناھايىتى دەھشەتلىك بولسىمۇ، لېكىن
ئۈنىڭ مەلۇم چېكى بولىدۇ، كاپىتالىستلار بولسا قىممەت ۋە
قوشۇمچە قىممەتنىڭ تەلۈلىرى بولۇپ، ئۈلارنىڭ قوشۇمچە
قىممەتكە بولغان ئاچكۆزلۈكىنىڭ چېكى بولمايدۇ.
سوتسىيالىزمدا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي
مۈلۈكچىلىك ئەمەلدىن قالدۇرۇلىدۇ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقستى
جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ كۈندىن - كۈنگە ئۆسۈۋاتقان ماددىي
ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى پەيدىنپەي قاندۇرۇشتىن ئىبارەت
بولىدۇ. «سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقستى» (465 -
بەت)گە قارالسۇن.

ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى 生产关系 «ئىجتىمائىي
ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ماددىي ماتېرىيال-
لارنى ئىشلەپ چىقىرىش داۋامىدا كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا شەكىل-
لەنگەن ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت. ئۇ، ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ
بىر تەرىپى. ماركس مۇنداق دەيدۇ: «كىشىلەر ئىشلەپچىقىرىش

ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن، بىر - بىرى بىلەن مەلۇم ئالاقە ۋە مۇ-ناسىۋەت باغلايدۇ؛ بۇقەت مۇشۇ ئىجتىمائىي ئالاقە ۋە ئىجتى-مائىي مۇناسىۋەتلەر دائىر بىسىملا ئۇلارنىڭ تەبىئەت دۇنياسى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى مەۋجۇت بولۇپ تۇرالايدۇ، ئىشلەپ-چىقىرىش مەۋجۇت بولۇپ تۇرالايدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 611 - بەت) مۇئەييەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى مۇئەييەن ئىشلەپ-چىقىرىش كۈچى ئاساسىدا بارلىققا كېلىدۇ، يارغۇنچاق فېئودال-لىق ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنى بارلىققا كەلتۈرگەن بولسا، پار ماشىنىسى كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنى بار-لىققا كەلتۈردى، بۇ كىشىلەرنىڭ سۇبېيېكتىپ ئىرادىسىگە باغلىق بولمايدۇ. مۇئەييەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئۆز نۆۋىتىدە ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ ياكى ئۇنىڭغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنى ئۆز-گەرتمىسە ئىشلەپچىقىرىش كۈچى تەرەققىي قىلالمايدىغان بولۇپ قالغان ئەھۋالدا، ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ئۆزگىرىشى جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىدا ھەل قىلغۇچ رول ئويناپدۇ. ئىشلەپ-چىقىرىش مۇناسىۋىتى نېگىزلىك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت بولۇپ، جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي بازىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. سىياسىي تۈزۈم، قانۇن تۈزۈملىرى ۋە پەلسەپە، مەدەنىيەت، سەنئەت، دىن قاتارلىقلار توغرىسىدىكى نۇقتىئىنەزەرلەرنىڭ ھەممىسى ئىقتىسا-دىي بازىس ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن ۋە شۇ ئاساسقا قۇرۇل-غان ئۈستىقۇرۇلمىدىن ئىبارەت. ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ كونكـ رېت مەزمۇنى، ماركسنىڭ «سىياسىي ئىقتىساد تەنقىدى»گە سۆز

بېشى»دا بايان قىلغىنى بويىچە، كىشىلەرنىڭ ماددىي ماتېرىيالالرنى ئىشلەپ چىقىرىش، تەقسىم قىلىش، ئالماشتۇرۇش ۋە ئىستېمال قىلىش جەريانىدىكى مۇناسىۋىتىنى كۆرسىتىدۇ. ئىشنىڭ باشلىنىشى بولغان ئىشلەپچىقىرىش تەقسىم قىلىش، ئالماشتۇرۇش ۋە ئىستېمال قىلىش ئىشلىرىنى ئوبيېكت بىلەن تەمىنلەيدۇ، مۇشۇ ئوچ جەھەتتە ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدۇ؛ بۇ ئوچ نەرسە ئۆز نۆۋىتىدە ئىشلەپچىقىرىشقا ئەكس تەسىر كۆرسىتىپ، ئۇنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ ياكى ئۇنىڭغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ. بىغىپ ئېيتقاندا، ئىشلەپچىقىرىش، تەقسىم قىلىش، ئالماشتۇرۇش، ئىستېمال قىلىش ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئومۇمىي گەۋدىسىنىڭ ھالقىلىرى بولۇپ، بىر - بىرىنى شەرت قىلىدۇ، بىر - بىرىگە تەسىر كۆرسىتىپ تۇرىدۇ. ئېنگېلس «دىيۇرىڭغا قارشى»دا، ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنى «تۇرلۇك ئىنسانىيەت جەمئىيەتلىرىدە ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئالماشتۇرۇشنىڭ ھەممە بۇلارغا مۇناسىپ رەۋىشتە ئېلىپ بېرىلىدىغان مەھسۇلاتلارنى تەقسىم قىلىشنىڭ شەرتلىرى ۋە شەكىللىرى» دەپ يېغىنچاقلىغان («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 189 - بەت). ستالىن «سوۋېت ئىتتىپاقىدا سوتسىيالىزمنىڭ ئىقتىسادىي مەسىلىلىرى»دە ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنى ئۆزئىچىگە ئالغان ئوچ تەرەپكە يېغىنچاقلىغان: ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان مۇلۇكچىلىك شەكلى؛ شۇنىڭدىن ھاسىل بولغان ھەر خىل ئىجتىمائىي گۇرۇھلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا تۇتقان ئورنى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتى؛ تامامەن مۇشۇ ئىككى تەرەپكە باغلىق بولغان مەھسۇلاتلارنى تەقسىم قى-

لىش شەكلى. ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىيات تارىخىدا ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ بەش خىل ئاساسىي شەكلى، يەنى ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنى ئاساس قىلغان ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى، خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى ئاساس قىلغان قۇلدارلىق ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى، فېئودالىق ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ۋە كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى شۇنىڭدەك سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنى ئاساس قىلغان سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى شەكلى بارلىققا كەلدى. سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىدە كىشىنى كىشى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش تۈزۈمى يوقىتىلدى، ئەمگەكچىلەر جەمئىيەتنىڭ ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ خوجىسى بولۇپ قالدى؛ كاپىتالىزمغا خاس ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىقى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىيلار ئىگىدارلىق شەكلى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت يوقىتىلىپ، ئىشلەپچىقىرىشنى پىلانلىق راۋاجلاندۇرۇش ۋە كىشىلەرنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى ئۈزلۈكسىز قاندۇرۇپ تۇرۇش ئۈچۈن شەرت ـ شارائىت يارىتىلدى. دېمەك، ئۇ ھازىرغىچە بولغان ئىنسانلار جەمئىيىتىدىكى ئەڭ ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىدۇر.

ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ خاراكتېرىگە چوقۇم ئۇيغۇنلىشىش قانۇنىيىتى 生产关系一定要适合生产力性质的规律 ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش كۈچى ئوتتۇرىسىدىكى

زىددىيەت ھەرىكىتىنىڭ قانۇنىيىتى. ئۇ ھەممە ئىجتىمائىي فورماتسىيىلەر ئۈچۈن ئورتاق بولغان ئىقتىسادىي قانۇنىيەت. ماركس «سىياسىي ئىقتىساد تەنقىدى»گە سۆز بېشى»دە مۇشۇ قانۇنىيەتنىڭ مەزمۇنى ۋە ماھىيىتىنى ھەممىدىن بۇرۇن مېغىزلىق ھالدا ئىخچاملاپ بەردى. ئىشلەپچىقىرىش كۈچى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىدا بىر - بىرىنى شەرت قىلىدىغان، بىر - بىرىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئىككى تەرەپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش كۈچى ئىشلەپچىقىرىشتىكى ماددىي مەزمۇن، ئەڭ جانلىق، ئەڭ ئىنقىلابىي ئامىل بولۇپ، ئومۇمەن مۇھىم، ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدۇ، ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ھەرقانداقى مۇئەييەن ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ تەرەققىيات تەلىپىگە ماسلاشقان ھالدا بارلىققا كېلىدۇ، ئالغا قاراپ راۋاجلانغان ئىشلەپچىقىرىش كۈچى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىدە ھامان ئۆزگىرىش پەيدا قىلىدۇ - دە، بىر خىل ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ئورنىنى ئۇنىڭدىن يۇقىرى بولغان يەنە بىر خىل ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئالىدۇ، شۇنىڭ بىلەن پۈتكۈل ئىجتىمائىي تۈزۈمدە ئۆزگىرىش بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ شەكلى بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچىگە قارىغاندا مۇقىم بولىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچىگە ناھايىتى زور ئەكس تەسىر كۆرسىتىدۇ. يېڭى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ خاراكتېرىگە ئۇيغۇنلاشسا، ئۇ بەرپا بولۇشى بىلەنلا ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ تەرەققىياتىغا كەڭ يول ئېچىپ بېرىدۇ؛ ئىشلەپچىقىرىش كۈچى تەرەققىي قىلىپ

مەلۇم دەرىجىگە يەتكەندە ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئۇنىڭغا ئويغۇنلىشالماي قالىدۇ ـ دە، پەيدىنپەي ئىشلەپچىقىرىش كۈچى تەرەققىياتىنىڭ توسالغۇسىغا ئايلىنىپ قالىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنى ئۆزگەرتمىسە ئىشلەپچىقىرىش كۈچى تەرەققىي قىلالمايدىغان بولۇپ قالغانىدا، ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ئۆزگىرىشى جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن مۇھىم، ھەل قىلغۇچ رول ئويناىيدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى ئاساس قىلىدىغان جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى شۇ ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ ئۆزى ئارقىلىق ھەل قىلغىلى بولمايدۇ، بەلكى يېڭى ئىشلەپچىقىرىش كۈچىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئىلغار سىنىپنىڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمران سىنىپنى ئاغدۇرۇپ تاشلايدىغان ئىجتىمائىي ئىنقىلابى ئارقىلىقلا ھەل قىلغىلى بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كۈچى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ـــ باشقا بارلىق ئىجتىمائىي زىددىيەتلەرنى بەلگىلەيدىغان نېگىزلىك ئىجتىمائىي زىددىيەت، جەمئىيەتنىڭ تۆۋەن باسقۇچىدىن يۇقىرى باسقۇچقا راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان تۈپ ئاساسىي ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ. سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ تەرەققىياتىغا ئويغۇن كېلىدۇ، لېكىن ئۇنىڭ مۇكەممەل بولمىغان تەرەپلىرى ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ تەرەققىياتىغا زىتمۇ كېلىدۇ، ئۇنىڭ بەزى ھالقىلىرى ۋە بەزى تەرەپلىرى ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ تەرەققىياتىدىن ئارقىدا قېلىپ

تۇرىدۇ. بۇنداق زىددىيەتنىڭ خاراكتېرى ۋە ئەھۋالى كونا جەمئىيەتتىكى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتكە تۇپتىن ئوخشىمايدۇ، بۇ خىل زىددىيەت سوتسىيالىستىك تۈزۈمىنىڭ ئۆزى ئارقىلىق ئۆزلۈكسىز ھەل بولۇپ تۇرىدۇ. لېكىن بۇ قانۇنىيەتكە خىلاپلىق قىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ راۋاجلىنىش ئەھۋالىغا قارىماي ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنى بەك تېز ئۆزگەرتىۋەتكەندىمۇ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچى ۋە خەلق ئىگىلىكى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ قالىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ خاراكتېرىگە چوقۇم ئۇيغۇنلىشىش قانۇنىيىتى ــ ئىنسانلار جەمئىيىتى تەرەققىياتىنىڭ ئېگىزلىك قانۇنىيىتى، ئۇ، تارىخ تەرەققىياتىنىڭ ئوبيېكتىپ مۇقەررەرلىكىنى ئېچىپ بەردى، كاپىتالىزمنىڭ ئورنىنى مۇقەررەر ھالدا سوتسىيالىزم ۋە كومۇنىزم ئالمىغانلىقىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ بەردى.

ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى 生产过剩 «تاۋار ئوشۇقچىلىقى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ جەمئىيەتنىڭ خېرىدارلىق كۈچى ئاساسىدىكى ئېھتىياجىدىن ئېشىپ كېتىش ھادىسىسى. كاپىتالىستىك ئىقتىسادىي كرىزىسنىڭ ئاساسىي بەلگىسى. بۇ ھادىسە ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىقى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان كاپىتالىستىك خۇسۇسىي ئىگىدارلىق شەكلى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتىن پەيدا بولىدۇ. كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئىجتىمائىيلىشىش دەرىجىسى ئەڭ يۇقىرى بولغان ئىشلەپچىقىرىش، لېكىن

ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە كاپىتالىستلارنىڭ ئىگىدارلىق قىلىشى نەتىجىسىدە ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش ھەرقايسى كاپىتالىستلارنىڭ خۇسۇسىي ئىش بولۇپ قالىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش جەمئىيەت بويىچە پىلانلىق ھالدا ئەمەس، بەلكى رىقابەت ئىچىدە، ھۆكۈمەتسىز ھالەتتە ئېلىپ بېرىلىدۇ. كاپىتالىستلار پايدا قوغلىشىش ئۈچۈن ئىشلەپچىقىرىشنى قارىسىغا كېڭەيتىدۇ، ئىشچىلار ئۇستىدىكى ئېكسپىلاتاتسىيىنى بوازغا كۈچەيتىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىش ھەققىنى تۆۋەنلىتىدۇ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئەمگەكچى خەلقنىڭ خېرىدارلىق كۈچى ئاساسىدىكى ئېھتىياجدىن زور دەرىجىدە ئاشۇرۇۋېتىدۇ، نەتىجىدە كۆپ مىقداردىكى تاۋارلار بېسىلىپ قالىدۇ. ئىقتىسادىي كرىزىس يېتىپ كېلىشتىن بۇرۇن، ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى قىسمەن دائىرىدە، يوشۇرۇن شەكىلدە يۈز بېرىدۇ. ئۇنىڭ يامان سۈپەتلىك تەرەققىياتى بارلىق ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىغا تارقالغان ۋاقتىدا *ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى كرىزىسى يۈز بېرىدۇ. «كرىزىس ۋاقتىدا ئىلگىرىكى ھەممە دەۋرده بولمىغۇر ھادىسىدەك كۆرۈنىدىغان بىر خىل ئىجتىمائىي ۋابا يەنى ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى ۋاباسى كېلىپ چىقىدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 441 - بەت) بۇنداق ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى جەمئىيەتتىكى تاۋارلارنىڭ مۇتلەق ئوشۇقچىلىقى ئەمەس، بەلكى بۇ تاۋار بىلەن تەمىنلەش مىقدارىنى كەڭ ئەمگەكچى خەلقنىڭ سېتىۋېلىش كۈچى بىلەن سېلىشتۇرۇپ ئېيتقان سۆز، يەنى نىسپىي ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقىدىن ئىبارەت.

ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى كرىزىسى 生产过剩危机 كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە دەۋرىي ھالدا پارتلاپ تۇرىدىغان، كۆپ مىقداردىكى تاۋارلارنىڭ قىممىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولمىغانلىقى يەنى ئۇلارنىڭ سېتىلماي تۇرۇپ قالغانلىقىدىن پەيدا بولىدىغان ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي چوڭ قالايمىقانچىلىق. 18 - ئەسىردە ئۆتكەن فرانسىيىلىك خىيالىي كوممۇنىزمچى بابېف كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۈسۈلى بارلىققا كېلىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا، رىقابەتتىن ۋە ئىشلەپچىقىرىش ھۆكۈمەتسىزلىكىدىن كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشتا ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى خەۋپى تۇغۇلىدىغانلىقىنى پەملىگەن. ئۇ مۇنداق دېگەن: «رىقابەت ھېچنېمىگە قارىمايدۇ، مەقسەتسىز ۋە پىلانسىز ھالدا تاۋار ئىشلەپ چىقىرىشقا ئېلىپ بارىدۇ، خېرىدار تاپالمايدىغان خەۋپكە تەۋەككۈل قىلىشقىمۇ تېخىرا كېلىدۇ.» بۇ خەۋپنى ئۇ «ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى خەۋپى» دەپ ئاتىغان («بابېف ماقالىلىرىدىن تالانما»، شاڭخەي ئەشرىياتىنىڭ 1962 - يىل نەشرى، 85 -، 91 - بەتلەر) 1825 - يىلى بىرىنچى قېتىملىق كاپىتالىستىك ئىقتىسادىي كرىزىس پارتلىغاندىن كېيىن، فرانسىيىلىك خىيالىي سوتسىيالىزمچى فۇرىيې ئۇنى «ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى پەيدا قىلغان كرىزىس» دەپ ئاتىغان («فۇرىيې تالانما ئەسەرلىرى»، شاڭخەي ئەشرىياتىنىڭ 1964 - يىل نەشرى، 3 - تۇم، 56 - بەت) ۋە ئۇنى ئوبرازلاشتۇرۇپ «قان ئوشۇقچىلىقى كرىزىسى» دەپ ئاتىغان. لېكىن ئۇلار بۇنى ئىلمىي ئاساستا چۈشەندۈرمىدى. ماركس كاپىتالىزمنى چوڭقۇر

تەھلىل قىلىپ، كاپىتالىستىك ئىگىلىكتىكى ئىگىزلىك زىددىيەتنى ئېچىپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىچىلىقى كرىزىسى توغرىسىدىكى نەزەرىيىگە ئىلمىي ئاساس سېلىندى. «ئىقتىسادىي كرىزىس» (1085 - بەت)قا قارالا.

ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى 生产方式 يەنى ماددىي ماتېرىياللارنى ئىشلەپ چىقىرىش ئۇسۇلى، ياكى ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا زۆرۈر بولغان ماددىي ماتېرىياللارنى ھاسىل قىلىش ئۇسۇلى. ئۇ، جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ھەل قىلغۇچ كۈچى. ماركس مۇنداق دەيدۇ: «ماددىي ھاياتنى ئىشلەپ چىقىرىش ئۇسۇلى پۈتكۈل ئىجتىمائىي، سىياسىي ۋە مەنىۋى تۇرمۇش جەريانىنى بەلگىلەيدۇ.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 139 - بەت) ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى ئىشلەپچىقىرىش كۈچى ۋە ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىدىن ئىبارەت ئىككى تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كۈچى ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ ماددىي مەزمۇنى، ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئۇنىڭ ئىجتىمائىي شەكلى. ئىشلەپچىقىرىش كۈچى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنى بەلگىلەيدۇ، قانداق ئىشلەپچىقىرىش كۈچى بولسا، چوقۇم شۇنداق ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى بولىدۇ؛ لېكىن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىمۇ ئىشلەپچىقىرىش كۈچىگە غايەت زور ئەكس تەسىر كۆرسىتىپ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ ياكى ئۇنىڭغا توسالغۇ بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كۈچى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ھەم بىرلىك، ھەم كۈرەش ئىشلەپچىقىرىش

ئۇسۇلىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى زىددىيەت ھەرىكىتىنى تەشكىل قىلىدۇ. *ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ خاراكتېرىگە چوقۇم ئۇيغۇنلىشىش قانۇنىيىتى — ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ زىددىيەت ھەرىكىتى قانۇنىيىتى. ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىدا بولغان ئۆزگىرىش مۇقەررەر ھالدا كەڭ ئۇستقۇرۇلمىدا ياكى ئاستا، ياكى تېز ئۆزگىرىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ - دە، جەمئىيەتنىڭ تۆۋەن باسقۇچتىن يۇقىرى باسقۇچقا تەرەققىي قىلىشىغا تۈرتكە بولىدۇ. تارىختا ئىپتىدائىي جامائە، قۇلدارلىق، فېئودالىزم، كاپىتالىزم ۋە سوتسىيالىزمدىن ئىبارەت بەش خىل ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى كەينى - كەينىدىن بارلىققا كەلگەن. سوتسىيالىزم كوممۇنىزمنىڭ تۆۋەن باسقۇچى، ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى ئاخىرقى ھېسابتا كوممۇنىزمغا ئۆتىدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى 生产资料 ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچىدىكى ماددىي ئامىل بولۇپ، *ئەمگەك ۋاستىلىرى بىلەن *ئەمگەك ئوبيېكتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تەبىئەتتە يوشۇرۇنۇپ ياتقان ماددىي بايلىقلارنىڭ رېئال ئەمگەك ئوبيېكتىغا ئايلىنىشى ۋە قانداق ئايلىنىشى، بارلىق ئەمگەك ئوبيېكتىنىڭ ئەمگەك مەھسۇلاتىغا ئايلىنىشى ۋە قانداق ئايلىنىشى ئومۇمەن ئىشلەپچىقىرىش قورالىنىڭ تەرەققىيات دەرىجىسىگە باغلىق بولىدۇ. شۇڭا، ئىشلەپچىقىرىش قورالى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ ئىچىدە ھەل قىلغۇچ رول ئويناپىدۇ. ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ قەدىمكى زاماندىكى بۇرغىلاپ ئوت چىقىرىش، ئۆرتەپ - چوقىلاپ

تېرىشتىن ھازىرقى زامانىدىكى ماشىنىلىشىش، ئېلېكترلىشىش، ئاپتوماتلىشىش دېگەندەك دەرىجىگە يەتكەنلىكى ئىنسانلارنىڭ تەبىئەتنى بويسۇندۇرۇش داۋامىدىكى تەرەققىيات دەرىجىسىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمىزكى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بولۇپمۇ ئىشلەپچىقىرىش قورالىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسى ئىنسانلارنىڭ تەبىئەتنى تىزگىنلەش سەۋىيىسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئەمگەك كۈچلىرى بىلەن بىرلىكتە ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇ ئەمگەككە ئوخشاش ماددىي بايلىقنىڭ مەنبەسىدۇر. بارلىق ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتى ئەمگەك قابىلىيىتىگە ئىگە بولغان ئەمگەكچىنىڭ مۇئەييەن ئەمگەك ئوبيېكتىغا مۇئەييەن ئەمگەك ۋاستىلىرى ئارقىلىق تەسىر كۆرسىتىش جەريانىدۇر. خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك جەمئىيىتىدە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە ئىگىدارلىق قىلغۇچىلار ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدىن مەھرۇم بولغانلارنىڭ ئەمگىكىنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلالايدۇ؛ ھالبۇكى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدىن مەھرۇم بولغانلار ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە ئىگىدارلىق قىلغۇچىلارنىڭ قوماندانلىقىدىلا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بىلەن بىرلىشىپ، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنالايدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ھەمىدىن ئاۋۋال ئېشىش قانۇنىيىتى 生产资料生产优先增长规律 تېخنىكىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسىنىڭ ئېشىشى شەرتى ئاستىدا، كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشتا ئىپادىلەنگەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى

ئىشلەپچىقىرىشنى ئىستېمال ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىشىدىن تېز ئېشىش يۈزلىنىشى. لېنىن «ئاتالمىش بازار مەسىلىسى توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسىدە ماركس «كاپىتال»دا ئوتتۇرغا قويغان تاشقى ئاملىدىن بولىدىغان كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئەندىزىسىگە ئاساسلىنىپ ۋە تېخنىكىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسىنىڭ ئېشىشى ئاملىلارغا بىرلەشتۈرۈپ بۇ قانۇنىيەتنى دەللىلىدى. لېنىن مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «ئېشىشى ئەڭ تېز بولىدىغىنى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئىشلەيدىغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىشى، ئاندىن قالسا، ئىستېمال ۋاستىلىرىنى ئىشلەيدىغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىشى، ئېشىشى ئەڭ ئاستا بولىدىغىنى ئىستېمال ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىشى.» «ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئەڭ تېز ئېشىش قانۇنىيىتىنىڭ پۈتۈن ئەھمىيىتى ۋە رولى شۇ يەردىكى، قول ئەمگىكىنىڭ ئورنىنى ماشىنا ئەمگىكىنىڭ ئېلىشى (ئۇمۇمەن ماشىنىلاشقان سانائەت دەۋرىدىكى تېخنىكا تەرەققىياتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ) كۆمۈر، تۆمۈرگە ئوخشاش ھەقىقىي (ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئىشلەيدىغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى)نىڭ ئىشلەپچىقىرىشنى تېز راۋاجلاندۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ... تېخنىكا قانچە تەرەققىي قىلسا، قول ئەمگىكى شۇنچە چەتكە قېقىلىدۇ ـ دە، بارغانچە مۇرەككەپلىشىۋاتقان ماشىنغا ئورۇن بېرىدۇ، دېمەك، ماشىنىنىڭ ۋە ماشىنا ياساشتا زۆرۈر بولغان بۇيۇملارنىڭ دۆلەتنىڭ پۈتۈن ئىشلەپچىقىرىشىدا تۇتىدىغان ئورنى بارغانسېرى چوڭ

بولىدۇ.» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 1 - توم، 71 - 88 - بەتلەر) بۇ شۇنى ئىپادىلەپ بېرىدۇكى، تېخنىكىنىڭ تەرەققىياتى قول ئەمگىكىنىڭ ئورنىنى ماشىنا ئەمگىكى ئالغان دەۋرگە يەتكەندە، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلگەنلىكىدىن، ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلاتنا بۇيۇملاشقان ئەمگەك سەرپىياتىنىڭ تۇتىدىغان سالمىقى پەيدىنپەي ئېشىپ، جانلىق ئەمگەك سەرپىياتىنىڭ تۇتىدىغان سالمىقى نىسپىي ھالدا ئازىيىپ بارىدۇ، نەتىجىدە كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى ئۆزلۈكسىز ئۆسىدۇ - دە، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىشى ھەممىدىن ئاۋۋال ئاشىدىغان ئەھۋال يۈز بېرىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىشى ئىستېمال ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ، ئۇنىڭ ئېشىش سۈرئىتى ئاخىرقى ھېسابتا ئىستېمال ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئېشىش سۈرئىتىگە باغلىق بولىدۇ. شۇڭا، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىشى ھەممىدىن ئاۋۋال ئېشىش قانۇنىيىتى مەلۇم مەزگىل ئىچىدە ئىستېمال ۋاستىلىرىنىڭ تېخنىكا تېز سۈرئەتتە راۋاجلىنىشىنى چەتكە قاقمايدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىشى ۋە ئىستېمال ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ھەرقايسى مەزگىللەردىكى ئېشىش سۈرئىتىنى ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ كونكرېت تارىخىي شەرت - شارائىتلىرى، تېخنىكا، ئىقتىساد ۋە باشقا جەھەتلەردىكى شەرت - شارائىتلىرى بەلگىلەيدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا بولغان خۇسۇسىي مولۇكچىلىك 生产资料私有制 قىسقارتىپ «خۇسۇسىي

مۇلۇكچىلىك» دەپ ئاتىلىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا خۇسۇسىيلار ئىگىدارلىق قىلىش شەكلى. بۇ، بىرىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىدىن كېيىن ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە بارلىققا كەلگەن. ئومۇمىي مۇلۇكتىن ئالدى بىلەن خۇسۇسىي مۇلۇككە ئايلانغان نەرسە ئۇرۇق ئاقسىاقاللىرى ئالماشتۇرۇشتا ئىشلەتكەن ھايۋانلار ئىدى. ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ راۋاجلىنىشى، بولۇپمۇ مېتال قورالالارنىڭ ئىشلىتىلىشى ھەر بىر ئائىلىنى مۇستەقىل ئىشلەپچىقىرىش بىرلىكى بولۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى، بۇ ھال ئىپتىدائىي جامائە مۇلۇكچىلىكىدىن پەيدىنپەي خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىككە ئۆتۈش ئۈچۈن شارائىت يارىتىپ بەردى. تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى ۋە تاۋار ئالماشتۇرۇشنىڭ كېڭىيىشى خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنىڭ راۋاجلىنىشىنى يەنمۇ ئىلگىرى سۈردى. خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ تەرەققىياتىغا ماسلاشقانلىقىنىڭ ۋە ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ يۇقىرىلىق باسقۇچىدىن مەدەنىيەت باسقۇچىغا قەدەم قويغانلىقىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى، جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ مۇھىم ئالامىتى. خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك — ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش ۋە ئېزىشنىڭ ئاساسى. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدىن مەھرۇم قىلىنغان ئەمگەكچىلەر ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىش ئۈچۈن، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە ئىگىدارلىق قىلىدىغان كىشىلەر ئۈچۈن مەلۇم مىقداردا ھەقسىز ئەمگەك قىلىپ بېرىشكە مەجبۇر بولىدۇ. سىنىپىي كۈرەش ۋە دۆلەتلەرنىڭ

ھەممىسى خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن. تارىختا ئۇچ خىل ئاساسلىق خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك شەكلى بولغان: (1) قۇلدارلار مۇلۇكچىلىكى، (2) فېئودال مۇلۇكچىلىك، (3) كاپىتالىستىك مۇلۇكچىلىك. بۇلار ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ئوخشاش بولمىغان تەرەققىيات باسقۇچلىرىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، ئىپتىدائىي جەمئىيەت يىمىرىلىشىنىڭ تارتىپ تاكى سوتسىيالىستىك جەمئىيەتكىچە بولغان باسقۇچلارنىڭ ھەممىسىدە دېھقانلار ۋە قول ھۈنەرسانائەتچىلەرنىڭ يەككە ئەمگەكنى ئاساس قىلغان يەككە مۇلۇكچىلىك يەنى ئۆزىنىڭ خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك مەۋجۇت بولۇپ كەلدى، لېكىن ئۇ ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي ھاياتتا ئەزەلدىن ھۆكۈمران ئورۇننى ئىگىلىگەن ئەمەس. كاپىتالىستىك مۇلۇكچىلىك — خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنىڭ ئەڭ يۇقىرى شەكلى. خىيالىي سوتسىيالىزمچى مورگان - ئەسرىنىڭ بېشىدا خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى تەنقىد قىلغان، ئۇ تۇنجى قېتىم خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئادەمنى ئادەم ئىكسپىلاتاتسىيە قىلىشنىڭ ئاساسى دەپ جاكارلىدى ۋە مۇنداق دېدى: «ئەگەر خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك يەنىلا ساقلىنىپ قالىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا، ئەڭ مۇنەۋۋەر بولغان كۆپ سانلىق ئىنسانلار ئازاب - ئوقۇبەتلىك، قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدىغان پاجىئەلىك ئەھۋالدا مەڭگۈ ئېزىلىدۇ.» («ئۇتوپىيە»، شاڭخەي نەشرىياتىنىڭ 1959 - يىل نەشرى، 56 - بەت) ماركسىزم خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك مۇقەررەر ھالدا كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان زىددىيەتنى ۋە خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك

مىلك ئورنىنى مۇقەررەر ھالدا سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنىڭ ئالدىغانلىقىنى ئىلمىي ئاساستا دەللىلەپ بەردى. خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى يوقىتىش — كوممۇنىستلارنىڭ تارىخىي ۋەزىپىسى. ماركس بىلەن ئېنگېلس «كوممۇنىستىك پارتىيە خىتابنامىسى»دە مۇنداق دېگەن: «كوممۇنىستلار ئۆز نەزەرىيىسىنى بىر ئېغىز سۆزگە يىغىنچاقلىشى مۇمكىن: خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى يوقىتىش.» («ماركس ـ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 ـ توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 445 ـ بەت) خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ھەم ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىي قىلغانلىقىنىڭ، ھەم ئىشلەپچىقىرىش تازا تەرەققىي قىلمىغانلىقىنىڭ نەتىجىسى، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنى ئىنتايىن زور دەرىجىدە راۋاجلاندۇرغاندىلا، ئاندىن خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى ئۆزۈل ـ كېسىل يوقاتقىلى بولىدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا بولغان مۇلۇكچىلىك

生产资料所有制 قىسقارتىپ «مۇلۇكچىلىك» دەپ ئاتىلىدۇ. كىشىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا ئىگىدارلىق قىلىش شەكلى. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ شەخسلەرگە، ئىجتىمائىي گۇرۇھلارغا ياكى پۈتكۈل جەمئىيەتكە مەنسۇپ بولۇشىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ، كۆرۈنۈشتە ئادەم بىلەن نەرسە ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى بىلدۈرگەن بىلەن، ماھىيەتتە، ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت، سىنىپىي جەمئىيەتتە بولسا، سىنىپ بىلەن سىنىپ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى بىلدۈرىدۇ. ھەرقانداق ئىشلەپچىقىرىش ئەمگەكچىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بىلەن بىرلىشىشنى شەرت قىلىدۇ؛ ئىشلەپ

چىقىرىش ۋاستىلىرىدىن ئايرىلغان ئەمگەكچى باشقىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئىشلىتىش ئارقىلىقلا ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنالايدۇ. شۇڭا، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە ئىگە بولغان سىنىپ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدىن ئايرىلغان ئەمگەكچىلەرنىڭ ئەمگىكىنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلالايدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان مۇلۇكچىلىك ــ ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ئاساسى، سېھن - سىمون مۇلۇكچىلىكنىڭ مۇھىملىقىنى بىلىپ، «مۇلۇكچىلىك ــ جەمئىيەتتىن ئىبارەت چوڭ بىنانىڭ ئۇلى» دەپ قارىغان. مۇلۇكچىلىك كىشىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تەكرار ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدىكى باشقا مۇناسىۋەتلىرىنى، جۈملىدىن تەقسىمات، ئالماشتۇرۇش ۋە ئىستېمال مۇناسىۋەتلىرىنى بەلگىلەيدۇ. بۇنىڭدىن باشقا بارلىق ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنىمۇ، ئېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان مۇلۇكچىلىك بەلگىلەيدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان مۇلۇكچىلىكنىڭ شەكلى ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسى بىلەن بەلگىلىنىدۇ. ئوخشاش بولمىغان تارىخىي باسقۇچلاردا، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسى ئوخشاش بولمىغاچقا، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان مۇلۇكچىلىكمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. ئېنگېلس مۇنداق دەيدۇ: «مۇلۇكچىلىك مۇناسىۋىتىدىكى ھەر قېتىملىق ئۆزگىرىش كونا مۇلۇكچىلىك مۇناسىۋىتى بىلەن مۇڭاپىقلىشالماي قالغان يېڭى ئىشلەپچىقىرىش كۈچى تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم،

ئۇيغۇرچە نەشرى، 376 - بەت) تارىختا ئارقا - ئارقىدىن بارلىققا كەلگەن، ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي ھايات ئۈستىدىكى ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغە بولغان مۇلۇك چىلىكلەر مۇنۇلار: ئىپتىدائىي جامائە مۇلۇكچىلىكى، قۇلدارلار مۇلۇكچىلىكى، فېئودالىق مۇلۇكچىلىك، كاپىتالىستىك مۇلۇكچىلىك ۋە سوتسىيالىستىك مۇلۇكچىلىك. بۇنىڭدىن باشقا، ئىپتىدائىي جەمئىيەت يىمىرىلىشتىن تارتىپ تاكى سوتسىيالىستىك جەمئىيەتكىچە بولغان باسقۇچلارنىڭ ھەممىسىدە يەككە ئەمگەكچىلەر مۇلۇكچىلىكى يەنى ئۇششاق خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك مەۋجۇت بولۇپ كەلدى، لېكىن بۇ ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي ھايات ئەزەلدىن ھۆكۈمران ئورۇننى ئىگىلىگەن ئەمەس. ئىپتىدائىي جامائە مۇلۇكچىلىكى بىلەن سوتسىيالىستىك مۇلۇكچىلىك — ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغە بولغان ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك، قالغانلىرى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك.

ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغە بولغان ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك 生产资料公有制 قىسقارتىپ «ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك» دەپ ئاتىلىدۇ. ئەمگەكچىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغە ئورتاق ئىگىدارلىق قىلىش شەكلى. تارىختا تاكى ھازىرغىچە *ئىپتىدائىي جامائە مۇلۇكچىلىكى ۋە سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىن ئىبارەت ئىككى خىل ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك بولۇپ كەلدى. گېيىنكىسى *سوتسىيالىستىك ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى ۋە *ئەمگەكچى ئاممىنىڭ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكى قاتارلىق ئوخشاش بولمىغان شەكىللەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىپتىدائىي جامائە مۇلۇكچىلىكى ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى ئىنتايىن ئاددىي بولغانلىقتىن، كىشىلەر تەبىئەتكە تاقابىل تۇرۇش ۋە ئۆز ھاياتىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن كوللېكتىپ ھەرىكەت قىلىشقا مەجبۇر بولغانلىقتىن مۇقەررەر نەتىجىسى. ئىپتىدائىي جامائە مۇلۇكچىلىكىنىڭ مەۋجۇت بولغانلىقى بۇرژۇئا ئالىملىرى تەرغىپ قىلغان مۇلۇكچىلىك مەكگۈ ئۆزگەرمەيدۇ دەيدىغان خاتا نەزەرىيىگە رەددىيە بەردى. سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك ماشىنىلاشقان يېرىك ئىشلەپچىقىرىش ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن ۋە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى شارائىتىدا بەرپا بولغان. ئۇ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىقى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغە خۇسۇسىيلار ئىگىدارلىق قىلىشنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى يوقىتىپ، پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنى پىلانلىق راۋاجلاندۇرۇشقا شارائىت يارىتىپ بەردى ۋە ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنى كىشىلەرنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى ئۈزلۈكسىز قاندۇرۇپ تۇرۇشنى مەقسەت قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنىڭ بارلىققا كېلىشى — ئىنسانىيەت تارىخىدىكى بىر سەكرەش، ئىجتىمائىيلاشقان يېرىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى. ئەنگېلىيىلىك خىيالىي سوتسىيالىزمچى مور «ئۇتوپىيە» دېگەن ئەسىرىدە كەلگۈسى جەمئىيەتتىكى ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك ھەققىدە تەسەۋۋۇر قىلغان. فرانسىيىلىك خىيالىي كوممۇنىزمچى موربللى، خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ مەلۇم باسقۇچىدىلا پەيدا بولغان، ئىنسانىيەت تارىخى ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىن باشلانغان،

دەپ قارىدى. ماركس ئومۇمىي مۇلۈكچىلىكتىن خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىككە، خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكتىن يەنە ئومۇمىي مۇلۈكچىلىككە ئۆتۈش ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ تەرەققىياتىغا ماسلىشىدىغانلىقىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى ئىكەنلىكىنى ئىلمىي يوسۇندا دەللىلەپ بەردى. ئادەم ئادەمنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدىغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك شارائىتىدا، ئەمگەكچىلەر ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ قۇلى بولىدۇ. سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك شارائىتىدا، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ ئەمگەكچىلەرگە بولغان ھۆكۈمرانلىقى يوقىلىدۇ، ئەمگەكچىلەر ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنىش ۋە ئېزىلىشتىن خالىي بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە جەمئىيەتنىڭ خوجىسى بولۇپ قالىدۇ. سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك كومۇنىستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىككە راۋاجلىنىش جەريانىدا ئىنسانلار ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتنى پەيدىنپەي ئاڭلىق ئىگىلەپ ۋە تەتبىق قىلىپ، زۆرۈرىيەت ئالىمىدىن ئەركىنلىك ئالىمىگە ئۆتىدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش ۋاقتى 生产时间 ئەمگەك ئوبيېكتىسى ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىگە ئۆتۈپ، تەييار مەھسۇلات بولۇپ چىققىچە بولغان ھەممە ۋاقىت. يەنى كاپىتال ياكى مەبلەغ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا تۇرۇۋاتقان ۋاقىت. بۇ مۇنۇلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: (1) *ئەمگەك مەزگىلى؛ (2) ئەمگەك چىلەرنىڭ دەم ئېلىش ۋاقتى (مەسىلەن دەم ئېلىش كۈنلىرى)؛ (3) ئەمگەك ئوبيېكتى تەبىئەت كۈچىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ (قۇرۇش، سوۋۇش، خىمىيىۋى رېئاكسىيە، بىئولوگىيىلىك ئۆزگىرىش

قاتارلىقلار)، ئەمگەكنىڭ توختاپ قالغان ۋاقتى؛ (4) خام ئەشيا، ماتېرىيال، يېقىلغۇ قاتارلىقلارنى ساقلاش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ۋاقىت. بۇنىڭ ئىچىدە ئەمگەك قىلىش ۋاقتى ھەممىدىن مۇھىم. ئىشلەپچىقىرىش ۋاقتى، كۆپىنچە، ئەمگەك قىلىش ۋاقتىدىن ئېشىپ كېتىدۇ، چۈنكى، بەزىدە ئەمگەك ئوبيېكتى ئەمگەك جەريانىغا ئۆتۈشتىن بۇرۇنلا ئىشلەپچىقىرىش ۋاقتى ئىچىدە تۇرۇۋاتقان بولىدۇ (مەسىلەن تەييارلاپ قويۇلغان خام ئەشيالار، ماتېرىياللار)؛ بەزىدە ئەمگەك جەريانى ئۈزۈلۈپ قالغان تەقدىردىمۇ ئىشلەپچىقىرىش داۋاملىشىۋېرىدۇ (مەسىلەن ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈشى، يېمەكلىكلەرنىڭ ئېچىشى)؛ بەزىدە ئەمگەك جەريانى ئايلانغا شقان بولسىمۇ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاقتى تېخى ئايلانغا شقان بولىدۇ (مەسىلەن قەغەزلەرنى قۇرۇتۇش)، ئەمگەك قىلىش ۋاقتىنىڭ سىرتىدىكى مۇشۇ بىر قىسىم ئىشلەپچىقىرىش ۋاقتىمۇ ئىستېمال قىممىتىنى يارىتىش ئۈچۈن زۆرۈر بولىدۇ، لېكىن ئۇنىڭدا قىممەت ھاسىل بولمايدۇ. كاپىتالىزم شارائىتىدا كاپىتالىستلار ھەمىشە يېڭى تېخنىكىنى ئىشلىتىش، ئەمگەك سىجىللىقىنى كۈچەيتىش قاتارلىق چارىلەرنى قوللىنىپ ئىشلەپچىقىرىش ۋاقتىنى قىسقارتىش يولى بىلەن كاپىتالنىڭ ئايلىنىشىنى تېزلىتىشكە ئۇرۇنىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا ئىشلەپچىقىرىش ۋاقتىنى قىسقارتىش ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنى ئۆستۈرۈش، مەبلەغنىڭ ئايلىنىشىنى تېزلىتىشتە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمالى 生产消费 بۇنىڭ كەڭ مەنىدىكىسى ۋە تار مەنىدىكىسى بولىدۇ. كەڭ مەنىدىكىسى

ئەمگەك كۈچلىرى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى سەرپىياتىنى كۆرسىتىدۇ؛ تار مەنىدىكى ئىشلەپچىقىرىش قورالى، خام ئەشيا، يېقىلغۇ ۋە قوشۇمچە ماتېرىيال قاتارلىقلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى سەرپىياتىنى كۆرسىتىدۇ. جانلىق ئەمگەكنىڭ ئىستېمال قىلىنىشى — ئىشلەپچىقىرىش سۇبېيېكتىنىڭ ئىستېمال قىلىنىشى؛ ئۆلۈك ئەمگەكنىڭ ئىستېمال قىلىنىشى — ئىشلەپچىقىرىش ئوبېيېكتىنىڭ ئىستېمال قىلىنىشى، مەسىلەن، رەخت توقۇغاندا پاختا يىپنىڭ سەرپ بولۇشى ۋە ماشىنىنىڭ ئۇپرىشى قاتارلىقلارنى مىسالغا ئالساق، پاختا يىپ، ماشىنا قاتارلىقلارنىڭ ئىستېمال قىممىتىنىڭ يوقالغانلىقى پاختا رەختنىڭ ئىستېمال قىممىتىنىڭ شەكىللەنگەنلىكى بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ئىستېمال قىلىنمىسا، تەبىئىي ئۆزگىرىشلەر تۈپەيلىدىن بۇزۇلۇپ كېتىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمالى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ ئىستېمال قىممىتىنى ساقلاشنىڭ بىردىنبىر ۋاستىسى بولۇپلا قالماي، بەلكى ئىجتىمائىي ېھتىياجنى كۆپەيتىش، تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىشنىڭمۇ مۇھىم يولى. ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمالى بىلەن شەخسىي ئىستېمالنىڭ پەرقى شۇ يەردىكى، شەخسىي ئىستېمال ئادەملەرنىڭ ئىستېمال بۇيۇملىرىنى ئىستېمال قىلىشىدىن ئىبارەت. ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمالى بولسا، تار مەنىدە ئېيتقاندا، ئەمگەك كۈچىنىڭ ئەمگەك ۋاستىلىرى ۋە خام ئەشيا ـ ماتېرىياللارنى ئىستېمال قىلىشى، كەڭ مەنىدە ئېيتقاندا، جانلىق ئەمگەك بىلەن ئۆلۈك ئەمگەكنىڭ بىرلىشىپ ئىستېمال قىلىنىش جەريا-

قىدىن ئىبارەت. دېمەك، ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمالى ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدۇر. ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمالىنىڭ شەكلى ۋە دەرىجىسى كىشىلەرنىڭ تەبىئەتنى تىزگىنلەش ۋە ئۆزگەرتىش ئىقتىدارىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

ئىشلەپچىقىرىش ئىسلاھاتى 生产改革 جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى يېڭى قۇرۇلغان مەزگىلدە ئەمدىلا مۇسادىرە قىلىنغان بيۇروكرات كاپىتالىستلىك كارخانىلارغا سوتسىيالىستىك ئىگىلىك باشقۇرۇش پرىنسىپى بويىچە كىرگۈزۈلگەن دەسلەپكى ئىسلاھات. دېموكراتىك ئىسلاھاتنىڭ داۋامى. بۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنلىرى مۇنۇلار: كارخانا باشقۇرۇش ئاپپاراتىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، ئىلمىي ئىش تەقسىماتىنى يولغا قويۇش، ئىشلەپچىقىرىش ۋە تېخنىكا باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى بەرپا قىلىش؛ پىلانلىق باشقۇرۇشنى يولغا قويۇش، ئىشلەپچىقىرىش نورمىسىنى مۇۋاپىق بېكىتىش، ئىلغار ئىشلەپچىقارغۇچىلار ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش؛ كارخانىلارنىڭ مال - مۈلكىنى، ئۇسكۇنىلەرنىڭ ئىقتىدارىنى ئۈنۈملۈك، تۇراقلىق مەبلەغ ۋە تۇراقسىز مەبلەغلەرنى بېكىتىش، مۇستەقىل بوغالتىرلىق قىلىش تۈزۈمىنى يولغا قويۇش، ئىقتىسادىي ھېسابات تۈزۈمىنى يۈرگۈزۈش ۋە باشقىلار. ئىسلاھاتنىڭ مەركىزى كونىراپ كەتكەن كاپىتالىستىك ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، كارخانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى دۆلەت پىلانى يولىغا سېلىپ، ئۇنى دۆلەت ۋە خەلقنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش؛ ئىشلەپچىقىرىش، تېخنىكا، مالىيە قاتارلىقلار بويىچە سوتسىيالىستىك باشقۇرۇش تۈزۈمىنى دەسلەپكى قەدەمدە

بەرپا قىلىش ۋە ئىشچىلار ئاممىسىنىڭ ئاكتىپلىقىنى جارى قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت. ئىشلەپچىقىرىش ئىسلاھاتىدىن كېيىن، ئىشلەپچىقىرىش جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندى.

扩大生产基金 ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىش فوندى كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشقا ئىشلىتىلىدىغان ماددىي ئەشيا ياكى مەبلەغ. جۇغلانما فوندىنىڭ ئاساسىي تەركىبىي قىسمى. ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىش فوندى بولمىسا، تۇراقلىق مۇلۈك بىلەن تۇراقسىز مەبلەغنى كۆپەيتكىلى بولمايدۇ، ئىشلەپچىقىرىش ئاساسىي جەھەتتىن بۇرۇنقى كۆلەمدىلا تەكرارلىنىدۇ. كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىش فوندىنى ئاساسەن خوسۇسىي كارخانىلار توپلاپ ئىشلىتىدۇ، ئۇنىڭ بىر قىسمى دۆلەت خامچوتىدا ۋە دۆلەت ئىلكىدىكى كارخانىلاردا مەركەزلەشتۈرۈپ كونترول قىلىنىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىش فوندى ئومۇمەن دۆلەت خامچوتىنىڭ ۋە مالىيەدىن پىرسەنت ئايرىشنىڭ ئەملگە ئېشىشى ئارقىسىدا شەكىللىنىدۇ، ئۇ ئايرىم - ئايرىم ھالدا مەركەزلىك، يەرلىك ئورۇنلارنىڭ ۋە كارخانىلارنىڭ ئىلكىدە بولۇپ، پىلانلىق ھالدا سانائەت، يېزا ئىگىلىكى ۋە قاتناش - ترانسپورت ئىشلىرى قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرلىك ئاساسىي قۇرۇلۇشلارغا ۋە كارخانىلارنىڭ تۇراقسىز مەبلىغىنى كۆپەيتىشكە ئىشلىتىلىدۇ. يېزىلاردىكى يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ۋە شەھەرلەردىكى كوللېكتىپ كارخانىلارنىڭ جامائەت فوندى ياكى جۇغلانما فوندىنىڭ خېلى دېگۈدەك بىر قىسمىمۇ ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىش فوندى قىلىنىدۇ.

生产专业化 ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەخسۇسلاششى

ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ پەن - تېخنىكىنىڭ راۋاج
لىنىشىغا ئەگىشىپ كۈندىن - كۈنگە مۇستەقىل ئىشلەپچىقىرىش
تارماقلىرىغا بۆلۈنۈشىنى كۈرسىتىدۇ. ئۇ، ئىجتىمائىي ئىش
تەقسىماتى ۋە ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىشىشنىڭ تەرەققىي
قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. ماشىنىلاشقان يېرىك ئىشلەپچىقىرىش
نىڭ بارلىققا كېلىشى، تاۋار ئىگىلىكىنىڭ راۋاجلىنىشى، ئىش
لەپچىقىرىش كۆلىمىنىڭ كۈندىن - كۈنگە كېڭىيىشى تارقىسىدا،
ئىش تەقسىماتى بارغانسېرى ئىنچىكىلىشىپ بارىدۇ، بىر خىل
مەھسۇلاتنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىشىلا ئەمەس، بەلكى بىر خىل مەھ
سۇلاتنىڭ ھەر بىر قىسمىنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىشىمۇ ھەتتا ئۇنىڭ
ددكى بىر خىل ھۆنەر - سەنئەتمۇ مەخسۇس ئىشلەپچىقىرىش
تارمىقىغا ئايلىنىپ قالىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئىشلەپچىقىرىشنىڭ
مەخسۇسلىشىش دەرىجىسى كۈنسايىن ئۆسۈپ بارىدۇ. سانائەت
ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەخسۇسلىشىشى ۋە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچە
قىرىشنىڭ مەخسۇسلىشىشى بولىدۇ. سانائەت ئىشلەپچىقىرىشنىڭ
مەخسۇسلىشىشىدا يەنە مەھسۇلاتنىڭ مەخسۇسلىشىشى، زاپچاس
لارنىڭ مەخسۇسلىشىشى، ھۆنەر - سەنئەتنىڭ مەخسۇسلىشىشى
ۋە تېخنىكا ئارقا سېپىنىڭ مەخسۇسلىشىشى قاتارلىقلار بولىدۇ.
ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەخسۇسلىشىشى ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھەمكار-
لىقنى ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ، بۇنداق بولغاندا، ئىشلەپچىقە
رىش تېخنىكىسىنى ياخشىلاش، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى ئۆس
تۈرۈش، تەننەرخنى تۆۋەنلىتىش، مەھسۇلاتنىڭ سۈپىتىنى يۇقە
رى كۆتۈرۈش، ئىشلەپچىقىرىش دەۋرىنى قىسقارتىشقا پايدىلىق

بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەخسۇسلىشىش دەرىجىسى بىر دۆلەتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكا سەۋىيىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئالامەتلەرنىڭ بىرىدۇر.

ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەركەزلىشىشى 生产集中 كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى، ئەمگەك كۈچى ۋە تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ كۈندىن - كۈنگە چوڭ كارخانىلارغا مەركەزلىشىش جەريانى. ئۇ، كاپىتالىستىك ئەركىن رىقابەتنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى بولۇپ، كاپىتالنىڭ توپلىنىشى ۋە كاپىتالنىڭ مەركەزلىشىشىدىن ئىبارەت ئىككى خىل يول ئارقىلىق ئەملگە ئاشىدۇ. رىقابەت داۋامىدا چوڭ كارخانىلار ئىلغار تېخنىكىدىن كەڭ پايدىلىنىش، ئىنچىكە ئىش تەقسىماتىنى يولغا قويۇش ۋە ئىشلەپچىقىرىشنى مەخسۇسلاشتۇرۇش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغاچقا، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى ئۈستۈن، تەننەرخى تۆۋەن، ئالىدىغان پايدىسى كۆپ بولىدۇ - دە، ئوتتۇرا - كىچىك كارخانىلارنى يېڭىپ قويىدۇ. بۇنىڭ تۈرتكىسى ئارقىسىدا، كاپىتالىستىك كارخانىلار كاپىتال جۇغلاشنى كۈچەيتىپ، ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمىنى كېڭەيتىدۇ، ئوتتۇرا ۋە كىچىك كاپىتاللار بىرلىشىپ چوڭ ھەسسىدارلىق شىركەتلىرىنى قۇرىدۇ، ياكى چوڭ كاپىتاللارغا يەم بولۇپ كېتىدۇ، دېمەك، ئىشلەپچىقىرىش ۋە كاپىتال پەيدىنپەي ئاز سانىدىكى چوڭ كارخانىلارغا مەركەزلىشىدۇ. ئىقتىسادىي كرىزىس ۋە ئۇرۇش مەزگىلىدە ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەركەزلىشىش سۈرئىتى تېخىمۇ تېز بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەركەزلىشىشى تەرەققىي قىلىپ، ئاز سانىدىكى چوڭ كارخانىلار ئۆزى تۇرۇۋاتقان تار-

ماقالىسىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئوبوروتنى كونترول قىلالايدىغان دەرىجىگە يەتكەن ۋاقىتتا، تەبىئىي ھالدا مونوپولىيە شەكىللىنىدۇ، ۋەھالەنكى، مونوپولىيە ئۆز نۆۋىتىدە مۇقەررەر ھالدا ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەركەزلىشىشىنى تېزلىتىدۇ.

生产无政府状态 ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ھۆكۈمەتسىزلىكى

ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ بىر تۈتاش پىلان بويىچە ئىلگىرىلەشتىن ئىبارەت قانۇنىيىتىنىڭ ھالىتىدە تۇرىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك ئاساسىدىكى تاۋار ئىگىلىكىنىڭ، بولۇپمۇ كاپىتالىستىك تاۋار ئىگىلىكىنىڭ بىر خۇسۇسىيىتى. ئۇ ئىجتىمائىي ئەمگەكتىن ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىدىن تولۇق، مۇۋاپىق پايدىلىنىشقا ئىمكانىيەت يارىتىپ بەرمەيدۇ، بەلكى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۆچىنى ئېغىر دەرىجىدە زىيان قىلىدۇ ۋە ئېيران قىلىدۇ. «رىقابەت ۋە ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھۆكۈمەتسىزلىك قانۇنىيىتى» (382 - بەت)گە قارالسۇن.

生产社会化 ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىشىشى

تارقاق، ئۇششاق يەككە ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەركەزلەشكەن، يىرىك ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشقا ئايلىنىش جەريانى. بۇ جەريان كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى بەرپا قىلىنغاندىن كېيىن باشلاندى؛ ماشىنىلاشقان يىرىك سانائەتنىڭ بارلىققا كېلىشى ئۇنىڭ سۈرئىتىنى تېزلەتتى. ئۇنىڭ كاپىتالىزم شارائىتىدىكى ئاساسىي ئىپادىسى مۇنداق: ئەسلىدە يەككە ئادەملەر تارقاق ئىشلىتىۋاتقان ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرى كۈنسايىن كاپىتالىستىك كارخانىلارغا مەركەزلىشىدۇ، ماشىنا

ئارقىلىق ئىشلەپچىقىرىش بارا - بارا قول ئەمگىكىنىڭ ئورنى ئالىدۇ، يالالانما ئەمگەكچىلەر سانائەت تارماقلىرىغا تۇركۈملەپ ئېقىپ كىرىدۇ، نۇرغۇن ئەمگەكچىلەر بىللە ئەمگەك قىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدىن ئورتاق پايدىلىنىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدىن پايدىلىنىش جەھەتتىكى ئىجتىمائىيلىشىش بارلىققا كېلىدۇ؛ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتىنىڭ بارغانچە ئىنچىكىلىشىشى، ھەمكارلىشىشنىڭ كەڭ راۋاجلىنىشى ۋە پەن - تېخنىكىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، يېڭى ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى داۋاملىق پەيدا بولۇپ تۇرىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش كۆندىن - كۈنگە مەخسۇسلىشىدۇ، يەككە، تارقاق بولغان ئىشلەپچىقىرىش جەريانى بىر قاتار كارخانىلار ۋە تارماقلار ئۆزئارا زىچ ئالاقىلىشىپ ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش جەريانىغا ئايلىنىدۇ، شۇنىڭ بىلەن، مەھسۇلاتلارمۇ شەخسىلەرنىڭ مەھسۇلاتىدىن ئىجتىمائىيلاشقان مەھسۇلاتقا ئايلىنىدۇ؛ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنىڭ ئىجتىمائىيلىشىشىغا ئەگىشىپ، مەھسۇلاتلار يۈكسەك دەرىجىدە تاۋارلىشىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش بۇرۇنقى شەخس ئۆزى ئۈچۈن ئىشلەپچىقىرىشتىن جەمئىيەتنى مەھسۇلاتلار بىلەن تەمىنلەيدىغان ئىشلەپچىقىرىشقا ئايلىنىدۇ، يەرلىك بازارلار تەرەققىي قىلىپ بىر تۇتاش دۆلەت بازىرىغا ئايلىنىدۇ، خەلقئارا بازارمۇ شۇنىڭغا ئەگىشىپ كېڭەيىدۇ. لېكىن ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىقى كاپىتالىستنىڭ خۇسۇسىيلار ئىگىدارلىق قىلىش تۈزۈمىگە جىددىي قايچا كېلىدۇ. بولۇپمۇ جاھانگىرلىك باسقۇچىغا قەدەم قويۇلغاندىن كېيىن، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىشىشى يۈكسەك دەرىجىدە راۋاج-

لاندى، ۋەھالەنكى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە ئەمگەك مەھسۇلاتلىرىنىڭ كۆپ قىسمى ئىنتايىن ئاز ساندىكى چوڭ مونوپول كاپىتالىستلارنىڭ قولىغا مەركەزلىشىۋەردى ـ دە، بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت تېخىمۇ ئۆتكۈرلىشىپ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ تەرەققىياتىغا قاتتىق توسالغۇ بولۇپ قالدى. ئۇ ئوبيېكتىپ جەھەتتە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان كاپىتالىستىك خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكنىڭ ئورنىنى سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۈكچىلىكنىڭ ئېلىشنى، ئىشلەپچىقىرىشنى جەمئىيەتنىڭ پىلانلىق ئۇيۇشتۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ تولۇق راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئومۇمنىڭ ئىلكىگە ئېلىش دەرىجىسى ۋە دائىرىسىنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىشىش دەرىجىسىگە ماسلاشتۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ.

ئىشلەۋاتقان ئەمگەكچىلەر ئارمىيىسى 现役劳动军

«زاپاس سانائەت ئارمىيىسى»نىڭ سېلىشتۇرمىسى. كاپىتالىزم جەمئىيىتىدىكى ئىشقا ئورۇنلاشقان ئىشچىلار. ئىشلەۋاتقان ئەمگەكچىلەر قوشۇنىنىڭ ھالىتى ھەمىشە زاپاس سانائەت قوشۇنىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ تۇرىدۇ. زاپاس سانائەت قوشۇنى قانچە ئۇلغايسا، كاپىتالىستلار ئىشلەۋاتقان ئەمگەكچىلەر قوشۇنىغا بولغان ئېكسپىلاتاتسىيىسىنى كۈچەيتىش ئىمكانىيىتىگە شۇنچە ئىگە بولىدۇ ـ دە، ئۇلارنى ھەددىدىن زىيادە ئەمگەك قىلىشقا مەجبۇرلىيالايدۇ ھەم كاپىتالىنىڭ ئىلكىدە تۇتۇپ تۇرالايدۇ. ئىشلەۋاتقان ئەمگەكچىلەر قوشۇنىنىڭ ھەددىدىن

زىيادە ئەمگەك قىلىشى ئۆز ئۆزىتىدە زاپاس سانائەت قوشۇنـ نى تەخمىنى كېڭەيتىدۇ. بۇ ئىككى تەرەپنىڭ بىر ـ بىرىگە تەسىر كۆرسىتىشى ۋە بىر ـ بىرىنى تەقەززا قىلىشى كاپىتالىستلارنىڭ تېخنىكا كۆپ قوشۇمچە قىممەت ئۈندۈرۈۋېلىش ۋاستىسى بولۇپ قالغان.

ئىقتىساد 经济 جۇڭگونىڭ قەدىمكى زامانىدا، بۇ سۆزنىڭ «ئەلنى ئىدارە قىلىش ۋە پۇقرالارغا پايدا يەتكۈزۈش» دېگەن مەنىسى بار ئىدى. ھىندىستان ـ ياۋروپا تىل سىستېـ مىسىدا، بۇ يۇنانچە oikonomia دېگەن سۆزدىن كېلىـگەن بولۇپ، ئەسلى مەنىسى ئائىلە باشقۇرۇش ھۈنىرى دېگەنـدىـن ئىبارەت ئىدى. بۇ سۆز ھەممىدىن بۇرۇن قەدىمكى يۇنانـدا بولۇپ ئۆتكەن سىنوفېننىڭ «ئىقتىساد ھەققىدە» دېگەن ئەسـ رىدە ئىشلىتىلگەن. ئارىستوتېل بۇ سۆزگە يەنە تېرىكچىلىـك ۋاستىسى دېگەن مەنىنى بەرگەن. يېقىنقى زاماندا، ياپونىيە تەرجىمىدە قەدىمكى خەنزۇ تىلىدىكى بۇ سۆزدىن پايدىلانغان. ھازىر ئۇ مۇنۇ مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: (1) ئىجتىمائىي ئىشلەپـ چىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ يىغىندىسى، ئۇستقۇرۇلمىنىڭ تايىنىدىغان ئاساسى. ئېنگېلس مۇنداق دەيدۇ: «سىياسەت، قا ـ نۇن، پەلسەپە، دىن، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت قاتارلىقلارنىڭ تەرەققىياتى ئىقتىسادنىڭ تەرەققىياتىنى ئاساس قىلىدۇ.» («ماركس ـ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 ـ توم، 506 ـ بەت) «ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى»، «ئىقتىسادىي بازىس ۋە ئۈستقۇرۇلما» دېگەن ماددىلارغا قارالا. (2) ماددىي ۋاستـ لەرنى ئىشلەپ چىقىرىش، تەقسىم قىلىش، ئالماشتۇرۇش ياكى

ئىستېمال قىلىش پائالىيەتلىرى. مەسىلەن، ئاساسىي قۇرۇلۇش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇش - ئىقتىساد قىلىش، پايدىنى تەقسىم قىلىش، بازار سودىسى قاتارلىق ئىقتىسادىي پائالىيەتلەر. (3) خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئومۇمىي ئايلىشى. مەسىلەن، ئىقتىسادىي پىلان بەزىدە خەلق ئىگىلىكى پىلانىنى كۆرسىتىدۇ.

超经济强制经济外 ئىقتىسادتىن تاشقىرى زورلۇق

强制 فېئودال پومېشچىكلارنىڭ دېھقانلارنى (ياكى يانچىلارنى) جىسمانىي ياقتىن ئىدارە قىلىش ھوقۇقى. ئۇ دېھقانلارنىڭ فېئودال پومېشچىكلارغا جىسمانىي جەھەتتىن بېقىنىشىنى ئاساس قىلغان، فېئودال پومېشچىكلارنىڭ دېھقانلار ئۈستىدىكى ئېكسپلاتاتسىيىسىنى داۋاملاشتۇرۇش ۋە كۈچەيتىشتە تايىنىدىغان ئىقتىسادتىن تاشقىرى شەرتتۇر. ئۇنىڭ ئاساسىي ئىپادە شەكلى مۇنداق: دېھقانلار يەرگە بەند قىلىنىپ، دېھقانچىلىق قورۇقلىرىدىن ياكى نوپۇسقا ئېلىنغان ئورۇندىن ئايرىلىپ كېتەلمەيدۇ، جىسمانىي ئەركىنلىكتىن ئوخشاشمىغان دەرىجىدە مەھرۇم بولغان بولىدۇ؛ پومېشچىكلار دېھقانلارنى خالىغانچە ئىشقا سالىدۇ، ئۇرۇپ - دۇمبالايدۇ، جازالايدۇ، بەزىلىرى ھەتتا دېھقانلارنى ساتىدۇ، گۆرۈگە تۇتۇپ بېرىدۇ ھەم ئۆتۈنۈپ بېرىدۇ ۋە باشقىلار. مۇنداق ئىقتىسادتىن تاشقىرى زورلۇقنى فېئودالىلىق تۈزۈمنىڭ ئۆزى بەلگىلىگەن. فېئودالىلىق تۈزۈم شارائىتىدا، دېھقانلار ئۇلۇش يەرلىرىدە ياكى ئىجارىگە ئالغان ئۇششاق يەرلىرىدە ئۆز سايمانلىرى بىلەن ئۆز ئالدىغا تېرىقچىلىق قىلاتتى، ئۆزلىرىنىڭ ئۇششاق خۇسۇسىي ئىگىلىكىگە ئىگە ئىدى، ئەگەر ئىقتىسادتىن تاشقىرى زورلۇق

بولمىغاندا ئىدى، دېھقانلار پومېشچىكلارغا ئىشلەپ بېرىمىگەن، ئىجارە تاپشۇرمىغان بولاتتى. لېنىن مۇنداق كۆرسەتكەن: «ئەگەر پومېشچىكلار دېھقانلارنىڭ ئۆزىنى بىۋاسىتە ئىدارە قىلىدىغان ھوقۇققا ئىگە بولمىغان بولسا، ئۇلۇش يەرگە ئىگە بولۇپ ئۆز ئالدىغا ئوقەت قىلىۋاتقان كىشىلەرنى مەجبۇرىي ئىشقا سالالمىغان بولاتتى. شۇ سەۋەبتىن... ‹ئىقتىسادتىن تاشقىرى زورلۇق›نى يولغا قويۇش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلدى.» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 158 — 161 - بەتلەر)

ئىقتىسادشۇناسلىق 经济学 ئىجتىمائىي ماددىي ۋاستىلەرنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىشى، ئالماشتۇرۇلۇشى، تەقسىم قىلىنىشى ۋە ئىستېمال قىلىنىشى قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەر ۋە ئىقتىسادىي پائالىيەت قانۇنىيەتلىرى ھەم ئۇنىڭ تەتبىق قىلىنىشى تەتقىق قىلىنىدىغان پەنلەرنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى. ئۇ سىياسىي ئىقتىساد، تارماق ئىقتىسادشۇناسلىقى (مەسىلەن، سانائەت ئىقتىسادشۇناسلىقى، يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادشۇناسلىقى، سودا ئىقتىسادشۇناسلىقى ۋە باشقىلار)، دۇنيا ئىقتىسادشۇناسلىقى، تېخنىكا ئىقتىسادشۇناسلىقى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە، سىياسىي ئىقتىساد باشقا ئىقتىسادىي پەنلەرنىڭ ئورتاق نەزەرىيىۋى ئاساسى، شۇڭا سىياسىي ئىقتىساد بەزى چاغلاردا ئىقتىسادشۇناسلىق دەپ قىسقارتىپمۇ ئاتىلىدۇ. ھازىرقى زامان بۇرژۇئا ئىقتىسادشۇناسلىقىنىڭ تۈرى ناھايىتى جىق، مەسىلەن، تەھلىل قىلىش ئۇسۇلىدىكى پەرقىگە قاراپ تۇرغۇن ئىقتىسادشۇناسلىق ۋە ھەرىكەتچان ئىقتىسادشۇناسلىق دەپ ئايرىلغان، تەتقىقات دائىرە-

سىنىڭ ۋە نۇقتىسىنىڭ پەرقىنى قاراپ ئومۇمىي ئىقتىسادشۇناسلىق ۋە قىسمەن ئىقتىسادشۇناسلىق دەپ ئايرىلغان، ۋەھاكازا.

ئىقتىسادۋازلار 经济派 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا روسىيە ئىشچىلار ھەرىكىتىدە پەيدا بولغان ئاغمىچى مەزھەپ. ئۇنىڭ ۋەكىلى پروكوپوۋىچ ۋە كوسكوۋالار ئىقتىسادىي كۆرەشكە بېرىلىپ كەتكەچكە شۇنداق نام ئالغان، ئۇلار، ئىقتىسادىي كۆرەش پرولېتارىياتنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئازادلىق كۆرىشى ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە، ئىشچىلار ھەرىكىتىنىڭ قىبلىنامىسى «ئىقتىسادىي ئەھۋالنى ياخشىلاش ئۈچۈن كۆرەش قىلىش» تىن ئىبارەت، دەپ قارايدۇ. بۇ مەزھەپ «دوگمىچىلىق» قا قارشى تۇرۇش باھانىسىدە ماركسىزملىق سىنىپىي كۆرەش تەلىماتى ئورنىغا بۇرژۇئا ئىسلاھاتچىلىق نەزەرىيىسىنى دەسستىشكە ئۇرۇنغان ھەمدە 1899 - يىلى خىتابنامە ئېلان قىلىپ، ئىشچىلار سىنىپى ئىقتىسادىي كۆرەش بىلەن شۇغۇللانسۇن، سىياسىي كۆرەش بۇرژۇئازىيىگە قالسۇن، دېگەننى قۇۋۋەتلەپ، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ مۇستەقىل سىياسىي تەلىپىدىن ۋە پرولېتارىياتچە مۇستەقىل پارتىيە قۇرۇش خىزمىتىدىن ۋاز كېچىشنى تەلەپ قىلىپ، ستىخىيىلىك ئىشچىلار ھەرىكىتىنى ئاڭلىق ئىشچىلار ھەرىكىتىگە ئايلاندۇرۇشقا توسقۇنلۇق قىلىپ، پرولېتارىياتنى سىياسىي جەھەتتە بۇرژۇئازىيىنىڭ بېقىندىسى قىلىپ قويۇشقا ئۇرۇنغان.

ئىقتىسادۋازلىق 经济主义 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا، خەلقئارا ئىشچىلار ھەرىكىتىدە كۆرۈلگەن، كۆز ئالدىدىكى ئىقتىسادىي مەنپەئەتنىلا كۆزلەيدىغان ئاغمىچىلىق پىكىر ئېقىمى.

بۇ ئېقىمدىكىلەر، ئىقتىسادىي كۆرەش ئېلىپ بېرىش پرولېتارىيات-
نىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى، سىياسىي كۆرەش ئېلىپ بېرىش
لىبېرال بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىشى، دەپ ھېسابلايدۇ. ئۇلار ئىشچىلار
ھەرىكىتىنىڭ ستىخىيىلىكلىكىنى ئەتىۋارلاپ، ئىنقىلابىي نەزەر-
يىنىڭ رولىنى كەمسىتىدۇ ۋە مەنسىتمەيدۇ، بىرلىككە كەلگەن
ۋە مەركەزلەشتۈرۈش ئاساسىدىكى ماركسىزملىق پارتىيە قۇرۇش-
نىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئىنكار قىلىدۇ. ئۇ ئەمەلىيەتتە، بېرنىشتېيىن-
چىلىقنىڭ ئۆزگەرگەن تۈرى. «ئىقتىسادۋاز»غا قارالغ.

ئىقتىسادىي ئەندىزە 经济模型 ماتېماتىكىدىكى
تەڭلىمە بىلەن ئىپادە قىلىنىدىغان ئىقتىسادىي جەريان ياكى
ئىقتىسادىي نەزەرىيە سىستېمىسى. تەتقىق قىلىنىۋاتقان ئىقتى-
سادىي ھادىسىلەردىن بەزى ئۆزگىرىشچان مىقدارلارنى ئىخچام-
لاپ چىقىپ، شۇ ئۆزگىرىشچان مىقدارلارنى مۇئەييەن ئىقتىسا-
دىي نەزەرىيە بويىچە مۇئەييەن تەڭلىمە ياكى تەڭلىمىلەر
سىستېمىسى قىلىپ تىزىپ چىقىش ئارقىلىق ئۆزگىرىشچان ئىق-
تىسادىي مىقدارلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئىپادىلەيدىغان،
ئىقتىسادىي جەريانىنىڭ يۈرۈشۈش ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان،
ئىقتىسادىي پائالىيەت بىلەن شۇغۇللانغۇچىنىڭ تۈرلۈك ئىقتىسادىي
شارائىتتىكى ھەرىكىتىنى تەقلىد قىلىپ كۆرسىتىدىغان تەڭلىمە
ياكى تەڭلىمىلەر سىستېمىسى ئىقتىسادىي ئەندىزە دېمەكتۇر.
ئۆزگىرىشچان مىقدار ئىقتىسادىي ھادىسىدىكى سانلىق قىممىتى
دائىم ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان ئامىلغا ۋەكىللىك قىلىدۇ، سانلىق
قىممىتى ئەندىزە ئىچىدىكى ئىقتىسادىي رولغا باغلىق بولغىنى
«ئىچكى ئۆزگىرىشچان مىقدار»دېيىلىدۇ، مەسىلەن، دارامەت،

مۇستەمال، ئامانەت پۇل قاتارلىقلارنىڭ سانلىق قىممىتىنى تەڭلىمىنى يېشىش ئارقىلىق چىقىرىشقا توغرا كېلىدۇ؛ ئەندىزىنىڭ سىرتىدىكى باشقا ئامىللارغا باغلىق بولغىنى «تاشقى ئۆزگىرىشچان مىقدار» دېيىلىدۇ، مەسىلەن، ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتى، نوپۇس، ھاۋا رايىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە باشقىلار. ئۇ ئىچكى ئۆزگىرىشچان مىقدارنىڭ ئالدىنقى مەزگىلدىكى سانلىق قىممىتى ياكى مۆلچەرلەنگەن سانلىق قىممىتى بىلەن قوشۇلۇپ «مەلۇم بولغان ئۆزگىرىشچان مىقدار» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇلار بىرىلگەن شەرت ھېسابلىنىدۇ. تاشقى ئۆزگىرىشچان مىقدار ئەركىن ئۆزگىرىشچان مىقدار سۈپىتىدە، ئىچكى ئۆزگىرىشچان مىقدار ئەگەشمە ئۆزگىرىشچان مىقدار سۈپىتىدە تۇرىدۇ. ئىچكى ئۆزگىرىشچان مىقدار بىلەن تاشقى ئۆزگىرىشچان مىقدار ئوتتۇرىسىدىكى سانلىق مۇناسىۋەتنى كۆرسىتىدىغان تۇراقلىق سان پارامېتر دېيىلىدۇ، ئۇ مەلۇم مەزگىلدىكى ئەمەلىي ستاتىستىكىلىق ماتېرىياللارغا ئاساسەن ماتېماتىكىلىق ستاتىستىكا ئۇسۇلى بىلەن تەخمىنەن ھېسابلاپ چىقىرىلىدۇ. مەسىلەن، بۇغداي ئۇستىدىكى تەلەپ بىلەن تەمىناتنى تەڭپۇڭلاشتۇرغۇچى شەرتنى ئىقتىسادىي ئەندىزە بىلەن تۆۋەندىكىچە ئىپادىلەش مۇمكىن:

$$C_d = \alpha_0 + \alpha_1 p + \alpha_2 y \cdots\cdots \quad (1)$$

$$C_s = \beta_0 + \beta_1 p + \beta_2 r \cdots\cdots \quad (2)$$

$$C_d = C_s \cdots\cdots\cdots\cdots\cdots \quad (3)$$

C_d بۇغدايغا بولغان تەلەپكە، p بۇغدايىنىڭ باھاسىغا، y ئىستېمالچىلارنىڭ دارامىتىگە، α_0 بۇغدايغا بولغان تەلەپنىڭ سە-

ۋىيىسىگە، α_1 باھادىكى ئۆزگىرىشىنىڭ بۇغدايغا بولغان تەلەپكە تەسىر كۆرسىتىش دەرىجىسىگە، α_4 دارامەتنىڭ بۇغدايغا بولغان تەلەپكە تەسىر كۆرسىتىش دەرىجىسىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. C_4 بۇغداي بىلەن تەمىنلەش مىقدارىغا، r يامغۇر مىقدارىغا، β_4 بۇغداي بىلەن تەمىنلەش سەۋىيىسىگە، β_1 باھادىكى ئۆزگىرىشىنىڭ بۇغداي بىلەن تەمىنلەش ئىشىغا تەسىر كۆرسىتىش دەرىجىسىگە، β_2 يامغۇر مىقدارىدىكى ئۆزگىرىشىنىڭ بۇغداي بىلەن تەمىنلەشكە تەسىر كۆرسىتىش دەرىجىسىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. C_4، C_4 ۋە p ئىچكى ئۆزگىرىشچان مىقدار ھېسابلىنىدۇ؛ r تاشقى ئۆزگىرىشچان مىقدار ھېسابلىنىدۇ. α_4، α_1، α_2، β_4، β_1، β_2 دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى پارامېتر ھېسابلىنىدۇ. پارامېتر قىممىتى كۆزىتىلگەن ئەمەلىي ماتېرىياللار ئاساسىدا تەخمىنەن ھېسابلاپ چىقىرىلىدۇ. ئىستېمالچىلار دارامىتنىڭ سانلىق قىممىتى ھازىرچە ئۆزگەرمەيدۇ دەپ پەرەز قىلىمىز، يەنى y نى مەلۇم بولغان ئۆزگىرىشچان مىقدار قىلىمىز. ئۇنى تەڭلىمىگە قويۇپ، ئىچكى ئۆزگىرىشچان مىقدار بولغان تەڭپۇڭلاشتۇرغۇچى باھا ۋە تەڭپۇڭلاشتۇرغۇچى سودا مىقدارى دېگەن ئىككى نامەلۇم سانىنى چىقارغىلى بولىدۇ. ئىقتىسادىي ئەندىزىنىڭ نەتىجىسىنى چىقىرىش ئۈچۈن، نامەلۇم ئىچكى ئۆزگىرىشچان مىقدار سانى تەڭلىمىلەرنىڭ سانى بىلەن تەڭ بولۇشى شەرت. كېسىمانىنىڭ «ئىقتىسادىي جەدۋىلى» ھەممىدىن بۇرۇن ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئىقتىسادىي ئەندىزە بولۇپ، ماتېماتىك ئېقىمىدىكى ئىقتىسادشۇناسلار ئۇنى تېخىمۇ ئالغا سۈرگەن. ھازىرقى زامان بۇرژۇئا ئىقتىسادشۇناسلىرى خىلمۇخىل ئىقتىسادىي ئەندىزىلەر-

نى بەرپا قىلىپ، شۇنىڭ بىلەن ئىقتىسادىي تەرەققىياتنىڭ ياكى ئىقتىسادىي تەدبىرنىڭ ئۇنۇمىنى چۈشەندۈرمەكچى بولۇشۇۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەندىزىلىرى چاكىنا ئىقتىسادىي نەزەرىيىنى ئاساس قىلغاچقا، ئىقتىسادىي جەريانىنىڭ ماھىيىتى ۋە قانۇنىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرەلمەيدۇ. شۇنداق بولغان تەقدىردىمۇ، مۇشۇنداق ماتېماتىكىلىق تەھلىل قىلىش ئۇسۇلى ئىقتىسادىي تەتقىقاتتا ئەملىي قىممەتكە ئىگە.

ئىقتىسادىي بازىس ۋە ئۈستقۇرۇلما 经济基础和上层建筑 ئىقتىسادىي بازىس — مۇئەييەن ئىجتىمائىي تەرەققىيات باسقۇچىدىكى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ يىغىندىسى (بەزىلەر ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى كۆرسىتىدۇ دەيدۇ)، ئۈستقۇرۇلما — ئىقتىسادىي بازىس ئاساسىدىكى سىياسەت، قانۇن، پەلسەپە، ئەخلاق، سەنئەت ۋە دىنغا دائىر كۆز قاراشلاردىن شۇنىڭدەك شۇ كۆز قاراشلارغا ئۇيغۇن كېلىدىغان سىياسەت، قانۇن ئەسلىھەلىرىدىن ئىبارەت. بەلگىلىك ئىقتىسادىي بازىس بىلەن ئۈستقۇرۇلمىنىڭ ئورگانىك بىرلىكىدىن مۇئەييەن ئىجتىمائىي فورماتسىيە ھاسىل بولىدۇ. ئاشۇ زىددىيەتلەر بىرلىكىدە ئىقتىسادىي بازىس ئومۇمەن ئاساسلىق ۋە ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدۇ. ئىقتىسادىي بازىسنىڭ خاراكتېرى ئۈستقۇرۇلمىنىڭ خاراكتېرىنى بەلگىلەيدۇ، ئىقتىسادىي بازىسنىڭ ئۆزگىرىشى ئۈستقۇرۇلمىنىڭ ئۆزگىرىشىنى بەلگىلەيدۇ. ئىقتىسادىي بازىستا ئۆزگىرىش پەيدا بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ياراشا ئۈستقۇرۇلمىدىمۇ بەزىبىر ئۆزگىرىش پەيدا بولىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، ئۈستقۇرۇلما ئىقتىسادىي

بازىسنى پاسسىپ ھالدا ئەكس ئەتتۈرۈش بىلەنلا قالمايدۇ، ئۇ ئىقتسادىي بازىسقا ئەكس تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئەكس تەسىر كۆرسەتكەندىمۇ، مۇئەييەن شارائىتتا، ھايەت زور تەسىر كۆرسىتىدۇ. كونا ئۇسۇلدىكى بازىسنى قوغداپ، يېڭى ئىقتسادىي بازىسنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ؛ يېڭى ئۇسۇلدىكى بولسا يېڭى ئىقتسادىي بازىسنى تىكلەش، مۇستەھكەملەش ۋە راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. ئۇسۇلدىكى ھەرقانداق ۋاقىتتا ئىقتسادىي بازىسقا تولۇق ماسلىشىپ كېتەلمەيدۇ، بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ئىجتىمائىي تۈپ زىددىيەتلەردىن بىرى، ئۇ ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار ھۆكۈمرانلىق قىلغان جەمئىيەت بىلەن سوتسىيالىزم جەمئىيىتىدە ئوخشاش بولمىغان خاراكتېر ۋە ئوخشاش بولمىغان تۈسنى ئېلىپ، ئوخشاش بولمىغان ئۇسۇل بىلەن ھەل قىلىنىدۇ «ئىجتىمائىي تۈپ زىددىيەت (978 - بەت)كە قارالا.

ئىقتسادىي پىشاڭ 经济杠杆 ئىجتىمائىي ئىقتسادنى تەڭشەشتە پايدىلىنىشقا بولىدىغان ئىقتسادىي ۋاستە. ئىقتسادىي ۋاستىلەرنىڭ ھەممىسلا ئىقتسادىي پىشاڭ بولۇپرمەيدۇ، پەقەت ئىشلەپچىقىرىش، تەقسىمات، ئالماشتۇرۇش ۋە ئىستېمالنى ئومۇمىي جەھەتتىن ياكى بىرەر تەرەپتىن تەڭشەش رولىنى ئوينىيالايدىغان باج، ئىناۋەتلىك قەرز، باھا، ئۆسۈم، مۇكاپات پۇلى قاتارلىق ئىقتسادىي ۋاستىلەرلا ئىقتسادىي پىشاڭ بولالايدۇ. ھازىرقى زامان كاپىتالىزمى ئىقتسادىي كرىزىسنى كېچىكتۈرۈش، يۇقىرى مونوپول پايدىغا ئېرىشىش، دۆلەتنىڭ مالىيە كۈچىنى ئاشۇرۇش ۋە شۇنىڭغا

ئوخشاش مەقسەتلەر ئۈچۈن تۈرلۈك ئىقتىسادىي پىشاڭلار-
دىن دائىم پايدىلىنىدۇ. مەسىلەن، ئۆسۈمنىڭ كۆچمە بىلەن تارقاق
كۆچمە مەبلەغنى جەلپ قىلىپ كاپىتالنى تولۇقلايدۇ، بانكا-
نىڭ ئىناۋەتلىك قەرز پۇلى، مونوپول باھا ۋە باجدىن
پايدىلىنىپ، مونوپول تەشكىلاتنىڭ ۋە دۆلەت مالىيىسىنىڭ
كۆچىنى ئاشۇرىدۇ؛ ئەمما بۇ تەدبىرلەر بىلەن كاپىتالىزمغا
خاس تۈپ زىددىيەت ۋە ئىقتىسادىي كرىزىسنى يوقىتالمايدۇ.
سوتسىيالىزم جەمئىيىتىدە، پۈتكۈل خەلق
ئىگىلىكى دۆلەت پىلانىنىڭ رەھبەرلىكى ۋە
باشقۇرۇشى ئاستىدا بولىدۇ، ئىقتىسادىي پىشاڭ ئەمگەك
ئۇنۇمدارلىقىنى ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى ئۆستۈرۈش، خەلق
ئىگىلىكىنىڭ ئومۇمىي تەڭپۇڭلۇقىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ۋە
ئىشلەپچىقىرىشنى پىلانلىق، نىسبەت بويىچە تەرەققىي
قىلدۇرۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. مەسىلەن، باھادىن پايدا-
لىنىپ ئىشلەپچىقىرىش ۋە بازارنى تەڭشەش؛ پايدا ۋە باجدىن
پايدىلىنىپ، ئىقتىسادىي نىسبەتلەرنى تەڭشەش يولى بىلەن
ئىشلەپچىقىرىشقا ۋە بازارغا تەسىر كۆرسىتىپ، ئىقتىسادىي
ھېساباتنى كۈچەيتىش؛ ئىناۋەتلىك قەرزدىن پايدىلىنىپ،
مەبلەغنى تېجەپ ئىشلىتىش، مەبلەغ ئوبوروتىنى تېزلىتىش ۋە
مەبلەغ ئۈنۈمنى ئۆستۈرۈش ۋە باشقىلار. ئىقتىسادىي پىشاڭدىن
پايدىلىنىشتا ئىقتىسادىي قانۇنىيەتنىڭ تەلىپىگە ئۈيغۇنلىشىش
ئالدىنقى شەرت قىلىنىدۇ. ئىقتىسادىي پىشاڭنى ئورۇنسىز
ئىشلىتىش خەلق ئىگىلىكىگە يامان ئاقىۋەت كەلتۈرىدۇ.

ئىقتىسادىي تەدبىر 经济决策 بىرەر ئىقتىسادىي

پائالىيەت ئۇستىدە قوللىنىلىدىغان ھەل قىلغۇچ تەدبىر. يەنى ئىگىلىكنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، تاللاۋېلىشقا بولىدىغان بىر قاتار فاكتور، لايىھە، پىلان، تەدبىر ياكى ئەندىزىلەر- دىن ئەڭ ياخشىسىنى تاللاپ، ئەمەلگە قويۇشنى قارار قىلىش كۆرسىتىلىدۇ. خاراكتېر بويىچە ئۇ ستراتېگىيىلىك تەدبىر ۋە تاكتىكىلىق تەدبىر دەپ ئايرىلىدۇ، ئالدىنقىسى ئاساسەن ئومۇمىي ئىگىلىك ساھەسىدە گەۋدىلىنىدۇ، مەسىلەن، چوڭ - چوڭ قۇرۇلۇشلارغا، باھا، باج ۋە پۇل قاتارلىق ساھەلەرگە دائىر ئاساسىي سىياسەتلەر ۋە باشقىلار؛ كېيىنكىسى بېكىتىلگەن ستراتې- گىيىلىك تەدبىر ئاساسىدا قوللىنىلىدىغان كونكرېت تەدبىرلەرنىمۇ كارخانىلارنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇشى ۋە تەمىنلەش، ئىشلەپچى- قىرىش، سېتىش ئىشلىرى ھەققىدىكى مۇھىم ئورۇنلاشتۇرۇشلار- نىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ۋاقىت بويىچە ئۇزۇن مۇددەتلىك تەدبىر، ئوتتۇرا مۇددەتلىك تەدبىر (مەسىلەن، ئۇزۇن مۇددەتلىك ۋە ئوتتۇرا مۇددەتلىك ئىقتىسادىي پىلان)، قىسقا مۇددەتلىك تەدبىر (مەسىلەن، يىللىق پىلان ياكى شۇ يىلنىڭ ئۆزىدە قوللىنىلىدىغان ئىقتىسادىي تەدبىر) دەپ ئايرىلىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، بۇ ئىش ھوقۇق دائىرىسى ۋە دېموكراتىيە - مەركەزلەشتۈرۈش پرىنسىپى بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئومۇمەن تەدبىر كۆرۈلىدىغان ئوبيېكتنىڭ نىشانىغا ئاساسەن، نۇرغۇنلىغان سانلىق مەلۇماتلار ۋە ماتېرىياللارغا ئىگە بولۇش، تولۇق تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ۋە ئىقتىسادىي مەلۇمات يىغىش ئاساسىدا تۈرلۈك لايىھىلەر ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ ھەمدە ئۇلارنىڭ پاراملىقلىقى ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈمى قاتارلىقلار ئۇستىدە ھەر

تەرەپلىمە تەھلىل يۈرگۈزۈش ۋە سىلىشتۇرۇش ئېلىپ بېرىش ئاساسىدا ئەڭ ياخشى بىر لايىھە تاللىنىدۇ ۋە قانۇندا بەلگىلەنگەن رەسمىيەتلەر بويىچە ماقۇللاتقاندىن كېيىن ئىجرا قىلىنىدۇ. بۇ، كىشىلەرنىڭ ئوبيېكتىپ ئىقتىسادىي قانۇنىيەتنى ئىگىلەپ، پىكرىنى ئەمەلىيەتتە كۆرسىتىش يولىدىكى مۇھىم بىر ھالقا. زور ئىقتىسادىي تەدبىر قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشى ياكى مەغلۇپ بولۇشىغا بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ.

ئىقتىسادىي تەركىب 经济成分 ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان مۇئەييەن مۇلۇكچىلىك ئاساس قىلىنغان، پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىقتىسادنىڭ تەركىبىي قىسمى بولۇپ قالغان ئىقتىسادىي شەكىل. قۇللۇق جەمئىيەتتىمۇ، فېئودالىق جەمئىيەتتىمۇ، كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىمۇ ۋە سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتىمۇ، كۆپ خىل ئىقتىسادىي تەركىب تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، شۇلارنىڭ بىر خىلى يېتەكچى ئورۇندا تۇرۇپ، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشتا ھەل قىلغۇچ ۋە ھۆكۈمرانلىق رول ئويناپدۇ، قالغانلىرى بېقىندا ئورۇندا تۇرۇپ، يارەمچى ياكى قوشۇمچە رول ئويناپدۇ. مەسىلەن، كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە، يېتەكچى ئورۇندا تۇرىدىغان ۋە ھەل قىلغۇچ رول ئويناپدىغان كاپىتالىستىك ئىقتىسادىي تەركىبتىن باشقا، يەككە ئىقتىسادىي تەركىبمۇ ۋە پومېشچىك ئىقتىسادىي تەركىبىنىڭ قالدۇقمۇ مەۋجۇت. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە، يېتەكچى ئورۇندا تۇرىدىغان، ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك ئاساس قىلىنغان سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكى

تىكى ئىگىلىكتىن باشقا، دۆلەت كاپىتالىزم ئىگىلىكى ۋە يەككە ئىگىلىكمۇ مەۋجۇت. بىر جەمئىيەتتىكى تۈرلۈك ئىقتسادىي تەركىب شۇ جەمئىيەتتىكى ھەر خىل قاتلاملارغا خاس ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسىگە ماس كېلىدۇ. جەمئىيەتنىڭ خاراكتېرىنى يېتەكچى ئورۇندا تۇرىدىغان ئىقتسادىي تەركىب بەلگىلەيدۇ. مەسىلەن، سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىكى ئىگىلىك ئىجتىمائىي ئىقتسادىي تەركىبتە يېتەكچى رول ئوينىغان شارائىتتا، جەمئىيەتنىڭ خاراكتېرى سوتسىيالىزم بولىدۇ.

ئىقتسادىي تۈزۈلمە 经济体制 «ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى» (1104 - بەت) نىڭ قىسقارتىپ ئاتىلىشى.

ئىقتسادىي تۈزۈم 经济制度 ❶ «ئىجتىمائىي ئىقتسادىي تۈزۈم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. يەنى «ئىجتىمائىي ئىقتسادىي فورماتسىيە». ئۇنىڭغا مۇئەييەن تەرەققىيات باسقۇچىنىڭ ئىقتسادىي بازىسىنى يەنى *ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ يىغىندىسىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ سىياسىي تۈزۈم ۋە ئىجتىمائىي ئىدىئولوگىيىنىڭ ئاساسى. ئۇ سىياسىي تۈزۈم ۋە قانۇن تۈزۈمى بىلەن قوغدىلىدۇ. ئىلغار ئىقتسادىي تۈزۈم ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ۋە جەمئىيەتنىڭ ئىلگىرىلىشىگە تۈرتكە بولىدۇ؛ قالاق ئىقتسادىي تۈزۈم ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ ۋە جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ. كونا ئىقتسادىي تۈزۈم ئىسلاھ قىلىنمىسا ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تەرەققىي قىلالمايدىغان بولۇپ قالغاندا، سۆزسىز ئىجتىمائىي ئىنقىلاب پارتلايدۇ. ئىقتسادىي

تۇزۇمنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، پۈتكۈل كىلەگسىز ئۈستقۇرۇلمىسىنىڭ مۇقەررەر ئۆزگىرىش پەيدا بولىدۇ.❶ ئۇقتسادي خىزمەتكە دائىر قائىدە - تۇزۇم.

ئۇقتسادي چېكىنىش 经济衰退 ئۇقتسادىي كرىزىسنىڭ سىلىق ئاتلىشى. بۇرژۇئا ئۇقتسادشۇناسلىرى كرىزىس دېيىشتىن ھەزەر ئەيلەپ، ئۇقتسادي كرىزىسنى ئۇقتسادي چېكىنىش دەۋالىدۇ.

ئۇقتسادي دەۋر 经济周期 يەنى «كاپىتالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىش دەۋرى» (633 - بەت).

ئۇقتسادي قانۇن 经济法则 يەنى «ئۇقتسادي قانۇنىيەت».

ئۇقتسادي قانۇنىيەت 经济规律 «ئۇقتسادي قانۇن» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇقتسادي ھادىسىلەرنىڭ تەرەققىيات جەريانىدىكى ئومۇمىيۈزلۈك ۋە مۇقەررەر ئىچكى باغلىنىشى. ھەممە ئىجتىمائىي ئۇقتسادي فورماتسىيىدە ياكى بىرقانچە ئىجتىمائىي ئۇقتسادي فورماتسىيىدە رول ئوينايدىغان ئۇقتسادي قانۇنىيەت ھەممىگە ئورتاق ئۇقتسادي قانۇنىيەت ھېسابلىنىدۇ. مەسىلەن، ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ خاراكتېرىگە چوقۇم ئۇيغۇنلىشىش قانۇنىيىتى ھەممە ئىجتىمائىي ئۇقتسادي فورماتسىيىگە باب كېلىدۇ، قىممەت قانۇنىيىتى بىرقانچە ئىجتىمائىي ئۇقتسادي فورماتسىيىگە باب كېلىدۇ. بىرەر ئىجتىمائىي ئۇقتسادي فورماتسىيىدە رول ئوينايدىغان قانۇنىيەت ئالاھىدە ئۇقتسادي قانۇنىيەت ھېسابلىنىدۇ. مەسىلەن، كاپىتالىزم جەمئىيىتىدىكى قوشۇمچە قىممەت

قانۇنىيىتى. مۇئەييەن ئىجتىمائىي فورماتسىيىدە يېتەكچى رول ئويناپدىغان ئىقتىسادىي قانۇنىيەت ئاساسىي ئىقتىسادىي قانۇنىيەت دەپ ئاتىلىدۇ. ئىقتىسادىي قانۇنىيەت مۇئەييەن ئىقتىسادىي شارائىتتا بارلىققا كېلىدۇ ۋە رول ئويناپدۇ، شۇنداقلا مۇئەييەن ئىقتىسادىي شارائىتنىڭ يوقىلىشى بىلەن تارىخىي سەھنىدىن چۈشۈپ كېتىدۇ. مەسىلەن، قىممەت قانۇنى-يىتى تاۋار ئىگىلىكى شارائىتىدا مەيدانغا چىققان، تاۋار ئىگىلىكى يوقالغاندىن كېيىن، ئۇمۇ تارىخىي سەھنىدىن چۈشۈپ كېتىدۇ. ئىقتىسادىي قانۇنىيەت ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەت، ئۇ كىشىلەرنىڭ سۇبيېكتىپ ئىرادىسىگە باغلىق ئەمەس. كىشىلەر ئىقتىسادىي قانۇنىيەتنى تاپالايدۇ، بىلەلەيدۇ ھەم ئۇلاردىن پايدىلىنىپ ئۆزلىرىگە بەخت يارىتالايدۇ، ئەمما ئىقتىسادىي قانۇنىيەتنى يارىتالمايدۇ، ئۆزگەرتەلمەيدۇ ۋە يوقىتالمايدۇ. ئىقتىسادىي قانۇنىيەت كىشىلەرگە تېخى تونۇل-مىغان ۋە ئۆزلەشتۈرۈلمىگەن ئەھۋالدا، ھامان بىر خىل ستىخىيىلىك كۈچ سۈپىتىدە، كىشىلەرنىڭ ھەرىكىتىنى تەزگىنلەپ تۇرىدۇ. ئىقتىسادىي قانۇنىيەتكە خىلاپلىق قىلغانلار، ئۇنىڭ جازاسىنى يەيدۇ. سىنىپىي جەمئىيەتتە، ئىقتىسادىي قانۇنىيەتنى بىلىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشنىڭ سىنىپىي ئارقا كۆرۈنۈشى بولىدۇ، چىرىكلىشىپ كېتىۋاتقان سىنىپلارنىڭ مەنپەئىتىگە تېگىدىغان قانۇنىيەت تەتبىق قىلىنىدىغان بولسا، ئاشۇ سىنىپلارنىڭ قاتتىق قارشىلىقىغا ئۇچراش تۇرغان گەپ. سوتسىيالىزم ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكنىڭ چەكلىمىسىدىن قۇتۇلۇپ، كىشىلەرنىڭ ئىقتىسادىي

قانۇنىيەتتىن ئاڭلىق پايدىلىنىشى ئۈچۈن ئوبيېكتىپ ئىمكانىيەت يارىتىپ بەردى، تونۇش توغرا بولسلا، ئاشۇنداق ئىمكانىيەتنى رېئاللىققا ئايلاندۇرغىلى بولىدۇ. ئىقتىسادىي قانۇنىيەت «ئۆز-لەشتۈرۈلگەن هامان، بىرلەشكەن ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ قولىدا ئالۋاستىدەك هۆكۈمراندىن ئىتائەتمەن قۇلغا ئايلىنىپ قالىدۇ» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 437 - بەت).

ئىقتىسادىي قۇرۇلما 经济结构❶ يەنى «ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي قۇرۇلما» (997 - بەت).❷ خەلق ئىگىلىكى تارماقلىرىنىڭ، ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش ساهەلىرىنىڭ قۇرۇلمىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئاساسلىقى مۇنۇلاردىن ئىبارەت: (1) كەسىپ قۇرۇلمىسى. مەسىلەن، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىشى ۋە تۇرمۇش ۋاستىلىرىنىڭ ئىشلەپ چىقىرىلىشىدىن ئىبارەت ئىككى چوڭ تۈركۈمىنىڭ ئۆز ئالدىغا ئىگىلەيدىغان نىسبىتى، يەنى ئىگىلىك، يېنىك سانائەت، ئېغىر سانائەت تارماقلىرىنىڭ نىسبىتى، شۇنىڭدەك سانائەت، يەنى ئىگىلىك تارماقلىرىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى هەرقايسى كەسىپلەرنىڭ نىسبىتى قاتارلىقلار (مەسىلەن، يەنى ئىگىلىكىدىكى دېهقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ ۋە بېلىقچىلىق ئىشلىرىنىڭ نىسبىتى، سانائەتتىكى خام ئەشيا - ماتېرىيال سانائىتى بىلەن پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنىڭ نىسبىتى). (2) تەقسىمات قۇرۇلمىسى. مەسىلەن، سوتسىيالىستىك مىللىي دارامەتتىكى جۇغلانما فوندى بىلەن ئىستېمال فوندىنىڭ نىسبىتى، شۇنىڭدەك جۇغلانما فوندى بىلەن

ئىستېمال فوندىنىڭ ئېچىكى قىسمىدىكى تۇرلۈك فوندلارنىڭ نىسبىتى ۋە باشقىلار. (3) ئالماشتۇرۇش قۇرۇلمىسى. مەسىلەن، تاۋار ئوبوروتى قۇرۇلمىسى (مەسىلەن، تۇرلۈك تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىدىغان ئومۇمىي ئىجتىمائىي تاۋار مىقداردا تۇتىدىغان سالمىقى)، باھا قۇرۇلمىسى (مەسىلەن، سانائەت مەھسۇلاتلىرى بىلەن يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھا نىسبىتى، سانائەت بۇيۇملىرىنىڭ باھا نىسبىتى، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھا نىسبىتى) ۋە باشقىلار. (4) ئىستېمال قۇرۇلمىسى. مەسىلەن، كىشىلەرنىڭ ئىستېمال چىقىمىدا كىيىم ـ كېچەك، يېمەك ـ ئىچمەك، تۇرار جاي، تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى ۋە قاتناش ئۇچۇن كېتىدىغان، چىقىملارنىڭ ئىگىلەيدىغان نىسبىتى. (5) تېخنىكا قۇرۇلمىسى. مەسىلەن ماشىنىلىشىش، يېرىم ماشىنىلىشىش ۋە قولدا ئىشلەشنىڭ ئىشلەپچىقىرىشتىكى نىسبىتى. ئىقتىسادىي قۇرۇلما، تەتقىقات دائىرىسىنىڭ پەرقىغە قاراپ، يەنە پۈتكۈل خەلق ئىگىلىكى قۇرۇلمىسى، تارماق ئىگىلىك قۇرۇلمىسى، رايون ئىگىلىكى قۇرۇلمىسى ۋە كارخانا ئىگىلىكى قۇرۇلمىسى دەپ ئايرىلىدۇ. مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلىش ئۈچۈن ياخشا ئاساسەن، يەنە تۇرلۈك نۇقتىلاردىن، مەسىلەن، ئىقتىسادىي تەشكىلات قۇرۇلمىسى، مەھسۇلات قۇرۇلمىسى، خادىملار قۇرۇلمىسى، مەبلەغ قۇرۇلمىسى، ئۈنۈمگىيە قۇرۇلمىسى دېگەنگە ئوخشاش تۇرلۈك ئىقتىسادىي قۇرۇلمىنى تالـلاپ، مەخسۇس تەتقىقات ئېلىپ بېرىشقىمۇ بولىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، ئەقىلغە مۇۋاپىق ئىقتىسادىي قۇرۇلمىنى بەرپا قىلىش بىلەن ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ، مالىيە كۈچى ۋە تەبىئىي بايلىقتىن

تولۇق ۋە مۇۋاپىق پايدىلىنىپ، خەلق ئىگىلىكى تارماقلىرىنىڭ تەكشى راۋاجلىنىشىغا كاپالەتلىك قىلغىلى، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى ئۆزلۈكسىز ئۆستۈرگىلى ۋە شۇ ئارقىلىق خەلقنىڭ ماددىي، مەدەنىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشقا پايدا يەتكۈزگىلى بولىدۇ.

ئىقتىسادىي كاتېگورىيە 经济范畴 ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتنىڭ نەزەرىيىدە ئىپادىلىنىشى. كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت داۋامىدا ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت ئۈستىدىكى ھېسسىي بىلىشى ئەقلىي بىلىشكە كۆتۈرۈلۈپ ھاسىل بولغان ئۇقۇم. مەسىلەن، ئىشچىلار ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا يارىتىقان ۋە كاپىتالىستلار ھەقسىز ئىگىلەپ كەتكەن قىممەت ماركسىزم نەزەرىيىسىدە «قوشۇمچە قىممەت» دەپ ئاتىلىپ، كاپىتالىستلارنىڭ يالالانما ئىشچىلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش مۇناسىۋىتىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ. ھەممە جەمئىيەتكە ياكى بىرنەچچە جەمئىيەتكە باب كېلىدىغان ئىقتىسادىي كاتېگورىيە، مەسىلەن «ئەمگەك»، «ئىشلەپچىقىرىش»، «تەقسىمات» شۇنىڭدەك «تاۋار»، «پۇل» قاتارلىقلار ھەممىگە ئورتاق ئىقتىسادىي كاتېگورىيىدۇر، لېكىن ئۇلار تۈرلۈك جەمئىيەتتە تۈرلۈك خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولىدۇ؛ بىرلا جەمئىيەتكە خاس بولغىنى، مەسىلەن «كاپىتال»، «يالالانما ئەمگەك» قاتارلىقلار خاس ئىقتىسادىي كاتېگورىيە ھېسابلىنىدۇ. ئىقتىسادىي كاتېگورىيە مۇئەييەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنى ئاساسىدا ۋۇجۇدقا كېلىدىغان بولغاچقا، «خۇددى ئۆزى ئىپادىلىگەن مۇناسىۋەتكە ئوخشاش ئەبەدىي بولمايدۇ. ئۇلارمۇ تارىخنىڭ ۋاقىتلىق مەھسۇلىدۇر» («ماركس - ئېنگېلس

ئەسەرلىرى»، 4 - توم، 144 - بەت). مەسىلەن، كاپىتالىستىك ئېكسپىلاتاتسىيە مۇناسىۋىتىنىڭ يوقىلىشىغا ئەگىشىپ، شۇ مۇناسىۋەتنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئىقتىسادىي كاتېگورىيىمۇ مەۋجۇت بولۇشتىن قالىدۇ يەنى ئىقتىسادىي كاتېگورىيىنىڭ كونا شەكلى مەۋجۇت بولۇپ تۇرسىمۇ، ئۇنىڭغا خاراكتېرى باشقىچە بولغان يېڭى مەزمۇن بېرىلگەن بولىدۇ. يېڭىچە ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ مەيدانغا كېلىشى بىلەن، ئاشۇ يېڭى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئىقتىسادىي كاتېگورىيە بارلىققا كېلىدۇ. ماركسزملىق ئىقتىسادىي كاتېگورىيە — پرولېتارىياتنىڭ ئىدېئوگى قورالى، ئۇلار كىشىلەرنىڭ ئوبيېكتىپ ئىقتىسادىي قانۇنىيەتكە بولغان تونۇشىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ، ئۆز نۆۋىتىدە ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت ۋە ئىقتىسادىي قانۇنىيەتنى تېخىمۇ چوڭقۇر بىلىشنىڭ تەپەككۇر شەكلى بولىدۇ. مەسىلەن «تاۋار»، «پۇل»، «قىممەت»، «قوشۇمچە قىممەت»، «ئىقتىسادىي كرىزىس» ۋەھاكازالارنىڭ يارىدىمى بىلەن كاپىتالىزمنىڭ ماھىيىتىنى ۋە ئۇنىڭ مۇقەررەر يوقىلىدىغانلىقىدىكى ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتنى ئېچىپ تاشلىغىلى بولىدۇ.

ئىقتىسادىي كۈرەش 经济斗争 بۇ ئاستە ئىقتىسادىي مەقسەت ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىدىغان سىنىپىي كۈرەش. ئۇ سىنىپىي كۈرەشنىڭ ئۇچ خىل ئاساسىي شەكلىدىن بىرى. ھەرقانداق سىنىپىي كۈرەش، تېگى - تەكتىدىن، مۇئەييەن ماددىي مەنپەئەت ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىدۇ؛ ئەمما ئىقتىسادىي تۈرمۇشقا دائىر كۆز ئالدىدىكى بەزى تەلەپلەرلا كۆزدە تۇتۇلغان ئىقتىسادىي كۈرەش

سىنىپىي كۈرەشنىڭ بىرقەدەر تۆۋەن شەكلىگە يېتىدۇ. كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە، پرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ ئىش ھەقىنى كۆپەيتىش، خىزمەت ۋاقتىنى قىسقارتىش، ئەمگەك سىجىللىقىنى پەسەيتىش، ئەمگەك شارائىتى ۋە تۇرمۇش شارائىتىنى ياخشىلاش يولىدا ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرىنىڭ ھەممىسى ئىقتىسادىي كۈرەش جۈملىسىگە كىرىدۇ، كۈرەشنىڭ ئاساسىي شەكلى ئىش تاشلاشتىن ئىبارەت بولىدۇ. ئىشچىلار ھەرىكىتى ئىقتىسادىي كۈرەش ھالىتىدە تۇرغان چاغدا، ئومۇمەن، بىر قىسىم ئىشچىلارنىڭ ئۆزلىرىنى بەۋاستە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىۋاتقان ئايرىم كاپىتالىستلارغا بولغان قارشىلىقى بىلەنلا چەكلىنىدۇ، ئىشچىلار ئۆزلىرىنىڭ زاۋۇت ئىگىلىرى بىلەن بولغان مەنپەئەت جەھەتتىكى قارىمۇقارشىلىقنى ھېس قىلىدۇ، ئەمما ئۆز مەنپەئىتى بىلەن كاپىتالىستنىڭ ئىجتىمائىي تۈزۈم ئوتتۇرىسىدىكى مۇرەسسەسىز زىددىيەتنى ئاڭقرمايدۇ. ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئىلغارلىرى، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ پارتىيىسى ئۆز سىنىپىي مەنپەئىتىنىڭ ئاڭلىق ۋەكىلى سۈپىتىدە، مەسىلىنى سىياسىي نۇقتىدىن قويۇشقا ۋە ھەل قىلىشقا ماھىر بولۇشى، ئەمما ئىقتىسادىي كۈرەشنى رەت قىلماسلىقى ياكى تاشلىۋەتمەسلىكى كېرەك، ئەكسىچە، كەڭ ئاممىنىڭ سىياسىي ئېڭىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، ئاشۇنداق كۈرەشلەردىن پايدىلانسا، ئۇنى سىياسىي كۈرەش بىلەن ئوبدان بىرلەشتۈرسە بولىدۇ ۋە شۇنداق قىلىشى لازىم.

ئىقتىسادىي كېڭەيمىچىلىك 经济扩张 كاپىتالىستىك دۆلەتلەر تاۋار ساتىدىغان بازارلار، خام ئەشيا چىقىدىغان جايلار ۋە مەبلەغ سالىدىغان ئورۇنلارنى تالىشىش يۈزىسىدىن

باشقا دۆلەتلەر ياكى رايونلارغا قىلغان ئىقتىسادىي تاجاۋۇز-چىلىقى ياكى ئىقتىسادىي جەھەتتىن سىڭىپ كىرىش ھەرىكىتى. كاپىتالىنىڭ ئىپتىدائىي جۇغلىنىش مەزگىلىدىنلا باشلانغان ئىقتىسادىي كېڭەيمىچىلىك، كۆپىنچە، زورلۇق ۋە تالان - تاراج بىلەن قوشۇلۇپ كەتكەن. ئىقتىسادىي كېڭەيمىچىلىكنىڭ شەكلى، ئەركىن رىقابەت دەۋرىدە، ئاساسەن سىرتقا تاۋار چىقىرىش ئىدى، جاھانگىرلىك دەۋرىگە كەلگەندە، ئاساسەن سىرتقا كاپىتال چىقىرىش بولۇپ قالدى. 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، جاھانگىر دۆلەتلەر تېخىمۇ يېپىق ئۇسۇللارنى قوللاندى، مەسىلەن، تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەرنى سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە ھەربىي جەھەتتىن داۋاملىق كونترول قىلىش قەستىدە، شۇ دۆلەتلەرگە «ئىقتىسادىي ياردەم»، «تېخنىكا ياردەم» دېگەنگە ئوخشاش ناملار بىلەن كاپىتال ۋە تاۋار چىقاردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، جاھانگىر دۆلەتلەر بىر - بىرىنىڭ تاۋار بازىرىنى ۋە مەبلەغ سالىدىغان ئورۇنلىرىنى تالىشىش يۈزىسىدىن ئۆزئارا ئىقتىسادىي جەھەتتىن سىڭىشتى. ئىقتىسادىي كېڭەيمىچىلىك جاھانگىر دۆلەتلەر بىلەن تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى شۇنىڭدەك جاھانگىر دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ۋە كۈرەشنى كۈچەيتتى.

ئىقتىسادىي كرىزىس 经济危机 قىسقارتىپ «كرىزىس» دەپ ئاتىلىدۇ. «ئىقتىسادىي بۆھران» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئادەتتە كاپىتالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا پارتلاپ چىقىدىغان دەۋر خاراكتېرلىك ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى كرىزىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. نۇرغۇن تاۋارنىڭ

سېتىلماي بېسىلىپ قېلىشى، كارخانىلارنىڭ كەينىدىن تاقىلىپ كېتىشى، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ زور مىقداردا تۆۋەنلەپ كېتىشى، ئىشسىز قالغان ئىشچىلارنىڭ تېز كۆپىيىپ كېتىشى، ئىناۋەتلىك قەرز جەھەتتىكى مۇناسىۋەتنىڭ قاتتىق بۇزۇلۇشى، مال باھاسىنىڭ تۆۋەنلەپ كېتىشى، نەق پۇلنىڭ ناھايىتى قىس بولۇپ كېتىشى، پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي ھاياتنىڭ ئىنتايىن قالايمىغان ۋە پالەچ ھالغا چۈشۈپ قېلىشى ئەنە شۇ كرىزىسنىڭ ئومۇمىي ئالامىتىدۇر. كاپىتالىستىك خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك شارائىتىدا، كارخانىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشى ئۆز ئالدىغا پىلانلىق ۋە تەشكىللىك بولغىنى بىلەن، پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش ھۆكۈمەتسىز ھالەتتە تۇرىدۇ، شۇ سەۋەبتىن پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىقتىسادنىڭ نىسبىتى مۇقەررەر ھالدا بۇزۇلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، كاپىتالىستلار پايدا قوغلىشىپ، بىر تەرەپتىن ئىشلەپچىقىرىشنى قارىغۇلارچە كېڭەيتىدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن ئىشچىلارنى بولۇشچە ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدۇ، شۇنداق قىلىپ، غايەت زور دەرىجىدە ئېشىپ بېرىۋاتقان ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئەمگەكچى ئاممىنىڭ تۆۋەنلەپ بېرىۋاتقان سېتىۋېلىش كۈچى ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت پەيدا قىلىدۇ. بۇ زىددىيەتلەر تەرەققىي قىلىپ، ئاخىر مۇقەررەر يوسۇندا ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى كرىزىسىنى تۇغدۇرىدۇ. ئېنگېلس مۇنداق دەيدۇ: «بۇ كرىزىسلەرنىڭ خاراكتېرى شۇنداق ئېنىق كۆرۈلگەنكى، فۇرىيې تۇنجى كرىزىسنى crise pléthorique يەنى ئوشۇقچىلىقتىن كېلىپ چىققان كرىزىس دەپ ئاتىغان چاغدىلا، ھەممە كرىزىسنىڭ ماھىيىتىنى دەل جايىدا چۈشەندۈرۈپ

بەرگەن.» («ماركس ـ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 ـ توم، 316 ـ بەت) كرىزىس ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى قاتتىق ۋەيران قىلىپ، زىددىيەتلەرنى ۋاقتىنچە زورمۇزور ھەل قىلىپ، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنى پەيدىنپەي ئەسلىگە كېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. لېكىن ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئەسلىگە كېلىشى ۋە راۋاج تېپىشى جەريانىدا، كاپىتالىزمغا خاس زىددىيەتلەر يېڭىباشتىن بارا ـ بارا چوڭقۇرلىشىپ، يېڭى كرىزىسنىڭ پارتلىشىغا سەۋەبچى بولىدۇ. دېمەك، كرىزىس كاپىتالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىش دەۋرىنىڭ ئاساسىي باسقۇچى، ئۇ ھەم ئالدىنقى ئىشلەپچىقىرىش دەۋرىنىڭ ئىنتىھاسى، ھەم كېيىنكى ئىشلەپچىقىرىش دەۋرىنىڭ ئېتىداسى. ئىقتىسادىي كرىزىس 1825 ـ يىلى ئەنگلىيىدە تۇنجى قېتىم پارتلىغاندىن كېيىن، ھەر 8 يىلدىن 10 يىلغىچە بىر قېتىم تەكرارلىنىپ تۇردى. جاھانگىرلىك باسقۇچىغا ئۆتكەندىن كېيىن، بولۇپمۇ 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، كرىزىس تېخىمۇ كۆپەيدى، كرىزىس دەۋرى تېخىمۇ قىسقاردى، ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى كرىزىسى بىلەن مالىيە ـ پۇل مۇئامىلە كرىزىسى گىرەلىشىپ تەڭ پارتلايدىغان بولۇپ قالدى. سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك شارائىتىدا، پىلانلىق ئىگىلىك يولغا قويۇلۇپ، خەلق ئىگىلىكىنىڭ نىسبەت بويىچە تەرەققىي قىلىشى كاپالەتلەندۈرۈلگەن بولسىمۇ، ئەمما خىزمەتتىكى سەۋەنلىك تۈپەيلىدىن، بەزىدە نىسبەت بۇزۇلۇپ كېتىشى ۋە كرىزىس پەيدا بولۇشىمۇ مۇمكىن. مۇنداق كرىزىسنى ئىجتىمائىي تۈزۈلۈشنىڭ ئۆزى خەلق ئىگىلىكىنى رەھبەرلىكى بولغان ۋە

باسقۇچلۇق هالدا تەكشەش يولى بىلەن يېڭىپ كېتىلەيدۇ. «كاپىتالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىش دەۋرى» (633 - بەت)، «ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى كرىزىسى» (1043 - بەت) لەرگە قارالسۇن.

ئۇقتسادىي ماتېرىيالىزم 经济唯物主义 چاكسىنا ماتېرىيالىزم ۋە مېخانىزم ئاساسىغا قۇرۇلغان تارىخ قاراش؛ ستىخىيىلىككە چوقۇنىدىغان ئاغمىچىلىق نەزەرىيىسى. 2 - ئېنگېلىس تەسئونالدىكى شيۇجېڭجۇيىچى بېرنىشتېين ۋە روسىيەدىكى «قانۇنىي ماركسىزمچىلار»، ئۇقتسادۋازلار ۋە باشقىلار ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەكىللىرى. ئۇلار ئۇقتسادنى جەمئىيەتنى تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى بىردىنبىر ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى، جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتى ئۇقتسادنىڭ تەرەققىياتىنىڭ تەبىئىي نەتىجىسى، دەپ ھېسابلاپ، سىياسەت، ئىدىيە ۋە نەزەرىيىنىڭ تارىخ تەرەققىيات جەريانىدىكى رولىنى ئىنكار قىلىدۇ. ئۇلار يېڭى جەمئىيەت ئۇقتسادىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ تەبىئىي يوسۇندا بازلىققا كېلىدۇ، ئۇقتسادنىڭ تەرەققىي تاپسىلا، كاپىتالىزمدىن سوتسىيالىزمغا «تىنچ ئۆسۈپ كىرەلەيدۇ»، دەپ قارايدۇ. ئۇلار پرولېتارىياتنىڭ تەشكىللىك ۋە رەھبەرلىكى بولغان ھالدا ئاڭلىق ئىنقىلابىي ھەرىكەت ئېلىپ بېرىشنىڭ قارشى تۇرۇپ، ئىشچىلارنىڭ ئۇقتسادىي ئەھۋالىنى ياخشىلاش ئۈچۈن سەل - پەل ئىسلاھات ئېلىپ بېرىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، بېرنىشتېين «ئاخىرقى مەقسەت ھېچنېمە، ھەرىكەت ھەممە» دېگەن شوئارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، پرولېتارىياتنىڭ سىياسىي نىشان ئورنىغا ئۇقتسادىي كۆرەشنى دەسسىتىشنى ئوچۇق تەلەپ قىلىدۇ.

ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمى 经济责任制 مۇئەييەن ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسى ياكى تىجارەت ۋەزىپىسىنى ئورۇندىتىش يۈزىسىدىن، ئەمگەكچىلەرنىڭ تۆۋ ۋەزىپە دائىرىسىدە ئۈستىگە ئېلىشقا تېگىشلىك مەسئۇلىيىتىنى ئېنىق بەلگىلەپ بېرىدىغان تۈزۈم. خىزمەت خاراكتېرىنىڭ پەرقىغە قاراپ، ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى، تىجارەت مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ۋە باشقا تۈرلەرگە ئايرىلىدۇ. تۈرلۈك ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىنىڭ تەرتىپلىك ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسىنى ياكى تىجارەت ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغۇچى، ئومۇمەن، ۋەزىپە ئۆتەش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ھوقۇق ۋە مەنپەئەتتىن بەلگىلەنگەن شەرتلەر بويىچە بەھرىمەن بولىدۇ. ئۇ مۇئەييەن مادديي مۇكاپات تۈزۈمى بىلەن باغلىنىدۇ، مۇكاپاتلاش ۋە جازالاش ۋەزىپىنى ئورۇندىتىش ئەھۋالىنىڭ ياخشى - يامان بولۇشىغا قاراپ بەلگىلىنىدۇ. ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى ئورنىتىش — ئىشلەپچىقىرىشنى ئىجتىمائىيلاشتۇرۇشنىڭ ئوبيېكتىپ تەلىپى. ئوخشاش بولمىغان تارماقلاردا، ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنىڭ شەكلى ۋە مەزمۇنىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ.

ئىقتىسادىي مۆلچەر 经济予测 كىشىلەرنىڭ كەلگۈسىدە بولىدىغان ۋەقەلەرنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن مۆلچەرلىشى ۋە ئىپادىلىشى، يەنى كەلگۈسىدە بولىدىغان بىرمۇ ۋەقەنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرىلىشى ھەم ئىقتىسادىي جەھەتتىن شۇ ۋەقەنىڭ نەتىجىسى ئۈستىدە كونكرېت تەسەۋۋۇرنى ئوتتۇرىغا قويۇشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. دائىرە جەھەتتىن، ئومۇمىي ئىقتىسادىي مۆلچەر ۋە قىسمەن ئىقتىسادىي مۆلچەر دەپ ئايرىلىدۇ؛

ۋاقىت جەھەتتىن، ئۇزۇن مۇددەتلىك مۇلچەر، ئوتتۇرا مۇددەتلىك مۇلچەر ۋە قىسقا مۇددەتلىك مۇلچەر دەپ ئايرىلىدۇ؛ سۈپەت ۋە سان جەھەتتىن، سۈپەتلىك مۇلچەر ۋە سانلىق مۇلچەر دەپ ئايرىلىدۇ، ۋەھاكازا. خەلق ئىگىلىكىگە ۋە كارخانىلارغا دائىر سانلىق مەلۇماتلار شۇنىڭدەك زۆرۈر ئىقتىسادىي تەكشۈرۈشلەر شۇ مۇلچەرنىڭ ئاساسىدۇر. زامانىۋى ھېسابلاش ئەسۋابلىرى ئىقتىسادىي مۇلچەر ئۇچۇن پايدىلىق شارائىت يارىتىپ بەردى. نىشانىنى بەلگىلەش، ماتېرىيال توپلاش، تەھلىل - تەتقىق قىلىش، ئىقتىسادىي ئەندىزىنى بېكىتىش، مۇئەييەن ئۇسۇلنى تاللاش ۋە باشقىلار مۇلچەرنىڭ ئاساسىي تەييارلىق تەرتىپىدۇر؛ مۇلچەرلەش داۋامىدا يەنە خاتالىقنى تەھلىل قىلىپ تۈزىتىشكە توغرا كېلىدۇ. كاپىتالىزم كرىزىسىنىڭ ئېغىرلىشىپ بېرىشىغا ئەگىشىپ، ئىقتىسادنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىنى بىلىپ تۇرۇش مونوپول كاپىتال ئۇچۇن جىددىي زۆرۈر بولۇپ قالغان، ئىقتىسادىي مۇلچەر مۇشۇ ئېھتىياجغا يارىشا 20 - ئەسىرنىڭ 20 - يىللىرى مەيدانغا چىققان؛ 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، ئۇ دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي ھاياتىغا ئارىلىشىش ئېھتىياجىغا ماسلىشىپ، پەيدىنپەي تەرەققىي قىلىپ بىر خىل پەنگە ئايلانغان. يېقىنقى يىللاردىن بېرى، غەرب ئەللىرىدە ئىقتىسادىي مۇلچەرنىڭ كۆرسەتكۈچلىرىنى داۋاملىق ئېلان قىلىپ تۇرىدىغان ئورگان 300 دىن ئاشقان، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي مىللىي ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىنىڭ ئۆزگىرىش نىسبىتى، ئىشسىزلىق نىسبىتى، مال باھاسىنىڭ ئۆزگىرىش نىسبىتى قاتارلىق كۆرسەتكۈچ ھەققىدىكى مۇلچەرلىرى خېلىلا ئىشەنچلىك بولۇۋاتىدۇ، لېكىن كۆپ داۋالغۇپ

تۇرىدىغان كۆرسەتكۈچلەردە، مەسىلەن، تۇراقلىق كاپىتال مەبلىغى، زاپاس مالنىڭ ئۆزگىرىشى قاتارلىق جەھەتلەردە ھەمىشە چوڭ پەرقلەر كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ. سوتسىيالىستىك ئىگىلىك پىلانلىق راۋاجلىنىدىغان ئىگىلىك، ئۇ كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشتىكى ھۆكۈمەتسىزلىكتىن ماھىيەت جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ، لېكىن خەلقئارادا ۋە مەملىكەت ئىچىدە، كەلگۈسى ۋەقەلەرنىڭ مۇئەييەنسىزلىكى ھېلىمۇ مەۋجۇت، ئىقتىسادىي مۆلچەرنى ئىقتىسادىي تەدبىر ئۇچۇن خىزمەت قىلدۇرۇش يەنىلا زۆرۈر.

ئىقتىسادىي مېخانىزم 经济机制 خەلق ئىگىلىكىنىڭ يۆرۈشۈپ تۇرۇشىغا ئاساس بولۇپ بېرىدىغان بارلىق ئۇسۇل، ۋاستە ۋە ھالقىلارنىڭ يىغىندىسى. مەسىلەن، باھا، پۇل، ئىناۋەتلىك قەرز، باج، ئىش ھەققى، ئىگىلىك باشقۇرۇش ئورگانلىرى ۋە باشقىلار. «مېخانىزم» لاتىنچە mechanisma نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى، كىشىلەر مەلۇم مەقسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۇچۇن ياسىغان سايمان ـ ئەسۋابلار ۋە قوللانغان ۋاستىلەرنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى. بەزى پەنلەردە بۇ سۆز كۆچمە مەنىدە پايدىلىنىلغان ھەم ئۆز ئالدىغا مەنە بېرىلگەن. مەسىلەن، بىئولوگىيە بىلەن تېببابەتچىلىكتە جانلىق ئورگانىزمدىكى ئەزالارنىڭ ئۆزئارا ماسلىشىپ تەسىر كۆرسىتىش جەريانى ياكى ئۇسۇلىغا قارىتىلغان. پۈتكۈل خەلق ئىگىلىكىمۇ تۇراۋۇك ئىقتىسادىي ۋاستىلەر ۋە ئۇسۇللارغا تايىنىپ ھەرىكەت قىلىپ تۇرىدىغان بولغاچقا، بۇ سۆز ئىقتىسادشۇناسلىقتىمۇ قوللىنىلغان. ئوبيېكتىپ ئىقتىسادىي قانۇنىيەتكە ئۇيغۇن ئىقتىسادىي مېخانىزمدىن پايدىلىنىش ــ مەھسۇلات سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش، مىقدارىنى

ئاشۇرۇش، تەننەرخنى چۈشۈرۈش ۋە تاۋار ئوبوروتنى تېزلىتىش قاتارلىق جەھەتلەردە تۇرتكىلىك رول ئويناپدۇ. سوتسىيالىستىك تۈزۈم ئىقتىسادىي مېخانىزمدىن توغرا ۋە ئۇنۇملۇك پايدىلىنىش ئۈچۈن شەرت ـ شارائىت يارىتىپ بەردى. سوتسىيالىزم شارائىتىدىكى ئىقتىسادىي مېخانىزم تەسىر كۆرسىتىش ئۇسۇلىغا قاراپ، ئومۇمەن پىلان مېخانىزمى ۋە بازار مېخانىزمى دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ.

ئىقتىسادىي نەتىجە 经济效果 كەڭ مەنىدە، تۇرلۇك ئىجتىمائىي ئەمەلىي پائالىيەتلەرنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتە مەقسەتكە لايىقلىق دەرىجىسىگە بېرىلىدىغان باھا كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئادەتتە ئىقتىسادىي پائالىيەتتە كېتىدىغان ئەمگەك ۋە ئەمگەك سەرپىياتى بىلەن ھاسىل بولىدىغان ئەمگەك نەتىجىسى ئوتتۇرىسىدىكى سانلىق سېلىشتۇرما مۇناسىۋىتنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن، ماددىي ۋاستىلەرنى ئىشلەپ چىقىرىش پائالىيىتىدە، مۇئەييەن مىقداردا ئىستېمال قىممىتى ھاسىل قىلىش ئۈچۈن كېتىدىغان ۋە سەرپ بولىدىغان ئىجتىمائىي ئەمگەك مىقدارى قانچە ئاز بولسا، ئىقتىسادىي نەتىجە شۇنچە كۆپ بولىدۇ؛ بۇنىڭ ئەكسىچە، ئوخشاش مىقداردىكى ئىستېمال قىممىتى ھاسىل قىلىش ئۈچۈن كېتىدىغان ۋە سەرپ بولىدىغان ئىجتىمائىي ئەمگەك مىقدارى قانچە كۆپ بولسا، ئىقتىسادىي نەتىجە شۇنچە ئاز بولىدۇ. ئاساسلىقى سېلىنغان مەبلەغنىڭ ئىقتىسادىي نەتىجىسى، ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ ئىقتىسادىي نەتىجىسى، يېڭى تېخنىكىنىڭ ئىقتىسادىي نەتىجىسى، تېخنىكىۋى، تەشكىلىي تەدبىرنىڭ ئىقتىسادىي نەتىجىسى دېگەنلەردىن ئىبارەت. ئىقتىسادىي نەتىجە بىر دۆلەت-

نىڭ ياكى بىر كارخانىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش سەۋىيىسىنى ئومۇميۈزلۈك ئەكس ئەتتۈرەلەيدۇ، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنىڭ ئۆز ئىچىگە ئالمىدىغان مەزمۇنىغا قارىغاندا، ئۇنىڭ مەزمۇنى تېخىمۇ كەڭ بولۇپ، جانلىق ئەمگەكنىڭ نەتىجىسىنىلا ئەمەس، بۇ- يۇملاشقان ئەمگەك سەرپىياتىدىن ھاسىل بولمىدىغان نەتىجىنىمۇ ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئۇنى خىلمۇخىل شەكىلدە ئىپادىلەش مۇمكىن، مەسىلەن، مەبلەغ (كاپىتال)نىڭ پايدا نىسبىتى (كېتىمدىغان ئەمگەكنىڭ ئىقتىسادىي نەتىجىسىنى بىلدۈرىدۇ)، تەننەرخنىڭ پايدا نىسبىتى (ئەمگەك سەرپىياتىنىڭ ئىقتىسادىي نەتىجىسىنى بىلدۈرىدۇ)، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى ياكى ئىش ھەققىنىڭ پايدا نىسبىتى (جانلىق ئەمگەكنىڭ ئىقتىسادىي نەتىجىسىنى بىلدۈرىدۇ)، بىرلىك مەھسۇلاتنىڭ ماددىي سەرپىيات نىسبىتى (بۇيۇملاشقان ئەمگەكنىڭ ئىقتىسادىي نەتىجىسىنى بىلدۈرىدۇ) ۋە باشقىلار. كۆزىتىش دائىرىسى ئوخشاش بولمىغاچقا، ئومۇمىي ئىقتىسادىي نەتىجە (ئومۇمىي ۋەزىيەت كۆزدە تۇتۇلغان ھالدا ھېسابلىنىدىغان نەتىجە) ۋە قىسمەن ئىقتىسادىي نەتىجە (قىسمەنلىك ياكى بىرەر مەھسۇلات كۆزدە تۇتۇلغان ھالدا ھېسابلىنىدىغان نەتىجە) دەپ ئايرىلىدۇ. ئوخشاش بولمىغان ئىجتىمائىي تۈزۈم شارائىتىدا، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتى ئوخشاش بولمىغاچقا، ئىقتىسادىي نەتىجىنىڭ ماھىيىتىمۇ ۋە مەزمۇنىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. بۇرژۇئازىيە كۆزلەيدىغان ئەڭ چوڭ ئىقتىسادىي نەتىجە ئازغىنا ئاۋانس كاپىتال ھېسابىغا ناھايىتى كۆپ قوشۇمچە قىممەتكە ئېرىشىشتىن ئىبارەت. سوتسىيالىزم كۆزلەيدىغان ئىقتىسادىي نەتىجە ئىجتىمائىي ئەمگەكنى

ئىمكانقەدەر ئازراق سەلبلش ۋە سەرپ قىلىش يولى بىلەن جەمئىيەتكە كۆپرەك ۋە ياخشىراق ئىستېمال قىممەتى يارىتىپ بېرىشتىن ئىبارەت. ئىقتىسادىي لەتىجگە ئەھمىيەت بېرىش — سوتسىيالىستىك ئىگىلىكنى تەشكىللەش ۋە باشقۇرۇشنىڭ تۈپ پرىنسىپى.

ئىقتىسادىي ھىسابات 经济核算 ❶ ئومۇمىي مەنىدىكى ھىسابات يەنى ئادەتتە دېيىلۇاتقان بوغالتىرلىق ۋە ھىسابات كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش (ياكى تىجارەت) داۋامىدىكى ئەمگەك سەرپىياتى ۋە ئەمگەك نەتىجىسىنى خاتىرىلەش، ھىسابلاش ۋە تەھلىل ـ تەتقىق قىلىش پائالىيىتىدىن ئىبارەت بولۇپ، ھەرقانداق ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنىڭ ئورتاق تەلىپىدۇر. ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىشىش دەرىجىسى قانچە يۇقىرى بولسا، بۇنداق ھىسابات شۇنچە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ماركس مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: ئىشلەپچىقىرىش «جەريانى ئىجتىمائىي كۆلەم بويىچە ئىلگىرىلىگەنسېرى ۋە ساپ شەخسىي خاراكتېردىن ئايرىلغانسېرى، جەريانىنىڭ تىزگىنى ۋە ئىدىيىلەرنىڭ يەكۈنى بولغان بوغالتىرلىق شۇنچە زۆرۈر بولىدۇ؛ شۇنىڭ ئۈچۈن، بوغالتىرلىق قول سانائەت ۋە دېھقانلارنىڭ تارقاق ئىشلەپچىقىرىشىغا قارىغاندا، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن تېخىمۇ زۆرۈر. كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشقا قارىغاندا جامائەت ئىشلەپچىقىرىشى ئۈچۈن تېخىمۇ زۆرۈر» («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 24 ـ توم، 152 ـ بەت).❷ سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي ھىسابات تۈزۈمى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ سوتسىيالىزم جەمئىيىتىنىڭ كارخانىلارنىڭ ئىقتىسادىي پائالىيەتلىرىنى ئىقتى-

سادىي يوللار بىلەن باشقۇرۇش تۈزۈمى ۋە ئۇسۇلىدىن ئىبارەت. ئۇ كارخانىلارنىڭ دۆلەت پىلانىنىڭ بىر تۇتاش يېتەكچىلىكىدە، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە ئەمگەك كۈچىنى مۇۋاپىق ئىشلىتىپ، ئەمگەك سەرپىياتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش نەتىجىسىنى تاۋار ـ پۇل مۇناسىۋەتلىرىدىن پايدىلىنىش ئاساسىدا ھېسابلاپ، كارخانىنىڭ چىقىمىنى تۆۋز كىرىمى بىلەن قاپلىشىنى ھەم پايدا تېپىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. دۆلەت كارخانىلارنى پىلانىنى ئورۇنداش ئەھۋالىغا قاراپ مەلۇم دەرىجىدە مۇكاپاتلايدۇ ياكى جازالايدۇ. ئىقتىسادىي ھېسابات تۈزۈمىنى يولغا قويغان كارخانىلار تەمىنلەش، ئىشلەپچىقىرىش ۋە سېتىش ئىشلىرىنى ئۈيۈشتۇرۇشتا، خادىملارنى، مالىيىنى ۋە ماددىي ئەشيالارنى باشقۇرۇشتا مۇئەييەن ھوقۇققا ئىگە، تۆۋز ئالدىغا نىسپىي مۇستەقىل ئىگىلىك باشقۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە ھەمدە قانۇندا مۇستەقىل ئىقتىسادىي بىرلىك سۈپىتىدە باشقا كارخانىلار بىلەن ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئالاقە باغلايدۇ، پىلانىنى ئورۇنداش ۋە ئىقتىسادىي توختامنى ئادا قىلىش جەھەتتە ماددىي مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالىدۇ. ئىقتىسادىي ھېسابات تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، دۆلەت، كارخانا ۋە شەخسلەردىن ئىبارەت ئۈچ تەرەپنىڭ مەنپەئىتىنى زىچ بىرلەشتۈرۈش كارخانىلارنىڭ ۋە ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئاكتىپلىقىنى قوزغاش. ئىگىلىك باشقۇرۇشنى ياخشىلاش، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنى تاكامۇللاشتۇرۇش، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنى ئۆستۈرۈش، مەھسۇلاتلارنىڭ تەننەرخىنى تۆۋەنلىتىش، ئازراق ئەمگەك سەرپىياتى ۋە مەبلەغ بىلەن كۆپرەك ئىقتىسادىي ئۈنۈم ھاسىل قىلىش ئۈچۈن پايدىلىق.

ئىقتىسادىي ئۈنۈم 经济效益 ئومۇمەن كىشىلەرنىڭ ماددىي ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىدە مۇئەييەن مىقدارداً جانلىق ئەمگەك ۋە بۇيۇملاشقان ئەمگەكنى سەرپ قىلىپ قولغا نەق كەلتۈرەلەيدىغان جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجىغا باب مەھسۇلات مىقدارىنىڭ ئاز - كۆپلۈكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، ئىشلەپچىقىرىش خەلقنىڭ كۈندىن - كۈنگە ئېشىپ بېرىۋاتقان ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشنى مەقسەت قىلىدۇ، ئىشلەپچىقىرىلغان مەھسۇلات جەمئىيەتنىڭ رېئال ئېھتىياجىنى قاندۇرالىغاندىلا (ھازىرقى سېتىۋېلىش كۈچى سەۋىيىسى ۋە مەبلەغ سېلىش سەۋىيىسىنىڭ ئېھتىياجىغا ئويغۇنلىشالىغاندىلا)، ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە ئىگە بولالايدۇ. جەمئىيەت ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئاساسىدا سېلىنغان مۇئەييەن مىقداردىكى ئەمگەك ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدىن ئىبارەت مەھسۇلات مىقدارى قانچە كۆپ، سۈپىتى قانچە ياخشى بولسا، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى شۇنچە كۆپ بولغان بولىدۇ؛ ئەكسىچە بولغاندا، ئۈنۈمى ئاز بولغان بولىدۇ. بۇ ئۇقۇمنىڭ مەنىسى ئىقتىسادىي نەتىجىنىڭ مەنىسىگە قارىغاندا تېخىمۇ كەڭ، تېخىمۇ ئەتراپلىق، ئۇ ھەم ئەمگەك نەتىجىسى بىلەن ئەمگەكنىڭ سەرپ قىلىنىشى ۋە ئىشلەتىلىشى ئوتتۇرىسىدىكى سېلىشتۇرمىنى، ھەم ئەمگەك نەتىجىسىنىڭ جەمئىيەت ئېھتىياجىغا ئويغۇن، بازىرى ئىتتىك بولۇشى كەبى كىلىكىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى ئۆستۈرۈش — سوتسىيالىستىك ئىگىلىك باشقۇرۇشتىكى بىر مۇھىم پرىنسىپ.

ئىككى مەنبەچىلىك 二元论 ⓓ دۇنيانىڭ روھ بىلەن ماددىدىن ئىبارەت مۇستەقىل بولغان ئىككى مەنبەسى بار

دېگەنلىنى تەشەببۇس قىلىدىغان پەلسەپىۋى تەلىمات. بۇنىڭ ئاساسىي ۋەكىللىرى فرانسىيىلىك دېكارت بىلەن گېرمانىيىلىك كانت. ئىككى مەنبەچىلىك ئىدىئالىزم بىلەن ماتېرىيالىزمنىڭ ئارىسىدا ئايلىنىپ يۈرۈپ، ئۇلارنىڭ تۈپ قارىمۇقارشىلىقىنى پەسەيتىشكە ئۇرۇنىدۇ، ئاخىردا، كۆپىنچە، ئىدىئالىزم تەرەپكە ئېغىپ كېتىدۇ.❶ ئالەمنى مۇستەقىل ئىككى قىسمغا بۆلۈۋېتىدىغان بارلىق دىنىي ئەقىدىلەر (مەسىلەن، مانى دىنى تەشەببۇس قىلغان ياخشىلىق ۋە يامانلىق)نى ياكى پەلسەپىۋى تەلىماتلار (مەسىلەن، پلاتون تەشەببۇس قىلغان ئىدىيە ۋە شەيئى، كانت تەشەببۇس قىلغان ئەسلى زات ۋە ھادىسە)نى كۆرسىتىدۇ.

ئىككى نۇقتىچىلىق 两点论 ماۋ زېدۇڭنىڭ دىئالېكتىكىغا ۋە ئۇنىڭغا مەنسۇپ بولغان قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى قانۇنىغا دائىر نەزەرىيە ئۇستىدىكى ئاممىباب شەرھى. ئۇ ئاۋۋال «ئىككى نۇقتا» نى كۆرسىتىپ كېلىپ: «پارتىيىمىزنىڭ ياچېيكا شۇجىلىرىمۇ، قىسىملىرىمىزنىڭ لىيەنجاڭ، پەيجاڭلىرىمۇ دەپتىرىگە، بۇگۈن تەجرىبىلەرنى ئىككى نۇقتىدىن يەكۈنلەيدۇق، بىرى — ئۇتۇق، بىرى — كەمچىلىك دەپ يېزىشنى بىلىدۇ. شۇلار ئىككى نۇقتا بولىدىغانلىقىنى بىلگەن يەردە، بىز نېمىشقا بىرلا نۇقتىنى تىلغا ئالىمىز؟ ئون مىڭ يىلدىن كېيىنمۇ ئىككى نۇقتا بولىدۇ. كەلگۈسىدە كەلگۈسىگە خاس ئىككى نۇقتا بولىدۇ، ھازىر ھازىرغا خاس ئىككى نۇقتا بولىدۇ، ھەربىر كىشىنىڭ ئۆزىگە خاس ئىككى نۇقتىسى بولىدۇ. قىسقىسى، بىر نۇقتا ئەمەس، ئىككى نۇقتا بولىدۇ» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 5-توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 451 — 452 - بەتلەر) دېگەن، كېيىن

«بىر نۇقتىچىلىق قەدىمدىن تارتىپ بولۇپ كەلگەن، ئىككى نۇقتىچىلىقمۇ قەدىمدىن تارتىپ بولۇپ كەلگەن. مېتافىزىكا بىلەن دىئالېكتىكا دېگەن ئەنە شۇ» (يۇقىرىقى كىتاب، 509 - بەت) دەپ «ئىككى نۇقتىچىلىق» نى ئوتتۇرىغا قويغان. قارىمۇ - قارشىلىقنىڭ بىرلىكى قانۇنى دىئالېكتىكىنىڭ يادروسى بولغاچقا، «ئىككى نۇقتىچىلىق» ھەم قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى قانۇنى ئەزەلىيسىنى، ھەم دىئالېكتىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىككى ياقلىملىق 两重性 شەيئىنىڭ ئۆزىگە خاس زىددىيەتلىكى. ماۋ زېدۇڭ جۇڭگو بۇرژۇئازىيەسىنىڭ ئىككى ياقلىملىقىنى 30 - يىللاردىلا بايان قىلغان («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 1107 - بەت)، 50 - يىللاردا، ئۇ يەنە «ئۇتۇقتا ئىككى ياقلىملىق بولىدۇ، خاتالىقتىمۇ ئىككى ياقلىملىق بولىدۇ»، «يامان ئىشتا ئىككى ياقلىملىق بار» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 5 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 500 - ، 505 - بەتلەر) دەپ مەسىلىنى قايتا - قايتا بايان قىلغان ھەمدە بۇلارنى يېغىنچاقلاپ «دۇنيادىكى ھەرقانداق شەيئىدە ئىككى ياقلىملىق بولماي قالمايدۇ» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 2054 - بەت، ماۋزۇ ئىزاھى) دېگەن ھۆكۈمنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئىككى ياقلىملىق ئومۇمىيۈزلۈك مەۋجۇت، بىراق ئوخشاش بولمىغان شەيئىلەر ئوخشاش بولمىغان شارائىتتا ئوخشاش بولمىغان ئىككى ياقلىملىققا ئىگە. ئىككى ياقلىملىق بىلەن ئىككى يۈزلىملىك ئۆزئارا ھەم پەرقلىنىدۇ، ھەم باغلىنىدۇ. ئىككى يۈزلىملىك ئىككى ياقلىملىقنىڭ ھەممە شەكلى ئەمەس، پەقەت

ئىككى ياقلىمىلىقنىڭ سىياسىي جەھەتتىكى بىر خىل پەۋقۇلئاددە ئىپادىسى.

ئىككىگە بۆلۈش ئۇسۇلى 两分法 ماۋ زېدۇڭنىڭ دىئالېكتىكىغا ۋە ئۇنىڭغا مەنسۇپ بولغان قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى قانۇنىغا دائىر نەزەرىيە ئۇستىدىكى ئاممىباب شەرھى. «ئىككى نۇقتىچىلىق» قا مەنسداش سۆز: ماۋ زېدۇڭ 1963 - يىلى مۇنداق دېگەن: «بىر كومۇنستتا نەتىجە ۋە كەمچىلىك، ھەقىقەت ۋە خاتالىق دەپ ئىككىگە بۆلىنىدىغان ماركسىزمچە دىئالېكتىك ئىدىيە بولۇشى كېرەك.» («ئۆزئارا ئۆگىنىشنى كۈچەيتىپ، بىر ئىزدا توختىماپ قېلىش، مەغرۇرلىنىش - ئۆز ئۆزىدىن قانائەتلىنىشنى تۈگىتىش كېرەك»، ئۇيغۇرچە نەشرى، 3 - بەت)

ئىككىنچى تۈركۈم 第二部类 ئىستېمال ۋاستىلىرىنى ئىشلەپ چىقارغۇچى تارماقلارنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى. ئۇنىڭ تەپسىلاتى ھەققىدە «ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىككى چوڭ تۈركۈمى» (993 - بەت)گە قارالسۇن.

ئىككىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى 第二次社会大分工 ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدە قول سانائەتنىڭ دېھقانچىلىقتىن بۆلۈنۈپ چىقىشىنى بىلدۈرىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشى، بولۇپمۇ مېتال قوراللارنىڭ ئىشلىتىلىشى ئارقىسىدا، ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدە باپكارلىق، جۇۋازچىلىق، ھاراقچىلىق، مىسكەرچىلىك ۋە قورال - يارىاق ئىشلەش قاتارلىق ھەر خىل - ھەر يانغا قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى بارلىققا

كەلدى ۋە بارا - بارا دېھقانچىلىقتىن بۆلۈنۈپ چىقتى. ئىككىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمىنىڭ كېڭىيىشىگە ۋە ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ ئۆسۈشىگە تۈرتكە بولدى، توغرىدىن توغرا ئالماشتۇرۇشنى مەقسەت قىلغان تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى مەيدانغا كېلىشكە باشلىدى ھەمدە تاۋار ئالماشتۇرۇش دائىرىسى تېخىمۇ كېڭەيدى، شۇنىڭ بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ يىمىرىلىشى تېزلەشتى.

ئىككىنچى كەسىپ 第二产业 «ئىككىنچى قېتىملىق كەسىپ»، «ئىككىنچى تارماق» (Secondary sector) دەپمۇ ئاتىلىدۇ. غەربنىڭ ھازىرقى زامان بۇرژۇئا ئىقتىسادشۇناسلىرى ئىقتىسادىي يۈكسىلىشنىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسىغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى تەتقىق قىلىش ئۈچۈن خەلق ئىگىلىكى بويىچە ئايرىغان ئۈچ تارماقنىڭ بىرى. ئۇ ئەڭ باشتا كانچىلىق، ماشىنىسازلىق سانائىتى، بىناكارلىق، توك بېرىش، كۆمۈر گازى بىلەن تەمىنلەش دېگەنگە ئوخشاشلارنى بىلدۈرەتتى، كېيىنچە ئۇنىڭ دائىرىسى تولۇقلاندى ۋە تەكشەلدى، مەسىلەن، توك بېرىش، كۆمۈر گازى بىلەن تەمىنلەش قاتارلىق كەسىپلەر ئۈچىنچى كەسىپكە كىرگۈزۈلدى، كانچىلىق بىرىنچى كەسىپكە كىرگۈزۈلدى. 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىنكى نەچچە ئون يىل ماباينىدە، تەرەققىي تاپقان كاپىتالىستىك ئەللەرنىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسى ۋە ئىشقا ئورۇنلاشقانلار قۇرۇلمىسىدا غايەت زور ئۆزگىرىش يۈز بەردى، ئىككىنچى كەسىپ مەھسۇلات قىممىتىنىڭ بۇرژۇئا ئىقتىسادشۇناسلىقى بويىچە ھېسابلانغان خەلق ئىگىلىكى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە

ئىگىلىگەن نىسبىتى ئۇزلۇكسىز تۆۋەنلەپ كەتتى، شۇ كەسىپتە ئىشقا ئورۇنلاشقانلارنىڭ سانىمۇ ئۇزلۇكسىز ئازىيىپ كەتتى. «ئۇچىنچى كەسىپ» (945 - بەت)كە قارالسۇن.

ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونال 第二国际 ھەرقايسى ئەللەردىكى سوتسىيال دېموكراتلار پارتىيىسى ۋە سوتسىيالىستىك ئىشچىلار تەشكىلاتلىرىنىڭ بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونالدىن كېيىنكى خەلقئارا بىرلەشمە تەشكىلاتى. 19 - ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرى ئاخىرىدا، ماركسىزمنىڭ تەسىرى كۈندىن - كۈنگە كېڭەيدى، خەلقئارا ئىشچىلار ھەرىكىتى يېڭى تەرەققىياتقا ئېرىشتى، ھەرقايسى ئەللەردىكى ئىشچىلار پارتىيىلىرى يېڭى خەلقئارا تەشكىلات قۇرۇشنى جىددىي تەلەپ قىلدى. 1889 - يىل 7 - ئايدا ھەرقايسى ئەللەر ئىشچىلار پارتىيىلىرى پارىژدا خەلقئارا سوتسىيالىزمچىلار قۇرۇلتىيىنى ئۆتكۈزۈپ، ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونالنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىدى. قۇرۇلتايغا 22 دۆلەتتىن 393 ۋەكىل قاتناشتى. ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونال يېڭى قۇرۇلغان چاغلاردا، ئېنگېلسنىڭ يېتەكچىلىكى ۋە غەمخورلۇقى ئاستىدا، ئاساسىي جەھەتتىن ماركسىزملىق لۇشىيەننى ئىجرا قىلدى. بىرىيۇسسېل (1891 - يىل)، سىيۇرىخ (1893 - يىل) ۋە لوندون (1896 - يىل) قۇرۇلتايلىرىدا ھۆكۈمەتسىزلىككە قارشى كۆرەش قىلدى، خەلقئارا ئىشچىلار سىنىپى قوشۇنىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش ۋە ئۇيۇشتۇرۇش جەھەتتە ئىجابىي رول ئويناندى، شۇ چاغلاردىكى ئىشچىلار ھەرىكىتىنىڭ تاكتىكىلىق پرىنسىپلىرىنى ئاساسىي جەھەتتىن توغرا ھەل قىلدى، ماركسىزمنى تېخىمۇ كەڭ تەرغىپ قىلدى، خەلقئارا ئىشچىلار

ھەرىكىتىنىڭ تەرەققىياتىنى ئالغا سۈردى. ئېنگېلس ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ھەرقايسى ئەل پارتىيىلىرى ئىچىدە ئاغمىچىلىق تېز باش كۆتۈردى، ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونال ئۆز ئىچىدە بارا - بارا ئۇچ مەزھەپكە بۆلۈندى: ئۇنىڭ بىرىنچىسى گېرمانىيەدىكى لىيۇكسېمبۇرگ، كارل لىبكنېختلار ۋەكىللىك قىلغان سولچىلار؛ ئىككىنچىسى بېرنىشتېين باشچىلىقىدىكى ئوڭچىلار، ئۇلار «تەنقىد ئەركىنلىكى» دېگەن نىقاب ئاستىدا، ماركسزمغا ئوچۇقتىن - ئوچۇق «تۈزىتىش» كىرگۈزدى؛ ئۈچىنچىسى كائۇتسكى باشچىلىق قىلغان «بىتەرەپلەر»، ئۇلار «ئىزچىل» ماركسزمچىلىق تونىغا ئورىلىپ، ئەمەلىيەتتە ئوڭچىلارنى قوللاپ، سولچىلارغا قارشى تۇردى. ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونال تەشكىلاتىنىڭ رەھبەرلىك ئورنىنى ئوڭچىلار بىلەن «بىتەرەپلەر» ئىگىلەپ، شيۇجېڭجۇيلىق لۇشيەن ۋە سىياسەتلەرنى يولغا قويدى. شۇ كەمىلەردە، لېنىن باشچىلىقىدىكى روسىيە بولشېۋىكلار پارتىيىسى ھەرقايسى ئەللەردىكى سولچىلار بىلەن ئىنتىپاقلىشىپ، ماركسزم بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، شيۇجېڭجۇيىغا قارشى مۇرەسسەسىز كۈرەش قىلدى. 1 - دۇنيا ئۇرۇشى قوزغالغاندىن كېيىن، ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونالدىكى سوتسىيال دېموكراتلار پارتىيىلىرىنىڭ كۆپچىلىكى بۇرژۇئا پارتىيىلىرىگە بويسۇنۇپ، ستۇتگارت قۇرۇلتىيى ۋە بازېل قۇرۇلتىيىنىڭ ئۇرۇشقا قارشى قارارىغا ۋە ئۇرۇشقا قارشى خىتابنامىسىگە ئاسىيلىق قىلىپ، جاھانگىرلىك ئۇرۇشىنى قوللاپ ۋە ھىمايە قىلىپ، سوتسىيال شوۋىنىزملىق پارتىيىلەرگە ئايلىنىپ كەتتى. ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونال خەلقئارا پرولېتارىياتنىڭ ئىنقىلابىي تەشكىلاتى بولۇشتىن

قىلىپ، ئاخىرى ئۇزۇل - كېسىل ۋەيران بولدى. ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونال جەمئىي توقۇز نۆۋەت قۇرۇلتاي ئۆتكۈزدى.

ئىگىلىك باشقۇرۇش 经济管理 ئىقتىسادىي ۋاستىلەر- دىن پايدىلىنىپ، ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانى (جۈملىدىن ئىشلەپچىقىرىش، تەقسىمات، ئالماشتۇرۇش، ئىستېمال ھالقىلىرى) ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلىدىغان تەشكىلاتچىلىق، قوماندانلىق، نازارەتچىلىك ۋە تەڭشەش ئىشلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ «مەمۇرىي باشقۇرۇش» قا نىسبەتەن ئېيتىلغان. بۇنىڭدا قوللىنىلىدىغان ئىقتىسادىي ۋاستىلەر باھا، باج، ئىناۋەتلىك قەرز، پايدا، تەننەرخ، ئىش ھەققى، مۇكاپات پۇلى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. دائىرىسى بويىچە، ئومۇمىي خەلق ئىگىلىكىنى باشقۇرۇش ۋە كارخانا باشقۇرۇش دەپ ئايرىلىدۇ. كاپىتالىزم شارائىتىدا، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى خۇسۇسىي ئىگىدارچىلىقىدا بولۇپ، پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش ھۆكۈمەتسىز ھالەتتە تۇرغاچقا، بۇرژۇئا دۆلىتى ئىگىلىككە مۇئەييەن دەرىجىدىلا ئارىلىشالايدۇ، ئىگىلىكنى پۈتۈن مەملىكەت بويىچە باشقۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالمايدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك بەرپا قىلىنغاچقا، دۆلەت بىر تۇتاش پىلان ۋە مۇئەييەن ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئارقىلىق، خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئاساسىي ساھەلىرىنى ئىقتىسادىي ۋاستىلەر ئارقىلىق بىر تۇتاش باشقۇرۇپ، دۆلەتنىڭ ۋە جايلارنىڭ، كارخانىلارنىڭ ۋە شەخسلەرنىڭ مەنپەئىتىگە تەڭ ئېتىبار بېرىپ، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ پىلانلىق ۋە نىسبەت بويىچە يۇقىرى سۈرئەتتە

تەرەققىي قىلىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. سوتسىيالىزم شارائىتىدىكى كارخانا باشقۇرۇش بىلەن كاپىتالىزم شارائىتىدىكى كارخانا باشقۇرۇشىمۇ ماھىيەت جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ.

经济管理体制 ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى

قىسقارتىپ «ئىقتىسادىي تۈزۈلمە» دەپ ئاتىلىدۇ. ئادەتتە سوتسىيالىزم شارائىتىدا خەلق ئىگىلىكىنى باشقۇرۇش تۈزۈمى ۋە باشقۇرۇش ئۇسۇلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ خەلق ئىگىلىكى تارماقلىرىنىڭ تەشكىلىي باشقۇرۇش شەكلى، باشقۇرۇش ھوقۇقى دائىرىسىنىڭ ئايرىلىشى، باشقۇرۇش ئورگانلىرىنىڭ تەسىس قىلىنىشى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ مەركەز، جايلار، كارخانىلار ۋە ئەمگەكچىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە، پىلانلىق ئىگىلىك بىلەن بازار ئارقىلىق تەڭشەشنىڭ مۇناسىۋىتىگە، ئىقتىسادىي ۋاستىلەر بىلەن مەمۇرىي ۋاستىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە بەرىپ تاقىلىدۇ. ئۇ ھوقۇقنى مەركەزلەشتۈرۈش تېپىدىكى تۈزۈلمە ۋە ھوقۇقنى تارقاقلاشتۇرۇش تېپىدىكى تۈزۈلمە دەپ ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ. ئالدىنقىسىدا، دۆلەت پۈتكۈل خەلق ئىگىلىكى پائالىيىتى ئۈستىدە تەدبىر كۆرۈشنىمۇ، كارخانىلارنىڭ ئىقتىسادىي پائالىيىتى ئۈستىدە تەدبىر كۆرۈشنىمۇ ئۆز ئىلكىدە تۇتۇپ تۇرىدۇ. كېيىنكىسىدە، دۆلەت ئاساسەن پۈتكۈل خەلق ئىگىلىكى پائالىيىتى ئۈستىدە تەدبىر كۆرۈشنى ئۆز ئىلكىدە تۇتۇپ تۇرىدۇ، كارخانىلارنىڭ دائىملىق ئىقتىسادىي پائالىيەتلىرى ۋە شۇ پائالىيەتلەر ئۈستىدە تەدبىر كۆرۈش ھوقۇقى كارخانىلارنىڭ

ئىختىيارىغا بېرىلىدۇ. ئازادلىقتىن كېيىن دۆلىتىمىزدە يوغا قويۇلغان تۈزۈلمە ئاساسىي جەھەتتىن بىرىنچى خىلغا ياتىدۇ، ئۇنىڭ ئاساسىي ئىللىتى شۇكى، باشقۇرۇش جەھەتتە، ھوقۇق ھەددىدىن زىيادە مەركەزلەشتۈرۈلگەن، ھۆكۈمەت بىلەن كارخانا ئايرىۋېتىلمىگەن، تەقسىماتتا، «چوڭ قازانىنىڭ ئېشىنى تەڭ يەيدىغان» ئەھۋال ۋە تەڭ تەقسىماتچىلىق كۆرۈلگەن. ج ك پ 11 - نۆۋۈەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 1978 - يىل 12 - ئايدىكى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېڭا ئىگىلىكى، سانائەت، مالىيە - سودا قاتارلىق ساھەلەردە، مۇلۇكچىلىك شەكلى، پىلانلىق باشقۇرۇش شەكلى، ئىگىلىك باشقۇرۇش شەكلى ۋە تەقسىمات شەكلى قاتارلىق جەھەتلەردىن بەزى ئىسلاھاتلار ئېلىپ بېرىلدى. ئوندىق ئىسلاھات بۇنىڭدىن كېيىن ئەتراپلىق ۋە چوڭقۇر داۋاملاشتۇرۇلدۇ.

ئىگىلىك تىكلەش پايدىسى 创业利润 ھەسسىدارلىق شىركىتىنى ئاچقان كىشىنىڭ پاي چېكىنى يۇقىرى باھادا سېتىپ ئېرىشكەن ئوشۇق پايدىسى. ئۇنىڭ سانى سېتىلغان پاي چېكىنىڭ ئومۇمىي سوممىسىدىن كارخانىغا ئەمەلىي سېلىنغان كاپىتالنىڭ ئومۇمىي سوممىسىنى چىقىرىۋەتكەندىن كېيىن ئېشىپ قالغان قىسمىغا تەڭ. ئىگىلىك تىكلەش پايدىسىنى قولغا كەلتۈرۈش كاپىتالىستلارنىڭ باي بولۇشتىكى مۇھىم ۋاستىسى. بۇندىق پايدىنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ شەرتى پاي چېكىنىڭ ئۆسۈم نىسبىتى شۇ ۋاقىتتىكى بانكىغا ئامانەت قويۇلغان پۇلنىڭ ئۆسۈم پىرسەنتىدىن ئۈستۈن بولۇشىدىن ئىبارەت. مەسىلەن، مەلۇم كارخانىنى قۇرغۇچى ھەسسىدارلىق

شىركىتى قۇرۇش ۋاقتىدا بىر مىليون يۈەن مەبلەغ سالغان، بۇ بىر مىليون يۈەن 100 يۈەنلىكتىن 10 مىڭ پاي چىكىگە ئايرىلغان بولسۇن. بىر يىلدىن كېيىن مەزكۇر شىركەتنىڭ پاي چىكىنىڭ ئۆسۈم نىسبىتى 10% بولۇپ، شۇ ۋاقىتتىكى بانكىغا ئامانەت قويۇلغان پۇلنىڭ ئۆسۈم پىرسەنتى 5% بولغان بولسا، ھەر بىر 100 يۈەنلىك چەك بىر ھەسسە ئارتۇق سېتىلىدۇ، يەنى ھەر بىر چەك 200 يۈەندىن سېتىلىدۇ. چۈنكى 100 يۈەنلىك پاي چىكىدىن كېلىدىغان ئۆسۈم (10% × 100 = 10 يۈەن) بولۇپ، بانكىغا قويۇلغان 200 يۈەن پۇلنىڭ ئۆسۈمى (5% × 200 = 10 يۈەن)گە باراۋەر بولىدۇ. دېمەك، بۇ شىركەت 10 مىڭ پاي چىكىنى ئىككى مىليون يۈەنگە ساتالايدۇ. كارخانىغا ئەمەلىي سېلىنغان بىر مىليون يۈەندىن ئاشقان پۇل ھەسسىدارلىق شىركىتىنى ئاچقان كىشىنىڭ ئىگە بولىدىغان ئىگىلىك تىكلەش پايدىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. پاي چىكىنىڭ باھاسى پاينىڭ ئۆسۈم نىسبىتى بىلەن توغرا تاناسىپ، ئۆسۈم پىرسەنتى بىلەن تەتۈر تاناسىپ بولىدۇ، بۇنى ھېسابلاش فورمۇلىسى مۇنداق بولىدۇ:

$$\text{پاي چىكىنىڭ باھاسى} = \frac{\text{پاي ئۆسۈمى}}{\text{ئۆسۈم پىرسەنتى}}$$

ئىگىلىك تىكلەش پايدىسى پاي ئۆسۈمىنىڭ ئۆسۈشى ئارقىلىق قولغا كېلىدۇ، پاي ئۆسۈمىنىڭ ئۆسۈشى بولسا ئىشچىلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشنى كۈچەيتىشكە تايىنىدۇ، دېمەك، ئىگىلىك تىكلەش پايدىسىنىڭ مەنبەسى ئوخشاشلا قوشۇمچە قىممەتتىن ئىبارەت بولىدۇ.

ئىگىلىكنى قايتا تەشكىللەش 经济改组 ئېلىنمىدە، مىللىي كاپىتالىستىك سودا ـ سانائەتنى سوتسىيالىستىك تۈزگەرتىش داۋامىدا قوللىنىلغان مۇھىم بىر تەدبىر. بۇ ئىش ھ.ۋ.ك.ۋ.مەت بىلەن خۇسۇسىيلار شىركچىلىكى پۈتۈن كەسىپلەر بويىچە ئەمەلگە ئاشقاندىن كېيىن، كاپىتالىستىك كارخانىلارنىڭ ئىسلىدىكى باشقۇرۇش تۈزۈمىنى ۋە كارخانىلارنىڭ جايلىشىشىدىكى نامۇۋاپىقلىقنى ئۆزگەرتىش مەقسىتىدە ئېلىپ بېرىلغان. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى مۇنۇلاردىن ئىبارەت: كىچىكلىرىگە چوڭلىرىنى، قالاقلىرىغا ئىلغارلىرىنى باشلامچى قىلىش پرىنسىپى بويىچە، سانائەت كارخانىلىرىنى قوشۇۋېتىش، بىرلەشتۈرۈش ياكى كۆچۈرۈش؛ سودا تور نۇقتىلىرىنى ئاممىغا قولايلىق تۈغدۇرۇش ھەم بۇرۇنقى ئىگىلىك خۇسۇسىيىتىنى ساقلاپ قېلىش شەرتى ئاستىدا تەڭشەش؛ كارخانىلارنىڭ ئۇسكۇنىلىرى، مەبلىغى، تېخنىكىسى ۋە ئەمگەك كۈچلىرىنى دۆلەتنىڭ ئومۇمىي ئېھتىياجىغا ئاساسەن بىر تۇتاش يۆتكەپ ئىشلىتىش؛ شۇنداقلا، شەرىك كارخانىلارنىڭ ئىچكى قىسمىدا، سوتسىيالىستىك ئىگىلىك باشقۇرۇش ئۇسۇلى بويىچە تۈرلۈك تۈزۈملەر ئۇستىدە ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش. ئىگىلىكنى قايتا تەشكىللەش ئىشى 1956 — 1957 - يىللىرى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شەركچىلىكىدىكى كارخانىلار دائىرىسىدە، كۆپ قىسمىغا تەگمەسلىك، ئاز قىسمىنى تەڭشەپ قويۇش پرىنسىپى بويىچە ئېلىپ بېرىلغان بولسا، 1958 - يىلدىن كېيىن، كارخانىلارنىڭ، كەسىپلەرنىڭ ۋە دۆلەت ئىگىلىكى، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شەركچىلىكى، كوپېراتىپ ئىگىلىكنىڭ

چەك - چېگرىسى بۇزۇپ تاشلىنىپ، بىر تۈتاش پىلانلاش، بىر تۈتاش تەرتىپكە سېلىش ئاساسىدا ئېلىپ بېرىلدى. قايتا - قايتا ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، كارخانىلارنىڭ باشقۇرۇش ئىشلىرى پەيدىنپەي مۇكەممەللىشىپ باردى، كارخانىلارنىڭ جايلىشىشى بارا - بارا مۇۋاپىقلىشىپ كەتتى.

ئىلغارلىق - مۇۋاپىقلىق تەتقىقاتى 可行性研究

ئەڭ ياخشى ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە ئېرىشىش ئارزۇسىدا يېڭى قۇرۇلۇشنىڭ تېخنىكىۋى ئىلغارلىقى ۋە ئىقتىسادىي مۇۋاپىقلىقى ئۈستىدە ئومۇملاشتۇرۇپ تەھلىل يۈرگۈزىدىغان ۋە ئۇلارنى دەللىلەيدىغان بىر خىل خىزمەت ئۇسۇلى. 20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدىلا ئامېرىكىدىكى تېننېس ئېقىمىنى ئېچىش ۋاقتىدا بۇ ئۇسۇل تەتبىق قىلىنغان ۋە ئۈنۈمگە ئىگە بولغان؛ 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن كەڭ قوللىنىلغان. بۇ ئۇسۇل ئومۇمەن ئۈچ باسقۇچقا بۆلۈنىدۇ: (1) كاپىتال سېلىش پۈرسىتىنى بېكىتىش باسقۇچى. بۇ ئاساسەن مۇنۇلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: بازارنى ئانچىكىلا تەكشۈرۈش ۋە مۆلچەرلەش؛ مەلۇم بىر رايون ياكى مەلۇم بىر تارماق دائىرىسىدە كاپىتال سېلىش پۈرسىتىنى ئىزدەش؛ سېلىنمىدىغان كاپىتالنى مۆلچەرلەش. (2) دەسلەپكى قەدەمدە ئىلغارلىق - مۇۋاپىقلىق تەتقىقاتى ئېلىپ بېرىش باسقۇچى. قۇرۇلۇشنىڭ ھاياتىي كۈچى ئۈستىدە ھۆكۈم چىقىرىش ئۈچۈن، كاپىتال سېلىش پۈرسىتى بېكىتىلگەن ئاساستا بازارنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا كۆزىتىش ۋە تەھلىل قىلىش، تېخنىكا جەھەتتە تەجرىبىخانىدا تەجرىبە قىلىش ۋە ئارىلاپ تەجرىبە

قىلىش. (3) تېخنىكا ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئىلغارلىق - مۇڭاپىقلىق تەتقىقاتى ئېلىپ بېرىش باسقۇچى. ئۇنىڭدا قۇرۇلۇش تېخنىكا ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتىن چوڭقۇرلاپ دەللىلىنىدۇ. ئىلغارلىق - مۇڭاپىقلىق تەتقىقاتىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنلىرى مۇنۇلار: بازارنىڭ ېھتىنى ۋە كەلگۈسىدىكى ئېھتىياجىنى تەكشۈرۈش، بايلىق، ئېنېرگىيە، تېخنىكىۋى ھەمكارلىقلارنىڭ ئەمەلىيلىشىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش؛ ئەڭ ياخشى ھۇنەر - سەنئەت تەرتىپى ۋە ئۇنىڭغا ماسلىشىدىغان ئۇسكۇنىلەر ئۇستىدە تەتقىق قىلىش؛ زاۋۇتنىڭ ئورنىنى تاللاش ۋە زاۋۇت رايونىنى پلانلاش؛ تەشكىلىي سىستېمىنى لايىھىلەش ۋە خادىملارنى تەربىيىلەش؛ قۇرۇلۇش ۋاقتىنى مۆلچەرلەش ۋە قۇرۇلۇش سۈرئىتىنى ئورۇنلاشتۇرۇش، سېلىنىدىغان كاپىتالنى ھېسابلاش؛ مەبلەغنىڭ كېلىش مەنبەسىنى ۋە ئۇنى قايتۇرۇش چارىسىنى تەتقىق قىلىش؛ ئىشلەپچىقىرىش تەننەرخىنى مۆلچەرلەش، سېلىنىدىغان كاپىتالنىڭ ئۇنۇمىگە باھا بېرىش ۋە باشقىلار. تېخنىكا ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتىن تەتقىقات ئېلىپ بېرىش باسقۇچىدا قارار قىلغۇچىلارنىڭ تاللىۋېلىشى ئۈچۈن، ئادەتتە، شەرت - شارائىتى ئوخشاش بولمىغان بىر - نەچچە لايىھە قويۇشقا توغرا كېلىدۇ. ھازىر بەزى مەملىكەت - لەردە ئىلغارلىق - مۇڭاپىقلىق تەتقىقاتى راۋاجلىنىپ سانائەت پەن - تېخنىكىسى، بازارنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىنى مۆلچەرلەش، ئۇچۇر - خەۋەر ئىلمى، كارخانا باشقۇرۇش قاتارلىق ساھەلەر - دىكى خىلمۇخىل ئىلىم مۇڭەپپەقىيەتلىرىدىن پايدىلىنىپ، قۇرۇلۇشنىڭ ئەڭ ياخشى ئىقتىسادىي ئۇنۇم بېرىشىنى

كاپالەتلەندۈرىدىغان پەن بولۇپ قالدى.

ئىلغاش 扬弃 نېمىسچە Aufheben دېگەن سۆزنىڭ مەنە تەرجىمىسى. بۇنىڭ مەنىسى دىئالېكتىك ئىنكار قىلىش دېگەن بولىدۇ. گېگېل بۇنى «پەلسەپىدىكى ئەڭ مۇھىم ئۇقۇملارنىڭ بىرى» دەپ قارىدى ۋە «ئىلغاش دېگەن سۆز تىلىمىزدا قوش مەنىگە ئىگە، ئۇ ھەم ساقلاپ قېلىش، داۋاملاشتۇرۇش دېگەن بولىدۇ، ھەم توختىتىپ قويۇش، ئاخىرلاشتۇرۇش دېگەن بولىدۇ» دەپ كۆرسەتتى («لوگىكا»، 1 - توم، شاڭخەي نەشرىياتىنىڭ 1974 - يىل نەشرى، 98 - بەت). ئۇنىڭ قارىشىچە، بۇنىڭ ئىككى مەنىسى بىر - بىرىگە باغلانغان بولىدۇ، كونا نەرسىنىڭ بىۋاستىلىك تەرىپىنى چەكلەپ تاشلىغاندىلا، ئاندىن ئۇ يېڭى نەرسىنى تەشكىل قىلىدىغان ئامىل بولۇپ ساقلىنىپ قالالايدۇ. بۇ ئىدىيە — دىئالېكتىك ئىدىيە، لېكىن ئۇنىڭ ئىلغاشنى ئۇقۇملار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتكە باغلاپ قويغانلىقى ئىدىئالىستىك ئىدىيىدۇر. ماركسىزمچە پەلسەپە «ئىلغاش» دېگەن سۆزنى ماتېرىيالىزم ئاساسىدا ئىشلىتىدۇ، ئۇنىڭ بىلەن كونا شەيئىلەرنىڭ ئورنىنى يېڭى شەيئىلەرنىڭ ئېلىشى ئاددىيلا چۆرۈپ تاشلاش يولى بىلەن ئەمەس، بەلكى كونا شەيئىلەردىكى پاسسىپ نەرسىلەرنى تۈگىتىپ، بەزى ئاكتىپ نەرسىلەرنى قوبۇل قىلىش، شۇنىڭ بىلەن يېڭى تەرەققىيات باسقۇچىغا كىرىش يولى بىلەن بولىدۇ دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ماركسىزمچە پەلسەپىنىڭ گېگېل پەلسەپىسى ئۈستىدە قىلغان ئىلغىشى بۇنىڭ بىر نەمۇنىسىدۇر. ئېنگېلس مۇنداق دەيدۇ: «مىللەتنىڭ مەنىۋى

جەھەتتىكى تەرەققىياتى ئۈچۈن مۇشۇنداق غايەت زور تەسىر كۆرسەتكەن گېگېل پەلسەپىسىگە ئوخشاش بۇنداق ئۇلۇغ ئىجادىيەتنى پەرۋا قىلماي قويۇش چارىسى بىلەن يوقاتقىلى بولمايتتى. ئۇنى ئەسلىدىكى مەنىسىدە «ئىلغاش» لازىم ئىدى، يەنى ئۇنىڭ شەكلىنى تەنقىدىي يوسۇندا يوقىتىش، لېكىن بۇ شەكىل ئارقىلىق قولغا كەلتۈرۈلگەن يېڭى مەزمۇننى قوۋتقۇزۇپ قېلىش لازىم ئىدى.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم، 219 - بەت)

ئىلمىي باشقۇرۇش 科学管理 كارخانا ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۈرلۈك خىزمەتلىرىنى ئىلمىي پرىنسىپ بويىچە ئۇيۇشتۇرىدىغان باشقۇرۇش نەزەرىيىسى ۋە باشقۇرۇش ئۇسۇلىنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى. ئۇ 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ۋۇجۇدقا كەلدى. 1911 - يىلى تېيلور تۈزۈمىنىڭ ئاساسچىسى، ئامېرىكىلىق ئىنژېنېر تېيلور «ئىلمىي باشقۇرۇش پرىنسىپى» دېگەن كىتابىنى چىقىرىپ، ئىلمىي باشقۇرۇش نەزەرىيىسى ۋە ئۇسۇلىنى رەسمىي ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى مۇنداق: ۋاقىت ئۆستىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، مەلۇم ئىش ھالقىسىنى ئورۇندىشىنىڭ ئەڭ تېز سۈرئىتىنى ئىلمىي ئۇسۇلدا بەلگىلەش؛ مەشغۇلاتتىكى ھەرىكەت ئۆستىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، ئۇنى ئەڭ ئاسان، ئەڭ چاققان ھالغا كەلتۈرۈش؛ مەشغۇلات تەرتىپى ئۆستىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، ھەممە قىسمەن ئىشلارنى ئۆز تەرتىپى بويىچە ئۇلاشتۇرۇپ ئىشلەش؛ ئىش نورمىسىنى بەلگىلەش؛ ئەمگەك چىلەرنى تاللاش؛ سايمان ۋە ئۇسكۇنىلەرنى ئۆلچەمگە سېلىش؛

خامچوت تۈزۈش، تەننەرخنى ھېسابلاش ۋە باشقىلار. ئىلمىي باشقۇرۇش ساھەسىدە خىزمەت كۆرسەتكەنلەردىن تېيلورنىڭ زامانداشلىرى گاند ۋە ئەر - خوتۇن گىل بىلاسلارمۇ بار. 40 - يىللارنىڭ ئاخىرى ۋە 50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا، ئىلمىي باشقۇرۇش راۋاجلىنىپ *باشقۇرۇش ئىلمىگە ئايلاندى.

ئىلمىي سوتسىيالىزم 科学社会主义 «ئىلمىي كوممۇنىزم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. پرولېتارىيات ھەربىكىتىنىڭ نەزەرىيە نامايەندىسى، يەنى پرولېتارىيات ئىنقىلابىي كۈرىشىنىڭ نەزەرىيە جەھەتتىكى يىغىندىسى. ئۇ ماركسزمنىڭ ئۈچ تەركىبىي قىسمىدىن بىرى. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى دۇنيانى ئازاد قىلىش ئىشىنىڭ تارىخىي شارائىتلىرىنى ۋە خاراكتېرىنى تەكشۈرۈش، شۇنىڭ بىلەن شۇ ئىشنى ئورۇنداشنى زىممىسىگە ئالغان پرولېتارىياتنى ئۆز ھەربىكىتىنىڭ شارائىتلىرى ۋە خاراكتېرىنى بىلىپ، سوتسىيالىزمنىڭ غەلبىسى ئۈچۈن ئاڭلىق كۈرەش قىلىدىغان قىلىشتىن ئىبارەت. ماركس بىلەن ئېنگېلس ئىلمىي سوتسىيالىزمغا 19 - ئەسرىنىڭ 40 - يىللىرىدا ئاساس سالدى. شۇ كەملەردە، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى غەربىي ياۋروپادىكى ئىلغار ئەللەردە ھۆكۈمران ئورۇننى ئىگىلىگەن، پرولېتارىياتنىڭ بۇرژۇئازىيىگە قارشى سىنىپىي كۈرىشى بىرىنچى ئورۇنغا ئۆتكەنىدى. ماركس بىلەن ئېنگېلس سىنىپىي كۈرەش ئەمەلىيەتكە قاتنىشىپ، كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ زىددىيەت ۋە توقۇنۇشلىرىنى مۇكەممەل تەتقىق قىلىپ، خىيالىي سوتسىيالىزمنىڭ ئىدىيەۋى مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە تەنقىدىي ۋارىسلىق قىلىپ، بولۇپمۇ تارىخىي ماتېرىيالىزم

ۋە قوشۇمچە قىممەت تەلىماتىنى كەشپ قىلىپ، سوتسىيالىزمنى ئىشچىلار ھەرىكىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، سوتسىيالىزمنى خىيالدىن پەنگە ئايلاندۇردى. ئىلمىي سوتسىيالىزمدا بايان قىلىنغان ۋە شەرھىلەنگەن ئاساسىي مەزمۇنلار مۇنۇلاردىن ئىبارەت: ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىقى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى كاپىتالىستىك خۇسۇسىي ئۆزلەشتۈرۈش شەكلى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ تەرەققىياتى كاپىتالىزمنىڭ ئورنىنى سوتسىيالىزم ئىگىلەشكە، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلدىكنىڭ ئورنىنى ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك ئىگىلەشكە جەزمەن ئېلىپ بارىدۇ؛ پرولېتارىيات بىلەن بۇرژۇئازىيە ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش ھازىرقى زامان جەمئىيىتىنى ئۆزگەرتىش تىكى غايەت زور پىشاڭ، پرولېتارىيات ــ كاپىتالىزمنىڭ گۆرکارى؛ پرولېتارىيات بۇرژۇئازىيە ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇشى، ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىشى، كونا دۆلەت ماشىنىسىنى پاچاقلاپ تاشلىشى، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى ئورنىتىشى ۋە مۇستەھكەملىشى لازىم؛ پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى شارائىتىدا، پۈتكۈل جەمئىيەتنى ئىنقىلابىي يول بىلەن ئۆزگەرتىش، سوتسىيالىستىك يۈكسەك ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىش، سوتسىيالىستىك يۈكسەك دېموكراتىيە بەرپا قىلىش، سىنىپلارنى يوقىتىش ۋە كوممۇنىزمغا ئۆتۈشتىن ئىبارەت ئۇلۇغ تارىخىي ۋەزىپىنى پەيدىنپەي ئەمەلگە ئاشۇرۇش لازىم؛ كوممۇنىزمغا ئۆتۈش جەريانىدا، دۆلەت ئۆز ـ ئۆزىدىن يوقىلىپ بارىدۇ. ئىلمىي سوتسىيالىزم كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ پرولېتارىيات ئىنقىلابى ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشتىكى رولى، ئىنقىلابىي

كۈرەشتىكى سىياسەت ۋە تاكتىكا، پرولېتارىيات ئىنتېرناتسىئو-نالىزمى ۋە پارتىيە قۇرۇلۇشى ھەققىدىكى نەزەرىيە دېگەنگە ئوخشاش مەزمۇنلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىلمىي سوتسىيالىزم ھەرقايسى ئەللەردىكى سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئەمەلىيىتىدە، پەنگە زىت خىلمۇ-خىل ئەكسىيەتچىل سوتسىيالىزم تەلىماتلىرىغا قارشى كۈرەشلەردە بېيىپ ۋە راۋاجلىنىپ كەلدى. ماركس بىلەن ئېنگېلستىن كېيىن، لېنىن، ستالىن ۋە ماۋ زېدۇڭلار ماركسىزمنىڭ ئومۇمىي ھەقىقىتىنى ئۆز ئىلىدىكى ئىنقىلابنىڭ كونكرېت ئەمەلىيىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، ئىلمىي سوتسىيالىزم نەزەرىيىسىنى بېيىتتى ۋە راۋاجلاندۇردى.

ئىلمىي كومۇنىزم 科学共产主义 يەنى «ئىلمىي سوتسىيالىزم»

ئىلىم - پەن 科学 تەبىئەت، جەمئىيەت ۋە تەپەككۇر توغرىسىدىكى بىلىم سىستېمىسى. ئۇ لاتىنچە scientia يەنى بىلىم دېگەن سۆزدىن كەلگەن. ئۇ ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت تەجرىبىسى-نىڭ يەكۈنى، شۇنداقلا ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت داۋامىدا سىنىلىپ ۋە راۋاجلىنىپ بارىدۇ. ئۇ مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ مۇھىم ئامىلى. پەننىڭ كۈچى شۇنىڭدىكى، ئۇ تەھلىل قىلىش ۋە يىغىنچاقلاش ئارقىلىق ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتنى بايقاپ، كىشىلەرنىڭ دۇنيانى ئۆزگەرتىشى ئۈچۈن قىبلىنامە بولۇپ بېرەلەيدۇ. پەنگە تايانماي تۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى زامانىۋى-لاشتۇرۇشمۇ، جەمئىيەتنى زامانىۋىلاشتۇرۇشمۇ مۇمكىن ئەمەس. پەن تەرەققىياتىنىڭ ھەربىر تەلەندۇرگۈچ كۈچى ئىشلەپچىقىرىش

تەرەققىياتىنىڭ ۋە جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ تەلىپىدۇر. قەدىمكى زامانىدا، كىشىلەرنىڭ دۇنيانى بىلىشى تومتاق ۋە توغرىسىدىن توغرا بىلىش بولغان، ھەممە بىلىملەر بىر پۈتۈن پەلسەپىگە يىغىپ قويۇلغان. ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشى، جەمئىيەتنىڭ ئالغا بېسىشى ئارقىسىدا، بىلىم ئۈزلۈكسىز بېيىپ باردى، يېڭىنقى زامانغا كەلگەندە، تۈرلۈك بىلىملەر بىر پۈتۈن پەلسەپىدىن بۆلۈنۈپ چىقىپ، مۇستەقىل پەنگە ئايلاندى. پەننىڭ بۆلۈنۈشى پەننى تۈرگە ئايرىشنى تەلەپ قىلدى. ئېنگېلس «تەبىئەت دىئالېكتىكىسى» دېگەن ئەسىردە بۇرژۇئازىلارنىڭ تۈرگە ئايرىش (مەسىلەن، سېن سىمون ۋە كونتنىڭ تۈرگە ئايرىشى، يەنە مەسىلەن، گېگېلنىڭ تۈرگە ئايرىشى) دىكى بىر تەرەپلىمىلىككە خاتىمە بېرىپ، پەننى تۈرگە ئايرىشنىڭ دىئالېكتىك ماتېرىيالىزملىق پرىنسىپىنى بەلگىلىدى. ھازىرقى زامان پەنلىرىنى تۈرگە ئايرىش ئۇسۇلى تۈرلۈكچە بولماقتا، بىرى تەبىئىي پەن، تېخنىكا پەنلىرى، ماتېماتىكا، پەلسەپە، ئىجتىمائىي پەن دېگەن بەش چوڭ ئاساسىي تۈرگە ئايرىش، يەنە بىرى تەبىئىي پەن، ئىجتىمائىي پەن، تەپەككۇر پەنلىرى، ماتېماتىكا، پەلسەپە دېگەن بەش چوڭ ئاساسىي تۈرگە ئايرىش، بۇنىڭدىن باشقىچە ئايرىش ئۇسۇلىمۇ بار. ھەرقايسى ئاساسىي تۈرلەر ئارىسىدا، شۇنىڭدەك ھەر بىر ئاساسىي تۈرنىڭ ئىچكى قىسمىدا، ئارىلىق پەنلەر ۋە ئومۇمىي پەنلەر بارغانسېرى كۆپلەپ مەيدانغا كەلمەكتە. ھازىرقى زامان پەنلىرىنىڭ تەرەققىيات يۈزلىنىشى شۇنداق بولماقتىكى، بىر تەرەپتىن، پەنلەر داۋاملىق بۆلۈنمەكتە (ھازىرغىچە ئىككى مىڭ

خىلدىن ئاشتى)، دۆلىيانىڭ ھەممە ساھەلىرى ئۈستىدىكى تەتە قىلىقات چوڭقۇرلاپ ۋە ئىنچىكىلەپ بارماقتا؛ يەنە بىر تەرەپتىن، تۈرلۈك پەنلەر بىر - بىرىگە ئۈزلۈكسىز سىڭىپ، چەمبەرچاس بىرلىشىپ، يۈكسەك دەرىجىدە بىر پۈتۈنلۈكنى تەشكىل قىلماقتا.

ئىمتىياز 特权 ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ ئۆز ھۆكۈمدارلىق ئورنىغا تايىنىپ، ئىقتىسادىي، سىياسىي ۋە باشقا ساھەلەردە بەھرىمەن بولىدىغان ئالاھىدە ھوقۇقنى بىلدۈرىدۇ. ئىمتىياز ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمى پەيدا قىلغان سىنىپىي تەڭسىزلىكنىڭ مەھسۇلى، ئۇ ئەينى زاماندا، ھۆكۈمران سىنىپلار ئىچىدىكى تەبىقە تەڭسىزلىكنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ ۋە قوغدايدۇ. قوللۇق جەمئىيەتتە ۋە فېئودالىلىق جەمئىيەتتە، دۆلەت تۈزۈمى ۋە قانۇنىدا ئىمتىياز ئاشكارا ئىپتىراپ قىلىناتتى. مەسىلەن، قەدىمكى رىم قانۇنلىرىدا قوللار ھايۋان ۋە باشقا نەرسىلەر بىلەن بىر قاتارغا قويۇلۇپ، قوللارلارنىڭ قوللارنى ئۆلتۈرۈشكە ھوقۇقلۇق ئىكەنلىكى بەلگىلەنگەن؛ جۇڭگودا فېئودالىلىق جەمئىيەتتىكى پادىشاھلار ئەڭ ئالىي ھوقۇققا ئىگە بولغان، خان جەمەتلىرى ۋە ئاقسۆڭەكلەرمۇ فېئودالىلىق تەبىقە تۈزۈمى بويىچە تۈرلۈك ئىمتىيازدىن بەھرىمەن بولغان، سۇيۇرغال قىلىپ بېرىلگەن نۇرغۇن پۇقرا ۋە يەرگە ئىگە بولغان، گۇناھ قىلسا يېنىك جازالانغان ياكى كەچۈرۈم قىلىنغان ۋەھاكازا. ھۆكۈمرانلار دۆلەت تۈزۈمىدە ۋە قانۇنىدا بەلگىلەنگەن ئىمتىيازلاردىن باشقا، كۆپىنچە، ئۆز ئالدىغا سوراقخانا قۇرۇش، خەلققە ئېغىر سىلىق سىلىشقا ئوخشاش قانۇن سىرتىدىكى ئىمتىيازلاردىنمۇ بەھرىمەن بولغان. كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە،

فېئودالىق ئىمتىياز ۋە تەبىقە تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ (بەزى دۆلەتلەردە ھېلىمۇ ئۇنىڭ قالدۇقلىرى بار)، «قانۇن ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەر» دەپ جاكارلاندى، بۇ جەمئىيەت تەرەققىياتىدىكى بىر ئىلگىرىلەش. ئەمما كاپىتالىستىك خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك شارائىتىدا، پۇل ھەممىگە قوماندان، ھوقۇق مال ـ مۇلۈك ئەھۋالىغا باغلىق، بۇرژۇئازىيە ئەمگەكچى خەلق ئىگە بولالمايدىغان ھەر خىل ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولىدۇ، بۇ ھوقۇقلار ماھىيەتتە يەنىلا ئىمتىيازدىن ئىبارەت. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۈكچىلىك تىكلەنگەن، خەلق دۆلەتنىڭ ئىگىسىگە ئايلانغان سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتىلا، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئۆزلەشتۈرۈش ئېھتىياجىدىكى پەرقلەر تۈپەيلىدىن پەيدا بولغان ئالاھىدە ھوقۇقلار كۆچىدىن قېلىپ، قانۇن ئالدىدىكى باپباراۋەرلىك ھەقىقىي يوسۇندا ئەمەلگە ئاشىدۇ. سوتسىيالىستىك دۆلەتتىمۇ سىياسەت، قانۇن ۋە تۈزۈملەرگە خىلاپلىق قىلىپ، ئۆز مەنپەئىتىنى كۆزلەيدىغان بەزى ئىمتىياز ھادىسىلىرى يۈز بېرىدۇ، ئۇ فېئودالىزم، بۇرژۇئازىيە ئىدىيىسىنىڭ تەسىرىدە ۋە دۆلەت تۈزۈمىنىڭ بەزى ھالقىلىرىدىكى نۇقسانلار ئارقىسىدا پەيدا بولىدۇ، ئۇ سوتسىيالىستىك تۈزۈم ۋە قانۇنلارغا زىت كېلىدىغان، پرولېتارىيات پارتىيىسى ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ئەزەلدىن قارشى تۇرۇپ كەلگەن ھادىسىدۇر.

ئىناۋەتلىك پۇل 信用货币 مېتال پۇل ئورنىدا ئىشلەيدىغان ئىناۋەتلىك چەك ـ بېلەتلەر. ئۇ ئوبوروت ۋاستىسى ۋە تۆلەش ۋاستىسى بولالايدۇ. ئۇنىڭ چەك، قەرەللىك چەك،

پېرېۋوت چېكى، بانكا بېلىتى دېگەنگە ئوخشاش تۇرلىرى بار، ئۇنىڭ ئاساسىي ئورۇنىدا تۇرىدىغان مۇكەممەل تۈرى بانكا بېلىتىدۇر. ئۇ پۇلنىڭ تۆلەش ۋاستىسى بولۇش رولىدىن ۋۇجۇدقا كەلگەن. مەسىلەن، A تەرەپ B تەرەپكە نېسىگە مال سېتىپ، ئۆزى يەنە C تەرەپتىن مال سېتىۋالغىنىدا، B تەرەپ ئىك قەرەللىك پۇل تۆلەش ئىسپاتى بولغان قەرەللىك چېكىنى C تەرەپكە مەلۇم مىقداردىكى پۇل ئورنىغا تىوغرىلاپ بېرىدۇ. قەرەللىك چەك ئىناۋەتلىك پۇلنىڭ بىر تۈرى. ئۇ ئاز سانلىق كىشىلەر ئارىسىدىلا يۈرۈشۈپ، چوڭراق چەكلىمىگە ئۇچرىغانلىقى ئۈچۈن، بانكا تەرىپىدىن تارقىتىلىدىغان ۋە ھەممىگە خىزمەت قىلىدىغان ئىناۋەتلىك پۇل — بانكا بېلىتى بارلىققا كەلگەن. بانكا بېلىتى ئۇ قولدىن بۇ قولغا توختىماي ئۆتۈپ تۇرىدۇ، ئۇنى ئالماشتۇرۇپ بېرىشكە تارقاتقۇچى ئىگە بولىدۇ. بانكا بېلىتى قەغەز پۇلغا ئوخشىمايدۇ، قەغەز پۇل پۇلنىڭ ئوبوروت ۋاستىسى بولۇش رولىدىن ۋۇجۇدقا كەلگەن، ئۇنى ئالتۇنغا ئالماشتۇرۇشقا بولمايدۇ (كېيىنكى چاغلاردا كاپىتالىستىك ئەلله دە بانكا بېلىتىمۇ ئالتۇنغا ئالماشتۇرۇلمايدىغان، قەغەز پۇلدىن پەرقلەنمەيدىغان بولدى). ئىناۋەتلىك پۇل ھەقدار بىلەن قەرزدار ئوتتۇرىسىدىكى ئىناۋەتلىك قەرز مۇناسىۋىتىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ. ئۇ خېلى كۆپ سودىنى تامامەن پۇل ئىشلەتمەيدىغان ھالغا كەلتۈرۈپ، ئالتۇن - كۈمۈش پۇلنىڭ ئاساراتىدىن ئازاد قىلدى ھەمدە تاۋار فورماتسىيىسىنىڭ ئۆزگىرىش سۈرئىتىنى ۋە پۇلنىڭ ئوبوروت سۈرئىتىنى تېزلەتتى. ئەمما ئىناۋەتلىك قەرز زەنجىرىنىڭ ھالقىسىدىن بىرەرى

تۆلەش ئىقتىدارىنى يوقىتىدىغان بولسا، زەنجىرسىمان تەسىر پەيدا قىلىدۇ ـ دە، نەتىجىدە پۈتۈنلۈك ئىناۋەتسىزلەر كىرىزىس تۇغۇلىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، ئىشلەپچىقىرىشمۇ، ئوبوروتمۇ پىلانلىق ئېلىپ بېرىلىدۇ، ئىناۋەتلىك پۇل ئىقتىسادىي كىرىزىسقا ئېلىپ بارمايدۇ.

ئىنتېرناتسىئونالىزم 国际主义 پرولېتارىيات دۆلەتلىرىنىڭ مۇناسىۋىتىدىكى ئاساسىي ئۇقۇم. دۇنيا بويىچە ھەممە ئەللەردىكى پرولېتارىيات ئورتاق مەنپەئەتكە ۋە ئورتاق كۈرەش نىشانىغا ئىگە ئىكەنلىكى ئۈچۈن ئاساسىدۇر. پرولېتارىيات ئىنقىلابىي كۈرىشى ھەم ئۆز مەملىكەت خەلقىنىڭ تۈپ مەنپەئىتىنى كۆزلەيدۇ ھەم پۈتۈن دۇنيا خەلقىنىڭ تۈپ مەنپەئىتىنى كۆزلەيدۇ، چۈنكى ئىككىسى بىر. ئىنتېرناتسىئونالىزم بىلەن ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ بىرلىكىنىڭ ئاساسى ئەنە شۇ. بۇرژۇئا مىللەتچىلىكى ۋە شوۋىنىزمغا قارشى پرولېتارىياتچە ئىنتېرناتسىئونالىزم بىر دۆلەت ۋە بىر مىللەتنىڭ باشقا بىر دۆلەت ۋە باشقا بىر مىللەتنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىشى ۋە ئېزىشىگە، ھەرقانداق شەكىلدىكى مۇستەملىكىچىلىككە ۋە زومىگەرلىككە قارشى تۇرىدۇ. ئىنتېرناتسىئونالىزم خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىنىڭ يېتەكچى پرىنسىپلىرىدىن بىرى. ماركس ۋە ئېنگېلس «كوممۇنىستىك پارتىيە ئىتابنامىسى»دە «پۈتۈن دۇنيا پرولېتارلىرى، بىرلىشىڭلار!» دېگەن شوئارنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلابىدىن كېيىنكى يېڭى شارائىتتا، لېنىن يەنە «پۈتۈن دۇنيا پرولېتارلىرى ۋە ئېزىلگەن مىللەتلەر

بىرلىشكىلار» دېگەن شوئارنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئىنتىرناتسىئونالىزم ھەرقايسى ئەللەر پرولېتارىياتى ۋە ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيىگە ۋە زۇلۇمغا قارشى تۇرۇش، مىللىي ئازادلىقنى ۋە سوتسىيالىزمنى قولغا كەلتۈرۈش كۈرىشىدە ئۆزئارا مەدەت ۋە ياردەم بېرىشنى، پرولېتارىيات پارتىيىلىرىنىڭ خەلقئارا كومموئىزم ھەرىكىتىنىڭ مارکسىزم پرىنسىپى ئاساسىدىكى ئىتتىپاقلىقىنى قوغدىشىنى ھەمدە پرولېتارىيات ۋە ئەمگەكچى خەلقنى ئىنتىرناتسىئونالىزم بىلەن ۋەتەنپەرۋەرلىك بىرلەشتۈرۈلگەن روھ ئاساسىدا تەربىيىلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئىنتىزام 纪律 جەمئىيەتتىكى ھەرخىل تەشكىلاتلار (مەسىلەن، پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، كەسپىي ئورۇنلار، ئارمىيە، جامائەت تەشكىلاتلىرى، كارخانىلار، مەكتەپلەر ۋە باشقىلار) ئۆز قارىمىقىدىكى خادىملارنىڭ ئورتاق ئەمەل قىلىشى ئۈچۈن بەلگىلىگەن ھەرىكەت مىزانى. ئۇ، ئۆز بۇرچىنى ئادا قىلىش، بۇيرۇق ۋە قارارلارنى ئىجرا قىلىش، تۈزۈمگە رىئايە قىلىش، مەخپىيەتلىكنى ساقلاش دېگەندەك مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، تەشكىلاتنى مۇستەھكەملەپ، خىزمەت تەرتىپىنى تۇرغۇزۇپ، شۇ تەشكىلاتنىڭ ئۇستىگە ئالغان ۋەزىپىسىنى ئورۇنداشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئىنتىزام مەجبۇرلاش خاراكتېرىگە ۋە چەكلەش كۈچىگە ئىگە، ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلغانلار جازاغا تارتىلىدۇ. سىنىپىي جەمئىيەتتە، ئىنتىزام روشەن سىنىپىلىققا ئىگە. ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ ئىنتىزامى شۇ سىنىپلار ئۈچۈن پايدىلىق بولغان تەرتىپنى قوغداپ، ئەمگەكچى ئاممىنى شۇ سىنىپلارنىڭ ئىرادىسى بويىچە ئەمگەك قىلىشقا

زورلاشنى مەقسەت قىلىدۇ. لېنىن مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: يانچىلىق شارائىتىدىكى ئىجتىمائىي ئەمگەك تەشكىلاتلىرى كالتەكلەش ئىنتىزامىنىڭ يارىدىمى بىلەن، كاپىتالىزم شارائىتىدىكى ئەمگەك تەشكىلاتلىرى ئاچ قالدۇرۇش ئىنتىزامىنىڭ يارىدىمى بىلەن قوغدالغان، سوتسىيالىزم شارائىتىدىكى ئەمگەك تەشكىلاتلىرى پومېشچىك ـ كاپىتالىستلارنىڭ زۇلمىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىغان ئەمگەكچىلەر ئاممىسىنىڭ ئۆز ئىختىيارلىقى ۋە ئاڭلىقلىقى ئاساسىدىكى ئىنتىزام بىلەن قوغدىلىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، ئەمگەكچى خەلقنىڭ مەنپەئىتىنى ۋە ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتنىڭ تەلىپىنى ئەكس ئەتتۈرگەن ئىنتىزام پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ ئۆز لۇشيەنىنى ئىزچىللاشتۇرۇشىدىكى كاپالەت، ئۇ ئىشلەپچىقىرىش تەرتىپى، خىزمەت تەرتىپى ۋە جەمئىيەت تەرتىپىنى ساقلاش ئۈچۈن زۆرۈر، شۇنداقلا ئۇ ئەركىنلىك بىلەن ئۆزئارا تولۇقلاپ ۋە ماسلىشىپ بارىدۇ. ئىنتىزامچانلىق — كوممۇنىستىك ئەخلاق ئەندىزىلىرىدىن بىرى؛ سوتسىيالىستىك سىياسىي تۈزۈمگە ماس كېلىدىغان تەشكىلىي ئىنتىزام كۆز قارىشىنى كۆچەيتىپ، كەڭ ئاممىنىڭ ئىنتىزامغا رىئايە قىلىش يولىدىكى ئاڭلىقلىقىنى ئۆستۈرۈش — سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنلىرىدىن بىرى.

ئىنسان تەبىئىتى نەزەريىسى 人性论 ئىنسانلارنىڭ ئورتاق ماھىيىتى توغرىسىدىكى نەزەريە. بۇ ئادەتتە، ئىنسانلارنىڭ ئورتاق ماھىيىتىنى ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىيلىقى ۋە سىنىپىلىقىدىن ھالقىپ چۈشەندۈرمەكچى بولىدىغان ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ ئىنسان تەبىئىتى نەزەريىسىنىلا كۆرسىتىدۇ.

جۇڭگونىڭ قەدىمكى پەلسەپىسىدە ئىنسان تەبىئىتى ياخشى نەزەريىسى، ئىنسان تەبىئىتى يامان نەزەريىسى، ئىنسان تەبىئىتى ھەم ياخشى، ھەم يامان نەزەريىسى، ئىنسان تەبىئىتى ئۇچ دەرىجىگە بۆلۈنىدۇ نەزەريىسى، ئىنسان تەبىئىتى ياخشى-يامان دەپ ئايرىلمايدۇ نەزەريىسى قاتارلىق ئىنسان تەبىئىتى نەزەريىلىرى بولغان. ياۋروپادا ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىشى باشلانغاندىن كېيىن، بۇرژۇئازىيە ئىنسانپەرۋەرلىك ئازادلىقى ئاساسىي مەزمۇن قىلغان ئىنسان تەبىئىتى نەزەريىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. مەسىلەن، رۇسسو ئىنسان تەبىئىتىنىڭ ئەڭ مۇھىم قانۇنىيىتى ئۆزىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنى قوغداش، ئىنسان تەبىئىتى ئۆزى ئۈچۈن قايغۇرۇشنى ئەڭ مۇھىم بىلىدۇ دەپ قارىغان. بۇنداق ئىنسان تەبىئىتى نەزەريىسىنىڭ خۇسۇسىيىتىمۇ ئىنسانلارنى سىنىپىي نۇقتىئىنەزەر بويىچە تەھلىل قىلماسلىق، ئىنسان تەبىئىتىنى ئىنسانلارنىڭ تارىخىي تەرەققىياتى بويىچە چۈشەندۈرمەسلىكتىن ئىبارەت. ئۇ دىنىي ئىلاھىيەتكە، فېئودالىزىمگە ۋە فېئودالىزىمنىڭ ئەخلاقىغا قارشى تۇرۇش جەريانىدا ئىلغار رول ئوينىغان، بۇرژۇئا ئىنقىلابىنىڭ ئەۋج ئېلىشىغا ناھايىتى زور تۈرتكە بولغان. بۇرژۇئازىيە ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغان، پرولېتارىيات بىلەن بۇرژۇئازىيە ئوتتۇرىسىدىكى سىنىپىي كۈرەش كەسكىنلەشكەندىن كېيىن، بۇرژۇئا ئىنسان تەبىئىتى نەزەريىسى پرولېتارىياتنى ئالدايدىغان، بىخۇدلاشتۇرىدىغان قورالغا ئايلىنىپ قالدى. ماركس مۇنداق دېگەنىدى: «ئادەمنىڭ ماھىيىتى يەككە ئادەمنىڭ ئۆزىدە ئەسلىدىن بار بولغان ئابستراكت نەرسە ئەمەس. ئۆزىنىڭ رېئاللىقى جەھەتـ

تىن ئۇ جەمئىيەتنى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ يىغىندىسى.»
(«ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - توم، ئۇيغۇرچە
نەشرى، 30 - بەت) سىنىپىي جەمئىيەتتە ئىجتىمائىيلىققا ئىگە
بولغان ئىنسان تەبىئىتى، ئادەتتە، ئادەمنىڭ سىنىپىلىقى بولۇپ
ئىپادىلىنىدۇ، شۇڭا، ئىنسان تەبىئىتىنى ئادەمنىڭ سىنىپىلىقىدىن
ئايرىۋالغان هالدا چۈشەندۈرۈشكە بولمايدۇ، لېكىن، ئىجتىمائىيە-
لىق سىنىپىلىقنىڭ ئۆزى ئەمەس، شۇڭا، ئىجتىمائىيلىققا ئىگە
بولغان ئىنسان تەبىئىتىنى قارا - قويۇقلا ئادەمنىڭ سىنىپىلىقى
قىلىپ يىغىنچاقلاشمۇ ئانچە توغرا بولمايدۇ.

ئىنسانپەرۋەرلىك 人道主义 14 — 16 - ئەسىرلەردە،
ياۋروپادىكى ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىش دەۋرىدە،
ئىلغار مۇتەپەككۇرلار مەدرىس پەلسەپىسى ۋە دىنىي هۆكۈمرانە-
لىقنىڭ بويۇنتۇرۇقىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، ئىنسانپەرۋەرلىك
بايرىقىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، كىشىلەرگە غەمخورلۇق قىلىدىغان،
كىشىلەرگە هۆرمەت قىلىدىغان، ئادەمنى مەركەز قىلىدىغان دۇنيا
قاراشنى تەشەببۇس قىلدى، تەرەققىياتچىلىققا قارشى تۇردى،
ئىنەۋدۇئال ئەركىنلىكىنى تەرغىب قىلدى، ئۇلارنىڭ پائالىيەت-
لىرى بىر خىل ئىدىيە، مەدەنىيەت هەرىكىتى بولۇپ شەكىللەندى.
پېترارك، دانتې، بوكاكيو، دافىنچ، پرۇنو، كوپېرنىك، شېكسپىر،
بېكون قاتارلىقلار بۇنىڭ ۋەكىلىدۇر. ئۇ ۋاقىتلىكى ئىنسانپەر-
ۋەرلىك فېئودالىزمغا قارشى كۈرەشتە ئىلغار رول ئويناندى،
قەدىمكى گرېتسىيە، رىمنىڭ ئەدەبىي مىراسلىرىغا ۋارىسلىق
قىلىشتىمۇ مەلۇم رول ئويناندى. لېكىن، ئۇلار ئامىمىدىن ئايرىلىپ،
هەتتا ئېزىلگۈچى ئاممىنىڭ ئىنقىلابىي هەرىكىتىگە دۈشمەنلىك

بىلەن قاراپ، تار دائىرىدە چەكلىنىپ قالدى. 18 - ئەسىردىكى فرانسىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابى دەۋرىدە ئاقارتىش ھەرىكىتىنىڭ مۇتەپەككۇرلىرى ئىنسانپەرۋەرلىك پرىنسىپلىرىنى تېخىمۇ كونكرېتلاشتۇرۇپ «ئەركىنلىك»، «باراۋەرلىك»، «مېھرىبانلىق» دېگەن شوئارنى ئوتتۇرىغا قويدى، ئادەمنىڭ تۇغما خۇسۇسىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇش ھوقۇقىنى تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى تەشەببۇس قىلدى. ئۇ شۇ ۋاقىتتىكى پەلسەپە، سىياسەت ۋە ئەدەبىيات - سەنئەت جەھەتلەردە كەڭ ئەكس ئېتىپ، فېئودالىلىققا قارشى بۇرژۇئا ئىنقىلابى داۋامىدا ناھايىتى چوڭ سەپەرۋەرلىك رولىنى ئويناندى. لېكىن ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ۋە شەخسىيەتچىلىك ئاساسىغا قۇرۇلغان بولغاچقا، مىليونلىغان ئەمگەكچىلەرنىڭ ئەركىنلىكى ۋە ھوقۇقى بىلەن كارى بولمىدى. ئۇ ئالاھىدە بىر خىل ئىدىيە شەكلى سۈپىتى بىلەن باشتىن ئاياغ بۇرژۇئا ئىدىيە سىستېمىسى بولۇپ قالدى. بۇرژۇئا ھاكىمىيىتى تىكلەنگەندىن كېيىن، بۇرژۇئازىيە كاپىتالىزم جەمئىيىتىدىكى سىنىپىي زىددىيەتلەرنى پەدەزلاش ۋە مۇرەسسە قىلىش، كاپىتالىستىك ئىجتىمائىي تەرتىپلەرنى قوغداش، كەڭ ئەمگەكچى خەلقنى ئالداش، پرولېتارىياتنىڭ ئىنقىلابىي كۈرىشىگە قارشى تۇرۇش ئۈچۈن دائىم دېگۈدەك ئىنسانپەرۋەرلىككە مۇراجىئەت قىلدى. ماركسزم چىلار بۇرژۇئا ئىنسانپەرۋەرلىكىنى تەنقىد قىلدۇ، سوتسىيالىستىك ئىنسانپەرۋەرلىك (ئىنقىلابىي ئۇرۇش يېللىرىدا ئىنقىلابىي ئىنسانپەرۋەرلىك دەپ ئاتىلىدۇ) تەشۋىق قىلىش ۋە يولغا قويۇشنى تەشەببۇس قىلىدۇ، شۇنداقلا ھەر خىل ئىنسانپەرۋەرلىك

لەرگە كونكرېت تەھلىل قىلىپ، پەرقلىق مۇئامىلە قىلىش، ئىنسانپەرۋەرلىكنى ئابستراكت ھالدا ئوتتۇرىغا قويماسلىق، سوتسيالىستىك ئىنسانپەرۋەرلىك بىلەن بۇرژۇئا ئىنسانپەرۋەرلىكنى ئارىلاشتۇرۇۋەتمەسلىك كېرەك ۋە ئىنسانپەرۋەرلىكنى خالىغانچە يۇقىرى كۆتۈرىۋەرمەي، مۇۋاپىق ئورۇنغا قويۇش لازىم دەپ قارايدۇ.

ئىنقىلاب 革命 ئادەتتە كىشىلەر جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىدىغان چوڭ - چوڭ ئۆزگىرىشلەرنى، يەنى ئىجتىمائىي ئىنقىلابنى بىلدۈرىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت راۋاجلىنىپ مەلۇم دەرىجىگە يەتكەندە، مەۋجۇت ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ داۋاملىق تەرەققىي قىلىشىغا توسقۇنلۇق قىلىدىغان پۇتلىكاشاڭغا ئايلىنىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ھۆكۈمران سىنىپنى ئاغدۇرىدىغان ئىجتىمائىي ئىنقىلاب ئارقىلىق كونا ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنى ۋە شۇ ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنى قوغدىغۇچى كونا ئۈستقۇرۇلمىنى ئۆزگەرتىپ، بوغۇلۇپ قالغان ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى ئازاد قىلىش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلىدۇ. يېڭى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى ئالغا سۈرۈش رولىنى ئويناىدۇ، يېڭى ئۈستقۇرۇلما يېڭى ئىقتىسادىي بازىس ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ، شۇنداق قىلىپ، جەمئىيەت ئالغا قاراپ راۋاجلىنىپ بارىدۇ. ئىنقىلابنىڭ تارىخ تەرەققىياتىنىڭ پاراۋۇزى دېيىشتەكى سەۋەب ئەنە شۇ. ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشنىڭ ئىنقىلاب ئىكەنلىكى ياكى ئەمەسلىكىنى ئۆلچەشتە ئاساسلىقى ئۇنىڭ ئىشلەپچىقىرىش

كۆچلىرىنى ئازاد قىلغان - قىلمىغانلىقىغا، ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرىنى قوغدىغانلىقى، راۋاجلاندۇرغانلىقى ياكى ئۇنداق قىلمىغانلىقىغا قاراش كېرەك. تارىختا قۇللارنىڭ قۇلدارلارغا قارشى ئىنقىلابى، دېھقانلار (يانچىلار)نىڭ فېئودالالار سىنىپىغا قارشى ئىنقىلابى، بۇرژۇئا ئىنقىلابى، پرولېتارىيات ئىنقىلابى دېگەنلەر بولۇپ ئۆتتى. پرولېتارىياتنىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلابى بارلىق ئېكسپلاتاتسىيە تۈزۈمىنى ۋە ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنى يوقىتىش بىلەنلا قالماي، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرىنى زور دەرىجىدە راۋاجلاندۇرىدۇ، سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنى ۋە ئۇستقۇرۇلمىنى مۇكەممەللەشتۈرىدۇ ۋە راۋاجلاندۇرىدۇ ھەمدە شۇ ئاساستا، بارلىق سىنىپىي پەرقلەرنى پەيدىنپەي تۈگىتىپ بارىدۇ، ئاساسلىقى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرى تەرەققىياتىنىڭ يېتەرسىزلىكىدىن پەيدا بولغان چوڭ - چوڭ ئىجتىمائىي پەرقلەر ۋە ئىجتىمائىي تەڭسىزلىكلەرنىڭ ھەممىسىنى پەيدىنپەي يوقىتىپ بارىدۇ ۋە ئاخىرى كوممۇنىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ، بۇ ئىنسانىيەت تارىخىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن ئۇلۇغ ئىنقىلاب. بىز ھازىر سوتسىيالىستىك زامانىۋى دۆلەت قۇرۇش يولىدا ئېلىپ بېرىۋاتقان كۈرەش ئەنە شۇ ئۇلۇغ ئىنقىلابنىڭ بىر باسقۇچىدۇر. بۇ ئىنقىلاب ئېكسپلاتاتسىيە تۈزۈمى ئاغدۇرۇلۇشتىن بۇرۇنقى ئىنقىلابلاردىن پەرقلىنىدىغان، كەسكىن سىنىپىي ئانتاگونىيە ۋە توقۇنۇش ئارقىلىق ئەمەس، بەلكى سوتسىيالىستىك تۈزۈمنىڭ ئۆزى ئارقىلىق، مۇئەييەن رەھبەرلىك ئاستىدا، قەدەم - باسقۇچلۇق ۋە تەرتىپلىك ھالدا

ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىغان ئىنقىلابتۇر. بۇ ئىنقىلاب پارتلاش يولى، بىر سىنىپ يەنە بىر سىنىپنى ئاغدۇرۇش يولى بىلەن ئەمەس، بەلكى يېڭى سۈپەت ئامىللىرىنىڭ كۆپىيىپ بېرىشى ۋە كونا سۈپەت ئامىللىرىنىڭ يوقىلىپ بېرىشى يولى بىلەنلا ئېلىپ بېرىلىدۇ. كىشىلەر تەبىئەتنى ئۆزگەرتىش يولىدىكى بەزى چوڭ ئۆزگىرىشلەرنىمۇ ئىنقىلاب دەپ ئاتايدۇ، مەسىلەن، تېخنىكا ئىنقىلابى، سانائەت ئىنقىلابى دېگەنگە ئوخشاش.

ئىنقىلاب تەرەققىياتىنىڭ باسقۇچلۇقى نەزەريىسى革命发展阶段论 ماركسزمنىڭ پرولېتارىيات رەھبەرلىك قىلغان ئىنقىلابنىڭ ئۇرلۇك تەرەققىيات باسقۇچلىرىغا بۆلۈنىدىغانلىقى توغرىسىدىكى نەزەريىسى. ئىنقىلابنىڭ ئۇرلۇك تەرەققىيات باسقۇچلىرى شەيئىلەرنىڭ سۈپەت جەھەتتىكى ئۆزگىرىشىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ، سۈپەت جەھەتتە پەرقلىنىدىغان باسقۇچلارنى ئارىلاشتۇرۇۋەتمەسلىك لازىم. ئىنقىلابنىڭ بېسىپ ئۆتمەي بولمايدىغان مەلۇم باسقۇچىدىن ھالقىپ، شەرت - شارائىتى تېخى پىشىپ يەتمىگەن كېيىنكى باسقۇچىغا ئاتلاپ ئۆتۈش خىيالىدا بولماسلىق لازىم. ئۆزلۈكسىز ئىنقىلاب نەزەريىسى بىلەن ئىنقىلاب تەرەققىياتىنىڭ باسقۇچلۇقى نەزەريىسىنىڭ بىرلىكى توغرىسىدىكى قائىدە پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ ئۆز ستراتېگىيىسى ۋە تاكتىكىسىنى بەلگىلەشتىكى نەزەريىۋى ئاساسىدۇر. «ئۆزلۈكسىز ئىنقىلاب نەزەريىسى❶» (949 - بەت)گە قاراڭ.

ئىنقىلابنىڭ بۇرۇلۇش ياسىشى توغرىسىدىكى نەزەريە革命转变论 ماركسزمنىڭ *ئۆزلۈكسىز ئىنقىلاب نەزەريىسى

بىلەن *ئىنقىلاب تەرەققىياتنىڭ باسقۇچلۇقى لەزەرىيىسىنىڭ بىرلىكى توغرىسىدىكى لەزەرىيىسى.

ئىنكار 否定 دىئالېكتىكىدا ئۇ شەيئىنىڭ ئۆچكى قىسمىدىكى بىر - بىرىگە زىت ئىككى تەرەپنىڭ شەيئىنىڭ خاراكتېرىگە زىت كېلىدىغان، شەيئىنىڭ يوقىلىشىغا تۈرتكە بولىدىغان تەرىپىنى يەنى شەيئىنىڭ سەلبىي تەرىپىنىمۇ، شەيئىنىڭ تەرەققىيات جەريانىدا ئىنكار قىلغۇچى تەرەپ مۇئەييەنلەشتۈرگۈچى تەرەپنى يېڭىپ ئاساسلىق ئورۇنغا چىققان، بىر شەيئى ئىككىنچى بىر شەيئىگە ئايلانغان باسقۇچنىمۇ، شۇنداقلا ئىنكار قىلغۇچى تەرەپنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرگۈچى تەرەپنى، يېڭى شەيئىنىڭ كونا شەيئىنى يېڭىشىنى يەنى ئىلغاشنىمۇ كۆرسىتىدۇ. ئېنگېلس مۇنداق دەيدۇ: «دىئالېكتىكىدا، ئىنكار قىلىش ئاددىيلا ياق دېيىش ئەمەس، ياكى بەرەر شەيئىنى مەۋجۇت ئەمەس دەپ ئېلان قىلىش ۋە ياكى ئۇنى بەرەر يول بىلەن يوقىتىشمۇ ئەمەس.» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 181 - بەت) مېتافىزىكىلىق ئىنكار بەرەر شەيئىنى ئاددىيلا ئىنكار قىلىۋېتىش ياكى خالىغانچە يوقىتىۋېتىشنى، ساقلاپ قېلىشنىڭ ۋە ۋارىسلىق قىلىشنىڭ ھەرقانداقنى چەتكە قېقىشنى كۆرسىتىدۇ.

ئىنكارنى ئىنكار قىلىش قانۇنىيىتى 否定之否定规律 «مۇئەييەنلىك - ئىنكار قانۇنىيىتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ تەبىئەت تەرەققىياتى، جەمئىيەت تەرەققىياتى ۋە تەپەككۇر تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيەتلىرىدىن بىرى، شۇنداقلا ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكىنىڭ تۆپ قانۇنىيەتلىرىدىن بىرى. بۇ قانۇنىيەت

شۇنى كۆرسىتىدۇكى، شەيئىنىڭ تەرەققىياتى بۇرما شەكىلدە يۈكسىلىش، دولقۇنسىمان ئىلگىرىلەش جەريانىدۇر. شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىدا، شەيئىلەرنىڭ ئىچكى زىددىيىتىنىڭ تەسىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، شەيئىلەرنىڭ خاراكتېرى نىسپىي مۇقىم بولىدۇ، مۇئەييەنلەشتۈرۈش باسقۇچى دېگەن ئەنە شۇ. شەيئىلەرنىڭ ئىچكى زىددىيەت كۈرەشى ئارقىسىدا، ئىنكار تەرەپ تەسىرى تەرەپنى يېڭىپ ئاساسىي ئورۇنغا ئۆتىدۇ، كونا شەيئى يېڭى شەيئىگە ئايلىنىدۇ. ئىنكار قىلىش باسقۇچى دېگەن ئەنە شۇ. ئىنكار تەرەپنىڭ تەسىرى تەرەپنى، يېڭى شەيئىنىڭ كونا شەيئىنى ئىنكار قىلىشى ئۈزگىرىشى ئەمەس، ئىسلاھات ئەمەس، ئاددىي يوسۇندا چۆرۈپ تاشلاش، بىراقلا يوق قىلۋېتىشمۇ ئەمەس، بەلكى ئىسلاھ قىلىش بىلەن ۋارىسلىق قىلىشنىڭ بىرلىكى، يېڭىش بىلەن ساقلاپ قېلىشنىڭ بىرلىكى. زىددىيەت كۈرىشىنىڭ داۋام قىلىشىغا ئەگىشىپ، بۇرۇنقى ئىنكار تەرەپمۇ ئىنكار قىلىنىدۇ، شۇنىڭ بىلەن شەيئى تەرەققىي قىلىپ ئىنكارنى ئىنكار قىلىش باسقۇچىغا ئۆتىدۇ. مۇشۇ باسقۇچتا، شەيئىدە مۇئەييەنلەشتۈرۈش باسقۇچىدىكى بەزى ئالامەتلەر تەكرارلىنىدۇ، يەنى «گويا كونا نەرسىنىڭ تەكرارلىنىشىدەك قىلىدۇ» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 2 - توم، 608 - بەت). لېكىن بۇ يەردىكى «تەكرارلىنىش» چىن مەنىدىكى تەكرارلىنىش ئەمەس، بەلكى گويا كى» تەكرارلىنىش، پۈتۈن ئالامەتلەرنىڭ تەكرارلىنىشى ئەمەس، بەلكى بەزى ئالامەتلەرنىڭ تەكرارلىنىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، ئۇ شەيئىنىڭ بۇرۇنقى ئاساستا ئايلىنىشىنى ئەمەس، بەلكى تۆۋەن

دەرىجىدىن يۇقىرى دەرىجىگە قاراپ راۋاجلىنىشىنى بىلدۈرىدۇ. مۇئەييەنلەشتۈرۈش باسقۇچىدىن ئىنكار قىلىش باسقۇچىغا ۋە بۇنىڭدىن ئىنكارنى ئىنكار قىلىش باسقۇچىغا ئۆتۈش — شەيئىلەر ھەرىكىتىنىڭ بىر ئايلىنىش دەۋرى بولىدۇ. پۈتۈن دەۋر نۇقتىسىدىن قارىغاندىلا، ئىنكارنى ئىنكار قىلىش قانۇنىيىتىنىڭ رولىنى نامايەن قىلىپ، شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ توپتوغرا ئەمەس، ئەگرى - توقاي ۋە تەكرار - تەكرار بولىدىغانلىقىنى، شۇنداقلىقتىمۇ ئومۇمىي يۈزلىنىشى يۇكسىلىش ۋە ئالغا قاراپ ئىلگىرىلەش ئاساسىدا بولىدىغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ. قىسمەن دائىرىدە ۋاقىتلىق چېكىنىش بولۇشىغا قارىماي، يەنىلا شەيئىي ھامان غەلبە قىلىدۇ، شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ ئىلگىرىلەش ھەرىكىتىنى بەربىر توسقىلى بولمايدۇ. گېگېل ئىنكارنى ئىنكار قىلىش قانۇنىيىتىنى بىرىنچى بولۇپ پەرەز قىلىپ تاپقان ۋە بۇ قانۇنىيەتنى «مۇتلەق روھ» ئۆزىنىڭ پۈتۈن تەرەققىيات جەريانىدا ئەمەل قىلىدىغان ئومۇمىي قانۇنىيەت دەپ قاراپ، ئۇنى ئۆزىنىڭ ئىدىئالىستىك پەلسەپە سىستېمىسىنىڭ ئاساسلىق پىشا-ڭى قىلىۋالغان. ئۇ «ھەممە شەيئىنى تېزىس، قارشى تېزىس، بىرىكمە تېزىس دېگەن سىلوگىزم رامكىسىغا زورمۇزور تىقىپ، بىرىكمە تېزىسنى (ئىنكارنى ئىنكار قىلىش باسقۇچىنى) زىددىيەتنىڭ مۇرەسسەگە كېلىشى دەپ چۈشەنگەن. بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىدىئالىزم پاتقىقىغىلا ئەمەس، مېتافىزىكا پاتقىقىغىمۇ پېتىپ قالغان. ماركسزم پەلسەپىسى ئۇنىڭ ئەقلىغە مۇۋاپىق مېغىزىغا تەنقىدىي يوسۇندا ۋارىسلىق قىلىش، ئىنسانلارنىڭ مول ئەمەلىي تەجرىبىلىرىنى ۋە ئەگرى - توقاي بىلىش تارىخىنى يەكۈنلەش ئار-

قىلىق، ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ ئۆزىگە خاس ئىنكارلىي ئىنكار قىلىش قانۇنىيىتىنى چوڭقۇر ئېچىپ كۆرسىتىپ بەرگەن.

ئىنكارچىلىق 虚无主义 نېمىسچە Nihilismus دېگەن سۆزنىڭ مەنە تەرجىمىسى، ئۇ لاتىنچە nihil (ھېچنېمە) دېگەن سۆزدىن كەلگەن. بۇ ئاتالغۇنى گېرمانىيە ئىدېئالىستىك پەيلاسوپى ياكوبى «فىشتىقا يازغان خېتى»دە بىرىنچى بولۇپ ئىشلەتكەن. كېيىن بۇ سۆز روسىيە يازغۇچىسى تۇرگېنېۋنىڭ «ئاتىلار ۋە بالىلار» دېگەن رومانىدا ئىشلىتىلىشى بىلەن كەڭ تارقالغان. شۇ كەلەردە روسىيەدىكى بىر قىسىم دېموكرات زىيالىيلار ئۆزلىرىنىڭ يانچىلىق تۈزۈمنى ۋە فېئودالىق ئىدېيىنى تەنقىد قىلىش پوزىتسىيىسىنى ئەنە شۇ سۆز بىلەن ئىپادىلىگەن، ئەكسىيەتچى سىياسەتۋازلار ۋە ئەدىبلەر بولسا، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ، ئىنقىلابىي دېموكراتلارغا ھەممە ئەخلاق پرىنسىپلىرىنى ئىنكار قىلدى دەپ ھۇجۇم قىلغان. لېنىن ئەكسىيەتچى ئىجتىمائىي تەرتىپكە ئەقىلغە مۇۋاپىق ئىنكار قىلىش پوزىتسىيىسىنى تۇتۇشنى «ئىنقىلابىي ئىنكارچىلىق» دەپ ئاتاپ، ئۇنى «ئاغمىچىلارچە ئىنكارچىلىق»تىن پەرقلەندۈرگەن («لېنىن ئەسەرلىرى»، 4 - توم، 241 - بەت). ھازىر «ئىنكارچىلىق» دېگەن سۆز سەلبىي مەنىدە ئىشلىتىلىپ، ئىنسانلارنىڭ مەدەنىي مىراسلىرىنى، مىللىي مەدەنىيەتنى، ھەتتا ھەممىنى تەھلىل قىلىپ كۆرمەي قارىغۇلارچە ئىنكار قىلىدىغان ئىدېيىنى خاھىشلارنى ياكى زاۋالغا يۈز تۇتقان سىنىپنىڭ دۇنيادىن بىزار بولغان ئۈمىدسىزلىك، چۈشكۈنلۈك ئىدېيىسىنى بىلدۈرىدىغان بولدى. بۇنداق ئىدېيە «ئىنكارچىلىق» دېگەن ئاتالغۇ

بارلىققا كېلىشتىن خېلى بۇرۇنلا تۇغۇلغان ھەمدە جۇڭگودىمۇ، چەت ئەللەردىمۇ بولغانىدى. مەسىلەن، جوڭگونىڭ چىن سۇلالىسىدىن بۇرۇنقى دەۋردە «لاۋزى» دېگەن كىتابتا «دالىشەھەلىكتىن خالىي بول، زاكاۋەتتىن قول ئۈز»، «ئىلىمسىزلىك قايغۇدىن خالاس قىلىدۇ» (19 - باب) دېيىلگەنلىكى ئىنكارچىلىقنىڭ ئىپادىسىدۇر.

ئىنكاس 反映 ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ كىشىلەرنىڭ سەزگۈ ئەزالىرىغا تەسىر قىلىشى ئارقىلىق پەيدا بولىدىغان تەسىرات يەنى بىلىش. ئىنكاس بىۋاستە ئىنكاس (ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ تاشقى ھالىتىنى ئۈدۈل كۆزىتىش ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈش) ۋە ئومۇملاشقان ئىنكاس (ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ ئىچكى ماھىيىتى ۋە قانۇنىيىتىنى تەپەككۇر قىلىش ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈش) دەپ ئايرىلىدۇ. ئىنكاس ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ كىشىلەرنىڭ سەزگۈ ئەزالىرىغا بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىشىدىن پەيدا بولىدۇ. ھولىباخ: «ئەگەر بىزنىڭ سەزگۈ ئەزالىرىمىزغا بىرەر نەرسە تەسىر قىلمىسا، بىزدە تۈيغۇ، ئىدراك ۋە ئىدىيىلەرنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس» دەيدۇ. ئىنكاس مەقسەتلىك ۋە ئاڭلىق پائالىيەت، پائالىيەتچان ۋە پەيدىنپەي چوڭقۇرلىشىدىغان دىنالېكتىك جەريان بىلەن ئالاھىدە خاراكتېرلىنىدۇ. توغرا ئىنكاس، كۆپىنچە، ئىنكاس پائالىيىتىنىڭ كۆپ قېتىم تەكرارلىنىشىدىن ۋە ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتنىڭ ئۈزلۈكسىز سىنىشىدىن ئۆتكەن بولىدۇ. پسىخولوگىيىدە ئىنكاس دېگەن ھايۋانات ئورگانىزمىنىڭ ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ تەسىرىنى قوبۇل

قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئىپادە بىلدۈرۈش ئىقتىدارىنى كۆرسىتىدۇ. ئىپتىدائىي ھايۋانلار ئۆزلىرىنىڭ ياشاش ئىقتىدارىغا بىۋاستە تەسىر قىلغان نەرسىلەردىن تەسىرلىنەلەيدۇ؛ نېرۋا سىستېمىسى ۋە مېڭىسى بار بولغان ھايۋانلار بەلگە بېرىش رولى بولغان تەسىرلەرنى ھېس قىلالايدۇ، مەسىلەن، ھايۋانلار مەلۇم ئاۋاز، پۇراق قاتارلىق بەلگىلەرنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ ئوزۇقلۇق ئىزدەيدۇ؛ ئادەمنىڭ مېڭىسى بولسا، ئەمەلىيەتنى ھېسسىيات، ئىدراك ۋە تەپەككۇر قاتارلىق شەكىللەر ئارقىلىق ئىنكاس قىلىدۇ. ئادەملەرنىڭ روھىي ھالىتى يۇقىرى دەرىجىلىك ئىنكاس شەكلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئىنكاس نەزەرىيىسى 反映论 ئەزىللىك نەزەرىيىسى بىلەن قارىمۇقارشى بولغان ماتېرىيالىستىك بىلىش نەزەرىيىسى. ئۇ، ئادەمنىڭ بىلىشى ئادەم مېڭىسىنىڭ ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئەكس ئەتتۈرگەنلىكىدىن بولىدۇ؛ ئادەمنىڭ ئىلمى ۋە ئىقتىدارى تۇغما بولمايدۇ، بەلكى ئادەمنىڭ ئوبيېكتىپ شەيئىلەر بىلەن ئۇچرىشىشى داۋامىدا بارلىققا كېلىدۇ، دەپ قارايدۇ. قەدىمكى گرېتسىيە پەيلاسوپى دېموكرىتنىڭ «رادىئال تەلىماتى ئىنكاس نەزەرىيىسىنىڭ بىخى ئىدى. ئۇ، جىسمىدىن داۋاملىق ھاسىل بولۇپ تۇرىدىغان، ئۆز شەكلىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ تۇرىدىغان رادىئاللىق دولقۇن ئادەمنىڭ كۆزىگە تەسىر قىلىپ، ئادەمدە كۆرۈش سەزگۈسى ھاسىل بولىدۇ، جىسمىنىڭ ھەرىكىتىدىن چىققان سادا ئادەمنىڭ قۇلىقىغا تەسىر قىلىپ، ئادەمدە ئاڭلاش سەزگۈسى ھاسىل بولىدۇ، دەپ قارىدى. 18 - ئەسىردە ئۆتكەن فرانسىيە ماتېرىيالىستى لامېترى، ئادەمنىڭ بىلىشى

«گويا پرويز كسيىدىن چىققان نەرسە ئېكرالدا ئەكس ئەتكىلىدەك»، كۆزدە سۈرەتلەنگەن شەيئىنىڭ مېڭىدە ئەكس ئەتكەنلىكىدىن ئىبارەت، دەپ قارىدى. 19 - ئەسىردە ئوتتۇرا ماتېرىيالىست پەيلاسوپ فېيېرباخ «شەيئىلەرنىڭ ئىنكاسىدىن ئىبارەت بولغان ئادەملەرنىڭ بىلىمى شەيئىلەردىن كېيىن تۇرىدۇ» دەپ قارىدى. بۇنداق ماتېرىيالىستىك ئىنكاس نەزەرىيىسى پەلسەپە تارىخىدا ناھايىتى چوڭ ئىلغار رول ئويناغان. لېكىن ئۇلار ئادەمنىڭ بىلىش پائالىيىتىنى پۈتۈنلەي بىۋاستە كۆزىتىش ئاساسىدىكى رەسىم تارتقاندەك ئەكس ئەتتۈرۈش دەپ قاراپ، بىلىشنىڭ تۈپ ئاساسىي ۋەزىپىسى پائالىيەتچانلىق بىلەن دۇنيانى ئۆزگەرتىشتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى بىلمەي، مېخانىك ماتېرىيالىزمچە كۆز قاراشنى روشەن ئىپادىلىدى. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم دىئالېكتىكىنى ئىنكاس نەزەرىيىسىگە تەتبىق قىلىپ، پائالىيەتچان، ئىنقىلابىي ئىنكاس نەزەرىيىسىنى يارىتتى.

ئىدىئالىزم 唯心主义 ھەممە مەۋجۇداتنىڭ بىردىنبىر مەنبەسى روھ دېگەننى ئالغا سۈرگۈچى دۇنيا قاراش. ئۇ ماتېرىيالىزمغا قارشى. ئۇنىڭ ئاساسىي شەكلى ئىككى خىل: *سۇبېيېكتىپ ئىدىئالىزم (ئۇنىڭ ۋەكىللىرى جۇڭگودا لۇ جيۇيۈەن ۋە ۋاڭ شۇربن، ئەنگلىيىدە بېركلى، گېرمانىيىدە فىشت ۋە باشقىلار) ۋە *ئوبېيېكتىپ ئىدىئالىزم (ئۇنىڭ ۋەكىللىرى جۇڭگودا جۇ شى، قەدىمكى يۇنانىدا پلاتون، گېرمانىيىدىن گېگېل ۋە باشقىلار). بۇلارنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى روھ بىرلەمچى، ماددا روھتىن تۇرلەنگەن دېگەندە چىڭ تۇرۇپ، ئوبېيېكتىپ دۇنيانى

بۇرمىلاش ۋە خىيالىي يول بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈشتىن ئىبارەت. ئەدەبىيالىزمنىڭ بىخلىسرى ئېپتىدائىي دىنىي كۆز قاراشلاردا مەۋجۇت بولغان، ئۇ ئېكسپىلاتاتسىيە ۋە سىنىپنىڭ بارلىققا كېلىشى، جىسمانىي ئەمگەك بىلەن ئەقلىي ئەمگەكنىڭ ئايرىلىشى ئارقىسىدا سىستېمىلاشقان، ئەزەلىيگە ئايلانغان ھەمدە دىنىي ئىلاھىيەت بىلەن باغلىنىش ياساپ، پەلسەپە سىستېمىسى بولۇپ شەكىللەنگەن. ئەدەبىيالىزمنىڭ ئىجتىمائىي يىلتىزىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بىلىش ئەزەلىيىسى جەھەتتىكى يىلتىزى سۇبېيېكتىپ بىلەن ئوبېيېكتىپنى، بىلىش بىلەن ئەمەلىيەتنى بىر - بىرىدىن ئايرىۋېتىپ، ئاڭنىڭ پائالىيەتچانلىق رولىنى ھەددىدىن زىيادە مۇبالىغە قىلغانلىقىدا. ماركسىزم ئەدەبىيالىزمنى سەپسەتە دەپلا ھېسابلاشقا قارىشى تۇرىدۇ، ئىلغاش يولىنى تۇتۇپ، ئۇنىڭ ئىنكار قىلىش ئاساسىدا ئەقىلغە مۇۋاپىق ئامىللىرىنى مۇئەيىەنلەشتۈرۈشنى، ئۇنىڭدىكى قىممەتلىك پىكىرلەرگە تەنقىدىي ئاساستا ۋارىسلىق قىلىشنى قوۋۇۋەتلەيدۇ.

ئەدەبىيالىستىك دۇنيالىكتىكا 唯心辩证法 ئەدەبىيالىزم ئاساسىغا قۇرۇلغان دۇنيالىكتىكا ئەزەلىيىسى، ئۇ ئادەتتە 18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى ۋە 19 - ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ھۆكۈم سۈرگەن نېمىس كلاسسىك پەلسەپىسىدىكى ئەدەبىيالىستىك دۇنيالىكتىكىنى بىلدۈرىدۇ. كانت قارىمۇقارشى كۈچلەرنىڭ فىزىكىلىق جەريانىدىكى ۋە ئاسمان جىسملىرىنىڭ ئۆزگىرىش جەريانىدىكى رولىنى كۆرسەتكەن، يەنە «ئانتىنومىيە» دېگەن تەلىماتىدا دۇنيالىكتىكا توغرىسىدىكى ئەدەبىيسىنى

ئالغا سۈرگەن. فىشىت كاتېگورىيىلىك يەشمە خۇلاسە چىقىرىش تىن ئىبارەت دىئالېكتىكىلىق ئۇسۇلنى ئوتتۇرىغا قويغان. شېللىڭ تەبىئىي جەريان توغرىسىدىكى دىئالېكتىكىلىق قاراشنى شەرھ لىگەن. ئىدىئالىستىك دىئالېكتىكىغا گېگېل تەلىماتى ۋەكىللىك قىلىدۇ. گېگېل ماددا بىلەن روھنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىپ، ماددىي دۇنيا تەرەققىياتىنى مۇتلەق روھ تەرەققىياتىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى دېگەن. «گېگېل نەزەريىدە دىئالېكتىكا ئۇقۇمنىڭ ئۆز تەرەققىياتىدۇر.» («ماركس - ئېنگېلس تالانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم، 238 - بەت) ئىدىئالىزم بۇرمىلىغان بۇ دىئالېكتىكا «ئەقلىغا مۇۋاپىق مېغىز» نى ئۆز ئىچىگە ئالغان، چۈنكى، «گېگېل ئۇقۇم دىئالېكتىكىسىدا شەيئىلەر (ھادىسە، دۇنيا، تەبىئەت) دىئالېكتىكىسىنى دانالىق بىلەن پەرەز قىلغان» («لېنىن ئەسەرلىرى»، 38 - توم، 210 - بەت). گېگېل ئۆز «پەرىزى» دە شەيئىلەر دىئالېكتىكىسىنى سىرلىق، ئەگرى - توقاي يوللار بىلەن بايان قىلغان. ئۇنىڭ قەدىمكى پەيلاسوپلارنىڭ بىۋاستە كۆزىتىش ئاساسىدىكى پەرىزىدىن پەرقى شۇ يەردىكى، ئۇ نەزەريىگە، سىستېمىغا ئىگە ۋە ناھايىتى ساز. گېگېل دىئالېكتىكىنىڭ ئۇچ ئاساسىي قانۇنىيىتىنى، يەنى سۈپەت بىلەن سانىنىڭ بىر - بىرىگە ئۆزگىرىشى قانۇنىيىتى، قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى قانۇنىيىتى، ئىنكارنى ئىنكار قىلىش قانۇنىيىتى دېگەنلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان، بۇ دىئالېكتىكا تارىخىدىكى چوڭ تەرەققىياتتۇر. ئۇ بۇ ئۇچ ئاساسىي قانۇنىيەتنى نوقۇل تەپەككۇرغا ياتىدىغان نەرسە دەپ ھېسابلاپ، ئۇلارنى ئىدىئالىستىك يول بىلەن

شەرھىلىگەن، شۇنداقتىمۇ، شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ قانۇنىيەتىنى مۇئەييەن دەرىجىدە يورۇتۇپ بەرگەن. شۇڭا، ئىدىئالىستىك دىئالېكتىكىنىڭ ئۆز پېتى كۆچۈرۈپ تەتبىق قىلىشقىمۇ، ئۇنىڭ ئەقلىغە مۇۋاپىق مېخانىزىنى يوقىتا چىقىرىشقىمۇ بولمايدۇ.

ئىدىيە 思想 念理 观念 پەلسەپىدە بۇ سۆز ھەر خىل مەنىگە ئىگە. (1) دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم پەلسەپىسىدە كەڭ مەنىدىكى ئىدىيە ۋە تار مەنىدىكى ئىدىيە دەپ ئايرىلىدۇ. ئادەتتە، بۇ سۆز كەڭ مەنىدە ئاڭ ۋە روھ بىلەن مەنداش، تار مەنىدە ئوي - پىكىر بىلەن مەنداش، دەپ چۈشىنىلىدۇ. بەزىدە، مەسىلەن، «ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسى» دېگەندە مەلۇم نەزەرىيە سىستېمىسىنىمۇ كۆرسىتىدۇ. (2) ئوبيېكتىپ ئىدىئالىزم پەلسەپىسىدە، بۇ سۆز كۆپ ھاللاردا «ئەقلىي ئىدىيە» ياكى «ئوبيېكتىپ ئەقلىي ئىدىيە» دەپ تەرجىمە قىلىنىدۇ. پلاتون پەلسەپىسىدە مەڭگۈ ئۆزگەرمەيدىغان، رېئال دۇنيانىڭ مەنبەسى سۈپىتىدە مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان غەيرىي ماددىي سۇبستانسىيە كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئۇ بىردىنبىر چىن مەۋجۇدىيەت بولۇپ، ئايرىم - ئايرىم شەيئىلەر پەقەت ئۇنىڭ «كۆچۈرۈلمىسى» ياكى «كۆلەڭگىسى» دىن ئىبارەت دەپ قارىلىدۇ. كانت، گېگېل قاتارلىقلارنىڭ پەلسەپىسىدە، ئۇ ئەقىل كاتېگورىيىسىگە ياتىدىغان ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ. كانت ئىدىيىنى «نوقۇل ئەقلىي ئۇقۇم» دەپمۇ ئاتايدۇ، ئۇنى سەزگۈدىن پەيدا بولۇپ، تەجرىبە ئىمكانىيىتىدىن ھالقىپ كېتىدىغان

ئۇقۇم، ئەقىلنىڭ ئىنتىلىش نىشانى بولغان ئەڭ يۇكسەك، ئەڭ مۇكەممەل بىر پۈتۈنلۈك دەيدۇ. گېگېل ئىدىيىنى «ئۆزىدىكى ھەم ئۆزى ئۈچۈن ھەقىقەت ــ ئۇقۇم بىلەن ئوبيېكتىپلىقنىڭ مۇتلەق بىرلىكى»، ئۇنىڭ ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋېتىلگەن بىرلىكىدە «تەپەككۇر مەۋجۇدىيەتنى، سۇبيېكتىپلىق ئوبيېكتىپلىقنى كونترول قىلىدۇ» دەپ قارايدۇ. (3) سۇبيېكتىپ ئىدىئالىزم پەلسەپىسىدە، ئۇ ئادەتتە سۇبيېكتنىڭ سەزگۈسى ۋە تەسىراتىدىن ياكى دۇنيانى ياراتقۇچى تۈپ مەنبەدىن، شەيئىلەرنىڭ «مەزمۇن» ياكى «ماھىيىتى»دىن ئىبارەت قىلىپ قويۇلىدۇ. (4) ئەنگلىيەدىكى تەجرىبىچىلەرنىڭ پەلسەپىسىدە، ئۇ كىشىلىك ئاڭ ياكى تەپەككۇرنىڭ ئوبيېكتىنى، يەنى تۇيغۇ ۋە سەزگۈلەرنى كۆرسىتىدۇ. ماتېرىيالىستىك تەجرىبىچى لوك ئىدىيىنى تاشقى شەيئىنى ياكى روھىي ھەرىكەتنى كۆزىتىشتىن ھاسىل بولىدۇ دەپ قارايدۇ؛ ئىدىئالىستىك تەجرىبىچى بېركلى ئىدىيىنىڭ مەنبەسى ئوبيېكتىپ مەۋجۇت شەيئى دېگەننى ئىنكار قىلىدۇ، تاشقى شەيئىنى «ئىدىيىلەرنىڭ يىغىندىسى» ياكى «تۇيغۇلار بىرىكمىسى» دەپ قارايدۇ.

ئىدىيۋى كۆرەش 思想斗争 كەڭ مەنىدە قارىمۇقارشى ئىدىيىلەر ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەشنى بىلدۈرىدۇ، مەسىلەن، توغرا ئىدىيە بىلەن خاتا ئىدىيە ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەش، ئىلغار ئىدىيە بىلەن قالاق ئىدىيە ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەش دېگەنگە ئوخشاش. ئۇنىڭ بىر قىسمى قارىمۇقارشى سىنىپلارنىڭ ئىدىئولوگىيە جەھەتتىكى كۈرىشىدىن ئىبارەت، ئۇ سىياسىي كۆرەش، ئىقتىسادىي كۆرەش بىلەن بىر قاتاردا

سىنىپىي كۆرەشنىڭ ئۇچ ئاساسىي شەكلىنى تەشكىل قىلىدۇ. سىنىپىي جەمئىيەتتە، ھۆكۈمران سىنىپنىڭ ئىدىيىسى، ئادەتتە ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرىدۇ، ھۆكۈمرانلىق قىلىنىۋاتقان سىنىپ ئۆزىنىڭ ئىدىيەۋى قورالىنى كۈچەيتىشكە تىرىشىدۇ ۋە ھۆكۈمران سىنىپ بىلەن ئېلىشىدۇ. پرولېتارىيات پارتىيىسى ئىدىيەۋى كۆرەشكە ئەزەلدىن ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ كەلمەكتە. ماركسىزم پرولېتارىياتنىڭ ئازادلىق ھەرىكىتى توغرىسىدىكى نەزەرىيىدۇر، پرولېتارىياتنىڭ مۇكەممەل دۇنيا قارىشىدۇر، پرولېتارىياتنىڭ ۋە كەڭ ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئىنقىلابىي كۆرىشىگە يېتەكچىلىك قىلىدىغان قۇدرەتلىك ئىدىيەۋى قورالدۇر. ماركسىزمنىڭ ماركسىزمغا زىت رەڭگارەڭ ئىدىيىلەرگە قارشى كۆرىشى، بۇرژۇئازىيە ۋە بارلىق ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار ئىدېئولوگىيىسىگە قارشى كۆرىشى پرولېتارىياتنىڭ بۇرژۇئازىيىگە قارشى پۈتكۈل كۆرىشىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمىدۇر. خەلق ئىچىدە، تەنقىد ۋە ئۆز - ئۆزىنى تەنقىد ئۇسۇلى ئارقىلىق زۆرۈر ئىدىيەۋى كۆرەش ئېلىپ بېرىش خەلق ئاممىسىنىڭ مەنىۋى سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈپ، سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىشنىڭ مۇھىم يولىدۇر.

ي

ياتلشش 异化 نېمىسچە Entfremdung دېگەن سۆزنىڭ مەنە تەرجىمىسى. پەلسەپىدە، بۇ مۇئەييەن تارىخىي شارائىتتا، ئۆزىنىڭ سۈپىتى ياكى كۆچىنى ئۆزىگە قارشى تۇرىدىغان ۋە ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان سۈپەتكە ياكى كۆچكە ئايلاندۇرۇپ قويۇشنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ ھەم ئايلاندۇرۇش جەريانىنى بىلدۈرىدىغان، ھەم ئايلاندۇرۇش نەتىجىسىنى بىلدۈرىدىغان ئۇقۇم. رۇسسو قاتارلىق كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي شەرتنامە نەزەريىسى ئۆستىدە يۈرگۈزگەن مۇلاھىزىلىرى ياتلىشىشقا دائىر مەسىلىلەرگە بېرىپ تاقالغان بولسىمۇ، لېكىن ياتلىشش دېگەن ئۇقۇم پەقەت نېمىس كلاسسىك پەلسەپىسىدە تولۇق ئىزھار قىلىنغان. گېگېل ئىدېئالىزم مەيدانىدا تۇرۇپ، مۇتلەق روھنىڭ مەنتىقىي پىكىر قىلىش باسقۇچىدا تەرەققىي قىلىپ مۇتلەق ئىدىيە دەرىجىسىگە بېرىپ قالغاندا كامالەتكە يەتكەن بولىدۇ، ئۇ ئابستراكت نوقۇل ئۇقۇم سۈپىتىدە داۋاملىق راۋاجلىنىۋېرەلمەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۆزىنى ئىنكار قىلىپ، نوقۇل ئۇقۇم كاتېگورىيىسىدىن بۆسۈپ ئۆتۈپ تەبىئەتكە ئايلىنىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئۇ مۇنداق ئايلىنىشنى «ياتلىشىش» ياكى «چەتلىشىش» دەپ ئاتايدۇ، بۇنىڭ مەنىسى نوقۇل ئۇقۇم چەتكە ئايلىنىپ ئۆزىگە يات قارىشى تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىش

دېگەن سۆز. فېيېربـاخ بولسا «ياتلشش» دېگەن سۆز بىلەن ئادەمنىڭ ئۆز سۈپىتىنى قانداق قىلىپ خـيالىنىڭ ۋاستىسى بىلەن خۇدا قىلىپ «ياتلاشتۇرىدىغانلىقى» ۋە ئۇنىڭغا چوقۇنىدىغانلىقىنى، ئادەم ئادەمنىڭ ئەڭ يۇقىرى سۈپىتى ئادەم ئىكەنلىكىنى ۋە خۇدانىڭ سۈپىتى دەل ئادەم سۈپىتىنىڭ ئۆزى ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەندىلا، مۇنداق «ياتلشش» ئەھۋالىنى يوقاتقىلى بولىدىغانلىقىنى، خۇداغا بولغان خۇراپاتىنى تۈگەتكىلى بولىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. ماركس 1844 - يىلى «ئىقتىسادشۇناسلىق پەن - پەلسەپىگە دائىر قول يازمىلار» دېگەن ئەسىرىدە فېيېربـاخنىڭ ئادەم سۈپىتىنىڭ ياتلششى ھەققىدىكى مۇلاھىزىلىرىنىڭ ماتېرىيالىستىك خاراكتېرىنى پرىنسىپ جەھەتتىن مۇئەييەنلەشتۈرۈپ، كېيىنچە ياتلشش تەلىماتىنىڭ ئىدېئالىستىك خاراكتېرىنى تەھلىل قىلىدى ۋە تەنقىدلىدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا،كېيىنكى ئادەمنىڭ ياتلششى دېگەننى ئوتتۇرىغا قويغانلىقىنى ھەمدە ئەمگەكنى (توغرىسى ئابستراكت مەنىدىكى ئەمگەكنى) ئادەمنىڭ سۈپىتى دەپ قارىغانلىقىنى خېلى چوڭقۇر دىئالېكتىك قاراش دەپ كۆرسەتتى. ماركس ئەمگەكنىڭ ياتلششى ھەققىدىكى دىئالېكتىكىنى ماتېرىيالىزم ئاساسىدا شەرھلەپ، ئۇنى تېخىمۇ كونكرېتلاشتۇردى ۋە تولۇقلىدى ھەمدە ئەمگەكنىڭ ياتلششى ھەققىدىكى تەھلىل ئارقىلىق كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ ئىچكى زىددىيەتلىرىنى چوڭقۇر ئېچىپ تاشلىدى، ئەمگەكنىڭ ياتلششى ئەمگەك بىلەن كاپىتالنىڭ بىر - بىرىدىن ئايرىلىش، بىر - بىرىگە ئايلىنىش ۋە بىر - بىرى بىلەن دۈشمەنلىشىش مۇناسى-

كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، كارخانا قول سانائىتىدىن ماشىنىلاشقان يېرىك سانائەتكە ئۆتۈش جەريانىدا، يالانما ئەمگەكچىلەر بارا - بارا يالانما ئىشچىلار سىنىپى يەنى *پرولېتارىيات بولۇپ شەكىللەندى. «ئەركىن ئەمگەكچى» (47 - بەت) كە قارالسۇن.

يالانما قوللوق توزۇم 雇佣奴隶制 يالانما ئەمگەكنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىشنى ئاساس قىلغان كاپىتالىستىك توزۇم. ئۇ قوللوق توزۇمگە، يانچىلىق توزۇمىگە سېلىشتۇرۇپ ئېيتىلغان. «كاپىتالىستىك جەمئىيەت» (634 - بەت)، «يالانما ئەمگەكچى»لەرگە قارالسۇن.

يەر باھاسى 土地价格地价 يەرنىڭ ئالدى - ساتتى باھاسى. يەر تەبىئىي نەرسە، ئېچىلمىغان يەر ئەمگەك مەھسۇلاتى ھېسابلانمايدۇ، قىممەتكە ئىگە بولمايدۇ، لېكىن، تاۋار سۈپىتىدە ئالدى - ساتتى قىلىنىدىغان ۋاقىتتا باھا شەكلىگە ئىگە بولىدۇ. كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە يەر باھاسى يەر ئىجارىسىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنى ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ، ئۇ، ئەمەلىيەتتە يەردىن كېلىدىغان يەر ئىجارىسىنىڭ باھاسى بولىدۇ، يەر ئىگىسى مەلۇم بىر پارچە يەرنى يىللىققىنى 200 يۈەنگە ئىجارىگە بەردى دەپ پەرەز قىلايلى، شۇ ۋاقىتتا ئۆسۈم نىسبىتى 5% ئىدى دېيىلسە، بۇ بىر پارچە يەرنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى 5% ÷ 200يۈەن = 4000يۈەن بولىدۇ، يەنى 4000 يۈەندىن 5% ئۆسۈم نىسبىتى بويىچە بولىدىغان تاپاۋەت يىلىغا 200 يۈەن ئىجارە دارامىتىگە باراۋەر بولىدۇ. دېمەك، كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە يەر باھاسى كاپىتالالشقان يەر ئىجارىسى

ۇر، يەر باھاسى ئىجارە سوممىسىنىڭ ئاز - كۆپ بولۇشى
لەن توغرا تاناسىپ، ئۆسۈم نىسبىتىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەن
ولۇشى بىلەن تەتۇر تاناسىپ بولىدۇ.

يەر كاپىتالى 土地资本 يەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش
ولۇمدارلىقىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن يەركە سەرپ قىلىنغان كاپى-
ال. ئۇ، تۇراقلىق كاپىتال كاتېگورىيىسىگە تەۋە. ئىجارىكەش
كاپىتالىست تۇپراقنىڭ قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، ئىشلەپچىقىرىش
ۇنۇمدارلىقىنى ئۆستۈرۈش ئارقىلىق ئارتۇقچە پايدا ئېلىش
ۈچۈن، كۆپىنچە، ئىجارە مۇددىتى ئىچىدە يەركە كاپىتال سالىدۇ.
ۇنداق كاپىتال خىمىيە يولى بىلەن تۇپراقنى ياخشىلاش،
يەرنى ئوغۇتلاش قاتارلىق بىرقەدەر قىسقا مۇددەتلىك ئىشلار-
غىمۇ سەرپ قىلىنىدۇ، ئېرىق - ئۆستەڭ ياساش، سۇغىرىش
قۇرۇلۇشى قىلىش، يەرلەرنى رەتلەش، بىناكارلىق قۇرۇلۇشى
قىلىش قاتارلىق بىرقەدەر ئۇزاق مۇددەت ئۆنۈم بېرىدىغان
ئىشلارغىمۇ سەرپ قىلىنىدۇ، يەر كاپىتالىدىن كەلگەن دارامەت
يەر ئىجارىسى ئەمەس، بەلكى ئۆسۈم بىلەن تىجارەت پايدىسى،
لېكىن ئۇمۇ يەر ئىجارىسىغا ئوخشاشلا يالالانما ئىشچىلار ياراتـ
قان قوشۇمچە قىممەتتىن كېلىدۇ. يەرنى ئىجارىگە بېرىش
كېلىشىمىنىڭ مۇددىتى توشقان ۋاقتىدا، ئىجارىكەش كاپىتالىستنىڭ
يەركە سالغان ھەر خىل كاپىتالىلىرى يەر بىلەن قوشۇلۇپلا
يەر ئىگىسىنىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتۈپ كېتىدۇ ۋە يېڭىدىن
ئىجارە كېلىشىمى تۈزگەندە بۇ يەر كاپىتالىدىن كېلىدىغان
دارامەت يېڭىدىن قوشۇلغان يەر ئىجارىسى سۈپىتىدە يەر ئىجا-
رىسىنىڭ ئومۇمىي سوممىسىغا قوشۇلىدۇ، ئىجارىكەش كاپىتالىستنى

يەرگە ئۇزاق مۇددەتلىك كاپىتال سالغۇسى كەلمەيدىغان قىلىپ قويىدىغان بۇنداق ئەھۋال يەرنىڭ قۇۋۇتىنى ئۆستۈرۈش ئىشلىرىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ، شۇنىڭ بىلەن، كاپىتالىستىك يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ تەرەققىياتىغا توسالغۇبولىدۇ.

يەر ئىجارىسى 地租 يەر ئىگىسى يەرگە ئىگىدارلىق قىلىش ھوقۇقىغا تايىنىپ تۇرۇپ ئىگە بولىدىغان كىرىم. ماركس مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: «يەر ئىجارىسى ھەرقانچە ئالاھىدە شەكىللەرگە ئىگە بولسىمۇ، ئۇنىڭ مۇنداق بىر ئورتاقلىقى بولىدۇ: يەر ئىجارىسىگە ئىگە بولۇش يەرگە ئىگىدارلىق قىلىش ھوقۇقىنى ئەملگە ئاشۇرۇشنىڭ ئىقتىسادىي شەكلىدىن ئىبارەت.» («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى»، 25 ـ تۇم، 714 ـ بەت) ئوخشاش بولمىغان ئىجتىمائىي تۈزۈمدە يەر مۇلۇكچىلىكىنىڭ خاراكتېرى ئوخشاش بولمايدىغان بولغاچقا، يەر ئىجارىسىنىڭ خاراكتېرى، مەزمۇنى ۋە شەكلىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. فېئودالىق يەر ئىجارىسى فېئودال پومېشچىكلارنىڭ يەرگە ئىگىدارلىق قىلىش ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ تۇرۇپ، دېھقانلارنىڭ ھەممە قوشۇمچە ئەمگىكىنى ياكى ھەممە قوشۇمچە مەھسۇلاتىنى (ھەتتا بىر قىسىم زۆرۈر ئەمگەكنى ياكى زۆرۈر مەھسۇلاتىنى) ئىگىلىۋېلىشنىڭ ئىقتىسادىي شەكلى بولۇپ، فېئودال پومېشچىكلارنىڭ دېھقانلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. فېئودالىق يەر ئىجارىسىنىڭ ئەمگەك بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسى، ناتۇرال يەر ئىجارىسى ۋە پۇل بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسـ

دىن ئىبارەت ئۈچ خىل شەكلى بولىدۇ، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە ئىقتىسادتىن تاشقىرى زورلۇق بىلەن باغلانغان بولىدۇ. كاپىتالىستىك يەر ئىجارىسى ئىجارە كەش كاپىتالىست يەر ئىگىسىگە بېرىدىغان ئوتتۇرىچە پايدىدىن ئارتۇق قوشۇمچە قىممەت بولۇپ، ئۇ يەر ئىگىسى بىلەن ئىجارىدكەش كاپىتالىستنىڭ يالالانما ئىشچىلارنى بىرلىكتە ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئەگەر يەر ئىگىسى ئۆزى ئىشچى يالالاپ بەۋاستە ئىگىلىك باشقۇرسا، ئۇنىڭ ئېكسپلاتاتسىيىدىن كىرگەن كىرىمى ئوتتۇرىچە پايدا بىلەن يەر ئىجارىسىنى يەنى يالالانما ئىشچى ياراتقان ھەمدە قوشۇمچە قىممەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كاپىتالىستىك يەر ئىجارىسىنىڭ دەرىجىلىك يەر ئىجارىسى ۋە مۇتلەق يەر ئىجارىسىدىن ئىبارەت ئىككى خىل ئاساسىي شەكلى بولىدۇ، مونوپولىيىلىك يەر ئىجارىسىدىن ئىبارەت ئالاھىدە شەكلىمۇ بولىدۇ. سوتسىيالىزم شارائىتىدا، يەرگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك يوقىلىدۇ، نەتىجىدە مۇتلەق يەر ئىجارىسى بىلەن مونوپولىيىلىك يەر ئىجارىسى مەۋجۇت بولمايدۇ؛ لېكىن يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كوللېكتىپ ئىگىلىك تەشكىلاتلىرى ئوتتۇرىسىدا يەرنىڭ ياخشى - يامانلىق پەرقى يەنىلا مەۋجۇت بولىدىغان بولغاچقا، *دەرىجىلىك يەر ئىجارىسى يەنىلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. بۇنى بەزىلەر دەرىجىلىك يەر كىرىمى دەپمۇ ئاتايدۇ.

徭役地租　يەر ئىجارىسى ئۈچۈن ھاشارغا ئىشلەش

يەنى، «ئەمگەك بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسى» (62 - بەت).

土地国有化　يەرنى دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش

پرولېتارىيات ھاكىمىيەتنى تارتىۋالغاندىن كېيىن، يەرگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، يەرنى دۆلەت ئىختىيارىغا ئالىدىغان تەدبىر. ماركس بىلەن ئېنگېلس «كوممۇنىستلار پارتىيە خىتابنامىسى»دە خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىكنى يوقىتىش، يەر - مۇلۈكنى تارتىۋېلىش پروگراممىسىنى ئوتتۇرىغا قويغان. روسىيە سوتسىيالىستىك ئۆكتەبىر ئىنقىلابى غەلبىسە قازانغاندىن كېيىن، 1917 - يىل 11 - ئاينىڭ 8 - كۈنى پۈتۈن روسىيە سوۋېتلىرىنىڭ 2 - قۇرۇلتىيىدا لېنىن تەييارلىغان «يەر قانۇنى» ماقۇللىنىپ، يەرگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك بىكار قىلىنغانلىقى، ھەممە يەرلەر دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىنغانلىقى، پومېشچىكلارنىڭ، خان جەمەتىنىڭ ۋە ئىبادەتخانىلارنىڭ يەرلىرى (تەخمىنەن 150 مىليون دېسىتىنا) دېھقانلارغا پۈتۈنلەي ھەقسىز بېرىلىدىغانلىقى جاكارلاندى. يېزىلاردا سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى يەرنىڭ دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىنىشى بىلەنلا بارلىققا كېلىپ قالمىدى، يەرنى دېھقانلار ئۆز ئالدىغا ئىشلىتىۋەردى، لېكىن ئۇ كېيىنكى يېزا ئىگىلىكىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئىشىغا يول ئېچىپ بەردى. دۆلىتىمىزدە خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسى ئورنىتىلغاندىن كېيىن، دۆلىتىمىزنىڭ ئەمەلىي شەرت - شارائىتلىرىغا ئاساسەن، شەھەرلەردىكى يەرلەر، يېزىلاردىكى، بازارلاردىكى ۋە شەھەر ئەتراپى رايونلىرىدىكى قانۇن بويىچە دۆلەت تەۋەلىكىدە بولۇشقا تېگىشلىك يەرلەر شۇنداقلا، دۆلەت ئىختىيارىدىكى ئورمانلار، بوز يەرلەر ۋە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرىغا لازىملىق يەرلەردىن باشقا يەرلەر دۆلەت ئىختىيا-

رىغا ئېلىنمىدى. بەلكى، ئالدى بىلەن يەر ئىسلاھاتى ھەربىرىتى ئارقىلىق فېئودال پومېشچىكلارنىڭ يەر مۇلۇكچىلىكى يوقىتىلىپ، دېھقانلارنىڭ يەككە مۇلۇكچىلىكى بارلىققا كەلتۈرۈلدى، ئاندىن يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيلەشتۈرۈش ئارقىلىق، دېھقانلارنىڭ يەككە مۇلۇكچىلىكى پەيدىنپەي ئەمگەكچىلەر ئاممىسىنىڭ سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىگە ئۆزگەرتىلدى، بەزى كاپىتالىستىك دۆلەتلەردە گەرچە بىر قىسىم يەر دۆلەت ئىگىلىكىگە ئېلىنغان بولسىمۇ، لېكىن، يەرگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك بىكار قىلىنمىدى.

يەرلىك مىللەتچىلىك 地方民族主义 «ئادەتتە تار مىللەتچىلىك» دەپ ئاتىلىدۇ. مىللەتچىلىكنىڭ بىر خىل ئىپادىسى. كۆپ مىللەتلىك دۆلەتلەردە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىچىدىكى ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار ئىدىيىسىنىڭ مىللىي مۇناسىۋەت جەھەتتىكى ئىنكاسى. ئۇنىڭ ئاساسىي خۇسۇسىيىتى يېتىملىك، كونىلىقنى ساقلاش ۋە باشقا مىللەتنى چەتكە قېقىشلاردىن ئىبارەت. دۆلەتسىز قۇرۇلغاندىن كېيىنمۇ ئۇنىڭ تەسىرى ساقلىنىپ كەلدى. ماۋ زېدۇڭ مۇنداق دەپ كۆرسەتتىدۇ: «خەنزۇ مىللىتى بىلەن ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مۇناسىۋىتىنى چوقۇم ياخشى قىلىش كېرەك. بۇ مەسىلىنىڭ ئاچقۇچى — چوڭ خەنزۇ-چىلىقنى تۈگىتىش. يەرلىك مىللەتچىلىك ساقلانغان ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا بولسا شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەرلىك مىللەتچىلىكنى تۈگىتىش كېرەك.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 5 - توم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 710 - بەت)

يەككە ئەمگەكچىلەر مۇلۇكچىلىكى 个体劳动者所有制

قىسقارتىپ «يەككە مۇلۈكچىلىك» دەپ ئاتىلىدۇ، «ئۇششاق خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى يەككە ئەمگەكچىلەرنىڭ ئىگىدارلىقىدا بولىدىغان بىر خىل خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك شەكلى. «ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش» (920 - بەت)كە قارالا.

يەككە مۇلۈكچىلىك 个体所有制 «يەككە ئەمگەكچىلەر مۇلۈكچىلىكى»نىڭ قىسقارتىپ ئىپادىلىنىشى. «ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش» (920 - بەت)قا قارالا.

يەككە ئىگىلىك 体个经济 ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان يەككە مۇلۈكچىلدىكنى ۋە يەككە ئەمگەكنى ئاساس قىلغان ئىگىلىك. ئۇ يەككە يېزا ئىگىلىكىنى، ئۇششاق قول سانائەتنى، ئۇششاق سودىگەرچىلىكنى ۋە يەككە مۇلازىمەتچىلىك كەسپىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىپتىدائىي جەمئىيەت پارچىلىنىش ۋاقتىدا پەيدا بولغان يەككە ئىگىلىك قۇلالۇق جەمئىيەت، فېئودالىق جەمئىيەت، كاپىتالىستىك جەمئىيەت ۋە سوتسىيالىستىك جەمئىيەتلەردە مەۋجۇت بولۇپ كەلدى؛ لېكىن ئۇ ھېچقاچان مۇستەقىل ئىگىلىك فورماتسىيىسى بولۇپ باققان ئەمەس، بەلكى ھۆكۈمرانلىق ئورۇندا تۇرۇۋاتقان ئىگىلىككە بېقىنىپلا كەلدى. يەككە ئىگىلىك كۆلىمى كىچىك بولۇش، تىجارىتى تارقاق بولۇش، ئىقتىسادىي جەھەتتە مۇقىم بولماسلىق دېگەندەك خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە يەككە ئىگىلىك كوپىراتسىيلىشىش يولىغا باشلىنىدۇ؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، دۆلەت ئىگىلىكى ۋە كوللېكتىپ ئىگىلىك ئۈستۈنلۈكىنى ئىگىلەپ تۇرغان شارائىتتا، سوتسىيالىستىك ئومۇمىي

مۇلۇكچىلىك ئىگىلىكىنىڭ زۆرۈر بولغان ۋە پايدىلىق بولغان قوشۇمچىسى سۈپىتىدە، قانۇن بەلگىلىگەن دائىرىدە ۋە خېلى ئۇزاق مەزگىلگىچە، مەلۇم مىقداردىكى يەككە ئىگىلىكنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغا يول قويۇلىدۇ، بۇنداق قىلىش ئىجتىمائىي مەھسۇلاتلارنى كۆپەيتىش، ئەمگەكچىلەرنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش، بازارلارنى جانلاندۇرۇش، خەلقنىڭ تۇرلۇك ئېھتىياجلىرىنى قامداش جەھەتلەردە ئاكتىپ رول ئويناىدۇ. دۆلىتىمىزنىڭ ئاساسىي قانۇنىدا دۆلەتنىڭ يەككە ئىگىلىكنىڭ قانۇنىي ھوقۇق ۋە مەنپەئىتىنى قوغدايدىغانلىقى، يەككە ئىگىلىكتە مەمۇرىي باشقۇرۇش ئارقىلىق يېتەكچىلىك قىلىدىغانلىقى، ياردەم بېرىدىغانلىقى ۋە نازارەت قىلىدىغانلىقى، بەلگىلەنگەن. «ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش» (920 - بەت) قارالسۇن.

يوشۇرۇن ئوشۇق ئاھالە 潜在过剩人口 كاپىتالىزمدىكى نىسبىي ئوشۇق ئاھالىنىڭ ئاساسىي شەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ يېزا ئىگىلىكى ساھەسىدىكى ئوشۇق ئاھالىنى بىلدۈرىدۇ. كاپىتالىزمنىڭ يېزا ئىگىلىكى ساھەسىدىكى تەرەققىياتى بىر تەرەپتىن نۇرغۇن دېھقانلارنى خانىۋەيرانچىلىققا سېلىپ، ئەمگەك كۈچىنى سېتىشقا مەجبۇر قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە يېزا ئىگىلىك كاپىتالىنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆسۈشى ئارقىسىدا، يېزا ئىگىلىك ياللانما ئىشچىلىرىغا بولغان ئېھتىياج كۈندىن - كۈنگە ئازىيىپ بارىدۇ. بۇ ھال يېزىلاردا كۆپلەپ ئوشۇق ئاھالە پەيدا قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكى ساھەسىدىكى بۇنداق ئوشۇق

ئاھالە سانائەت ساھەسىدىكى تۇراقسىز ئوشۇق ئاھالىدىن پەرقلىنىدۇ، يەنى ئىگىلىكى ساھەسىدىكى ئوشۇق ئاھالە ئومۇمەن ئالغاندا ئۇششاق پارچە يەرلەرنى ۋاقتىنچە ئۆز قولىدا ساقلاپ قالغان بولىدۇ، كۆرۈنۈشتە پۈتۈنلەي ئىشسىز قالمىغاندەك بىلىنىدۇ، ئەمما ئۇلار زۆرۈر تۇرمۇش ۋاستىلىرىگە ئېرىشەلمەي، ئىنتايىن نامرات تۇرمۇش كەچۈرىدۇ، پۇرسەت تاپسىلا شەھەرگە كىرىپ، پرولېتارىيات قوشۇنىنى ئۆزلۈكسىز تولۇقلاپ تۇرىدۇ، شۇ سەۋەبتىن ئۇلار يوشۇرۇن ئوشۇق ئاھالە دەپ ئاتىلىدۇ، ئۇلار كاپىتالىزمنى ئەرزان ئەمگەك كۈچىگە ئىگە قىلىدىغان مۇھىم مەنبەدۇر.

يۇقىرى مونوپولىيەلىك پايدا 高额垄断利润 مونوپول كاپىتال مونوپولىيەلىك ئورنىغا تايىنىپ ئېرىشكەن ۋە ئوتتۇرىچە پايدىدىن ئېشىپ چۈشىدىغان يۇقىرى پايدا. ئۇنىڭ كېلىش مەنبەسى مونوپول كارخانىلاردىكى يالالانما ئەمگەكچىلەر ياراتقان قوشۇمچە قىممەتتىن باشقا يەنە غەيرىي مونوپول كارخانىلاردىن يۆتكىلىپ كەلگەن بىر قىسىم پايدىنى، ئۇششاق ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ياراتقان بىر قىسىم قىممەتنى، كەڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئەمەلىي ئىش ھەققىنىڭ تۆتۈپ قېلىنغان قىسمىنى شۇنىڭدەك ئەرزان خام ئەشيا ـ ماتېرىيال بەرگۈچى دۆلەتلەرنىڭ بىر قىسىم مىللىي دارامىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مونوپول كارخانىلارنىڭ پايدا نىسبىتى ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتىدىن ئۈستۈن بولىدۇ، مەسىلەن، 1978 ـ يىلى ئامېرىكا پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنىڭ ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى 12.4 پىرسەنت بولغان بولسا، فورد ئاپتوموبىل شىركىتىنىڭ 13.7 پىرسەنت،

ئۇنۇڭبرسال ئىلىكتر سايمانلىرى شركىتىنىڭ 18.7 پىرسەنت، ئۇنۇڭبرسال ئاپتوموبىل شركىتىنىڭ 20 پىرسەنت، خەلقئارا سودا ماشىنىلىرى شركىتىنىڭ 23.1 پىرسەنت بولغان. مونوپول كارخانىلارنىڭ يۇقىرى مونوپوليلىكى پايدا تېپىشتىكى مۇھىم ئۇسۇلى خام ئەشيا ـ ماتېرىياللارنى تۆۋەن باھادا سېتىۋېلىپ، مەھسۇلاتنى يۇقىرى باھادا سېتىشتىن، پەن ـ تېخنىكا كەشپىياتلىرىنى مونوپوليە قىلىش ئارقىلىق ھەددىدىن ئارتۇق قوشۇمچە قىممەتنى ئۆزلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت. دۆلەتنىڭ مال زاكاز قىلىش، باج ئېلىشتا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىش قاتارلىق يارىدەمى مونوپول تەشكىلاتلارنىڭ يۇقىرى مونوپوليلىكى پايدا ئۇندۇرۇۋېلىشتىكى ئەۋزەل شەرتىدۇر. يۇقىرى مونوپوليلىكى پايدا ئۇندۇرۇۋېلىش مونوپول كاپىتالنىڭ ئىشلەپچىقىرىشتىكى مەقسىتى ۋە ھەرىكەتلەندۇرگۈچ كۈچىدۇر. مۇشۇنداق پايدىنى قوغلىشىش مونوپول تەشكىلاتلار ئوتتۇرىسىدىكى رىقابەتنى كۈچەيتىپ، كاپىتالنىڭ تېخنىكا بەكرەك توپلىنىشىغا ۋە مەركەزلىشىشىگە سەۋەب بولىدۇ ھەمدە جاھانگىرلىكنىڭ تۇرلۇك زىددىيەتلىرىنى كەسكىنلەشتۈرۈۋېتىدۇ.

يۈزەكلىك 表面性 شەيئىنىڭ يۈزەكى ھادىسىلىرىنىلا كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئىچكى ماھىيىتىنى كۆرمەيدىغان پىكىر قىلىش ئۇسۇلى. مېتافىزىكنىڭ بىر خىل ئىپادىسى. ماھىيەت بىلەن قانۇنىيەت دەرىجە جەھەتتىن ئوخشاش ئۇقۇم، شەيئىنىڭ ماھىيىتىنى ئېنىق تونۇپ يەتكەندىلا، شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ قانۇنىيىتىنى ئىگىلىگىلى بولىدۇ. ھادىسە ماھىيەتنىڭ ئىپادىسى بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ماھىيەت بىلەن بىۋاستە بىرلىشىپ كېتەلـ

مەيدۇ، بەلكى كۆپ هاللاردا ماهىيەتنى بۇرمىلىغان شەكلىدە ئىپادىلەيدۇ. شۇڭا، هادىسىنىلا كۆرۈپ، ماهىيەتنى كۆرمەيدىغان ئىشنى قىلماي، هادىسە ئارقىلىق ماهىيەتنى ئېنىق تونۇش كېرەك، بولمىسا شەيئىلەرنى توغرا بىلىپ كەتكىلى بولمايدۇ، مەسىلىلەرنى جايىدا بىر تەرەپ قىلغىلىمۇ بولمايدۇ.

يوكسلىش 高涨 «ئاۋاتلىق» دەپمۇ ئېيتىلىدۇ. كاپىتالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىش دەۋرىنىڭ جانلىنىشتىن كېيىنكى بىر باسقۇچى. ئۇنىڭ ئالامىتى مۇنداق: ئىجتىمائىي ئىگىلىك جانلىنىش ۋە راۋاجلىنىش جەريانىدىن تېز يۈكسىلىشكە قەدەم قويىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى ئالدىنقى دەۋردە يەتكەن ئەڭ يۇقىرى پەللىدىن ئېشىپ كېتىدۇ. بۇ باسقۇچتا، ئىشلەپچىقىرىش تېز كېڭىيىدۇ، مەبلەغ كۆپلەپ ئاشىدۇ، يېڭى كارخانىلار كەينى-كەينىدىن قۇرۇلىدۇ، ئىشسىزلارنىڭ سانى ئازىيىدۇ، ئىجتىمائىي ئىستېمال كۆپىيىدۇ، مال باهاسى سالماق قەدەم بىلەن ئۆسىدۇ، بازار ئىنتايىن جانلىنىدۇ، ئىناۋەتلىك قەرز ئىشلىرى ئەۋج ئالىدۇ، پايدا ناهايىتى چاپسان كۆپىيىدۇ، ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي پائالىيەت گۈللەپ ياشنايدۇ. ئەمما ئىشلەپچىقىرىشنىڭ غايەت زور دەرىجىدە ئېشىپ بېرىشى بىلەن تۆلەش ئىقتىدارىنى ئاساس قىلغان تەلەپنىڭ نىسپىي هالدا ئازىيىپ كېتىشى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت يەنە پەيدىنپەي كەسكىنلىشىپ، يېڭى ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى قايتىدىن يۈز بېرىدۇ، يېڭى كرىزىس تۇغۇلىدۇ.

يېتەكچى خاراكتېرلىك پىلان 指导性计划 سوتسىيالىستىك دۆلەتتە ئىگىلىكنى پىلانلىق باشقۇرۇش شەكللە-

رىنىڭ بىرى. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، دۆلەت ۋە ھەر دەرىجىلىك مەسئۇل تارماقلار ئىگىلىك تەرەققىياتىنىڭ يۆنىلىشىگە يېتەكچىلىك قىلىش مەقسىتىدە، ئۆزىگە قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ پايدىلىنىشى ۋە ئىجرا قىلىشى ئۈچۈن پىلان كۆرسەتكۈچى جاكارلايدۇ. دۆلەت شۇ پىلانلارنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشىغا كاپالەتلىك قىلىشتا مۇھىمى باھا، باج، ئىناۋەتلىك قەرز دېگەنگە ئوخشاش ئىقتىسادىي پىشقەللاردىن پايدىلىنىدۇ. كارخانىلار پىلان تۈزۈش ۋە ئىشلەپچىقىرىشنى ئۇيۇشتۇرۇشتا، دۆلەتنىڭ پىلان كۆرسەتكۈچىدىن پايدىلىنىدۇ، بازارنىڭ ئېھتىياجى ۋە ئۆز ئورنىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى ئاساس قىلىدۇ. كارخانىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىغا كېرەكلىك ماددىي ئەشيالارنىڭ بەزىلىرىنى مەسئۇل تارماقلار تەمىنلەيدۇ، بەزىلىرىنى كارخانىلارنىڭ ئۆزى بازاردىن سېتىۋالىدۇ؛ ئىشلەپچىقىرىلغان مەھسۇلاتنى ماددىي ئەشيا، سودا تارماقلىرى زاكاز قىلىپ ۋە تاللاپ سېتىۋالىدۇ ياكى كارخانىلارنىڭ ئۆزى ساتىدۇ. يېتەكچى خاراكتېرلىك پىلان، ئادەتتە بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلانىنى ئىجرا قىلىش دائىرىسىگە كىرمەيدىغان بىرقەدەر مۇھىم مەھسۇلاتلارغا ۋە كارخانىلارغا ئۇيغۇن كېلىدۇ.

يېرىم دۆلەت 半国家 لېنىننىڭ پرولېتارىيات دۆلىتىنى باشقىچە ئاتىشى، ئۇ «دۆلەت ۋە ئىنقىلاب» دېگەن كىتابتا قوللىنىلغان. ئەسلى رۇسچە подутосударство دېگەن بۇ سۆز ماركس ـ ئېنگېلس «ئۇيۇشما» ياكى «كوممۇنا» دېگەن سۆز بىلەن بىلدۈرگەن پارىژ كوممۇنىسى شەكلىدىكى پرولېتارىيات دۆلىتىنى كۆرسىتىدۇ. ئاغمىچىلار ئېنگېلسنىڭ دۆلەتنىڭ «ئۆز ـ

ئۆزىدىن ھالاك بولۇپ بېرىشى» توغرىسىدىكى ھۆكۈمنى بۇرمىلاپ، پرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئىنكار قىلدى. لېنىن مۇشۇنداق بۇرمىلاشقا قارىتا مۇنۇلارنى كۆرسەتتى: ئېنگېلس بۇرژۇئا دۆلىتى «ئۆز - ئۆزىدىن ھالاك بولۇپ» بارمايدۇ، بەلكى ئۇنى پرولېتارىيات ئىنقىلاب داۋامىدا «يوقىتىدۇ» دەپ ھېسابلايدۇ. بۇ ئىنقىلابنىڭ كېيىن ئۆز - ئۆزىدىن ھالاك بولۇپ بارىدىغىنى — پرولېتارىياتنىڭ دۆلىتى ياكى يېرىم دۆلەت.» («لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»، 3 - توم، 185 - بەت) پرولېتارىيات دۆلىتىمۇ باستۇرۇشنى يولغا قويىدىغان ئالاھىدە ماشىنا، لېكىن ئۇ ئاز سانداكى ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچىلارنىلا باستۇرىدۇ، كەڭ خەلق بولسا تولۇق دېموكراتىيىدىن بەھرىمەن بولىدۇ، ئۇ ئاز سانلىقلار كۆپ سانلىقلارنى باستۇرىدىغان ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى بارلىق سىنىپلارنىڭ دۆلىتىگە تۆپتىن ئوخشىمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، سوتسىيالىستىك ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى تەشكىللەش ئۈنۈمىنى بارغانچە مۇھىم ۋەزىپىسىگە ئايلىنىدۇ. ئۇ بۇرۇنقى مەنىدىكى دۆلەت ھەمەس، بەلكى «ئۆز - ئۆزىدىن ھالاك بولۇش» قا پەيدىنپەي ئۆتۈۋاتقان دۆلەت، شۇڭا ئۇ «يېرىم دۆلەت» دېيىلگەن.

يېرىم سوتسىيالىستىك ئىگىلىك 半社会主义经济

سوتسىيالىستىك ئاملىمۇ بولغان، خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك ئاملىمۇ بولغان ئىگىلىك. ئۇ، يەكىە ئىگىلىكنى سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ ئىگىلىك قىلىپ ئۆزگەرتىش يولىدىكى ئۆتكۈنچى خاراكتېرلىك ئىگىلىك. مەملىكىتىمىزدىن ئالساق، كوپېراتسىيە لەشتۈرۈش جەريانىدىكى باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش

كوپىراتىپلىرىدا مەلۇم سانداپ جامائەت مۈلكى بولغان، كوللېكتىپ ئەمگەك قىلىش ۋە بىر تۇتاش باشقۇرۇش يولغا قويۇلغان، ئەمگەك مېۋىسىنىڭ ئاساسىي قىسمى ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىنىدىغان بولغاچقا، ئۇ سوتسىيالىستىك ئاملىغا ئىگە، لېكىن دېھقانلاردا يەنىلا يەر، تېرىغۇ ئۇلاغلىرى ۋە چوڭ - چوڭ دېھقانچىلىق سايمانلىرى قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە خۇسۇسىي ئىگىدارلىق قىلىش هوقۇقى بولغان، كوپىراتىپقا بىر تۇتاش ئىشلىتىش ئۈچۈن پاي شەكلىدە تاپشۇرۇلغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە كوپىراتىپ مەلۇم هەق بېرىدىغان بولغاچقا، ئۇ يەنە يەكەكە خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ئامىلىغىمۇ ئىگە. ئۇ مەلۇم مەزگىل ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسىگە ۋە دېھقانلارنىڭ ئاڭ سەۋىيىسىگە ئۇيغۇن بولغان. دېھقانلار ئۇنى ئاسان قوبۇل قىلدى، ئۇ ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشقا ۋە يەككە ئىگىلىكنى ئۆزگەرتىشكە پايدىلىق بولدى، لېكىن ئۇنىڭدا بىر تۇتاش باشقۇرۇش، بىرلىكتە ئەمگەك قىلىش بىلەن ئاساسىي ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە خۇسۇسىيلار ئىگىدارلىق قىلىش ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ئەۋجۈت بولۇپ تۇردى. ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ راۋاجلىنىشى ۋە دېھقانلار ئېڭىنىڭ ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ، باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپى تولۇق سوتسىيالىستىك خاراكتېرده بولغان ئالىي يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپىغا ئۆتتى.

يېرىم مۇستەملىكە، يېرىم فېئودالىق جەمئىيەت

半殖民地半封建社会 چەت‌ئەل جاهانگىرلىكىنىڭ كونترولىلۇقى ئاستىدا سىياسىي، ئىقتىسادىي جەهەتتە مۇستەقىل

لمكىنى يوقاتقان، فېئودالىق ئىگىلىك پەيدىنپەي يىمىرىلىپ، كاپىتالىستىك ئامىللار مەلۇم دەرىجىدە راۋاجلانغان ئىجتىمائىي فورماتسىيە. ئۇ مۇستەقىل بىر ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي فورماتسىيە ئەمەس. ئۇ چەت ئەل جاھانگىرلىكى فېئودالىق جەمئىيەتكە تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەندىن كېيىن شەكىللىنىدۇ. 1840 - يىلىدىكى ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن 1949 - يىلى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغۇچە بولغان ئارىلىقتىكى جۇڭگو جەمئىيىتى بۇنىڭ تىپى. ماۋ زېدۇڭ 1939 - يىلى يازغان «جۇڭگو ئىنقىلابى ۋە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى» دېگەن ماقالىسىدە جۇڭگو جەمئىيىتىنىڭ فېئودالىق جەمئىيەتتىن يېرىم مۇستەملىكە، يېرىم فېئودالىق جەمئىيەتكە ئايلىنىش جەريانىنى ۋە ئۇنىڭ خۇسۇسىيىتىنى بايان قىلىپ، بۇ جەمئىيەتتىكى ئاساسىي زىددىيەت جاھانگىرلىك بىلەن جۇڭخۇا مىللىتى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت، فېئودالىزم بىلەن كەڭ خەلق ئاممىسى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بەردى.

يېزا ئىگىلىك سوتسىيالىزمى 农业社会主义 ئۇششاق دېھقان ئىگىلىكى ئاساسىدىكى تەڭ تەقسىماتچىلىق ئىدىيىسى. بۇنىڭ تەرەپدارلىرى دۇنيانى ئۇششاق دېھقان ئىگىلىكىنىڭ ئۆلچىمى بىلەن ئۆزگەرتىپ، پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىگىلىكىنى بىر قېلىپتىكى، «تەڭ تەقسىمات» ئاساسىدىكى ئۇششاق دېھقان ئىگىلىكىگە ئۆزگەرتىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. فېئودالىزم شارائىتىدا، دېھقانلارنىڭ فېئودالار سىنىپىنىڭ يەر - مۈلكىنى تەڭ بۆلۈشۈپ، دېھقانلارنىڭ يەرگە بولغان ئىگىدارچىلىقىنى ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدىكى تەلىپىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان بۇ ئىدىيە مۇئەييەن

تەرەققىياتىغا ئەھمىيەتسىز قارىماسلىقى كېرەك. لېكىن بۇ ئىدىيىدىكىلەر ئېنگېلىسنىڭ قارشى چىقىشىغا - چېگىرىدىن ھالقىپ، جەمئىيەتتىكى باشقا ھەممە سىنىپلارنىڭ يەر - مۈلكىنى ۋە سودا - سانائەتنى تەڭ بۆلۈشۈۋېلىشىنى تەلەپ قىلىپ، پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئىگىلىكنى ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلەش بىلەنلا چەكلىنىدىغان ناتۇرال ئىگىلىككە، ئۇششاق دېھقانلارچە يەككە - يېگانە ئىجتىمائىي ئىگىلىككە يانداپ قارىشى خام خىيال قىلىدۇ. تارىخنىڭ تەرەققىيات يۈزلىنىشىگە خىلاپ كېلىدىغان بۇنداق خام خىيال سوتسىيالىستىك ئىنقىلابتا بۇزغۇنچىلىق رول ئوينايدۇ.

يېزا ئىگىلىك كاپىتالىستى 农业资本家 يېزا ئىگىلىكىنى باشقۇرۇش يولى بىلەن يالالنما يېزا ئىگىلىك ئىشچىلىرىدىن قوشۇمچە قىممەت ئۇندۇرىدىغان كاپىتالىست. بۇلار ئىككى خىلغا ئايرىلىدۇ: بىرى يەر ئىگىلىرىدىن يەرنى ئىجارىگە ئېلىپ يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئىجارىكەش كاپىتالىست، كاپىتالىستىك ئەللەردە يېزا ئىگىلىك كاپىتالىستلىرىنىڭ ئاساسىي تىپى ئەنە شۇ؛ يەنە بىرى ئۆز يېرىدە يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كاپىتالىستلار. ئالدىنقىسى باشقا سانائەت تارماقلىرىدىكى كاپىتالىستلار ئالدىغان ئوتتۇرىچە پايدىغا باراۋەر كېلىدىغان پايدىنى ئېلىپ، قوشۇمچە قىممەتتىكى ئوتتۇرىچە پايدىدىن ئېشىپ كەتكەن ئوشۇق پايدىنى يەر ئىگىلىرىگە يەر ئىجارىسى شەكلىدە تاپشۇرىدۇ. كېيىنكىسى بولسا يالالنما ئىشچىلار يارانقان، ئوتتۇرىچە پايدىغا توغرا كېلىدىغان قىسمىنىمۇ، يەر ئىجارىسىگە توغرا كېلىدىغان قىسمىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان پۈتۈن قوشۇمچە قىممەتنى ئىگىلىۋالىدۇ.

يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدىكى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى 农业生产责任制 يېزىلاردىكى كوللېكتىپ ئىگىلىك تەشكىلاتلىرىدا يولغا قويۇلغان، ئىشلەپچىقىرىشنىك باشقۇرۇلۇشى، ئەمگەكنىك تەشكىللىنىشى ۋە ھەق ھېسابلاش چارىسى زىچ بىرلەشتۈرۈلگەن ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى. ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنىك يولغا قويۇلۇشى ئەمگەكچىلەرنىك ئۆز ۋەزىپىسىنى ۋە مەسئۇلىيىتىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشىغا، ئەمگەك مېۋىسىنى ئۆزىنىك ماددىي مەنپەئىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈشىگە، دۆلەت، كوللېكتىپ ۋە شەخسىنىڭ ئىبارەت ئۈچ تەرەپنىك مەنپەئىتىنى بىرلەشتۈرۈشىگە، ئۆزىنىك پائالىيەتچانلىقى ۋە ئاكتىپلىقىنى جارى قىلدۇرۇشىغا پايدىلىق. بۇ كوللېكتىپ ئىگىلىكىنى مۇستەھكەملەش، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇشتىكى ھالقىلىق تەدبىر.

يېزا ئىگىلىكى 农业 ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىك ئۆسۈش - يېتىلىش ئىقتىدارىدىن پايدىلىنىپ، سۈنئىي يېتىشتۈرۈش ۋە باشقۇرۇش يولى بىلەن مەھسۇلات ھاسىل قىلىدىغان ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارمىقى. ئۇنىڭ تېرىقچىلىق ۋە چارۋىچىلىق دەپ ئىككى تارماققا ئايرىش مۇمكىن. بۇرۇن يېزا ئىگىلىكى دېگەندە پەقەت تېرىقچىلىق كۆزدە تۇتۇلاتتى. ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە، كىشىلەر ئاساسەن يېمەكلىك يىغىش ۋە ئوۋچىلىق قىلىشقا تايىنىپ تىرىكچىلىك قىلاتتى، ئۆسۈملۈكلەرنىك مېۋىلىرى ۋە يىلتىزسىمان غوللىرىنى يىغىش داۋامىدا ئۇنىك ئۆسۈش قانۇنىيىتىنى، ئوۋچىلىق قىلىش داۋامىدا ھايۋانلارنىڭ بېقىپ كۆندۈرگىلى بولىدىغانلىقىنى

بىلگەن، شۇنىڭ بىلەن ئۇنداۋرمە ھالەتتىكى دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق كېلىپ چىقىقان، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ راۋاجلىنىشى ئارقىسىدا بىرىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى ئەمەلگە ئاشقان، يەنى چارۋىچىلىق يېزا ئىگىلىكىدىن ئايرىلىپ چىققان. تېرىقچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشتا ئورتاق ئالاھىدىلىككە ئىگە، مەسىلەن، ھەر ئىككىسى ئۆسۈش - يېتىلىش داۋامىدا مۇئەييەن تەبىئىي شارائىت تەلەپ قىلىدىغان جانلىق ھايۋانات بىلەن ئۆسۈملۈكنى ئاساسلىق ئەمگەك ئوبيېكتى قىلىدۇ، يەرنى ئاساسىي ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىسى قىلىدۇ، ھەر ئىككىسىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش دەۋرى ئۇزۇن بولىدۇ، ھەر ئىككىسى پەسىل ۋە رايون چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ ۋەھاكازا. شۇنىڭ ئۈچۈن، خەلق ئىگىلىكى تارماقلىرىنى تۈرگە ئايرىغاندا، بۇ ئىككىسى يېزا ئىگىلىكى تارمىقىغا كىرگۈزۈلىدۇ، يېزا ئىگىلىكى خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئاساسى. ئۇ ئىنسان ھاياتىنى ئاشلىق، گۆش قاتارلىق ئوزۇقلۇق بىلەن تەمىنلەيدۇ، شۇنداقلا سانائەت تارماقلىرىنى ھەر خىل خام ئەشيا - ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلەيدۇ. يېزا ئىگىلىكىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئاساس بولۇش رولىنى ئەڭ زور دەرىجىدە جارى قىلدۇرۇشنىڭ تۈپ تەلىپى. ئېلىمىزدە يېزا ئىگىلىكى بەزىدە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ ۋە بېلىقچىلىق دېگەن بەش خىل كەسىپنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى سۈپىتىدە قوللىنىلىدۇ.

يېزا ئىگىلىكىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش

农业社会主义改造 پرولېتارىيات دىكتاتورلۇقىنىڭ ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغاندىن كېيىن ئۇششاق دېھقان ئىگىلىكىنى ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيلىشىشنىڭ تۈرلۈك شەكىللىرى ئارقىلىق پەيدىنپەي سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ ئىگىلىكىگە ئۆزگەرتىشنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى سوتسىيالىستىك ئىنقىلابنىڭ مۇھىم مەزمۇنلىرىدىن بىرى. يېزا ئىگىلىكىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش شۇنىڭ ئۈچۈن زۆرۈركى، ئۇششاق دېھقان ئىگىلىكى كۆلىمى كىچىك، باشقۇرۇلۇشى تارقاق، يېگى تېخنىكا قوللىنىش ئىقتىدارى يوق، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى تۆۋەن، تەبىئىي ئاپەتكە قارشى ئىقتىدارى ئاجىز، ئاسانلا ئىككى قۇتۇپقا بۆلۈنۈپ كېتىدىغان، سوتسىيالىستىك سانائەتنىڭ ۋە پۈتكۈل ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىغا بولغان ئېھتىياجىنى قاندۇرالمايدىغان، ئىشچى - دېھقانلار ئىتتىپاقىنىڭ ۋە پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنىڭ مۇستەھكەملىنىشىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئىگىلىك. يەككە دېھقان ھەم خوسۇسىي مۈلۈكدار، ھەم ئەمگەكچى، ئۇلارغا قورۇقداش چارىسىنى قوللىنىشقا بولمايدۇ. شۇڭا، ئۇششاق دېھقان ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيلەشتۈرۈش يولى ئارقىلىق سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ ئىگىلىككە ئۆزگەرتىش — بىردىنبىر ئاقىدىغان چارە. ئېلىمىزدە، يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن، كەڭ يەككە دېھقانلار بولۇپمۇ كەمبەغەل دېھقان - ئۆۋۈن ئوتتۇرا دېھقانلاردا ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيلىشىش يولىغا مېڭىش ئارزۇسى تۇغۇلدى، سانائەتلىشىشنىڭ ئىلگىرىلىشىگە ئەگىشىپ، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىغا بولغان ئېھتىياجنىڭ كۈندىن - كۈنگە ئېشىشى،

يېزا ئىگىلىكىنى تېخنىكا جەھەتتىن ئۆزگەرتىش ئىشغا بولغان يارەمنىڭ كۆپىيىشى يەككە يېزا ئىگىلىكىنىڭ كوپېراتسىيلىشىشكە قاراپ تەرەققىي قىلىشىغا تۈرتكە بولدى. جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋەزىيەتكە ماسلىشىپ دېھقانلارنى كوپېراتسىيلەشتۈرۈش يولىغا يېتەكلىدى، كوپېراتسىيلەشتۈرۈش جەريانىدا، كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلارغا تايىنىش، باشقا ئوتتۇرا دېھقانلار بىلەن مەھكەم ئىتتىپاقلىشىش سىياسىتى يولغا قويۇلدى؛ ئۆزى ئىختىيار قىلىش - ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش، تىپ يارىتىپ ئولگە كۆرسىتىش ۋە دۆلەت يارەم بېرىش پرىنسىپى بويىچە، ئۆزئارا ئولاشقان ئۇچ باسقۇچ ۋە شەكىل ئارقىلىق ئاۋۋال سوتسىيالىزم بىخىنى ئالغان ۋاقىتلىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى ۋە دائىملىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى تەشكىل قىلىندى، ئارقىدىنلا يەرنى پاي قىلىپ قوشۇش، بىر تۈتاش باشقۇرۇش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە يېرىم سوتسىيالىزم خاراكتېرىدىكى باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپلىرى راۋاجلاندۇرۇلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن تېخمۇ ئىلگىرىلەپ يەر ۋە ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى كوللېكتىپ ئىگىلىكىگە ئۆتكۈزۈلگەن سوتسىيالىزم خاراكتېرىدىكى ئالىي يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپلىرى قۇرۇلدى. ئۆزگەرتىش داۋامىدا، كوپېراتسىيە ئىگىلىكى ئۆزىنىڭ ئەۋزەللىكىنى ئوچۇق نامايەن قىلدى. 1956 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپىغا قاتناشقان دېھقان ئائىلىلىرى 120 مىليونغا، ئولارنىڭ مەملىكەت بويىچە

ئومۇمىي دېھقان ئائىلىلىرى ئىچىدە تۆتقان نىسبىتى 96% كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي كوپېراتىپقا قاتناشقان دېھقان ئائىلىلىرى 100 مىليوندىن ئېشىپ، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي دېھقان ئائىلىلىرى ئىچىدە تۆتقان نىسبىتى 88% كە يەتتى، يېزا ئىگىلىكىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئىشى ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇندالدى. «سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش» (463 - بەت)كە قارالا.

يېزا ئىگىلىكىنى كاپىتالىزم يولىغا سېلىش 农业资本主义化 يېزا ئىگىلىكىدە كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ پەيدا بولۇش، تەرەققىي قىلىش ھەم ھۆكۈمرانلىق ئورۇنغا ئۆتۈش جەريانى. بۇ جەريان ئەنگلىيىدە يانچىلىق بىكار قىلىنغاندىن كېيىن، ئاساسلىقى 15 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن 19 - ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىغىچە داۋام قىلغان بىر قوتانلاش ھەرىكىتىدە دېھقانلارنى يەردىن مەھرۇم قىلىش داۋامىدا ئەمەلگە ئاشقان. باشقا كاپىتالىستىك ئەللەردە، ئاساسەن پرۇسسىيىچە يول ۋە ئامېرىكىچە يول دېگەن ئىككى خىل شەكىلدە ئەمەلگە ئاشقان. يېزا ئىگىلىكىنى كاپىتالىزم يولىغا سېلىش نەتىجىسىدە، بىر تەرەپتىن، يېزا ئىگىلىكى پەيدىنپەي ماشىنىلاشتۇرۇلدى ۋە ئېلېكترلەشتۈرۈلدى، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، يېزىدىكى سىنىپىي بۆلۈنۈش ۋە سىنىپىي زىددىيەت كۈچەيدى، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ ئىجتىمائىيلىشىشى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە خۇسۇسىيلار ئىگىدارچىلىق قىلىش

شەكلى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت چوڭقۇرلاشتى، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تېخىمۇ تەرەققىي قىلىشى توسقۇنلۇققا ئۇچرىدى.

农业合作化 يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۇرۇش

«يېزا ئىگىلىكىنى كوللېكتىپلاشتۇرۇش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ، پرولېتارىيات ھاكىمىيىتىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، يەككە ۋۇلۇكچىلىك ئاساسىدىكى ئۇششاق دېھقان ئىگىلىكىنى ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلەشتۇرۇشنىڭ ھەر خىل تەشكىلي شەكىللىرى ئارقىلىق پەيدىنپەي كوللېكتىپ ۋۇلۇكچىلىك ئاساسىدىكى سوتسىيالىستىك ئىگىلىككە ئۆزگەرتىش جەريانىدۇر. ئۇنىڭ تەپسىلاتى ھەققىدە «يېزا ئىگىلىكىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش»كە قارالسۇن.

农业集体化 يېزا ئىگىلىكىنى كوللېكتىپلاشتۇرۇش

يەنى «يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۇرۇش» ئۇنىڭ تەپسىلاتى ھەققىدە «يېزا ئىگىلىكىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش» كە قارالسۇن.

农业社会化 يېزا ئىگىلىكىنى ئىجتىمائىيلاشتۇرۇش

ئۇششاق دېھقان ئىگىلىكىنى پەيدىنپەي زامانىۋىلاشقان يىرىك يېزا ئىگىلىكىگە ئۆزگەرتىش جەريانى. سوتسىيالىستىك دۆلەتتە، بۇ ۋۇلۇكچىلىك جەھەتتىن ئۆزگەرتىش ۋە تېخنىكا جەھەتتىن ئۆزگەرتىشتىن ئىبارەت ئىككى تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىلىمىزدە يېزا ئىگىلىكىنى ئىجتىمائىيلاشتۇرۇشتا، ئالدى بىلەن ۋۇلۇكچىلىك جەھەتتىكى ئۆزگەرتىشنى ئورۇنداش (ئاۋۋال يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۇرۇش)، ئاندىن

كېيىن تېخىنكا جەھەتتىكى ئۆزگەرتىشنى پەيدىنپەي ئەملگە ئاشۇرۇش (يېزا ئىگىلىكىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش) چارىسى قوللىنىلدى.

يېڭى بىلەن كونىنىڭ ئالمىشىش 新陈代谢 باشتا بۇ بىئولوگىيە ئاتالغۇسى بولۇپ، ھايات‌لىق ھەرىكىتى جەريانىدىكى خىمىيىلىك ئۆزگىرىشنى بىلدۈرەتتى. كېيىن ئۇ پەلسەپىدە ئىشلىتىلىپ، يېڭى شەيئى بىلەن كونا شەيئىنىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشنى، يەنى كونا شەيئىنىڭ ھالاك بولۇشى ۋە يېڭى شەيئىنىڭ تۇغۇلۇشنى بىلدۈرىدىغان بولدى. بۇ — ئالەمدىكى مەڭگۈ خىلاپلىق قىلىشقا بولمايدىغان ئومۇمىي قانۇنىيەت. يېڭى شەيئىلەر تارىخىي تەرەققىياتنىڭ ئوبيېكتىپ تەلىپىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان، ئۆسۈپ ئۇلغىيىش مۇقەررەرلىكىگە ئىگە بولغان شەيئىلەردۇر، كونا شەيئىلەر بولسا، تارىخىي تەرەققىياتنىڭ ئوبيېكتىپ تەلىپىگە خىلاپ كېلىدىغان، مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش مۇقەررەرلىكىدىن مەھرۇم بولۇۋاتقان شەيئىلەردۇر. يېڭى شەيئى كونا شەيئى ئاساسىدا تۇغۇلىدۇ، ئۇ كونا شەيئىدىكى پاسسىپ، چىرىك نەرسىلەرنى ئىنكار قىلغان، كونا شەيئىنىڭ ئىجابىي ئامىللىرىنى قوبۇل قىلغان ۋە راۋاجلاندۇرغان ھەمدە ئۇ كونا شەيئىدە بولۇشى مۇمكىن بولمىغان يېڭى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ، شۇ سەۋەبتىن ئۇ روشەن ئەۋزەللىككە ۋە قۇدرەتلىك ھاياتىي كۈچكە ئىگە بولىدۇ. يېڭى شەيئى دەسلىپىدە بىرقەدەر ئاجىز بولىدۇ، شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە بىرقەدەر كۈچلۈك بولغان كونا شەيئىنىڭ قارشىلىقى ۋە توسقۇنلۇقىغا ئۇچراپ تۇرىدۇ، شۇ سەۋەب

بىلەن ئۆزىنىڭ يېتىلىشى ئۈچۈن ئەگرى - توقاي يوللارنى بېسىپ ئۆتۈشىگە توغرا كېلىدۇ، مەلۇم ۋاقىتتا ئۇ ئوڭۇشسىزلىق ۋە مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىشىمۇ مۇمكىن، ئەمما تېگى - تەكتىدىن ئالغاندا، يېڭى شەيئى سۆزسىز كونا شەيئى ئۈستىدىن غەلبە قىلىدۇ. يېڭى بىلەن كونىنىڭ ئالمىشىشىدىكى تۈپ سەۋەب شەيئىنىڭ ئىچكى زىددىيەتلىرىنىڭ كۈرىشىدە. «ھەرقانداق شەيئىنىڭ ئۆز ئىچىدە يېڭى بىلەن كونا دېگەن ئىككى تەرەپنىڭ زىددىيىتى بولىدۇ، بۇ زىددىيەت بىر قاتار ئەگرى - توقاي كۈرەش بولۇپ شەكىللىنىدۇ. كۈرەش نەتىجىسىدە يېڭى تەرەپ كىچىكلىكتىن چوڭىيىدۇ ۋە ئۆسۈپ ئۈستۈنلۈك قازىنىدۇ؛ كونا تەرەپ بولسا، چوڭلۇقتىن كىچىكلەيدۇ ۋە پەيدىنپەي يوقىلىپ بارىدۇ. يېڭى تەرەپ كونا تەرەپتىن ئۈستۈن تۇرىدىغان ئۇرۇننى ئىگىلىگەن ھامان، كونا خاراكتېرلىك شەيئى يېڭى خاراكتېرلىك شەيئى بولۇپ ئۆزگىرىدۇ.» («ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 1 - تۇم، ئۇيغۇرچە نەشرى، 605 — 606 - بەتلەر)

يېڭى دېموكراتىزم 新民主主义 ماۋ زېدۇڭنىڭ جاھانگىرلىك ۋە پرولېتارىيات ئىنقىلابى دەۋرىدە مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكە ئەللەردىكى پرولېتارىياتنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلابقا رەھبەرلىك قىلىشى توغرىسىدىكى نەزەرىيىسى. ماۋ زېدۇڭ بۇ نەزەرىيىگە جۇڭگونىڭ تارىخىي ئەھۋالى ۋە ئىجتىمائىي ئەھۋالىنى كۆزدە تۇتۇپ، جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى چوڭقۇر تەتقىق قىلىپ، ماركسىزم - لېنىنىزمنىڭ پرولېتارىياتنىڭ

دېموكراتىك ئىنقىلابتىكى رەھبەرلىك ھوقۇقى تۇغرىسىدىكى ئىدىيىسىنى راۋاجلاندۇرۇش يولى بىلەن ئاساس سالدى. بۇ نەزەريە شۇنداق كۆرسەتتىكى، 1 - دۇنيا ئۇرۇشى ۋە ئۆكتەبر ئىنقىلابىدىن كېيىن، مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكە ئەللەرنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى ئىنقىلابى پرولېتارىياتنىڭ سوتسىيالىستىك يېڭى دۇنيا ئىنقىلابىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ قالدى؛ يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب پرولېتارىيات رەھبەرلىك قىلغان، ئىشچى - دېھقانلار ئىتتىپاقىنى ئاساس قىلغان، خەلق ئاممىسى قاتناشقان، جاھانگىرلىككە، فېئودالىزمغا ۋە بيۇروكرات كاپىتالىزمغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان ئىنقىلابتۇر، ئۇ سوتسىيالىستىك ئىنقىلابنىڭ زۆرۈر تەييارلىقى، سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ئۇنىڭ مۇقەررەر يۈزلىنىشى. بىرلىك سەپ، قوراللىق كۈرەش، پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ قۇرۇلۇشى يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابنىڭ غەلبە قازىنىشىنى تەمىن ئەتكەن ئۇچ ئەگىشىتەر بولدى. جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابنىڭ ئەمەلىيەتى بۇ نەزەريەنىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى.

يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب 新民主主义革命 «خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ پرولېتارىيات رەھبەرلىك قىلغان دېموكراتىك ئىنقىلاب. «يېڭى دېموكراتىزم»، «بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابى» (109 - بەت) لارغا قارالسۇن.

يېڭى مۇستەملىكىچىلىك 新殖民主义 جاھانگىر دۆلەتلەر يېڭى ئۇسۇل ۋە يېڭى شەكىل بىلەن يولغا قويغان مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتى. 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن،

جاھانگىر دۆلەتلەر كونا مۇستەملىكە سىستېمىسى يىمىرىلگەن ۋەزىيەت ئاستىدا، كونا مۇستەملىكىچىلىك ۋاستىلىرىنى (بىۋاستە قورالنى باستۇرۇش ۋە سىياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتتە كونترول قىلىشقا ئوخشاش) داۋاملىق ئىشقا سالغانلىقتىن تاشقىرى، بىرقەدەر خۇپىيانە ۋە ۋاستىلىك ئۇسۇللارنىمۇ قوللاندى، مەسىلەن، مىللىي مۇستەقىللىككە ھېسداشلىق قىلىش قىياپىتىگە كىرىۋالدى ياكى ساختا مۇستەقىللىك پەيدا قىلدى، ئىقتىسادىي ياكى ھەربىي ياردەم بەردى، بەزى شەكىلەن سىياسىي ئىسلاھاتلارنى ئېلىپ باردى، مەدەنىيىتىنى سىڭدۈردى، ھۆلۈنۈش پەيدا قىلدى، قورچاقلارنى قوللىدى ھەتتا سىياسىي ئۆزگىرىش ياكى ئاغدۇرمىچىلىق ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ باردى، شۇ يوللار بىلەن ئۆزلىرىنىڭ مۇستەملىكىچىلىك ھۆكۈمرانلىقىنى ساقلاپ كەلدى ياكى كېڭەيتتى.

يېڭى ئىقتىسادىي سىياسەت 新经济政策 سوۋېت ئىتتىپاقىدا 1921 - يىلدىن 1936 - يىلغىچە كاپىتالىزمدىن سوتسىيالىزمغا ئۆتۈش دەۋرىدە يولغا قويۇلغان ئىقتىسادىي سىياسەت. ئۇ 1918 - يىلدىن 1920 - يىلغىچە يولغا قويۇلغان ھەربىي كوممۇنىزم سىياستىدىن پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن شۇنداق ئاتالغان. لېنىن بۇ سىياسەتنىڭ ئاساسىي پرىنسىپلىرىنى 1918 - يىلىلا تۈزۈپ چىققان ۋە بۇ سىياسەت 1921 - يىلى چەت ئەل مۇداخىلىسى تارمار قىلىنغاندىن ۋە ئىچكى ئەكسىلىنقىلابىي توپلاڭ تىنچلىتىلغاندىن كېيىن يولغا قويۇلغان. ئۇنىڭدا قوللىنىلغان ئاساسىي تەدبىرلەر: ئارتۇق ئاشلىقنى يىغىۋېلىش تۈزۈمى ئورنىغا ئاشلىق بېجى

ئېلىش يولغا قويۇلغان، سودا راۋاجلاندۇرۇلغان، ئىقتىسادنىڭ جان تومۇرىنى ئىشچىلار سىنىپىنىڭ قولىدا تۇتۇش شەرتى ئاستىدا، خۇسۇسىي سودىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغا يول قويۇلغان، خۇسۇسىي كاپىتال ھەرىكىتىگە مەلۇم دەرىجىدە يول قويۇلغان، ئىچكى ئىجارىگە بېرىش تۈزۈمى ۋە چەت ئەلگە ئىجارىگە بېرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان، دۆلەت كاپىتالىزمى راۋاجلاندۇرۇلغان. بۇ سىياسەتنىڭ ماھىيىتى ۋە مەقسىتى بازاردىن، سودىدىن ۋە پۇل مۇئامىلىسىدىن پايدىلىنىپ، ئىشچى ـ دېھقانلار ئىتتىپاقىنى مۇستەھكەملەش، دېھقانلارنى ئۆز مەنپەئىتى ئۈچۈن يېزا ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشقا كۆڭۈل بۆلىدىغان قىلىش؛ شۇ ئاساستا دۆلەت سانائىتىنى يۈكسەلدۈرۈپ، يېزا ئىگىلىكى بىلەن چەمبەرچەس جىپسلاشتۇرۇش، خۇسۇسىي كاپىتالنى چەتكە قېقىش؛ يېتەرلىك مەبلەغ توپلانغاندىن كېيىن، قۇدرەتلىك سوتسىيالىستىك سانائەت بەرپا قىلىش، يېزا ئىگىلىكىنى سوتسىيالىستىك پرىنسىپ بويىچە ئۆزگەرتىش، كاپىتالىزمنى قەتئىي يوقىتىش ئىدى. 1936 ـ يىلى «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاساسىي قانۇنى»نىڭ ئېلان قىلىنىشى يېڭى ئىقتىسادىي سىياسەت دەۋرىنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىدىن دېرەك بەردى.

يېنىك سانائەت 轻工业 ئاساسلىقى ئىستېمال ۋاستىلىرىنى ئىشلەپ چىقارغۇچى سانائەت تارماقلىرىنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى. ئۇنىڭ ئەكسى ئېغىر سانائەت. يېنىك سانائەتنىڭ تەركىبىگە توقۇمىچىلىق، ئوزۇق ـ تۈلۈك، كۆنچىلىك، قەغەزچىلىك، سائەتچىلىك سانائەتلىرى، مەدەنىيەت، مائارىپ،

سەلئەت، تەلتەربىيە بۇيۇملىرى سانائەتلىرى ۋە باشقىلار كىرىدۇ. يېنىك سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ كۆپ قىسمى تۇرمۇشقا ئىشلىتىلىدىغان ئىستېمال بۇيۇملىرى، قالغان بىر قىسمى ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمالىغا ئىشلىتىلىدۇ، مەسىلەن، سانائەتكە كېرەكلىك رەخت، تېرە قاتارلىقلار شۇنىڭ جۈملىسىگە كىرىدۇ.

يېگانە تۇزۇم 制一单 «قوشما تۇزۇم» نىڭ سېلىشتۇرمىسى. بىرقانچە مەمۇرىي رايوندىن تەركىب تاپقان، بىر ئىگىلىك ھوقۇقى بولغان بىر پۈتۈن دۆلەتنىڭ تۇزۇلۇش شەكلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مۇشۇنداق شەكىلدە تەشكىل قىلىنغان دۆلەت «يېگانە تۇزۇمدىكى دۆلەت» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ خەلقئارا ئالاقىدىكى ئاساسىي گەۋدە بولۇپ، ئۇنىڭدا بىرلا ئاساسىي قانۇن ۋە بىرلا ئالىي دۆلەت ھاكىمىيەت ئورگىنى بولىدۇ.

يىللىق پايدا نىسبىتى 年利润率 كاپىتالىستىك كارخانىلار بىر يىلدا ئىشلەپ چىقارغان ئومۇمىي قوشۇمچە قىممەت مىقدارىنىڭ پۈتۈن ئاۋانس كاپىتال (ئۆزگەرمەس كاپىتال بىلەن ئۆزگىرىشچان كاپىتالنىڭ يىغىندىسى)غا بولغان نىسبىتى. بۇنىڭ فورمۇلا بىلەن ئىپادىلىنىشى مۇنداق:

$$\text{يىللىق پايدا نىسبىتى} = \frac{\text{يىللىق ئومۇمىي قوشۇمچە قىممەت مىقدارى}}{\text{ئۆزگەرمەس كاپىتال + ئۆزگىرىشچان كاپىتال}} \times 100\%$$

«پايدا نىسبىتى❶» (157 - بەت)گە قارالسۇن.

يىللىق قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى 年剩余价值率 كاپىتالىستىك كارخانىلار بىر يىلدا ئىشلەپ چىقارغان ئومۇمىي قوشۇمچە قىممەت مىقدارىنىڭ ئاۋانس بىرلىكىگە ئۆزگىرىشچان

كاپىتالنىڭ ئومۇمىي مىقدارىغا بولغان نىسبىتى. يىللىق قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى كاپىتالىستنىڭ ئىشچىلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش دەرىجىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان قوشۇمچە قىممەت نىسبىتىگە ئوخشىمايدۇ. ئۇ، كاپىتالىست ئاۋانس بەرگەن ئۆزگىرىشچان كاپىتالنىڭ كۆپىيىش دەرىجىسىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ. بۇنىڭ تەكلىمسى مۇنداق بولىدۇ:

$$\text{يىللىق قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى} = \frac{\text{بىر يىلدا ئىشلەپ چىقىرىلغان ئومۇمىي قوشۇمچە قىممەت مىقدارى}}{\text{ئاۋانس بېرىلگەن ئۆزگىرىشچان كاپىتال}}$$

يەنى ئاۋانس بېرىلگەن ئۆزگىرىشچان كاپىتالنىڭ بىر قېتىملىق ئايلىنىش مەزگىلى ئىچىدە ئىشلەپ چىقىرىلغان قوشۇمچە قىممەتكە بولغان نىسبىتىنىڭ ئۆزگىرىشچان كاپىتالنىڭ بىر يىلدىكى ئايلىنىش قېتىمى بىلەن بولغان كۆپەيتمىسى. بىر قېتىملىق ئايلىنىش مەزگىلىدىكى قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى $\frac{5,000}{5,000} = 100\%$ بولىدۇ، ئۆزگىرىشچان كاپىتال بىر يىلدا 10 قېتىم ئايلىنىدۇ دەپ پەرەز قىلساق، يىللىق قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى مۇنداق بولىدۇ:

$$1,000\% = \frac{50,000}{5,000} = \frac{5,000 \times 10}{5,000}$$

汉维条目索引

A

爱国主义 ۋەتەنپەرۋەرلىك 955
按劳分配 ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش 81
按需分配 ئېھتىياجغا قاراپ تەقسىم قىلىش 969

B

巴贝夫 بابېف 87
巴枯宁主义 باكۇنىنچىلىق 98
半国家 يېرىم دۆلەت 1155
半社会主义经济 يېرىم سوتسىيالىستىك ئىگىلىك ...1156
半殖民地半封建社会 يېرىم مۇستەملىكە، يېرىم فېئودالليق جەمئىيەت 1157
包干（乾）制 كۆتۈرە ئېلىش تۈزۈمى 690
暴力革命 زورلۇق بىلەن قىلىنىدىغان ئىنقىلاب 389
本本主义 كىتابىبازلىق 702
本位主义 تار مەھكىمىچىلىق 200

本原 مەنبە 793
本质和现象 ماھىيەت ۋە ھادىسە 767
比价 باھا نىسبىتى 102
比例失调 نىسبەتنىڭ بۇزۇلۇشى 856
必然和自由 زۆرۈرىيەت ۋە ئەركىنلىك 396
必然王国和自由王国 زۆرۈرىيەت ئالىمى ۋە ئەركىنلىك ئالىمى 394
必然性和偶然性 مۇقەررەرلىك ۋە تاسادىپىيلىق ... 821
必要产品 زۆرۈر مەھسۇلات 393
必要劳动 زۆرۈر ئەمگەك 391
辩证法 دىئالېكتىكا 372
辩证唯物主义 دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم 369
辩证唯物主义的认识论 دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمچە بىلىش نەزەرىيىسى 371
表面性 يۈزەلىك 1153
表象 تەسەۋۋۇر 238
剥夺 مەھرۇم قىلىش 796
剥削 ئېكسپىلاتاتسىيە 957
剥削率 ئېكسپىلاتاتسىيە نىسبىتى 959
伯恩施坦主义 بېرنشتېينچىلىق 125
博爱 ئومۇمىي مېھرىبانلىق 911
补偿贸易 تولدۇرما سودا 262
不变资本 ئۆزگەرمەس كاپىتال 928
不等价交换 تەڭ قىممەتتە بولمىغان ئالماشتۇرۇش... 250

不断革命论 ئۈزلۈكسىز ئىنقىلاب نەزەريىسى 949
不景气 خارابلىشىش 308
不可知论 بىلگىلى بولماسلىق نەزەريىسى 136
部分集体所有制 قىسمەن كوللېكتىپ مۈلۈكچىلىك ... 595
部分质变 قىسمەن سۈپەت ئۆزگىرىشى 593

C

财阀 مالىيە زومىگىرى 764
财富 بايلىق 104
财团 مالىيە گۇرۇھى 766
财政 مالىيە 762
财政赤字 مالىيەدىكى قىزىل رەقەم 767
财政寡头 مالىيە دوكالىرى 764
财政资本 مالىيە كاپىتالى 765
参与制 شېرىكچىلىك تۈزۈمى 521
策略 تاكتىكا 208
差异 پەرق 165
产业革命 سانائەت ئىنقىلابى 414
产业后备军 زاپاس سانائەت ئارمىيىسى 387
产业军 سانائەت ئارمىيىسى 409
产业利润 سانائەت پايدىسى 412
产业资本 سانائەت كاپىتالى 413

长线产品 كاسات مەھسۇلات 663
超额利润 ئارتۇقچە پايدا 10
超额剩余价值 ئارتۇقچە قوشۇمچە قىممەت 12
超经济强制 ئىقتىسادتىن تاشقىرى زورلۇق 1066
成本 تەننەرخ 255
成本价格 تەننەرخ باھاسى 256
城市和乡村之间的对立 شەھەر بىلەن يېزا ئوتـ
تۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىق 519
城乡差别 ...شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدىكى پەرق 517
抽象劳动 ئابستراكت ئەمگەك 1
初级产品 ئىپتىدائىي مەھسۇلات 974
创业利润 ئىگىلىك تىكلەش پايدىسى 1105
纯粹流通费用 ساپ ئوبوروت خراجىتى 401
此岸性和彼岸性 بۇ دۇنيالىق ۋە ئۇ دۇنيالىق 108
存在 مەۋجۇدىيەت 797

D

大国沙文主义 چوڭ دۆلەت شوۋىنىزمى 306
大汉族主义 چوڭ خەنزۇچىلىق 304
大民族主义 چوڭ مىللەتچىلىك 306
单一制 يېگانە تۈزۈم 1171
道德 ئەخلاق 46

德国古典哲学 نېمىس كلاسسىك پەلسەپىسى 854
等价交换 تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش 249
等价物 قىممەتداش 604
等价形式 تەڭ قىممەت شەكلى 248
敌人 دۈشمەن 360
敌我矛盾 دۈشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت 361
地方分权 ھوقۇقنى جايلارغا بۆلۈپ بېرىش 881
地方民族主义 يەرلىك مىللەتچىلىك 1149
地方主义 مەھەللىۋازلىق 795
地价 يەر باھاسى 1144
地理环境决定论 جۇغراپىيىلىك مۇھىت ھەممىنى بەلگىلەيدۇ نەزەرىيىسى 295
地缘政治学 جۇغراپىيىلىك سىياسەت ئىلمى 294
地租 يەر ئىجارىسى. 1146
帝国主义 جاھانگىرلىك 289
第二部类 ئىككىنچى تۈركۈم 1099
第二产业 ئىككىنچى كەسىپ 1100
第二次社会大分工 ئىككىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى 1099
第二国际 ئىككىنچىئىنتېرناتسىئونال 1101
第三产业 ئۈچىنچى كەسىپ 945
第三次社会大分工 ئۈچىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى 944

第三国际 ئۈچىنچى ئىنتېرناتسىئونال 947
第一部类 بىرىنچى تۈركۈم 132
第一产业 بىرىنچى كەسىپ 133
第一次社会大分工 بىرىنچى قېتىملىق كەڭ ئىجتى-
ماائى ئىش تەقسىماتى 132
第一国际 بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونال 134
垫支资本 ئاۋانس كاپىتال 36
调查研究 تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش 244
定息 مۇقىم ئۆسۈم 822
斗争性 كۈرەش 690
杜尔哥 تۈرگوت 270
度 ئۆلچەم 938
度量关系关节线 ئۆلچەم باغلىنىشىنىڭ تۈگۈنلۈك
سىزىقى 939
短期价格协定 قىسقا مۇددەتلىك باها كېلىشىمى..... 591
短线产品 قىس مەھسۇلات 591
对抗 ئانتاگونىيە 31
对抗性矛盾 ئانتاگونىيلىك زىددىيەت 32
对立 قارىمۇقارشىلىق 550
对立面 قارىمۇقارشى تەرەپلەر 549
对立面的统一和斗争规律 قارىمۇقارشى تەرەپلەر-
نىڭ بىرلىكى ۋە كۈرىشى قانۇنىيىتى 549
对立统一规律...قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى قانۇنىيىتى 551
多元论 كۆپ مەنبەچىلىك 690

E

额外利润 نورمدىن تاشقىرى پايدا 851
额外剩余价值 نورمدىن تاشقىرى قوشۇمچە قىممەت 852
恩格斯 ئېنگېلس 959
二律背反 ئانتىنومىيە 35
二元论 ئىككى مەنبەچىلىك 1096

F

发展 تەرەققىيات 236
发展观 تەرەققىيات قاراش 237
发展资料 تەرەققىيات ۋاستىلىرى 238
法 قانۇن 555
法律 قانۇن 555
法西斯主义 فاشىزم 532
法则 قانۇن 555
法治 قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش 557
法制 قانۇنچىلىق 560
烦琐哲学 قىرائەتخانلىق پەلسەپىسى 590
繁荣 ئاۋاتلىق 36

反映 ئىنكاس 1132
反映论 ئىنكاس نەزەريىسى 1133
范畴 كاتېگورىيە 656
方法论 مېتودولوگىيە 831
飞跃 سەكرەش 417
非对抗性矛盾 ئانتاگونىيىسز زىددىيەت 31
非决定论 غەيرىي دېتېرمىنىزم 528
非理性主义 غەيرىي ئەقلىيلىق 528
非物质生产部门 غەيرىي ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى 529
非物质生产领域 غەيرىي ماددىي ئىشلەپچىقىرىش ساھەلىرى 529
费边社 فابىئان جەمئىيىتى 531
费边社会主义 فابىئان سوتسىيالىزمى 532
费尔巴哈 فېيېرباخ 542
费希特 فىشت 545
分配 تەقسىمات 241
分裂主义 بۆلگۈنچىلىك 124
分散主义 تارقاقچىلىق 200
分析和综合 تەھلىل قىلىش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش 258
封建地租 فېئودالىق يەر ئىجارىسى 541
封建社会 فېئودالىق جەمئىيەت 537
封建土地所有制 فېئودالىق يەر مۈلۈكچىلىكى 540
封建制度 فېئودالىق تۈزۈم 537

封建主义 فېئودالىزم 542
否定 ئىنكار 1128
否定之否定规律 ئىنكارنى ئىنكار قىلىش قانۇنىيىتى ...1128
服务 مۇلازىمەتچىلىك 825
附加利润 قوشۇمچە پايدا 571
复合制 قوشما تۈزۈم 569
复苏 جانلىنىش 288
傅立叶 فۇرىيې 535

G

改良主义 ئىسلاھاتچىلىق 1007
概念 ئۇقۇم 925
感觉 تۇيغۇ 273
感觉论 تۇيغۇ نەزەرىيىسى 274
感性认识 ھېسسىي بىلىش 888
岗位责任制 ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى 1012
高额垄断利润 يۇقىرى مونوپولىيلىك پايدا 1152
高利贷 جازانىخورلۇق 287
高利贷资本 جازانە كاپىتالى 286
高涨 يۈكسىلىش 1154
革命 ئىنقىلاب 1125
革命发展阶段论 ئىنقىلاب تەرەققىياتىنىڭ باسقۇچى

لۇقى نەزەريىسى 1127
革命转变论 ئىنقىلابنىڭ بۇرۇلۇش ياسىشى توغرىسىدىكى نەزەريىيە 1127
个别的价值形式 ئايرىم قىممەت شەكلى 41
个别和一般 ئايرىملىق ۋە ئومۇميلىق 42
个别价值 ئايرىم قىممەت 41
个别劳动时间和社会必要劳动时间 ئايرىم ئەمگەك ۋاقتى ۋە ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى ... 38
个别生产价格和社会生产价格 ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش باھاسى ۋە ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسى ... 41
个人消费 شەخسىي ئىستېمال 512
个人主义 شەخسىيەتچىلىك 513
个体经济 يەككە ئىگىلىك 1150
个体劳动者所有制 يەككە ئەمگەكچىلەر مۇلۇكچىلىكى 1149
个体所有制 يەككە مۇلۇكچىلىك 1150
个性 خاسلىق 308
各尽所能，按劳分配 ھەركىم قابىلىيىتىگە ياراشا ئىشلەش، ھەركىمگە ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش ... 872
各尽所能，按需分配 ھەركىم قابىلىيىتىگە ياراشا ئىشلەش، ھەركىمگە ئېھتىياجىغا قاراپ تەقسىم قىلىش 873
根本矛盾 تۈپ زىددىيەت 279
根据 ئاساس 13

工联主义 ئىشچىلار بىرلەشمىچىلىكى 1018
工农差别 سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكىنى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق 410
工农联盟 ئىشچى - دېھقانلار ئىتتىپاقى 1015
工团主义 سىندىكالىزم 493
工业 سانائەت 407
工业革命 سانائەت ئىنقىلابى 414
工业和农业之间的对立 سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكى ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىق 412
工业化 سانائەتلەشتۈرۈش 416
工资 ئىش ھەققى 1010
工资制度 ئىش ھەققى تۈزۈمى 1012
工作日 ئىش كۈنى 1008
公民 گراژدان 708
公私合营 ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكى ... 884
共产党 كوممۇنىستىك پارتىيە 680
共产国际 كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىونال 684
共产主义 كوممۇنىزم 674
共产主义道德 كوممۇنىستىك ئەخلاق 678
共产主义劳动 كوممۇنىستىك ئەمگەك 679
共产主义人生观 كوممۇنىستىك كىشىلىك تۇرمۇش قاراش 683
共产主义世界观 كوممۇنىستىك دۇنيا قاراش 682
共产主义星期六义务劳动 كوممۇنىستىك شەنبىلىك

خالىس ئەمگەك 682
共产主义者同盟 كومموئنىزمچىلار ئىتتىپاقى 677
共性和个性 ئورتاقلىق ۋە خاسلىق 905
共有经济规律 ئورتاق ئىقتىسادىي قانۇنىيەت 905
供给制 تەمىنات تۈزۈمى 254
购买年 سېتىۋېلىش يىلى 485
固定资本 تۇراقلىق كاپىتال 265
固定资本更新 تۇراقلىق كاپىتالنىڭ يېڭىلىنىشى ... 266
雇佣劳动 يالالانما ئەمگەك 1142
雇佣劳动者 يالالانما ئەمگەكچى 1143
雇佣奴隶制 يالالانما قۇللۇق تۈزۈمى 1144
关节点 تۈگۈنلۈك نۇقتا 280
观念 ئىدىيە 1137
官僚主义 بيۇروكراتلىق 150
官僚资本 بيۇروكرات كاپىتال 148
官僚资本主义 بيۇروكرات كاپىتالىزم 149
管理科学 باشقۇرۇش ئىلمى 95
规定性 مۇئەييەنلىك 807
规律 قانۇنىيەت 562
诡辩 كاززاپلىق 662
国际垄断组织 خەلقئارا مونوپول تەشكىلات 328
国际主义 ئىنتېرناتسىونالىزم 1119
国家 دۆلەت 348
国家管理基金 دۆلەت باشقۇرۇش فوندى 350

国家机器 دۆلەت ماشىنىسى 356
国家积累 دۆلەت جۇغلانمىسى 351
国家垄断资本主义 دۆلەت مونوپول كاپىتالىزمى ...356
国家社会主义 دۆلەت سوتسىيالىزمى 351
国家所有制 دۆلەت مۈلۈكچىلىكى 358
国家形式 دۆلەت شەكلى 353
国家主义 دۆلەتپەرەسلىك 359
国家资本主义 دۆلەت كاپىتالىزمى 354
国民 پۇقرا 179
国民财富 مىللىي بايلىق 838
国民经济 خەلق ئىگىلىكى 315
国民经济的比例关系 خەلق ئىگىلىكنىڭ نىسبەت مۇناسىۋىتى 326
国民经济恢复时期 خەلق ئىگىلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش دەۋرى 317
国民经济计划 خەلق ئىگىلىكى پىلانى 316
国民经济技术改造 خەلق ئىگىلىكنى تېخنىكا جەھەتتىن ئۆزگەرتىش 320
国民经济军事化 خەلق ئىگىلىكنى ھەربىيلەشتۈرۈش 322
国民经济命脉 خەلق ئىگىلىكنىڭ جان تومۇرى ... 325
国民经济有计划按比例发展规律 خەلق ئىگىلىكنىڭ پىلانلىق، نىسبەت بويىچە راۋاجلىنىش قانۇنىيىتى 323

国民经济综合平衡 خەلق ئىگىلىكىنى ھەر تەرەپلىمە تەڭپۇڭلاشتۇرۇش 321
国民收入 مىللىي دارامەت 838
国体 دۆلەت تۈزۈلمىسى 350
国有化 دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش 359
过渡时期总路线 ئۆتكۈنچى دەۋردىكى باش لۇشيەن 927
过剩人口 ئوشۇق ئاھالە 906
过剩资本 ئوشۇقچە كاپىتال 906

H

和平改造 تىنچ يول بىلەن ئۆزگەرتىش 284
黑格尔 گېگېل 709
后凯因斯主义 كېينكى كېينسچىلىق 700
怀疑论 شۈبھىچىلىك 520
婚姻 نىكاھ 864
活劳动 جانلىق ئەمگەك 287
币货 پۇل 179
货币拜物教 پۇل ئېتىقادچىلىقى 192
货币地租 پۇل بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسى ... 182
货币符号 پۇل بەلگىسى 181
货币工资 پۇل بىلەن تۆلىنىدىغان ئىش ھەققى 181

货币经营资本 پۇل تىجارىتى كاپىتالى 184
货币流通 پۇل ئوبوروتى 191
货币流通规律 پۇلنىڭ ئوبوروت قانۇنىيىتى 194
货币流通速度 پۇلنىڭ ئوبوروت سۈرئىتى 194
货币形式 پۇل شەكلى 185
货币资本 پۇل كاپىتال 186

J

机会主义 ئاغمىچىلىق 19
机能资本 فۇنكسىيىلىك كاپىتال 535
机械论 مېخانىكىلىق 832
机械唯物主义 مېخانىك ماتېرىيالىزم 831
积累基金 جۇغلانما فوندى 296
积累率 جۇغلانما نىسبىتى 297
基本建设 ئاساسىي قۇرۇلۇش 17
基本经济规律 تۈپ ئىقتىسادىي قانۇنىيەت 279
基本矛盾 نېگىزلىك زىددىيەت 853
基金 فوند 534
级差地租 دەرىجىلىك يەر ئىجارىسى 341
级差土地收入 دەرىجىلىك يەر دارامىتى 341
集体积累 كوللېكتىپ جۇغلانما 673
集体经济 كوللېكتىپ ئىگىلىك 673

集体所有制 كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىك 673
集体主义 كوللېكتىپچىلىق 674
计划经济 پىلانلىق ئىگىلىك 198
计件工资 ئىشقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى ... 1014
计时工资 ۋاقىتقا قاراپ بېرىلىدىغان ئىش ھەققى ... 953
纪律 ئىنتىزام 1120
技术革命 تېخنىكا ئىنقىلابى 280
技术革新 تېخنىكا يېڭىلاش 281
技术引进 سىرتتىن تېخنىكا قوبۇل قىلىش 488
技术转让 تېخنىكىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىش 281
寄生性消费 پارازىتلىق ئىستېمال 153
家庭 ئائىلە 37
假象 ساختا كۆرۈنۈش 401
价格 باھا 101
价格标准 باھا ئۆلچىمى 103
价值 قىممەت 595
价值尺度 قىممەت ئۆلچىمى 603
价值符号 قىممەت بەلگىسى 597
价值规律 قىممەت قانۇنىيىتى 599
价值量 قىممەت مىقدارى 602
价值形式 قىممەت شەكلى 597
简单的价值形式 ئاددىي قىممەت شەكلى 8
简单劳动和复杂劳动 ئاددىي ئەمگەك ۋە مۇرەككەپ ئەمگەك 4

简单商品生产 ئاددىي تاۋار ئىشلەپچىقىرىش 6
简单协作 ئاددىي ھەمكارلىق 9
简单再生产 ئاددىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش 7
间断性和不间断性 ئۈزۈلمىلىك ۋە ئۈزلۈكسىزلىك ... 951
间接经验 ۋاستىلىك تەجرىبە 953
奖金 مۇكاپات پۇلى 823
交换 ئالماشتۇرۇش 24
交换价值 ئالماشتۇرۇش قىممىتى 26
教权主义 دىنىي ھاكىمىيەتچىلىك 379
教条主义 دوگمىچىلىق 344
教育 مائارىپ 731
阶层 تەبىقە 227
阶级 سىنىپ 494
阶级斗争 سىنىپىي كۈرەش 500
阶级观点 سىنىپىي كۆز قاراش 500
阶级觉悟 سىنىپىي ئاڭ 497
阶级立场 سىنىپىي مەيدان 502
阶级矛盾 سىنىپىي زىددىيەت 498
阶级社会 سىنىپىي جەمئىيەت 497
阶级性 سىنىپىيلىق 503
借贷资本 قەرز كاپىتالى 564
金融寡头 پۇل مۇئامىلە دوكالىرى 187
金融资本 پۇل مۇئامىلە كاپىتالى 189
进化 تەدرىجىي تەرەققىيات 235

经济 ئىقتىساد 1065
经济成分 ئىقتىسادىي تەركىب 1076
经济斗争 ئىقتىسادىي كۈرەش 1083
经济法则 ئىقتىسادىي قانۇن 1078
经济范畴 ئىقتىسادىي كاتېگورىيە 1082
经济改组 ئىگىلىكنى قايتا تەشكىللەش 1107
经济杠杆 ئىقتىسادىي پىشاق 1073
经济管理 ئىگىلىك باشقۇرۇش 1103
经济管理体制 ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى 1104
经济规律 ئىقتىسادىي قانۇنىيەت 1078
经济核算 ئىقتىسادىي ھېسابات 1094
经济机制 ئىقتىسادىي مېخانىزم 1091
经济基础和上层建筑 ئىقتىسادىي بازىس ۋە ئۈستقۇرۇلما 1072
经济结构 ئىقتىسادىي قۇرۇلما 1080
经济决策 ئىقتىسادىي تەدبىر 1074
经济扩张 ئىقتىسادىي كېڭەيمىچىلىك 1084
经济模型 ئىقتىسادىي ئەندىزە 1069
经济派 ئىقتىسادۋازلار 1068
经济衰退 ئىقتىسادىي چېكىنىش 1078
经济特区 ئالاھىدە ئىقتىسادىي رايون 27
经济体制 ئىقتىسادىي تۈزۈلمە 1077
经济外强制 ئىقتىسادتىن تاشقىرى زورلۇق 1066
经济危机 ئىقتىسادىي كرىزىس 1085

经济唯物主义 ئىقتىسادىي ماتېرىيالىزم 1088
经济效果 ئىقتىسادىي نەتىجە 1092
经济效益 ئىقتىسادىي ئۈنۈم 1096
经济学 ئىقتىسادشۇناسلىق 1067
经济予测 ئىقتىسادىي مۆلچەر 1089
经济制度 ئىقتىسادىي تۈزۈم 1077
经济周期 ئىقتىسادىي دەۋر 1078
经济主义 ئىقتىسادۋازلىق 1068
经济责任制 ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمى 1089
经验 تەجرىبە 230
经验论 经验主义 تەجرىبىچىلىك 233
经院哲学 مەدرىس پەلسەپىسى 787
精神 روھ 381
精神损耗 مەنىۋى خوراش 794
精神文明 مەنىۋى مەدەنىيەت 794
景气 گۈللىنىش 709
竞争 رىقابەت 381
竞争和生产无政府状态规律 رىقابەت ۋە ئىشلەپ چىقىرىشتىكى ھۆكۈمەتسىزلىك قانۇنىيىتى 382
静止 تۇرغۇنلۇق 268
旧民主主义革命 كونا دېموكراتىك ئىنقىلاب 684
旧唯物主义 كونا ماتېرىيالىزم 684
局外企业 مۇناسىۋەتسىز كارخانا 826

具体和抽象 كونكرېتلىق ۋە ئابستراكسىيە 688
具体劳动 كونكرېت ئەمگەك 686
具体真理 كونكرېت ھەقىقەت 687
决定论 دېتېرمىنىزم 362
绝对地租 مۇتلەق يەر ئىجارىسى 815
绝对观念 مۇتلەق ئىدىيە 814
绝对过剩人口 مۇتلەق ئاھالە ئوشۇقچىلىقى 807
绝对和相对 مۇتلەقلىك ۋە نىسپىيلىك 818
绝对精神 مۇتلەق روھ 809
绝对命令 مۇتلەق پەرمان 808
绝对平均主义 مۇتلەق تەك تەقسىماتچىلىق 809
绝对剩余价值 مۇتلەق قوشۇمچە قىممەت 811
绝对真理和相对真理 مۇتلەق ھەقىقەت ۋە نىسپىي ھەقىقەت 813
绝对主义 مۇتلەقچىلىك 817
军国主义 مىلىتارىزم 842
军事共产主义 ھەربىي كوممۇنىزم 871
均衡论 مۇۋازىنەتچىلىك 827

K

卡特尔 كارتېل 658
凯因斯主义 كېينسچىلىق 698

康采恩 كونسېرن 684
康德 كانت 667
康帕内拉 كامپانېللا 665
康平纳 كومېناتسىيە 674
考茨基主义 كائۇتسكىچىلىق 670
科学 ئىلىم - پەن 1114
科学共产主义 ئىلمىي كوممۇنىزم 1114
科学管理 ئىلمىي باشقۇرۇش 1111
科学社会主义 ئىلمىي سوتسىيالىزم 1112
可变资本 ئۆزگىرىشچان كاپىتال 930
可能性和现实 ئېھتىماللىق ۋە رېئاللىق 968
可行性研究 ئىلغارلىق - مۇۋاپىقلىق تەتقىقاتى ...1108
可知论 بىلگىلى بولۇش نەزەرىيىسى 137
客观辩证法 ئوبيېكتىپ دىئالېكتىكا 895
客观实在 ئوبيېكتىپ چىنلىق 895
客观唯心主义 ئوبيېكتىپ ئىدېئالىزم 897
客观真理 ئوبيېكتىپ ھەقىقەت 896
客观主义 ئوبيېكتىپچىلىق 897
肯定 تەستىق 239
空想共产主义 خىيالىي كوممۇنىزم 340
空想社会主义 خىيالىي سوتسىيالىزم 335
魁奈 كېنناي 691
扩大的价值形式 كېڭەيگەن قىممەت شەكلى 695
扩大生产基金 ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىش فوندى ...1059

扩大再生产 كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش ... 693

L

拉萨尔主义 لاسسالچىلىق 714
劳动 ئەمگەك 58
劳动产品 ئەمگەك مەھسۇلاتى 75
劳动对象 ئەمگەك ئوبيېكتى 76
劳动二重性 ئەمگەكنىڭ ئىككى ياقلىمىلىقى 84
劳动工具 ئەمگەك قورالى 66
劳动过程 ئەمگەك جەريانى 64
劳动价格 ئەمگەك باھاسى 61
劳动价值 ئەمگەت قىممىتى 66
劳动价值论 ئەمگەك قىممىتى نەزەرىيىسى 68
劳动竞赛 ئەمگەك مۇسابىقىسى 76
劳动力 ئەمگەك كۈچى 69
劳动力价格 ئەمگەك كۈچىنىڭ باھاسى 72
劳动力价值 ئەمگەك كۈچىنىڭ قىممىتى 72
劳动力商品 ئەمگەك كۈچى تاۋار 70
劳动期间 ئەمگەك مەزگىلى 74
劳动强度 ئەمگەك سىجىللىقى 64
劳动券 ئەمگەك تالونى 63
劳动群众部分集体所有制 ئەمگەكچى ئاممىنىڭ

قىسمەن كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكى 86
劳动社会化 ئەمگەكنىڭ ئىجتىمائىيلىشىشى 84
劳动生产率 ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى 77
劳动条件 ئەمگەك شارائىتى 65
劳动资料 ئەمگەك ۋاستىلىرى 80
劳务 ئەمگەك مۇلازىمەتچىلىكى 76
劳役地租 ئەمگەك بىلەن تۆلىنىدىغان يەر ئىجارىسى ... 62
劳资集体合同 ئىشچىلار بىلەن كاپىتالىستلار ئوتتۇرىسىدىكى كوللېكتىپ توختام 1019
劳资协商会议 ئىشچى - كاپىتالىستلار كېڭەشمىسى ... 1017
李嘉图 ريكاردو 384
理论 نەزەرىيە 849
理念 ئىدىيە 1137
理想 غايە 527
理性 ئەقلىيلىق 55
理性认识 ئەقلىي بىلىش 54
历史辩证法 تارىخ دىئالېكتىكىسى 203
历史观 تارىخ قاراش 203
历史唯物主义 تارىخىي ماتېرىيالىزم 205
历史唯心主义 تارىخىي ئىدېئالىزم 206
历史循环论 تارىخ دەۋر قىلىدۇ نەزەرىيىسى 201
利润 پايدا 156
利润留成 پايدىدىن پىرسەنت قالدۇرۇش 162
利润率 پايدا نىسبىتى 157

利润率趋向下降的规律 پايدا بولۇش نىسبىتىنىڭ تۆۋەنلەپ بېرىش قانۇنىيىتى 159
利息 ئۆسۈم 935
利息率 ئۆسۈم پىرسەنتى 936
利息率下降趋势规律 ئۆسۈم پىرسەنتىنىڭ تۆۋەنلەپ بېرىش قانۇنىيىتى 937
利用、限制、改造政策 پايدىلىنىش، چەكلەش، ئۆزگەرتىش سىياسىتى 164
联产计酬责任制 مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھەق ھېسابلاش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى 797
联合制 بىرلەشمە تۈزۈمى 128
联系 باغلىنىش 97
两重性 ئىككى ياقلىمىلىق 1098
两点论 ئىككى نۇقتىچىلىق 1097
两分法 ئىككىگە بۆلۈش ئۇسۇلى 1099
量 مىقدار 833
量变 سان ئۆزگىرىشى 407
量变到质变的转化规律 سان ئۆزگىرىشىنىڭ سۈپەت ئۆزگىرىشىگە ئايلىنىش قانۇنىيىتى 407
量变质变规律 سان بىلەن سۈپەتنىڭ ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى 406
列宁 لېنىن 718
列宁主义 لېنىنىزم 729
流动过剩人口 تۇراقسىز ئوشۇق ئاھالە 265

流动资本 تۇراقسىز كاپىتال 264
流通 ئوبوروت 889
流通费用 ئوبوروت خىراجىتى 890
流通基金 ئوبوروت فوندى 891
流通领域 ئوبوروت ساھەسى 891
流通时间 ئوبوروت ۋاقتى 893
流通手段 ئوبوروت ۋاستىسى 892
流通资本 ئوبوروت كاپىتالى 892
垄断 مونوپولىيە 804
垄断地租 مونوپولىيلىك يەر ئىجارىسى 806
垄断价格 مونوپول باھا 800
垄断利润 مونوپولىيلىك پايدا 805
垄断前资本主义 مونوپولىيىدىن ئىلگىرىكى كاپىتالىزم 805
垄断资本 مونوپول كاپىتال 803
垄断资本主义 مونوپول كاپىتالىزم 804
垄断组织 مونوپول تەشكىلات 802
路线 لۇشيەن 717
逻辑 لوگىكا 715
逻辑学 لوگىكا ئىلمى 716

M

马布利 مابلى 732
马尔萨斯主义 مالتۇسچىلىق 761

马克思 ماركس 742
马克思列宁主义 ماركسزم - لېنىنىزم 751
马克思主义 ماركسزم 751
马克思主义辩证法 ماركسزم دىئالېكتىكىسى 751
马克思主义认识论 ماركسزمچە بىلىش نەزەرىيىسى 755
马克思主义哲学 ماركسزمچە پەلسەپە 755
马克思主义政治经济学 ماركسزملىق سىياسىي ئىقتىساد 757
买办资本 دەللال كاپىتال 343
毛泽东 ماۋزېدۇڭ 769
毛泽东思想 ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى 781
矛盾 زىددىيەت 397
矛盾的普遍性 زىددىيەتنىڭ ئومۇميلىقى 399
矛盾的特殊性 زىددىيەتنىڭ ئالاھىدىلىكى 398
矛盾规律 زىددىيەت قانۇنىيىتى 398
蒙昧主义 جاھالەتپەرەسلىك 289
民粹主义 نارودنىكلىق 847
民意测验 مايىللىقنى سىناش 783
民主 دېموكراتىيە 365
民主改革 دېموكراتىك ئىسلاھات 365
民主集中制 دېموكراتىيە - مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمى 367
民主主义 دېموكراتىزم 364

民族 مىللەت 834
民族解放运动 مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتى 837
民族民主革命 مىللىي دېموكراتىك ئىنقىلاب 840
民族主义 مىللەتچىلىك 835
民族资本 مىللىي كاپىتال 841
名义工资和实际工资 نومىنال ئىش ھەققى ۋە ئەمەلىي ئىش ھەققى 852
命令主义 بۇيرۇقچىلىق 122
摩莱里 مورېللى 799
莫尔 مور 797
目的论 مەقسەتچىلىك 791

N

耐普曼 نېپمان 853
脑力劳动和体力劳动的差别 ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدىكى پەرق 52
内容和形式 مەزمۇن ۋە شەكىل 788
内因和外因 ئىچكى سەۋەب ۋە تاشقى سەۋەب 998
能动的革命的反映论 پائالىيەتچان ئىنقىلابىي ئىنكاس نەزەرىيىسى 151
年利润率 يىللىق پايدا نىسبىتى 1171
年剩余价值率 يىللىق قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى ...1171

农业 يېزا ئىگىلىكى 1160
农业合作化 يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيەلەشتۇرۇش ... 1165
农业集体化 يېزا ئىگىلىكىنى كوللېكتىپلاشتۇرۇش ... 1165
农业社会化 يېزا ئىگىلىكىنى ئىجتىمائىيلاشتۇرۇش ... 1165
农业社会主义 يېزا ئىگىلىك سوتسىيالىزمى 1158
农业社会主义改造 يېزا ئىگىلىكىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش 1161
农业生产责任制 يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش شىددىكى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى 1160
农业资本家 يېزا ئىگىلىك كاپىتالىستى 1159
农业资本主义化 يېزا ئىگىلىكىنى كاپىتالىزم يولىغا سېلىش 1164
奴隶社会 قۇللۇق جەمئىيەت 586
奴隶占有制度 قۇلدارلىق تۈزۈمى 586
奴隶主所有制 قۇلدارلار مۈلۈكچىلىكى 585
奴隶制度 قۇللۇق تۈزۈم 586

O

欧文 ئوۋېن 915
偶然的价值形式 تاسادىپىي قىممەت شەكلى 208

P

派生收入 ھاسىلىي دارامەت 867
判断 ھۆكۈم 883

配第 پېتتىسى 196
片面性 بىر تەرەپلىمىلىك 126
平等 باراۋەرلىك 91
平衡 تەڭپۇڭلۇق 252
平衡论 تەڭپۇڭلۇق نەزەريىسى 253
平均共产主义 تەڭ تەقسىماتچىلىق كومۇنىزمى ... 247
平均利润 ئوتتۇرىچە پايدا 898
平均利润率 ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى 899
平均利润率规律 ئوتتۇرىچە پايدا نىسبىتى قانۇنىيىتى 900
平均（一般）利润率趋向下降的规律 ئوتتۇرىچە (ئومۇمىي) پايدا نىسبىتىنىڭ تۆۋەنلەپ بېرىش قانۇنىيىتى ... 902
平均主义 تەڭ تەقسىماتچىلىق 246
蒲鲁东主义 پرۇدونچىلىق 177
朴素辨证法 سادىدا دىئالېكتىكا 402
朴素唯物主义 سادىدا ماتېرىيالىزم 404
普遍真理 ئومۇمىي ھەقىقەت 912

Q

企业管理 كارخانا باشقۇرۇش 659
企业主收入 كارخانا ئىگىسىنىڭ كىرىمى 661
契机 مومېنت 800

潜在过剩人口 يوشۇرۇن ئوشۇق ئاھالە 1151
轻工业 يېنىك سانائەت 1170
全局和局部 ئومۇميلىق ۋە قىسمەنلىك 914
全民所有制 ئومۇمىي خەلق مۇلۈكچىلىكى 907
权利 ھوقۇق 880
群众观点 ئاممىۋى نۇقتىنەزەر 30
群众路线 ئاممىۋى لۇشيەن 29

R

人本主义 ئانتروپولوگىزم 33
人道主义 ئىنسانپەرۋەرلىك 1123
人口学 نوپۇسشۇناسلىق 850
人民 خەلق 308
人民民主专政 خەلق دېموكراتىيسى دىكتاتۇرىسى ... 309
人民内部矛盾 خەلق ئىچىدىكى زىددىيەت 312
人权 كىشىلىك ھوقۇقى 705
人身依附 جىسمانىي بېقىندىلىق 298
人生观 كىشىلىك تۇرمۇش قاراش 704
人生哲学 كىشىلىك تۇرمۇش پەلسەپىسى 703
人文科学 مەدەنىيەت پېنى 788
人性论 ئىنسان تەبىئىتى نەزەرىيىسى 1121
认识 بىلىش 138

认识论 بىلىش نەزەرىيىسى 140

S

三大差别 ئۈچ چوڭ پەرق 941
三段式 ئۈچ ھۆكۈملۈك فورمۇلا 943
三民主义 سەنمىنجۇيى 419
三权分立 ئۈچ خىل ھوقۇقنى ئايرىۋېتىش 941
沙文主义 شوۋىنىزم 519
商品 تاۋار 209
商品拜物教 تاۋار ئېتىقادچىلىقى 218
商品二因素 تاۋارنىڭ ئىككى ئاملى 222
商品供求关系 تاۋار تەمىناتى بىلەن تاۋار ئېھتىياجنىڭ مۇناسىۋىتى 213
商品交换 تاۋار ئالماشتۇرۇش 212
商品经济 تاۋار ئىگىلىكى 221
商品经营资本 تاۋار تىجارىتى كاپىتالى 214
商品流通 تاۋار ئوبوروتى 216
商品生产 تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى 220
商品输出 تاۋار چىقىرىش 214
商品资本 تاۋار كاپىتال 216
商人资本 سودىگەرلەر كاپىتالى 473
商业 سودا 469

商业利润 سودا پايدىسى 470
商业资本 سودا كاپىتالى 472
上层建筑 ئۈستقۇرۇلما 952
社会 جەمئىيەت 292
社会保险基金 ئىجتىمائي سۇغۇرتا فوندى 982
社会保证基金 ئىجتىمائي كاپالەت فوندى 984
社会必要劳动 ئىجتىمائي زۆرۈر ئەمگەك 981
社会必要劳动时间 ئىجتىمائي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتى ... 982
社会存在和社会意识 ئىجتىمائي مەۋجۇدىيەت ۋە ئىجتىمائي ئاڭ 987
社会帝国主义 سوتسيال جاھانگىرلىك 429
社会分工 ئىجتىمائي ئىش تەقسىماتى 990
社会公德 ئىجتىمائي ئەخلاق 975
社会关系 ئىجتىمائي مۇناسىۋەت 988
社会后备基金 ئىجتىمائي زاپاس فوند 980
社会基本矛盾 ئىجتىمائي تۈپ زىددىيەت 978
社会价值和个别价值 ئىجتىمائي قىممەت ۋە ئايرىم قىممەت 983
社会经济结构 ئىجتىمائي ئىقتسادي قۇرۇلما 997
社会经济形态 ئىجتىمائي ئىقتسادي فورماتسىيە ... 995
社会经济制度 ئىجتىمائي ئىقتسادي تۈزۈم 995
社会科学 ئىجتىمائي پەن 977
社会劳动 ئىجتىمائىي ئەمگەك 977
社会民主主义 سوتسيالىسىنك دېموكراتىزم 430

社会沙文主义 سوتسىيال شوۋىنىزم 431
社会生产费用 ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى... 992
社会生产关系 ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى... 993
社会生产价格 ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسى ... 992
社会生产力 ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچى 993
社会生产两大部类 ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىككى چوڭ تۈركۈمى 993
社会所有制 جەمئىيەت مۈلۈكچىلىكى 293
社会物质生活条件 ئىجتىمائىي ماددىي تۇرمۇش شارائىتى 986
社会形态 ئىجتىمائىي فورماتسىيە 982
社会意识 ئىجتىمائىي ئاڭ 975
社会意识形态 ئىجتىمائىي ئىدېئولوگىيە 989
社会制度 ئىجتىمائىي تۈزۈم 980
社会主义 سوتسىيالىزم 432
社会主义法制 سوتسىيالىستىك قانۇنچىلىق 450
社会主义改造 سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش 463
社会主义革命 سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب 467
社会主义工业化 سوتسىيالىستىك سانائەتلەشتۈرۈش... 449
社会主义公有制 سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۈلۈكچىلىك 463
社会主义国家所有制 سوتسىيالىستىك دۆلەت مۈلۈكچىلىكى 444
社会主义国营经济 سوتسىيالىستىك دۆلەت ئىگىلىكى... 445

社会主义国有化 سوتسىيالىستىك دۆلەت ئىختىيارى 444
社会主义积累 سوتسىيالىستىك جۇغلانما 442
社会主义基本经济规律 سوتسىيالىزمنىڭ تۈپ ئىقتىسادىي قانۇنىيىتى 436
社会主义集体经济 سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ ئىگىلىك 455
社会主义集体所有制 سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ مۈلۈكچىلىك 454
社会主义级差地租 سوتسىيالىستىك دەرىجىلىك يەر ئىجارىسى 443
社会主义建设 سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش 452
社会主义建设总路线 سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش باش لۇشيەنى 453
社会主义经济 سوتسىيالىستىك ئىگىلىك 466
社会主义精神文明 سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت 457
社会主义劳动竞赛 سوتسىيالىستىك ئەمگەك مۇسابىقىسى 439
社会主义劳动群众集体所有制 ئەمگەكچى ئاممىنىڭ سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ مۈلۈكچىلىكى ... 86
社会主义民主 سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە 447
社会主义全民所有制 سوتسىيالىستىك ئومۇمىي خەلق مۈلۈكچىلىكى 462

社会主义商品生产 سوتسىيالستىك تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى 440
社会主义生产目的 سوتسىيالستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەقسىتى 465
社会主义所有制 سوتسىيالستىك مۈلۈكچىلىك 460
社会主义物质基础 سوتسىيالىزمنىڭ ماددىي ئاساسى 438
社会主义协作 سوتسىيالستىك ھەمكارلىق 461
社会资本 ئىجتىمائىي كاپىتال 985
社会总产品 ئومۇمىي ئىجتىمائىي مەھسۇلات 912
神秘主义 تىلسىماتچىلىق 282
生产 ئىشلەپچىقىرىش 1021
生产方式 ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى 1044
生产费用 ئىشلەپچىقىرىش خراجىتى 1028
生产改革 ئىشلەپچىقىرىش ئىسلاھاتى 1058
生产工具 ئىشلەپچىقىرىش قورالى 1029
生产工作者劳动报酬基金 ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ ئەمگەك ھەققى فوندى 1026
生产关系 ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى 1035
生产关系一定要适合生产力性质的规律 ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ خاراكتېرىگە چوقۇم ئۇيغۇنلىشىش قانۇنىيىتى 1038
生产过程 ئىشلەپچىقىرىش جەريانى 1027
生产过剩 ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى 1041

生产过剩危机 ئىشلەپچىقىرىش ئوشۇقچىلىقى كرىزىسى 1043
生产基金 ئىشلەپچىقىرىش فوندى 1029
生产集中 ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەركەزلىشىشى 1061
生产价格 ئىشلەپچىقىرىش باھاسى 1025
生产力 ئىشلەپچىقىرىش كۈچى 1032
生产劳动和非生产劳动 ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى ۋە غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى 1023
生产领域 ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى 1029
生产目的 ئىشلەپچىقىرىش مەقسىتى 1034
生产社会化 ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىيلىشىشى ... 1062
生产时间 ئىشلەپچىقىرىش ۋاقتى 1055
生产无政府状态 ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ھۆكۈمەتسىزلىكى ... 1062
生产消费 ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمالى 1056
生产性流通费用 ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرلىك ئوبوروت خىراجىتى 1028
生产专业化 ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مەخسۇسلىشىشى 1060
生产资本 ئىشلەپچىقىرىش كاپىتالى 1031
生产资料 ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى 1045
生产资料公有制 ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۈلۈكچىلىك 1053
生产资料生产优先增长规律 ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ھەممىدىن تاۋۋال ئۆسۈش قانۇنىيىتى 1046

生产资料私有制 ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك 1048
生产资料所有制 ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ بولغان مۇلۇكچىلىك 1051
生存资料 ھايات ۋاستىلىرى 870
生活资料 تۇرمۇش ۋاستىلىرى 272
生息资本 ئۆسۈمچان كاپىتال 938
圣西门 سېن - سىمون 486
剩余产品 قوشۇمچە مەھسۇلات 581
剩余价值 قوشۇمچە قىممەت 571
剩余价值规律 قوشۇمچە قىممەت قانۇنىيىتى 576
剩余价值量 قوشۇمچە قىممەت مىقدارى 579
剩余价值率 قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى 580
剩余价值学说 قوشۇمچە قىممەت تەلىماتى 574
剩余劳动 قوشۇمچە ئەمگەك 569
失业率 ئىشسىزلار نىسبىتى 1020
时间和空间 زامان ۋە ماكان 388
时空观 زامان - ماكان قارىشى 388
实际工资 ئەمەلىي ئىش ھەقىقى 57
实践 ئەمەلىيەت 57
实事求是 ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش 878
实体 سۇبستانسىيە 473
实物地租 ناتۇرال يەر ئىجارىسى 846

实物工资 ناتۇرال ئىش ھەقىقى 844
使用价值 ئىستېمال قىممىتى 1003
世界观 دۇنيا قاراش 345
世界货币 دۇنيا پۇلى 345
世界经济危机 دۇنياۋى ئىقتىسادىي كرىزىس 346
市场调节 بازار ئارقىلىق تەڭشەش 93
熟练劳动和非熟练劳动 مەلىكىلىك ئەمگەك ۋە
مەلىكسىز ئەمگەك 792
手工业合作化 قول سانائەتنى كوپراتسىيلەشتۇرۇش... 585
手工业社会主义改造 قول سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش 583
赎买政策 سېتىۋېلىش سىياسىتى 484
税收 باج 90
私人劳动和社会劳动 خۇسۇسىي ئەمگەك ۋە ئىجتىمائىي ئەمگەك 331
思维 تەپەككۇر 229
思想 ئىدىيە 1137
思想斗争 ئىدىيىۋى كۈرەش 1138
斯达汉诺夫运动 ستاخانوۋچىلىق ھەرىكىتى 423
斯大林 ستالىن 423
四个现代化 تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش 275
四马分肥 پايدىنى تۆتكە بۆلۈش 163
素朴实在论 ساددا چىنلىق نەزەرىيىسى 402
宿命论 تەقدىرچىلىق 240

T

特权 ئىمتىياز 1116
特殊规律 ئالاھىدە قانۇنىيەت 27
特有经济规律 ئالاھىدە ئىقتىسادىي قانۇنىيەت 29
条件 شەرت 514
停滞过剩人口 تۇرغۇن ئوشۇق ئاھالە 268
通货膨胀 پۇل پاخالىلىقى 183
同工同酬 ئوخشاش ئىشقا ئوخشاش ھەق بېرىش ... 902
同一性 ئوخشاشلىق 903
统一体 بىر پۈتۈنلۈك 125
统一战线 بىرلىك سەپ 130
投降主义 تەسلىمچىلىك 239
土地国有化 يەرنى دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش 1147
土地价格 يەر باھاسى 1144
土地资本 يەر كاپىتالى 1145
推理 خۇلاسە چىقىرىش 333
托拉斯 تىرېست 261
托洛茨基主义 تروتسكىچىلىق 259

W

外因论 تاشقى سەۋەب نەزەرىيىسى 208
危机输出 كرىزىس چىقىرىش 703

唯理论 ئەقلىچىلىق 55
唯我论 مەنچىلىك 794
唯物辩证法 ماتېرىيالىستىك دىئالېكتىكا 735
唯物主义 ماتېرىيالىزم 733
唯心辩证法 ئىدېئالىستىك دىئالېكتىكا 1135
唯心主义 ئىدېئالىزم 1134
尾巴主义 قۇيرۇقچىلىق 588
文化 مەدەنىيەت 785
文教卫生基金 مەدەنىيەت ـ مائارىپ ـ سەھىيە فوندى ... 786
乌托邦 ئۇتوپىيە 918
无产阶级革命 پرولېتارىيات ئىنقىلابى 175
无产阶级贫困化 پرولېتارىياتنىڭ نامراتلىشىشى ... 175
无产阶级专政 پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى 171
无神论 خۇداسىزلىق 330
无限和有限 چەكسىزلىك ۋە چەكلىكلىك 303
无形损耗 شەكىلسىز خوراش 515
无政府主义 ھۆكۈمەتسىزلىك 886
五讲四美 بەش بولۇش، تۆت گۈزەل 106
武装斗争 قوراللىق كۈرەش 568
物化劳动 بۇيۇملاشقان ئەمگەك 122
物物交换 نەرسىنى نەرسىگە ئالماشتۇرۇش 848
物质 ماددا 737
物质利益 ماددىي مەنپەئەت 739
物质利益原则 ماددىي مەنپەئەت پرىنسىپى 740

物质生产部门 ماددي ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى ... 741
物质生产领域 ماددي ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى ... 741
物质损耗 ماددي خوراش 738
物质文明 ماددي مەدەنىيەت 738

X

西斯蒙第 سىسموندى 490
先天和后天 تۇغما ۋە ناتۇغما 272
先验和超验 تەجرىبىدىن خالىلىق ۋە تەجرىبىدىن تاشقىرىلىق 232
先验论 تەجرىبىدىن خالىلىق نەزەرىيىسى 231
闲置资本 بوش كاپىتال 108
现代资本主义 ھازىرقى زامان كاپىتالىزمى 866
现代资本主义基本经济规律 ھازىرقى زامان كاپىتالىزمنىڭ تۆپ ئىقتىسادىي قانۇنىيىتى 866
现役劳动军 ئىشلەۋاتقان ئەمگەكچىلەر ئارمىيىسى ...1064
宪法 ئاساسىي قانۇن 15
相对 نىسپىيلىك 863
相对过剩人口 نىسپىي ئوشۇق ئاھالە 860
相对价值形式 نىسپىي قىممەت شەكلى 859
相对剩余价值 نىسپىي قوشۇمچە قىممەت 857
相对主义 نىسپىيچىلىك 862

享受资料 هالاۋەت ۋاستىلىرى 869
消费 ئىستېمال 1000
消费基金 ئىستېمال فوندى 1002
消费资料 ئىستېمال ۋاستىلىرى 1004
萧条 كاساتچىلىق 664
小商品经济 ئۇششاق تاۋار ئىگىلىكى 920
小商品生产 ئۇششاق تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى 919
小生产 ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش 920
小私有制 ئۇششاق خۇسۇسىي مۇلۈكچىلىك 920
小资产阶级社会主义 ئۇششاق بۇرژۇئازىيە سوتسىيالىزمى 918
协作 ھەمكارلىق 879
谢林 شېللىڭ 523
辛迪加 سىندىكات 492
新陈代谢 يېڭى بىلەن كونىنىڭ ئالمىشىشى 1166
新经济政策 يېڭى ئىقتىسادىي سىياسەت 1169
新民主主义 يېڭى دېموكراتىزم 1167
新民主主义革命 يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب 1168
新殖民主义 يېڭى مۇستەملىكىچىلىك 1168
信仰主义 ئېتىقادچىلىق 956
信用货币 ئىناۋەتلىك پۇل 1117
形而上学 مېتافىزىكا 827
形而上学唯物主义 مېتافىزىكىلىق ماتېرىيالىزم ... 829
形式 شەكىل 514

形式主义 شەكىلچىلىق 516
修正主义 شيۇجىچىلىق 525
虚拟资本 خيالىي كاپىتال 338
虚无主义 ئىنكارچىلىق 1131
血汗制度 قان ـ تەر تۈزۈمى 553
循环论 ئايلىنىش نەزەريىسى 44

Y

亚当·斯密 ئادام سمىت 2
扬弃 ئىناغاش 1110
徭役地租 يەر ئىجارىسى ئۈچۈن ھاشارغا ئىشلەش ...1147
一般等价物 ئومۇمىي قىممەتداش 910
一般规律 ئومۇمىي قانۇنىيەت 908
一般价值形式 ئومۇمىي قىممەت شەكلى 908
一般利润率 ئومۇمىي پايدا نىسبىتى 907
一般利润率规律 ...ئومۇمىي پايدا نىسبىتى قانۇنىيىتى 907
一般生产价格 ... ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش باھاسى 913
一点论 بىر نۇقتىچىلىق 127
一分为二 بىرنىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈشى 127
一元论 بىر مەنبەچىلىك 126
义务 مەجبۇرىيەت 784
艺术 سەنئەت 418

议会斗争 پارلامېنت كۈرىشى 155
议行合一 قارار چىقىرىش بىلەن ئىجرا قىلىشنى بىرلەشتۈرۈش 548
异化 ياتلىشىش 1140
意识 ئاڭ 20
银行利润 بانكا پايدىسى 99
银行资本 بانكا كاپىتالى 100
印象 تەسىر 240
英雄史观 قەھرىمانلىق تارىخ قاراش 567
映象 تەسىرات 240
庸俗进化论 چاكىنا تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەرىيىسى 300
庸俗唯物主义 چاكىنا ماتېرىيالىزم 301
有神论 خۇداپەرەسلىك 329
有限 چەكلىكلىك 304
有形损耗 شەكىللىك خوراش 516
有支付能力的需求 خېرىدارلىق ئىقتىدارى بولغان تەلەپ 334
宇宙 ئالەم 21
宇宙观 ئالەم قاراش 23
予付资本 ئاۋانس كاپىتال 36
予见 ئالدىن كۆرەرلىك 23
予算赤字 خامچوتتىكى قىزىل رەقەم 308
原因和结果 سەۋەب ۋە نەتىجە 421

原始公社所有制 ئىپتىدائىي جامائە مۇلۇكچىلىكى ... 970
原始公社制度 ئىپتىدائىي جامائە تۈزۈمى 970
原始社会 ئىپتىدائىي جەمئىيەت 971
运动 ھەرىكەت 875

Z

再生产 تەكرار ئىشلەپچىقىرىش 243
战略 ستراتېگىيە 428
战时共产主义 ئۇرۇش مەزگىلىدىكى كوممۇنىزم 923
战争 ئۇرۇش 921
折衷主义 كېلىشتۈرمىچىلىك 696
哲学 پەلسەپە 167
哲学基本问题 پەلسەپىدىكى ئاساسىي مەسىلە 170
真理 ھەقىقەت 877
政党 پارتىيە 154
政权 ھاكىمىيەت 868
政体 ھاكىمىيەت شەكلى 868
政治 سىياسەت 503
政治斗争 سىياسىي كۈرەش 505
政治经济学 سىياسىي ئىقتىساد 507
政治路线 سىياسىي لۇشىيەن 506
政治权利 سىياسىي ھوقۇق 507

支付手段 تۆلەش ۋاستىسى 277
知觉 سەزگۈ 416
知识 بىلىم 142
直观 بەۋاستە كۆزىتىش 145
直接经验 بەۋاستە تەجرىبە 143
直接社会劳动 بەۋاستە ئىجتىمائىي ئەمگەك 146
直觉 بەۋاستە سېزىم 144
职能资本 فۇنكسىيالىك كاپىتال 535
职业道德 كەسىپىي ئەخلاق 671
殖民主义 مۇستەملىچىلىك 819
纸币 قەغەز پۇل 565
纸币流通规律 قەغەز پۇلنىڭ ئوبوروت قانۇنىيىتى ... 566
指导性计划 يېتەكچى خاراكتېرلىك پىلان 1154
指令性计划 بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلان 121
质 سۈپەت 480
质变 سۈپەت ئۆزگىرىشى 483
质量互变规律 سۈپەت بىلەن سانىنىڭ بىر - بىرىگە ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى 481
中间产品 ئارا مەھسۇلات 9
中派主义 بىتەرەپچىلىك 125
中央集权 ھوقۇقنى مەركەزلەشتۈرۈش 882
种族主义 ئىرقچىلىق 999
重工业 ئېغىر سانائەت 956
主观辨证法 سۇبېيكتىپ دىئالېكتىكا 476

主观和客观 سۇبىيېكتىپ ۋە ئوبيېكتىپ 477
主观能动性 سۇبيېكتىپ پائالىيەتچانلىق 475
主观唯心主义 سۇبيېكتىپ ئىدېئالىزم 478
主观性 سۇبيېكتىپلىق 479
主观主义 سۇبيېكتىپچىلىق 479
主体和客体 سۇبىيېكت ۋە ئوبىيېكت 475
主要矛盾 ئاساسىي زىددىيەت 14
贮藏手段 ساقلاش ۋاستىسى 405
铸币 قۇيما پۇل 589
专利 پاتېنت 152
专政 دىكتاتۇرا 375
专制 ھاكىمۇتلەقلىك 867
转化 ئۆزگىرىش 929
资本 كاپىتال 605
资本拜物教 كاپىتال ئېتىقادچىلىقى 610
资本帝国主义 كاپىتال جاھانگىرلىك 607
资本积聚 كاپىتالنىڭ توپلىنىشى 615
资本积累 كاپىتالنىڭ جۇغلىنىشى 617
资本集中 كاپىتالنىڭ مەركەزلىشىشى 620
资本技术构成 كاپىتالنىڭ تېخنىكىلىق قۇرۇلمىسى... 616
资本家所有制 كاپىتالىستلار مۈلۈكچىلىكى 628
资本价值构成 كاپىتالنىڭ قىممەت قۇرۇلمىسى 619
资本流通 كاپىتال ئوبوروتى 609
资本输出 كاپىتال چىقىرىش 607

资本循环 كاپىتالنىڭ دەۋر قىلىشى 618
资本有机构成 كاپىتالنىڭ ئورگانىك قۇرۇلمىسى ... 622
资本原始积累 كاپىتالنىڭ ئىپتىدائىي جۇغلىنىشى ... 623
资本周转 كاپىتالنىڭ ئايلىنىشى 613
资本周转速度 كاپىتالنىڭ ئايلىنىش سۈرئىتى..... 611
资本主义 كاپىتالىزم 625
资本主义地租 كاپىتالىستىك يەر ئىجارىسى 655
资本主义工场手工业 كاپىتالىستىك كارخانا قول سانائىتى 646
资本主义工商业社会主义改造 كاپىتالىستىك سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش 644
资本主义工业化 كاپىتالىستىك سانائەتلەشتۈرۈش ... 643
资本主义国家所有制 كاپىتالىستىك دۆلەت مۇلۈكچىلىكى 639
资本主义国有化 كاپىتالىستىك دۆلەت ئىختىيارىغا ئېلىش 640
资本主义基本经济规律 كاپىتالىزمنىڭ تۈپ ئىقتىسادىي قانۇنىيىتى 626
资本主义基本矛盾 كاپىتالىزمنىڭ نېگىزلىك زىددىيىتى 626
资本主义积累一般规律 كاپىتالىستىك جۇغلانما نىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتى 638
资本主义机器大工业 كاپىتالىستىك ماشىنىلاشقان يىرىك سانائەت 649

资本主义级差地租 كاپىتالىستىك دەرىجىلىك يەر ئىجارىسى 639
资本主义简单协作 كاپىتالىستىك ئاددىي ھەمكارلىق ...630
资本主义简单再生产 كاپىتالىستىك ئاددىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش 628
资本主义扩大再生产 كاپىتالىستىك كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش 648
资本主义农场 كاپىتالىستىك دېھقانچىلىق مەيدانى ... 642
资本主义人口规律 كاپىتالىزمنىڭ ئاھالە قانۇنىيىتى 625
资本主义商品生产 كاپىتالىستىك تاۋار ئىشلەپچىقىرىش 631
资本主义社会 كاپىتالىستىك جەمئىيەت 634
资本主义所有制 كاپىتالىستىك مۇلۇكچىلىك 651
资本主义土地所有制 كاپىتالىستىك يەر مۇلۇكچىلكى 653
资本主义再生产周期 كاپىتالىستىك تەكرار ئىشلەپچىقىرىش دەۋرى 633
资本主义制度 كاپىتالىستىك تۈزۈم 634
资本主义作坊 كاپىتالىستىك ئىشخانا 653
资产阶级革命 بۇرژۇئا ئىنقىلابى 119
资产阶级古典政治经济学 بۇرژۇئا كلاسسىك سىياسىي ئىقتىسادى 115

资产阶级民主 بۇرژۇئا دېموكراتىيسى 111
资产阶级民主革命 بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابى... 109
资产阶级权利 بۇرژۇئا ھوقۇقچىلىقى 117
资产阶级人生观 بۇرژۇئا كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى... 114
资产阶级社会主义 بۇرژۇئا سوتسىيالىزمى 113
资产阶级专政 بۇرژۇئا دىكتاتۇرىسى 112
自发和自觉 ستېخسىيلىك ۋە ئاڭلىقلىق 1006
自发的唯物主义 ستېخسىيلىك ماتېرىيالىزم 1005
自觉 ئاڭلىقلىق 21
自然辩证法 تەبىئەت دىئالېكتىكىسى 224
自然分工 تەبىئىي ئىش تەقسىماتى 228
自然观 تەبىئەت قاراش 226
自然经济 ناتۇرال ئىگىلىك 844
自然科学的唯物主义 تەبىئىي پەن ماتېرىيالىزمى... 227
自由 ئەركىنلىك 50
自由竞争 ئەركىن رىقابەت 48
自由劳动者 ئەركىن ئەمگەكچى 47
自由主义 لىبېرالىزم 729
自由资本主义 ئەركىن كاپىتالىزم 49
自愿互利原则 ئۆزى ئىختىيار قىلىش ـ ئۆزئارا
مەنپەئەت يەتكۈزۈش پرىنسىپى 931
自在阶级和自为阶级 ئۆزىدىكى سىنىپ ۋە ئۆزى
ئۈچۈن سىنىپ 932
自在之物和为我之物 ئۆزىدىكى نەرسە ۋە بىز

ئۇچۇن لەرسە 934
宗法式农民经济 ئۇرۇقداشلىقچە دېھقان ئىگىلىكى ... 924
宗教 دىن 376
宗派主义 مەزھەپچىلىك 790
总和的价值形式 ئومۇملاشقان قىممەت شەكلى 907
租佃资本家 ئىجارىكەش كاپىتالىست 975
租借制 ئىجارە تۇزۇمى 974
租金 ئىجارە ھەقىقى 975
租赁制 ئىجارە تۇزۇمى 974
租让制 چەت ئەلگە ئىجارىگە بېرىش تۇزۇمى 302
组织路线 تەشكىلىي لۇشىيەن 240
最终产品 ئاخىرقى مەھسۇلات 1

理论学习小词典

（维吾尔文）

上海辞书出版社编

克由木、田希宝

艾·帕萨尔 译

民族出版社出版发行　各地新华书店经销

民族印刷厂印刷

开本：850×1168毫米　1/32　印张：39 1/4

1990年9月第1版1990年9月第1次印刷

印数：　0001—2,000册

ISBN 7—105—00753—2/Z·39

民文　（维 2）　定价：10.00元